

تصویر ابو عبد الرحمن الکوردی

مهسعوود محمەد

كهوچكێك شهكر بو قاره‌ی تال

كهوچكێك شهكر بو قاوهی تال

مهسعوود محهمهد

دهزگای چاپ و بلاوکردنهوهی ئاراس
ههولێر - ههریمی کوردستانی عێراق

هەموو مافیك ھاتوووتە پاراستن ©
دەزگای چاپ و بڵاوكردنەوێ ناس
شەقامی گولان - ھەولێر
ھەریمی كوردستانی عێراق
aras@araspess.com
www.araspublishers.com
تەلەفۆن: 00964 (0) 66 224 49 35
دەزگای ناس لە ٢٨ تشرین (٢) ١٩٩٨ ھاتوووتە دامەزران

مەسعوود محەمەد
كەوچكێك شەكر بۆ قاووی تال - جۆرەوجۆر
كۆكردنەوێ و رێكخستنی: بەدران ئەحمەد حەبیب
كتیبی ناس ژمارە: ١٠٠٠
چاپی یەكەم ٢٠١٠
تیریز: ١٥٠٠ دانە
چاپخانەى ناس - ھەولێر
ژمارەى سپاردن لە بەرپوێبەرایی گشتی كتیبخانە گشتییهكان ٥٩١ - ٢٠١٠
نەخشاندنی ناوێ: كارزان عەبدولحەمید. ناس ئەكرەم
رازاندنەوێ بەرگ: مریەم موتهقیان
ھەڵبژێری: تریسكە ئەحمەد
رێنووسی یەكگرتوو: بەدران ئەحمەد حەبیب

پیرست

- ۱- کەیفى جوانرۇيى ۷
- ۲- نامەيەك ۲۵
- ۳- شاكارىكى ئاگرىن ۳۳
- ۴- فۇلكلۆر- بەشى يەكەم ۳۷
- ۵- فۇلكلۆر- بەشى دووهم ۴۵
- ۶- روونكردنەوہيەكى ورديلە ۵۴
- ۷- سلاويك لە شيعرى نوڧابەتى كوردى ۵۹
- ۸- تاوانى دياردە چاوغەلەتتەكان ۷۲
- ۹- پايەى شيعرى كوردى لە ئەدەبى كوردى سەدەى نۆزدەمدا ۸۸
- ۱۰- خۇ ديتنەوہ لە دوو پەخنەى دۇستانەدا ۱۰۱
- ۱۱- دەساتير ۱۱۹
- ۱۲- زەرخەون لە تەمومژ بە دەورى "مەحوى" تۇقەلەوہ ۱۴۳
- ۱۳- كەوچكىك شەكر بۇقاوہى تال ۱۷۹
- ۱۴- دەستبۇزارىك لە كتيپى ئەنجوومەنى ئەدبيان ۱۹۴
- ۱۵- بۇزار و گولبۇزىرىك لە ھەندى نووسراوى كوردى ۲۵۷
- ۱۶- "كۆپى زانىارى كورد" چۇن ئەم ناوہى وەرگرت؟ ۲۹۹
- ۱۷- گيروگرفتى رينووسى كوردى ۳۱۱
- ۱۸- پەواندەنەوہى دوو پەخنە ۳۲۹
- ۱۹- لەگەل دەنگسازى كورديدا ۳۴۲
- ۲۰- تير و پىشكى لە دەنگسازى ۳۷۶
- ۲۱- لە ئاوينەى ئەم گوتارەدا تيشكى چەند چرايەك - بەشى يەكەم ۴۱۸
- ۲۲- لە ئاوينەى ئەم گوتارەدا تيشكى چەند چرايەك - بەشى دووهم ۴۴۱
- ۲۳- پۇشنىبىرى پتيوستى بەكوردەغيرەتى نىيە ۴۵۹
- ۲۴- پەمىزى نافيع قوربانىيە زلەكەى ھەولير ۴۷۲

- ۲۵- میرزا حاجی کهریمی ئاسنگر سەربازینکی بئى ناو ۴۸۳
- ۲۶- مەرگی تال و ژار! ناوناوه شیرینیت ۵۰۵
- ۲۷- قەرز دانه و ميه؟ يان خۆهه لدا نه و ميه؟ ۵۱۹
- ۲۸- شهوى دووهم راوه تارمايى ۵۳۹

كهيفى جوانرۆيى

دهسكارىكردىنى مېژوو و پرووداوهكانى، بۆ ھەر ئامانجىك بى، كارىكى نارېوايه، چونكه كه دەرگاي دهسكارى كرايهوه ئىتر شتىك نىيه پېوهى داتهوه يا له سنوورىك بيوهستىنى، وميا ھەميشه ئەم گۆرپىنە بەرھو چاكە ئاراستە بكا. درۆ و ھەلە كه بخرىتە ناو مېژووھە ئىستاكە و دواپۆزىش بەھەلە دەبا، خۆ ھەر ئىستاكە و دواپۆزىن كه سەردەمىك دەبنەوه بەمېژوو. بۆيە خۆگرتن لە "درووغى مەسلەھەت نامىز" لە شتى مېژوويى، چ زۆر و چ كەم، پىئويستىبەكى ئەخلاقى و كۆمەلايەتتەبەسەر شانى نووسەرھو. گۆيا دەبى پاستى چى خراپەبىكى لى پروو بدا تا بىگۆرپىن بەناراستى! باوھېم نىيه ھىچ جورە سوودىك ھەبى لە ھەر شتىكى كه لەسەر ھەلە و درۆ ھەلبەسترايى. ئادەمىزاد زۆر پىئويستى بەراستى ھەيە و، گەلنىك قوربانىي داوھ لەم رېگەيەدا. دەتوانم بلىم تا ئىستاش لە زۆر مەيداندا بۆ پاستى تىنووھ و، ئەوئەندەى چىشتووھ لە درۆ و خورافاتى كۆن و نوئ تا كاسەى كەلەپۆزى كردووھ.

خوينەرى بەرپۆز، بمبوروى لە نووسىنى ئەم پېشەكەيە ناچارىيە، چونكه دەمەوى لە زووھە عوزر بىنمەوھ بۆ دەرپېرپىن و پروونكردنەوھى ھەندى پرووداوى نارېوا كەوا بى دەسكارى و گۆرپىن لە پېشىنانم وەرگرتووھ، وە بە ھەمان چەشن تەسلىمى مېژووي دەكەمەوھ. ناشىرىنى و ناشياويىك كه دىنە بەرچاوان لە بەشكى ئەو شتانەى نووسىومن مزە و نرخی پاستى و دەستخاوينىيە (ئەمانەت). كەيفى و ھاوچەرخەكانى ئادەمىزاد بوون، نەك فرىشتە و پەرى، ئەوانىش وەك خەلقى ئەو دەمە شتى وايان گوتووھ و كردووھ كه بەگشتى لە باودا بووھ و كۆمەى لى نەكراوھ. ناشى داوى سالىھەى سالى لە ژيان و مردنيان من بىم كردووھ و گفتارى دەسكرديان بۆ ھەلبەستم يا ھى ناشىرن لە كردووھ و گفتاريان بسپمەوھ تا لاپەرەى ژيانيان بىگەرد و لەككە نىشان بدرى. چى زانىومە و بىستووومە و بەلگەم ھەيە بۆ باوھ پىكردىنى ئەوھ دەنووسم، وە ئەوھى بۆم ساغ نەبوويىتەوھ وەك ھەيە تۆمارى دەكەم بۆ سەرنج و لىكدانەوھى خوينەرى كورد.

كهيفى وەك مەعلومە لای ئەوانەى شارەزاي شيعر و ژيانىن، ناوى فەتحوللا و

مەشھور بە جوانرۆيى، ناۋى باۋك و خانەوادەى لاي من نەزائراۋە و نەمتوانىۋە تا ئىستا لىي بىكۆلمەۋە. خەرىكبوون بۇ ۋەگىرەئىنانى زانىنى تەۋاۋ لەبارەى سەرەتاي ژيانى كەيفى (ھەرۋەھا دۋارۋژانى پىش مەرگى) خوتەر خانىردىنكى دەۋى كە بۇ ئىستا كەى من نالوي، بەلام لەۋ باۋەرەدام ئەم پەرەيە لە سەرۋكارى كەيفى و ژيانى بەندىۋارىيەكى ئەۋتۋى نىيە بەشاعىرى و ھونەرىيەۋە، رەنگە ھەر نرخیكى مېۋروپىيى - ھەبى كە نرخیكى كەم نىيە - چونكە كەيفى بلىمەتتىكى خۇرسك بوۋە، نەمامىك نىيە لە درەختىكى گەرۋە ھەلى دابى، بەلكو ھەر لەسەر بنجى خۇى پراۋە، ئىتر كورى كىيە و لە چ خىزانىك بوۋە و چۆن دەستى كردوۋە بە خويندن، پرسىارى ئەۋتۋن ورماميان ھەرچى بى سەرچاۋەى شاعىرىيەتتىكى كەيفى پوون ناكەنەۋە.

بەلى راستە شارەزايى بەھەموو قورۇننىكى ژيانى ئەم بلىمەتە ئاۋات و ئامانجى ھەموو كەسىكە كە خەرىكى ئەۋ چەشەنە لىكۆلىنەۋەن، بەلام دەخلىكى ئەۋتۋى نىيە بەسەر پىنگەشتوۋىيى و گەشەردنى ئەدەبى كەيفىيەۋە. ۋەك بزانم بەشۋەيەكى نرىك لە قەناعت لە زوۋىيەكى زوۋى سەرەتاي خويندن و فەقىيەتتىكى ۋلات و كەسى بەجى ھىشتوۋە و لە كۆيە جىگىر بوۋە و دەستى كردوۋە بە خويندن راستەقىنە و شاعىرىيەتتىكى پەرۋشەن بوۋەتەۋە. لەۋ دەمەدا كە كەيفى ھاتوۋەتە كۆيە، واتە دەۋرى چەرخىك لەمەۋپىش، بەپىنى مىقياسى ئەۋ چەرخە، كۆيە ناۋچەيەكى گرىنگى خويندن و شىعر و ئەدەبىيات بوۋە بە نىسبەت ھەموو كوردستان. ئىستا كەش دەماۋدەم باس دەكرى كە مەجالىسى زانىارى و ئەدەبىي پۇژانەى كۆيە چى لە قۇناغى دەۋلەمەند و دەستروپىۋەكان و، چى لە مەدرەسە و مزگەۋت و تەكىيە و خانەقاكاندا دىمەننىكى ھەرە دىارى ئەۋ شارە بوۋە. ئەدىبىي گەرۋەى ۋەك قاسىد و جەلى و ئەختەر و حاجى قادىر و كەيفى و شىخ رەزا بەرىكەۋت لەۋ سەردەمەدا نەخزاۋنەتە ئەۋ ناۋچەيە، ئەمانە و زۆرى تر لە شوعەرا و مەلا و شىخى ناۋدار بەروبوۋمى خويندنەپرستى و گيانى ئەدەبى بوون كە ۋەك مىرات لە پىشپىنانەۋە بۇ كۆيە بەجى مابوو. لەم كورە باسەى ئىستا كەماندا ماۋە نىيە پروپەرەى مېۋروۋى زانىارى و ئەدەبىي كۆيە بخويننەۋە، ئەۋەندە ھەيە دەبى بلىن شاعىرىيەتتىكى كەيفى لەم كارگەى زانستى و ئەدەبىيەى ئەۋ دەمەى كۆيەدا مشتومال كراۋە: بۆيە جىتى سەير پىھاتن نىيە كە لە كىتپى (كۆيە و شاعىرانى)دا كەيفى بەشاعىرىكى كۆيى دانراۋە.

که یفی کوینده ریبه؟

نهم پرسیاره شتیکی به دیه بییه و داوای وهرام دهکا، چونکه نه گهر که یفی جوانرۆ بییه، چون دهبی له شاره زوور و دیی (کویره دی) هاتیته دنیاوه؟ ههموو نه وانهی باسی که یفی یان نووسیوه ناویان بر دووه به (که یفی جوانرۆیی) و له ههمان کاتی شدا گوتوویانه له دیی (کویره دی) شاره زوور هاتووته دنیا، که چی جوانرۆ پارچه بییه کی کوردستانی ئیرانه و ههرچه نده هاوسنوره له گهل کوردستانی عیراق و دراوسی ناوچهی ههله بجیه، دیسان به هیچ جور ناگونجی جوانرۆیی شاره زووری بی. زاناییه کی وهک حاجی قادریش کهوا نزیکترین ئینسان بووه له که یفی و دوارۆ زانی ژیا نی که یفی له نهسته موول له گهل ژیا نی نهو رۆژانهی حاجی قادر وهک دوو پرووی یهک په ره وان که ههر له یه کتر جیاواز نا کرینه وه، نهویش لهو شینهی که بۆ مهرگی که یفی داناوه و سه ره تاکه ی به (فهلک به تیر و که مانه له ئیمه چووته که مین) دهست پی دهکا به سه راحت دهلی و راده گه یه نی که که یفی شاره زووری به:

که چوو ته سه ره هدی بابان و عیله که ی جافان
بگریه ههر وهکو بارانی مانگی فره ره دین
له قور بنیشه بللی قهوم و قیله هاواره
نه سیره که یفی له رۆما له حه بسی ژیری زه مین
له (کویره دی) یی که (که یفی) ی تیا بی فیره دهسه
جه هه نه مه که نه ما (که یفی) شاری قوسته نتین
حه زین و ده ره می نهم شاره زوری بیگانه ن
له حه سه رته عهجه با (شاره زووری) چون نه گرین

وشه ی (عیله که ی) جافان، وه به تایبه تی دیری دوا یی مه رسییه که گومان نایه لی له وهدا کهوا حاجی قادر (که یفی) ی به شاره زووری ناسیوه:

به لام (کویره دی) ده مین ته وه بۆ لیکۆلینه وه و لیدوان. ناخۆ (حاجی) مه به سته له (کویره دی) ههر مانای وشه که یه تی که (دییه کی ویران) ده گه یه نی یاخود به دم نه وه ده یه وی رابگه یه نی (کویره دی) دییه کی شاره زوور و مه قته نی (که یفی) یه؟ حاجی زۆر جار له شیره کانی دا، وهک شاعیریکی به ده سه لات، له تیکه ه لکی شانی وشه ناوی هه ندی

شونانی کوردستان به تیکرای و ناوچهی کۆیه به تایبتهی داتاشیوه. بۆ نموونه چه ند
دیره شیعریکى حاجى لیڤدا دهنووسین.

له و کاغه زه ی که به هه لبهست بۆ حاجى مه لا عه بدولا ناردوویه تی له ئهسته مووله وه
دهلی:

مه لایته کی فه قیانه و یقارت

به یانت ئاوگرده ئیقتیدارت

واته و یقارت، و یقاری مه لای فه قی و موسته عیددانه و به یانت رهوانه وهك ئاو و
دهسه لاتیشت وهك گرد وایه له هه مان کاتا (فه قییان) و (ئاوگرده) یه که میان دپییه که له
نزیك کۆیه، وه دووه میشیان شاخیکه به پشت دیی (جهلی) یه وه که مهفته نی باپیره
گه وری حاجی مه لا عه بدولایه و له قبهی (جهلی زاده) له مووه وهرگیراوه.
دیسانه وه حاجی قادر له جیگایه کی دیکه دا دهلی:

له بی نازهنین به خهتتی جهلی

له ئیرانه وه گرتوویه تاهیرات

عومه رگوبه تی له زه تی داته پی

ته که لتووی شکا زینی ئه سپی حیات

دیڤی یه که م مانای وهك مه علومه ئه وه یه که لیوه جوانه که ی به خه تی ئاشکرا له
ئیرانه وه تا شاری هیراتی (که له ئه فغانستانه) داگرتووه. به دم ئه م مانایه شه وه ناوی
(نازه نین و جهلی و ئیران- هیران) یشی ئاراسته کردووه که سی دین له ریزی یه کتر و
به هاوینه هه واری ناوچه ی کۆیه مه علوم. مانای دیڤی دووه میش زۆر ئاشکرایه
پیویست به دووباره کردنه وه ی ناکا، به لام له گه ل ئه و مانایه دا ناوی دیی (ئومه ر
گوبه ت) و (ته که لتوو) یشی دارشتوون که هه ردووکیان له دهشتی کۆیه ن. دوور
نه رۆین هه ر له به یتی چواره می مه رسییه که ی که له سه ره وه نووسیمان به هه مان
ورده کاری و تیکه له کیش و ته نینی هونه ری ناوی (شاره زوور) یشی داتاشیوه:

حه زین و دهره می ئه م (شاره زۆر) ی بیگانه ن

مه بهست له وشه ی (ئه م شاره) ئهسته مووله، به لام که وشه ی ئه م (شاره) که وته ته ک
وشه ی (زور) به پیی ده ستووری نووسینی کۆن (شاره زوور) په یدا ده بی.

بهراستی زور له گوینه که (کویره دئ) ش وەك دئیەکانی دیکه وای که حاجی قادر بهتیکه لێشی وشه ناوی هێناوته نیو شیعره وه و ئەگەر شوهره تی جوانپووی له مهیداندا نه بوا گومانیکم لهو پرووه وه بهزهندا نه دههات ئیتر ئەمه بوو خستیه سه ر فیکری پرسیارکردن له شارەزانییهکی ناوچهی شارەزور، ناخۆ دئیەك به ناوی (کویره دئ) لهویدا هیه یا نییه. بۆ ئەم لێپرسینه هه سه ن به گی جافم دهستنی شان کرد چونکه هه م خه لقی هه له بجه و ناوچهی شارەزوره و هه م له گه ل شیعر و میژوو له کۆنه وه خه ریکه. له وهرامدا پێی گوتم دئیەکی به ناوی (کویره دئ) نه ئاوه دان و نه وێران له شارەزوردا نییه. با چی دیکه له سه ر ئەم لاباسه نه پۆین، راستیه که ی هه رچی بێ، زوری و که مییه ك ناخاته نرخ ی شیعر ی که ی فییه وه. من لێردها باوه ریک ی نیهای ی ناتوانم ده ربهرم به لام سوورکردنه وی مه وزووه که ش شتیکی سه خت نییه بۆ هه ر که سێك که وا نه ختیك له من زیاتر ماوه ی خو ماندوو کردنی هه بی.

که یفی که ی له دایک بووه و که ی مردووه؟

به ر له وه له بهاره ی هاتنه دنیا ی که ی فییه وه بدوین، به کورتی له سالی مردنی قسه ته وا و ده که ی ن. حاجی قادر له مه رسییه که ی که بۆ مه رگی که یفی دانا وه میژووی مردنی به وشه ی (صغیر) دیار داوه، که به پێی حیسابی ئەبجه د سالی ۱۳۰۰ ی کوچی ده گرێته وه. له دیوانه که ی حاجی قادر چاپی هه ولیری سالی ۱۹۶۹ وانی شان درا وه که وشه ی (کبیر) میژووی مردنی که یفییه و ۱۳۰۰ پێك دینی چونکه له سه ر ئەم وشه یه (کبیر) ئیشاره درا وه و له ژیره وه شه رح کرا وه، به لام ئەمه سه ه وه و راستیه که ی ئە وه بوو گوتمان. نرخ ی وشه ی (کبیر) به پێی حیسابی ئەبجه د ۲۳۲ ده گرێته وه که ه یچ شتیك رانا گیه نه ی، په نگه له ده می چاپکردن به هه له ئیشاره ته که خرابیته سه ر وشه ی (کبیر) له جیات ی (صغیر).

ئەمه له بهاره ی میژووی مردنی، به لام بۆ زانی نی سالی هاتنه دنیا ی شتیکی قه تعی وەك به یته که ی حاجی قادر نییه، یاخود من نایزانم، له مونا قه شه و به راورد یکردن بێ نیاز مان بکا. به لام له گه ل ئە وه شدا هه ندی پوودا و میژووی بێ شوبه ه هه ن که له گه ل ژیا نی که یفی تیکه ل و عه لاقه دارن په نگه له م پرووه و به مانگه یینی به سنووری قه ناعه ت. که یفی ژیا نی فه قیه تی له کو یه لای حاجی مه لا عه بدولا راباورد وه و لای ئە وی خویند وه، که واته نا بی که یفی له ته مه ندا له حاجی مه لا عه بدولا گه وره تر بووی

چونکه عاده‌تن سوخته له ماموستای خوی چووکتر ده‌بی. به‌لی هندی ریکه‌وت هیه به‌پیچه‌وانه‌ی ئەم قاعیده‌یه به‌لام بلیمه‌تیک‌ی وه‌ک که‌یفی لیتی چاوهر‌وان ناکرئ له مه‌یدانی خویندن له‌هاوته‌مهنی خوی دابمینی. به‌پیتی ئەوه که له کتیبی (کویه و شاعیرانی) دا له‌بارهی میژووی هاتنه‌ دنیای که‌یفیه‌وه نووسراوه و سه‌رچاوه‌ی مه‌علووماته‌که‌شی گو‌یا (میژووی ئەده‌بی کوردی) یه‌ ده‌بی که‌یفی له‌ سالی ۱۸۱۴ ی زاینی له‌دایک بو‌بی. دیسانه‌وه که هه‌مان کتیبی (کویه و شاعیرانی) راده‌گه‌یه‌نی سالی ۱۸۱۵ ی زاینی که‌ گو‌یا سالی له‌دایک‌بوونی حاجی قادره‌ ده‌وه‌ستیت به‌رام‌به‌ر به‌ ۱۲۴۶ ی کوچی. به‌م پتیه‌ ده‌بی سالی ۱۸۱۴ ی زاینی به‌وه‌ستیت به‌رام‌به‌ر ۱۲۴۵ ی کوچی واته که‌یفی له‌ ۱۲۴۵ له‌دایک بو‌بی. لێره‌دا ده‌بی بلیم ئەم ساله‌ی ۱۸۱۵ له‌ راستیدا ناکه‌و‌یت به‌رام‌به‌ر ۱۲۴۶، وه‌ به‌پیتی جه‌دوله‌یک که له‌ کتیبی (اماره‌ به‌دینان العباسیه‌) دا نووسراوه‌ ده‌بی به‌وه‌ستیت به‌رام‌به‌ر ۱۲۲۹ یا ۱۲۳۰ ی کوچی چونکه‌ ئەو جه‌دوله‌ سالی ۱۸۰۹ ده‌خاته به‌رام‌به‌ر ۱۲۲۴. جگه‌ له‌مه‌ش به‌راوردیکی حیسابی زور ساده‌ بو‌مان دهرمه‌خا که‌ مادام سالی نیستاکه‌ی کوچی ۱۳۸۹ - ۱۳۹۰ بکه‌و‌یت به‌رام‌به‌ر ۱۹۶۹ - ۱۹۷۰ ی زاینی ده‌بی سالی ۱۸۱۵ بکه‌و‌یت پێش سالی ۱۲۳۵ نه‌ک دوا‌ی. جا له‌به‌ر ئەمه‌ که‌ سالی ۱۸۱۴ (که‌ گو‌یا سالی هاتنه‌ دنیای که‌یفیه‌) تا ئەو راده‌یه که‌یفی ته‌مه‌ندارتر ده‌کا نیت به‌ هیچ جو‌ریک مومکین نییه‌ خزمایه‌تیی هه‌بی له‌گه‌ل هاتنه‌ دنیای که‌یفی. من ئەو دوو ساله‌ی ۱۸۱۴ و ۱۸۱۵ ی زاینی له‌ حیسابی خو‌مدا ده‌سپرمه‌وه و مونا‌قه‌شه‌ی له‌دایک‌بوونی که‌یفی وه‌ک له‌ کتیبی (کویه و شاعیرانی) نووسراوه‌ له‌سه‌ر ئەساسی سالی ۱۲۴۵ ی کوچی ده‌که‌م.

من له‌م باوه‌ر‌ده‌ نیم که‌ ئەمه‌ش راست بی چونکه‌ حاجی مه‌لا عه‌بدولا له‌ سالی ۱۲۵۰ ی کوچی هاتو‌ته‌ دنیا و گومانیکیش له‌مباروه‌ په‌یدا ناب‌ی. حاجی مه‌لا عه‌بدولا هه‌م خوی ئەمه‌ی نووسیوه و هه‌م به‌ خه‌تی باوکی واته‌ حاجی مه‌لا ئەسه‌د له‌ حاشیه‌ی چه‌ند په‌ریک له‌ هه‌ندی کتیبه‌کانی کتیبخانه‌ی جه‌لی زاداندا نووسراوه‌. به‌لای منه‌وه‌ ناشی که‌یفی پێش ۱۲۵۰ هاتب‌یته‌ دنیاوه‌ ئەگینا نه‌ده‌بوو به‌فه‌قی لای حاجی مه‌لا عه‌بدولا. له‌ حاشیه‌ی خوارووی پ‌وه‌یه‌ری (۲۷) ی (کویه و شاعیرانی) دا نووسراوه‌ که‌وا گه‌لی کس ده‌لێن ۲۰ سال‌یک دوا‌ی ۱۸۱۴ ی زاینی له‌دایک بو‌وه. ئەگه‌ر مه‌به‌س له‌ ۱۸۱۴ ی زاینی هه‌ر ئەوه‌ بی که‌ به‌پیتی لێکدانه‌وه‌ی لێزه به‌پێشه‌وه‌ ده‌که‌و‌یت به‌رام‌به‌ر ۱۲۴۵ ی کوچی، ده‌بی که‌یفی له‌ ۱۲۶۵ ی کوچیدا هاتب‌یته‌ دنیاوه‌، من

بهمهش قه ناعت ناکم. چونکه به‌گویره‌ی هندی ئاسار که لای ئیمه (واته جملی زاده) هن که‌یفی له سالی ۱۲۸۰ ی کوچی شاعیریکی چه‌سپاو بووه له فارسیدا. لهو ساله‌دا خیزانی حاجی مه‌لا عه‌بدولا له تاریکیی ژووریکی بی په‌نجره‌ جان‌ه‌وهریکی پیوه‌ده‌دا و ده‌یکوژی، نازاندی جان‌ه‌وهرکه‌ مار بووه یا دوویشک. که‌یفی مه‌رسییه‌ییک بو‌مه‌رگی خیزانی ماموستای خو‌ی داده‌نی که‌ ته‌ن‌ها فهد و نیوئکم له بیر ماوه، ئه‌وه‌ی دیکه‌ی که‌ له بیرم نین له‌گه‌ل هه‌موو شیعر و ئاساری که‌یفی که‌ لای ئیمه‌ هه‌بوون له که‌ین و به‌ینی سالی ۱۹۶۳ دا سووتینران. ئیره‌ جیگه‌ی باسکردنی ئه‌م سووتاندنه‌ی ئاساری نووسراوی جملی زادن نییه، هه‌ر بو‌یه‌شم باس کرد که‌ هو‌ی نات‌ه‌واوی مه‌رسییه‌که‌ پوون بکه‌مه‌وه. فهد و نیوه‌که‌ی که‌ له بیرم ماون ئه‌مه‌ن و به‌ ده‌ستووری نووسینی فارسی ده‌یاننووسم:

یا نه‌پابر بکژدم افتاده یا گرفتار ماری گیسوشد

خو‌ینه‌ری به‌پیز ده‌بینی که‌وا که‌یفیش له شیعرکه‌یدا به‌ورده‌کاریه‌کی شاعیرانه‌ی سۆزناک جان‌ه‌وه‌ره ژه‌ه‌راوییه‌که‌ هه‌ر به‌ نه‌زانراوی ده‌هیل‌یت‌ه‌وه. نیوه‌ فهد‌ه‌که‌شی که‌ ده‌که‌و‌یت‌ه‌ دوا‌یی مه‌رسییه‌که‌ به‌شیک له‌ میژووی پووداوه‌که‌ی تیدایه‌ به‌حیسابی ئه‌بجهد، به‌شه‌که‌ی دیکه‌ی وا ده‌زانم له‌ نیوه‌ی یه‌که‌میه‌تی ئه‌می له‌ بیرم چۆته‌وه، ئه‌مه‌یه‌ نیوه‌ فهد‌ه‌که‌:

چون بمینو برفت با نوشد

ئه‌م چهند وشیه‌ ۱۲۱۲ ته‌واو ده‌کا.

باوه‌ر نا‌ه‌ئیم به‌وه‌ که‌ له‌ ته‌مه‌نی ۱۵ سالی‌دا ئه‌م ده‌سه‌لاته‌ و په‌وانیه‌ و زالییه‌ به‌سه‌ر شیعر و قافیه‌ و میژوو ده‌ره‌ئنان له‌ فارسیدا بو‌ که‌یفی مومکین بووبی. هه‌لبه‌ت پێش ئه‌م ساله‌ش شیعرێ فارسیی داناون چونکه‌ خو‌ نابی له‌ چاو قوچینی‌کدا هه‌م فارسی فێر بووبی و هه‌م شیعرێ وا به‌ه‌یزی به‌ فارسی دانابی. به‌لگه‌یه‌کی دیکه‌ش هه‌یه‌ که‌وا لی‌ره‌ به‌دواوه‌ درێژه‌ ده‌ده‌ین به‌ باس لیک‌کردنی ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نی که‌وا که‌یفی نه‌ک هه‌ر مومکین نییه‌ پێش ۱۲۵۰ ی کوچی هات‌ب‌یت‌ه‌ دنیاوه‌ به‌لکو‌ ده‌بی لای ژوورووی ئیحتیمال له‌ سالی ۱۲۵۵ تێپه‌ر نا‌کا، به‌لگه‌که‌ش ئه‌مه‌یه‌: وه‌ک له‌ به‌شیکێ دوا‌یتر له‌م نووسینه‌ بو‌مان ده‌رده‌که‌وی که‌یفی تا سالی ۱۲۸۶ ی کوچی لای حاجی مه‌لا عه‌بدولا خو‌یندوو‌یه‌تی، ناچیت‌ه‌ عه‌قله‌وه‌ که‌یفی به‌م هه‌موو زه‌کاوه‌ته‌وه‌ تا ته‌مه‌نیکێ ۳۶ ۳۷

سالی ھەر خويندبیتی و فەقیهەتیی تەواو نەکردبێ چونکە ئەگەر بڵیین لە سالی ١٢٥٠ دا ھاتۆتە دنیا تەمەنی لە ١٢٨٦ دا دەگا بە ٣٦، ٣٧ ساڵ، بەلام ئەگەر میژووی لەدایکبوونی بخەینە سالانی مەيانی ١٢٥٥ - ١٢٦٠ تەمەنی لە سالی ١٢٨٦ دەبیته ٢٧-٣١ ساڵ کە مونا سبە بۆ گەشتن بە پایە (موسە عیدی) و نزیکبوونەووە لە کۆتایی خويندنی مەلایانە، واتە ئیجازە وەرگرتن. خو ئەگەر لە بیر نەکەین کەوا حاجی مەلا عەبدوللا لە سالی ١٢٨٦ تەمەنی ٣٦، ٣٧ سالی بوو ئیتر بەجاری نزیك دەبینەووە لەو بتمانی بێنین بەو میژووەی کە تەحیدیمان کرد بۆ ھاتنە دنیای کەیفی چونکە زۆر لە گوینە ماموستا ٣٦، ٣٧ سالی بێ و فەقیش ٢٧، ٣١ سالی، ھەرچەند بەجۆریکی قەتعی مومکین نییە بڵیم سالی راستەقینە ھاتنە دنیای کامیانە لەو سالانە بەلام بە تەقربیی مەیلیم بۆ ئەو دەجێ کە بڵیم سالی ١٢٥٥ ی کۆچی ئەو سالە.

کەیفی کەمی، وە چۆن کۆیە جی ھیشت؟

ھۆی پوشتنی کەیفی و تۆرانی لە کۆیە ھەر وەک لە کتیبی (کۆیە و شاعیرانی) و (دیوانی حاجی قادر- چاپی ھەولێر) بەکورتی باس کراوە، ئەو ناکوکییە و شەرەجنیووە بوو لە بەینی شیخ رەزای تالەبانی و کەیفی کە ئەنجامی گەشتۆتە ئەمە حاجی مەلا عەبدوللا بۆ دلدانەووەی شیخ رەزا لە کەیفی بدا و دەری بکا. چۆنیەتیی ئەم پرووداوە بە پروونکراوەیەکی ئەوتۆ دەنوسین کە گرینگیی پرووداوەکە لیمان داوا دەکا و بەو نیازەش کە قەناعەتی خوینەر و دەست بەینی.

لەو دەمدا کە حاجی مەلا عەبدوللا ماموستای کەیفی بوو، حاجی مەلا عەبدوللا و حاجی قادر ھەردووکیان لای حاجی مەلا ئەسەدی جەلی زادە، واتە باوکی حاجی مەلا عەبدوللا بوونە. کەیفی و حاجی قادر ھەر چەند تەفاوتێک ھەبوو لە مەیانیان لەلایەن تەمەن و پایەیی عیلمی چونکە حاجی قادر لە ھەردوو پروووە لە ژووروی کەیفی بوو، دیسانەووە لەبەر ھاومەشرەبی و شیعردۆستی و بەیەکەو رابواردنیان تا بڵیی برادەر و خوشەوێستی یەکتەر بوون، وە ھەردووکیان زیاتر لە فەقیکانی ئەو دەمە کۆیە لای بنەمالە جەلی زادە و خەلقى کۆیە لە پیشتر بوون، وە ریزیان لێ گیراوە، تەنانەت حاجی و کەیفی لە مالی حاجی مەلا ئەسەد بەئێستیلای خۆمانی بە (کۆری مال) ژمێردراون. پێوەندیی کەیفی بەو بنەمالەووە لە زۆر مونا سبە و

پووداوی پوژانه‌ی ئەو دەمیان وەدیاری دەدا. بۆ نموونە و پوونکردنەوێ ئەو پێوەندییە لێزەدا شتێکی دیکەش دەنوسم وەک پووداوی مەرسییە: لە ساڵی ۱۲۸۳ حاجی مەلا عەبدوللای مەرگی ژنی یەکەمی، لە ژنی دووەمی بۆ یەکەم جار کۆپێکی دەبی، لەو بەپێشەو هەر کچی بوون. کۆپەکە ناوی بەهائەدینی لی دەنن و لە نێوان خەلقى کۆیە دواي پێگەيشتنی بە (کاکەباو) شوورەتی سەندوو و زووش جوانەمەرگ بوو. کەیفی بەو ناوێ کە مامۆستای خۆی کۆپێکی بوو و تازە تاقانەیی و بنەمالە ی پێ روون بۆتەو، سەرەرای پێوەندیی خۆشەویستی مەیانێ هەردوو یان بە دەستی خۆی لێفە بۆ مندالە کە دەدووری و بەنەقش و شیعری کە خۆی هەلی بەستوون پووی لێفە کە دەرازی نینتەو:

شیعرەکان مابوون تا ئەوانیش لە گەل نووسراوەکانی دیکە لە ساڵی ۱۹۶۳ ی زاینی سووتان، داخمانچی لەو شیعرانە هیچمان بەر نەمان.

حاجی قادر کە دەچی بۆ ئەستەموول کەیفی لە کۆیە دەمینیتەو، ئەو شوورەتە ی کە لە نێوان خەلق باوێ لەبارە ی ئەو کە حاجی قادر و کەیفی بە یەکەوێ چوون بۆ ئەستەموول کەم و زۆر راستیی تێدا نییە، نەک هەر ئەمە، بە لکو گەلی شتی دیکە لەبارە ی ژیان و رابواردن و خۆیندن و سەفەری حاجی قادر بۆ ئەستەموول مالا مالان لە هەلە، یەک لەو غەلەتە مەشورانە لێزەدا سوور دەکەینەو و راستییە کە ی دەردەخەین تا لە گوێزە ی ئەمیان ئەوانی دیکەشی رادە ی دوریبیان لە راستی بزانی. بە پێی ئەو کە نووسراوێ لە دیوانە کە ی حاجی قادر (چاپخانە ی هەولێر ساڵی ۱۹۶۰) گۆیا حاجی و کەیفی لە کەرکووکەوێ بە یەکەوێ بەرەو ئەستەموول رۆییون و سەفەرە کە شیان لە ساڵی ۱۲۷۰ ی کۆچی بوو، کەچی حاجی قادر دەمێک لە دواي ئەو میژووێ دەسختی هەیی لە سەر حاشییە ی کتێبێکی (سیوطی) چاپی عەجەم، وە لە کۆتایی حاشییەکیان دەنوسێ ئەمەم لە ئاخەر مانگی ساڵی ۱۲۷۶ ی کۆچی لە دبی بیتووش نووسیوەتەو، واتە تا شەش ساڵ دواي ۱۲۷۰ مانەوێ حاجی قادر لە کوردستانی عێراق شتێکە کە بە شاییدی حاجی قادر سوور بۆتەو. ئەم کتێبە لای ئێمە و حاشییە و شیعرو رۆبای و وردەبای ئەو دەمە ی بە زۆری تێدا یە کە حاجی بەختی خۆی نووسیونی و تا ئێستا هیچیان بلاو نەکراونەوێ مەگەر دەماو دەم ئەویش بە غەلەت، یەک لەوانە رۆبایە کە لە دژی چاپی عەجەم کەوا لە رۆپوێرە ی ۳۶ لە

دیوانه‌کە‌ی حاجی (چاپی هەولێر) بەهەڵە نووسراوەتەو و لە ژێری پووێهرێکە شەرح دراوێه که هەر له شۆینی خۆیدا روباعییه‌که‌ و ناپێک بووه، وای ئییه‌ لێره‌دا به‌راست و په‌وانی و بێ هەڵە و ناپێکی ده‌ینووسینه‌وه‌ که له‌ شۆینی خۆیدا به‌خه‌تی حاجی له‌و کتێبه‌دا نووسراوه‌ت‌وه‌:

یا رهب به‌قه‌دەر حەرفی (سیووطی) یه‌ک یه‌ک
 په‌حه‌مت له‌ (مصنف) و له‌ (قارئ) بێ گه‌له‌ک
 ئەمما عه‌جه‌م و ئەو که‌سه‌ چاپی دانا
 بیباته‌ جه‌ه‌ننهم به‌عه‌زاب و به‌کوته‌ک

به‌مونا سه‌به‌تی ئەم روباعییه‌ که‌ راستکردنه‌وی هه‌ندێ هەڵە له‌باره‌ی ژیا‌نی حاجی و که‌یفی پێویستی کرد بێنووسینه‌وه‌، ئەم روباعییه‌ی دیکه‌ش له‌ دژی چاپی عه‌جه‌م که‌ حاجی له‌ پووێهره‌ (٧٥) ی کتێبه‌کە‌ی (سیووطی) نووسیویه‌ت‌وه‌ لێره‌دا تۆمار ده‌که‌ین په‌نگه‌ نه‌ختێک زیاتر تێنووه‌تی دۆستانی شیع‌ر و ژیا‌نی کۆنه‌ شاعیره‌کانمان بشکێنێ:

شاییت نه‌بی به‌چاپی عه‌جه‌م نه‌یکه‌ری ئەمان
 گه‌ر پێی ببی به‌شا به‌ دوو شایی خه‌ساره‌ته‌
 وه‌ک من ئەگه‌ر به‌سه‌ر هه‌مووی دا‌یی له‌ ناخه‌ری
 عیلمی هه‌موو جه‌هاله‌ته‌ نه‌فعی مه‌راره‌ته‌

خوێنه‌ری به‌پێژ نه‌وه‌ بزانی که‌ حاجی شیع‌ره‌کانی به‌م شێوه‌ نووسینه‌ نه‌نووسیون به‌لکو به‌شێوه‌ و ده‌ستووری ئەوساکه‌ی نووسیون: (گه‌له‌ک و کوته‌ک) له‌ کتێبه‌که‌دا (کله‌ک و کتک) نووسراون. ئەم درێژه‌دانه‌م به‌م ته‌فسیلاته‌ بۆیه‌ بوو که‌ دیسانه‌وه‌ عه‌رزێ خوێنه‌ر بکه‌م چی ده‌ینووسم له‌ دوا‌ی به‌راوردی و لێکۆلینه‌وه‌ و ساگرده‌نه‌ویه‌ به‌پێی ده‌سه‌لات و ئیمكان و له‌ سنووری توانینم بپیاکیم نه‌کردووه‌ به‌رامبه‌ر راستی و می‌ژوو، سه‌ره‌رای ئەمه‌ش زیانی‌ک نییه‌ له‌وه‌دا به‌ده‌م باسی ژیا‌نی که‌یفییه‌وه‌ به‌مونا سه‌به‌ی هه‌لکه‌وت و جیگا شتێکی‌ش له‌ ژیا‌نی هاوچه‌رخه‌ زله‌که‌ی حاجی قادر پوون بکه‌ینه‌وه‌. به‌هینێک دوا‌ی سه‌فه‌ری حاجی قادر و مانه‌وه‌ی که‌یفی له‌ کۆیه‌ شێخ په‌زای تاله‌بانی دێته‌ کۆیه‌ و ده‌رس لای حاجی مه‌لا ئەسه‌دی جه‌لی زاده‌ ده‌خوینی، واته‌ لای باوکی حاجی مه‌لا عه‌بدوڵا. هه‌روه‌ک لێره‌ له‌ پێشه‌وه‌ گوتمان که‌یفی فه‌قی بووه‌ لای حاجی مه‌لا عه‌بدوڵا، ئیتر پێکه‌وت شێخ په‌زا و که‌یفی له‌ یه‌ک جیگا کۆ ده‌کاته‌وه‌ و درێژه‌ش

بهمهش قه ناعت ناکم. چونکه به‌گویره‌ی هندی ئاسار که لای ئیمه (واته جملی زاده) هن که‌یفی له سالی ۱۲۸۰ ی کوچی شاعیریکی چه‌سپاو بووه له فارسیدا. لهو ساله‌دا خیزانی حاجی مه‌لا عه‌بدولا له تاریکی ژووریکی بی په‌نجره‌ جان‌ه‌وهریکی پیوه‌ده‌دا و ده‌یکوژی، نازاندی جان‌ه‌وهرکه‌ مار بووه‌ یا دوویشک. که‌یفی مه‌رسییه‌یی‌ک بو‌مه‌رگی خیزانی ماموستای خو‌ی داده‌نی که‌ ته‌ن‌ها فهد و نیو‌یکم له بیر ماوه، ئه‌وه‌ی دیکه‌ی که‌ له بیرم نین له‌گه‌ل هه‌موو شاعر و ئاساری که‌یفی که‌ لای ئیمه‌ هه‌بوون له که‌ین و به‌ینی سالی ۱۹۶۳ دا سووتینان. ئیره‌ جیگه‌ی باسکردنی ئه‌م سووتاندنه‌ی ئاساری نووسراوی جملی زادن نییه، هه‌ر بو‌یه‌شم باس کرد که‌ هو‌ی نات‌ه‌واوی مه‌رسییه‌که‌ پوون بکه‌مه‌وه. فهد و نیوه‌که‌ی که‌ له بیرم ماون ئه‌مه‌ن و به‌ ده‌ستووری نووسینی فارسی ده‌یاننووسم:

یا نه‌پابر بکژدم افتاده یا گرفتار ماری گیسوشد

خو‌ینه‌ری به‌پیز ده‌بینی که‌وا که‌یفیش له شاعرکه‌یدا به‌ورده‌کاریه‌کی شاعیرانه‌ی سۆزناک جان‌ه‌وه‌ره ژه‌ه‌راوییه‌که‌ هه‌ر به‌ نه‌زانراوی ده‌هیل‌یت‌ه‌وه. نیوه‌ فهد‌ه‌که‌شی که‌ ده‌که‌و‌یت‌ه‌ دوا‌یی مه‌رسییه‌که‌ به‌شیک له‌ میژووی پووداوه‌که‌ی تیدایه‌ به‌حیسابی ئه‌بجهد، به‌شه‌که‌ی دیکه‌ی وا ده‌زانم له‌ نیوه‌ی یه‌که‌میه‌تی ئه‌می له‌ بیرم چۆته‌وه، ئه‌مه‌یه‌ نیوه‌ فهد‌ه‌که‌:

چون بمینو برفت با نوشد

ئه‌م چهند وشیه‌ ۱۲۱۲ ته‌واو ده‌کا.

باوه‌ر نا‌ه‌ئیم به‌وه‌ که‌ له‌ ته‌مه‌نی ۱۵ سالی‌دا ئه‌م ده‌سه‌لاته‌ و په‌وانیه‌ و زالییه‌ به‌سه‌ر شاعر و قافیه‌ و میژوو ده‌ره‌ئینان له‌ فارسیدا بو‌ که‌یفی مومکین بو‌بی. هه‌لبه‌ت پێش ئه‌م ساله‌ش شاعیری فارسی داناون چونکه‌ خو‌ نابی له‌ چاو قوچینی‌کدا هه‌م فارسی فیر بو‌بی و هه‌م شاعیری وا به‌ه‌یزی به‌ فارسی دانابی. به‌لگه‌یه‌کی دیکه‌ش هه‌یه‌ که‌وا لی‌ره‌ به‌دواوه‌ درێژه‌ ده‌دین به‌ باس لیکردنی ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نی که‌وا که‌یفی نه‌ک هه‌ر مومکین نییه‌ پێش ۱۲۵۰ ی کوچی هات‌ب‌یت‌ه‌ دنیاوه‌ به‌لکو‌ ده‌بی لای ژوورووی ئیحتیمال له‌ سالی ۱۲۵۵ تپه‌ر نا‌کا، به‌لگه‌که‌ش ئه‌مه‌یه‌: وه‌ک له‌ به‌شیکی دوا‌یتر له‌م نووسینه‌ بو‌مان ده‌رده‌که‌وی که‌یفی تا سالی ۱۲۸۶ ی کوچی لای حاجی مه‌لا عه‌بدولا خو‌یندوو‌یه‌تی، ناچیت‌ه‌ عه‌قله‌وه‌ که‌یفی به‌م هه‌موو زه‌کاوه‌ته‌وه‌ تا ته‌مه‌نیک‌ی ۳۶ ۳۷

سالی ھەر خويندبیتی و فەقیهەتیی تەواو نەکردبێ چونکە ئەگەر بڵیین لە سالی ١٢٥٠ دا ھاتۆتە دنیا تەمەنی لە ١٢٨٦ دا دەگا بە ٣٦، ٣٧ ساڵ، بەلام ئەگەر میژووی لەدایکبوونی بخەینە سالانی مەيانی ١٢٥٥ - ١٢٦٠ تەمەنی لە سالی ١٢٨٦ دەبیته ٢٧-٣١ ساڵ کە مونا سبە بۆ گەشتن بە پایە (موسە عیدی) و نزیکبوونەووە لە کۆتایی خويندنی مەلایانە، واتە ئیجازە وەرگرتن. خو ئەگەر لە بیر نەکەین کەوا حاجی مەلا عەبدوللا لە سالی ١٢٨٦ تەمەنی ٣٦، ٣٧ سالی بوو ئیتر بەجاری نزیك دەبینەووە لەو بتمانی بێنین بەو میژووی کە تەحیدیمان کرد بۆ ھاتنە دنیای کەیفی چونکە زۆر لە گوینە ماموستا ٣٦، ٣٧ سالی بێ و فەقیش ٢٧، ٣١ سالی، ھەرچەند بەجۆریکی قەتعی مومکین نییە بڵیم سالی راستەقینە ھاتنە دنیای کامیانە لەو سالانە بەلام بە تەقیری مەیلەم بۆ ئەو دەجێ کە بڵیم سالی ١٢٥٥ ی کۆچی ئەو سالە.

کەیفی کەمی، وە چۆن کۆیە جی ھیشت؟

ھۆی پوشتنی کەیفی و تۆزانی لە کۆیە ھەروەک لە کتیی (کۆیە و شاعیرانی) و (دیوانی حاجی قادر- چاپی ھەولێر) بەکورتی باس کراوە، ئەو ناکوکییە و شەرەجنیووە بوو لە بەینی شیخ رەزای تالەبانی و کەیفی کە ئەنجامی گەشتۆتە ئەمە حاجی مەلا عەبدوللا بۆ دلدانەووی شیخ رەزا لە کەیفی بدا و دەری بکا. چۆنەتیی ئەم پرووادی بە پروونکراوەیەکی ئەوتۆ دەنوسین کە گرینگیی پرووادی کە لیمان داوا دەکا و بەو نیازەش کە قەناعەتی خوینەر و دەست بەینی.

لەو دەمدا کە حاجی مەلا عەبدوللا ماموستای کەیفی بوو، حاجی مەلا عەبدوللا و حاجی قادر ھەردووکیان لای حاجی مەلا ئەسەدی جەلی زادە، واتە باوکی حاجی مەلا عەبدوللا بوونە. کەیفی و حاجی قادر ھەر چەند تەفاوتێک ھەبوو لە مەیانیان لەلایەن تەمەن و پایە عیلمی چونکە حاجی قادر لە ھەردوو پروووە لە ژووروی کەیفی بوو، دیسانەووە لەبەر ھاومەشرەبی و شیعردۆستی و بەیەکەو رابواردنیان تا بڵی برادەر و خوشەوێستی یەکتەر بوون، وە ھەردووکیان زیاتر لە فەقیکانی ئەو دەمە کۆیە لای بنەمالە جەلی زادە و خەلقى کۆیە لە پیشتر بوون، وە ریزیان لێ گیراوە، تەنانەت حاجی و کەیفی لە مالی حاجی مەلا ئەسەد بەئێستیلای خۆمانی بە (کۆری مال) ژمێردراون. پێوەندی کەیفی بەو بنەمالەووە لە زۆر مونا سبە و

پروودای پوژانه‌ی ئەو دەمیان وەدیاری دەدا. بۆ نموونه و پروونکردنەوێ ئەو پێوەندییە لێزەدا شتێکی دیکەش دەنوسم وەک پروودای مەرسییە: لە ساڵی ۱۲۸۳ حاجی مەلا عەبدوللای مەرگی ژنی یەکەمی، لە ژنی دووەمی بۆ یەکەم جار کۆپێکی دەبێ، لەو بەپێشەو هەر کچی بوون. کۆرەکە ناوی بەهائەدینی لێ دەنێن و لە نێوان خەلقى کۆیە دوای پێگەشتنی بە (کاکەباو) شوورەتی سەندوو و زووش جوانەمەرگ بوو. کەیفی بەو ناوێ کە مامۆستای خۆی کۆپێکی بوو و تازە تاقانەییە و بنەمالە ی پێ روون بۆتەو، سەرەرای پێوەندیی خۆشەویستی مەیانێ هەردوو یان بە دەستی خۆی لێفە بۆ مندالە کە دەدووری و بەنەقش و شیعری کە خۆی هەلی بەستوون پرووی لێفە کە دەرازی نینتەو:

شیعرەکان مابوون تا ئەوانیش لە گەڵ نووسراوەکانی دیکە لە ساڵی ۱۹۶۳ ی زاینی سووتان، داخمان ناچی لەو شیعرانە هیچمان بەر نەماون.

حاجی قادر کە دەچی بۆ ئەستەموول کەیفی لە کۆیە دەمینیتەو، ئەو شوورەتە ی کە لە نێوان خەلق باوە لەبارە ی ئەو کە حاجی قادر و کەیفی بە یەکەو چوون بۆ ئەستەموول کەم و زۆر راستیی تێدا نییە، نەک هەر ئەمە، بە لکو گەلی شتی دیکە لەبارە ی ژیان و رابواردن و خۆیندن و سەفەری حاجی قادر بۆ ئەستەموول مالا مالان لە هەلە، یەک لەو غەلەتە مەشورانە لێزەدا سوور دەکەینەو و راستییە کە ی دەردەخەین تا لە گوێزە ی ئەمیان ئەوانی دیکەشی رادە ی دوریبیان لە راستی بزانی. بە پێی ئەو کە نووسراوە لە دیوانە کە ی حاجی قادر (چاپخانە ی هەولێر ساڵی ۱۹۶۰) گۆیا حاجی و کەیفی لە کەرکووکەو بە یەکەو بەرەو ئەستەموول رۆییون و سەفەرە کە شیان لە ساڵی ۱۲۷۰ ی کۆچی بوو، کەچی حاجی قادر دەمێک لە دوای ئەو میژوو دەسختی هەیه لە سەر حاشییە ی کتێبێکی (سیوطی) چاپی عەجەم، وە لە کۆتایی حاشییەکیان دەنوسێ ئەمەم لە ئاخر مانگی ساڵی ۱۲۷۶ ی کۆچی لە دبی بیتووش نووسیوەتەو، واتە تا شەش ساڵ دوای ۱۲۷۰ مانەو ی حاجی قادر لە کوردستانی عێراق شتێکە کە بە شاییدی حاجی قادر سوور بۆتەو. ئەم کتێبە لای ئێمە و حاشییە و شیعرو روباعی و وردەباسی ئەو دەمە ی بە زۆری تێدا یە کە حاجی بەختی خۆی نووسیونی و تا ئێستا هیچیان بلاو نەکراونەو مەگەر دەماو دەم ئەویش بە غەلەت، یەک لەوانە روباعییە کە لە دژی چاپی عەجەم کەوا لە رۆپوێرە ی ۳۶ لە

دیوانه‌کە‌ی حاجی (چاپی هەولێر) بەهەڵە نووسراوەتەو و لە ژێری پووێهرێکە شەرح دراوێه که هەر له شۆینی خۆیدا روباعییه‌که‌ و ناپێک بووه، وای ئییه‌ لێره‌دا به‌راست و په‌وانی و بێ هەڵە و ناپێکی ده‌ینووسینه‌وه‌ که له شۆینی خۆیدا به‌خه‌تی حاجی له‌و کتێبه‌دا نووسراوه‌ت‌وه‌:

یا رهب به‌قه‌دەر حەرفی (سیووطی) یه‌ک یه‌ک
 په‌جمه‌ت له (مصنف) و له (قارئ) بێ گه‌له‌ک
 ئەمما عه‌جه‌م و ئەه‌و که‌سه‌ چاپی دانا
 بیه‌باته‌ جه‌ه‌ننهم به‌عه‌زاب و به‌کوته‌ک

به‌مونا‌سه‌به‌تی ئەم روباعییه‌ که راستکردنه‌وی هەندێ هەڵە له‌باره‌ی ژیا‌نی حاجی و که‌یفی پێویستی کرد بیه‌نووسینه‌وه‌، ئەم روباعییه‌ی دیکه‌ش له‌ دژی چاپی عه‌جه‌م که حاجی له‌ پووێهره‌ (٧٥) ی کتێبه‌کە‌ی (سیووطی) نووسیه‌یه‌ت‌وه‌ لێره‌دا تۆمار ده‌که‌ین په‌نگه‌ نه‌ختێک زیاتر تێنووه‌تی دۆستانی شیع‌ر و ژیا‌نی کۆنه‌ شاعیره‌کانمان بشکێنێ:

شاییت نه‌بی به‌چاپی عه‌جه‌م نه‌یکه‌ری ئەمان
 گه‌ر پێی ببی به‌شا به‌ دوو شایی خه‌ساره‌ته‌
 وه‌ک من ئەگه‌ر به‌سه‌ر هه‌مووی دا‌یی له‌ ناخه‌ری
 عیلمی هه‌موو جه‌هاله‌ته‌ نه‌فعی مه‌راره‌ته‌

خوێنه‌ری به‌پێژ نه‌وه‌ بزانی که حاجی شیع‌ره‌کانی به‌م شێوه‌ نووسینه‌ نه‌نووسیون به‌لکو به‌شێوه‌ و ده‌ستووری ئەوساکه‌ی نووسیون: (گه‌له‌ک و کوته‌ک) له‌ کتێبه‌که‌دا (کله‌ک و کتک) نووسراون. ئەم درێژه‌دانه‌م به‌م ته‌فسیلاته‌ بۆیه‌ بوو که دیسانه‌وه‌ عه‌رزێ خوێنه‌ر بکه‌م چی ده‌ینووسم له‌ دوا‌ی به‌راوردی و لیکۆلینه‌وه‌ و ساگرده‌نه‌ویه‌ به‌پێی ده‌سه‌لات و ئیمكان و له‌ سنووری توانینم بیه‌باکیم نه‌کردووه‌ به‌رامبه‌ر راستی و می‌ژوو، سه‌ره‌رای ئەمه‌ش زیانی‌ک نییه‌ له‌وه‌دا به‌ده‌م باسی ژیا‌نی که‌یفییه‌وه‌ به‌مونا‌سه‌به‌ی هه‌لکه‌وت و جیگا شتێکیش له‌ ژیا‌نی هاوچه‌رخه‌ زله‌که‌ی حاجی قادر پوون بکه‌ینه‌وه‌. به‌یه‌نێک دوا‌ی سه‌فه‌ری حاجی قادر و مانه‌وه‌ی که‌یفی له‌ کۆیه‌ شێخ په‌زای تاله‌بانی دێته‌ کۆیه‌ و ده‌رس لای حاجی مه‌لا ئەسه‌ده‌ی جه‌لی زاده‌ ده‌خوێنێ، واته‌ لای باوکی حاجی مه‌لا عه‌بدوڵا. هه‌روه‌ک لێره‌ له‌ پێشه‌وه‌ گوتمان که‌یفی فه‌قی بووه‌ لای حاجی مه‌لا عه‌بدوڵا، ئیتر پێکه‌وت شێخ په‌زا و که‌یفی له‌ یه‌ک جیگا کۆ ده‌کاته‌وه‌ و درێژه‌ش

دهدا به کۆبوونه وه و هاوبه شییان له یهک ژیان و رابواردن. بویژی شیخ رهزا و مهیلی بۆ ههجوو شتێک نییه پێویستی به پاس لیکردن بێ ئهوهنده ههیه دهبی له بیر نهکهین کهوا کهیفیش به رادهی شاعیریتهی شیخ رهزا شاعیر بووه. ههروهک چاوه پوان دهکری بهیه که وهبوون و ژینی دوو شاعیری وهک شیخ رهزا و کهیفی له یهک مزگهوت بهناچاری سه رهنجای دهگا به سه ره شیعر و نوکته تیگرتن. ورده ورده ئهم سه ره شیعره له مهیانی ههردوو یان شیده دهسینی تا دهگا به پلهی له یهکتر زویربوون و ناکوکی له نمونهی سه ره جنیوی شیعی که له مهیانی ئهم دوو که له شاعیره دا پرووی داوه، لێزه داوان ده نووسم که بیستوومن و له بیرم ماون، بێگومان دهیه ها جاری دی سه ره جنیوی وایان کردووه، رهنگه له کۆیه دا شه خسی وا هه بی هه ندیکیان له و شیعره له بهر بی، ئه گه ر شتی وا ههیه وه ده رخستن و بلاو کردنه وهی خزمه تیکی به نرخه بۆ پوونکردنه وهی قوولایی و پانایی ئهم سه ره دندوکییه میژوویییهی که شاعیریکی وهک که کیفی ئاواره کرد له ولات.

جاریکیان شیخ رها له دمه ته قه ی شهړه شیعریدا به که یفی دهلی:

شاعر چو تووی لب بلبانت ریدم

وزفرق سرت تا بدهانت ریدم

شیخ رەزا شیعەرەکانی بەئیرتیجالی دەلی، کەیفیش دەستەجی لە جەوابدا دەلی:

فرقی نه چنان بود میانی سر و کیرم

ای ریده به کیرم گذری گوت بگیرم

جاریکی دیکهش له مهجلیسکی فهقیانه نزیکي ته واوبوونی دانیشنکه بیان و دواي خواردنی میوهی مهوسم مه لایهك دی بۆ مهجلیسهكه زۆر عهلاقه دار دهبی له گهډ كهیفی و خوشه ویستی و دوستییهکی بهتین دهبی له میانی ههردووکیان، شیخ رهزا بهم شیعره به خیرهاتنی دهکا:

گر نخوردی از فواکه ای...

يك طبق انگور و انجير از برايت ريده‌أم

بەتالاییی نیووی یەكەمی دێرە شیعرەكە ناوی ئەو مەلایەییە كە شیخ رەزا بەشیعر
جەنۆی پێ دەدا، من ئەو ناوهم لە بیر نەماوە تا بینوووسم. كەیفی بێ وەستان لە تۆڵە
دۆستەكەى خۆی بەشیخ رەزا دەلى:

آنکه ریدستی برایش من بچشمی کیری خود

بارها اندر تهی کونی بلورت دیده‌ام

شیخ رەزا تەحەمولی ئەو جەوابانەیی کەیفی ناکا، تا وای لێ دێ نەک بەشیر و نوکتە بەلکو هەر جێنۆی عادی بە کەیفی دەدا و خۆی لێ تووڕە دەکا. لەم حالانەدا کەیفی دەلێ: «شیخ رەزا! ئەگەر مەقامی گەورە و چووکییە تو مامۆستا و من فەقێ هەمیشە ئامادەم خزمەتکاریت بکەم، خو ئەگەر مەقامی شیر و نوکتەبازییە بەخوا یەک حەرفت لێ ناسەلمینم».

شەرەشیر لە بەینی کەیفی و شیخ رەزا تا دێ زیاد دەکا و دەگاتە پادەیهک شیخ رەزا چی دی خۆی پێ ناگیرێ. وایانم بێ تەحەمولیی شیخ رەزا لەبەر دوو هۆی ئەساسی بوو، یەکەمیان ئەوەیە کە شیخ رەزا لە پلەی کۆمەڵایەتیدا خۆی زۆر لە ژوور کەیفییەوه گرتوو و پێی ئەستەم بوو و تەیهکی وەک کەیفی بەو چەشنە بێ پەروا بێ لەگەڵیا، دووهمیان ئەوەیە کەوا کەیفی هەرگیز دانەماوە لە جەوابدانەوهی شیخ رەزا، ئیتر مانەوهی هەردووکیان لە یەک جێگا دەبێتە شتیکی نامۆمکین. حاجی مەلا عەبدوللا، مامۆستای کەیفی، لەبەر ئەو دۆستایەتیە کۆنەی کە لە میانێ جەلی زادن و تالەبانیاندا هەبوو، بەتایبەتی لەبەر زێدە خۆشەویستیەکی بەینی حاجی مەلا ئەسەد و شیخ ئەو پەرەحمانی تالەبانی، واتە باوکی شیخ رەزا سەرەرای مەقام و دەسلاتی تالەبانیان و بێکەسی و بێ نەوایی کەیفی ناچار دەبێ، واتە حاجی مەلا عەبدوللا، کە پوو لە کەیفی گرژکا و لێی بتوێ تا جاریکیان بەلێدان لێشی داو. ئەوهی لە هەموو کردارێک ناپەر و ئاتر و ناشیرینتر بوو ئەو بوو کەوا بەچەشنێکی زۆر دوور لە هەموو رەفتاریکی جەوانمەردی هەندێ لە فەقێکانی ئەو دەمە بوو لایەنگیری شیخ رەزا و شکاندنی کەیفی و ینەیهک لە دیواری مزگەوت دەکێشن کە پێویست نییە لێردا چۆنیەتیەکی بنووسین و ئەو پەڕی بێ حورمەتی و سووکایەتی تێدا دەبێ بۆ کەیفی و بوو بە خاتیمە ییسواکردنی شاعیریکی وا مەزن. بەدوا ئەو دا حاجی مەلا عەبدوللا کەیفیی دەرکردوو لە مزگەوت، ئیتر کەیفی بەو پوچی پڕ هەست و هونەرییەوه پووی ئەوهی نامینی هیچ ماوەیهک لە کۆیە بمینی، بەدڵشکاو و بارێک مەینەت و ستەمەوه، دەچێتە هەولێر.

نامەوی بە هیچ جۆرێک لایەنگیری لە نووسینە کەمدا بکەم چونکە لە هەموو شتێک

زیاتر مه‌به‌ستم تۆمارکردنی پروودای راسته‌ئەگینا بۆ من هەدی ئەدەب دەرچوونە بەو شکله‌ی باسی کارەساتی و ناپەروا بکەم کە لە مزگەوتی باپیرم پرووی داو. بەلام بێ ترس و پەروا لەو کە لە حەقیقەتم لادابی دەتوانم بڵێم ئەگەر لەبەر زێدەچاری نەبوا باپیرم ڕبێ نەدەدا بەکردنی ئەوێ کە لەگەڵ کەیفیدا کرا. هیچ گومان نییه‌ لەو‌دا کە‌وا کە‌یفی لای حاجی مە‌لا ئە‌سە‌د وە‌ک کۆ‌رپکی خۆی خۆشە‌ویست بوو و لای حاجی مە‌لا عە‌بدوللا، واتە باپیرم، ئە‌وپە‌ری ڕێ‌ز و خۆشە‌ویستی بوو. بۆ خۆم لە حاشییه‌ی کتێبێک خۆیندوومە‌تە‌وه باپیرم بە‌خە‌تی خۆی نووسیبووە‌تی کە‌وا فلان حاجی ئە‌و می‌قدارە پارە‌یه‌ی پێ‌ دام بۆ ئە‌مە‌ بیدە‌م بە کە‌یفی لە بری مانگانە‌ی دەر‌سگوتنە‌وه‌ی بۆ کۆ‌رە‌کە‌ی. هەر لە‌و نووسینە‌شدا بۆ یە‌کە‌م جار زانیم کە‌وا کە‌یفی ناوی فە‌تحو‌لا و جوان‌ڕۆ‌یییه‌، چونکە باپیرم ناو‌ە‌کە‌ی بە‌م چە‌شنە‌ نو‌سبوو (مە‌لا فتح الله جوان‌رووی متخلص بە کە‌یفی). ئە‌مە‌ بۆ‌یه‌ باس دە‌کە‌م کە‌ پلە‌ی نزیک‌ی و رە‌وابیتی بە‌ینی حاجی مە‌لا عە‌بدوللا و کە‌یفی نە‌ختێک زیاتر پروون بکاتە‌وه‌، چونکە مە‌علوومە‌ کابرای حاجی مانگانە‌کە‌ نادا بە شە‌خسی سێ‌یه‌م ئە‌گەر نە‌زانێ لە‌گە‌ڵ خاوە‌ند هە‌ق جیا‌وازییه‌کی نییه‌. لێ‌ره‌ بە‌دوا‌وه‌ش ئە‌م راستییه‌ بە‌دە‌م گێ‌ڕانە‌وه‌ی سەر‌گوزە‌شتی کە‌یفی زیاتر خۆ وە‌دەر دە‌خا.

کە‌یفی بە‌دەر‌کردن و ڕیسوا‌کردن زاهیری پایە‌ی ڕێ‌زی لای خە‌لقی کۆ‌یه‌ کە‌م نە‌بۆ‌تە‌وه‌، وە‌ لە بیر‌یشیان نە‌چۆ‌تە‌وه‌. ما‌وه‌یه‌ک دوا‌ی ڕۆ‌یشتنی لە کۆ‌یه‌ و مانە‌وه‌ی لە هە‌ولێ‌ر ڕە‌شید ئاغای حاجی بە‌کر ئاغای حە‌وێ‌زی (خالی باوکم) شاعیر و ئە‌دیبێکی پایە‌به‌رزێ ئە‌و دە‌مه‌ بوو و پێ‌وه‌ندی دۆ‌ستایە‌تی و خۆشە‌ویستی زۆ‌ر بە‌هێ‌ز بوو لە‌گە‌ڵ کە‌یفی کاغە‌زێکی بە‌شیر بۆ‌دە‌نووسی و دا‌وای لێ‌ دە‌کا کە‌ بگە‌ڕێ‌تە‌وه‌ کۆ‌یه‌. ب‌روام هە‌یه‌ ئە‌م کاغە‌زە‌ بە‌ئا‌گاداری و لە‌سەر پە‌سە‌ند‌کردنی حاجی مە‌لا عە‌بدوللا بووبێ چونکە جگە‌ لە پێ‌وه‌ندی خزمایە‌تی مە‌یانی ئە‌و و ڕە‌شید ئا‌غا، هە‌م‌پە‌رە‌شتی و نزیک‌یه‌کی گیانی تە‌وا‌یش هە‌بوو. بێ‌گومان ئە‌و کاغە‌زنووسین و دا‌خوازییه‌ بۆ گە‌ڕانە‌وه‌ی کە‌یفی نابێ لە‌ دژی ئارە‌زووی حاجی مە‌لا عە‌بدوللا بووبێ. کە‌یفی لە‌ جە‌وابدا ئە‌م ب‌رە‌ شیع‌ره‌ی خا‌رم‌وه‌ دە‌نێ‌ری بۆ ڕە‌شید ئا‌غا:

ئە‌ی نو‌وحی نە‌جاتم لە‌ دە‌سی چە‌رخ‌ی جە‌فا‌کار
وه‌ی پرو‌وح و سەر و م‌الی منت جوم‌له‌ بە‌نی‌ثار
با خاکی بە‌ری پێ‌ت بێ‌ دل‌ی زار و نە‌زارم
با فەرشی سە‌ری پێ‌ت بێ‌ گۆ‌ل و گۆ‌ل‌شە‌ن و گۆ‌ل‌زار

له و ساوه به نهی خامه غه زمل نووسی چی شیرین
 شه ککه ر شکه نیت کردووه وک تووتی به مینقار
 ره شحی قه له مت مشکی له سه رنامه فشان کرد
 هم خامه و هم خامه، هم شهعار و هم ئیشعار
 (في الجملة) که نووسیوته له بو نایه وه کویه
 چون بئمه وه ئیسته ش که له سه رمایه شه ری پار
 ئیسته ش وه کو مورغی که زده دی چه نگی هه لو بی
 بی هوشم و ئیفتاده په ریشان و نگونسار
 بی غیرهت و بی عارم نه گه ر بئمه وه کویه
 وک په یکه ری پی پروت و وه کو سه ر په شی موختار
 ئیمان و دلم وابه ده سی دولبه ری دابوو
 نه یه دابوو ودها حاجی ره شک دینی به دینار
 من خسته تن و جهسته شکه سته ی غمی نهو بووم
 نهو بوو به دهوا و مه ره می بیگانه و نه غیار
 خو ت واقیفی نه سراری که چون ناخری کاریش
 بی حورمه تی کردم به قسه ی موفسید و به دکار
 چون هه یبه تی بردم له حوزووری هه زه راتی
 چون هه یئه تی کردم به سه ر و سووره تی دیوار
 هه رچه نده جه فای دام و سه فام لی نه دی نه ما
 شاهانه ده که م مه دح و نه نای چاکی به شهعار
 دائیم له خه راباتی خوزووری هه زه راتم
 نه م ماوه له بهر تاعه تی تن تاقه تی دیدار
 هه لئاغه له تی (که یفی) له مه ولا به فریبت
 با بهس بی وه فای ئیوه و با بهس بی جه فای یار
 خوینه ری به ری ز سرنجیک بداته سوزی هم دیره یان که ده لی:

ئیسته ش وه کو مورغی که زده دی چه نگی هه لو بی
 بی هوشم و ئیفتاده په ریشان و نگونسار

من بو خوم نه وه نده هم به یته ده خو ئی نه وه موو چرک ده مگر یته وه، ده توانم بلیم بو

سوئی ههناویکی ههلقراوی لی دی... خاوهن ههست و هونهروهیریکی وهک که یقی خاوهن گیانی نازکی شاعیری دهبی چی چیشتبئی لهوی که لهگه لیدا کراوه و چی چهشنه ئینفیعالاتیک سروش و هوش و وجودی داگرتبئی و ئهنجن ئهنجنی کردبی! باوه یم هیه ئه وهنده بهخویدا شکاوهتهوه ههستی خهجالهت و ستهمی کردوه که نهیتوانیوه تاکه یهک پوژیش دواي کارهساتهکه له کۆیه بمینیتتهوه. دهسهلات چیه بهسهر بووداویکی کۆن؟ ئاواتمان ئهوهیه شتیکی وا بوو نه دادهتهوه بو هیچ هونهرمه ندیک بهلکو هیچ ئادهمیزادیک.

دەرچوونی کهیفی له کۆیه کهمی بووه؟

بۆ وەراملی ئۇ پرسیارە بەلگەییکی میژوویی ھەيە لە پووداوی ئۇ پوژانە: حاجی مەلا
عەبدوللا لە سالی ۱۲۸۸ی کۆچی لە پێی سووریەو، لە خزمەت باوکیدا دەچی بۆ حەج،
کاتیک دەرگەنە حەلەب کەیفی مامۆستای کورانی والیی ئۇ شارە بوو. کە دەزانێ
ئەمان ھاتوون بۆ حەلەب خۆی پێ ناگیرئ دەچیتە لایان بۆ بەخیرھێنانیان و ھەموو
ئەو پووداوانە کەلێنی خستبوو خۆشەویستی و پێوھندی مەیانیان لە بیر دەچیتەو.
کەیفی ھەروەک لە دوا دیرانی ئۇ برە شیعەری لەسەرەو نووسیمان ئیحتیرامی.
دەرپرپوھ بۆ مامۆستای خۆی، دیسان لە شاری حەلەبیش ھەمان پێزی کۆن لە
مامۆستای خۆی دەرگێ و وەک چووەیک ئیشی بۆ دەکا. حاجی مەلا عەبدوللا
دەرگێرتەو دەرگێ خەلقى حەلەب زۆریان بەلاوھ سەر بوو کە دەیانیدیت کەیفی،
مامۆستای کورانی والی، کەلوپەل و شتومەک ھەلەمگێ و بەدوا کابرایەکی کورد
دەکەوئ و خزمەتی دەکا، بەتایبەتی چونکە حاجی مەلا عەبدوللا لە کیسوھتی خادمی
لە خزمەت باوکیدا سەفەر دەکا. شتیکی مەشھوورە لە سەفەرکە کە حاجی مەلا ئەسەد
بۆ حەج کە لە ھەر جیگاییک تووشی موحادەلە عیلمی دێ لەگەل مەلاکانی ئۇ
شارانە کەوتوونەتە سەر پێگای حیزاز دەرگێ بانگی قەتارچیەکەم بۆ بکەن تا
جەوابتان بداتەو. مەبەس لێرەدا ھەر ئەوھە نییە باسی سەرنجامی کەیفی و
ئاشتبوونەوی بکەین بەلکو لەگەل ئەویدا دەمانەوئ سالی رۆیشتنی لە کۆیە سوور
بکەینەوھ چونکە دیارکردنی ئۇ سالە ھەروەک ئیستاکە باسی دەکەین بەستراوھ بەو
سالی (۱۲۸۸)ی کۆچی کە باسمان کرد: حاجی مەلا عەبدوللا زۆر جار گوتوویەتی
دوای دوو سال لە رۆیشتنی کەیفی، لە حەلەب چاوم پێی کەوتەو. کەواتە تۆران و

رۆیشتنی که یفی له کۆیه سالی (١٢٨٦) ی کوچی بووه. ئەمە ی لێردا گیرامەوه له بابەت رۆیشتن و دیتنەوه و ئاستبۆونەوه ی که یفی مەعلووماتیکە به تەواتور بەئیمە گەییوه و ئەو میژووانە ی که لەو کورتە نووسینەدا بەیانم کردوون به خەتی باپیرم حاجی مەلا عەبدوللا له مونسەبە ی جونا جووون تۆمار کراون. یەک وشە ی خو کردی تیدا نییه.

چەند سالی ک له مەوبەر چیرۆکیکی تەمسیلی له بەشی کوردیی ئیستگە ی رادیوی بەغدا بلأ و دەکرایەوه وای رانەگە یاند کەوا که یفی بەزۆری زۆرداران له کۆیه دەرکرا. ئەمە کەم و زۆر پتۆه ندیی بە راستییەوه نییه. ئەوه ی لەو پروپەرانە ی ئەم نووسینەدا گیرامانەوه هۆی راستەقینە ی تۆران و رۆیشتنی که یفی بووه. خاوەن دەسلەتەکانی ئەو دەمە ی کۆیه پیزی زۆریان هەبووه بۆ که یفی و حاجی و بی ئەندازە خو شیان و یستوون. وەک دیمان رەشید ئاغای حاجی بەکر ئاغا که یەک له دۆستانی که یفی بووه کاغەزی بۆ نووسیوه و داوای گەرانەوه ی لێ کردووه. جەوابەکە ی که یفیش گومانیک ناهێلێ له وەدا که دەسلەتدارەکان سووچیکیان نەبووه له بەسەر هاتی تۆران و رۆیشتنی که یفی. هەر شیعەرەکانی که یفی ریز و خو شەویستی یان لێ دەباری بۆ رەشید ئاغا که له بنەمالە یەکی بەهیزی ئەو دەمە بووه. دیوانی حاجی قادریش چەند قەسیدە یەکی به نرخی تیدایە له ستایشی ئەمین ئاغا و حەمە غا و بە پارێزەری مولک و میللەتیان دەرژمیری. مەبەستم له مەدا شتیک نییه مەگەر خزمەتی میژوو و راستی.

لێره بەپێشەوه گوتمان حاجی قادر پێش که یفی له کۆیه رۆییوه:

بەلگە بۆ ئەمە دوو شتە، یەکە میان بەلگە ی شایەتی و گیرانەوه یە که له جیلی پێش خو م بیستوو و وەک مەعلووماتیکێ خانەوادەیی ماو تەوه و موجیبیکیش نییه شو بەه ی لێ بکری. دوو میان بەلگە ی لێکدانەوه و لێکۆلینەوه: لەم هەموو ماجەرای شەپەشعەر و جێبو بە یەکدانی بەینی که یفی و شیخ رەزا یەک ناوی حاجی قادری تیدا زیکر نەکراوه و هیچ دەورنکی نەبووه. حاجی که شاعیریکی وا به دەسلەت و نزیکترین برادەر و دۆستی که یفی بووه نەدەبوا بەدریژایی ئەو کارەساتە بێدەنگ بی ئەگەر له ولات با، که پیاوینکی وەک رەشید ئاغا بهو چەشنە ی باسمان کرد بەشداری کردبی لهو رۆداوه بێگومان دەبوا حاجی قادر هەر ببیتە لایەنگیر و یارمەتیدەری بی پێچ و پەنا بۆ که یفی، که ئەمە نەبووه لەبەر مەوجودنەبوونی حاجی بووه.

که میکی که ماوه له ژبانی که یفی لیردا بتوانم باسی لی بکه چونکه نهوهی که دهیزانم له ژبانی که لهب و نهسته موولی شتیکی زور که مه. دهلین که یفی که دهچی بو نهسته موول به زوویی فیری زمانی فهرنسی دهی، وه له پوژنامه ییکی فهرنسیدا دهیته نووسر. وهک دهگیرنه وه گويا پوژنامه ییکی پاریس له باره ی کورده وه شتی نارپوا دهنووسی. که یفی ئەم نووسینه دهینی و دهست دهکا به جوابدانه وهی ههر لهو پوژنامه یه که خوی تییدا نووسر بووه، له پیزه مه قالیکی میژوویی چی عهیب و عاری میژووی فهرنسه ههیه دهیهیته پووه وه به قهله میکی سووتینه ر نووسینه کانی دهپازینیته وه تا وای لی دی بالیوزی فهرنسه ئیحتیج جاکه دها به وهزاره تی دهره وهی عوسمانی، ئیتر فهرمان به رانی عوسمانی دهکونه ناوهریکردن تا که یفی واز دینی و چی تر له سه ری نارپوا.. به لام ده می شیرن دهکهن نهوجا!

بهراوردیکی تایبه تی

لهو پووداو و میژووانه ی که نه متوانیوه فیکره یه کی مه یله و پوون و ته حدید کراوی دهر باره پهیدا بکه م و عه لاقه دارن به نووسینه که مان دوان، یه که میان: که ی که یفی هاتوته کوپه؟ دووه میان: که ی حاجی قادر له کوپه پوپیوه بو نهسته موول؟

له گهل نه مه شدا هندی پووداو و میژووی قهتعی و هه ندیکی مه یله و قهتعی هه ن که ماوه ی به هه له چوون ته وایک ته سک دهکاته وه و له ژیره وه به زنجیره تو ماریان دهکهن.

۱- حاجی قادر له کو تایی سالی ۱۲۷۶ ی کوچی له دیی بی تووش بووه.

۲- که یفی پيش ۱۲۸۰ هاتوته کوپه.

۳- که یفی له ۱۲۸۶ له کوپه پوپیوه.

ئەم سئ میژووه هیچ گومانیکیان تیدا نییه.

۴- حاجی ماوه ییك پيش رویشتنی له کوپه له گهل که یفی ژیاوه و به یه که وه له مزگه وتی حاجی مه لا نه سعه د بوون و پیوه ندیی دو ستایه تی و برادر ییان به هیژ بووه.

۵- حاجی لهو پوژانه ی که نا کوکیی بهینی شیخ رهزا و که یفی پهیدا بووه له ولات نه ماوه و چووه بو نهسته موول، یاخود ده تانین بلین که شیخ رهزا هاتوه بو

خویندن لای حاجی مه لا ئه سعه حاجی قادر له کۆیه نه بووه. جا ئه گهر بزانرايه که ی شیخ رهزا هاتوووه بۆ کۆیه بهم زانینه سالیگمان بۆ دیار دهکرا که بگوتری ئه مه کۆنترین ساله که وا مه علوم کراوه له وه به پيشه وه حاجی قادر کۆیه ی جی هیشتوووه.

خوینهری به پیز! له دواى ئاگاداربوون له و شتانه ی که نووسیومن ده توانی وهك من لیكدانه وه و به راوردی بكا بۆ ده رهیتان و ده ستنیشانکردنی ئه و میژوانه ی که به ته وای مه علوم نین، خو ئه گهر له گه ل لیكدانه وه ی زه نی پرسیار و ته حقیقاتیکیش بکری له و که سانه ی ئاگاداری ژیان و به سه رهاتى ئه دبیه کانی کوردن که چوونه ته ئه سته موول و له و ی ژیاون، وهك نالی و حاجی و که یفی و ئیبراهیم هه دبهری و پیاوی دیکه ی ئه دب و ئه فسه ر و مه ئمووری میری په نگه مه علووماتی نوئ و شیعری نه بیستراو و پروودای زوری وا که ه یچی لی نازانین وه ده ست بێن و ژیان و هونه ر و ئه دبى ئه وان بلیمه ت و هه لکه و تووانه ی کورده واری به جوریکى فراوانتر و قوولتر پوون بکرینه وه.

بلاو کراوه ی ده فته ری کورده واری، به رگی دووهم، به غدا، ١٩٧٠

نامەيەك

لە ژمارە (١٦) ی گوڤاری (بەیان) ی خۆشەویست گوتاریکی ژیکەلانیی ژیرانی
دلسۆزانەم خۆیندەو لە ژێر ناوینیشانی (رەدووکهوتن) دا.

من لە هەلکەوتی ئیستامدا دەرفەتی خۆروونکردنەوێم نییه لە عاست ناوەروکی
گوتارەکه خۆی، هەروەها بەهۆی هەمان بێ دەرفەتیەو ناتوانم لەسەر باسی
(رەدووکهوتن) بیروباوەڕێک دەربێم کە لە گۆشەینگیای خۆمەوێم بۆم بوو بە کولانی
تیوهرامان لە رەدووکهوتن و گەلیک پوالتی تری کۆمەلایەتیمان کەوا تیکرایان روویو
(مساحه) یکی بەرفەرەوان لە ژیانی کوردەواری پێک دێنن.

لەم چەند دێرە کورتیلەمدا، کە دەمەوێ سەرەرای راگەیانندی مەبەستم لە نووسین،
پەیمای پێز و خۆشەویستیشم راگەیهنێ بۆ خاوەنی گوتار و بۆ گوڤاری بەیان.

هەر هێندەم بۆ دەکرێ چەند تێبینییەکی قوت و سادە بێنمە روو لەبارەی یەک دوو
وشە و تەعبیری ناو گوتارەکه لە رووی زانستی زمانەوێ و گونجان و نەگونجانیان
لەگەڵ راستە دەستورەکانی پێزمانی کوردی و بەس.

بەدەنگهاتنم لەو وشە و تەعبیرانە چ زیانیکی تێدا نییه. ئەگەر نیشانەم پێکا بێ
سوودی ئەو پێکانە بۆ سەرجوملە ی نووسینی کوردییە، خۆ ئەگەر بەسەهوش چوویم
لەم سەهوودا هەر خۆم دەبمە لایەنی تێشکار.

لە دێری (٩) ی ستوونی یەكەمی لاپەرە (٢٢) وشە ی (یەنیت) دیتە بەرچاو. خۆینەر
دەزانێ، چ جایی نووسەر، ئەم وشە یە کاری نایندە (فعل مضارع) ی وشە ی (هینای) ه
کە لە چاوی (هینان) وە هاتوو.

بەپێی دەستووری داڕشتنی وەیا وەرگرتنی. کاری نایندە لە رابردوو وە، دەبێ بڵێن
(دەهینێ یاخود دەهینیت) دانیشتوانی هەندێ ناوچەکانی کوردستان کە شاری
(سلیمانی) یەکیکە لەوان نیشانە ی کاری نایندە (فعل مضارع) دەنگی (ئە) بەکار دێنن
لە جیاتی (دە) و دەلێن (ئەهینیت).

زۆربە ی نووسەرانی کورد بەرهو بەکارهینانی (دە) دەچن، تەنانەت ماموستا
(توفیق وەهبی) لە ژمارە یەکی گوڤاری کۆری زانیاری کورددا گوتاریکی لەسەر ئەم

(ئه، ده) يه نووسی و ئه ویش له و باوهردایه (ده) کوردی رهسه نه و دهبی واز له (ئه) بهینریت.

هه چهند من لیره دا ری به خۆم نادهم به کارهینانی (ئه) یاساغ بهکم، دانیش به ودا دینم واز لیهینانی و نههینانی خواهشتیکی نووسه رانه، به لām ده توانم داوا له نووسه بهکم له جیاتی (یه نیت) (ئههینیت) بنووسی چونکه قالبی (یه نیت) یه کجار ناوچهیی و تهسکپیوه. نهگه هات و هه کهسه خۆی لکاند به تایبهتی ئاخاوتنی شار و دی و گه رهکی خۆیه وه، دوو چاری نووسینیک ده بین به بهریه وه هه بی هه ندیکمان تی بیگه ن و هه ندیکیشان نا!

به زۆری، نووسه رانی شاری سلیمانی، ده نووسن (پیاویکی که - داریکی که - ناوی که - به ردی که) مه به سیشیان (پیاویکی دیکه و داریکی دیکه...) یه. وا ده بی به کارهینانی ئهم (که) یه له شوینی وه هادا سه ره له خوینهر ده شیوینی. بیگومان (که) ی ئهم جیگایانه کورترکرایه وی (دیکه) یه که مافی ئه وهی نییه له هجهی شار و گه رهکی خۆی به سه پینیی به سه ره شیوازی نووسین و ریزمانی ئاخاوتنی زمانی میلله تیک. هه چهند شیوه ئاخاوتنی سلیمانی به لای باوه ری منه وه له ریزی هه ره پی شه وهی زاره کانی کوردیدا دیت، دیسانه وه ناشی ئه و تایبه تیانه ی خۆی که له راسته شه قامی کوردییان لاداه بیانکا به ده ستوور و ده ستووره راست و ره وانه کانیان بی کویر کاته وه.

نابی (بچۆره وه وانی) به خۆی و به م هه موو قورسای و دریزاییه وه نه فه سی (بچۆوه) به ریت، هه روه ها وشه ی (مه ند، ئه فه ندی، ده ربه ند...) ناشی به کرینه (مه نگ، ئه فه نگ، ده ربه نگ...).

به نمونه ده لیم له فره نسیدا شیوه ی پاریس هه ره پیشکه وتوو ی ئاخاوتنی میلله تی فره نسیه، خه لقی پاریسیش ده نگ ی (ر) به (غ) ده خویننه وه، به لām له نووسینی فره نسیدا ئهم (ر) هه ره به (ر) ده نووسریت با خه لقی پاریسیش به (غ) ی به خویننه وه .. له میسر ده نگ ی (ق) به (ک) واته (هه مزه ی عه ره بی) ده نگ ی (ج) به (گ) ده خوینریته وه، به لām ئه وانیش له نووسینی ئه ده بی و په سمیدا هه ره به (ق، ج) ده یان نووسن ته نه نه ت به شیکی زۆری فارس ده نگ ی (ا) ده که ن به وا و ده لێن (ته هروون - له جیاتی ته هران) به لām له نووسیندا ئه لفه که هه ره ئه لف ده می نیته وه.

خەلقى سلیمانیش ئازادن لەوەدا بەقسەکردن چۆنیان بەلاوہ خوڤە وەها وشە و
 بیتەکان دەربەن، لە زەرورەتی شیعەریشا چ گلەیک ناییتە سەر ئەو کەسە شێوەی
 ناوچەیی خوێ بەکار بێنیت، بەلام نابێ پێ بەخۆدان لەوەندە تێپەر بکات. ئەم
 گوتەیهشم بەرامبەر ھەموو کوردە، بەرێکەوت پتر یەخەگیری شێوەی سلیمانی دەبێت
 لەو ڕووەوە لە سەدی ھەشتا وەیا زیاتری نووسینی کوردی لە شاری سلیمانی وەیا
 خەلقى سلیمانییەو زەنە دەکات.

با پێشەدستی بکەم لە کەسێک بێھوێ لە تۆلەیی ئەو ڕەخنانە ڕەخنەیی ھێندیم لێ
 بگرێ کەوا من ناواناوە دەنوسم (دەکا، دەبی) و ناواناوەییکی (دەکات، دەبیت ...).
 ئەم (ت)ەیی کۆتاییی فێلەکانی (دەکات، بکات، دەکەیت، بکەیت) دەمەتەقەییکی زۆری
 لەسەر ھەیە. ئەوەی راستیش بێ ڕەنگە یەکەم دەمەتەقەیی گەرە کە لەسەریان
 ھەڵستابێ لەلایەن منەو بووبی، تەنانەت لە گوتاریکی دوور و درێژدا لە گوڤاری
 کوێی زانیاری کورددا (بەرگی دووھەم) نەختێک بە درێژی لەسەر ئەم (ت)انە دواوم.
 بەلای منەو (دەبی، دەبیت، دەبیتن، ببی، ببیت، ببیتن) ھەروەھا (دەکەیی، دەکەیت،
 بکەیی، بکەیت) ھەموویان راست و دروستن و بەدرێژایی کات، لە کۆنەو، بەسەر زار
 و خامەیی میلەتی کورد و نووسەرانی کوردەو بوون. کەس رێی نییە شەقامەری
 بەرفەرەوانی میژووی ئاخاوتنی کوردی لە خووە کوێر کاتەو .. قسە درێژەیی ھەیە و
 دەرفەت تەسک.

با بگەریمەو سەر گوتارەکی خوێ.

لە ستوونی دووھەمی لاپەرە ٢٢ لە دیری شەشەمدا وشەیی (ھەلگرتو) ھەیە. راستی ئەم
 وشەییە کە لە سەرۆبەری ژن ھەلگرتندا بەکار بێ (ژن ھەلگرتو) نەک (ھەلگرتو)ی
 سادە، چونکە بە تەنھا چ دەلالەتێک نایگێرێتەو بۆ لای ژن، لەوانەیە ھەنار ھەلگرتو
 وەیا بەرد ھەلگرتو بێ. لێرە بەدواوە لەسەر ئەم دەرشتەیی وەک (ھەلگرتو، گرتو،
 بەرکەوتو، کەوتو، نوستو، کوشتو ...) نەختێک وردبوونەو دیتە پێش.

ھەر لە ھەمان لاپەرە ٢٢ لە ستوونی سییەم و دیری ھەشتەمدا وشەیی (پێی
 ھەلگرتەکان) بەکار ھاتوو. پێی ناوی بێم ئەم دەرشتە بۆ دروستکردنی (ناوی کارا
 - اسم فاعل) بەکار ھاتوو (کار - فعل) (ھەلستا - ھەلستان). ئیمە رێمان ھەیە
 لە زۆر ڕووەوە ئەم (پێی ھەلستان) ھەلگرتەکان و بێلێن ئاخۆ دەشی لە کوردی (قام

به‌ی عه‌ره‌بی بۆ هه‌مان مه‌به‌س و درگێڕینه‌ سه‌ر (پێ هه‌لستا...)? که ئه‌مه‌شمان یه‌کلا کرد ئه‌وسا به‌رسین ئاخۆ ده‌بی بڵێن (به‌ کاره‌که هه‌لستا؟ کاره‌که پێ هه‌لستا؟ به‌ کاره‌که پێ هه‌لستا؟) ئاخۆ (هه‌لستان) که خۆی فیه‌لیکی لیک‌دراوی تینه‌په‌ره (واته لازمه‌) ده‌شی به‌هۆی پێش‌گرێکی وه‌ک (پێ) به‌کریته‌ تیه‌په‌ر؟ چونکه‌ ده‌زانی کار (هه‌لستان) تینه‌په‌ره و کاری (پێ هه‌لستان) تیه‌په‌ر! له‌ عه‌ره‌بیدا تیه‌په‌رکردنی کار (تعديە الفعل) ی تینه‌په‌ر به‌هۆی (حروف الجر) ده‌ ده‌ست‌و‌و‌ریکی به‌ره‌راوانی زمانه‌که‌یه‌، تو بڵێی له‌ کوردیدا ئه‌مه‌ بلوێ و بشێ؟ من له‌و هه‌موو په‌رسیارانه‌ و هی تریش، واز دێم بۆ پ‌و‌و‌و‌و‌و‌و‌ی لایه‌نیکی تری ئه‌م قایبه‌ دا‌پ‌ش‌ته‌نی (پێ هه‌لسه‌ر).

دا‌پ‌ش‌ته‌نی ناوی کارا (اسم فاعل) له‌ کوردیدا به‌ هۆی لکاندنی (در) به‌ کۆتایی فیه‌له‌وه‌ شتیکی تازه‌ داها‌ت‌و‌و‌ی نووسینی کوردیه‌. له‌ کۆنه‌وه‌ (نووسه‌ر و خوێنه‌ر و کوژه‌ر) به‌کار نه‌ها‌ت‌و‌و‌ن. ئه‌وه‌ی زیهن به‌سه‌هوو ده‌با له‌م شوێنه‌دا ناوی کارا (اسم فاعل) ی لیک‌دراوی وه‌ک (نانکه‌ر، باربه‌ر) و هی ئه‌وتۆیه‌ که له‌ پ‌و‌ا‌له‌‌ت‌دا ئه‌مه‌رازی (در) یان به‌ دواوه‌یه‌ و له‌وه‌را م‌و‌و‌ف بیری بۆ ئه‌وه‌ ده‌چی که (نووسه‌ر، خوێنه‌ر) یش وه‌ک ئه‌وان دا‌پ‌ی‌ژ‌ی. باسه‌که‌ نه‌ختێک و‌ر‌د‌ب‌و‌و‌نه‌وه‌ی ده‌وی به‌نیسه‌ت زمانزانه‌وه‌ چ جایی ئه‌وه‌ی به‌زمانه‌وه‌ خه‌ریک نه‌بووی. من لی‌ه‌دا به‌ کورتی و به‌وردی لێی ده‌دویم تا بگه‌مه‌ پ‌و‌و‌و‌و‌و‌و‌ی تیه‌بینیکی تر. وشه‌کانی (نانکه‌ر، باربه‌ر) وه‌ک وشه‌کانی (نانخۆر، جلشۆر، دووربین، سه‌ره‌به‌ر) جو‌ری‌کن له‌ ناوی کارای لیک‌دراو (اسم فاعل مرکب). له‌م ته‌رزه‌ دا‌پ‌ش‌ته‌ن و لیک‌دانه‌دا که‌رتی دووه‌می وشه‌ لیک‌دراوه‌که‌ که له‌ فیه‌له‌وه‌ ها‌ت‌و‌و‌ه سه‌ره‌به‌خ‌و‌ و‌ا‌تا نا‌دا. سه‌یری وشه‌ی (پیاو‌کوژ) بکه‌. که‌رتی (کوژ) له‌ وشه‌که‌دا که له‌ (کوشتن) ده‌و هات‌و‌و‌ه به‌ ته‌نها هه‌چ و‌ا‌تایێک پ‌ا‌نا‌گه‌یه‌نی، هه‌روه‌ها له‌ (نانخۆر، جلدرو، سه‌ره‌به‌ر) یشدا «خۆر، درو، بر» هه‌چ کامیکیان مه‌به‌ستیکی ته‌واو به‌ده‌سته‌وه‌ نا‌ده‌ن. له‌ وشه‌ی وه‌ک (نانکه‌ر، باربه‌ر) یشدا (که‌ر، به‌ر) ئه‌وانیش له‌خ‌و‌وه‌ و‌ا‌تای ته‌واویان نییه‌. ئه‌م پیه‌ی (ر) که له‌ کۆتایی وشه‌کاندا هه‌یه‌ هه‌ر هه‌مان پیه‌ی ناو فیه‌لی (کردن، بردن) ده‌که‌ له‌لاوه‌را ها‌ت‌و‌و‌ه وه‌ک ئه‌مه‌رازی کارایی (فاعلیه‌). سه‌یه‌که‌ (نانخۆرم) ئه‌ویش پیه‌ی (ر) ی تیه‌دایه‌ چونکه‌ له‌ فیه‌لی (خواردن) دا ئه‌م (ر) ه به‌ ئه‌سل هه‌یه‌.

له‌م شێوه‌ دا‌پ‌ش‌ته‌ندا ئه‌وه‌نده‌ی فکرم کردبێته‌وه‌ ته‌نها له‌ دوو فیه‌لی (دان، نان) پیه‌تیکی (ر) له‌لاوه‌ دێ و که‌رته‌ نا‌ته‌وا‌وه‌که‌ دروست ده‌کا و ده‌گوتری (نانده‌ر، چیشته‌

لینەر). به نسیسبەت (نان) هوه رهچاو دهکړی که ئەم فاعله به بی پیشگر به کار ناییت. دهگوتری (هه‌لنان، لینان، تینان، راوانان). تهنه له‌گه‌ل وشه‌ی (ناو) دا ده‌شی بی پیشگر به کار بی وه که بلئی (ناوم نا دارا). به‌لام ده‌بی نه‌وه بزانی لیره‌شدا ئیمکان هه‌یه پیشگره‌که بیته‌وه و بگوتری (ناوم لی نا دارا). له‌م‌ش زیاتر ده‌بی له‌بیر نه‌که‌ین که‌وا ناوی کارای لیکدراو (اسم فاعل مرکب) ی ئەم فاعله‌ش به‌بی پیشگر دروست نابی. تو ده‌توانی بلئی (ناو لینەر) نه‌که (ناو نه‌ر).

به‌هه‌مه‌حال ئەم تازه‌قالبه‌ی ناوی کارا (اسم فاعل) ی وه‌که (کوژەر، نووسەر، بینەر) بووه به‌داها‌تیک‌ی زمان و ئەده‌ب نه‌ به‌ک‌س ره‌ش ده‌ک‌ریته‌وه نه‌ له‌ ره‌ش‌کرده‌وه‌ی چ سوودی‌که‌ په‌یدا ده‌بی. من بو‌ خو‌م بی‌ په‌روا به‌کاریان دینم. ئەمانه و گه‌لێک باس و خوا‌سی تر له‌سه‌ر ئەم جو‌ره‌ دا‌رشته‌ نه‌و‌یا‌وه‌ه‌ل‌ده‌ستی و لی‌رده‌ا جی‌ی هه‌موویان په‌یدا نابی. نه‌وه‌ی را‌ستی بی‌ سه‌رله‌به‌ری تی‌بینی‌یه‌کان ئەو تی‌بینی‌یه‌ بنجی و تایبه‌تی‌یه‌ نی‌یه‌ که‌وا را‌سته‌وخ‌و‌له‌ وشه‌ی (پی‌ هه‌ل‌سه‌ره‌کان) هوه‌ه‌ل‌ده‌ق‌و‌ول‌ی. له‌م وشه‌یه‌دا ده‌ست‌و‌وری‌کی گرنگی دا‌رشته‌نی ناوی کارای لیکدراو (اسم فاعل مرکب) له‌ دوو سه‌ره‌وه ژیری‌ خراوه‌:

له‌ سه‌ری‌که‌وه‌ ئەو را‌ستی‌یه‌ی له‌بیر کرد‌وه‌وه‌ که‌وا که‌رت‌ی فاعل له‌ ناوی کارای لیکدراو‌دا کورته‌یی‌کی فاعله‌که‌یه‌ نه‌که‌ هه‌موو فاعله‌که‌. تو ده‌لی‌ی (پیاو‌کوژ، کاغه‌زن‌ووس) نا‌لی‌ی (پیاو‌کوژەر ، کاغه‌زن‌ووس‌ەر) که‌چی (پی‌ هه‌ل‌سته‌ر) سه‌رله‌به‌ری فاعلی (هه‌ل‌ستان) ی تی‌دا‌یه‌.

له‌ سه‌ری‌کی تره‌وه‌، که‌ ئەمه‌یان یه‌ک‌جار گرنگ‌تری‌شه‌، فاعلی‌کی تی‌نه‌په‌ر (لازم) ی کرد‌وه‌ به‌ ناوی کارا (اسم فاعل) له‌ حالێ‌که‌ دا‌رشته‌نی ناوی کارا به‌ لی‌ زیاد‌کرد‌نی (هر) له‌ کو‌تایی‌ی فاعله‌وه‌ تهنه‌ا بو‌ فاعلی تی‌په‌ر ده‌ست ده‌دا و ناشی و نا‌ک‌ری فاعلی تی‌نه‌په‌ر ب‌ک‌ری به‌ ب‌نگه‌ی ئەم دا‌رشته‌نه‌ سه‌یری وشه‌کانی (نووسەر ، کوژەر ، بینەر ، نیره‌ر...) ده‌بینی هه‌موویان فاعلی تی‌په‌رین نه‌ له‌ که‌س بی‌ست‌راوه‌ و نه‌ بو‌ که‌س جابه‌زه‌ بلئی (نووس‌ته‌ر ، رو‌ی‌شته‌ر ، هه‌ل‌سته‌ر، که‌وته‌ر) ناوی کارا له‌ کار (فعل) ی تی‌نه‌په‌ر تهنه‌ا یه‌که‌ جو‌ر دا‌رشته‌نی هه‌یه‌ ئەو‌یش به‌زیاد‌کرد‌نی (و) له‌ کو‌تایی‌ی کاره‌که‌وه‌ ده‌لی‌ی (نوستو، رو‌ی‌شتو، هه‌ل‌ستاو، که‌وتو، خلیس‌کاو، سوتاو...) فاعلی تی‌نه‌په‌ر به‌ر‌کار (مفعول) ی نی‌یه‌ تا‌کو دا‌رشته‌نی وه‌که‌ (نان‌خو‌ر، ده‌ست‌شو‌ر) ی لی‌ په‌یدا بی. ئەمه‌ ده‌لیم له‌و رو‌وه‌وه‌ که‌وا شتی‌کی نا‌ش‌ک‌رایه‌ له‌ وشه‌ی وه‌که‌ (نان‌خو‌ر، پیاو‌کوژ) که‌رت‌ی یه‌که‌می وشه‌که‌

به‌رکار (مفعول) ه و پيش كه‌رتى فيعله كه كه‌وتوو، دياره له فيعلى تيبه‌رپيش به‌ولاوه
 فيعلى تر پيوستى به به‌رکار نيه.

له‌باره‌ى ئهم قابل به داپشتنه‌ى ناوى كاراى ليك‌دراوه‌وه دوو تيبينى ترى زنده‌گرينگ
 هه‌يه دلم ناى له خوينه‌رى بشارمه‌وه چونكه هه‌ر يه‌كێك له‌وان لايه‌نيكى مووقلاشى
 و ورده‌كارى زمانى كوردى نيشان دهدات.

تيبينى يه‌كه‌م ئهمه‌يه: له داپشتنى ناوى كاراى ليك‌دراوى وهك (پياوكوژ، نانخور،
 جيگر، دووربين) واتا ييكى وه‌سفى به‌رده‌وام په‌يدا ده‌بى نهك كاتى. كه ده‌لئى (ئهم
 پياوه پياويكى ته‌لاقخوره) مه‌به‌ست ئهمه‌يه كه‌وا كابرا ته‌لاق خواردنى لى بووه
 به‌پيشه. به‌لام كه گوت (كوا كابراى ته‌لاق خواردو؟) ئه‌و كه‌سه‌ت له خه‌يالدايه كه
 ته‌لاقى به‌سه‌ر زاردا هاتوو، نهك پيشه‌ى ته‌لاقخواردنه. وا دياره له‌م شيوه داپشتنه‌ى
 وهك (نانخور، دووربين، پياوكوژ) كه‌وا ليك‌دراوه‌كه‌ى بووه به‌جوشخواردن له پى
 كورت‌كردنه‌وه‌ى كه‌رتى فيعله‌كانه‌وه له وشه‌كاندا، زيه‌ن و سه‌ليقه‌ى كورد هه‌ستى به‌مه
 كردوو كه جوش خواردنى وشه له‌گه‌ل به‌رده‌وامبووندا پتر ده‌گونجى.

تيبينى دووهم: ئهمه‌يه له وشه‌ى ليك‌دراوى وهك (گوش‌تخواردو) - گورگانخواردو -
 مه‌ركوش‌تو - زه‌هر كوشتو، رۆژووشكاندو - شيرشكاندو» دا كه هه‌موويان له فيعلى
 تيبه‌رپه‌وه وه‌رگيران ئهم داپشتنه‌ى جاريكيان ده‌بن به‌ناوى كاراى ليك‌دراو (اسم فاعل
 مركب) جاريكيشيان ده‌بن به‌ ناوى به‌ركارى ليك‌دراو (اسم مفعول مركب). هه‌ر ساتيک
 وشه‌ى پيشه‌وه‌ى داپشتنه‌كه‌ لئى وه‌شايه‌وه به‌رکار (مفعول) بئى واتاى هه‌موو وشه‌كه
 ده‌بئته ناوى كارا (اسم فاعل) چونكه دياره به‌كار (مفعول) چاوه‌نۆرى كارا (فاعل)
 ده‌كات بۆيه كه‌رتى دووهمى وشه‌كه (خواردو) ده‌بئته ته‌واوه‌كه‌رى واتاى كارا (فاعل).
 به‌پيچه‌وانه كه وشه‌ى يه‌كه‌مى ليك‌دراو كه لئى وه‌شايه‌وه كارا (فاعل) بى به‌هوى
 ئه‌وه‌وه كه كارا داواى به‌رکار ده‌كات تيكرای واتاى ليك‌دراوه‌كه ده‌بئته ناوى به‌رکار.

به‌نموونه كه گوت (گوش‌تخواردو) چونكه گوش‌ته‌كه ده‌خورى واتاى وشه‌كه ده‌بئته
 ناوى كارا. به‌لام كه گوت (گورگ‌خواردو) چونكه گورگ ده‌خوا و ناخورى واته‌ى كارا به
 نهك به‌رکار، واتاى سه‌رله‌به‌رى وشه‌كه ده‌بئته ناوى به‌رکار. پوخته‌ى گوته ئهمه‌يه
 كاراى به‌ركارى (فاعلية و مفعولية) ئهم وشانه پيچه‌وانه‌ى كه‌رتى يه‌كه‌مى وشه
 ليك‌دراوه‌يه‌كه. به‌لام وا ده‌بى يه‌ك وشه‌ى ليك‌دراو به‌پنى داخوازيى جيگه جاريكيان
 ناوى كارا و جاريكيشيان ناوى به‌رکاره. به‌نموونه كه بلئى «گورگ‌خنكاندو» له‌وانه‌يه

مهبهسى ئەو بەرخە بىي كە گورگ خنكاندبىتى، لەوانەيشە مەبەسى ئەو سەگە بىي كە گورگى خنكاندبىي.

دەگەرپنەمەو بۆ وشەيىكى تری گوتارەكەي (بەیان) لە ھەمان ستوونی چوارەمی لاپەرە (۲۲) لە دیری (۲۵) دا وشەي (گێڕاندنەو) ھەبە. نەختیک لی وردبونەو دەری دەخا راستیی وشەكە (گێڕانەو) یە نەك (گێڕاندنەو) چونكە كە بتهوئ فیعلیكى تینەپەر بەھوئ پاشگری (اندن) ەو بەكەي بە تێپەر دەبی دەست لە تەركیبی فیعلە تینەپەرەكە نەدەیت، ھەر ئەو ەندەي لەگەڵدا بەكەیت كە (اندن) ی بەخەینە سەر. لیژەدا فیعلە تینەپەرەكە (گێڕانەو) یە كە ئەویش بۆ خوئ لە (گەران) ەو ھاتوو، كەواتە دەبی دەست لە تەركیبی نەدەین و یەكسەر بیکەینە (گەپاندنەو) وەك (كوژانەو - كوژاندنەو ، برژانەو - برژاندنەو...).

بەلام ئەم فیعلەي (گەران - گەپانەو) وەك كۆمەلێك فیعلی تر دەتوانرئ بى پاشگری (اندن) بکړیتە تێپەر لە پئی سیغەيىكى تايبەتییهو كە دەماو دەم و پشتاوپشت ھاتوو ئەویش سیغەي (گێڕانەو) یە. دیارە كە گێڕانەو ھەمان بەكار ھینا دەخلیكمان بەسەر پاشگری (اندن) ەو نامینئ و نابئ بلین (گێڕاندییهو). ئەمە چەند نموونەيێك لە فیعلی وەك (گەرا - گەپاندی - گێران).

فیعلی تینەپەر فیعلی تێپەر بەھوئ (اندن) ەو فیعلی تێپەری راستەوخۆ

كەوت	كەوتاندی، كەواندی	خستی
درا	دپاندی	دپری
گەرا	گەپاندی	گێپرای
بپرا	بپراندی	بپری

لەم جوړە فیعلانە ھی تر زۆر ھەن لزووم بە گوتنەو ھیان ناکا. فیعلی ئەوتۆشی ھەبە راستەوخۆ بى (اندن) دەکړئ بە تێپەر وەك:

ھات ھینای

ھەل بوو ھەلی کرد

گیرا گرتی .. ھتاد.

دەمەوئ لیژەدا بلیم رینگەت نییە فیعلیكى وەك (كەوت) بەكەیتە (خستاندی) یاخود

(گهرا) بکەيتە (گنڀاندى) واش دزمانم پروتکردنەوى تر پڻويست نيبه، چاوى كورد به ئاسانى ئەم وردىيانە دەبينى ھەر ھيڤندى پى دەوى دەستىكى بۆ راھيلى.

خوينەر بمبەخشى لە بەکارھيڤنانى پڻووسى ھەمەچەشنە چونکە دەستم بەرڻووسى کوڤ راھاتووہ و چاويشم گەليک پڻووسى تر دەخوينتتەوہ، تيبينى ھەبوون و نەبوونى پيتى دارزاوى کوردیش دەکەم لەو چاپخانەيەدا کە گوڤارى (بەيان)ى لى چاپ دەکريت. من لە نووسينەکەمدا تەنھا لايەنى زمان و پڻزمانم بەھەند ھەلگرتووہ، لەو پەلەپەلەي کە خوڤشى تيدا دەبينم پيم نەکرا چاويک بە نووسينەکەمدا بخشينمەوہ ياخود پاکنووسى بکەم. کە ھەلەيک لە چاوان چەقى حەز دەکەم پى راستکردنەوى ليم نەگيرى و دەرڤەتم پى بدرى بۆ دەربرينى بيروباوہرى ترم، کە ھەمبى، نەک ھەلەکەم يەکجارەکى لەسەر حيساب بکرى.

دوور کيشانەوى نووسينەکەم ليرەدا وەستاندمى لەوہ چى تر چينە بکەم لە کيڤگەى گوتارە نرڤدارە خوڤشەکەى (رەدووکەوتن)، کەواتە چى تر (بەدووى ناکەوين)

بەيان، ژمارە ١٨، ١٩٧٤

شاكارىكى ئاگرين

پېشىنان بى ئەو ھەخۇ باۋىنە ژىر بارى زىدەسەختى گەشتىن بەدۇزىنەۋەى ھۆيە
 نەئىنپىيەكانى ھەلکەۋت و رووداۋ، بايىي ئەۋەى پۋالەتى بەسەرھات لىي بوەشپتەۋە
 پەندى كۆمەلايەتتيان لى ۋەرگرتوۋە و بەياساكانى ئەۋ پەندانەش رازى بوون، يەككە
 لەۋ پەندانەى برپارى پۋالەتى بەسەرھات سەپاندوۋەتى گوتەى يەكجار
 پەرەسەندوۋى بى دەمەتەقەى بەخت و تالە. منىش ۋەك پېشىنان لەم گوتارەمدا
 پەپرەۋى پۋالەت دەكەم و دەلېم بەخت و تالە بۆى ھەيە، ئەگەر بۆى نەبا چۆن پەرەۋى
 ھەقە پېنج خشتەكپىيە يەكجار نرخدارە پېرۋزە ئاگرينەكەى مەلا ھەسەنى (قازىي
 ھەلەبجە) كە سەردەمىك لە پاىەى مارسىلىزى كوردى بوو بەم شكەلە بنبوو بىرئ و
 پىشتگۆى بىرئ ۋەك ھەر پۋژەك لە پۋژان لەبەر گۆيى گەلى كوردا نەزرىنگابىتەۋە:

ئەى كوردى ستەمدىدەيى مەزلوۋمى سىەھچار
 ۋەى مىللەتى مەعوومەيى بەدبەختى گرفتار
 تاكەى لە خەۋان ئىۋە و دوشمن ھەموو بىدار
 تاچەن ئەبى ھەر مەست بن و خەلقى ھەموو وشيار
 خۇتان نەكەنە مەزحەكەيى مەحرەم و ئەغيار

عالم ھەموو مەشغولى تەلاش و ۋەس و بىرە
 ھەر مىللەتە بۇ خۇيە خەرىكى زەد و خورە
 ھەر كەس لە بۇ خۇى حاكىمى خۇيە ۋەكو مەرە
 مەحرۇمى ھەبوو ھەق و حقووق مىللەتى كوردە
 ماتەم زەدە و سووك و پەرىشان و گرفتار

لەم نەفەسى گەرم و ھۆندەنەۋەى شاعىرانە و ھەست و سۆزى كوردايەتتپەۋە چۋاردە
 بىرگەى پېنج مىسرەى دەخوئىتەۋە كە ھەموۋيان نمۋونەى ئەدەبى پېشكەوتوۋى
 ئەۋسا و ئىستا و ھەموو پۋژگار ئىكن، لە ھەندى شۆئىش ھىندە بەرز بۆتەۋە و
 سەرەۋوور تى ھەلکشاۋە، تاك تاكە نەبى، دەستى ھونەركار و ئەدىبى ناگاتى. ھەر لە
 بىرمە لە قۇناغى خويندنى سەرەتايىمدا، كە منداال بووم و تازەبەتازە گروگالى

کوردایه تیم ده کرد له گه ل هاوریکانی ئهوسام، سه رگه رمی خویندنه وه و گوته وهی
 نه شید و هه لبه ستی نیشتمان په روانه بووم و گه لیک جار له خویندنه وه یاندا خۆم و
 هاوریکانم جۆش و خرۆشی ساف و بیگه ردی کوردایه تی په یتا په یتا موچرکی به له شه
 ساواکانماندا دهینا، ئا له کاته پر جهزیه و عیشقی کورد و کوردستاندا ئهم پینچ
 خسته کیه له نیوان ئالقه ی جهزیه گرتوانی کورد په روه ردا وه ک بۆمبای ئاتۆم
 ته قیه وه و چه ند جار له تین و تاوی جهزیه ی کۆنی خه لقه که ی زیاد کرد و نه شید و
 هه لبه سته کانی له خۆی به پیشه وهی خسته نزمایی و تاریکیاییه وه. به راستی کورد له و
 کاته دا که تازه برینی کاره ساتی کوردستانی باکور که وتبووه دلپیه وه پتووستی به
 هه لبه ستیکی بورکانی بوو هاوتای بورکانی ئه وه نگه ته بی و هینده ی ئه و که فوکۆل
 و هه ستی په روۆش و رق خه فته و به زه یی هه لپژئی. له و ماته مه زله ی میله ته ی کورد
 نووزانه وه و لاوانه وهی نه رمه گریان و سینه کوتانی کلاسیکی گوێچکه ی شیوه نگێر، که
 گه لی کورده، نه یه ده بیست.

ده بوو دهنگیکی وه ک فرته نه و بله رزه باوکه پۆ و پۆله پۆی کۆپی شه هیدان
 هه لگێرپته وه به نرکه و نه عه رته ی کۆلنه دان بۆ به رگوێچکه ی کورد و ئاده میزاد و میژوو
 پینچ خسته کیه که ی مه لا حه سن له و ده مه دا ئه و فرته نه یه بوو کرۆژنی شیوه ن و لاله ی
 غه زه ب و چریکه ی هاندانی کرده یه ک سیمفۆنیی قه ومیی پر له هارمۆنیی میژوویی:

به س تالابی تالانی یه ک و کوشتنی یه ک بن
 به س جاهیدی بی ده ستی و ده ست به ستنی یه ک بن
 به س مائیلی فه وتانی یه ک و مردنی یه ک بن
 مه شغوولی براییی یه ک و یه ک خستنی یه ک بن
 تا کۆمه ل و یه ک ده سته و یه ک بن وه کو نه غیار

هه لسن له خه وی خزمه ده م و چاوی بشۆرن
 چاویکی هه لنین له چه پ و راسته بنۆرن
 پرستیکی له یه ک که ن له چ ئه حوال و چ شۆرن
 ئهم عاله مه بۆچ عاجز و بی که یف و سروورن
 بۆچی ده که ن ئهم کورده فه قیره هه موو هاوار

ئەم دەنگ و ھەرا و ئالە و شینە لە چ لایە
 ئەم ئامی جگەر سۆز و گرینە لە چ لایە
 ئەم گشت جەزەع و کوشت و برینە لە چ لایە
 سەرچاوەیی ئەم چەشمەیی خوینە لە چ لایە
 چی بێ ئەبێ ئەم شۆرش و غەوغایە لە ئەقتار

ئەم دەنگە ھەموو ئالەیی کوردانە لە دەست غەیر
 ئەم شۆرە سەدای شیوەنی کوردانە لە دەست غەیر
 ئەم ترکە ھەموو سۆزشی کوردانە لە دەست غەیر
 ئەم خوینە گەشە خوینی شەھیدانە لە دەست غەیر
 ئەم نەعرە ھەموو نەعرەیی کوردانە لە سەر دار

لەمانەدا شاعیر ھەلبەستەکی بەبەر قەڵافەتی خویناوی ئەنجن ئەنجراوی
 ئەوسای گەلی کورد بڕیوە، کەیلی ھەلبەستیشی ئوستادانە چین چین ھەلناوە و
 پێیەتی بەرھەو پۆپی پەیکەری درامی بردووە تاکو لەگەڵ تەرمی شەھیدانی کورد
 بەسەردارووە ھاوشانی کردووە.

ئەگەر پەندی کۆننەیی بێ تالە و بەختی، لەم ئاگرستانە بەراست نەگەرایی بۆ دەبی
 ناویکی نەبری و دەنگیکی نەبیستری و چ زمانیک نەیلێتەو و چ چاویک نەخوینیتەو.
 بەشەرمەو دەلێم ناواناوە نووسەریکمان زەنگیکی موژدە و خویشمان بۆ لی دەدا و
 بەلێنی بلاوکردنەوێ گەنجینەییکی ئەدەبیی شارایەویمان پێ دەدا، واش دەبی
 نووسەریکی تر گوتار بلاو دەکاتەو، وەک ئەم گوتارە من، شیعەر و شاعیریکی پێ
 ھەلەداتەو کەچی ئەوێ دیتە ناو کەشکۆلی تەو قوعمانەو شتیک دەردەچی ئەگەر
 لەبەر ناچاری دەوریشانەمان نەبی ئەوێ تیبە چ کەشکۆلیک بەخۆیەو بگری. پێی
 ناوی من بێم ھەرچی کیش و قافیەیی ھەبوو مەرج نییە شیعری، ھەموو شیعریکیش
 ھی ھەلەداتەو نییە، تەنانەت کۆبوونەوێ دانا و کیش و قافیەشی نابێتە شیعەر ئەگەر
 مۆسیقاکی خۆش نەبی ویا ھیزی بزافتنەوێ گیانی گوێگری نەبی ویا
 دارشتنەکی ھونەرکارانە نەبی:

تا دوشمن بژی لە نیو ولاتان
 ھەر ژێردەست دەبین نابێ نجاتان

نہ شعیرہ و نہ ہیچ. ناخوچ فہر قی کی دہ کرد ئہ گہر بگو ترابا:

تا دوشمن بڑی لہ نیو ولاتمان

هەر دوو شمن ده‌ژی له نیو وڵاتمان

ياخود يهكڭ بى و بلى دوينى شو تا بهيانى رۆژ ههلههات، وميا من بلىم بهدرىزايبى نووستنم خهوم لى كهوتبوو. ژيړدهستبوون و نهجاتنهبوون بهيهكهوهيان ههنديكن و كهرتيكن له نهنامه پان و قوولهكهى ژيانى دوشمن له ولاتدا.

پیی ناوی من یمخی ئەم بەیتە بەستەزمانە بگرم و بەری نەدەم چونکە گەلێک جار ان هەلبەست و پەخشانی هاوتای ئەم پێیدا هەلەمگوتری و نوڤلی شاباشی بەسەردا هەلەدری، مەبەستیشم لێردا ئەوە نییە دەست لەسەر بەرھەمی ئەم و ئەو دانیم و بیکەمە بەلگەی گوتەکانم هەرچەند هەندێک لەو بەرھەمانە می مەدح دەکرین وەک (نان و بەفرەکی) مەلای مەشور وایە کە خەلق پەسندیان نەکرد و ئەویش گوتی ئەوەی راستی بی بۆ خوشم رام لێی نییە. چونکە گومانم نییە لەوەدا بەرھەمی بی کەلک کەسێش لە دژی نەوەستی لە خووە دەمری. کەواتە پێویست نییە نووسینی من یا بەکێکی تر خێرای بی بکا لە مردنی.

له گهل ئهم راستيه شدا مروفت پەروشه تي بهرهمي كز و لاواز له مافي خوي زياتري پي بدرئ، له وه هر گه پي بهر له و مافه زياته، له سه رتاوه، خهلقكي زوري به خويه وه خهريك كردوو و پوو پهري گوزار و پورژناماني داگير كردوو و كريكار و فەنييه كاني چاپخانه ي عه و قاندوو و له ئه نجامدا په نجه ينيكيش ده خاته گيرفاني خوينه ره وه و باجي خوي لي ده ستيني.

وهك گوتم سەرلەبەری پێنج خشته كییه كه ۱۴ برگه یه، واته جگه له وشه شی به نمونه هاتنه ناو ئهم نووسینه وه ههشتی تری ماوه ئهوانیش لهم پیکار و هیژ و تهوژمه دان، به لام نه مویست روویتوی زووری پی گرمه وه له روویه پهکانی بهیان بویه نه مهینانه ناو نووسینه کهم، لیڕه شدا کوتایی به گوتار دینم به ۳ میسرعه یه کهک له برگه کان و دهیان کهم به سکا لای تایبه تی خۆم و گولا و پێژانی رووی خوینهران.

واچا که هه موو موته حید و یه ک دَل و چا بین

بۆيەك نەكو وەك دەستەبرا عەينى برا بين

مەردانە لە بۆ مەقسەدى يەك پشت و پەنا بين

بهیان، ژماره‌ی ۲۱، ۱۹۷۵

فۆلكلور

بەشى يەكەم

فۆلكلور وەھاي شۆرەت بەستوۋە لە نىۋان نووسەر و خوينەراندە كەوا بەو بەرھەمە ئەدەبىيە وەيا ھونەرىيە دىگوتىرى خاۋەنى ناسراۋى نەبى و بە مالى ھەموو مىللەت لە قەلەم درابى.

ئەم ناساندنە و سنوور بە دەورەدا كىشانە گەلىك راستىيى گىرنگ بە دەورى فۆلكلورە دەشارىتەو چ لەلايەن قالدەو بەى و چ لەلايەن ناوەرۆكەو بەى

فۆلكلور بەر لەو خاۋەنى ناسراۋى ھەبى يا نەبى خۆى لە خۆدا تايبەتتىكە كە ئەگەر لىنى دابرا لە (فۆلكلورايەتى) دىكەوئىت و دەبىتە شتىكى تر، فۆلكلور خاۋەن شىۋازىكى سەر بەخۆيە وەك شەقل (علامە فارقة) پىي دەناسرىتەو. ئەم شىۋازە ھەرچەند بەر تەعريفىكى پتەو و مەكەمىش نەكەوئى، ياخود با بلىم نەشتوانىن تەعريفىكى رىكويپكى بۇ دانىين كە لە شتى ترى ھەلاوئىرى، بەزەوق و سەلىقە و ھەستى گشتىيى مەوۇف دەناسرىتەو و سەھوۋى تىدا ناكىرىت.

فۆلكلور چونكە لە دل و دەروون و قەناعەت و تەجرەبەي مىللەتەو ھەلدەقوولئى شىۋازەكەشى (مىللى) دەبىت، واتا لەو شتانە و لەو گوتانە دەچىت كە تىكراي مىللەت دەيكات و دەبىت. پاش ھەبوونى ئەم مەرجەي (مىللىبوون)ى شىۋازى بەرھەمى ھونەرى وەيا ئەدەبى، ناسران و نەناسرانى خاۋەنەكەي دەخلىكى نامىنى بەسەر (فۆلكلورىبون)ى بەرھەمەكەو. ئەو لاو كەي (ھەسەن جەزراۋى) دەچىرى بە فۆلكلور ھىسابە ئەگەر خۆيشى بەندەكانى ھەلبەستبى. زۆر جارەن شاىەرى قەسەپەوان لە كاتى ھەلبەركىدا بەستەي شاىي ھەلدەبەستى و كۆرى ھەلبەپىنى پى گەرم دادىنى. ئەم بەستانە فۆلكلورن ھەر چەند بىشانىن كابرەي شاىەر خۆى ھەلى بەستون. بەستەي شاىي ھەموۋى يەك شىۋە و شىۋازەن خاۋەنەكەي ھەر كى دەبى با بىي.

ھەر لەم لىكدانەو ھەشەو دەزانىن ئەو بەرھەمە ئەدەبىيە وەيا ھونەرىيەي كە شىۋازەكەي (مىللى) نەبى بە فۆلكلور دانانى با خاۋەنەكەشى نەناسرى. گریمان غەزەلىك خاۋەنەكەي نەناسراو مايەو، ھەرگىز غەزەلەكە ناچىتە رىزى فۆلكلورەو وە

ههروهاس پارچه موسیقاییکی نوێ نابیته فولکلور ههچهند دانههکهشی ناوی خۆی بهدهستهوه نه دات.

ئهگهر ئهمه ی لیزهدا دهیلتیم نه سهلمیندری بۆ دهرخستنی بابتهی فولکلوری، دهبی ههموو بهیتهکانی عهلی بهردهشانی له پرووپهه ی فولکلوری کوردی بسرپتهوه. ههموو ئهو غهزل و قهسیدانهی خاوهنهکانیشیان نه ناسراوین بچنه ریزی فولکلورهوه که ئهمه کاریکی بریتییه له مأل گوێزانهوهی فولکلور بۆ خانهییکی تری نااشنا و تیخزانی بینگانه له مالهکهی فولکلور.

من ئهمه دهیلتیم ههچهند دهستانم فولکلور به زۆری لهو بابتهانه پێک دیت که خاوهنی نه ناسراوه. ئهمه دهیلتیم چونکه من بلیتم (ناسران و نه ناسرانی خاوهن) تیکه له به سروشت و ناوهرۆک و شیوازی فولکلور نابیت و دهخلیکیشی به سهریانهوه نییه.

دزمانین به عادهت پیاوی ههژار بیتاقه ی دهرجه دووی سینهما دهبرێ و له ریزه ناخۆشهکانی پیشهوه داده نیشت. بهلام ههژار ههر ههژاره ئهگهر له لوجیش دانیشیت، دهولمه ندیش نابیت ههژار ئهگهر به قاچاغیش بجیته ریزهکانی دهرجه چوار. ههروهک ههژار و دهولمه ند به جیگۆرکی خۆگۆرکی ناکهن، ههروهاس فولکلور و بابتهی تر به ناسران و نه ناسرانی خاوهنیان بهیهکتر ناگۆرینهوه.

له مه دا چ گرفت نییه، بهلام دهبی وهرامی تیبینییکی تر بدرپتهوه: دگوتری له فولکلوردا که سایهتی و شهقی (دانهر) که تاکیکی میله ته دیار ناکه و ئهوهی تییدا دیاره گیان و ههست و جووله ی هه ناوی میله ته، وهک ئهوهی که میله ته خۆی دانههکه ی بی.

ئهم تیبینیه زۆر راسته، بهلام دیسانه وه چ دهخلیکی به سهر ناسران و نه ناسرانی دانهروه نییه چونکه بابتهی فولکلوری، به تایبهتی ئهوهی له زاراوه دهرییت، دهبی تاکیک داینا بیت. که گۆرانیشی به سهردا هات بیت ههر تاک گۆرپویتی، خۆ میله ته سه رمتای دانانی به ندیک وه یا به سته یێک نه هاتوو خۆ بکات به (کۆرهس) و تیکرای تاکهکانی بهیهکه وه دهنگ هه لبرن و قسهکانی بلینه وه تاکو بتوانین خۆ بدزینه وه له دانهینان به دهوری تاک له به ره مه هینانی فولکلوردا.

ئهم راستییانه بهولاوه بنیین که له راده ی به لگه نه ویستان، ئهگهر فولکلورمان له

(تاك) ستاندهوه و به گهلماڻ به خشى، كه دهمانين ستاندهوه به خشينيكي بى جى و نارېوايه، چ شهره فيكى زياد به فولكلور دمهگيه نين كه پيشتر نه بيوو؟ نهمگر دانيش به دهورى تاكدا بنين له فولكلوردا، كه دهمانين دان پيدا هينانيكى خونده وارانيه، كام پايه و نرخمان له فولكلور داشكاند كه پيشتر هه بيوو؟ ده بى بزانين (كه لدوستى) هه رگيز (تاك نه ويستى) نيبه. گهل بريتييه له كومهلېك (تاك) و چهندين رايه لى كومهلایه تى له بيرو باومر و نهریت و پيوندی و چاکه و خراپه كه نايه نه نه ژماره وه. له نيوان هم كومهلایه تيه دا خوشى و ناخوشى تاكه كان رادمهگيه نى نيا كومهل بهختياره ياخو چاره رهش! كومهل بۇ خوى لهش و ههستى تاييه تى نيبه تاكو له خوشى و هه بويى تاكه كان كم كهينه وه و بهوى ببه خشين و بلين گهلماڻ شاد كرد. كه تاكه كانى ناشاد بون شادى له نيوان گهلدا پايدوست دهكات. خو ماندوو كردن به ره شكر دهنه وهى دهورى تاك له فولكلوردا راسته وخو دهمانكات به ناحهزى گهل چونكه به مدها سته ممان له تاكيكى هوشيار (رهنگه دلسوزيش راست بى بگوترى) و هونه رمه ندى گهل كردوه و بايى پولنيكيش سوودمان به هيچ يه كيك له تاكه كانى ترى گهل نهگه ياندوه.

سرانه وهى كه سايه تى و شقلى تاييه تى دانهر له بهرهمى فولكلوردا، وهك پيشتر گوتم، مهرجيكى گرنگه له مهرجانهى بهرهم دمهاته ريزى فولكلوره وه، به لام هم مهرجه له لاهه خوى بهمل فولكلور و دانهرى فولكلوردا نه بريوه به لكو له سروشتى بابيه تى فولكلورييه وه زهنى كردوه وهك كه ناو له كانى زهنه دهكات و له لاهه بوى ناخوارز يته وه.

نيمه كه سهلمان دمان بابيه تى فولكلورى له دل و دموون و قهناعهت و تهجره بى ميلله ته وه هه لده قولى (وهك له سهه تاكانى هم گوتاره دا گوتم) به ودها شيواز و ريباز و دم و راويژ و بهشى هه ره گرنگى ناوهر و كيشمان له بابيه تى فولكلوردا دهستنيشان كردوه چونكه نه وهى له ميللهت نه وه شايه وه و له وانه نه بوو له وه لستى چ له لايهن ناوهر و كه وه بى چ له لايهن شيوه وه، له خووه بى تيكه ليوونى من و توله دمهترى فولكلوردا رهش ده بيه ته و ياخود با بلیم ناچيته دمهترى فولكلوره وه چونكه به خويه وه ناگرى وهك كه مريشك جوچكه لى لهكله كه به خووه ناگرى.

خوالىخوشبووى مه لا عهبدو ره حماني راجى به لاساييكر دهنه وهى عهلى بهرده شانى گهليك بهيتى خوشكه له و نيسك سوكى دانابوون. هم بهيتانه له لايهن شيوازه وه

كوتومت وەك ھى بەردەشانی بوون، بەلام ناتوانم بَلِّيم ناوەرۆكەكەشى بە ھى ئەو دەگیران، ئیستا ھیندەم بەبیر نەماوہ بزانم ئایا چ بابەت و مادەى مەلایانە و خویندەوارانەیان تى كەوتبوو كە بیانكا بە مالى مەلا و خویندەوار یاخود لەویشدا سادە مالى میللەت و عەوامى لە كار ھەتایبوو، لە فەرزی ناوەرۆكى ئەو بەیتانە سەر بە بابەتى فۆلكلورى بن چ دەمەتەقە ھەلناسى ئەویدا كە پێیان بگوترى فۆلكلور ھەرچەند دەشزانین مەلایىكى شاعیر دایانوان چونكە ئەو ھى كە لە فۆلكلور بە مەرجى بنجى بگيرى تێیاندا پەیدا دەبى ھەر ھیندە دەمىنیتەوہ كە بەیتەكانم بۆ خویندیتەوہ پیت نەلیم ھى مەلا راجین، كە حالىش وابوو دیارە چ بايەخك بەو نادری ئایا پیم گوتوویى یا پیم نەگوتوویى بەیتەكانیان خاوەنیان ھەيە یا نییە! ئەو ھى بايەخدارە لێرەدا رادەى نزیكبوونەو ھى بەیتەكانە لەو شیوہ و ناوەرۆكى كە ئەگەر میللەت بەیتان دابنى، بەو شیوہیە و لەو ناوەرۆكەیان دادەنى، ئەوپەرى داشكانى بەیتەكانیش لەلایەن فۆلكلوربوونیانەوہ ئەو ھى كە بگوترى ئەو بەیتانە بابەتى فۆلكلورین و فلانە كەس دایانوان كە ئەمە چ فەرقيكى نییە لەگەڵ ئەویدا بَلِّين بەیتەكان بابەتى فۆلكلورین و خاوەنیان نەناسراوہ.

ئەم دەمەتەقەيەى كەم بايەخى، وەيا بى بايەخى، ناسران و نەناسرانى خاوەنى فۆلكلور سەرەتایىكە لەبارەى لایەنىكى تا بَلِّنى بیگانەى دوورەپاریز كە بگيرى بەو تايبەتى و سروشت و خاسیەتەى كە لە ناوەرۆك و شیوازی فۆلكلوردا دەبن بە ماك و پێكھینەر.

رەنگە خوینەر ھەبى بَلِّ چۆن دەشى (ناوەرۆك) دابلەنگى و بخریتە تاي تەرازووى شیوازەوہ وەك لەم رستەيەى مندا كە تازە بەكارم ھینا ھەردووکیانم لە یەك رێكار (مستوى) داناو! بێگومان ئەگەر ناوەرۆك مەبەس بوو لە بەرھەمدا شیواز ئەو نرخەى نابى بیگەيەنیتە ریزی ئەوہوہ، وەك كە دەبینین مواعەدەلەيىكى حیساب وەيا زانیاریكى جوغرافی وەيا پرسپاریكى فەلەكى لە ھەر قالدبیکدا بیت نرخى كەم و زیاد ناكات، بەلام ھەموو ئەو بەرھەمانەى كە بریتین لە (ناوەرۆك و شیواز) نرخى شیواز تێیاندا شانەشانی نرخى ناوەرۆكەوہ دیت، تەنانەت لە زۆر بابەتى ھونەریدا نرخى شیواز پيش نرخى ناوەرۆك دیت چونكە مەبەستى یەكەم لەویدا (جوانى، رێكى، جۆرى تەعبیر، ھارمۆنى و گونجان....) مەبەس دەبى نەك مادەى بابەتەكە وەك كە یەكێك بە دوا خەتى خۆشدا بگەرى یەكەم شتى مەبەسى دەبى خەتەكە و شكڵەكەى دەبى نەك

واتاكەى، تا ئەگەر دىندار ئىكش بى رازى نابى پاره بە (بسم الله الرحمن الرحيم) ى
 ناخۇش نووسراو بدا بەلام رەنگە روباعىيىكى پشت لە دىنى خەيام بە پارەيىكى زۆر
 بىرئى بەمەرچىك خەتەكەى خۇش بىت. خولاسە لە گەلنىك حالدا لايەنى (چۆن) بەسەر
 لايەنى (چى) دا زال دەبى، واتە شىواز لە پىش ناوەرۆكەو دەت. بەداخەوە من لىرەدا
 دەرەفتى درىژە پىدان و شىكرەنەوئى ئەم گوتانەم نىيە كەوا بەراستى سەرلەبەرى
 بەرەمى زانستى و ئەدەبى و ھونەرى دەرگەنەو، بەناچارى پووى خامەم
 وەرەگىرەمەو سەر تاكە باسى فۆلكلور بۆ ئەوە بزانرى چۆن شىواز لە فۆلكلوردا تاي
 ناوەرۆك دەكاتەو و لىتى ناچىرپىتەو. مەوداى گوتار يەكجار بەرفەرەوانە، من ھەول
 دەدەم بە چەند پرستە و نموونە كورە توژىنەو ھەيىكى تىدا بىكەم و لىتى بىمەو بەلكو
 نووسىنەكەم بە بەر لايەنى ترى فۆلكلور رابگات كە ئەگەر لىتى نەدوئىم ھەك ئەوە دەبىم
 كە ھەر لە ھىچى نەدوئىم.

لە بەرەوداى بەشى دووھى كىتىبى (حاجى قادرى كۆيى) چەند يەيتىكى ەلى
 بەردەشانىم لە كىتىبى (ئۆسكارمان) ھەو رەگوىستەو و لىرەدا بى دەسكارى
 دەياننووسمەو تاكو بەراوردىان بىكەين لەلايەن شىوازەو لەگەل ھەلبەستىكى نوئى
 ھەماسى بۆ ديارخستنى دەورى شىواز لەم بەرەمە فۆلكلورىيەدا. ەلى بەردەشانى
 لە سەرەتاكەنى بەيتەكەى كە بۆ ەبدورەحمان پاشاى بابانى ھەلبەستو ەمانە
 دەلى:

ناكەم خزمەتى ەزىرى
 نانئى دەستىنم بە شىرى
 بە شىرى نەبى قەت پىك نايە
 دەولەت نايەتە رەدايە
 ناچمە سەفەرى لەھسايە
 ياغى دەبىم لە بەغدايە
 ياغى دەبىم ئىنشائەلا
 خزمەتى ناكەم ەلا
 ئافەرىم بارەكەلا
 تەوەككول تەعالەلا
 ھەى كورە بەبەينە ەلا

سرنج له دم و دووی بیهکان بگره و بهراوردی بکه له گه‌ل نهم تاکه فهردهی
سه‌ره‌تای نه‌شیدیکی نویدا:

دهمی راپه‌رینه دهمی راپه‌رین

هه‌تاکه‌ی به سستی و به پهستی بژین

سه‌یریکی وردی هه‌ردوو بابەت بکه: به‌رده‌شانی که ده‌لی (هه‌ی کورپه به‌به‌ینه هه‌لا)
له شێوازێکی میلیی یه‌کجار ئاشنا و په‌ره‌سه‌ندوودا هانی نه‌وجه‌وانه‌کانی بابان
ده‌دات بۆ هه‌لمه‌ت‌بردن وه‌ک که شاعیری سه‌ردهمی نویمان به شێوازی نه‌ده‌بی هانی
کورده‌دات و به‌دارشێکی خوێنده‌وارانه ده‌لی:

دهمی راپه‌رینه دهمی راپه‌رین

شێوازی به‌رده‌شانی هێنده میلی و به‌ریست و زار ئاشنا و کورده‌انه‌یه له بیرت
ده‌باته‌وه که‌وا به‌یه‌ته‌کان له پێشه‌وه وه‌ک مامۆستای شاره‌زا مه‌شقی نازایی به‌گوێگر
ده‌که‌ن و له‌گه‌ل مه‌شق پێک‌دندا رینگه‌ی ئیقنا‌ع‌کردنیشیان بۆ هه‌موار ده‌کات. لایه‌نی
ئوستادی و پسپۆزی و زیره‌کی و (فه‌لسه‌فه) که پرا‌وپری به‌یه‌ته‌کانن به‌ته‌واوی و
به‌جۆریکی جادو‌و‌گه‌رانه له ناو ته‌له‌سمی شێوازا س‌را‌ونه‌وه. تۆ سه‌یری چۆن له
وه‌زیری پشت‌رێ ده‌بیت و ده‌ست بۆ شیر ده‌بات و ده‌یکاته هۆی هێنانه‌ ره‌دایه‌ی ده‌وله‌ت،
ئه‌وجا وه‌ک جه‌زبه‌ی ده‌رویش و سۆفی‌یان ده‌که‌وێته‌ نێوان ئه‌و چه‌ند میسره‌هه
حاله‌گرتوه‌ی کۆتاییی قسه‌کان: یاغی ده‌بم ئینشائه‌لا خزمه‌تی ناکه‌م وه‌لا... ئافه‌ریم
باره‌که‌لا.. ته‌وه‌کول ته‌عاله‌لا - لێره‌دا که‌فوکۆلی مه‌نجه‌لی دله‌ جۆش خواردووه‌که‌ی
سه‌ر ده‌کا و ده‌نه‌رینێ: هه‌ی کورپه به‌به‌ینه هه‌لا! له‌م به‌یتانه‌دا شێواز کۆله‌که‌ و نێرگه‌ی
ناوه‌روکه‌ که‌ ئه‌گه‌ر ئه‌و نه‌بی ئه‌م نابێ، به‌راستی به‌سه‌ بۆ شێواز که‌ ناوه‌روکت له‌ بیر
بباته‌وه.

ئهم شێوازه میلییه ره‌وان و بێ قۆرت و گرفته‌ی به‌یتی به‌رده‌شانی که لایه‌نی
مامۆستایی و پیتۆلی و (فه‌لسه‌فه)ی ناوه‌روکی گوته‌کانی له‌ هه‌ناوی خۆیدا
شاردۆته‌وه، له‌ حالیکه‌دا ده‌زانین گوته‌کان و پچه‌ به‌سته‌که‌یان پ‌ر‌ه‌ له‌ زیره‌کی و پیتۆلی
و (فه‌لسه‌فه)، له‌ نه‌شیده‌که‌دا چ جیگری نییه‌ هه‌رچه‌ند هه‌لپه‌ و کلپه‌ی هه‌ردووکیان له
یه‌ک سه‌رچاوه‌ی سۆز و په‌رو‌شه‌وه هه‌لدا‌ی‌سێن.

نه‌شیده‌که‌ له‌ رێتازێکی یه‌کسه‌ره‌وه (مباش‌ر) به‌ره‌و ئامانجی هه‌لبه‌ست پ‌و‌ی‌ی‌وه،

هاندەریکی (عقلی تیکەل بە عاطفی) شی که له میسره‌ی دووهدا بی پەردە و سەرپۆشی نارایشت خستۆتە بەرچاو و دەستی خوێنەر و گوێگرەووە معادلە (وروژاندن و ئیقناعکردن) ی پێ تەواو کردووە کەوا زۆر بەناشکرای (هۆش) بەشدارە لە شیکردنەویدا نەک تەنها (سۆز و عاطفە). ئەوێ راستی بی سۆز و عاتیفە لە بنەپەتدا لەگەڵ (معادلە) و پیکگرتن و بەراوردکردن و پێ سەلماندن بێگانە و نەناسە، منیش کە لێرەدا بەیەکەومیان باس دەکەم لەبەر تیشکی بەیتەکانی بەردەشانییدا پیوێستی (مقارنە) تێکیان دەبەستی نەک خزمایەتی و بەیەکەوێ گونجان، لەم مقارنەیه‌شدا چ مەبەستم نییە عەیب لە نەشیدەکە بگرم کە دیارە نەشیدیکی رێکوپێک و خاوەن زڕینگە و زلیکی دەولەمەندە، گەلێک هەلبەستی تری زۆر ناوداریش وەک ئەم، بگرە لەویش زیاتر، تاو و تەئسیری خۆی لە لێکدانەووە و ئیقناعکردن هەلێنجاووە وەک لەو دوو میسره‌ەدا دەردەکەوت:

مەژی بۆ مردن بمرە بۆ ژیان

چۆن قازانجی دەکەیت تا نەکەیت زیان

و هەیا لەم چەند بەیتە عەرەبییەدا بەدی دەکەیت کە زووتر خاوەنەکەیت هانی خەلق دەدات بۆ شۆرش، لێرەشدا (منطق) بەکار دێنێت بۆ ئیقناعکردن:

فأما الى حيث تبدوا الحياة

لعينيك مكرمة تغنم

واما الى جدث لم يكن

ليفضله بيتك المظلم

ئەم هەلبەستە پێشکەوتوانە چێیان لێ کەم نابێتەووە بەوهدا کە بکەیت بە بەلگە بۆ زێدە بلیمەتی و هونەرکاریی بەردەشانی هەروەک بەیتەکانی بەردەشانییش چ دانالەنگین بەوهدا کە بزانی شێوازیان لە تەرازووی نرخێ هونەریدا بەسەنگرتە لە هەموو لایەنێکی تریان، من و تۆ و تێکرای مێللەتیش چ زەرەر ناکەین لەوهدا بۆمان بوون بێتەووە شێواز لە کاری ئەدەبی و هونەریدا بەشێکی هێندە بنجییە کە ئەگەر کەم بایەخ بوو سەر لەبەری کارەکە کەم بایەخ دەبی و هەیا هەر بەجاری کەلکی پێووە نامینی، تەنانەت وا دەبی دماگاتە پلەیک لە هونەر و جوانکاریدا کە، وەک جادوو، جوانیی ناوەرۆکیش بۆ خۆی دەدرێتەووە هەر دەلێ شووشە بەلوورە شەراب و پەنگە

نال و بله خشیه که ی دهکا به خه رمانه ی ئاورینگ و بریق و باق به دهوری خویه وه.

پروونکردنه وه:

ئه م به ی تانه له کتیه که ی (ئوسکارمان) دا به م جوړه نووسراوه که من لیره دا خستمه به رچاو. بیگومان (ئوسکارمان) چی بیستوه ئه وه ی نووسیوه به لام دیسانه وه بیگومان، له چهند جیگه یه کدا له نگیی به یته کان خه تای ئه و که سانه یه که ده ماو ده م به یه کتری پادمگه یهنن و لئی زیاد و که م ده کن دنا وا ده زانم سه لیه ی به رده شانی توانیویه تی له نگ نه بی.

به یان، ژماره ۳۱، ۱۹۷۵

فۆلكلور

بەشى دووم

لە سروشتى فۆلكلوردا چەند تاييەتلىك و پىكىھىنەرىكى بىنچى ھەيەكەلە (ئەدەب و ھونەرە جوانەكان) ى ھەلداۋىرەت. ھەمووشى لەو راستىيەۋە سەر ھەلەدەت كە فۆلكلور بەرھەمىكى كۆمەلەيەتتى زادەى بىر و چەژ و قەناعاتى تىكرائى مىللەتە نەك ھى بەرھەمىكى بەرتەسكى مىللەت، كە ئەدىب و ھونەركار و زاناىە.

ئەم راستىيە كە لە رادەى بەدىھىيەدايە راستەوخو و پاتەويات پىمان دەلى فۆلكلور خەرىكى پرووداۋ دەبى نەك (تجرىد). بەولاي ئەم راستىيەۋە، ۋەك لە پىشەۋە گوتەم، گەلىك تاييەتتى تىرى فۆلكلور ھەيەلىنى دەبن بە شەقلى پىناسىنەۋە كە ئەوانىش پىۋىستە نىرخى خويان پى بدرىت و پىيەپى و جىيەجى لىيان بىكۆلرەتەۋە، بەلام جارى لايەنى (روودان و تجرىد- مانە و اتا) باس دەكەين بەدوا ئەودا، كە دەرفەت ھەبى، جەلەۋى خامە بادەدەينەۋە بۇ سەر چەندوچۇنى تاييەتتىيەكانى تر. سەرھەلەدانى فۆلكلور لە (پرووداۋ) كە برىتتىيە لە شتى بەرھەست و بەرچاۋ و مادى، كارى ناچارىيە بەدەست من و تو و بەدەست دانەرى فۆلكلورىش نىيە. مىللەت كە زۆربەى زۆرىنەى تاكەكانى نەخويندەۋار بوۋە ۋە لە ئاست فەلسەفە و فكر و وىنەى خەيالى و تىكەستنى اتا بە واتاۋە داماو و بى دەسەلات بوۋە، ھەر پرووداۋ و شتى بەرھەست و زەق دەمىننىتەۋە زىھنكارى و ھونەرئارايىي تىدا بىكات و برى خوى پى بشكىننىت. لىرەدا زنجىرەى قسەكانم دەبىرەۋە بۇ ئەۋە نمونەيىكى ۋەھا بىنمەۋە كە ئەم لايەنەى (بەسترانەۋە بە وىنەى مادى و وىنەى خەيالى) لە فۆلكلور و ئەدەبدا خىرا بە خىرا پروون كاتەۋە بەر لەۋە لىى دور بىكەۋمەۋە.

گويم لى بوۋە كچە بلباس لە شەرەندوۋىكى (بالۋە)دا ئەمەى بە كچەكەى تر گوتوۋە:

ماينى سەر بى ريشم

لە براى خۆمت كيشم

لەمەدا كچە بلباس وىنەيىكى بەرھەست و بەرچاۋى رۆژانەى ناۋ رەۋە ۋلاغى ھوز

و ھۆبەكەى خۇى كىردووھ بە نموونە و مەشقى لەبەردا كىردووھ، وینەییكى
خۆشكەلانەى خەيالىی تیدا ھەبى، كە رەنگە نەختیكى لە پیکەوتەو ھاتبى، ئەو واتا و
وینەپەپە كە لە دەسقى (سەر بى ریشم) دا بەدى دەكریت چونكە ماینى بە حورمەت
ھەمیشە ریشمەى بەسەرەوھە و لەسەر سنگى پال ناخوردە بەستراوتەو، كاتیک كە
لەگەل ئەسپیش جووت دەبى سەرى ریشمەكەى بە دەست مەیتەرەكەپەو دەبى، نەك
وەك ماینى ناو رەو، بى ریشم و بى جەوگرتن و بى حورمەت لەگەل ئەسپ جووت
دیت. كە بیین ئەم وینە فۆلكلوریە بگرىن بەوینەییكى ئەدەبىی وەكو خۇى دەزانین
خەيالى شاعیر چەند خەرىك دەبى وینەى ناو ھەلبەست لە سادە وینەى واقیعی پرووت
دوور بختەو و بەرگى تەجریدى تى بئالینى.

لێرە بۆ مەبەستى بەراوردكردن نموونەییكى یەكجار عادەتى دینمەو كەوا رەنگە
نزیكترین نموونەى ئەدەبى بیت لە شیواز و وینەى ناو بالۆرەكە:

سالم لە نیوھ دیری یەكەمى بەیتیکیدا ئەمەى گوتووه:

رەشە تیغى شكەمى كەر بە رەشت

دەبینیت چۆن خۇى ماندوو كىردووھ بە ھۆندەوھى وینەییكى ھونەرایی
تیکەلکیش و سەرپۆشكراو لە جیاتی ناوبردنى شتى پاتەوپاتى مادىی بەرھەست،
بەتایبەتى كە ھاتووھ وشەى (شكەم - شكەم) ی فارسىشى ھیناوە لە جى (سك، زگ) ی
كوردیى داناوھ بۆ پتر بەرەو (تەماویپەتى) بردنەو تاكو تیکرای واتای میسرەعەكە بەر
ئەو دەستوورە گشتیبەى عوامى كوردەوارى بزا كە زمان دەگرى لە گوتنەوھى وشەى
ئەوتۆ كە بەلای خۆپەو دەبى پەردەى بۆ بگىریتەو وەك كە بە ژن دەلین (خیزان،
منداڵەكان) وەیا خوشك دەكەن بە (ھەمشیرە). سالم لەوھش پتر ھونەرى وشەى بەكار
ھیناوە كە لە دوو سەرى میسرەعەكەوھ وشەى (رەش) ی داناوھ بۆ پارسەنگکردنى
مۆسیقای شیعەر سەرەرای خۆلادان لە گفتوگای عادەتى بەنەسبەت وشەى (رەش) ی
كۆتاییى میسرەعەكەوھ. ئەم وینەكیشانەى پرتەشبیھ و تیک ھەلکیشان و
سەرپۆشكردنە، بە عادەت، لە جغزى دەسلاتی فۆلكلور بەدەرە و دەشى بەدەر بى
چونكە خاوەنى فۆلكلۆرەكە كە تاكیکى نەخویندووى میللەتە ناتوانى و نازانى
نەخشی وشە و واتا بەوینتەو، گریمان توانیشى ئەم ھۆنەوھە بەكار بیینت ھەر بە
كارى نایەنیت چونكە دەزانى زۆرەى میللەت تى ناگا لە حالیکدا ئەو ماملەتى

هونه ره که ی له گهل زۆره ی میله ته نه که له گهل تاکه به ره ی خوینده واره کانی میله ته، جگه له وه که نه و به بابته که وه خه ریکه ساده و نزیکه ده ست و له ریگه ییکشه وه بۆی ده روات که نه ویش ساده و هه مواره و چ ریگه ییکی تریش شک نابات بۆ تیدار ویشتن.

له م دوو میساله دا به ئانقه ست نمونه ییکی فولکلوری بهرز و یه کینکی نه ده بی عاده تیم هه لێژارد بۆ نه وه له حال ی پتو یستدا بتوانر ی نمونه ی نه و تو بخری ته بهر چاو که هه مو نه سه لماندن و به ره له ستییک پینشیل بکات و نوخته ی مه به ست با وێژ ته بهر قه ناعه تی سه لیکه و چه ژ ی مرو فی نیوه خوینده و وشه و.

نمونه ی فولکلوری به ره ژیر تر و هی نه ده بی به ره ژوور تر به سه ر زاری هه مو خوینده واره نه من، چ پتی ناوی من لێره دا جیگایان پی پر بکه مه وه، هه ر هینده ده لیم له بابته تی (نه ده بی بی په رده) ی وه که ئه م بالۆریه و که رته به یته که ی سالم سه یریکی (مه ستوره) ی نالی و شه وه مه شو ره که ی (مه صباح الدیوان) بکه و سه رنجیان ل ی بگره چۆن واقیعی به ره هه ست و وینه ی خوین و گوشت له نه ده بدا به ره و (تجرید) ده چی و له ناو ته مومژی فه نده په ردا و یه کانی مه جاز و کینایه و ته وریه ی ته شه بهیدا ده به تارما یی، که نه مانه تی کریان بیگانه، نانا شان له جیهانه ساده و سافیلکه و بی گه وه و پینچ و په ناکه ی فولکلور دا.

له م زه مینه یه ی (ساده یی و بی پینچ و په نایی) ی فولکلور دوو تیبینی گرنه هه ن یه کینکیان سه ر ده کیش ته وه بۆ سه ر زاتی هونه ره مه نده که، نه و ی تریان ده گه رپ ته وه بۆ بابته ته که، دوو تیبینییه که ش له وان هه ن که ورده ئیعتیراز ی که دیننه بهر نه و رایه ی ساده و بی پینچ و په نابوونی فولکلوره وه: تیبینی له باره ی زاتی به ره مه یینی فولکلور نه وه یه که وا هه ر وه که له نیوان نه دیب و هونه رکارد ا خوار و ژوور و به هیز و بی هیز هه یه، نه وان ه ی به فولکلور ی شه وه خه ریکه یه ک چوون و هاو تا نین دیاره به ره مه کانی شیان هاو تا نابن، ته نانه ت نه گه ر بابته ته که له ساده یی و سه ره تاییدا گه یشتی ته نه و په ریش شوین په نه جی دا هینه ره که ی تایبه تی یکی وای پی ده دا که له هی یه کینکی تری له خو ی به ره ژوور تر وه یا به ره ژیر تر ی هه لا ویزیت و جو دای کاته وه. نه مه ش نه نه جام یکی چاو مه ر وانه کرا وه له هه مو مه یدانیکی به ره مه ی مرو فدا بگره له دروست کردنی کۆلیتی مریشک و پینه لیدانی قۆنده ره ش.

تیبینییه که ی تر که ده ربار ه ی بابته تی فولکلور نه وه یه بابته تی وا هه یه خو ی له

خویدا زحمه ته بی ئه وهی بهر هه مهینه که ی له پێی ئارایشندان وهیا سه رپۆشکردنه وه زحمه تی کردبێ وهك ئه وهی که له (مه ته ل) دیته بهر چاوه وه. مه ته ل له مهیدانی ئه ده بدا ده وه ستیته وه بهرانبهر (لغز و معمى) که ئه وانیش له بابته کانی تری ئه ده ب زحمه تتر و سه ختترن.

ئه وهی راستی بی (مه ته ل) ی کوردی گه لیکی وه های تیدایه زۆر تی هه لکشویه به ره و فهندی واتایی و وشه بییه وه، هه ر ده لێی وسته ویه تی خو ی له گه ل فهنده کانی ئه ده بدا تا قی بکاته وه، یه کێکیان ئه مه یه: دار ی شه کراو ی، چوار لکان رادا و ی، سێی له بهر سی به ری، دووی له بهر هه تا و ی (نو یژ مه به سه ته) که وا گوته ییکی زۆر ورد و مه شووری (تصوف) ت به بیردا دینیته وه:

چوومه سه ر کانی ئا و نا

پوژ هه لات هه تا و نا

ده ستم شوشت و چا و نا

واتاکه شی ئه مه یه (چوومه سه ر کانی حه قیقه ت واته ئه و کانییه نا که ئاوی تیدایه. ده ستم له دونیا شوشت نه ک ده ست و چا و شوشتنی عاده تی. پوژی یه قین هه لات، که ئه ویش پوژی هه تا و نییه.)

من لی ره دا که را ده نو یتم بابته فۆلکلۆرییه که لاسایی ئه ده بی کرد بیته وه مه به ستم ئه وه نییه بلێم سه ره له به ری مه ته ل پێره و ی لوغز و موعه ممای کرد وه چونکه پتر به دل وه ده نووسی، به پێچه وان ه، ئه ده ب به هه موو که رته کانییه وه به ره ژوور چوون و پێشکه ورتنی فۆلکلۆر بیت هه ره وک گۆرانی ئۆپه را وهیا سه مای بالی زاده ی گۆرانیی سه ره تای ی و هه لپه رکی تی کال و کرچن، کاخی ئا وینه به ندیش نه وه ی شه رهنجی بابه لباپیری مرۆقه... به لام پاش ئه وه ی به ره همی ئه ده ب وهیا هونه ری پێشکه ورتو و پهیدا ده بیت جینی با وه رکردنه فۆلکلۆریش په ندی لی وه رگزی و لاسایی بکاته وه له په راویزی ئه و ده سه لات ه که مه ی که به ره ه مه ینی فۆلکلۆر تیدا ده جمی. که واته ده بی له بنه رته دا لوغز و موعه مماش زاده ی مه ته ل بن. به هه مه حال ئیره جیگه ی ده ره یانی (قسام شرعی وهیا نظامی) ی فۆلکلۆر و ئه ده ب و هونه ره جوانه کان نییه تا بزانی کامیان وه چه ی کامیان هه رچه ند به شیوه ییکی رووکه شیش زبه ناویکی باوک و نه واده تیمان لی نان.

نهم دياردهيهی په يوه ستېوونی بابتهی فولکلوری به رووداو و شتی مادييه وه که راسته وخو له پښه ویرانی میلله ته (تجريد و اتا و نارايشت) وه سهر هه لده دات له گوتهی پياوانی فکر و فلهسه فهی لیره به پېشه وه شدا تی خویندراو ته وه. يه کيکی هره ده ستروېشتو له مهيدانی بیری کوڼه لایه تیدا که له رېبازی ته حلیلی مادييه وه بو شیکردنه وهی دياردهکانی کوڼه لایه تی و میژووی پوښتووه، مارکسیسته گه وره مه شوړه کهی رووس (پلیخانوف): نووسینیکیم دیتوه دهلی سهرچاوهی ئیلهامی میلله ته سهره تایي و دواکه و توهه کان بو بابتهی هونه ری، هوئی ژیان و بهر هه مه ینانیانه واته نهو کارهی پتی ده ژین وه یا نهو هویمه شتی پی بهرهم دینن ده بیتوه بنگه ی هونه ریان، لیره شدا چهند میسالان دینیته وه یه کيکیان نه وه یه که دهلی نافرتهی هوژه دواکه و توههکانی کوڼه دانیشته وهکانی نوسترالیا Aboridyons له شایي و هه لپه رکیدا نهو جوولانه وه و هه لسوړ و داسوړانه دهکن که راسته وخو له که سایه تی پوژانه یانه وه وهرگیراوه که نه ویش هه لکه ندنی رهمی گیایه، واته نافرته کان له شاییدا وها ده بزوون ههر ده لیتی رهمی گیا هه لده که نن... من که نه مهم خوینده وه (بهر له ۳۰ سال) قسه ییکی باوکم بیر که و ته وه که دهیگوت شاییی (سی پیتی) ی کوردی له پیمه رهمکارییه وه وهرگیراوه چونکه هه مان جووله و قاچ پیښ و پاش خستن و هه نگاو بهر و پیښ و بهر و دوا بردنی پیمه رهمکردن بو ته وه به هه نگاوه ریک خراوهکانی شاییی سی پیتی. ههر که نه مه شم بیر هاته وه، دواي چهندین سال، له لای خوڼه وه زه ینم بو نه وه روښت که شاییی (سی پیتی) نه که ته نها خوئی به لکو ناوه که شی له پیمه رهمکارییه وه وهرگیراوه چونکه له کاتی پیمه رهمکردندا سی پی به یه که وه کوڼه بڼه وه دوویان هی کابرای پیمه رهمدار یه کيکیشیان پیمه رهم که خوئی. دياره میلله ته که هاتوه جموجوولی پیمه رهمکارییه کهی خستو ته قالبیکی ریکوپینی هونه روه ناوه که شی نارايشت داوه به ودا که له (پی مه رهمی) یه وه گوړیو یه تی به (سی پیتی) که نه میشیان گوړینیکی ئیسک سووکه.

پلیخانوف لیره دا، پتر له وهی من بو دی دهچم، به شیکي زوری فولکلور دهکاته وه به وهرگیرانیکی ئالی (هوئی ژیان) بو هونه: من وا ده زانم هه موو واقع و رووداو و شتی بهر هه ست و بهرچاو، نه که ته نها لایه نی ئابووری، ده بن به سهرچاوهی فولکلور به تاییه تی نهو بابته ته فولکلورهی که له ده مه وه در دیت وک په ند و گوړانی و

سەرگوزەشت و بەند و بالۆرە و ھەلبەست و بەستە و لاوک و... ھتاد، کە ئەمە راستییکە بۆ یەکەم سەرنجی لەسەرەخۆ دەردەکەوێت. بە نمونە لە شاییی سێ پێیدا کە خۆی لە ھۆییکێ گوزەرانیوە وەرگەرپاوەتەو سەر ھونەر، ھەرچی بەستە و گۆرانی و دەھۆل و زورپا و ھەموو سەروبەریکی شایییە کە ھەیە لە سەرچاوەی نائابوورییەو ھەڵدەدەن کە (دلداری) لە پیش ھەموویانەو دێت... تەنانت چاوەشی زورپانائەنگێو ھەیا دەھۆل لێدەر ھەیا شاباشکەر کە لە نوقتەی ئابوورییەو دەجمێن و دەجووڵێن، کە دەورە دراوێ بە ئالقەییکی فرەوانی سەدان کەس کە ھەموویان لە شاباشکردندا دژی بەرژەو ھەندوبی ئابووریی خۆیانەو ڕەفتار دەکەن بۆ مەبەستی خۆ ھەڵدەنەو ھەیا ڕاکێشانی نیگای کچیکی جوان ھەیا موحامەلە ی خاوەن شای و ھەیا شکاندنەو ھەیا ناھەزیک کە نەتوانی بەر بەرەکانیی پار بەخشین بکات بە پارە. لە نێوان ھەموو ئەو کەسانە ی کە بە شاییشەو خەریکن ئەو سێ کەسە ی کە پارە ی شاباش وەر دەگرن (زورپانائەنگێو، دەھۆل لێدەر، شاباش وەرگر) تەنھا سێ کەس ی ریز لێ نەگیارون، واتە لایەنی ڕەچاوەکردنی ئابووری لە کەسبەکیان نەبۆتە ھۆی بەرھەویش چوون و حورمەت، بە پێچەوانە ھەرچی پایە یە نەبێشتوو. ھەک شای و ھەلبەریکی کە دێتمان بنیچەییکی مادیی ھەبوو، ھەرچی فەندی سوارچاکیش ھەیا لە بنەڕەتدا ھەمووی فەندی جەنگ و موبارەزە یە کە لێی سواو و مشتومال دراو بۆ ئەو بێ بێتە ھۆی خۆشگوزەری و کەیف و گەپ، دیارە جەنگیش ڕووداویکی مادیی بەرھەستە، چ خەیاڵبازی و وشەسازی تێدا نییە. بەشیکی زۆر لە سەمای پەرستگەکان ئەویش لە فکەرە ی پەرستنی غەیبەو ھاتوو، ئەو غەیبە ی کە شیرازە ھۆنی ڕشتە و ڕایەلی کۆمەلایەتی و دەستوورات و نەریتی مرقۆفە، بەتایبەتی مرقۆفی کۆمەلگە ی سەرەتایی و نەخویندەوار کە بە جۆریکی عەقوی ھەموو ئەو شانە ی تێیان ناگات (بە راستی لە ھەزاری دە ی شتانیش ناگات) دەیانگیریتەو بۆ غەیب، ھەر بۆیەیش دەبینین ئەم تەرە مرقۆفە ئەو ھەندە ی ئامادە یە خۆی بەقوربانی دار و بەردی مەرقەدی چاک و پیران ھەیا کۆلەگە ی مالی شیخ ھەیا خانە ی پەرستن ھەیا یەکیک لە باوەرەکانی ئاین بکات ئامادە نییە بۆ بەرژەو ھەندوبی مادی ئەم فیداکارییە بکات، ھەر ھەک گوێشی دەکاتەو بۆ ئەفسانە و وێنەکانی دێو و پەری و جندۆکە ھەیا پێرەو ی فێلبازیک دەکات و زەرگ لە سینگ و لاگوێی خۆی دەدات، بە دەیان فەیلەسووف و پیاوی ژیر و ڕابەری شۆرش ناتوانن دوو بیر ی مەعقوول بێنە مێشکییەو ھەیا دوو درۆی ئەفسانە لە دلی

بسرپنه وهیا ئیقناعی کهن به راستی و پیروزی پئی خبات. تا ئەم گوته راست و دروستانه دهچنه میثکییه وه سەدان سال تئ دهپەریت و هەزاران دیو و درنج له نهفسیدا زاوژی دهکهن.

پلیخانوف بو پته و کردنی باوهره کهی خوی که هونهری میللهتی سهرتایی بو بنیچهییکی ئابووری دهباته وه، دیت و دهلیت چونکی بۆرجوازییهکان چینی بهرهمهین و پهیدا کهر نین سهماکانیان لایهنی (دلدار)ی تیدا رهچاو دهکریت. ئەم رایهیی که پهروشیکی خۆبهختکردوانه بو لایهنگیری چینی ههژار پیکی دینیت پتر له رایهکانی پیشووتری کردهوی هونهری دهکاته وه به وهرگیرانیکی ئالیی واقع بو هونهر. من لهم چهند گوتهیهی بههلهدا ناچمه ههلهسهنگاندنی ئەو بیروباوهری که حەز دهکات ههموو دهووریکی پیشخستن و فراژیکردن و بهرهمهینان و سازدان و ریکخستن له بهرهییکی زۆر فرهوان و زۆر پیشکەوتوو و زۆر چالاکی میللهت بهسەنیته وه که ههموو داهینەر و دۆزهروه و جیهانگەر و شاعیر و فهیله سووف و هونهرمندی لیژه به پیشه وه لهو پهیدا بوون چونکه ئیره جیی ئەم ههلهسهنگاندنه نییه و پیوستیکیشمان پئی نییه، بهلام پئی ئەوهندهم ههیه بلیم به پئی بۆچوونی خۆم وا دهزانم ئەگەر پلیخانوف تا ئەم رۆژگاره مابایه لهم رایهیی دهکشایه وه چونکه دهولهته سۆشیالیستهکانیش، دواي چهسپانیان، بهردهوام بوون له سهر داهینانی سهما و موسیقا و بابتهکانی تری هونهر بهو جوهری که کۆمه لگهییکی ناسۆشیالیست دایان دینیت. بنگهی یهکجار رازایه وه دروست دهکهن بو بالی و ئویهرا که چ پیوهندی نه بی به هوئی ژیان و بهرهمهینان و جینایهتی و چهوساندنه وه و ئەو تهرزه سهرچاوانهیی که به پئی رایه کهی پلیخانوف دهبوايه ئەوان سهرچاوهی هونهر بن له دهولهتییکی سۆشیالیستدا. به چاوی خۆمان ههموو رۆژێک له تهلهفزیۆندا دهبینین فیلمی کارتۆنیی رووسی پتر له هی دهولهتییکی سهرمایه دار خهریکی ئەفسانه و جنۆکه و دیو و ئەمیر و پیاوی ئاین و ئەو شتانهیه که له بهر تیشکی رایه کهی پلیخانوفدا دژی ههموو بیروباوهریکی سهر به جینایهتین. بێگومان هونهرکارهکانی سۆقیت ههنگاوی فرهوانیان به رهو پیشه وه ناوه بهم خو ره هاگردنه له قهپیلکی تهسکی تاکه سهرچاوهی (به ره وهند و بهرهمهینان)، هه رچهند وا دهزانم پتر له پیوست دهووری جنۆکه و دیو و سحر و تهلهسم هه ل دین وهك بلئی به جووریکی لاشعووری دهیانه وی به جیهان رابگهیهنن که ئەوان پابهندی هیچ نیگاییکی تهسک نین وه یاخود بیروپرایه

راستی لەم مەسەلەیدا ئەمەیه: ئەو چینه کۆمەلایەتییهی که دهگاته دارایی و دهسلات هەر ئەوهندهی لی پهچاو ناکرێ که له تاکه سەرچاوهی (دارایی و دهسلات) چاوه‌پوان دهکری چونکه دارایی و دهسلات هەرچی هۆی زانین و دۆزینهوه و داهینان و سازدان ههیه به دهوری خۆیهوه کۆ دهکاتهوه و له هه‌موویان ئیلهام وهرده‌گرێ نه‌ک هەر له (بی ئیشی و خهریک نه‌بوونه‌وه)، بۆیه‌یه پێی ئەوه‌مان نییه بلێن مروفی پارهدار چ کار و کهسبی نییه جگه له (دلداري) که پۆزگاری پێیوه رابوێری وه‌یا ئیلهامی دانس و گۆزانی و په‌یکه‌رتراشی و نه‌خش و نیگار و سهرجومله‌ی هونه‌ری لی وهرده‌گرێ، هه‌روه‌ها پێی ئەوه‌شمان نابێ بلێن هونه‌رکاریی کۆمه‌لگه‌ییکی سۆشیا‌لیستیش چاری ناچاره‌ ده‌بێ به هه‌موو عومری خه‌ریکی فکری چاندن و دروستکردن و قورکاری و دروینه و خه‌باتی چینه‌یه‌تی بێت. مروف که خۆنده‌واری و تیگه‌یشتن و بیرکردنه‌وه و فەلسەفە‌ی بوو له نۆکه‌رایه‌تی تاکه عامیلی (نابووری) ومیا تیکرای عامیلی (ده‌وربه‌ری مادی) ره‌ها ده‌بێت و ده‌چێته پله‌ی ئەو ژوورخانه‌ی که بریتیه‌یه له فکر و وینه‌ی خه‌یالی و ده‌ستووردانان و تیک هه‌لکێشانی واتا و شیوه خستنه‌ سەر شیوه (تجريد) و هه‌زاران فەند و قیلى تر که له ته‌ک ئەواندا عامیلی ساده و سافیلکه‌ی (به‌ره‌مه‌ینان و به‌ره‌مه‌نه‌ینان) له مه‌یدانی هونه‌ردا له‌وه‌نده‌ی پتر بۆ نامینێته‌وه که ببێته پاشخانێکی (خلفیه) بێ په‌نگ و که‌م سه‌نگ هه‌ندێ جارانی‌ش هەر به‌جاری ده‌سپێته‌وه له نیوان په‌رده ئاورینگیه‌کانی ته‌جریدا.

لەم پۆزگاره‌دا تیکرای مروف توانیویه‌تی بیری خۆی له کۆت و به‌ندی ده‌وربه‌ری ته‌سک پزگار بکات و جوانی و ناسکی و هونه‌ر له په‌روازی خه‌یاله‌وه کۆ بکاته‌وه، له‌مه‌شدا چه‌پ و راست و ناوه‌ند له یه‌ک ئاسۆدا ده‌خولێنه‌وه چونکه خه‌یال هەر خه‌یاله ئەفسانه‌ش هەر ئەفسانه‌یه، لی هه‌له‌ینجانی‌شی بۆ هه‌مووان، وه‌ک ئاوی بیر، به‌ دۆلکه‌ی مێشک ده‌کری، له‌وه به‌ولاوه‌ پێی تی ده‌چێ هه‌ریکه له‌م سێ به‌ره‌یه هه‌لێنجانکه‌ و ته‌جریده‌که و سه‌ره‌به‌ری کاره‌که بکات به‌ خزمه‌تکاری ئەو ئامانجه‌ی هه‌زی لی ده‌کات.

پوخته‌ی قسه‌ ئەمەیه، له نیوان گه‌لانی پێشکه‌وتوودا فیرگه و ده‌زگا و ساختمانی تایبه‌تی هه‌یه بۆ دانانی هونه‌ری تازه وه‌یا وهرگێرانی دیارده‌کانی جیهان، به‌ مروف و سروشتیه‌یه‌وه، بۆ سه‌ر زمانێ هونه‌ر. به‌ خه‌یالی که‌سیشدا نایه‌ت بلی ده‌بێ

دەزگاكانى سۆشپالېست لە ھۆى بەرھەمھېنان و گوزەرانکردنەو ٲلھام وەرگرن لە
 ھالئىدا ھونەركارىكى ولاتى سەرمايەدار ھەر خەرىكى بەرھەمى دلدارانە بېت تاكو
 خاوەن فابرىقە و ئاو و بەراو و پارەو پوول تەردەماغىي خۆيانى ٲيۆە بکەن.
 تى ھەلکەشيني مروف بەرەو ٲۆي فکر و ھونەر و ئارايشت و نازكى ھەر لەو ھندە
 نەو ەستاو بەرھەمى تازە داھاتوو بگەيەنئتە ٲنکارى ژيانى تازە. ھەرچى بابەتى
 فۆلکلورى کۆن و نوئش ھەيە ناخريتە بەرچاوى تەماشاکەرانەو ئەگەر بەرگيى
 شوخ و شەنگى ئارايشت و ٲنکخستن و مشتومالدان و بەرزکردنەو ھى لەبەر نەکرى. لە
 سەرانسەرى جىھان يەك شانۆى ٲيز لە خوگرتوو نييە ديمەنيى سادە و ھەژار و
 سەرەتايىي فۆلکلۆر بکات بە بەرنامەى شەوانەى و ھونەرکارەکانى ٲيۆە خەريک کات
 و خۆى ٲيۆە ھەلداتەو لە نەزەر تەماشاکەراندا. ئەو ھى ٲاستى بى فۆلکلۆرى سادە لە
 شانۆى ٲر شکۆى ئەم ٲوژگارەدا نە جىي بەردەکەوئت و نە تەماشاکەريشى دەبئت،
 لەمەشدا کەس ستمى لە فۆلکلۆر نەکردوو چونکە ديارە ھەروەك فۆلکلۆر خۆى
 کردوو بە (ژوورخان)ى ٲووداو و بەرگى ئارايشى ٲوشيوە. دەزگای ھونەرى نوئش
 مافى ھەيە فۆلکلۆر بەرز کاتەو ٲو ريکارى خۆى و ئەو بەرگانەى لەبەر کات کە لە
 کاخى ٲر شکۆ دەو ەشئتەو.

بەيان، ژمارە ٣٥، ١٩٧٦

روونکردنه و ديه کی ورديله

له لاپهړه (۱۷۵) ى كتيبه پر سووده تازه بابته كه ى دكتور كه مال مه زهر كه توژينه وه و پشكنينه وه ى تيدا كړدووه له باره ى رږژنامه ى (تيگه يشتنى راستى) يوه، دوو بهيتى مستهفا بهگى كوردى نهختيك به ئالوزى له لايهن نووسه ى كونه رږژنامه كه وه، كاتى خو، و اتايان لى دراو ته وه. دواتریش كه بهيته كان له (ديوانى كوردى) دا چاپ كراون به هوى گورينى يه كه وشيان هر به جارئ چ پيوهندييه كيان به و اتا و مبهسته وه نه ماوه كه دل و دهر وونى مستهفا بهگيان جو شانددوم.

به پتى كتيبه كه ى دكتور كه مال نهو دوو بهيته له رږژنامه ى (تيگه يشتنى راستى) دا بهم شيويه نووسراون:

خه به ريكم بدهنى نه هلى خه بهر حه شره مه گهر
رږژى نه مړو كه له مه غريب سه ى هيناو ته دهر
نوورى مه دى له تهرهف مه ككه وه زاهير بووه يا
غه له بهى رومه له بو كوشتنى (من كان كفر)

نووسه ى (تيگه يشتنى راستى) بو نه وه چووه كه نهو دوو بهيته په نجه راده كيشن بو نهو رږژه ى كه توركه كان سلیمانيان داگير كړدووه و سه به خو يى حاكمايه تى بابانيان له بن هيناو.

بو نه وه ى واتاى بهيته كان له تاريكيدا نه هلى نه وه پيوسته سه رله به ى قه سیده كه بخه ينه بهرچاو تا ببينين تيكرايان به رهو چ وینه يه كمانه وه ده كه نه وه.

له به يازى كى شكل كه شكولى كه ومختى خو له لايهن خوا ليخوشبووى (نيهانى - شيخ موحيدى شىخ كه ريمى به رزنجى كوى) نووسراو ته وه، دهقى پر شيعره كه نه مه يه:

خه به ريكم بدهنى نه هلى خه بهر حه شره مه گهر
رږژ كه وا نه مړو له مه غريب سه ى هيناو ته دهر
نوورى مه دى له تهرهف مه ككه وه زاهير بووه يا
غه له بهى رومه له بو كوشتنى من كان كفر

ئەشكى خوينىنە بە چاوما بەگرى وەستاوه
يا غوبارى ئەلمە باعيسى عوميانى بەسەر
خەوہ يا وەسەسەيە يانە بەرەئىولەينە
ئەم عەلاماتە کەوا دیتە ئەبەر مەدى نەزەر
پۇحى شیرینە کە دەردى لەتەنى مەهجوورم
يا مەهى من نىيەتى ریحلەتە بۆ عەز مى سەفەر
بۆ سەفەر کردەيى من لایقە گەر بەردى فەلەك
بیتە سەر دەستى و^(۱) بۆردى عەدو بى بە سوپەر
باوجود تاکە رەقىب یاوەرى ئەم دلبرە بى
هیچ تەفاوت نىيە بۆ من لە سەفەر یا لە حەزەر
دائىما دەست بە دوعا ئەنەم و شايد زوو زوو
شای سەفەر کردەيى من بیتەوہ بى عەجز و زەرەر
سۆزشى کوردییە يا جۆشى ئەييامى فیراق
ئاتەشى عیشقە مەگەر يا شەرەرى نارى سەقەر

وا بزائىم بەیتەکان دەمەتەقە ھەلناگرن لەوہدا کە لە مونا سەبەي سەفەرکردن و
دوورگە و تنەوہى خۆشەويستىکى (کوردى) بەوپەرى کزە و سۆز و پەرۆشەوہ لە ناخى
دل و دەروونىکى ھەلقراوہوہ سەریان کردوہ تا دەبینن لە کۆتايى شیعەرکاندا کزە
و سۆز سەزبە (نارى سەقەر) دەگەيەنن، لەوہش پتەر داوا لە شیعەر ناکرێ کە
دەستەچیلەى ئازارى دوورى و جۆشى عیشق ئاگر بەر بداتە گيان و وجودى شاعیر
وہک کە لێرەدا (سۆزى کوردى و جۆشى فیراق و ئاتەشى عیشق و شەرەرى سەقەر)
خەریکن پارچە شیعەرکە بە خواوہنیوہ بسووتینن.

وا پى دەجى نووسەرکەى ئەو کۆنە پۆژنامەيە (غەلەبەي پۆم) ى بەھەل زانیوہ بۆ
ئەوہى دوو نیشان بە يەك تیر بېيکیت، يەکیکیان دزیکردنى ناوى تورکەکانە کە
مەبەستىکى ھەرە بنجی پۆژنامەکە بووہ لەو سەردەمەدا، ئەوى دیکەشیان بزاوتنى
دەمارى کوردایەتیيە لە دەروونى خوينەرانی ئەوسای کۆزدا. وەك دکتۆر کەمال بۆی

(۱) ئەم وشەيەم بەم شێوہى نووسى کە لە بەیتەکاندا دەخويندريتەوہ.

چوو دهبی خاوهنی نووسینه که شوکری فهزلی بووبیت که سوارچاکیکی نهوسای جووته مهیدانی کوردایه تی و نهدهب بووه و لهگهڵ مێجهرسوندا سه‌ره‌رشتیی دهرچوونی رۆژنامه‌که‌ی کردوو.

ئه‌وه‌ی به‌لای منه‌وه جیی سه‌رسوڕمانه شتیکه سه‌ر به‌واتای (غله‌به‌ی رۆم) ه که شوکری فهزلی خۆی لی دزیوته‌وه وه یا به‌جاری هه‌ر بۆی نه‌چوو، واش پی ده‌چی بۆنه‌چوونه‌که راست بی نه‌ک خۆ لیدزینه‌وه چونکه ئه‌گه‌ر شه‌به‌نگی ئه‌و واتایه به‌ مێشکیدا تێپه‌رپایه نه‌ده‌شیا پشتگوینی بخات چونکه ئه‌وسا ده‌یزانی خۆینه‌ری ئه‌وتۆ زۆرن واتای راستیه‌ی (غله‌به‌ی رۆم) بزائن و خۆ لێبیده‌نگکردنی به‌ ناته‌واوی له‌سه‌ر حیساب بکه‌ن.

بێگومان ئه‌م (غله‌به‌ی رۆم) ه هینانی تیشکیکی قورئانه بۆ ناو هه‌لبه‌ست که جاریکیان له سه‌ره‌تاکانی په‌یدا‌بوونی ئیسلامه‌تیدا رۆمه‌کان له ناست فارسه‌کاندا شکست ده‌هینن ئیتر کافره‌کانی قوره‌یش ئه‌م شکسته‌ی (ئه‌هلی کیتاب) به‌رانبه‌ر مه‌جووسییان کرد به‌ تانه و له موسلمانه‌کانیان گرت که گۆیا به‌پی چاوه‌روانیکردن له قورئان و باوه‌ری ئیسلام نه‌ده‌بوو رۆمی خواپه‌رست به‌ده‌ست فارسی ئاگرپه‌رسته‌وه شکسته‌خورده‌ ببن، قورئانیش له سووره‌ی (الروم) به‌م شیوه‌یه وه‌رامی کافره‌کانی دایه‌وه: «بسم الله الرحمن الرحيم . الم . غلبت الروم . فی ادنی الارض وهم من بعد غلبهم سیغلبون...» و موژده‌ی سه‌رکه‌وتنیکی نزیکي رۆمه‌کانی به‌ خه‌لق راگه‌یاند زۆریشی پی نه‌چوو سه‌رکه‌وتن.

مسته‌فا به‌گی کوردی له (غله‌به‌ی رۆم) مه‌به‌ستی سه‌رکه‌وتنه‌که‌یه نه‌ک ژێرکه‌وتنه‌که‌ی (غلبت) چونکه دیاره له به‌یته‌که‌دا (سیغلبون) له‌گه‌ڵ (کوشتنی من کان کفر) ده‌گونجیت، هه‌ر ئه‌مه‌یشه هاوجینسی دهرکه‌وتنی نووری مه‌ه‌دییه له مه‌که.

لێره‌دا په‌نگه‌ گرفتیک بێته به‌ر زه‌ه‌نی خۆینه‌ره‌وه و بلیت که مه‌به‌ستی (کوردی) له‌و به‌یتانه‌دا سه‌فه‌رکردنی خۆشه‌ویسته‌که‌ی بێت چۆن ده‌گونجی باسی زاهیربوونی نووری مه‌هدی و غله‌به‌ی رۆم بکات که پێچه‌وانه‌ی دوورکه‌وتنه‌وه‌ن. ده‌بوو رۆژ ئاوابوون و نوور بزیوون بکات به‌ ماکی ته‌شبییه ئه‌و دوورکه‌وتنه‌وه‌یه. ئه‌م گرفته له دوو پووی زۆر پوونه‌وه وه‌لام ده‌دریته‌وه:

پووی یه‌که‌م ئه‌وه‌یه که هه‌موو بره‌ شیعره‌که خه‌ریکی داد و برۆیه له ده‌ست

سەفەرکردنى خۆشەويستى شاعىر، تەنانەت قەسىدەكە دەشى بىكرى بە نمونەى قەسىدەى خاوەن (وحدە)، جا ئەگەر ئىمە بىين لەبەر خاترى بۆرە تەگەرەيەك دوو بەيتى سەرەتای قەسىدەكە لە لەشى قەسىدەكە دابىرپىن وەك ئەوەيەكە سەرى گيانلەبەرىك بىرپىن و پەكى ژيانى بخەين.

رووى دووهم هيزىكى تەواویش دەداتەو بە رووى يەكەم بەو دەا كە سەرلەبەرى ئەو وینە پىر هەلپە و كڵپانەى كە لە قەسىدەكەدا نەخشەى بارى نەفسى و عاتىفى شاعىر دەكىش هەموويان، تاك تاك و بەيەكەو، حالەتىكى جەزبەگرتووانە و خۆ و نكردووانە دەدەنەو كەوا كە مەتر بەو پادەمگات كيشانە و پتووانەى وردى مەنتىقكارى لەگەل خۆيدا بكات. ئەم جەزبە و خۆ و نكردنە پتر نوورى مەهدى و غەلەبەى پۆم و ئەشكى خوينين و غوبارى ئەلەم و خەو و وەسوەسە و... هتد كۆ دەكاتەو لەوەى كە كارەساتى زۆر ناسازى داگىركرانى سلیمانى كە لە (غەلەبەرى پۆم) دوو ديارى دەدا لەگەل هەلاتنى نوورى مەهدى لە مەكە يەكەى بگرنەو چونكە نوورى مەهدى ناشى ئەو نارەوايە بى سفتوسۆى داگىركرانى ولاتى پى بناسریتەو.

هەرچەند شوكرى فەزلى وىستوويەتى بۆرە تەئويليك بۆ ئەم لایەنە بەهینتەو (كتیبه‌كەى دكتور كەمال بخوینتەو) بەلام هېچ تەئویل و گونجاندنیک بايى ئەوە ناكات كە بەبى بەلگە دوو بەيتى سەرەتای قەسىدەكە لى دابىرپىت و بۆ لایەنىكى ناديار و تینەخویندرايەو بىریتەو.

دوور نابیم سەفەرى خۆشەويستەكەى (كوردی) بەرەو پۆژئاوا بووبیت و لەووەو عەلامەتیکى قیامەتى هەلاتنى پۆژە لە پۆژئاواو، وەپال عەلامەتیکى دیکەى قیامەت، كە دەرکەوتنى مەهديە، دابیت و پەواى پرسىارکردنى لەبارەى حەشرەو دىيیت. لە دوو بەيتەكەى سەرەتای هەلپەست، كوردی، زیدە شارەزايى خۆى بە هەوالى دین و ئابن و بىروا بەدەستەو داو هەرچەند پيشەو ديار نییە كە دەرخستنى ئەو شارەزايىيەى مەبەست بووبیت چونكە پەوانىيى هەلپەستەكە و مشتبوونى لە سۆز و كەف و كۆلى عاتیفە چ هەناسەسوارىيى خۆ هەلدانەو تیدا دەرناكەویت. زیدە شارەزايىيەكەى لە هەردوو بەیتدا بە تىكرايى و لە (ئەهلى خەبەر) بەتاييەتى ديار دەداتەو، لەو روووەو كە ئەوانەى سەرکاریان لەگەل خەبەراتى حەشر و قیامەت هەيە پىيان دملین (ئەهلى خەبەر).

له نیوه دیری بهیتی یه که مدا (کوردی) داپشتنیکی فیعلی (دان) ی به کار هیناوه که ئیستا که له سلیمانی خهریکه به تهواوی ون ده بیت، گوتووه تی (خه به ریکم بدهنی) و ئەم (ئ) بهی به فیعله که وه نووساندووه که من له نووسینی خۆمدا پیی ده لیم (ئ) ی ریزهی ئینتیقالی و له گه ل کۆمه له فعلیکی کوردیدا دین وه (دامی، کردمی، بوومی، گه یشتمی، چوومی، نۆریمی... هتد). نالیش ئەم ریزه یه ی به کار هیناوه وه که ده لی:

وای فەرموو که ماچت نه ده می پورپه شی توو بم

ئه مساله به جی دی ئه سه ری وه عده یی پاری

نابی (تۆ) بنووسریت چونکه رهونه قی شیعره که و نوکته که ی ده دۆریت. وشه ی (توو) هه م به واتای (تۆ) و هه م به واتای (تووک) دیت، دیاره رووی یاره که ی دوا ی سالیك (توو، تووک) ی لی ها تووه پیی ره ش بووه.

به هه مه حال ئەم لا بازه ئه گه ر پیوه ندیشی به بنگه ی نووسینه که مه وه نه بیت زیانیکی تیدا نییه. با بگه ریمه وه بو (حه شره که و ئه هلی خه به ره که) له (دیوانی کوردی) دا که خوا لیخۆشبووی گیوی موکریان ی بلاوی کردۆته وه. ئەم دوو به یته به م جوړه نووسراون: (به یته کاتم له کتێبه که ی دکتۆر که ماله وه راگۆیست):

خه به ریکم بدهنی ئه هلی خه به ر حه شره مه گه ر

پوژ که وا ئه مپۆ له مه غریب سه ری هیناوه ته دهر

نووری مه هدی له ته ره ف مه که وه زا هیر بووه یا

غه لبه یی کورده له بو کوشتنی (من کان کفر)

نیوه دیری یه که م بهیتی شیعره کان له (دیوانی کوردی) و که شکۆلی ده سنووسی (بنهانی) وه کو یه کن، هه ر ده لی گیلو له که شکۆله وه به یته که ی راگۆیست بیت، ده می نیته وه ئه و جو داوازی به ی نیوان وشه ی (غه له به ی) که شکۆله که و (غه لبه یی) دیوانه که. که بگه رپینه وه بو لای که شکۆله که ده بینین وشه که (غلبه) نووسراوه، له وه وه ده شی بلین گیوی موکریان ی (غه له به یی) خۆیند بیته وه منیش (غه له به یی).

وا دیاره سۆزی کوردا به تی پالی به ره وان شاد گیوه وه نابیت و ئه و غه لبه یه و کافر کوشتنه ی پی کرد بیته شاباش و بو به ره هه نگاری میللته که ی خوی هه لدا بیت، ئیتر شیعره که ش واتای ده مینی نامینی (ملی ده قوته وه).

رۆشنیبری نوی، ژماره ٧٥، ١٩٧٩

سلاوێك له شیعری نوێیابه تی کوردی

تییینییهکی سه ره تای هیه له باره ی ئه و ئامیرهانی مروّف ته عبیران پی له شتان ده داته وه ده شی بپیته تیشك به ده وره یه ری (شعیر - ئامیری ته عبیر) دا، نه ختیك چه شمه ندازی بینهر پروون بکاته وه:

مروّف به دوو جوړه ئامیری راگه یه نه ر نیازه کانی خو ی دمرده بری:
یه که میان، هونه ره جوانه کان.

ئهوی دیکه یان، ئاخاوتن که ده شبیته وه نووسین.

لیره دا ره مز و ئیشاره ت و برو هه لته کاندن و ته لیپالی و شتی ئه وتویی نایه نه ناو حیسابی ئه م و تووێژه چونکه نه ده چنه ریزی هونه ر و ئاخاوتن و نه ده شگه نه مهیدانی ئه وان هه رچه ند به جوړیک له جوړان، تا ماوه یه ک، توانای ته عبیران هیه. خو ئه گهر بایه خ به و چه شنه هویانه ی ته عبیر به دین ده بی نیشانه کانی هاموشوی سه ر شه قامانیش به یئینه ریزی هونه ر و ئاخاوتن، ئینجا فیکه ی شووان و دهرگه لیدان و ئحم و نازانم چیش... نه ک هه ر ئه مانه، بگره وشه ی وه ک (هه چه، وشه، چنه...) ش هه ر نایه نه ناو لیسته ی ئامیره کانی ته عبیر هه رچه ند له شیوه ی (دهنگی زمان) یش له زاره وه دهردین. قسه م لیره دا له گه ل هونه ر و ئاخاوتنه.

به ره له وه ی بچه قوولایی لیکدانه وه وه، تایبه تییه کی زیده جودا که ره وه ی ئاخاوتن له هویه کانی دیکه ته عبیر ده ده مه به ره نیگای خوێنه ر. ئاخاوتن تاکه ئامیره که به ماده و واتایه وه زاده ی هه ناوی مروّف بن، هونه ره کان هه ر لایه نی و اتایان به چکه ی مروّفه له وه به ولاره ره نگ و زهیت و به رد و قوماش و فرچه و پیشه و ژێ و گه چ... و.. هه موو ئه و که ره ستانه ی که له به ره مه می هونه ریدا به شدارن له مروّف بیگانه ن.

ئاخاوتن له هه موو پرویه که وه و به هه موو وجودیه وه زه نه ی هه ست و هۆشی مروّفه، ته نانه ت مروّف دروستکه ر و داهینه ری ئاخاوتنه پتر له وه ی هی مندا له که ی بیت، بگره له گه رمایی له شیشی لپی نزیکتره چونکه مندا ل و گه رمایی له ماده ی به پۆز و به ره هه ستی دهره وه ی وجودی مروّف به دهر ده ده نه وه که چی (وشه) له خودی مروّفه که ده زیته وه به لام زانه وه ی مه عنه وی نه ک ماده ی. په نگه بیر بو ئه وه به روا که (وشه) ش له

مادهوه وجود پهيدا دهكات، گویا (دهنگ) كه قالبی وشى واتاداره پیوهندی به ههواوه ههیه ههواش مادهیه. ئەم بۆچوونه پوالتی و سهراوییه چونكه مروف دهتوانی له دهروونی خویدا وتووێژ بكات بى ئەوهی به زمان دهريان ببریت. خو زور كهسى بى زمان ههیه ههموو شتان تى دهكات و ههموو شتانیس به دل و میشكى خویدا تی دهپهړینیت و یهك وشهش لى دهرنایهت .. ههر نهیه، با بگهړیمهوه بۆ سهه رچهی مه بهستی ئەم نووسینه.

هونهر، تیكرايان، كه له پووی شیوه و جوړی (تیگه یاندن - راگه یاندن) هوه لهگهڵ ئاخاوتندا بهراورد بكرین دهچنهوه بۆ لای (تجريد) و هیماکاری، واته بهر لهوهی هونهركار بیهوئ هیچ بهرگی نامویی له بهر هونهرهكی بكات، هونهر خوی وهك ههیه به جوړیكى تهجریدی و اتا ده بهخشى و فرههنگی قهرارداده و نووسراوی نییه و اتاكانی لیک بداتهوه وهك كه زمان فرههنگی ههیه، ههلبهت بۆیه هونهر پتویستی به (وههگێر) نییه له میلله تیكهوه بۆ میلله تیكى تر وهیا راستتر ئەوهیه بلیین وههگێر) ههئناگرئ وهك كه زمان ههلی دهگرئ و داخوازیی دهكات، به نمونه كه گوته (تووپهیی) عه ره بێك تیت ناگا تا بوی نهكه یته (غضب) بهلام كه به وینه كیشی تهعبیرت له (تووپهیی - غضب - fury ..) داوه ههموو بینهرێك له و اتاكه ی دهكات پهنگه كوردیك و ژاپو نییه كیش ههردوو یان به جوړیكى له په كتری نزیك تهعبیر له (تووپهیی) بدهنهوه، ئەگهه جوداوازییه كیش له نیوانیاندا هه بیت لهوانیه هه به قهدهر جوداوازیی نیوان دوو وینه كیشی كورد وهیا ژاپو نیی بیت. ئەوهی راستیش بى تهعبیردانهوهی تهجریدی له و اتا به ناچاری جوداوازی دهخاته نیوان بهره می هونهركارانهوه چونكه مومكین نییه خورپه ی دل و تاسه ی دهروون و پهنگینی په نهجی دوو كهس وهك دوو نوسخه ی یهك شت بن، كه ئەم بزوینه رانهش له مروقیكهوه بۆ په كیكى ديكه گۆران ههلبهت به ره مهیشیان دهگۆرئ.

پهنگه راست بى بگوترئ پهسم له پله ی پتیشهوه و سه رهتای (تجريد) دا بیت موسیقاش له دوا یین پله دا، واته پهسم له هونه رهكانی ديكه مهفهووتر بى و موسیقاش له هه مووان زاتیتر و دهروونیتر بى ههر نه بى له بهرئه وهی كه نامرازی تهعبیر له هونه ری موسیقادا، كه دهنگ و ئاوازه ، له خووه خزمتره لهگهڵ مهعنا و خهیا ل و خوولیا دا به ئەرك و بلیمه تی موسیقار نه بى ناتوانی وهیا ههئناگرئ تهعبیر له شتی رهق و زهق و به رههستی وهك بهرد و دار رهنگ و بین و بینراو و به رههست و

چېژراوانه يه، ئينجا دشتوانى به ھوى وينى گول ته عبير له (بين) بډاته وه يا به ھوى
که مانى ناو باوه شى مروقيک واتاى (ئاوان) ببه خشى...

به هرحال هم خاصيه ته ي به کارهينانى (تجريد) وړيگه ته عبيري ته ماوى و پست
پرده له هونردا، بوى بووه به قه لخان و به دريژايي ميژوو له زور به لاي ناگه هانى
هم جيهانه پر کيشه يه ي پاراستووه سره رپاى نه وه ي که (هونر) له بنه رته دا
مه خلوقى نارايشت و جوانکاريه؛ تا ئيستاکه ش هونردوستى هه موو جيهان
مهره با له بهرهمى هونريک دهکن که له پروى هونري پروتوه بى عيب بى
دواتر سر له ناوهرؤکى خوار دهکنه وه، رهنه هه ر گويشى نه دهنى. هونر خوى له
خويدا که رسته يه کى مام سه لامه توکى ته عبيره، زور به درننگه وه خاوه نه که ي
دهاويژي ته ناراحه تيبه وه. همه راستييه که هونر له چارچيويه رپاى خويدا
داده ني، له نرخى که م ناکاته وه، وه نه وه ي که هه نجير و هه نگوين و ترى و گوره و يش
نرخيان به ودا نادورينن که له لولوى تفه ننگه وه درنايه ن.

له تاقمى ناميره زمانيه کان، که په خشان و هونراوه، په خشانيش به سر بکه زور
نه ژماره کانى نه دب و زانست، ئينجا گوتار و کتېب، ئينجا چپرؤک و شانؤگه رى.. هتد
دابه ش ده بى. بيگومان ناميره هه ره به هيز و پيز و به برشت و دنگ و سه داکه ي ته عبير
له نيوان به رى ناخاوتن و نووسيندا گوتارى سياسى و نووسينى سر به سياسه ت و
باوه ره که راسته وخو و يه کسر، بى ته ئويل و زمانگرتن و (پيچى ده وه نى) نشته ر له
دوومهل دهاد چپرؤک و شانؤگه رى، به عاده ت، له ناو هه لوه ست و پروداوى ناو
سه رگورشته که يان (بيروپا) درده برن و له وانه يه گوته هه ره به جورته ته کانينان له سر
(نووسه ر، دره يته ر) حيساب نه کرى چونکه به سر زمانى غه يرى خويدا دريان
ده پرئنى و رپى نه وه ي ده مينى په نا بباته وه بهر سايه بانه زور مه شورمه کى (ناقل
الکفر ليس بکافر).

نه وه ي مه ترسى و به لا بو نووسه رى چپرؤک و شانؤگه رى ده نيته وه، رهنه گه،
چپرؤکه که نه بيت به لکو (انتماي) نووسه رکه بيت، له وانه يه هه مان قسه و هه لوه ستى
ناو چپرؤکه که له نووسه ريکى دیکه که (انتماي) نيه وه يا جودايه به داويوه نه کرى.
ئاوپرک له ميژوو بده وه ده بينى له ولا تى مسلماندا هه ميشه مسلمان ته ي بوته
شه فاعه تکارى نه وانه ي قسه ي به جورته تى پست له عه قيديه ان کردوه، نه که له چپرؤک
و به س، بگره له هه موو مه يدانکدا. هه لبت له نيوان مه سيحييانيشدا هه مان ديارده ي

خاله به خشکردنی مروقی مهسیحی له چاو هی (کافر) باو بووه ههروه هاش له نیوان باوه ره جودا جودا کانی دیکه ی ئەم جیهانه دا.

که بێن و له پوانگه ی مهترسی و سه لامه تی تهعبیره وه سهیری (ناخوهر، ناخاو تن) بکه ین ده بینن له کۆنه وه شیعەر ئامیریکی سه لامه ت و بی خه تر بووه له چاو په خشان: هه مو ئه و قسه بی په روا و بی پهردانه ی که ئه گهر نووسهر بیانکاته په خشان هه رای بو دهنینه وه له شیعردا به درێژایی رۆژگار چاوی لی پۆشراوه و به قسه ی جوان و نوقل و بابته ی ئارایشته له قه له م دراوه.

سهیری شیعهره کانی نیو ئه لف له یله بکه و بزانه چی تیدا گو تراوه [ئه لف له یله به شیعەر و په خشانیه وه ئەم بی په رده بییه ی تیدا به دی ده کری به لام شیعهره کانی که به نمونه دینه وه زه قترن له پروی جروه ته ی زایه ندیبه وه «زایه ند - جنس - sex»]. ئینجا گو ی بگه ره خه یام چۆن ناوانا وه ده گاته پایه ی (ابن الراوندی) و هه ره به خواناس و (حکیم) یش ناوی ده بری. له کۆنی هه ره کۆنه وه (هه له به ست) به تیگرایی یه کجار که متر له قسه ی عاده تی، چ جایی نووسین، حیسابی (جدیه) تی بو کراوه، ئیستاش هه ره وه هایه . نالی که ده لی:

شیقه ی فه له کولئه تله س و ئه ستوونه یی زیپرین

بی بیکه به تارایی سه ر و سه رکه یی والا

له جیاتی ئه وه ی پی بلین مامه نالی چۆن ده کری ئاسمان و په لکه زیپرینه بدهینه ده می مه قه س و نووکی ده رزی، هه زار ئافه رین له خه یاله بلند په روا زه که ی و دا پرشته سیحراوییه که ی ده که ین، جا ئه گهر یه کیکی عاده تی، یاخود نالی خو ی، بجیته بازاری قوماش و جلدرووان و مامه له ی ئه و ته رزه بابته و دروومانه بکات ده بی چ وه رامیک وهرگریته وه! کام نووسهر ویراوه تی له په خشاندا شتیکی وک (هه تیوی بولغار و یه هودی به جه) ی شیخ رهزا و شه وه زۆر مه شوور که ی ئه ده ب (مصباح الدیوان) به قه له می خویدا تی به پرینی؟

مه سه له ی حیساب له گه ل نه کردن و لی به داویونه کردن به زیاده وه له هه له به ستی فولکلوری سه پاو و ده قگرتوو بووه، واته شایه ر و گۆرانیبیژ و به یتخوین و بالۆره بیژ پتریش له شاعیر به ره و تهعبیری بی په رده و وینه ی شه ره مینه وه ده رۆن بی ئه وه ی کۆ له جهزا و چاوسوور کردنه وه بکه ن چونکه ده زانن که س لییان زویر نابی.. له زۆر

به‌سته‌ی شایي و گۆرانیي میلی، چه‌زکردن پووی له ئافهرتی شووکردوو ده‌کات وه‌ک که‌هموو جارێن شایه‌ر ده‌لێ (مێرده‌گوله‌ی بمرێ...) وه‌یا (... ناوی‌رم بینم ناوی، له‌به‌ر مێردی گلاوی) وه‌یا گۆرانیي (لانکوێ) هه‌مووی هه‌ر خه‌ریکی ژیرکردنه‌وه‌ی منداڵه‌ بو‌په‌یداکردنی ده‌رفه‌تی ژوانی ده‌مه‌وه‌یه‌یان، له‌وه‌ هه‌ر گه‌ڕێ که‌گه‌لێک جارێن له‌ شایيی ره‌شه‌به‌له‌کدا باسی له‌شی ئافهرت به‌و شیوه‌یه‌ ده‌کری که‌ له‌ویدا نه‌بی جایه‌ز نییه‌... به‌ تیکرایی، شیع‌ر له‌ چاو فۆلکلۆر، پتر زمان ده‌گری له‌ ئاست ئه‌و وشه‌ و ته‌عبیرانه‌ی بی‌ری بی‌سه‌ر بو‌لای زایه‌ند ده‌به‌نه‌وه‌ هه‌رچه‌ند گه‌لێک پتر له‌ په‌خشان رێی ته‌عبیری ره‌هه‌ای به‌ره‌و زایه‌ند به‌ خۆی ده‌دات و لێشی ده‌سه‌لمێندری.

به‌هه‌رحال، شیع‌ر به‌ زۆر ناکه‌وه‌ی له‌سه‌ر شاعیر، ئه‌مه‌ش راستیه‌که‌ له‌ خۆوه‌ ئاشکرايه‌ هه‌رچه‌ند باسیشی نا‌کری‌ت و هه‌یج حیساب‌بیکیشی له‌سه‌ر هه‌لنه‌ستاوه‌، خۆ ئه‌وه‌ی راستی بی‌ منیش له‌ مامه‌له‌کردندا هه‌رگیز ئه‌و سه‌لامه‌تییه‌ی شاعیرم تی‌ نه‌خوێندۆته‌وه‌ تی‌شی ناخوێنمه‌وه‌ له‌ نووسینی‌شدا ئه‌وه‌نده‌ی باسی شاعیری کوردم به‌ ته‌قدیسه‌وه‌ کردووه‌ په‌خشان‌نوسی کوردم باس نه‌کردووه‌، لێزه‌شدا که‌ ئه‌م راستیه‌ به‌ فراوانی ده‌ده‌مه‌ به‌ر لێدوان پێش هه‌موو شتێک مه‌به‌ستم پوونکردنه‌وه‌یه‌کی شوێن هه‌نگاوی شاعیری نوێخوازی کورده‌ جا ئه‌گه‌ر بو‌چوونه‌کانم هه‌ل‌بگری، په‌نگه‌ به‌ سوودی خۆی ته‌واو بی‌، خۆ ئه‌گه‌ر گوێشی نه‌دامی چ زه‌هره‌ریکی نه‌کردووه‌، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر له‌ خۆشی زوێر بکه‌م دۆستی له‌ من به‌رده‌وامتر و ریز لێنه‌رت‌ری چه‌نگ ناکه‌وه‌ی، بو‌یه‌ وای بی‌ په‌روا ده‌لێم له‌ پووی خه‌ته‌ر و سه‌لامه‌تییه‌وه‌ شاعیر ده‌که‌وێته‌ نێوان هونه‌رکار و نووسه‌ر. بایي ئه‌وه‌ی که‌ شیع‌ر وه‌ک هونه‌ر ئارایش و مۆسیقا و ته‌جریده‌ پشکی سه‌لامه‌تی هونه‌ر وه‌رده‌گری، بایي ئه‌وه‌ش که‌ به‌ هو‌ی نامرازی (وشه‌) ته‌عبیری مه‌فه‌ووم‌تر له‌ هونه‌ر به‌کار دێنیت به‌ره‌و په‌خشان ده‌بیته‌وه‌ له‌ مه‌ل‌به‌ندی ترس و خه‌ته‌ردا. له‌ کۆنه‌وه‌ش گوته‌راوه‌ (زمان به‌لای سه‌ره‌).

ئه‌م لایه‌نه‌ی بی‌ خه‌ته‌ری، وه‌یا که‌مه‌خه‌ته‌ری، کاری نه‌کردۆته‌وه‌ سه‌ر شۆرته‌ی شاعیر هه‌روه‌ک کاری نه‌کردۆته‌ سه‌ر هونه‌رکاریش، به‌ پێچه‌وانه‌، شاعیر هه‌میشه‌ له‌ نووسه‌ری په‌خشان به‌ناوبانگ‌تر و مه‌رحه‌با لێکراوتر بو‌وه‌. هه‌ل‌به‌ت ده‌زانم به‌شیکي به‌رچاوی ئه‌م پاداشه‌ مه‌عنه‌ویه‌ ده‌چێته‌وه‌ بو‌ ئه‌و له‌زه‌ته‌ عاتیفیه‌ی که‌ مه‌ردم له‌ شیع‌ری نازکی وه‌رده‌گری. له‌ بری هه‌ستی هه‌سه‌نه‌وه‌ و ئارامی گیان و تامه‌زرویی شکان که‌ له‌ بی‌ستن و گوته‌نه‌وه‌ی شیع‌ری جوانه‌وه‌ به‌ مرو‌ف ده‌گات مرو‌فه‌که‌ پاداشیکي خۆشویستن و سۆز

به شاعيره كه دداته وه، ئينجا هوى ديكهش ههيه پالپشتى له بلاوبونه وه و ناو
 دهر كردنى شيعر و شاعير دهكات وهك ئه وهى كه شيعر پتر له گه ل دهر وونى بيسهردا
 وتوويزى به ردهوام دهكات و گه لىك درهنگتر خعلق له گوته وهى تير دهبى، پتريش له
 پهخشان دهست ددا بو ئه وهى له لايهن خهلقه وه له سهر شانۆ و له كاتى كو بوونه وه و
 نمايش و چه ندين مونساه بهى ديكه دا بگو تر يته وه و بخو يندر يته وه، باشتريش له گه ل
 جو شى عاتيفه هاوئا ههنگ دهبى، ئاسان تريش ده بپته گوزانى.. ده لى ئه مانه هه مووى
 يار يدهى شيعر ددهن تا ئه ويش وهك هويه كانى ديكهى ناو دهر كردن (گوزان بپيژى،
 سينه ما، رۆژنامه گهرى، يارى، موزيعايه تى....) به خيرا يى شاعير مه شور دهكات و
 دهيباته پلهى عه بدولحه ليم و حه سن زيرهك له شو رهدا، بپنه قوتا بپيه كى زانكو كه
 شيعر بلاو بكاته وه، له پروى شو رته وه بهو ماموستايه ي بگره كه هه رچى زانستى
 سهخت ههيه به دهرسى ده لپته وه و كتى بيشى له سهر داده نى، ده بپنيت قوتا بپيه كه زور
 له ماموستا كه ي مه شور تر دهبى، ئه مه راستى بپگومانه كه له هه ردوو دهسته
 ته رازووى ئهرك و پاداشدا به سوودى شاعير لهنگه ر ده به ستى .

به ولاى ئه م راستى به وه راستى به كى ديكه ههيه، ئه ويش له سوودى شاعير زياد دهكات
 و له ئهركى داده شكپنيت، هه تا واتاى شيعر ته ماو تر بى هه لوه ستى شاعير سه لامه تر
 دهبى، چونكه نامو يى ته عبير وهك ئه و كالانه يه كه تيزا يى و برنده يى تىغ له نيو
 خويدا ده شار يته وه و زور به درهنگه وه لى به ديار ددا كه دهيه وى برين بخاته له شى
 ناحه زه كه يه وه. له سه ريكه وه شيعر به هوى شيرى نى و روح سووكى و خنجيله يى
 خاله به خش كراوه، له سه ريكي شه وه شاعير به ته عبيرى ته ما يى خو ي جه ب ددات له و
 نه رمه خه ته ره ي كه شيعرى وهك:

ملك و دستور و مجلس امة

كل عن المعنى الصحيح محرف

كاتى خو ي پهنگ بوو به يهن يته بهر ههنگاوى (رصافى). ئه وهى راستيش بى
 شيعره كه و هى تريس دوو چارى هيج نا راحه تيه كيان نه كرد، ئه وهى پى سغه لت بوو
 دم ليدانى شتى سه ر به ناين بوو كه له حه قيقه تدا به گه لىك مه زه به ي په واش هه ر په وا
 بوو كه چى كو مه لهك مه لاي لى به خه بهر هپنا، پهنگه هه ر ئه و كه سانهش يار يدهى
 رزگار بوونيان دا بپت كه به هه لبه ست هير شى دهر دنه سه ر. شته سه ر به نا يينه كان به
 په خشان نهك به شيعر بلاو بوو بوونه وه بو يه بوو ئه و كاره ي كرد، نه خو زه هاوى به

شيعر دمري برى كه دهبى (اثير) خوا بى چونكه هه موو ئو سيفه تانهى ددهنى كه له خوادا په چاو دهكرئ و هه ر ده مينيته وه هوش و خوان (اراده)، كه ئو دوانه شى پى بدرئ بو نه بيته خوا؟ ئه مهى گوت [هه لبيت من دهقى قسه كانى زه هاويم نه هيئاوه ته وه] و پيشم شك نايه ت كه سى له خوى به دهنك هيئابى.

تو بينه له هه لبه ستدا هه رچى جه هه نه مى دنيا و قيامه ت هه يه له گيانى زوړدار و به دكار و خو ينمز و داگيركه ر و (سيخوړ) ي به ريده كه س تووړه ناكه يت چونكه قسه كانت هيج تاكيكى ديار و په نجه نيشان ناگرنه وه، شيعر يش په خشى ئه خبار نيبه ناوى كه سان و شوينان و ميژووى رووداوان بكا ته ليسته و له ديړه كانيدا قه تاريان بكات، بويه يه ئه وهى له باره ي خراپه وه ده يلئت، زوړ جارن، له وانه يه به دكاره كه ش بيلئت. له مه وه دمه وهى به شاعيرى كوردى نو يخواز بل يم خه ستر كردنى ته مو مژى ناو ته عبير و هه لنانى په رده ي نامو يى به ده ورى هه لبه سته وه خه شارگه ي خو تيدا بواردنه، ئينجا نمايشتى ماسو ولكه ي هونه ره، ئينجا سليمانى گوته نى (خه نجر له كا) يه بى ئه رك و مه سرفه كه يه، ئينجا (بيتا قه ي شه رف) به خو به خشينه بو ريزى هه ره پيشه وهى قاره مانه راستينه كانى هه راي فكر و باوه رى كو مه لايه تى و چاره نووسى گه لان. ئاخوهر هه تاله تم و نامو يى زياد كات خوى له خه بات ده شارپته وه. بوو كه كانى فكرى ماره برى خوى ناكات. بگره دمخزپته ناو ئه و بورجه عاجينه ي كه له فيرگه يه كى سه رله به رى فكر و هونه ر كراوه به عه يپ. ئينجا ئه گه ر جوانى و شكلى شيعر جار ئيكيان په رژينى سه لامه تى بو كي شابى، ئه و جينگل خواردنه ي له نيو بورجه عاجينه كه دا به هوى ته عبيرى نامه فهووم له زوړبه ي هه ره زوړى گه لى داده برپت چونكه يه ك تاكى جه مبووره ي ئه و خه لقه له قسه كانى ناگات. شاعيرى كه س تينه گه يشتو كه له لايه ن خه لقه وه پيشوازي لى ده كريت، به هوى مه فهوومنه بوونى قسه كانى ئه و پيشوازيه ي لى ناكرئت، به لكو له شي وهى قه رز و خواسته وه دا پشكى (حورمه ت و خوشه ويستى) له تيكر اى مه فهوومى (شاعيره تى)، نه كه له مه فهوومنه بوون، بوى ده بى به مال، سه رمايه ي شاعيرى نامه فهووم له و شه عبويه تى كه هه يه تى قه رزى ده ست به سه ردا گيراوه.

شيعرى زنده ته ماوى، به ناچارى ده بيته وتوويز له گه ل خودا كردن، ئه و په رى ليك كيشرانه وهى جغزى مه فهوومبوونى ئه وه يه به رده شاعيران له پنى كوتانه وهى پنگاى له يه كدى نزيك و له يه كدى شاره زا بدوزنه وه بتوان له يه كدى بگه ن، يا خود

هەریەکەیان بەپێی بۆچوونی تایبەتی خۆی واتا لە شیعری ھاوڕێکی بداتەو، کە ئەمەش شیوازیکی نوێی بابەتی لێکدانەو دیە خەریکە لە زۆربەی مەیدانەکانی سەقافەت خۆی دەکاتە پوانگەی سەلمینراوی تیۆه پامان، تا ئەوێ بەرەمی کۆنێنە دەدرێتە بەر نیگای سەردەم نەک بە نیازی پتر تێدا پووچوون و پوونترکردنەو و سەرەژوورتربردنی سەرچاوەی ماکەکانی ئەو بەرەمانە بەلکو بە راگوێستنی پاتەویات و یەکسەری بەرەم و خاوەنەکی لە پۆزگاری خۆیەو بۆ ئەم پۆزگارە وەک کە کۆری ئەم پۆزە بیت.

سەیر لەوەشدا یە کە هەندێ جار دەمەتەقە هەڵدەستی لەسەر نیاز و خوازی هونەرەندیکی سەردەم و زیندوولە فلانە بەرەمیدا، کابراش زەق زەق دەبینیت و تەق تەق دەبیەت و بەدەنگیش نایە بلێ ھۆ خەلقینە ئەمەییە مەبەستەکەم، خۆ ھەرای هونەرکاران بە دەوروپشتی وینەیی سوریاڵیستەو کە هەریەکەیان بە جۆرێک واتای لێ دەداتەو بە تەواوی خاوەن هونەرەکە کپ دەکات.

دەبێ بزانی شیعەر لە بنەرەت و لە یەکەم جوولەیی هەلنانیەو جۆرە داپۆشاویبەکی وەک پەردەیی تەنک یا ئەستووری بەسەرەو دیە لە چاوە قسەیی عادەتیدا، تا ئەوێ رەنگە راست بێ بگوترێ شیعری زینە سادە و ساکار و مەفھووم بە کاری هونەری لە قەلەم نادریت، مەگەر لەوانە بێ کە پێی دەگوترێ (سەھل ممتنع).

بە نمونە، ئەم دێرە شیعەری شێخ رەزا بەھۆی دارشتنێکی نەختەک ناعادەتیەو بەو بەو نامەفھوومەیی کە ھەر ئێستا باسی دەکەم:

کۆ بێ لە دلێزانی عەشایر کە نەچووبی

وێک تیری ئەجەل نووکە پمێ جافی بەنافا

وێک دەبینیت دێرە شیعەرەکە لە بەشی ھەرە واتا ناشرای ھۆنراوێ، کەچی نیمچە شاعیرێک ئەمەیی خواوەو لێ خواستەو و کردی بە دیاری بۆ ئەوێکی عوسمان پاشای جاف:

(ئەیی ئەوێ میری بەناف)

ناعەلاجەم شەو لە داخەت لیر ئەکەم)

ئەگەر دێرە شیعەرەکی شێخ رەزا ھەلۆشێنێنەو بۆ باری عادەتی ناخاوتن و بلێین: (کۆ بێ لە دلێزانی عەشایر کە نووکە پمێ جافی بە ناوکدا نەچووبی وێک تیری

نەجەل؟) نىمچە شاعىرەكە چاۋى رەشكە و پىشكەى نەدەكرد لە وشەى (بەنافا) و واتى بگا لە كۆتايى شىعرەكەدا سىفەتە بۆ (جاف)، ئىنجا ھەقىش نىيە بەسەر نەبوونى كىش و اتا لەوئى بە دەورى (بەناف) ھەرموويەتى.

شىعرى ئىستاكەى كوردى، زۆر بەداخو، پىبەپى تى ھەلكشىو لە نامەفھوومى تاكو گەلێك جارەن دەگاتە ئەو رادەيەى كە لە خاوەنى بەولاولە رەنگە كەس تى نەگات. ئەو نامەفھوومىيە و نامۆيىيە لەو دەرچووە زادەى عەقويىيە و وروژان و جۆشان و ھەلرژان بىت وەك ئەوئى كە دەمەوانەى دەفرى داخراو و ئاخناوت ھەلگرت ناوەرۆكى دەفرەكە ھەلرژىت و دەپەرىت. نامۆيى لە شىعرى نوپابەتى كوردى بوو بە شەقل و دەق و نەخش و پوخسار، بگرە تا رادەيەك بەرەو دەروونى شاعىرىش پۆيىشتوو لەوئى كە خەرىكبوونى شاعىر بە دۆزىنەوئى دارشتنى سەخت و وینەى كىوى بەرەو خەيال و واتاى ورد و تىك ھەلكىش و نامەئلووفى ئەوتۆيەو دەبات كە (معاناة)ى عادەتى نايانگاتى، رەنگە ئەم وردپۆيىيە و تەك ھەلرپىنەو و خەيال بارىككردنەوئىش تەنھا سوودىك بىت بە شىعرى كوردى بگات لە برى لە دەستجوونى پوونى و ساكارى و ئاشكرايى كە سەرچاوەى لىخوارەنەوئى ئاپۆرەى خەلقە. واتا و خەيالى دوورەدەست بە خۆى و نرخە ھونەرى مەعنەويىيەكەيەو وەك ئەو گەنج و زىر و گەوھەرەيە كە لە خەزنى دەولەمەندايە و بەر نىگاي مەن و تۆ ناكەوئى، داخىشم ئەو داخەيە كە گەوھەرى وھا نايابى كوردى، وەك لە دەست ئىمە چووە، تەرجەمەش نەكراوە بۆ زمانانى دىكە بە شىوئەك لە عالەمى رابگەيەنئى كە شاعىرە بى پوول و پارەكە، بگرە بى شەھادەكەى، كورد بە گەوھەرى واتا و شىوئەى كەسەبىستوو و كەسەدیتوو ئەو سامانە مەعنەويىيەى بە دەورى پووتەلەيىيى خۆيەو ھەلئاو تا ئەو رادەيەى بتوانى بەخشندە بى و لىنى بخوازىتەو، ھىچ موحامەلە لەوئى نىيە كە دەلیم شىعرى نوپابەتى كوردى و ھام بىستوو بە قوناخ پىش زۆرەى، ئەگەر نەلیم ھەموو، شىعرى نوپابەتى جىرانەكانى كورد كەوتۆتەو، تەنانتە جارىكيان بە يەكێك لەو شاعىرانەم گوت كە تۆ دىيت و لە فلانە برە شىعەرتا، بەلای خۆتەو، بەناوھىنانى چەند شاعىرى غەيرى كورد پووكارى ھەلبەستت بەرز دەكەيتەو لە راستىدا دەستيان بۆ شۆر دەكەيتەو ئىنجا لە بەرزايى ھەلبەستەكەتەو دەتوانى دەست بگەيەنە دەستە بەرزكراوەكانيان بەرەو ئاسۆى پەروازت، لە مەشدا يەك تۆسكال موحامەلەم بەكار نەھىنا چونكە بە راستى و سەد جارەن بە راستى ئەو برە شىعرە كە نمونەى گەلێك

پارچەى دىكەى وەك خۆى بوو تاكە يەك ھاوتای نەبوو لە ھەموو ئەو شیعەرە ناودەركردووانەى غەيرى كورد كە من لەو چەندىن سالانەى دوايیدا بىستوومن. جوانى و بەرزى بڕە شیعەرەكەش پەكى لەسەر ئەو نەكەوتبوو ئایا تىيان دەگەيت يا نەگەيت. وەك فرۆكەى بەھەواو ھىچىشى تى ناگەيت و پىشەو دەحەپەسەيت.

شيعرى نوێبابەتى كورد گەلێك بەولای شيعرى سەدەى نۆزدەمى كورد، لە نامۆى و نامەفھوومى تىپەرى كردوو، جا ئەگەر گەلەى لە شاعیرێكى بەر لە ۱۰۰ سال بكەين كە شيعرى توێكڵدارى گوتوون دەشزانين ئەو شاعیرە لە سەردەمێكدا ژیاو كە وا جارى شيعر تىیدا نەبوو بوو فەرمانبەرى بیروباوەر شاعیریش داواى شەعبىيەت و گەلدۆستى نەدەكرد، خۆدیوانەكەشى چاپ نەدەكرا، ھىچ بەرەو تاقمىكى رۆشنبیرانىش بۆى نەدەبوو نە پرۆپاگانەچى، نە خۆى بەتامایە و نە كەسێش لى دەسەلماند ببیتە پالەوانى كۆمەلایەتى و قەومايەتى و.. نە.. نە..

ئینجا شیعەرەكانیشى لە چاوشی شیعرى سەردەم ساكار و روون بوون ئایا دەبى چ جورە گەلەپىيەك بكړئ لە نامەفھوومى شاعیر نوێ خوازى نوێبابەتى كورد كە ھەموو ئەو (نە.. نە..)یانەى شاعیرى كۆن بۆ ئەو (ئەرى.. ئەرى.. بەدى... بەدى... بەلى.. بەلى..)یە؟ ریز و خوشوستانم بۆ شاعیرى سەردەم ئەووم لە بیر ناباتەو كە دەبى تىي بگەم.. دەبى خۆى لىم ئاشكرا بك: داوا لە ھونەر و توانای دەكەم يا قالىي وھا دارىژىت بە دلى خۆى و بە فەھمى بيسەر بى، ياخود پتر رووناكى بخاتە نىوان شیرازەى تەننەوھى داوھ بارىك و لولوخواردووھەكانى ئەو فكر و سۆزەى كە لە بەشێكى بەرچاوى شيعرى ئىستاكەيدا بۆ شيعرخوینى عادەتى و فراژووش گرێپچەكە دەكا. من نالىم، لىشى قبول ناكەم، بە دەموودوى ئاخواتنى عادەتى و پەخشانى سادە لەگەلما سكالاً بكات، تاوانبارىشى دەكەم كە بەنیاى خۆر و نوكر دەو و مەفھوومبوون واز لە وینە و واتای كىوى و پمكردوو بەئینى... مۆسیقا بدۆرینى... پەردە و پۆشینەكانى سەر پووى بووكە خوولیاویيەكانى بپچیتەو. من مامۆستای قوتابىيانم لە شاعیر و ھونەركار ناو.. واعیز و پەندیارىشم ناو.. رابەرى ئاین و كۆمەلایەتیشم ناو.. ئەمانە بى ئەوھى شاعیر بن ھەن و لە كاردان.. من شاعیرێكى ھەستیارى ھونەركارى دەستەنگىنى ھەناو تەقیوى جەزبەگرتووى شىت و شەیدا و بەلەرز و تا و... مەفھووم دەوى، ئۆبالى رەسكان و نەرسكانى ئەو مەرجانەش دەچیتەو ئەستۆى بەھرەكەى، ئۆبالى لىحالىبوونیشى، ئەوسا، دەچیتەو ئەستۆى خۆم.

نامۆى شيعر، يا ھەر بابەتێك بى، كە گەيشتە پلەى پىچرانەو و لولوخواردنى ئەولای تىگەيشتنەو چ پىويست بەو ناهيلى لە ناوەرۆكەكەى بکۆلریتەو ئايا رووى قسە و وتووێژى لەگەل چەندىەكى ميللەت و كام بەرە و چىنى مىللەتە پارچە ھەلبەستى و ھا ھەيە ھەر لەبەر شىوازە نوپىنۆو ھەى دەزانرى نوێخوازە و كۆنەپەرست نىيە. تۆ بلىتى ئەم داپشتنە پشت لە (عروض)ە و ئەم شىو ە تەماويە نامەفھومە لە كۆنۆ ە پەريپەو ە بۆ ناو ەلبەستى كوردى؟

ھەلبەت ناشى بلىتىن نەماى ئاسايى و فراژووربوونى خۆپسك شيعرى كوردى لە ەرووزەو ەراگويست بۆ ئەو ھال و بارەى كە ھىچ پىوھندى بە پەردوويەو نەھيشت، چونكە ەك دەزانين ئەو گۆرانی كە لە ەلبەستى كوردىدا گەيشتە پادەى بەرەواژبوون و ەلگەرانەو لە چەند سالىكدە رووى دا بەھال بەشى لاساييكردنەو ەى دەكرد چ جايى ئەو ەى ەرووزى تىدا پير و گەندەل بىت و چروى تازە دەركات و ببىتە نەماى شيعرى نوێى كوردى. ئەو ەى بىھوێ گۆرانی شيعرى كوردى بباتەو ە بۆ گۆرانی بارى كۆمەلایەتى و شارستانەتى كوردستان نەكا دەماى پىوھندى ژوورخان بەژىرخانەو بەچرى، دەبى ئەو ە بە يادى خۆيدا بەيىنیتەو كە واكاتێك شيعرى (گۆزان) تەتورى كرد و بەدواى ئەودا ژۆرەى شاعیرەكانمان ەرووز و شىو ە داپشتن بۆچوونى مېراتىيان تەلاق دا ھيشتا لە ەموو كوردستانی عىراق سى ناوچەى لىوا و يەك دوو ناوچەى قەزا كارەباى تىدا ەلكرابو و جارێ كوردەوارى يەك بست بەلای پىشەسازى و جوولەى ھونەرى و پەرسەندنى خوێندەوارى و تازەبوونەو ەى ژيانى كۆمەلایەتى و ئازادى ئافرەت و پەھابوونى بىروپا و ئەو جۆرە دياردە ژيارىيانەو نەچووبو كە ئىتر ناشى بلىتىن گۆرانی مۆزويى كورد ھوێ گۆرانی شيعرى كوردى بوو. كە شيعرى كوردى كیفى كۆنى خوێ، ەك ماری دمو ھاوینان، داپنى جارێ ژۆرەى كوردەوارى لە برى (ژنەكەم) دەيگوت (خيزانم، مالمەو.. مندالان..).

بەكورتى دەلیم ئەو ەى بوو ەنەماى گۆرانی شيعرى كوردى دوو چشت بوو: يەكەمیان چاو لىكەرى شىوازى دەرەو ەى كوردستان، بگرە ھى پۆژەلاتيش. دووھمیان، كە ھەر خوێ پەلەى بەھوێ يەكەم كرد، بلاوبوونەو ەى ژۆر خىراى فكري نوێخوازى دواى شەرى دووھم بوو بەھەموو دنيا نەك ھەر بە كوردستاندا، كە يەكێك لە داھىنانەكانى نۆو كوردانى ئەو ە بوو واى لە نۆبەرەى پۆشنبىرى ئەوساى كورد گەياند گۆيا شكلى ەرووزى لە شيعردا پاشماو ەى سەردەمە پاشكەوتووەكانى

كۆنەپەرستىيە ھەروەك لە گەلەك مەيدانى دىكەى كۆمەلايەتى و بىر وياو ەردا شەرى پى
 نايەو ە دژى ئەو ەى پىنى دىگوترا كۆننە. ئەو ەى زىاترىش لە نىو شاعىرە نەو وياو ەكانى
 كورددا وای كرد شىعرى ەرووزى و شىوازى كۆن قرانى تى بکەوئ پتر لەو ەى لە
 نىوان فارس و ەرهەدا قرانى بىت ەهژارىيە بى سنوورىيەكەى بارى كۆمەلايەتى و
 ئابوورى و رامىارى و سەرلەبەرى و جودى مژووىيى كورد بوو كە ئەو ەندە سامانەى
 بو كوردى دواى ەرى دووم بەجى نەهیشتيو خوئ لەبەر شالاولى نوئخووزىيى بى
 سنوور بگرىت. رابردووى كورد ئەو ەندە ەهژار بوو نەيتوانى روخسارى حازرى
 بپارىزى لە ئاست ئەو وروژمەى كە فكري نوئخواز لە ژيارى ئەو وياو ە بوى ەينا،
 بەپىچەوانەى ەرهەب و فارس كە لە بەرانبەر پالەپەستوى فكري نوئخووزى پاش
 شەرى دوومدا سامانى فكري و مادىي مىراتى ئەوتۆيان ەبوو زورانى لەگەل ەيزە
 ەلئەكەنەكانىدا بگرئ و بارتەقاي راوەستى. كوردەوارى بەر لەو ەى لە پلەى
 بەرەژوورچوونى مادىدا يگاتە مىسرى سەردەمى محەمەد ەلى پاشا، ەەر لە
 ناو ەراستى سەدەى بىستەمەو ە وازى لەو شىواز و دارشتنە ەينا كە ئىستاكەش لە
 قاهىرەى ۱۹۸۰دا ەەر باو ە. لە پاشماو ەى گەشەكردنەكەى سەرەتاكانى سەدەى
 بىستەم، كە درژەكەيشانى رىكانە كوتوپرە سەر كە وتوو ەكەى ئەدەبىي نالى و
 شاعىرەكانى دىكەى كوردى سەدەى نۆزدەم بوو، چەند شاعىرىك بە تەمەنى
 كاملىانەو ە، لىرە و لەوئ - بە زورىش لە سلیمانى -، لەگەل شىوازى كۆن و شىو ەى
 ەرووزىدا بەسەریان برد تاكو چرای عومریان كوژايەو ە، ئىتر جىلى دواى، ەروەك لە
 بىركردنەو ەى رامىارىدا پىو ەندىيان بە كۆنەو ە نەما لە شىواز و ناو ەو كى شىعرىشدا بە
 تەواوى لىي داپران تا ئەو رادەيەى كە راستە بگوترى دەمارى نەسەبىيان بە رابردوو ەو ە
 ەلپرىيەو ە. وەك دەزانن ئەم لە قەپلەك ەاتنەدەر و دارنىنى كىفى كۆن كە رۆشنبىرى
 كوردى دواى شەرى دووم كردى كىشايەو ە سەر دوشمنايەتیی (تراث) و بەنىكەش
 دەوامى كرد. بەلام پاش ئەو ەى كە گەشپىنى و بەلئىنە خوئشكەلەكانى فكري نوئخووزى
 كورد لەسەر تەختە بەردى رەق و تەقى ەهژارى و نەدارىي كورد ورد و خاش بوون
 (تراث) نرخیكى پەيدا كردهو ە، چونكە وردە وردە بەدەم تەجرەبەى تالەو ە زانرا كە چىنى
 لىرە بە پىشەو ە و لەوان بە پىشترەو ە ئەو گونا ەبارە نىن كە خەيالە شلكە سافىلكە بى
 تەجرەبەكەى گەنجە نوئخوازەكان لىيان بە ەلەدا چووبوو، تاوانى دواكەوتنى
 كوردیش ناچىتەو ە ئەستوى (تراث) و (رۆشنبىرى) كلاسىكى كورد، مەگەر بايىي

ئەوھى ھال و بارى نالەبارى كوردى سەردەمى ئەو گەنجانە بچىتە ئەستۈى گەنجانەنەو، واتە تېشكان و نەھاتنەدىي بەلئىنەكانى باوھېرى نوڭخوۋىيى كوردى دواى شەرى دووھم پىيەپى بوو بەپاكانە بو رابردوۋى كورد چونكە بە ھەست و بە دەستىش زانىيان رەھابوون و بەئاۋاتگەيشتن بو مىللەتى ھەزار و بى ھىز ئە دەست ھەلئىنچە نىيە كە لە راپەرپىنەكەى (وئىبە)و گەنچە نوڭخوۋازەكان لىي بەپەلە بوون. ئىستاي بىننىنى رۇشنبىرى كورد، وەك مزاش، حورمەتگرتنى كەلەپوور و بەردەوامبوونە لەسەر شىۋاز و نىيازى نوئ.

لەبەر تىشكى ئەم پرونكردنەوھىدە، كە من بە راستى دەزانم، مەلۇوم دەبى شىۋازى نوئى عەرووزنەوئىستى شىعرى كوردى لەسەر بىنجى مېژوۋىيى خۇى نماى نەكردوۋە، پەرەسەندىشى ھى پىنداۋىستى سەردەمى كوردى نىيە بايىي ئەوھى كە وەچەى لىك مارەپرانى ھەزارىي مېژوو كوردى كورد و وروژمى سەقافەتى رۇژاۋايە، ئىنچا كە شاعىرىكى كورد دىت و لە نىو لوزوۋە جوداجوداكانى فكر و شىۋاز و بوچوون و رۋالەت و گەشكەگرتن و بە تىكرپايى (ناوەرۈك و روخسار)ى سەردەمدا تەكان دەدات و مۇدىل دىگۇرپىت و رۋاى واتاى رىمكردوۋ دىكات و تەمومۇز لە خۇى دەئالئىنى بو ئەوھى، بە لاي خۇيەوۋە. لە كاروانى بزووتنەوھى نەدەبىيى جىھانى دانەبىرى دەبىتە ماملەتەكرى مەلەندىكى (شىعر كوردى خەيال كوردى لاسايىكرى)ى ئەوتۇ ئەگەر لە كوردستانى ھەلگەنىت و بىيەتە (تەمومۇزستان) خۇى لە دەوروپەرىكى زۇر ناااشنادا نابىنئىتەوۋە چونكە لەوئىشدا ھەمان ماملەت و كار و بازار لە گەردايە.

تەمومۇز و نامۇيى بەبەرىيەوۋە ھەيە تارمايىي مېۋان بە ھى خانەخۇى بىناسرىت...

بەيان، ژمارە ۱۹۸۰

تاوانی دیارده چاوغه له تینه کان

ئەم جیهانە بێ سەروینە، بێ سنوور و کۆتاییە، کەس تێ بڕنە کردووەی و لەبەر چاو و هەست و ھۆشماندا، بەرپاڵەت، ھێندە کراوێە ھەر دەلێی بانگەوازی ناشرکایی و دەروون شکافیی خۆی بەبەر گوێی بیسەردا بەرز ھەلەدەبڕێ، کە لێی ورد دەبیتەو دەبینیت دەوران دەورتی تەنبووەتەو بەتەلەئە فیکر و تەپکەئە ھۆشی ئەوتۆ کە ھەر یەکیکی لەوانە بەترووکە چاویک خلیسک بەنیگات ببات بۆ ناو زیندانە داخراوەکانی.

من لێردا نامەوێ پێی کورت درێژ بکەمەو بۆ باسە دوور دەست و پەنامەکی و وردەکانی فەلسەفە و میتافیزیک و ماتماتیک و .. تیک .. و تیک و ھەزار و یەک تیک و ..

ئیزم (ism) ی زانا و پسیپۆر بەندیار و رابەرە وردپیو و تەنکداپر و ھێماساز و زارقلەبەلغی زانستە بەدەرگە و دۆلابەکان و ھونەرە لولخواردووەکان و فیل و فرە خۆ-دایچاوەکان، کە لەواندا تەپکەئە فیکر بۆ زاناکان نراوەتەو ئەک بۆ زۆربەئە خەلق چونکە زۆربەئە خەلق ھەستیاری پێ ناکەن تا تێیان بکەون مەگەر لە پێگەئە بەھەلەچوون و سەر لیشتیوانی زاناکان لەو تەپکانەدا ساکارەکانیش بەدوا ئەواندا پاندی تەپکەکان ببن وەک کە قوتابی لە شیوەئە تووتی قسەئە مامۆستاکانی دەلێتەو ديارە زۆربەئە خەلقیش لە تەک ئەو زانیانەدا وەک قوتابی و بەرھەزێرتیش. ئنجا بۆیە لێردا تەنھا دەست بۆ تەپکەئە ناشرکرا دەبەم کە ھەموو چاویک دەبینیت و پێیەو دەبیت، ناوناوەیەک نەبێ، کە بەپێی داخواری، سەرکیلتیکی ھەندێ تەپکەئە نابەرچاو دەکەم. بەلام لە پێشەو دڵخۆشکەرییەکی مروفتی ساکار دەدەمەو [کە خۆم یەکیکیانم] بەویدا بەشیکی تەپکە بەرچاوەکان لە کۆنەو رابەرەکانیش وەک ئیمە لێی بەسەھوو دەچوون و تێی دەکەوتن و لیكدانەوێ زانستیانی ئەو ساییان لێ ھەلدینجا، واتە شەرمی تێوگلانی سافیلکانە باییی نوشتووێکی بەپۆز بەسەر شانی ئەوانیشدا دەدوورا، ھەر لەم نووسینەشدا ئەم لایەنەت بە بەرچاوپا تێ دەپەرێ.

مروفت یەکەم تێو رامانی ھۆشدارانەئە بەرەو شتیکی پروون و ناشرکرا و بەرز و پان و خاوین بوو کە ئەگەر لە ناستیدا بەسەھوو چوو بیت بەزۆر لەسەری کەوت بیت ئەویش (ناسمان) بەخۆی و بەرزی و جوانی و پەنگینی و مانگ و ئەستێرە و ھور و برووسکە

و کاکیشان و .. و یهوه، هر له یهکم نیگاشیهوه لئی بهسههوو چوو که وای زانی شینه [چونکه شین نییه] که وای زانی گونبهته [.. گونبهت نییه]، که وای زانی سهرقاپه بهسهر زهویدا نخوون بوتهوه [نه سهرقاپه و نه نخوون بوتهوه] که وای زانی بگنږی بوونهوهره گهشه ئاسمانییهکانه [نه بگنږه و نه هیچ..]، دواتریش که فلهکناسهکان بهوردبوونهوه له بزووتنهوهی ئهوه بوونهوهره ئاسمانییهکانه حهوت ههشت فلهکی تهبهق لهسهر تهبهقی بی تیک و دهرزیان کرده ههلسووړینی چهرخ و دۆلابی ههموو جیهان، خوڤان و زانستی زنده گرنگی فلهکیان لهو بهرزاییهوه برده ناو زیندانیکی فیکری وهها که دوو ههزار سالیکی بی چوو تاکو له سهردهمی کوپهرنیکیوس و گالیلیو بهر له ۴۰۰ سالیکی دوی ترس و لهرز و قوریانی و زمانبرین و کافرکردن و سووتاندنی چهندین بی خهتایان تهبهقهکان پیچرانهوه و پوژ و مانگ و نهستیره وهستاوهکان و گهپوکهکان له کاروانی شهوانه و پوژانهی نهزلی پهها کران و ههریهکیان بهپیی تیبرکردنی هوشی فلهکناسهکانی ئهوه سهردهمه بیشکهی حهسانهوهیان بو ساز درا، مانگ و نهستیره گهپوکهکانیش مانهوه لهسهر تاکه بزووتنهوهی تاییهتی خوڤان که پیوهندیی بههلاتن و ناوابوونهوه نییه. ئنجا که ئهوه کرا یهکسهر و بهناچاری (مامه زهوی) که تاکو ئهوه کاته له مهرکهزی جیهان پالی لی دابوو خرایه گهپ و کرایه بهرپرسیاری ئهوه چاویهستهکییه زلهی که بزووتن و گهپان و سووړانی ئاسمان و بوونهوهره پرشنگدارهکانی له هوشی مروڤیان دهکرد چونکه دهرکهوت (زهوی) خووی بوو دهسووړا و دهبزووت و ئاسمانی له بهرچاوی سافلیکه و پسپوړاندا دهکرده چهرخوفلهک.

تو ئهگهر بیر بکهیتهوه له چاویهستهکییه تا ههلهوهشانهوهی، که هیشتاگمش باییی سهردریکی لی ماوهتهوه، ئنجا بگهپریت بهدوا ئهوه کاره زنده گرنگ و بهئهرک و ژان و ژوارهی که کردوتیه سهر زیهن و باوهپ و تاین و زانست و هونهر و نهفسانه و .. و بهدریایی میژووی مروڤ سهرت لهوه دیتهوه که چوون میشک و دل و دهروون و ناخی ههست و نهستی مروڤ هر له پرسکانیهوه مهحکوم بووه بهو دیمهنه بی پهزایه چاوغلهتینه هوش حهپهسینه گیان وروژینهی پاک و پروون و بهرز و هیچ و پووچهش. وههای تی نهگهی تهپکهی (ئاسمان)ه شینی یان ههروا بهسینایی و بی سهروسهمههره و کاریگهری هوشی مروڤی له خویدا حهشار دا تا ئهوه پوژگارهی که بههروپیش چوونی زانست فیلهکهی بو دوزیهوه ئهویش وهک دیلی حوکم تهواوکردوو

لئی دەرچوو. له تاو و کاریگه‌ریی دیمه‌نی ئاسمان بۆ ناو دَل و دهروونی ئاده‌میزاد نه‌وه‌نده به‌سه که به‌شی هه‌ره‌گه‌ره و پیرۆزی نه‌وه‌ی پیتی ده‌لنین (ژوورخان-بناء فوقی)ی کۆنینه‌ی ئاده‌میزاد راسته‌وخۆ و بێ ماموستا و به‌کسه‌ر له‌و شینه‌پانه‌وه‌ی بۆی شوپ‌بوته‌وه، ته‌نانه‌ت بۆ ماوه‌ی دوور و درێژی هه‌زاران سال به‌ (خوا) ناسراوه‌ وه‌یا هه‌ر نه‌بی هینه‌ده‌ی خوا هیز و پیرۆزیی پیتی به‌خشاوه، زۆریش له‌و خویانه‌ی گه‌لان په‌رستوویانن به‌چکه‌ی نه‌و ئاسمانه‌ بوون. گوێ بگره‌ له‌ وتووێژی دیندار و په‌ندیار و شاعیر و قسه‌که‌ر و پش سپی و حیکایه‌تخوانی گه‌لانی هه‌زاران سال له‌مه‌وبه‌ر لێیان ده‌بیه‌یت که چاره‌نووسی مرۆف له‌ ته‌گبیری نه‌و شینه‌پانه‌یه‌ نه‌که‌ له‌ گه‌م و جۆ و به‌رخ و گیسکیکی پیتی ده‌ژیت، به‌رخ و گه‌نمه‌که‌شی مه‌حکومی نه‌و برپاره‌یه‌ که ئاسمان و هیزه‌ نه‌پینییه‌کانی پیتی ره‌وا دیتوون ته‌نانه‌ت گیسکی بۆ هه‌زاران سه‌رنه‌برپوه‌ نه‌گه‌ر به‌نیازی رازیکردنی ئاسمان نه‌بووبیت. چهند سه‌یره‌ به‌زه‌ییی مرۆف بۆ ئاسمان به‌رز بیه‌وه‌ ئنجا له‌ وێه به‌سه‌ر برسی و لێقه‌وماودا نشیو بیه‌وه‌ پیاوه‌تییه‌که‌ش بۆ ئاسمان حیساب بکریته‌ ئه‌م (قدریه‌-Fatalism)ه‌ش تا به‌ره‌و چینی هه‌زار و زهمه‌تکێش و نه‌خویندوو ده‌بوویه‌وه‌ پتر نه‌ستوو و خه‌ست ده‌بوو تا نه‌وه‌ی قسه‌یه‌کی مه‌يله‌و ئازادی بابایه‌کی می‌شک کراوه‌ لای نه‌و که‌ره‌وارانه‌ به‌کفر له‌ قه‌له‌م ده‌دا ئیستاش پاشماوه‌ی ئه‌م حاله‌ هه‌ر به‌رچاوه‌.

به‌دوادا گه‌رانی هه‌زاران هه‌زار ئایدیۆلۆجیا و باوه‌ر و نه‌رکی مادی و پاداشتی مه‌عنه‌وی و په‌له‌فه‌دی گیان و شاگه‌شکه‌بوونی دَل و شه‌ر و ناشتی و جموجوول و جانفیدیایی .. و .. و .. که ئاسمان به‌سه‌ر مرۆفیدا برپوه‌ بۆ لیکدانه‌وه‌ی خویننه‌ر به‌جی ده‌هیلَم چونکه‌ کاریک نییه‌ من وه‌یا یه‌کیکی دیکه‌ به‌نووسین و به‌ئاخاوتن لئی به‌کو‌تایی بگات. ئاسمان گه‌وره‌ترین و کۆنترین و وردترین و قوولترین فی‌لی له‌ هۆشی سافیلکان کردووه‌، هه‌زاران هه‌زار دنیاپه‌رستیش به‌ناو نه‌و فی‌له‌دا بۆ ئومید و ترسی نه‌و سافیلکانه‌ چووه‌ و بۆ خۆی دا‌برپوون، پیاوی نایینی فیکرپرووینش به‌شیکی هه‌ول و ته‌قه‌لای بۆ ریسواکردنی نه‌و ته‌رزه‌ ته‌له‌که‌بازییه‌ بووه‌ به‌لام چی بۆ کراوه‌؟ نه‌گه‌ر خویننه‌ر لیشم ناسه‌لمینی، کوردی گوته‌نی، نه‌مه‌گه‌ز و نه‌مه‌ش رابردووی مرۆف برۆ بی‌پێوه‌.

مرۆف که‌ نیگای له‌ ئاسمان به‌ربووه‌ سه‌ر زه‌وی، دیسانه‌وه‌، ده‌که‌وێته‌ ناو ته‌پکه‌های به‌گریوگال و به‌بینه‌وبه‌ره‌ که‌ ده‌بینی زه‌وی وه‌که‌ نه‌ستووکی نانه‌وا له‌ به‌رده‌ست و ده‌میدا

بهه موو لایه کدا پان بۆته وه و به په راویزی ئاسمانه وه نووساوه بى ته قەل و بى تیک.
 لهم بواله ته وه بۆ ئه وه چوو که پۆژ و مانگ و ئه ستیره کان هەر جاره له زهوییه وه
 دهر دین و به چه رخوفه له کی ئاسماندا له ئه نجامی گه شتیکی نیو ئالقه پیدایه چه نه وه ناو
 هه ناوی پۆژاوی زهوی و ده چه سیته وه بۆ گه شتیکی نوئی سهر له به یانی. هه ندیک لهو
 که سانه ی شهیدای جه به روتی هیزی په نامه کین، تا ئه و راده یی به قسه کانیا ندا
 ده سه لاتیشی بۆ ده خواز نه وه، وه هایان لایه قی ده سه لاتى ئه زهلی دیت بلین له سه ره تای
 هەر به یانییه کدا پۆژیکى تازه دروست ده کرىت و له کۆنه چه رخوفه له که تى ده نیشیت.
 هەر ئه م قسه یه سه ره رای خوشکه له یی، پتریش له گه ل قودسیه تی ئاسمان و پوونا کایى
 و به رزایی ده گونجیت له وه ی هەر شه وه پۆژی نوورانی بجیته ناو باخه لى خاکی
 ساردوسر و به ته پوتۆز و تاريك، خو ئه گه ر بشى له کاتى پۆژگيران و مانگگيراندا
 به ته نه که لیدان خووته قووتده ره که بترسیت و یه قیان بکاته وه، ئه وه موو ته به ق
 له سه ر ته به قى خاک و به رده ی که به شه و و پۆژه که ی تیدا هه شار ده درى له وانه نییه رى
 به هیچ گرمه و لرمه یه ک بدا به ره و تاريکستان و غه یبستانی هه ناویه وه بروات، ئنجا
 خووتیش له ویدا نییه بترسى یا نه ترسى چونکه سهر له به رى ئه ستووکى زهوی، وه ک
 گوتمان، کورسیی نه عنای پۆژی قووت داوه ئیتر چی له گه لدا ده کرى ئه گه ر هات و
 پۆژه که ی نه دایه وه! وا چاکه به خشنده یی غه یب هه موو سه به ینه یه ک پۆژیکى تازه
 به مه خلوقات به به خشیت وه ک به درى ژاییی ئه زه ل و ئه به ر ژیان و بوونی به خشیوه و
 ده به خشیت هه رچه ند له ده میکیشه وه زاناکانى فه له ک به خه لقیان راگه یانده بوو زهوی
 خره و پۆژ و مانگ و ئه ستیره له به رچاوان ئاودیوی ئاسوى پۆژاوا ده بنه وه و قووت
 نادرین به لکو له ولاتیکی دیکه هه لدینه وه تا سوورپی ته واو به ده ورى زه ویدا ده کهن و له
 ئاسوى پۆژه لاته وه سه ینان قوت ده بنه وه، له گه ل ئه مه شدا له چه ند فه له کناس و
 سوخته ی زیره ک به ولاوه که سی سافیلکه به دوا ئه و ته رزه قسه به ره واژانه نه که وت،
 ته نانه ت مه لاکانى خو مان که فه له کی کۆنیان به ده رس ده خویند و ده گوته وه ته واویک
 له ده ست حیکایه تی (ئه رز له سه ر پشتی گایه ..) به ته نگ ده هاتن و له مونا سه به ی
 دینیى عاده تیدا ناچار بوون وه ک خه لقی دیکه پێشیدا ده هاتنه وه و وتووێژی
 فه له کناسانه یان هەر له ئالقه ی خویندا ده کرد چونکه چی ئه وان له زانستی فه له ک
 باسیان ده کرد شتیک نه بوو بجیته فامی نه خویندووانه وه. حال گه یشته راده یه ک
 مه لایه کی مه غریبی دانى به کافربوونی (شیخ محمد عبده) دا داهینا له به ر ئه و جوړه

راپانەى كە يەككىيان بزووتن و خرپوونى زەوى بوو. بەھەمەھال ئەم شىۋە پان و
 ئەستووكىيەى زەوى بوو واى كرد ھەندى باباى پىتۆل چىاى قاف بەرۋاوپۇخى
 ئەستووكەكەدا ھەلنى نەۋەك كەس سەرھەتاكە لە لىۋارىيەۋە بكات ۋەيا بگاتە پىكدا
 دوورانى ئاسمان و زەوى و دەست لە كارى ناپەوا بدات، دىو و عىفريتى پشت چىاى
 قافىش ھەر بەرھەمى لاپەلايىي تەختبوونى پرووى زەوى بوو چونكە زۆر ھەيفە ئەو
 مەلەبەندە كەس نەدىتوۋەى پشت چىاى قاف بە بەتالى بىننىتەۋە لە كىس خولىاى
 ئاشقەدىۋ و جنۇكەپەرست بچىت. سەير لە ۋەدايە [رەنگە سەيرىشى تىدا نەبى] كە
 مېشكى مەرۋف ئەفسانەى ھەلمشت و زاخاۋەكەى بەخۋىيەۋە گرت بارتەقاي
 ئەفسانەدۋستىي شەر لەگەل راستىدا دەكات و بەگژ بىرى پروناك و پاكد دىتەۋە،
 تەنانت كە داھىنانە نۆيەكانى ۋەك تەلەفۆن و گرامەفۆن و فرۆك ھاتن و سەرى
 رېيان بەھۋشى مەرۋف گرت و تەنگيان بەئەفسانە بابلىيەكان ھەلچنى پاسەوانەكانى
 ئەفسانە بەكارى شەيتانىيان دانان و لە خەلقىيان ھەرام دەرگىن، دواتر نەختىك
 بەشەرم و تەوازوۋەۋە دەيانگوت ئەمانە ھەموويان (گاۋركار) و عەقىدە تىك دەدەن،
 تا ئىستاش مەرۋقى ۋەھا ھەيە لە پەرۋشى بى فېلەۋە دەسكىك بەلگە بھىننىتەۋە بۆ
 درۋزنبوونى چوونە ناۋ مانگ، تاكو جارىكىيان بەيەكىك لەۋانەم گوت ئەدى ئەگەر
 پەليان گرتىت و لە ناۋكەشتىيەكى ئاسمانگەرپان دانائىت و لەسەر مانگ
 دايانەزاندىت؟ گوتى ئەو دەمەش تەئۋىلىكى بۆ دەبىنمەۋە. لە ناسياۋى خۆم كەسى
 ۋەھام دىتەۋە، تۆش دىتوتە، كە شەۋان كەشتىي ئاسمانگەر ۋەك ئەستىرە بەناۋ
 ئەستىراندا دەرگەر دەرگوت كورپىنە تەماشاي مەكەن! بۆ خۆشى چاۋى دەبرىيە زەوى ..
 ئەۋىش و زۆرى دىكەش شادى داى دەرگرتن كە گەشتىكى ئاسمانى تىك دەچوۋ ۋەيا
 ئاسمانەۋاننىك تى دەچوۋ، لەمەشدا ھەر ھىندەى ساۋاى نەفام گلەبىيان دەچىتەۋە سەر.
 تەركىبىي زەوى سەرلەنۋى فېلىكى گەرەى لە زانا كۆنەكان كرد كەوا بەرۋالەتى
 ھەلخەلەتان و وايان زانى زەوى لە چوار ماكە مەشۋورەكەى (ناۋ، ناگر، خاك، ھەوا)
 پىك ھاتوۋە كەچى ئىستا دەزانىن ھەر چوارىيان مادەى ئاۋىتەى ھەرە گرنگى زەوين.
 دۆزىنەۋەى ئەو چوار ماكەش بەرھەمى بىرگىرنەۋە و لىكدانەۋەى زاناكان بوو نەك
 ھەلپەى مەيلى ئەفسانە ۋەيا رۋانىنى سافىلكە. ئەفسانەپەرست و سافىلكە بەعادەت
 بەرانبەر دىمەنى نامەفھوومى سىروشت يا ھەر دەرھەپەسى و يەكسەر بۆ غەيبى
 دەباتەۋە، يا لە ئاستىدا بى باك و بى وردبوونەۋە دەبىت، بەتايبەتى ئەو شتانەى

هميشه دهيانبنيت، تا ئو دهمى كه خريكبوونى بهريان و گوزهرانهوه له شتاني ههلهنهنگوينيت ئيتر حيسابيكيان بو دهكات.

سافيلكه دمزانى ئاو له خوئل سووكتره، هست بههواش دهكات، دياره ناگريشى ديتوو: بهلام ئو ليكدانهوه مهيلو ورده ناكات كه هرچى لهسهر زهوى بهرچاو و بهرهسته بهكيكه لهو چوار شته، بو ئهم ماملته نيمچه (تجريدى) به لهگهل سروشتدا گوئى له ماموستاكى دگرئ، ههتا راگهياندنهكانى ماموستاكهشى سادهتر بئ لئى خوشتر ديت. دنيا بئ وردكردهوه مهخلووقى خوا بئ خوشتره لهوى ئاو و ناگر و خاك و ههوا بئ، چواريش بئ له نهوه خوشتره. تو له سافيلكه بگهري. رابهره موژدهدهرهكانى ئو چوار ماكه چهندين حيسابى زانستيان لهسهر جيهانى (چوارماكى) ههستاندوه، تهنا ته ميزاجى مروقيان بهپئى نزيكبوونى له خاسيهتى ههركاميك لهو چواره بهچوار جوړ دابهشى كردوه دهرمانى نهخوشيشيان بهپئى ميزاجى نهخوشهكه ساز داوه.

دياردهيهكى هميشهيهيى ديكى زهوى ههيه ههموو چاوئك دهيبينيت و ههتا سهردهمى (نيووتن) يش بهداخراوى له شتوهى تهپكى فيكر مايهوه فيلى گهورهشى لئ كردين. هرچى قورسايبى ههيه بهرهو نزمابى دهبيتوه. ئهم ديارده بهروالته بهديهى و سهرةتاييهى واى له نيگاي زانا و نهزان كرد بو ئهوه بچئ كه (ژووروو) ههتا سهرووى ههره سهروهه ههرك بهرز بيت و (خواروو)ش ههتا تهختى بنى دنيا ههرك نزم بيت. ئنجا كه ئهمى لئ بوو بهباوهري بنجى، بهلگه ههركه گهرى تهخت و راستبوونى پرووى زهوى لئ داتاشى بهو گوتهيهى كه ئهگهر زهوى خر بئ له پيشهوه هرچى ئاو ههيه دهپژيته بوשאيبى ژيرهوى زهوى، هرچى شتى بهقيش ههيه له تهنيشتهكان و ديوى بنهوى زهوى ئهوانيش بهردهبنهوه بو بوשאيبى نزم. چ فهلاتيكه ئو خراييهيى زهنديقهكان بهمل زهويدا دهبرن! خرئ چى و ماشينهى چى! (زاناكاني يونان و فهلكناسهكاني فيرگه) بهتهلموس لهو حيسابه بهدرن. من سافيلكهى وههام ديتوه كه دهگوترا زهوى بهدهورى خويدا دهخوليتهوه گورج قسهكهى بهدرؤ دهختهوه بهوهدا كه ئهگهر خولا بايهوه دهبوو سهينان كه له خو ههلهدهستا سهرى له جيئ پئى بيت و پيشى له جيئ سهرى.

چاوبهستهكئى بوونهوه، ناوناوه، بو تيوه رامانى عادهتى بهلاى سيحر و تهلهسمدا دهچيتهوه وهك كه كانياوهكان هاوينان ساردن و زستانانيش هيندهى همام

ههلميان لى ههلهستى و خهلق خويانى تيدا دهشون. هه له پهنا ئهم تهلهيهدا يهكئى ديكه ههيه ئهويش بهلاى نيگاي سادوه چ تهفسيرئى ژيربيژانهى نيهه كه دهبين ههتا پياو بهرو بهرزايى سهروى شاخهكان تى ههلكشيت ساردتره ههرچهند له روريش نيزيكتر دهبيتهوه. ئهم ديارديه واي كرد بهر له چهند سهد ساليك (ابن خلدون) بلى گهرمايى رور دواى گهيشتنى تيشكهكهى بو سهر زهوى و عهكسبونوهى ئنجا پهيدا دهى. بهراستى نهو جوړه دياردانه كه له روالهتدا درى بهديهيهن و بهر هيج سادو حيسابئى مهوروم ناكهون وهك پلانگيرى بهنانقسهت سهروشى پهنامهكيهتى بهسهر ههكهوت و بوونهوهردا دانهوه، هيج گوشهيهكى پهردكهش ديار نيهه پهنجى هوشى لى گير بكهت و ههلى بدهيتهوه. ئاخريه گهر كارى جنوكه و ميردزمه نهى چون زستانان ههلم له كانياوى سارد ههلهستى؟ نزيكبونوهو له رور ساردايى پهيدا دهكات؟ ئاگر له ئاوى باران بهر دهى؟ ئهم پرسيارانه و سهدانى وهك ئهوان بو مروقى نهخويندوى بهر له ههزار سال و دوو ههزار سال برى سحر و جادووكارى بوون و خورجينهى ئهفسانهى ميراثيان دناخنى و پريان بهمروقى فيلباز دها بهناو تاريكايى ههر يهكئى لهو پرسيارانهدا بو دهررون و گيرفانى سافيلكان خشكه بكات.

ديمهن و دياردهى ديكه زورن كه له هيج كهلينئىكهوه هوش و گوشى مروقى نهخويندوى تى بر ناكات و بهرانبهرى دهحهپهسى. لهمانه دوو ديارده زور سهر و نامههورومهكهى برووسكه و پهلكهزيرينه. ئهگر له غهيبهوه هويهكى رى بزوين بو برووسكه و يهكئى نهشميلانه بو پهلكهزيرينه پهيدا نهكرى ئهو خهلقه سافيلكه و سادهميه دهى ههر دهمهبهشكهى سهرسوورمانى پيوه بيت. خويندهواريش له كوئى كوئوه هوى راستينهى ئهم دوو ديارديهى نهدهزانى، پهنگه تا ئيستاكهش بهتهواوى پروون نهبووبتهوه بوچى ههورى فشهلوك دهتوانى برووسكهى ۲۰ كيلومهترى بهرپا بكات كهچى گهورهترين رستهى كارهباسازى ناتوانى له چهند مهترىك دوورتر كارهبه بههوادا راگويزى، واته برووسكهى مروقكرد ههزاريهكى برووسكهى سروشتكرد دهرناچى؟ لهميش بگهري، ئهدى چون تاك گهوالهيهك ههور ههر دهروات و بهدرىژايى ههزار كيلومهتر ليشاوكهى ويرانكه ههلهديژى خو ئهگر ههموو ههورهكه ههلوگوشيت سهديهكى نهو ئاوهى لى پهيدا نابى؟ له وهرامى ئهم لايه، كه جارى نازانين چيه، بير لهو دهرياهه بكهوه كه له كوئوهوه خهلقى نهخويندهوار و ايان دهزانى

به ناسمانه وهیه و له سه سر شتیکی وهك بیژنگ راوه ستاوه كه كونه كانی کرانه وه دلۆیه كان
 هه لده پرژین! ئه م خه یاله یان ده کرد هه رچه ند له عه قیده شیاندا، كه قورئانه، باسی باران
 به پرونی کراوه نه به حر و نه بیژنگیشی تیدایه. په لکه زیرینه له بارانیش سه رنجراکیشت
 و سه رسوپینتره. من تا ئیستاش له باره یه وه هه ر نه وه ندم خویندو ته وه و خویندو وه كه
 دلۆپی باران شیوه ی (منشور) په نگه كانی تیشکی پوژ ده شكینیتته وه له وه به ولاوه چ
 ته فسیریکم به دهسته وه نییه له وه دا كه چو ن په نگه كان وه ها پان ده بن كه له دووره وه
 بدیترین چونكه ئه و ته فسیره ی من خویندو وه هه ر نه وه ندم تی ده گه یه نی كه
 په نگه كانی تاكه یه ك زنجیره ی دلۆپه باران به ر بیلبله ی چاوم ده كهن، ئه و په رنگی له
 زنجیره ی سه رووتر وه یا خوارووتر ده شكیتته وه له بیلبله ی چاو به ره ژووتر وه یا
 به ره ژوتر ده وه ستی، خو ئه گه ر وا دابنیتین هه ر په رنگه له ریزه دلۆپیکه وه عه كس
 ده بیتته وه ئه و ساش هه وت زنجیره ی دلۆپه باران به سه ریه كه وه هه ر هینده ی خه تیکی
 باریک خو ده نوینن، وه هاش له یه كدی نزیک ده بن كه سه رله نوئی تیكه ل به یه كدی ببنه وه
 و بگه رینه وه بو شكلی تیشکی پوژ، كه چی وه ها ده بی، ناواناوه، په له هه وریك له
 دوورایی پازده کیلومه تروه هه مووی ده بیتته په لکه زیرینه، ئنجا ناشانم بوچی
 به زوری دوو په لکه زیرینه هه لدین. یه كی زور گهش له ژیره وه یه كی كزیش له
 سه ره وهر! هه لبت ئه م په رسیارانم نامكه ن به ئه فسانه په رست چونكه سه ربیچیم له
 ئه سلی ته فسیره كه نییه كه ده لی مه نشوره كانی دلۆپه باران په نگه كانی تیشکی پوژ
 ده ده نه وه، من هه ر نه وه نده ده لیم كه ته فسیره كه، جارێ، باایی هه موو دیارده كه ناكات.
 هه رچی ئه فسانه په رسته له پیشه وه په نا بو دیو و په ری و قه مچی فلا نه پاله وان و
 كه زیی فلا نه فریشته ده بات. ئه و قسانه شم له لای خو مه وه ترنجانده ناو نووسینه كه م
 بو ئه وه ی باشت ده ركه وئ كه چه ند زه حمه ته مرو ف له رنی خویندنی شه وه به راستیه
 بنجیه كانی دیارده ی سه روست بگات، ئنجا ده بی حالی مام باپیری گوندی (ده وژان) ی
 به ر له (۵۰۰) سال چی بووبیت! ئه وه ی راستیش بی زوری خوینده وه ره كانی ئه م
 سه رده مهش له لایه ن ته سلیم بوون به وه ی پتی ده لاین ته فسیری عیلمی هینده ی ئه و مام
 باپیره خو ش جله ون هه ر بویه شه له ناست گو رانی هیچ ته فسیریکی عیلمی ناكه ونه
 په مخنه كارییه وه و بلین چو ن ده شی كه فلا نه شت تا دوینی به راست داده ندرا ئیستا
 ده ركه وئ هه له ی پووت بی؟ به هه مه حال با ده ده مه وه سه ر په چی نووسینه كه.

وه رزیری ولاتی كورده واری له ته جربه ی خویدا هه ستی به وه كردو وه كه بای

شەمال ھەرچەند لە لەشی مەروەف خۆش دیت نەخۆشیی شیناوردی وەک شۆکە و دۆی
 پێوەیە، ڕەشەباش، بەپێچەوانە، لە لەش ناخۆش دیت بەلام نەخۆشیی شیناوردی پێوە
 نییە، بگرە نەخۆشیش دەپەرێنێ. ئەم دیاردەیە لە هیچ ڕۆشنە و کەلەبەرێکەو تەفسیر
 بە دەست وەرزیڕی سادەی بێ سەوا دەوێ نادات، ئەویش ناچار ھانای بێرە بەر
 نەرشێفی بیروباوەری میراتی و گوتی ھەرچی ڕەشەبایە بای بەھەشتە بەسەر
 جەھەنمدا تێ دەپەرێ، شەمالیش بای جەھەنمە بەسەر بەھەشتدا دیت. سەیر
 لەو ھەدایە کە ھێشتا ئەم بنۆسکارییە [تەفسیر، تەلێل] خاویترە لەوێ نەفەسی ئەژدەھا
 و ورسە بایی پەری و ھاياتوباتی پشت چپای قاف تێکەڵ بەمەسەلەکە بکری
 چونکە ھەر نەبێ بەھەشت و جەھەنم لە ئاینی بێ فێل و بێ تەئویدا ھەن ھەرچەند
 چ دەخیشیان بەسەر شۆکە و دۆو نەبێ. خەلق فێلێکی بچووک دیکەش لە خۆیان
 دەمەن لەو ھەدا کە ھەر جارە لە نکاو سەرمایە ک دیت و دەبینن بەفر لە شاخان باریو
 گورج دەلێن سەرمایەکە ھی بەفرەکە بوو کەچی، بەپێچەوانە، بەفرەکە ھی
 سەرمایەکە ھیە. کاتی ک سەرمایە ھی بەفر دەبێ کە بێن لە لاو بەفر بەینن و بەسەر
 شاخانێو بەلاو بکەینەو و ولاتی پێ فێنک بکەین. ئەم سەھووو بچووکە ئەگەر زەرەری
 نەبێ سوودیشی نییە بڕاستکردنەو ھەشی زەرەری تێدا نییە، جگە لەو کە لەو ڕاھاتنمان
 بەسەلماندنی سەھووی بچووک لە کاری گرنیشدا بەلای بنۆسکاری چەتوماندا
 دەباتو ھەدا ھەر نەبێ فێری چاویۆشی دەبین لە ھەلەئە گەورەش. ئەوێ راستیش
 بێ گەلێک باوەری چەوتی زینە گرنک و بەئەرك لە بنەڕەدا لەسەر ھەلەئەئە فیکری
 بچووک ھەلستاو، و ڕە و ڕە تەننێو ھەو و ڕەگی داکوتاو، مەروەفیش بەتێکرای زو
 دەسەلەت دەدرێ تا ئەوێ مەشوو ڕەکە (عەقڵی لە چاویدا) ی لێ بەراست دەگەرێ
 لەو ڕووەو کە ئەوێ چاوی دەبینێت بە ڕوولەت دیمەنی راستەقینە شتانە وەک کە
 پێست سەرپۆشی راستەقینە لەشە، ھەر بۆیەیشە پیاوی فێلباز ھەمیشە بەجۆری
 سەرنجراکێش و لە باری ئااساییدا خۆی بەخەلق نیشان دەدات. بڕوا دەکەم ئەگەر
 ساحیری ئێوان ھیندیە سوورەکان خەتی سەوز و شین بەسەر ڕوویاندا نەکێشن
 کەسی ئەوتۆیان بەدوا ناکەوێ، و ھەیا گەورەترین سەرکردە شەر لە ھەمامدا بێ تاج
 و ئەستێرە و قایش و قرووش کەس سەلی لێ ناکاتو ھە.

گومان لەو ھەدا نییە کە ئەم جیھانە ھەزاران ھەزار تەپکە فیکری ناو ھەوێ ئێتر
 سەروشتکرد بێ ھەیا مەروەفکرد، لەو ھەوێ فیکری ڕوونیش خەباتی دەست پێ کردو ھە

پەر خەریکی ئاشکرا کردنی ئەو فرۆفیلە بوووە کە لەو تەپکانەوه دزە ی بۆ ناو مێشک و دەروونی ئادەمی کردوو و نرخێ قورسی لێ ستاندوو، زۆر جارێ خۆکوژی پێ کردوو.

بێ ئەوەی من بێم لە خۆو دیارە ئەرکی پەواندەوێ تاریکایی تەپلە ی فیکر دەچیتە ئەستۆی رۆشنبیر چونکە ئەو وێرایی زێدە توانای تیگەشتن و وردبوونەو کە بەخویندن پێی گەشتوو هەر خۆشی خۆی بەرپەر و چاوساغ و قوماندان داناو. بەلای منەو راپەرایی و پێشەوایی رۆشنبیر لە مەیدانی فیکردا سێ مەرجی بنجیی گەورە ی پێوێ:

۱- لەسەریەتی بەدریژایی عومری رۆشنبیرایی خۆی خەریکی وەدەستەپێنان و پترکردنی زانیار (مەرفە) بێت و شانەشانی قافلە ی بەرەوپێشچووی فیکر و ئەدەب و ھونەر و کۆمەلایەتی ھەنگاو ھەلینێ تاکو ھەمیشە چاوی بەھەموو لایەکا بنۆریت و لە رەشکە و پێشکە ی تێو رامانی تاکە قوژین رەھا بێت. لێرەدا دەبێ بێم پەرۆش بۆ بیروباوەری شەخسی داوا لە رۆشنبیری دەکا کە خۆی بەھەموو چەکیکی فیکری ئاراستە بکا نەکا تاکە چەکی باوەری خۆی کەوا رەنگە ھەر بەقەدەر کولە خەنجەرکە ی باوەری ناخەزەکە ی بپشتی ھەبێ. زانست و ھونەر و ئەدەب و تەکنیک لەم سەردەمەدا وەھا خێرا بوو نەگەر لێی لە لینگان نەکەیتە دەنگ تۆزیشی ناشکێنیت. کتێبکی بێ ناوونیشانی ئەوروپا دەخوینیتەو سەرت سوڕ دەمینێ لەو ھەموو وردپێوی و قوول داگرتن و بەرفەرەوانییە کە لە باسیکی وەھا، بەزاهیر، کەم بایەخدا بەکار ھاتوو. من نالیم رۆشنبیر مەیدانە تایبەتیەکە ی خۆی چۆل بکا بۆ گەشتی ناو مەیدانەکانی دیکە، من دەلیم وێرایی پسپۆربوون لە مەیدانی خۆیدا دەبێ ئاگاداری ھاتوباتی مەیدانەکانی دیکەش بێ بەتایبەتی ئەوانە ی لە ھی خۆی نزیکن ھەر نەبێ بەنیازی ئەوە ی خۆی پێیان دەولەمەندتر بکا و بشتوانێ لە کاتی پێویستدا لە چاوبەستەکی حیلەگەری ئەو مەیدانە پرگار بێ و ریشی خۆی تەسلیم بەغەیر نەکا. من لە تەجرەبە ی خۆمدا شتی وەھام دیتوو بەھاوێتە سەر گومانکردن لە بیریاری پسپۆران، بەنموونە لە تەلفیزیونی ولاتیکی ئەوروپا دیتم کێبەرکی لە نیوان گۆرانیی (۱۸) دەولەتدا دەکرا، ھەر گۆرانییە کە لەلایەن تاقمە پسپۆری غەیری خاوەن گۆرانییە کەوہ نۆمرە ی دەرای، بەزۆری وەھا دەبوو گۆرانییە کە لەلایەن پسپۆرێکەوہ (۱۰۰)

نومره‌ی بۆ دانه‌ندرا له لای یه‌كێكی دیکه‌شه‌وه (٠)ی دهرایی. ئنجا كه حالی پسرۆر وه‌ها بێ با بێین کۆیر و كه‌ر بکه‌ینه‌ هه‌كه‌م وه‌یا تیرۆشکێ و خه‌توشیرانی به‌کار به‌ئین خۆ هه‌تا سه‌هوو بکری له‌ نێوان (سه‌د و سفر) تێپه‌ر ناکات.

ئه‌م مه‌رجه‌یان له‌ مه‌یدانی فیکر [ئه‌ده‌ب، هونه‌ر، فه‌لسه‌فه ..] به‌سه‌نگه‌ مه‌یدانی زانست و ته‌کنیک مه‌گه‌ر فه‌لسه‌فه‌یان له‌سه‌ر هه‌لنری نه‌خۆرۆشنبیری فیکر هاتوچۆیان تیدا ناکات.

٢- پێویسته‌ رۆشنبیر ئه‌وه به‌چاوی خۆیه‌وه بگری كه‌ مومکینه‌ خۆیشی وه‌ك خه‌لقی دیکه به‌ته‌پکه‌ی فیکره‌وه بوویت، بۆیه له‌سه‌ریه‌تی هه‌میشه به‌بینین و باوه‌ر و هه‌لوه‌ستی خۆیدا بێته‌وه و تاقیبیان بکاته‌وه نه‌وه‌ك به‌دزییه‌وه هه‌له‌یان تی خرابیت. ئیمه‌ ده‌بی بزانی، مرو‌ف به‌عه‌دت له‌گه‌ل قه‌ناعه‌ت و بیروپرای خۆیدا ده‌گونجیت و پێی ده‌حه‌سێته‌وه، هه‌رکه‌ لێشی به‌گومان كه‌وت، کوردی گوته‌نی، کێچ ده‌که‌وێته‌ که‌ولێیه‌وه. هه‌ر ئه‌و هه‌سانه‌وه‌ی گونجان له‌گه‌ل قه‌ناعه‌ته‌ وای کردووه باوه‌ری پووجه‌ل بۆ ماوه‌ی هه‌زار و دوو هه‌زار ساڵ له‌گه‌ل کۆمه‌لی دواکه‌وتوودا بژیت چونکه‌ به‌هیچ مامۆسته‌یه‌کی فیلباز و جادووگه‌ر ناکری هه‌زاران هه‌زار مریدی ساده‌ بهاوێته‌ سه‌ر رێبازیك كه‌ هه‌مووی زه‌ره‌ر بیت ئه‌گه‌ر لێیان خۆش نه‌یه‌ت. تۆ سه‌یری رابه‌ری دلسۆز بکه، چ عه‌زابێك ده‌خوا به‌ده‌ست ئیقناکردنی سافیلکان له‌و رێنماییه‌ی كه‌ هه‌مووی پاکی و چاکه‌ و به‌رژه‌وه‌نده ئنجا به‌هه‌زاری یه‌كێكیش به‌دوا قسه‌کانی ناکه‌وێ. له‌ ده‌ورو به‌ری خۆمان دلسۆزیکی و مكو حاجی قادر به‌ر له‌ (١١٥) سالیك و مخته‌ابوو بکۆزری به‌ده‌ستی ئه‌و مریدانیه‌ی به‌ئێرك و مه‌سره‌فی خۆیان خزمه‌تی ورێنه‌کانی شێخی ماویلێیان ده‌کرد. دواتر، له‌ ئه‌سته‌مبۆله‌وه، حاجی به‌بیر خه‌لقه‌که‌ی ده‌هێنایه‌وه كه‌ ده‌یگوت:

له‌ ده‌وری كه‌ر نه‌بی تا ده‌وری گای کۆیر

له‌ گوێی گا نوستوون زۆر حه‌یفه‌ بۆ شیر

به‌هه‌مه‌حال مرو‌ف كه‌ باوه‌رێکی به‌ددا چوو، با هه‌له‌ی رووت و ره‌جالیش بێ، وه‌های بۆ دێته‌ جۆش خۆی تیدا له‌ بیر ده‌كات، رۆشنبیریش مرو‌فه‌ و فریشه‌ نییه‌، گه‌لێك جارانیشت پتر له‌ سافیلکان شیتگیه‌ ده‌بی بۆ باوه‌رێکی قه‌بوک وه‌یا هه‌لوه‌ستیکی پووج. جا ئه‌گه‌ر خۆی رانه‌هێنی به‌وه‌ی ناوه‌ناوه‌ چاو به‌هه‌لوه‌ست و قه‌ناعه‌تیدا

بگيريتەوۋە كەلگى رابەر ايەتتى پۈتۈ نامىنى.

مەرجى سىيەم كە تەواۋكەرى مەرجى دوۋەمە، ئەۋەيە كە پۈيۈستە مەيدانى
رەخنەگرتنى دلسۆزانەى بى نياز لەبەر فيكر و نۆرېندا بەر بەرەلە بى و رۆشنىبىرى لى
ۋەتەنگ نەيەت ھەرچەند رەخنەكە پۈۋ لە خۆى و باۋەرپىشى بكات. فيكر و ئەدەب و
زانست و ھونەر و داھىنان و بەرھەمھېنان و گەشتى بن دەريا و فرېنى ئاسمانان
ھەموۋى لە پېناۋ خزمەتى ئادەمىزاددا شەرەف پەيدا دەكەن، كە ھات و يەككە لەمان
ژوۋروۋى مەۋف خرا و لىى كرا بەبوت لە خانەى شەرەفى مەۋفدۈستى لا دەچىت بۆ
خانەى مەۋفەۋىستى. لە سەردەمى گەشتى ژيارى عەباسىيەكاندا دەۋرى ھەفتا
باۋەرى سەر بە تاكە ئاينى ئىسلام و ئىكرا دەژيان و ھەرەشە لە ھىچيان نەدەكرا،
بەسەرنج گرتىش لەۋ باۋەرپانە و كارىكى كەردۈويانە دەرەكەۋى بەرژەۋەندىي گشتى
لىيان زەرەرمەند نەدەبوۋ. خەلق لە پىي باۋەرپەۋە يەخەگىرى يەكدى نەدەبوۋ
تەنانەت مەسىحى و جوۋلەكە و زەردەشتى و ھى دىكەش لە پەراۋىزى باۋەردا
پىكەۋەيان ھەلدەكرد. بىگومان گەشتى ژيار (حضارة) عەباسىيەكان قەرزدارى
ئازادىي باۋەرپە نەخۇ ئەگەر دەنگى ئەدىب و خاۋەن فيكر و زاناكان خەفە كراپايە
دەرياي كىتېبان كوۋچە و بازارى بەغدا و شارەكانى دىكەى ئەۋساي ئىسلاميان پەر
نەدەكرد، ئىسلامەتېش ئەۋە نەدەبوۋ ئىستا مسلمان و ەرەب شانازىي پۈتۈ بەكن.
بەلاى مەۋە پىدان بەرەخنەگرتن جىي سەرىچى و نەسەلماندن نىيە، ئەۋەى دەشى
لەبارەى چەندۈچۈنى رەخنەگرتنەۋە قسەى لى بىرى شىۋەى رەخنەگرتن و دەرپىنى
باۋەرپە، لىرەدا خاۋىنى زمان و دل و قەلەم پىش مافى رەخنەگرتن دەكەۋەۋە چۈنكە
بەھىچ مەزھەبان پەۋا نىيە (ماف) بېتتە ھەلى تىچىنكردنى نيازى بەد و وشەى بى
حورمەت. بىگومان جوۋرى رەخنەكارىي نىۋان رۆشنىبىران و شىۋەى رەخنەگرتن و
دەرامدانەۋە پىۋانەى ھەرە پاستە بۆ ئەزمۈۋنى پلەى پەسەندايەتى و
سوۋدبەخشايەتى ئەۋ ھىندە رۆشنىبىرىيەى كە مافى رەخنەگرتنى تىدا تاقى
دەكرىتەۋە. ھەتا رىكارى (رەخنە و دەرام) بەرزتر بىت پتر بەلگە بەدەستەۋە دەدات
لەسەر سوۋدبەخشى و جوامىزىي كارەكە و ھەموۋ سەروبەرىكى رۆشنىبىرى و
خوئندەۋارى رەخنەگر و دەرامدەرەۋەكان.

ئەم نوۋسىنە لەۋانە نىيە كۆتايىي بىت چۈنكە ھەتا بەدۋى بەكەيت شرىتە درىژ
دەكاتەۋە. ھەرچى بوۋنەۋەر ھەيە بەسروشت و مەۋقىيەۋە دەشى خوررد بىكرىتەۋە بۆ

تەپكەى فېكرى بچوك و گەورە كە ھەر يەككىيان پۇژىك لە پۇژان قامى مروقى بەھەلە بردى تا ئو رادەبەى تاريكايى گەياندىتە بىروبوهر و پيوانى چاكە و خراپە كە سەيرى رەوتى مېژوش بكەيت دەبىنيت ھەموو ھەنگاوىكى بەرەوپېشەوہى مروف بەدوو قاقى ئىعتىبارى ھەلئراوہ. يەككىيان دۆزىنەوہى ھىندىك راستى، دووہمىشان پوچاندنەوہى ھىندىك ھەلە، ئنجا وەھاش بووہ ئو راستىيەى دوينى چراى كۆمەلايەتى بووہ، بى ئوہى بارى ئابوورى وەيا پۇشنىرى گۇرا بى، وردەوردە [لەبەر ئو ھويانەى كە لىزەدا جىنى باسكردنيان نابىتەوہ] تاريكايى داوہتەوہ و سەرلەنوى خەباتى تازەبابەتى بەمل دلسۆز و مېشكروونەكان دابريوہ.

ناچارم واز لە شريتەى نووسنيەكە دەھىنم تاكو ماوہم بمىنى بۇ ئوہى تەپكەيەكى فېكرى زۆر بەناوبانگ بدەمە بەر نىگاي خوينەر و مافى رەخنە گرتنى تىدا بەكار بەھىنم. ئەم تەپكەيان وەك ھەر ئىستا پوون دەبىتەوہ فىلى لە زاناکان كردووە لە رېى ئەوانىشەوہ قوتابىيەكانيان پابەندى بوون، منىش كە دىم رەخنەى لى دىگرم ھونەرەكە دىگەرپتەوہ بۇ ئو كەسەى كە لە سەرەتاوہ بىرى وەھاي كردووە من بەخويەوہ خەريك بكات.

لە شىكردنەوہى مېژوو كە بەسەر پارەوى مادى مېژوویدا دەروات عەبدايەتى بەقۇناخى مېژووى دانراوہ وەك دەرەبەگايەتى و سەرمايەدارى. بەپى بۇچوونى من كە لەبەر تيشكى مادى مېژوویدا سەيرى پرسىارەكە دەكەم عەبدايەتى دياردەيەكى كۆمەلايەتيە نەك قۇناخى مېژووى چونكە لەو نەزەرىدا ئوہى سيفەتى (قۇناخ) بەپليكانەيەكى مېژوو دەبەخشىت لايەنى ئابوورى و جۆرى (بەرھەمەينان) و واتە دەبى (قۇناخ) زادەى عەمەليەتى گۇرانی ئابوورى بىت و پووداوىكى مېژووى و ناچارى بەئابوورىيەوہ بەستراو بىت وەك كە فەلاح و ملىكدار لە بەرھەمەينانى كشتوكالى سەردەمىكا لە شىوہى حەتمى پەيدا دەبن، ھەرچى عەبدايەتيە زادەى عەمەليەتى بەرھەمەينان نييە، بەچكەى راستەوخو و يەكسەرى ئابوورىش نييە، بەلكو بەزۆرى لە ئاكامى دۇراندنى شەردا دانىشتوان وەيا عەسكەرەكانى ولاتە تيشكاوہكە بەدىل گىراون و بوونەتە عەبد، وەيا لەبەر ناگزوورى خەلق مندالى خويان فروشتووە، رىنگە خۇشيانيان فروشتبى. مىندال فروشتن بەوہندە نابىتە بنچەى پەيداوونى (قۇناخى بەئابوورىيەوہ بەستراو) كە فروشتنى تىدايە چونكە مەر و گيسك و عەليشيش و كەلەشىرىش دەفروشرىن چ قۇناخانىش دروست ناكەن. حال و بارى

مندالفرۆشتن و مه‌رفروشتن پيوه‌ندي به‌جۆرى به‌ره‌مه‌ينان و هۆى به‌ره‌مه‌ينانه‌وه نيبه، مامله‌تيكه ده‌شى شانبه‌شاني چه‌ندين قوناخ به‌رده‌وام بێت، ره‌نگ بوو نه‌گه‌ر ياسا مرو‌ف فروشتنى مه‌نع نه‌كردبايه ئيستاش له‌ هه‌ندى شوينى پرووت و برسى و دواكه‌وتوودا هه‌ر له‌ به‌ره‌و بوايه، له‌ به‌ره‌و بشدايه. راستيه‌كه‌ى، له‌ ولاى خومان تا ئه‌و نزىكانه‌ش وه‌ها بووه‌ مندال فروشراوه‌ به‌لام نه‌بىستراوه‌ قانون نه‌ له‌ كۆن و نه‌ له‌ نوڤدا سه‌لماندبىتى.

چى لڤه‌دا گوتم له‌باره‌ى قوناخه‌بوونى عه‌دايه‌تى به‌وه‌نده هه‌لئاوه‌شيتوه‌ كه‌ له‌ پايته‌خت و شاره‌ گه‌وره‌كاني ده‌وله‌ته‌ زله‌ كۆنه‌كاندا له‌ ئاكامى شه‌رى به‌رده‌وام و سه‌ركه‌وتوو، هه‌زاران عه‌بد و جارييه‌ له‌ ژيرووى هه‌موو چينه‌كانه‌وه‌ كۆمه‌له‌يه‌كى ده‌سه‌سه‌ر و بى‌ ماف و بى‌ مزه‌يان لى‌ په‌يدا بووه‌ و شيوه‌ى (چين)يان وه‌رگرتوه‌ چونكه‌ قسه‌مان له‌گه‌ل (قوناخ)ه، جا ئه‌گه‌ر ناوى قوناخ له‌سه‌ر هه‌لگرت با له‌ شيوه‌ى (دياره‌)دا هه‌ر ناويكى پى‌ ده‌درى بدرى. به‌هه‌مه‌حال ئه‌و عه‌دانه‌ى پاره‌ و پووليان چنگ كه‌وتوووه‌ خويانيان كړيوه‌ته‌وه‌ و ئازاد بوون، له‌وانه‌يشه‌ له‌ شه‌ركى ديكه‌دا كۆنه عه‌به‌ده‌كه‌ خاوه‌نه‌كه‌ى خوى به‌دیل گرتبى و كردبىتیه عه‌بد. هه‌چ دوور مه‌ينه‌ يه‌كێ عه‌بدى ئازاد كردبى و دواتر خوى هه‌زار بووبىت و كۆنه عه‌به‌ده‌كه‌ى كړىبىتى. تو ناتوانيت وا به‌قسه‌ (فه‌لاح) ره‌ها بكه‌يت وه‌ك كه‌ به‌قسه‌ عه‌بدىك ئازاد ده‌كه‌يت، كړىكارىش به‌قسه‌ نابىته‌ مالدان وه‌يا ئاغا كه‌چى ده‌شى هه‌ر له‌ شيوه‌ى عه‌دايه‌تيدا عه‌بد فه‌لاح بى‌ وه‌يا سه‌رباز بى‌ وه‌يا بازرگان بى‌ واش بووه‌ بوته‌ (سلطان)يكى وه‌ك كافوورى ئىخشيدى. عه‌دايه‌تى به‌قه‌ده‌ر (بوته‌رستى) ديارده‌يه‌ و هه‌ردوويان به‌ به‌ريانه‌وه‌ هه‌يه‌ پي‌كه‌وه‌ شانبه‌شاني چه‌ند قوناخ به‌مىژوودا سه‌ره‌ژير ببنه‌وه‌. هه‌ردووشيان (چۆنيه‌تى)ن و به‌بريار و به‌قسه‌ به‌رده‌وام ده‌بن ياخود هه‌لده‌وه‌شيتنه‌وه‌. ئه‌و بيرياره‌ى ديارده‌ى عه‌دايه‌تیی به‌قوناخ دانا به‌ر ته‌پكه‌ى لي‌كدانه‌وه‌ و وردپيوى خويه‌وه‌ بوو كه‌ ديتى له‌ روپه‌ره‌كاني مىژوودا ديمه‌نى هه‌زاران هه‌زار عه‌بد له‌ شكلى ريزه‌ به‌ردى ديوار چينىكى هه‌ره‌ ژيرووى قه‌لافه‌تى كۆمه‌لايه‌تى پي‌ك دىنى ئيتر بو‌چى پي‌ نه‌گوترى چين؟ كه‌ كړين و فروشتنيشى به‌سه‌روه‌ بى‌ بو‌چى قوناخى مىژوويى نه‌بى؟ له‌ راستيدا عه‌بد وه‌ك (قوتابى) و (عه‌سكه‌ر) چه‌ند خه‌سيه‌ته‌ك له‌وه‌ى داده‌برى قوناخ بى‌:

١- عه‌بد و قوتابى و عه‌سكه‌ر هه‌ره‌مه‌ى هه‌موو چينه‌كانن بگه‌ره‌ له‌ شازاده‌وه‌ تا هه‌ژارى

۲- زادهی یهکسەر و راستهوخۆی بهرهمههینان نین بهلکو پیداو یستیکێ چاک و دیا بهدی کۆمه لایهتین، ئه و پیداو یسته پیوهندی به ئابوورییه وه هه بی یا نه بی.

۳- دهشی هاو عومری زۆربه قوناخه میژووییه کان بن هه چهند له لایه ن سه رمتهای پهیدا بوونه وه عه بد و عه سکه ر کۆنترن له قوتابی، عه سکه ر و قوتابیش پتر دهوام دهکن، پهنگه قوتابیش بهردهوامتر بی له عه سکه ر.

۴- ههروهک قوتابییهتی و عه سکه ری حالهتیکێ کاتییه بو تاکهکانیان دهشی عهبدایهتیش بو تاکه عه به کاتی بیت بههۆی ئازادکردن وهیا خۆکپینه وه دیا هه لاتن بو جیی دووردهست وهیا ده رچوونی یاسای ئازادکردنی عه بد وهیا مردنی خاوهنهکانی ..

هه لبهت گه لیک دروشمی جودا که ره وهش ههیه له نیوان ئه و سی تاقمه دا وهک نه وهی که عه سکه ر نابی به سنوره، قوتابیش له چاو عه بد عومری تایبهتی ههیه که متری ش خیزان پیک دینیت ...

دهتوانین له قوتابییه وه به لگهیهکی به هیز وه رگرین بو پرووترکردنه وهی لایه نی قوناخنه بوونی عهبدایهتی، قوتابی به پیی به ره و پیشچوونی کۆمه لایهتی گه یشته پلهیهک که ژماره ی بهقه ده ر تیکرای کریکار و فه لاه بیت. له زۆر ولاتی پیشکه وتو دا چواریهکی کۆمه ل قوتابین، بگره نیسه ته که له وهش تبه ر دهکات چونکه زۆربه ی هه ره زۆری هه موو ئه وانه ی ته مه نیان له نیوان شه ش سال و بیست سال دایه قوتابین. خۆ ئه گه ر ئه و ساوایانه ی جار ی نه گه یشتو نه ته مه نی خۆ ئندن له حیسابه که ده رها و یژین ژماره ی قوتابی یان خۆ ی له نیوه ی ژماره ی هه موو ده خشینیت. ده رها و یشتنی ساوایانیش له وه وه دیت که ئه وان جار ی له ئالفه ی هه چ به رپرسیدا نین ئه رکیک ی پیوه بی و ناویکی لی بندری ئه وه نه بی که خویان ئه رکن به سه ر شانی غه یروه. یه که م پله ی به رپرسی شیان قوتابییه تییه جارانی ش وا ده بوو ده بوونه شاگرد. به هه مه حال پوژهک دیت هه رچی پی له کوپی ژیا ن بنیت ببیته قوتابی له گه ل ئه مه شدا که س نالی قوتابییه تی قوناخه چونکه به پیی تی که به سترانی (قوناخ) به (ئابووری و بهرهمههینان) وه قوتابییه تی سیفه تی قوناخی نابیت هه چهند خۆشی سه رچاوه ی ئه و که سب و کاروانه ده بی که قوناخ و چین پیک دین. پهنگه نه زه ریه پهیدا ببی

حيسابىكى تازە بۇ قوتابى بىكەت و ژووروۋى چىنەكان و قۇناخەكانى بىخاتەۋە بەلام ئىمە قەسمان لەگەل پارەۋى مادى مىژوۋىيە كە لەۋىدا مەرجەكانى قۇناخ [ھى چىنىش] لە قوتابىدا نايەنە جى ھەروەك لە عەبىدشدا نايەنە جى. قوتابىيەتى پىۋەندى بەئابوۋرى و گوزەران و بەرھەمھىنانەۋە نىيە ھەرچەند زۆر جارەن شوئىنپەنجە لە كارەساتى راميارى زىدە گرنگىش دادەنى چ جايى كۆمەلايەتى و پۇشنىرى.

لە عەسكەر و قوتابى ھەلەكەتتىن بۇ (موظف) كە دەزانىن ۱- كار دەكات ۲- مەعاشخۇرە ۳- بەرپەرسە ۴- كارىگەرە ۵- ناۋى (چىن) ھەلدەگرى، ئىنجا پىنى ناگوترى قۇناخ چونكە بەرپەستى دياردە و پىداۋىستى كۆمەلە نەك قۇناخى مىژوۋى. ئەگەر ھاتبا (موظف) دوو مەرجى لى ھاتبايە دى مىندال بى، بەزۇرىش نۇرىنەيە، ژمارەشى دەبوو بەقۇناخ:

مەرجى يەكەم: پىۋەندى پاستەۋخۇى بەرھەمھىنان و ئابوۋرىيەۋە ھەبويايە.

مەرجى دوۋەم: ئەۋىش ۋەك ئەۋ چىنانەى بەدۋا يەكەيدا دىن شتىكى دىكەى زادەى ھەناۋى خۇى بەدۋا خۇيدا ھىنابايە ۋەك كە سۇشالىزىم بەدۋا سەرمایەدارىدا دىت و لەۋىش دەكەۋىتەۋە.

عەبدايەتى بارتەقاي سەرباز و قوتابى و موزەفە كە ھىچيان زادەى قۇناخ نىن و دايكى قۇناخ نىن و خۇشيان قۇناخ نىن. لە ھەموو حالاندا دياردەى كۆمەلايەتییە بەلام ھىندەى قوتابى و موزەفە ھەتمى و ناچارى نىيە چۈكە دەشى لە كۆمەلدا عەبد ھەر پەيدا نەبى ۋەك كە نەبىستراۋە لە كوردەۋارىدا عەبدايەتى ھىندە ھەبوۋى كە سەرنج پاكىشىت ۋەيا پىنى بگوترى چىن.

بەھەمەھال ئەگەر عەبدايەتى دياردە بىت و بەس كار ناكاتە سەر ھىچ سەروبەرىكى ناۋەرۋكى نەزەرىيەكە ھەرچەند كەمىك لە چۇنايەتییى پوخسارى دەگۇرپى ئەۋىش ھەر بايى جوداۋازى عىنۋانى (قۇناخ) لە عىنۋانى (دياردە) بەسەر قۇرپەيەكى نەزەرىيەكەۋە.

پۇشنىرى نۇى، ژمارە ۸۱، ۱۹۸۰

پایه‌ی شاعری کوردی له ئه‌ده‌بی کوردی سه‌ده‌ی نۆزده‌مدا

بهر له‌وه من بَلِّیم، له‌خۆوه دیاره، شاعری کوردی بریتیییه له هه‌موو ئه‌ده‌بی کوردی سه‌ده‌ی نۆزده‌م چونکه بێ له شاعر هیچ باب‌ه‌تیکێ دیکه‌ی ئه‌ده‌ب له نێو کورداندا زمانی کوردیی بۆ به‌کار نه‌هاتوه نه له‌و چهرخه و نه له‌ویش به‌پێشتر. به‌پرواڵت سه‌یر له‌وه‌دایه که‌وا په‌خشان له زمانی کوردیدا دوا‌ی شاعر که‌وت چونکه وا چاره‌پروان ده‌کرێ م‌رو‌ف زووتر ئامرازی ساده‌ی ته‌عبیر به‌کار به‌ئێنی (که لێرده‌ا په‌خشانه) ئنجا مه‌يله‌و له‌سه‌ره‌خۆ و به‌دره‌نگه‌ کاته‌وه تی هه‌لکشێ بۆ به‌کاره‌ینانی ئامرازیکی باهه‌لدا‌وی، تیک هه‌لکشێ، به‌پێوانه و کێشانه‌ی وه‌ک شاعر. به‌لام، راستیه‌که‌ی، له‌و ژبانه زنده هه‌ژاره - زنده سه‌ره‌تایییه - زنده ساده - زنده سه‌راوه‌ی که گه‌لی کورد به‌درێزایی میژوو به‌سه‌ری بردوه په‌خشان کالایه‌کی به‌فیز و ناز و ئه‌ریستۆکرات و دووره‌ده‌ست و نایاب بووه که له کۆمه‌لگه‌ی کورددا بپرای بپرای کپاری نه‌بووه، ته‌نانه‌ت نامه‌ی عاده‌تی نیوان خه‌لق به‌زمانی بیگانه - به‌زۆری فارسی - نووسراوه. زمانی بێ خاوه‌ن و خزمه‌ت ته‌نها به‌سه‌ر زاری ئاخێوه‌ره‌وه ده‌ژیت. نه‌حکوومه‌ت، نه‌تیجاره‌ت، نه‌که‌سب و کار، نه‌مه‌زه‌ب و دین هیچیان له نووسینی ره‌سمی و ئه‌ده‌بی و زانستیدا به‌لایه‌وه ناچن. زمانی بێ خاوه‌ن هه‌روه‌ک نووسه‌ر و دانه‌ری نابێ، له شکی به‌دییه‌یدا، خۆینه‌ره‌وه‌شی نابێ، ئه‌گه‌ر بشێ بَلِّیم له میله‌تی وه‌ک کوردی بێ فێرگه و ده‌زگای پۆشنه‌بیری به‌ر له سه‌دان ساڵ مومکین بووبێ خۆینه‌ده‌وار هه‌بووبێ، که نه‌بووه. مه‌به‌ستیش له بوون و نه‌بوونی خۆینه‌ده‌وار له نوخته‌نیگای ره‌واجی په‌خشانه‌وه ئه‌و ژماره به‌پۆزه‌یه که کۆر و بازارێک بۆ کالا و باب‌ه‌ته‌که په‌یدا ده‌کهن نه‌ک تاک و ته‌را. به‌هه‌مه‌حال حیکایه‌تی نه‌بوونی په‌خشان له نێو گه‌لی بێ کیان و بێ ده‌سه‌لات و ساماندا خۆی به‌ته‌نها باسکی به‌رفه‌ره‌وانه و گه‌لێک هۆ و ئه‌نجام تێیدا تیک ده‌که‌نه‌وه و دیاره‌یه‌کی زنده سه‌لبیی کاریگه‌ر له کۆمه‌لدا پێک ده‌هێنن که یه‌کێک له‌وان په‌یدانه‌بوونی زمانی ئه‌ده‌بی یه‌کگرتوه، به‌لام ئێره جێی لێدوان و شیکردنه‌وه‌ی ئه‌م باسه‌ی تێدا نابێته‌وه، ته‌نانه‌ت ئه‌گه‌ر به‌دوا شیکردنه‌وه‌ی تاکه دیاره‌ی سورگومبوونی میژووی میله‌تی بێ په‌خشان و بێ نووسینی ئه‌ده‌بی و بێ زمانی یه‌کگرتوو بکه‌وین به‌دره‌نگه‌وه لێی ده‌بینه‌وه، بۆیه‌یه وه‌ها به‌خیرایی و سه‌رکێل باییی ئه‌وه‌ی تاکه وشه‌ی

(ئەدەب) داواى کرد پييدا تى پەريم و ليشى دەرچووم بۆ ئەوئى بلیم: شيعر پتر له بهخشان دەتوانى بى ئەوئى بازارى کرين و فروشتن و ماملەت لهگەل کردنى هەبى بژيت و پەرهش بسينيت چونکه شيعر بەر له هەموو شتیک سکالای تاکى هەستيار و هونەرکاره لهگەل دەروونى خويدا که ئەمە له سەرەتاوه پەکی له سەر کرپار نەکهوتوو، ننجاً بهوئى سۆز و جوانى و ئارايشت و هونەريکى تييدا هەيه گوئگریشى دەبى بى ئەوئى لهو گوئگرتنەدا سوود و زەرەر و پيداويستى مادى چ دەخلىكى هەبى. تۆ له شيعر راگويزه بۆ هەلبەستى فۆلکلورى دەبينى لهویشدا شایەر و گۆرانبيژ و بهيتخوين پەکیان له سەر پالپشت و یاريدەدەر نەکهوتوو، بەدوا کرپاریشدا ناگەرپن چونکه ئەوانيش وهك شاعیر، بەلام سادەتر لهو، هەستى دەروونيان له کولانەى ئەو بەهره فيترييهى که دەسلەتەى هەلبەستن و چرپنى پى داون بۆ بەر گوئى نەبيست و بیسەر وەدەر دەننن، خو ئەگەر کرپارىک پەيدا بوو له پۆزى شایى و زەماوەند و داوەتدا دەها چاکتر، زیدە پاروويکه له خوا و بیسەر بەزیاد بى.

که زانرا کورد له سەدەى نۆزدەمدا تاکه بابەتيكى ئەدەبىيى هەبووبيت شيعر بووه رپى ئەوه نامينيت بەدوا ليکولینهوه له پایهى شيعر له ئەدەبى کوردى ئەو سەدەيه بکهوين چونکه شيعرکه خۆى هەموو ئەدەبەکهيه. لەم حالەتەدا دەشى هەول بەدين بۆ دیارخستن و پوونکردنەوئى پایهى شيعرى کوردى، وهك که شيعره، ئەویش له رپى بەراوردکردنى لهگەل شيعرى دراوسێکانى کهوا، کەم و زۆر، ئەوانيش لهو چەرখেدا مەيدانەکانى ئەوساى شيعرى کوردیيان کوتاوەتەوه، بەلام نووسینەکهى من ئەو بەراوردکردنەى نەکردۆتە مەبەسى ئیستاکەى خۆى چونکه نیاز لێرهدا باسى (پایهى شيعرى کوردى له ئەدەبى کوردى)یه، که شيعرەکش خۆى ئەدەبەکه بوو دروستتر ئەوهیه بزانیان پایهى له ژيانى کوردەواریدا چى بووه؟ چ دەوریکى دیتوو له بووژاندنەوئى ژيانى کۆمەلایهتى؟ گیانى قەومايهتى؟ چ کەلینىكى له دەروونى مەردمدا پەر کردۆتەوه؟ چ خزمەتيكى بەزمانى کوردى گەياندوو؟ چ هەنگاويكى بەرهوپيشهوى بەکوردگەل هەلناوه؟ نا ئەم تەرزە پرسيارانه و وەرەمەکانيان پێوەندى پاستەوخۆ و زیندەل له نێوان شيعرى کوردى و کۆمەلایهتى و قەومايهتى کوردەوارى پوون دەکەنەوه و پایهى شيعرى کوردى له تەك پیکهینەرە مەعنەويیهکانى ژيان و ژيارى کوردى دەستنيشان دەکەن. بەلام بەر له هەموو شتیک دەبى وەرەمى پرسياریکى سەرەتايى دیکه بەدینهوه کهوا جارێ لەم نووسینەدا پووبەپووى نەبووين: چۆن وەها

پڻ ڪهوت ڪه ڪوردستاني خواروو، لهنگاو، له سهرتاکانی سدهی نۆزدهما ملی نایه
شيعری ڪوردی؟ نهم ههلبهزینهوه و بازدا نه له چیهوه بو؟

وهك دهمانین شيعری ڪوردی بۆ یهكهم جار له ڪوردستاني خواروودا له لایه نالی
و سالم و ڪوردیهوه بهكار هاتووه. ئنجا ئهگهر ژبانی نالی بکهین به دیارخهری ئهو
رۆژ و کاتهی ڪه شيعری ڪوردی ههلینا، بئ دمهتهقه، سهرتای شيعری ڪوردی له
ڪوردستاني خواروودا دهكه ویتته یهكهم پینجیهکی سدهی نۆزدهم، چونكه وهك
سهرچاوه نووسراوهكان باسی نالیمان بۆ دهگپرنهوه نالی له سالی ۱۷۹۷ هاتوته
دنیا؛ بهپنی ئهوه ڪه بهشی ههرههره زۆری شيعرهکانیشی ڪوردین، تا ئهو رادهیهی
دهتوانین چاو لهو دوو سئ پارچه ههلبهستهی بپوشین ڪه به فارسی و تورکی و
عهرهبی دایناون، دیاره ههر له سهرتاوه به ڪوردی شيعری ههلبهستووه. خو ئهوهی
راستی بئ یهكیکي وهك نالی گومانی دانانی شيعری عهرهبی و تورکی له
سهرتاکانی شاعیریه تیبهوه ههرگیز لی ناکرئ چونكه لهو تهمنه زوودا هیچ یهكیک
لهو دوو زمانهی نه زانیوه، زانینیک ڪه به سهر ههلبهستیدا راشکینی. دهمینیتتهوه فارسی
كه دهمانین بۆ نالی و ههموو هاوچهرخهکانی له عهرهبی و تورکی ناشناتر بووه،
ئویش به سهرنج لیگرتن ههر دهچیتتهوه ریزی عهرهبی و تورکی چونكه مههارت
پهیدا ڪردن له زمانی فارسی بابیی ئهوهی ڪوردیک شيعری بئ ههلبهستی له ئیمکاندا
نییه مهگهر دواي خویندنی فارسی و ئهزبه ڪردنی دیوانی شاعیرهکانی فارس. دیاره
ئهم مهرجانهش له تهمنه ۱۲ - ۱۵ سالیدا بۆ نالی و کهسی دیکهی وهك ئهو نایهته
دی. كهواته گومان لهو هدا نییه ڪه نالی پزانی ههستی شاعیریهت و یهكهم دهربرینی
خوولیاکانی له پئی ههلبهستی ڪوردیهوه بووه. ئنجا تۆ بلی چ هویهکی میژوویی
وهیا کۆمه لایهتی وهیا رامیاری وهیا ههر هویهکی دیکه بئ پالی به نالی و
هاورپیکانییهوه ناوه بهروه ههلبهستی ڪوردی؟

لیژه بهیشهوه، له نووسینی دیکه مدام. وهرامی ئهم پرسیارهم داوتهوه. بهر له
وهرامه ڪهش زۆر زمینبزیوی و خهیا لگتیریم ڪردووه بۆ دۆزینهوهی وهرامی پرسیاره
چونكه له کهسم نه ده بیست و له کهسم نه ده خویندهوه دوور و نیزیك خوئی له پرسیاره
بدات وهیا له شیوهی گرپچکه دا بیخاته بهر نیگای خوئی و خوینه ران و داوای
کردنهوهی گرپکه بکات.

وهك بۆم ساغ بۆتهوه، وهیا ههر نه بئ وهك باوهریم هیناوه، نالی و هاورپیکانی له

حوکمرانی عەبدورەحمان پاشای باباندا گەشتنە تەمەنێک شیعری تێدا بهۆننەو چونکە بەپێی راگەیانندی سەرچاوە میژووپییهکان عەبدورەحمان پاشا لە (١٢٢٨)ی کۆچی (١٨١٣ ی زاینی) مردوووە کە لەو سەڵەدا نالی بەتەمەنی (١٦) سەلەیی گەشتوووە ئەمەش تەمەنێکە بەهرە شاعیریەتی تێدا دەکرێتەو. بگرە زووتریش دەکرێتەو. تەنانەت لەو سەردەمانەدا مەرووف کە بلوخی دەبوو هەستی بەرپرسیاری خێزان و گوزەرانیگێڕانیشتی بەخەبەر دەهات و بەزۆری لەو تەمەنەدا ژنیشتی دەهێنا. باری ئێستاکە ی ژیان و گۆڕانی شیوەی کۆمەڵایەتی و قانونی و جۆری گوزەران و خۆندن و دەوری حکوومەت لە نەخشەی کۆمەڵ و سەروەریکی بەسەربەردن و هەڵکردن وای کردوووە لەم پۆزگاردەدا مەرووفی شازدە سالی بەدەمپووت و هەرزەکار لە قەڵەم بدری لەمەشدا ئێستاکە و رابردوو هێندە بلێی لە یەکدی ترازاون چونکە ئەم هەرزەکارە شازدە سالییە بەر لە (١٠٠) سالی بەپیاو دەخوێندرایەو بەتایبەتی لە نۆوان خێل و ئێڵەکاندا کە بەفەرمانی پێداویستی گوزەران، ئەرکی بەرپرسی و پەلە ی ژیان خێراتر نێرینە دەروەشتی لە منداڵییەو هەڵدەداشت بۆ ناو جغزی کاملی، زووتریش شوی بەکیژان دەکرد.

ئەم راستییە گەشتنی نالی و هاوڕێکانی بەتەمەنی شاعیریەت لە حوکمرانی عەبدورەحمان پاشادا دەچیتەو پووناکایی راستییەکی دیکە کە وای بەر تیشکی ئەو دا دەبینین چۆن لە شیوەی حەتمی هەلبەستن بەزمانی کوردی لەلایەن شاعیرەکانی بابانەو دەبێتە بریاری میژوو: عەبدورەحمان پاشا یەکەم ئەمیری بابان بوو دەستی دایە کوردایەتی و لێشی بەدیار کەوت، واتە ئەم مەرووفە لەو دەرجوو وەک میرێکی عەدەتی حوکمخواز و دنیاوۆستی پووت بێت چونکە وێرای نیازی شەخسی لە حوکم و دەسەلاتدا هەستی نەتەوا یەتیشت پالی پێوە دەنا بەرەو و دەستەهێنانی چارەنوس بۆ میلیتەتەکی.

خوێندنەوێ ئەم هەستە پێرۆزە نەتەوا یەتی لای عەبدورەحمان پاشا لەوانە نییە چاو و زەینی سەرنجەدر ماندوو بکات چونکە لە زۆر لاپەرەکانی ژبانی ئەم ئەمیرەدا کردە و گوتە ی ئەوتۆ نووسراوە کوردایەتی ی فێل دەلێنەو: یەک لەوان قسە مەشورەکیەتی لە ئاست ئەو پێشنیارە ی بۆی کرا کە ببیتە والیی بەغدا بەرۆتە ی وەزیری ئەویش هات و گوتی یەک فەرە بەفراوی کوردستان بەو ناگۆرپمەو. دووهمیان ئەو وەقفنامە یەتی کە بەسەر کتێبی دەسنووسی (صحيح البخاری) یەو سنووری

قهله مېروى بابان دهكيشيت و كتيبه كه وهقف دهكا بو (العلماء العاملين بناحية
 كردستان بين الموصل وبغداد وسندج..) وهك دهشزانين كتيبي (صحيح البخاري) لاي
 كوردي سونني له دواي قورئانه وه ديت كه ئيتو خزمه يه تبي به هر چي سهر به دنيا وه
 ههيه نايمينيت، جا ئه گهر ههستيكي زيده به هيزي نژادناسي تيكهل به ههستي
 خواناسي نهبي كتيبه كه له قه بهل تنها عوله ماي سهر به نژاديكه وه ناكريت...
 سييه ميان قسه ئاگرينه كاني عهلي بهرده شانيه له بهيتي (عهبدو رحمان پاشا) كه
 هه مووي دهنگدانه وهي سر كه و كور كه و راز و نياز و وتوويز و قسه و راويزي ديوه خانه
 و بارهگا و سپا و دهسته و دايه رهي سهر به عهبدو رحمان پاشايه كه عهلي بهرده شاني
 وه ها به پسپوري دهيا نكاته هاندر و وروژينه ر و پال پيوهنه ر و تهكاندر.
 وا لي ره دا به شيكي سهره تاي ئه و به يته به شايد د مگرم بو دروستبووني رايه كه م:

ئه زم عهلي بهرده شاني
 ده به نديم نه كه ي زماني
 بهيتي ده ليم به ديواني
 مه دحي پاشاي كوردستاني
 مه دحي پاشاي كاميان باشه
 شايد رو م و قزل باشه
 ههر جاري شيري دهكيشا
 هه مووي دههاتنه ته ماشا
 عاله م ئالايه چا وه شه
 مه رده عهبدو رحمان پاشا
 پاشاي به بان جيهانگيري
 ته حا به را و ته گبيري
 را نا بويزي به ره زيلي
 نا كه م خزمه تي وه زيري
 ناني دهستينم به شيري
 به شير نه بي قهت پيك نايي
 ده و له ت نايه ته ره دايي
 نا چمه سه فهري له حسايي

ياغى دەپم لە بەغدایى
ياغى دەپم ئىنشائەلا
خزمەتى ناکەم بە وەلا
ئافەریم و بارەکەلا
تەوھککول بە تەعالەلا
هەى کۆرە بەبەینە هەلا

ئەوھى نەختىك وینەى پروداو و پۆزگار و چەندوچۆنى سەرەمى خۆمان و ئەو
سەرەمانەى كە لە مێژووەوە بۆمان پارێزراوە لە دڵدا هەلگرتى دەزانى لەرزوتای
نەتەو پەرستى ناو ئەو بەیتەى بەر لە (١٦٠) سالىك گەلىك گەلىك بەولای هەستى
كوردایەتیی دەیان سالى سەدەى نۆز دەم و بیستەمى بەشكى زۆرى سەرلەبەرى
میللەتى كوردەوھە. بێگومان پۆرگى هەناو و تەلى زمانى عەلى بەردەشانی ئاخرناو و
تەرجومانى رەھىل و ھەورەتریشقەى نیشتمانپەرستى دەورووبەرى خۆیان بوون.

ھەستى نەتەوايەتیی عەبدورەحمان پاشا كەوا راستییەكى ئەولای گومان و
دەمەتەقەيە زادەى سەردەمىكە بە بەریەوہ ھەبوو مروۇقى ھەستیار و ھۆشیار و
بەپەرۆش و دڵناوہدانى وەك ئەو پیاوہى تیدا بگاتە خۆناسینەوہ و شانازى بەگەل و
مەفتەنەوہ كردن.

كە سەرنجىك بەدەینە مێژووى كتیبە دەسختەكەى بوخارى (١٢١١ى كۆچى)
دەبینى ئەو سالى دەكەوتتە بەرانبەر (١٧٩٦ - ١٧٩٧)ى زاینى، واتە ٧ - ٨ سالىك
دواى بەرپابوونى شۆرشى فرەنسە، وەك دەشزانى ئەو شۆرشە پروداوہ مێژووییە
پاگەینەرەكەى بیری قەومايەتى و مافى نەتەوايەتى بوو نەك ھەر لە پێى پەند و سكاڵا
و ئامۆزگارى و فەلسەفەوہ، بەلكو بەھوى دەمەچەقوى ئاگاكەرەوہى كارەساتى پەرژان
و ژوار و بەسفتوسوى تىك ھەلقزان و پەوبەردن و لەسەرخۆكردنەوہ و تىكدان و بنیاتنان
و خوین و ئاگر و بوومەلەرزەى گۆرانى كۆمەلایەتى و ئابوورى و پامیاری و
زانستییەوہ. ئنجا كە میرىكى ئاسۆفرەوانى تىگەیشتووى بەرژەومەندزانى وەك
عەبدورەحمان پاشا پەندى بیری نەتەوايەتى لەو پروداوہ بى پەزايە وەربگرى و لە كوردە
و گوتە و دەورووبەرى تا دمگاتە شایەرى بەیتبێژى بەدەر بداتەوہ جێى خۆيەتى، بەلكو
لە پێداویستەكانە، كە شاعیرەكانى بگەنە پلەى ھەلبەستن بەزمانى داكزادە.

ئەم گورران و پىسكانەى ئاווوھەواى (شيعرى كوردى) بەدوا شۆپشى فرەنسە و لە حاكمایەتیی عەبدورەحمان پاشادا جارىكى دىكەش لەودا خو بەديار دەمخات كە شاعیری كورد لە سەرانشەرى كوردستانى عىراق و ئىراندا، بى وەخران، شوین پنى نالى و كوردی و سالمیان هەلگرتەو و كەوتنە سەر راپەوى هەلبەستى كوردى ھەر دەلئى، كوردى گوتەنى، بېستانىك بوو بىنى تى گەرابوو چاوەنۆپى شەپۆلىكى گەرما بوو كاك و كۆك و گۆزەلەكانى تىكرا بگەن.

ئەم قوناغە زىدە گرنگەى ژيانى كۆمەلايەتى و نەتەوايەتیی كورد كە شاعیری كوردى تىدا گەيشتە پلەى هەلبەستى كوردى تىشكىك بەرەوداوە دەهاوژىت و ديمەنىكى پىر دەلالەت ھەستى فیتريى قەومايەتى پروناكتر دەكاتەو. بەر لەوى شيعرى كوردى پەيدا بى ھەر دەلئى كورد شاعیری نەبوو. ناوناوہيەكى زۆر كەم نەبى، تاك و تەرا، لىرە و لەوى كوردىك قەسىدەيەك و غەزەلىك و دوو بەيت و سى بەيتى بەفارسى وەيا عەرەبى دانابىت لەو بەولاوہ چى ئەوتۆماى لە بەرھەمى شاعیری كوردستانى خوارووى سەدەى نۆزدەم و پىشوو پى نەگەيشتوو (ديوان) پىك بى. ئەگەر مەلا عەبدوللای بىتوشى و شىخى نۆدەھى (لە شيعرى عەرەبى - كە بەزۆرى ھى مونسەبە و ھى دىنن) و مەولانا خالىد (لە فارسى و عەرەبى كميكى كوردى بەلەھجەى ھەورامى) و حاجى بەكر ئاغای كۆبى لە حىسابان دەراوین تەنھا دەمىنئەتەو ئەو چەند بەيتەى كە مۆزوى مەرگىك وەيا مندالبونىك وەيا خانوودروستكردىكيان بەحىسابى ئەبجد پى دەرھاتوو، ئەویش ئاغلەب بەفارسى، كەمتاكورتىكىش وەھا بوو نامەى برادەرمانە هەلبەستى فارسى لە نىواندا ھاتوچۆيەكى كردوو. خولاسە دەتوانىن بلىين لە كوردستانى خواروودا بەر لە پەيدا بوونى هەلبەستى كوردى شيعرىكى ئەوتۆ بەغەيرى كوردى نەبوو تى بخویندرىتەو ھەرچەند لەو سەردەمانەدا مەلايەتى و شىخايەتى، كە بنەماى خویندەواربى ئەوسا و جى مەزەندەى شاعیری بوون، لەوپەرى گەشەدا بوون. وا ديارە شيعر كە پێوەندى سەرەكى بەھەست و سۆزى دەروونەو ھەيە پتر لەگەل زمانى داىكزادا ئامادەيە لە زوويكەو بەژى. ئەوى بەتەما بى لە پنى زمانى بىگانەو و تووژى دەروونى دەربرىت سەردەمى گەنجايەتى و گورپى عاتىفەى لە دەست دەچى ئنجا دەتوانى ھىندە مەھارەتە پەيدا بكات كە لەو زمانەدا شيعر ھەلبەستى، ئەوساش بەخۆھىنان و بردنىكى ئەركدار چەند بەيتىكى ساردوسپى مونسەبە گەلە بكات.

هەر ئەم ھۆیەى تەقینەوھى بەھرەى شاعیریەت بەزمانى دایکزا وای کرد شاعیری کورد بتوانی پتر لە جاران بەزمانى بیگانه، فارسى بەتایبەتى، شیعەر دابنیت چونکە دەمەزنەکردنەوھى ھەمیشەیی بەھرەکەى بەزمانى دایکزا کە لە سەرھتای عومرى شاعیریەتیەوھى گەشابوو دەبوو مانئەى کوێربوونەوھى تواناکەى بو بەکارھێنانى ئەو بەھرەى لە ھەر زمانیک بیت کە تییدا بەلەدە، ھەرچى جاران بوو تا دەھات فیزی زمانى بیگانه بى لە تەمەنى پڕ ھەییەجانی عاتیفەى گەنجایەتى دەرئازا بەرھو تەمەنیک کە وەك گۆمى بەر پێژگەى قەلبەز رادەووستیت و کەفوکۆلى ھەلپژانى دەپووجیتەوھى. ھەر لەم کولانەوھى، بەقیاس، تى دەرگەین چۆن مەلای دانەر و پەرپوێزھۆن (مۆەلف و محشى) ھەلى تەئلیف و حاشیەنووسى بەزمانى عەرەبى لە دەست نەدەچوو چونکە حاشیە و تەئلیف بەرھەمى پێگەشتن و تیگەشتن کە ھیچ پێوھندیان بەگەنجایەتى و عاتیفە و بەھرەى شاعیریەتەوھى نییە، بەپێچەوانە، لەگەڵ تەمەنى کاملیدا گونجاو و خزم و دراوسى و یران.

نەبوونی ھەلبەست بەزمانى بیگانه لەلایەن خوێندەوارى کوردەوھى دیمەنیکى دیکەى قەومایەتى - کۆمەلایەتى لە خۆى بەرھەروانتەر دەکاتەوھى بو بەر چاو و زیھنى سەرنجدەر، کە خوێندەوارکە نەیتوانیبى وەیا نەپووستبى بەزمانى دەرەکى شیعەر ھەلبەستى نەخوێندووھە ھەرگیز نەیتوانیوھى، بگرە بەبیریشیدا نەھاتووھى، شیعری بیگانه لەبەر بکات و بیلیتەوھى چونکە دیارە شتى نامەفھووم لەبەر ناکرئ، کە بەزۆرھەملئ و نیوھچل لەبەریش کرا گوتنەوھى بەشیوھەیکى شکستەى ناقولاً و ناحەز دەبیتە خەیاڵشکێن نەك دلپزئو، ئەوسا لە کودوولەى تەپیشدا گوێگرى نابى بەلکو دەشى گوێگران شیعرخوینى ئەوتۆی دەمکوت بکەن ئەگەر لئى نەدەن!!

لەم بوچوونەوھى دەرەکەوئ کەوا بەر لە پەیدا بوونی شیعری کوردی کۆری بەزم و ئاھەنگ و کۆبوونەوھى خوشى و شایى و مەجلیسى ئیجازەى مەلایان و دانیشتنى شەوانەى دیوھخانان، بەدەرگەمەن نەبى، شیعری تیدا نەگوتراوھى، ئەوھى گوترابى بابەتى فۆلکلۆرى کوردی بووھە وەك بەیت و لاوک و حەیرانە و گۆراننێ پەسەن و میراتیەکانى ئەلاوھىسى و خاوکەر و تیک ھەلکیش و ئایای و نیوھشەر و ئەو تەرەزە دەنگ و ئاوازانە. ھەرۆک لەم پۆژانەى خۆمان تییدا ژیاوین خوشرەوھى بەزم و ئاھەنگ شیعەر و ھەلبەستى کوردی بووھى، بەقیاسى ئەولا تەریق، گۆراننێچر و گوێگرى کوردی بەر لە سەدەى نۆزدەم ھەنگامەى کەیف و شادیى خۆى بەئاواز و ھەلبەستى دایکزا

نوقسانییەکی گەورەى هەست کردووە لە نەبوونی غەزەل و قەسیدە بەسەر لەرزە و لەرەى ناھەنگەکانیەو. پەنگە ناوناویدیەکە کە لە دەمی دەرویش و گەڕیدەى جیھانیپۆووە گوئیگری کورد غەزەلى فارسیی بیستوووە حەپەسانیک و سەیرھاتنەویدیەکی بێ پەوانەوێ تووش ھاتبێ و ھەستی ناراحتیی لە دیارنەبوونی کالایەکی ئەوتوێ کوردی دای گرتبێ تا ئەو پۆژەى کە لە سەرھەتاکانی سەدەى نۆزدەمدا پالەپەستۆى میژوو و لێھاتووییى عەبدو پەحمان پاشا بلوێرە سىحرییەکەى ھەلبەستى کوردییان نایە سەر لێوہ گەوھەرپژیننەکەى نالى و سالم و کوردی، ئیتر لەوانەوہ زۆر بەخێرایى تیکرای شاعیری کورد کەوتنە سەر پێبازی چرین و ھەلبەستى کوردی.

خۆشامه دیکردنی کۆمه لگهی کورد زمان له شیعری کوردی گه یشته رادهیه ک که نه گهر پێشتر شاعیری کورد له ئالقهی پیاواندا دهست نه ده کهوت دواتر ناواناوه ئافره تی کوردیش بوو به شیعریژ. به ئی راسته ژماره ی شاعیری ئافره تی کورد تا بلی که مه به لام دیسانه وه که ئه و که متاکورته به نه بوونی شاعیری کورد ده گریت و به راورد له نیوان هه بوون و نه بووندا ده که ییت ژماره که به زیاده وه گرن گ ده بیته. هه رچه ند (ماه شه رف) له لای نه به کاره ی نانی کوردیه وه ناگاته (ماه شه رف) ی بوژی فارسی، ئه و حیسابه ی هه ر بۆ ده کری که ئه ویش له پله ی پهیدا بوونی هه لبه سته ی کوردیدا بۆته بوژی و شیعری کوردیشی هه ن.

له گه‌ل ئه‌وه‌شدا که ده‌روبه‌ر و په‌رومه‌دبوون یارمه‌تیی ما‌ه شه‌ره‌فی داب‌یت بو
گه‌یشتن به‌پایه‌ی بو‌یژ، دیسانه‌وه نه‌ده‌هات به‌کوردی شیع‌ر بل‌ی ئه‌گه‌ر شیع‌ری
کوردی له‌به‌ر گو‌ییدا نه‌زین‌گابایه‌وه، نالیش نه‌ده‌هات به‌نشته‌ری زمان‌ی کوردی
گه‌وه‌ره‌کان‌ی بو‌بسم‌ی ئه‌گه‌ر لایه‌نی کورده‌بوون و شاعیری کورده‌بوونی ما‌ه شه‌ره‌فی
په‌چاو نه‌کردایه. له‌کو‌تاییه‌کان‌ی سه‌ده‌ی نو‌زده‌مدا بو‌یژن‌کی خاتوونی وه‌ک (حه‌زینه)
له‌کو‌یه‌ماوه‌یه‌کی به‌رفه‌روانی مه‌یدانی مه‌هاره‌ت و شاره‌زایی له‌شیع‌ری کوردی بر‌ی
تا ئه‌وه‌ی له‌به‌ش‌ن‌کی شاعیرانی ئه‌و سه‌رده‌مه‌ش پ‌یش که‌وته‌وه. ب‌یبه‌شبوونی ئافه‌رت‌ی
کوردی ئه‌و پ‌ۆژگارانه له‌به‌هره‌ی خو‌ینده‌واری هو‌ی که‌مبوونی ژماره‌ی ئافه‌رت‌ی
کورده له‌بو‌یژیدا، ئه‌و چه‌ند تاکه‌ی که‌بووشن به‌بو‌یژ له‌وانه‌بوون ده‌روبه‌ر کرده‌بوونی
به‌خو‌ینده‌وار.

دیاردەى نەبوونی شیعری بیگانه بەسەر زمانی گۆرانییژی کوردەوه بیرمان بو

دیاردیهکی دیکه دبات که ئه ویش هر دهچیته وه بۆ گونجانی عه فوییه تی زمانی
 دایکزا له گه ل عه فوییه تی کرانه وهی دهر وون بۆ شادی و حوزن. شیعی هر یه کیک له
 له هجه کانی کوردی ته نها له نیوان ئاخوهری ئه وه له هجه یه دا ده بیسرا چ به گوتنه وه بی
 و چ به گۆرانی، ئه وهی که له بابته تی له هجه یه که وه بۆ له هجه کانی دیکه بلا وه ده بۆ وه
 شتی فۆلکلۆری بو، به تاییه تی بابته تیک که سه رگوزشته و حیکایه تی ده گێرپایه وه وه ک
 زۆربه ی لاوکی له هجه ی سه روو، به عاده ت گوێگری گۆرانی هه تا به سته و شیعی
 له هجه ی خۆی چه نگ به کوئ گوئ بۆ شتی دیکه شل ناکا، به لام که له گۆرانیدا باسی
 به سه رهاتی دلداران وهیا شه ری نیوان چاپووکسواران وهیا هر پووداوێکی دیکه ی
 ئه وتوویی هه بی خه لقه که سه ره پای بیستنی دهنگی خۆش و ئاوازی سازگار له
 گۆرانیه نا، به دیار باس و خواسی سالخی نو ی قاوه چی و که ژێ و گهنج خه لیل و
 شیخ قادر و فه تاح به گ گوئ و دل ده که نه وه هه نه بی باییی ئه وهی که بۆ
 سه رگوزشته ی هفت ده رویشه و سه لیمی جه وهه ری و کۆره ی یه مه ن قوتاخ ده بن. وه ک
 به سه رنج گرته یش ده رده که وئ، بابته تی فۆلکلۆری له نیوان ئیله کاندا له له هجه یه که وه
 بۆ له هجه یه کی دیکه پتر به ره ده ستینی نه که له نیوان دانیشتوانی شارستان واش بزانه
 هۆی ئه م راستیه تا راده یه که ده چیته وه بۆ هاوچوونبوونی زه وق و خه ریکبوون و
 پیکاری تێگه یشتن و نرخاندن و سه نگاندن و پێوانه ی (نرخ و گرنگی) ی شتان له نیوان
 ئیله کاندا که له سه ره تا و بنه په تا باری کۆمه لایه تی و ژیا ری و گوزره انیان پتر له گه ل
 یه کتردا هاوچوونه نه که له گه ل ه ی شارستان. تۆ سه یری حه یرانه مه شوره که ی
 دزه ییاتی به که، ده بینی پتر له ده شت و ده ر و نیوان ئه هلی عه شه رتا ده گوتریته وه.
 به هه مه حال ئه م لایه نه لیژده به ته واوی مه وای ساغکرده وهی نییه، دیاردیه که له
 شیعر و هه لبه ست و گۆرانیه وه، که وا په نگده ره وهی کۆمه لایه تین، سه ره له ده دات. به لام
 ده بی ئه وه نده به خمه سه ر قسه کانه که نامه ئلو و فبوونی له هجه یه کی زمان له بهر گوئی
 ئاخوهری له هجه یه کی دیکه ده چیته وه بۆ له یه کدی دا برانی خه لقه که، وا به چاوی
 خۆشمان ده بینین له وه ته ی هۆی یه کدی دیتن و یه کدی بیستن و له یه کدی شه ره زا بوون
 په یدا بووه، به تاییه تی را دیۆ، خه ریکه سه ره له به ری گوێگری میله تیک، چ کورد چ غه یری
 کورد، گه لیک پتر له جاران به دیار گۆرانیی له هجه جودا کانی وه ده گه شیته وه، هه تا
 ده نگی گۆرانیه که ش دلکێشتر بی گه شانه وه که گه شکه دارتر ده بی.

هه لبه سته کوردیی کوردستانی خواروو له سه ره تای په یدا بوونی وه شه قل و چه ژ و

دارپشتن و پوخسار، تا رادهیه کیش ناوهرۆکی شیعرى فارسى به خویه وه گرت، له مه شدا بئگومان خزمایه تى نىوان ههردوو زمان و پرای تاو و تینی ئهدهبى فارسى بو و پزدانی ئه ديب و خویندوى کورد دهۆرى هه ره گه وهى هه بوو. خه یالى شاعیرى کورد له خه یالى شاعیرى فارس نيزك ده بو وه نهك هى عه ره ب و تورك كه ده زانین شاعیرى توركیش له شیعر دا پتر شوین پى شاعیرى فارسى هه لده گرت وه نهك هى عه ره ب. هه رچى زمانى عه ره بیه له لایه ن موسلمانى غه یرى عه ره به وه له قه به ل باسه كانى ئاین و زانست کرابوو، ته نانته مه لاکان كه هه موو عومرى خویندن و مه لایه تییان له گه ل (صرف ونحو) ی عه ره بیدا به سه ر ده برد نه یانده توانى دوو قسه ی عاده تی به زمانى عه ره بى بلین مه گه ر مه لاکه خو ی له گه ل عه ره ب دا ژیا بیت، له راستیشدا زمانى نه حوى عه ره بى به لای عه ره بیه وه هه ر سه خته چونكه ده ستووره كانى زه حمه تترن له ده ستووره كانى ئه و عیلمه ی پى ده خویندرى. شاعیر هه تا دیت هه ست و سۆزه كه ی خو ی ده داده وه به حوكمى (مرفوع ومنصوب و غیر منصرف و منتهى الجموع..) و ئه و ته رزه ده ستووره ورد و په نامه کیانه هیزى بو پزى و دارپشتن و قافیه سنجى لى ده بریت. په كيك ده توانى له گه ل ده ستووره سه خته كانى (صرف ونحو) دا شاعیر پزى بیت كه له مندالیه وه به هو ی راهاتن و مشتومال بوونى زه وقه ئه ده بیه كه ی له گه ل ئه و ده ستووره نه دا صرف و نه وه كه ی لى بوو بیت به شىكى پیکه پنه رى هیزى ئاخاوتن و مه له كه ی شاعیریه ته نه خو هه روه كه مه هاره تی وه ستای به نه نا به سه یرکردنى ساده پیک نایه ت تا راهینانى ده ستى له گه ل دا ده بیت هه روه هاش هه لمشتنى ده ستووره كانى (ثلاثى مجرد) له لایه ن میشكه وه به راشكاوى نابیته زمانه وانى ئه گه ر له فیربوونیا ندا زمان هاوبه شى میشك نه بوو بیت.

په كيك له و شقلا نه ی شیعرى فارسى كه بو شیعرى کوردى راگو پزرا نازناوى شاعیر بوو، سه ر جارانی ش ده ستیان خو ش بى له و کاره ی کردیان هه ر نه بى له به ر دوو هو ی په كجار گرنگ:

هو ی په كه م ئه وه یه كه ئه گه ر (نازناو) خاوه نایه تى پارچه هه لبه سه ته كه بو دانه ره كه ی نه پاراستبایه له وانه بوو به شىكى زۆرى شیعرى ئه و سه رده مانه كه جارى چاپکردنى دیوانى شاعیرى کورد فه رمانك بوو ده یان سال داوى مه رگى شاعیر جیه جى ده کرا، بو غه یرى خاوه نه كه ی ساغ ببیته وه و دروشمى شاعیره كانمان له و پینگه وه تیکه ل پیکه ل به لكو کو پز ببیته وه. ئیمه ده زانین له گه ل هه بوونى نازناویش

گەلى جارى ھەلبەستى شاعىرىكىمان بۇ يەككى دىكە دەبردېتەۋە لەمەشدا شىعرى كوردى گەلىك پىتر لە ھى ەمەب و تورك و فارس دووچارى خاۋەنگۆرى بوۋە. ۋا پى دەچى كورد گەمتەرخەم بوۋە لە رېكخستنى دىۋانى شاعىرەكانى تا ئەۋەى يەككى ۋەك حاجى قادر لە ئەستەبۆلەۋە دەست و دامانى ھاۋولائىيەكانى دەبى و دەلى:

ئەى رەفىقانى ۋەتەن زۆر غەزەلم ماۋە لەۋى
لە كەلىننىكەۋە تەقدىرە ۋەكو ھەلبەكەۋى
ۋەك سەقىنە بگەرپى بىدەيە بەر مەدى نەزەر
خەيفە ۋەك من لە غەرىبى بمرىت و نەتەۋى

ئىنجا كە حال ئەمە بى پارچە شىعرەكانى بى مۆرى نازناۋ چۇناۋچۇنى بۇ خاۋەنەكانىيان دەبرىنەۋە؟

ھۆى دوۋەم ئەۋەيە كە ھەبۋنى نازناۋ بەكۇتايى شىعرەۋە ۋەك تەزكەرەى نفوس گەلىك بارى شىعرەكە پۈۈن دەكاتەۋە. دەزانىن ھى كام پۇزگارە. ھى كام مەلبەندە.. تى دەگەين چ چۆرە گۇرپانىك بەسەر ئاخاۋتنى ئەۋ مەلبەندەدا ھاتوۋە لە چاۋ ئاخاۋتنى ئىستاكەى. بەنموۋنە لە شىعرى نالىيەۋە تى دەگەين كە بەرى بابان لەۋ سەردەمەدا ۋەشەى ۋەھەى تىدا بەكار ھاتوۋە كە ئىستاكە ۋەك تىيدا نەمابى ۋەھەيە:

دوور لە تۆ ئىدى مەپرسە قوربان

حالى نالى كە نە مرد و نە زيا

ۋەشەى (ئىدى، ئى دى - بەۋاتاي ئىتر) لە ئاخاۋتنى ئىستاكەى سلىمانى بەسەرچوۋە.

ھەر نالى خۆى لە جىگەى (ئەى ئايندە (دە) بەكار دەھىنى:

رىشەكەى پان و درىژى بۇرپا خىزمەت دەكا

من گرىە ئەتۇ خەندە بەيەكدى دەفرۆشىن

لېت موعەييەن بى كە نالى گول بە دل پەرژىن دەكا

خولاسە نازناۋ گەلى سوۋدى ھەيە، بگرە لە سوۋد بەۋلاۋە تىيدا نىيە.

* ئەم وتارە لە دىدارى شىعرى كلاسكى كوردى لە سلىمانى خويندرايەۋە

بەيان، ژمارە ۷۲، ۱۹۸۱

خۇدەيتنەۋە لە دوو رەخنەي دۇستانەدا

لەو دەمەپا موزدەي نزيكبوونەۋەي دەرچوونى گۇقارى (كاروان)م پى راگەيەندرا چاۋەچاۋى ھەۋەل تروسكەي بووم ۋەكو ئەستىرەي بەيانىيان لە ناسۆي خۆرھەلاتەۋە تريفەكانىم بۇ بنىرى لەگەل بىن ۋ بەرامەي نزار ۋ گولزارىكى تازە گەشاىەۋەي ئەدەبىي كوردى، كەچى (بەختى خەۋالو)م كرمى بەو رۇژوۋەۋانەي كە لە دەمى بانكى ئىۋارەدا ۋەنەۋزى دابىت ۋ خۆي لە تەرۋىچى نوژى خەفتاناندا دىتېتەۋە. منىش لە رۇژى دەرچوونى ژمارەي دوۋەدا ژمارەي يەكەمى كارۋانى خنجىلانەم پى بوو بەئەستىرە گەشەي پاش خۇراۋا ۋ قومە شەرەتتى فتارى بەدرەنگە كاتەۋە. تا من چاۋم ھەلئىنا كارۋان بەخۆي ۋ كالاي گەۋەرىيەۋە لە كۆش ۋ باۋەشى گەرموگورى مەفتەن ۋ خۇششاۋەندى كورد ۋ كوردستانە ئەزەلى ۋ ئەبەدىيەكەي ھەسابوۋەۋە گەشاپوۋەۋە.. بالاي بەئالو ۋالاي قەلەمچنى ئەدىبە ھىژاكانمان ئاورىنگى پەلكەزىپىنەي دەدايەۋە. چىم پى نەما مەگەر ۋەك شاباشى دۋاي ئاھەنگى ئەم رىزە دراۋىلكەي وشەي بەسۆز ۋ پەرۋش لەم گوتارەدا بەرەۋ ھەنگاۋى كارۋانى پىشپۇۋە ھەلاۋىژم ۋ پىي بىمە بەشدارىي شەۋارە ۋ گۆزەبانەي كۆرپەيەكى نازدار.

راستىيەكەي، لە دلى خۇمدا چاۋى تەمام برىبوۋە بابەتەك لەۋانەي كەمتر دىنە بەرنىگاي خوينەرەنەۋە بەلكو ھەر نەبى بەھۆي تازەيىيەۋە شىاۋى يەكەم بەخىرەئىنانى چلچرايەكى نوئى ئەدەبىي كوردى بى، بەلام رىكەۋت ۋەھا بوو لە رۋىيەپەكانى گۇقار ۋ رۇژنامەي ئەم دۋايىيەدا نووسىنى ئەۋتۇ بلاءو بوونەۋە ئەگەر زوۋبەزوۋ تىبىنىيان تىدا نەكرى كۇيان بەسەر دەچى. لە ھەۋەلەۋە ۋىستەم چەند بابەتەكەيان لىرەدا ناۋكىل بەكەمەۋە بەلام خۇم لكاند بەتتەر پەنگىردنەۋەي دوو بابەتتى سىپىپاتىبوۋىيەۋەي رەخنە لىگىراۋ كە پىۋەندىي ھاۋىيەشاىەتەم بەيەكىانەۋە ھەيە ۋ خاۋەنى ئەۋ دىكەيانم، لە ھەردوۋ كارىشدا مەبەستى سەرەكىم رۋونكرەنەۋەيە نەك لەسەر خۇكرەنەۋە.

ژیر سهرهناوی (نرخاندنیک) و (نرخاندنیک دهرباره زاراوه زانستییهکان) بلأو بوو تهوه لهگهل بهلینی دهرچوونی بهشی دیکهشی. هرچهند وهها پهسهند دهکری که دواي بلأوکردنهوئی سهرلهبهري بابته قهلهمی تیبینی وهلامدانهوه بکهوئته گهر بهلام نهو باره منی تیدام بهبهريبهوه نییه پشوی چاوهنوری تیدا دریز بکهمهوه هر نهی لهبهرنهوهی که بهزحمت دهستم دهگاته چاپمهنی. نهو دوو دانهیهش له گوڤاری کاروان به ریکهوت تییان ههلنهنگوتم جا نهگهر ژماره دیکهی لی چاپ کرابی تا ئیستا ۱۵/۲/۱۹۸۳ به من نهگهیشتهوه. نهمه له لاییکهوه، له لای دیکهشهوه بههویا نیم له ناست رهخنهکانی ماموستا ئالانیدا خوُم دانووسینم له هرچی دهیلت و جابهجیی لهگهل بکه. هم لهبهرنهوهی که کاری وهها له رادهبهدر دیرخایینه و هم له پرووی نهوهوه که زاراوهکان له سهرهتاوه بو رهخنه لیگرتن و عیب برینیان بلأو کرانهوه. بهو پییه نووسینهکی ماموستا ئالانی وهرگرتنهوهی خوايشتی لیژنهی نهو زاراوانیه و سیاسي بو دهچینهوه. لیژندا من تنها بهسهر نهو شتانهدا دیمهوه که تروسکی زاراوسازی و زمانناسی له هه لگپر وهرگیریان هه لستیهوه، نهویش بایی دهسه لاتیکی له بارمدا بیت.

۱- لهبارهی (شیوه - روالهت - وینه)وه:

وهک من بوی دهچم وشه شیوه پتر له (وینه - روالهت) هوگری (بابته) ده بیت چونکه (روالهت) پروکه شیکی بی بایهخه (وینه)ش به لای شکلی ناو ئاوینه و کامیژادا دهچیتتهوه. fomی رۆژاوايش نه روالهته و نه وینه. ئینجا نهگهر نیو هیندهی (روالهت و شیوه) چاپووشی له کهرتی دووهمی زاراوهکه بکهین نهوسا (شیوه پهروهرایهتی) گهلێک بهولای (روالهتایهتی و روالهتی) واتای (خو پیره بهستنهوه) دهگهینی که له نهسل زاراوهکهدا مه بهستیکی بنه رتهیه.

۲- له کوردیدا تهعبیری (پیت بهپیت) بهتایهتی له نیو مه لایاندا هیندهی دهقاودهق و پتریش له باو بوو، ههر دووکیان بویهک واتاش بهکار دههاتن ئینجا ههر کامیکیان پهسهند بکری جی خویهتی بهلام نابی رینگه لهوی دیکه کویر بکاتهوه.

۳- وشه (پارهو) ههر چونکه له واتادا بهرتهسکتره له (رینگا - ریباز) پتر دینه رهدای بو واتای (مذهب فلسفی) که نهویش بو خو باریکه رینگهیه.

۴- لهگهل پروونکردنهوهی ماموستا ئالانیش من ههر لایهنگیری (گومانگر) دهبم نهک

(گوماندار). چی لیژنهش له باره‌ی ټیګرپای ئه‌م خال‌ه‌ی ګوتووه پښوانه‌ی زمانناسانه‌ی ټیډا کراوه. (ټیپه‌ی و ټینه‌په‌ی) لیږده‌ی بی ده‌خله، که‌رتی دوا‌ی (گومان) یش چ (ګر) بیت و چ (دار) ه‌ردوویان ټیپه‌پن ه‌روه‌ک ده‌ګوتری باجګر ده‌شګوتری پاره‌دار و ملکدار و زه‌ویدار و به‌ره‌نگدار. ئه‌م پاشګره‌ی (دار) له (دارشتن - داشته‌ن) ی فارسییه‌وه هاتووه که (مضارع) ه‌ک‌ی ده‌بیته (دارد) و ناوی کارای لی پیک دیت و ده‌بیته (دار). ئه‌و مه‌به‌سته‌ی که له واتای (متشکک) دا ه‌یه له‌ګه‌ل (ګرتن) باشت د‌روا نه‌ک له‌ګه‌ل (تمک) که ده‌کاته‌وه (داشته‌ن - داره‌د - دار) چونکه له (ګرتن) دا (نیاز) ئاشکراتره.

۵- لیژنه له په‌سه‌ندکردنی ئه‌داتی (ه‌ک‌ی) بو نیسبه‌ت نه‌یویست له ه‌موو بارنکدا بو ه‌موو زاراو‌ه‌یک ه‌ر (ه‌ک‌ی) به‌کار بیت چونکه دیاره (ی) ی نیسبه‌ت هی به‌لاوه‌نان نییه، ته‌عبیری (خو لیدزینه‌وه‌ش) ه‌ر لایه‌نی ناچاری پاده‌ګه‌یه‌نی، دیاره ئه‌ګر (ی) ی نیسبه‌ت بو ه‌موو وشه‌یه‌کی ده‌ست دابایه نه‌لیژنه خو‌ی لی د‌دزیه‌وه نه‌کورد‌ه‌واریش زمانی له (لاوه‌کی، شه‌وه‌کی...) ده‌ګیږا. که‌س نالی و نه‌یګوتووه (کوردی، به‌هاری، خو‌مالی...) ده‌بی ره‌ش بب‌نه‌وه. به‌لام بڼګومان رسته‌ی (ئ‌م کی‌شه‌یه هو‌شه‌کیه نه‌ک کرده‌کی) ه‌له‌که‌وتوتوره له رسته‌ی (ئ‌م کی‌شه‌یه هو‌شیه نه‌ک کردی وه‌یا کردنی). تا ئیره جوداو‌ازی بیروپا له‌م مه‌یدانه‌ی نیسبه‌ت‌پا ده‌ګه‌ریته‌وه بو ق‌ناعتی زمانناس و زاراو‌ه‌ساز چونکه ه‌ردوو رې‌باز شوین پنی ئاخپوره‌ی پپوهیه، به‌لام وا دیاره ماموستا ئالانی (ی) ی نیسبه‌ت و (ی) ی ناوی مه‌عنای به‌لاوه یه‌ک شتن. ئا لیږده‌ی ق‌ناعت بر ناکات چونکه ه‌روه‌ک له پنی ق‌ناعت‌ه‌وه (ټیپه‌ی) نابیته (ټینه‌په‌ی) ه‌روه‌هاش (ی) ی نیسبه‌ت نابیته (ی) ی ناوی مه‌عنا. ده‌بی کاکه ئالانی به‌ره‌ودوا بګه‌ریته‌وه و به‌نیوان دوو راسته‌رپنی ئه‌و دوو باب‌ه‌ته‌دا سه‌ره‌ژیر بیت‌ه‌وه بی ئه‌وه‌ی ټیګه‌لیان بکات. خو ه‌رګیز موجه‌له‌ش له‌ودا نییه که بلیم ئالانی یه‌کیکه له تاک تاکی ئاخپوره‌ی کوردی له سه‌لیقه‌ی ه‌ستیارۍ زګماک و بی خه‌وشه‌وه کوردانه د‌ده‌رسته‌ی ګوتن و نووسین، کوردانه له باب‌ه‌ت ه‌له‌ده‌پچیت و کوردانه د‌ده‌بریت و تی ده‌کاته‌وه. ئینجا ئه‌ګر ئالانی له‌م جووت چاویله‌کی به‌ریانی ریزمان پاژنه‌ی ته‌ر بووبی کی بی جاره‌ها و باره‌ها پیلایو له ده‌قی نووسین ږوو نه‌چووبی.

له ئاخاو‌تن و نووسینی ئیستاکه‌ی فارسی و کوردیدا بو نیسبه‌ت و بو ناوی مه‌عنا

ھەمان (ی) دريژى قوۋچاۋ بەكار دىت و دەگوترى - بۇ نىسبەت دەشگوترى (جوانى - بۇ ناۋى مەننا) لە كۇندا بۇ نىسبەت (يك) و بۇ ناۋى مەننا (يھ) بەكار ھاتوۋە. كىتئە كۇنەكانى پەھلەۋى و پىش پەھلەۋى ئەم جودايىكردنەيان شتىكى دەستورىيە. بە نمونە لە لاپەرە (۱۰) ى. كىتئى كارنامەى ئەرەدشېرى پايەكان - نووسىنى بەرام فرەوشى، چاپى تاران ۱۳۵۴ - ئەم وشانەى (چاپوكىھ، «سواری») لە ناۋى مەننا و وشەكانى (گەرامىك «گرامى، رېزدار»، ئەپارىك «بە واتاى دىگر، ھى تر»، نامىك «نامى، ناودار»، لە نىسبەتدراۋ دەدىترىن. لە نىۋان رۆشنېرانى كوردى ئىرانىش ئەم زانىارىيە ۋەك ئەلفوبىئى لى ھاتوۋە بەلام لای خۇمان مەسەلەكە ھىندە ناشكرا نىيە. يەكەم جار لەلەين د. فارووق عومەر سىدىقەۋە، كە ئەوسا جارى خوتىندكارىش بوو، باسى بىنەچەكى ئەم دوو (ی) بەگوتار لە گۇقارى كۇپدا بلاۋ كرايەۋە. بە نمونە وشەى (زىدىق، زەندىك) نىسبەتە بۇ لای (زەند). دوور نابىنم رېژەى (دەرەكى، ناۋەكى...) ش لەو وشانەدا پاشماۋەيەكى شىۋاۋى ئەم نىسبەتە كۇنەى زمانە ئىرانىيەكان بىت ھەرچەند ناتوانم بېپارى لەسەر بىدەم چونكە زمانى كوردى بەنوسىن شىۋە ئاخاۋتن كۇنى نەپارىزراۋە تاكو بزانىن لە كەنگىنەۋە ئەو رېژەيە پەيدا بوۋە و نایا لە بىنەرەتەۋە (ەكى) بوۋە ياخود لە (يك) ەۋە گۇرپاۋە. نمونەكانى مامۇستا ئالانى كە لە لاپەرە (۷۱، ۷۲) ى ژمارەى يەكەمى كارواندا بۇ نىسبەتى حىساب كردوون بەشى زۇريان ھى ناۋى مەننان. وشەكانى (براىى، ھاۋبەشى، وشەسازى، داماۋى، سەپانى، كەلەگايى، ھەرزەكارى، جودايى، لاۋى، گەنجى، ئازايى، ئازايەتى، لاۋىتى، گەنجىتى) ھەموۋيان ناۋى مەننان و پىۋەندىيان بەننىسبەتەۋە نىيە لەبەرئەمە رەخنەيەكى لەسەر بىنەماى ئەو وشانەۋە ھەلستابن بەرەو بۇشاىى دەرۋن.

ۋا دەزانم بەكارھىتەنى (ەكى) بۇ نىسبەت لە شوین و بارى ئاستەنگدا نووسەر و ئاخىۋەر رەھا دەكات بەنمونە.

تیر بۆ شېعان

تیری بۆ شیع

ئىنجا ئەگەر وىستمان بلىن (شېعانى) و ئەو (ی) ھەمان بۇ بەكار ھىنا ھەر دەبى بلىن (تیری) كە بۇ (شېع) مان دانا كە ئىتر لەگەل (شېعانى) دا تىكەل دەبى بەلام دەتوانىن تا رادەيەك چاپۇشى لەو لەمپەرە بكەين چونكە لە ھەموو زمانىكدا وشەى واتا جودا دىگەنەۋە يەك فورم ھەرۋەك لە عەرەبىدا وشەى (أرى - فعل مضارع للمفرد

المتكلم) دهگاتهوه (أرى - فعل ماضى للمفرد الغائب). لهمپهري گهورهی لهوهدا دهبی که بمانهوی پژهی نیسبهت بو (تیری - به واتای شعب) بهکار بهینین و (ی)ی تیدا بخهینه گه که هه دهبیتهوه (تیری). ئینجا نهگه هانا بهینه بهر (هکی) لهمپه له نیواندا نامینی.

تیر بو شعبان

تیری بو شعب

تیرهکی بو شعبانی

تیرهکیهتی بو شعبی

خۆ نهگه رستم (شعبانی - تیرهکی) که ناوی مادهیه بکهینه ناوی مهعنا نهوسا بهران بهر (الشعبانية - که مصدری صناعیه و ناوی مهعنایه) دهلین (تیرهکیهتی) بهرواش ناکه دهرفهتیکی دیکه له دهستوراتی زماندا پهیدا ببی بو دهربازیوون لهم ئاستهنگه. نهوشانهی کوتایییان به (ی)ی دریزی قووجا و دیت وهک (هرسی، ترۆزی، سۆفی) ناتوانن (ی)ی نیسبهت بهخویانهوه بگرن، ناشبی خهیاڵ بو (برسیانه، ترۆزیانه، سۆفیانه) بهروات چونکه نهمانه ناوهلکارن، ههچی وشهی نیسهتدراوه ناوهلناوه. ئینجا نهگه نهلین (برسییهکی، ترۆزییهکی، سۆفییهکی..) پنگهی کورتمان لی دریز دهبیتهوه وهیا هه به جاری پنگه که کویر دهبیتهوه.

له زۆر شوینی کوردزماندا نهگه ناوی جینگه و ئاوی وهک (جهلی، داری کهلی، سلیمانی) به (ی) کوتایی هاتبیت بو نیسبهت دهلین (جهلییهتی، داری کهلییهتی، سلیمانییهتی) واش دهبی کورتی دهکه نهوه و دهلین (جهلهتی..). ئهم بهکارهینانه تا ئیستا کهش باوه و بو خۆم گوئیستی بووم بهلام خهریکه له بن شالاوی شارستانهتی و خویندنی نویدا کهوا گهلیک نادگاری میراتی تی دهبات، ئهمیشیان تی بجیت. باوه بهکه لهو گوندانهی قوتابخانهیان تیدا کراوتهوه تهنها بهسالداچووهکان بزانن بلین (سهرووکانیهتی، جیاقوولییهتی..). ههچی وهچهی تازهیه خهریکه (دار، دور، زار، زیر) فیر دهبی و بهلای نهوشانهدا ناچیتهوه که ماموستاکهی لییان بهلهر نییه.

له کوردیدا (ی)ی ناوی مهعنا هه بهو وشانه دهویری بیانکاته ناوی مهعنا که ناوهلناون و وهسفی ماده دهکه ن نهک خویان مادهن. وهک: جوان، جوانی - شیرن، شیرنی - ناسک، ناسکی - دزیو، دزیوی.. زمانی کوردی وپرای (ی) سی ئهداتی

دیکه‌ی هه‌یه بو داریشتنی ناوی مه‌عنا:

۱- ئەداتی (هتی) وهك: پیاو، پیاوهدتی - دایك، دایكه‌تی - برسی، برسییه‌تی..

۲- ئەداتی (ایی) ئەمه‌یان بو مه‌به‌ستیکی ورد له‌کار دیت: به‌نمونه، وشه‌ی (دریژی) بو (مطلق الطول) دیت به‌لام که ویستت (هه‌ندیک طول) نهك (مطلق الطول) ده‌ربهریت ده‌لییت (دریژیایی) ژووره‌که، شیرناییی شه‌کره‌که، پووناکاییی په‌نجه‌ره، به‌رزاییی شاخه‌که، سه‌وزاییی گیاهه‌.

۳- ئەداتی (ایه‌تی) به‌ زۆری بو ده‌رخستنی پیوه‌ندبی نیوان مروّف به‌کار دیت وهك (خزمایه‌تی، دوژمنایه‌تی، دۆستایه‌تی، کوردایه‌تی، قه‌ومایه‌تی، مه‌ردایه‌تی، که‌سایه‌تی، رابه‌رایه‌تی، عه‌بدایه‌تی..). هه‌ر ئەم ئەداته‌یه‌شه‌ ده‌توانی ناوی مادی رەق و زه‌قی به‌ پۆز وه‌رگیزی بو ناوی واتا وهك (به‌ردایه‌تی - التحجر، الحجریه، که‌چایه‌تی، الجبریه، خو‌لایه‌تی، ئاسنایه‌تی..)

زۆرینه‌ی ئەو وشانه‌ی ده‌نگی ئەلفیان تیدایه‌ وهك (برا، گه‌دا) ئەلفی (ایه‌تی)یان ده‌سوویت و ده‌ینه (برایه‌تی - نهك برایایه‌تی - گه‌دایه‌تی نهك گه‌دایایه‌تی..) له‌ شوینی دیکه، ده‌میکه‌ ئەم دیاره‌ده‌یه‌ی تیچوونی ئەو ئەلفه‌م پوون کردووه‌ته‌وه‌ لی‌ره‌دا ناچمه‌وه سه‌ری..

نووسه‌رانی سلیمانی به‌پێی ئاخاوتنی ناوچه‌یی له‌ جیاتی (برسییه‌تی، ئەمینه‌داریه‌تی، ئیتالییه‌کان..) ده‌نوسن (برسیتی، ئەمینه‌داریتی، ئیتالییکان..) هه‌رچی زۆربه‌ی کورده‌ جوهره‌که‌ی دیکه‌ که‌ به‌کاره‌ینانی ره‌سه‌نه‌ پێژه‌وی ده‌که‌ن، ره‌سه‌نایه‌تی ئەو جوریان له‌ دوو به‌لگه‌وه‌ به‌ئیسپات ده‌گات: به‌لگه‌ی یه‌که‌م ئەوه‌یه‌ که‌ زۆرینه‌ی هه‌ره‌ زۆری کورد ده‌لی (برسییه‌تی، وه‌لییه‌تی..) به‌لگه‌ی دووم ئەوه‌یه‌ که‌ ئاخپه‌ره‌ی سلیمانی‌ش له‌ ناچاریدا باده‌داته‌وه‌ بو پێبازه‌ ره‌سه‌نه‌که‌ که‌ مه‌جبوره‌ بلی (ئیتالییه‌ هونه‌رمه‌نده‌کان). چارت ناچاره‌ بلی (برسییه‌ هه‌زاره‌کان) ماموستا ئالانی‌ش به‌ رێبازی ئاخپه‌ره‌ی سلیمانی بو (لاویتی، گه‌نجیتی..) چووته‌وه‌. هه‌ر چونیک بێ ناشی رێبازه‌ ره‌سه‌نه‌که‌ پێی لی بگیرێ، ته‌نانه‌ت له‌ وشه‌ی وهك (پۆشت، گه‌شت) یشدا ناشی (پۆشیت، گه‌یشیت) که‌ راسته‌ره‌ کوێر بکریته‌وه‌. بێخود ده‌لی (له‌و رۆژه‌وه‌ رۆیشتوو ده‌راوه‌ دلی من). نالی ده‌لی (کێ ده‌ستی ده‌گاته‌ به‌ی و ناری نه‌گه‌یشته‌وت). حاجی ده‌لی (که‌ پیر بووم تی گه‌یشتم ده‌ستی گرتم). ئەدیبه‌ له‌سه‌ریه‌تی له‌مانه‌ و له‌ هه‌رچی

وہک ئەمانە ھەبە خۆی لە رێبازە ڕەسەنەکەیی کوردی ڕابھێنێ. ئێمە لە سەرەتاکانی ڕەنگوڕێژکردنی شیوازی ئەدەبیی کوردیداین، چى ئیستاکە ڕەگ دابکوئی دەبیته شەقامەڕێی تەعبیری کوردی. ئەو زمانەى شیوەى ئەدەبییان دەقى گرتوو لە ماوەى ۵۰ سالدا یەك پیتیان لى ناسووی و ناقرتی. کورتکردنەوی بى حیساب لە شیوە ناخاوتنى ڕەمەکیدە دەبى تا ئەوی خەلقى توونس لە ناخاوتنى یەمەن ناگەن، سنەیش زەفر بەتوویژی ئاکری نابات. چەندیکی بلوی لە پاشماوەی کۆنە زمانەکەمان بپاریزری سوودی خۆمانە چونکە ھەتا بەرەو دەق و دەستووری ڕەسەنەو بەرۆین پتر خەلقى تیدا کۆ دەبیتهو و لە یەکدی حالى دەبن. کوردی لەو دوو ھزار سالەدا ھێندەى لى سوواو لە لزووم بەدەر بى.

بەر لەوہى لە بەشى یەکەمى گوتارەکە بڕۆم بۆ بەشى دووہمى چەند وردە تێبینى ھەن پێیاندا تێپەر بېم:

کەرتهکاری (گر) و پاشگری (گەر - بووئەتەو «گر») لە یەکدی جودان: ھەرچى (گر) کەرتهکی کارى (گرتن) ھو ناوی کارای لیکدراو (بەتەعبیری جارەن اسم فاعلى مرکب) دروست دەکات وەکو کەرتى زۆرینەى کارەکانى دیکە (جەلشۆر، نانخۆر، باجگر، سەرتاش). بەعادت کارى تێنەپەر لەگەڵ وشەى (صفە) و لەگەڵ ئاوەلکاردا لیکدراوى ئەوتویى دروست دەکات چونکە بەرکاری ناوێت وەك (خۆشۆ، سەرەپۆ، بەسەرھات، زۆرەپ). ھەرچى (گەر - لە بەشى زۆرى وشە لیکدراوى ئیستاکەدا بووئەتەو «گر») بارتەقay (ھوان) لەگەڵ ناو دیت و سیغەتى لیکدراو دەکاتە ناوی کەسابەت وەك (ناسنگر، مزگر - دەرگەوان، پاسەوان).

لە وشەى (نێرکە پیا)دا بەشى یەکەمى وشەکە لە (نێرەك) ھو نەھاتوو بەلکو لە (نێرەك) ھو سوواو. بە ئەسڵ (نێرکە پیا) دەستکە قورادە) بوو. ئیستاش لە ھەندى ناوچەى عەشیرەتیدا پیرەکان، بگرە زۆر کەسیان (نێرکە و دەستک) بەکار دەھێنن، ھەرەك وشەى (قەننە)ش دەکەنەو (قەلنە) کە پتر بەرەو (قەلوون و قلیان) ھو چووئەتەو.

وشەى (پێژە) بۆ (صیغە) دەست دەدات وەك (پێژگە) ھەرچى (پێژگە) یە وەك (ئیسگە، بنگە، شەرگە..). ناوی شویئە (نەك ئاوەلناوى شوین). وشەکەش لە (پێشتن) ھو بەرەوئەتەو کە بە ھەلە وەیا بۆ سووککردن دەکریته (پشتن) بەلگەش

ئەوھىيە كە لە ئاينىدە و فەرماندا ئەو (ى) دە دىتەوھ:

ئاوھكەم رېشت

ئاوھكە دەپژم

ئاوھكە برپژھ

(رېژھ و پېژھ) ش ھەر بەلگەن.

لە وشەى (كەلەمىزد) دا ئەو (ە) يە كە فەتھى عەرەبىيە نىۆبەند نىيە دەنگىك دەبىتە نىۆبەند (ناوگر) كە بترنجىتە كلىشەى وشەوھ نەك بەيتە نىۆان دوو وشەوھ. بە نموونە لە وشەكانى (بزوتن، بزوتن - بووردن، بواردن) ئەو ئەلفە نىۆبەند (ناوگر)ە. بەلاى منەوھ دەنگى (ر)ىش لە (گرنج) دا ناوگرە ترنجاوھتە كلىشەى (گنج) ھەروھەا (رى) (قرژ) چووھتە ناو (قرژ).

دەرپۆم بۆ ژمارە دووى كاروان:

كاتى خۆى كە پەخنەكانى مامۇستا ئالانى بۆ كۆپى زانىيارى كورد ھاتن گەرماوگەرم لىژنەيەك - بەسەرپەرشتىكردنى خۆم دەستى داىە رېكخستن و نامادەكردنى ئەو پەخنانە و ھى دىكەش كە لە نووسەرى دىكەوھ ھاتبوون و بۆ بلاوكردنەوھيان. وپراى ئەو پەخنانە، ئالانى، پاسپاردەى بەنرخى دىكەشى بۆ كۆپ جىيەجى كوردبوو لە بابەتى فۆلكلور و كەلەپوور. خەرىكى رېكخستنى ئەوانىش بووين بەلام رېكەوت وەھا بوو بەر لە سازدانى ئەو كارانە پىۆەندىم بە كۆرەوھ نەما، زۆرىشى نەبرد ياساى تازە دەرچوو، (دەستەى كوردى) خستە شوپنى كۆپ و ئەو بووھ بەرپەرس. دەمەوى زۆر بەخىرايى لە بەشى دووھەى نووسىنى مامۇستا ئالانى دەرچو، بۆ ھەر مەبەستىك بى (قسە رېستەوھ) بەجىترە لە (قسە كاوپژكردنەوھ). رەنگە (ھاوبەندى)ش لە (ھاودەنگى) بۆ (ترباط) لەبارتر بى ئەگەر تارمايى (ھاونىرى) بۆ خۆى نەباتەوھ.

(ژىربىژى) بۆ ھونەر وەيا زانستى (منطق) و (ژىربىژ) بۆ كەسىكى (منطق زان) بى و (ژىربىژەكى) بۆ نىسبەت وەلاى (ژىربىژ) و (ژىربىژىيەكى) بۆ نىسبەت وەلاى (ژىربىژى) كپە ناكەن، ھەرچى (ژىربىژانە) يە ئاوھلكارە وەك بلىي: ژىربىژانە دەدوى، كوردانە دەپۆشى، مەردانە ھاتە كايەوھ. وشەكان لەم رېستانەدا وەسفى كار دەكەن نەك كارا (فاعل).

ئەگەر (پۆلاندىن) بۆ تەسنىف بېيتە دەستوورى داتاشىنى (كار) لە (ناو) خزمەتىكى

گه وره به زمانه که مان دهگات هر چه ند له پۆلاندنیشدا هر واتای کۆ و کۆمهل و ئاپۆره وهردهگیرئ نهک واتای (جۆرجۆر و خواروژوور) که له (صنف)ی عهرهیی class ئینگلیزی وهردهگیرئ. بهلام لزووم نابینم بینی پتوه بنیین و و بلّین (کابرا چهتری لی دا و خوی عهلیشیشاند...) مهگهر به نیازی گهپ و گالتهکردن بی.

وشه‌ی (ره‌خسکان) له ئاخاوتندا باوه هر چه ند له هه‌موو ههریمیکیشدا ئاشنا نه‌بی. ئەم نه‌بیستبوونه‌ی ئه‌دیبه‌کانمان که ده‌چیته‌وه بۆ دوو هۆی سه‌ره‌تایی، یه‌کیان نه‌گه‌ران و سه‌ر لی‌نه‌دان. دووهمیان نه‌بوونی چاپه‌مه‌نی له هه‌موو ههریمه‌کاندا، تا ئەم نه‌بیستبوونه زۆر جارمان ده‌مه‌ته‌قه‌ی هه‌ڵستاندووه ته‌نانه‌ت جارێکیان نووسه‌ریکی سه‌ر به‌زمان له ئاست وشه‌ی (چیم) به‌واتای (فریز - فریزو) وه‌ها نه‌سه‌لمی‌ن بوو هر له‌بنه‌وه ئینکاری هه‌بوونی ده‌کرد. که‌چی فریزجار به‌واتای چیمجاره. ئەو پیمه‌ره‌یه‌ی بۆ کێلانی زه‌ویی چیمجار دروست ده‌کری پتی ده‌لّین (پیمه‌ره‌ی چیمبیر). نووسه‌ریکی دیکه‌ش به‌رانهر وشه‌ی (رایه‌خ) سه‌ری له‌و (ی)ه‌ی ناو وشه‌که سوپما‌بوو، به‌درژی له ته‌علیلی په‌رینه‌وه‌ی یییه‌که بۆ ناو وشه‌که‌ی ده‌کۆلییه‌وه چونکه هه‌ر گو‌ییبستی (راخستن، هه‌ڵخستن، خستن...) بو‌وبوو که‌چی فۆرمی وشه‌که (یه‌خستن، ییخستن، ئیخستن، هیخستن) له هه‌مووشیاندا ده‌نگی (ی) هه‌یه که ئیتر دیاره (رایه‌خ) له‌وان که‌وتوو‌ه‌ته‌وه. گۆرانیبێژی کۆیی (حوسینی حه‌به‌تۆز) به‌ر له ۵۰ سأل پتر قه‌وانی ده‌کرد ده‌لّی (هات کاروانی که‌رداران، ییخستیان له‌ بن داران، لی‌ده‌ن ده‌ردی حه‌لوکی...). وشه‌ی (تی وه‌ریخ) له‌ دوو پی‌شگری (تی، وهر) و که‌رتیکی به‌رای‌ی (یه‌خستی) پێک هاتوو‌ه. هه‌ر له‌و جۆره‌ی گو‌ییبستی نه‌بوونه جارێکیان دوو فهره‌نگ‌نووسی کوردی له وشه‌ی (فروسمان) که من له نووسیندا به‌کارم هینابوو پامان و نه‌یان‌بیستوو که‌چی له زۆر شو‌ینی به‌ری سو‌ران به واتای (ئه‌فسوون لی خو‌یندن، ته‌له‌سم به‌ندکردن) له‌ گه‌ر دایه. یه‌ک له‌و دوو فهره‌نگ‌نووسه (زه‌بیحی) دواتر پیمی گوته‌وه که تو‌ی‌زینه‌وه‌ی له وشه‌که‌دا کردووه له خه‌لقی باله‌که‌تی بیستوو له جیات‌ی فروسمان ده‌لّین (فلیسمان). وا دیاره وشه‌ی (ره‌خسکان) یش بۆی رێک نه‌که‌وتوو به‌ر گو‌یگری به‌ری بابان که‌وتبی. ده‌نگی (ک) له وشه‌سازی کوردیدا ده‌وریکی چالاکی هه‌یه، لی‌زه‌دا کارمان به‌یه‌ک باری ئەو ده‌وره هه‌یه که ده‌بیته‌ پاشگری کار و زینه واتایه‌کی تی‌دا په‌یدا ده‌کات. پاشگری (کا) له چاو پاشگری (ا) خه‌ستوخو‌لییه‌ک وه‌یا شیوه‌گو‌رییه‌ک له وشه‌دا په‌یدا ده‌کات. به‌ نمونه، له‌ په‌گی

(بزېر) هوه به هوى پاشگري (ا) كارى (بزېر) پيدا دهى. كه پاشگري (كا) ي پيوه لكا دهېته (بزېر) كان) شيوه يه كي نوئ بو (بزېر) كاو) پيدا دهكات له چاو (بزېر) او. وشى (په شيو) دهېته (په شيو) و ده شيوه (په شيو) كه سه ختتره له په شيو، هر خو شيه تى بوو ته (په شو) كان). دوو نابېنم (هه لېروان) و (هه لېرو) كان) ش دوو دلؤپى ئه م خوړگه يه بن. نووزانه وه بنگه ي وشى (نووسكانه وه) يه به لام دهنگى (ز) به جيرانه تى دهنگى (ك) بوو ته (س) چونكه هه ردووكيان واته (س، ك) دهنگى كېن هه رچى (ز) ه ناوازه داره له بهر خاترى (ك) هكه خوى كپ كردووه وه كه وشى (نازك) كه له (ناز) هوه هاتووه بوو ته (ناسك) له بهر هه مان سه به، (بازو) ش بوو ته (باسك). هه رچى وشى (ره خسان) هه خزمى نزىكى (ره خسان) ه و هه ردوويان له واته (به (ره خسين و ره سين) دهگه نه وه، به لام له (ره خسان) دا زېد هيزك هه يه ئه گه ر (كوگر) به (جامع) و هه ر بگيرئ (كو نه گر) نايته (مانع)، دهېته ئه و شته ي هه نديكان دهگرئ و هه نديكان ناگرئ. بو ئه وه ي بېته پچه وانه ي (كوگر) دهى بگوتري (هېچنه گر) ئه وساش (هه مووگر) په سه ندر دهى له (كوگر). به لام (هېچنه گر) هر له بهر انبه ر (كوگر، هه مووگر) دا ده سازئ نه خو (مانع) (هېچنه گر) نيبه.

له كو تاييى ئه م پيدا چوونه وه يه دا ده ليم ماندو و بوونه كه ي ئالانى جئى سپاسه و دهى به و په رى هه ناسه دريژيويه له گه ل زار او ه كاندا خهريك بى. منيش ئه گه ر چاوم به نووسينه كانى كه وت و به چاكم زانى پنياندا بچمه وه تا پيم بكرئ تيبينييه كانم بو خوى ده نيرم به مەرچي كه ئه دره سى بزائم. زوريش گوشاد ده بم هر جاره كه ده بينم نووسه ران له و زار او انه وشه و هه ر ده گرن و به كارى ده هين، وهك بلئ هه سانه وهى ئه و باغه وانه هه ست پئ ده كه م كه ده بينئ نه مامه كه ي شين بووه و به ريشى گرتووه.

ب

له (العراق) ي (٩) شوباتى ١٩٨٣، له ژير سه رنه اوى (وينه ي هونه رى له شيعرى حاجى قادري كوييدا) مامؤستا عه بدو په راق بيمار به دوا شيكر دنه وه ي چه ند نموونه يه كه له نيگار كي شى هه ستيارانه ي به هاريه كه ي حاجى ده نووسئ: «جا له م روووه و ته كه ي مامؤستا دانه رى كتيبي (چه پكك له گولزارى نالى) به ئاسانى په ت ده كريتوه كه له لاپه ره ١٩٩٩ دا گوتوو يه تى:

«يادى گوته ييكي ترى (دلدار) ده كه مه وه كه ده يگوت حاجى قادر له به هاريه كه يدا

شوينپي (قورباني تۆزى ريگه تم)ى نالىي هه لگرتووه ته وه و ئوسا من ئه مه م له دلدار نه ده سه لماند كه چى ئيستا وهك به ديهييه ئاشكرايه له بهرچاوم چى دلدار ده يگوت راسته».

چونكه دانهرى نهو كتييه منم پيويست بوو ليژهدا نهختيك پروناكايى بو لاي نهو شوين پي هه لگرتنه وهيه و په تكدردنه وهكه ي بهاويزم.

دهبي له پيشه وه بليم شوين پي هه لگرتنه وهى نالى له لايه ن حاجى قادروه نه كه مايه تىي تيدايه نه بلعاتيكيشه له كهس به عهيب بگيرى. له نيوان شاعيرانى كورددا ويژراي شوين پي هه لگرتنه وه (تضمين وقعباس)يش بهرچاو دهكهوي كه پتر له نزيكه وه خوولي اي شاعير به غهيري خويه وه دهلكيني. نالى كه دهلي:

نارى سينه م گهر نه بي غه رقم ئه من

ئاوى چاوم گهر نه بي سووتاوم نه ز

يه كسهر و اتاخوازي له م به يته ي (ابن الفارض) كردوه:

فلولا زفيرى اغرقتنى ادمعى

ولولا دموعى احرقنتى زفرتى

به لام نالى مه هاره تيكي تيدا به كار هيناوه وا بزانه لهو كتييه ي (چه پكيك..)دا پروون كراوه ته وه. جاريكيان باسى ئه م ئيقتيياسه م بو (بله) كرد. له پيشه وه نه يسه لماند به لام كه گوتم ناشي نالى شيعرى ته سه وفى وه ها.. قسه كه ي پي برپيمه وه و گوته كه ته سه وفت ناو هينا سه لماند.

حاجى قادر دهلي:

به (تضمين) به يته كي نالى ده هينم تا په فيقانم

بزانن من به نهو نابم خه زه ف قهت وهك گه وه هر نابي

«كه مه ندى زولفى دوولانه له بو گهر و موسلمانانه

دهكيشن بي محابانه چ له ملابي چ له ولابي»

پينج خشته كي له لايه ن كورد و غهيري كورد وه جوړيكه له تيك ئالانى دهروونى و پواله تى شاعير و شاعير..

(تلميع)يش هه ر له م بابه تانه يه.

ئەمانە ھەمووی لە نێوان کورددا باو بوون بەلام ئەوێ پێی دەرگوتری (معارضە)
 لە کوردەواریدا بەرچاو ناکەوێ، ھەر نەبێ من نەمدیتووە بەلام وا بوو دوو شاعیر
 ھەمان پارچە ھەلبەستیان لە شیعری بێگانەووە وەرگیراوەتە سەر کوردی وەک کە
 بێکەس و گۆزان کردیان. دەشبێ ئەم بابەتانە تێکڕایان خۆ تاقیکردنەووە و خۆ بە خەڵک
 گرتن و خۆ نواندنیان تێدا یە ھەرچەند ئەم نیازانەش پێی لە ھەلچوونی عاتیفە ناگرن،
 بگرە و ھا بوو لە پێنج خشتەکیی سەرکەوتوودا سۆزی شاعیری دوو ھەم سەر دەکات کە
 بە ئاھەنگی سەد لە سەدی شاعیری یە کەم دەدوێت:

دلی بردم بە ناز و عیشووە دیسان شوخی عەبیاری
 فەریبی دام بە چاوی مەستی خوێ مەحبووبی سەحکاری
 لە ھیجرانی تەقم کرد ئەو رەفیقان کوا مەدەدکاری
 ئەمان مەردم عەلاجی سا لە پێی پێغەمبەر چاری
 وصال یا قتل یا تەسکین لە ھەر سی بۆم بکەن کاری

سەرلەبەری دیوانی شێخ رەزا تاکە یەک غەزەلی تێدا بۆ سۆزی دلداری تایی ئەم پێنج
 خشتەکیی کردبێتووە کە لە بلیسی کوردییەووە ناگری تی بەربوووە. (معارضە) بەو
 شیعەر دەلێن کە لە کێش و قافیە شیعری بەر لە خوێ ھەلبەستراپی وەک کە ئەحمەد
 شەوقی موعارەزە قەسیدە ئێبێن زەیدوون:

أضحى التنائى بدیلا من تدانینا
 و ناب عن طیب لقیاننا تجافینا

دەکات و دەلێت:

یا نائح الطلح اشباه عوادینا
 نأسی لوادیک أم تشحی لوادینا

ئەگەر بە ھارییەکی حاجی لە کێش و قافیە قەسیدەکی نالی بایە پێی دەرگوتر
 (معارضە). لە لایەن کێشەووە ھەردوو یان لە یەکدی نزیکن تا ئەوێ ھەندێ شاعیریش
 فەرقی پێ ناکەن، بە شێکی بەرچاوی (مصدر) و ھیا (عجز) ھەکانی بە ھارییەکەش وەک
 دێرە شیعەرەکانی نالی دەبنە ١٤ بڕگە بە نموونە، (لە خەو ھەلستە زەمانی بچینەووە
 ئەولا) ١٤ بڕگەیییە، سەدرەکەش ١٥ بڕگەیییە.

لەم بوارەدا دەبێ راستییەکی گرنکی دیکەش ڕوونکەرەوێ شوێن ھەنگاومان بێ،

داسه پاندنی بریاری (نییه) پتر موحاجی به لگه یه له (هه یه) چونکه مه به سستی (هه یه) به تاکه یه که به لگه نیسپات ده کری وک ئه وهی گویت له خشپه یه که بوو و دنگت دا (کئی؟) به تاکه وه لا می (منم) دوزانری خشپه ی به نیاده مه. به لام که وه لا میکت وهر نه گرت وه جه و الیک به لگت ده وی تا نیسپاتی (به نیاده مه نه بوون) ی خشپه داره که ده که یه، رهنه یه که به لگه شت چنگ نه که وی. له گهل ئه مه شدا بریاردان له سهر هه بوونی خزمایه تی له نیوان ئه و دوو قه سیده به ناویانگه دا تا ئه وهی خه یال له (شوین پی) هه لگرتنه وه) بکه ین به بادی هه و نابی به تاییه تی که ده نگ و سه دای ئیعتیران بلند بوو، پیویسته لیزه شدا (منم) یک به خه بهر به ینین.

ئه و سا له (چه پکیک...) دا کهس به ره ه لست نه بوو تا کو به لگه کاری تییدا بکه م، قسه شم له دلداره وه ده گیزیاره وه که ئیتر لزووم نه ده دیت به به لگه و نمونه هینانه وه له سیفه تی (شایه ده وه، ببه داواکار.

به لگه ی ئه م شوین پی هه لگرتنه وه یه له چه ند لایه که وه تیک ده که نه وه، نالی شاعیریک بووه له سه رامه دی شاعیرانی سه ده ی نۆزده م، چ سه یر له وه دا نییه شیعی بیته ئه و (به رده عازهبانه) یه یه گهنجی له خو پازی هیزی خو ی پی تا قی بکاته وه. ئیبه بلین و نه لئین نمونه ی زیده بالا له هه ر هونه ریکدا هه بی ده بیته (سه رمه شق). حاجی قادر له چه ندین جیگه دا باسی نالی و شاعیری ته یی ده کا. وه ک دیتمان (تضمین) یشی له شیعی کرد بوو، له و (تضمین) به هیزتری شی هه یه که ده لی:

زاهیره ن شیعرم له کوردی و نالی زور که متر نییه
تالعم بهرگه شته یه به ده بخته به ختم نووستووه

پیم بلین کام شاعیری نو یخوازی کوردی له تاووتینی گۆران په ها بووه؟ په ها بوونی چی؟ هه رچی هه یه ده لی گۆران ده روازه ی شیعی نو یی کوردی خسته سه ر گازهرای پشت، واوه ی گۆران له م پۆزه دا کام شاعیر سه ره تاته که له شیعی شیرکو بیکه سه ناکات؟ ئینجا نه گه ر شاعیره کانمان له هه لبه ستدا باسی گۆران و شیرکو نه که ن و له توژینه وه ی نه ده بیدا ناویان به ینین خو حاجی قادر له شیعره دا خو ی بو نالی شکاندووه ته وه، ئینجا ها تووه خو یشی به و (و به کوردی) گرتووه. له مه زیاتر چیمان ده وی بیکه ین به پووناکی بو ناو دهروونی حاجی تا شه بهنگی نالی تییدا بدوژینه وه؟ به خه یال له حاجی بپرسین نایا نالی و شیعه رکانی چ ئه سه ریکیان بووه له ویزدان ی

ئەودا دەبىي چ وەلامىكىيان بداتەوہ؟ رەنگە پرسىيارەكەمان لى بەعەيب بگرى چونكە
خوى بە شىعرى پاتەوپات ئەو ئەسەرەى كردووەتە بەلگەنەويست. خو ئەگەر بگوترى
حاجى باسى شاعىرى دىكەشى كردووە و ھەلى داووتەوہ دەلیم:

۱- باسى شاعىر و ئەدىبىكى بەقەدەر نالى نەكردووە.

۲- شىعرى كەسى دىكەى بە (تضمين) نەھىناوہتەوہ.

۳- لە نالى و كوردى بترازى خوى بەكەسى دىكە نەگرتووە.

بەدوا ئەمانەدا دەلیم:

۴- شوپىنى غەيرى نالى ھەنەگرتووەتەوہ.

لە فەرزى يەككە بۆم ئىسپات بكات كە حاجى بو غەيرى نالىش دىروون كرايەوہ
بوو ئەوسا كارى من ئاسانتر دەبى چونكە بەلگەيەكى تازەم بەدەست دەكەوى و ژمارە
(۵-)ى دەدەمى و دەيخەمە رىزى بەلگەكانى سەروو.

وردبوونەوہ لە شىعرەكانى حاجى دەرى دەخات كە لە مەيدانى (نالى نەوازی)دا
حاجى بە سى پلەدا تى پەريوہ، يەكەميان ئەوہ بوو گوتى (من بە ئەو نام - وەيا
ناگەم). دووەميان ئەوہ بوو گوتى (بەيتەم لە كوردى و نالى زۆر كەمتر نىيە). سىيەميان
ئەم بەھارپىيە كە بىنەپرەكى تىدا كردووە لەگەل (قوربانى تۆزى رىگەتم) ھەتا
شاعىرىش شاعىر بووبى نەيتوانيوە ھىندەى بەھارپىيە كە راستى نموونەى سەرمەشقى
كردبىتەوہ لەوەشدا حاجى سەد جارەن ئەو نەرمە چرپەچرپ و منگەيە رىسوا دەكات كە
لە بن لىوانەوہ دەلى حاجى لە شۆرەتى شاعىرىيەدا قەرزدارى قەومايەتپىيەكەيتى
مايەى شانازى حاجى و ئىمەيشە، بەلام ھەزار قەومايەتى و ھەقپەرستايەتى و
مەلایەتى بەسەر يەكدا كەلەكە بكەن (بەھارى) وەھا پاراو و ئاورىنگدا و ئەفسووناوى
نازىن ئەگەر شاعىرايەتپىيە لەگەلدا نەبى. جاروبار حاجى بە زارى خوى دەلى گەيى لە
كەموكۆرپى ئەم شىعەرەم مەكەن چونكە دەمەوى (... لەم بەند و باوہ دەرىچەن) كەچى لە
بەھارپىيەكەيدا لە پشت پەردەيەكى تەنكى وەقاردا ئەو ھەلبەستە دەكاتە بەلگە بو
زمانى كوردى كە بەلاغەتپىيە ھەيە ھىچ زمانى ناىگاتى). حاجى ئەو لە خو رادىتنەى
ناو بەيتى (زاھىرەن شىعەرەم لە كوردى و نالى زۆر كەمتر نىيە) لەم بەھارپىيەدا بە
ئىسپات دەگەيەنى چونكە بەراستى نموونەيەكى ھەرە پىشكەوتوو ھونەرى شىعرە بە

پوخسار و ناوهرۆكهوه، له كوردی و غهیری كورددا، خۆ ههتا خهتمی كه لام به شیعی شیرین هاتبێ شیرنتر نابێ لهمه.

بههه مه حال دهرخستنی مه هارهت و پهنج پهنگینی و ئارایشت و سۆز و ههستی بریندار و هه نیسکی غوربهت و واقیعییهت و ئهو جوړه دیمه نانه لهو به هارییهدا گهلێکی به بهر هوه ههیه كه دهبی له لایهن به له دی زانسته ئیسلامیههكان و ئه دهبی کلاسیکیهوه توژینهوه و شیکردنهوهی بیند ریژی تیدا بکری. ههتا تی دهگهین وهیا تی ناگهین له بهیتی:

پیا له بی زه پری نه رگس له سه ره که فی سیمین

له بو نثاری مهیا به پر له زی پی طلا

چۆن شیا (ظرف) ی نیرگز خۆی زی پی بیت و (مظروف) هکهشی (زی پی طلا) زی پی بیت و ههردوو کیشیان (ظرف و مظروف) ئهو زهرداییهی ناو نیرگزه کهن؟ تا تی دهگهین شه کهت دهبین.

نالی پاسپاردهی به بادی (خۆش مرور) دا به پی دهکات، حاجی قادریش له مه هارهتی خۆیهوه (بهختی خه والوو) ددهوینیت و گرۆچکهکانی ههناوی به رهو کوردستان به پی دهکات. دیاره بهختیش پتر له بای چالاک پیوهندی به مروقهوه ههیه جیی خۆیهتی به دنگ بیت و بکهوێته وتووێژ. لهوه بهولاوه ناوهرۆکی ههیه کهک له دوو قهسیده که دهپیته ته رجومانی ئهو گیانهی ئاوه ئاگرینهی بورکانی خۆی وهدر دهنی. ههروه که (معارضه) دا دوو قهسیدهی له یه کدی پامای هاوکیش و هاو قافیهش دهبی ناوهرۆکیان جودا بی دهنه قهسیدهی (معارض) له بایه خ دهکوهی و دهپیته لاساییکردنهوه، له شوین پی هه لگرتنه وهشدا دهبی ناوهرۆک جودا بن ته نانهت له یه کدی نزیک بوونه و هیان له بهیت و دوو بهیتدا قهسیدهی دووهم داناله نگینتی. به نمونه، حاجی قادر که دهلی:

ئه گهر منم له فراقیان کزهم له جهرگه وه دی

ئه گهر دله وهکو جهرگم ده لیتی ئهوا سووتا

قهسهکانی خویان لهو دوو بهیتیهی نالی دهخشینن:

سووتا رهواقی خانهیی صبرم دل و دهروون

نه یماوه غهیری گو شهیی نکز نکی یا صبور

لەم شەرحی دەرد و میحنەتە لەم سۆزی غۆربەتە
دڵ وەختە بێ بە ئاو و بە چاوما بکا عبور

خزماپەتیی واتای ئەم بەیتانە هەر بۆیە لەسەر حاجی قادر بە لاساییکردنەوە و واتا
خواستەنەوە حیساب ناکرێ چونکە مەحکەمی و (اصالة)ی سەرلەبەری بە ھاریبەکە لە
توھمەیی و ھا دەپارێزی، ئەویش وەک نالی لەبیرکردنەوەدا ھەستی ئاگر تێبەربوون
دەکات، ئیتر چۆن نالی سووتام.

ھەر وەک حاجی شاکاری نییە بەرانبەر بە ھاریبەکەیی راوەستی، سالمیش
ھەلبەستێکی نییە بگاتە ئەو وەلامەی کە بە (بادی سەحەر)دا بۆ نالی دەنێرێتەو.

قوربانی تۆزی پێگەتم ئەو بادەکەیی سەحەر
وێی پەیکێ شارەزا بە ھەموو پراھی پڕ خەتەر

نە سەیرە و نە لە سالمیش بە عەیب دەگیرێ کە لە جوابدا بەوشەکانی نالی دەست پێ
بکاتەو و ھەمان بادی خۆش مرووریش بکاتەو بە پەیکێ نامەھەلگر چونکە ئەو
یەکسەر لەبەر تین و تاوی پۆل و ھەکانی نالی دلی خۆی دەتاوینێتەو. لە سالم و حاجی
بترازی (مصباح الدیوان)یش شیعریکی نەگوتوو ھاوتای پێنج خشتەکییە بێ
پەردەکەیی بێ کە راستەوخۆ لە (مستورە...)ی نالییەو تیشکی داوەتەو، تەنانەت
سەرئەنجام بۆ ئەو دەکشێ کە (مصباح...) بە ئانقەست چوار میسرەعی ھەر پڕ ھەست و
خوشتەکەیی و سفی یاری ھێناوەتە سەر قافیەیی قەسیدەیی (مستورە...) کە کێشیشیان
لەگەڵیدا پێکەڵن

وێک تازە ھەلووژیکێ لە ئاو دوو لقەدا بێ
وا رێک گۆشرا بێ کە لە دوو... ھەتاد...

بەش بەحالی خۆم ھەستی سەربلندی دەکەم لەویدا کە سێ کەلە شاعیری کورد بە
رەفاقتیی سەرامەدیکێ شیعری کوردی بەسەر خۆیاندا زāl بووین.

ئێستا بە ئیزنی کاکە بیمار وا پەسەند دەکەم ھەلەیی ئەو بەیتانەیی بە نموونە لە
بە ھاریبەکەیی ھێناونەو ڕاست بکەمەو. بە داخەو زۆر لە دیوانی شاعیرە
بەسەرچوووە کانمان لە نووسینەویدا ھەلەیان تێ کەوتوو جگە لەوێ کە لە دەمی
چاڵکردنیشدا ھەلەیان تێدا دەکرێ تا ئەوێ کێشی بەیتەکان تێک دەچێت، ئاواناوە
مەعناشیان نامێنێ.

میسره‌عی (له کینو و کهژ که سەر له ئیوارە مالات) بەم شکڵە پازدە بڕگەییە که دەبوو لەبەر وشەى کۆتاییی میسره‌که (مالات) چواردە بڕگە بێ چونکە نەم وشەییە له‌وانەییە له‌ دوو بڕگەوه بکریته سێ بڕگە و کیشی شیعره‌که‌ش تێک نەچى. بۆ پوونکردنەوه دەلیم ئەگەر میسره‌که‌که بەراستی وەرگیرابایە دەشیا (مالات) هەکی بکریته (مەرومال) و کیشی تێک نەچى که‌چى ئیستا ده‌یکاته سازدە بڕگە. وا بزانی ده‌بى بگوترى:

له کینو و کهژ که سەر ئیوارە دیتەوه مالات

له‌مه‌شدا پێویسته (سەریوارە) بخویندریته‌وه ده‌نا کیشی ته‌نبەل ده‌بى. بەم جۆره ئەگەر بگوترى (... مەرومال) کیشی ناشیوى چونکە وه‌ک له‌ پێشتر گوتوو مه‌ به‌حره‌که به‌ پێى سازدان ١٤ بڕگە و ١٥ بڕگەش هەلدمگري. تۆ بێنه (له‌سەر که‌فى سیمین) بکه (له‌سەر که‌فى گوهرین) کیشی عه‌یبدار نابى. لی‌ره‌ قسه‌ له‌ نه‌شیوانی کیشی شیعره‌، ده‌نا ده‌زانم حاجی نه‌یگوتوو (مەرومال).

وشەى (گوهرین)یش جێى نابێته‌وه له‌و میسره‌هه‌دا چونکە زه‌رداییی نیرگز بۆ زی‌ر ده‌چیتەوه نه‌ک گه‌وه‌ر.

میسره‌عی (مه‌لانیکه‌ی سەر تاق و په‌واقی مینایی) بووته ١٣ بڕگە و هه‌له‌یه ده‌بى بلیین (مه‌لانیکه‌ی سەری تاق و په‌واقی مینایی).

وشەى (جومبش) ده‌بى بنووسرى (جنبش - جومبوش) چونکە له‌ (جنبیدن) وه‌ هاتوو. (مناره‌ی جنبان - جوبنان) ی ئیسفه‌هان پێژه‌ی ناوی کارا (اسم فاعل) ی (جنبیدن) ی تیدا به‌کار هاتوو.

هه‌ردوو میسره‌عی.

پیاڵه‌ی زه‌رپری نیرگز له‌سەر که‌فى سیمین

په‌ره‌ له‌ شه‌بنم وه‌ک دو‌ری لؤلؤی لالا

ده‌بى راست بکریته‌وه ببنه‌:

پیاڵه‌یی زه‌رپری نه‌رگس له‌سەر که‌فى سیمین

په‌ره‌ له‌ شه‌بنمی وه‌ک دو‌ر و لؤلؤی لالا

حاجی وشەى (نرگس و سیمین) ی گوتوو هه‌تین گوتمان (نیرگز) ده‌بى بنووسین (زیوین).

به‌هار وا هه‌موو سالیك دیته‌وه ئه‌مما

بوو ده‌ته ۱۲ برگه‌ راس‌تییه‌که‌ی ئه‌مه‌یه:

به‌هاری وا هه‌موو سالیك ده‌بیته‌وه ئه‌مما

وه‌یاخود:

به‌هاری وا هه‌موو سالیکی دیته‌وه ئه‌مما

ده‌بی بلّیین:

مه‌كانه: شوقی به‌عیلاته..

حه‌یاته: زه‌وقی به‌ئه‌حبابه..

میسره‌عی (گهر بی یو بچییه‌وه ئیستا (کانی) دیسان به‌قسه‌ی عاده‌تیش قبول
ناکری وا ده‌زانم راس‌تییه‌که‌ی ئه‌مه‌بی:

گهر بی یو بچییه‌وه ئیستا که‌ بۆ وه‌تن دیسان

سه‌فه‌ر ده‌که‌ی له‌ وه‌تن ده‌چییه‌ شاری جابولقا

له‌م ده‌مه‌دا دیوانه‌که‌ی حاجی و ده‌سخه‌تی دیوانه‌که‌شم لا نییه‌ بزانه‌م له‌واندا ئه‌م
به‌یته‌ و ئه‌وانی دیکه‌ش چۆن نووسراون. به‌رینه‌ماییی کیش و واتا و نه‌ختیکیش
یاریده‌ی بیره‌اتنه‌وه‌ قالدی ئه‌م به‌یتانه‌م راست راگرتنه‌وه. ئه‌وه‌ی راس‌تیش بی هه‌رچی
نموونه‌یه‌که‌ له‌م نووسینه‌دا هینابیتمه‌وه‌ هی یادکردنه‌وه‌یه‌ ئینجا ئه‌گهر سه‌هوویان
تیدا بی لیم ببورن.

له‌ کۆتاییدا ده‌لیم مامۆستا بیمار هه‌قی هه‌یه‌ ئه‌و بۆچونه‌ په‌سه‌ند بکات که
به‌لایه‌وه‌ راسته‌ به‌لام منیش هه‌قمه‌ بلّیم ئه‌و به‌لگانه‌ی بۆ (به‌ئاسانی په‌تکردنه‌وه‌)ی
هینابونه‌وه‌ باییی په‌تکردنه‌وه‌ ناکهن. له‌گه‌ل ریزمدا.

کاروان، ژماره ۷، ۱۹۸۳

دهساتير

ناوانوه له خويندنه وهی بابتهی فارسیی سهر به زمان و نهدهب و ئاین چاو له وشه ی « دساتير - دهساتير » هه لده نهنگوی وهك كه دهنوسری فلانه وشه دهساتیرییه وهیا فلانه باوه له دهساتیره وه هاتوو، هه ندی جاریش دهبنیت فهرهنگی وهك «برهان قاطع» پایهی بهره ژیر دهكریته وه به ودا كه وشه ی دهساتیری تی كه وتوو. ئیمه مانانی كوردی عیراق له بهر كه م پیوه ندیمان به سه قافه تی نویی فارسییه وه له ئاست ئه م دیاردهیه ی به م داهاتنه وه ی نووسه رانی فارسی سهرده م له دهساتير ته نها ههستی كیشهیه کی بی سهر و سؤراغمان بۆ دهمایه وه، ته نه انت بهش به حالی خۆم نه مده و یست پرسیاریش له دۆسته باخه بهر كه انم بكه م نهكا وهكو ئه زمونی وهپسكه ری بی وهلامی لی بیت. ئه م پرسیاره دهر نه برآوه مایه وه تاكو دوا ی كرانه وه ی كۆری زانیاری كورد و ئالوگۆری دیاری چاپكراو له نیوان ئه و و بنگه رۆشنیرییه دوور و نزیکه كاندا. به شیک له و کتیبه فارسیانه ی به دیاری بۆی هاتن پرسیار ی دهساتیریان یه کاللا کرده وه. ئه وساش چونكه کتیبه كان ته نها له کتیبخانه ی کۆر چنگ دهكه وتن، هیندیکیشیان بۆ خۆم دههاتن [زۆربه یان بۆ کۆر مانه وه] و به دهگمه ن نه بی له لایه ن رۆشنیری كورد نه مده ویندرا نه وه، مه سه له كه له تاریکیدا مایه وه. له یه كه م جاری سهر م به م باسه دا گرت و بۆم روون بووه وه حه زم كرد بخریته سهر خوانی نه ده بی كوردی، به لام باری ناله بار دهر فته تی نه دام تاكو به و دوا یییه عوزری پشتگو یخستنی به دهسته وه نه ما، ئیتر ویستم له گو شه یه كه وه رووناكایی بۆ بهاویژم، به لام ئه وساش بۆ دنیاییبوون له وه ی كه بلا و كرده وه ی باسه كه خو پیوه ماندوو كردن ده هیئی له هه ندی رۆشنیری هیژاوی شارهزا به سه قافه تی فارسیی کلاسیکیم پرسیار كرد، دیار بوو له ناوی دهساتير به ولاره شتیکیان له و بابته پی نه گه یشتوو. به م جوړه بۆم دهر كه وت روونكر د نه وه ی پرسیار ی دهساتير هه ر نه بی سووچیک ی سه قافه تی میرانی ناوچه ی رۆژ به لات ی نزیک له تاریکی دهر ده هیئی جگه له وه ی كه نمونه یه کی گرنگیش له (ساخته کاریی ئانقه ست به نیازی ره پی شخسته نی ئامانجی ره چا وکراو) به بهر هۆش و گو شی خوینه ره وه دهگری، به وه شدا ته لیکی خاوبوویه وه ی هه ست و سۆسه كردن له مهیدانی هه لفریواندنی فکریدا كشت ده بیته وه. به هه مه حال ئاگادار بوون له هه ول ی جوړا و جوړی ده سه له تانی خه لق

بهره و ئامانجی بهر ژه و هندی دنیایی، به تایبه تی له ری ئاینه وه، پئی ناگوتری ئهرك و كات به فیر و دان چونكه وهك ده زانین نهم پیتوئییهی تیکبه ستنی ئاین و بهر ژه وهند له كۆنه وه باو بووه، ئیستاش به پئی داخوازی و بۆلوان هانای ده بریته بهر، ته نانه ته به زۆری، ئایدیۆلۆجیی رامیاریش له شیوهی ئایندا باوهش به بهر ژه وهندی دنیاییدا دمگري ئینجا پیره وهكانی خو یانی تیدا بهخت دهكهن. هیچ ئامانجیکی دنیایی له شیوهی مادیی رهق و تهق و بی ئارایش و ئاورینگدا ناتوانی ببیته عسای ئه فسووناوی به دهست رابه ری دنیایییه وه خه لقی پی راپیچهك بدات به رهو له خو بووردن. هه ر چونكه ده ساتیریش له شیوهی ئایدیۆلوجیدا شیله و بیلهی له مه ردم بزركاند توانی بۆ ماوه یه کی دوور دیریژ شه دایان بكات، دواتریش كه به به لگهی زانستی بی دمه ته قه پووچه لپوونی به ئیسیات گه یشت ریژ و پایه ی لای پارسییه كانی هیند بمینیته وه له وه هه ر بگه ری كه زه نه ی سه دان وشه ی ده ساتیر بۆ ناو فره ههنگ و ئه ده بی فارسی سه ری گه یاند به حال و بارێك كه وا رهنگه سوانه وه ی له ئیمكاندا نه مایی. چ نه ئینییه کی سه رسووپینه وها دهكات باوه ری پووچه ل و جنو كاوی هینده به ئاسانی بته نیته وه و بچه سپیت؟ هه تا بیریکی راست و پروناك ده چیته دلانه وه ئیسی خاوه نه كه ی ده بیته خو ل كه چی هه له ق مه له قی ده جال و گای ژیر زه وی خه ست خه ست ده نیشیته ناخی دل و گیانی ملیۆنان خوینده وار و ناخوینده وار، نه حكوومه تی شی به دواوه یه و نه به رتیلیشی لی خه رج ده كری. سه یر له وه دایه كه ده بینین بابه تی زانستیش ئه گه ر هیچ لایه نی تیدا بی سه ر به عاتیفه وه بنی ئه ویان جه زبه به خه لق دمگري. نهم ده ساتیره ییش له بابه تی هه له ق مه له قی ریژ لینگیراوی بی به رتیل و بی ده سه لاته.

له كتیبی (فرهنگ ایران باستان - فره ههنگی ئیرانی كۆن) له بلا و كراوه كانی دانشگای ته هرا ن، سالی ۲۵۲۵ ی شاهه نشاهی، نووسینی پوور داوود نهم باسه ی ده ساتیر هه ر له لاپه ره ۱۷ تا كۆتاییی لاپه ره ۵۱ ی لی گرتووه ته وه. دواتریش له پاشكۆی كتیبه كه شه ش لاپه ره ی دیکه، له ۲۲۹ ر تا كۆتاییی ۲۳۴، به پشكینی وه ی نو ئ پر ده كاته وه بۆ سه پاندنی باوه ریکی یه كجاره کی خو ی له باره ی سه رچاوه ی لی هه لقو لینی ده ساتیره وه.

له سه ره تاكانی نووسینه كه یدا باسی ته جره به ی خو ی له مه یدانی عیشقی زمان و داستانی كۆنی پارس دهكات كه چۆن مه جزووبانه ریگوزه ری سه ری به (ده ساتیر) وه

نا و ههوهل جار چ پایه‌په‌کی له دل و ویزدانیدا هه‌بووه و دواتر مروی له خوێ باخه‌به‌تر چاویان باداوته‌وه سه‌ر ساخته‌کانی و ورده‌ورده ئه‌ویش راستیی مه‌سه‌له‌ی ده‌ساتیری بۆ پوون بووه‌ته‌وه و تی گه‌یشتوووه چ زهره‌ریکی له باوه‌ر و له زمانی پارسی و فارسیی داوه...

وه‌ک که پوور داوود خوێ له ناوه‌راستی لاپه‌ره ۲۵ دا ده‌لی، منیش ده‌لیم [اینگ ببینیم ده‌ساتیر چیست - ئینجا باببینین ده‌ساتیر چییه؟]. لێره به‌داوه‌ه قسه له پوور داوود ده‌گێرمه‌وه.

مه‌لا کاووس له پارسییه‌کانی هیند، به‌نیازی په‌واندنه‌وه‌ی نه‌سازی و نه‌گونجانیکی سألنامه‌ی یه‌زدگوردی که ته‌فاوتی مانگیک تیدا سه‌ری نابوو به‌ پیش و پاشکه‌وتنی جه‌ژنه‌کانی ئاینی زهرده‌شتی، له سالی ۱۷۷۸ ز. به‌رانبه‌ر ۱۱۹۲ ک. قه‌مه‌ری. له‌گه‌ل کوپی خوێ (فیروز - فه‌یرووز) ناو چوو بۆ ئێران تا‌کو له زهرده‌شتیه‌کانی ئێران ئاگادارییه‌ک له‌باره‌ی سألنامه‌ په‌یدا بکات و نه‌و گه‌رفته‌ی ته‌فاوتی یه‌ک مانگی له سألنامه‌ی یه‌زدگوردی چاره‌سه‌ر بکات. له شاری ئیسفه‌هان ده‌سخه‌تیکی (ده‌ساتیر) که تا‌که نوسخه‌ بووه به‌ده‌ستی ده‌که‌وێت له‌گه‌ل خۆیدا ده‌یباته‌وه بۆ هیند. ئه‌وسا مه‌لا فه‌یرووز کوپی مه‌لا کاووس گه‌نج بووه، دواتر پاش چه‌ندین سال له ره‌نج و زه‌حمه‌ت که ده‌ساتیر به چاپ ده‌گه‌یه‌نی له دیباچه‌که‌یدا ئه‌م به‌ینه به‌ میژووی بلا‌وبوونه‌وه‌ی کتێبه‌که‌ داوه‌نی:

بد صد و پنجاه هشت و یک هزار

سال کین گنج نهان شد آشکار

«سالی هه‌زار و سه‌د و په‌نجا و هه‌شت بوو که ئه‌م گه‌نجه شرا یه‌وه ئاشکرا بوو» مه‌به‌ست له سالی ۱۱۵۸ میژووی یه‌زدگوردیه‌ی که ده‌که‌وێت به‌رانبه‌ر سالی ۱۸۱۸ ی زاینی.

نوسخه‌ی ئه‌و ده‌سخه‌ته‌که به‌ فارسی نووسراوه تا ئیستاش له کتێبخانه‌یه‌کی بۆمبای که به‌ ناوی مه‌لا فه‌یرووز نا‌ونراوه هه‌ر ماوه. ئه‌و نوسخه‌یه به‌خه‌تیکی جوان نووسراوه، له ژێر رسته‌کانی ده‌قی کتێبه‌که خه‌تی سوور کیشراوه و ته‌فسیری به‌ داوا هاتوو نه‌ ناوی دانهری و نه‌ سالی نووسینی پوون نه‌کراوه‌ته‌وه.

مه‌لا فه‌یروزی پارسی کوپی مه‌لا کاووس به‌ زمانی فارسی شیعی داوه‌نا و

هه‌ل‌به‌سته‌کانیشی له کتیبیکسی سێ جلدی به ناوی (جۆرج نامه) که میژووی داگیرکرانی هیند له‌لایهن ئینگلیزهوه باس ده‌کات چاپ کراوه و لای پارسییه‌کان ناسراوه

مه‌لا فه‌یروژ له سالی ۱۸۳۰ ز. به‌رانه‌ی ۱۲۴۶ ی ک. دوعاخوازیی له دنیا کرد، تا ئیستاش لای پارسییه‌کان به چاکه ناوی دیت. به‌پێی نووسینی مه‌لا فه‌یروژ له دیباچه‌ی ده‌ساتیر، سالانی درێژی به‌و کتیبه‌وه خه‌ریک بووه. میژوونووسی ئینگلیز سیرجۆن مالکم sinjohn malcolm نووسه‌ری کتیبی History of Persia "میژووی فارس" له چه‌ند نامه‌یه‌که‌دا مه‌لا فه‌یروژی هان داوه بۆ بلا‌و‌کردنه‌وه‌ی ده‌ساتیر. هه‌رچه‌ند له میژووه‌که‌یدا ناوی ده‌ساتیری هیناوه، خۆی کتیبه‌که‌ی نه‌دی‌تووه به‌لکو له زمانی خه‌لقه‌وه‌ قسه‌ی له باره‌وه ده‌کا. دوا‌ی مه‌لا فه‌یروژ به‌یارمه‌تی و‌لیهم ئه‌رسکین william Erskine ده‌ساتیری هیناوه‌ته سه‌ر ئینگلیزی و به دوو جلد بلا‌وی کردووه‌ته‌وه. جلدی یه‌که‌م بریتیه‌ی له ده‌ق و ته‌فسیر و پێرست له زمانی ده‌ساتیر. جلدی دووه‌می‌شی وه‌رگیرانییه‌تی بۆ ئینگلیزی.

به‌ر له ته‌رجه‌مه‌ی مه‌لا فه‌یروژ و ئه‌رسکین کابرایه‌کی دیکه‌ی ئینگلیز duncan ناوی‌ک فه‌رمانفه‌رمای بۆمبای بووه ده‌ستی داوه‌ته ته‌رجه‌مه‌ی ده‌ساتیر به‌لام به‌ر له ته‌وا‌و‌کردنی خۆی مردووه. دوا‌ی مردنی نه‌ ته‌رجه‌مه‌ نا‌ته‌وا‌وه‌که و نه‌ نووسینی دیکه‌شی نه‌دۆزرا‌نه‌وه. په‌نگه‌ هه‌ندی ک‌ه‌س گومان ب‌با‌که مه‌لا فه‌یروژ ده‌ساتیری هه‌ل‌به‌ستبێ به‌لام سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی که مه‌لا فه‌یروژ پیا‌وێکی پاک بووه و ساخته‌ی ئه‌وتوویی لێ نه‌وه‌شا‌وته‌وه، به‌ر له‌و‌یش به‌سه‌د سالی ه‌ی وه‌ها هه‌بوون ده‌ساتیریان دیتبێ. کۆنترین سه‌رچاوه‌یه‌کی ناوی ده‌ساتیری هینابی کتیبی (شارستان چه‌ارچمن)ه.

نووسه‌ری ئه‌مه‌یان [که به‌پێی ناوه‌که‌ی دیاره ۴ جلد] (به‌رام کوپی فره‌اد کوپی ئه‌سفه‌ندیاری پارسی) مه‌شور به (فرزانه به‌رام)ه گۆیا له ده‌وروبه‌ری ۱۰۳۴ ی ک. به‌رحیات بووه. شارستانی چه‌هار چه‌مه‌نیش له ۱۲۲۳ یه‌زدگوردی له بۆمبای چاپ کراوه. بلا‌و‌که‌ره‌وه‌که‌ی (سیا‌وخش کوپی اورن‌زدیار کوپی سیا‌وخش ازری) له دیباچه‌دا ده‌نووسی که ئه‌و فره‌زانه به‌ه‌رامه له شاگردانی (حضرت سپه‌ر فضل انزکیوان کوپی انز گشسپ) بووه که نه‌سه‌بی ده‌گاته‌وه (حضرت وخشور ساسان پینجه‌م). لێ‌زه‌دا ده‌بی ساسانی پینجه‌م که به‌ پیغه‌مبه‌ر ناسراوه له بیر نه‌که‌ین تا‌کو دینیه سه‌ر باسی ئه‌و له ده‌ساتیردا. کتیبی شارستان به‌ نا‌ته‌وا‌وی که‌وتووه‌ته ده‌ست

ئەو سیاووخشەى كە بلأوى كر دوو هتەو له چه مەنى يەكەم باسى (كيومرت، سيامك، هوشنگ، تهمورس، جمشيد، آبتين، فريدون، ايرج، منوچهر، نوزر) هاتوو.

له چه مەنى دووهم قسه له بارەى (كيان، كيغباد، سیاوخش، كيخسرو، كى پشين، كى ارون، لهراسب، گشتاسب، زرتشت) هه كراوه. سەرانشەرى ئەو كتيبە بە ئايەتى قورئان و بە حەدىس و فەلسەفە و تەسەوف و عرفان رازاوەتەو هەر دەئىنى نووسەرەكەى ويستوو يەتى له نىوان ئىسلام و (مزد يسنا - مەزەيەسنا) دا گونجائىك پەيدا بكات. رەنگە مەبەستى دىكەشى هەبووبىت بەلام من [پوور داوود] بوى ناچم، بەلام كتيبەكەى خوى مايەى سەرسوپمانە، فەرزانە بەهراىم له لاپەرە ۲۲۸ دەلى «نابى بە پوالەتى نامەى زەرەشت كە پىووستى بە تەئويل هەيە رەفتار بكەين بەلكو دەبى تەئويل بكەين تاكو لەگەل دەساتير بگونجى». لەم رەستەيە و هى دىكەشى وها پى دەچى فەرزانە بەهراىم دەستىكى له سەروكارى دەساتير هەبى. (محسن فانى) له كتيبەكەى (دبستان المذاهب) دا كە له سەرەتاي سەدهى دوازدهەمى ك. نووسيو يەتى له چەند جىگەيەكدا ناوى دەساتير له (شارستان چهارچمن) هه نەقل دەكات. (محمد حسين كورى خلف التبريزى) له فەرەنگە ناسراو هەكەى خوى (برهان قاطع) دا سەدان وشەى دەساتيرى هيناهه ئەمجا له پيشەكەى فەرەنگەكەدا ناوى دەساتير نابات بەلكو سەرچاوەكانى وهك (فرهنگ جهانگيرى، مجمع الفرسى سرورى، سرمه سليمانى، صحاح الادويهى حسين الأنصارى) سەرژمار دەكا. لەمەوه گومان نامىنى كە ئەمانە پيش مەلا فەيرۆز دەساتيرىان ديتوو. تەنانهت مەلا فەيرۆز خوى له دىباچەى دەساتيردان دەنووسى كە دەساتير تا رۆژگارى (شامجهان كورى شاه اكبر) لای زانايان ناسراو و ناودايش بووه دواتر كەوتوو تە پەنهانى. كاتىكى كە مەلا فەيرۆز بەپى گوتەى خوى نوسخەى دەساتيرى له ئىسفهەنەوه بۆ هيند هينا ناوى هىچ نوسخەيەكى دىكەى دەساتير له هيند نەبىستراوه.

وهك دەبينين له هەر جىگەيەك ناوى دەساتير هاتبى و وشەيكە لەمەوه ياد كرابى وها قسەيكە لە ناوەرۆكەيەوه كرابى هەمووى هەر له نووسىنى نوپى و هىچ يەك كيش لەو نووسىنايە بايەخ و گرنگىيەكى نىيە. لەمەوه دەرەكەوى مژوووى دانانى دەساتير له ۳۵۰ سالى تى ناپەرى، واتە ناچىتەوه پيش زەمانى شاعەباسى گەورەى سەفەوى ۹۹۵ - ۱۰۳۸. خو ئەگەر دەساتير وهكو شارستانى چەهار چەمەن و (برهان قاطع) له هيند نووسرابى و نوسخەيەكى لەوێوه بۆ ئىران هاتبى دەبى له

رۆژگاری (أكبر شاه هندی) پهيدا بووې. بهي ناوهرپوکی دساتير پتر هه لدهگری که له سهر زمينی هيند نووسرابی نه که له ئيران. بوورانه وهی ئاينی له زمانی نه کبر شاهدا زمينه يه کی هه مواری بو ئاينسازي پک دهينا. نه کبر شاه خو ی له ساله کانی ۹۶۳ - ۱۰۱۴ ی ک. حوکمرانی کردوه و خوازياری ئاينکی نوی بووه به ناوی (توحيد الهی).

دساتير که ناويته باوهری جوراوجور و به يه کدی دژ و تیک هه لشي راوه دهی بهرهمی بيروباوهره تیکه ل و پیکه له کانی نه و سهرده مه بی که وا دهوستي ته بهرانبهر رۆژگاری شا عباسی گهره.

که ده ليم نابی سازدانی دساتير له ۲۵۰ سال کونتر بی له و پرووه يه که نه و تهفسيره ي به سهر دهقی دساتيره وه نووسراوه دمودوی نه و زمانه ي هه يه. هه رچه ند له دساتيردا وه ها را نويندراوه گويا تهفسيره که ی هی ساسانی پينجه م و له رۆژگاری (خسرو پرويز) بو دساتير نووسراوه، به لام دياره دهی نه و فارسيه ساخته و نادروسته هی سهرده می سهفه وييه کان بی، نه و نه ددهش نزم و نارپکه دهی له دهره وهی ئيران نووسرابی. چه ندين پيشگو يی خراوته دساتير [وه که که خه بهری فه تحی نيسلام بو ئيرانی تيدا يه] که دهستی ساخته چيبان دهکاته وه.

له نامه ي ساسانی پينجه م له به نه ده کانی ۱۸، ۱۹، ۲۴، ۲۵، ۳۱ هاتووه: «ديت به دکاری ئيرانيان که په رويزيان کوشته، نه و که سه ی من به رزم کرده وه نه وان هه ليان داشت، و له عهره بان پاداش وهرده مگر نه وه. هه لگر نه وه کوزراوی خويان له سه وزيوش و ره شيوشان. که هه زار سالی عهره ب به سهر ديندا [دينی ئيرانه] تی په ری گوپانی وه های به سهر داديت به خاوه نی نيشان بدهی نه يناسي ته وه».

نه م پيشگو ييه به چاکي نه وه ئاشکرا دهکا که نووسه ری دساتير هه زار سال دواي رهوی عهره ب ژياوه که دهکاته وه زمانی سهفه وی. هه روه ها به ندي دواين له پيشگو ييه که دا پاته وياتی نه م شيعريه که ده لی:

دين نـزا از يـی ارايشـنـد

از يـی ارايش و پـيرايـشـنـد

بـکه بـيـسـنـد بران برگ و ساز

گـرتـو به بـيـنی نـشـنـاسـيش باز

خه‌ریکن ئارایشتی دینه‌که‌ت دده‌ن
 ئارایشتی دده‌ن و پیکسی ده‌خن
 نه‌وه‌نده‌یان به‌رگ و بارتی به‌ستوه
 گه‌ر بینیت‌ه‌وه‌ نایناسیت‌ه‌وه

ئو ته‌رزه‌ پێشبینیانه‌ به‌ تاییه‌تی له‌ نامه‌ی ساسانی یه‌که‌م زۆره‌ که‌وا جگه‌ له‌ عیسا
 خه‌به‌ر له‌مانی و مزده‌ک و حه‌زهرتی محمه‌دیش ده‌دات.

که‌واته‌ ده‌ساتیر سه‌ره‌رای ئو هه‌موو ته‌قله‌بازییه‌ پێی نییه‌ شانازی‌ش بکا به‌
 کۆنینه‌یی. بۆ ئه‌وه‌ی گوته‌ درێژ نه‌بیته‌وه‌ چاو له‌و نیشانه‌نه‌ ده‌پۆشین که‌ به‌ لگه‌ی
 نوێبوونی ده‌ساتیر به‌ده‌سته‌وه‌ دده‌ن و یه‌خه‌ی ته‌قله‌بازییه‌کانی ده‌گرین.

ناوی ده‌ساتیر خۆی وه‌ک ئو زمانه‌ی پێی نووسراوه‌ و بابته‌کانی تێیدان، ئه‌ویش
 نادرۆست و ساخته‌یه‌ چونکه‌ وشه‌ی (ده‌ساتیر) پێژهی (منته‌ی الجموع) ی عه‌ریبییه‌ و له‌
 (دستور) ی فارسییه‌ وه‌ هاتوه‌. فه‌ره‌نگی (انجمن ارای ناصری) به‌ خۆزایی هه‌ولی
 داوه‌ بۆ په‌یداکردنی پێشه‌یه‌کی دیکه‌ بۆ (ده‌ساتیر).

به‌ گوته‌ی ده‌ساتیر شازده‌ پێغه‌مبه‌ر، که‌ به‌ ته‌عبیری ده‌ساتیر پێیان ده‌لی (فرجیشور)
 گه‌یشتونه‌ته‌ پله‌ی وه‌رگرنتی قسه‌ی ئاسمانی ئه‌مانه‌ پێغه‌مبه‌ره‌کان ۱ - مه‌هاباد ۲ -
 جی افرام ۳ - شای کلیو ۴ - یاسان ۵ - گلشاه ۶ - سیامک ۷ - هوشنگ ۸ - ته‌مورس
 ۹ - جمشید ۱۰ - فریدون ۱۱ - منوچه‌ر ۱۲ - کیخسرو ۱۳ - زده‌شت ۱۴ - سکندر
 ۱۵ - ساسانی یه‌که‌م ۱۶ - ساسانی پێنجه‌م] به‌ری‌نووسی ناو کتێبه‌که‌ ناوه‌کانم
 نووسی].

ده‌ساتیر بریتییه‌ له‌و نامه‌ ئاسمانییه‌ی که‌ بۆ پێغه‌مبه‌رانی هه‌ناردوون. نامه‌ی
 (هوشنگ) ناوی (جاودان خرد) بووه‌. نامه‌ی (ته‌هورس) ناوی (برین فه‌ره‌نگ) هی
 (جمشید) ناوی (فرازین ارونه‌). هی (فریدون) ناوی (هه‌رستان) هی (منوچه‌ر) ناوی
 (دانشیار) هی (کیخسرو) ناوی (سروش کردار). خانه‌دانی یه‌که‌م پێغه‌مبه‌ر که‌ پێی
 گوته‌راوه‌ (آبادیان) له‌ ماوه‌ی یه‌ک سه‌د (زاده‌) خوسره‌وییان کردووه‌. بابزانی (زاده‌)
 ده‌کاته‌ چه‌ند ساڵ.

له‌ ده‌ساتیردا هه‌ر (زاده‌) یه‌زار (واده‌) ساڵه‌. واده‌ سی هه‌زار (جاده‌) ساڵه‌. یه‌ک چار
 هه‌زار (مه‌ره‌د) ساڵه‌. یه‌ک مه‌ره‌د هه‌زار (وه‌ره‌د) ساڵه‌. یه‌ک وه‌ره‌د هه‌زار (فه‌ره‌د) ساڵه‌.

ھەر فەرەدەك يەكە مىليۇن سالە، مىليارتك سال پىيى دىگوترى (اسپار). دە مىليۇن سال
 (سحار) يەكە. سەد ھەزار سال (سلام) يەكە. بەو پىيە يەكە زاد سال دەبىتە ئەم ژمارەيە:
[لە نووسىنى پوور داوود لە جياتى (۳) ژمارەى (۲) نووسراو
 بەلام ھەلەيە چونكە ژمارە (۳) لەو حىسابانەدا ھەيە نەك (۲)] ئىنجا بۇ خوتان بزانن
 يەكە سەد زاد كە درىژەى فەرمانرەوايىي خانەدانى ئابادىانە چەند سال دىگرتەو
 [سى سەد ھەزار مىليۇن مىليۇن مىليۇن]. دواين پادشاي ئەم خانەدانە كە ناوى
 (ابادازاد) بوو ھەستە و دىماو بوو كە ئىتر نەيتوانيو ھەردم لە كەچ رەفتارى
 بگىرپتەو بە ناچارى لە جىهان زویر بوو و لەبەر چاوان بزر بوو. جىهان لەو ھەدا پر
 بوو لە ئازاو. چەندىن كەسى مىرخاس داوايان لە (افرام) كورپى ئاباد نازاد كىردو
 كە لەسەر تەختى باوكى دابنىشى، لەو دەمەدا فەرمانى ئاسمانىشى پى گەيشت و بوو
 بە ھەلېژاردە بۇ سەرورەى و رېئوتېنىي خەلقى ئەم دنيايە. كە نۆرەى پىغەمبەرەيتى و
 خوسرەوايەتى بە ئەفرام گەيشت لەقەبى (جى) بۇ خۆى ھەلېژارد. لەو بەدواو
 جىئىشەنەكانى ئەو ھەموويان بە (جى) ناو دەبران. خانەدانى (جىيان) يەك (اسپار)
 سال كە دەكاتە يەكە مىليار سال فەرمانرەوا بوون. دواين مەزنى ئەم خانەدانەش (جى)
 (الاد) وەكو (ابادازاد) لە كىردارى نابەجىي ھەردم وەتەنگ ھات و پرووى لە دنيا وەرگىزا.
 ئەوسا ديسان ئازاو تەنپىيەو تاكو كورپى ئەو (كلىو) بە داخواستى ھەردم و فەرمانى
 ئاسمان لە شوئى باوكى دانىشت و لەقەبى (شاي) بۇ خۆى ھەلېژارد. خانەدانى
 ئەمىيان بە (شايبيان) ناوبران. ئەم خانەدانە يەكە خانەدانە يەك (سمار) سال كە
 دەكاتە دە مىليۇن سال فەرمانرەوا بوو. دواين مەزنىيان (شاي مەبول) لە كىردارى
 نارەواى خەلق پەكەوتە بوو ئەویش وەك (اباد ازاد و جى (الاد) لە گەورەيى كىنارگىر
 بوو و لە بەرچاوان و ن بوو. ديسان ناگرى ئازاو زمانەى كىشا تاكو ھەردم بە
 فەرمانى ئاسمان (ياسان) كورپى (شاي مەبول) يان بە گەورە و رابەر و پىغەمبەر
 ھەلېژارد. خانەدانى ياسان پىيى دىگوترى (ياسانبيان) جودەتى ئەمانە نەود و نۆ
 (سلام) سال بوو. گوتمان ھەر (سلام) يەك سەد ھەزار سالە. دواين پادشاي ئەم
 خانەدانە كە ناوى (ياسان اجام) بوو، ئەویش لە پاشايى و لە ژيان كىنارگىر بوو.
 ئازاو دنياى داگرت، ھەردم وەكو دىوان كەوتنە گيانى يەكدى تا ئەو ھى ناوى
 ئادەمىزادىيان پى رەوا نەدىتراو. دنيا پرووى لە كاولى كىرد. وەھاوو تاكو خواى
 گەورە (گىلشان) كورى (ياسان اجام) بە پىغەمبەرى و فەرمانگوزارى خستە كار.

له میژوو و داستان و نووسینه دینییهکانی ئیران که سمان چهنگ ناکه‌وئ به ناوی (مه‌باد و جی افرام و شای کلیو و یاسان). ئەمانه فه‌رمانه‌وای ده‌سکردی ناو ده‌ساتیرن.

به‌لام دوازه‌په‌غه‌مبه‌ره‌که‌ی دیکه که له ده‌قی ده‌ساتیر به‌ناوێک و له ته‌فسیره‌که‌یشی به‌ناوێکی دیکه نووسراون به‌م جو‌ره‌ن.

۱- فرزینسار	گلشاه یاخود کیومرث
۲- سیامر	سیامک
۳- هورشار	هوشنگ
۴- تخمورد	تهمورس
۵- جرمشار	جمشید
۶- پرسیدوم	فریدون
۷- میرزاد	منوچهر
۸- لیکلاسرو کوپی	کیخسرو کوپی سیاوش یاخو سیاوش یاخو
هیرتاووش	سیاوخش
۹- هرتوش یاخو هرتوشاد	زرتشت اسفنتمان
کوپری هرسفتمار	
۱۰- سیمکندش	سکندر
۱۱- خرمن سرسار	یه‌که‌م ساسان
۱۲- پندم اردیناس	پینجه‌م ساسان

بئ‌ئوه‌ی بلێین دیاره ئەم ناوانه نووسه‌ری ده‌ساتیر هه‌لی به‌ستوون. هیچ یه‌کێک له‌وان ئەو ناوه‌یان نه‌بووه که ده‌ساتیر بو‌ی داناوون. له‌ ئاقیستادا که به‌کۆنترین سه‌نه‌دی نووسراوی ئێرانییان حیساب ده‌کری تا ده‌گاته (زرتشت) به‌م جو‌ره‌ ناویان ها‌توو‌ه.

کیومرث gaya -maretan

سیامک syamaka

Haoshangha	هوشنگ
Takhmo - urupa	تهمورث
Yima - khashaeta	جمشید
Thraetaona	فریدون
Manush - tchithi ra	منوچهر
Haosra vanyhn	خسرو
Syavat shan	سیاوش
Zarathushtra	زرتشت

ناوی خانه‌دانی زهرتەشتیش Spitama سپیتمان.

له ئاقیستادا (کیومرث) له جی ئادهمی سامییه‌کان یه‌که‌م مروّقه. له ده‌ساتیردا (مه‌اباد) یه‌که‌م مروّقه. ئه‌وانی دیکه‌هه‌موویان به‌جگه‌ له زهرتەشت له ئاقیستا و له داستاناندا له چاکان و گه‌وره‌پیاوان و ناودارانن. چونکه‌ داستانێ پیشدادییان مرشتره‌که‌ له نیوان ئێرانییان و هیندییان هه‌ندیک له‌وانه‌ ناویان له‌ نامه‌ی دینی بره‌هه‌نان (قیده‌ Veda) دا هاتوو، به‌لام له‌ هیچ پرویه‌که‌وه‌ له‌ گه‌ل ناوه‌کانی ده‌ساتیر یه‌که‌ ناگره‌وه‌.

واتای ئه‌و ناوانه‌ی له‌ لیسته‌ی سه‌روودا ژماردمانن بۆ ئیمه‌ ئاشکرایه‌، گومانیش له‌وه‌دا نییه‌ که‌ له‌ سه‌رچاوه‌ی ئاقیستا و نووسینه‌کانی په‌له‌وییه‌وه‌ به‌ دروستی پیمان گه‌یشتون، ئه‌و گوێرانه‌ی له‌ فارسیشدا به‌سه‌ریاندا هاتوو به‌پێی ده‌ستوور و قاعیده‌ بوو.

ئه‌ما یه‌که‌م ساسان و پێنجهم ساسان که‌ له‌ ده‌ساتیردا به‌ پازده‌مین و شازده‌مین پێغه‌مبه‌ر ژمێرراون و گوێا یه‌کیکیان له‌ باپیرانی ئه‌رده‌شیری پاپه‌کان و نه‌وی دیکه‌شیان له‌ پۆژگاری خوسره‌وی په‌رویز له‌ (مرو) پێغه‌مبه‌ر بووه‌، وه‌ک ده‌زانین له‌ میژوودا ساسان باپیر وه‌یا یه‌کیک پێشینانی ئه‌رده‌شیری پاپه‌کانه‌ که‌ له‌ ساڵی ۲۲۴ی ز. خانه‌دانی شاهه‌نشاهی ساسانیانی بنیاد ناوه‌. له‌ گۆشه‌ و سووچه‌کانی میژوودا تووشی چه‌ند که‌سیک دێین ناویان ساسان بووه‌ به‌لام له‌ هیچ جێگه‌یه‌کدا ناوێشانی پێغه‌مبه‌ر ساسانی یه‌که‌م و پێغه‌مبه‌ر ساسانی پێنجهم نییه‌. وه‌ک دیتمان له‌ ده‌ساتیردا

نه‌سکه‌ن‌د‌ر د‌و‌ای ز‌ه‌ر ت‌ه‌ش‌ت چ‌و‌ا‌ر د‌ه‌م‌ی‌ن پ‌ی‌غ‌ه‌م‌ب‌ه‌ری ش‌ی‌ر‌ا‌ن ب‌و‌و‌ه. ل‌ه د‌ه‌س‌ا‌ت‌ی‌ر‌د‌ا
 نه‌سکه‌ن‌د‌ر ن‌ا‌و‌ی ه‌ا‌ت‌و‌ه ب‌ه (س‌ی‌م‌ک‌ن‌د‌ش ک‌و‌ری ن‌ش‌ا‌ب و‌ا‌ت‌ه د‌ا‌ر‌ا). ن‌ه‌م پ‌ی‌غ‌ه‌م‌ب‌ه‌ر‌ه ه‌ه‌م‌ا‌ن
 م‌ه‌ل‌ع‌و‌ن‌ه ک‌ه ل‌ه ۳۳۰ س‌ا‌ل پ‌ی‌ش ع‌ی‌س‌ا‌د‌ا ن‌ی‌ر‌ا‌نی ل‌ه خ‌ا‌ک و خ‌و‌ون ک‌ی‌ش‌ا. د‌ل‌ر‌ه‌ق‌ی و
 ب‌ی‌د‌ا‌د‌ی‌ی ن‌ه‌و ل‌ه ع‌ه‌ر‌ه‌ب‌ه‌ک‌ا‌ن [ل‌ه ن‌و‌وس‌ی‌نی خ‌و‌م‌د‌ا گ‌و‌ت‌و‌م‌ه ن‌و‌وس‌ه‌ر‌ا‌نی ف‌ا‌ر‌سی س‌ه‌ر ب‌ه
 ق‌ه‌و‌م‌ای‌ه‌ت‌ی ن‌ی‌س‌ل‌ا‌م و ج‌ه‌ن‌گ‌ی‌ز و‌ه‌ک‌و ی‌ه‌ک‌دی ح‌ی‌س‌ا‌ب د‌ه‌ک‌ن. م . م‌ح‌م‌ه‌د] و ت‌ه‌ی‌م‌و‌و‌ر
 ک‌ه‌م‌ت‌ر ن‌ه‌ب‌و‌و‌ه. نه‌سکه‌ن‌د‌ر ل‌ه ه‌ه‌م‌و‌و‌ن‌ا‌م‌ه ن‌ا‌ی‌ن‌ی‌ه‌ک‌ا‌نی پ‌ه‌ه‌ل‌ه‌و‌ی ب‌ه (گ‌ج‌س‌ت‌ک -
 گ‌و‌ج‌ه‌س‌ت‌ه‌ک) و‌ا‌ت‌ه پ‌ی‌س و ن‌ا‌پ‌ا‌ک و و‌ی‌ز‌ا‌ن‌ک‌ه‌ری ن‌ا‌ی‌ن ن‌ا‌و‌ی ه‌ا‌ت‌و‌ه و ل‌ه ک‌و‌ن‌ه‌و‌ه ب‌ه‌ل‌ای
 ن‌ی‌ر‌ا‌ن‌ی‌ا‌ن م‌ه‌ل‌و‌و‌م‌ه ن‌ه‌و ن‌ا‌ق‌ی‌س‌ت‌ای س‌و‌و‌ت‌ا‌ن‌د‌و‌و‌ه. گ‌و‌م‌ا‌ن ن‌ی‌ی‌ه ل‌ه‌و‌ه‌د‌ا ک‌ه ل‌ه ن‌ا‌ک‌ا‌م‌ی
 د‌ا‌گ‌ی‌ر‌ک‌ر‌ا‌نی ن‌ی‌ر‌ا‌ن ل‌ه‌ل‌ا‌ی‌ه‌ن نه‌سکه‌ن‌د‌ر و ج‌ی‌ن‌ش‌ی‌ن‌ه‌ک‌ا‌نی (س‌ل‌و‌ک‌ی‌ی‌ه‌ک‌ا‌ن) ب‌ه‌ش‌ی‌کی ن‌ا‌م‌ی
 ن‌ا‌ی‌ن‌ی‌ی ن‌ی‌ر‌ا‌ن‌ی‌ا‌ن ل‌ه‌ن‌ا‌و‌چ‌و‌و، ت‌ه‌ن‌ا‌ه‌ت گ‌ا‌ت‌ه‌ک‌ا‌ن و س‌ر‌و‌و‌د‌ه‌ک‌ا‌نی ز‌ه‌ر‌ت‌ه‌ش‌ت‌ی‌ش ه‌ه‌ر ل‌ه‌و
 ر‌ۆ‌ز‌گ‌ا‌ر‌ا‌ن‌ه‌د‌ا ن‌ا‌ب‌و‌و‌د ب‌و‌ون و ت‌ه‌ن‌ه‌ا چ‌ه‌ن‌د پ‌ا‌ر‌چ‌ه‌ی‌ه‌ک‌ی‌ا‌ن ب‌ه ن‌ی‌م‌ه گ‌ه‌ی‌ش‌ت‌و‌و‌ه.

ر‌ا‌س‌ت‌ه نه‌سکه‌ن‌د‌ر ل‌ه د‌ا‌س‌ت‌ا‌ن‌ه‌ک‌ا‌نی ن‌ی‌م‌ه، و‌ه‌ک ش‌ا‌ن‌ا‌م‌ه‌ی ف‌ی‌ر‌د‌ه‌و‌سی و
 نه‌سکه‌ن‌د‌ر‌ن‌ا‌م‌ه‌ی (ن‌ظ‌ا‌م‌ی) و م‌ی‌ژ‌و‌وی (ط‌ب‌ری) و ه‌ی د‌ی‌ک‌ه‌ش، ن‌ا‌و‌ی ب‌ه چ‌ا‌ک‌ه ه‌ا‌ت‌و‌ه
 ب‌ه‌ل‌ا‌م د‌ه‌ب‌ی ب‌ز‌ا‌ن‌ی‌ن ن‌ز‌ی‌کی ه‌ه‌ش‌ت س‌ه‌د‌ه د‌و‌ای نه‌سکه‌ن‌د‌ر ک‌ت‌ی‌ی‌کی ک‌ه ی‌و‌ن‌ا‌ن‌ی‌ه‌ک‌ا‌ن
 ل‌ه‌ب‌ا‌ر‌ه‌ی نه‌سکه‌ن‌د‌ر‌ی‌ا‌ن‌ه‌و ن‌و‌وسی و ب‌ه ن‌ا‌و‌ی ک‌ا‌لی‌س‌ت‌ی‌ن‌س kallisthenes ب‌ل‌ا‌و ب‌و‌و‌ه‌و‌ه
 ب‌ر‌ی‌ت‌ی‌ی‌ه ل‌ه د‌ا‌س‌ت‌ا‌ن و نه‌ف‌س‌ا‌ن‌ه، ب‌ه‌پ‌ی‌ی د‌ل‌خ‌وا‌زی خ‌و‌یا‌ن ل‌ه‌و ک‌ت‌ی‌ب‌ه‌د‌ا نه‌سکه‌ن‌د‌ر‌ی‌ا‌ن ب‌ا‌س
 ک‌ر‌د‌و‌و‌ه. ن‌ه‌و ک‌ا‌لی‌س‌ت‌ی‌ن‌س‌ه‌ی ک‌ت‌ی‌ب‌ه‌ک‌ه‌ی‌ا‌ن ل‌ه ن‌ا‌و‌ی ن‌ه‌و ب‌ه‌س‌ت‌و‌ه ی‌ه‌ک‌ی‌ک ب‌و‌و‌ه ل‌ه ن‌و‌وس‌ه‌ر‌ه
 ن‌ا‌و‌د‌ا‌ر‌ه‌ک‌ا‌نی ی‌و‌ن‌ا‌ن ک‌ه ل‌ه ک‌ا‌ت‌ی ل‌ه‌ش‌ک‌ر‌ک‌ه‌ش‌ی‌ی نه‌سکه‌ن‌د‌ر ب‌ۆ س‌ه‌ر ن‌ی‌ر‌ا‌ن ل‌ه‌گ‌ه‌ل
 ک‌ۆ‌م‌ه‌ل‌ی‌ک م‌ی‌ژ‌و‌و‌ن‌و‌وسی ی‌و‌ن‌ا‌نی ب‌ه‌گ‌ه‌ل ل‌ه‌ش‌ک‌ر‌ه‌ک‌ه‌و ت‌ب‌و‌و‌ن. ل‌ه‌م‌ه‌د‌ا و‌ه‌ک ک‌ه د‌و‌ا‌ت‌ر
 س‌و‌ل‌ت‌ا‌ن م‌ه‌م‌م‌و‌و‌دی غ‌ه‌ز‌ن‌ه‌ی‌ی ل‌ه‌ر‌ه‌و‌ی ب‌ۆ س‌ه‌ر ه‌ی‌ن‌د د‌ه‌س‌ت‌ه‌ی‌ک ن‌و‌وس‌ه‌ری ل‌ه‌گ‌ه‌ل‌د‌ا ب‌و‌ون
 ت‌ا‌ک‌و ب‌ه‌ن‌و‌وس‌ی‌ن پ‌ی‌ی‌د‌ا ه‌ه‌ل‌ب‌ل‌ی‌ن، نه‌سکه‌ن‌د‌ر‌ی‌ش ژ‌م‌ا‌ر‌ه‌ی‌ه‌کی ل‌ه ن‌و‌وس‌ه‌ر‌ا‌ن ب‌ه‌گ‌ه‌ل خ‌ۆ‌ی‌د‌ا
 ب‌و‌و ت‌ا‌ک‌و م‌ه‌د‌ح‌ی ب‌ک‌ه‌ن و ت‌ا‌م و ش‌ا‌م‌ی‌ک ب‌خ‌ه‌ن‌ه د‌ا‌گ‌ی‌ر‌ک‌ر‌د‌ن‌ه‌ک‌ا‌ن‌ی‌ی‌ه‌و و ب‌ا‌سی
 پ‌ا‌ل‌ه‌و‌ا‌ن‌ه‌ت‌ی‌ی ب‌ک‌ه‌ن ب‌ه‌ل‌ا‌م ک‌ا‌لی‌س‌ت‌ی‌ن‌س ن‌ه‌ی‌و‌ی‌س‌ت خ‌را‌پ‌ه‌ک‌ا‌نی نه‌سکه‌ن‌د‌ر ب‌ه چ‌ا‌ک‌ه ل‌ه
 ق‌ه‌ل‌م ب‌د‌ا‌ت و پ‌ل‌ه‌ی نه‌سکه‌ن‌د‌ر ب‌گ‌ه‌ی‌ه‌ن‌ی‌ت‌ه‌ پ‌ا‌ی‌ه‌ی خ‌و‌ا‌ی‌ه‌ک‌ا‌نی ی‌و‌ن‌ا‌ن. ن‌ه‌م‌ه ب‌و‌و‌ه ه‌و‌ی
 ن‌ا‌ر‌ه‌ز‌ا‌م‌ه‌ن‌د‌ی‌ی نه‌سکه‌ن‌د‌ر ل‌ه ک‌ا‌لی‌س‌ت‌ی‌ن‌س ت‌ا‌ ب‌ه گ‌و‌ن‌ا‌ه‌ی‌کی ت‌ا‌و‌ا‌ن‌ب‌ا‌ر ک‌ر‌د و خ‌س‌ت‌ی‌ی‌ه
 ز‌ی‌ن‌د‌ا‌ن‌ه‌و و ت‌ی‌ی‌د‌ا م‌ر‌د. ن‌ه‌و‌ه‌ی ک‌ا‌لی‌س‌ت‌ی‌ن‌س ل‌ه ژ‌ی‌ا‌نی خ‌ۆ‌ی‌د‌ا ب‌ه ر‌ه‌و‌ای ن‌ه‌ز‌ا‌نی د‌و‌ای
 ه‌ه‌ش‌ت‌س‌د س‌ا‌ل ل‌ه م‌ه‌ر‌گی ک‌ه‌س‌ا‌نی د‌ی‌ک‌ه ه‌ا‌ت‌ن پ‌ه‌س‌ه‌ن‌د‌ی‌ا‌ن ک‌ر‌د و ه‌ه‌ر ب‌ه ن‌ا‌و‌ی ن‌ه‌و‌ه‌و‌ه
 ق‌ا‌ت‌ل‌ه‌ک‌ه‌ی‌ا‌ن، ک‌ه نه‌سکه‌ن‌د‌ر‌ه‌و و‌ه‌ک‌و پ‌ه‌ر‌و‌ه‌ر‌د‌گ‌ا‌ر ه‌ه‌ل‌د‌ا‌و‌ه. نه‌ف‌س‌ا‌ن‌ه‌ی نه‌سکه‌ن‌د‌ر ل‌ه

سده‌كاني ناوهراستدا به زماڼي لاتيني و نرمني و عيبري و عبري ته‌رجمه كړا. هرچي له نه‌ده‌بيات و داستان و ميژووي فارس له‌باري دوژمنه كوڼه‌كې، نه‌سكه‌نډرو، ياد كرابي همووي له سرچاوې يوناني و هه‌مان كتيبي ساخته‌وه هاتووه. بنگومان كتيبي (خداي نامك) ي په‌هلووي كه كانياوي ليوه هه‌لئينجاني شاناميه هيچ باسيكي نه‌وتويي له‌باري نه‌سكه‌نډرو تيدا نه‌بووه. به پيغه‌مبه‌ر زانيني (گجسټك نه‌سكندر) له ده‌ساتيردا باشتريږي به‌لگه‌يه كه نايڼي ده‌ساتيري هيچ سازانكي نيه نه‌له‌گل ديني زمرته‌شت و نه‌له‌گل ميژوو.

ده‌ساتير به‌چاولي‌كې له نافيستا خاوه‌ني مهن و تفسيره. مه‌تنه‌كې به ۱۶ به‌ش دابه‌ش كراوه و هر به‌شيكيشي به پيغه‌مبه‌ريكه‌وه به‌ستراوه هر يه‌كې له ۱۶ نامانه خاوه‌ني چهنډ به‌نديكه. به نمونه، نامه‌ي ناباد ۱۷۰ به‌نده، هي (جي افرام) ۸۸، هي (شاي مليو) ۸۰، هي (ياسان) ۱۲. هروهاش نامه‌كاني ديكه دريژتريڼيان نامه‌ي زمرته‌شته به ۱۶۴ به‌نده‌وه كه هيچ په‌كيكيان ويچووني نيه له‌گل گوته‌كاني زمرته‌شت له گاته‌كاندا. ته‌نيا پينج سروود له گوته‌كاني زمرده‌شت له گه‌زندی نه‌هرمه‌ني پوژگاري نه‌سكه‌نډر بزگار بووه به نيمه گه‌يشتووه. سره‌پاي نه‌وي كه هيچ شتيك لهو سروودانه‌دا جي به‌راوردكردن نيه له‌گلي ناوهره‌كه ساخته‌كې ده‌ساتيردا، سه‌رتاپاي زماڼي نه‌و سروودانه و هي هموو نافيستا له هيچ پرويه‌كه‌وه خزمه‌ي تي له‌گل زمانه هه‌لبه‌ستراوه‌كې ده‌ساتيردا نيه.

هر يه‌كې له ۱۶ نامانه‌ي ده‌ساتير به مه‌دي خوا ده‌ست پي ده‌كا و له نه‌نجامدا موژده‌ي په‌يداووني پيغه‌مبه‌ريكي ديكه راده‌گه‌ي ني. له كوتايي ناوي (منوچهر) خوا پي ده‌لي: له دواي تو پيغه‌مبه‌ريكي ديته ناوي (كيخسرو). له نه‌نجامي نامه‌ي زمرته‌شت خوا ده‌لي: «نه‌ي ومخشور زمرته‌شت، دواي تو نه‌سكه‌نډر (چمر) ده‌بي. دواتر يه‌كه‌م ساسان به پيغه‌مبه‌ري ديته. نامه‌ي تو (همسيران) روښن ده‌كات.» چه‌مه‌ر به زماڼي ده‌ساتير (ناشكرا) و (همسيران) ته‌رجمه‌ي تفسيره. خراب نيه چه‌ند نايه‌تيك يا به‌گوته‌ي ده‌ساتير چهنډ (چمراس) يك له مه‌تي ده‌ساتير به‌نين و بزاني خوي ده‌ساتيري به چ زمانيك نامه‌كاني ناسماني بو (فرجيشوران) واته ومخشوراني خوي [ومخشور هر بو زمرته‌شت به‌كار هاتووه] هه‌ناردووه. له (چمراسه‌كاني) ۲۸-۸۲ نامه‌ي فرجيشور (جي افرام) ده‌فرمووي: «گرودفرتاش - جمشان - جمساس - چمساس - خمسان خمساس - واسالاس پاساپاس - راساراس تاساتاس -

کریاس نامود - کرتاس نود - الیاس هود - الماس رود - سناساب - ستاشاب -
 جاماجاب - توراتوس - سارانوش - اموال فانوس - اهوالی کاروس - گسته‌م توش
 - سمرنوش - جودبروش - اورنگان پوش [دوای ۴ دیری دیکه ئەمانه دین] هامستنی
 رامستنی شامستنی زامستنی - شالشتنی شالشتنی شالقتنی شالشتنی مزدستنی
 سزدهستنی و زدهستنی ازدهستنی شالشتنی شالشتنی - شالشتنی سیدنستنی میدستنی
 جیدستنی هیدستنی شالشتنی - کایستنی کارستنی هارستنی وارستنی شالشتنی -
 هیرکستنی ترکستنی سرکستنی فرکستنی شالشتنی [شەش دیری دیکه‌ش لەم هەلەق
 و مەلەقە بەسەر دەچێ ئینجا بە پینج جارەن شالشتنی ئەو ئایەتەنە کوتایییان دیت.
 پێویستم نەدیت هەموویان بنووسمەو. م. مەحمەد].

خوینەرەن ناچارەن دلایان بیهوێ بزانی (شالشتنی) که هینده جاره ده‌گوتریت‌وه چ
 واتایه‌کی هه‌یه. خۆشبه‌ختانه‌ له‌ زه‌مانی په‌رویزی ساسانی پێغه‌مبه‌ر ساسانی پینجه‌م
 له‌ ته‌فسیری خۆی ئەو وشه‌یه‌ی له‌ چاوگی (شالستی) وهرگرتوو به‌ واتای (دانستن -
 زانین). له‌ ته‌فسیری (چمراس) ۶۸ و ۸۱ ده‌فه‌رمووی (دانستنی دانستنی دانستنی).
 به‌لێ ده‌مانزانی دنیا شتی وه‌های زۆر تێدایه‌ که (دانستنی - هێ زانین) بن، به‌لام
 هه‌رگیز نه‌مانده‌زانی زمانیک هه‌بێ له‌ ماوه‌ی سه‌دان هه‌زار ملیۆن سال گۆرانی
 به‌سه‌ردا نه‌یه‌ت (دوای چه‌ند دیریک نمونه‌ی نه‌گۆرانه‌که دیت. م. مەحمەد] که‌چی
 زمانی ئیستاکی فارسی له‌گه‌ڵ په‌له‌وی و زمانی په‌له‌وی له‌گه‌ڵ هه‌خامنه‌شی
 جوداوازییان زۆره‌ هه‌موو جوداوازییه‌که‌ش له‌ ماوه‌ی یه‌که‌ هه‌زار سالدا پووی داوه
 چونکه‌ مه‌علومه‌ له‌ نێوان ئه‌رده‌شیری سییه‌می هه‌خامنه‌شی (۳۵۹ - ۳۳۸ پێش
 عیسا شایه‌تی کردوه) که‌ نووسراوی به‌ فارسی تا ئیستاش ماوه‌ و له‌ نێوان (حنطله‌ی
 بادغیسی) که‌ چه‌ند شیعری فارسی لێ به‌جێ ماوه‌ ته‌نها هه‌زار و سه‌د و نه‌وه‌نده‌ ساله‌
 تی په‌ریوه‌ و جوداوازییان دیاره‌، ئەما زمانی ده‌ساتیر له‌ پۆژگاری مه‌هاباده‌وه‌ که‌
 زانیان پێش چه‌ندین هه‌زار سال ژیاوه‌ هه‌تا پۆژگاری ساسانی پینجه‌م که‌
 هاوچه‌رخێ خوسره‌وی په‌رویز بووه‌ هیچ گۆرانیکی به‌سه‌ردا نه‌هاتوه‌. به‌ نمونه‌ له‌
 سه‌ره‌تای نامه‌ی مه‌هاباد چمراس ۳، ده‌فه‌رمووی (فرشید شمتای هه‌رشنده‌ هه‌رشنگه‌ر
 زه‌ریان فراهیدور). له‌ سه‌ره‌تای نامه‌ی ساسانی پینجه‌میش ده‌نووسی (فرشید شمتای
 هه‌رشنده‌ هه‌رشنگه‌ر زه‌ریان فراهیدور).

ئهم زمانه‌ی ده‌ساتیر نه‌ به‌زمانی کۆنی ئێرانی وه‌ک فوریسی هه‌خامنه‌شی و

ثاقبستایى و پهمله‌وى و پازښد، نه به له هېڅه‌کانى کونى وهك ته‌خارى و سه‌كزى و
 سوغدى و غېبرى ته‌وان ده‌چى [به كورتى] خزمایه‌تې لېگه‌ل هېچ زمانى ناده‌میزادى
 كون و نویدا نېیه. هم زمانه له لایهن دروستكه‌ره‌كه‌یه‌وه پټى گوتراوه زمانى ئاسمانى،
 چونكه له هېچ جېگه و هېچ كاتېك و لای هېچ په‌كېك له میلله‌تانى جیهان زمانى وه‌ها
 نه‌بووه هر دم‌مېنېته‌وه له چهرخى فله‌ك و له ناهید و كه‌یوان كه له نه‌نېیه‌كانیان
 ئاگادار نین زمانى وه‌ها به‌كار به‌پېندرى یاخود ده‌بى بلټین كابرایه‌كى فېلټاز له‌م تویه
 خاكییه‌ى خو‌مان زه‌مانېك گۆشه‌گیرى كردووه و نه‌و زمانه‌ى له لای خو‌یه‌وه
 هه‌لبه‌ستووه.

خواوند به‌م زمانه، چ ئاسمانى بى چ زهمینى، لېگه‌ل شازده پیغه‌مبهرى بزارده
 گفتوگوى كرد و بو ئیمه‌ى به‌نده‌گانى خوى وه‌لامى نارد و ده‌ستورى دانا تاكو
 بتوانین [رازچاه بازشناسیم - ړېگه له زیندان جودا بكه‌ینه‌وه] و له سر نه‌نجامدا
 بزگار بین. ده‌ستورى ئاسمانى ده‌بى له‌لایهن مه‌ردمه‌وه تا ړوژى ژيانه‌وه به‌كار بیت
 و ناینى مه‌هابادى گه‌وره له بیر نه‌كهن. هر چونكه ړزگاریى له هر دوو دنیا‌دا به‌ند
 بووه به‌پېژه‌ویكردن له ده‌ساتیر، خواوند فه‌رمانى دایه دواين (وخشور)ى خوى كه
 ساسانى پېنجه‌مه تاكو نامه‌ى پیغه‌مبهران به‌پېنټه‌ سر زمانى ده‌ورانى خوى.

ساسانى پېنجه‌میش وه‌هاى كرد، هات فه‌رمووده‌كانى هر شازده پیغه‌مبهر كه
 نامه‌ى خویشى په‌كېكه له‌و فه‌رموودانه، ته‌فسیر كرد و به‌پټى پټوېست ړوونى كردنه‌وه.
 له دواى هر نایه‌تېك ته‌فسیره‌كه‌ى دیت به‌و جوړه‌ى كه ئیمړو ده‌زانین پیغه‌مبهرى
 پېشینان چپیان گوتووه. نه‌گه‌ر نه‌و ته‌فسیره نه‌بوايه نه‌مانده‌زانى (كاېستنى كارستنى
 هارستنى وارستنى شالستنى) چ واتایه‌كى هه‌یه، به‌لام له رووناكىى هم ته‌فسیره‌وه
 ده‌زانین (جى افرام) به‌ودا ده‌فه‌رمووى (گوته‌ى خوا و نامه‌ى خوا و هه‌نارده‌ى خوا
 ده‌بى بزنانړین). هه‌لبه‌ت نایه‌تى كورتېله‌ى ئاسمانى واتای زورى هه‌یه بو‌یه ساسانى
 پېنجه‌م نه‌و پېنچ وشه‌یه‌ى مه‌تنى ده‌ساتیرى به ۱۷۶ وشى دېكه شه‌رح داوه [لیره
 به‌دواوه ۹ دیر له نووسینه‌كه‌ى پور داود جوړېكه نه‌گه‌ر وه‌كو خوى وه‌رگېردرېته‌ سر
 كوردى لی‌حالېوونى زه‌حمه‌ته، من مه‌فه‌وومه‌كه‌ى به كورتى ده‌نووسمه‌وه: ساسانى
 پېنجه‌م كه هاوچه‌رخى خوسره‌وى په‌رویزه ده‌بوو نه‌و ته‌فسیره به زمانى نه‌و سه‌رده‌مه
 بنووسى. له سه‌رده‌مه‌شوه نمونه‌یه‌كى نووسراوى گرانبه‌ها به ناوى (ماتېكان هزار
 داتستان) به‌جى ماوه كه‌چى ته‌فسیره‌كه هېچ وچوونېكى لېگه‌ل نه‌و زمانه‌دا نېیه

بەلکو بە زمانی فارسی سەردەمی شا عەباس نووسراوە کە هەزار سأل لە ساسانی پینجەم دواترە دیارە ئەو کەسە دەساتیری هەلبەستوووە لە سەردەمی شا عەباس بە زمانی سەردەمی شا عەباسی نووسیوە]

زمانی تەفسیری دەساتیر فارسییە ئەما پارسی نەگەمە. لە هەر جیگە یەکێ بەرانبەر وشەی عەرەبی هی فارسی چنگ نەکەوتبێ یەکیکی ساختهی بۆ دروست کردووە. هەر ئەو وشە ساختانەن بە پارسیی دروست وەرگیراون و چوونەتە ناو (برهان قاطع و چمن ارای ناصری) لە نامەی (جی افرا) دا دوو بەندی ۷۰ - ۷۱ ئەمە دەلی: «دوو جۆر نامە خودایی، یەکیان (مەین نامە - نامەی گەورە) کە لە خەلقى دوو جیهان دەدوێ. ئەوی دیکەش دەساتیر کە (کەین نامە - نامەی) بچووکیشی پێ دەگوترێ.»

ئەمەش نمونەیکە لەو (کەین نامە) یە کە دەساتیری ئاسمانییە: خوا نو ئاسمانی خەلق کرد. هەر یەکیکیان خاوەن هۆش و گیان و لەشە. لە ئاسماناندا فریشتە ی بێ ئەژمار و ئەستێرە ی زۆر هەن، هەریەک لەوانیش هۆش و گیان و لەشی هەیە. ئەستێرە گەڕۆکەکانیش خاوەن هۆش و گیان و لەشە. هۆش و گیان و لەشی مانگ ناویان (فرنوش، ورنوش، اردوش) ه. هۆش و گیان و لەشی تیر (عطارد) (وارلاس، فرلاس، ورناس) یان پێ دەگوترێ. ناوی هۆش و گیان و لەشی ناهید (زهره) (نزان، فروان، زروان) ه. ناوی گیان و هۆش و لەشی پوژ (شادارام، شادایام، تشادارسام) ه. هۆش و گیان و لەشی بەهرام (مریخ) بە (بهمن زاد، فرشاد، رزباداد) نافرەت بوون. ناوی هۆش و گیان و لەشی هرمزد یاخۆ برجیس (مشتی) (نجم داد، نجم اراد، شیداراد) ه. هۆش و گیان و لەشی کەیان (زحل) (فرنسا، لاتینا، ارمننا) ناویانە.

جیهان وەکو ئادەمیزادە، ئاسمان پێستی ئەو کەیان سێلی، بەرجیس جگەری، بەهرام زلاوی، پوژ دلی، ناهید میعدە، تیر میشکی، مانگ سێپەرلاکی، ئەستێرەکان و بورجەکان دەمارەکانی، ئاگر هەوا هەناسە ی ئاو ئارەقە ی خاک تۆزی پنی بروسکە بزە ی لیوی، گرمە ی هور ئاوازی، باران فرمیسکی، کانگەکان گیاکان و گیانلەبەرەکان کرمی لەشی.

پێستی ئادەمیزاد وەکو ئاسمانە و حەوت ئەندامەکانی، سەر و سنگ و میعدە و دوو دەست و دوو قاچەکانی، لە جیی حەوت ئەستێرە گەڕۆکەکان. خوین و بەلغەم و سەفرا و سەودای لە جیی چوار (عنصر) ی ئاو و ئاگر و خاک و هەوان.

نەستېرە بىي ئەژمارەكان و ھەوت چەرخ لە كارى جېھاندا دەسلات و تەنسېريان
ھەيە پىويستە بو ئەوان (سنجىرستان) واتە جىگەي پەرستىن دروست بىكرىت و بە بوت
بىرازىتەوھ.

لە دەساتىردا قسە لە بارەي (تناسخ) ھوھ زۆر ھاتوھ. گيانى ھەموو بوونەوھ، لە
مروؤف و گياندار و رووھك و شتى بىي گيان، لە لەشكەوھ بو لەشك گۆيزە دەكات. لە
نامەي مەھاباددا پىغەمبەر ئاباد لە خوا دەپرسى بوچى پاشايان و فەرمانرەوايان و
توانايانىش لە ژياندا رەنج و غەم دەبينى؟ خوا لە وەلامدا دەلى. چونكە ئەوانە لە ژيانى
لەشى پىشتريان بەدكار بوون جەزايان لە ژيانى دواتريان دەبيننەوھ، بە نەخۆشى و
رەنجوورى لەدايك دەبن وەيا بەدەردى دىكە گرفتار دەبن. گياندارى زەھراوى و درىندە
دەيانگەزن. ئەمانە تۆلەي كردارەكانى ژيانى پىشىنى خويانە. ھەروەھا گيانەوھرى
درىندە و مەل و چارپى ھەريەكەيان پاداش وەيا جەزاي ژيانى پىشىنى خويان لە
ژيانى دواتريان دەبيننەوھ. ئەگەر سوورى يەك ژيان بايىي سىپىنەوھى گوناھى
پىشووترى نەكرد لە دەورەي ژيانى سىيەم و چوارەم جەزا دەدرىن. ئەوھن دەچن و
دەبنەوھ تاكو گوناھى پىشين پاك دەبىتەوھ. ئەو كەسانەي بەدكارن لە ژيانىكى
دىكەيان دەچنە قالبى گيا و رووھك. مەردمى بىي پەرورەدە و دزىوكار دەچنە قالبى
كانگە (معدن) ھوھ. چارپىيەكانى كە لەم جېھاندا وەكو نەسپ و گا و حوشتر و كەر
باركىشن كەسانىك بوون كەوا چوونەتە قالبى جانەوھران و لە بارىەريدا جەزاي
رەفتريان دەبيننەوھ.

لە دەساتىردا زەحمەتكىشان و وەرزش و خۆشەكاندن زۆر بايەخى بىي دراوھ. لە
ريازەكىشان و رۆژووگرتن و دوعاكردندا دەشى گيانى ئادەمى لە كلىشەي دەرچىت و
بو تەماشاي جېھان بىروات و دواتر بىتەوھ لەشەكەيەوھ. كەسىكى گەيشتە ئەم پاىەيە
چى دىكە گيانى قالبگۆرى ناكات. ئەو تەرزەنە دواي مەرگ لە بەھەشتدا نەمر دەبن.

كوشتنى چارپى و خواردنى گۆشتيان لە دەساتىردا حەرام كراوھ. دەبى مردوويان
بەخاك بسپىرىي ياخۆ بسوتىندىر. لەو جۆرە مەبەستانەوھ كە پىچەوانەي ئاينى
ئىزانيانە ديار دەدات دەساتىر پىوھندىي بە ھىندەوھ ھەيە ياخۆ وەك پىشتەرگوتمان، لە
ھىند نووسراوھ. جگە لەمە زۆر لە وشەي دەساتىر ھىندىن كە ھاتوھ سەر و گۆيلاكى
شكاندوون و شىوھى گۆپىون و وشەي نووى لى سازداون ھەروەك لەگەل زۆر وشەي
فارسىشدا ئەمەي كردوھ.

نووسه‌ری ده‌ساتیر هر شتیکی له دینی بره‌همه‌نی و زهرده‌شتی و ئیسلام و دینی دیکه‌ی بیستبئی وه‌یا خویندبئی دینیکی نوئی لی پێک هیناوه و به‌ناوی خوایه‌ک که پنی ده‌لی (مزدام) و به‌یارمه‌تی ۱۶ پێغه‌مبه‌ر بانگه‌یشتنی خه‌لق ده‌کا بۆ نه‌و دینه. له ده‌ساتیردا دینی بره‌همه‌نی پتر له‌ دینه‌کانی دیکه‌ شوینی دیاره، ته‌سه‌وفیش که له سه‌رده‌می ئەکبه‌ر شای هیندی ره‌ونه‌قی هه‌بوو له‌و دینه‌دا ده‌رده‌که‌وێته‌وه.

ره‌نگه‌ تا ئیستا که‌س پێژه‌ویی نه‌و دینه‌ی نه‌کردبئی هه‌رچه‌ند له‌ ده‌ساتیردا نامه‌ی ساسانی یه‌که‌م ده‌لی نه‌رده‌شیری پا‌په‌کان و پرای ئاته‌شکه‌ده‌ بوتخانه‌ی نه‌ستیرانی‌شی دروست کردووه. ئیم‌پروکه‌ شتیکی له‌ ده‌ساتیردا گرنگ بئی زمانه‌که‌یه‌تی نه‌ک باوه‌ره‌که‌ی چونکه‌ زهره‌ریکی له‌وه‌وه‌ پیمان گه‌یشتبئی له‌ زمانه‌ ساخته‌که‌یه‌وه‌ هاتووه نه‌ک له‌ دینه‌ ساخته‌که‌یه‌وه‌. ئەگه‌ر زیانیکی دیکه‌ش هه‌بووبئی له‌ غه‌یری زماندا به‌زهرده‌شتییانی گه‌یاندووه‌ که‌ بێن نامه‌ی وه‌ها ناپاک به‌نامه‌ی ئاینی خۆیانی وه‌رگرگن لێ‌ره‌ به‌ پێشه‌وه‌ گوتمان نووسه‌ری (برهان قاطع) سه‌دان وشه‌ی هیناوه‌ بئی نه‌وه‌ی بلی نه‌و گه‌وه‌ره‌ گرانبه‌هایانه‌ی له‌ کام گه‌نجینه‌ی نرخدار هینان.

به‌دبه‌ختانه‌ نه‌و فره‌ه‌نگه‌ سه‌راپا نادروسته‌ی که‌ له‌ هیند نووسراوه‌ و که‌وتووته‌ ده‌ست ئیزانیان بئی نه‌وه‌ی وشه‌کانی هه‌له‌سه‌نگینن له‌ هه‌له‌سه‌ت و په‌خشان به‌کاریان هینان. دوا‌ی بلا‌وکردنه‌وه‌ی ده‌ساتیر نه‌و وشانه‌ ورده‌ ورده‌ پتر که‌وتنه‌ کایه‌وه‌ هه‌رچه‌ند بلا‌وکه‌روه‌ی ده‌ساتیر مه‌لا فه‌یروژ له‌ دیباچه‌یدا نووسیوه‌تی: «ده‌بئی بزانی زما‌نی نه‌سلی نه‌و (صحایف منزله) ببه‌رای ببه‌رای خزمایه‌تی به‌ زه‌ند و په‌هله‌وی و فارسیی ده‌ریبه‌وه‌ نییه‌ به‌لکو له‌گه‌ل هه‌چ زما‌نیکی ناسراوی تایه‌فه‌ جودا‌کانی نه‌م سه‌رده‌مه‌ نیسه‌به‌تی نییه‌.» هینده‌ هه‌یه‌ مه‌لا فه‌یروژ نه‌یگوتوووه‌ ده‌ساتیر ساخته‌کاری مرو‌فییکی ته‌قله‌باز بئی. له‌ هه‌موو جیگه‌دا به‌تاموبۆ ناوی ده‌بات به‌ کتیبی پیرۆز و پو‌وپه‌ره‌ی ئاسما‌نی داده‌نی تاکو له‌ ئیزان وه‌هایان زانی که‌وا به‌ راستی ده‌ساتیر له‌ نووسینه‌کانی ئیزانی کۆنه‌ و هاوتای ئاقیستایه‌، زما‌نیشی یادگارێکه‌ له‌ پو‌ژگاری تی‌په‌ریو. ئەمه‌یه‌ ده‌بینین نووسه‌رانی سه‌رده‌می (ناصرالدین شاه) بۆ نه‌وه‌ی شتیکی نوئی بخه‌نه‌ بازار ده‌ستیان دایه‌ تالانکردنی ده‌ساتیر به‌لام هه‌چ یه‌کیکیان له‌ خۆی نه‌پرسی نایا ئەگه‌ر ده‌ساتیر راست و دروسته‌ بۆچی تاکه‌ یه‌ک فره‌ه‌نگی پیش (برهان قاطع) زما‌نی ده‌ساتیریان یاد نه‌کردووه‌؟ بۆچی له‌ شیعی شاعیرانی پیش خۆیان یه‌کێک له‌و وشانه‌ ده‌رنه‌که‌وتوووه‌؟ بۆچی له‌ هه‌زاران کتیبی هو‌نراوه‌ و په‌خشان قسه‌یه‌ک

له باره ی (مهاباد، جی افرام، شای کلیو، یاسان) نه گوتراوه؟ بۆچی ده ساتیر خۆی بهر
له چاپکردنی له هیچ کوێهک ناوونیشانیکێ نه بووه؟

(محمد تقی خان) به نازناوی (حکیم) و نووسه‌ری (گنج دانش) هیچ به‌دڵیدا
نه‌هاتوه که ده‌ساتیر ساخته‌ی بابایه‌کی ته‌قله‌باز و نابه‌کار بێ، بۆیه له باره‌یه‌وه
ده‌نووسی: «ده‌ساتیر ناوی کتیبیکێ ئاسمانیه که بۆ (مه‌هاباد) یه که‌م پێغه‌مبه‌ریان
(مه‌به‌ست ئابادیه‌کانه) هاتوه‌ته‌ خوار و به‌ جوړه زمانیک نووسراوه تیگه‌یشتنی
مومکین نییه و ساسانی پینجه‌م وه‌ری گیراوه‌ته‌ سه‌ر پارسی کۆن و له (توهید و تجرید
و حکمت و طاعت) ده‌دوێ و بریتیه له چوارده رووپه‌ره (صحیفه) که بۆ چوارده
مه‌زنه‌پیاو نازل بووه و له به‌نده‌ری بۆمبای چاپ کراوه و وه‌رگیردراوه‌ته‌ سه‌ر ئینگلیزی
و بۆ ئێرانیان ناردوه و وشه‌کانیشی له‌گه‌لدایه [واته ته‌رجمه‌مه‌ کراون]. خاوه‌نی
(برهان) دیتوویه‌تی و هیندیک له وشه‌کانی وه‌رگرتوه [زکر کردوه] ئیستا به‌رده‌سته
و بابته‌تی هۆش په‌سه‌ندی تیدا زۆره و لای پارسییان گه‌لێک خۆشه‌ویسته و ریزی لێ
ده‌نین» من خۆم [په‌ور داوود] سه‌د وشه‌ی ده‌ساتیرم هه‌لبژارد و ته‌ماشای ئه‌و
فه‌ره‌نگانه‌م کرد که له ده‌ستمدان، هیچ کامیکم له‌و وشانه تیدا نه‌دیتن.

له‌مانه: (لغت فرس أسدی) که له سه‌ده‌ی پینجه‌می ک. نووسیویه‌تی. (فه‌رنگ
جهانگیری) که جمال الدین حسین به‌ناوی جهانگیری پاشای هیند له ۱۰۱۷ به
ئه‌نجامی گه‌یاندوه. (فه‌رنگ مجمع الفرس سروری) که محمه‌د قاسم کوپی حاجی
محمه‌د ئه‌لکاشی سرووری له زه‌مانی شاه‌عباسی گه‌وره‌ی سه‌فوی کۆی کردوه‌ته‌وه.
(فه‌رنگ رشیدی) که عه‌بدولرّه‌شید کوپی عه‌بدولغه‌فوور ئه‌لحوسه‌ینی مه‌ده‌نی
ئه‌له‌ته‌وی له سالی ۱۰۶۴ له هیند نووسیویه‌تی که له‌وده‌مه‌دا محمه‌د حوسین بن
خه‌لف ئه‌له‌ته‌بریزی له ۱۰۶۲ هه‌ر له هیند (برهان قاطع) ی نووسیوه.

هه‌روه‌ها هیچ یه‌کێک له‌و سه‌د وشه‌یم له‌و شانامه‌یه‌دا که Wolff پێکی خستوه
نه‌دۆزیه‌وه و له ناو ئافیتسا و په‌هله‌وی و پاژه‌ندیش تووشی تاکیکێ نه‌بووم، به‌لام
هه‌مووم له (برهان قاطع) دا دۆزیه‌وه و دیتم هه‌رگیز ناوی ده‌ساتیریان له‌گه‌لدا
ناهیئێ هه‌رچه‌ند گومانم نییه له‌وه‌دا که نووسه‌ری برهان قاطع هه‌مووی له ده‌ساتیر
هه‌لگرتوه‌نه‌ته‌وه. ده‌ربه‌ستی دروستی و نادروستی وشه‌ نه‌بووه هه‌رچی په‌یدای کردوه
خستوونیه‌ته‌ فه‌ره‌نگه‌که‌یه‌وه، ئه‌وه‌نده هیزه‌شی نه‌بووه وشه‌کانی تورکی و عه‌ره‌بی و
هیندی له یه‌کدی جودا بکاته‌وه و هیا ئه‌و وشانه‌ی بنج و پمگی فارسییان هه‌یه له

نووسه‌ری دهساتیر بۆ وشه‌سازی چه‌ندین شیوازی به‌کار هی‌ناوه. بۆ هه‌ندیک وشه‌ی مه‌عنای تازه‌ی داناوه: ئامیغ که به‌واتای (امیزش - تیکه‌لکردن) له دهساتیردا بوو هته (حقیقت - راستی) (امیغی - راسته‌کی). (پوزه) تووله‌ی راوه بوو هته (تفتیش - پشکنین)... و هی دیکه‌ش. بۆ هه‌ندی وشه‌ی عه‌ره‌بی وشه‌ی فارسیی ساز داوه وهک: (خانه اباد - خانه‌ی ئاوه‌دان) به‌رانبه‌ر (بيت المعمور - کعبه) و (هرسویه پادشاهان - پاشایانی هه‌رلایه) له جی‌ی (ملوك الطوائف) و (کنور - کون وەر) بۆ (فاعل - کارا) و (چشمیده - چاوینراو) بۆ (منظور) و (برش دید - برینی دیتن) بۆ (قطع نظر)...

یه‌ک ریشه‌ی وشه‌کانی له مه‌فه‌رومی عه‌ره‌بییه‌وه هاتوو وهک (رویش - ئه‌وه‌تی) بۆ (هویه) و (راست پوش - کافر) و (افرازستان «هه‌رازستان» عالم علوی) و (فسرده‌شهر - علم سفلی) و (نخستین انداز «یه‌که‌م نه‌ندان» بدیهیه)

هه‌ندیک له وشه‌کانی له پێی پێگرتن (قیاس) هوه ساز داوه. له (خورشید) هوه وشه‌ی (هورشید و ماه‌شید)ی دروست کردوو. له زۆر وشه‌ی فارسیدا پیتی یه‌که‌م وه‌یا دواییی قرتانده‌وه یاخۆ پیتیکی به‌سه‌ره‌وه وه‌یا کۆتایییه‌وه ناوه و وشه‌ی دیکه‌ی لی هه‌لبه‌ستوون، (نیواره) که تیروگی نانکردنه و (وردنه) شی پێ ده‌لێن له دهساتیردا بوو هته (نیور، نیوار) به‌لام به‌واتای جو. (باستان) بوو هته (باس) به‌واتای (کۆنینه) له به‌رانبه‌ر (حادث). وشه‌ی (چم = واته) پیتیکی (ری پێوه نووساوه و (چمر) به‌واتای ئاشکرا و په‌یدا. وشه‌ی (همه - هه‌موو) نیشانه‌ی نه‌فی (أ)ی چوو هته سه‌ر بوو هته (اهمه - ئه‌همه) به‌واتای ناته‌واو.. هی دیکه‌ش زۆر. به‌م شیوازه نووسه‌ری دهساتیر ورپنه‌کانی خۆی خستوو هته قالبی وشه و رسته‌ی ئاسانه‌وه و به زمانی سه‌رده‌می ساسانیانی له قه‌لم داوه. بۆ هه‌یج وشه‌یه‌ک په‌کی نه‌که‌وتوو. چه‌ندان جار بۆ وشه‌یه‌کی عه‌ره‌بی چه‌ندیکی داتاشیوه به‌ نمونه: (هه‌راینه‌بود، هه‌راینه‌ هستی، ناچارباش، ناگزیرباش، ناچاره‌ست، گورفرتاش) هه‌مووی به‌واتای (واجب الوجود) و (شایسته‌هستی، شایسته‌بود، ناورفرتاش) له جی‌ی (ممکن الوجود).

له دهساتیردا زۆر وشه‌ی هه‌ندیش ده‌دیترێ وه‌کو وشه‌کانی فارسی سه‌ر و پێ و ده‌ستی شكاوه و واتایه‌کی دیکه‌یان پێ دراوه.

[لێره به‌دواوه پوور داوود ١٦ دێر له وشه‌ی جو‌راوجۆری ساخته‌کراوی دهساتیر

دهیښتته وه که له فارسی و هیندی و عره‌بی و هیچه داتاشراون.. پیویستم نه‌دیت له
چهند نموونه‌یه‌ک به‌ولاوله راگویزم بۆ ئیره‌کانه چونکه کهس پتیاڼ ده‌وله‌م‌ند نابیی. م
. محمه‌د]

اېرخیده	صريح و بى رمز
اوچیز	حقیقت و ماهیت
پازتازی	جزئی
فراتین	گفت - اسمانی
روزستان	اهل حرفت
نمشته	عقیده
نوله	کلام
نواد	زبان
وندسار	نقطه وسط دائرة
بمینه	معهده

گوتمان له برهان قاطع سهدان له‌و وشانه یادکراون و ناوی ده‌ساتیریاڼ له‌گه‌لدا
نه‌هاتووه. وه‌ک ده‌شزانین له‌م فەرهنه‌گه‌دا بۆ هیچ وشه‌یه‌ک شایه‌ر نه‌هینراوه‌ته‌وه،
له‌به‌رته‌مه ناسینه‌وه‌ی وشه‌ی ساخته بۆ نه‌و که‌سانه‌ی مایه‌یاڼ نییه زۆر زحمه‌ته.
(رضا قلیخان هدایت) له فەرهنه‌گه‌ک‌ی خۆی (انجمن ارای ناصری) وه‌کو خاوه‌نی
برهان قاطع سهدان وشه‌ی ده‌ساتیری یاد کردووه به‌لام هه‌رچه‌ند له ناست هیندیک
وشه‌دا ده‌لی له ده‌ساتیر وه‌یا له برهان قاطعه‌وه وه‌رگیراون، له زۆر وشه‌دا نه ناوی
ده‌ساتیر نه‌هی برهان قاطع ناهینئ. نه‌ل‌ب‌ت بۆ هیچ یه‌ک‌یک له‌و وشه‌ ساختانه‌ش
شایه‌د‌یک‌ی نییه.

ره‌زا قولیخان به‌ران‌به‌ر وشه‌ی (فرسنداج) ده‌نووسی: «به‌هه‌رچی پیره‌ویکه‌ری
پتیه‌مبه‌ران هه‌یه ده‌گو‌ری. له فەرهنه‌نگی ده‌ساتیر وه‌ها نووسراوه. زۆر وشه‌ی که له
جه‌هانگیرى و سرورى و رشیدی و برهان په‌یدا نین له فەرهنه‌نگی ده‌ساتیر ناوه
کو‌نه‌کانی پارسییاڼ به‌ده‌ست که‌وتووه و نووسراوه..» کاتیکی ره‌زا قولیخان
فه‌ره‌نگی خۆی ده‌نووسی ده‌ساتیر به‌یارمه‌تیی مه‌لا فه‌یروژ بلّاو بووبوووه. ره‌زا
قولیخانیش وه‌کو سهدان له نووسه‌ره هاوچه‌رخه‌کانی خۆی ده‌ساتیری به‌نامه‌ی
دینی ئیرانی کو‌ن و ده‌ناسی و له زه‌مینه‌ی یادکردنی و پینه‌کانی ده‌ساتیر پتر له

برهان که مەری ھیممەتی بەستبوو، لە ھەندێ جێگەدا ھەلە ی برھانی راست کردووەتەو و ھەر لە سەرچاوەی دەساتیری ئاسمانییەو و نرخ و واتای ئەوانە ی چەسپ کردووە. زۆر جێی داخە کە برھان قاطع و انجمن ارا لە ئێران سەرنجپراکێش بوون بەلام فەرھەنگی جھانگیری و مجمع الفرس سروری کە باشترین فەرھەنگن بەلاو نراون. ئەم گوئارە جێی رەخنەگرتن لە برھان قاطعی تێدا نابێتەو، جگە لە دەساتیر وشە نادروستەکانی برھانیش پترن لەوێ لێرەدا بگونجێن.

بێگومان برھان لە مەیدانی رەواجدان بە وشە ی دەساتیر لە پێشەو دیت، بەلام ھۆیکە کە ئەو زمانە و وشانە ی بەراوە ی قبوول گەیانە مەلا فەرۆزە چونکە پێدا ھەلگوتنی ئەو لە دەساتیر وەھای کرد کەسانێکی لە زمانە کۆنەکانی ئێران ناگادار نەبوون متمانە بکەن کە ئەم نامە یە یادگارێکن گرانمایە ی پۆژگاری تێپەرپو و میراتیکی پیروزی پیشینانە.

وہک دەزانین چەند کەس لە دوستە زاناکانم خەریکی گردکردنەوێ فەرھەنگی فارسین. ئومید دەکری لە ھەر کوێیک تووشی وشە ی دەساتیری بوون بنووسن کە ھی دەساتیرن و ساختەن چونکە ئەگەر ئەمە نەکەن لەدواپۆژدا ئەو وشانە یەخەگیری خەلق دەبن. قوللری vullers لە فەرھەنگی فارسی و لاتینی خۆیدا کە لە چەندین فەرھەنگەو پێکی ھیناوە لە ھەموو شوێنێک کە وشەیکە دەساتیری نیشان دابی نووسیویەتی ھی برھان قاطع و راگوێستە یە لە دەساتیر بەجۆرێک کە پۆژھەلاتناسانی ئەوروپا لەو گەزەندە دوورن.

لە ئەنجامدا دەبی بەسەر قسەکانمەو بنێم: وشەکانی دەساتیر کە دزە ی بۆ ناو فارسی کردووە زۆریان لە تەفسیری نامە ی ئاسمانی سەر بە (فرجیشور) ساسانی پێنجەم، ئەو پیغەمبەرە ی کە خوا پێی دەفرمووی: «وہم تبالیس ارجم فرجیشوریک ھورانگ زاھد» واتە «وہ لە توخمی تۆ ھەمیشە پیغەمبەرێک دەمینی». نامە ی ئاسمانی ساسانی پێنجەم بە (پرتوستان - پرتەوستان) ناو دەبری.

با ئەو ھەش بلیم کە زمانی مەتنی دەساتیر بریتی یە لە:

یەکەم: یەک مست لە وشە ی وەرگەراوی فارسی و عەرەبی و ھیندی وہک: چمین = چونین (وہا). نام = فام (پاشگرە وہک زردفام) زمیر = زمین. چار = چھار (چوار). ہندم = ہنجم. سنجم = ششم. سفدم = ہفتم. دشمر = دشمن [سێ دیری دیکەش لەو

جوړه وشانه. م. محمهـد].

دووهـم: لهـ و شانهـى كه به هـيچ رهـمـل و نوستورلابـيـك نازاندرى چين و له كوڼـوه هاتوون وهـك: چاگفرى = بيدارى (بهـخهـبهـرى). پلير = نخست (يهـكهـم). فرداب = پرتو (تيشك). جمساش = نور (پروناكى). كاپ = سايه.

هـيرتاسيام = ئيرانـيـيان. نوراخ = يونان. كليار = اندوه (غم). شليده = فرزانه (زانا، زيرهك، پاك نژاد...).

نمونهـيهـك له كار (فعل): هوزاميدن = پهـنـاـبردن.

شالندن = زانين. آدن = بوون. كمدن = كردن. انتامانيدن = انجامانيدن (تهـنـجـام پيدان). زاهدن = مان. وختن = گوتن و هـى ديكهـش..

جگه له وهـى كه تهـم چاوگانه به پيى چاوگى فارسى به دال و نون [وختن = گفـتـن به تى ونونه] دروست بوون، له گهردانيشدا وهكو كارى فارسين. ليـرهـشـدا دياره كه نووسهـرى دهـساتير بـيـنـيـكى له زمانه كوڼهـكان وهرنهـگرتووه تهـوهـنده هـوشهـشى نهـبووه يو تهـم زمانه ساختهـيه ريزمانـيـكى ساختهـش دابنى. وهكو دهـزانين چاوگ له زمانى نافيستا و فورسى ههـخامهـنشى و له سانسـكـريتـدا كه به خوشكى زمانه كوڼهـكانى ئيران دهناسرى وهـنهـبوو وهـك چاوگى پهـهـلوى هـهـر به (تن) و وهـك چاوگى فارسى هـهـر به (تن، دن) كوټاييى بيت بهـلكو وهـك كوڼه زمانهـكانى هيندى - نهـوروپايى و وهـك ئيستاكهـى زمانى ئينگليزى دهـشيا به هـهـر حهـرفـيـك (دهـنـگـيـك) كوټاييى بيت.

ههـروهـا له زمانى كوڼى نافيستا و فارسى و سانسـكـريت كار (فعل) وهـك كارى فارسى [نوى] گهردان نهـدهـكران.

ئينجا فارسى نوى تهـگهـر پيشهـى به مهـتنى دهـساتيريشهـوه نهـبهـسترايـتهـوه كه گـوـيا بهر له هـهـزاران مليون سال بهـسـهـر (فرجيشوران) دا دابهـزيوه، بهـلكو به تهـفـسـيرهـكهـيهـوه بهـسترايـتهـوه كه گـوـيا له زمانى (خسرو پرويز) به تهـنـجـام گهـيشـتووه، خو ئيمه لهـبارهـى زهـمان و زمانى تهـو دهـورانـه [بايى ليـكـكـردنهـوى راستى و درو] بهـلهـديمان ههـيه.

ليـرهـدا دهـبى تهـوهـش بـلـيـين كه زمانى دهـساتير خهـتى تايبهـتـيشى نيـيه و به تهـلفـبـيـتـكهـى فارسى ئيستاكه نووسراوه، تهـمهـش عاـجـباـتـيـهـكى كـتـيـبهـكهـيه.

نووسهـرى دهـساتير بى هـيچ دهـستـوور و قـانـوون وشه پهـكهـهـوتهـكانى پهـهـلوى ههـليـزاردووه تهـفـسـيرى پى نووسيوه.

له ناواخنی دیاره دهساتیر له هیند نووسراوه و نووسه ریشی ږهنگه به نه سلې زهرده شتی بووې به لام له ئاینی دیرین ږووی هه لگیراوه ته وه و به زهرده شت خوې دهلې: «جم دساتیرکانی له ونی = جزدساتیر کاری نکنی. جگه له دهساتیر کارک نه که ی.» ئەمهیه دهساتیر، کتیبیکې بهر له ۱۲۰ سال له نامه کانی دینی ئیران حیساب کراوه و زمانیشی به فارسی پیشکه وتوو وهرگیراوه ئەما راستیه که ی سووکیکردنیکه به ئیران و زمانی فاسی.

بهمه دا گوتاره که ته واو ده بې. له ژیرییه وه دهنووسی:

«ته ماشای ږووپه ږه ۳۲۹ ی ئەم کتیبه ش بکه ن»

له ږووپه ره په دا سهرناوی (ملحقات - پاشکوکان) چهند کورته نووسین و تیبینی به دوا خویدا دهینې. یه که م جار له شمش ږووپه ږه دا به باسی دهساتیردا دیته وه. به دریزی باسی ئەو به لگانه دهکات که دانهری دهساتیر ده بې ئەو (ادزکیوان) ه بې که پیشتړ ناوی هات و له (دبستان المذاهب) ناوی ئەو و موعجیزاتی و ناو و ناکاری پیږه وه کانی به زوری هاتوو که ئەم ش ههر به لگه یه بو ئەوه ی که نووسه ری (بستان المذاهب) یش یه کیکه له وگرووپه ی به دوا نازهر که یوان که وتوون و بو دهساتیر خه بتاون. ږوور داوود له و پاشکویه دا هه له یه کی خوې راست دهکاته وه که له گوتاری دهساتیردا بو ئەوه چوو بوو که دانهری (دبستان المذاهب) مو حسین فانی بیت.

دهلې: «له ږووپه ږه ۲۸، له گوتاری (دساتیر) نووسه ری (دبستان المذاهب) م به مو حسین فانی داناوه. ئەم ش هه له یه که که له پیاوړیکې ئینگلیز sir w. jones موه به خه لقی گه یشت و دهمیکشه راست کراوته وه به لام من به درهنگه وه زانیم: له دبستان المذاهب ناوړیکې مو حسین هاتوو و له زاری ئەوه وه باسیکی یه که له شاگردانی ادزکیوان گیراوته وه ئیتر به هه له له وه وه مو حسین فانی به نووسه ری دبستان زانراوه. دانهری دبستان نه ناسران به لام له ناوهر وکیرا دیاره که مېک پیش سالی ۱۰۲۷ ک. له هیند هاتوو ته دنیا. به گهنجی چووته (اکبر اباد - اگره - agra) و له کشمیر و لاهوری رابواردوو و سهره ری بو ئیران کردوو و چووته مشهد و.. و.. له نیوان سالانی ۱۰۶۴ و ۱۰۶۷ دبستان المذاهبی نووسیوه و له سالی ۱۰۸۱ له پاردهمین سالی حاکمیه تیی اورنگ زیب مردوو. وه که خوې دهلې: (خراد و فرشید و ردوبهم و خرمند) ی له patna و (موېذ هوشیار دوم، سروش، خودا جوی) له کشمیر دیتوو. ئەو

کټيځانهۍ که نووسهري دبستان ناويان دهيات و ئه و مه به ستانهۍ لښانه وه نه قل
 دهکات هه مووی له نووسينه کاني ازرکيوان و شاگرده کاني نه ون وه ک ټيځه کاني:
 آميغستان، دساتير، اخترستان، جشن سده، سرودمستان، جام کيخسرو، شارستان
 چهارچمن، زردست افشار، نوش دارو، سکنگبين، بزمگاه ارژنگ ماني و هي تریش.
 چوار دانه له و نامه که (دساتير و جام کيخسرو و شارستاني چهارچمن و زردست
 افشار) ن هه و له هيند چاپ کراون. ناوی نووسهري دبستان له ياداشتک به (موبد
 شاه، ياخود، ملا موبد) هاتووه [له پهراويزدا دهلي سيري نينسيکلويدي ئيسلام
 TOMI بکه].. هتد .. هتد....

کاروان، ژماره ۱۲، ۱۹۸۳

زېږهون له تهمومر به دورى "مه حوى" توقه لوه

له بېړيوه بهر په تېرې پوښنې جې ماومر، له سلېمانې، بانگېشتنېکېم بۇ هات وېرېرې نامه يکې دلسوزانه له ماموستا عېدوللا ناگرينه وه به بونې سازدانې مېهره جانېکې بېرخه روه ي شاعيرې مېرني کورد (مه حوى) له پوراني ۱۲/۱۷ و ۱۸/۱۲/۱۹۸۷. هر له سلېمانې. چهنديک بهو مېهره جانه دلخوش بووم هيندم پېرؤش خوار له نېلوانې دهرغت بۇ ناماده بوونم تييدا. بارې ناله بار و تهنسازي مېله لار بوونه سېر بارې چمند هويېکې دیکې نه گوته نې له شوينې خومدا پيشيان پې خواردموه، چ ماويه کيش نه بو له نيوان شوي ۱۱- ۱۲/۱۲/۱۹۸۷ که نامه و بانگېشتنه کهم پې گېشت له گېل پورې بهر پابوونې مېهره جانه که بايي نه وه بکات به گوتار پايه ي نهو که له شاعيره له هستمدا بده موه به خامه و بیکه مه نامه ي پېرؤزبايې و مته تبارې به لکو قهر زداريم له ناست گيانې مه حوى و چاکه ي بهر پوه بهراني مېهره جانه که نه ختيک که مېر بکاته وه. نيسته له ۱۹/۱۲/۱۹۸۷ که واکا گوله به خامه ي ساوا ده کهم بۇ ناو باغ و راغ و دهشت و به هه شتي جېهاني مه حوى نازانم مېهره جانه که ي به چ گېشت. ته ما و راپېرموونم به پايه ي مه حوى و هه ستي نرخزاني و بايه خناسيې نه ديب و نه دېدوست و جېه ماوهري خوينهري کورد به گشتي و هې شاري سلېمانې به تاييه تي هانم دېدا له تاريخيې پې خېه رېدا که شېبانه چاوه چاوي نهو دمه پېرؤزه بم که موژده ي نه ته نه ها سهر که وتن به لکو هې هلمه تبهري و به هره به خشي و به ره مداريې مېهره جانه که گيانم ده که شينېته وه، و له نيستاو هس رېم به خوم داوه ختو وکې شاديې دېروونم بهو موژده يه بگرژنيته وه و به وېدا تام و شامي کوړې مه حوى بېرژنيته مېره که بمه وه و به خو شاو بتکيته ناو دېره کانم بۇ بهر چېرې خوينه ران:

دلى بردم به شوخي دل به ريکې تازه، سېر له نوې
موباره ک بې له دل سېودايه کې که ي که و ته سېر، له نوې

به راستي و بې ته نويل، موباره ک بې له دل سېوداي دېريا و دهشت و دؤل و که ژ و
چېه من و باغي مه حوى که به نه فسووني شيعره کاني جلوه له خيالې خووليا دار

دەبەستن، نرکه و نەعرەتە و ھەرپەشە ئەم سەردەمە لەبەر گوێی دڵدا دەگوێن بە
 ئاھەنگی بلبل و ساز و عودیان ھەر نەبێ وەک بەنجی برینکاری ئازاری ھەستی زامدار
 سێ دەکەن. کێ بێ لە ئێمە کوردی ئاخیلێوی سالی بەدیوومی ١٩٨٧ و سەدی
 بیستەمی خوێن لیچۆراو دلیکی یان ملیکی بەر تیغی بریندە نەکە وتیبت:

لە چاوا نەم نەما بۆ گریه نۆبهی سهجده بهر دەریه

سیاسالم نہ بارہ نویژی ئیستیسیقا نہ کہم چ بکہم

خۆم له جياتى قه له م سهر جار (سه جده بهر دهر) ى په رستگى ديوانى مه حويم كه له وندا به له چاكى و پاكي شتياك نيبه سه جده ى بو ببر دريت.

خەيالى كۆن و نويم لى تىكەل دەبن و دەمگىرەنەو بۆ رابردووى دە دوازده سائىك
لەمەوېەر و حىكايەتخوانىم پى ئەكەن تا بلىم يەكك لەو خووليايانەى دەمى
ئەندامەتىم لە كۆرپى زانىارى كورد كە ھەست و خوازىمى بۆ خۆى دەكىشا ئەو بوو، دوا
بەدواى لىيۈنەو لە باسى حاجى قادر، يان بە كىتەب يان بە زنجىرە گوتار لەسەر
شاعىرانى پىزى يەكەمى خاوەن دىوانەكانمان بنووسم. بىگومان مەحوى لووتكەيەك
بوو لەوان، ھەر چەند شىعرى مەحوى تە ھەفتاكانىش ھىندەى شىعرى نالى و سالم و
كوردى و شىخ رەزا و وەفائى و مەسباحولدىوان... بە بەرچاومدا تى نەپەرىيۈو، بەلام
ئەو نمونانەى بىستېوومن و خويندېوومنەو، بى ھەلۈەستكردن، شەبەنگى مەحويان
لە ھەستەدا بەرەو پاىە ھەرە بلىندەكان دەبەرد. مەھارەتلىكى لەو نمونانەدا رەنگى
دەدایەو دەتگوت لە گۆمى نالى بلىق دەدات:

ئەوا لەيلا بەرۆژی حەشر ئەدا وادەي لىقا «مەحوى»

ههتا قامی قیامت ئاه و واو دیلا نه کهم چ بکهم

چهند ئاشکرایه (واوهیلا) جلهوی هۆشت بهردو (وا لهیلا) وه دهبات که له بهراییی نیوه دیری یه که می بهیته که دهمرده وشیتته وه. (وا ی سهرتای وشکه سیبهری ئه و) وهی بۆ ناو وشه ی دواتر بردوو وه (لهیلا) ی کردوو به (وهیلا). سهیریش بکه ی دهبینیت له (ئهوا لهیلا) دا دهقی (وا لهیلا) به تهواوی دروست بووه، ئینجا له وشه ی (واده) ی دوا ی وشه ی (حهشریش) تهکانیک بۆ ئه و (وه) باس کراوه دهجیت که (لهیلا) ی کردوو به (وهیلا) و به تیریک دوو نیشان پیکراوه. ئهم مههارهته، بهر له مهحوی، تهنها له نالیدا بهدی کراوه که گوتووتهی:

بۆ شەھدى كلامت كە بە اشرابى لطافت
(لذە) دىگەيىنى بە دل و (دەھن)ى مخاطب

بە ئانقەست و بۆ خاتىرى باشتىر پرونكر دنەو بەيىتەكەم بە رېنووسى كۆن نووسى.
دارىشتىنى بەيىتەكە و ئەو كەرەستەى تەعبىرى تېيىدا بەكار ھېنراوہ نوختەيەكى پېتى
(ذ)ى گوشاۋ لە (لذە)وہ دىگەيەننى بە (دەھن) و دىكاتە (دەھن). شەھدى كەلام لە
(دەھن)دا كە بەواتاى دەم و زارە جېنى دەيىتەوہ بەلام كە (لطافت)ى تىكەل بوو
حەقىقەتى بگاتە (دەھن)ىش. شەھد و دەم ھەردوويان مادىن، بەلام (دەھن) مەعنەويىيە
بە (لطافت) كە وەك دەھن مەعنەويىيە ئەو شەھدى پى دىكات. وشەى (دەھن)ى فارسى
ئەگەر وەك خۇى (دەھن) بخویندرىتەوہ كىشى بەيىتەكە تىك دەچىت بەوہشدا ديارە
تەرخان كراوہ بۆ قوستانەوہى نوختەكەى (ذ) تاكو ببىتە (دەھن) كە لەگەل (دەھن) نەك
(دەھن)دا ھاوكتىش، سەيرى دواى (لذە) بگە يەكسەر (دىگەيىنى) ھاوئوہ كە ھەر
(گەياندن) چارى راگويستىنى ئەو نوختەيە دىكات بۆ سەر (دەھن). دەمىننىتەوہ بلېن
(دل) ھەر شىرنایىي مەعنەويى شەھدەكە ھەست دىكات، نە نوختەى راگويزراو بە
خۇيەوہ دىگرىت و نە پەكىشى لەسەرى كەوتوہ بۆيەيە ئەو نوختەيە لە شىوہى (حتمى)
بۆ (دەھن) دەچىت. وەك كە شىرنایىي مەعنەوى بۆ دل و دەھن لەبارە، شەھدىش بۆ
(دەھن) كە دەمە لە شوینى خۇيدا بە مادى دەمىننىتەوہ

مەحویش كە لەيلاى لە جىگەى (يارم، مەحبوبە...) دانا و نەيگوت:

ئەوا يارم بە پوژى حەشر ئەدا وادەى...

ئەوا مەحبوبە پوژى حەشر ئەدا وادەى...

نىگارم وا بە پوژى حەشر ئەدا وادەى...

مەبەستىيەتى تېنى بگەين دەيەوى (وا لەيلا) ويردى زارى بىت تا پوژى قىامەت. لە
سېبەر ياخود لەبەر تىشكى وا وەيلا و وا لەيلا (قامى قىامەت) یش قوتە قوتىك لەگەل
ھىما ناسىنەوہماندا دىكات. ئەگەر نەگونجانی كىش لى گەپابايە دەشيا (قامى
قامەت) لە جېنى (قامى قىامەت) بى وەك كە شيا وا وەيلا لە جېنى وا لەيلا بى، چونكە
لە پېشەوہ باسى حەشر ھاوئوہ. لە واتادا فەرق نامىننى لە نىوان قامى قىامەت و قامى
قامەت كە دەزانين قامى قامەتى ئەو نازدارە لەيلايە ھەزاران جار پتر پەسەندى
مجىزى عاشقە، ھەتا قامى قامەت دەبى بلېم وا لەيلا. دەرکەوتن و راستبوونەوہى
قامەتى لەيلاش ئاواتىكە ھىندەى حەشر لە تەماى عاشق دوورە، ھىندەى حەشرىش

ئاشوویی شەیدایی لە جیهان پەیدا دەکات.

مەبەستم نێیە بۆ ئەو مەهاریتە و هونەرە مەحوی لەم بەیتەدا چاویلکەرییە لەوێ بۆ نالی، خۆ ئەگەر وەهاش بێت چ کەمایەتی تێدا نێیە، بگرە زێدە بەهرەبەکی مەحویە لەو بەیتەدا دیار دەدات چونکە ئەم جوړە چاویلکەرییە ئاستەنگترین ڕێگەیە شاعیر پێیدا بڕوات لە هونەرە شیعری خۆپەستەو بە شیعری یەکیکی دیکەو وە: اقتباس، تضمین، معارضة... راستییەکەى ئەگەر مەحوی هەستی بەو هونەرە نالی کردبێت، کە بە ترجیحەو دەلێم هەستی پێ کردووە، تاکە کەسێک دەبێت لە شوێنێک کوردی دەیانناسم ئەو هونەرەى لە نالیدا دۆزبێتەو. من لە گوتاریکی زنجیرەى (چەپکێک لە گۆلزاری نالی) دا دەورێ ئەم شیوە هونەرەى نالی هەلاتووم، ئەوساش جارێ بەیتەکەى مەحویم نەدیتبوو بۆیە بوو پەنجەم بۆ نموونە شیعری ڕانەکیشا لە بابەتی بەیتەکەى نالی بێت، ئەو هونەرەش نەمبێستووە ناوی بۆ داندرا بێت مەگەر بە تەئویلیکی دوور بدریتەو بە (استخدام). ئەوساش پەراوێزی ئیستخدام وەها لێک دەکێشێتەو زۆرینەى جوړەکانى (محسنات) ی تێدا جێ بێتەو. ئێرەش جێی لێکۆڵینەوێ باسی ئەوتۆی نێیە لە مەحویمان بدزیتەو بۆ خۆی...

دواى داڕپان لە کۆر باری چالاکی لە مەیدانى نووسیندا گۆرا. حاجی و نالی جگە لەوێ کە خۆم بە دڵ و زمانیش پێیانەووە خەریک دەبووم، بڕیاری ئەنجوومەنى کۆریش ئەو بوو لێیان بکۆلمەووە و بۆ حیسابی کۆر ئەو لێکۆڵینەوانە بلأو بکێنەووە. لە بەرمو کۆتایی سالی (۱۹۷۸)وە ئێمەکان نەما خۆم تەرخان بکەم بۆ تاکە باسی کەسێک یان بابەتێک سالتیکم لێ بخاينئى مەگەر یەکیک یان لایەنێک بەرباری ئەرکی ئەو کارە بێت، ئێتر نەشیا چی دیکە بە پلان و نەفەسى درێژەو تەمای خۆم لە تۆزینەوێ ئەدەب وەیا ژيانى کەسانى دەستنیشان بنێم. لوان و ڕێکەوت چونی هینا و کێی خستە تۆرى فکرمەووە دیمانەى بەخێر. قەدەر، ڕێکەوت وەها بوو کە ئەم سالی ۱۹۸۷ لە گیانەلاوێ بەسەرچوونیدا هات دوو لێوێ مەرگی لێک بنیت بابەتی ئەم نووسینەى بەرکەت و بە میرات بۆ منى بەجێ هێشت. ئاخى منیش ۳۶۵ ڕۆژى ڕەبەقى ڕەق ڕوولەبیم کردووە و لێى بووم بە میراتگر. دەلێن سەیرە لە کۆیى بەلام سەیرترە لە ڕۆژگار کە سالی وەها ڕەش میراتی وەها گەش بەجێ بهێلێت. ئایەتى (يخرج الحي من الميت) م بە بیردا دەهینیتەو.

مەحوی و هاومەسلەکە نەمرەکانى لەو جوړە ئەستێرانەى ئاوابوون و بزربوونیان

بۆ نىيە. لە دەمىكەو بە دل و ھۆش ئاشنايانم، پى بەپىي فراژىبوونىشم لە ناسىنەوھى بايەخ و نرخ و جوانى پتر ئۆگرى ناو و شاعىرىيەتپيان بووم. ئەو راستىيەش لە زىدە پياوچاكيى خۆمەو نىيە، بگرە لە زىدە پياوھەتپىي ئەوانەوھىيە كە لەسەر بنگەيەك دامەزراو بە دروستترىن عەيارەى نرخ پىو سفتى و پتەوييەكەى بە ئىسپات دەگات، لە گەيشتن بەو ئىسپاتەش رەنجم بردووھ:

من لە عەيارەى نرخ پىو ھەرچى خاترانەيە تىم نەخويندووھتەوھ، مەرجهكانى پەسەندايەتپىي عەيارەش لە بابەتیکەوھ بۆ بابەتیک دىگۆرپىن. ئەو بابەتانەى كە لايەنى (جوانى) تپياندا بنەرەتپىيە دەبى لە پلەى جوانيدا ژورووى (ناوھنجى) كەوتپىتەنەوھ دەنا بەعەيارەى من لە سەنگ دىكەوئى، ناچارىش نەبى خۆمىيان تى ناگەيەنم. بىكەس لە موناىسەبەيەكدا گوتى: ھەردوو گۆنم پىر بوو. منىش دەلیم ئەرز و ئاسمان پىر بوو لە گۆرانىيى ناوھنجى و مۆسىقايى ناوھنجى و بەستەى ناوھنجى و شىعرى ناوھنجى و چىپۆك و رەسم و پەيكەر و شلە ساواری ناوھنجىش تاكو لە دەفرى تەحەمولمان كەلەرپىژپيان كرد. ئەو بابەتانە - جگە لە شلە ساوار - تىكراپيان بەر جىزى مەھارەت دەكەون، بابەتیش ھەن وەكو پزىشكى، بەنايى، خەياتى، دارتاشى، شەعبەدە، چاپوك دەستى... و دەيان و سەدان كەسب و كار لە ھەموواندا مەھارەت ھەيە تا ئەوھى پزىشكى ناماھر دەبىتە مەرگى نەخۆش بەلام دوو نوختە (نالیم پتر) لىكيان جودا دەكاتەوھ، نوختەى يەكەم ئەوھى كە ھەرچى بەرھو ھونەرى تەواوھ دەچىت لايەنى جوانى و مەھارەت تپيدا بەرچاوترە تا ئەوھى رەنگە ھونەرى ھەبى ھەر مەھارەتى رپوت بىت كەچى پزىشكى لە سەرەتاوھ زانستە دواتر مەھارەتە. نوختەى دووھم ئەوھى پزىشكى و نەجارى و لىخورى و بەنايى بە رادىو و تەلەفزیون و سىنەما و شانۆ و نووسىنى رۆژانە ناخرىتە بەرچاو و گوئى خەلق... گۆرانىيىژىكى نىوداشت لە ھەموو زاناکانى ولاتى خوى مەشورتر دەبىت، تپشاندا ھەيە لە مەرگیدا كچان خويانىيان بۆ كوشتووھ.

شىعر بابەتیکە لە لايەن مەھارەتەوھ دەكەوئە نىوان ئەدەبى پەخشان و ھونەرەوھ. بايىي زىدە پشكى لە جوانى و مۆسىقا پەخشان بەجى دەھىلئەتەوھ بۆ لای ھونەر. ھەرچى بابەتیکى پشكى جوانى و مەھارەتى تپدا بەرچاو بىت لە پلەى يەكەمدا روخسارە ئەوجا ناوەرۆك. تابلۆيەكى رەسم كە مەرچى ھونەر و مەھارەتى تپدا نەھاتە دى نرخى نابىت با لە ناوەرۆكدا پيش نىسبەيى ئانىشتانىنىش كەوتپىتەوھ. رەنگە

مولحیدیک وینهیه کی مه هارته کی که عبه به دهیان هزار دینار بکریت ههروه ک دینداریش له وانیه ره سمیکی پشت له دینی پر له مه هارته بهو نرخه بکریت به مهرجیک خوی مهیلی هونه ری هه بیت. ئینجا که زانیمان شیر خزمی هونه ره هه قمانه لیی داوا بکهین جوان و رازاوه بیت، که وهها نه بیت له شیرایه تی دهکه ویت.

راستییه کی دیکه ی گرنگیش ههیه داوا له شیر و تیکرای هونه دهکات رازاوه و بی عیب بن. شیر و هونه له چاو قسه و په خشان نامیری مام سه لامه تۆکه ی تهعیرن. جاری له پیشه وه با بلیم هونه ری پروت چونکه قسه ناکات یه کجار یه کجار به درهنگه وه رقی خهلق هه لده ستینیت له خوی، شیریش به دریزایی پوژگار به قسه ی خوش و جوان و شیرین له قه له م دراوه و خاله به خشیش کراوه له جورته تیکی تیدا بوو بیت. شیریه بی په رده و پشت له دین که به په هایه له ماوه ی هزار و چوار سه سالد ا بلاو بووه ته وه پئی خوش نه کرد بو بلاو بوونه وه ی یه ک لا په ره نووسینی په خشان ی پشت له دین و بی په رده.

چهنده سهیره که ده بینین هه موئه و تاهه زروییانه ی خهلق بو لای زایه ند (جنس) که به قسه ی نووسراو له کتیب و گوڤار و پوژناماندا ناشکیندریت به په سمی پروت خوی دابین دهکات هه چونکه په سم هونه ره و قسه نییه، گوڤار و پوژنامه ش هه نه وهن که هه ن.

له مه وه ده لیم په خشانیکی هه لمه تی تیدا بی بو سه ر پویه کی کومه لایه تی ناله بهر نه گه ر پوا له ت و روخساری کزیش بیت جیی خویه تی پیزی لی بندریت چونکه نازایی شه فاعه تی بو دهکات، قوته راتیشی نه گرتوه جوان و شک بیت. به لام هه مان هه لمه ت به شیریه لاواز نرخه نابیت چونکه مهرجی شیرایه تی تیدا نو قسانه. یه کیک نه توانی به شیریه جوان هه لمه ت به ریت خو په نه جی له په خشان ره ق نه بووه هه لمه ته که بداته وه به په خشان. بویه یه ده بینین نووسینی لاواز پتر له شیریه لاواز بلاو ده کریته وه. به یتیکی له نگ بیت له خووه ده سرتیه وه.

لزووم نابینم خوم له خوینه ران بکه م به پسپوری نرخه جوانی و بایه ی بابه ت له کاری نه ده بی و هونه ری و هی دیکه شدا هه رچه ند ده شانم بازار ی پو شنبیریمان تا بلئی پیوستی به ناسینه وه ی نه و نرخانه و پایه یان له پله ی خوار و ژوردا هه یه چونکه به داخه وه له گه لیک نووسیندا دیتوومه به ره می ترسنوک وهها بر دراوته

به‌رزایی هر ده‌لئی قاره‌مانه‌تیی دوازده سواره‌ی مهریوانم بۆ ده‌گیریت‌وه.

شیعری شاعیره به‌سه‌رچووه‌کانی قوتابخانه‌ی (نالی) ده‌بی له‌و کولانه‌وه سه‌یری بکریت. له‌لایه‌ن ناوه‌روکه‌وه ناشی له‌ کوتاییی سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌وه عه‌یاره‌ی نرخاندن به‌ دیاری بنیزم، وه‌کو کۆتک و ته‌به‌قی ده‌سته‌وایی، تا‌کو (ساقی له‌ په‌رده‌ دهره‌ات و مه‌ستوره و غه‌یری وم‌ده‌ت له‌ وجودا نییه و له‌ ته‌ققه‌ی نال و شه‌ققه‌ی پانی به‌رزای و یه‌هودی به‌چه‌...) ی پی هه‌لبسه‌نگیندرین.

مه‌چۆی که‌ بد‌ریت‌وه به‌ پۆزگاری خۆی تۆقه‌له‌یه‌که له‌و تۆقه‌لانه‌ی گهر‌دمن کیل که‌ له‌ودیی ئاسۆی به‌سه‌رچوونیا‌نه‌وه به‌ پرشه‌نگ و تاو و تین، پوونا‌کایی و گهر‌مایی و جوانی له‌ شیوه‌ی میراتی بی برانه‌وه بۆ چین له‌ دوا چینی زیندووان به‌ دیاری ده‌نیزن. چی گوتووه‌تی و کردووه‌تی به‌ روخسار و ناوه‌روکه‌وه ده‌بی له‌ نرخاندنا ئینسافی دۆستانه‌ی له‌گه‌لدا به‌کار بی‌ت، ئینسافی دۆستانه‌ش پتویستی به‌ لایه‌نگیری نییه. دوو نوخته‌ی سه‌ره‌کیی ساده‌ی تیدا ره‌چاو بکری به‌سه:

۱- داوا ناکری له‌ شاعیر قاره‌مانی خۆبه‌خت‌کردو و بی‌ت.

۲- که‌س بی عه‌یب نه‌خولقاوه.

به‌سه‌ بۆ مرو عه‌یبی نه‌وتوی نه‌بی شه‌رمه‌زاری بکات.

ئینجا نه‌گه‌ر که‌سی وه‌ها هه‌بوو به‌ نازایی له‌ نیوان هه‌موو عاله‌مدا خۆی له‌ پیناو گه‌ل و مه‌فته‌ن گه‌یانده‌بیته‌ په‌تی سیداره وه‌یا هینه‌د بگه‌رد بووبیت له‌ عومه‌ری عه‌بدولعه‌زیز و غاندیشی تی په‌راندبیت، نه‌وا زیده‌ نازایی و پاکیه‌که‌ی به‌ مافی ته‌واوه‌وه بۆی حیساب ده‌کریت، به‌لام ناشی نه‌و پاله‌وانه‌تییه سیبه‌ر به‌اویته‌ سه‌ر خه‌لقوللای جیهان که‌ خۆیان به‌خت نه‌کردووه کاتیک گله‌بییه‌که به‌سه‌رشانی تیکرای میله‌تدا دوورا نه‌وسا جینی خۆیه‌تی عه‌بیداری وه‌کو بارانی په‌له‌ی ئیقلمگیر هه‌موو شاعیر و نه‌دیپ و شیخ و مه‌لا بگریته‌وه.

لێره‌دا راستیه‌کی سه‌ر به‌ کۆمه‌لایه‌تی هه‌یه به‌ر په‌راویزی ئه‌م باسه‌ ده‌که‌وی، له‌و ده‌مانه‌دا که‌ کۆمه‌ل وه‌کو گۆمی داوه‌ستاو و بی جووله‌ ژیانیکی پۆژانه‌ی که‌مه‌رنگ به‌سه‌ر ده‌بات و وه‌ک چۆله‌که‌ و که‌رویشک خه‌ریکی گوزمه‌ران و خۆپاراستنی (ناگره‌ سووره له‌ خۆم دووره‌)یه، هه‌موو چالاکییه‌کی گۆم شه‌قین که‌ باری ئارام و مه‌ندی کووچه و بازار و پێ و بانان له‌به‌ر هه‌نگاوی که‌سابه‌ت و گوزمه‌ران ده‌شیوینی خۆی

زەق و رەق و ناحەق دەنۆینی. کە گوتراوە لە قەدەر بەرێ خۆت پێت ڕاکێشە وەیاخود مریشک هێلکە ی قاز بکات وەهای لێ بەسەر دێت تەعبیری لە دڵ و دەروونی ئەهلی بازار و کاسبی عادمەتی و هەژاری بێ دەسلالت داوەتەو ئینجا هی دەسلالتدار بەدرێژایی پوژگار بۆرەپیاوی سەربزێو لەلایەن پەشوپووت و بێ دەسلالتەو سەرشکێن کراوە (ئەگەر بە دەستم بواوە پەیکەری سەربازی نەناسراوم بۆ ئەو سەربزێوانە هەلەدەنا) دواتر قسە گەشتووەتە توجار و شیخ و مەلا. حاجی قادر لە کۆیە سەدە ی نۆزدەمدا نمونە یەکی بێ مانەند و دەگمەنی چەندین سەد سالە بوو، خۆ ئەگەر مەلا نەبواوە و زمانی لە شیعری بێرند نەگەرپایە هەرگیز نەیدەتوانی لە بەرگی فەلاحیکی نەخوێندوو یەخە ی شیخ نەبی و شیخ غەفور بگریت، کە یەخەشی گرتن توانی لە پەنا مەلایەتی و شاعیری و شەخسیەتی خۆیەو ریزی خۆی بپاریزی دەنا کەس بەدوا دەنگیەو نەپۆیی، مریدەکانی شیخ نەبیش کە بریتی بوون لە پەشوپووت و کاسبی بازار و بەشیکی توجارەکان و ناغای لیکەوتە وەها چا و نازا بوون پەلەیان کرد لە پوژی پواندا هەلی بێرین. حاجی لەگەڵ ئەو ئازایەتی و هۆشیارییەشییەو نەیتوانی لە کۆیی بگاتە ئەو بزێوییە ی پێی دەلێن چالاکیی کوردایەتی، دواتریش کە لە ئەستەنبۆلەو پەندی کوردایەتی بۆ هاو نیشتمانەکانی دەهەنارد کەس بەکردهووە گۆنی بەقسەکانی نەبزووت. گۆمی داوەستاوی کۆمەڵ کە لە بنەرەدا بەسەر هەژارییەو داوەستاو و پەنگ خواردووی ژێانی کولەمەرگییە، هێندە ی عەزابی گۆرەوشار وەتەنگ دێت لە بزێویی بێ سەروەر و داک و باب کەوا تروسکە ی ئومێدییکی نزیک و بەرچاوی لێ دەرناکەوێت. کۆمەڵی دەولەمەند ئەگەر بە حەقیقەت نەبی بە ناحەق دەستدریژی لە جیرانی دەکات. فەلسەفە و بیری پووناکی بەرەو هاندان و هەلگەرانەو هەش لە کۆمەڵی نیوهمردوو کار ناکات. لە نوخته نیگای ئەم قسانەشمەو نەبوونی کیان لە هەموو هۆیک بێ رەزاترە بۆ چەسپاندنی ئەو مردەلەپییە ی لە هەژارییەو دەرپسکێت. بە بێرم دێت لە بیستەکان و سییەکان، خەلقی شار لە شایی و بەزمی شەوانە ی چایەخانە و دانیشتنی دیوەخانەکان لە شیعری غەرامی بەولاوە گۆییان لە شتێکی دیکە رانەدەگرت، ناوناوێک نەبێت کە گۆرانیبێژ بای دەدایەو سەر شیعری ئاینی. ئینجا لەخۆو دیارە کەوا بەر لە ٤٠ - ٥٠ سالی ش زووتر ئەو خەلقە هەر شیعەرە دلدارییەکانی حاجی قادریان لە کۆری شادیدا دەخوێندەو. قوتابی ی مەکتەب هەوڵ جار بوون بە ئیستگە ی بێتەلی شیعری

نیشتمانی، له‌وانه‌وه ورده ورده خه‌لقه‌که راهات ئاردی گۆزانی له مزاشی شیعرى دلداری و وه‌ته‌نى به‌ارن. په‌وای حه‌ق نییه ئیمه مجتیزی سیاسى و فه‌لسه‌فیی خۆمان له چه‌ژى مروی به‌ر له سه‌د سأل بگێڤین وه‌یا به‌عه‌یاره‌ی ولاته هۆشیاره‌كانی نه‌و سه‌رده‌مه كوردستان و كورده‌واری هه‌له‌سه‌نگینین. ئایا ئه‌گه‌ر ئیستاكه‌ی خۆمان به‌ ئیستاكه‌ی ئه‌لمانیا و سوید بگراین چ دهرده‌چین؟ تا نووسینی ئه‌م دیرانه یه‌ك بانكى كورد له‌ مندا‌لدانی میژوو نه‌رسكاوه، نه‌ك بانك تاكه یه‌ك (صراف)ی كورد په‌یدا نه‌بووه، ئیمه هه‌تا ئیستا له‌ قسه به‌ولاوه قیزی هیچی دیکه نه‌بووین قسه‌كه‌شمان له‌ خه‌لق وهرگرتوو، ئه‌گه‌ر له‌وانمان نه‌بیستبایه هه‌ر گال و بوغی رۆژگاری سه‌رده‌می حاجی و به‌ر له‌ویشمان ده‌كوتایه‌وه. با ئه‌وه‌ش له‌ بیر نه‌كه‌ین كه‌ حوكمداریی بابان و سۆران و ئه‌رده‌لان و نازانم كوئى له‌ سه‌رده‌می خۆیاندا، له‌گه‌ل هه‌موو شانازییه‌كى په‌وای پێیانه‌وه ده‌كه‌ین، به‌ند بوو به‌ ده‌سه‌لاتی كه‌سانێكى وه‌یا بنه‌ماله‌یه‌كى به‌ر زاراوه‌ی (دهره‌به‌گ) ده‌كه‌ون و له‌لایه‌ن به‌شێكى زۆرى رۆشنیرانی سه‌رده‌مه‌وه تۆمه‌تى برنده‌ی دپنده‌یان تى دمیگیرى، تۆمه‌تیش له‌ به‌یندا نه‌بى ده‌بى بزانی‌ن ئه‌و ئه‌میران و حوكمدارانه به‌ كرده‌وه‌یان له‌ واقیعی دواكه‌وتوى كورد زماندا تێمان ده‌گه‌یه‌نن كه‌ به‌رژه‌وه‌ندیی خۆشیان نه‌یخستنه سه‌ر بارى هاریكاری و دۆستایه‌تیى ناوكۆبى له‌ ئاست هه‌ره‌شه‌ی هێزه بێگانه زله داگیركه‌ره‌كانى ئه‌وسای كوردستان. خه‌لقه‌كه‌ی ئه‌وساش، له‌ دهره‌وه‌ی جغزی له‌شكر و ده‌ست و پاوه‌ندى حوكمداره‌كان ده‌ورێكى به‌رچاوى تایبه‌ت به‌ خۆیانیان نه‌بوو له‌ هه‌لسوكه‌وت و چه‌ندوچۆنى پروداوى سه‌ر به‌حوكم و نه‌وه‌ی له‌ په‌لامارى بێگانه‌وه بۆ سه‌ر حوكمداره‌كان و خاكی كوردستان به‌نگه‌ت بۆیان ده‌مایه‌وه. چ سه‌یر و سه‌مه‌ره‌ش له‌و تابلویه ره‌شه‌دا هه‌له‌نازه‌قێته‌وه چونكه‌ كه‌سانێكى له‌وانه نه‌بووین پرسیاریان پى كرابى وه‌یا تى خۆیندرابنه‌وه له‌ شه‌ر و ئاشتی و شتوازی حوكم و چه‌ندوچۆنى یاسای مالى و ئابوورى... و هتد، جوړێكى حه‌تمى و ناچارى هه‌ر خه‌ریكى خه‌ته‌جیوت و دیراوى شیناورد و سه‌له‌م و رېبده‌ی بازار و مه‌ر و ئازهل له‌وه‌راندن و ئالى ده‌لى بابیه‌ی مزگه‌وت و زمه‌رگ له‌ خۆدان و شه‌پلته‌ خواردن و خه‌ره‌ك رېسى و مازوو چنن و جموجوولى گوزه‌ران ده‌بن.

چاوه‌پوان ناكړى له‌ یه‌كێكى وه‌ها بى كیفایه‌ت كه‌ پرسى پى نه‌كرابى حه‌ز له‌ چ ده‌كات، ئا ئه‌و بى كیفایه‌ته سه‌ر له‌ قور بښت بۆ حاكمیكى لى ده‌قه‌ومیت هه‌رچه‌ند لى قه‌ومانه‌كه بۆ ئه‌ویش به‌سفت و سو بێت. له‌م سه‌رده‌مه‌دا من و تۆش كه‌مه‌رخه‌م ده‌بین

که پرسیمان پئی نه کړیت، خو به خوښمان ده لږین پوښنیر، پيشړو، رابهر ... ئینجا مام بارامی عه بابا به یللی سالی ۱۸۸۷ و ۱۷۸۷ که نهیده زانی کاغه زیش موږ بکات ده بی چهند به خه می ئهم دنیا یوه بوو بیت؟ کابرای جاف که گوتی: مه محمود پاشا دهری نامری ملی وه قوته وه، وامی دهری، ئه گهر وه های نه گوتبا یه زوله روله ی ئهو دمه دهره چوو، پیت سیر نه بیت بابا یه کی ئهو سر دمه چ مه لا بیت و چ شاعیر و چ کاسبکار بو تیشکانی پاشای ئیسلام له ناست پاشای نائیسلا مده پهروشی پتر بوو بیت له و پهروشی بوو یه تی له تیشکانی حوکمداری کی کورد به رانبر پاشای ئیسلام چونکه باوه ری ئیسلامه تی له شوبه دای نییه که هه بووه به لام هه بوونی باوه ری قومایه تی ئهو بی شوبه یه نییه ئیستاکه ش خه لقه که به پنی باوه ری خوی پهروش ده خوات چ پوښنیر و چ نه خویندوو ته نانت باوه ری سیاسیه کانی ناو کوردایه تی و هه موو جیهانی سییه م هه مووی بوو ته جوړه ناینک که ره خنه هه لئنا گری و رابه رکانیان له پایه ی پیغه مبرایه تیدان، ئیتر سیر نییه ئه وانی ش قومایه تی به قوربان (خه لیفه) ی شه قامه پتی باوه رکه یان بکن وه که روښنیران بی په روا ده یکن.

مه حوی مه لا و ته ریه تدار و شاعیر بووه. نه لپی داوا ده کړی به ته نها شیر و تیر له زوردار هه لې بگری که نه گهر هلی بگریا یه ده بوو بهر له هه موو زوردار ی که یه خه ی ئیمپراتوریه تی عوسمانلی بگری، نه گله ییشی بو ده چیتوه له وده که زنده له هه موو میللت نالای کوردایه تی هه لنه کړدوه. نه گهر له خو مان به لمینین دروشمی سیاسه تی سالی ۱۹۸۷ به سر دارو دکازی مه حوی یوه بشه کیننه وه ده بی خه ری ک بین له خه یالوه دروشمه سیاسیه کانی سالی ۲۰۸۷ به چهره که و نه قیزه کانی نمایشی ئهم روژه ماندا بدرووین دنا به گز و گری خو مان ئیفلاس ده کین.

به پنی ئهو باس و خه به رانه ی له مه حوی یوه به ئیمه گه یشتوه له لایمن ره فتار و نا کاروه هه رچی خه وشکی له وانه بی له ناده میزاد به داویوه بکری تییدا نه بووه. مه لایه کی ته ریه تدار ی خواناس، له جغزی باوه ری ئیسلامه تی خوی دهرنه چوو. هه ولی گوزهرانی شی هه ر بایپی په له کو تکه ی ژیانکی ساده بووه که به حال له مه لایه کی خاوه ن مه درسه و فه قی ده وه شیتوه. ئهو سه فه ره ی که به پنی قسه ی ماموستا سه جادی بو ئه سته مبولی کړدوه له سالی ۱۸۸۳ زگړیا چاوی شی به سولتان عه بدولحه مید که وتووه، نه گهر پروی دابی، خه به ری کی خوشه پایه ی مه حوی له ساده مه لا و ته ریه تدار ی کی سر به رمال به ره ژووتر ده بات، زوریش نه که کم، چونکه

گه‌یشتن به سولتان له‌وسه‌رده‌مه‌دا کارێکی ئاسان نه‌بووه. پیاویکی شۆره‌تی
 مه‌زنایه‌تییه‌که‌ی به‌ر له‌خۆی ڕێگه‌ی چوونه‌ لای سولتانێ بۆ هه‌موار نه‌کردبێت ته‌مای
 سه‌ردانی سولتانێ نابێت، سولتانیش له‌ حیسابیدا نه‌بووه هه‌ر بۆره‌پیاویکی ئاره‌زووی
 کرد خێرا ده‌رگای (بابی عالی)ی بۆ بکریته‌وه، خۆ ئه‌گه‌ر دروستکردنی خانه‌قاکه‌ی
 (مه‌حوی)ش مایه‌ی ئه‌و ڕیزگرتنه‌ بیت هێنده‌ی دیکه‌ به‌لگه‌ی شخسییه‌تی مه‌حوی
 ده‌چه‌سپێنێ. ئه‌و ڕوباعیه‌یه‌ فارسییه‌ش که‌ له‌ لاپه‌ره‌ (بیست و هه‌وت)ی پێشه‌کییه‌که‌ی
 (دیوانی مه‌حوی)، له‌ شەرحی مامۆستا مه‌لا عبه‌دولکه‌ریم و کاک مه‌مه‌د، به‌ عه‌یب
 حیساب کراوه له‌سه‌ر مه‌حوی به‌وه‌دا که‌ هه‌مه‌ عه‌لی شای قاجاری پێ هه‌لداوه‌ته‌وه،
 ئه‌ویش ده‌بی بدریته‌وه به‌و سه‌رده‌مه‌ی تێیدا هۆنراوه‌ته‌وه تا ئه‌گه‌ر خه‌لقی سلێمانی
 وه‌یا کوردستان به‌ تێکڕایی له‌سه‌ر مه‌حوییان به‌ عه‌یب حیساب کردبێت ئیتمه‌ش
 پێڕه‌وییان لێ ده‌که‌ین. به‌لام ده‌بی که‌ ئه‌مه‌مان کرد هه‌موو ئه‌و ڕۆشنه‌بیره‌ کوردانه‌ش
 تاوانبار بکه‌ین که‌ به‌ برووسکه‌ی گه‌رموگۆڕ پیرۆزباییان له‌ عبه‌دولکه‌ریم قاسم کرد
 له‌سه‌ر بۆردمانه‌که‌ی کوردستان له‌ (١١)ی ئه‌یلوولی ١٩٦١.. من دانیام له‌وه‌ی که‌
 مه‌حوی گله‌یی لێ نه‌کراوه چونکه‌ ئه‌و خه‌لقه‌ی که‌ به‌ خه‌یال ده‌یانخه‌ینه‌ سه‌ر
 گله‌ییکردن له‌ مه‌حوی بۆ خۆیان به‌رزه‌پێ بۆ زابته‌کی تورک راست ده‌بوونه‌وه و
 ده‌سته‌ونه‌زه‌ر به‌رانبه‌ری ده‌چه‌قین، کورده‌که‌ی ئێرانیش له‌ ئاست حکوومه‌ته‌که‌ی
 قاجاری هه‌روه‌ها بوون، که‌شیش به‌ته‌ما نییه‌ گله‌یی به‌ خه‌به‌ر به‌پێنی لێیان. واقیعه‌کی
 هه‌ناسه‌به‌ری پشتشکێنی ئه‌و خه‌لقه‌ی تێدا گرفتار بووه ئه‌وه نییه‌ له‌ ترسی گله‌یی
 دواڕۆژ (که‌ هه‌ر به‌ وه‌همیش دانه‌هاتوه) سه‌رپێچی و سینگ ده‌ره‌پاندنی پێ کردب
 له‌ ئاست داگیرکەری بی په‌حم. سه‌یری میژووی کۆن و نوێ بکه‌یت ده‌بینیت کورد
 که‌متر له‌ میله‌تانی دیکه‌ مه‌ودای کوپێنی و ده‌ماغه‌به‌ری شێک بردوه. قسه‌ له‌م
 ڕێبازه‌وه‌ شریته‌ی هه‌یه‌ من لێی ده‌برمه‌وه. به‌لام راستیه‌یه‌که‌ی حه‌زم ده‌کرد بزانم ئه‌و
 روباعیه‌یه‌ له‌ چ زه‌رفێک و به‌ چ نیازێک داندراوه و چۆناوچۆنی بۆ مه‌دح کراوه که‌ به‌رێ
 کراوه. مه‌حوی هێنده‌ کۆن نییه‌ سه‌روشوونی خه‌به‌راتی بزر بووبێت، له‌ غه‌ریبه‌یش
 نه‌ژیاوه تاکو مه‌ودای دوور باسوخواسی کپ کردبێت. له‌ نموونه‌دا ده‌لیم ئه‌و
 نه‌فیکرانه‌ی ئه‌و و چه‌ند مه‌لایه‌کی دیکه‌ی سلێمانی بۆ به‌غدا که‌ له‌ ساڵی ١٢٩١ ک.
 ڕووی داوه و له‌ لاپه‌ره‌ (شه‌ش)ی دیوانی مه‌حوی باسکراودا هۆیه‌که‌ی به‌ نه‌زانراوی
 هێلراوه‌ته‌وه خستیمیه‌ سه‌ر په‌رسکردن. به‌ کورتی ده‌لیم به‌ ته‌له‌فۆن داوام له‌ براده‌رم

(عهلی دهر ویش) کرد له سلیمانی، ئه ویش قسه که می به ماموستا عهبدوللا ناگرین راگه یاند، ئه ویش له هه مان دهمدا به ته له فۆن پێی گوتم که له مه لا ئه سعه دی مامی خۆی بیستوو ه چهند مه لایه ک به حکوومه تیان راگه یاندوو ه که مه حوی و مه لاکانی دیکه پێوه نندیان به حکوومه تی ئێرانه وه هیه بو سستکردنی ده سه لاتی عوسمانلییه کان... گوته شی ئهم باسه ی له گوته ریکی خۆی که سالی، وابزانم، ۱۹۷۷ له گو قاری زانکو ی سلیمانی بلاو کراو ته وه، شه رح داوه. دیاره حه سوودی مه لاکانی خه به رده ری خستوو ته سه ر رېگه ی وه ها دزیو، پێشی ناوی به ته ئویل عوزریان بو به یئیتته وه به وه دا که وا رهنگه جو داییی مه زه هب له سنیه وه بو شیعه که مه ری هیمه تی بو چو غلی پێ به سته بن... مه حوی که به عایه ره ی ئاکار و ره فتار و ئه ده بیاتی سه رده می خۆی هه لکیشری ت له کار و عه قیده دا خواناسکی راست و حه قبه رست دهر ده چیت، دیاره مرو ی ئه وتو یی راست و حه قبه رست لای چاکه ی خه لق ده گری ت که ئه گه ر به کر ده وه ش نه یه توانی بی ت حه ق به خاوه ن حه ق بگه یه نیت به دل و به زار و به قه له م پار هوی حه قناسی و حه قسه لمینی و دژه سته می ده گری ته به ر. لی ره دا ده بی بلیم، په ندی (له شاری کویران ده بی چاو بنو قینیت، یان ده ست له سه ر چاو ت داننیت) هه ر نه بی بو ره سی به ریکی خۆی ده خاته سه ر ره فتاری ئاده می، ئه و بو ره سی به ره ش له که س به عه یب نا گیری. حه دیسی مه شووری (من رأی منکم منکرا فلیغیره بیده فان لم یستطع فبلسانه فان لم یستطع فبقلبه وذلک اضعف الایمان) ده ستووری واقعی ئینسا فکارانه یه له م مه یدانه دا. چاره سه رکردنی به دایه تی و سته م و بی و ئلی و ئاکاری وه ها چه په ل به پآله وان بازیی تاک تاکی مرو ی که م ده سه لات و رینه و وه مه، له زور باردا خو دزینه وه ش له به دایه تی به کی که زور دار به سه ر خه لقیدا ده سه پین ئاسان نییه. به سه بو شه رافه تی مه حوی و که سانی وه ک ئه و که له جغزی ئه و حه دیسه دهر نه چن. ئیمه ئه گه ر له کولانه ی (نظری) یه وه سه یری کو مه لایه تی بکه ین ده بی به وه رازی بین مرو خرا په نه کات، که خرا په ی نه کرد خآله به خش بی ت له به ره له سته نه کردن له خرا په ی غه یر، کو مه لایه تیش لی ره دا ئه وه یه که خو مان و مه حوی تیدا ژیا وه نه ک هی سو یسه ر و فن له نده. لایه نی (نظری) ش لی ره دا ئه وه یه که (مرو) خرا په ی نه کرد خرا په نامینی به ره له سته ی لی بکری ت.

دوای ئه وه ی له لایه ن ئاکار و کرداره وه له مه حوی بوو یه وه بو ئه و ئه نجامه ی پێی گه یشتین له شه رافه ت و خاوی نی و خواناسی و دادخوازی، چ رېگایه ک له به ر هه نگاوی

مندا نامىنى تىيىرا بېرۇم لە باسى ژيان و بەسەرىردن و پروداۋىكى بەدەنگ و سەدا دوو چارى بوويىت چونكە ھەر ئەۋەى لى دىزانم كە بە كورتى لە پىشەككەيەكى (ديوانى مەھوى) باسكراۋدا ھاتوۋە. لەمەش بىتارزىين، من نەھاتووم لە ژيان و بەسەرھاتى مەھوى بىكۆلمەۋە چونكە مۇناسەبەكەي مېھرىجان پەراۋىزى بە دەۋرى ئەم نووسىنەدا كىشاۋە كە مەبەستى بىنجى تىيىدا دەبى ئەدەب بىت نەك بەسەرھات. ئەمە لەلايىكەۋە، لەلايەكى دىكەشەۋە بەپىي تىگەيشتنى من لە ھىماي پروداۋىكى رەنگى دابىتەۋە لە ديوانى مەھوى بەۋ جۆرەي تىم بگەيەنى كە دەخلى تايبەتى ھەبوويىت لە ئەدەبى مەھوى ۋەيا پروكارى بەرەۋ لايەنىكى نويدا سووراندبىت ھىچى ئەۋتۈ نابىنم لە چاۋ تەقالىدى شاعىرە كۆنەكانمان زەق خۇ بنويىتت. لە نمۇنەدا دەلنم سەيرىكى قەسىدەي لاپەرە ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۲۴ لە ديوانەكەي مەھوى بىكە كە لە تىشكانەكەي پروسان بەرانبەر ژاپۇنىاي سالى ۱۹۰۵ ھۇنراۋەتەۋە و بە ھەمىۋى يەك سال ماۋە ژيانى مەھوى لە ۱۹۰۶ كۇتايى بىت، دەبىنيت چ فەرقىك نىيە لە نىۋان ئەۋ قەسىدەيە و ھەرچى پىش خۇي گوتراۋە لەلايەن داپشتن و فەرھەنگۇك و باۋەر و تەسەۋر و ھەرچى شتىكى كە رىيى تى دەچى بىتە ناۋ شىعرى شاعىر ۋەيا رەنگىكى جوداكەرەۋەي تى ھەلسۋىت. باۋەر ناكەم لەۋ تاكە سالەشدا كە تەمەنى مەھوى بەلاي كەمەۋە (۱۳۲۶ - ۱۲۵۲) ۷۳ سال بوۋە مەۋدا ھەبى بۇ گۇرانيك و پروسوورانيك كار بىكاتە سەر خۇي يا ئەدەبى. گەۋرەترىن بىنگەي خەيال لەۋ قەسىدەيەدا دوو شتە: يەكيان ئەۋەيە كە (زۇر) لە ئاست (كەم) دا ھەلاتوۋە بەۋەشدا باشتىر تواناي كردگار بۇخەلق ئاشكرا دەبىت، ئەمەش عەقىدە دلخۇش دەكات. دوۋەميان ئەۋەيە كە (قەيسەر) لە زمانى پروساندا (چار) ھە نىتر دەرفەت پەيدا بوۋە بۇ كەلك ۋەرگرتن لە رىكەۋتىكى خۇش كە لە كوردى و فارسىدا ۋشە ھەن (چار) بىت ۋەيا (چار) تىدا بىت بە واتاي ھەمەچەشەن:

چارى قەدەر بزانە نىيە، چەندە چارى وا

بى چارە ما كە بوۋ بە دوو پەنجەي قەزا دوو چار

نا لەم دوو نىۋە دىرەدا چۈر جاران جىگە بۇ (چار) دۇزرايەۋە لە بەيتى دىكەشدا (چار) ھاتوۋە لە جىياتى (چۈر) ئەمەيش شتىكە لە چەژى شىعر شىرن دىت. لەم قەسىدەيەدا دەرفەت بۇ منىش ھاتوۋە كە دەۋرى بەيتى چۈرەمى ھەللىم:

دەرپە تىرىشقەيىكە كە كىۋى دەدا بە باد

ئەشباھ - ئەۋەندە زۆرە بە كەس نايەتە شومار

لەم بەیتەدا ھێمایەکی بەھێز ھەیە بۆ نایەتی (فلما تجلی للجبل جعله دكا، خر دگا وخر موسی صعقا). ماموستا مەلا کەریم و کاک محەمەد ئەم لایەنەیان تی ئەخوێندوووە. سەیر ئەوەیە پاش مەرگی مەحوی بە ۳۹ سأل بۆمبای ناتۆم (درة) بەسەر ژاپۆندا ھاتە خوار و ئەو تریشقەھێ لی کەوتەووە کە دەزانین کێو دەدا بەباد. ئەگەر مەحوی مەریدی مابانایە (نەپرە تریشقە)یان بۆ بە پێشبینی و کەرامەت لە قەلەم دەدا.

کە دەلێم لەم نووسینەدا باسی چۆنیەتی ژیان و ڕووداوەکانی بەرھەنگاوی مەحوی مەبەست نییە، نەھاتووم بلێم زانینی ئەو لایەنە کەم بایەخە، ھەر ئەوەیە کە جینگە لیژمەدا نابێتەو. ئەما ئەگەر بلێین بۆ تیگەیشتنی مانای شیعەرەکانی دیراسە ژیان و میژووی سەردەمەکی پێویستە، راستییەکی زۆر بەداخووە، ناوناوہیک نەبی شاعیرەکانمان تابلۆی دەروونی خوێانیان بە شاعر کێشاووە نەک بوونەتە ئاویەنی پۆژگاریان. بوونی شاعیر و مەلا و خوێندەوار بە ئاویەنی واقع بەوێندە نابێ باسیکی زۆلم و مەیا خەفەتیک بۆ داد و مەیا رەنگیکی عادیاتی واقع بکەوێتە بەرھەمیانەووە چونکە مرۆف ھەر زار ھەلێنێت بە ناچاری شتیکی بەزماندا دێت پێوەندیی بە بازار یاخود کۆلان یاخود مزگەوت و تەکیە و خەرمان...ووە ھەبێت با ھیچ مەبەستیکی نەبێت من و تۆ لە نووسیندا بە دۆستی میژووی ھەلەینەووە. کە مرۆفە کەوتە سەر باری شاعرانان دەست دەکات بە بژاردەکردنی وێنە شیعری. لە پۆژگاری مەحوی و پێش مەحویدا (وێنە شیعری) ئەوە بوو کە لە دیوانەکانیاندا دەیبینین: خەیاڵ، وردەکاری، ئارایش، نوکتە ئارایی، مەھارەتی دەرشتن، وێنە ھونەری تازە یاخۆ تەقلیدی بەپێی دەسلاتی شاعیر... و شتی ئەوتویی کە چارچیووی مەفھوومی سەلمێندراو و بە عیاری مەقبول پێوراو کێش و قافیە ی رێک بن. ئەوێندە شاعیر خەریک بوو بە زمانی شیعری ئەوسا ئیسپاتی نەبوونی دەمی یار بکات و کەمەرەکی لە موو باریکتر بکێشێت گۆی ئەداووە ڕووداو، بگرە خۆی لە چاکە و خراپەیی دنیا نەگەیانندووە. سەرنج بگریت دەبینیت شاعیرەکان مەنھەجیکیان نەبوووە بۆ خۆ تی گەیانندنی کاروباری ئەم دنیا، کە ڕووداویک کەوتە بەرمجیزی یاخۆ خزمەتی مەھارەتیکی ناو شیعری کرد نینگاییکی لی خوار دەکاتەووە. سالم ئەو شێوێنە بۆ بابانەکان کرد لەوەوە بوو کە برین کەوتبوو لەشی خۆی دەنا ھەشت سالیک پێش تیچوونی بابان ڕواندز لێی قەوما بوو بیری بۆی نەچوو. ھەلەبەت من زۆر مەمنوونی سالم کە

شاعیری خۆی کردە لاواندەووە بۆ شیوەنی تیچوونی بابان، خۆ دەیتوانی بەو ئەدەبە پێ درزێلکە بکات بەرەو دەسەلاتی نۆی، کە نەیکرد لە مەردایەتی و هەستی بریندار و دەماری کەرامەتەووە بوو. بەلام دەبی خۆمان یە سەهوو نەبەین لە دەلالەتی ڕووداو: لەو دەمانەدا کەس گلەیی نەبووە لە خۆدزینەووە وەیا خامۆشبوون لە نگەتیی یەکیکی لە نزیکەووە خزم و دۆست نەبووبیت. بە ڕیکەوت مەحوی و سالم و کوردی... شاعیران هەمە لێیان دەبێتە شایەدی چاکە و خراپە، ئەدی ئەو عالەمە کە شاعیری نەگوت خۆ هەموویان هەر بێباک بوون بۆچی جاھیلبوونیان بێتە شەفاعەتکار؟ هەر ئەو جاھیلە لەسەر گیسکیکی خۆی ئامادە بوو دز بکوژیت کەچی بۆ ڕەواندز گوێی نابزویت. شاعیرەکان کفریان نەکرد بەھەریان هەبوو، ناشاعیرەکانیش چ چاکەیان نەکرد بەھەریان نەبوو. با ئێمە عەیارەمان خوار نەبیت و تەرازوومان لەنگ نەکەین بەویدا کە چاکە شاعیرەکان لە بیر بکەین هەر چونکە وەکو ئاپۆرە خەلق هەستیان بە ئیش و ئازار کردبیت نەک وەکو غاندی.

من کە لەسەر شاعیر دەکەمەووە جەماوەر خەتابار ناکەم. دەمووی بە چاویکی ئینسانەووە سەیری خەلقى لێرە بەپێشەووە بکەیت. نەشاعیر و نەغەیری شاعیر لە بارێکی نەفسی و ژیری و رامیاری و ئابووری ئەوتۆدا نەبوون ڕیز بگرن و لە دژی زۆر و ستەم هەلچەقن. هەزار لۆمە بەدوا کاتی ئەم ڕۆژگارە باییی هەزارێکی ئەو نەگەتە نییە کە بابایەکی بەر لە ۱۰۰ سال بەشەق و شوپلاق دەخراپە زیندانەووە و مەل و مندالیشی لە ترسان و لە ڕەسان زیرەیان لێ هەڵدەستا. هەستی سەری کۆمەلایەتیی ئەو سەردەمانە کە مێژووکرد بوو نەک هی نامەردایەتیی خەلقەکە، وەها نەبوو بۆ ئازاری غەیر بەخەبەر بیت وەیا بتوانی تیماری دەرمانی غەیر بکات. هەر کەسە خەریک بوو خۆی بژیت و بەرەکەیی لە ئاو دەرکات، ئینجا کە من گلەیی لێ نەکەم تۆش گلەیی بەسەرەووە نامینی.

چ شاعیر و چ غەیری شاعیر لە هیچ سەروەریکی کاری دنیا بەشدار نەبوون هەتا چاوەنۆڕ بین دەنگی هەلووەستی ڕەخنەگرانیان لە کاری ناپەوا ببیەین. هەلووەستیش قەسە ڕووت نییە، کردەوی لەگەڵ چ زالمیکیش بە تەما نەبوو لە قەسە ڕووت تووڕە بیت. لە نووسینیکی عەرەبیم، کە جاری لە ژێر چاپدایە گوتوووم: (کل فلسفة في الارض وكل حكمة في السماء تكون معطلة اذا عدت بشرا يؤمنون بها ايمان اداء وتنفيذ) دواتریش لەو نووسینەدا دەلیم: ستەمکار چونکە دەیزانی ئەوانەیی لە دیوانی

داده‌نیشن ریاکارن هرگیز خه‌یالی بۆ ئه‌وه نه‌چوووه که له شیعردا دژی ستم قسه ده‌کهن ئه‌ویان مه‌به‌ست بووبیت خۆ ئه‌وان پاته‌وپات به داد و ئینسافی ئه‌ویان هه‌لده‌گوت. له کورده‌واریدا شاعیری (مداح) به واتای مه‌فهوومی سه‌رده‌مه کۆنه‌کان په‌یدا نه‌بووه چونکه باری وه‌های به‌خۆوه نه‌دیتوووه له ده‌وله‌مه‌ندی و سیاسه‌تمداری و به‌رژمه‌ندی زل که بۆ ده‌وله‌تپاریزی په‌کی له‌سه‌ر شاعر که‌وتبیت. له کوردستانی باشووردا به‌ر له ئاخه‌لیوه‌ی حوکه‌ی عه‌بدوڕه‌حمان پاشا شاعیری عه‌رووزی کوردیمان نه‌بوو چ جایی شاعیری مه‌داحمان هه‌بیت.

شیخ ره‌زا به هه‌ره‌شه نه‌ک ده‌ست پانکردنه‌وه مزه‌ی مه‌دحی له که‌سانیک ده‌ستانه‌که که‌زبان ده‌کرد باسیان نه‌کریت. ئه‌م حاله‌ته‌ی ده‌ستکورتی و بی سامانی و هه‌ژاری سیاسی وه‌های کرد که شاعیری سه‌رده‌می مه‌حوی له‌و جغزه‌دا بمینیته‌وه که شاعیری شاعیره‌گۆشه‌گیره‌کانی سه‌رده‌می عه‌باسی و دواتریش تیدا قه‌تیس مابوو. له‌و ده‌مانه‌دا که شاعیری مزه‌خۆر دیوانی خه‌لیفه و ئه‌میر و وه‌زیره‌کانیان به شاعیری زرينگه‌دار ده‌پازانده‌وه شاعیری گۆشه‌گیر زۆر بوون شیعریان بۆ ده‌روونی خۆیان ده‌گوت. بێگومان نه‌گه‌ر له کورده‌واریدا بازارێ شاعیری مه‌دح به‌به‌ره‌و بایه مه‌حوی هه‌ر ئه‌وه ده‌بوو که ده‌یناسین. تا که روباعیه‌ی بۆ شای ئێران به‌ سێ به‌لگه‌ی مه‌حه‌کم ئیسه‌پاتی قسه‌که‌م ده‌کات: به‌لگه‌ی به‌که‌م ئه‌وه‌یه که تاقانه‌یه. به‌لگه‌ی دووهم ئه‌وه‌یه که ده‌ست پانکردنه‌وه‌ی تیدا نییه. به‌لگه‌ی سێیه‌م ئه‌وه‌یه که ئه‌ویش وه‌کو حاجی قادر مه‌دحی ده‌سه‌لاتداری نزیکه‌ی نه‌کردوه‌وه خه‌یالی پاداشی لی بکریت.

له نووسینیکه‌ی هه‌فتاکانماندا بایبی زانینی خۆم و هۆش پێشکانم دیارده‌ی کناره‌گیری و خۆ له دنیا نه‌گه‌یاندن و وسکتبوون له پوودا و ئه‌و جوړه دووره‌پارێزییه‌ی شاعیره‌ناسراوه‌کانی لێره به‌پیشه‌وه‌مانم شی کردوه‌ته‌وه که، وه‌ک به بیرمه‌دا دیته‌وه و پێشی رازیم، دیارده‌که ده‌چیته‌وه بۆ بی ده‌سه‌لاتی و به‌شه‌دارنه‌بوون له هه‌لسه‌که‌وتی دنیا و قه‌ومانی کاری گرنگ و چاره‌سه‌رکردنی گرفت و کۆسپی کۆمه‌ل و ئه‌و ته‌رزه‌ی بی ته‌ره‌فییه‌ ناچاریه‌ی که ده‌کیشیته‌وه بۆ به‌خۆوه خه‌ریکبوونی شاعیر و په‌نگخواردنی ده‌روونی، تا ئه‌وه‌ی وه‌ک ئه‌و هه‌بسانه‌ی که له ماوه‌ی ۱۰ - ۱۲ ساڵدا ده‌بته‌ ماهیرترین که‌س له هونه‌ری نه‌خش، شاعیری بی به‌شیش له کاری دنیا ده‌بیته وه‌ستای نه‌خش و ته‌ونی ناو شاعر. بێگومان هه‌ندێ باوه‌ری سه‌ر به‌ قه‌زا و قه‌ده‌ریش ده‌بیته‌ ری خۆشه‌که‌روه‌وه بۆ په‌که‌خواردنی شاعیر و غه‌یری شاعیریش له حال و باریکدا

که هرگیز پرسیان پی ناکریت و تی ناخویندرینهوه. به لام قهزا و قهدهر به ته نیا قهت نه بوو ته هو ی پرېوون: له دهمی پیغه مېه رایه تیدا شاعیر هه بوون و پیو یستیش سربوون بو له سر خوگردنه وه و وه لامدانه وه و بردنه وه ی شهره دندووکتی وشیی. من نامه ی لیره ده! بچمه ناو درېژه ی ئه و هو یانه ی ودهایان کرد کو مه لایه تی کورد مرده له ی نه زو ک بیت. هر ئه و نه ده لیم نه ده شیا کورد له مباره ی تیدا ده ژیا مرده له نه بیت و شاعیر و غیری شاعیری دوور هپاریز و پرووه قهزا و قهدهر نه بن. ئیستا که له سالی ۱۹۸۷ من ئه گهر دوور هپاریز نابم چیم؟ حکومت به خیری خو ی ری ده دات نووسینم بلاو ببیته وه، له وه به ولاره چ ده کم؟ هیچ هر هیچ.

ئیتړ مه حوی و کوردی و وه فای چیان کرد بایه ده بوونه رو له ی سرده می خو یان. به شیکی زوری نووسری کورد خه ریکی بلا و گردنه وه ی حهیرانه و به سته و بالوره یه که ئه مانه له تامی ته رازووی هیچ سرده می کدا نابنه هاوسه نگی شیعی ئه و باسکراوانه نه له رو خسار و نه له ناوهر وک و نه له هیما دا. ئه گهر بالوره بلا و نه که نه وه چیان پی ده کریت؟ سه قافه تی نو ی ودهای کردو وه ه لگه رانه وه هه بیت به لام مه رچی زوره. مه رجیش واز لی بهینین به ده گمن نه بی کس له رابه ره به سه هو وچو و ده کی خو ی هه لنگه رپته وه.

کس به ته ما نییه به ره خنه له خو گرتن واز له باوهر ی پو وچه ل بهینیت تا ئه وه ی که ته جره به ش ئه و پو وچه لییه به ئیسه پات ده گه یه نیت وازی لی نا هیندریت. ئینجا که گهنج و خویندووی ناخه لیو ه ی سه ده ی بیستم سوور بیت له سرر بته رستی مودی لی نو ی، بوچی داوا بکهین له مه وله ی و مه حوی واز له (قدریه) بهینن که هر نه بی (قدریه) به عیاره ی خو ی راست در ده چیت و وه ئه وه نییه که شیلیم چاند و شین نه بوو به رده وام بم له سرر شیلیم په رستی.

گله ییم له مه حوی نییه که رمانی حا کما یه تی بابان ده نگی نه داو ده ته وه له دیوانی چونکه له غیری دیوانی سالم ده نگی له دیوانی که سی دیکه نه داو ده ته وه، حاجی قادریش پیش ئاواره بوونی بو ئه سته نیو ل نه باسی رمانی ره واندز و نه بابانی نه کردو وه.

پیم بلین شه شی ئه یلوول له چهن د جینگه ی کوردستان ده نگی دایه وه؟ سلیمانی که بو شه شی ئه یلوول ده نگی به رز کردو وه ته وه خو ی تازیهار بوو. له ۱۹۵۷ که لافاو

زهره‌ری له سلیمانی دا چالاكانه هونه‌ركار و موسيقار و گۆرانبيژيان كه‌وتنه پيتاك كۆكرده‌وه، به‌لام چه‌ند ماله هه‌ژاريك له هه‌ولير ئاو‌بردنى يه‌ك سه‌لكه پيازيان پى ره‌وا نه‌ديتړا. برين كولانده‌وه خو‌ش نيين به‌لام بى سووديش نيين.

شيعرى مه‌حوى ده‌بى به‌ كيش و ته‌رازوى سه‌رده‌مى خو‌ى هه‌لبكىشريت، ناشى له په‌نا فكري (نوئ) وه تيرى تانه و په‌خه‌ن بۆ سه‌د سأل به‌ر له ئيمرو به‌رې بكريت.

هه‌روه‌ك ره‌وا نيين به‌ خو‌رايى گله‌يى ساز بدرت هه‌روه‌هاش ره‌وا نيين له ده‌ره‌وه‌ى شيعرى شاعير واتاى بۆ به‌خوازيتته‌وه و لى بار بكريت. دۆزينه‌وه‌ى واتا له ده‌قى شيعر جودايه‌ له به‌سه‌ره‌وه‌نان. ناشى په‌روشى ده‌روونى خو‌م وه‌يا باوه‌رم به‌ چاكه و خراپه‌وه بۆ به‌ ئيسپات گهياندى نيازىكم به‌هاويته سه‌ر ته‌ئويلى بى بنگه له شيعرى مه‌حوى وه‌يا ئيبين ئه‌لفارز وه‌يا ئه‌بونه‌واس. كه شاعيرى كورد گوته: قه‌زا و قه‌مه‌ر هوكمى خو‌ى ده‌كات ريم نيينه بلخيم به‌وه‌دا مه‌به‌ستى بزاونى گيانى كوردايه‌تييه‌ گؤيا ويستويه‌تى بللى خرزمين به‌ئوميد بن!

له نمونه‌ى پرو به‌واتا گۆرين له رپى ته‌ئويلى بى بنگه‌وه ئه‌م به‌يته‌ى خواره‌وه له لاپه‌ره (١٧)ى ديوانى مه‌حوى ده‌هينمه‌وه:

بۆ دوكانى مشتەرى گر حەول ئەدا كالا‌فرو‌ش

دينى وا دينيته قيمەت خواجە ئەعضايى بکات

له‌و لاپه‌ره‌يه‌دا شه‌رحى به‌يته‌كه وه‌ها كراوه كه مه‌لايه‌كى بۆ خواستوه‌ته‌وه و ريشيشى له خواجە خواستوه‌ته‌وه بۆ.

ئه‌م ته‌ئويله هه‌رگيز له‌و ده‌قه هه‌لناستيت چونكه مومكين نيينه ريشى خواجە له‌و ده‌قه‌دا به‌ شه‌ويله‌ى كه‌سه‌وه بنووسيت چ مه‌لا و چ غه‌يرى مه‌لا. ريشى خواجە هه‌ر له‌شوينى خویدا ده‌بيت و به‌ ريشى جووله‌كايه‌تييه‌وه ده‌بى بچيته ئه‌و ئه‌نجومه‌نه‌ى (په‌نگه‌ى دادگا بيت) ئه‌عزايى تيدا ده‌كات. كالا‌فرو‌شيش كه ئه‌و دينه ناباوه دينيته قيمەت ئەعزايى خواجەى جوو جەربەزەيىكە، فێلبازىكە، قۆلبەزىكە بى دينيكه نمونه‌ى نوينه‌رى به‌دايه‌تييه‌. ئه‌گه‌ر به‌ مل مه‌لا وه‌يا شيخ وه‌يا توجار وه‌يا والى و قازى و سه‌ره‌ك وه‌يرانيشدا بيريت له واتاى كه‌م ده‌بيتته‌وه و بايه‌خ ده‌دورينيت چونكه له (مطلق) بى دين و ساخته‌چى ويك ديتته‌وه بۆ (مقيده‌ى) مه‌لا كه ده‌زانين زۆربه‌يان برسى و هه‌ژار بوون و ده‌سه‌لاتى جووله‌كه دامه‌زراندىان نه‌بووه به‌ ئه‌ندامى دايره‌ى

به‌رزی حکومەت. به‌همه‌حال ده‌سه‌لاتیشیان هه‌بووی تەوان به‌ر تەعنەى به‌یتەکه
ناکه‌ون مه‌گەر وه‌کو هەر که‌سیکی دیکه‌ بێت له‌ هه‌موو ئەسنافی کۆمەڵ که‌ توانای
ده‌سه‌لاتی ساخته‌ی زلی هه‌بێت.

نمونه‌یه‌کی دیکه‌ له‌ لێککێشانه‌وه‌ی په‌راویزی واتا بۆ وه‌به‌رخستنی مه‌به‌ستێک که
شاعیر نه‌یویستوه‌ و شیعره‌که‌ هه‌لی ناگریت:

له‌ لاپه‌ره‌ ٩٠ ی کتێبی (له‌باره‌ی مه‌حوی لوتکه‌وه‌) به‌یتێکی دیکه‌ی مه‌حوی که‌ ئەمه
ده‌قه‌که‌یه‌تی:

قه‌زا، بێ ده‌سته‌لاتت کا، چیه‌ غه‌یری ره‌ضا چاره
له‌به‌ر ده‌ستی جه‌لابا ریویکه‌ شیری پهل به‌سته

ماناکه‌ی له‌ (قضاء) وه‌ بۆ (پێکه‌وت) و له‌ ته‌سه‌فه‌وه‌ بۆ کۆمه‌لایه‌تی بادراوه‌ته‌وه‌.
ئەو ته‌ئویله‌ نه‌ به‌یتەکه‌ قبوولی ددکات نه‌ مه‌حوی خۆیشی بێی رازییه‌ چونکه
ئەوه‌نده‌ی لی شاره‌زاین که‌ به‌لای ئەوه‌وه‌ بێ ده‌سه‌لاتیی کۆمه‌لایش هەر ده‌چێته‌وه‌ بۆ
ته‌قدیر. ئێمه‌ پێشتر دیتمان تیشکانی رووسیای زل و زده‌لاح له‌ ناست ژاپۆنی
بچووکێ که‌م شۆرت دداته‌وه‌ به‌ قه‌زا و قه‌در. ئایا به‌کێ ده‌کرێ ئەم قه‌ده‌ره‌یان
هه‌لداته‌وه‌ له‌ خواوه‌ کۆمه‌لایه‌تی. مه‌حوی به‌یتی وه‌های هه‌یه‌ هه‌لده‌گرێ دلدارییه‌که‌ی
به‌ دلداریی راستینه‌ بدریته‌وه‌ ئینجا ده‌شێ له‌ ده‌می گه‌نجایه‌تیدا شیعری وه‌های
گوتبێت وه‌یا له‌ کاملیش پێره‌وی ده‌ستوورانی شاعیرییه‌تی ئەو رۆژانه‌ی کردبێت،
هه‌ینده‌ی قه‌سیده‌شی هه‌ن مزاشه‌ ته‌سه‌وف و غه‌زله‌ی بێ ته‌ئویل. ئینجا هه‌روه‌ک ناشی
شیعری دلداری به‌ زۆر هه‌لگه‌ردریته‌وه‌ ته‌سه‌وف هه‌روه‌هاش جایه‌ز نییه‌ ته‌سه‌وف له‌
مه‌عنه‌ویاتی خۆی رووت بکریته‌وه‌ و بخریته‌ قالمی کۆمه‌لایه‌تی. راستیه‌یه‌که‌ی له‌لایه‌ن
به‌خۆدا راپه‌رموونیشه‌وه‌ چ شیرنایی هه‌ست ناکه‌ین له‌وه‌دا که‌ مه‌حوی وه‌ها شاعیر و
ده‌سه‌لاتدار له‌ ته‌عبیر و ته‌بیاتخورت خۆ بدزێته‌وه‌ له‌ (صراحة) بۆ ناو ته‌می ته‌سه‌وف
وه‌یا راسته‌ عه‌قیده، به‌ به‌یتی سه‌رپۆشکراو کۆمه‌لایه‌تیمان فێر بکات. ئەگەر (قضا)
قه‌زا و قه‌در نه‌بێ و کۆمه‌لایه‌تی بێ ده‌بی مه‌حوی ترسابی وه‌یا نه‌یزانیبی هه‌ستی
ده‌روون بداته‌وه‌ به‌ هه‌زی ناخاوتن. له‌لایه‌ن ترسانه‌وه‌ بێ ئەوه‌ی من بڵێم دیوانه‌که‌ی
شایه‌دی بۆ ددات که‌ چیی ویستوه‌ ئەوه‌ی گوتوه‌، خۆ نه‌هاتوه‌ شه‌ر به‌م و به‌و
بفرۆشیت و ناوی خه‌لق به‌هێنیت ئیتر ته‌قیه‌ له‌ چی بکات؟ کێ ته‌قیه‌ی کردوه‌ تا ئەو

بيكات. له لايەن تەعبير و زمانزانیشەوه هەموومان دەیناسین چ ئوستادیکە له گوتار.
گەلێک بەیتی دواى ئەم بەیتەش دوور خراونەتەوه له مەبەستى خویان وەك كه
رەنگى سوورى یاقووت و جلی شینی پیروژه له بەیتی:

له كى پرسم دلى بۆ پر له خوینی هەسرته یاقووت
عەزاپۆشی چییە و كییە؟ جلی پیروژه بۆ شینه

و هەا لێك دراوتەتەوه كه مەحوی لەم شتە جوانانە «نازار و ژان و فرمیسك و هەنسك
و هەسرەت و دلۆپی خویناوی و قولپی گریانى دەرھیناوە كه گەورەترین شیوەی
نازاردانى مروڤى خستوو تە بەرچاو.. نازارە لەبەر سزادان، لەبەر چەوساندنەوه. لەبەر
داركاریی گیان و هەست..» بنواری لاپەرە ٩١ ، ٩٢ له (... مەحوی لوتكە).

مەبەستى مەحوی له سەرپای قەسیدەكە دیارە و تەئویل هەلناگریت تەنانەت ئەگەر
رپی تەئویلی مامناوەنجیش بدریت دەبی له بەیتی دوو هەما كه دەلی:

دەبینى جییەك ئەمرو بەزمى عەیش و بادەنۆشینە
سبەینى زوو زەمانە وەضعى گۆرپووە له نو شینه

دەبی مەبەستى مەحوی شیوەنکردن بیت بۆ ئەو خوا پێداوانەى لییان تێك دەچیت
چونكە (بەزمى عەیش و بادەنۆشین) هى چەوسایەوه و سزادراو نییە.. گلهیبی مەحوی
له هەموو وجودە نەك له بەشێكى. سەرەتای قەسیدەكەش هەر و هەا دەرگەیه نیت و و هەا
دەست پى دەكات.

له پۆژى هەلدار ئەم كۆنە خەیمەى تان و پۆشینە
له سایەیدا شەرابى بەزمى عوشرەت گریه جۆشینە

هەر و له نموونەى زالکردنى هەستى دەروونى بیژەر بەسەر دەقى شیعردا زۆربەى
ئەو بۆچوونانەى نۆوان لاپەرەكانى ١٩٧ - ٢٦٦ له كتیبه كەى (مەحوی لوتكە) دا بە
ناشكرایی و یژدانى نووسەرەكە كه له هەموو نووسینەكە خو دەنۆینیت، تێكەل بە دل و
دەروونى مەحوی دەكەن. له لاپەرە ٢٢٦ كه روبا عییه كەى (ئەم پارە پرستانە..) شی
دەكریتەوه، نووسەر پال بە مەبەستە ئاشكراكەى مەحوییه وه دەنیت هەتا بەرپارەوى
خویدا دەیگەیه نیتە كۆتایی قەسیدەى:

«له پر بەردى ئەجەل بۆ شیشەیی عومرم نەوا بى زوو»

که ئەم بەیتەیه:

دەنی طەبعی بە جاری داگرت ئەوا مەحوی
درەنگە ئیلتیجابە بەر دەری عالی جەنابی زوو

ئیتەر بە چەند دیرێک لە لاپەرە ۲۲۷ کار دەگاتە دەرەبەگایەتی و نیمچە سەرمایەداری
و چینیەتی...

من ناتوانم لێردا بەدوا ئەو تییینییه بنجیانیەم بکەوم کەوا لە ئاغلەبی بیروپراکاتی
ئەو لاپەرەدا داوای شەرح و کەلین گرتن و خستەنەقالب و راستکردنەوه و بادانەوه بۆ
پارەوی مەحوی دەکەن چونکە بە نیمچە کتییێک لێی نابمەوه، هەر ئەوەندە دەلیم دەبوو
نوو سەر بۆمان ساغ بکاتەوه کە رۆباعییە کە زووتر هۆنراوەتەوه لە قەسیدە کە بۆ ئەوه
بشی، هەر نەبێ رۆالەتی بێ سەلمینین کە مەحوی بە پلیکانە ی رۆباعییە کەدا سەرەژوور
چوو بە قەسیدە کە.

بەرە شیعری (ئەلەعیان) کە رۆوبەرووی تیکرای ئەهلی (شار) گوتراوه:

بۆتە موئنیس، بۆتە مەئوا قەوم و شارێ ئەلەعیان
دیوی بێتێ جیبەجیی دەروا بە بارێ ئەلەعیان
هەرکەسێ ساتی لەگەڵ ئەو قەومە بووبی تا ئەبەر
بێتەوه فکری لە زاری دادەبارێ ئەلەعیان

بادراوەتە بۆ سەر (دەسەلاتدار و دەستپۆیی) - لاپەرە ۲۲۸ کتییی مەحوی لوتکە
- نە مەحوی و نە بەر لە مەحوی کە گلەییان لە زەمانە و خەلق کردبێت مەبەستیان
جوداکردنەوه ی چینی زۆردار بووه لە زۆر لیکراو. ناواناوه لە بەیتێکدا وەیا لە
قەسیدە کەدا ئەم هەلاواردنە هەبووبێت (منهجية) ی نەبەخشیوه. هەر لەم شیوازە ی
مەحویدا بەر لە هەزار سالی ش گلەیی وەها لە زەمانە و عالەم کراوه تا ئەگەر مەحوی
لە قەسیدەکانی هی وەهای هەبووبێت (زهد) ی گرتبێتە بەر. شاعیر هەبوون لە کۆنەوه
هەر (زهد) یان کردووه بە پارەو هیچیشیان بە شۆرشی فکری داناندرین دژی چین وەیا
زچین و تیریز وەک پێشتریش گۆتم کەس لەو تەرەزە شیعراوە وەتەنگ نەهاتووه چونکە
بە هاندان و خەلق تیزکردن حیساب نەکراوه. لەو ئەلەعیانەدا بەیتێک هەیە دەلی:

ئەهلی تەزویر و فەسادن غاصیبی مالی عیباید
موبتەلا بن بەم بەلایە ئەهلی شارێ ئەلەعیان

ئىشارەى بۇ (غەسب) ھەيە، ئەم غەسبە بەر زۆردار و ئەھلى بازارپىش دەكەوئىت كە
 پىشەيان بەسەر مەھەنەنى قەرزە بۇ حىسابى قەرزدارەكانيان تاكو وەھا دەبىت قەرزەكە
 دەكرىتەو سەلەم بۇ كۆزى دانەھاتووى بەرخ و گىسك ئىتر لە ئاكامدا رەنگە لە برى
 دىنارىك قەرز پىنج دىنارىش وەرگىرايىتەو. ھەر چۆنىك بىت زۆردار مەلەوونىكى
 بەرچاوى ئەھلى شارە لىتى دەوەشیتەو ئەوئەندە مۇجامەلەى لەگەلدا بكرىت. خوا لە
 ناوى بىات كە مەوئەتوانى لە ناوى بىات. تىكھاويشتنى چىنايەتى و بىرى چىنايەتى
 لە كوردستانى خۇماندا ھەتا سىيەكانىش سەرى ھەلنەدابوو، كە سەرى ھەلدا لە
 ئاكامى بىلاوبوونەو ھى بىروباوەرەكانى شۆرشى ئۆكتۆبەر بوو نەك لە نەماى چىنى
 بۆرجوازى كە تا ئىستاش پەيدا نەبوو. گوتوومە و لەم ياسەشدا گوتەم تاكە (صراف) ىك
 لە كورد نەرسكاو.

مەھوى بەوئەدا پەنجە نىشان نابىت كە بەسەر وپۆتەراكى خراپە و بى دىنىدا
 ھاتووتە خوار چونكە تەقلىدىكى كۆنى شىعر و ئەھلى (وشە) يە گلەيى لە بەدايەتى
 بىكەن. ئەبۇنەواس كە بە پارەى پاداش دەژيا خۇگىف دەكاتەو و دەلى:

ومستعبد اخوانه بترائه

لبست له كبرا ابر على الكبر

مەھوى لەلەيەن شىعرەو بە مەتەنەتى داپشتن و نوكتەئارايى و سەرەژوورچوون لە
 دەستوورە سەلمىنزاوەكانى شاعىرىيەتى سەردەمى خۆى و دەربىرىنى ھەست بەشۆوازى
 ھونەرى قەشەنگ و داھىنانى وئەنى زىھنى نوئى و بەجىھىشتنەو ھى شاعىرانى تر لەو
 مەبەستە شىعەرىيە ئاشنايانەى ھەموو تىياندا بەشدارن... لە مانە و لە جۆرە
 داپشتنىكى لوغەويى تايبەت بە خۆى كە شەقلىكى جوداكەرەو ھى تەبىرى ئەو بە
 شىعەرى كوردى مەھوى دەچىتە رىزى يەكەمى شاعىرەكانمان و لە تەنىشت نالى پال
 لى دەداتەو.

لێرەدا رايەك دەردەبىر دەبى لە بىستنى و بەلاوہەنانى پەلە نەكرىت.

ھەرچەند جارى رېم نەبوو بە وردى ديوانەكەم مەھوى بخوینمەو، بگرە ھەولەى
 قەرزدانەو ھەم بەم گوتارە ماوہى نەدامى ھەمووشى بخوینمەو، لەگەل ئەمەشدا كە من
 لە خویندەنەو ھى شىعەرى كوردى سەر بە ھىروگلىفیدا ناگرم بەلكو نەبى ھەر بەيتىكى
 لە مامردا فركە دەكات، سەير نىيە بە زووى دياردەى بەرچاو لە ديوانىكدا بەدى

بکەم ودها دهبنم شهبهنگی نالی له شیعری مهحویدا بزړه و دیاریشه، نهک نهمه و بهس بهلکو بوونهکهی لهو شوینانهدا که پښووست بوو دهرکهویت بهلگهی دیاربوونیهتی له ویزدانی.

سهرنجیک بگرنه قهسیدهی (بهحری نوور) پاتهویات (معارضه)ی قهسیدهی (نهلانهی بووم ئاسا مهتا کهی حیرصی ویرانه)ی نالی پی کردووه، وهک دهرزانین موعارهزی بۆنینهوهی شیعره له قافییه و کیش و ناوهرۆکی شیعریکی مهشور، له موعارهزهدا دوشمنایهتی مهبهست نییه مهگهر هۆنهروه بیکا به دوشمنایهتی. لهم قهسیدهیهدا مهحوی که بهرببازی نالیدا رۆیشتووه دیت له بهرهو کوتاییی ههلبهستدا دهلی:

کهپرهر بوو قهسیدهی بورده نهشتهی عالهمی پر کرد
فهرموو بهم قهسیدهی کورده نۆبهی نهشته پێوانه

واته قهسیدهی (برده، بردیه) بوسیری که له نهعتی پیغهمبهره (د) زۆر گوتراوه، فهرموو بهم قهسیدهی کورده دهست به نهشته پێوی بکړیت. مهحوی به ئانقهست معارهزهی نالی دهکات کهچی ناوی (برده) دههینیت که کیش و قافییهی جودایه له بهیتهکهی مهحوی، خو مهعلوومیشه قهسیدهکهی (نالی)ی بیستووه و به دلێشی بووه و خویشی وشک کردووه له قهسیدهکهی خویدا له نالی دانهمالیت، بهلگهش، جگه له دهلالهتی (معارضه) خۆی، که بهیتی چوارهمی قهسیدهکهی دهلی:

تاریکی شهوی کوفرا به یهک دهم له معهیکیدا
ههزار و سی صهد و بیست و دووه، دنیا چراغانه

دیاره له ۱۳۲۲ک. قهسیدهی داناوه. نالی له ۱۲۹۰ک مردووه، تا دهمی قهسیدهکهی مهحوی ۳۲ سال تیپهیری کردووه، لهوهدا نییه بگوتری دهشی مهحوی جاری چاوی به دیوان وهیا قهسیدهکهی نالی نهکوتووه.

له ناوهرۆکی قهسیدهکهی ههردووانیس بهراوردیک بکړیت گهلیک شوین پهنبهی نالی له مهحویدا دهووزریتهوه به نمونه مهحوی دهلی:

چ مهحیکت بکەم لانیق به تو (یا خیر خلق الله)
منی بی خیری نالانیق که جیبریلت نهنا خوانه

که له نهعتهکهی نالی دهخوینیهتهوه:

مرادم زیللهت و پارانهوهی حاله نهوهك نهعته
به چهند بهیتیکی کوردانه که قورنانت تهنا خوانه

هم بهیته تازه باسکراوهکئی مهحوی و هم بهیتی (موکهپرپر بوو...) ت به بیردا
دیتهوه، وشهی کورد لهویاندا و (تهنا خوان) له میاندا (قاسمی مشترک)ی همدوو
قهسیدهکیه..

لهم قهسیدهیه و له بهیت و دوو بهیتی دیکهشدا نالی بزرئکی دیاره. سهیری بهیتی
سییهم بکه له لاپهره ۱۱۰ی دیوانی مهحوی دهخوینیتوه:

(پهچه) بهو شتییه نهلحق قصیکی عاقلانهی وت
منم عاقل له بهرگی عارییه خوّم که عاری کرد
ئینجا تهماشای ئەم بهیتهی نالی بکه:

من له بئ بهرگی نهحم پرسی که بوچ پروتی کوتی
یارهپی شیت بم نهگهر شاد بم به بهرگی عارییه
وا دهمانم (پهچه) و (ئهحه)ش یهك ناو بیت له نووسیندا به ههله گۆراوه یاخود
مهحوی به ئانقهست نهحهی کردووه به پهچه. له واتادا همدوو بهیت یهك شتن.
لهم بهیتهدا، مهحوی، که دهلی:

ئهم فیزاعت به دووهوه حهفته که ناپرسی چیه
تۆیهکی دائیم ههزاریکی وهکو من دوو به دووت

وهك نالی شاعیرانه و ئوستادانه وشهی (هزار)ی به واتای دهجاران سهه و به
واتای بولبولیش لهکار هیناوه. شەرحی دیوانهکه بو ژمارهی ههزار نهچوو. له
ئهسلشدا عههه که به بولبولی گوت (هزار - ههزار) وشهی (هزار داستان)ی کورت
کردهوه به واتای (ههزار ئاههنگ). نالیش گوتوهتی:

پوخی تۆ گولیکه صهه بهرگ و ههزاری عاشق نههما
له ههموو چهمهه دیاره به ئوصلی ناله نالی

نالی ژمارهی ئاحاد و میئات و ئولوفی کۆ کردهوه، مهحویش دوو ژمارهی ئاحاد
ویهکیکی ئولوفی کۆ کردهوه له بهیتهکهدا. کورد به تیکرایی که مههستی بولبول بوو
دهلی (ههزار).

زۆرى ئەدىبەكانىش ھەروەھا دەكەن بۆيە لە (ھزار - ھزار) ھەر بۆژمارەكە دەچن.
 لە دىوانى مەھوى بگەرپىت نمونەى دىكە زۆر دەبىنىت لە حازرى و بزرى نالى
 ھەمووئىش ھەر بە گىيانى (تحدى) يەو ھاتوون كەوا بى دەربىرنى پاتەوپات بەردە
 عازەبانەيەك ھەلدەگرىت ھەر بە نالى ھەلگىراو. حاجى قادر لە چەندىن جىگەى
 دىوانەكەى ناوى نالى و شىعر و مەتانەتى دەھىنىت تا دمگاتە ئەوەى كە دەلى:

بە «تضمين» بەيتەكى نالى دەھىنم تا رەفيقانم
 بزائن من بە ئەو ناگەم خەزەف قەت وەك گوھەر نابى
 مەھوى بى ناوھىنان ملانىي لەگەلدا دەكات.

ئەو رايەى لە لاپەرە ٢١٨ى (مەھوى لوتكە) دا كە شىعرى مەھوى لە (سبكى ھندى)
 دادەنىت پىويستى بە پروونكر دنەو ھەيە دەبوو نووسەر شەرخى بدات، بەلام من وەھاي
 بۆ دەچم كە داپشتنى (سبكى مەھوى) يە پتر لەوەى چاولىكەرى بىت. مەھوى لە
 ھەلنانى بەيتەكەى ئەو ماملەتە لەگەل وشەدا دەكات كە وەستاي بەننا دىت بۆ
 دۆزىنەو ھى جىگەى لەبار بە دوا بەردى لەباردا دەگەرپىت. گەلەك لە بەيتەكانى مەھوى
 ئەوئەندە سفتە دەلىي وشەكانى لە بال يەكتر ھەلناو ھەشەن لەو وەستايىيەشدا ناواناوە
 دمگاتە تۆقەلانى ئەوتۆ ھەر دارەوان و شاخەوانى مەعلان دەگاتى. لەو برە شىعرەى
 كە بەم جۆرە دەست پى دەكات:

بىبى يا نەبىى من داد و بىدادى دەكەم
 گوئى بداتى يا نەداتى ناھ و فەريادى دەكەم
 چەندى دەگەمە ئەم بەيتە.

بىستووتى عىشقى شىرىنىك ئەوا ھاتۆتە پىش
 گەر لە حق بىم و نەيەم تەقلیدى فەرھادى دەكەم
 موچر كىك دەمگرىت (وا ئىستە چاوەكانم تەر بوون).

نمونەيەكى وردى و مەتانەت لەم بەيتە دەردەكەوئەت وەك كە لە سەدان بەيتى
 ئەوتۆيىدا.

زمانت كە بېرى قسەت دى بەكار
 قەلەم دادەدەم، پەندى خو دادەدەم

ئەم بەيتە لە لاپەرە (٣٦)ى دىوانى مەھوى وەھا شى كراوئەتەو كە مرو زمانى خوئى

بېرېت و قسەى پرېوېوچ نەكات قسەى كارىگەر دەبىت وەك قەلەم كە دابدېرى باشتەر دەنووسىت، بەلام شىكرىدەكە نە دەلى كە زمانت بېرېت چۆن قسە دەكەيت نە خو لە دووبارەبوونەودى (دادە دەم) دەگەيەنەت.

وەك مەن بۆى دەچم مەحوى رېوالەتى زمانبېرىنى بەتەپكە داناو دەپكەكەش وەك (دەرو دوو ھۆدە) واتە دەرگەيەك بەلای دوو ژووردا دەكرىتەو. بە شىو نووسىنى سەردەمى مەحوى (بېرى) دەنووسرا دوو جۆر خويندەو ھەلەدەگرت: (بېرى) بۆ كەسى دوودەمى تاك و (بېرى) بۆ كەسى سىيەمى تاك. ئىنجا كە گووت (زمانت كە بېرى) رېكوپىك قسەت دىتە كار چونكە ماناى رىستەكە ئەو دەگەيەنە كە (زمانت بېرىندە بى).

لە (قەلەم دادە دەم) دا (بېرى) بەخەبەر دىت كە مۇناسىبى قەلەمدادانە. دادانى دوودەم (دادانى ئا) وەيا ھەر شتىكى دابات دەگەيەنە. كە قەلەم دادا پەند بە مەرەكەدا بۆ سەر كاغەز دادەدات، ئەگەر خو نووسىش بىت پەندەكە بى مەرەكەپ ھەر بۆ سەر كاغەز دەچىت، بەلام گومان نىيە، مەحوى قەلەمى قامىشى مەبەست بوود كە بەمەرەكەپ دەينووسى.

نېمچە واتايەكى وەك زىدە پارووش لەو دەايە كە ئەگەر بە رېنووسى كۆن بنووسرى: (پەندى خدا دە دەم) دەش بۆخويندە رىتەو (پەندى خدا دە دەم) واتە ئەو پەندە دە دەم كە ھى خودايە. لەبەر خاترى كىش واى (خودا) نەختىك دىژ دەكرىتەو. مەن ھەر نالى و مەحوىم بەبىردا دىت لە كورد ئەو جۆرە ھونەرەيان خوشجەلەو كەردىت بۆ ناو ھەلەست.

بەر لەو ھى بچم بۆ شىكرىدەو ھى چەند نمونەيەكى دىكەى كە لە (دىوانى مەحوى) دا پىوئىستىيان بە تەواو كەردن ھەيە تىبىنىيەكى كورتىلە لەبارەى گوزەران و دوور كەوتنەو ھى نالى لە ولات دەكەم كە لە لا پەرە ۲۱۹، ۲۲۰ (مەحوى لوتكە) دا بە جۆرىك ھاتوو تارىكىيەكى خستوو تە سەر نالى كە بە لای مەنەو رەوا نىيە. گۆيا نالى بە دوور كەوتنەو ھى لە ولات و روودا و ئاژاوە و پشوى كە سەرچەمى ناوچەكەى گرتبوو ھە ئازادىيەكى بەخوى دا كە (بەكەيف و ھەو ھەسى خوى بدوى).

ئەو ھى مەن بۆى دەچم، نالى لە دەمى حوكمرانى ئەحمەد پاشادا چوو بۆ ھەج، جارى ھەجى تەواو نەكەردبوو يان ھەر نەبى لە ھەج نەگەر ابوو ھە حاكمايەتتى بابان بەسەر

چوو. پاش چه‌ندین سال کاغه‌زی بۆ سالم نووسی و وه‌لامی یه‌ئسی لی وهرگرتوه. ئینجا نه‌گه‌ر ودها نه‌بیّت و له پاش تیكچوونی پاشایه‌تیی ئهممه‌د پاشا نالی هه‌لاتیی بۆ ده‌ره‌ودی سلیمانی و هه‌جی ناچاریی کردیی (كه ئه‌مه‌ من بۆی ناچم) ده‌بی له ترسی كوشتن وه‌یا به‌ندبوونی پێی غه‌ریبی گرتبێته‌ به‌ر. له هه‌ردوو حالێشدا نالی بی مال و حال بووه و به نه‌داری سه‌فه‌ری کردوه. نالی له سلیمانی مزگه‌وتی نه‌بوو، هه‌ر هه‌جی نه‌بوو بۆیه‌ توانی ئاواره‌ بیّت حاجی قادر و كه‌یفیی جوانپویش بی مال و حال بۆی ده‌رچوون. چی له لاپه‌ره ۲۲۱ گوتراوه كه نالی له سلیمانی و له غوره‌تدا به ناز و نیعمه‌تی ميره‌كانی بابان هه‌وا بووده ئاواتیکه له منه‌وه به‌ردو ئه‌و سه‌رده‌مانه: وه‌ی كاشکی بمانتوانیایه‌ بلێین ئهممه‌د پاشا و باوکی له سلیمانی خزمه‌تی نالیان کردوه به ناز و نیعمه‌ته‌وه، دواتریش ئهممه‌د پاشا درێغیی بۆ نه‌کردوه به‌لام چ فایده‌! نالییه‌ك له سلیمانی نوای نه‌بووبیّت. به‌ر له ده‌وری نواکردنیش به درێژایی ته‌مه‌نی فه‌قییه‌تیی وه‌كو گه‌ریده‌یه‌کی هه‌ژار ئه‌م دئ و ئه‌و دئ و شار و ئه‌و شاری کردبێت چ ده‌رفه‌تیکی بووه به نازه‌وه له نیعمه‌تی پاشاكاندا ژیا‌بیّت، له‌غه‌ربیشدا به‌ینیك له شام ده‌رسی به خه‌لق گوتوه بۆ نان په‌یدا‌کردن، له ناخو و ئوخو ژیا‌نیشی، سالی ۱۲۸۸ و به‌شیک ۱۲۸۹ك حاجی مه‌لا عه‌بدو‌لای جه‌لی نالی له مه‌كه دیتوه بی مال و حال، چه‌ند بزنیکی هه‌بووه پێیا‌نه‌وه ژیاوه. وه‌ك ده‌بینین ته‌نها له‌و ده‌مه‌كه ئه‌سته‌نبۆل نشیمه‌نی بووه و ئهممه‌د پاشاش تێیدا ژیاوه جیی خۆیه‌تی چاوه‌پوان بین ئهممه‌د پاشا خزمه‌تیکی کردبێت.. تیكرای باری ژیا‌نی مه‌حوی ئاسوده‌تر بووه له هی له خو هه‌ر نه‌بی مه‌حوی خانه‌قای هه‌بووه، به ته‌نیش خانه‌قاوه مالیکیشی هه‌بووه به‌سه‌یته‌وه، مندا‌ل و وه‌چه‌شی هه‌بووه پێیا‌نه‌وه روون بیته‌وه، سه‌د جاران لی پیرۆز بیّت ده‌ ئه‌وه‌نده‌شی لایه‌ق بوو. له‌لایه‌ن نا‌را‌حه‌تیشه‌وه، تو بلێی ژیا‌نی راسته‌قینه هه‌مووی له‌گه‌ل (ریوايه‌ت) رېك پویشتبێت؟ زۆر جاران ناخو‌شی بی سنوور بۆ رېك نه‌كه‌وت ببیسترئ به نه‌بوو بووه، وه‌هاش بووه به سه‌ریه‌وه نراوه. به تیكرایی ئه‌هلی خه‌یا‌ل وینه‌كه‌یشانی حال و باری خو‌یا‌ن هونه‌ری ته‌عبیر تیکه‌ل به واقیع ده‌که‌ن. هه‌روه‌ك له دلدا‌ریدا به‌هه‌له‌سه‌ت خه‌ویان نامی‌نیت و فرمی‌سکیان ده‌بیته‌ خو‌ین و وه‌ك هه‌لا‌ل‌بار ده‌بن هه‌روه‌هاش له ته‌سویری ته‌نگه‌تا‌بوونیان فه‌له‌ك له‌گه‌ل خو‌یا‌ن به‌شه‌ر ده‌هین، زۆربه‌ی خه‌لق لی‌یان ده‌بن به په‌قیب و دوژمن، له جیا‌تی ناو خو‌ینی جگه‌ر و له جیا‌تی نان گوژا‌ل ده‌خو‌ن.. وه‌ها ده‌بی له نا‌حه‌زیدا شاعیرییه‌ت به‌کار ده‌هینن تا ئه‌و

دوژمنه که یان له شەیتان مەلعوونتر دەنۆین... له تەبیاتی بەشەر دەوه شێتەوه دلی نههاتی باسی ئەو بی حورمه تییه بکات که به راستی تووشی هاتوو به لام له شیعردا پێز و حورمه تی پێی رهوا دیتراوه به شکستی خۆی له قەلەم بدات. شاعیرم دیتوو به حال کیش و قافیه پێک دهیه خیت که چی تف له زهمانه دهکا که حورمه تی بلیمه تی وهک ئەو ناگریت. خولاسه ئەمیناغای حاجی به کراغای کۆیی به ناز پهروه ده کراو بوو له شیعردا ده لیت

ئەوه ندهم خاک به سه ردا کرد له هيجرت

زهمين دووی بوو به تۆز ئیستیکه په نجه

ته قالیدی شیعرمان موباله غه و به سه ره وه نان و ئارایشتی زیاد و ئەو جوړه نیگار کیشییه ی تیدا باو بووه. نالی بی یان مه حوی یان هه رکه س ده بی بی، حال و باری ناو دیوانه که ی دوو که ل و ئاگر و تهنگی و تاریکی تیدا قه له مکیش کراوه. مه به ستم نییه بلێم ئازاریان نه بووه به لام ئازاریکی که هه بووه خراوته ژێر عه ده سه ی زلکه ره وه ی خه یالی شیعر.

له گه ل ئەمه شدا ده بی حورمه تی ئەو مه هارته بگرین که له سه ره نیا کردنی ئیش و ئازاردا خزمه تی خه یالی رهنگین و وینه کیشی هونه راوی و زاخاوی می شک، وێرای دهوله مه ند کردنی زمان و نه ده بیان کردوو. چهند شیرینه ئەو به یته ی تاهیر بهگ له شکانی په نجه ی به گولله ی ده مانچه گوتوو ته ی:

فەلەک زانی که ده شکێ ره ونه قی بازاپی مانگ و خۆر

شکاندی په نجه کهم تا من نه نووسم وه سفی پوخساری

ئیمه نه گه ر ته نها دیوانی مه حوی بکه ین به شایه دی خۆشی و ناخۆشیی پوژگار و به سه ره بردنی، هه رگیز ئەو پوداوه خۆشکه له یه ی لا په رهکانی ٢٤٦، ٢٤٧، ٢٤٨ ی (مه حوی لوتکه) ناخویننه وه که هه موو ناگزوو رییه کی گۆپیوه به ئیرووی. به لام نه مزانی پێوه ندیی چوارینه که ی لا په ره ٢٤٦ که ده رگایه بو گێرانه وه ی پوداوه که، بهو خه ونه سه ی ره ی که نائیبی والی دیتوو یه تی و له ئاکامدا کردوو یه تی به کۆیله ی (مه حوی) چییه؟ به داخه وه هه یج تاکیک لهو هه شت نووسراوه ی باسکراو له لا په ره ٢٥٥ ی (مه حوی لوتکه) دا نه هاتوو ته به رچاوم که وا بژگومان گه لێک شتم لی وهر ده گرتن له باره ی مه حوییه وه، ئیستاش مه ترسیی ئەوه م هه یه لێره دا رایه که به ناوی

خۆمەۋە دەربېرىم دواتر دەرچى كە يەككىڭ يان پىر لەۋ سەرچاۋانە بۆى چوون.

ۋەك گەلى جارىگوتراۋە و نووسراۋىشە شىعرى مەھوى غەرقى واتا و نوكتە و وىنە و جوانىيە، لەۋانەيە مەۋ پىنى و ابى لە بەيتىكى قوۋل بوۋەتەۋە بۆ تەختى بنى كەچى بەرۋوچوونى قوۋلتر گەۋەھەرى نەۋزرايەۋە بەدەستەۋە دەدات. بۆ بەسەر كىردنەۋە چەندوچۇنى و واتاى ديار و ناديارى شىعرەكانى، ھەر ئەۋ دىۋانە لەبەر دەستدايە كە مامۇستا مەلا غەبدولكەرىم و كاك مەھمەد شەرحىيان داۋە. لىرەدا ھانا دەپەمە بەر ئەۋ دىۋانە بۆ مەشقى وردىبىنى لە چەند نمونە شىعەرىكى بايىى ئەۋەى تروسكەيەكى زيار بەاۋىزى بۆ ناۋ دىۋانەكە و بەر نىگاي ئەدەبىۋست و ئەدىبان لە قەۋارەى گوتارىشدا جىنى بىتەۋە.

دەشى بلىم كاريكى من دەيكەم گەلىك ئاسانترە لەۋەى مامۇستا و كاك مەھمەد كىردوۋيانە چونكە ھەمىشە رەخنە ۋەيا بەسەر ۋەنەن لە بنىاتنان سوۋكەلەترە. ئەۋان مەيدانىان خۇش كىردوۋە ئىنجا من دىم بە ۋەكازى قەلەمەۋە پىياسەى تىدا دەكەم. ئەۋ نمونانەش ھى بەدۋادا گەران نىن، لاپەرەم سەير كىردوۋە و بەيتىك رەچاۋ كىردوۋە ئىنجا دە پەرم ھەلداۋەتەۋە تا لەسەر لاپەرەيەكى بەند بووم، ۋەھاش بوۋە كىتىم دانائە، كە بۆى گەراۋەتمەۋە لەۋ لاپەرەنە گىر بووم كە پىشتەر پىياندا تىپەرى بووم، تا ئىستاش نەگەشتوۋمە بەشى فارسىيەكەى.

لە لاپەرە ۶۴ى دىۋانەكە ھاتوۋە:

ئەگەر ئازادەگىيەك بى لە غەدەمدا بۆمان

چى ھەيە غەيرى بەپىچى پەلەپەل داۋى حەيات

لە شەرحدا ھاتوۋە: نەبوون ھىچ نەبى سەربەستىيەكى بۆ بنىادەم تىدايە لەم ھەموو كۆت و زنجىرە جۆرە جۆرە مادى و رۇحىيانەى بە خۇيانەۋەيان بەستوۋەتەۋە... ھتە.

من تەنھا دەخلم بەسەر ۋەشى (بەپىچى) يەۋە ھەيە كە ۋەك بۆى دەچم (بەپىچى) يە واتاكەشى دەبىتە (پەلەپەل، خىرا خىرا بەپىچى داۋى حەيات) ۋەك كە داۋ بە پىچانەۋە ھەلدەكرىتەۋە. (بەپىچى پەلەپەل) لووس و لىك نىيە، بەپىچى داۋى حەيات جوملەى تەۋاۋ دروست ناكات چونكە (اسناد) تىدا نىيە ۋەك كە لە فىعلەى (بەپىچى) اسناد پەيدا دەبى.

لە لاپەرە ۶۶ ھاتوۋە.

خەلاصی بوونی قەت ناوی ئەسیری زولفی زنجیرت
لەبەر تیرت، مەلەك بێ هەلفرینی نەبوود نەخچیرت

لە شەرحدا هاتوو: دیلی كەمەندی زولفی تۆ هەرگیز نایەوی رزگار ببی و نیچیری
راوت ئەگەر فریشتەش بێ هەرگیز لەبەر تیری تۆ هەلنافری و دەیهوی و بەو تیرە
بپیكری چونكە دڵدار دەیهوی هەمیشە لە یارەكەیهود نزیک بێ. من وهای بۆ ناچم،
شیعەرەكە نە یگوت نیچیر دەیهوی بەو تیرە بپیكری بە پیچەوانەوه گوتی نیچیرت
مەلانیكەتیش بێ خەلاسبوونی لە داوی زولفت ناوی چونكە هەر هەلفری تیرت
دەيكوژی. مانەوهی لە داوی زولفی چاكترە بۆی.. داوێكە سەلامەتترە لە تیرەكە. وشە
(مەلەك) بەواتای (یەك مەل) یش دێ. مەبەست لە نیچیر نیچیری كوژراوه.

لە لاپەرە (۷۰) دا هاتوو:

لە پێ حەرامە زڕەیی سیلسیلەیی موقەددەسی عیشق
ببێ بەشیر و مەگەر هەلگری لە دنیا دەست

لە شەرحدا دەلی:

زنجیری عیشق ناکرێتە پێی هەموو كەس و هەموو كەس شایانی خەلاتی وا پێرۆز
نییە. بۆ ئەوهی ئەم زنجیرە بكرێتە پێت و لە پێتدا زڕەیی بێ، پێویستە ببی بە شیر و
ئەوهندە ئازا بێ بتوانی دەست لە دنیا هەلگری.

من وهای بۆ دەچم، بە رێنوووسی كۆن وشەكە دەنوو سەرا (شیر) و بەهەردوو جۆر
دەشیا بخویندرێتەوه واتە (شیر، شیر = اسد، سیف). بۆ شكلی (شیر) هەر واتایەك لی
بدرێتەوه قەیدی نییە بەمەرجێك لەگەڵ دەقی شیعرەكە بگونجی نەك بە زۆرەملی
بەسەریدا بەسەپی.

چەندی دەكەم بۆم نالوی بڵێم دەست لە دنیا هەلگرتن سزای زنجیرکردنی پێوه بێ.
وا دەزانم نێوه دێری دووهمی بەیتەكە دەبی بخویندرێتەوه:

ببێ بەشیر و مەگەر هەلگری لە دنیا دەست

بوون بە شیر (سیف) و دەست لە دنیا هەلگرتن (تمرد) دەگەیهنی نەك واز لێهێنان.
لە سەبکی بەیتەكە ئەو دەست هەلگرتنە وەكو ئالا هەلگرتن و پەم هەلگرتنە بۆ جەنگ.
تۆ كە خۆت شیر بوویت دەست هەلگرتنیش دەبێتە شیر هەلگرتن چونكە شیر دەستی
هەلگرتووه. ئەم سەرەكە شیبەیه كە مونا سبی سزای زنجیرکردنە، چونكە لە واقیعدا دنیا

ته لاقدانه ده بیته هوئی حه لاکردنی زړدی سیلسیله ی موقه دده سی عیشو
له لاپهړه ۷۸ ی ئم بهیته:

ئیتتیفاقی، ئافتاب نانی موقابیل بوو به پروت
ئافه تیکی دی، نه ما تاب، بوهستی پروو به پروت
له شهر خدا هاتوو:

به پیکه وت جاریکیان پوژ تاوئیک له گهل پروت پروو به پروو بوو. دهر دیکي وای به سهر
هات توانای نه ما له به را به رتدا خوئی بگری.

وهك من بوئی دهچم: پوژ خوئی له ئاوینه ی پرووی یاردا دیتوو. پوژ به (افتاب)
نووسراوه له بهیته که دا. که دیقه ت بکه ی له وشه ی (افتاب) (افت) هیه که دهکاته وه
(افه) ی نیوه دیری دووه می شیعر که. ئینجا تابى نه ما چونکه له وشه ی (افتاب) که
(افت) لابه ریت (اب) ده مینئ نهک تاب. (اب) یش که ئاوه ناتوانئ بووه ستئ.
له لاپهړه ۱۵۲ ی ئم بهیته:

له زولفیا ونه پروو لیوی هر له کارایه
ئو ئافتابه گهر ئاوا بووه مسیحا خوش

نیوه دیری دووهم له بهرکیش ده خویندریته وه (ئو افتابه گه راوا بووه...) له شهر خدا
دهلئ: ئافتاب: خوړ، مه به ست له حه زره تی عیسیایه. مه سیحا: عیسا، مه به ست لیوی یاره
که هه ناسیه کی لی دهر ده چی وهك ئو هه ناسیه ی له ده می حه زره تی عیسا دهر ده چوو
مردووی پی زیندوو ده بووه وه.

من وا ده زانم ئافتاب که ئاوا بووه پرووی یاره له زولفدا ون بووه. ئه ما لیوی له کار
نه که وتوو چونکه نه فه سی هر دیت و خهلق زیندوو دهکاته وه وهك مه سیح. نه فه سیس
مووی زولفی لاده دا بایی دهر که وتنی ده می.

له لاپهړه ۲۱۹ ی ئم بهیته:

له پاداشی قسه ی سهر دا هه مه ئا و هه ناسه ی گهرم
که سی شیتانه به ردم تی گری من به رقی تی دهرم
له شهر خدا دهلئ:

له توله ی قسه ی سارد و ناخوشی وهك به ردی رهقی یارانی بی به زه پیدا منیش

هەلکەشانی ناخ و ھەناسەى گەرم ھەيە وەك ھەورە برووسكە و بەرقى ئاسمان
كارىگەر و سووتىنەرە.

من دوو تىبينىم ھەيە: يەكيان ئەوھەيە كە مەھوى دەلى (بەردم تى گرى) ئەم بەردەي
لە خوڤايى نەھتەو. وشەي بەرد دەنووسرا (برد) ئەم وشەيە بەعەرەبى دەكاتەو
(سەرد)ى نيوە بەيتى يەكەم. كەواتە بەواتاى (حجر)يش دەروات و لە موناھەبەي
قسەي ساردا بە (برد، ساردى)ش دەروات. تىبينى دووم ئەوھەيە كە وشەي (شىتەنە)
ھەرچەند جىي بووئەتەو بەلام زىدە لە ھەموو وسفیک بۆ (شىتى) پەسەند كراو: بۆچى
گىلانە نەبى؟ وەھا دەزانم وشەكە بە پىنووسى كۆن (شىتەنە)ى بى چوكرە دەنووسرا.
ئەم شكە ھەلدەگرى (شىطانە) بىت و بە زارى كورددا ببىتە (شىتەنە) لە ھەمان
كاتيشدا (شىتەنە)ش لە كىسە دەمىننەتەو:

كەسى شىطانە بەردم تى گرى...

كەسى شىتەنە بەردم تى گرى...

كەسى شىتەنە بەردم تى گرى...

رەنگە مەھوى لە ئاسۆي وشەي (شىطان)ەو بە تەمامان بووبىت خەيال لە (برق)
بکەينەو كە ئەو (شەھاب)ە بى رامالى شەياتىن دەكرىت وەك لە قورئاندا ھاتووہ (...)
فأتبعه شهاب مبین) نینجا ئەگەر شرىتە بەم خەيالە درىژ بکەينەو دەگەينە پادەي
ئەوھى كە وشەي (سەردا) ئەویش (سەر) بىت و تەواو كەرى حەرف جەرى (لە) كە
(دا)یە بەدوايدا ھاتىب وەك كە (سەردا)ش ھەر (سەردا)یە و دالىكى لى قرتاوە. ئەوسا
(سەر) بەواتاى (سەروو، بەرزايى) دىت بەمەبەستى (ئاسمان) چونكە شەياتىن گويان
لە قسەي ئاسمان پادەگرت و (شەھاب)، بەرقیان تى دەگىرا. لە پاداشى قسەي ئاسماندا
من بەرق دەگرە شەيتان.. نەختىك چاوپۆشى و يارمەتيدان پىويستە تا ئەم واتا
لیدانەوھى (ئاسمان و برق) لە شەيتانەو لەبەر تەبىاتماندا دەسازىت.

يارمەتيدان و چاوپۆشىي ئەوتۆي ھەميشە لەگەل لوغز و موعەمادا كراو بۆ ئەوھى
بتوانى ھونەرى وەھا سەركىش رام بىت، ھىندى لە شىعرى مەھوى و نالیش بە وردى
و قوولياندا خوڤان لە رۆخى موعەما دەخشىن.

لەم موناھەبەي موعەمادا باسكى كورتىلە دەگىرەمەو:

عەبدولباقى ئەلعمەرى بەشاعىرى سەدەي نۆزدەمى بەغدا دادەنرىت. خۆي

موسلییه هاتووته به غدا. دهگیریتوه دهلی پوژیکیان به عادهتی خوم دهچووم بۆ لای مهولانا خالید. به بیرمدا هات فیراسهتی تاقی بکه مهو. به پینگاوه موعه مایه کم پیک خست. که گهیشتمه خزمهتی گوتم: موعه مایه که ههیه بۆم لیک نادریتوه. داوای کرد و منیش خویندمهوه:

بان لام العذار من ألف القد
فتم الوصال في عامين

دهلی بی وهستان گوئی: (ئهفسهنتین) له ولاتی مووسل زور ههیه. لیکدانهوه که بهم جوړه دهییت:

لام دورور بکهویتوه له (الف) دهمینیتوه (اف) که ویسأل له دوو سألدا پیک بییت. سأل وهک (عام) ی هاتوو (سنة) شی هاتوو، دوو سأل دهییت (سنتین) لهگه (اف) بهیه کتر بگهن (اف سنتین - افسنتین) دروست دهییت. ئهفسهنتین پرووه کیکه. واتای بهیه کهش به کوردی ئه مهیه: لامی بسک له ئهلفی قهر دورور بووهوه، له دوو سألدا وصال پیک هات.

له لاپه ره ۲۹۸ که شهرحی ئهم بهیه دراوه:

پوخیشی کرده نهولا دهیشی پرسى
به شوخی شاهى من تو بۆچى ماتى

دهبوو بگوترى (روح و شا) دوو بهردی شهرنجن ههروهه (مات) یش زاراوهیه بۆ مردنی شا که ئیتر یاری دهوړیت. (پوخیشی کرده نهولا) له نوخته ی یاریی شهرنجهوه دهشی ئهوه بی که پوخیکی خوی بهلاوه نا (وهک که له بهیه کهشدا پرووی خوی بهلاوه ناوه) دیسانهوه یارییه که ی بردووتهوه که مهحوی مات کردوو. دهشی ئهوهش بی که پوخیکی مهحویشی لاداووه و کوشتووتهی دهشپرسی بۆچی ماتى؟ پوخ له پاش و وزیر له هه موو ئاله ته کان به هیتره.

له لاپه ره ۳۰۰ ی ئهم بهیه:

مهگهر قهطعی نهفیس چاری بکا، وهرنا نییه هه رگیز
له پیوهندی که مهندی پر خه می طولی ئهمهل چاری

شرح دراوه بهوهدا که له گیان دهوچوون بهولاوه هیچ چاری نهفیس ناکا و له که مهندی ئالۆزکاوی هیوادریژی رزگاری ناکا.

لهوانهيت هموو لايهنيكي وشهسازي و واتانارايي و نوكته سنجي و.. و.. ي ناو بهيتهكەت بهتهواوي و دروستي ليك دابيتهوه بهلام بهسەر شتيكي ورديله ي نيجارانەكيشدا تي پەري بيت وهك ئهوهي كه (جا) ي ميسرهعي يهكهه والە ناو (ئەمجاره) ي ميسرهعي دووهمدايه وله لاي خوويهوه وهك بورغووي مهكينهيهكه لهنگهري دوو ميسرهعهكه ي راگرتبيت، جا، ئينجا، ئەمجا، ئەمجار، ئەمجاره همووي يهك واتاي ههيه، هينديكيان لييان كورت كراوهتهوه، بهزوري و بهكهمي، تا ئەمجاره بووهته جا.

نالي دهلي:

واي فەرموو كه ماچت نهدهمي پروپهشي (تو) بم
ئەمسالە بهجي دي ئەسەري ودهدهيي پاري

هموو ئەديب و شاعيرهكان دهيانخويندهوه و دهخويندهوه (تو) كه چي بهمهدا بهيتهكه دهمري، نالي (تو - توو) ي گوتووه چونكه لهه شكلهدا هم بهواتاي (تو - أنت) ديت و هم بهواتاي (توو - تووك - شەعر - موو) ديت. تومەز لهه سألەدا (پروپهشي توو - تووك، موو) بووه چونكه ريشي رواوه. ئەو واتايه ي له (توو - بهواتاي تو - أنت) ديت ئهويش له جي خويدا بهردهوامه.

وهك دياره مهحوي و نالي ناوانوه بهزاري دهرهوي بابان دواون ئيتر له وشهيهكه، له تهعبيرهكه بيت و مهبهستيان پي دهربرپوه.
مهحوي كه دهلي:

ئەم عالەمه كه مونتهظيري جيلوهي ئەو مهههه
دهمرن بهو ئيننتيظاره همموولا (بلا خصوص)

بهيتهكهه به ريننوسي ديوانهكه ي مهحوي راگويست

لهه بهيته سهرم سورماوه، ليم سووره كه له تهعبيري (همموولا بلا، همولا بلا، همولا بهلا، همو - لابه...) جاريكيان له وهركيرياني (هم ي سهرهتاي (همموولا) وشه ي (مهه) پەيدايه كه له ميسرهعي يهكههدا عالەم مونتهزيري جيلوهي ئەو بهلام نازانم له كوئوه ئەو وهركيريانه دهست دهكهوي.

جاريكي ديكه له (همموولا بلا) كه بخويندريتهوه (ه - مو - لابه) ئەو (موه) لادهجيت و دهمنيتهوه (ه - لا). (لا به - لابه ره دهگهيه ني: وهك گوتم مهحوي زاري

ئهوهی دهیئتهوه له (هموو لابلای خصوص) تهها (لا خصوص) به جۆریکی که
باشی بۆ ناچم له (لا خصوص) مانهوهی (لا - به واتای حرفی لام) مه بهسته. ئینجا
که ئەم به دوا (ه - لا) دا هات (هلال) دروست دهیئت که ئه ویش مه هه کهیه. دهکاتهوه
یار.

دەزانم شیکردنهوه که ناتهاوه به لام په نجهم لئی بهر نابیت چونکه ئاین و ئۆینی
مه حوی گالتهی له گه لدا ناکری. دهقی شیعره که له پوالتهدا تیمان ناگهیهنی بۆچی
عالم له و ئینتیزاردا دهمرن. به لام ئەگەر (مهه - هلال) له شیعره که دا دۆزینه و دیان
مه بهست بۆ به بهریه وه دهی بۆ چین له دوا چین بمرن و نهیدۆزنه وه.

قسه زۆره. مه ودا کورتیه. ئەمه له دووره!

خوینهرانم! به خه یالی دلی تهری هه موو شاعیره کۆچکردوه کانمان له گه ل مندا ئەم
غه زله ی مه حوی بخویننه وه، له هه مووانه وه گولا و پۆژینی یادی باغ و به هه شتی دلّه
بولبوله که ی مه حوی، ئاهه نگگیژی شه رف و قودسییه تی کوردستان و کوردزمان بۆ.

شمشاده ئەمه یا قه ده یا سه روی ره وانه
یا عه ره ره یا نه خلی مرادی دل و جانه
داخو ئەمه ئەگریجه یه په خشاوه به سه ردا
یا سونه بوله کردویه سه با زولفی به شانه
ئاوهوی خوته نه جیلوه دهکاتن له خه طادا
یا چاوی ره شی فیتنه گه ری سورمه که شانه
دل Һایمه دایم که ئەمه قه تره یه داخو
یا جوژنه کی بۆ جوژنه موسه ماما به دهانه
ئهم مه ی صیفه تی خوون خوره وا نازک و سووره
یا قووتی له به، یا گو له، یا قووتی ره وانه
نالاندم و فه رمووی که ئەم ئاوازه هه زینه
یا مه حوییه یا بولبوکه ی فه صلی خه زانه

به غدا، ههینی ۱/۸/۱۹۸۸

که وچکینک شه کر بو قاودی تال

بهر له ماوهیهکی چهند مانگی وه یا پتر له سالیك گوتاری گۆفاریکی کوردیم سهیر کرد، له ناو توژییدا وها هاتبوو که شیعری نالی له چاوهی حاجی قادر هینده بهرزه، کوردی گوتهنی، ئاسمان و ریسمانه که دیاره ریسمان واته پته، بهبالای ئاسمان راناکات.

هه رچهند دهزانم قسه که له چهژی موباله غه دۆستیدا خوی له بهر زاری نووسه ری گوتاره که شیرن نشان داوه، دهشزانم موباله غه رهوایه له تهقالیدی شیعردا به تایبه تی شیعری خۆره لات، دیسانه وه له بهر دوو سه بهب لیم خوش نه هات، یه کیان نه وه یه که شیوازی ده ربړینی قسه که دۆستانه نه بوو. دووهم نه وه یه موباله غه که خوی موباله غه ی تیدا بوو، له هه مو نه وه عیارانه ی له بهر اوردا لایه نیک به سه ر لایه نیکی تر دا راده شکیت دوو عیاره نه وه پریان گرتوته وه یه کیان نه م (ئاسمان و ریسمان) هیه، نه وی دیکه شیان (قهتره به ده ریا) یه که لییان تیپه ربوویت بهرورد له نیوان بوون و نه بووندا ده که یت.

پیی ناوی بلیم، له ده میکه وه و به زوری سه لمیندراوه که نالی له مهیدانی شیعری کوردیدا بیشرۆیه، حاجی قادر خویشی له چهند قه سیده دا به نالی هه لده لیت و ته نها شاعیریکی نه وه سه رده مانه یشه به ته وازووع و حورمه ته وه خوی بۆ شکاند بیته وه تا نه وه ی له به یتیکیدا پاته و پاته ده لی:

به تضمین فهرده کی نالی ده هینم تا ره فیکانم
بزانی فه رقصان زۆره خه زه ف قه ت وه ک گه وه ره نابی
(که مه ندی زولفی دوولانه له بۆ گه بز و مسلمانه)
(ده کیشی بی محابانه چ له ملا بی چ له ولا بی)

ده بینین خوی به خه زه ف و نالیشی به گه وه ره داناوه به وه شدا خه ریکه وه ک خاوه ن گوتاره که قسه بگه یه نیته ئاسمان و ریسمان.

که پیوستیش بی پاکانه بۆ خۆم بکه م له ودا که مه به ستم ربوونکردنه وه نه بی هیچی تر نییه. به بیر خوینه ردا ده هینمه وه که چهن دین جار له ته له فزیوون و له چهن دین

نووسیندا پایه‌ی شاعیری‌تیی نالیم بی‌ پەروا له تۆقه‌لە‌ی شیعری کوردی داناود تا ئەو‌ی له شیکردنە‌و‌ی بە‌شیک له بە‌یتە‌کانی بۆ قوولاییبە‌ک چووم، بە‌لای هەندێ کە‌سە‌وه، سنوورم بە‌زاندوود بۆ ئە‌ودیی مە‌به‌سته‌کانی نالی. هە‌لبە‌ت گۆمی نالی له‌وه قوولتره‌ کە‌شیک بیت بە‌خیری خۆی بیری تازه له ته‌ختی بنیه‌وه لی بدات بە‌رهو قوولتره‌وه به‌لام رەنگه‌ من پتر له یه‌کیکی دیکه به‌هە‌ناسە‌ی درێژه‌وه بناوم له‌و گۆمه‌ لی دابیت بۆ دۆزینه‌و‌ی گە‌وه‌ره‌کانی، به‌وه‌شدا مافی ته‌واوم هە‌بی بیرو را دربریم له ئاست هە‌لبە‌سته‌کانی وه یا له به‌یه‌کدی گرتنی شاعیری‌تیی ئە‌و به‌شاعیری‌تیی به‌کیکی دیکه چ خۆم بیکه‌م چ یه‌کیکی دیکه کردبیتی.

خوار و ژوور نه‌ک هەر له نێوان دوو کە‌س و ده‌ کە‌سدا بگره‌ له نێوان ده‌ستی چه‌پ و راستی تاکه‌ کە‌سێشدا هە‌یه... دوو چاوی خۆت و دوو گوێی خۆیشم له هیزی بیستن و دیتندا به‌رانبه‌ر نین. شیعری تاکه‌ شاعیریش هە‌مووی هەر تا ته‌رازووی هاوسە‌نگ نین. تۆقه‌لانی گ‌ردیکی سه‌ده‌ مه‌تری له نه‌وه‌ مه‌تری لای دامه‌نی کە‌ژیکێ دوو هە‌زار مه‌تری به‌رزتره‌. ئینجا ئە‌گەر سه‌رووی به‌رزایی شتان و کە‌سان و هونه‌ران به‌یه‌کدی نه‌گرین بۆمان ئاشکرا نابێ کام له کام و کێ له کێ به‌رزتره‌.

دیوانی نالی بگره‌ به‌شایه‌دی ئە‌م قسه‌یه‌م: به‌ر له‌و‌ی زه‌ینی خۆت به‌نرخاندن و هە‌ل‌سه‌نگاندنه‌وه‌ خه‌ریک بکه‌یت ده‌بی له پێشه‌وه دان به‌م راستیانه‌دا به‌ینیت:

یه‌که‌م راستی ئە‌وه‌یه که شیعری سه‌ره‌تای ده‌مدان له شیع‌ر له چاو شیع‌ری ته‌مه‌نی ق‌الب‌وونه‌وه‌دا وه‌ک پله سه‌ره‌تاییه‌کانی پ‌ت‌پ‌لیکانه‌ن له چاو پله ژوورچووه‌کاندا. کە‌س له پ‌ر‌ی نابێ به‌کو‌ر‌ی. له‌مه‌وه به‌دی‌ه‌یه‌یه‌ک تووش د‌ی‌ین له ئاست هە‌موو خاوه‌ن مه‌ه‌اره‌تێکدا به‌راست ده‌گه‌ر‌ی. ئینجا سه‌یر نییه‌ ب‌ی‌نین دیوانی شاعیرێک نموونه‌ی له یه‌ک‌دی دووری ت‌ی‌دا بیت که ئە‌وانیش له ر‌ی‌ی موباله‌غه‌وه هە‌ند‌یک‌ی له چاو هە‌ند‌یک‌ی (ناسمان و پ‌ی‌سمان) بیت.

دووه‌م راستی ئە‌وه‌یه که به‌ره‌مه‌ی ق‌وناخی ل‌یکه‌وته‌یی و په‌ر‌پ‌و‌ت‌یی ده‌می پ‌یری سه‌ره‌ژ‌یر ده‌ب‌یت‌وه نه‌ک ت‌ی هە‌ل‌ده‌کش‌یت. پ‌اش ق‌الب‌وونه‌وه‌ی ته‌واو ق‌وناخ‌یک‌ی وه‌ستان ده‌ست پ‌ی ده‌کات که له ئاکامدا ورده‌ ورده‌ ده‌سته‌وناو ده‌ب‌یت و خو‌ر‌گه‌ی به‌ره‌ژ‌یری لی په‌یدا ده‌ب‌یت. ده‌ش‌ی مر‌ۆ هە‌بی به‌و پ‌له‌یه نه‌گات، به‌ج‌وانه‌مه‌رگی وه‌یا مه‌رگی ده‌می ق‌الب‌وونه‌وه‌.

ئەم راستىيەش لەگەڵ راستىي پىشوو تر بەبىزنگى لە يەكتر كىردوو بەرھەمى شاعىر و ھونەركار دادەبىزن لەگەڵ تىبىنى ئەودا كە داھىززانى دەمى پىرى پىگەبىشتوويى قۇناخى قالىبوونەوى پىوھى ھەرچى پلەى سەرتەى مەھارەتە كالى و كىرچى ساوايى تىرا دەخويندريتەو.

سىيەم راستى و چوارەم راستى ئەوھى كە لە دەمى قالىبوونەوھشدا خاوەن مەھارەت بەپىي رىكەوت و ھەلكەوت و بارى نەفسى و دەوروپەر بەرھەمى لەيەكنەچووى دەبىت وەياخود مەھارەتى گەورە لە ھەندى مەيداندا لە ئاست مەھارەتى مامناوھنجى كە پىسپورى ئەو مەيدانەى كورت دىنيت. دەبىنى پاداشتى گەورە و مزەى ئەرك ھەندى كەس وەھا چالاك دەكات پىش لە خۆ مامۇستاتر دەكەوتەوھ كە بۆ ئەو پاداشتە تامەزۆ نەبوو.

كورتىي قسەى دىزى لىرەدا ئەوھى كە نىرخاندنى شىعر وەيا ھونەر گەلىك گەلىك بەدرەنگەوھ دەگاتە ئەودى تەعبىرى قەترە بەدەريا و ئاسمان و رىسمانى تىدا بەكار بىت چونكە لەوانەى تەنھا كەسىش لە دوو بەرھەمى بەرز و نزمىدا بەر ئەو تەعبىرە بكەوت وەيا بەرھەمى خاوەن ھونەرى مامناوھنجى لە ھەندى بوارد پىش بكەوتەوھ وەك كە تازە گۆتمان... نىرخاندن لە نىوان دوو كەسى ھاوكەسبدا، چ شاعىر بىت و چ نووسەر و ھونەركار بىت، لە تىكرای بەرھەمىيان و لە تۆقەلەكانياندا دەكرىت دەنا، كەم و زۆر، بەشكى بەرھەمى ئەو مەھارەتدارانە لە ھىز و پىزدا دراوسىن وەك ئەوھى كە سەرمایەى ۱۰۰ دىنار پىكەلپىكە لەگەڵ ۱۰۰ دىنارى يەكەمى سەرمایەى ھزار دىنارى وەيا مىيۆن دىنارى.

لەو ھەلبەستانەى كە وەپال نالى دراون تىياندا ھەيە كەم شاعىر پىيان رازى دەي وەپال خويان بدري تا ئەوھى من لە ئاست ھىندىكياندا ھەرگىز ئالای سەلماندم ھەلنەكردوو و بەھى نالىيان نازاتم، تىشياندا ھەيە شەقلى نالىيان پىوھ ئاشكرایە بەلام لە لووس و لىكى و گەوارايدا تۆزى ھىندىكى دىكە لە شىعرەكانى ناشكىنن.

حاجى قادرىش لەلای خويەوھ ئەم خوار و ژوور و نىوداشت و تۆقەلانەى ھەن لەگەڵ تىبىنى ئەودا كە مەراقى كوردایەتى وەھى لى كىردووھ زۆر جارن گوى نەداتە بەلاغەت و رەوانى و جوانى لە ھەلبەستدا تا دەبەين، لە خۆى، پاتەوپات پىمان دەلى:

با بَلِّينَ ئەم شَيْتە قەحپە مردووہ
 چەند وەرپوہ چەند وەرپنەى کردووہ
 حەق تەعالا واقىعى ئەحوالە
 خالىصەن لىلاىە تەرقىمى ئەمە
 بەيتەکان عەببى مەكەن خوار و کەچن
 مەقصەدەم لەم بەند و باوہ دەرچن
 وەرئى ئەم دونىايە نەفسى نەفسىيە
 گەر لەبەر ئىوہ نەبى باکم چىيە
 مەن لە تووفانا بەرى خۆم دەرەكەم
 وا مەزانە دامەنى خۆم تەر دەرەكەم

حاجى کە لێردا دان بەعەيبدارىي شيعرى خویدا دەنیت نەهاتووہ لە پروتەنى بى
 شەقل و دروشم و ھىمامان سەرگردان بکات. ھەر لەو برە شيعرەدا کە تۆمەتى خواری
 و کەچيان تى دەرگرت، مالم ھەقە، زۆرىنەى ئو ۵۳ بەيتە وەك گەلێك قەصیدەى
 دیکەى، نمونەى پەوانى و بەلاغەتن بەلام بەشێوازێك کە بۆ (سەھل مەنتەخ) دەچیتەوہ.
 حاجى لە پشت ئەستوورىي خۆى بەمەتانەتى دەرشتن و سامانى ناوەرۆکى
 شيعرەکانیوہ بى باکانە لە جياتى خەلق عەببىيان بۆ پەچاو دەرکات، ئەم راستىيەش
 نەك ھەر تەنیا بەقوڵبوونەوہ لە جووت سەر واکانى، کە سەھولەتى قافیەگۆرپیان
 تێدايە، بەلکو باشتەر بەوہدا دەرەكەوئى کە لە چەند بەيتدا پاتەوپات خۆى ھەلداوہتەوہ
 کە لێردا نمونەيەکیان لى دەھینمەوہ:

خەزنەيێکە بەيتى مەن دوو مىصرەعم داخستووہ
 کەس تەماعى تى نەکا پێگەى دزم لى بەستووہ
 بیکە بەر، دىبايى نەظم، تا قىامەت نادرئى
 چونکە ئەبکارى مەعانى تار و پۆيى پستووہ
 زاھىرا بەيتەم لە نالى و کوردی زۆر کەمتر نىيە
 تالعم بەرگەشتەيە، بەدبەختە بەختم نوستووہ

پێکەوتیكى لەبارە بۆ ئەم نووسینە کە حاجى قادر خۆى لە موبالەغەدا بەپێى
 پێویست ئەم ئاسمان و پێسمانى لە ھەلبەستدا بەکار ھێناوہ ئەمما لەبەر کیشى شيعر
 وشەى ئاسمانى تێدا گۆرپوہ بەفەلەك: ھەر وەك لەو برە شيعرەدا تەفەیلەى بەيتەکان

دەللى خەرىكى سەماکردنن و ئوستادانەش داستانى مېژووى كۈنى ناو حىكايەتەنى
 كردووه بەناوبارە بۇ واتاكانى، ئەم گۆرپنەى ئاسمانىش بەفەلەك ھەم دەسلەتە
 زمانناسى و ھەم تىزکردنى رەنگى داستانى تەقلیدىشى پىۋە ديارە:

پەرچەم و فېسى كەچى تۆ ئەى جەوان
 تاجى كەيان و ەلەمى كاويان
 مەن لە غەمت رېگەيەكم كەوتە بەر
 خوانى بەھەشت و سەفەرى ھەفت خوان
 بىژەنى چامى زەقەنى تۆيە دل
 راھى نەجاتى: فەلەك و رېسمان
 تىرى موزەت بۇ دللى ئەسەندىار
 تىرى گەزى پۇستەمى مازەندەران
 فىرقەتى تۆلەشكەرى ئىرانىيە
 سەبرى منىش لەشكەرى توورانىيان
 بەسيەتى سا خوئىنى سیاووش نىيە
 جان و دلەت بردووه ھەم دىنمان
 حاجىيە فېردەوسى كورد سا ئەتۇش
 گۆى وەكو مەحمود مەدە قەولى بەدان

دەبى بلىم لەم (شەى دواى (ئەتۆى بەيتى پاينى غەزەلەكە دلگرانم، باشتەر ئەۋەيە
 (ئەتۆى بى چونكە ئەم (شەى وەھا رادەگەيەننى كە دەشنى مەحمود گۆى نەدابىتە
 قەولى بەدان ھەروەك دەشنى گۆى دابىتنى بەلام ئىحتىمالى گۆينەدان بەھىزترە.
 (شەى پىۋەندىيى وەكو (و، ھەم) (مەطوف و مەطوف (عليه) دىخەنەۋە سەر يەك نەك لە
 يەكدىيان دادەبېرن. كە (شەى كە ھەلستا و گوترا (ئەتۆ وەك مەحمود گۆى مەدە)... ئەتۆ
 و مەحمود لىك دادەبېرن و بەر دوو حوكمى جودا دەكەون: مەحمود گۆى داۋەتى،
 تۆ گۆى مەدەرى. ناشزانم ئاخۇ بەئەسل حاجى چى گوتوۋە. ئەگەر (ئەتۇش)ى گوتبى
 وەك ئەۋەيە، پىشەكى، لەبەر زىدە ترسى لەو گۆيدانە وەھاى دانابى يار گۆى داۋەتە
 قەولى بەدان ئىتر بەگلەيىكردن لەو تۆمەتە مەۋھوومە دىەۋى رېى گۆيدانى لى
 بېرپتەۋە. لەلەيەن داپشتىشەۋە (ئەتۇش) تىترتە لە (ئەتۆ) ئىتر پەنگە ئەم وردە زىنەتە
 حاجىى بردبىتەۋە بۇ ئىحتىمالە بى ھىزەكەى باسەم كەرد.

دیوانی حاجی قادر بهیتی و اتا سهختی زورن که جاری له که سم نه بیستووه بهرهای و بی گرفت ساغی کرد بیته وه. بهر له بیست سالی که مەرحووم مه لا ره نووفی سهلم ناغا لیسته یه کی ۲۰ - ۳۰ بهیتی بیوم هه نارد که به باشی لیان حالی نه بوو بوو. بهر داخه وه لیسته که م نایه ته وه بهر چاو، ته نها به یتیکیم به بیردا دیته وه که دهلی:

لئوی وه که نه ده موکه ره ره له دهما شیرینه
بویه ته کراره وه کو ناله نه نیسی نه فه سه

له مه جلیسی خدمه نه دمام بووم، مه لا ره نووف هاته لام و لهو به یتانه وه دواين و واتای نه میانم تی گه یاند که شه کر به (تکریر - دووباره سافکردن) شیرینتر ده بیته وه که ده گوتری عه ده قی دووباره به دووچار تکاندن په سه ندتر ده بیته. له بهر نه م زیده شیرینی به وه کو ناله که هه مددمی دائیمی هه ناسه یه لیوه که شه هه میسه به سه ر زارانه وه یه. حاجی له م به یته دا لیوه که و وشه ی لئوی به مه هارده تی ته عبیر خستوته ده می خو یه وه و به دووباره کردنه وه ی ناوه ینانی شی سات له سات شیرینتری ده کات، یاخود هه تا ده یمژی شیرینتر ده بی. مه لا ره نووف له م (تکریر، تکرار) هی شه کر به له ده نه بوو بویه مه عناکه ی لی پوون نه بوو. ئیستا له سایه ی ته کریری نه وته وه قوتابی سه ره تاییش ناشنای بووه.

جگه له ئیشکالاتی و اتا داخراوی و نه کراوه یی هیندیک له به یته کانی، گرفتی دیکه شه هه ن پئونه دپیان به ژیان و به سه ربردنی حاجی به وه هیه که له دیوانه که یدا دینه بهر چاوی خوینهر. من لهو سی بهرگه ی (حاجی قادری کوی) که له سالانی نه دما ته یم له کوری زانیاری کوردا نووسیم نه گه یشتمه شه رحی دیوانه که ی چونکه جاری زورم مابوو له توژینه وه ی ژیا نی بیمه وه، خوا کاری خزمی چاکه خوازم راست به ینیت نه و نه رکه یان له سه ر شانم لادا به دور که وته وه م له کور. ئیستا له مونا سه به دا گرفتکی نه وتویی ناو دیوانه که بو بهر چاوی خوینهر هه لده ستیمه وه.

بره شیعریکی پینج به یتی که سه ره تا که ی به م دیره ده ست پی ده کات:

مه تنی کوتوبی نه م دهره با شه رح کرابی

به پی نووسینی ماموستا گیو موکریانی له هه جووی قازی به کی سابلأغی دانا وه که سه روکاری له گه ل مروه ت ناو یکدا هه بووه... هتد. له کوتایی شیعه رکاندا نه م به یته

حاجی دهلی ئەم میسرعه تهئریخییه قازی
(انصافی نییه، عاری چییه، مروهتی گابی)

ئەم دهقه هی دیوانی حاجی، له لیکۆلینهوهی سەردار حمید میران و کەڕیم مستەفا
شارەزایە. مامۆستا گیو نووسیویەتی:

هەر حاجی دهلی ئەم قسه تهئریخییه قازی

ئیمە ئیشمان بەمیسرهعی دوومه که تهئریخی پروداوهکهی تیدایه هەرچەند پیم
هیه بلیم دهقهکهی موکریانى وشەى (دهلی) تیدای بى گرفت هاتووہ... بەحیسابى
ئەبجد ئەگەر (مروت) بنووسین له جیاتی (مروەت) هیشتان ژمارەى نرخی پیتەکانى
میسرهعهکه (ئەگەر بەسەهوو نهچوو بیتم) ۱۲۸۵ دەگریتهوه. ئەم سألە بەهیچ
لیکدانەوهیهک، لەگەڵ گەشتى ژيانى حاجى ناگونجیت. من له لیکدانەوهی دور و درێژ
و بەیهکدی گرتنى سأل و پروداو و کەین و بەینى ژيانى ئەو و باپیرم و کەیفى و شیخ
رەزا که له بەرگێک له بەرگەکانى (حاجى قادری کۆیى) دا بلاو کراوتهوه مانەوهی
حاجى قادرم له سابلاغ گەيانده ۱۲۷۹. ئینجا ئەگەر له ۱۲۸۵ جارى له سابلاغ
بووبیت چۆن دەشێ حاجى پێش کەیفى بەچەند سالیك کۆیهی جى هیشتبیت؟
دەر بەدەر بوونی کەیفى جى گومان نییه که له ۱۲۸۶ پروی داوه، ئەویش بەشایەدی
باپیرم که خۆی لەبەر خاترى شیخ رەزا کەیفى سەرشکین کردوو و تاران دوویەتی...
له دهقی شیعەرکه دا بنگهیهک نابینم بو داشکاندن ۵-۶ سالیك لهو میژوو و تا بەره
هەراز بجیتەوه بو ۱۲۷۹، ۱۲۸۰، ناشکری خۆم له راگەياندن میسرعهکه نهزان
بکەم و پشتگوێی بخەم. لەلایەکی دیکەشەوه بەزەحمەت بشێ بگوترێ برە شیعەرکه هی
حاجى قادر نییه چونکه شەقلى ئەوى پێوه دیاره هەرچەند له نووسیندا هەلەى تى
کەوتوو. ئینجا ئەگەر یەکێک بلی ئەم میژوو و ۱۲۸۵ بەرهو سەلماندن
رپوایەتیکمانەوه دەبات که دهلی حاجى و کەیفى بەیهکەوه بەرهو ئەستەنبول رویشتن،
پێی دەلیمەوه: باپیرم که له سالى ۱۲۸۸ لەگەڵ باوکیدا بو حەج دەچیت له حەلب
کەیفى دیتبووه، مامۆستای کورانى والى بوو. جگە لەمە، که له کۆیش دەرچوو
بەینیک له هەولێر مایەوه بایى ئەوه بکات که رهشیداغای حاجى بەکراغا بەنامە لێی
داوا بکات بگەریتەوه بو کۆی ئەویش وەلامە ناگرینهکەى:

ئەى نوحى نەجاتم لە دەسى چەرخى جەفاكار
وہى روح و سەر و مالى منت جوملە بە (ايثار)
بۆ دەنیریتەوہ و تینیدا دەلى:

بى عیزەت و بى عارم ئەگەر بيمەوہ کوئی

ئەم کەین و بەینانە ھەمووی دواى ئاوارەبوونی حاجى بووہ...

خولاسە ئەم ئیشکالە ھەتا ئیستە بۆ من ساغ نەبۆتەوہ. کە لە ئیشکال و گرفت
بدوین جى خویەتى بلیم چوارینەيەکی حاجى ھەيە لەوانەيە خوینەرى بەپەلە
تەلەزگەى تیدا بکات و واتاکەى بەبەرەوازی بۆ پروون ببیتەوہ و وەھا تى بگا حاجى
لەو چوارینەيەدا نالىی شکاندبیتەوہ لە ئاست شاعیريەتیی خویدا. حاجى دەلى:

بەيتى نالى و بەيتى من گەر تیکەلى يەکدى دەکەن
ئەحمەقى سورت پەرسەت و جاھیلی مەعنا نەزان
حاجى لەکلەک لەک بەلەک فەرقى لەگەل تووتى ھەيە
وہک ھەزارى ئەو بەھار و بولبولی فەسلى خەزان

لە وشەى حاجىی لەکلەکەوہ دیارە کە حاجى خوی بەلەکلەک داناوہ لە ئاست نالیدا،
تووتی بۆ دەمینیتەوہ لەو میسرەعدا. من دەقەکەم لە دیوانى حاجى، بەلیکدانەوہى
مامۆستایان سەردار و شارەزا، بۆ ئێرە راگویتست کە خوشبەختانە وشەى (ھزار)
بەواتای بولبولیان بە(ھزار) نەک بە(ھزار) نووسیوہ. خۆزى لە ھەندى ھەلەى
بەرچاو و زەقى ناوانوہى دیوانەکە ھەمان نیشانەشکینییان بکردایە وەک کە لە لا پەرە
۲۷۱ ھاتوون (کەلبى رەقیب)یان لە جیاتى (کەلبى رەقیب) نووسیوہ و میسرەعەکەى
پى لەنگ بووہ. ئەمەش تاکە نمونە نییە، لە کوتاییى لا پەرە ۲۷۰ شدا میسرەعەى یەکەم
جگە لەوہ کە ھەلە و لەنگە سەرەتاکەشى بەبەرێک دەست پى دەکا جودایە لە بەحرى
میسرەعەى دووہم... چەندیکى دیکەش ھەن من خەریکیان نابم و زۆریش
سوپاسگوزارى ئەو ئەرکەم کە گەلێک لایەنى شیعەرەکانى حاجییان پى پروون
کردۆتەوہ...

تا ئێرە چى نووسیم لە قالبى وەلاوہنانى تۆمەت و لەسەر کردنەوہى بەرگیرانە و
پروونکردنەوہى چەندوچۆنى ھەندى حال و بارى حاجى و بەشیک لە ھەلبەستەکانى
بوو؛ کە بمانەوئ، پئیویستیشە بمانەوئ بەر مەیدان و بى تەقیە لە بەرزاییى شیعەرى

حاجی بدویین نمونہی تۆقەلانیی زۆرن لە دیوانەکیدە کە لییان بوو شیتەو شەری
 گەردەنکیلی بەخەلق بفرۆشن. جارێ لە پێشەو بە بلیم گومان ناکەم چ ئەدییک پێ
 بەخۆی بدا دوو دل بێ لەوێ کە قەسیدەکی (بەهار)ی حاجی لە ریزی هەرە پێشەوێ
 شیعری مەروفاوە تیپەو دیت نەک هەر هی کورد. لە لایەن دەسلاتی هونەری
 شاعیریپەو حاجی بەو قەسیدەو و نمونەو دیکەو کە لە زێدە جوانی و سفتی و چری
 و پتەوییان خەریکن بقلەشن، لەو دەرچوو شاکارەکانی بدرینەو بەکاری رێکەوت و
 تەقلەو مامە حەمە و پێکانی رەشەاوێژ سەیری ئەم چوارینەو کە لە وەسپێ
 کابرایەکی تەقەقیی داناو:

شەو کە تی جووتەو سەمێلت تاکە مانەندی کەمە
 تەرکەشی تیری تەزاو و شیرێ دەستی رۆستەمە
 رۆوی لە تەختی رۆومەت هیناوە بۆ شانت دەلێی
 ماری سەرشارنی زو حاک و دوشمنی تەختی جەمە

تەرکەش (تیردان) بەمەدا هەر داوێ موویەکی سەمێلەو وەک تیریکی تیراوە، تیکرای
 مووێ کانیش وەک شمشیری دەستی رۆستەمەن. ئەمەندەم گوت لە شەرحدا هەتا
 خۆیندەواری نەویاوە بچیتە ناو چوارینەو دەنا دارپشتن و موسیقایی چوارینەو
 مامۆستای شەرحدەری ناوێت.

سەیریکی ئەم پێنج بەیتە بکە کە لە مەدحی ئەمین ئاغای حاجی بەکراغای
 حەوێزیی داناو.

ئەو محەمەد وەو ئەمینودەو لە ئیمرو کۆیێ توو
 جەننەتیکە کەوتە دۆزەخ هەرچی لێی دوور کەوتەو
 مودەتیکە دەر بەدەر گەردی دیاری غوربەتم
 بەندە یادی ئاستان بۆسی ئەتۆی کرد هاتەو
 چونکە توحفەو لازمە هەر کەس لە غوربەت بێتەو
 بەم دوو فەردە مە قەزای سەد گۆنە توحفەم کردەو
 قەواوەچی بەزمی ئەتۆ دنیاو، سینی ئاسمان
 ئافتایی زەرفە، فنجانی مەهە، قەوێ شەو
 ئەو شەو بۆ هەرکەسێ دۆنیا بکاتە رۆژی پوون
 شەو لە خیتەو ئەو عەنقاوێ دەرمانی خەو

خوینە سەرنجێك لە بەیتی چوارەمی مەرحەكە بگري:

دنیا قاوەگێری دیووخانەیه. ئاسمان سینییەكە فنجانەکانی قاوەی لەسەر
داندەنرێن. رۆژ ئێو ژێر پیالەییە فنجانی بەسەرەوێه، مانگی سپی فنجانی قاوەیه.
شەو خۆی قاوەیه.

چ ماوەتەو بەبەلگە ی گەرەبی بخڕیتە پال شەو و رۆژ و مانگ و ئاسمان و هەموو
جیهانەو؟

بەیتی پێنجەم لە داخراوەکان دەژمێردرێت و رەنگە کەم کەس مەتەلەکی هەلینابی.
من لە خۆم گومانایم بەلام بەرێك دەهاوێمە مزگەوت بەو هێندە مەعنايە ی کە بۆی
چووم:

شەوی ئێو بەیتە دوو مەعنا دەبەخشێت و لە ئاکامدا تێکیش دەکەنەو. یەکیان
ئەوێه کە شەوی بەزمی دیووخانە ی ئەمیناغا وەك شەوی قدر (ليلة القدر) کەسێك
تێیدا بێ تا سبەینە، تاریکایی لە ژيانیدا دەبێتە عەنقا کە هەر ناوی هەیه و ناوکی
نییه. مەشورە دوعای شەوی قەدر قبوولن ئیتر ژيانی ئێو کەسە دەبێتە بەختیاری و
ئاهەنگ کە خەو تێیدا دەبێتە دەرگەوان، دەرگەوانیش وەك دەزانین لە دەرەوێ خانە
داندەنیشی.

ئەوی دیکەیان قاوەکە ی تی دەخوینیتەو کە شەوی پێ تەشبیھ کرابوو، واتە:
هەر کەسێکی قاوە لە فنجانی مەجلیسی ئەمیناغا بخواتەو هەتا رەشاییی قاوەکە
سپییایی فنجانەکە بەر دەدات وەك کە رەشاییی شەو بەسەر چوو دنیا پروون دەبێت، ئا
ئەو کەسە شەوی رەش لە عومری وەکو عەنقای لی دیت... خولاسە خۆشییهکی بۆ دەبی
وەك لە شەونخوونیی شەوی قەدر دەست دەکەوێت. تەشبیھی فنجان بە دنیا لەم
مەعنايەدا لەووه دیت، کە قاوەمان دانا بەشەو فنجانیش دەبێتە دنیا چونکە
شەوێکە ی لە خۆیدا گرتووه، قاوەکەش ناو فنجانەکە ی پر کردووه وەك کە شەو دنیا
داندەگرێت.

غەزەلێکی چوار بەیتی حاجی هەیه زۆر ئاوکیشە و گەلێك شەنگە و یەكجار
وەستایانەش دارژراوه، وا بۆتی دەنووسمەو:

لە نەزاكەت کەمەری وەك خەتی ئەهلی حیکەمە

لە نەبووندا دەهەنی بێ قسە عەینی عەدەمە

چين يه كيځكه له كه چي زولفي كه چي عاجزه، بو؟
 دلي سهر دايي خه تاي كردووه بو يه نه دمه
 ماچي نهو غونچه دمه بي (حق) ي جان (مهر) ي دمه
 ساليكي راهي عه دهم بي دمي نه قشي قه دمه
 گهر په زابو چييه بو ماچي دمي جاني عزيز
 ته جرو بهم كردووه عيشرت به دمه نهك به دمه

شاعيرانی پوځه لاتی موسلمان مبه ستیانه بلین که مهر و دمی یار له باریکی و
 بچووکیدا دهگانه سنووری نه بوون. ئینجا خه تنکی نه هلی حکمت بیکشی دمی
 یه کجار باریک و راستیش بی وه که مهری یار.

دهنی، واته زاری، له نه بووندا، بی مونا قسه عه دهم خو یه تی.

(بی قسه) نهو هس دهگه یه نی که نه گهر یار قسه نهکات زاره که وه عه دهم دمی.
 (عینی عه دهم) له واتایه کیدا (پیتی عین) که وا له سهر تاي وشي (عدم) دایه، زاری
 عینه که له شکلا وه دهم، زار دهنوینی به لام چونکه هی عه دمه هر دبیته وه نه بوون.

چين كه ولاتي چينه پيچيځكه له كه چي زولفي چين چيني، كه چي يار عاجز و
 نارېزايه، چونكه به دل سهر داي خه تاي كردووه. خه تا ولاتيځكه مه شوړه به ميسكي
 بو نخوش كه مناسبې زولفه كه يه له بهر بڼ و په شاييش. وشي خه تا به واتاي
 (هله) ش ديت، ئيتر سهر داي و مامله ته كه ي كه چيني خستوته كه چي زولفي هله يه و
 يار لي په شيمانه. وشي (ندم - نه دهم) جگه له په شيماني (نه - دهم، بي دهم) يش
 رادهگه يه ني كه بريتييه له زيده بچووكي دمي يار، وه يا قسه نه كردني. مرو كه عاجز
 بوو قسه ش ناكات.

له بهيتي سنيهمدا (حق) له شيوه نووسيني كوڼ به (حق، حق) يش دهخويندرايه وه.
 (حق) به واتاي قتووي مجه وه رات ديت. (حق) نرخ و كر يه.

وشي (مهر) يش هم به (موهر، مور، ختم) هم به (مههر - ماريي)
 دهخويندرايه وه. نه گهر له (حق) داي واتاي (حق) مبه ست بي (مهر) دبیته (مور، خه ت)،
 ماچي نهو غونچه دمه نه گهر له نيو قتووي جاندا نه بي كه هيچ دميكي ناگاتي،
 دبیته موريكي سووري وه خوین به سر ليوي عاشقه وه چونکه غونچه خوی وه
 خوین سووره. وه ياخود دبیته موريكي كه عاشق له خوینی خوی هله کیشابی.

ئەگەر (حق) كرى و نرخ بى ئەوۈ دىگەننى كە ماچى غونچە لىۋەكە جگە لە نرخی جان خوینى عاشقىشى دەۋى بەمارەبى. خوینەكە چونكە مناسى رەنگى غونچەپە لە ھەموو باراندا بەردەوامە.

بۆپە لە مىسرەعى دوۋەمدا دەبىنن شاعىر دەلى: كەسكى رىگەى عەدەم، نەبوون (كە زارى يارە) بگرىت شوینىپى لە خوینى خۆى نەقش بەستوو دەبىت چونكە لە نەبوون و عەدەمدا خوین بەناچارى دەدۆرىت.

مومكىنە بشلىن: بى دەمى، نەقش قەدەمى سالىكى راھى عەدەمە. ئەم شكلە يەكجارەكى ماندووم دەكا ھەتا لە شەرحى دەبەمە:

بى دەمى = بى زارى، بى ۋەختى، بى خوینى.

بى دەمىيەك بەھەر كامىك لەو سى واتايەى بىبەخشىت شەرحىكى سەربەخۆى دەۋىت، سەرىشەكە بۆ خۆت بەجى دەھىلەم و دوو دانە ئەسپرىنىش... سەرىكى لاپەرە ۱۱۱ بىكە لەو كىتەپە باسكراۋى دىۋانى حاجى غەزەلىكى ھەفت بەيتى دەبىنىت نمونەى زىدە پاراۋى و مەتانەتى شىعرى تەقلیدى كوردىن.

قافىەكانى لەوانەن زىنگەدار ناۋ بنزىن، لە ھىچىشاندا كەم و كەسرى نىبە. لە رۋالەتدا ھەر بەيتە سەربەخۆ خەرىكى مەبەستىكى تايەتەپپە بەلام بەيتى شەشمى غەزەلەكە تىمان دىگەننى سكاللا لەگەل كىيە:

ئەو نەۋرەسەى ئىجارەبى مسكىنەكان دەكا

ھەججە گەرچى سەيدە بەم خورج و ھەستەۋە

دىارە لاۋىكى شلكى خاۋەن قەبالەى ھكۈمەتى و سەيدىش بوۋە

چەۋى بەيتەكان تام و شامى ۋلاتى خۇمانيان تىداپە بەلام بەيتى يەكەمى، لە رۋالەت، بۆ دەمى پىرى دەچىتەۋە كە دەلى:

دالى قەدەم كە ئەلفى عەسەى گرت بەدەستەۋە

تير و كەمانە، سەيدى جەۋانىم نەبەستەۋە

قەد بوۋ بەدال و ۋەك كەمانى لى ھات عەسەشى بەدەستەۋە گرت، لە پىرى بەۋلاۋەى لى نافامرىتەۋە. لەگەل ئەمەشدا بۆرە ئىحتىمالىك ھەر دەمىنى كە مەبەستى حاجى داھاتنەۋەى خەفەت و كەسەر بىت نەك پىرى، بەيتىش ھەن لە غەزەلەكەدا بىنى

جَحِيلِي لِي بَيْت وَهْكْ بَهِيْتِي چوارهم و پينجهم:

بۆ قهسرى وهسفى ئه و مههه ميعمارى فيكرهه
وهستاوه كوللى لهحره بهخوى و كه رهسته وه
قوربان رهقيبي سهگ سر و چاوى شكاندوم
چون بتگه مى بهيى شهل و دهستى شكسته وه

قهسى خومان بى، وا دوزانم حاجى له جياتى (وهستاوه) گوتويهتى (وهستايه)
لهسر لههجهى كۆيى و بهرى سوزان، دواتر نوسخه نووسان گورپوه تيان چونكه
(وهستايه) لهگه ل (معمار) دا ريك ديت جگه له وهى كه (وهستاوه) ش رادهگه يه نيت.
قهسيه كى كورتم ههيه لهگه ل قصيده مه دهكه كى (شه مسييهى شاهه نشه هى ئه رز) كه
له لاپه ره ۱۰۸ و ۱۰۹ ي كتيب به باسكرا وه كه دا نووسراوه:

له په راويى ژماره (۱) دا ها تو وه كه دهقى قهسيده كه له بهشى دو وه مى كتيبى (حاجى
قادري كۆيى) وه رگيرا وه. من له لاپه ره ۲۸۲ هه تا كۆتاييى لاپه ره ۲۴۸ به و قهسيده وه
خهريك بووم. وهك له و يشدا نووسراوه قهسيده كه م دايه خوا ليخوشبووى ماموستا هيمن
كه بهيى بۆچوونى خوى بهيته كانى بهاويته وه سهريهك. من ئه وه ميش و ئيستاش له و
با وه ردهام كه بهيتى كۆتاييى ئه و ريز كردنه ده بوو ببيت بهيتى هه شته مى قهسيده كه.
قافيه ي بهيتى ههفته مى قهسيده كه ش كه (لوغز) من به (له غز) ي دوزانم.

كورده وارى هه ر گوتويهتى (له غز)، له م بهيته دا له بهر كي ش و قافيه كرا وه ته
(له غز). وه ها پى ده چى حاجى قادريش له و سه رده مه دا هه ر به (له غز) ي زانيبى چونكه
چه ندى مه لاي ليم بيستبى ئه م وشه يه گوتبيت هه ر (له غز) ي بهكار هينا وه وشه كه
خويشى باب ته تى ناو مه لا و فه قتيانه.

پيوست نابيتم گوتاره كه ديژ بكه مه وه. به هينا نه وهى نمونه ي ديكه بۆ به نيسپات
گه ياندى شاعيره تى حاجى، له مبار وه هه ر ئه وه نه ده ليم حاجى قادر يه كي كه له
سئ شاعيري كورد كه بهيتى سه ركه ش و داخرا ويان وه ها يه هه موو مه هارم و
شاره زايى به ته قاليدي شيعر و زانسته كانى مزگه وت و ته سه و فيان پيوست بى، ويرا ي
زيه نيكي مووقلاش. دو وه كه ي ديكه (نالى و مه حوى) ن كه هه ريهك له وان شه قل و
شيو ازى خوى هه يه. ئه م قهسيه م شخى خانى و مه لاي جزيري ناگريته وه چونكه
له بهر كه م شاره زاييم له زارى كرمانجيى سه روو رى به خوم ناده م برياريان له باره وه

بدەم ھەرچەند لە خوێندوودیان لەزەتێکی زۆر وەردەگرم.

حاجی قادر دوو کاریگەر سنووریان لە دەوری شاعیریەتیی کیشا

یەکیان لە سەردەنای ژیان و شاعیریەتیدا ئەو بوو کە دوو چاری عیشقی ئاگرین
نەبوو بەو هەشدا مەیدانە ھەرد بەرین و مەودادارەکی شیعری پۆژەلات کە غەزەلە لێی
تەسک بوو تا ئەوێ مەزرایەکی مەیدانە کە بوو بە ھێ شیعری سەر بە مادە دەرسی
مزگەوت، لە غەزەلێشدا حاجی بوو بە نازم. سەیرێکی دیوانە کە بەکەیت لە زۆر بەیتدا
تووشی شیوەی کۆری جوان دەبیت وەک کە دەلی:

تا لە مەکتەب ئەو مەھەم دی مەشقی ئەلف و بی دەکا
چاوەکەم بۆتە دویت و گریە سورخی تی دەکا

وہ یاخود دەلی:

خەتی، دەوری روخی داوہ وەکو مووری سولەیمانی

خەت مووی پێشپەتی.

دیسان دەلی:

چونکە نرخێ ماچی تۆی گۆرێ ھەموو دەستە و دوعان

خەتی نەوخیزت وەکو زولفت خودا پیری نەکا

خەتی تازە دەرچووی پێشپەتی، نرخێ ماچی گۆرپوہ بەلای کەمبوونەوہدا،

ھەرودھا:

با وجوودی نەوجەوانی، خەتی سەوزی دەرکەوئ

عەھد و پەیمانی نەبوو موو، بۆیە پشٹی پێ نەبەست

دیسان:

ئەمیش جاران نییە قوربان توفەیلی بێمە سەر خوانت

خەت مێھانییە ئەمسال نەماوہ لەزەتی پارم

واتە: ئەمسال موو بۆتە میوانی رووی یار...

دیسان:

پەرچەم و فێسی کەچی تۆ ئەی جەوان

تاجی کەیان و عەلەمی کاویان

نمونه‌ی دیکه‌ش زۆرن، يەك لەوان (ئەو نەورەسە‌ی ئیجازە...) بوو کە پێشتر لە
نمونه‌دا هات.

نەبوونی عیشقی سووتینەر وە‌های کردووە کە شیعریکی بۆ مێینە‌شی هە‌لبە‌ستبێ
لە پە‌راویزی دە‌ستوورانی شاعیری و نوکته‌بازییە‌وە تە‌مای تێ دە‌کات... من ئە‌م
لایە‌نە‌ی نە‌بوونی عیشقی ئاگرین لە تە‌جرە‌بە‌ی حاجیدای بە‌دریژی لێ‌ی دواوم لە
بە‌شێکی ئە‌و سێ بە‌رگە‌ی (حاجی قادری کۆ‌یی) لزووم نابینم لێ‌رە‌دا چی دیکە‌ی
لە‌سەر ب‌رۆم.

کاریگە‌ریی دوو‌م ئە‌وە بوو کە لە پاش ئاوارە‌بوونی کە‌وتە سەر خوولیا‌ی
کوردایە‌تی و خە‌ریک‌بوون بە‌هۆ‌شیارکردنە‌وە‌ی نووستوان، بە‌مە‌شدا دوو ئە‌نجام
هاتنە‌ دی، یە‌کیان ئە‌وە بوو، ئاگرێکی لە عیشق هە‌لنە‌بوو لە کوردایە‌تی ب‌لێ‌سە‌ی سە‌ند.
دوو‌میان ئە‌وە بوو کە پە‌رۆ‌شی چارە‌نووسی هە‌رە‌شه‌ لێ‌کرا‌ی کورد حاجی قادری
خستە‌ جانبازییە‌ک کە زۆر گۆ‌ی نە‌داتە خە‌ریک‌بوون بە‌ئارایشتی بە‌یتە‌کانی، ب‌گەر هەر
ئە‌م هۆ‌یە‌ش بوو وای کرد زۆر لە‌و بابە‌تە‌ شیعەرە‌ی کوردپە‌رستی بە‌قالبی (جووت
سە‌روا) د‌ارپ‌ژێت.

لێ‌رە‌دا قە‌لە‌م ر‌ادە‌گرم، چی پێ‌شکە‌ش ک‌را، لە‌م هە‌لۆ‌ستە‌دا، بای‌ی مە‌به‌ست دە‌کات،
زۆ‌ریشی بە‌داخە‌وە‌م نە‌ لە‌ بیرم ما‌وە ئە‌و گوتارە‌ی خست‌میه‌ سەر نووسینی لە‌ چ
گۆ‌قارێک ب‌لا‌و ک‌رایە‌وە، نە‌بە‌تە‌وا‌ویش گوتارە‌کە‌م بۆ خ‌ویند‌رایە‌وە نە‌گە‌راش‌مە‌وە بۆ
سەرە‌تاکە‌ی تا ب‌زانم نووسەر ک‌ییه‌، گۆ‌قارم لێ‌ک کرد‌وە وە‌ک کتێ‌ب‌گەرە‌وە، ئە‌و ش‌وێ‌نە
ک‌رایە‌وە کە ئاسمان و پ‌رێ‌سمانە‌کە‌ی تێ‌دا چە‌سپ بوو.

گە‌لێ قسە‌م لە د‌لا بوو حیکایە‌تم م‌ابوو

کە‌چی گ‌ریی د‌لی پە‌ستم مە‌جال‌ی بە‌ستی نە‌دا

بە‌یان، ژمارە ١٤٢، ١٩٨٨

دهستېزارىك له كټيبى ئه نجو ومه نى ئه ديبان

پوژىك له پوژمكاني سهره تاي سالى نوښى ۱۹۹۳ز. له ديدنه نييه كى دهسته كوردى كورپى زانيارى عىراق چهند دانه به كم له چاپكراوى همه چه شنه كوردى لهو به پريزانه پى گه يشت. به منه تباريه وه چاويكى خيرام به چهند بابيه تيكي ئه و چاپكراوانه دا گپرا و بووشن به سهرنج بو هله سهنگاندن كه به عادت به رهو په خنه و راستكردنه وه ولي به سهر گرته وه دا دهرؤن. وه كه له خووه دياره، هله سهنگاندن چهنديكي جورته تيشى تيدا بيت. پاكانه بو خووى دهكات كه به نيازى خزمه تى پوژشني ريه وه ته رازووى هله برييت. دوو دلييه كى بى هيز شه بهنگى دا و په ويه وه له ئاست تيشكى ئه مهكدارى بو راستى و دروستى كه به بهر زكردنه وهى فتيله چرا پتر پرشنگ ده داته وه.

له پيشه وه دهستم بو (ئهنجو ومه نى ئه ديبان)ى ئه مين فهيزى بهگ برد كه به چاوديري ليژنه ي وژه و كه له پوورى كوردى، له سالى ۱۹۸۲ز. به چاپ گه يشتووه. بهر له هه موو شتيك چووم بو ليسته ي هله و راست له كو تاييى كټيبه كه دا نه وه كه من شتيك به هله بزانم كه چى خليسكى چاپ بيت. ههر جاره نه وهى به راست داندرا بو لهو ليسته يه دا هله لم پى چاره ده كرد له شويى خويدا. كه ويستم هله ي ديري ۱۶ له لاپه ره ۱۳ دا به و جوړه چاره به كم كه له ليسته ي هله كاندا كراوه، ديتم چى لهو لاپه ريه و ديره دا به هله داندراوه هيچ هله ي تيدا نييه: وشه ي (به دانش) رافه كراوه (به زانست، به ژيرى).

له لاپه ره ۶۳، ديري ۱۶ وشه ي (وه زنى) راست كراوه ته وه به (وه زن) كه چى (وه زنى) له هه موو روويه كه وه بى عيه به. ده بوو (يهك بو سهد) لهو ديره دا به (يهك بو سه وو) راست بكرته وه له بهر خاترى كي شى به يته كه. بهر له مانه ده بوو له نيوه ديري دووه مى به يتى دووه مدا وشه ي (نيشته ره) ئيشاره تى لي بدرت كه به چوار برگه يى و به قورسكردنى دهنگى (ش) تييدا بخويندريته وه دنا به يته كه له نگ ده بيت (نى ش ته ره) له په راويزدا به يتى كو تاييى قه سيده كه ي لاپه ره ۶۳ كه نوو سراوه

وهختى خنده و نيگه ه و عيشوه و ناز

وا چاكثر بوو بنووسرى (عيشوه وو) چونكه سهرله بهرى به يته كان ۱۱ برگه يين

دەبوو ئەمەيشيان ھەروەھا بىت بەتايبەتى لەبەر خاترى مۇسقىاى ناو بەيتەكە بەحرەكە ۱۰ بېرگەيى ھەلدەگرىت.

بەيتى سىيەمى پەراويزەكە، نيوە دىرى يەكەمى نووسراوہ:

وہسلئى ئەكسىرە وەلى زەحمەتە لەلایەكەوہ كئىشى لەنگە، بېرگەيەكى كەمە بوۋتە دە بېرگەيى واتاشى نيوەچلە بۇ شىعر. لە خۆمەوہ رېم نىيە وشەيەكى لەبار پەيدا بکەم ئەكا ئەوہ نەبئى سالم گوتووەتى، دەبوو لىژنە ئەم لایەنەى ساغ بکردايەتەوہ يان پەنجەى بۇ ناتەواويى نيو دىرەكە راکئىشابايە، وشەى (ئەكسىر) یش وەك بزەنم دەبئى (ئىكسىر) بنووسرىت.

لە لاپەرە ٦٤، لىژنە نەختىك پەراويزى مافى مامۇستايىي خوى فروانتر کردوہ لەوہى رەوايە كە لە خوینەر دەرگەيەنئى دەبئى ديوانى نالى، لە رافەى مامۇستا مەلا عەبدولکەریم و فاتىح سەير بکرىت بۇ چەندوچۆنى واتای بەيتەکانى نالى. بىگومان ئەو شەرە كارىكى گرانبەهايە و يەكەم ھەولئى سەرلەبەرە بۇ تىگەيشتنى نالى، بەلام بىگومان ئەو بئى كەلەبەرە نىيە كە رېئى (نالیناسى) حەرام بکات لە بابايەكى بىەوئىت بواریكى دىكە پەسند بکات، خۆ ئەوہى راستى بئى شەرحدەرانى ئەو ديوانە پر بە دەم دەریان بریوہ كە كارىكى کردوويانە ناتەواوہ و بگرە سەرەتايە، لە زۆر شوئىنىشدا دیارە ئەو واتايەى بە بەيتەکان دراوہ چاوپۆشى لە كەموكەسرى و نەگونجانى كراوہ. بەنىسبەت خۆمەوہ، ئاگام لە ھەموو سەروپەرىكى بەوملەدبوونى ئەو شەرە ھەيە و بارەھا و جارەھاش پەرسم پئى كراوہ لە واتا لیدانەوہى شىعرەكان:

ھەوئل جار شەرەيىكى كەم قەوارە و سادە ھات بۇ ئەنجوومەنى كۆپى زانیارى كورد كە من ئەندامى كارا و تەرخان و نايبى سەرۆكیش بووم. مەرحووم فاتىح، داخى بە جەرگم، چەند جارەن بۆلئىپرسینەوہ دەھاتە كۆر و بەزۆرىش لای من دەمايەوہ. من بئى دوودلئى تيم گەياند كە شەرەكە سادە و بئى كىفایەتە و بەو شەرە ناناىرىت: لە نمونەدا شەرحى چەند بەيتىكم بۆ كرد كە خۆم لە واتايان گەيشتبووم، يەك لەوان ئەمە بوو:

خا و بئى خاوى دوو زولفى خاوم ئەز

چاوەچاوى يەك غەزالە چاوم ئەز

گوتم: سەيركە لە نيوە دىرى يەكەمدا (خا و) (بئى خا و) دىتت حالى خوى پئى شەرح

دهدات بهرانبهر (دوو) زولفی خاو. به لیک رۆنن (تناظر) ههریک له وشهکان ږوو له زولفیک دهکهن وه یا ههر زولفه وهسفیکى پى دهبریت. له نیوه دیری دووهمدا (چاوهچاوی) هیناوه بهواتای (ترقب) له لهفزا دووه له واتادا یکه. کهچی (یهک) غهزاله چاو) به ژماره یکه له واتادا (دوو) چاو رادمگهیهنئى چونکه مامز دوو چاوی ههیه. بهو پیتی (دوو بهیهک) و (یهک بهدوو) سهرلهنوئى (تناظر) پهیدا دهکهنهوه و لهنگهرى ناوهروکی شیعرکه رادمگرن.

مهرحووم فاتیح به تهواوی متمانهى هات که دهبی ههولیکى زلتر بدریت بۆ تهواوکردن و قوولتربوونهوه له شهرحی دیوانهکه. وا بوو ئهو شهرحه کورتيلهیهى وهرگرتهوه، کهوته سهر ئهم شهرحهى وا له بهردهستیدایه، لهویشدا کاکه محهمد که ئهوسا خۆی کارگوزاریکی کۆر بوو بهگهڵ باوک و برا کهوت و فهرهادانه تیدا سهرگهرم بوو. وهک له بیرمه شهرحه کورتيلهکه له ۱۹۷۳ یان ۱۹۷۴ خرایه بهرنیگای ئهنجومهنى کۆرهوه، ئهم شهرحهیان ههتا سالى ۱۹۷۶ ی خایاند... مهرحووم فاتیحیش له لاپهه (۶) ی کتیبهکهدا ئهم لایهنهى به کورتى باس کردوه که دهلی (...). پاش ئهوهى چهند جاریک چوومه- لای فلان و بهرکولیکى بهردلگرم سهبارت به (نالی) و ههست و چهشنی (نالی) لا کرد... له نمونهى بهسهرگرتنهوهى کهلهبههر لهو شهرحه بههادهاری ماموستا و کورپانى بهیتیکى موناجاتهکهى ږیى ههچ له نالی و شهرحهکهى دهخوازمهوه که دهلی:

له سهه جی کلکی ئوشتر گهیبیه ئهرزى مههلهکه، هیشتا

یهمی فهجی عهمیقى ئالى ههربی قهعر و یایانه

له شهرحیدا وشه (ئال) نووسراوه و ههر بهواتای پهنگی ئال لیک دراوتهوه ههرچهند خۆی له واتای پاتهوپاتی وشهکه دزیوتهوه و بهرستهی (هیشتا دهریای شینی ږیگای دووری...) پهنگی ئالی به (شین) گۆږیوه که دهزانین له بهیتکهدا ئهم پهنگه ههچ ناوی له ناودا نییه. راستی (ئال، آل) بهواتای (سهراب) دیت، سهرابیش دهشوبهیته (یه، بههر) چونکه وهک ئاو دهردهکهویت. له کوردهواریدا که دهشلین کلکی وشترگهیشته ئهرز مهبهستیان مردنیهتی لهو ږووهوه گۆیا ههتا نهمریت کلکی به زهوی ناکهویت چونکه که یخ دهبیت بهسهر ئهژنوکانیهوه ههلهدترووشکی و پال ناداتهوه وهکو ولاغی دیکه...

له لیسته‌ی هه‌له‌کاندا ئیشاره‌ت بۆ لاپه‌ره‌ ١١٧ کراوه که سه‌هویکی تێدایه و راستی کردۆته‌وه. به‌لام له هه‌مان لاپه‌رده‌دا و له نیوه‌ دێری پێش ئه‌و سه‌هوه‌دا سه‌هویکی وه‌ک ئه‌و هه‌یه به زه‌قی ماوه‌ته‌وه. له‌و لاپه‌رده‌دا به‌یتی چواره‌می قه‌سیده‌که‌ی شیخ ره‌زا به‌هر دوو هه‌له‌یه‌وه وه‌ها نووسراوه:

طه‌بعی جه‌واد و که‌ریمی هه‌ر وه‌کو قانانی ده‌لێ
زه‌په‌می به‌ قنطار هه‌می به‌خشه‌د و ئوشت‌ر به‌ قیطار

هه‌له‌ی نیوه‌ دێری دووه‌می به‌یه‌که‌ که له لیسته‌ی هه‌له‌کاندا ئیشاره‌تی بۆ کراوه ئه‌و وشه‌یه‌ی (هه‌می) یه‌که‌مه و ده‌بێ بس‌رپێته‌وه. به‌لام له نیوه‌ دێری یه‌که‌مه‌دا وشه‌ی (هه‌ر) زیاده و شیعه‌رکه‌ی له‌نگ کردووه. ئه‌گه‌ر (هه‌ر) به‌م‌نێته‌وه ده‌بێ له جیاتی (که‌ریمی) بنووس‌ریت (که‌ریم) ئنجا (جه‌واد) یش ده‌کرێته (جه‌واد) له‌به‌ر خاتری کێش:

طه‌بعی جه‌واد و که‌ریم: هه‌روه‌کو قانانی ده‌لێ
طه‌بعی جه‌واد و که‌ریمی وه‌کو قانانی ده‌لێ

له نیوه‌ دێری دووه‌می پاش ئه‌م به‌یته له‌نگیه‌کی زه‌ق هه‌یه، نووسراوه:

میثلی به‌حرێکه نه‌ ساحلی بێت و نه‌ کنار

ئه‌م ده‌قه یه‌ک بره‌گی که‌مه، په‌نگه به‌م جو‌ره چاره‌سه‌ر بک‌رێت:

میثلی به‌حرێکه نه‌ هیچ ساحلی بێت و نه‌ کنار

له به‌رانبه‌ر ئه‌م دێره شیعه‌رانده‌، له لاپه‌ره‌ ١١٦، ئه‌م نیو دێره شیعه‌ری ئاه‌ی:

ده‌بێ ئاه‌ی له جه‌ژنی وه‌سلێ دلبه‌ردا به‌قوربان

یه‌ک بره‌گی که‌مه، پێویسته (قوربانی) بێت له جیاتی (قوربان) هه‌م له‌به‌ر کێشی شیعه‌ر و هه‌م له‌به‌ر خاتری واتا‌که‌ی که‌ په‌کی له‌سه‌ر (ی) ئیزافه‌ که‌وته‌وه.

ده‌چمه‌وه بۆ لاپه‌ره‌ ٧٩ که له لیسته‌ی هه‌له‌کاندا ئیشاره‌ت بۆ هه‌له‌ له نووسینی به‌یتێکی (حافظ) کراوه که‌وا له جیاتی (ألا یا أیها) نووسراوه (ألا أیها). ده‌بوو لیژنه هه‌له‌یه‌کی گه‌وره‌تر چاره‌سه‌ر بکات که به‌کو‌تاییی غه‌زله‌که‌وه نووساوه و له جیاتی (اه‌ملها) هاتووه (اه‌ملها) ی په‌سند کردووه که‌چی له په‌راویژدا (اه‌ملها) ی به (بیخه‌ره لاوه) را‌فه کردووه که (اه‌ملها) ده‌به‌خشیت. له جلدی (٢٣، ٢٤) ی گو‌فاری ده‌سته‌ی کورد سا‌لی ١٩٩٢، له ناو تو‌یژی گو‌تاره‌که‌ی د. ئه‌مین مو‌تاب‌جیدا ئه‌م به‌یته به

(أهملها) كۆتايىيى ھاتوۋە لە دىۋانە چاپكراۋەكانى حافىزىشدا ھەروەھا نووسراۋە.

ليستەكە دەمانتېرېتەۋە بۆ لاپەرە (۸۱)ى ئەنجوومەنى ئەدىبان كە وشەي (كېر) بگۆرېن بە (كز). سەرخواردنەۋەيەك لەۋ لاپەرەيە چەند ھەلەمان دېنئېتە بەرچاۋ:

وشەي (طورهى) لە يەكەم بەيتى غەزەلەكە دەبىي (طورهىي) بېت دەنا كېشى تېك دەچىت، وشەكە خۆيشى (طُرْه - طوره)يە.

لە پەرەۋىزدا، دېرى ھەفتەم، وشەي (بيداء) دەكرېتە (بىدار) بەواتاي (بەخەبەر، ناگادار) ئەدىبەكانمان لەم وشەيە و چەند وشەي دىكەشدا كە فارسىن ھەلە دەكەن. بەيتىكى حاجى قادر لە مەدحى كردگاردا دەلى:

ئەي بى نەزىر و ھەمتا ھەر تۆي كە بەرقەھارى

بى دار و بى ديارى بىدار و پاىەدارى

ھەمىشە ئەم (بىدار)ەي دەكەنە (بىدار) وشەي (ھەزار) بەواتاي بولبول (ھەزار) دەنووسن. بەيتى نالى كە دەلى:

پوخى تۆگولئىكە سەد بەرگ و ھەزارى عاشق ئەما

لە ھەموو چەمەن ديارە بە نوسولئى نالە نالى

جوانىيەكەي لە ۋەدائە كە وشەي (ھەزار) ھەم بەواتاي بولبول و ھەم ژمارەي ھەزار ھاتوۋە ئېتر لە قەتار بونى (يەك گول - گولئىك) و (سەد بەرگ - بەواتاي شەستپەر) و (ھەزار عاشق) سى پلەي تاك و سەد و ھەزارى ژمارەي رېز كردوۋە سەرەپاي وانا گشتىيە نازدارەكەي بەيتەكە. لە شەرھەكەي مامۇستاي مودەپرىس ئەم بەيتە بەم شەكلە نووسراۋە:

پوخى تۆگولئىكە سەد ۋەك ھەزارى عاشق، ئەما

لە ھەموو چەمەن ديارە... ھتد

ئاشكرايە كە (سەد ۋەك) لە جياتى (سەد بەرگ) نادروستە لە زۆر پوۋەۋە، كە يەك لەۋان ئەۋەيە ئەم نىۋە دېرە تەنھا خۆي لە ھەموو قەسىدەكەدا دەبئېتە ۱۵ بېرگە ئەۋانى دىكە سەر لە بەريان بېرگەيىن و يەك نەفەس و گردن.

وشەيىكى دىكەش لەۋانەي بە ھەلەيى لەكار دېن وشەي (نما - نەما)يە كە كوردەكە دەيكاتە (نوما) و دەلئىن (قىبلە نوما - جىھان نوما) لە جياتى قىبلە نەما و جىھان نەما.

له مونا سه دا ده لایم له رۆشن بیران نه ده وه شایه وه سی وشه ی (پاناو، فرمان، زانکۆ) به واتای (ضمیر، فعل، جامعه) به کار بهێنن. له لایه ن (پاناو) وه ئهم پیشگهری (پا) سه ر به فیه له نه ک ناو ئیتر که ئهمه دروست بیته ده بی (پاماست، راخوری...) و گه لیکی دیکه ش پهیدا بن و ده لاین (پاماست) به واتای (پهنه ر) ه و (راخوری) ش لباده.

فرمان هه مان وشه ی (فرمان) ه به واتای (أمر). له گوته ی خه لقی نه خویندوو ده بییه ته ده لاین: فرمانی خۆم جیهه جی کرد، به واتای نه وه ی که بلی: نه وی فرمان بوو به سه ره وه جیهه جیم کرد. هه لبه ته ئهمه به کاره ی نا نکی په مه کی وه ک نه وه ی که به ر له جهنگی دووه خه لقی ده زییاتی و ده وره ی که رکوک ده یان گوت: زه وه کانم (لاین) کرد، مه به ستیشی ته سو یه بو که به ی نیک کۆلۆنیل (لاین) سه رۆکایه تی ته سو یه ی به ده سه ته وه بوو. ئهم فرمانه ره مه کییه ش له لایه ن خوینده واری شارستانه وه فه لسه فه بییه کی کال و کرچی تیدا به کار هات له وه دا که (فرمان) ی به (عمل) لیک دایه وه ئیتر توند ده ستی لی گیر کرد و له جیاتی (فعل) ی پێزمانی عه ره بی به کاری هینا، گۆیا (عمل وفعل) یه ک شتن. (زانکۆ) دا رشتنکی تیدا به کار هاتوه پشت له هه موو ده ستورانی کور دییه. من نه وه ی لی به عه یب نا گرم که به ریکه وت (زان) له گه ل (ولاده) یه ک ده گرنه وه و ده شیا له م بواره وه زانکۆ به جیهگی (مندال لیبوون) بروت، به لام له ده ست مندا نییه که (زان) کور تکراره ی (زانین) بی به نا چاری ده بیته که رتی ناوی کارای وه کو (زورزان، که مزان، لیزان). له مه وه هه رگیز ناشی بجیه ته به راییی وشه وه مندا ده بیته (زان) به واتای مندا لیبوون مه گه ر بلی (زانینگه) وه ک که ده لینی نیستگه، جوگه، نه وساش نابیه ته (جامعه). ئیمه نه گه ر له (گه له خه رمان، گه له کۆی) یه وه بۆ زارا وه که بچین وه ک که له (کۆمه ل...) دا به پوا له تیش بی نه و (کۆ) یه له وشه که دا هه یه، دیسانه وه به چاوپۆشی نه بی زارا وه که له چه ژدا شیرن نایه ت: کۆزانست، کۆزانین، کۆ؟ به هه مه حال ئهم بیرگیزییه زیانیکی تیدا شک نا به م هه رچه ند پێوه ندیی یه که سه ری به (بیدار) وه نییه. دوا ی (بیدار) له نیوه دیری یه که می به یتی دووه دا وشه ی (طوره) وه ک پێشتر باسی لی ده کرا ده بی (طوره) بیته ئیتر له هه ر شونیککی دیکه ش هه بیته ده بی راست بکریته وه.

له به یتی سییه می په راوێز (مه شاطه) ده کریته (مه شاطه) که ئهمه راستیی وشه که یه و کیشی شیعریش وه ها داوا ده کات. به یتی چواره م له نیوه دیری یه که میدا وشه ی (به رزو) نه واتای هه یه و نه کیشی شیعریشی پتی هه لده گیریت. ئنجا ده بی بلین

بهیت دووم و سییهم و چواره می پراویزه که واتایان دیار نییه دهبی له نووسینه و هدا
هه له یان تی که وتبیت. ئەمەش دەقە که یانە بە پینووسی ناو کتیبە که:

سازشی طورە وە پرویدا بە فنون
باری پراختووە بۆ دۆشەکی یار
بەربدا شانه بە دل دامەنی زولف
شانی مەشاطە جودا بی بە چنار
گەر قیاسە کهم بە قەدەت قەدی بەرزو
هەر وەکو سەر وەه موقابل بە چنار

ئەم (قیاس کهم) هەش دەبی (قیاس کهم) بیت.

له لیستە ی هه له کانه وە دەچم بۆ کتیبە که خۆی و چەند تیبینییه کی پینووست هەن
دەخەمە بەر لیژنە و خوینەرانه وە:

له به لگە ی راستە بوونی (قیاس کهم) شایە دیک دەهینمە وە له نووسینی لیژنە خۆیه وە،
دیره شیعریک له ناوەر راستی لاپەرە (٦) دا بەم جوړه کوتاییی دیت (مەگەر خۆم کهم به
قوربانی).

له سەر هتای دیری سییهمی لاپەرە (٧) نووسراوه (سییهم)، له ویشدا کیشە یە که هه یه
به کهس چاره سەر نه کراوه. بۆچی ئەم دوو (ی) ه له نووسیندا لیک دەر تازین، خۆ (ی) به
پیتی دوا ی خۆیه وە دهلکیت؟ ناخۆ ئەگەر وشە که (سیسەم) بووا یه دەر کرایه (سی سەم)؟
زۆر به سەیری دهنووسری: ئەو پارە ی پیمە، پیمانه، پیتە، پیتانە، پی یەتی، پی یانە! که
دەگەنە دراوسیه تی دوو (ی) لیکیان جودا دکه نه وە، من خۆیشم به پیرە و ی پینووسی
باو گە لیک جار گوئ نادەمە مەنتیقی نووسین که نابئ ماملەت جودایی تیدا بیت، به
زۆر به ی ئەگەر (ی) ئیزافە به دووا وشە یە کی وەک (شووتی) دا هات دهنووسن (شووتی
قلیاسان) ئەگەر به دووا کالە کیشدا هات دهنووسین (کالە کی قلیاسان). سەیره له
کوئی! بگەرپۆوه بۆ لاپەرە ی سەر هتای کتیبە که دەبینی له دیری سییهمی (گەشە پیدان)
که چی له دیری نویهمی نووسراوه (دەست پی کردن). هیچ به هانه یە که به دەست وە نییه
(پی کردن، پیدان) بەم شیوه یی وەها ناجۆر بنووسرین. بیگومان هه له و ناجۆری له
هەر که سیک و لایەنیکه وە بیت نادروسته به لام دەستە ی کوردی خۆی خاوەن بریاره
له سەر پینووسی کوردی دەبوو ئەو پتر له پەرۆشی چاوه دیری دەستوورەکانیدا بیت.

له بهر و کۆتاییی لاپه‌ره (٧) وشه‌ی (به‌رامبه‌ر) نووسراوه، ئهم وشه‌یه دوو هاوڕێی دیکه‌ی هه‌یه (سه‌رانسه‌ر، ده‌ورانده‌ور) خویشی (به‌رانبه‌ر) به‌لام له ده‌ربڕیندا به‌پێی داخوازی فۆنتیک ئهو نوونه وه‌ستاوه له به‌راییی ده‌نگی (ب) دا ده‌بێته (م) وه‌ك له وشه‌کانی (هه‌نبان، عه‌نبار، چه‌نبۆله، زه‌نبه‌ره‌ك...) دا نوونه‌كان ده‌کرێته (م). نه‌ك هه‌ر له به‌راییی (ب) به‌لكو له به‌راییی (ب) ش هه‌مان مامله‌ت له‌گه‌ڵ (ن) دا ده‌کریت به‌لام وشه‌ی ئهو تووپی ده‌گمهن له‌ کوردیدا، یه‌کیان وشه‌ی (قه‌نپار) ه به‌ واتای گاز لێگرتن که ده‌کرێته (قه‌مپار) و کورت ده‌بێته وه‌ بۆ (قه‌پار). مه‌رحووم مامۆستا زه‌بیحی (سه‌راسۆ) یشی به‌ خزمی ئه‌مانه دانا به‌لام به‌وردبوونه وه‌ قه‌ناعه‌تی هینا که (سه‌راسۆ) پاسته نه‌ك سه‌رانسو، به‌رانبه‌ر و هاوڕێکانیشی یه‌ك که‌رتی دووباره ده‌بێته‌وه.

(سه‌راسۆ) ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که له (سه‌ر ئاسۆ) وه ته‌ماشای شتێك ده‌کریت و به‌سه‌ح ده‌کریت‌وه. ئهم (به‌سه‌ح) ه ئه‌سه‌که‌ی (به‌سه‌ه) له (سه‌مه‌نه‌ن) ی په‌له‌ویه‌وه هاتوه به‌واتای (تَفَقُّد) به‌لام (ه) که‌ی گۆراوه به‌ (ح) هۆیه‌که‌شی ئه‌وه‌یه کوردی هه‌موو (ه) ی کۆتاییی وشه‌ تێ ده‌بات، لێره‌دا گۆڕیوه‌تی به‌ (ح) وه‌ك که (په‌ه) ده‌کریت (په‌ح). له نموونه‌ی قه‌رتانی (ه) ی کۆتاییی وشه‌: په‌نا، شا، ئه‌للا، کۆتا... لاپه‌ره (٩، ١٠) ی کتێبه‌که هه‌لوه‌ستێکی گه‌ره‌که:

له لاپه‌ره (٩) وه هه‌تا لاپه‌ره (١٧) نووسینیکی مامۆستا ره‌فیع حیلمی له کتێبی (شیر و ئه‌ده‌بیاتی کوردی) یه‌وه به‌ ده‌قی خو‌ی بۆ ئهم کتێبه‌ راگوێزراوه، بریتییه له ناساندنی فه‌یزی به‌گ به‌ خوێنه‌ری کوردیی سه‌رده‌م. لێژنه‌ی وێژه و که‌له‌پوور زۆر به‌ زانایی و ناسکییه‌وه له ئاست گوته‌یه‌کی مامۆستا حیلمی که ده‌لی فه‌یزی به‌گ (عه‌سکه‌ریکی عالم و ئه‌دیبێکی عه‌سکه‌ر بوو)، له په‌راوێزدا ئهم دوو دێره شیره‌ی (فه‌یضی به‌گ) ی به‌شایه‌د هیناوه‌ته‌وه:

که جه‌یشی غه‌م هجو‌می کرد نیظامی عومری من تیکچو
ئیت‌ر مومکین نییه ئاسایش حال‌ی په‌ریشانم
بینای بورجی به‌ده‌ن روخا به‌ گولله‌ی حادثان نیم‌رو
نه‌ما قووه‌ت له ئه‌ژنۆما برا پشتم شکا شانم

سه‌یر ده‌که‌یت دوو به‌یت‌ه‌که چه‌ند په‌ره به‌ که‌ره‌سته‌ی له‌شکر.

چوارینه‌که‌ی شێخ ره‌زا له هه‌مان په‌راوێزدا ده‌نگی قسه‌یه‌کی دیکه‌ی مامۆستا

حیلمی دەداتەو لەبارەى فەیزی بەگەوێ که دەلی: لە زەمانی حکوومەتی عوسمانی، که
هێشتا قوڵ ئاغاسی بوو، مودیری مەکتەبی عەسکەریی بەغدا بوو. ئەمە دەقی
چوارینەکەیه:

چ عجب گر بە وجود تو بنازد بغداد
ای وجود تو محیط دوجهان استعداد
گرواز مهربرد ذره بدان ناچیزی
اگر از رأی منیر تو کند استعداد

دەنگدانەوێ که لەوێ دەیت که (بنازد بغداد- بەغدا ناز بکات) وا رادەگەینێ لەو
دەمدا فەیزی بەگ نیشتهجێی بەغدا بوو. بەداخەوێ لە راقەکردنی چوارینە
فارسییەکاندا لیژنە دوچاری یەک دوو خلیسک بوو. دەبوو لە جیاتی (لی وەشاوی)
بەواتای (استعداد) بلێ (لێوێشاوێ) وەک که دەلێن (سادەیی، ئامادەیی) نەک
(ساد، ئامادی). ئەگەر وشەکە (لێوێشاو) بووایە نەدەبوو بەلام (لێوێشانەو) وەک
بەشێک لە فێلی دیکە کوردی ئەم پاشگرە (وێی لی بووێتە کەرتی بنەرەتی.
دەبینن نالی گوتوویەتی:

گەرمی و تەریی بەهاری که پشکۆ کوژایەو

نەگوت (کوژاوه) چونکه (کوژانەو) بنەرەتە. لە شەرحی دوو میسەرەعی دوانی
چوارینەکە لیژنە دەلی: گەرەو لە خۆر دەباتەو (نەرە) بەو هیچ و پێچی وردیلەبێ
ئەگەر داوای یارمەتی لە بیروپای تو بکات «یاخۆ ئەگەر لە مەزنتەین بە شەوق (واتا
خۆر) سوود وەرگیرێ»، جارێ لە پێشەو، دەبوو (نەرە) بە تەواوی خرابایە سەر
پێنووسی کوردی و بکریته (نەرپە) دەنا ئەگەر (نەرپە) بخوێندرێتەو بەی گۆشینی
دەنگی (ر) ئەوسا وشەکە واتای نامینیت و کیشی میسەرەعەکش لەنگ دەبێت. ئنجا
نەدەبوو بلێ «یاخود لە مەزنتەین بە شەوق (واتا خۆر) سوود وەرگیرێ» چونکه ناشێ
نەرپە لە خۆر شەوق وەرگیرێ و گەرەیشی لی بباتەو، سەرەپای ئەوێ که ئەگەر نەرپە
بە شەوقی خۆر گەرەو لە خۆر و نەرز و ئاسمانیش بباتەو چ مەدحیکی فەیزی بەگ
لەویدا پەیدا نابێت...

لە لاپەرە (١٠) لیژنە دوو سەرئەجی هیناوتەو:

سەرئەجی یەکەم ئەوێ که لە هەندێ سەرچاوەدا لە جیاتی میسەرەعی چوارەمی

چوارینه که نووسراوه (اگر ز نیز اعظم بکند استعداد). هر سرچاوه یه کی نه می په سندن کردبیت له راسته پتی دستووراتی مده چی لاداوه چونکه له ده که دا هیچ بنگه یه کی وشه یی وهیا مهنه وی پهیدا نییه که مبه ست له (نه ییری نه عظم) فهیزی بهگ بیت. له فهرزی بیگوتبایه له (از نه ییری عوظلمات...) ته ئو یلیکی هه لدمگرت که مبه س له (نه ییری عوظمای تو) هوش و گوش و بیرو پای مده کراو بیت.

وابزانم لیژنه هم دهقی پهراویزی لاپه ۱۰ ی له نه زهردا بووه که له پهراویزی لاپه (۹) دا واکه ی به کوردی لی داو ده وه به لام ئیشاره تی بو هم لایه نه نه کردوه. سهرنجی دووم نه وه یه که ده لی: وا به ناویانگه که هم دوو هه لبه سته دهریاره ی (موفتی زه هاوی) یه.

وشه ی (هه لبه ست) که به واتای (شیر، نظم) دیت لهو سهرنجه دا ده چیت وه بو دوو به یته کوردیه که و چوارینه فارسیه که ی لاپه (۹). دیاره مبه سیش چوارینه فارسیه که یه چونکه کوردیه که خاوه نی دیاری هیه مه علومه بو چی داندراوه، که شه کوا ی حاله و مده چی که سی پی نه کراوه. هر چی چوارینه که یه مده حه، پی تی ده چی بو مده چی موفتی زه هاوی داندرا بیت، هم له به رنه وه ی که له به غذا ژیاوه و هم له به ر ده لاله تی (محیط دوجهان استعداد) که له شان و عیلمی زه هاوی ده وه شیت وه. به لی ده زانین شیخ رها هه جووی توندوتیژی موفتی کردوه به لام ده شی هم مده چی به ر له هه جووه کان گو تبیت وه که له مده حدا گو توه تی:

مومکین نییه ئیدراکی حقیقه ت به ته واوی

مومکین نییه ئیدراکی نه کا زیهنی زه هاوی

له گهل نه مه شدا، چه ژی شیرمه که له گهل نهو مده حانه ی بیگومان بو فهیزی به گی داناون هیوینی یه که سرچاوه ی مده کراون. به هه مه حال ده بو لیژنه له جیاتی (هم دوو هه لبه سته) به لی (هم چوارینه یه، هم رو یاعیه...) یان (هم دوو به یته فارسیه) هه تا خوینه ر حیسابی لی تیک نه چیت وه که من بو ماوه یه که لیم تیک چوو. واتای چوارینه که ش وه که من تیی بگم نه میه: چ سهیر له ودها هیه به غذا به بوونی تو تییدا ناز بکات، نه ی نهو که سه ی وجووت (محیط) ی دوو جیهانی ناماده ییه. نه پر به و هیچی یه خویه وه گرهو له خو ر ده بات وه له بیرو پای پرووناکی تو داوای یارمه تی بکات.

ئەم (مىھىپ) ە ەك بزائىم بە واتاى دەرياي (مىھىپ)، واتە ئوقيانوس Ocean ھاتووہ نەك ئابلىووقەدەر ەك كەلىژنە بۆى چووہ، دوو جىھانەكەش بۆ دنىيا و قىيامەت دەچىتەوہ نەك دوو جىھان ەيا دە جىھان كە ژمارەى خۆرايىي پىوہ لكابىت و ھىچى تى ناچىت. لەلايەن كىشى چوارىنەكەوہ جگە لە ژمارە دوو ژمارەى (دە، سى) ش دەست دەدەن. ژمارە (سە، نە، سى، نۆى) فارسىش دەست دەدەن بەلا ھىندەى (دوو، دە، سى) گورج نىن. لەلايەن واتاى بەكىش و تەرازووہوہ تەنھا (دوو) دەست دەدات كە دنىيا و قىيامەتە.

لە لاپەرە (۱۱) وشەى (مىشىمە) بەمنداڭدان داندراوہ. ەك بزائىم منداڭدان پەحمە، ھەرچى مىشىمەيە (پزدان) ى پى دەلئىن. ئەم (پز) ە ەك لە (پىمام، پىمام، كورپام) دا دەردەكەوئ ھەمان (پىر-پىسەر) ى فارسىيە لە كوردىشدا ھەيە بەلام بە زاراوہ بۆ مىشىمە پۆىشتووہ.

راڧەى بەيتى يەكەم و دووہمى قەسىدەكەى لاپەرە (۱۱) بەيەكەوہ شىرن دىن. من واتاى ھەردوو بەيت بەم جۆرە تى دەگەم، ئەمەش دەقيانە بە پىنووسى كوردى:

ز نوظفەيى قەلەمەت دەر مىشىمەيى قىرطاس
نەتىجە ھاست بە قىمەت گرانتەر ئەز ئەلماس
صەحىفە موعجىزە پىراست بەسكى چوون مەريەم
بە بەرگروفتە مەوالىدى عىسەوى ئەنفاس

شىخ پەزا دلۆپى قەلەمى مەدھكراوہكەى كە دەبىتە وشە لە (قيرطاس) دا بە (نطفە) دادەنئى و قيرطاسەكەش بەپزدان. (نطفە) سەرەتاي پىسكانى منداڭ لە پزداندا. ئىتر ئەم نوظفەيەى قەلەمى مەمدووح لە پزدانى كاغەزدا ئاكامى ەھاي ھەيە گرانتەر بى بە نرخ لە ئەلماس.

صەحىفە (واتە: پووپەرە كە دەكاتەوہ قيرطاس) موعجىزە نەخشىنە چوونكە ەكو مەريەم لە ھەناوى خۇيدا گەلەك منداڭلى عىسەوى نەفەسى ھەلگرتووہ. ەك دەزانىن ھەناسەى عىسا ئىحياكەرەوہ بووہ، ئىنجا ھەناوى مەريەم يەك عىساي تىدا بووہ (عيساش منداڭلى نەبووہ ئەمما دلۆپى مەرەكەبەكە نەزۆك نىيە) ھەرچى پزدانى كاغەزى دۆستەكەيەتى چەندان مەوالىدى ەك عىساي تىدايە كە وشەكانى نامەكەن. لە (معجزە پىرا) دا وشەى (پىرا) كەرتى ناوى كارا -اسم فاعل- ى داپىژراوہ لە

چاوگی (پیراستن) ی فارسی هاتوو که بریتییه له جوانکردنێکی عهیبیر بیت و دهبیته تهواوکهری (آراستن ئاراستن) که زیادکردنه له جوانی. کورد که (ئارایشت) بهکار دههینیت له (ئاراسته) وه هاتوو به لام که ئاراسته به واتای (تێگرتن-توجیه) له کاردههینیت تیدا به سه هوو چوو. ئاراستن و پیراستن ههردوو یان پیکه وه به واتای جوانکردن دین. به مهجاز دهشی ئاراسته کردن به (تهیارکردن) بروات که له شکر به چهک ئاراسته ده بیت.

له دێره شیعرى سێیه می قهصیده کهدا که شیخ رهزا له پرووی قیاسه وه، ئه ی ئه مین فهیزی به جوهرئیلی ئه مینت دانه نیم، پالپشته که ی له قیاسه دا ئه وه یه که وا ههروهک جوهرئیل هه لگری وه حیی خودایه و ئه مینی وه حییه، ئه مین فهیزیش هه م ناوی ئه مینه هه م کاغه زیشی پر له موعجیزه. من ته مام نییه به سه ره هه موو کتیبه کهدا بچمه وه و ره خه کاری له گه ل ئه مین به گ و لیژنه دا ساز بده م چونکه پتر له کتیبه که ده خایینی. ناوناوه یێک نه بی ده ست بو چقلێک وه یا قه سه لێک ده بم ئه ویش به نیازی خزمه تی کتیبه که خو ی.

له لاپه ره (١٣) دا ره اقه ی ده قاو ده قی (در ی تیمی) به (دو ری نایابی) کراوه که نه ختێک له راسته واتای وشه ی (یتیم) دووره، به لام له را قه ی سه ره له به ردا به (دو ری به کانه) لێک درا وه ته وه و جیی خو یه تی و راسته، ته نها زیده شه ر حێک پتو یسته بگوتری: (در ی تیم) ئه و دو ره یه که له قه پیلکێکدا ته نها یه و دانه ی دیکه ی له گه لدا نییه ئیتر گه وره تر ده بی له وانه ی به ته نها یی فراژی نابن. وشه ی (نایاب) یش هه ر چه ند له واتای زیده په سه ند به کار دیت له حه قیقه تدا به شتێک ده گوتری هه چ هاوتای نه بیت بگره هه ره ده ست ناکه ویت چونکه (یابیدن) واته دوزینه وه و ده سته وتن. که گو ت (نایاب) ده ست نه که وتن ده گه یه نی. له ته ک نایابدا وشه ی (کم یاب، که م یاب) هه یه که ده کاته وه که م مانه ند. له لاپه ره ٢٢، ٢٣ دا لیژنه بو سالی له دایکبوون و مردنی نالی هه ره ئه و سالانه ی داناوه که له کو نه وه بی به لگه و لیکو لینه وه باوی ستان دو وه بی ئه وه ی هه مایه ک بکات بو رایه کی دیکه که له و ساله ی بو مرده که داناوه کو لیو ته وه و کو مه لێک به لگه ی له دیوانه که ی نالی خو یه وه هه لێنجا وه که ناشی نالی له ته مه نی ٥٦ سالی مر د بیت. ئه م رایه ی من له کتییی (چه پکێک له گو لزاری نالی) که له حه فتا کاندایه و کرایه وه هاتوو. سه ی ریکی لاپه ره (٣١) ی شه ر حی دیوانه که ش بکه یته ده بی نی مر حووم فاتیح له په راویزدا نوو سیو یه تی به لگه کانی سه ره به سا غر د نه وه ی

سالى مردنى نالى له دهسنووسىكى (مسعود محمد) وەرگرتووه. راپهكهى من جگه له ليكدانهوه و شاپههى باپيرم حاجى مهلا عهبدوللاى جهليزادهشى لهگهلدابه كه گوتبووى كاتيك له سالى ۱۲۸۹ك. مهكهى بهجى هيش نالى بهر حيات و زور بهسالدا چوو بوو. تهمهنى ۵۶سالى له چاو ئو پيرييهى كه حاجى مهلا عهبدوللا ديتبووى و دهلالهتى چندان شيعرى ناليش راي دهگيهينى ئا ئو تهمهنه زور كورت دينيت. بههمهحال ئو ليكولينهوانهى سالهكهى مهرگى نالى بهسر دهگنهوه و ئو پى داگرتنانهى لهسر سالانى ۱۸۰۰ و ۱۸۵۶ز. بوژيان و مهرگى نالى به دلگرمييهوه بهردهوامن ههمووى بى لزوم دهن پاش ئوهى ماموستا عهبدوللا حهداد، دواى گهرانهوهى له خويندنى ئورويى له تهلهفزيونى - وازانم: هى مووسل - باسى كتيبىكى نووسهريكى فرهنسييهى گيراپهوه كه دهلى له سالى ۱۲۹۰ك. نالى له ئهسته مېزل مرد و به خاك سپردرا، نووسهركه خوڤشى لهوى بووه. ئهه سالهى ۱۲۹۰ كه دههستيتته ناست سالانى ۱۸۷۳-۱۸۷۴ى ز. تهمهنى دهگيهينته ۷۳-۷۴ سال كه له ۱۸۰۰هاتيتته دونيا.

راستيهكهى، ئو پيرييهى كه باپيرم له نالى دهگيراپهوه و له باوكم و مامهوه به ئيمه گهيشتووه پتر له ۷۳ سال رادمهگيهينيت كه واسرهتاي بوونى چهند ساليك دهخاته پيش ۱۸۰۰ز. هوه بهلام بهلگهى مادي بو ئهه لايهنه تا ئيستا له دهست كه سدا نييه ههروهك بو ۱۸۰۰يش هيچ بهلگه پيدا نييه. تو بللى نووسهران دهست له ساله دروزنهكهى ۱۸۵۶ شل بگهنهوه؟ باوهر ناكهم! له پهراويزى لاپهه ۲۳ به دم باسى ژيانى نالييهوه، ليژنه بو ئهوه چوو كه نالى له پاش سالى ۱۸۴۰ز. كه دههستيتته بهرانهر سالانى ۱۲۵۵ - ۱۲۵۶ك. به ناچارى سليمانى بهجى هيش. هههچهند ليژنه هوى ناچارويه كه بهدهستهوه نادات و بهلگهش ناهييتتهوه بو سهپاندنى ئو ساله بهلام واپى دهچيت ئاوارهبوونى نالى به تيکچوونى حوكمرانى بابانهوه دههستيتتهوه كه بهپى بوچوونى خوى سالى ۱۸۵۰ ز (بهرانهر ۱۲۶۶-۱۲۶۷ك). دهگريتهوه. دهينين ۱۰ساليك ماوه هيه له نيوان ۱۸۴۰ و ۱۸۵۰ز. ئيتر مروف نازانى چوناوچونى له ناست ئو بېرورايهدا كهوا له پهنهاني ماوتهوه دلى خوى تهسكين بكات.

لهديوانى عهبدولباقى عومهري تيکچوونى بابان بهپى حيسابى (جمل) بهه ميسرعه ديار خراوه:

که سالی ۱۲۶۱ ک. دهگريتهوه، لهمهشدا شوبهه نيبه هم له بهر دهلاله تي شيعره که و هم له بهر قسه ي دهماوده مي کويي که دهزانين لهشکري نهحمده پاشا له کويي شکستي هينا له بهران بهر نهجيب پاشا واليدا، شکسته کهش هونري نهجيب پاشاي تيدا نهبووه. بي سهرويه ري لهشکري بابان خوي سبهب بووه. باپيرم گيرابويه وه که عومري ۱۰ سالي بووه شهوي گويي له وه تقوه وري ناو لهشکري بابان بووه که بوته هوي ليک هلوته شاني. باپيرم له ۱۲۵۰ ک. به وه له بووه بو (۱۲۶۱) ۱۰ ساليک مه ودا ههيه. دهگزينه وه، نهجيب پاشا زور بي ئوميد بووه له سهرکه وتن، رجاکاران ده نيرته لاي نهحمده پاشا که ريزي نهشکينيت چي ثاره زويه تي بوي بکات.

له وه لامدا دهلي نهگهر والي دهخاله تم بي بکات دهیکه م به کويخاي قورپتان... نه م قسانه جتي گومان نين ههرچنده ميژوونووسان شتيکي ديکه بلين.

راستيه که چ هوي که ئوتو نيبه وه ها له نالي بکات که له بهر تيکچووني حوکمي بابان له سليماني دهريچيت. نهحمده پاشايه که به سه لامه تي له نهسته مبول بريت و تورک هيچي لي نهکن، بو دهبي نالي له ترسي دهستريژي ئه و تورکانه ئاواره بيت! نهحمده پاشا گه يشت و گه راني نه وروپاشي کردوه، له نهسته مبول مهجليسي ناوه دان و به هاتوياتي هه بووه، هيندهش تيروته سهل بووه يه کيکي وهکو شينخ رهزا باره ها مه دحي دهست و که ره مي کردوه، ئيتر نالييه که شاعير و بي مايه ي دنيايي له چي بترسي؟ سالم دووره پاريزي کردوه که دهزانين باري ئه و به پي پايه ييکي دنيايي تييدا ژياوه جودايه له هي نالي، خو ئه ويش وه ها ئاواره نه بووه که له سليماني به تهواوي بته کيته وه، ناليش له جغزي دهسه لاتي تورکاندا ژيا و په ناي بو ئيران و تووران نه برد. شتيکي له برياري واقيعه وه ديته ليکانه وه ي بي لايه نه وه نه وه يه نالي بهر له رمانی بابان به نيازي هه ج سه فهری کردوه، هه ر بويه، موناجاته که ي رتي هه جي، به هه رسي پارچه ي يه که له دوا يه کييه وه، باسيکي ناواره بووني تيدا نيبه وه که دواتر شکات له دهستي بي مه نوايي و گه ريده يي دهکات. نالي جاري له وه سه فهردها بووه حوکمي بابان هه لوته شاره و حالي ولات شيواوه ئيتر دوودل ماوه له گه رانه وه تا ئه و ده مه ي (قورباني توزي ريگه تم) بو سالم ده نيري و پرسي بي دهکات ئه ويش وه لام ي بي ئوميدي بي به ري دهکات. سه يريکي سه ره تاي موناجاته که بکه که دهلي:

ئەلا ئەي نەفسى بووم ئاسا ھەتاکەي حیرسى وئرانە
 لەگەڵ ئەم عیشق بازانە برۆ بازانە ئازانە
 موسلمان لیڤە مانى خانمانت ھەر نەمان دینى
 پەشیمان بە کە دەرمانى مایەى تیمانە

ئا لەم موناچاتەدا چ ترس و لەرزىكى پووڤاخانى بابان و قەمچىي توركان ديار
 نىيە. نالى تانوت وەبەر خۆي دەنى کە بەرەو حەج ھەلقەنى، تا دەتوانين تارمايىي
 ترس و لەرز بڤڤنە ناو ھەلبەستەکە دەبى واتاي وشەکانى ھەلگێڤڤنەو. حەزم دەکرد
 لیژنە بەلگەي سەپاندنى سالى ١٨٤٠ ز. ي بەدەستەو دابايە چونکە سالىکى کش و
 مات و بى دەنگ و دەلالەت چ فەرقى نىيە لەگەڵ ١٨٣٩ و ١٨٤٢ و ١٨٤٥. دواي ئەم
 تىبىنيانە داوا لە خوینەر دەکەم بە خوینى ساردەو ھەلگەلمدا سەرنجى ورد لە واتاي
 دوو بەيتى سەرەتاي موناچاتەکە راگرت، بە تايبەتى بەيتى دووم، لە ماوہيەکى
 کورتیشدا دلى خۆي بداتە بەيتى شەشەم:

فیداکارى تەن و جان بە لە ئاسانى ھەراسان بە
 کە داغ و دەردي پڤگەي مەککە باغ و وەردى مەردانە

نالى لەم بەيتانەدا وەزعیكى ئارامى بى قورت و گرى لەبارەي خۆيەو ھەس باس دەکات
 کە دەيەوى ئيمانى خەست و خۆلى موسلمانەتیی لى بەخەبەر بڤڤڤت و بالى عاشقانە
 وەکو باز بخوازیتەو پڤى بڤڤڤت و لەو وەزە ئارامەي ھەلقەنڤت. بەخۆي دەلى: ئەي
 موسلمان! لیڤە مانەوہي خانمانت نەمان و فۆتان دڤڤڤت. پەشیمان بە لەو ئارامیەت
 چونکە لیڤە (نەمانت و بەرەو حەج پڤڤشتن) دەرمانیکە دەبیتە مایەي (مان-بڤاء) وەيا
 لە مایەي ئيمان. لە بەيتى شەشەمدا ئەم واتايە خەستەر دەکاتەو کە دەلى (لە ئاسانى
 ھەراسان بە) واتە بارى وەھا ئاسان و ھەموار کە تڤڤدايت خۆتى لى ھەرەسان بکە تا
 بگەیتە ئەو داغ و دەردي پڤى مەککە کە باغ و گولى مروى مەردە... پەنگە زڤدەپڤي لە
 قسەمدا نەبڤت کە دەلڤم نالى لە ھەموو عومرى پڤش و دواي ئەم دەمەي کە بەيتەکانى
 تڤدا ھۆنیتەو ھالڤى ھڤندە ئارامى بەخۆيەو نەدیتوو. ئیتر نازانم چۆن بى بەلگە دل
 تەسکين بکەم کە نالى لەبەر ناچارى لە سلڤمانى نەرچوو.

لە شەرحى دیوانەکە (خان و مان) نووسراو. وا دەزانم (خانمان) راستە چونکە
 پاشگری (مان) لەم وشەيە و ھى وەک ئەودا دەلالەتى جڤگە، شوڤنى ھەيە وەک کە

دەللى: نىشتىمان مەبەستت جىگەي لى نىشتەن. ۈك ئەو (دودمان، گرودمان - بەواتاي
 عەرشى خوا-...) ۋە ھى دىكەش. بەلام دەبى بزانين لە (قارەمان، دوشمان، ئەھرىمەن)
 ۋە ھى دىكەشدا ئەو (مان) ۋە (مەنش) شتىكى دىكەيە، لەگەل لاشى ئىنگلىزى يەك
 رېشەن. لە كىتەبى سەر بەزمانى كۆننە خويندوومەتەو دەلى لە (ئاسمان) دا ئەم
 (مان) ۋە جودايە لەوان بەلام نالى لە چىيەو ھاتوو. ئەگەر ھەلەم نەكردى
 (ھەورامان) دەبى (خۇرامان - شوئىنى لى ھەلاتنى خۇر) بىت.

لە پەراۋىزى لاپەرە ۲۵ى ئەنجوومەن سەرنج بۇ مەلەيەكى ئۆمەرگۈنەتەي ۋلاتى
 كۆيى پاكىشراۋە بە زىرەك ۋ شاعىر لە قەلەم دراۋە ۋ ئەۋىش ۈك (ئەحمەدى كۆر)
 ناۋى مەلا ئەحمەدە كۆرەيە. راستىيەكەي ئەم مەلەيە كە مەشورە بە (مامۇستا كۆرە،
 يەكەك بوو لە دوو كەسى كۆيى كە ناۋيان دەركدوبو بە خاۋەن كەرامەت، ئەۋى
 دىكەيان ئافرەتەك بوو ھەمىسان لە لادىۋە بۇ شار ھات، بوو بە بوۈكى يەكەك لە
 بىنەمالەي (خادم السجادة) كەرتى كۆيى، ناۋى (مامۇستا مەلاژنە عەنەبەر بوۋە جا
 بە ھەر تەئۋىلەك بىت، چ دىنى چ فىزىيائى، لە ھەردوۋيان پېشېبىنى ۋ كەرامەت دىتراۋە
 ۋ بېستراۋە. كاك ئەحمەدى شىخ لە ھەندى ئەو نامانەي بۇ حاجى مەلا عەبدوللاي
 ناردوۋە سەلام بۇ (ئاشەۋان) دەنەرى كە ئەم مامۇستا كۆرەيە دەرگىتەۋە لە ۋرۋە
 كە بەينەك مەدىرى بىرىفەكانىيان بوۋە ۋ ئاشەۋانىي بۇ كردوۋن. لەلەين پايەي
 مامۇستا عەنەبەرۋە ئەۋەندە بەسە كە لە دەمى بەخاك سپاردنىدا حاجى مەلا عەبدوللا
 گوتبۈۋى، يەكەك دەشارىنەۋە كە ھەموومان دەھىنەت. مامۇستا كۆرەش خواناسىك
 بوۋە باۈك مەفتوۋنى بوو، ھەتا مەرگىشى لە سالى ۱۹۴۳ لە زۇر مەجلىسەكانىدا بە
 سۆز ۋ پەرۋشەۋە باسى ئەحوالى مامۇستا كۆرەي دەرگىپايەۋە. باۈك دەيگوت مامۇستا
 شارەزاي (نحو) عەرەبى نەبوۋ بەلام ھەر عىبارەتەكى بە ھەلە بۇى خويندراپايەۋە
 تىي نەدەگەيشت ھەتا بۇى راست دەرگىيەۋە. گوتبۈۋى نەحو نازانم ئەمما دلم بۇ
 مەعنەي عىبارەتەك ناچىت ھەلەي تىدا بىت. يەك لە كەرامەتەكانى كە لە شىۋەي
 خەۋنى راست خۇى نۈاندوبو ئەۋە بوو، بە باۈكىمى گوتبۈۋ ئەگەر لە خىزانەكانى
 ھەماغا ھەر كامىكىيان حاملە بى كورپىكى دەبى، ناۋى بىنن (ھەمە زىاد) ناشىي لە
 مالى باۈكى بەخىۋ بىرى. قەسەي دىكەش زۇرن ناتوانم دەريان بېرىم. ھەماغا تا ئەو
 دەمە ۋەچەي نىرىنەي نەبوۋ تەمەنىشى پالى بە ۸۰سال دابوو. كاكە زىادى رەھمەتى
 موزدەي ئەو خەۋنە بوو. لە مالى ھەماغاش بەخىۋ نەكرا. كاكە زىاد لە

۱۹۱۴ هاتووته دنیا، دیاره ماموستا کۆره تا ئهو ساله و نهختیکیش دواتر ژیاوه. یهکیکیش له کهرامهتهکانی ماموستا عهنبهر ئهوه بووه که شهوی مهرگی کاک ئهممه دی شیخ، ئهو خه بهری مهرگه کهی به خهلق راگه یاندبوو.

له پهراییزی لاپه ره ۱۳۲ دا وشه ی (ههلبهسته ر) هاتووه گۆیا پێژه ی ناوی کارای لیكدراو یان داپێژراوه. له عهره بی (اسم فاعل) ی پێی ده لێن له کاری (بهستن- ههلبهستن) وه هاتووه. ده بی خوێنه ر و لیژنه ش ئاگادار بکه مه وه له راستیه که پێوه ندیی به م پێژهیه ی ناوی کاراوه هیه که به هو ی (هر) وه دروست ده بیته. له پێشه وه ده بی له گۆشه نیگای ئه م پاشگره وه، کاری تیپه ر و تیینه په ر له یه کدی جودا بکریته وه. هه رچی تیینه په ره بپرای بپرای ئه م پاشگره به خو یه وه ناگری چ به ساده یی بیته و چ به داپێژراوی و لیكدراوی بیته. ناشی له کاره کانی وهك: نووستن، رۆشتن، مردن، هه لکه و تن، دابه زین، به دوا دا گه ران، پاشگه زبوونه وه، پێژه ی ناوی کارایان لی و مر بگریته وهك: نووسته ر، رۆشته ر، مرده ر، هه لکه و ته ر، دابه زه ر، به دوا گه ره ر، پاشه گه زبووه ر... هه رچی کاری تیینه په ر هیه له پێی به کاره یێنانی پاشگری (و) ی ئیسمی فاعیل وه پێژه ی فاعیلی لی دروست ده بیته و ده گوتری: نووستوو، رۆشتوو، مردوو، هه لکه و توو، دابه زیو، به دوا دا گه راو، پاشگه ز بوویه وه...

خوێنه ر سه ری لی نه شیویته که ئه م وشانه به دوو (و) کو تایییان دیت، ئه وه ی پێژه ی کارا دروست ده کات دهنگی (و) ی پێژه که به دوا کو ئسنانندا بیته و (و) ی کونسنانتیسه که به دوا بزویندا بیته... به داخه وه رێنو سه ره سمیه که مان زۆر به بی باکی دوو (و) ی له بۆ یه ک دهنگی (و) ی درێژ هه لباژارد. کو پری زانیاری کورد بۆ واوی درێژ که شیوهیه کی به سه ر تاکه وا وه په سه ند کردبوو چونکه هیچ مه نتیق ناسه لمینی دوو پیت ببه نه نیشانه بۆ تاکه دهنگ مه گه ر له حا له تی گو شراندا وهك: که لله، شه مه...

کاری تیینه په ر پێژهیه کی سه ماعیی هیه ناوی کارا و ناوی چاو گیشی پێ ساز ده بیته: به ره ه لست، رێکه و ت، سه ره مپۆ، خو شگه پ... ناوی کاران. [به رکۆل، ده مه ته فه هه لده مگری ئایا ناوی کارایه یا ناوی به رکاره هه رچه ند (کۆل- کۆلان) تیپه ریش نییه (به رکار) ی بوو یته. سه لیه قه ش ده زانیته، چه ند یه کیکی وشه ی کاره که ده مینیته وه ببیته که رتی ناوی کارای ئه وتو یی. ئه م پێژه یه له گه ل فیه لی تیپه ردا به پێی داخوازی حال ناوی داپێژراو دروست ده کات ئیتر ناوی کارایه یان ناوی به رکاره یان ناوی ئاله ته... له نموونه دا: زۆرخۆر، دووربین، پیاو کوژ. ناوی کاران. ده سکوژ، هه لبه ست، رایه خ...

ناوی بهرکارن. دهسگره، چاپالټو، دهسته بهره... ناوی ناله تن.

واش ده بی ناوی واتا له م پږزه په دروست ده بیت وک: هه لسو که ووت، هه لسو وړودا سووړ، ئیتر کاره که تیپه بیت یا تینه په پ فرقیک ناکات چونکه وشه کان چالاکی ناوی کارا و ناوی بهرکاریان تیدا پهیدا نابیت وشه کان مهنن چونکه ناوی واتان.

تیبینییه کی مه یلو شرایوه هیه له وهدا که دروست بوونی ناوی داپږژراوی نه ووی به هو ی پیشگری (لی، پی، تی) که به ئسل له پریپوزیشن (به، له) هاتوون زیده هیزیک به وشه که ددات له وانه یه کاری تینه په تامی تیپه پی تی بگه ریت. به نمونه: پینگه یشتن، تیگه یشتن، لیچوونه پښ، پږچوونه وه، تی راخوړین.. وک تیپه پږ دینه بهرگو ی. ئم دیارده یه له وه وه دیت که پریپوزیشن به به ریبه وه هیه ببیته هو ی نه قلی تاو و ته نسیری کار که له عمره پیدا (تعدیه بالواسطه) ی پی ده لټن. ئم سیفه ته ی پریپوزیشن وه های کرد که له کاری تینه په پی (کوشان) ناوی کارای داپږژراوی (تیکوشه ر) پهیدا بیت که به خیلای ده ستور (هر) ی خستو ته دوا کاری تینه په پوه (له) زاری موکریان و به شی دیکه ش له کوردستانی ئیران، پریپوزیشن «ده» هیه که له دیوی عیراق «له» ی بو به کار دیت. ئه وان ده لټن «ده دلمدا» له جیاتی «له دلمدا» وشه ی «له» له زاری موکریان جیگه ی به کاره ی نانی جودایه له جیگه ی «ده». هرچی «ده» یه بو حاله تی بی جووله یی به کار دیت: ده لټن «له منه وه بو تو سلاویک دیاری بیت» «نالټن» ده منه وه- یاخود ده منرا... ئم باسه درټزه ی هیه...

کاری تیپه له ئسلدا که متاکورتنکی به هو ی (هر) وه ناوی کارای لی وهرگیراوه، ئه ویش بی گرفت نییه، به نمونه ده لټن (نانکه ر) که به پروالته ئم (هر) ی پیو یه دوو تیبینی گه وری به ده وره ویه، یه کیان ئه ویه که وشه که لیکدراوه و ساده نییه، که س که رتی (که ر) ی به سه ربه خو یی له واتای فاعیل به کار نه هټناوه هر نه بی له ترسی تیکه لټوون له گهل وشه ی که ر به واتای (حمار). تیبینی دوهم ئه ویه، ئه گهر (هر) بچیته سه ر فیعلی (کردن) ده بی بگوتری (کرده ر) وک که ده کوتری (نوسه ر، بیسه ر، بینه ر...). که واته ئم ده نگه ی (ر) له (نانکه ر) دا بنه رته ییه و هی چاوگی (کردن) ه وک له (نانخوړ) دا ئه و (ر) ه بنه رته ییه. له وشه ی (نانده ر) دا ده نگه ی (ر) پاشگره نه ک بنه رته ی، چونکه له (دان) ده نگه ی (ر) پهیدا نییه. پاشگری (هر) له ئینگلیزیدا بی گرفته چونکه به هاروی له کار دیت.

به همه حال نووسهران، دهستيان خوش بخت، پهراويزی به کارهينانی پاشگری (مر)يان ليک کيشايه وه تا ئه وهی بیسه، کوژهر، بينه... و چهندين وشه دیکهش کهوتنه ناو نووسين و سهر زمانانيشه وه به لام نه زمانيوه (گوتهر) به کار هاتبيت، هويه کهش ئه وهی که ريژهی ئه و جوژه ناوی کارایه له فيعلی رانه بردوو و (داهاتوو) وه ورمه گيريت. (گوتن)يش له داهاتوودا دهبيتته (دهلئی). نه گهر (وشی، دهوشی) به کار هاتبايه دهگوترا (وشهر) وه که دهلین (گوشهر) له بری (عصارة). سهر ئه وهی که دهلین (وتی) به لام نالین (دهوتی) وه که دهشی بگوتري (دهوشی)... وه که گوتهر نه بیستراوه ههروه هاش (رهنه، برده، گرته، پیچه، شووشته)... جاری نه پشکوتوون. به همه حال ئه م پرونکردنه وهی وه ها کورت و لیقرتاو که زهره ريکی تیدا شک نابهم مه بهستی بنه رتهی نییه له وهی گوتم و به تمام بیلیم، ئه وهی مه بهسته شتیکی دیکه یه. جایه ز نییه ريژهی ناوی کارای سادهی وه (گوشهر، بينه...) به گردی به شدار بیت له پیکهينانی ناوی کارای ناساده، چ داپيژراو بیت و چ ليکدراو. له نموندها دهلیم ناشی له جياتی (نانخور، پياوکوژ، دووربين...) بگوتري (نانخور، پياوکوژ، دووربين...) بويه نابی بگوتري (ههلبهسته) راسته، ده زانين (ههلبهسته) ناوی بهرکاری دروست کردوو به لام ریمان هیه بجينه وه بو به کارهينانی (وی) فاعیل و بلین شيعر ههلبهستوو يان ههلبهستوی تهنه ها. له نووسینی مهيله و کوندها ئه م لایه نه م پرون کردوو ته وه به لام کی تاقهتی هیه شتی وه ها شرایه وه و ونوو به يادی خويه وه بلکینی. ليره دا دهلیمه وه که گوت: گورگی مه پرخواردوو مه بهستت ئه وه یه گورگه که مه ری خواردوو. ئینجا بشلیی: مه ری گوگ خواردوو، دیسانه وه هه مان واتات مه بهسته چونکه مه پرگورگ ناخوات. له دهسته واژهی (دزی مه پر بردوو) دزه که جیگهی کارای گرتوته وه. له (مه ری دز بردوودا) مه پرکه جیگهی بهرکاری گرتوته وه و دزه کهش کارا. که گوت (کابرای درو ههلبهسته) به ناچاری وشه (ههلبهسته) واتای فاعیل به دهسته وه ده دات، له مه شدا سه ريچی بی جییه چونکه کورده که خاوه ن زمانه که یه وه های رهفتار کردوو. نه گهر بو دهر بازبوون له ته گهره بلئی (کابرای درو ههلبهستوو) واتاکه ئه وه نابی که مه بهسته چونکه له م حالته دا دهسته واژه که سيفه تيکی کاته کی (وقتی) و تاکه پروودا و راده گيه نييت هه رچی (درو ههلبهسته، ته لاقخور، قولپر...) و ئه م ته رزه ريژه یه سيفه تی هه ميشه یی و خوو پیومه گرتن راده گيه نه ن. ته لاق خواردوو و قولپريو سيفه تی وه قتييان لی ده فامرته وه که

جاریک درو کرابیت و قول برابیت..

نهم باسه دریژهی به زور لایاندا ههیه، چی دیکهی لهسەر نارۆم. پهراویزهکانی کتیبی (نهنجوومهن...) گهلێک شتی سوودبهخش و نرخداریان تیدایه بهپهخنهی من بایبی سهری دهزریان لی کهم نابیتهوه، پهخنه تهنها بهر ئهو شۆینه دهکهویت که پهخنهی لی گیراوه دهخلی بهسهر شتی دیکهوه نییه، بن لیوختنیشی چ سوودی تیدا نییه بگره زهرمه بهخشه لهو پرووهوه که پروناکی دهشاریتهوه.

له لاپهه ۳۹ قهسیدهکهی سالم له ههموو بهیتیکیدا وشهی (چ) ههیه و له (نهنجوومهن...) به (چه) نووسراوه. لیژنه له ئاست (چهی بهیتی یهکهمدا بهری برپوه که (چ) راسته. سههرله بهری (چه) کان دهبی بکریته (چ) شکلی (چه) هی زمانی فارسییه. له مهه دا گرفت نییه، بهلام هندی پروونکردنهوهی دیکه پنیوستن له میسرهعی دووهمی بهیتی یهکهمدا (غنی و) دهبی بکریته (غنی و) له بهر کیشی شاعر. بهیتی ههره دواي پهراویزی ئهو لاپههیه که نووسراوه:

شاه خالته تهصویری خه لایق ناری

ظاهیره قودرتهی حهفت چه له بهرن و چه له بیر

سههرله بهری بهیتکه بههوی لیلی میسرهعی یهکهمی، هیچ واتا به دهستهوه نادات سههرپای نهوهی که میسرهعهکه خوی وهها لهنگه کهلکی پتوه نهماوه. وهک من بوی دهچم، دهبی دهقی بهیتکه نههه بیت:

شاهیدی خالیه تهصویری خه لایق ناری

ظاهیره قودرتهی حهقت چ له بهرنا چ له بیر

له پهراویزی لاپهه ۴۱ میسرهعی دووهمی بهیتیکی ناو (نهنجوومهن...) بهو شکله هاتوه که له دیوانی (ئهممه دی کۆر- چاپی مههاباد) دا ده دیتريت:

مهجنون ئاسا غهرقی خوینم لیم حهرام بوو خورد و خاب

نهم وشهیهی (خوین) دهبی (خوون) بنوسریت به پتی ئاههنگی میسرهعی یهکهم که دهلی:

بوو به بریان دهروونم چاو پر ئهسرین دل زه بوونم

لیتهوه دیاره (دهروونم، زه بوونم) داوای (خوونم) دهکات. میسرهعی دووهمی بهیتکه

له (ئەنجوومەن) دا وەھا ھاتووہ:

مەحبوببا وا بۆت جنوونم لێم ھەرامە خورد و خاب

ئەمەى (ئەنجوومەن) لەگەڵ ئاھەنگى سەرلەبەرى بەیتەكە ڕێك دەروات. وشەى (خوون) كوردیى ڕەسەنە. لە شیعەرى شێخ ڕەزادا ھاتووہ:

«وەكو شەخسى كە زارى كا لە دەستى دوژمنى خوونى»

پەراوێزى ژمارە (۵) ھەر لەو لاپەرەیدا ميسرەعێكى دیوانەكەى چاپى مەھابادى ھیناوتەوہ ئەمەتە دەقەكەى:

«با لە بەین لاچى حىجابە دلەبەر و ئافتابە»

ئەم دەقە نە واتای ھەيە و نە كێشیشى دروستە. دەبێ لە ئەسڵدا وەھا بووبى:

«با لە بەین لاچى حىجابە دلەبەرى ڕوو ئافتابە»

لە لاپەرە (۴۴) دا دىرى نۆيەمى موستەزادەكە (ھەر عەفوە خەيالى) تێدا ھاتووہ. دەبوو لێرە ھێما بو شەرحەكەى دیوانى نالى بكات كە لەویدا (فیردەوسە مەئالى) یە و ھەلەكەى پى راست بكاتەوہ چونكە وەك بزائەم لە ھەموو ئەو دیوانانەى نالى كە چاپ كراون ھەروەھا نووسراوہ جگە لەوہى كە (ھەر عەفوە خەلاتەم) لە ميسرەعى چوارەمدا ھاتووہ ئەم دووبارە كردنەوہى يەك تەعبیر لە نالى ناوہ شیتەوہ. دیارە فەيزى بەگ لە نووسینەوہدا شەبەنگى (ھەر عەفوە خەلاتەم) خوێ بەسەر زىھنیدا زال كەردووہ و بە داخوازی قافییە (خەلاتەم) بوو تە (خەيالى) كە لەگەڵ (نالى) ڕێك دیت بەو جۆرەى كە لەدوا يەكتەردا ھاتوون. ئەمەش شتێكە زۆر جارەن ڕوو دەدات بە تايبەتێ لێرەدا كە (خەلات) و (خەيال) بە دەنگ و بە شەكل نووسینیش لە يەكتەر نزیکن. ئەمە دەلێم لە حالىكدا نوسخەى (ئەنجوومەن) ھەكەى كە لێژنە لە بەر دەستیدا بوو دەسنووسى فەيزى بەگ بێت دەنا دەبێ بڵاين لە نووسینەوہى دوا كاتدا ھەلەى تى كەوتووہ. ھەر لەو لاپەرەیدا بەیتێكى موستەزادەكە كە چوارەمین بەیتىيەتى و لە شەرحى دیوانى ماموستای بيارەيدا بەیتى دەيەمىنە و ئەمەش دەقەكەيەتى لە ھەردوو دیواندا:

قوربانى بلالەم كە ھىلالانە ھەلاتووم

ھەر عەفوە خەلاتەم

لە شەرحى دیوانەكەدا ھاتووہ كە لە دیوانى نالى چاپى (گم-گىوى موكریانى) دا لە

جياتى (هالالانە) وشەى (بلالانە) ھاتووہ و ھەرئەھەندەى لە بارەوہ گوتووہ کہ (بلالانە) بە واتاى (وہکو بلال) ئەوہ دەبەخشى، نالى وەك کہ (بلال) لە جەور و ستمى قورەيشیہەکان ھەلاتووہ، ئەویش، واتە نالیش لەبەر گوناھى زۆر وەيا لە جەور و ستمى توركى داگیرکەر بۆ لای پيڤغەمبەر راى کردووہ.

من لە دەسنووسى دیکەشدا ئەم (بلالانە)م دیتووہ، ئەگەر وشەكە ئەسڵ بێت وەيا گۆراو بێت مەھارەت و جوانییەكى تێدايە شەرھەكە بۆى نەچووہ (بلالانە) ھەر وەك دەشى دووبارەکردنەوہى وشەى (بلال) بێت، بە بەرییەوہ ھەيە بخوێندریتەوہ (بلا- لانە) واتە (بەبى لانە) لە میاندا (بلا) ھەر بێیە وەك کہ لە شەرحى وشەى (مەلەكول مەوت- ملك الموت)، لە لاپەرە ١٥٤ى شەرحى دیوانەكەدا بە (ملى كەل مەوت) واتە (ملى وەك موباریكت) لێك دراوئەتەوہ... ئەم (بلا- لانە)یە لەگەڵ (ھەلاتووم) بە واتاى فیرارکردن پێك دێت. ئێمە نازانین كام جۆرە نووسینی ئەم وشەيە لە دەم و قەلەمى نالى ھاتووئە دەر ئەمما گومانم نییە ھەردوو جۆر بە دڵ و دەمى نالیدا ھاتوون ھەرچەند نووسین ھەر یەك شەكل ھەلەدەگریت، ھێندەش لەبارن و ئەوئەندەش مەبەستى قەسیدەكەن دەبى ھەردوو دەق دانیان پێدا بەئیندریت.

شەرھەكەى مامۆستای بیارەیی باش بۆ ئەوہ چووہ کہ دیتنى ھیلالى سەرى مانگ (بە تايبەتى مانگەكانى پەمەزان و شەووال و ذى الحجە و ربیع الاول کہ مونسابەى دینیان تێدايە) خەلات ھەلەدەگرى بۆیە نالى لە خەلاتى دەرکەوتنى خۆى وەكو ھیلال دەبى عەفو بکریت... ئەمە زۆر جوانە و جیى خۆیەتى، دەمینیئەوہ من زیدە خزمەتیکى ئەم بۆچوونە بکەم بەوہدا بلیم کہ خۆ بەقوربانکردنى بۆ بیلال وەھا رادەگەییەنى بەر لە ھەمووان دیتنى مانگی ذى الحجەى مەبەست بێت کہ لە کوردیدا پێى دەلێن (جەژنى قوربان). لێرەدا ئەوہش نابیتە بەرھەڵست کہ بگوترى جەژنى قوربان یەكسەر بە دوور دیتنى ھیلالدا نایەت و دە پۆژى دەكەوێتە بەینەوہ چونكە ھەر نالى خۆى لە شوێنیکى دیکەدا گوتوویەتى:

ھەر كەسێ پەروى تۆ دەبینى خۆى بە قوربانى دەكا

چونكە ئەبرۆى تۆ ھیلالى عیدە قوربانى دەوئ

لە لاپەرە ٤٦ى (ئەنجوومەن)دا قەسیدەكەى (رەفیقان من ئەوا پۆییم لە لاتان) چ لەلایەن چەژوہە بێت و چ لەلایەن دەرشتنەوہ، مالى ھەلالى كوردییە جگە لەوہ کہ

رۆیشتنی نالی له سلیمانی چ له ترسی تورکان بیټ و چ به نیازی هه ج بیټ ئەم گلهیی و گازاندهیه و پاكانه کردنه هه ئناگریت.

له لاپه ره ٤٧ میسره عی یه که می بهیتی پینجه می دهقی قه سیده که ی خوارووی لاپه ره که که نووسراوه: (وهرن بنواپن دوو چاوی پر له خوینم) هی که سیک نییه پیی بگوتری شاعیر وهیا به ئه ده بدۆست بناسریت. هه رچهند ناتوانم بلیم ئه سله که ی چی بووه به لام ئاشکرایه ئه مه نه ئه سله و نه فهسل. هه ر نه بی له بهر خاتری کیش ده بوو نووسرابایه:

وهرن سهیری دوو چاوی پر له خوینم

له واتاشدا بی بهش نییه. داخه که م، لیژنه هه مان میسره عی به دهقی ناله باریه وه دووباره کردووه ته وه وه که به لگه له سه ره هندی که گویا سۆزی مسته فا به گی کوردیی تیدایه. قووتی له نگه ر به زینی کیشی شیعه رکه هه رچی تام و شام هه یه له شیعه رکه دا کوشتوویه تی ئیتر سۆز له کویتو به بیټ (بنواپه به ره و کویتایی لاپه ره ٤٨).

قه سیده ی لاپه ره (٤٩) ی (ئه نجوومه ن) پینچ به یته. له شه رخی مامۆستای بیاره ییدا هه شت به یته.

بهیتی دووه می ناو (ئه نجوومه ن) و شه رخی مامۆستا نووسراوه:

له پرووت و قووتی وه که من پروو مه پۆشه

که وه صلی تویه قووتی عاشقی پرووت

من له نوسخه ی ده ستنووسی بلآونه کرایه وه دا دیتوومه له جیاتی (وه صلی تویه) نووسراوه (وه صلی پرووته). هه م له لایه ن دا پشته وه و هه م له لایه ن واتایشه وه (وه صلی پرووته) په سه ندتره که ها وئا هه نگتره له گه ل مۆسیقای به یته که و گونجاوتریشه له گه ل داواکردنی دانه پۆشینی پروو چونکه وه صلی (پروو) به دیارکه وتنی په یدا ده بی به لام دهرکه وتنی پروو ناکیشیتته وه سه ر وه صلی یار... ئه گه ر له میسره عی یه که مدا داوا ی گه یشتن به یاری کردبایه به جیتی خوی بوو بلی (وه صلی تویه قووتی عاشق) به لام که داواکه ی هه ر ئه وه منده بی که (پروو مه پۆشه..). ده بی بلی (وه صلی پرووت قووتی عاشقه).

بهیتی سییه می (ئه نجوومه ن) که ده لی:

ئه وه لیوی ئه تۆ بوو پر له خه نده

که وا شه که ر دهریاری گۆل ده پشکووت

له شهرحی دیوانی نالیدا بووه به بهیتی پینجه م و ئه مهش دهقیه تی:

له بهر خه ندهی له بی له علی ئه تو بوو

که و ا شه ککه ر ده باری گول ده پشکووت

له ته رجیحی ئه م ده قه دا شه رحه که ده لی: (... چونکه سه ره پای ره ساییی دار شتنه که شی لیو یاری به (له عل) وه سف کرابوو...) له لایه ن په سای و زه وقی شیعره وه چ گومان نییه له وه دا که ده قه که ی (ئه نجوومه ن) گه لیك شیرنتر و شاعیرانه تره. ئه و (له بهر) هی سه ره تای ده قه که شهرحی دیوانه که ی دا وه ته وه بهر هه لسه نگاندنی مه نتیقی و ئه و (عقویه ت) هی ده قی (ئه نجوومه ن) ی تیدا نه ماوه.

له لایه کی دیکه شه وه وه ک من له شیعر بگه م که لیو به (له عل) ته شبیه کرا به عاده ت تامی خوئی لی ده فامریته وه نه ک شه کز: له لاپه ره ٤٩٥ ی شهرحی مه لای بیاره پیدا ئه م بهیته ی نالی:

شه فیری چالی شور ی هه ر ده لیی له علی نه م که پاشه

حه فیری چاهی وشکی هه ر ده لیی چاهی زه نه خدانه

شه رح دراوه و له علی (نه م که پاش) ی به و له عله داناوه (خوئی لی وه شیرنرابی که کینایه یه له خو ش و به تام)، له عل له وانه نییه بخوریت هه تا به خوئی تامی خو ش بیت، خو که به (شه فیری چالی شور) ته شبیه کرابی هه ر به چاری له وه ده شوریت وه وه کو سه لاته خوئی بویت. ئه وه ی من بزانه له ری خویندنه وه ی شیعر ی شاعیرانه وه که لیو ی یاریان به (له علی نه م کین) ته شبیه کردوه، له عل بو خو ی وه که وه ره یکی کان خو ی به ده وریه وه ده بیت هه ر بو یه یه به (شه فیری چالی شور.. سویر) لیك چویندراوه، شه فیره که ش خوئی پیوه یه وه که له عله که. نالی که هاتوه مه دحی شته ناخوشه کانی ری حه ج ده کات هه ر یه کیك له وان به شتیکی سه ره خو ی دیاری ئیسک سووک ده شو بهینی وه که له م نمونه نا نه دا ده دیترین:

سماقی ئه حمه ر یاقووتی رۆح و ئاگری نه فس

حه صاتی ئه بیه ض شو بهی نه جم، ره جمی شه ی تان

مه گه سدار جه مه نزار

لاله یی حه مرا جگه ری (پرداغ) ی خورشید

سونبولی تاتا سه ری سه ودای په ری شان

له‌مه‌وه ده‌رده‌كه‌وێ، له‌علی نمەك پاش، واته‌ خوێ دەرکردوو، له‌علی راسته‌قینه‌یه و بۆ لای لیو ناچیته‌وه، له‌عله وه‌ك شەفیری چالە، یان شەفیری چالە وه‌ك له‌عله خویایوین.

نالی دۆستان لهم وه‌سفە‌ی ڕێی هه‌ج ده‌توانن خه‌به‌ریکی نه‌ینی وه‌رگرن ڕه‌نگه‌ بایه‌خیکی می‌ژوویی هه‌بێت. وه‌ك ده‌بینین وه‌سفە‌كه‌ هی بیابانی ده‌می هاوینه‌ كه‌ هه‌مووی قرچه‌قرچی هه‌ل‌پ‌رووكانی به‌ر هه‌تاوی سووتینه‌ری پێوه‌ دیاره‌. ئینجا نه‌گه‌ر بگه‌ڕینه‌وه‌ بۆ ئه‌و كاته‌ ته‌خمین‌كراوه‌ی كه‌ نالی تییدا ئاواره‌ بووه‌ یه‌كێك له‌و چه‌ند ساله‌ی ذوا الحجه‌ تیياندا كه‌وتووته‌ هاوین ده‌بیته‌ سالی ئاواره‌بوونی. من وه‌های بۆ ده‌چم كه‌ سه‌فه‌ره‌كه‌ی له‌ ته‌م‌و‌وزدا بووبێت نه‌ك هه‌ر له‌به‌ر زیده‌ گه‌رمای جه‌ه‌نده‌می ناو به‌یته‌كان به‌لكو له‌به‌ر زیده‌ ده‌لاله‌تی ئه‌م به‌یته‌یان:

قه‌تاد و عه‌رفه‌ج و خیطمی، عه‌ضات و عه‌وسه‌ج و ئه‌ثلی

چ دامه‌ن گیر و شین و دل نشینی ڕێی غه‌ریبانه‌

ئهم دره‌ختانه‌ له‌ ڕه‌مه‌لستانی بیابانی به‌ر هه‌تاوی هاوین به‌ شینی نامینه‌وه‌ تا ده‌گه‌نه‌ ئاب، با بلیم ئه‌و شینه‌ نابن كه‌ نالی وه‌ها به‌ ڕاشكاوی وه‌سفی شینییه‌كان خه‌ست بكاته‌وه‌. ئنجا نه‌گه‌ر له‌ ته‌م‌و‌وزدا ڕێی هه‌جی ب‌ری بێت ده‌بی چه‌ند مانگێك زووتر له‌ سلیمانی ده‌رچوبێت چونكه‌ بیگومان له‌ ڕێی سووریا و فه‌له‌ستینه‌وه‌ به‌ره‌و هه‌ج ڕۆییوه‌، ئه‌وسا بۆ نالی مه‌یسه‌ر نه‌ده‌بوو له‌ نه‌جه‌ف و كه‌ربه‌لاوه‌ بیابانی بی ئاوی گه‌رمای هاوین ب‌برێت، خو‌ مه‌علوومیشه‌ به‌ كه‌شتی نه‌چوووه‌ ده‌نا وه‌صفی بیابانی نه‌ده‌كرد. به‌ په‌راویز وه‌ها هاتوووه‌ كه‌ داستانی ئه‌سكه‌نده‌ر و خدری زینه‌ده‌ له‌ سووره‌تی (الكه‌ف)ی قورئان و له‌ ته‌وراتیشدا هه‌یه‌ گۆیا ئه‌سكه‌نده‌ری ذولقه‌رنه‌ین به‌ دوا ئاوی حه‌یاتدا گه‌راوه‌ و نه‌یدۆزیوه‌ته‌وه‌. سووره‌تی (الكه‌ف) باسی ئه‌سحابلکه‌هف و مووسا و پیاوچاكه‌كه‌ی كه‌ ده‌گوتری خدری زینه‌ده‌یه‌ ده‌كات. باسی به‌دوادا گه‌رانی ئاوی حه‌یات له‌و سووره‌ته‌دا نییه‌. ئه‌م حیکایه‌ته‌ی سه‌ر به‌ ئاوی حه‌یات له‌ به‌یته‌كه‌ی شیخ ڕه‌زا سه‌ری هه‌ل‌داوه‌ كه‌ ده‌لی:

دیوانه‌یه‌ شەخسیّ كه‌ به‌ غه‌یری له‌بی له‌علت

وه‌ك شاه‌ی سكه‌نده‌م طه‌له‌بی ئاوی به‌قاكا

کۆتاييى غەزەلەكەش بە ھەلەيەكى زەقەوہ کہ کيشى شيعرەكەى تىك داوہ
ھيلىراوہتەوہ:

سەر دانى لە ريى عەشق (رەضا) لازمە عاشق

بۆ يارى سەر و مالى ھەدەفى تيرى قەضاكا

بەيتەكە لە خۆوہ چارە دەكرىت كە لە جياتى (سەر و مالى) بنووسرىت (سەر و مال).
وشەى (عیشق) یش دەبى بچىتە جنى (عەشق) ھوہ. لە پەراويزدا (تاب) بە گەرما لىك
دراوہتەوہ دەبوو بە (تاو) لىك دريتەوہ كە يەك شتە لەمگەل (تاب) دا، تەنانەت (ھەتاو)
كورتكراوہى (ھورتاو) ھ. كوردى خوارووى كەركوك ھەر (خۆرەتاو) بەكار دەھيئن.

لە لاپەرە ۵۲ مىسرەمى دووہمى يەكەم بەيتى مەدحەكەى شىخ پەزا بۆ بابان لەنگە
چونكە لە جياتى (ئالى بەبە) نووسراوہ (ئالى بابان). لە پەراويزدا لىژنە نووسيوہتى،
ديوانى شىخ پەزا، چاپى بەغدا (ئالى بەبە) ى گوتووہ، ناشلى بەيتەكە لە
(ئەنجوومەن) دا لەنگە.

ھەر لە پەراويزى ئەم لاپەرەيەدا باسى كاوہى ئاسنگەر و كوشتنى (ئەژدەھا) و
ھيئاىە سەر تەختى فرەيدوون ھاتوہ. لىژنە ھەر ئەو مەندە دەلى كە رەچەلەككى درۆ
بۆ فرەيدوون ھەلبەستراوہ كە بە لاى لىژنەوہ فرەيدوون بە ئەسل كوردە. راستىيەكەى
لىژنە دەبوو پترى لەسەر بروت. بەش بە حالى خۆم چەندىكى تۆزىنەوہى نويم
لەبارەى ميژووى ئىزانەوہ خویندبىتەوہ شتىكم نەدیت لەمگەل داستانى (ضحاك،
ئەژدەھاك) پىك بکەوئ، تەنھا ئەو نەبى كە گويا (ئەزدىاك) ى دواين شای مادەكان
كوپى وەزىرىكى خۆى بە نەيىنى سەرپرې وگۆشتەكەى دەرخواردى باوكى دا، ئەمەيش
لە تۆلەى بى ئەمرى وەزىرەكە بوو كە لە دەمى بەو مەلەدبوونى (كوپش) لە كچى
(ئەزدىاك) ئەستىرەناسان تەئويلى خەونىكى ئەزدىاكيان بەوہ كرد كە ئەم نەوہيەى
دنیا دەگرىت ئەویش لە خۆى ترسا و مەلۆتكەى كۆرشى بەو وەزىرە سپارد كە لە
بىاباندا بىكوژىت، وەزىرىش نەيكوشت و بە شوانانى سپارد... تا گەورە دەبىت و
ئەزدىاك مەندالى نىزىنەى نابى و خەفەت لەوہدا دەخوات نىتر وەزىرەكە پتى دەلى
كچەزاكەى بەر حەياتە و بووہتە گەنجىكى لىھاتوو.. كۆرش كچەزای ئەزدىاك و كوپى
پاشاى پارس بوو كە ئەوسا پارس سەر بە حاكمايەتيى ئەزدىاكى ماد بوو.. ناوى
فرەيدوونىش گۆراوى (ئەرە ئىتە ئوونە) يە كە دەكاتەوہ (مارى سى سەر كوژ) و تارمايى

ماره‌کانی سەر شانی زوحاکی تێرا دیاره. مامۆستا جه‌میل پۆژیه‌یانی که نه‌ندامی لیژنه‌یه‌ هه‌موو میژووی ئێران‌ی به‌ ئه‌فسانه و توێژینه‌وه‌ی نوێیه‌وه‌ و له‌ گیرفانه‌کانیدا به‌ ئیتر بۆچی به‌ خه‌لیمان له‌ گه‌ڵدا ده‌کات؟ میسره‌عی دووه‌مین دوا‌ین به‌یتی قه‌سیده‌که‌ی شیخ ره‌زا له‌و لاپه‌ریه‌دا که نووسراوه‌:

ئابای فره‌یدوون فه‌ر و جه‌مشیدی هه‌شامتان

ده‌بوو بنووسری:

ئابایی فره‌یدوون فه‌ر و جه‌مشید هه‌شامتان

(فره‌یدوون فه‌ر) و (جه‌مشید هه‌شهم) ته‌رکیبی وه‌سفین، ئه‌و (ی)ه ئیزافه‌ به‌ دوا (جه‌مشید)ه‌وه‌ وه‌ک لووی زه‌ق بێ جێیه‌.

له‌ لاپه‌ره‌ ۵۳ له‌ میسره‌عی دووه‌می به‌یتی یه‌که‌مدا وشه‌ی (کاکه‌یی‌کانی) که ئیمکان نییه‌ فه‌یزی به‌گ وه‌های نووسیبیت، ده‌بی بجێته‌وه‌ سەر پێژه‌ی ره‌سه‌نی کوردی که به‌ ئه‌سل (کاکه‌یی‌یه‌کانی) به‌لام کورت ده‌کرێته‌وه‌ بۆ (کاکه‌یی‌یه‌کانی) ناشی (کاکه‌یی) ببێته (کاکه‌یی)، ئه‌م گۆکردنه‌ هی ناوچه‌ی سلێمانیه‌ و پشت له‌ ده‌ستووره‌ وه‌ک که (مه‌ند) ده‌کرێته (مه‌نگ) وه‌یا رۆیشت، پۆشت - ده‌روه‌ست، ده‌رۆست - له‌ شه‌رحه‌که‌ی مامۆستا بیاره‌یدا له‌ جیاتی (گوێدریژ) نووسراوه‌ (گوێریژ) دیتوومه‌ قه‌رده‌اغ بووه‌ته قه‌راغ... ئه‌م جووره‌ به‌کاره‌ینانه‌ له‌ نووسیندا جایه‌ز نییه‌ هه‌رچه‌نده‌ زۆریه‌ی نووسه‌ران خه‌لقی سلێمانیش بن و غه‌یری ئه‌وانیش له‌ پێی جوورته‌نه‌کردنه‌وه‌ پێره‌ویان لێ بکه‌ن. له‌ نموونه‌ی به‌لگه‌دا ده‌لێم وشه‌ی (سۆم‌الی) له‌ رسته‌دا ده‌بێته (ئه‌م پیاوه‌ سوما‌لییه‌ - نه‌ک سۆم‌الییه‌) که‌واته‌ به‌ خسته‌سه‌ری ئه‌مرازی (ه‌کان)ی ناساندنی کۆ ده‌بی بلێن (سۆم‌الییه‌کان) نه‌ک (سۆم‌الی‌کان) چونکه‌ ئه‌مرازه‌که‌ (ه‌کان)ه‌ نه‌ک (ئێکان). ه‌ینده‌ هه‌یه‌ به‌پێی ده‌ستووری کورت‌کردنه‌وه‌ ده‌شی بنووسری و بگوتریت (سۆم‌الیه‌کان) له‌وه‌شدا یه‌ک (ی)ت قرتاندووه‌ ته‌ک ئه‌مرازه‌که‌ت شیواندووه‌. له‌ جیاتی (ئه‌م‌ینداریتی) ده‌بی بنووسری (ئه‌م‌ینداریه‌تی). تۆ ده‌لێی (فلانه‌ که‌س برسیه‌ - نه‌ک برسیه‌) هه‌ر به‌و پێیه‌ ده‌بی بلێی (فلان برسیه‌تی) - نه‌ک برسیتی (هه‌روه‌ها له‌ جیاتی (برسیتی) بۆ (جوع) ده‌بی (برسیه‌تی) به‌کار بی‌ت ئیتر هه‌ز ده‌که‌ی به‌ هه‌له‌ دوو (ی)ه‌کان لێک جودا‌که‌وه‌ و بنووسه‌ (برسیه‌تی). (جودا بکه‌وه‌) راسته‌ نه‌ک (جودا بکه‌ره‌وه‌) چونکه‌ پێژه‌ی فه‌رمان له‌م کاره‌ (بکه‌)یه‌ نه‌ک (بکه‌ره‌) هه‌روه‌ک (بده‌وه‌) نه‌ک

(بدرهوه)، ئیمه دهزانین (له‌دان، دانهوه) دا دهنگی (ر) په‌یدا نییه وهك به ئەسل له (کردن) په‌یدایه. دهشی به پښه‌یهك له پښه‌كانی قیاسی زمانیدا له وشه‌ی (خواردنهوه) دا بۆ فرمان بڵین (بخۆرهوه) هه‌رچهند نالین (دهخۆرمهوه) به‌لام كه ویستت به یه‌كێك بڵی بۆ جاری دووهم دهرمانه‌كه بخوات ده‌بی بڵی (ديسان دهرمانه‌كهت بخۆه). لهو جوړه لیكدانه‌وه‌یدا زمانزان و نووسه‌ر ده‌بی زāl بیت به‌سه‌ر عاده‌تگرتنی ناره‌وای ناوچه‌یی چونكه زمان هی هه‌موو میلله‌ته و ده‌بی ده‌ستووراتی په‌سه‌ن و په‌سه‌ندی تیدا به‌كار بیت. زاری پارس بووته‌ قالبی ئەده‌بی و په‌سه‌نی زمانی فره‌نسه‌یی به‌لام نه‌هاتوون كه (ر) دهرده‌پن ئەو (ه) به (غ) بنووسن چونكه خه‌لقیكی زۆری فره‌نسه هه‌ر به (ر) له‌كاری ده‌هینن.

له جوړی ئەم به‌كاره‌ینانه‌ی نادرستی (برسیتی، كاكه‌ییكان...) ئەوه‌یه كه وشه‌ی وهك (سویر، خوین، دوینی...) دوو دهنگی سه‌ربه‌خۆ و جودای (وی) تییاندا ده‌كه‌ن به دیفتۆنگ كه بریتیه‌یه له تیه‌ك‌لبوونی هه‌ردوو دهنگ. من له نووسینی هه‌فتاكانمدا به ئیسپاتم گه‌یاندوه‌وه كه (سویر) و هه‌رچی وهك ئەو هه‌یه دیفتۆنگی تیدا نییه شایه‌دیش شیعرى نالیه:

هه‌ر جوگه‌ وو جیگایه‌ كه‌وا سوور و سویر بی
جی جۆشه‌شی گریانى منه‌ خوئ نه‌رژاوه

جا ئەگه‌ر (سویر)ت كرد به دیفتۆنگ به‌یتكه‌ له‌نگ ده‌بی‌ت و له‌ شیعر ده‌شۆریت.
ئهمه‌ش به‌یتكی دیکه‌ی نالی بنواره‌ لاپه‌ره‌ ٣٦٨ ی شه‌رحی نالی:
بیزاره‌ له‌ تۆ ئیسته‌ هه‌ماغوشی عه‌دوته
دونیا كه‌ دوینی حه‌ره‌می موخته‌ره‌مت بو
وشه‌ی (دوینی) به‌ دیفتۆنگ شیعه‌كه‌ی پی ده‌مریت.

له‌ غه‌زه‌له‌كه‌ی كوردی، لاپه‌ره‌ ٥٤ ی ئەنجوومه‌ن، دوو جار (عشق) هاتوه‌ ده‌بی (عیشق) بی‌ت ئیتر له‌ هه‌ر شوینیکی دیکه‌ش بی‌ت پۆیسته‌ راست بكریته‌وه.
له‌ به‌یتی شه‌شه‌می غه‌زه‌له‌كه‌ (عه‌ره‌سه‌) نووسراوه‌ ده‌بی (عه‌ره‌سه‌) بنووسریت و بخویندریته‌وه‌ دهنه‌ به‌یتكه‌ له‌نگ ده‌بی. له‌م ته‌رزه‌ شوینه‌دا شاعیر پێ به‌خۆی داوه‌ هه‌ندی وشه‌ به‌و جوړه‌ بخوینیته‌وه‌ كه‌ كیشی شیعر ده‌كات وهك كه‌ نالی ده‌لی:

بنازم به‌م ته‌جه‌للایه‌ چ خورشید و بلووریکه‌

وشه‌ی (ته‌جه‌للا) له (ته‌جه‌للی-تجلی) یه‌وه گۆزاه‌وه وه‌ک که کورد به‌شاعیر و نا شاعیرییه‌وه ده‌لێن (ته‌مه‌ننا، ته‌وه‌للا، ته‌حه‌دا...) نالی (ته‌مه‌ننای مردنی پیراره‌ی) گوتوووه.

له‌ په‌راویزی هه‌مان لاپه‌ره‌ لیژنه‌ به‌یتکی له‌نگ و لۆری له‌ دیوانی کوردی (چاپی به‌غدا ۱۹۳۱) وه‌ هیناوه‌ که‌ له‌ ده‌قه‌که‌ی ئه‌نجوو مه‌ندا نییه‌، ئه‌مه‌ش شکلنووسی به‌یته‌که‌یه‌:

وه‌کو طه‌یریکم که‌ گوم بووبی له‌ لانه‌ی
هیلانه‌واز و هه‌رداو هه‌ردم ئه‌مرۆ

میسره‌عی یه‌که‌می به‌م ده‌قه‌ که‌لکی پتوه‌ نییه‌، په‌نگه‌ ئه‌مه‌ی لێره‌دا ده‌ینووسم راست بێ:

وه‌کو طه‌یریکم گوم بووبی له‌ لانه‌

ده‌مینیته‌وه‌ میسره‌عی دووهم به‌خۆی و وشه‌ی (هیلانه‌) یه‌وه‌ که‌ کیشی ته‌نبه‌ل کردووه‌ و له‌بار ته‌بیاتی مندا له‌ کوردی ناوه‌شیته‌وه‌. میسره‌عی دووهم ده‌بیته‌ (خه‌به‌ر)ی میسره‌عی یه‌که‌م له‌ به‌یتی یه‌که‌م. به‌یتی شه‌شه‌می غه‌زه‌لی لاپه‌ره‌ ۵۵ وشه‌ی (کۆی) تیدا ده‌بی بکریته‌ (کۆی) ده‌نا کیشی له‌نگ ده‌بیت و له‌ په‌ونه‌قی ئه‌و شیعره‌ نازک و پپ سۆزه‌ که‌م ده‌کاته‌وه‌.

له‌ لاپه‌ره‌ ۵۶ (سه‌رگه‌شته‌و) ده‌کریته‌ (سه‌رگه‌شته‌وو). به‌ر له‌و، وشه‌ی (بوون) یش ده‌بی ببیته‌ بره‌گه‌یی و بنووسری (بوو وون) ئه‌گه‌ر شاعیر گوتبای (بوونه‌ته‌) له‌ جیاتی (وا بوو وون):

کوللی عاله‌م بوونه‌ته‌ سه‌رگه‌شته‌و و هه‌یرانی عیشق

میسره‌عه‌که‌ بێ عه‌یب ده‌بوو. له‌ به‌یتی سییه‌مدا (غه‌واصان) ده‌کریته‌ (غه‌واصان).

میسره‌عی یه‌که‌می به‌یتی دووهمی لاپه‌ره‌ ۵۷ که‌ نووسراوه‌:

شه‌مس و مه‌ولانا و مه‌نصور که‌ی به‌ سێر مه‌هره‌م ده‌بوون

ده‌بوو بنوسری:

شه‌مس مه‌ولانا و مه‌نصور که‌ی به‌ سیر مه‌هره‌م ده‌بوون

(پێژه‌)ش له‌ میسره‌عی دووهمدا (پێژه‌)یه‌ چونکه‌ وشه‌که‌ فارسییه‌.

له په پړاويزی لاپهړه ۵۸ باسی مهنصورى حملاج هاتوو، له ناو تويزی سرگوزشتهی ژيانی گوته يکی مهشورى لى دهگيرپټه وه (أنا الحق) که بوو به هوى مهلواسینی. ليزه دا جنى خوږه تی بلیم (فریدالدینی عه طار) هم دوو بهیته ی له پاکانه ی حملاج به من گه یشتوو که نه مه دهقه فارسیه کهیتی به رینووسی کوردی:

دهرئا دهروادى یی ئه یمن کی نانجا
درهختی گو یه دهت ئینی نه نه لالا
رهوا باشد نه نه لالا نه ز درهختی
چرا نه بوهد رهوا نه ز نیک بهختی

واته: تو بگه وادی ئه یمن که له ویدا درهختک پیت دهلئ (أنا الله = أنا الحق) که (أنا الله) له درهختک رهوا بیت بوچی رهوا نه بیت له بهخته وهریک. وشه ی (دهرئا) به (دهر) دهخویندریته وه.

له په پړاويزی لاپهړه ۵۸ وشه ی (غوطه وهر) به قووت خواردوو له گوما واتای لى دراوته وه. ئینجا ته گهر قووت خواردوو به واتای زاد خواردوو بیت؟ شتيکه من نه میستوو. وهك بزائم به واتای مهله که ر دیت. له میسرعه ی یکه می غه زهلی لاپهړه ۵۹ وشه ی (شاهی) له نگى کردوو دهبی (شه ی) بیت.

له په پړاويزدا میسرعه ی یکه می بهیتی دووهم (ته ماشای) دهکړته (ته ماشای) له بهر خاتری کیش له میسرعه ی دووهمیشدا (رم) دهبی (رم) بیت. نهختک خوارتر (سه ودا ی عه شق) دهکړته (سه ودا ی عیشق). میسرعه ی دووهمی بهیتی پینجه م که دهلئ:

سهرهسته بی به ویصالت سکه ندهری

دوو هرکه ی که مه بوو ته ۱۲ پرگه یی له جياتی ۱۴ ناشزانين چون چاره سر دهکړت و ليزنه شه لايدا نه چوو. بهیته که هه مووی ته ماویبه و خو ی به مهعنا یکی ئاشکراوه بهند ناکات. پیشتريش میسرعه ی ئه بهیته ی (رم-پهم) ی تیدایه وها ته ماوی بوو ئنجا ته گهر له جياتی (نیکو پهم) بلین (نیکو پهم) و بهیته که هم دهقه ی بدریتی:

نه ز دیکه بی به من له ته ماشای ئایینه

نه ز به سکی دیده مهست و نیکو پهم و دل بهری

واتاکه ی چی به دهسته وه ده دات؟ ته گهر (پهم) مایه وه واتای چیه؟ ئایا مه بهستی

ئەوھىيە بىلەن: ۋەختە ئاۋىنە ۋەك منى لى بى بەتەماشاكردىنى تۆ [ۋاتە ھەستى بجوۋلى]
چونكى يەكجار دىدەمەست و جوانرەنگ و دلپەرى؟ لەم مەعنايەدا فەرق پەيدا نابى
نەگەر يار تەماشاي ئاۋىنەى كرديى يان ئاۋىنە تەماشاكر بىت. (نەزىكە بى) لە
جىياتى (نيزىكە بى) يە.

ۋەشى (لەشكەرى) لە كۆتايىي غەزەلەكەدا بوۋەتە (لەشكەرى):

تۆ شاھى حوسنى يو (سالم) بى چارە لەشكەرى

كورد دەلى لەشكر، فارس دەلى لەشكر كە ھاومۇسىقا و ھاوپەويىيەى قافىيەكانى
سەرلەبەرى غەزەلەكەيە. دەبينىن گوتى (شاھى حوسنى) نەك (شاى حوسنى)... بىشتەر
گوتى (نەزىكە) نەك (نيزىكە) خۇ كىشى شىعريشى پى تىك نەدەچوۋ:

لە لاپەرە ۶۰ ۋەشى (طوپرە) كۆتايىي مىسرەى يەكەمى غەزەلەكە دەبى (طوپرە)
بىت.

مىسرەى كۆتايىي غەزەلەكە كە دەلى (ھەر چ خەيالى من ھەيە دەيلىم و ۋە
بەرتەرى) لە شىعر شۆراۋە بوۋەتە قسەى بازارى، دەبى بنوسرىت:

ھەرچى خەيالى من ھەيە دەيلىم ۋەبەر تەرى

ياخود:

ھەرچى خەيالى من ھەيە دەيلىم و بەرتەرى

لە پەراۋىزى لاپەرە ۶۱ دا (جىھان ئارا) بە (جىھان پازىنەرۋە) لىك دراۋەتەۋە، ئەم
رېژەيمى ۋەك (پازىنەرۋە) بىشتەر قسەى لى كرا كە گوتمان لە ناۋى كاراى داپىژراۋ و
لىكدرائى سەرلەبەرى كەرتى فاعىل لە فىعلەكەۋە بۇ ئەو تەرەزە وشانە بەشدار بىن،
لە نمونەدا دەيلىم كە (گوشەر) بە واتاى (عصارە) بوو ناشى بلىين (بان گوشەر) دەبى
(بان گوش) بەكار بھىين. دەليين (نانخور، پياۋكوژ..). نەك (نانخورەر، پياۋكوژەر). لە
كارى پازاندنەۋەشدا دەليين (پازىنەر، پازىنەرۋە) مادەم بە سادەبى لەكار بىت بەلام
ئەۋىش لە شكلى فاعىلى داپىژراۋ و لىكدرائى دەبىتە (جىھان پازىن، جىھان پازىنەرۋە).
من گوئىبىستى ھەردوۋ رېژەى ۋەك (پازىن، پازىنەرۋە) بووم بەلام بە زۆرى شكلى
كورتەكەى بەكار ھاتوۋە. لە نمونەدا، كابرايەك قەرز نەداتەۋە پىي گوتراۋە
(قەرزەدەر). دەليين (پەحمەت لە ئاۋخور) ھەرچەند رېژەكە لەگەل (نانخور) بىش تىكەل
دەبىت. پەتىكى ولاغى پى بېستىرەتەۋە (پەتى ولاغ بەست) لى لى خۇش دىت نەك (ولاغ

به‌سته‌وه). به‌هه‌مه‌حال هه‌ردوو پێژه ده‌ستوورین هه‌رچه‌ند کورت‌تره‌که هه‌راوتریش و ئێسک سووک‌تریشه. ئه‌مما ببه‌رای ببه‌رای (جیهان رازینه‌ره‌وه) و هه‌ی وه‌ک ئه‌و له‌ کار نایه‌ن مه‌گه‌ر له‌ حاله‌تی زنده‌ ده‌گه‌من نه‌بێ وه‌ک ئه‌م حاله‌ته‌ی هه‌ر ئێستا پوونی ده‌که‌مه‌وه. ده‌زانی (په‌ز بپینه‌وه و مه‌ی بپینه‌وه) له‌ که‌سب و کاری په‌زداری و مه‌ی‌داریدا سالی جارێک له‌ کژێ خۆیدا ده‌ردێت.

که سځي ږمډ دهېرېته وه پټی دلّین (ږمډېر) هرچی مېر دهېرېته وه (مېرېرېموه) ی بؤ به کار دیت. ئەم ماملەت جوداییه له وموه هاتوو که له (ږمډ بریندا) لکی میوه کان له میوه کان دهېرېته وه و به شځی زیندەلی بهرهمهینى دار میوه کەن. هرچی خورییه ئەو به شه زیندەله و بهرهمهینه نییه وهك گوشت و ئیسك و دەست و قا. لکه میوه که ی دهېرډریت و ئەو ی نابردریت وهکو یهکن له لایه ن ته کوینی داره که وه هر ئەوهنده فرق هیه یهکیان به قوربانى ئەو ی دیکه دهکریت. لهو تهرزه حالاندا ناخوهری کورد به سهلیقه رەفتاری زیرهکانه ی کردوو ئەمما پڤویسته شارمزی زمان به دوا ئەو تهرزه وشاندا بگهړیت و جودایان بکاته وه ئیتر له ژیر هر بهند و بابیکی زمان بیت. وهها دهبی له بهر تهنگانه ی بی دهرفته ی له نازادی ته عبیر یهك ریژە ی فیعل بؤ دوو واتای لیک جودا به کار هاتوو له نمونەدا دهلّین: ناز و دارا ماره بری یه کدین- دهشگوتری ماره برپاوی یه کدین. دهشلّین: مه لای ماره بر ته شریفی هینا. ئنجا لیژەدا به کارهینانیکى زمانى پڤزمانى هیه ههتا بلّی ورد و قووله، دهلّین: ناز و دارا ماره برپاوی یه کترن و ماره بری مه لا حهسه نن... ناگوتری ماره برپاوی مه لا حهسه نن... بمبهخشن له م دريژە پیدانه هرچهند باسه که زوری به بهروه ماوه تهنها ئەوهنده دهخمه سه سر قسه کانم که بلّیم ئیمه دواى ئەو ی وشە ی (بزوين) مان هه لېژارد و په سندی شمان کرد بؤچی په ره به دهستوره که نه دهین له هه موو ئەو کارانه ی وهك ئەمیان که به هو ی (اندن) وه بوونه ته تپه پ؟ بؤچی نه لّین: لکین، هه ژین، سوورپین، سووتین، پسین، رفین...؟ چییان له بزوين که مه ئەوه نه بی لهو کورترن که دهزانین بزوين له بزواندنه وه هاتوو که وهك برژاندن بره گیه کی لهو چهند فیعله زیادتره. بزواتن بزئویی لی که وتوو هته وه وپرای یهك ریژە دهگمه نی دیکه ش که بریتیه له (بزؤز) که چهند تاکیکی وهك خو ی شک ده بهم: (کولؤل، فسؤس، شرؤر- [نهك شرؤل]) هرچی ریژه ی (شرؤل) ه بریتیه له (شر+ؤل). بگهړیته وه بؤ لاپه ره ۲۲۰-۲۲۲ ی (زاراوه سازیی پیوانه)، دهبینی له (شل) وشە ی (شلؤل) و له (کهرت) وشە ی (کهرتؤل) م

پیشنیاز کردوو: (شَلُول) بۆ که سێک که هه می شه خا و و خلیسک بی، (که رتۆل) بۆ شتێک بێت که رت که رت و بر بر بێ به لām به یه کدییه وه نووسا و بن وهک (بربره ی پشت، هه ندی زنجیری سه عات، هه ندی جو ره بازن و گه ردا نه...) زنجیری ده بابا به که رتۆله...

له لاپه ره ٦٣ ی ئه نجوومه ن چه ند تیبینی هه یه، میسرعه ی دووه می به یتی دووه می غه زله که ی سالم ده بی وشه ی (نیشته ر) به سی برگه یی بخویندریته وه (نی ش ته ر) به قورسکردنی دهنگی (ش) تیییدا ده نا له نگ ده بی. میسرعه ی دووه می به یتی سییه م (ته رازووی) نه ک (ته رازووی) ده خویندریته وه هه ر له به ر کیش. له میسرعه ی یه که می ش (بۆ سه و) نه ک (بۆ سه) ده ست ده دات. له په راوێزدا میسرعه ی یه که می به یتی سییه م که ده لی:

وه وعلی ئه کسیره وه لی زه حمه ته

ده بی (ئیکسیر) بنووسری ت. میسرعه که یه ک برگه شی که مه، له جیا تی ١١ برگه ١٠ برگه ی هه یه. ئاشکرایه له کو تاییدا وشه یه کی برگه یی په ریوه وه یاخود وشه یه کی درێژتر له (زه حمه ته) هه بووه له نووسینه ودا گوژاوه.

له په راوێزی لاپه ره ٦٤ لیژنه بۆ واتای غه زله که ی نالی (له دوگمه ی سینه..). هه واله مان ده کاته وه بۆ شه رحه که ی مامۆستای بیاره یی. ده بی بَلیم به ریکه وت یا هه ر چو نێک بێ من یه که م که س بووم که له ته له فزیو نی کوردی له سالیکی هه فتا کاندای واتای ئه م غه زله م لێک داوه به جو رێک ده رم خست وشه ی (دوینی) له ده سه وازه ی (دوینی نوێژی شیوان) دا بۆ پرکردنه ری میسرعه ی شیعر نه هاتوو، ئه م (دوینی) یه هه ردوو واتای (هه لات) به فیرارکردن و ده رکه وتنیش به ده سه ته وه ده دات.

له دوگمه ی سینه دوینی نوێژی شیوان

به یانی دا سفیده ی باغی شیوان

له خه وفی طه لعه ت پوژ هه ر وه کو شیت

به پرو زه ردی هه لات و که وته کیوان

له لایه ن واتای فیرارکردنه وه، دوینی نوێژی شیوان له دوگمه ی سینه ته وه، سفیده ی باغی شیوان به یانی دا. له ترسی ئه و طه لعه ته پوژ به پرو زه ردی هه رای کرد و که وته کیوان به ره و ئا و بوون.

بۆ واتای ده رکه وتن: دوینی نوێژی شیوان پوژ له دوگمه ی سینه ته وه دی تی سفیده ی

باغی سیوان بهیانی دا، ئەمڕۆ سبەینەکە دەرکەوت زەرداییی ترسی دوینی پێوه دیار بوو کە وەک شت کەوتە کێوان. لەطافەتیکێ شرایەوش لەودایە کە باغی سیوان (بەیان) بدا واتاکە ی ئەوێش هەڵدەگرێ وشە (بەیان) بریتی بێ لە کۆی وشە (بە ی - بەهێ). بەو پێیە مەمەکانی یار بە سێو و بە بەهێش تەشبیھ کران. دوا ی ئەم و اتا لێدانەوێە چەند پۆژیکێ پی چوو نامەیک لە مامۆستا مستەفا سەلح کەریمەوێە هات (وەک لە بیرمە) خوێشامەدی لەو و اتا لێدانەوێە دەکرد.

لە لاپەرە ٦٥ بەیتی پێنجەمی مەدحەکە (تاقمی مومتازی شاھ) بۆ میسرەعی دوووم دەقیکم دیتوو لە کۆنەوێ لە جیاتی (ئەلطفاف) وشە (ئەنوار) ی نووسیوێ:

صەحرا بە تەجەللی دەکەنە وادیی ئەیمەن

قامەت شەجەر و مەظھەری ئەنوار ی ئیلاھن

لە دیوانی نالی چاپی عەلی موقبیل و گیوی موکریانیش (ئەنوار) هاتووێ. جوانی و لەباریی وشە (ئەنوار) کە هەم بەواتای جەمعی (نور - پووناکی) و جەمعی (نور - نەور - غونچە) لێ دەدرێتوێ، لەوێ دێت ئەگەر (نور) بەواتای پووناکی وەرگیرێن دەزانین (وادی ئەیمەن) لە طور پووناکیی لێ بوو لە درەختیکەوێ هەڵدەستایوێ. کەواتە ئەو تاقمە مومتازە کە تەجەللی بکەن و خۆیان دەرخەن سەحرای بێ دار و سەوزایی دەکەن ئەو وادیی ئەیمەنە نوورانییە. کە (نور) بەواتای (غونچە) وەرگیرێ ئەوسا تاقمە مومتازە کە قامەت شەجەرەن هەم حەقیانە دنیا بە تەجەللی بکەن وادیی ئەیمەنی خاوەن درەخت و هەم دەشبەنە دیارگە (غونچە) ی خودایی کە بەو قامەت شەجەرەنەوێە و بەدرەختەکە وادی ئەیمەنیشوێە هەیه. وشە (تەجەللی) ئیشارەتە بۆ نایەتی (فلما تجلی للجیل...) کە لە وادی ئەیمەنی بوو. لەو لاپەرەدا بەیتی حەفتمی مەدحەکە بەپێی دەقی (ئەنجوومەن) بەوشە (لایق بە بەدەن) دەست پی دەکات. لە پەرپاویزی ژمارە ٤ دا ئیشارەت هەیه کە دەقی شەرحەکە مەلای بیارەیی بە (لالەن بە بەدەن) دەست پی دەکات. بێگومان دەقی شەرحەکە پەسەندترە.

لالەن بە بەدەن ئەطلەسی ئەخضەر کە لەبەرکەن

نەورستە گۆلن، بەستە لەگەڵ دەستە گیاهن

ئەو نەورستە گۆل ئەو لالە بەدەنەنە دەریتوێ ئەگەر (لایق بە بەدەن) بێت دەبی

ئىمە لە خۆمانەو ھە يارمەتیی شیعەرکە بەدەین و بۆلین مادەم بە نەورەستە گۆل تەشبیھ کران لەخۆو ھەبى درکاندن بەدەنیان دەبیتە گۆل، (لایق) یش جینی خۆی دەکاتەو ھەبەدا کە ئەطلەسى سەوز بە بالایانەو ھەو ھە گىایە سەوزیە لەگەڵ دەستەگۆل بەستراون.

لە ئەنجوومەندا مەدحەکە (۸) بەیتە، لە شەرحی مامۆستادا (۱۱) یە، لەمیاندا نازناوی (نالی) دوو جار ناسراوە، لە ئەنجوومەندا بەیتی تێدا نییە بە نازناو ھەو. لە پەرەوێزی لاپەر (۳۴۵) ی شەرحەکەدا ئەم دیاردەییە نامەئلووفە و (ئالۆزییەک لە داوینی ئەم پارچە شیعەر ھەو ھەبە ئىمە سەرمان لى دەر نەکرد - بە تەعبیری شەرحەکە خۆی) بە ئىنساف ھەو دانى پێدا ھینراو ھەبە لێرەدا پێویستە بۆلیم داواین بەیتی ناو شەرحەکە کە بۆ جارى دوو ھەم نازناوی شاعیر دەھێنیتەو ھەبە ئىمە نییە بە نەزىمى نالی و ھەبە شاعیرى کى لێو ھەبە شاعیرى دیکە دا بندرى.

«نالی»: بە خودا ھەبە دەپرنجینی دلى خۆت

ئەم طاقمە مەخصوصە ھەموو صاحبى جاھن

دلى پەنجاندنى چى؟ ھەبە چونکە طاقمەکە صاحبى جاھن دەبى دلى شاعیر لە جىاتى گەشە بکات بپرنجى؟ من وای بۆ دەچم، کابرایەکى نیمچە شاعیر ھاتو ھەبە وشەکانى قافیەى دەبەیتى قەسیدەکەى پێز کردو ھەبە بریتىن لە: شاھ، سوپاھ، ماھ، کولاه، نىگاھ، ئىلاھ، سیاھ، گىاھ، گوناھ، راھ، ئاھ و سەرچولەیان یازدە ھەبە ھەبە ئىمە ھەبە دوو وشەى قافیەى بەیتى یەکەم ژمارەکە لە ھەبە بە یازدە دەگە ھەبە، ئىتر بەدلى داھاتو ھەبە وشەى (جاھ) لەو ھەبەدا مەغدوورە و لە بىر کراو ھەبە خیرى خۆى ڕوو لە نالی دەکات و بە جۆرىک کە بۆى لواو ھەبەیتى یازدەمین قەتار دەکات و وشەى (جاھ) بەپاشەلێیەو ھەبە ئىمە ھەبە بۆیە لە نالی دەسەلمىنین کە سەرەتای بەیتى نۆیەم (بۆ سەیرى) بێت و سەرەتای بەیتى دەیەم (بۆ زولف) بێت چونکە ھاتو ھەبە شاعیرانە لە پێشدان تەنھا (صوفى) ھەبە ئىمە لەو ھەبەدا بن سەیرى سەر و قەدان بکەن، ئەمجار بۆ (زولف و ڕوخ و ئەبرووى ھەبە زولفى سیاتان) پەرەوێزى مەفتوونانى لىک کێشاو ھەبە تا (عالم ھەبە نالی ھەموو...) بکەو ھەبە جغزى بەیتەکەو ھەبە نەک ھەبە صوفى... لەمە زیاتر داوا لە شاعیر ناكریت.

بەداخەو ھەبە لێژنە لە پەرەوێزى لاپەرە ۶۶ کە لە ئاست مىسرەعى یەکەمى ناو پەرەوێزەکە کە ئەمە ھەبە:

تهنهایی سه‌مەن بەرگی بەتەوشە کە لەبەر کەن دەلی: (تەنهای) راسترە گۆیا (تەنها) کۆی (تەن)ە، بەو پێیە دەبی بەلای لیژنەو (تەنهای) بە (تەنهایی) لێک درابێتەو لەوێشدا لیژنە بە سەهوو چوووە چونکە لە (تەنهایی سه‌مەن) هەمان کۆی (تەنها) مەبەستە بەلام لەبەر کێشی شێعر دەبی ئەو (ی)ە کەسەری بدریتی، لەوێشدا نالی پێپەوی یەک لە جەوازاتی هەلبەستی کوردیی کردوو، چ تێکردنی (ی) ئیزافە و وەسف بێت و چ تێکردنی (و)ی عطف بێت بۆ کێشی شێعر ماملەتی پەوا حیساب دەکریت وەک کە لە کۆتایی مەدحەکە ی ناو شەرحی مامۆستادا نووسراوە.

بۆ زولف و روخ و ئەبرووی چوون زولفی سیاتان
عالم وەک نالی هەموو با نالەو ئاهن

جاریکیان (ئەبروی) بە (ئەبرووی) هات جاریکیشیان (نالەو ئاه) بە (نالەو ئاه)
هات ئەگەر (ئەبرووی) بە دوو برگی یی بخویندریتەو بەیتە کە لەنگ دەبێت.
هەروەهاش (نالەو) لەجیاتی (نالەو) بەیتە کە لەنگ دەکات. نالی خۆی لە بەیتیکی
غەزەلیکیدا دەلی:

بە لا گەردانی بالات بم ئەگەر چووم
فیدای هیندوویی خالت بم ئەگەر مام

دەبینی (ی)ی (هیندوویی) تێر کردوو لەبەر کێشی شێعر، نەگوت (هیندووی).
هەلبەت (تەنهای)ش هەر لەو بوارەو هاتوو و جێی ئیشکال نییە. سەیریکی لاپەرە
(٢٥٩)ی شەرحی دیوانی نالی بکە دەبینی لە میسرەعی دووهمی بەیتی دووهمدا
نووسراوە:

با بای دەدات و ماسیی پێدا دی وەک مەکووک

ئالەم دەقەدا سێ (ی) کەوتوو نەتەوای یەکتەر و دەخویندریتەو (ماسیی پێدا دی)
ئەویش لەبەر کێشی شێعر کە من ئەم دەقە بەراست نازانم، راستیی بەیتە کە ئەمەیه: با
بای دەدات و ماسی پیا دی وەک مەکووک، حەز دەکە ی لەبەر دەستووری پێنووسی
تازە بنووسە (ماسیی) کە لە گۆکردندا ئەو (ی)ی دووهم دەرناکەوێ. نالی لە زۆر
شوێندا (تیا و پیا)ی لە جێی (تیدا و پێدا) بەکار هێناوە. لە لاپەرە ٦٧دا دێرە شێعری
پێنجەم کە سەرەتای (بۆنە شاطی)یە من لە دەسختی مەرحووم (نەانی) کە نازناوی
شیخ محیەدین شیخ عەبدولکەریمی بەرزنجی کۆیەیه و خالی مامە دیتوو مە

نوسيوهتی (گهشتگاهی) له جياتی (بۆنه شاطی) ناو ئەنجوومەن و (بۆنه نشینگەى) ناو شەرحى مامۇستا بيارەيى. ھەرچەند بېياردان بە جوړيکى متمانه بهخش له سەر ھەلاواردنى يەكك له و سڼيانە کارىکى نەکردەنيیە بەلام بڼگومان لەلایەن چەژى شيعرهوه چى (نھانى) نووسيوهتی لەبارترو سازگارتر و شاعيرانەترە. نھانى ئەگەر بوى لووابايە خەريکى شاعيريیەت بى له جياتى (تشیخ) تا بلایى جیى ئومیدی (ابداغ) لى دەکرا، زۆريش نالى دۆست بوو، لە نموونەدا ئەم مەقتەعەى تەخمىسى ئەو بەسەر شيعرى ناليیەوه دەھيتمەوه:

بېزار مەبە ليم من سوپەرى تيرى عەدووتم
بۆ شەمعى جەمالت وەك پەروانە لە دووتم
بۆ ئاگرى سەر گۆنە بە سەد گۆنە دەسووتم
ھەر چەندە كە رووتم بەخودا مانيلی رووتم
بى بەرگيیە عیللەت كە ھەتيو مەيلى ھەتاوہ

جوانیى تەخمىسەكە دەچیتە پڙى تەخمىسەكەى شیخ پەزا بەسەر غەزەلى كوردی:

دلى بىردم بە ناز و عیشوہ ديسان شوخى عەييارى
فريبى دام بە چاوى مەستى خوى مەخبووبى سەححارى
لە ھىجرانى تەقم كەرد ئەى رەفيقان كوا مەدەدكارى
ئەمان مەردم عەلاجى سالە پڙى پيغەمبەرا چارى
ويصال يا قەتل يا تەسكين لە ھەرسى بۆم بکەن كارى

قەسیدەكەى شیخ پەزا (پووم كەردە بەزمى خاصى...) كە دەقەكەى لە لاپەرە ٧٠ى ئەنجوومەن ھاتووہ و دوو بەيتيشى لە (ديوانەكەى شیخ پەزا، چاپى بەغدا ١٩٤٦) وە بە زيادەوہى خراوہتە سەر، ئا لە بەيتى دووہم كە كەوتووہتە سەرەتای لاپەرە ٧١ تيبينییەكى گرینگ ھەيە، ئەم بەيتە لەو جینگەيەدا بە ميوانەتیش جیى نابيتەوہ. دەبى بچیتە دواى بەيتى چوارەمى (ئەنجوومەن) كە دەلى:

پيم گوت منم فلانە كەسم مامە شیخ پەزام
بيلمەزمين ميسن ئەفەندى مگر بزى

دواى ئەمە ئەم خەميس ئەفەنديیە، ئەمجا بە كوردی ھاتە تەكەللوم وتى

بەلى

لهو شیخه حيله بازه کانی قومار باز و کوردی

هه وهل جار خه میس ئه فهندی به تورکی لئی پرسی (کیم بلیر سزی؟ کی تو دهنا سیت؟)

له لاپه ره ۷۵، میسره عی یه که می بهیتی چوارم (سهرم سه متوره و) ده بی بکریته (سهرم سه متورو) دهنا له نگ ده بیت. وا ده زانم (کوردی) ئم غه زله ی (دهروون زامدار و دل غه مگینه بی تو) ی به سه ریپی گوتووو چونکه قورتی تیدان و له کوردی ناوه شیته وه.

له بهیتی یه که می لاپه ره ۷۶ (باو بارینه) راسته نهک (بار بارانه) چونکه له گهل قافییه و رهوییه بهیته کانی دیکه ریک دیت: (رهنگینه، ئه سرینه، په رزینه، ئامینه) هه موو بهیته کانی دیکه ی لاپه ره ی پیشووتریش وهک: غه مگینه، بی تینه، بالینه، نالینه... هتد ههروهان ریزه پریان تیدا نییه.

له لاپه ره ۷۷، پهراویزی یه که مدا وشه ی (نه فحه) راسته نهک (نه غمه) که له دیوانی سالم، چاپی به غدا ۱۹۳۳ به هه له ودها نوو سراوه. لیژنه ش ئیشاره تی بو ئم لایه نه کردوو. خوژی له هه موو شوینی ودهادا ئه مه ی کردبایه به لام نه ده بوو بلئی (راستتره) چونکه نه غمه هه له ی پروته، چون قسه له گهل زولفه! له کوتاییی پهراویزدا وشه ی (سیره) هه له یه (سیرپه) راسته.

سهیر ئه وهیه، پهراویزی ژماره (۲) ده لئی وشه ی (من) که له پیش وشه ی (تەشبیهی) هاتوو هه له یه که چی ئه و وشه یه پهیدا نییه و میسره عه که ی بی عه یبه.

له لاپه ره ۷۸ میسره عی یه که م که نوو سراوه:

ده بی ئه شکی تهراووزی ئاره زوو ئه ی دیده برژینی

وشه ی (تهراپوز) هه م کیشی له نگ کردوو و هه م په کی واتاشی خستوو، لیژنه ش لئی بی دهنکه. وشه یه که هیه (تهراپوز) وا بزانه له بهر پیوه ندیی به تهراپییه وه بهو کیلگه یه ده لئین دوا ی بارانی په له بکیلریت و توو بدریت. ته ره شقو، ته ره زه ن، تهرازو هه مووی هه ره به چکه ی تهراپین. نینجا زور به ته قیه و دوو دلییه وه ده لئیم تو بلئی ئم تهراوزه نه بی له بهیته که دا؟

ده بی ئه شکی تهراووزی ئاره زوو بشکینی ئه ی دیده

میسرەعی یەكەمی بەیتی چوارەمی غەزەلەكە یەك بڕگەئە كەمە، ئەمە دەقیەتی:

رەها بئێ گەر لە بەندی زولفی یارا گەردەنی من [گەردەن و شانم: گەردەنی بەندەم!]
میسرەعی دووهمیشی تێیدا (بەعدە ئەزین) بڕگەئەكەئە لە كێشی شیعەرەكە زیاد
كردوو، یا دەبێ بنووسرێ (بەعدە زین) یان (بەعد ئەزین) و دەنگی ھەمزەئە تێدا
سووك دەربەربێت.

لە لاپەرە ۷۹ وشەئە (مەحەبەت) دەبێ (مەحەبەت) بخوێندرێتەو لەبەر كێش. ھەر
لەو قەسیدەئەدا: (گیسوی گیسوویی-مەحەللی: مەحەللی موعەظەمەئەر: موعەظەمەتر)
كێشی بەیتەكان راست دەكەنەو ھەر جارە بەزیادبوونی بڕگەئەكەئە لەو وشانەدا.
لە لاپەرە ۸۳، بەیتی ھەفتەمی غەزەلەكەئە نالی من لە دەستنووسی كەشكۆلاندا
دیتوو:

ھەموو پۆژم لە تاو ھیجرانی ئەمسال

تەمەننای مردنی پێزارە بئێ تۆ

دەقی (ئەنجوومەن) ئەمەئە:

ھەموو پۆژم لە تاو ھیجرانی ئەمسال

تەمەننام مردنی پێزارە بئێ تۆ

دەقی شەرحی مامۆستای بیارەئەئە:

ھەموو پۆژم لە تاو ھیجرانی ئەمسال

تەمەننای مردنی پێزارە بئێ تۆ

فەرق لە نێوان دەقی كەشكۆلەكان لەگەڵ ئەم دوو دەقە لەوہدایە كە (تەمەننای
مردن) لە دەقی یەكەمدا بەدرێژایی ھەموو پۆژكە، بەلام (ھەموو پۆژم) بەتەنھا
(یەك تەمەننا) لە پۆژكەدا دگەئەئەئە. نالی وردكارە، بەولای چاوەروانکردنی بینەر و
خوێنەر و بیسەرەو قوول دەبێتەو. نموونەئەكەئە زۆر سادەئە ئەم قوولئە و وردیئە لەم
بەیتەدا دەدیترێت كە دەلئە:

بەمەرگی تۆ قەسەم، زاھید، ھەموو عومرت عبوورێكە

مەقام و مەنزەلت ئاخەر لە كەن جەمعی قبوورێكە

نالی بەخۆزایی سوێند بەمەرگی زاھید ناخوات، لە ھیچەش نەھاتوو (عبوورێكە)
بە (مفرد-تاك) ئەدا بكات و (قبوورێكە) ش بە (جمع-كو) ئەدا بكات. لەلایەن

سوئندخواردنی به مهرگی زاهید، نالی پیمان دهلیت و به زاهیدیش دهلیت: به مهرگت عومرت ده بیته عبوریک. لیره دا (به مهرگی تو) هم سوئنده و هم سه به بی عبوربوونی عومره. نه گهر بیگوتبایه به خوا و پیغه مبه و به نازانم چی عومرت عبوریکه قسه یه کی عاده تی دهرده چو له زاری هموو که سه وه، پوژانه، هه زاران دهرده چیت. عبورره که ش یه که عبورره و بی نه همییه ته. به لام دواى مهرگ جینگى عبورکردو ده بیته جه ماعه تی قبور واته کومه له ی مردووان که زورن. (جمعی قبور) پاته وپاتیش ریژه ی کویه بو وشه ی (قبر) نجا سهیر نییه من له نالی چاوهروان بکه م بلئی (هموو پوژم ..) نه که هموو پوژی.

دهقه که ی شهرحی ماموستا (ته مه ننای) تیدا هاتوو له جیاتى (ته مه ننام) که چی هموو به یته کانی پیشووتر پرویان له نالییه و رانای که سی یه که می تاکیان تیدا به کار هاتوو.

ئو دهقه ی من په سه ندی ده که م له سه ره تاکهیدا وشه ی (پوژم) دراوته رانای که سی یه که م.

له وه بهولا (ته مه ننای) ده بیته مضاف بو (مردن) وه که دهلیتی (هموو کاتم دوعای بهرزیه ..)

له لاپه ره ۸۵ دا میسه ره ی یه که می به یتی چواره م برگیه کی زیاده که دهلی:

تیپی شکوفه خهیمه یی هه لداوه له هه ره طه ره ف.

له شهرحه که ی ماموستا بیاره ییدا به یته که کیشی ته واره، نه مه ش دهقه که ی:

تیپی شکوفه خهیمه یی هه لداوه له هه ره طه ره ف

دهقه که ی نهنجوومن به وه چاره ده کرئ یان بگوترئ (هه لدا) له جیاتى (هه لداوه) یان ئو (له هه ره) بکریته (هه ره). ره خه نه یه که له م (هه ره) بگریته له لایهن ته واری واتای میسه ره که وه به نامه ی نه وه ی ده بی بگوترئ (هه لداوه له هه ره طه ره ف) نه که (هه ره طه ره ف)، نه وسا عه ینی ره خه نه له دهقه که ی شهرحی ماموستاش دهگری که ده بوو بلئی (خهیمه یی هه لداوه) نه که (خهیمه یی داوه). راستیه که ی له لایهن واتاو به پیتی جه وازاتی شیعهره دوو دهق ره وان ته نه انت (خهیمه یی داوه) جوانیه کی شرایه وه شی تیدایه که خیه و ته ره شمال همووی (داو) ی چنراوه. من له به یتی دووه می نه م پارچه شیعه ره مه عناهیه کی زیده ناسک و قوول دیته بهر هه ستمه وه و ایزانم نالی دوستان بو ی

لەم وەعدە خوشەدا گۆل و گۆل چیههه تیکه‌لن
یهك رهنگ و مۆتته‌حید بەدل ئەمما به‌تهن جوئ

شوینی سه‌ختی بهیتهکه له‌وه‌دایه چۆناوچۆنی (مۆتته‌حید بەدل) لەم ده‌قه‌دا جیی
خۆی ده‌کاته‌وه. ده‌زانین گۆل و گۆل چیههه که تیکه‌لن، له‌لایه‌ن جوانیه‌یه‌وه (یهك رهنگن)
به‌لام به‌له‌ش جودان، ئە‌ی به‌چی و له‌ چیدا (مۆتته‌حیدن)؟ ئیتی‌حاده‌که‌یان له‌ وشه‌ی
(گۆل چیههه) په‌یدایه که وه‌سفیکێ ته‌رکیبیه‌ به‌واتای جوانیکێ ڕووی وه‌کو گۆل بێت،
ئا ئەم وه‌سفه‌ ته‌رکیبیه‌ که له‌ (گۆل) و (چیههه) په‌یدا بووه وه‌ها ده‌کات گۆل خزا‌بێته
ناو وشه‌که‌وه به‌و پێیه (گۆل چیههه) کیزێ جوانه و (گۆل)یش وا له‌ ته‌رکیبیدا به‌یه‌که‌وه
(مۆتته‌حیدن) که مۆتته‌حیدیش بوون یه‌ك دلایان ده‌بێت. هه‌ر ئەم
مه‌عنایه‌شه، بئێ ئه‌وه‌ی هه‌موو که‌س بۆی بجیت، تیکه‌ل‌بوونی گۆل و گۆل چیههه
خه‌ستتر ده‌کاته‌وه ... ئەم (استخدام)‌ه‌ی لێ‌رده‌ا نالی به‌کاری هێ‌ناوه‌ یه‌کێکه له‌ شا‌کاره
هه‌ره به‌رزه‌کانی ئەم بلیمه‌ته بئێ ر‌م‌زیه. گۆل و گۆل چیههه وا له‌ ده‌شت و ده‌ر تیکه‌ل
بوون، تیکه‌ل‌بوونیش یه‌کجار به‌ولای جیرانه‌تییه‌وه نزیکێ له‌ یه‌کتر ده‌به‌خشی، بگره
له‌وه پتر لێ‌کتر نزیک‌بوون هه‌ر په‌یدا نییه مه‌گه‌ر له‌ ته‌فاعولی کیمیا‌یدا، که‌چی نالی له
وشه‌ی (گۆل چیههه)‌دا ئه‌و نزیکیه‌ی گه‌یاند‌ه (ایتتی‌حاد) که ئیتتر یه‌ك رهن‌گا و
مۆتته‌حید‌بوون بەدل ده‌بێته ته‌حسیل‌ حاسل..

له شه‌رحه‌که‌ی مامۆستادا وای هێ‌ناوه‌ته‌وه که گۆل یاری بولبوله نازدارانیش یاری
دل‌دارانیا‌نن (له‌باره‌ی ده‌روونه‌وه هه‌موو له‌یه‌ك ده‌چن و بنیاده‌م ناتوانی له‌یه‌کیان جیا
به‌کاته‌وه) گۆیا ئە‌مه سیر‌پ‌ری (مۆتته‌حید‌بوون بەدل) به‌ده‌سته‌وه ده‌دات. ئه‌و واتایه
بولبول و دل‌داره‌کان له‌ خه‌یا‌له‌وه ده‌هێ‌نێت و ده‌یکاته به‌خشیش بۆ شی‌عه‌ره‌که هه‌تا
واتاکه ر‌ابگه‌یه‌نێ که‌چی به‌م حا‌له‌ته‌شه‌وه ئه‌وه‌ی ده‌بنه (مۆتته‌حید بەدل) گۆل و
نازداره‌کان نین به‌ل‌کو بولبول و دل‌داره‌کانن چون‌که ئه‌وان له‌ هه‌ستی عی‌شق‌دا مۆتته‌حید
به‌دلن، گۆلی به‌سه‌ر‌مان له‌ کوئ و ئەم هه‌موو لێ‌بار‌کردنه‌ی هه‌ست و سۆز له‌ کوئ، له
حالی‌ک‌دا بولبول به‌ئاسووده‌یی ماوه‌ته‌وه. له‌ لاپه‌ره ٨٦ ی ئه‌نجوو مه‌ندا، دێ‌ری پین‌جه‌م
(به‌ ضه‌ربه و حه‌مله‌یی) تیدا ها‌توو‌ه راستیه‌که‌ی (به‌ضه‌ربه‌ی حه‌مله‌یی) یه. له
په‌راوی‌زیدا ها‌توو‌ه که دیوانی شی‌خ ر‌م‌زا (زه‌ربی - ضه‌ربی) تیدا ها‌توو‌ه.

له لاپه‌ره ٨٧ دا (که عه‌بدو‌ل‌لا پاشا له‌شکری والی سه‌نی ش‌پ‌ر کرد)

هاتوو ه میسره که له نگ دهبی:

که عه بدوللا ه پاشا له شکری والی سنه ی شپ کرد

ته قطیعه که شی بهم جوړه دهبی:

(که عه بدوللا) (ه پاشا له ش) (کری والی) (سنه ی شپ کرد). له لاپه ٨٨ دیسان تووشی (عشق) دینه وه که (عشق) ه. هر لهو لاپه پیدای (خوی به قوربانی دهکا) ی نه جومنه له بارتیره تا (خوی به قوربانت دهکا) ی شهرحه که ی ماموستا چونکه وشه ی (قوربانی) یه کهم که (ی) که ی هی راناوی که سی سییه می تاکه هاوتای (قوربانی) دووه مه که (ی) تییدا هی نیسبه ته. یه که وشه دوو واتا بیهخشیت پتر به لای مجیزی نالیدا دهچیته وه. وشه ی (تهننور) یش له بهیتی سییه می غه زله که دهبی (تهننور) بیت دهنای کیشی تهنبل دهبت. وایانم وشه ی (بوریان) له بهیتی چواره مزا دهبوو (بریان) بی چونکه نه نالی به (بوریان) ی نووسیوه که نهوسا له جیاتی (ضمه) واو نه دهنووسرا، کوردیش گوتوویه تی (بوریان) ئنجا (بریان) که له شیعره که دا نهو (ی) هی به دواویه و راناوی تاکه به رواله ت له گهل (بریان) خوارده مه شورکه ی کورده واری یه که وشه ی هر چند له میاندا (ی) که هی نیسبه ته.

بهینی سییه می بره شیعره که ی لاپه ٩٠ که (ئه مسهر و ئه مسهر) تییدا هاتوو له نگ بووه دهبی بنووسریت و بخویندریته وه (ئه مسهره وسهر) به سوواندنی هه مزه ی (ئه وسهر).

وشه ی (گوریزان) له میسرعه ی یه که می بهیتی یه که می لاپه ٩١ دهبی (گوریزان) بیت چونکه فارسییه و وه های دهره برن. میسرعه ی یه که می بهیتی پینجه م له نگه، برگیه کی زیاده له پهراویزدا نووسراوه که له جیاتی وشه ی (واهی) ی ناو دهقه که ی نه جومنه وشه ی (نهو) هاتوو له دهقی دیوانی کوردی:

له پهرده ی طاهری گهر بی صهدای نهو عاشقی یارم

به مدها چاری له نگینه که ی دهری به لام له لایه ن واتاوه زور هه ژار دهبی، یان هر واتای نابی. نه گهر بهیته که بهم جوړه ی خواره وه نهو بهی که کوردی گوتوویه تی:

له پهرده ی طاهری گهر بی صهدای ئاه و عه زای یارم

ئیتتر حاجه ت نییه بیتن مه لا بو وه عظ و تهلقیم

[ئاه و نزا] ش هر باشه [نهوسا دهلین چاره سهر کرا.

بهیتی دواینی شیعره که له میسره عی یه که میدا (مه لائیک دین و دپرسن) واوه که زیاده.

له لاپه ره ۹۲ دا (رجه ندهی زیر) دهبی (رجه ندهی زیر) بی. له میسره عی یه که می بهیتی سییه م (موسه حقی) هم غه له ته هم شیعره که ی له نگ کردوه، دهبی بکریته (موسه حقی).

له لاپه ره ۹۶ دا وشه ی (چه ره) وه ک بزائم (چیهره یه). له لاپه ره ۹۷ (چنکی) هاتوه دهبی (چنگی) بیت. له ۹۸ دا وشه ی (بوران) دهبی (بورپان) بیت له بهر کیش. (قولابی) ش دهبی بکریته (قولابی) له بهر هه مان سه به ب. له ۹۹ دا (دهردی کاری) دهکریته (دهردی کاری)

ئه ی طه بیبی دهردی کاری مه ره می
له کوتایبی شیعره که (بو بی غه می) ده بیته (بو بی غه می).
یه که م بهیتی لاپه ره ۱۰۰ له په راویژدا:

صوحبه تی حوری به هه شت، که و ته ره
جوی یار و لاله زار و هه مده می
ئه م بهیته مه عنای نییه، میسره عی یه که می شی له نگه. (جوی یار) یش
(جویبار- به واتای جوگا) یه.

رهنه به م جوړه ی خواره وه چاره ی بکریته ئنجا خو و تالع، سالم وه های گوتبی:
صوحبه تی حوری به هه شت و که و ته ری
جویبار و لاله زار و هه مده می
ورده هه له ی تریش له غه زه له که دا هه یه وه ک (ماته می دهگری- دهکریته: ماته می دهگری) - (سه ره رگه- سه ره رگه هه)، (کاووس دل- کاووسی دل) (طه رف باغ- طه رفی باغ) ..

له لاپه ره ۱۰۱ ده بوو بهیتی دووه می قه سیده ی بولبولی طه بعم بخریته پیش دواين بهیته وه به م شیوه یه:

هه ره که سی ئیظهاری دانایی بکات و مه طله بی
خود په سهندی بی یه قین ئیظهاری نادانی دهکا

ئەو كەسە تەحدیثی نعیمەت بی موراڧ و مەطلەبی

میثلی نالی ئیمتیئالی ئەمری یەزدانی دەكا

بەیتی دوایین ئیشارەتە بۆ ئایەتی (وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ) كەواتە نالی كە خۆی
هەلەدەداتەو لە بەیتەكاندا مرادی (خودپەسەندی) نییە بەلكو پێپەویكردنە لە
فەرموودی ئەو ئایەتە. لەو بێرە شیعرەدا (موحتەشەم دیوانە) نووسراوە، (موحتەشەم
دیوانە) راستە.

لە كۆتایی بەیتی پینجەم (صورەت ئارایی) دەكا غەلەتە (صورەتی مانی) راستە.
لە بەیتی شەشەم (بی غەم و جەمەم هەیه) غەلەتە (بی غەم و جەمەم هەبوو) راستە.
بەیتێکی پێر لە ئیشكالی ئەم قەسیدەیه لە دەقەكەیی ئەنجوومەندا نەهاتووە، بەیتەكە
ئەمەیه:

خەرقە پۆشی كەی دەپۆشی جەوهری ذاتی ئەمن

بێتە نیو جیلووی بوزوشتی خۆی بە عوریانی دەكا

ئەمە بەپێی دەقی ناو شەرەكەیی مامۆستا كە لە ناو توێژی قەسیدەكەدا هاتووە
بەلام لە لاپەرەیی دواتردا شكلیکی دیکە تەرجیح دەكات بۆ ئەم بەیتە لە نیوان هەموو
شكڵەكاندا:

خەرقە پۆشی كەی دەپۆشی جەوهری ذاتی ئەمن

بێتە نیو جیلووی بېرشتی خۆی بە عوریانی دەكا

من لەگەڵ ئەم دەقیان پتر دەسازیم بەلام (ذاتی ئەمن) وەك چقەلە و دوورە لە چەژی
سازگاری شیعر. ئەمە لە بەیندا نەبی واتاكە لەوانەیه قبوول بكریت. وەك منیش بۆی
دەچم مەبەستی نالی ئەوێهە بلی جەوهری ذاتی بە خەرقە پۆشی ناشریتەو، ئەو
جەوهرە كە بێتە نیو جیلووی بېرشتی خەرقەكەو بەروونی دەرەكەوێت. ئەگەر زۆر
شارمزی بابا تاهیری هەمەدانی بوومایە كە نازناوی عوریانە لەوانە بوو حالەتێك لە
حالەتەكانی سۆفیگەریی ئەو مەزنە پیاوێهە ببینم بۆ ئێرە دەست بدات. دەبی بلیم
دەستنووسم دیتوو لە جیاتی (ئەمن) وشەیی (أحق - ئەحق) ی هیناوە. لە لاپەرە ١٠٤
وشەیی (هوزار) كە لە دەقی قەسیدەكە و لە پەرپاویزیشتا لیژنە هەر هوزاری نووسیوێه
هەلەیه و (هوزار) راستە. بەیتی قەسیدەكە لە میسرەعی یەكەمیدا كە دەلی:

هەر دار و بەرد و هەر گۆلی رەنگی خەلاتییە

تئ ناگه لیژنه وهیا بلاقه ره وه له کوپوه ئه و نیشانه ی سهر دوو (ئ) وشه ی (گولئ، رهنگئ) ی هینان، خو له و سهردهمه ی فهیزی بهگ کتییی چاپ کردوه نیشانه پهیدا نه بوو بوو. راستیی بهیته که ئه وهیه له دهقی ناو شهرحی ماموستادا هاتوه.

ههر داره بهرگ و ههر گوله رهنگی خه لاتیه

بیگومان له سهردهمه ی فهیزی بهگ نیشانه ی سهر (ل) و ژیر (ر) یش پهیدا نه بوو بوو، رهنگه وه های نووسیئ:

هر دار و برد و گله رنگی خلاتیه

له لاپه ره ۱۰۵ ی ئه نجوومه ن و لاپه ره ۳۱۶ ی شهرحی ماموستادا ئه م میسره عه ی سهروی شیعه که:

شقی که غهیری حوبیی توی تیدا بی

به لای منه وه له جیاتی (شقی که) راستر ئه وهیه که به پهراویز له شهرحدا (ئه گهر دل) هاتوه چونکه که (شوق کرا) تازه دهرهینان و دهرنه هینان بو چی؟

ئه گهر دل غهیری حوبیی توی تیا بی

به دهستی خوت دل دهرینه قوربان

له شهرحه که ی ماموستادا هاتوه (وشی دل له لاییکه وه مه فعلولوبیه ی «شقی که» به و، له لایه کی که وه موپته دایه و «غهری... تاد» خه به ریه تی). و ابرانم شهرحه که به سه هوو چوو چونکه (شقی که) ئه و (ی) ه (شقی) که راناوی که سی سییه می تاکه مه فعل بیهیه تیدا مومکینیش نییه به بیی دهستووری (اشتغال) ی عهره بی (دل) ببیته مه فعلول وه که دهگوتری (أخاک رأیته) چونکه (دل دهرینه) بریتیه له مه فعلوبه ی (دل) و فاعیل (راناوی که سی دووه می تاک) و فیعلی (بینه، دهرینه) ئه وهنده هیه راناوه که له ریزه ی (ئهری صریح) ی کوردیدا بو که سی دووه می تاک دهرناکه ویت و ههر جاره له شکلی بزوینیکدا دهرده که ویت، وه: (بگره، بخو، بلی، بزی، ...). که ئه مره که بووه ناسهریح راناوی دهرده که ویت وه: (بگریت، بخویت، بلایت، بزیت، بدهیت، ...)

رسته ی (دل دهرینه) موپته دای تیدا نییه چونکه ئه مره و رسته ی (انشائی) به (دل) یش مه فعلولوبیه ی فیعلی (دهرینه) به نه که هی فیعلی (که، بکه)، له رسته ی (شقی

ر گوترا با (شەقى كە دلم) و (دەربىنە) لە بەیندا نەبایە ئاشكرايە دەبوو
 ۋلى (شەق بکە). ئەوسا ئەگەر (شەقى كە دلم) ھاتبايە دەشيا لە پى (اشتغال) ھو
 ھەم (پاناۋى كەسى سىيەمى تاك) و ھەم (دلم) بىنە مەفولوبىھى بەلام لە كوردیدا
 ناشى بگوترى (دلم شەقى كە، نانم بىسووتىنە دارا ھەبسى كە) ھەك لە عەرەبیدا
 جايەزە: (قلبي شق، خبرى أحرقة، دارا فاحبس...) من لە جياتى (تیدا) ھاتم (تيا) م
 نووسى، ئەم (تیدا) يە لە شوپنى ئەوتۆي كيشى شيعرەكە تەنبەل دەكات، (نالى) ش
 بەپى داخوازی سەلامەتیی كیش ھەر جارە يەككىيانى بەكار ھىناو ھەك:

۱- يەعنى رپاضى رھوضە كە تیدا بە چەند دەمى.

۲- ھەر دەلىى مانگەشەو ھەمى تيا.

ۋشە ھەك (تیدا، تيا) ھەن ھەر جارە بە جۆرىك لەكار ھاتوون. لە نموونەدا:
 چونكى، چونكە، ھەريەكە جىي خوى ھەيە. لەم بەيتەدا:

چونكى ئەمەلت زۆرە چ عومرىكى كەمت بوو

ۋشەى (چونكە) دەست نادات تومەز بزوينى كۆتايىيەكەى (چونكە) لەبەر كيش
 دەبى درىژ بگريته ۋە خو (فتحه) ش درىژكردنەو تەھەممول ناكات. لە لاپەرە ۱۰۶
 نموونەيەكى ئەم لەكار ھىنانەى نابەجى ھەيە كە لە سەرەتاي بەيتى چوارەمدا
 نووسراو:

چونكە رەسەنن ورد و شتيان ھەموو جەنگين
 مەى ساريىە نەشئەى چلە دوردا چ لە سافا

دەبوو (چونكى) بنووسرايە. ۋشەى (دوردا) لە مىسرەمى دووھ ھەلەيە و مەعناش
 نيبە راستەكەى (دوردا) يە. (دورد) بەواتاي خلتەى شەراب ديت. گەلىك جارەن كوردەكە
 دەلى (ۋيردى شەراب) تومەز (دورد) يان نەبىستوو. لە بەيتى پىنجەمدا كە نووسراو.
 ۋا بى غەم و پەروا دەچنە عەرەصەيى مەيدان
 ۋشەى (عەرەصەيى) لەنگى كردوو دەبى (عەرەصەيى) بىت. لە بەيتى ھەفتمە
 نووسراو.

عوسمان بەگيان ميرە كە ئەو ۋەقتى بلى دەى

من بىستوو مە و خويندوو مە تەو ھەش:

عوسمان به‌گیان میره که ودقتیکی بلئی دهی

وشه‌ی (نه‌جنه) له بهیتی پایینی قه‌سیده‌که‌دا ده‌بی (نه‌جینه) بخویندریت‌ه‌ود.
هه‌روه‌هاش وشه‌ی (رفاعی) له میسرعه‌ی دووه‌دا ده‌بی (پوففاعی) بیت له‌بهر کیش
لاپه‌ره ۱۰۸.

له میسرعه‌ی یه‌که‌می لاپه‌ره ۱۱۴ دا (چ مه‌ظلوم) به‌حری غه‌زله‌که‌ی له ۱۶ برگه‌وه
کردووه‌ته ۱۳. ده‌بی بنووسری (من چهنده مه‌ظلوم). وشه‌ی (په‌نجه‌پۆم) له میسرعه‌ی
دووه‌دا یه‌که‌جار به‌ناله‌باری ده‌خویندریت‌ه‌و تا کیشی ساز ده‌بی، من بامایه
ده‌منووسی:

چ مال ویران و په‌نجیده‌م چ مه‌موم چ مه‌موم
وشه‌ی (زه‌ره) ده‌بیت‌ه (زه‌په‌ره) له‌بهر کیش (بهیتی دووه‌م). نیوه‌ی یه‌که‌می به‌یتی
چاره‌م ده‌بی:

عه‌لاوه‌ی ده‌ردی دونیایی له لاییکی که‌وه خۆمی
بنووسریت له جیاتی (له‌لاییکه‌وه).

ئه‌مما به‌یتی پینجه‌می قه‌سیده‌که‌ به‌ راستی هه‌موو که‌موکوپیه‌کی تی هیناوه‌ته،
هه‌زار جار په‌حمه‌ت له‌گوژی ئاهی:

هه‌تا مردن بلا مه‌شغولی ئاه و شین وزاری بم
که‌ دونیا وابی، طالع وابی، دشمن وابی، مه‌عدوپم

غه‌زله‌که‌ی دیکه‌ی (ئاهی) له لاپه‌ره ۱۱۵ دا که‌موکوپیی لی په‌یدا بووه به‌ده‌ست
نوسخه‌ نووسانه‌وه. من لی‌زه‌دا له‌بهر نرخ‌ی غه‌زله‌که‌ ئه‌و به‌یتانه‌ی هه‌له‌ی که‌وتبیت
په‌راستی ده‌یاننوسمه‌وه.

نوکت‌ه‌ی ده‌می مه‌خفی له‌فلاطونی خه‌یا له
سیرپیکه‌ به‌ صه‌ر فله‌سه‌فه‌ نیضاحی مو‌حاله
من سه‌طحیبی ئه‌م عیلمه‌ له‌و وه‌قه‌وه‌ قوربان
نه‌وخیزی خه‌طت حاشیه‌یی فه‌ننی جه‌ماله
په‌روانه‌ صیفه‌ت دل به‌چرای عاریفی پاکت
سه‌ر باخته‌و و سوخته‌یی بی په‌ر و باله

که) دا ئه گهر گوترايا (شەقى که دلم) و (دەربینه) له بهیندا نه بایه ئاشکرایه دەبووه
 مەفعولی (شەق بکه). ئەوسا ئه گهر (شەقى که دلم) هاتبایه دەشیا له پێی (اشتغال) هوه
 ههم (راناوی کهسی سێیه می تاک) و ههم (دل) ببه مەفعولوبییهی به لام له کوردیدا
 ناشی بگوتری (دلم شەقى که، نانم بیسووتینه، دارا حەبسی که) وهک له عەرهبیدا
 جایه زه: (قلبي شَقُّ، خبزی أَحْرِقَه، دارا فاحبسه...) من له جیاتی (تیدا) هاتم (تیا) م
 نووسی، ئەم (تیدا) یه له شوینی ئەوتویی کیشی شیعره که تهنه ل دهکات، (نالی) ش
 به پیتی داخوازی سه لامه تیی کیش ههر جاره یه کیکیان ی به کار هیناوه وهک:

۱- یه عنی ریاضی رهوضه که تیدا به چهند ده می.

۲- ههر ده لێی مانگه شه وه کولمی تیا.

وشەى وهک (تیدا، تیا) هەن هەر جاره به جوړیک له کار هاتوون. له نمونه دا:
 چونکی، چونکه، هه ریه که جیی خوی هه یه. له م به یته دا:

چونکی ئەمەلت زۆره چ عومریکی که مت بوو

وشەى (چونکه) دەست نادات تومەز بزوینی کۆتاییه که ی (چونکه) له بهر کیش
 ده بی درێژ بکریته وه خو (فتحه) ش درێژکردنه وه تهحه ممول ناکات. له لاپه ره ۱۰۶
 نمونه یه که ی ئەم له کارهینانه ی نابەجی هه یه که له سه ره تای به یتی چواره مدا
 نووسراوه:

چونکه په سه نن ورد و شتیان هه موو جه نگی

مه ی سارییه نه شه ی چله دوڤدا چ له سافا

ده بوو (چونکی) بنووسرایه. وشەى (دوڤدا) له میسرەعی دووهم هه لیه و مه عناشی
 نییه راسته که ی (دوڤدا) یه. (دورد) به واتای خلتەى شەراب دیت. گه لیک جاران کورده که
 ده لی (ویردی شەراب) تومەز (دورد) یان نه بیستوو. له به یتی پینجه مدا که نووسراوه.

وا بی غەم و په روا ده چنه عەرەصه یی مه یدان

وشەى (عه رصه یی) له نگى کردوه ده بی (عه رصه یی) بیت. له به یتی هه فته م
 نووسراوه.

عوسمان به گیان میره که ئەو وه قتی بلی ده ی

من بیستوو مه و خویندوو مه ته وه ش:

عوسمان به‌گیان میره که وه‌قتیکی بلیّ دهی

وشه‌ی (ئه‌جنه) له به‌یتی پایینی قه‌سیده‌که‌دا ده‌بیّ (ئه‌جینه) بخویندریته‌وه.
هه‌روه‌هاش وشه‌ی (رفاعی) له میسرعه‌ی دووه‌دا ده‌بیّ (روففای) بیّت له‌به‌ر کیش
لاپه‌ره ۱۰۸.

له میسرعه‌ی یه‌که‌می لاپه‌ره ۱۱۴ دا (چ مه‌ظلوم) به‌حری غه‌زه‌له‌که‌ی له ۱۶ بر‌گه‌وه
کردووه‌ته ۱۳. ده‌بیّ بنووسریّ (من چهنده مه‌ظلوم). وشه‌ی (ره‌نجه‌پۆم) له میسرعه‌ی
دووه‌دا یه‌که‌جار به‌ناله‌باری ده‌خویندریته‌وه تا کیشی ساز ده‌بیّ، من بامایه
ده‌منووسی:

چ مال وێران و ره‌نجیده‌م چ مه‌هموم چ مه‌غموم

وشه‌ی (زه‌ره) ده‌بیّته (زه‌ره‌په) له‌به‌ر کیش (به‌یتی دووه‌م). نیوه‌ی یه‌که‌می به‌یتی
چواره‌م ده‌بیّ:

عه‌لاوه‌ی ده‌ردی دونیایی له لاییکی که‌وه خوومی

بنووسریّت له جیاتی (له‌لاییکه‌وه).

ئه‌مما به‌یتی پینجه‌می قه‌سیده‌که‌ به‌راستی هه‌موو که‌موکوپیه‌کی تیّ هیناوه‌ته،
هه‌زار جار ره‌حمه‌ت له‌گۆری ئاه‌ی:

هه‌تا مردن بلا مه‌شغولی ئاه و شین و زاری بم

که‌ دنیا وابی، طالع وابی، دوشمن وابی، مه‌عدووم

غه‌زه‌له‌که‌ی دیکه‌ی (ناهی) له لاپه‌ره ۱۱۵ دا که‌موکوپیی لیّ په‌یدا بووه به‌ده‌ست
نوسخه‌ نووسانه‌وه. من لی‌زه‌دا له‌به‌ر نرخی غه‌زه‌له‌که‌ ئه‌و به‌یتانه‌ی هه‌له‌ی که‌وتبیّت
به‌راستی ده‌یاننوسمه‌وه.

نوکتیه‌ی ده‌می مه‌خفی له‌ فلاطوونی خه‌یا‌له

سیرپرێکه‌ به‌ سه‌ده‌ فه‌لسه‌فه‌ ئیضا‌حی مو‌حاله

من سه‌طحییی ئه‌م عیلمه‌ له‌و وه‌قته‌وه‌ قوربان

نه‌وخیزی خه‌طت حاشیه‌یی فه‌ننی جه‌ماله

په‌روانه‌ صیفه‌ت دل به‌چرای عاریفی پاکت

سه‌ر باخته‌و و سووخته‌یی بی‌ په‌ر و با‌له

سهرمهست و بريندارى موژه و چاوى خوماره

ماته م زدهوو شيفته يى په رچهم و خاله

له ميسره عى يه كه مى دواينى به يتى لاپهړه ۱۱۶ وشى (قوربان) ده بېته (قوربانى)،
نهم (ى) د بؤ ئيزافه يه بى ئو واتا نامينى.

(ويقار) له به يتى سيهمى لاپهړه ۱۱۷ دا ده بېته (وهقار). وشى (جهواد) له به يتى
چواره مدا (جهواد) ده خو يندر يته وه دونا كيشى له ننگه. (هر وهكو) هله يه (وهكو) جى
خو يه تى، نيوه دىرى دووهمى به يته كه كه ده لى: زهرهمى به قنطار همى به خشه د... له
ليسته ي هله كاندا راست كراو ته وه كه ده بى (هلى) يه كه م لا چيت.

له لاپهړه ۱۱۸ (بى شه موى) ده كړي ته (بى شه موى) له بهر كيش. فېزى به گ وى
زانپوه (بيشمه) وهك (شاوړ و شيتنه) ناوى دپه، لېژنه ش لى بېدهنگ بووه. له راستيدا
تووتنى بى ته مه نه وعي كه له هى هره چاك كه بىنى خو شه (بى شه م = بيه شه م
- خوش بؤن...) وشى (زور) له به يتى چواره مدا ده بېته (زوره) هم بؤ ته واو كړدى
واتا و هم له بهر خاترى كيش.

من (بى شه موى) م راست كړدوه له بهر كيش، ده بى بلىم نيوه به يته كه بهم جوړه يه:

بؤ تووتنه كه ي بى شه موى شاوړ و شيتنه

واته (تووتنى بى شه موى شاوړ و شيتنه).

له ميسره عى يه كه مى به يتى دووهمى لاپهړه ۱۲۰ (له بازارى غم و عه شقى
كه لله مدا) دوو هله هيه يه كيان (عه شقى) كه (عيشقه)، دووهميان (كه لله مدا) كه كيشى
شيعره كه شيواندووه، يا ده بى (كه لله مدا) بخو يندر يته وه يا ده بوو شاعير بلى (عيشقى
سهرمدا، دلما) وشى (كوره) ده كړي ته (كوره)، وشى (ماه) ده كړي ته (ماه و).
ميسره عى كو تاين وها باشه:

فهلهك دىگرى مه لائيك دپنه نالين

نهك (دىگرى، مه لائيك) وهك له كتي به كه دا نوو سراوه.

له لاپهړه ۱۲۱ (لوججى ژهرف) به (زريه قوول) ليك دراو ته وه. وهك بزنام
(لوجج) به واتاى (لووزو) ديت. له لايين (زهرف) وه ناتوانم بريارى له سهر بدم
قامووسى فارسى شم لا نيبه بوى بگه ريم. ده شى له (ظهرف) وه هاتبيت. له لايين

رېڼووسه وه نمونه ی تیکه لېوونی دوو رېڼووس له پراویزی ئو لاپه ریه دا له لایه ن لیژنه وه نووسراوه (درگه شت). له عهینی دهقی غه زله که دا سه رله بهری دیره شیعه فارسییه که به رېڼووسی فارسییه. لیژده کوردی و فارسی تیکه لن، دهوو بنووسری (درگه شت) یان به هه مان شکلی سهرووتر پای گوښتبايه پراويز.

وشی (کنار) له پراويزدا به (به لالووک) لیک دراوده ته وه. ئه مه دهقی میسرعه که یه:

زاشک سرخم شد کنار از داغ هجران لاله زار

به پئی بوچوونی لیژنه که (کنار) به لالووک بیت ئه مه واتای به یته که یه: له فرمیسی سوورمه وه به لالووک له داغی دووری بووته لاله زار. هه لبت ئه م واتایه له نوکته دهکات نه که له شیعر. (کنار) به واتای ته نیشت و روخ دیت وه که ده لئی که ناری ده ریا. به و پییه واتاکه ی ده بیت: (له فرمیسی سوورمه وه ته نیشت و روخ، له داغی دووری بووته لاله زار). ئه م شیعه ری مه ولانا خالید به ییتیکی (که لییمان) به بیر ده هیښته وه که ده لئی:

شود دامه نی ئه لوهند کنارم ز گولی ئه شک

کردیم دها داغی فیراقی هه مه دانرا

واته: ته نیشت روخ بووته دامه نی کیوی ئه لوهند به گولی فرمیسم. (به وه دا) داغی فیراقی هه مه دانم دهرمان کرد. مه ولانا خالید جاریکی دیکه ش که لییمان به بیر دینیتته وه که له به ییتی پینجه مده لئی:

(بکره جو) یی شد زهر چشم روان از خون دل

عاقبت کردم دوا داغ فراق سرچنار

واته یه که به کره جو ی خوونی دل له هه ر چاو ویکمه وه ره وان بوو. ناخری داغی دووری سه رچنارم دهرمان کرد. به یته که ودها ده خویندریته وه:

به کره جو یی شود ز هه ر چه شهم ره وان ئه ز خوونی دل

عاقبت کردم دوا داغی فیراقی سه رچنار

له لاپه ره ۱۲۴ ئه م سه هووه بچووکانه هه ن. له میسرعه ی دووه می به ییتی یه که مده (دورپو) ده کریته (دورپو). له میسرعه ی دووه می به ییتی دووه مده (ره عییه ت - ره عییه ت).

له میسردهی سییه‌دا که پیشتەر له میسردهی دووهدا نووسرابوو (موفاجات) ده‌بی
له‌ویشدا بنووسری (موکافات) نه‌ک (موکافات). له میسردهی چوارده‌دا (دونیاو) ده‌بیته
(دونیاو).

له مه‌فته‌ی سییه‌دا (ئەفسورده‌ی) ده‌کریتە (ئەفسورده‌ی). له مه‌فته‌ی چوارده‌دا
وشە (ئەوول) ده‌کریتە (ئەوول). له لاپه‌ره ١٢٥ وشە (لاف) به (ئیدی) لێک
دراوته‌وه. من ئەم وشەیه‌م به‌م واتایه نه‌بیستوو، ناشازنم (ئیدی) غه‌یری واتا
مه‌شورمه‌کی هه‌بی.

(لاف) یش به‌واتای ده‌عیه و که‌شوفش پو‌یشتوو. وشە (باقل) که به (وا دیاره) لێک
دراوته‌وه ده‌بوو به (به‌عقل) شەرح بدریتەوه که هه‌ر خۆیه‌تی بووته (باقل).

له لاپه‌ره ١٢٦، به‌یتی چوارهم نووسراوه:

هه‌م هه‌معینانی ئاهم و هه‌م رێکابی ئەشک

ده‌بی بنووسری:

هه‌م هه‌معینانی ئاهم و هه‌م هه‌م‌ریکابی ئەشک، دل‌نیاش نیم له‌ودا وشە (عنان)
ئایا (عینان) یان (عنان) ده‌خو‌یندریتەوه.

له به‌یتی شه‌شه‌دا (تۆی طاهيرو) ده‌بی (تۆی طاهیر) بی دهن‌ا کیش ده‌شیوی.

نیوه به‌یتی دووهمی پيش کۆتاییی به‌یته‌کان له‌و لاپه‌ره‌یه‌دا ده‌بی به‌و ده‌قه بگۆرێ
که له په‌راویزدا هاتوو «ئاویکه پر له ناره‌ و چناره‌ و گۆل و چنوو».

وشە (فه‌وه‌ران) له میسرده‌ی هه‌ره‌ دوایندا ده‌کریتە (فه‌وران) له‌به‌ر کیش.

[له لاپه‌ره ١٢٤ به‌سه‌ر سه‌هوویکدا کشیم، لێره‌ بۆی ده‌چمه‌وه، له مه‌فته‌ی یه‌که‌می
ته‌خمیسه‌که جاریکیان (عومه‌ر) و جاریکیان (عه‌مر) نووسراوه. (عومر) راسته. له
شه‌رحه‌که‌ی مامۆستاش هه‌ردوو (عومر) ن. [ل. ٣٦٧ ی شه‌رحه‌که].]

له لاپه‌ره ١٢٧ وشە (ئاوینه) وا باش بوو به (ئاوینه) بنووسری و له شه‌حدا
بگوتری وشه‌که هه‌ردوو شکلی (ئاوینه، ئاوینه) هه‌له‌ده‌گریت چونکه سه‌رچناره‌ بریتییه
له (ئاو) و ده‌شی وه‌کو (گلینه - مه‌سینه). به (ئاوینه - له ئاو دروستکراو) ب‌روات. له
هه‌مان کاتیشدا ده‌بیته (ئاوینه) یه‌ک شکلی ئاسمان بداته‌وه. ئنجا لێره‌دا ته‌له‌یه‌کی
فکری هه‌یه‌ هه‌مووی نالی دۆستان پیوه‌ی بوون، له شه‌رحی مامۆستادا ده‌قی

يا عەكسى ئاسمانە لە ئاوينەدا كەوا
ئەستىزەكانى رابكيشن وەك شەھابى نوور

لەگەل دەقى (ئەنجوومەن) تەنيا (رادەكيشن) فەرەقە لە نىوانياندا. شەرحى مامۇستا ھاتووە پاكشانى ئەستىزەكانى ئاسمانى بە وردە بەردى ناو سەرچنار شوبھاندووە كە ناوى رەوان بە سەرياندا دەكشیت وا دینە بەرچاۋ بچوولینەو و بکشین. راستىي مەسەلەكە شتىكى يەك جار دوورە لەمە، (ئەستىزە - ئەستىزەكانى) لە كوردیدا كە (ئەستىزەك) پش ھاتووە بە عەنباراۋى ئەوتۇ دەلین بۇ مەبەستى پتر سوود لى وەرگرتنى، لەو حەوزە ھەلنراۋە كۆمەل دەكەن تاكو كاتىك كونى مەجرەكەى كرايەو و بە غوردەم بېروات و بگاتە شىناۋورد، ئنجا نالى دەلى ئەو ئاۋە راۋەستاۋانەى لە سەرچنار پەيدا دەبن ھەريەكەيان (ئەستىزە) يەكە و بە شرىتە وەك (شىھابى نوور) - رادەكشېن. (ئەستىزەكانى) بە بەريەو ھەيە بېيتە دوو وشەى سەربەخۇ (ئەستىزە - كانى) واتە ئەستىزە و كانى رادەكشېن وكو شىھاب «ئەستىزە، كانى رادەكشېن وەك شىھابى نوور). وشەى (ئەستىزە، ئەستىزەك) لە فارسیدا (استخر) و لە زمانە پۇژاۋايبىيەكاندا (Cistern سىستەرن) ھاتووە كە ھەموورى يەك رېشەن. مەرحووم مامۇستا سەجادىش لە شەرحى ئەم بەيتەدا ھەر بەواتاى ئەستىزەى ئاسمان بۇ (ئەستىزەكانى) چوۋە.

لە ئاست بەيتى سىيەمى لاپەرە ۱۲۷ كە دەلى:

دەموت دوو چاى خۆمە ئەگەر بەكرەجۆيى ئەشك
نەبۋايە تىژ و بى تەمەر و گەرم و سویر و سوور

پېۋىستە نىگای خوينەر بۇ شەرحى بەيتەكە لە (ديوانى نالى) مامۇستاي بيارەبىي بىمەھو كە زۆر ئوستادانە گوتوۋىيەتى وشەى بەكرەجۆ لەم بەيتەدا (متنازع فیه) يە، ھەم بۇ فرمىسكى چاۋ و ھەم بۇ جۆگەى بەكرەجۆ دەچىتەو و اتاكەشى بەم جۆرە دەبى: ئەگەر بەكرەجۆى فرمىسك تىژ و بى تەمەر و ئەگەر سویر و سوور نەبۋايە دەمگوت جۆگەى بەكرەجۆيە.

ئەم (تنازع) خزمى ئەو لىكدانەو ھەيە كە من لە ئاست (گول و گولچىھەر) دا كردم بەلام لەۋىدا (گول) كە (متنازع فیه) يە دوو جارەن ناوى ھاتووە، يەكیان بەشېۋەى سەربەخۇ (گول) دەچىتەو بۇ (بەتەن جۆى) كە لەگەل كچە جوانەكانى ئەو دەشتە

تیکه‌ل بوون. دووه‌میان له تهرکیبی (گولچیه‌ره) دا گوله‌که ده‌جیته‌وه بۆ (یه‌که‌رنگ و موته‌حید به دل). له‌فزی (گولچیه‌ره) خۆشی تیکه‌ل‌بوونه‌که ته‌ئکید ده‌کاته‌وه ننجا به‌وه‌دا (تنازع) یکی دووه‌م بۆ (تیکه‌ل) بوونه‌که په‌یدا ده‌بیت که جاریکیان گول و کچه‌کان به له‌شی جوداوه تیکه‌لن و جاریکیش له وشه‌ی (گولچیه‌ره) دا تیکه‌لی له‌ش و له‌شیش په‌یدایه. به‌و پییه دووباره‌بوونه‌وه‌ی ناوی گول واتای به زیاده‌وه‌ی له‌گه‌ل خۆیدا هیناوه.

له لاپه‌ره‌که‌دا وشه‌ی (حه‌تا) ی ئه‌نجوومه‌ن و (هه‌تا) ی شهرحی مامۆستا بیاره‌یی ده‌بی (حه‌تا، هه‌تا) بخویندریته‌وه بۆ خاتری کیش. له ده‌ست‌نووسدا دیتوومه (هه‌رتا) نووسراوه.

له به‌یتی دواتردا، میسرعه‌ی دووه‌می به‌یتی پینجه‌م، وشه‌ی (کاکۆل) کیشی شیعی ته‌نبه‌ل کردووه ده‌بی (کاکۆل) بنووسریت و بخویندریته‌وه.

له میسرعه‌ی دووه‌می به‌یتی دووه‌می لاپه‌ره‌ ۱۲۸ (ته‌فره‌قه‌یی شو‌پش و نشوور) ده‌بی (ته‌فره‌قه‌یی شو‌پشی نشوور) واته بلاوه لی‌کردن و تیکه‌هاویشتنی رۆژی زیندووبوونه‌وه‌ی قیامت.

له به‌یتی پینش کۆتاییی ئه‌و لاپه‌ره‌یه‌دا (مونه‌وه‌ره) ده‌کریته (مونه‌وه‌ره). له میسرعه‌ی هه‌ره پایین (صوفیی) ده‌کریته (صوفییی). ده‌شبوو بلنم له‌لایه‌ن زمانه‌وه (تفرقه‌ی عه‌ره‌بی (ته‌فریقه‌یه) نه‌ک (ته‌فره‌قه) وه‌ک (تزکیه، ترویه، تهویه، تشنه‌...)

له به‌یتی دووه‌می لاپه‌ره‌ ۱۲۹ (دیده‌ی) ده‌کریته (دیده‌ی). له پاش ئه‌م به‌یته وشه‌ی (سه‌بزه‌ی) ده‌کریته (سه‌بزه‌یی)، له به‌یتی چواره‌مدا (یاری تیدایه) به‌یته‌که‌ی ته‌نبه‌ل کردووه ده‌بی (یاری تیایه) بنووسریت. له دوا‌ی ئه‌مه (توخوا) ی په‌راویز راسته نه‌ک (توخودا) مه‌گه‌ر بخویندریته‌وه (توخدا). له به‌یتی هه‌فته‌مدا (خیلال) به‌لیغتره له (هیلال) چونکه خیلال جه‌مع‌ی (خل) و به‌و پووشکه و دارۆچکه‌یه ده‌لین ددانی پی خاوین ده‌کریته‌وه، ئه‌مه‌یش مناسبی مه‌عنای به‌یته‌که‌یه که ده‌لی:

زارم وه‌کو خیلال و نه‌حیفم [یاخود: ضه‌عیفم] وه‌کو خه‌یال

ئایا ده‌که‌ومه زار و به‌ دل‌دا ده‌که‌م خوطور؟

ده‌بینین (خلال) ده‌که‌ویته زار و خه‌یالیش به‌ دل‌دا خوطور ده‌کات.

وشه‌ی (نه‌حیفم، نحیفم) وا بووه (سخیفم) نووسراوه، ئه‌ویش هه‌ر مناسبه.

بهیتی دواینی شیعزه که له لاپه‌ره ۱۲۰ دا (ئهی داری سه‌نگدل) هه‌رچه‌ند جوانه له‌لایه‌ن جووته واتای (دره‌خت و خانوو) هوه به‌لام چونکه نامه‌یه و بۆ سالم چوو (ئهی یاری سه‌نگدل) جیی خۆیه‌تی. لیژنه دژی رایه‌که‌ی هه‌وه‌لین خۆی (داری) په‌سند کردووه نه‌ک (یار) که له شەرحی مامۆستا بیاره‌ییشدا (یار) هاتوو.

وشه‌ی (شانه‌زه‌ن) ی ئه‌نجومه‌ن له بهیتی دووه‌می لاپه‌ره ۱۲۱ دا نادرسته (وه‌ی شانه‌زه‌ن) ی په‌راویز (۲) راسته. له بهیتی سییه‌مدا (غونچه‌ی ده‌می) ناله‌باره (غونچه ده‌می) راسته.

که‌ی دێته‌ خه‌نده غونچه ده‌می بێ وه‌زیده‌نت

بهیتی چواره‌می ئه‌م لاپه‌ره‌یه که ئه‌مه ده‌قیه‌تی:

ئیحیا کونی جه‌میعی نه‌باتاتی عاله‌می

په‌عناکه‌شی له ته‌ربیه‌تی قامه‌تت شه‌جر

ئا ئه‌م به‌یته به‌م ده‌قیه‌وه غه‌له‌ته، لیژنه‌ش هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ی کردوو که په‌راویزی ژماره‌ پینجی هیناوه، له ئاست (په‌عناکه‌شی) گوتوو‌یه‌تی (په‌عنا گوشا) له شەرحی مامۆستای بیاره‌ییدا هاتوو. ده‌بوو ئه‌وه‌نده‌ی هه‌ر تیدا بلی ناشی (قامه‌تت) راست بێ چونکه‌ رووی قسه‌ له بای سه‌حه‌ره که ئه‌وی نه‌بییت قامه‌ته. ده‌قی ئه‌م به‌یته له کتێبی [دوو چامه‌که‌ی نالی و سالم] ی مامۆستا سه‌جادی به‌م جو‌ره‌یه:

ئیحیا کونی جه‌میعی نه‌باتاتی عاله‌می

په‌عنا گوشا له ته‌ربیه‌تی قامه‌تی شه‌جر

بیگومان ئه‌مه‌یان بێ عه‌یبه هه‌رچه‌ند ناتوانم بلیم بێ گۆرانی له سالمه‌وه پیمان گه‌شته‌وو.

له شه‌رحه‌که‌ی مامۆستای بیاره‌ییشدا ئه‌م ده‌قه هاتوو. من پێی رازیم. به‌یتی شه‌شم له کتێبه‌که‌دا نووسراوه:

هیممه‌ت که، که چاپووکان، به ئیجرائی مه‌طلبم

لیزه‌ برۆ وه‌کو، که له‌وئ هاتی وه‌ک ته‌ته‌ر

له لیسته‌ی هه‌له‌کان ئیشاره‌ت دراوه بۆ ئه‌وه‌ی (که چاپووکان) هه‌له‌یه (چاپووکان) راسته به‌لام نازانین بۆچی چاپووکانه‌ی گۆرپوه به چاپووکان. ئه‌مه زۆر سه‌یر نییه

به لام له په راويزدا دهلّی نیوهی دووهمی بهیتهکه له [دوو چامهکهی ماموستا
عه لائیدیندا] بهم شکلهیه:

«لهم سهر برؤ وهکو بهرید و لهوئ بی وهکو تهتر» دهبوو هر نه بایه بلّی (لهوئ بی)
ههلهیه چونکه قسه له گهل کهسی دووهمدایه نهک کهسی سییهم. له مانه بترازین
دهگهینه غهلهته زلهکهی که هر باسی نه هاتووو بیریشی لی نهکراووتهوه:

نهم دهقهی نیوه بهیتی که له [دوو چامهکهی ماموستا سجدای] هاتووو له جیاتی
۱۴ برگه گیشتووو به ۱۶ برگه. راستیی نیوه بهیتهکه ئهمهیه:

لهم سهر وهکو بهرید و لهوئ به وهکو تهتر

که دهلّیم (لهوئ به - نهک لهوئ بی) لهو رووویه، سهرهتای بهیتهکه (هییمهت که) به
نهمری سهریخ نهک ناسهریخ هاتووو له بهر ئهمه پیویسته نهمری بهیتی دووهمیش هر
سهریخ بی. نهگهر له سهرهتاوه (هییمهت کهی) که نهمری ناسهریخه هاتبایه دهشیا و
دهبوو له کوئیایی بهیتهکه دا (لهوئ بی) بیت. دیققت بفرموون ئیمه دهلّین: (دهبی
لهوئ بی) چونکه نهمرهکه ناسهریخه. هرگیز ناشی بلّین (دهبی لهوئ به) چونکه نهم
دهقه بریهی تیدایه هه لئاگرئ زهمینی بؤ ساز درئ به عیبارهتی وهکو: (دهبی، پیویسته،
وا چاکه، مهصلهحهته... هتاد).

نهم سیفتهی (ناصهریخ) وههای کردووو دهقهکهی بؤ مهرجیش دهست بدات وهک
که دهلّین:

(نهگهر لهوئ بی دیمه لات) نهم سروشتهی نهمر لی ناگهرئ به ریژهی سهریخ بؤ
غییری کهسی دووهمی تاک و کو بهکار بیت. باسهکه پتری به دهمهوهیه، لیی کورت
دهکهمهوه.

چامهکهی نالی و سالم له نهنجوومهندا چهندين بهیتیان کهمتره لهو دهقهیان که له
شهرحی ماموستای بیاره پیدا هیه. پاش نهم دوو چامهیه دهگهینه (شهکوا حال)،
(عارف). پئی ناوئ من خهریکی راستکردنهوهی ههلهکانی بم چونکه له لاپه رهکانی
۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷ ی کتیبی نهنجوومن، لیژنه دهقی ههلهستهکهی له کتیبی (له
خوما) وه راگوئیستووو و زوری هه ره زوری ههلهکان لهو دهقه دا راست کراووتهوه.

له لاپه ره ۱۴۲ وشئی (موتتصفی) سهرهتای بهیتی دووهم (موتتصفی) ه.
(موشه رپف) یش (موشه رپف) ه (تهجه لا) یش (تهجه لا) یه که راستییه که شی

(تەجەللى) يە بەلام گەلنك وشەى دىكەى وەك (تەوەللأ، تەمەننا، تەسەللا...) خۆى لە ئەدەبى كوردى جىگىر كردوود.

لە لاپەرە ١٤٦ بەيتى دووهمى لاپەرەكە كە دەلى:

ئەحوەلى تەفرەقى نەظەر تەقويەتى سەبەب دەكا

عارىفى حىكمەت ئاشنا لەم قەسە ئەدەب دەكا

دەبى (حىكمەت ئاشنا) ى تىدا بکرىتە (وەحەدەت ئاشنا) چونکە كە يەك بە دوو دىتنى خپل (ئەحوەل) بەتال بکرىتەو دەبى (وەحەدەت ئاشنا) ى لى راست بکەیتەو. لە جىلى پيش خۆم بىستوو [وايزانم لە سالى ١٩٣٧ رەفيق ئەفەندى خادم السجاده، لە باداوى مەلا ئەفەندى، بۆى گىزامەو] كە موفتى زەهاوى گوتووەتى: مەبەسى نالى لەم ئەحوەلى تەفرەقە نەظەرە من (واتە: موفتى) بوود.

بەيتى دووهم لە ئەنجومەندا كە ئەمە دەقیەتى:

سەهم و نەصبى ئەصليە بەختى گياھ و گۆل نيبە

تووتنە خەرجى سووتنە مۆدە ماچى لەب دەكا

لە ديوانى نالى، شەرحى مامۇستادا، مىسرەعى بەیتەكە و دەها هاتوو.

سەهم و نەصبى ئەصليە بەختى گياھ و گل نيبە

هەلبەت (گل) راستە نەك (گۆل) چونكە تووتن گياھە و مۆدە گلە نەك گۆلە. لە خوا لىخۆشبووى، شىخ نەجمەدىنى شىخ كەرىمى بەرزنجى، كە خالى مامم و پياوئىكى مۇسلمان و ئەدىب و خاوەن تەكبە بوو لە كۆيى ئەم بەیتەى دەخوئندەو بەسۆز و كڵپەى دەروونەو تا رادەى گەرمهاتن، دەيگوت:

سەهم و نەصبى ئەصليە بەختى گياھ و گل نيبە

من ئەمەيان كارم تى دەكات.

لە لاپەرە ١٤٧ (لە شەكەنجەى شەكەنجى زولفى) هەلەيە راستەكەى (لە ئەشكەنجەى شەكەنجى زولفى) يە.

بەلاى منەو بەيتى پينجەمى ئەو لاپەرەيە كە دەلى:

فیدای تەشرىفى رینگەت بى خەراجات و خەزىنەى دل

نيتارى خاكى بەرپيت بى لە چاوما قەطرەيى مابى

له شهرحی ماموستاشدا مصرهعی دووهمی نهمهیه:

نیثاری تۆزی پیت بی گهر له چاودا قهطرهیی مابی

هردووین شیواویان تیدایه. مصرهعی دووهمی بهیتهکه دهبی وهها بی:

نیثاری خاکی بهرپیت بی له چاوا قهطرهیی مابی

له میسرهعی یهکه مگوتی (خهزینهی دل) نهک (دل). زهوق وهها دههینی (چاو) یش بهبی نیزافه بۆ پاناوی کهسی یهکه می تاک به رههایی بمینتتهوه و نهکریتته (چاوما). له لایهکی دیکه شهوه بنگومان نالی نووسیوهتی (خراجات و خزینهی دل)، له فزی (خراجات) دهشی (خراجات) بخویندریتتهوه له (خورپاج) هوه دیت که له ئاکامی برین وه لئیشانی دل پهیدا دهبی، (خزینه) ش دهلالهتی خهزنهکردنی برینی پیوهیه. شهرهکهی ماموستا بۆ ئهم لایهنه، عیشق و خوشهویستی داناوه به خهراجات و خهزینهی دل حهقیشیتهی بهلام نهک له پشتگوویخستنی خوراج و خهزنهکردنی شهرهکهی ماموستا بۆ ئهوه چوه که (له چاودا قهطرهیی مابی - بهیتی دهقی پهسندکراو له لایهین خویهوه) ئهو (مابی) یه دهکرئ به (مابی - ماء بی) واته (ئاو بی) لیک بدریتتهوه باشیشی بۆ چوه.

بهیتی کۆتایی ئهم لاپهڕهیه که نووسراوه:

له دووری تویه ئهی خورشیدی پرتهوبهخشی شهوگردان

که (نالی) واله حالاتی محاقی ماهی نهودایه

وشهی (دووری) تیدا ههلهیه و واتای مه بهسی بنه پرتی بهیتهکهی کوشتووه، دهبی (له دوری تویه) بیت، چونکه مانگ به دوری رۆژهوه دهکه ویتته محاق ههتا لئی دور بی بهرو (بهرد) دهروات. من ئهم مهعنايم له کتیبی (چهپکک له گولزاری نالی) دا بهدریژی شی کردووتهوه، له شهرهکهی ماموستاشدا [پهراویزی لاپهڕه ۵۶۱] ئیشارهتی بۆ کراوه بهلام شهرهکه خوی ههر له سه ره چهی کۆنینهی واتا لیدمهوان دهروات که گۆیا نالی له (دووری) یاردا وهک هیلالی محاقی مانگی نوی لئ هاتووه، ههرچهند له لایهکی دیکه وه دهشلی ئهم واتایه (دور) له گهل وردهکاریی نالی پتر به دلدا دهچی ئهمما.. هتد.

من له بینینی خۆمهوه و له زهروورتهی راگهیاندنی بهیتهکانی ئهم غهزله ههر ئهوه م بهردهستدایه که بلیم غهزلهکه تهجره بهیهکی عهملهیی دهمی گهنجایهتی نالییه که به شو پاریزی بۆ سر خهوهگی یاری بردووه تا (ههنا سه م زولفه کهی لادا...)

بهیتهکان هاواریانه، نالی وهسفی یاریکی پهری چپهری خو لیکه وتووی ته‌نیش
خوی ده‌کات. تو سهری له سیاقی بهیته‌کاندا که جاریکیان له واتای محاقه‌وه و
جاریکیان له لاچوونی زولف به هه‌ناسه و جاریکیان (له سایه‌ی کوفری زولفت دل
هنا، فی نوری ئیمانه، مه‌لین ظولمت خراپه وهصلی په‌روانه له شه‌ودایه) چهند
ناشکرایه قسیده‌که (وحده‌ی هه‌یه! له شهرجی ماموستادا ئهم (یه‌کیه‌تی - وحده‌ی
قه‌سیده به‌وه‌نده ئینکار ده‌کات که که‌س به مهرجی نه‌گرتووه. به‌لێ به مهرج نه‌گیراوه،
به‌لام که‌سیش نه‌بوونی یه‌کیه‌تی قه‌سیده‌ی به مهرج نه‌گرتووه. دیوانی نالی به‌شیک
به‌رچاوی (وحده‌ی موضوع‌ی تیدایه، وحده‌ییکه که شیعری کلاسیکی ئه‌وان
سه‌رده‌مانه به شینوازی کات و شوین به‌خویه‌وه گرتووه. هه‌موو مونا‌جاته‌کانی رپی
حه‌ج، ئه‌ی ساکینی ریاضی مه‌دینه، ئه‌حوه‌لی ته‌فره‌ق نه‌ظهر، به‌هاریه‌یه‌کانی، نه‌مردم
من ئه‌گه‌ر ئهم جاره، ماتهم وه‌کو زولفیه‌ین سیه‌ه، ئهم تاقمه مومتازه، تا فله‌ک
ده‌وره‌ی نه‌دا، قوربانی تو‌زی رپه‌گه‌تم، جه‌نانی وه‌ک جینان کردم به‌ماوا... و هی
دیکه‌ش یه‌کیه‌تی باب‌ه‌ت و دارش‌تنیان تیدایه. خو له مه‌سه‌له‌ی «مه‌ستوره» دا نه‌ک
وحده‌یه‌ک بگه‌ ده‌ وه‌ده‌شی تیدا کو بووه‌ته‌وه.

له لاپه‌ره ١٤٨ (ناه‌ی) غه‌دریکی گه‌وره‌ی له خوی کردووه ده‌لی:

ئهو به‌یاضه‌ی لای ملت شه‌عری سیاه‌ی بیته‌ سه‌ر

چ ده‌بوو بی‌گوت‌بایه: «ئهو به‌یاضه‌ی گه‌رده‌نت». به‌راستی (لای ملت) کو‌له‌مستیکه
شه‌ویله‌ی به‌یته‌که‌ی خوار کردووه.

له به‌ره‌ودامه‌نی لاپه‌ره ١٤٩ دا وشه‌ی (زهمزه‌مه) له به‌یتی هه‌سه‌ن که‌نو‌ش هاتووه،
له په‌راوی‌زدا به (زهمزه‌ی گۆرانی) واتای لی دراوه‌ته‌وه، شاعیریکی کو‌نی عه‌ره‌ب
له‌باره‌ی ناوانانی بیره مه‌شو‌ره‌که‌ی (مه‌ککه) به زهمزه‌م ئهم به‌یته‌ی گوتووه:

زمزمت الفرس علی زمزم

و ذاك في سالفها الأقدم

گۆیا عاده‌تی زهمزه‌شتی‌یان ئه‌وه‌یه له ده‌می ناخوار‌دندا وره‌ دوعا ده‌خوینن وه‌ک
زمزم دیته به‌رگویی، ئنجا فارسه‌کان زهمانیک حوکم فه‌رمای یه‌مه‌ن و ئهو ناوه‌ بوون
رپه‌گیان که‌وتووه‌ته مه‌ککه و زمزم‌زیان له‌سه‌ر ئهم بیره مه‌شو‌ره کردووه، له‌وه‌وه
ناوی (زهمزه‌م) په‌یدا بووه. بی‌گومان قسه‌که ئه‌فسانه‌یه وه‌ک هه‌زارانی دیکه.

له جياتى مىسرەى دووھى بەيتى يەكەمى لاپەرە ۱۵۰ كە دەلى:

ئەتۆ زەم دەكەى مەدحت دەكەم من
جەزای قەولى كرؤ با ھەر درؤ بى
له دەستخەتاندا دیتوومە نووسراوہ:
موکافاتى درؤ با ھەر درؤ بى

له سەرەتای بەيتى سىيەم (بى زەخم) نوختەيەكى كەمە، دەبى (بى زەخم) بنووسرىت. زەخم فارسىيە بەواتاى (برىن) ە له (زام) ى ھەندى لەھجەى كوردى نزىكە. چى له لاپەرە (۱۵۱، ۱۵۲) لەسەر (سۆنىت) نووسراوہ، دواترىش لە لیستەى ھەلەكاندا جارىكيان رستەيەكى دوور و درىژمان بۆ دەخاتە نۆوان دىرى (۱۸، ۱۹) ى لاپەرە (۱۵۱) و جارىكيشيان دوو دىرى (۱۰، ۱۱) ى لاپەرە (۱۵۲) مان پى دەگوڤى بە دوو دىرى لەوان جودا، ئا ئەم تىكەل پىكەلەيە و رىنمونيەكى لە شەرحدا بۆى كرديوين كە بەسەر ھىچ قاعىدەيەكەوہ ناوہستىت ئەوہ نەبى كە قافىەى مىسرەى ئەم سۆنىتەنە لە ھەر چوارىنەيەكیدا قافىەى مىسرەى يەكەم و سىيەمى ھاوچوون ھەر ھاش قافىەى دووہم و چوارەمى، لەوہ بەولواوہ چ نرخیكى تايبەت لەو جۆرە ھەلبەستەدا خۆى نانۆنىت. گۆيا (شەخ نوورى و گۆران لە ئەدەبىياتى عوسمانى نوپوہ ھۆنراوہى كوردىيان پى تازە كرديوہتەو) كەچى نمونەى شىعرى مەلای جەزىرىمان بۆ دەھىنیتەوہ كە لە بابەتى سۆنىتن، مەلای جەزىرىش لەو لاپەرەيەى ۱۵۲ دا سالى مەرگى ھاتووە، بەر لە ۱۵۲ سال وەفاتى فەرمووہ كە دەچىتە پىش شەكسپىر، بىگومان مەلای جەزىرىش چ ئاگای لە شىعرى پۆژاوا ئەو سەردەمە نەبووہ. لە شەرحدا - لاپەرە ۱۵۱ - دەلى: (جۆرى قافىەى شەكسپىر لە سۆنىتەكانيا بەم جۆرەيە: أب أب ح ح ھ ھو ح ح). گۆيا سۆنىتەكان (دابەش كراون بەسەر سى چوارىندا. كە لە ھەر يەكەيانا قافىەى يەكەم و سىيەم، دووہم و چوارەم وەك يەكن، كۆتايىيەكەى دوو دىرى يەك قافىەيەيە). جارى با بېرسم ئايا ھىچ دەنگىك نەبوو دەنگى (ج) نەبى لە نمونەى شىعرى شەكسپىر پوونكەرەوہ بىت كە دەزانين ئەم دەنگە لەو زمانانەى ناويان لەو دوو لاپەرەيەدا ھاتووە ھەر پەيدا نىيە؟ ئنجا بۆ بى تالعى چوار جارانىش لەو نمونەيەدا دووپات بووہتەو! بۆچى لەو ناوہ (ھو ھو) دوو دەنگى وشەكەى بەيەكەوہ نووساون خۆ دەكرا (ح ح) یش بەيەكەوہ بنووسىن. ئنجا كە لە سەرەووى شەرحەكەوہ دەلى:

(له پرووی کیشوهه ئیتالی یازده برگهیه، فهره‌نسی دوازده، ئینگلیزی ده ..) له‌وه‌وه دهرده‌که‌وئ که تهنه‌ها جودا‌که‌ره‌ده‌یه‌که هه‌بی سۆنیت هه‌لاویرئ له شیعری دیکه هه‌ر ئه‌وه‌یه له هه‌ر چوارینه‌یه‌که‌یدا میسرعه‌ی تاک ئه‌ژماری وه‌کو به‌کن و هی جووت ئه‌ژماریشی وه‌کو به‌کن، له‌مه‌شدا شتێک نادیتریت هۆی ده‌مه‌به‌شکه‌ی خوینهر بێت چونکه چه‌ندین جووری رازاوه‌ی قافیه‌ئارایی هه‌یه چ قیاسی له سۆنیت ناکرئ، به‌کیان له قه‌سیده‌یه‌کی - وابزانم - صفی الحلی زهمانی عه‌بباسیه‌کان بریتییه له چه‌ندین مه‌قتعه‌ی پینچ میسرعه‌ی: سیتی به‌راییان هاواقافیه‌ن و دووی پایینیان هه‌ریه‌که قافیه‌کی تایبته به خۆی هه‌یه ئه‌مه‌ش نمونه‌یه‌تی:

ما‌لعینى عَشِيتْ بِالنَّظَرِ
أَنْكَرْتَ بَعْدَكَ ضَوْءَ الْقَمَرِ
وَإِذَا مَا شِئْتَ فَاسْمَعْ خَبْرِي
عَشِيتْ عَيْنَايَ مِنْ طَوْلِ الْبَكَاءِ
وَيْكِي بَعْضِي عَلَى بَعْضِي مَعِي

ئهم دوو قافیه‌ی کۆتایی له هه‌موو مه‌قتعه‌که‌کاندا دینه‌وه وه‌ک:

جَذَبَ الزَّقَّالِيهِ وَاتَكَ
وَسَقَانِي أَرْبَعًا فِي أَرْبَعٍ

بره‌شيعره‌که‌ی گۆزان له لاپه‌ره ١٥١ دا قهرزدارى ئه‌وه نيه‌یه له‌سه‌ر ده‌ستووری سۆنات پڕۆیشتوو، به‌لکو وێرایی خه‌یالی به‌رز و دارشتنی هونه‌ره‌که‌نه سوودی زۆری له هه‌لبه‌زه‌ی ته‌فعيله‌کانی ناو به‌يته‌کان و مرگرتوو که ١١ برگه‌یین [جگه له نيوه‌ دێری سه‌ره‌تا که‌ی که ١٢ برگه‌ییه، ئهم به‌هره‌ش وه‌کو هیندیکی دیکه هه‌لده‌گرئ به‌يته‌کانی ژماره‌یان به‌پێی ته‌فعيله‌کان که‌م و زۆر بن، ته‌نانه‌ت میسرعه‌ی سییه‌م له‌لایه‌ن و مزنه‌وه هه‌لده‌گرئ له جیاتی (ئاخو) به‌ وشه‌ی (ناره‌زو) کۆتایی بێت. به‌يته‌کانی (النهر المتجمد) ی میخائیل نه‌عیمه هه‌لده‌گرن ٢٠ برگه‌یی و ١٦ برگه‌بیش بن. نيوه به‌یتی یه‌که‌می به‌هارییه‌که‌ی حاجی قادر ١٥ برگه‌یی و نيوه‌ی دووه‌می ١٤ برگه‌ییه. نه‌گه‌ر (خودا) که‌ی کۆتایی نيوه به‌یتی یه‌که‌م بکه‌يته (خوا) ده‌بێته ١٤ برگه‌یی و کیشیشی دروسته [به‌لام ١١ برگه‌یی به‌هه‌لبه‌زه نه‌ک ١١ برگه‌یی وه‌ک:

نه‌م‌ردم من نه‌گه‌ر ئهم جاره‌ بئ تو

ههلبهزهی ناو بهیتهکانی گۆران به جوړیکې زیده بهرچاو له قهسیدهی (نالی)دا
دهبینی که دهلی:

برق البصر له بهر بهر ق و تهله ئلوی له نالی

ئهم میسرده و ههموو غهزله که دهبی به تهقتیهوه بخویندرینهوه، بهم جوړه:

برق البصر له بهر ق و تهله ئلوی له نالی

خسف القمر له ئیشراقی قیامهتی جه مالی

روخی تو گوئیکه صمد بهرگ و ههزاری عاشق ئه ماما

له ههموو جه من دیاره به ئوصلی ناله نالی

ئهم شپاوهی سونات که هیچ فهزلیکی زیادی به سهر بهرهرکان و شپاوهکانی
دیکه دانییه، دهریتهوه به دهسه لاتی شاعیر، خو ههرچی کاری دنیا هیه بگره له
نالبهندی و خهړه کړسییه وه هتا دهگاته ئاسمانگهردی ههمووی بهنده به مه هارهی
نهوانه ی تییدا خهړیکن. له لایهن بوون و نه بوونی له کوردیدا دیتمان مه لای جه زیری
چه ندین سه دهیه له شپاوهی هونیوه تهوه. نمونه که ی مهوله وی خوی به لگه یه له سه ر
هه بوونی چونکه بیگومان مهوله وی ئاگای له شیعری ئیتالیا و فره نسه و بریتانیا
نییه.

له لایهن ریزمانه وه تیبینیه کم هیه له سی وشه ی دیری ههفته م و هه شته می لاپه ر
۱۵۱ که نووسراوه (ئیتالی، فره نسی، ئینگلیزی). له لایهن (ئیتالی)یه وه: میلیه تی
ئیتالیا ناویکی تایبه تییان بو خویان نییه وهك عه ره ب، کورد، تورک، ئه لمان....
هیه تی، له بویه دهبی (ی)ی نیسه بت بخریته دوا ی ناوی ولاتیانه وه تا کو میلیه ته که
بگریته وه. که بلنن (ئیتالی) و امان رانواندوه که ولاته که (ئیتال)ه نه ک (ئیتالیا). به
قیاسکردن ده لیم ئه گهر (ئیتالی) راست بی، که راست نییه، پیویسته قبول بکری
به خه لکی (به غدا) بگوئری (به غدی) نه ک (به غدایی).

جا ئه گهر (به غدایی) په سند بکه ین که راست و دروسته دهبی بلنن (ئیتالیا یی).
عه ره ب حه قیه تی بلی (ایطالی) چونکه به خه لکی (بصره) ش دهلی (بصری)... (قا هره -
قا هری). دیاره (ئیتالی) راسته وخو له عه ره بییه وه بو سه ر زیهن و زمانی نووسه ر و
ئاخیوه ری کورد بازی داوه.

له لایهن (فره نسی)یه وه: میلیه تی (فره نسه، فره نسا) پییان ده لیم (فره نگ) ئیتر

شەخسى ولاتى فەرەنسا دەشتى پىتى بگوترى (كابرا فەرەنگە) وەك كە دەلتى (كابرا كوردە، توركە، ئەلمانە...) كە نىسبەت وەلاى ناوى مىللەت وە يا ەشیرەت درا و گوترا (كوردى، بلباسى، ەرهەبى...) وشەكان بۇ زمان و نەرىت و پۇشاك و خۇراك... ەتد دەچنەو.

دەبى بلىتىن زمانى (فەرەنگى). كە لە فەرەنساو ە بۇ دانىشتووى فەرەنسا برۆين دەبى بلىتىن: (فەرەنساىى) نەك (فەرەنسى). لە فەرەنسىو ە (فەرەنسىى) دىت، (فەرەنسى) لە ەرهەبىو ە بۇ كوردى، بى لزوم، ەاتوو، ئىنگىلىزى ەواتاى زمان و نەرىت و داب و خۇراك... جىنى خۇيتى چونكە مىللەتەكە ئىنگىلىزە.

لە پەراويزى لاپەرە ۱۵۲، مىسرەى دوو ەى چوارىنەكەى پىش چوارىنى ەره دوایى برىگەىكەى كەمە ديارە (جاما دل) دەبى (جاما لە دل) بى چونكە قافىە و رەوىەى دوو مىسرەەكەى يەكەم و سىيەم (بى حالە دل، نالە دل) ەاتوون. ەمەشدا دەردەكەوى كە ئەم مەقتەە لە چەشنى سۆنىت نىيە لە مەقتەى يەكەمىشدا (نەى شەكرا گەردن ژەاج) دەبى (نەى شەكەر...) بنووسرىت و بخویندرىتەو ەنا كىشى تەنەل و ناقوولا دەردەچىت.

لە لاپەرە ۱۵۵ وشەى (ئاكىن) ە (پىر) لىك دراو ەتەو. راستىر ئەو ەى ەگوترى (ناخن)ى كوردى ەاوواتا و ەاورىشەىتى. وشەى (نىگارىن)ىش ناشى (جوانانە، يارانە) بىت چونكى وشەكە ناو ەلناو ە ئەم دوو وشەىش ئاو ەلكارن. دەبى ە (نەخشىن، جوان) لىك بدرىتەو. سەرنج بگرە (نغز و دوشىزە)ش ەردوویان ئاو ەلناون. لە كوردیدا ەگوترى (پىاوانە ەاتە پىش، دزانە بوى ەمرچوو، دۇستانە دوا...) لە شىعرى نالىدا (... برۆ بازانە ئازانە) ەاتوون. حاجى قادر (... ئازانە دەستى كرىو ەى ەكار ەىناو ە. دەشتى بگوترى (خۇراكى كوردان، شایىى دزەبىيانە...) و ەى ئەوتووى چونكە لە وشەكاندا واتاى كار (فەل) ەىە. ناگوترى (بەردى شىتانه، شاخى بلىندانە، ترىى ترسنۇكانە يان شىرنانە ترشانە...) چونكە واتاى كار لە ەىندا نىيە.

لە ەىتى دوو ەى لاپەرە ۱۵۶ (تا ضرب المثل ەمى گویند) لەنگەر دەبى (تا ە ضرب المثل) بگوترىت.

مىسرەى دوو ەى ەىتى سىيەم لە لاپەرە ۱۵۸ كە دەخویندرىتەو:

چەند باشەم ز دورىى تو غەمگىن

کیشه‌که‌ی تهنه‌ل و عه‌یبداره. یا ده‌بی بگوتری (ز دوری تو غه‌مین) یان (ز دوریه‌ت غه‌مگین).

لیره‌دا ده‌ست له ئهنج‌وومه‌نی ئه‌دی‌بان هه‌لده‌گرم مه‌گه‌ر تی‌بینی نه‌بی که بلیم فیزی به‌گ به‌و شۆره‌تی عیلم و ئه‌ده‌بیه‌وه چۆن پازی بووه‌له‌و هه‌موو له‌نگ و لۆرییه‌ی که له ده‌قی نمونه‌ بژارده‌کانی شو‌عه‌رای کورد وا له‌ چاوان ده‌چه‌قن، بی ئه‌وه‌ی راستیان بکاته‌وه‌ وه‌یا هه‌ر نه‌بی په‌نجه‌ییکیان بۆ درێژ بکات یان بۆره‌ ته‌نویلیکیان بۆ به‌یئیته‌وه‌، ره‌ت‌بوونی لیژنه‌ش له‌و هه‌موو هه‌له‌یه‌ و هی خۆکردیش ناکه‌مه‌ عوزر بۆ فیزی به‌گ چونکه‌ هه‌له‌ی که‌س به‌ هی غه‌یر دانا‌پۆش‌ریت، ئه‌ندامانی لیژنه‌ش تاکیکیان له‌وانه‌ نین خۆی بۆ شیع‌ر ته‌رخان کرد‌بیت.

من که ئه‌مه‌ ده‌لیم له‌باره‌ی فیزی به‌گه‌وه‌ وه‌ها داده‌نیم ناوه‌رۆکی کتیبه‌که‌ی هه‌ر ئه‌وه‌یه‌ که به‌نیمه‌ گه‌یشته‌وه‌ نه‌ک له‌ نووسینه‌وه‌دا هه‌له‌ی تی که‌وتوو. هه‌زار ره‌حمه‌ت له‌ گۆرت ئه‌مین فیزی به‌گ.

خوینه‌ری به‌رێز چا‌وپۆشیم له‌ به‌شیکی به‌رچا‌وی هه‌له‌کان کرد له‌ ترسی زی‌ده‌ درێژخایینی. ئه‌م چ‌ه‌ند هه‌له‌یه‌ نمونه‌ی هی دیکه‌ن که‌ لی‌یان تی په‌ریوه‌تم:

له‌ لاپه‌ره ١١٠، به‌یتی دووهم - له‌ میسرعه‌ی دووهمدا که‌ نووسراوه‌: پ‌ر به‌ دم بی‌چ‌رێ هه‌روه‌ک سه‌گی هه‌ورامانی، ده‌بی و وشه‌ی (هه‌ر) له‌ (هه‌روه‌ک)دا بس‌ریته‌وه‌ ده‌نا کیشی له‌نگ ده‌بی و له‌ شیع‌ر ده‌شۆری.

له‌ لاپه‌ره ١١٢ به‌یتی دوایی‌نی غه‌زه‌له‌که‌ که‌ ده‌لی:

هه‌ر که‌سی عه‌بد و موریدی مورشیدیکه‌ سا ئه‌من

هه‌روه‌کو (هیج‌ری) مورید و جانفیدای هاوناوی تۆم

مه‌به‌س له‌ (هاوناوی پایینی به‌یته‌که‌ (عبدالقادی گه‌یلانییه‌) که‌ هاوناوه‌ له‌گه‌ل ئه‌و (قادر - قادراغا)یه‌ی که‌ (هیج‌ری - کوردی) عاشقه‌ جه‌مالی بووه‌.

دواین به‌یتی لاپه‌ره ١١٣ (ئه‌رخه‌شمه‌ و گه‌ر لوطفه‌ به‌ هیج‌ری نه‌ظه‌ری که‌) به‌م شکه‌یه‌وه‌ له‌نگه‌ یا ده‌بی (ئه‌رخه‌شمه‌ و وگه‌ر لوطفه‌) بنووس‌ریت و بخویندریته‌وه‌ یان (ئه‌رخه‌شمه‌وه‌ گه‌ر...)

له‌ به‌یتی شه‌شه‌می لاپه‌ره ١١٧ وشه‌ی (دو‌پو...) بک‌ریته‌وه‌ (دو‌پو و...) له‌به‌ر کیش که‌

راستی وشهکش هر (دور)ه.

له لاپهړه ۱۲۳ میسره عی دووهمی تهخمیسه که ی سالم بهسهر شیعی مهولانا خالیدهوه که دهلی:

بی قهرار و ئیضطیرا به سال و مهه قانونی دل

ئهگهر دهقاودهقی وهرگرین له عمره بییه وه بو کوردی ئهوسا (بی قهرار و ئیضطیراب) دهبیته (بی قهرار و بی شیواوی) که دژ بهیه کترن. تومهن هندی وشه بهکار دین بی وردبون وه له وهی ئاخو و هسفه یان ناوی واتایه وه که دهلین:

(دل تهسکین بو) ئیضطیرا بییش لیژدها به (مضطرب) هاتووه. نالی دهلی:

خاطریکی خوښ و شوخ و بی غم و جهمع هه بوو

لیژدها (جهمع) بهواتای (مجموع) هاتووه. کورد به تیکرایی دهلی (خاترجه م - جهمع)

له لاپهړه ۱۴۹ بهیتی پینجه م و شه شه م و هها دانراوه که خاوه نیان نه زانراوه:

وهک من ناگادارم بهیتی شه شه م که ئه مه دهقیه تی:

وهکو یهک دیته بهر گوئی پیاوی ئه حمه ق

صه فیری بولبول و ناوازی له قله ق!

ئا ئه م بهیته هی سالمه.

روشنییری نوی، ژماره ۱۳۱، ۱۹۹۳

بزار و گولبريک له هه ندى نووسراوى کوردی

دواى کۆتاييهينان به پشکينهوه له (ئهنجومهنى ئهدهبياتى ئههين فهيزى بهگ) نيگايهكى خيرام بهبهركى (٢٣، ٢٤)ى گۆڤارى دهستهى كوردا گيڤا: له ئاست گوتارهكهى مامۆستا د. موتابجيذا كه له ژير سهراوى (نالى شاعيرى غهزلى كوردى) بلاو كراوه تهوه دهلیم: هه رچهند ناو و زاراوهى لهبار بو هه ر شتيك بيت، كاريكى پهسهند و پيوستيشه مادهم تهمره وينهوه وهيا له خهرمان زيادكه ر بيت، راستيههكهى ده ميكه له ههراى (غهزل، قصيده). به پيى ژمارهى بهيت پشتري بۆتم چونكه كورتى و دريژي ههلبهست پيناسه بو خودى شيعرهكه دانانيت: ئهوهى گرنگه له ناوانانى ههلبهست به غهزل يان شتيكى ديكه بابيهتى شيعرهكهيه ئايا هه ماسهيه ههجو، ئهقينه، وهسفه، مهده. ناشى پينج بهيت له (صرف و نحو) غهزل بيت و پازده بهيت له ته علمياتى شيردوشين قهسيده بيت. من گلهيم له مامۆستا موتابجى نيهيه له وهدا كه زاراويكى ئهدهبى روون دهكاتوه، زوريشى لى منه تبارم كه تيمان دهگهيه نى غهزل له پيشهكيى قهسيدهى دريژه وه هاتوه كه هه ر جاره شاعير بهدهربرينى سۆزى دهروونى خوى له چهند بهيتيكا سهرهتاي ههلبهستى داپشتوه. من ههزم دهكرد مامۆستا موتابجى رهخنهى ناپهزامه ندانه لهو زاراوانه بگرتايه كه هيج شتيك روون ناكه نهوه، نه له بابته و نه له دانهريان و نه له كات و شوينى به وهله دبوونيان و نه يارمه تيدهرن له شيته لكردن و اتايان. ئاخو ئهگه ر قهسيدهيهكى په نجا بهيتى ته نها ههفت بهيتى له بيران مايه وه و ناومان نا غهزل يان وشهيهكى ديكه مان لى كرده پيناسه، ئاخو به وهدا دهستمان له م بنچكى ليڤه وارى شيعر و ئهدهب گير ده بى؟ ده مويست مامۆستاي هيژا و ئازيز بهدنگ بى له غهزلهكهى (كوردى) كه له دامه نى لاپه ره (٣٠)ى گۆڤاره كه دا نووسراوه و بهيت و نيوئى كه پهريو ته وه سهرهتاي لاپه ره ٣١، بهدنگ بى له وهدا كه دوو بهيتى سهرهتاي غهزله چوار بهيتيهكه رهويه يان (التزام)ى تيدايه و هاوچوون، رهويهى دوو بهيتهكهى ديكه ش هيج كاميكيان له يهكتر ناچن كه دياردهيهكه جاران شاعيرى پى موفليس ده بو. ئه مه غهزلهكهيه:

رهنگى گول گيانا وهكو رو خسارت رهنگين نيهيه
شهككه رى ميسرى وهكو گو فتارهكه ت شيرين نيهيه

ئەھلى چىن نەققاشى چاكن خۇ بەلان تەسۋىرى تۇ
 نەقشى خامەى كردگارە كارى وەستای چىن نىيە
 من كە كوشتەى تىغى عىشقم رۆزى ديوانى خودا
 بۆچى شاھىد بىنم ئاخر كفنەكەم خوينايىيە
 من كە ريسوا بووم و تەپلى عاشقىم لى دا ئىتر
 كوردى ئەز پەرۋام سەر و ئيمان و گيان و دل نىيە

دەتوانم سوئند لەسەر ھەندىك بخۆم كە مىسرەعى دووھى بەيتى سىيەم ئەمەيە:

بۆچى شاھىد بىنم ئاخر كفنەكەم خوينىن نىيە؟

مومكىنىشە وشەى (ئاخر) لە (ئاخۇ) ۋە گۆرابەيت كە بۆ پرسىارە.

مىسرەعى دووھى بەيتى چوارەمىش بىگومان ئەمەيە:

كوردى ئەز پەرۋام سەر و ئيمان و گيان و دىن نىيە

جا ئەگەر بەرھەلستى لەۋدا ھەبەيت كە (ئيمان و دىن) يەك شتن خۇ (سەر و
 گيان) یش يەك شتن. بەيتى دووھى غەزەلەكەش بەناچارى و بى خۇماندووكردن
 بەيتىكى نالىمان بەبىردا دىنئەتەۋە كە دەلى:

مانى نىيەتى قوۋەتى تەسۋىرى برۆى تۇ

ئەم قەۋسە بەدەستى مۆتەئەفيس نەكشاۋە

شاعىرى دىكەش زۆرن ئەم وئەنيان لە ھەلبەستدا كىشاۋە ئىتر ھەريەكەيان بەپىيى
 دەسەلاتى خۇى بەرز و نزم بوو.

حەزم دەكرد مامۇستاي ھىزا لە غەزەلەكەى مەلاى جزىرى واتاي نىوہى دووھى
 بەيتى پىنجەمى پروون كردبايەۋە كە دەلى:

يا من رأى خلى فھلى یشبى بشىء قامتا

ۋشەى (یشبى) لە چىيەۋە ھاتوۋە؟ لە (یشبە) ھەۋەيە؟ يان لە (یشبە) ھەۋە؟ چ دەبوو ئەگەر
 (یشبە) مابايەۋە بى بزواندننى حەرفى كۆتايىيى فيعلەكە ھەروەك پىشتر لە مىسرەعى
 دووھى بەيتى سىيەمدا كردى؟

هل فى يد المفتون شىء ام كيف يصنع يافتى؟

ماموستا موتابچی و هه موو نووسهرانی سلیمانی بمبه خشن که دهلیم به کارهینانی (تیادا) وه که دهیری ۲۳ ی لاپه ره ۳۳ دا نووسراوه ده بوو (تیا) بنووسرنت چونکه (تیا) خوی کورتهی (تیدا)یه، بهو پییه (تیادا) بریتییه له (تیدا) که شتیکه پشت له هه موو دهستوریکي ئاخاوتنه. ئینجا ئه گهر نووسهری سلیمانی رپی ناجایه ز بو خوی به ره وای بزانن بابای دهشتی هه ولیر و دانیش توانی دییه کانی نیوان هه ولیر و کویهش دهبی لییان به سهلمیندری بلین (العهمدولیللاهی ره بیی لاله مین). دواي ههشت دهیری به ره و ژیرتر ده بینین نووسراوه (حافز غه زله کانی تیایدا ههیه) که ده بوو بگوتری (تیایدا ههیه) چونکه راناوه که ده چیتوه بو (غه زله کان) به لام وا دیاره زالبوونی (تیادا) به سه رهوشی ونی ئاخوهردا خوی ره پیش دهیه خیت و رواله تیکی نه قشبه ستووی نادرست ده بیته کلێشی ناسازی مه بهستیکی رهوان. (تیایدا، تیتاندا، تیماندا، تیدا، تیتدا، تیمدا) کوردیه کی ره سه نن ناشی بین به (تیایان، تیایاندا... تیما. تیاتادا.. هتد) نالی هه ردوو شیوهی (تیا، تیدا) ی به له باری به کارهینان:

۱- یه عنی ریاضی ره وضه که تیدا به چه ند ده می.

۲- هه ره ده لپی مانگه شه وه کولمی تیا.

ئیمه ده زانین، یان ده بی بزانی، پرپیوزیشنی (له) که ده بیته پیشگری کار (فعل) به پیی داخوازی هه لکه وت ده بیته (لی، تی). ده لپین:

۱- عه یب له من مه گره.

عه ییم لی مه گره.

۲- به رد له من مه گره.

به ردم تی مه گره.

دهبی بلیم شیوه ئاخاوتنی موکریانای که به شیک له عه شیرته کانی دیوی کوردستانی عیراقیش پییه وییان لی ده که ن دوو پرپیوزیشنی جودایان ههیه: (له، ده) هه ریه که یان به کارهینانی تایبته به خوی ههیه. ماموستا ئه حمه دی قازی له ده مه تهفه به ده وری (له، ده) دا ئه م نمونه یه ی هینابووه: (گوێزه که له داره که که وته خواره وه و ده که وه که که وت). له سه ره قیش بوو، به لام ئیمه ش ناچارین به بهشی خویمان رازی بین هه رچه ند له م مه سه له یه دا کورت دینن، ناچاریه که ش له وه وه دیت که فیرین بو هه ردوو حالته هه ر (له) به کار بهینین و به زه حمه تیکی زه حمه ت به له دی

شوینی (ده) دهبین. نالی که دهلی:

له دلدا ئاتهشی عیشت بلنسی میسلی تهنووره

ئهگهر بهشیوه ئاخاوتنی موکریانى دووابایه دهیگوت (دهدلدا). که دهلین (له منهوه
بو تو - له رانیهرا تا دهرههه) موکریانیش ههروهه دهلین و بهدلینا نایهت بلین
(دهنهوه بو تو - دهراپیهرا تا دهرههه) چونکه (ده) بو حالهتی سکون، بى جوولهی
بهکار دیت. ئهگهر (له، ده) بهفارسی بگرین (له) بهواتای (ز، آن) دیت و (ده)ش بهواتای
(در) دیت. کرمانجی سهروو (ژ) له جی (ز، آن) بهکار دهیهنیت. کیشهی پریپوزیشنی
(له) ههه خویهتی، به جورک له جورهکانی، بهدهوری پریپوزیشنی (به)شدا قوت
دهبیتهوه: ئهم (به)یهش له حالهتی پیشگریدا دهبیته (پى):

۱- چراکه بهئاگرکه.

چراکه پى که.

۲- بهخهلق راگهیاندن.

پى راگهیاندن.

۳- بهشاردا تیپهپین.

پیدا تیپهپین.

من لیزه موناقهشهی ئهولایهه ناکهه ئایا له ههموو حالاندا (پى) دهبیته پیشگریان
وهه دهبی ههه بهپریپوزیشنی بهمینیهوه وهک:

۱- بهدارام گوت.

پنم گوت (پینگوتن)

۲- بهدارام سهلماند

پنم سهلماند (پیشهلماندن)

مههست لیزهه جیرانهتی (پیدا، پیدادا، پیا) لهگهه (تیدا، تیدادا، تیا) یه کهوا هههه
گرفتى بهکارهههههه له ههردوویناندا ههیه. دهبی دان بهوهه بههههههه (پیدا)
دهستورییه، ههه لهه دهستوری بوونهیهوه دهشی بهپى لههجهی ناوچهی بگوتری
(پیا). ئههه (پیدادا، پیا) بهپراى بهپراى جایهه نهیه.

له نمونەى پەوابوون و نەبوونی زارى ناوچەییەو ٤٥٠ نمونەى دەهینمەو: وشەى جینیو له (دژنیو) هەواتوو کە تا ئیستا کەش له بەشیکی ولاتی مەرگە و دەورووبەرى ئەو ناویدا دەلێن (دژنیو). فەقى مستەفایەکی حەبەى ئامان هەبوو کە لەو سالانەى پاش ١٩٦٠ بەخۆپایى و بەزۆلم لە دەست بۆرەپیاوی کرمانج کوژرا هەتا مردنى هەر (دژنیو) ی بەکار هێنا. جینیو، بەلای راي منەو، دەسکارییهکی رەواى له (دژنیو) کردوو چونکە پىزى دەنگەکانى تێک نەداو. بەلام کە (جینیو) دەبیتە (جوين)، جوون) کارەکە دەکەوێتە سنوورى هەلەو. (بەعقل) دەکریتە (باقل) هەم رەوايه و هەم ئیسک سووک. بىگومان دەورى رابەریکی وەکو مامۆستا مۆتابجى هەر لەوێ دەدا ناوەستى کە داوێتى نووسەرانی کورد بکات بۆ گرتنەبەرى یەك رینگای تەعبیری ئەدەبى بۆ پیکهینانى زمانى یەکگرتوو: دەبى پشتگیری بکات له وشە و تەعبیری راست و پەوان، لەو بوارەدا دەسلاتیکی سەلمینراوى هەیه بۆ دۆزینەوێى بابەتى پەسەن له چاوەکەسانى تر کە هیندەى ئەو شارەزای درەختى گرووپە زمانیک نین کە زمانى کوردی یەکیکە له شاکەکانى.

له میسرەعى یەکەمى بەیتى دووهمى غەزەلەکەى نالى، لاپەرە ٢٤، (گەمەست) هاتوو ديارە هەلەى چاپە دەبى (گەرمەست) بنووسریت. له ئاست وشەى (سلوک، سولووک) کە بە واتای مریدى تەریقەت خو دەنوینى تیبینیم لەویدا هەیه کە وشەکە بەپێى پووالەت (تەریقەت) بەدەستەو دەدات نەك (مرید). له شەرحى دیوانى (نالى) ی مامۆستای بیارەبیشدا (سولووک) بە(سالیك، مرید) لیک دراوێتەو. ئەمە دەقى بەیتەکەى دووهمى ئەو غەزەلەیه:

کوشتهى نىگاهى دیدەتە گەر مەست ئەگەر خەراب
بەستەى کەمەندى زولفته گەر شیخ ئەگەر سولووک

بەزاهیر وشەکە دەبى (سەلووک) بێت وەکو (غفور، شکور، لجوج). کە هەمووى سیفەتە له پێژەى (صیغة المبالغة) نەك ناوى وانا. بەداخەو قاموسم لا نییه بۆ وشەکە و واتای بگەرپم، چى دەیلیم لیکدانەوێ رپووالەتى وشەکانە.

بەیتى نۆیەمى غەزەلەکە، چ ئەوێ له شەرحى مامۆستا بیارەبیدا یە چ ئەوێ له گوتارەى مامۆستا مۆتابجیدا هاتوو کە وا دەزانم راگۆیزراو لهو شەرحەو، دوو تیبینى هەلەمگرت، ئەمەش دەقى بەیتەکەى هەردوو سەرچاوە:

راپېځل و تار و پوځي کولووې به فره نابشار
با بای ددهات و ماسی پېدا دئ وهك مهكوك

تېبېنېي يه كه م ئه وه كه وشه ی (پېدا) كېشى ميسره عه كه ته نېل دهكات ده بې (پيا)
بنووسرېت و بخویندرېته وه. تېبېنېي دووم ئه وه كه ميسره عه كه له م دهقه دا بوته
سيزده بره گي كېچی سهرله بهری غه زله كه چوارده بره گييه، ده بې به م جوړه راست
بكرېته وه.

بابای ددهات و ماسی پيا دئ وهكو مهكوك

من بو ئه وه ش دهچم كه وشه ی (پو) به ئه سل له لایه ن نالییه وه (پود) نووسرايېت
چونكه له چهندين شيعری نالی و سالم و شوعه رای ئه و سهرده مه دا دهقی گه ليك وشه
له فارسييه وه هاتووه، ههر له م دهقه شدا وشه ی (تار)ی فارسی هاتووه له جياتی
(تان)ی كوردی. واش ده زانم ده بې (راپيځلی تار و پود) بيټ، چونكه مه به ست ئه وه كه
كولووې به فر راپيځلی تان و پوځي نابشاره، ناشی راپيځله كه جودا بی له تان و پوځه ههر
خو ی تان و پوځيه ئيتر چو ن (واوی عطف) جېی له ویدا ده بيته وه. له نمونده دا ده لیم
كه مه به ست بوو بلځی (دهستی چه پ و راستم) رېت نييه (واوی عطف) بخه يته جېگه ی
(ی)ی اضافه و بلځی (دهست و چه پ و راستم) چونكه دهسته كه خو ی چه پ و
راسته كه يه.

له گوتارمه كي د. عه بدورپه حماني حاجی مه لا مارفدا پروونكر د نه وه ی پسپوړانه ی
به نرخ هيه به كه لكی هه مو كه سيك ديت له گه ل زمان و رېزمان دا خهريك بيټ، به لام
له گوښه يه كي به رته سكه وه رېم هيه بوچوونېكي خو كه ئه گه ر له زانيني په سميشه وه
نه بې هی تيوه رامان و ليكدانه وه ی بيندرېته وه بخه مه پروو.

له پيشه وه ده بې بلیم گوتارمه كه له پروانگه ی زمانه وان و بيرياره پرووسه كانه وه سهرنج
له زمان و رېزمان و به شه كانی ده گری. سهریكي لیسته ی سهرچاوه كانی بكه يت
ده بينيت پتر له سده ی نه وه ديان پرووسين كه له مه دا چ عه ييټك په يدا نابی به لام
له وانه يه تيروانيني ههر بابته يك بيټ له ولايتيكي وهكو پرووسيدا كه نايدیولوجيای
سياسی فرمانزه وا بووه به سهر ههرچی به ره مه يكي مادی و مه عنه وييه، بكيشيته وه
بو ئاكامی ناسان وه يا ته نك وه يا برشت كه جوړيكي رهنكدانه وه ی سياسه ته له بابته دا.
له نمونده دا ده لیم په راویزی ژماره ۲۴ له به ره و كوټايی لاپه ره ۸۷ی گوڅاره كه دا

پووه پړووی هم بیروراپه مان دهکات: (پټووستی لیکولینه وهی میژووی پیشکه وټنی زمان نه وه لویسته به ناوبانگه ی ف. ټینگلیز دیاری دهکا که وتوویه: «که رسته و قالبی زمانی زگماک تهنیا به ناگاداری و وردبوونه وه له پیدابوونی و پیشکه وټنی له سه ره خوئی پله به پله ی، پوون و ناشکرا دهی. نه گهر گرینگی به وه نه درئ، نه وه ناتوانرئ قالبه مرده کانی نه زمانه و زمانه مردو و زیندووه کانی هاورپه گهزی بزانرئ». هم قسه یه ی ټینگلیز نه گهر له سایه ی پایه ی به رزی سیاسیه خویه وه نه بیت به دیه یه کی ساده یه هی نه وه نییه بیت نه ناو کتیبانه وه، ټینجا چند چوتی و هله وشی تیدایه یه کجاره کی له زانستی زمانی دانه بریت، یه که له وه لانه نه وه یه که وه هیچ زمانیکې زگماک نییه (پیدابوونی) زانرا بی هتا وردبوونه وه تیدا بکریته. ده شیا بلئ وردبوونه وه (له پیشکه وټنی) بکری نه ویش به مهرجیک شکلی کونینه ی به نو سین پاریزرابیت، خو دنیا راست بیت نه ناتوانئ (ورد بیت نه وه) وه یا (ناگادار بی) له زمانیکې که بهر له ۲۰ هه زار سال قسه ی پی کراوه. هله ی دووه می که بریتیه له ناتواوی، نه وه یه که ټینگلیز به بیري نه هاتووه حساب بو تاو و ته نيسری زمانی بیگانه له (زمانی زگماک... و هاورپه گه زانی) بکات. تو بینه زمانی فارسی پاک بکه وه له وشه ی عهره بی که به نانه ست ده کریته نارایشتی زمانی نه ده بی یه کگرتووی فارسی، چی نه وتوی لی نامیندیت نه وه به که لکی ناخاوتن بیت. نه وه ی پنی دگوترئ زمانی (هزقارش) سه رله به ری وشه ی نارامیه که ده ترنجایه کلیشه ی په هله ویه وه به لام له خویندنه وه دا به دیله په هله ویه که به کار دهات و واش دبوو وشه ی په هله وی ئیعرابی نارامیه پیوه ده لکا. زمانی کوردی بکه یته نمونه ده بینیت له پنی ئاینی ئیسلامه وه زوربه ی زاراهه وشه یه سه ر به ئاین و مامله تی شهرعی عهره بییه، به شیکیشی میراتی عوسمانلییانه و هیندیکی به میوانه تی له فارسییه وه هاتووه و گه لیک وشه ی نه وروپایشی تی که وتووه، هی مه غولیشی تیدایه. راستیه مه سه له لیږده نه وه یه، به دريژایی پوژگار زمانه دراوسیکان نه که هر وشه، بگره ته عبیریشیان لیکتر خواستووه ته وه تاکو نه گهر گوړان و شیانیان به سه ردا هاتبیت ناتوانرئ راست بکړینه وه مه گهر هانا ببریت بهر نه زمانه ی لیوه ی که وتونه ته وه: ټینجا نه گهر بگوترئ نه وه هینده وشه و ته عبیرانه ی له زمانیکې بیگانه وه هاتوون له چاو وشه ی په سن وشه ی (هاورپه گه ز) نه وه نده که من نرخی رایه که ی ټینگلیزی پی ناشکی، له وه لاما دگوترئ هر نه بی بایی هم که مېوونه که له بهر له رایه که ی ټینگلیزدا هیه

ئەو گۆشە بەرتەسكەي كە گۆتم رېم دەدا بۆچوونىكى خۆمى تېدا دەر بېرىم مەنەم ناكات لەوەي بەپىنى پىويست لە تاكە مەسەلەي ناو گوتارەكە بۆكۆلمەو. يەك لەوانە سەرناوى گوتارەكەيە كە لە (بەنەما سەرەككەيەكانى زمان) ھاتوو. بەلەي مەنەو پەراويزى (زمان) لىك دەكىشريتەو پتر لە داخوازىيەكانى (رېزمان) ھەر نەبى لەبەر تىشكى ئەو راستىيە زلەي كە زمان دايكى رېزمانە: رۆژگار لىك كە مەرو دواي پشكووتنى

هۆشى دەستى كرد بەگروگالى ئاخاوتنى سەرەتايى لە تاكە وشە بەولاره وجودى نەبوو. كەس نازانى چەندىن سالتەهاى برد هەتا (كار - فعل) پەيدا بوو، ئىنجا كاتەكانى كار، ئىنجا گەردانى... زمان تەرجومانى هۆشە، تا بتوانى لە رېئى ئاخاوتنەو (كە دەكا رستەى خاوەن واتا) تەعبىر لەو وێنە و نیازانە دەداتەو كە بەهۆشدا تى دەپەرن. وا دەبى (وشە) قامووسى واز لى دەهينيت بۆ وشەى دەرەوھى قامووس و ريزمان وەك كە (پشە، ختە) بەكار دەهينيت بۆ بانگهيشتن و دەرکردنى پشیلە كە هەردووکیان دەنووسرين، واتای کارى فەرمانيشيان تىدايە بەلام وشەى ريزمانى نين كە گەردان بكریت، جا ئەگەر لە قامووساندا نووسراون بەویدا نابە وشەى ريزمانى چونكە قسەى وشەكان لەگەڵ مروّف نىيە، پرووى لە زیندەوهرە. لەم بابەتە دەنگدان و بانگهيشتنى زیندەوهر دەنگى وەها هەيە نووسينيش هەلناگریت وەك كە مەيتەر يان شوان و گاوان لە ئازەلەكان رادەخوړن يان بۆ ناليك بانگهيشتنيان دەكەن. نموونەيەكى مناسبى ئەم جیگەيە لە نووسینەكەى د. ئاوڕەحمان دەهينمەو كە لە بەرەو كۆتاييى لا پەرە ۷۸ دا (ئازاد هات.) و (ازاد هات؟) دەبينن: نيشانەى پرسىيارى شكلى دووهمى رستەكە خوى لە خويىدا پيوەندى بەريزمانەو نىيە، رستەكانيش لەلایەن پيگهاتنەو يەك شتن و ريزمان هيجى پى ناكرى لە خودى رستەكاندا بنەما بدوزیتەو بۆ ليكتر جوداكرنەويان كەوا (ئازاد هات) رستەيەكى خەبەرييەو (ئازاد هات؟) يش ئينشائيە، كەچى (زمان) توانيوەتى بەجورى گۆرپنى ئاهەنگى دەنگ بۆ سەربارى پرسىيار جاريكيان رستەكە بكاتە خەبەرى و جاريكيان بيكاتە ئينشائى. ئەو جوړە جوداوازيى ئاهەنگيش لە خەبەرەو بۆ پرسىيار لەوانە نىيە بنووسريت چونكە مۆرفيمەكان لە هەردوو حالەتدا يەك شتن. لە پرسىيار واز بهينە و وەرە سەر حالەتى لۆمەكردن وەيا شكاندنەو وەيا هەرپشە وەيا گلهيى دەبينى لە تەنها وشەى ناوى (ئازاد)دا هەر جارە ئاهەنگيەك پەيداىە لەگەڵ مەبەستەكە خزم بيت، ئا لەمانەشدا ريزمان هيجى پى ناكريت مەگەر بەنیشانەدانان وەك نيشانەى سەر ريويانان كە هەريەكە بى ئاخاوتن واتايەك رادەگەيەنئى وەك: (تى پەرە - بوووستە - يەواش كە - بەچەپدا...). لە نموونەدا دەليّم كە ويستت (ئازاد هات؟) بخەيتە بەر حوكمى ريزمانەو وشەيەكى بچووكى سەر بەپرسىيارى بخەرە پيشەو و بلى (ئەرى ئازاد هات؟ ئايا ئازاد هات؟) هەروەهاش بۆ روونكرنەوھى ئەو مەبەستە جودايانەى وەك لۆمە و هەرپشە، دەشئى هيندى لەوان بەخستەسەرى زيادىيەك ببە ريزمانى،

هیندیکیشیان هیچی له‌گه‌لدا ناکریت مه‌گه‌ر ئاهه‌نگی ده‌رب‌رینی، که سهر به‌زمانه نه‌ک
رێزمان. به‌یتیکی سهر له‌به‌ری صوفی‌گه‌ریی مه‌ولانا جه‌لالی رومی له‌ دیوانه‌که‌ی
ناو‌دار به‌ (شه‌مسی ته‌بریزی) ئه‌مه‌یه‌:

ته نه نته ته نه نته ته نه نته ته نه نته

تەنەنەنتەن تەنەنەنتەن تەنەناھا یاھو

ئەم وشە بىي و اتايانەي قامووسى، ورپنەي بەنگگيش نىيە، بگرە قسەي ساروسپى عادەتيش نىيە كە مروى سادە تىكى ھەلدەشيليت: لە پرووى قياسەو ھەك شيعرى پەھا و تابلوى سوورپاليە كە ژان و ژووارى ناخى ھەروون بە ھەسپلەيەكى تەعبىرى ئەوتۆ ھەمەر دەنى ئاخاوتن و فرچەگىپى ئاسايى ھەروەستى نايەت. (تەنەنەنتەن) بەر ھەستوورى پىزمان ناكە ھويت كە چى لە جغزى زماندايە و بە مۆرفىمى عادەتى پۆنراوھ. پاش لىبوونەو لە (ئازاد ھات..) لە سەرھەتاي لا پەرە ۷۹ بىروپايەكى ف.م. بىريزين، ب.ن گۆلۇقىن كە ژمارەي ۲ى پەراويزى دراوھتى بەم جۆرە ھاتووھ: (بەم شۆوھە ماكى رىزمانى، كە ھەسپلەي ھەربىنە، بە تاكە تاكەي وشەو بەند نىيە، بەلكو بە ماكى وشەو: مۆرفىم و ئەو ئامرازانەي لە پرووى ئەر كە ھە لىيەو نىزيكن و ھەروھە ئاواز و شۆوھەي رىزكردنى وشەكانەو بەندە).

پاستییەکی من ناتوانم یەک ههنگاو لهگهڵ ئەم ڕایدا برۆم نەه هەر لێلی و ته‌ماویبونی واتای سەرله‌به‌ری ڕایه‌که که نازانم به‌سەر چیه‌وه کورک ده‌بێت. که‌ی (وه‌سیله‌ی ده‌ربهرین) پێژمان بووه؟ ئەدی (زمان) وه‌سیله‌ی چیه‌؟ پێژمان ده‌ستوورای پوونکردنه‌وه‌ی تان و پۆی زمانه، خزمه‌تکاری زمانه، سێبه‌ری زمانه. پێژمان هه‌بێت و نه‌بێت زمان له‌ کاردا ده‌بێت خۆ له‌ سه‌دی نه‌وه‌د و پێنجی ئاخیه‌ری جیهان نازانی پێژمان چیه‌، قوتابی قوتابخانه‌کانیش به‌زۆری له‌ ئەزموونیدا ده‌که‌ون، زانا‌کانی زمانیش له‌گه‌ڵ یه‌کترا نه‌گونجانیان زۆره. ئەم باسه‌ش زۆری به‌به‌ره‌وه هه‌یه، لێ ده‌ترانیم بۆ تیبینییه‌کی دیکه‌ له‌وه‌دا که ده‌لی ماکی پێژمانی به‌تاکه‌ وشه‌وه به‌ند نییه به‌لکو به‌ماکی وشه‌وه... که‌ مۆرفیم و... ئامراز و... ئاواز و... شیوه‌ی پێزکردنی وشه‌کانه‌وه به‌نده. چهند سه‌یر و سه‌مه‌ریه که له‌ سه‌ره‌تای وتاردا وشه‌ی زمان و پێکهاتنی پێژمانی دوو بنه‌مای سه‌ره‌کیی زمان بن، له‌م ڕایه‌ی بیریزین و گۆلۆقینیشدا وشه‌ جێ چۆل ده‌کات بۆ مۆرفیمه‌کانی ئه‌و ئامرازانه‌ی لێیه‌وه نزیکن و بۆ ئاواز و

شېۋەي رېزكردنى وشەكان... مۆرفىم دەشئى بەسەر بەخۆيى باس بكرىت كاتىك له فونولۇجى و فونەتيك بدوئين بەلام كەي بەبىرى كەسدا ھاتووە كارى (ھات) پيۆھندىي بە (ماكى رېزمان) ھوھ نەبئى ئەمما ھەر كاتىك لەو سى مۆرفىمە يەكسەر بەرېزمانە ھوھ بەند بىت. ئىنجا كە باسى (ئاوان) بەقاچا دىنئىتە ناو لىكۆلئىنە ھوھ بەبىرىدا نە ھاتووە كە قسە لە (رېزمان) ھەك (زمان) ياخود باشتر ئەوھىە بلئىن فەرقى بەوھ نەكردووە زمان و رېزمان يەك شت نىن ھەروەك جوغرافىاي كوردستان و ولاتى كوردستان يەك شت نىن... كە دەشئى (شېۋەي رېزكردنى وشەكان..) لەوھى تىپەر نەكردووە كە بلئى (شېۋەي رېزكردنى ھەنجىرەكان و سەبەتەكان و نازانم چىيەكان) چونكە لە زمان و رېزماندا تىكەستنى وشە و پستە بەھەر ھۆيەك بىت، بايەخدارە نەك رېزكردنىان. دە ھەزار وشە لە قاموسدا رېز دەبن يەك پستەي ئاويتى لەو رېزكردنەدا پەيدا نابى.. لەمانەش بترازئىن نەدەبوو (ئامراز) بخاتە تاى ئەم سى مادە كەم بايەخەي (مۆرفىم، ئاوان، شېۋەي رېزكردن) ھوھ مادەم قسە لە زمان و رېزمان بىت.

سەيرىكى چەند دىرى خواروھتر بكن لەو لاپەرەيەدا كە بىروپراي د. ئاوپرەحمانە دەبىن تا چ پادەيەك قوولترە لەو تەنكاوھى دوو زمانەوانە پروسەكە. لە دىرى نۆيەمى قسەكانى د. ئاوپرەحماندا كۆتايىي پستەيەك ھەيە كە ئەمە دەقى پستەكەيە: «پستەش لە وشە پىك دىت، كە بەپيى ياساى رېزمانى پىكەوھ دەبەستريى». چەند ئوستادانە گوتى: «پىكەوھ دەبەستريى»!! ھەر دواى ئەمەش دەلئى «وشى پچرپچر كە خاسيەت و پيۆھندىي رېزمانە بەيەكەوھى نەبەستين، ناتوانن بىرىك دەربىرن) ئا ئەم رايەش سەرلەنوى بەبواريكى تازەدا بەرەو تەئكىدى (تىك بەستين) ھوھ دەروات نەك رېزكردن. بەداخەوھ نازانم ئەو نووسىنەي لە دىرى پىنج ھەتا دىرى بىستى لاپەرە ۷۹ى گرتووەتەوھ چەندىان بىروپراي د. ئاوپرەحمانە و چەنديشيان ھى پ. ئا. بۇداگوڤە كە پەراويزى ژمارە ۳ لە كۆتايىي دىرى بىستەمدا ئىشارەتى بۇ دەكات، ئەوھندە ھەيە ھەتا بەرەو دامەنى دىرەكان دەبىتەوھ تووشى بۆچوونى سەراوى دەبىت. دواى ئەو نمونەيە لە بىروپراي د. ئاوپرەحمانم خواستەوھ ئالۆزىلۆزى دەست پى دەكات تا دىگەينە ئەم بۆچوونە سەرەوبنە كە دەلئى: «پىكھاتنى رېزمانى خاسيەتتىكى ھەرە گرىنگى زمانە وھ بەبئى ئەو زمان پىك نايەت). لەم قسەيەدا مەحكومبوونى زمان بەرېزمانە چووەتە پلەي بەندبوونى گەپانى گەرۆك بەبەنزىن كە دەزانىن بەنزىن بەشكى گەرۆك نىيە كەچى رېزمان بەشكى زمانە وھك تايە و مەكىنە بەشكى گەرۆكن تۆ ناتوانىت

پڙمان له جوغزی مان دهرهاوږتیت بهنیازی ئهوهی لئی بکهیته حاکم و ناغا. له نووسینی کوندا گوتوومه: چونکه زمان تهرجوومانی هوشه هوشیش قابیلیهتی پښکستن و پښکگرتن و یاسادانانی هیه بویهیه زمان توانیوهتی ببښته خاوهن (دهستور) که زادهی مهنتیقی هوشه. گوتوشمه: دواى ئهوهی زمان بوو بهخاوهن دهستوراتی تایبته بهخوی کهوته باریکهوه بتوانی له مهنتقی ناوهکیی خوی، نهک هر له مهنتقیی هوش، دهستوراتی پڙمانی هه لښجښت تا ئهوهی له تیک ئالقای هه زاران وینهی زیهنی له گهل چندهها یاسای پڙمانی دیاردهی (شاز - پږپه) له پڙماندا پهیدا دهبت که دږی خوږگهی مهنتقی هوش تی هه لدهجیت. له دیاردهی (پږپه - شاز) دا بوټ دهردهکهوټ که (پڙمان) و یاساکانی له ناستیدا پهککهوتهن کهچی (زمان) هر حاکمه بهسهر شازدا وهک که حاکمه بهسهر پڙمان و کهرسته و دهستوراتی. هیچ بهر هه لستیکى عهقلی له وهدا نییه که زمان بئ یاسای پڙمانی بتوانی راگیهینی بښت: گویا نهگهر هه موو فیعلهکانی وهک (گوتم، ده لیم - بیستم، ده بیهم). له گهر داندرا پږپه بانایه چ دهقهوما، خو دهمانین بهشیکى زیده زیده بهرچاوی فیعلهکانی زمانى ټینگلیزی له رابردووه بو ئاینده گهردانی بئ یاسایان هیه؟ نه مه ده لیم ږنگه من یه کهم که سیش بم بو ئهوه چووبئ که بهشی ههره زوری فیعلی کوردی گهردانی دهستور ییان هیه وهک فیعلی پرودان (مطاوعی عهره بی) و کارا نادیار (مبني للمجهول) و پږه ی (خشین، دزین، کیلان، ژماردن، پالاولتن، پساندن - به پاشگری «اندن»). ده بئ بلیم نمونه ی (خشین، دزین) م بویه بهدوو پږه دانا چونکه (دزین) تیپه رپه و (خشین) تیپه پره کهچی گهردانیان بو ئاینده وهک یه که: (خشیم، دهخشم - دزیم، ده دزم). له لایه کی دیکه وه (خشین) ههرچهند تیپه پره به لām فیعلی ئیراده بییه نهک هی داودانه خو نه گهر هی پرودانیش بایه وهک (خرین) گهردانی نه دهمگږا، مهگهر له فیعلی زیده دهمگمن که هه ندئ له هجه گهردانه کهی ده باته وه بو گهردانی فیعلی پرودان و ده لئ (ده خریم) وهک که ده لئ (سووتام، ده سووتیم).

نهکا له ناست پږه ی (کیلان، پیوان) که تیپه رپن، (شوان، گیزان) به بیرى زمانه وانی شلکدا بښت و وا بزانی له نایندهدا ده بڼه (ده شویم، ده گیزیم). به مه دا رږه یان پږپه بووه، ده لیم هرچی فیعلی پرودان و کارا نادیار هیه که کوتایبیان به (أ) هاتوه له گهر داندانئ هه ئه لفه یان ده بښته (ئ) وهک: پاه، ده پسئ - پما، ده رمی - شکا، ده شکئ - کوژرا، ده کوژرئ - دیترا، ده دیترئ... هتد. له پږه ی کیلان فیعلی (ویران) له

گوماندايه ئايا تېپەر يان تېنەپەر، لەلايهكەوه بەشیکى زۆرى ئاخىوهرى كورد وەك تېپەر گەردانى دەكات و دەلى: (ویرام، دەویرم) هى واش هەن، بەتایبەتى لە نۆوان عەشیرەدا دەلێن (دەویریم) وەك كه فیعلی پرودان بێت ئەك تەنها تینەپەر بێت، ئەگەر فیعلی ئیرادی بپوايه وەك (هەلستان) دەبوو لە ئایندهدا ببێتە (دەویرم)، هەلستانیش دەبێتە (هەلدەستم، ئەك هەلدەستیم). لەگەڵ ئەمەشدا كه (ویران) بەزۆرى وەك تېپەر ماملەتى لەگەڵدا دەكریت و لە گەرداندا دەكریتە (ویرامان، ویرایان) دیسانەوه دەبێ هەست بەوه بكەین كه بەركار (مفعول) داوا ناكات ئەو دەمه نەبێ كه وەكو چەند فیعلیکى كوردی بۆ (مبادره) بەكار دێن ئەویش لەو حالەتەدا مفعولى ناسەریحى دەبێ. سەیری ئەم نمونانە بكە:

هاتم بنووم لییان تێك دام

ویرامان بنووين

هەستام برۆم باران لى نەگەرا

دەلیم بیلیم و ناویرم

ئەم کارانەى (هاتم، هەستام، دەلیم). لەم بەکارهێنانەدا واتای ئەسلییان مەبەست نییە: (هاتم، هەستام) بەواتای (خەریك بووم) (دەلیم) هەكەش بەواتای (دەمەوى، نیازمە) یە. لێرەدا بەركارى (ویرامان) فیعلی (بنووين) ه و لە هەموو پرستەكانیشدا بەربارى (مبادره) كه فیعلیکى ئینشائیه وەكو (بنووين). فیعلی (ویران) جگە لەم حالەتە، كه دگمەنە، لە حالەتى ئینتیقالبیدا تەنیا يەك مفعولى دەوێت بارتەقاي فیعلی تینەپەر وەك لەم نمونانەدا دەرەكەوێت:

ویرامە مەحموود، دەویرمە مەحموود، دەیویرمى.

چوومە بازار، دەچمە بازار، دەیچمى.

كەوتە باغەكە، دەكەومە باغەكە، دەیکەومى.

فیعلی ئینتیقالبی تېپەر لە جیى مفعولێك دووی دەوێ، وەك:

بەردم گرتە چوێلەكە [بەرد، چوێلەكە]

دەستى خستە باخەلم [دەست، باخەلم]

دارام هەناردە رانیە [دارا، رانیە]

دەبوو بشلیم لە پێژەى (بژاردن، سپاردن، هەناردن) دا كه هەموو دەستوورین تەنها

فیعلی (خواردن) پیزهپهړه که له نایندمدا دهبیته (دهخوم) نهک (دهخویرم) وهک نهوانی
سهروو دهبنه (دهبژیرم، دهسپیرم، دهههنیرم، دهنیرم).

نهم لادانه ناچاریه له نهسلای بابته موناقدشه بهنیاوی کهلهبهگرتن و سوودی
خوینهر بوو که ههموو دم هلی خویندنهوهی بابته نهوتویی چنگ ناکهویت.
راستییهکهی، مهبستی من نهوه نهبوو له ههموو نهو شوینانهی گوتارهکه بدویم که
بهلامهوه تیبینی هلهدهگریته، ئیستاش مهبستم نییه هر نهبی لهبهر دوو هوئی
سهرهکی:

یهکه میان نهویه که نووسینهکه م بهجوړکی وهرسکه درژ دهخاییتی. دووهمیان
نهویه، بهشی ههره زوری نهو بیروپایانهی له نووسره پروسهکان وهرگیراوه نهوهنده
کهمبرشت و سهرتایین هی نهوه نین جاریکی دیکش خهلق بهخویهوه خهريک بکات:
شتيکی که بهئیلحاحهوه خوی لی کردم بهنامانجی یهکه می شهرحدان و پروونکردنهوه
لهم نووسینهمدا دوو بیروپای نا. ن. گفوزدییف بوون که له بهرهو کوتاییی لاپهړه ۷۹ دا
ژماره ۴، ۵ پهراویزهکانیان دراوهتی. چی لیرمدا کارمان پتیدایه شش دیری دواینی
پهرمگرافهکهیه که دابرینان له زنجیرهی بابته خهلهلیکیان پی ناگهیهنیت. نهوهتا دهقی
دپړهکان:

[ویکچوونیش له نیوان نهو دهستهواژانهی «پیزمان» یان تیدایه وهک «یاسای
پیزمانی»، «دهستووری پیزمانی»، دیاردهی پیزمانی» نهوه دهگهیهنن که: یهکه م -
«نهوهی دهکهویتته پیکهاتنی پیزمانی زمانهوه، بوونیکي مهوزووعی هیه». دووهم -
دامهزاندنی زانستی زمان بو نهو پیزه مهوزووعیانهی له زمانهکهوه هلهدهینجرین.
نهو پیزانهش دهشی راست بن و دهشی هله بن].

له پتیشهوه دهبی بلیم ماموستا گوزدییف دهوو خویاریزی بکات لهو حوکمه
موتلهقهی که دهری برپوه بهسر (مهوزووعیبوونی هرچی دهکهویتته پیکهاتنی
پیزمانی زمانهوه). پیزمان فلسفه و زانستی و بابتهی نهوتویی نییه که له خووه و
بهپیتی دهستورهکانی ناوهکیی خوی مهوزووعیبوونی کهرستهی ناخاوتن دهرک
بکات: نایا دنگی (ی) لهخووه هیچ واتایهکی هیه مهوزووعی و نامهوزووعی بیت؟
که خرایه دواي (جوان) و (جوانی) پیک هات، نهم واتایه تهجریدیه له کام لهرا نهوهی
(ی) دهکهوه زایهوه؟ پهنگه بگوتری چونکه بهئسل وشه (جوان) واتایهکی مهوزووعی

ههيه كه رهسته يه كي كه پيشيه وه ده به ستریت ئه و مه و زووعيه ته وهرده گريت، ئا ليزه شدا و اتای مه و زووعيه ته له عيني تيكبه ستن و به ستنه كه وه چرۆ ناكات وهك خونچه له بنه گوله وه يه كسهر چرۆ دهكات: ئه وهی ته جريده كه له و (ی) وه ده خولقي ئی نهك پيزمان نيه و بهس بگره (زمان) يش نيه بهلكو هوش و مهنتيقي مرويه، خواز و ئيرادهی مرويه كه ده بينين له دهريای ئه فساناندا مرو به لای وړينه ی وه هادا چووه يه كه زهره مه و زووعيه ته و مهنتيقي تيدا نيه كه چي هه مو وړينه كان به پتي ياساكانی پيزمان ريكوپيكن و عهيبان لی ناگیرئ. ماموستا گفوز دييف ويستويه تی پارسه نگیكي قسه بی له نگره كي به وهدا بداته وه كه له كوتايی رایه كهيدا دهلی: «ئه وړیزانهش دهشی راست بن و دهشی هه له بن» به لام پيوه ی دياره كه به ره و قوولا یی مه سه له كه دا نه چووه چونكه نه چاره يه كي مه و زووعينه بوونی هه له ی كردووه و نه زانويه تی (يان به بيريدا نه هاتووه) هه له پيوه نديی به پيزمانه وه نيه و نه بو شتيكي ديكي زيده گرینگيش چووه له م رایهيدا كه (هه له) تاكه شيوه ی بيژوكی ناخاوتنی نادرست نيه چونكه به لای كه مه وه به سی شيوه بيژوك هه له ناخاوتندا كه نه گهر به كي شانه و پيوانه ی (پيزمان) هه له سه نگیندرين راست و دروست دهرده چن:

شيوه بيژوكی يه كه م هه له يه.

شيوه دووه دروي —————.

شيوه سييه قسه ی بی و اتايه.

شيوه چواره قسه ی بی و اتای پيزمانه كه ئه مه يان جودايه له وان.

شيوه يه كي ديكهش هه يه كه وهك وړينه جودايه له و سی شيوه بيژوكی باس کران ئه ويش قسه ی و اتاداری پيزمان چرووك. شيوه دوایين كه ئه ويش نايه ته حيسابی ئه م نووسينه وه، قسه ی بی و اتای بی پيزمانه.

پيزمان ده توانی له لای خويه وه به دهنگ بيت له يه كيك بلی (ئيمه خواردنان) به لام هيچی بی ناكری له گهل درو و هه له و قسه ی پيزمانی بی و اتادا: ئه م بی ده سه لاتيه سروشتيه ی پيزمان وهك بی ده سه لاتيی (باغه وانی) يه له ناست بارانی ناوه خندا. بابايه كه به پتي ده ستوراتی پيزمان دهلی: بروسكه بلئسه ی هه ناسه ی ديوه ياخود گالته بازيك دهلی: له بازار شووی راوی پوليسیكي نا. يه كيكي ديكه گوتی: هه تا لای به هار سرجه می په پيو له تو يکلی فيزيابه در نه پيوی ده سميت و هيچ، مه گهر

لایلایه چاری مهسهلهی سۆمالی پئوه بلکیت. ئا ئهم رستانه ههلهی ریزمانیان تیدا نییه و ریزمانیش ناتوانی لیبیان بهدنگ بیت چ جایی ئهوهی که خاوهن ریزمانه که خوی نهزانی ئایا قسهیهکی دهیبیهت راسته یان ههله یان درو.

مروّث، له پئی کاریگهری هۆشهوه که ئالهتی تیگه‌یشتن و (تصور) و بیردۆزی و هه‌له‌سنگاندن و راستگویی و درۆزنی و به‌هه‌له‌داچوون و نیشانه پیکانیه‌تی. به‌ناچاری و له شیوه‌ی هه‌میدا مه‌خلوقیکی (زاتی)یه و له هه‌موو جیهانی زانراو و هه‌ست پیکراودا تاکی خوی نییه بو (زاتیبوون) ته‌نانه‌ت (مه‌وزووعیه‌ت)یشی له زاته‌که‌یه‌وه ده‌زیته‌وه، له پیش هه‌مووانه‌وه (زانست)ه‌کانی که له سه‌ره‌تا‌دا هه‌مووی گه‌له‌یه‌کی پر هه‌له‌ بووه، به‌لام مروّث به‌راستی داناوه وه‌ک که باوه‌ری وه‌ها بوو سروشت بریتیه له چوار عنصر: ئاو، خاک، هه‌وا، ئاگر دواتر ده‌رچوو هیچیان (عنصر) نین.

زانستی ئاسمانناسی وه‌های ده‌زانی ئاسمان به‌ده‌وری زه‌ویدا ده‌خولیته‌وه؛ ده‌رچوو (ئاسمان) هه‌ر له به‌یندا نییه. خولاسه زانستی کۆن له هه‌ر مه‌یدانی‌ک بو‌بیت هه‌ر نه‌بی له چه‌ند پوویه‌که‌وه هه‌له‌ی تیدا بووه، هه‌ندیکیشی سه‌رتاپای هه‌له‌ بوو که چی به‌ (زانست) حیساب ده‌کرا، ده‌شبوو وه‌ها بی چونکه پئی دیکه نه‌بوو به‌ره‌و بو‌چوونیکی راستتر بپروات. ئیستاش دینداری حه‌ق و ره‌ق هه‌یه ئه‌گه‌ر ده‌ستی بپروات ئاسمانگه‌ردی به‌سه‌ر زاناکانیدا ده‌ته‌پینی. ئیته که ده‌لئین (مه‌وزووعی و زاتی) زۆر...، ئه‌وه‌مان له بیر ده‌جیت که مه‌وزووعیه‌ت له هه‌ر شتیکدا بیت، به‌پئی بریار و تیگه‌یشتنی مروّیه. هه‌ر بۆیه‌یه یه‌کێک مه‌وزووعیه‌ت له بو‌ته‌ره‌ستیدا ده‌بینیت و یه‌کێکیش له ئیلحادا. ریزمان بگه‌ر به‌ نمونه ده‌بینی هه‌ر کۆمه‌له‌یه‌ک له زمانناسه‌کان باوه‌ری به‌پاره‌ویک هه‌یه جودایه له پاره‌وی دراوسێکه‌ی. هه‌مووشیان خۆ به‌مه‌وزووعی ده‌زانن. ده‌هه‌زار دین و هه‌زاران مه‌زه‌به‌ی هه‌نهری و سیاسی و ئابووری و فه‌لسه‌فی و کۆمه‌لایه‌تی و هه‌زاران هه‌زار چه‌ژێ ئه‌ده‌بی و هه‌ستی جوانی و پیاوانه‌ی داد و نه‌ریت و نازانم چی ئه‌و میلو‌نه‌ها مروّیه به‌شه‌ر ده‌هینیت و به‌زۆریش خویان له‌سه‌ر حه‌ق ده‌زانن واته‌ گویا مه‌وزووعین. تیباند هه‌یه پسه‌پۆره له دۆشین مه‌رگه‌لی مروّ خوی به‌گێل له قه‌له‌م ده‌دات و قۆچه‌بزن به‌سه‌ر دیواری لای راسته‌ی ده‌رگه‌ی مألویه‌وه چه‌سه‌پ ده‌کات، به‌لام مسلمان و هیندۆس که له‌سه‌ر که‌ونه په‌رسته‌گه‌یه‌ک سه‌ده‌ها که‌س له یه‌کتر ده‌کوژن چۆناوچۆنی مه‌وزووعین. ئه‌وانه‌ی راناویان په‌سه‌ند کرد به‌زاراوه و پیشگری کاریان

به‌ناووه لکاند له کویوه مه‌وزووعین؟ ټینجا ټه‌گه‌ر له‌لایه‌ره ۷۹د قسه‌یه‌کی گفوزدییف بخوینیت‌ه‌وه که ده‌لی: (یه‌که‌م - ټه‌وه‌ی ده‌که‌وټه‌ پټکه‌ه‌اتنی پټزمانیې زمانه‌وه بوونیکې مه‌وزووعیې هه‌یه) چارت نییه ده‌بی لټی بی دهنکت بیت و بلټیت ټه‌م رایه ده‌بوو پتر به‌لای (و‌شه‌)دا بجټته‌وه، چونکه له‌وانه‌یه وشه‌یه‌کی وه‌ک (به‌رد) هر ټه‌و واتایه‌ی هه‌بی که (حجر)ی عه‌ره‌بی هه‌یه‌تی، به‌لام ده‌شې له‌پووی پټزمانه‌وه (ټه‌حمه‌د روټشت) جودا بی له (أحمد ذهب) چونکه رسته عه‌ره‌بییه‌که (مبتداً وخبر)ه نه‌ک (فاعل وفعال). ده‌بی ټه‌وه‌ش له‌بیر نه‌که‌ین وشه‌ی (حجر، به‌رد)یش چ حیسابیکی بو ته‌رکیبی فیزیایی ماده‌که نه‌کردوه که له‌وانه‌یه زور له‌وانه‌ی به‌به‌ردی ده‌زانین به‌پټی ته‌کونینان لټکتر جودا بن. به‌هه‌مه‌حال چ به‌رده، چ تاوټر، چ حجر، چ صخر، چ Stone هرچی وشه‌ی وه‌ک ټه‌وانیش هه‌ن له‌ماده‌که‌وه دهنکی نه‌داوه‌ته‌وه بو به‌رگوټی بیسه‌ر وه‌ک که گفه‌گفی با له‌ناوگیا وگولدا به‌بی ته‌ده‌خولی مروپه‌یدا ده‌بی هه‌رچه‌ند ناوټکی هه‌بی یان نه‌بی. هرچی وشه‌کانن مروکرد زاتیبه. له‌نوو‌سینی کوندا گوتومه، له‌وانه‌ی پټوه‌ندی (خالقیة و مخلوقیة)یان به‌مروقه‌وه هه‌یه هیچ شتیک به‌قه‌ده‌ر (ئاخافتن) مه‌خلوقی به‌شهر نییه: منداً که له‌دایک و باوک په‌یدا ده‌بی له‌شه‌که‌ی ماده‌یه، هه‌روه‌هاش هرچی دروستکراوی مادی به‌شهر هه‌یه قالبه‌که‌یان مه‌خلوقی سروشته‌که‌چی (و‌شه، رسته) هه‌مووی هه‌ر هی به‌شهره، له‌وه‌وه په‌یدا ده‌بن، به‌خوازی ټه‌و ده‌بن، ټه‌و هه‌له‌یان تټدا ده‌کات. زمان پتر مالی مروپه‌ی له‌به‌ره‌می هونه‌ری که مه‌ه‌اره‌تی مروله ماده‌دا درده‌خه‌ن چونکه له‌وانه‌یه به‌درټژیایی روژ وتووټژی ده‌روونی له‌گه‌ل خویدا بکات که لزوومی به‌ (هه‌وا)ش نییه دهنکه‌که بگه‌یه‌نی، وه‌یا بی‌نوو‌سټ. خولاسه: و‌شه، رسته، زمان عه‌بدی مروپه‌ی پتر له‌هه‌موو دروستکراوه‌کانی. هر له‌و نووسینه‌دا گوتبووم، زانینی ټه‌و هوپه‌ی ده‌روونی که وه‌های له‌کورد کرد ټه‌داتی پټناسین پاش بیه‌خټ و عه‌ره‌ب و ټینگلیزیشی به‌وه راهټنا که پټش وشه‌ی بیه‌خن پتر له‌ده‌روونی مرومان شاره‌زا ده‌کات له‌وه‌ی بزانیین ورگی مروچوناوچونی خوړاک هه‌زم ده‌کات چونکه مه‌ر و بزنیش خوړاک هه‌زم و ده‌که‌ن به‌لام قسه‌ناکه‌ن.

زمان خو‌ی، زانستی زمانیشی له‌گه‌لدا بی، لایه‌نی (ذاتی‌ه‌تی) لی ناسرټته‌وه وه‌ها به‌په‌های و سه‌راوی که له‌رایه‌که‌ی گفوزدییفدا ده‌ربردراوه: و‌شه، که (أسناد)ی تټدا نییه و خو‌ی (تجربید)ی ټه‌و شته‌یه وشه‌که‌ی به‌سه‌ردا براوه ټیتر خواوړاستان یا نیشانه‌ی پټکاوه یا لټی به‌هټرټدا چووه وه‌ک که به‌شیني پان ده‌لی (ئاسمان) و

دهیپرستیت و لئی خهرج دهکات کهچی نهشینه و نهپانه و نه بهرزه و نه هیچه مهگه
 نه و دههمه ی له خه یالی مروڤدا بۆ ئاسمان ساز دراوه به (مهوزووعی) حیساب بکهین،
 ههرچی وشه یهکی سهر به وههم و نه فسانه وه بیت ئه ویش ههر ورینه ی (زات) ی مروڤه
 فری به سهر مهوزووعیه ته وه نییه. که حالی گه لیک وشه ی بی دنگ و دور نه و
 نامه وزووعیه بیت ده بی (رسته) که پتر له وشه به لای ته جریدا ده چیته وه و
 (اسناد) یشی تیدا یه به رهو هه له و دروی ده باته وه و ئامرازی وه های تیدا یه به ته نهایی
 ههر واتای نییه و شیوه ی دنگ و رهنگی مروڤ که به شیک نین له ئاخاوتن و دوریان
 هه یه له ته کویندا، ئایا که حالی رسته نه مه بیت چهن دی مهوزووعی دهرده چیته و
 چهن دی وههم و فیشال ورینه و هه له و درو؟ به لی دهرانین شتیک هه یه تا بلئی گرینگه
 (ئاخاوتن) ی ناو لی نراوه، به لام بریاردان له سهر مهوزووعیبوونی ئاخاوتن به و شکله
 موته له قه ی گفوز دنیف خوی لی بی خهم کردووه شتیکه به به ریوه هه یه به شکلی
 موته له قی له راستی دور بیت چونکه ههر له وشه ی ساده وه هه تا سهر له به ری
 ئاخاوتنه که به راست و درویه وه، نه ندیشه ی مرویه، له هوش و گۆشی مرووه نه که له
 (فرین، برژان، کوشتن) وه ریژه (فری، ده فری، ببرژی، دهیکوشت، فری بایه)، پهیدا بووه.
 نه گه هه تا بایه مرو به دخوازی (فرین، توانه وه، مردن) ریژه ی بۆ حاله تی
 جودا جودایان دانا بایه له وانه بوو ههر جاره بۆ حاله تی ههریه که لهو سی کارانه
 ریژه یهکی سهر به خوی هینا بایه وه که بۆ سی ماده ی لیکتر جودا (بهرد، گوشت،
 خه نجه ر) ی پونا، له وانه بوو بلئی (فری)، ئینجا له ئاینده دا بلئی: (که شته)، بۆ
 فه رمانیش (تق). هه روه ها بۆ ههر کاریکی دیکه ی به خه یالدا بیت هه مان ره فطار بکات
 نه که ریژمان و ده ستوری گشتی به ئه رکه وه دابه یینیت و ده قی (وشه) بکاته ده سکه لا و
 ههر جاره به پیی زه مان و حال ریژه یه کی له بار بدوزیته وه که له ناخیه وه، له
 هوشیه وه هه لده قوولیت نه که له هه لریژانی ئاو و شه قه ی بالی کوتره وه. نه و که کوتر و
 ئاو و عه لیشیش و بز و چنار و په پوله... ی دیت نه هات بۆ ههر چی پروه که وشه ی
 لیک نریک دابنیت. بۆ مه لیش وه های نه کرد.

هویه که ش ده گه ریته وه بۆ حاله تی دهروونی مرو که لزومی نه دیت به یه کیان بلئی
 (کوتره) و به هی له و گه وره تر بلئی (کوتره مه) و هی بچوو کتریش (کتره). بی
 لزومی به که ش له وه وه دیت که نه و مه لانه وه کو (پروخاندی، ده پروخینی، بروخینه..)
 نین یه کیان له وی دیکه بکه ویته وه. دوی هه زاران سال مرو هات (وشت، مه ر،

گاجووت) ی خسته بهر دهستووری (کاوژکەر). گورگ و پشیلە و کهمتاری ناونا (گۆشتخۆر) وهیا (همهخۆر) بهتهواوی وهک ئهوهی که دواي ههزاران سال دهستوورانی رهسمی له پێی پشپۆری زمانهوه بۆ پێژمان ههڵنجر، ئاخپهرهکه ئهگهر نهیخویندبێ تا ئیستاش نازانی پێژمان چیه. ئاخپهر بهسەلیقه له ماوهی چەندین ههزار سالدا بێ مامۆستا کهوته سهه بارێک رابردوو له داهاتوو جودا بکاتهوه و تاک له کۆ ههلاویرێ، ئا ئهم ماملهته هی زاته نهک مهوزووع، بهلام زاتیکی گهیشته پلهی ههستکردن بهداخوایی حالهتی بابته. ئهوه له زوویکهوه زانیویهتی دوینی ئهمرو نییه و سهبنی نییه بهلام کاتیکی زۆری ویتوو. ههتا بۆ دوینی بلی رۆی و بۆ ئیستا و دواتریش بلی دهروات. مامۆستا پشپۆرێکانی لکه جوداکانی زانست له ناست عهلیشیش و ئاو و نهوت و خۆی...دا ئهوه کارهیان کرد که ئاخپهر لهگهڵ (رۆی، دهروا، برۆ)دا کردی تا ئهوهی له زانستی کیمیا مادهکان بهرهمز و هیما دهناسرینهوه، پهرمهکهش هی لیزانانه، ههر پیتیکی هیما بۆ تایبهتییهتیکی مادهکه دهکات... کۆمپیوتەر له خۆوه نازانی ئهوه پهرمانه دابنیت و له جیاتی لیزانیان بهسهه مادهکانیاندا بهسپینی، کاتیکی پشپۆری کۆمپیوتەر بۆ ئهوه کاره ئالهتیکی دروست کرد ئهوسا ئهوه ئالهتهکه ههزار جار له پشپۆرێکه خیراتر و راستر کار دهکات.

لهو نووسینه کۆنانهمدا [لهوانه دوو ئالقهی گوتاریک بوون له پوژنانهی (الدستور)ی عهمان، سالی ۱۹۷۸، بلاو کرانهوه] بۆ پوونکردنهوهی دهوری دلخوایی مرو له واتای وشه نمونهیهک هیناوهتهوه بهوهدا که تو گووت (دارا بهتهمایه کیزی پاشا بخوازیت) منیش بلیم (ئههه) و نیازیشم بهدوور زانیی کارهکه بیت، ئا لهم (ئههه)یهدا مهنتیقی ئاخواتن که به ئهسل له مهنتیقی هۆشهوه زهنی کردوو، پێی بهوتهعبیره بردوو که له شکلی ئیجابیدا سهلبیهت بهدهستهوه بدات برۆا دهکهم، گهلیک وشهی بێ سهروبهری وهک (بلرباقو) لهخۆوه بێ سازدانی دوور ئهندیشه بهسهه زاریکدا هاتوو که هیچ وشهیهکی حازربهدهستی بۆ ئهوه واتایه نه دۆزیوهتهوه ئیتر ئهم وشه ناقولایهی بۆ کهسی شهخسیک رهوا دیتوه کهوا نههۆشی تهواوه و نهلهشی دروسته و نهپهتاری ئادهمانیه.

زۆر شک بووم، گویم له قسهی مهلاکانی مزگهوتی نزیک مالی خۆمانهوه بوو دهیانگوت بابایهکی عهرهب بهر له ۱۰۰ سال دهیگوت له لههه و شهی زمانی بیگانهوه بۆ واتاکهی دهچم، ئیتر وشهیهکی پۆمیان لی کرد بهتاقیکردنهوهی داواکهی ئهوهش

گوتى ھەستى رەقايەتتى تېدا دەكەم، دەرچوو وشەكە بەرد يان ئاسن بوو. ئەم قەسەيە لەگەلمدا ژيا تا گەيشتمە تەمەنىك لەگەل خۇمدا گوتم: ئەگەر لەرەي وشە ئەو واتا رايگەينە بېت ئەدى چۆن لە كوردیدا (رەق) سەختە و لە عەرەبیشدا (رق، یرق...) ناسكى و نەرمایى دەبەخشیت.

ھەرچى سەر بەمروڤە ھەمووى ھەر زاتە چەنداوەكو بشیەوى لەگەل بابەت بېرات. ئەگەر لە جياتى مروڤ كۆمپيوتەر زمان و ئاين و عیارەي نرخاندنى دانابايە لە ھەموو و جېھانى مروڤدا يەك زمان و يەك ئاين و يەك جۆرە پێوانە دەبوو، چونكە كۆمپيوتەر زاتى نىيە تىكەل بەبابەت بېت. تۆ سەيركە، لەو دەستورانی پێيان دەگوترى (پێزمان) چەند رېزىەر ھەيە ئەركى بەزىادەوومان لى دەستينیت لە چاو ياسای دەستوورى. لە پێزمان رايگۆزە بۆ كيشەي نۆوان میللەتان و بەدلى ئارامەوە تۆزینەوێ تېدا بكە دەبينى بەشى ھەرە زۆرى لەسەر باوەر و بۆچوونى جوداوازەوە نەك لەسەر بەرژەوەندى جوداوازەوە ھەلستاو. جوداوازیى نايدیۆلوجيا كە كارى دەروونە و پێوہندى بەنان و ماستەوہ نىيە چ لە سياست و چ لە عەقیدە، ناكۆكى ئەبەدى دەنیتەوہ مەگەر نايدیۆلوجياكە لەبەر يەك ھەلوەشیتەوہ. شەرى خاچەرستەكان چەند سەد سالى دەوام كرد؟ بەھەمەحال باوہش پىداگرتن بەدوورى (زات) لە سەروەرى كۆمەلایەتى بەھەموو لایەنەكانیەوہ شتىكە سەرەتای ھەيە نەك كۆتایى.

من لەو درژەپێدانە، كە ئەگەر پېر بەپېستى بابەت بوايە گەلێك درژخايینتر دەبوو، ئەوہم مەبەستە سەرنجى ھەموو مروپەكى (زماندۆست) بۆ لایەنى زیدەگرينكى دەورى دەروونى مرو لە پێزمان و غەيرى پێزماندا رايكیشم چونكە ھەرچى زانست و ھونەر و داد و ستەم و... ھەيە لە مروڤەوہ ھەلقوولێوہ، ھەتا ئەو ھەلقوولێنەش بەلای ئەفسانە ھەلە و درۆدا بچیتەوہ پتر رەنگى (زاتى) وەردەگريت چونكە (بابەت) نازانى درۆ و ھەلە و ئەفسانە ھەلبەستیت. ئىنجا كە سەيرى دامەنى لاپەرە ۷۹ بكەيت دەبينى د. مارف رايەكى راست و دروستى لە گفۆزدیڤقەوہ وەردگرتووە كە دەلى وشەسازى و پستەسازى چەندىكىش خاوەنى كەرەستە و مەبەستى خۆى بېت، پێوہندى ھەمەجۆر لە نۆوانیاندا ھەر دەمىنیت. رايەكە زۆر دروستە. ھىندە ھەيە حەزم دەكرد ئەم (پێوہندى ھەمەجۆر) لە شكلى مەتەلدا نەمىنیتەوہ و بدرا باوہ بەو سەرچاوەيە كە زەنەى لى كردووە، وا دەزانم ھەر چونكە سەرچاوەكە بەناچارى و حەتمى وىژدانى

مرويه نك برپاری بابەت بەسەر ویزدانی مروڤدا [كه ناشی له وههم و خه یالیشدا نهو برپاره هەبیت] ماموستا گڤۆزدیڤ نهیووستووہ کاریگەرکی (نارێزمانی - نامەوزووعی) تیکەل بەپیکهاتن و دەوری وشە و پرستە بکات یاخود بەلایەوہ ناجۆر بووہ تیوہریخ بختە نووسینەوہ بۆ دیارکردنی خوازی مروڤ له کاریگەربوونی وشە و پرستە و ئاواز و فۆتیم... و... و... دا. من ئەمە دەسەلمینم بەمەرچیک نووسەر له سەرەتاوہ دەوری بئی برانەوہی مروڤ له بەگەرہاتنی ماکەکانی ئاخاوتن پوون بکاتەوہ. بەداخەوہ منیش لێرە بەپیشەوہ نەکەوتمە سەر بارێک وەیا هەلی تەواوم دەست نەکەوتووہ باسی دەوری یەکسەر و راستەوخۆی مروڤ له زمان و پێزمان و زانست و عەقیدە و چاکە و خراپەیی کۆمەلایەتی... بکەم و بەپێی قەناعەتی خۆم پروونی بکەمەوہ هەرچەند له تیکرای نووسینەکانم ئەم لایەنەم پێوہ دیارە.

راستییهکەى كه دێین دەلێن فلانە وشە سادەیه دەبێ بلێن له قالبی ئیستاکیدا بەساده حیساب دەکریت وەك كه دەلێن وشەى (ئەهریمەن) بریتییه له (ئەنگرە + مەینو) بەواتای (ئەندیشەى بەدى) له فۆرمى ئیستاکیدا بەساده رۆیشتووہ یاخود (قارەمان) كه له واتای پالەوان بەکار دیت وشەیهکی لیکدراوہ بەواتای (کارزان). هەرەها فلانە پیشگر سەرەخۆ واتا بەدەستەوہ نادات لەوانەیه سەهوو بین، وەك پیشگری (وەر) له وشەى (وەرکەوتن، وەرچەرخان... هتد) دا له (فەر - فەریتەن) بەواتای (سوور - سووران) وەو هاتووہ و له کوردیدا بووہتە (گەرەن) و له فارسیشدا بووہتە (گەردیدەن) و پیشگرەکە هەمان سوورپی تێدايه. دەشی بزانی دەنگی (ف) بە (گ) دەگۆریت وەك كه (قیشتاسپ) بووہتە (گیشتاسپ) یاخود (قەرکە) بۆتە گورگ. وشەى (بەهەشت) له (قەهیشتە) بەواتای (چاکترین) هاتووہ كه له ئینگلیزی دا بۆتە (best) وشەکە بریتییه له (قەه) بەواتای چاک له فارسیدا (بە - بیه) و له (یشتە) بەواتای (ترین) ی ئەداتى سیفەتى بالا و دەزانم هەر (قەهیشتە) یە له کوردیدا بووہتە (باش) و دواتر له بیران چووہتەوہ كه خۆى (چاکترین) ه ئیتر سیفەتى بالای لى پێك هاتووہ، پالێوہ؛ وشەکە له ئەسلدا (ئافەنت) بووہ. خولاسە چى له زماندا بەکار دیت و بەش بەش دەکریت بەکار و ناو و سادە و ئاسادە و ئامراز... و هتد دەبێ بلێن له زمانى سەرەمدا وەهايه، ئینجا ئەگەر فۆرمى ئیستاکیان بەنووسین له کۆنەوہ پارێزرايیت دەبێ بلێن لەوہتەى دەیانناسین ئەو من كه باسیان دەکەین.

له يەك دوو جینگەى لاپەرە ٨٠، ٨١ دا (وشەسازی و پرستەسازی) هاتووہ له زەمینەى

دەرخستنی دەوریان لە دەربڕینی مەبەست و بیر: راستییەکی دەبی بگوتری (وشە و رێستە) چونکە مڕۆف بەر لە پەیدا بوونی رێزمان و مەفهوومی وشەسازی و رێستەسازی بەهەزاران سال بیری خۆی بەوشە و رێستە دەربڕیوه، دواتر مامۆستایان هاتن بەمەنتیقی زانست وشەسازی و رێستەسازیان هێناوە کایەووە وەک ئەوێ که خەلک کەلەکی دروست کرد و لە ئاودا نوقوم نەدەبوو چ ئاگایان لەو نەبوو لە دواڕۆژدا (نەرخەمیدس) یەک بنەمای دەستووری سەراو بوونی شتان دەدۆزیتەو.

بەلای بێنینی منەووە ئێو بچروپایانە مامۆستا پووسەکان کە لە ژمارە ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١ ی پەراویزەکاندا هاتوون شتی زۆر ساکارن... بئی موحامەلە د. ئاورەحمان لەوان پتر بەقوولایی رێزماندا چوو، بەلام لە چوارچێوەی بیروپا تەنکەکانی ئێو زمانناساندا تووشی بابەتی وەک هی ئەوان تەنک دیت. بەنموونە، لە نیوێ دووهمی لاپەرە ٨٢ دا هاتوو: «تاکە کەرەستەیهکی رێزمانی دەتوانی واتای حالاتی جیاوازی بگهێنێ» و بۆ پوونکردنەو دوو رێستە هێناوە یەکیان (ئێو هاتن) ئەوێ تریان (ئەوان هاتن) کە تێیاندا دەنگی (ن) جاریکیان بۆ کەسی دووهمی کۆ و جاریکیان بۆ کەسی سێیم کۆ بەکار هاتوو، ئا لێرەدا دەبی بزانی کە دەنگی (ن) لە خۆی و چالاکیی خۆیەووە ئێو دوو دەورە نەبینیوە بەلکو ئاخێوێ کوردی ئێم لەههجهیه چ لەبەر نەفەسکورتی بێت و چ لەبەر لێ خوێش هاتن بێت ئێو (ن)ەو بۆ هەردوو حالەت بەکار هێنا هەم لە پابردووی کاری تێنەپەر و هەم لە نایندەو کاری تێنەپەر و تێنەپەردا بەلام لە پابردووی کاری تێنەپەردا مائی ئاوابی، لێکی جودا کردنەو و گوتی (خواردتان، خواردیان) لە کرمانجی سەرودا هەموو کەسەکانی یەکەم و دووهم و سێیم یەک فۆرمی بئی پانای لکاو لە پابردووی کاری تێنەپەردا بەکار دەهێنیت. ئینگلیزی یەک فۆرمی هەیه بۆ هەموو کەسەکان و لە هەموو کاتدا جگە لە کەسی سێیم کە لەگەڵ کاری نایندەدا بێت، چ بلیی (ن)ی (هاتن) دەوری بینیوە لە پراگەیانندی کەسی دووهم و سێیمدا و چ بلیی دەنگی (ر) لە وشە (گەرم، سارد)دا دوو دەوری دژبەیهکتری بینیوە شتیک گوتوووە پێوەندی بەسروشتی رێستەسازی و وشەسازییهو نییه. ئیرادەو مڕۆف و تێوهرامانی، قالب بۆ وشە و رێستە دادەنیت و بەدەم رۆژگارەو گۆرانکاری تیدا دەکات تا ئەوێ بەپێی پووالەتی حال سەر بەهەلەو دەنیت. لە نموونەو هەلەو زێدە پراگەیین و بەلیغ ئەم راستییەت دەخەمە بەرچاو: لە بلباسانم بیستوووە کە ویستووێتی کەسیکی ناسراو و بەرچاو بشکێنیتەو.

گوتووەتی: چ ئەحمەداغا ھەن؟ ئەم شکاندەنەویە کە بەزاهیر دەبوو بەھەلکشاندن
 حیساب بکریت [چونکە «ھەن» ی کۆی بۆ کەسی تاک- ئەحمەداغا- بەکار ھێناوە]
 بەلێ، شکاندەنەوێکە بەم تەعبیرە نەبێ زەفەری پێ نابەردرێ، زەفەر پێ بردنەکش لە
 تەناقوزی نیوان (چ) ی کەم بایەخ و (ھەن) ی بایەخدار ھاتوو. پەنگە لە لەھجە یەکی
 دیکە یاخود زمانیکی دیکەدا ناخیوەر جوړیکی پەفتار بکات. زمانی عەرەبی بایبی
 نیمچە فەرھەنگۆکیک وشە ی ھەن پێیان دەلێن (اضداد) کە ھەریەک بەوان دوو واتای
 دژبە یەکتەر پادەگە یەنێ، لەوێشدا ئیرادە ی ناخیوەر ئەم کارە سەر و بنە ی پەوا دیتوو.

لێرەدا دەبێ بلیم نیشانە ی کۆ (ان) بەئەسل (ام) بوو ئەداتی (ان) بەپێوەندی نیوان
 کۆتایی وشە و نیشانە ی (ام) ھاتوو. دیارە و وردە وردە خەلقە کە وەر س بوو لەم
 (ام) و قرتاندوویەتی. ئینجا ئەگەر ئاگاداری بنەمای راستەقینە ی زمان نەبین، کە
 مرقو، دەبێ بلین کەرەستە ی تەعبیر لێرەدا بەمردویش دەور دەبینیت.

ئەم تێبینیانە بەنیازی فراوانکردنی ئاسۆی تێ روانینە کە پێویستیکی بنجیە لە
 ھەموو مەیدانەکانی پۆشنبیریدا چونکە ھیچ بابەتێک نییە لەخۆوە بەدەنگ بێت. د.
 ئاوەرەحمانیشت کە بۆتە سەربازیکی ریزمانی کوردی پەلە یەتی بای بۆ لوان میشتکی
 من و تۆ و یەکیکی دیکە بەسەر پوانگەکانی زماندا رابشکێتیت. چشمان لێ کەم
 نابێتو لە سنووری دەسلەتدا مۆمێک بۆ بەرھەنگاوی لەخۆ بووردووەکانی زمان و
 کەلەپوور و ئەدەبی کوردی و میژووی کوردی ھەلکەین، ئا لەم کولانەو دەلیم
 گۆشە یەکی ریزمانمان بەبەرییەو ھە یە قسە ی رچە بەستووی تێدا ھەلگەریتەو یاخود
 ھەلەو شیتەو. چی پێی دەلێن راناو ئەو وشە یە جیگە ی ناویک دەرگرتەو، لەو تاقمە
 و شانە ی بەراناویش پۆشنتوون وشە ی (کە) یە بە واتای (الذی) عەرەبی. دەزانین (کە)
 خۆی لە خۆیدا نە پەنگ نە سەنگ نە پێناسە و نە ھیچ دیارخەرێکی پێوە یە بیخاتە
 ریزی وشە ی واتادارەو، ھەر بۆ یە یەش دەشی ببیتە ئاویکار وەک لەم رستە یەدا: کە
 ھاتیت پێم بلی.

ھەر و ھا لەبەر زیدە بی ھیزی ھەبوونی دەشی ببیتە ئەداتی پێناسە وەک: براکەم،
 مەزراکە.. دەشیبیتە نیمچە ئامرازی مەرج وەک: کە شەکر نیت گوژاڵیش مەبە.. ئایا ئەم
 تەرزە حالەتە ی بی ئوقرەیی و نەمە ییوی کە دەشگاتە سنووری تێچوون و سێرانەو وەک
 دەلێن: کابرای ھاتە لات دارا بوو [لە جیات ی (کە ھاتە لات) - گوتیشمان «وێک
 دەلێن» لە جیات ی وەک کە دەلێن] چەندی لە جغزی ریزماندا دەمیبتەو چەندی لە

بەرەللاییدا؟ دەزانم پێ ناگیرئ لە کەسیکی بیهوێت وەلام ساز بەدات بۆ پرسیارەکه و لە
هەریەک لەو حالەتانەدا بەپسپۆری باری بێ ئۆقرەیی و نەمەییوی وشەکه راست
بکاتەوه، بەلام هێندە لە پرسیارەکه دەمینێتەوه تێوەرامانێکی وردتری تێدا بکریت بۆ
پەیداکردنی حالەتێکی رێزمانی ئەوتۆ لزوم نەهێت بۆ پالپشتێکی سازدراو بالا
لەرزۆکی وشەکه راست بگریت. دەبێ ئەدات هێندە لێ نەتەکتەوه وەك فۆنیمێکی
عادیی لێ بێت بەتایبەتی کە یەک لە حالەتەکانی ئەوه بێت بەراناو دابندرێت.
هەلبەت من لێردە مەبەستم نییه رێزمان نابوود بکەم: دەمەوئ، ئەگەر بلوئ،
کە لەبەرەکانی بگرین وەیاخود بئەماکانی مەحکەمتر بن. تۆ بلۆی ریم نەبێ لەبەر
تیشکی شلۆکی (کە) ی راناو حیسابیکی رێزمانی [نەك وشەسازی] بۆ پرېپۆزیشن
(لێ، تێ، پێ، بۆ) بکەم کە بەشدار دەبن لە گۆرینی سروشتی فیعلی تینەپەر بۆ تێپەر؟
وشەکانی (لێ بوونەوه، تێ گەشتن، پێ گەشتن، بۆچوون) چیان تێدایە لە قەبەل
(کار) یان دەکات؟ (لێ و تێ) گۆراوی پرېپۆزیشن (لەن، پێ) ش هی (بە) یەکه
دەزانین (بە) بارتەقayı (بۆ) یە لە سیفەتی پرېپۆزیشنیدا کەچی پتر لە (بۆ) واتای فیعل
بەرەو تێپەری دەبات. هەروەهاش (لە) کە دەبێتە (لێ، تێ)، ئینجا کە ئیمە دین (کە)
بەراناو دادەنێن لە حالەتیکدا چ خزمایەتی نییه لەگەڵ (من، تۆ... ئەوان... ئیمە) دا
بۆچی (لێ، تێ، پێ) ش نەخرێتە ژێر سەرناویکەوه بایەخێکی لێیان دەوشیتەوه بۆیان
تێ بخوینێتەوه؟ وشە (تێ) لەگەڵ کاری (گەر) یان (تێ گەر) یان (تێ گەر) یان
جاریکیان (تێدا گەر) یان دروست دەکات بەدوو واتای لیکتر جوداوه، (تێ گەر) یان
تێپەرتر لە (تێداچوون) داوی وەلام دەکات لەودا کە لەم فۆرمەیدا (پێ چوون) هەر
لەگەڵ ناوەلکاردا دەموات (پێداچوون) یش لەگەڵ ناو، هەرچی (پێ چوون) بەواتای
(پێ مردن) هەبەتەواوی لەوان جودایە و لایەنی تێپەرپوونی پێوه دیار نابێت:

دوو پۆژم پێ چوو هەتا هاتمەوه
کۆیرەپێ بوو ئێوهی پێدا چوون
زەهری نوشی و پێ چوو (واتە: مرد)

دەگەر پێمە بۆ تێبینییەکی کردم لەودا بابەتی پەرپۆزەکانی ژمارە ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱
زۆر ساکاره. هەمان ساکاری لە بابەتی پەرپۆز ۱۲، ۱۳ شدا دەدیتری کە بیروپرای نا.
ئێ. گۆلانوف و ئێ. سامیرنیتسکی دەلێتەوه. بیروپاکان درێژەکێشانی مەزموونی
پەرپۆز یازدەیه کە قسە لەم دۆکۆلیل وەردمگریت و بەتیکراییی خەریکی ئەوەن کە

دەشى وشەيەكى ديارىكراو لەوانە بى له تەك واتاى سەرەكىي سەرەخویدا چەند
واتاينكى تەواوكەرى دى ھەبى، نمونەى پروونكردنەوەش لە كۆكردنى وشەو دەھينن
وەك: باخان، شاران، پياوان، دەرپۆن، دەنووسن، دەفروشن.. كە واتايان بۆ تاكە وشە
نييە بەلكو بۆ گرووپى گەورە گەورەى وشەيە.

ئەم بىرورپايە دەست دەدات بۆ قوتابىي پۆلى چوار و پينجى سەرەتايى بەدەرس
بگوتريتەو، بەلام لەو ھيندە پروونكردنەوەيە كە ئەو سى زمانزانە پرووسە پيمانى
دەبەخشن، جگە لە كەمبايەخى، لايلى و ناتەواويشى ھەيە لايەنيكى گرينگى بابەت
تەماوى دەكات ئەگەر نەلیم دەيشاريتەو.

ئەگەر ھاتبايە ئەم نمونانە ھەرچى وشەى وەك خويان ھەن لە زمانەكاندا ياخود
لە تاكە زمانىكدا بگريتەو دەشيا لاي بیدەنگ بين و بلين دەستوریکە ھەمەگير و
خوى سەپاندوو بەسەر ئيرادەى ئاخویمردا. بەلام حالەتەكە وەھا نييە نە لە تاكە
زمان و نە لە ھەموو زمانەكاندا. لە ئاست تاكە زماندا كوردی دەكەينە عيارە: دەلئين:
مینگەل ھات، لەشكر پۆي.

مینگەل و لەشكر (گرووپى گەورە گەورەى مەر و مروڤن) كەچى لەسەرينايى
تاكبوونى وشەكەو (گرووپ) مان تى نەخويندەو و پزەى تاكمان بۆ كارى (ھات)
بەكار ھيئا لە جياتى (ھاتن). ئەگەر بمانگوتبايە (ھاتن) ئەوسا كارەكە بۆ گرووپى
گەورە گەورەى (مینگەل) واتە بۆ (مینگەلان) دەچوو و ھەرچەندە وشەكە خوى لە خويدا
تاكە. با لە مینگەل و لەشكر واز بەھينن كە ھەريەكەيان (گرووپ) بەدەستەو دەدەن و
يەخەى وشەى تاكى ئاسايى بگرين. دەلئين: كچ ھاتن. كوپ نەھاتن مەبەستيشمان
ئەوہيە بلين گرووپى ئەوہى كچى پى دىگوتري و كوپى پى دىگوتري ھات ياخود
نەھات. فۆلكلور دەلى:

ھەوران كەردە گولە گول ميكائىلا ئەتۆش دەى
تووتن و ماشان بېشنيە دەبا نوۆش بىتە سەر دەى
پۆمى ئەوا پەيا بوون كوتوبخانان دەكەن تەى

ئاخویم ھات (ھەوران) كەردەما ھەيە زۆرەيى تاك و (كردى) بۆ بەكار ھيئا نەك
(كرديان). دواتر (پۆمى) كە وشەكەى بۆ تاكە خستيبە جىي (كو) و (بوون، دەكەن) ي
بۆ بەكار ھيئا. پۆمى چونكە بەراست دىگەپى لە (گرووپى گەورە گەورەى كەسان)، شيا

بەپىكەتتە لە زمانى كوردیدا فۆرمى (كوپان، كچان، ھەوران...) بۆ كۆيە بەدەمگەن نەبى كۆرپىنە، كچىنە، براينە.. زمانى دىكە ھەن پىژە دەستوورى و پىژەى پىزپەرى ھەيە بۆ (گروپى گەورە گەورە). لەمانە ھەرەبى: (عالمون، عالمين) ى ھەيە كەچى (علماء) ى ھەيە بەھەمان واتا. زۆرەي زۆرى وشەكانى ھەرەبى كە بۆ ھەيە مەرف (بەكار بىت لە پىژە و فۆرمى پىزپەردا (كۆ) دەكرىنەو. لە نموونەدا (حمير) كۆى (ھمار، ھمارين) بەھەيەلدا بىت. فۆرمى (جمع مۇنت سالم) ەك: عالمات، ساحرات... بۆ ھەيە مەرفىش پىژىشتوو و دەگوترى (شجرات باسقات).. لە ئىنگىلىزىدا بۆ كۆكرىنەو ى دەستوورى دەنگى (S - س) دەخىتە كۆتايىي وشەو بەلام پىژەى پىزپەرى بۆ گەلەك وشە ھەيە ەك:

Geese Goose - childrer child دەبى بزائىن ئەو واتايەى لە كۆى دەستوورى بەلدا دىت و تاك تاكى گروپى بابەتەكە خەست دەكاتەو ھەيە ئەو واتايەى لە كۆى پىزپەردا جلە دەبەستى. كە بلىين: (عالمون) چ لە تەسەردا چ ەك كاريگەرىكى پىژمانى بىت جودايە لە (علماء)، ھەرچى (عالمون) ەك كاريش داواى بەركار دەكات (نحن عالمون امورا وراء الستار) بەواتاى (نحن نعلم) ھاتوو و ناتوانيت بلىيت (نحن علماء امورا).

لە ئىنگىلىزىدا كۆكرىنەو ى بەھۆى (S س) بەپوونى تاك تاكى شتە كۆكراو كە لە مەشكدا جلەبەست دەكات ەك dogs, cats, stones... بەلام لە children دا دل بۆ ھەموو مندالەكان (تەكرى و بەيەكەو) دەچىت. ئىمە نازائىن بۆچى ھىندە وشە بەپىزپەرى نەبى كۆ ناكىتەو ەك man كە ناكىت و ھەر men ى ھەيە بۆ كۆ بەلام ئەم راسىتيە كار ناكاتە سەر بابەتى لى دووانمان تەنانەت زمانى كوردى لە زۆر باردا پنى كۆكرىنى وشەى نىمچە كۆر كرەووتەو، لە نموونەدا دەلیم ناگوترى: بەردان رەقن. لەم بارەدا ھەر دەبى بلىين: بەرد رەقە. تومەز مجىزى كورد بۆ ئەو چوو ەكەوا مادەم مەبەست دەربىرىنى ھەقىقەتەكە پىويست بەپىژەى كۆ نەما، ئەما ئەگەر مەبەست چەند بەردىكى ديارىكراو بوو ئەوسا (بەردەكان رەقن، درىژن، زلن). دەست دەدات و (بەرد رەقە و بەردان رەقن) ھەر چى نايەتەو. لە ئىنگىلىزىدا stones are hard (بەردان رەقن) بەھارايى پىژىشتوو ەك ئەو ەكە گوتبىتت the stone is hard. بەلام كە گوتت the stones are hard ئەوسا مەبەستت كۆمەلە بەردىكى ديارىكراو دەبىت

مەگەر باریکی تایبەتی حەقیقەتی مەبەست بووبیت نەك ژمارە. لە عەرەبی: الحجر صلب، الاحجار صلبة، الاحجار صلبات، بەهەموو لایەكدا و بۆ هەموو مەبەستێك دەست دەدەن. لە نموونەدا (وقودها الناس والحجارة) فەرقی نییە لەگەڵ (وقودها ناس وحجاره).. هتد. خولاسە ھەر پێژمانە تەعبیر لە خواشتی ئاخیوەری زمانێك دەداتەو نەك لە داخوای بابەت، یاخود بۆلێن چۆنیەتی تەفاعولی خواز و ھۆشی ئاخیوەر لەگەڵ بابەتدا بڕیار لە چۆنیەتی پێژمان دەدات. كە ئەم راستییە بەدیھییەمان زانی و لیمان بوو بە زانیاریکی سەرەتایی لزووم نامینی ھەموو دەم دووپاتی بکەینەو مەگەر لەباری پێویستدا، ھەك كە دەزانین ئەز لە سوورپانەوێ بەدەوری خۆیدا شو و پۆژ پەیدا دەكات پێویست نامینی كۆمە بکەین لەویدا بۆلێن: پۆژھەلات. بەر لەوێ خەلقەكە سوورپانەوێ زەوی بیستبیت وای دەزانی بەراستی پۆژ لەخۆو ھەلدیت.. بەراست. زمان ھەبە زۆریە ناوی مرو بەرستە دەھێنیتەو نەك بەتاکە وشە- لە ویدا پێویستە تەعریفی ناو لە ئاست مروڤدا جودای لەچاوی تیكپرای شتان. زۆر بەسەیری، زمانی كوردی كە دیتمان لە ھەندێ باردا كۆکردنەو بۆ لزووم دادەنیت، ھەز بەو دەكات (ان)ی كۆکردن بکاتە ھۆی بەرچاوبوونی كەسانێك دەوری بەرچاویان بردبیت ھەك كە لە نیوان گەلێك عەشیرەتدا دەلێن: فاتم و شیلانان ئاگرەكەیان كۆژاندەو. یاخود لە چیرۆكدا دەگوترێ: برایمی مەلا زیندینان. وا بزنام ئەو (ان)ە تەنھا بەدوا ناودا دیت كە بوونە سی و چوار بەكار نایەت، ھەك بۆلێ زۆربوونی ژمارە كەسان لە كارێكدا خۆی دەبیتە ئەنجامدەری كارەكە نەك بەرچاوبوونی چالاکیی دوو كەس. دەمیتەو بۆلێن ئەم نیازە دەرخستنی گرنگی، نەھات بۆ تاكە كەسێش ئەداتی كۆ بەكار بھێنیت چونكە بەزاهیر پاراستنی لایەنی پێژمان كە نایەلی بە (ئەحمەد) بگوتری (ئەحمەدان) پێی نەداوێ گرنگی كارەكە لە پێژە (كۆ)دا دەربەخیت. لەم بارەدا جۆری دەربڕینی ناوی كەسەكە نیازی گرنگی، بەگەر وەرگرتن، گەلەیی، بۆ ئەھمیەتی، تووڕەیی، رادەگەییەنیت كە ھیچی بەند نییە بەپێژمانەو.

دوای بەجێھێشتنی چەندین شوینی شیای لیكۆلینەو، لە لاپەرە ۸۳ ھەر لە دیری سییەمیەو ھەتا بەرەو كۆتاییی دیری یازدەمینییەو كە بەژمارە ی پراویژ ۱۶ تەواو دەبن بۆ ئێرە رادەگۆژم چونكە ناتوانم بۆ ئەو راگۆیستە مەبەستی نو دیری باسكراو بەئاسانی بیەخمە بەر زەینی خوینەر.

«لە لىكۆلىنەۋەى حالاتى رېزىمانىدا، ھەندى لە نووسەران پروى واتا پەچاۋ دەكەن. لەم بارەدا حالاتى رېزىمانى دەشۋا دىيارى بىكرى، كە ۋەك تايىبەتتېتى زىمان، دەرېپىنى ماناى رېزىمانى لە كەرەستەى رېزىمانى زىمانەۋە ۋەردەگىرى. نووسەرانى دى لە كەرەستەى رېزىمانىيەۋە دەنوارى. لەم بارەدا دىكرى حالاتى رېزىمانى ۋەك يەكگرتنى كەرەستەى رېزىمانى بۇ يارىدەى دەرېپىنى واتاينكى رېزىمانى ناسراۋ تەماشاشا بىكرى. بەۋ پىيە كە كەرەستەى رېزىمانى بۇ مەبەستى گەياندنى واتايە، خاسىيەتى حالاتى رېزىمانى لە واتاكانىيەۋە دەست پى دەكات. بى پەچاۋكردنى واتا تەنانت ناتوانرى ئەۋە بچەسپىنرى، كە خاۋەنى كەرەستەيىكى رېزىمانى ناسراۋە». لە پەراۋىز ژمارە ۱۶ بىرورپاكان بۇنى. ئۆكۆستىنسكاياف. ئى كارداشىفسكى بىردراۋەتەۋە، بەدوا ناۋەكانىشدا نووسراۋە، رېزىمانى فرەنسى، چاپى ھەۋتەم، مۆسكۆ ۱۹۷۳.

دەبى بلىم دەقەكە تىم ناگەيەنى دەستەۋاژەى (خاۋەنى كەرەستەيىكى رېزىمانى ناسراۋ) لە كۆتايى قسەكاندا چ دىگرىتەۋە، لە خۆمەۋە دەلىم رەنگە مەبەست (زىمان) خۆى بىت كە بى پەچاۋكردنى واتا نايىتە خاۋەن كەرەستەى رېزىمانى. ئەم گىرغە بچوۋك بوۋ، بەلام گىرغى گەۋرەتر لەبەپچاۋ و بۆچوۋنى مىندا ئەۋەيە كە ئەۋ نووسەرانەى دەلىن (دەرېپىنى ماناى رېزىمانى لە كەرەستەى رېزىمانى زىمانەۋە ۋەردەگىرى) ئەۋان بن (لە كەرەستەى رېزىمانىيەۋە دەنوارى) نەك پروى واتا پەچاۋ دەكەن، بەپىچەۋانەۋە دەۋو بەشى دوۋەمى نووسەران كە دەلىن (حالاتى رېزىمانى لە واتاكانىيەۋە دەست پى دەكات، بى پەچاۋكردنى واتا... ھتد) خۆيان بن پروى واتا پەچاۋ دەكەن. مىن ناتوانم گومان لە دروستى تەرجمەى د. ئاۋرەھمان بىكەم، لەگەل ئەمەشدا كە مەسەلەكە بەئالۋزى دىتە بەرچاۋم سەرلەبەرى قسەكان، بەھەر لايەكدا بىكەۋىت، (بەپى تەسەۋرم لە سىروشتى زىمان) رېنۋونىيەتى ھەلە ۋ دوۋر لە ھەقىقەت بەخەلق رادەگەيەنن. كە دەلى (دەرېپىنى ماناى رېزىمانى لە كەرەستەى رېزىمانى رېزىمانى) كە مەبەست لى دروستبۋونى پىكەپىنانى رستەكەيە بەپى دەستۋوراتى رېزىمانى زىمان، ئەما (ماناى رېزىمانى) ۋەك (ئاۋى دەستۋورى) ھىچ كامىكىيان واتاى دروست نابەخشن چونكە نە مانا رېزىمانىيە نە ئاۋىش دەستۋورىيە. كە دەلىن (چۈنلەكە تۋوتن دەپۋى) رستەيەكى رېزىمانى دروستمان بەكار ھىناۋە، بەتەۋاۋى

بزائم له چله كاندا [زۆر زانايانه عوزر دههينته وه بۆ خوينهر له وهدا كه ناچاره له بهر خاترى تينگهيانندن بابتهى قسه ليكردن برپر دهكات كه له زاتى خويدا بى برگه و جهمسهره، ههروهها به باشى له بيرمه ئه وهه لبرينه وه و كه رتكرده به (فصل ميتافيزيكي) داده نى، له و نو ديرانه ي سه روودا دي و نيو يكي دوايينى كه ده لى: بى ره چاوكردنى و اتا ته نانه ت ناتوانى.. هتد ليك ترانزاندنى وشه و واتا دهگاته پله ي گپ به خوكردن. كه واتا له نيواندا نه ما مرو خوى له مرويه تى ده كه وى ت چ جايى كه رهسته ي ريزمانى. دواى ژماره ١٦ ي كو تايبى ئه و نو دي ره د. ئاو پرهمان به ته ئيدى ئه و دوو نووسهر ده لى: (بى تينگه يشتن له ماناى وشه ناتوانى برپار بدرى كه ئه و دهنگه ناسراوه [مه به ست (ئ) ي كچيه) كه رهسته ي ريزمانيه يان نا) راستيه كه ي ئه مه ته نكاويكه له پاشاوى ئه و نو دي ره ئه گينا نه ك دهنگى (ئ) به دوا (كچى) وه، خو سه رله به رى زمانيك كه نه يزانيت هه مووى له مه تل داخراوتره. نه ده بوو له بوارى ريزمانه وه بگهينه قوناغيك كه (واتا) ش به به شيكى كه رهسته ي ريزمان حيساب بكرى ت. واتا خوى كه به ره مى هوشه بنه ماى زمانه نه ك هه ر ريزمان، چ جايى كه رهسته ي ريزمان، پيشتريش گوتم ريزمان ناتوانى هه لى واتايى بدوزيته وه وه كه كه هه لى ريزمانى پى ددووزيته وه زوربه ي مه تل له لايهن واتا وه شيواوى تيدايه، هه ر بويه ش مه ته له، كه چى ده ستوورائى ريزمانى ته واوه وه كه كه ده لى: دارى شه كراوى پينچ لكان راداوى سى له بهر سيزه رى دوو له بهر هه تاوى. مه به ستيشى نويزه، خو ده مانين شه كراو دره ختى نيه به لام له بهر چه رى ديندار شيا نويز به دارى شه كراو بچوئندريت. ليره دا فه ندى مه تل له سه ر ريزمان حيساب ناكريت به لام ده قى مه تل دي ته جغزى ريزمانه وه.

له پاش ٩ دي ره كه د. ئاو پرهمان به دم نمونه ي (كچى) وه دهگاته وشى (هه رمى، بى، جى).. كه له وندا دهنگى (ئ) هه يه جو دايه له هى (كچى) له هه لى چا پدا له جياتى ئه وه ي بنووسرى ئه و (ئ) ي هه رمى و هه قاله كانى (كو تايبى وشه ن).. نووسراوه (كو تايبى وشه نين).. دواى ئه مه يه كه سه ر دهگهينه نمونه ي تيه پر كردنى كار. ئا ليره دا يه ك دوو تيبينى و به سه رگرته وه هه يه. له (مردن، مراندين) دا تيبينيه كه ئه وه يه كه كارى (مردن) ته نها كار يكه ها تيبته بهر چا و زه يمن كه تينه په ر بيت و به دهنگى (د) كو تايبى ها تيبت، هه رچى تينه په رى دي كه هه يه (د) كه ي نه ماوه. راستيه كه ي ده بى بل يم هه موو ئه و كار ه كور ديبانه ي كه كو تايبيه كه ي (د) بوو بيت و بهر له و (د) هه ش

دهنگى بزوينى دريژ هه‌بوويټ ئه‌و (دهى قرتاوه، ئيتر كاره‌كه تټپه‌ر بټ يان تټنه‌په‌ر، قرتانه‌كش به‌ه‌راورد كردن له‌گه‌ل كارى به‌ه‌مان واتا له‌فارسيدا ده‌رده‌كه‌وى وه‌ك له‌م نمونانه‌دا ده‌ديترئ:

دان دان

فه‌رموون فه‌رمودن

برين برين

گه‌ران گريدن

چوون ش‌دن

دزين دزدیدن

كارى (مان) خوى له‌ئه‌سل‌دا (ماندن) بووه به‌به‌لگه‌ى ئه‌وى كه له‌ ئاينده‌دا ده‌بټه (ده‌مينئ) نه‌ك (ده‌مئ). وشه‌ى (ماندوو)ش له‌و (ماندن) هوه ماوه‌ته‌وه. ئه‌وه‌ى يارمه‌تئى په‌يدا‌بوونى (مان)ى داوه برىتئيه له‌و (ن)ه كه جىگه‌ى (ن)ى چاوگى گرتووه‌ته‌وه. ده‌نگى (ت) له‌ به‌رايئى (ن)ى چاوگدا نه‌قرتاوه وه‌ك: كه‌وتن، پشكووتن، نووستن، بيستن، سه‌هوتن، هاتن... هه‌رچى كارى تټپه‌ره له‌ غه‌يرى ئه‌و جو‌ره باسكراوه‌دا ده‌نگى (د، ت)يان ماوه وه‌ك: گرتن، به‌ستن، پالاوتن، داشتن، سپاردن، ناردن، كردن، بردن... تټبئى دوهم له‌ كارى (مردن) ئه‌ويه كه تټپه‌ره‌كه‌ى (مراندن) ده‌بوو (مرداندن) بټ: دياره له‌به‌ر قورسى دالى يه‌كه‌مى سوواوه.

له‌ ئاست (بران، بردن) كه گوايا يه‌كه‌ميان تټنه‌په‌ر و دووه‌ميان تټپه‌ره‌كه‌يه‌تى، راستئيه‌كه‌ى (بران) پټه‌ى كارا ناديارى (بردن)ه و تا ئټستاش (بردرا) به‌سه‌ر زارانه‌وه زيندوو. (برا) به‌زورى له‌ سلټمانى و له‌ ده‌وربه‌رى به‌كار دټ. هه‌رچى (كرا)يه‌كه‌ كارا نادياره هه‌مه‌گيره مه‌گه‌ر چوناوچونى ده‌نا ناگوتري (كردرا). هه‌رچه‌ند خوم گوئبيستى بووم به‌لام بيگومان له‌ رټى سه‌رنجى خوئشمه‌وه ده‌زانم هه‌ميشه له‌ كزبووندا بووه. ده‌گوتري (كردم و كراندم) بو موباله‌غه، لي‌ره‌دا (كرداندم)ه لئى سواوه نه‌ك پټه‌ى كارا نادياره چونكه هه‌رگيز نه‌بيستراوه گوترايى: كوژراندم، بيستراندم، ديتراندم.

دواتر كه له‌ كئشه‌ى (هاتن - ئيوه هاتن) و (هاتن - ئه‌وان هاتن) بووينه‌وه ده‌گه‌ينه

(ان)ی نیشانه‌ی کۆ و (ان)ی کۆتاییی هه‌ندی وشه‌ی وهک (زستان، پان).. که گۆیا ئه‌و (ان)ه هه‌ر جاره ده‌ورێک ده‌بینیت. راستیه‌که‌ی (ان)ی کۆکردن و (ان)ی نیشانه‌ی جیگه، که له فارسی به‌ئهداتی نېسه‌تی داده‌نی له وشه‌ی وهک (سپاهان - ئیسفه‌هان - کرمان)... له کوردیشدا (خوران، حاجی ئۆمه‌ران، که‌له‌کان)... ئا ئهم دوو (ان)ه چ خزمایه‌تییان له نیواندا نییه. خۆ ده‌توانین (ان) له ناو توێژی وشه‌شدا بدۆزینه‌وه نه‌ک هه‌ر له کۆتاییدا وهک: به‌هانه، شانه، مانگ... له نموونه‌ی پوونکردنه‌وه‌دا ده‌لێم له وشه‌کانی: مردن، کردن، بردن...دا ئه‌و (رده) ناچنه ژێر سایه‌بانیکه‌وه وهک (ن)ه‌که له هه‌موواندا ده‌چێته ژێر زاراوه‌ی (نونی چاوگ). ئه‌گه‌ر (ر) بێت و ئه‌گه‌ر (گ) و ئه‌گه‌ر هه‌ر ده‌نگێکی ده‌یکه‌ی ئاخاوتن بێت بێ ئه‌وه‌ی وشه‌ بکات به‌خزمی یه‌کتر به‌شدار ده‌بێت له پێکه‌ینانی هه‌زاران وشه، هه‌روه‌هاش جووته ده‌نگی وهک (ان) یاخود (شت) یا (ست).. له وشه‌ی وهک: گه‌شت، شت، بست، مه‌ست، ماست، گاوان، زیندان، خرچان... ئه‌و (ان)ه‌ی کۆتاییی سی وشه‌ی دوایین هه‌چ پێناسه‌ی نییه وهک (ان)ی کۆ و (ان)ی راگه‌یه‌نی جیگه هه‌یبوو... له (نیشتمان)دا (مان) ده‌لاله‌تی جیگه‌ی هه‌یه که وشه‌که ده‌کاته (جیگه‌ی لی دانیشتن یاخود نیشتن). له ئاست وشه‌ی (سه‌یران)دا ده‌بی بلێن خۆی کۆی (سه‌یره) وهک که بلێی: ده‌چینه گه‌مان... له زۆر دی ده‌شتی کۆیه ده‌لێن: گه‌مانان ده‌که‌ن، دووانان، سیانان باوه به‌لام چی دی تی هه‌لناکشین، ناگوتری چوارانان.

وشه‌ی (مانگ) له ئافێستادا (ماونگه‌ه) بووه، وا بزانه کورێکی زه‌رده‌شت یان خزمێکی ناوی (میدو ماونگه‌ه) بووه به‌واتای (ناوه‌ندی مانگ) به‌بۆنه‌ی ئه‌وه‌ی له ۱۵ مانگی که ئیستا پێی ده‌لێن مانگی عه‌ره‌بی هاتووته دنیاوه. ئهم (میدو)یه له ئینگلیزی سه‌رده‌م middle mid ماوه وهک که ده‌لێن mid summer ناوه‌ندی هاوین.

چی دی له‌سه‌ر تێبینی و پوونکردنه‌وه نارۆم، ته‌نها له ئاست ئه‌و هه‌لدانه‌وه زیاده له لزووم و خۆراییه‌ی که له کۆتایی گوتاره‌که‌دا به‌خشاوه به ئا. ماییه به‌رانبه‌ر به‌دییه‌کی که بایه‌ی سییه‌کی بگه‌ ده‌یه‌کی پوونکردنه‌وه‌ی مه‌به‌ست ناکات له‌وه‌دا که گوتووته‌ی «به‌راورد تاکه وه‌سیله‌ی رێخۆشکه‌ری تۆژه‌ره بۆ بیناکردنی میژووی زمان»، ده‌لێم ده‌بوو له‌و مه‌یدانه به‌رینه‌ی گوتاره‌که‌دا د. ئاو په‌حمان به‌پێی هه‌لکه‌وت ناوی نووسه‌ریکی غه‌یری پووسی هه‌نابایه [جگه له شه‌خسی خۆی که له په‌راویزه‌کانی ژماره ۱۸، ۱۹، ۲۰ دا ناوی هاتووه]. ویستم بزانه چی وه‌رگرتووه له ذوالنوری فارسی

كه له فەقەرە (د) ی پەرەوێزی ژمارە ۲۶ دا پەنجەى بۆ راکێشراوه: ئەم پەرەوێزە: له لاپەرە ۸۹ ی گۆڤاردا بەهەلە ۲۷ نووسراوه، هەر بۆیەشیە دواين پەرەوێزە كه له جەدوێلى سەرچاوەکاندا ژمارە ۲۷ ی پى دراوه، له بەرهو کۆتاییى لاپەرە ۸۹ دا ژمارەى ۲۸ ی وەرگرتوو. بەهەمەحال نووسینەكەى (ذوالنور) و هى سى نووسەرەكەى دیکەى پووس كه لهو پەرەوێزەدا ناویان نووسراوه مەیلەو کۆن، رەنگە هى نوێتر هەبى لەوان تى پەربێیت بەلام قسەكەمان هەر له سنوورى ئیحتیمالدا دەمێنیت تا بەروونی دەزانين ئەو ریز لێگیراوانە چیان گوتوو.

د. ئاورەحمان كه له بەرهو کۆتاییى گوتارەكەیدا دەلى «منیش لهبەر پووناكیى ئەم بیرە وردەدا... بەپى توانا هەندى بەراوردی میژوویم کردوو و ئەگەر كەلكى بى، خۆ بەهەختەور دەزانم» خۆ نووسەرانی كورد هەبوون بەر لەم پۆزگارى سالى ۱۹۹۲ كەنەهەکیان کردبیت لەو بارەدا كەوا رەنگە بۆچوونی قوولترى تیدا بیت، لەو چەند نمونەى بى خەوشى كۆتاییى وتارەكە. مامۆستا وەهەبى نووسینی بايەخدارى هەیه رینموونیى تۆزەرەو دەكەن، چاویكیش بە (لسان الكرد و بەشى سێهەمى زاراوەسازى پێوانە) دا بگەڕیت، كه یەكەمیان له ۱۹۸۷ و دووهمیان له ۱۹۸۸ دا بلاو كراوەتەو، نمونەى وردپێوى و وردبێنى مناسیبیان تیدا دەدیتريت. نووسەرانی دیکەش هەن له كورد هەولێكى بەراوردكاریان له مەیدانى زمان داویت. دیارە، كوردی گوتەنى، تالە و بەخت بۆى هەیه كه تەنها ئا. مایبە بەو چەند وشەى نیوهراستییهو بوو بەهاندەرى زمانناسیكى لێهاتووى وەكو د. ئاورەحمان كه بايەخ بە بەراوردکردن بەدات، كه دەلیم (نیوهراست) لەووەیه، تاكه وەسێلەى رېخۆشكەرى هەلنانى میژووینیى زمان نییه، تەنها نمونەیهكیش كه لێرەدا بەكافى بزەم ئەوێه كه زۆرجاران (هوشى ون دەروون - عقل باطن) بى ئاگا لەخۆبوونی خاوەنەكەى گریكوێرەى ئەوتۆ دەكاتەو، چ له زمان و چ له مەیدانىكى دیکەى زانست بیت، له حالەتى ئاگا لەخۆبووندا زەفەرى پى نابردیت، بەپى ئەوێ نووسینەكەى ئا. مایبە له سالى ۱۹۵۴ دەرچوو كه ئەوسا جارى پووسیا له سایەى ستالینیزمدا دەژیا، هەرچەند مردووش بوو، گرتەبەرى پى هوشى ون كاریكى بۆرجوازیانە بوو... لەمەش بترازى، من بەش بەحالى خۆم (بەراوردکردن، هەلێنجان، بەسەرداگەوتن و هەرچى شیواز و رېبازى زانین و دۆزینەو هەیه) هەمووى له یەك سەرچاوه هەلدەقوولن ئەویش هوشى مرویه. لێكدانەوێ پووت و بەراوردكارى پێچەلێچ كه بەسەرماى زەقەو خۆ دەگرێ

تهواوکه‌ری یه‌کترن، زۆرجارانیش (به‌راورد) له‌تاریکایی هه‌ندی کیشه‌ی زمان تی‌بر ناکات، له‌نمونه‌دا ده‌لیم وشه‌ی ئاویتته‌ی (تره‌ئیتته‌ ئوونه) که بوودته (فه‌ره‌یدوون) و به‌واتای ماری سی‌ سهر کوژ هاتوو وشه‌ی (ئیتته) تیدا (سهر)ی کوردی و فارسییه‌که له‌هیچ کامیکیان نزیک نییه‌که‌چی له‌گه‌ل head ی ئینگلیزی و tet ی فره‌نسه‌یی خزمه‌ ئا لێرده‌دا به‌راوردکردن نامانگه‌یه‌نیتته‌ ئه‌و لێک دابرا‌نه‌ی (سهر)ی کورد له‌ (ئیتته‌)ی کوونی ئاقیستا و خزمبوونی tet, head له‌گه‌لیدا... توژینه‌وه‌ی به‌رفه‌روان رینگیه‌کی به‌رینه‌، به‌راوردکردن به‌یه‌کێک له‌رچه‌ و باریکه‌ رینگه‌کانی حیساب ده‌کریت.

گوتاره‌که‌ی د. نه‌سرین فه‌خری له‌ ژێر سه‌رناوی (وه‌ستانێک له‌ عاستی هه‌ردوو فرمانی (بوون) و (هه‌بوون) و (هه‌) و (ه‌ی) دا - لیکۆلینه‌وه‌ و به‌راوردی] هه‌ر له‌ لاپه‌ره‌ ۱۵۹ تا لاپه‌ره‌ ۱۸۱ ی گۆفاره‌که‌ی پڕ کردووته‌وه‌، بێ ئه‌وه‌ی بچمه‌ ناو پانایی و درێژایی ئه‌و ریزه‌وه‌ونی جه‌دوه‌لی بێ کو‌تاییی نمونه‌کانی گوتاره‌که‌ که‌، زۆر به‌داخه‌وه‌ چ قوولا‌یییه‌کیان نه‌داوته‌ رووپۆی باسه‌که‌، هه‌رئه‌وه‌نده‌یان له‌باره‌وه‌ ده‌لیم که‌وا له‌ بری شیته‌لکردن و په‌رده‌هه‌لگرتن له‌سه‌ر نه‌ینیه‌کی ریزمانی تییاندا بی‌ت دین به‌ناوی شه‌رحدان خۆیان دوویات ده‌که‌نه‌وه‌ وه‌ک له‌م نمونه‌یه‌دا ده‌دیتریت که‌ له‌ لاپه‌ره‌ ۱۶۱ ی گۆفاره‌که‌دا هاتوو:

بوون

کان - اصبح

بۆ - کاتی پابردو

۱- پابردووی نزیک

ئه‌ری، - مثبت - نه‌ری - نفی

من بووم - من + بوو + م - من + نه‌ + بوو + م.

تۆ بوویت - تۆ + بوو + یت - تۆ + نه‌ + بوو + یت.

ئیترا کو‌تاییی هه‌ر شه‌ش که‌سی تاک و کو‌به‌ئه‌ری و نه‌رییه‌وه‌.

سه‌رله‌به‌ری نمونه‌کانی دیکه‌ی ناوگوتاره‌که‌ش له‌و بابه‌ته‌ن یه‌ک ترووسکه‌ی پووناکی ناهاوێژی بۆ ناو بابته‌ تا ئه‌گه‌ر نه‌ینیه‌کی ریزمانی و وردی ئه‌وتۆه‌بی‌ت چاوی قوتایی پله‌ی ناوه‌ندی نه‌یدیتبیت بۆی روون بی‌ته‌وه‌، ئه‌گه‌ر ئه‌مه‌ ریبازی

شیتەلکردنی گریکوێرە ی بێزمان بێت خو ھەر چ کە سێکی پەنجەکانی قەلەمیان گرتبێت دەتوانی کام شیعری سەخت و داخراوتی نای ھەیە بەناسانی لییان دەرباز بێت و بلی واتام لی داتەوہ بەم شیوەیە خوارەوہ:

جام + ی تاق + ی مە ی + کە دەمیشکات + ی قندیل + ی دل + ە

شیشەپر + قەرەف لە + رەفرەف شاھ + ی عالی رەفرەف + ە

چەند شیرن دەبوو ئەگەر لە جیاتی ئەو ئەرکە بێ لزوومە وەلامی ئەم دوو پرسیارە زێرەوہ بدرابایەوہ کە لە ھەلنانی نمونەکانەوہ دینە بەر زەینی مروڤ.

بوچی لە ھەجە ی کوردستانی ژێروو لە نەفی کاری رابردووا (نە) بەکار دەھێنیت و لە نەفی نایندەدا (نا) بەکار دەھێنیت؟

بوچی ئەداتی نەفی لەگەڵ نیشانە ی (دە) ی نایندەدا کو نابنەوہ و ناگوتری: نادەروم، نادەلیم؟ ئەداتی نەفی لەگەڵ (ب) ی ئەمردا کو نابێتەوہ و نالین مەیکە، نەبکەیت، نەبکەین؟ تەنخرا (نە) ی نەفی لەگەڵ ئەو (ب) دایەت کە بەواتای nor neither ھاتبێت وەک دەلین: نەبکە ی نەبخۆی تەماشای ئەم دیمەنە جوانانە بکەیت؟ بەھەمەحال من بەتەما نیم لەگەڵ ھەلسەنگاندنی ئەو ھەموو نمونانە خەریک بە کەوا ھەرچی لەگەڵیاندا بکەم سوودیکی تیدا نابینم ھیندە ی ئەو سوودە بێت کە لە وەلامی ئەو پرسیارە وەرەگیریت کە لەم نمونە ی خوارەوہ وەرەست دەبێت. دەلین:

دەتبینم: لێرەدا راناوی کەسی دووم بەرکار (مفعول) و ھی کەسی یەکەم کار (فاعل) ە.

دەتبینم: لەمیاندا راناوی کەسی دووم کارایە و ھی کەسی یەکەم بەرکارە ھەرچەند لە جیگە ی خۆیاندا ماونەتەوہ تەنانت نیشانە ی (دە) ی نایندەش بەسەر کارەکەوہیە. ئەم ماملەت گۆرپیە لە چییەوہ ھاتووہ؟ پرسیارەکە بو خۆنەر و نووسەر بەجی دەھێلم چەند خالێک ھەیە لە گوتارەکەدا پشتگوێ خراوہ، بەکورتی، لییانەوہ دەوینم. لە ئاست نمونە یەکی بەکارھێنانی (بوون) کە لە دیری ۲۱ ی لا پەرە ۱۶۸ دا بەم شکڵە ھاتووہ: نەدەبا بچم = دەبوو بچم (نە + نە) = ئەری.

پرسیارەکە ھەلدەستیت و لە گوتارەکەدا ئەسەری نییە. ئیمە دەتوانین بلین نە دارا نە براکە ی ھاتن، دەتوانین بلین: نە دارا نە براکە ی نە ھاتن.

دهزانی (هیچ کس) بۆ نه فییه که چی دهلّین: هیچ کس نه هات.

دهلّین فلان هیچه. دهلّین: فلان هیچ نییه هردوو رستهش یهک واتایان ههیه. له
(هیچ کس) دا هر ریت نییه بلّیت (هیچ کس هات).

ئهم (نه + نه) یه بهو شکلی (مطلق) گهلنک پرووی زمانی و ریزمانیی شار دوو هته وه.
من ئهم نمونانه دمخه بهرچاوی خوینهر و هه موو که سیکی مهراقی زمانه وانیی
هه بیت، بۆ تیوه راما و قوول داگرتن و وردپیوی...

راستییه که ی، له سویده وه کاک کهیم کاکه وه یس نامه یه کی نوو سراوی رۆژی
۱۶/۲/۱۹۹۳ ی بۆ ناردووم له باره ی ئهم (نه + نه) ی به واتای Nor, Neither وه
ده پرسیت که چون دهشی جارنکیان ئهریتی به خشین و جارنکیان بی تهئسیر بن؟
له وه لامدا بایی پیوستی پرسیاره که له کیشه ی پرسیاره که دوام، به لام سه ره بهری
پرسیاری (نه + نه) پتری به به ره وه ههیه له وه ئنده ی بۆم نوو سوید، رهنگه له دهر فته دا
بۆی بچمه وه... ده بوو د. نه سرین چاوینکیش بهو (نه + نه) یانه دا بگپریت که نابنه
(ئهری) و هۆیه کهشی بدۆزیته وه. له باره ی (هه بوون) به واتای (وجود) و (هه بوون)
به واتای (تمک) که له گوتاره که دا به یهک ریشه داندراون که بۆ دوو مه به ست به کار
هاتین. دهلّیم ئهو دوو (هه) یه له دوو سه رچاوه ی جودا وه هاتوون:

به واتای (موجود بوون) ه بریتییه له دوو فیعلی (هه) و (بوون). که رتی (هه)
به ئه سلی درۆژتر بووه لئی سوواوه. له کوردیدا چونکه نووسین نه بووه دهقی کۆنی
بپاریزیت دهستمان له شتیکی ئه وتۆبی گیر نابیت بیکهینه نمونه به لام دهقی کۆنی
په هله وی ههیه [ئافیس تا و هه خامه نشیشی تیاندایه] تیمان دهگه یه نی که ئهم
(هه) یه هه مان (هست) ی ئیستا که ی فارسییه که له وتووێژ و نوو سینیشدا دهشی
دهریکه ویت و بشقرتیت، دهلّین: من آزادم، واته من ئازادم، دهلّین: من آزاد هستم،
واته من ئازادم. له هجه ی کوردیش ههیه له باره ی وه هادا له جیات ی بلّی: فلان کورده،
دهلّی: فلان کورده س. له ئینگلیزی is و له فرهنسه یی est هه مان (هست) ی باسکراون
که رابردووشیان ههیه... له په هله وی یض ۱ دا چهند نمونه یه که ده ئهنمه وه بایی ئه وه
بکات نه سه لماندن رهت بکاته وه:

له کارنامه ی ئهرده شیر ی پا په کان انتشاران دانشگاه نهران ۱۴۹۹ شەرح و
تۆزینه وه ی بهرام فره وشی، لا په ره ۲ - ۱۳ ئهم رسته یه ی خواره وه ههیه، نیپیش

ئىستات بەواتاي: نووسىبىۋى.

لەم رېستەيدا ئىستات estat رابردوۋى فعل الكينونەيە بۇ كەسى سىيەمى تاك. لە
لاپەرە ۶-۷ دا دەخوئىنيتەۋە:

پىرامونى ساسان ئىستىند بەواتاي: لە نزيك و پوڭى ساسانن

لەم رېستەيدا فعل الكينونەى حالى ئىستاكەيە وەك are ئىنگىلىزى بۇ كۆ. لە لاپەرە
۱۱۲-۱۱۳ دا دەخوئىنيتەۋە:

نى بريھىنيت ئىستىت بەواتاي: قەزا و قەدەر نىيە.

ئىستىت فعل الكينونەى حالى ئىستاكەيە وەك is ئىنگىلىزى بۇ تاكى سىيەم كەس.
وەك دەبىنيت (ئىستات، ئىستىت). فىعلى يارىدەرى (كىنونه) يە لەوانەيە لەگەل (بوون)
و لەگەل ھەر فىعلىكى دىكەشدا بىت. گوتارەكە (بوون) ى كردوۋە بەفىعلى يارىدەر كە
لەگەل (ھە)... دا دىت. لە نمونەى كاتى ئىستا (حاضر) ئەم دوو رېستەيە لە لاپەرە
۵۵-۵۶ و ۶۸-۶۹ ى كارنامە دەخوئىنيتەۋە:

ئامەت ئىستات امدەاست ھاتوۋە

ئامەت ئىستەم امدە أم ھاتوۋە

دەبى بلىم وشەى (ئىستات) كە تەرجمە دەكرىت بۇ كوردى، چونكە وشەكەى تىدا
فەوتاۋە لەگەل (است) ى زەمانى حازر تىكەل دەبىت، بەتايبەتى كە وشەكە لەگەل
فىعلدا بىت، فىعللىش خۇى زەمانى تىدا بى ئىتر دوو زەمان لەگەل يەكتردا كۆ دەبنەۋە:
كە بلىى (مەرداست) بەتەۋاۋى ئىستا دەگەيەنى.

بەر لەۋەى بچم بۇ (ھەبوون - تملك) سەرنجى خوئەنەر بۇ ئەم تىبىنىيە زىدە گرنە
رادەكىشم، لە لاپەرە ۱۷۷ ى گۇفارەكەدا نووسەر ۹ خالى سەرەكىي رەچاۋ كردوۋە بۇ
گرىنگى دەۋرى (بوون) لە پىكەئىنانى وشە و راگەياندنى واتا و مەبەست لە زەمانى
كوردىدا.

پاستىيەكەى، ئەو دەۋرە، لە لايىكەۋە تا رادەيەك، ئاغلەب فىعلى كوردى دەبىنن، بە
نمۇنە: دەزبوون، رزگار بوون، بەربوون كە لە گوتارەكەدا بەبەلگەى گرىنگىيەكە ھاتوۋە
دەشى بەم نمۇنانەى خوارەۋە بپوۋچىتەۋە:

دەركردن، دەردان، دەرھاۋىشتن، دەرچوون.

دەرځستن، دهرپه‌رېن... رزگارکردن، رزگار پاراستن، رزگار کوشتن، رزگار هیښتنه‌وه...

بهردان، بهر هه‌لداکردن، بهرماوه، له‌به‌رچوون، بهر وه‌که‌وتن...

ده‌زانم (رزگار) که سیفه‌ته پتر له‌گه‌ل (کردن، بوون) دا دهروات، به‌لام له‌مه‌دا خه‌له‌ل به‌قه‌که‌م ناگات چونکه سیفه‌ته (مادی)یه. هه‌روه‌ک ناوی مه‌عنا له‌گه‌ل (بوون) دا ناروات به‌لکو فیعلی تیپه‌ری ده‌ویت هه‌روه‌هاش نه‌و فیعلانه‌ی داوای (ناوی واتا) ده‌کن به‌پیی سروشتیان بو (ناوی مادی) بووز ناخون.

له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه هانا‌بردنه به‌ر فیعلی یارید‌ر بو دروست‌کردنی واتای نوی پتر هه‌ژاری زمان نیشان د‌دات له‌وه‌ی به‌ه‌وی گه‌ردان‌کردنه‌وه وه‌یا له‌رپی وشه‌ی سه‌ربه‌خووه مه‌به‌ست د‌رخریت.

من که له (ترس)‌وهه (ترسان - ترسام، ترساندم) په‌یدا بکه‌م گه‌لێک به‌خوړاپه‌رموتر ده‌بم له‌وه‌ی بلنم (ترسم بوو، ترس‌ووک بووم، ترس‌ووکم کرد)... نه‌گه‌ر زمانه‌که‌م وه‌ها په‌هاییت که به‌ئاسایی بلنم: (په‌وه‌نده‌کانم له‌ده‌شتی بیتوین نیشته‌جیاندا - د‌دنشته‌جییانم)، ده‌چیته‌ریزی زمانه‌ پی‌شکه‌وتووه‌کانی دنیا‌که ده‌لین orienaliztion وشه‌که له (۵) که‌رت جو‌شی خو‌اردووه. که ده‌لین transubstantion مه‌به‌ستیانه بلن: گه‌رانی شه‌راب و نان له‌شه‌وی (عشاء ربانی) دا به‌خوین له‌ل‌ه‌شی مه‌سیح. بنگومان پی به‌پیی په‌ره‌سه‌ندن‌ی سه‌قه‌فه‌ت و قوول‌بوونه‌وه و تی هه‌لکشان له‌نووسینی نه‌ده‌بی و زانستی، زمان‌ی کوردیش، ماوه‌ده‌بریت و ماوه‌شی برپوه به‌لام ناب‌ی نه‌خو‌ش‌یی زمان به‌ته‌نساز‌ی داب‌نین.

به‌هه‌مه‌حال (بوون) و (است) دوو فیعلی جودان، له‌کوردیدا به‌ینیکه له‌به‌ر بی نووسینی، فیعلی (است) کو‌له‌وار بووه و له‌زور حال‌دا سو‌اواده. نه‌م (هه‌)یه پاشماوه‌ی (است، هست) ی کو‌نینه‌ی زمانه‌که‌مانه که له‌ئاقیستا و زمان‌ی په‌هله‌وی و هه‌خامه‌نشیدا پاراستراوه، له‌فارسیی سه‌رده‌میشدا پاشماوه‌ی به‌رچاوی په‌یدایه.

له‌نمونه‌کانی لاپه‌ره ۱۶۵ و ۱۶۶ دا (بووم به - ده‌بم به - نابم به) و له‌نمونه‌کانی لاپه‌ره ۱۷۷ یشدا (بوومه - نه‌بوومه) به‌سه‌ردا هاو‌پشتوون و هه‌رچی هی‌زوپی‌زی تی‌باند هه‌یه نه‌بووی کردوون. نه‌م د‌هر‌بوونه‌یه‌ی (بردم به - کردم به، بوومی - کردم‌ی) به‌سه‌رباسیکی سه‌ره‌کی و بنجی‌ی ریزمانی کوردیدا ده‌کریته‌وه‌ی

ئەود نىيە چاۋ نەيىنئىت. بەلام ۋا ديارە عادەتگرتن بەموتاللا كوردنى رېزمانى كوردى
لە كولانەى رېزمانى بېگانەود باسەكەى لى شاردوونەتەودە ھەر چونكە لەو
رېزمانانەدا باسكىكى ئەوتۇيى پەيدا نىيە.

ئەم بەكارھېنانەى (بووم بە - بوومە)... لە كىيىۋلەكى (چەند ھەشارگەيەكى
رېزمانى كوردى) كە لە سالى ۱۹۷۶دا بلالوم كىردەود بەدرىژى قسەى لى كراۋە، لەو
تۆزىنەودە ئەو فىعلانەى ۋەكو (بوون، كىردن) پىتر لە جۆرىك بەكارھېنانىان ھەيە
دابەش دەبن بە ۱- فىعلى ئىنتىقالى. ۲- ئىنتىقالى پىچەۋانە.

فىعلى بوون جگە لە شىۋەى عادەتى دوو جۆرى ئائاسايىشى ھەيە:

دەبم: جۆرى ئاسايى

دەبمى: جۆرى ئىنتىقالى

دەبمى: جۆرى ئىنتىقالى پىچەۋانە.

ئەم شىۋەيەى دوايىن كە (دەبمى) يە ئەگەر بۆ مىنداللىبون بى تىنەپەرە، ئەگەر بۆ پارە
بىت تىپەرە.

چەند فىعلەك لەمانە ھەلدەگرن لەگەل (بە) ۋ بى ئەۋىش بەكار بىن ۋەك، كىردم بە -
گوتم بە - گەيشتم بە - دام بە، كىردمە ەمەلە، كىردمى - گوتمە دارا، گوتمى - گەيشتمە
ئاۋات، گەيشتمى - دامە ەلى، دامى... بەشى ھەرە زۆرى فىعلەكان (بە) قىۋول
ناكەن ۋەك:

نۆرىمە خانوۋەكە - چوومە شار - كەۋتمە ھەۋزەكە - بىردمە سەربان - خىستە
دەستى - ھەلم دايە كۆلان - رۆبومە دزەكە [لئىرەدا (بوون) ئەو (بە) قىۋول ناكات]
ترىجامە رېزىانەۋە - خونجامە نۆيىنەكەم - پەسوامە كەلەبەرەكە - رېزايە ناۋ ئاۋ -
خىزىمە گۆمەكەۋە - ھاتىتە مالىۋە - سوورايە بارىكى دىكەۋە - ھىنامە ژوورى -
ھەلمداشتە ناۋى زەلم - داتانە پىكەنىن - رۆيشتە باخەكە - دۆپەكە تىكايە قاپەكەۋە
- ھەلكشامە سەرى - پەرىمە ئەۋبەر. ئەمانە ۲۱ فىعلن، ھەموۋشى لە شىۋەى
ئىنتىقالى بەكار ھاتوون.

يەك لە سىفەتە سەيرەكانى ئەم شىۋەيە لەۋەدايە كە ئەگەر فىعلەكە تىنەپەر بىت يەك
مەفعول داۋا دەكات. ئەگەر تىپەر بىت دوو مەفعول:

چوومه ههولير - گهيشتمه ئامانج - دارام كرده پاله - بهردم گرته چويلهكه -
چاوم برپيه ئاوهكه [ئهم فيعله دهگمهنه] كه مهفعول شرايهوه فيعلهكان (ئ)
بهخويانهوه دهگرن:

دارام كردى نهك ئاراز - درهنگ گهيشتمى...

نالى دهلى:

واى فهرموو كه ماچت (نهدهمى) رووپهشى توو بم

ئهمساله بهجى دى ئهسهرى وهعهديهى پارى

حاجى قادر دهلى:

خانه قاكهى كه نهفى ئهمنه ئهدهبخانهى عام

جنى قهزاي حاجهته عالهه بهزهروورى (دهچنى)

له حالهتى پچهوانهبيدا فاعيل دهكهويته جيگهى مهفعول وهك:

دهمبى، دهمچى، دهمنيشى، دهخورى، دهمهپرژى (لههجهى سليمانى) فيعلى (دزان)

له (دزى)هوه هاتوو بهواتاي ههز لینهکردن و پیناخۆشبوون ههز شێوهى پچهوانهى

ههيه، دهلى: قسهكهتم زور دزا - دارام دههزى، دههزى... ناگوترى: دارا دههزىم، وهك

كه دهلى: دارا دهبينم.

فيعلى (ويستن) له ئايندهدا دهبيته ئينتيقالي پچهوانه، فاعيل تيدا دهكهويته

جيگهى مهفعول وهك: دههوى، دهتانهوى. ليره داراوانهكان جنى مهفعوليان پر

كردووتهوه بهلام چونكه فاعيلى راناوى (تان) بهكار هات ههچهند فيعلهكesh

ئايندهيه. ئهوانهى تازه راهاتوو كوردى دهبن بهزورى دهلىن: دهویم.

وا دهزانم (دههوى - دهتانهوى) له (ويستن)هوه نههاتوو بهلكو له (ئهفين)هوه

بويهيشه بزوينى (ه) بهدوا راناوهكهدا ديت كه پاشماوى (ئه)ى (ئهفين)ه وههههكهى

قرتاوه. ههچى (ويستم، ويست... هتد) له ويستنهوه هاتوو نهك له (ئهوى - ئهفين)

وهك كه (دهلىم) له (گوته)هوه نههاتوو، له فيعليكى كۆنى كوردىي مردوووه هاتوو

كه ئيستاكه له زمانى هيندى (سان سكرىتى)دا زيندوو.

ماموستا وههههه له كونهوه بهكورتى بهسهر ئهم (بووم به، گهيشتم به...)يهدا

رويشتوووه وههه بهپى زاهيرى حاليش (به)كهى به(حرف جر) داناوه [كه لهه شيوهيه

راسته حرف جره]، هیچ به‌لای (انتقالی)... و داخوازیکردنی مفعول ... و... و نه و لایه‌نانه‌دا نه‌چووه.

(هه‌بوون) به‌واتای (تملك) له‌بنه‌په‌تدا هه‌رچی بووبیت، جودایه‌له‌و هه‌بوونه‌ی تازه باس‌کرا که دیتمان له‌چییه‌وه هاتوو. به‌لای باوه‌ری خۆمه‌وه ئه‌سه‌که‌ی (هه‌قبوون) ده‌ه‌ خزمی have ی ئینگلیزی و avoir ی فرهنسه‌یییه. به‌داخه‌وه شتیه نووسینی کۆنی کوردیمان نییه‌ بو‌ی بچینه‌وه. که ده‌لّین: هه‌مه، وه‌ک ئه‌وه‌یه بلّین: کردوو‌مه، که بلّین: هه‌یه‌تم - هه‌یتم، پێژده‌ی (کردوو‌ده‌تم، خواردوو‌ده‌تم) مان به‌کار هیناوه. له‌بووی پێزمانه‌وه (هه‌یه‌تم) په‌سه‌ندتره‌ له‌ (هه‌یتم) چونکه بزوینی (ه) له‌ وشه‌ی (هه‌) دا که ئه‌م (ی) ده‌ داخوازی کرد بو‌یه‌ بوو بزوینی دوا‌ی (ی) ده‌که‌ به‌پاریزیت و وشه‌که‌ بپیته (هه‌یه‌تم) نه‌گینا ده‌گوترا (هه‌تم) واته‌ ده‌نگی (ت) به‌س بوو بو‌ نه‌وه‌ی (هه‌) نه‌پیته (هه‌م) و به‌فعل الکینونه‌ حیساب بکریته.

ئه‌گه‌ر (هه‌ف) مابایه‌ ئه‌وسا لزوم به‌و (ی) ده‌ده‌ما و ده‌گوترا (هه‌قه‌تم) وه‌ک که گوترا (کردوو‌ده‌تم، خواردوو‌ده‌تم). له‌هه‌جه‌ هه‌یه‌ له‌مانه‌شدا ده‌لّی: (کردوو‌تم، خواردوو‌تم، چۆتم و هاتۆتمه‌وه)... به‌لام بێگومان (هه‌یه‌تم، کردوو‌ده‌تم).. په‌سه‌ندتر و په‌سه‌ندتره، ته‌نانته‌ له‌ کاری تینه‌په‌پدا که ده‌لّین (ئیمه‌ نووستووین) ئه‌گه‌ر کاره‌که‌ تێپه‌ر بایه‌ ده‌مانگوت (ئیمه‌ کردوو‌مانه‌).

من لی‌ره‌ به‌پیش‌ه‌وه‌ ئه‌م بی‌رو‌پرایه‌ی خۆم ده‌ریاره‌ی (هه‌ف)... به‌نووسین بلا‌و کردوو‌ده‌ته‌وه‌ بئ‌ نه‌وه‌ی هیچ نمونه‌یه‌کی کۆنم له‌ هیچ سه‌رچاوه‌یه‌ک ده‌ست که‌وتیته‌، هه‌تا له‌و پو‌ژانه‌ی دوا‌یدا که بۆم پێک که‌وت کتییی (فقه‌ اللغه‌ ایرانی) نووسینی ای. م. ارانسکی، وه‌رگێرانی بۆ فارسی له‌لایه‌ن که‌ریم کشاورزه‌وه، بخوینمه‌وه و خۆشه‌ختانه له‌ لاپه‌ره‌ ۸۶ دا‌ پسته‌ی (خشیائی ت هقات وو) به‌واتای (پادشاهی هه‌بوو) [پادشاهی داشت - ی فارسی] هاتوو و به‌ته‌واوی (هقا) به‌واتای (هه‌ف) خۆی نیشان داوه، ده‌قه‌که‌ش له‌ ئاقیستاوه‌ وه‌رده‌مگریته‌: (هقات وو) پاسته‌وپاست ده‌پیته‌ (هه‌یبوو) به‌لام له‌ ده‌قی ئاقیستادا ئه‌م (ی) که‌سی سی‌یه‌می تاک که‌ له‌ (هه‌یبوو) دا وه‌رده‌که‌ویته‌ پیشتر ده‌رکه‌وتوو وه‌ک که‌ له‌ سه‌ره‌وه‌ گوتمان (پادشاهی هه‌بوو) دا پاناوه‌که‌ له‌ شوینی په‌وا‌ی خۆیدا، دوا‌ی به‌رکار ده‌رکه‌وتوو و (هه‌بوو) بئ‌ پاناو ماوه‌ته‌وه‌.

له لایهن (هی) که گوتاردکه به (ضمیر التملک) ی دادنهیت [ل: ۱۷۶] دواى لیکدانهوه و وردبونهوه له دوو پرستهی (ئهم فلسه هی منه) و (ئهمه فلسی منه) دهردهکهویت که (هی) خوځیهتی له پرستهی دووهدما (ه) دهکهی سوواوه و ماودهتهوه (ی) کهوا ئاشکرایه دووره له (ضمیر) و ئامرازیکى عادهتی (اضافهیه) و زور کهس هر لهم بارهوه دین دهلّین: (هی منه) و (ئهم قهلهمه هینهکهی منه..). لهمهشدا نهختیک سرپهوی دهکهن کهوا له بهر لیکترچوونی (هی - هین - هینهکه) دوو وشه ی لیکتر جودا تیک دهکهنهوه، چونکه (هین، ههرامه، فیسار)... زردناون له بری ناویکی له بیرکراو یاخود ژیرپهرده خراو بهکار دین.

دیسانهوه خوځشبهختانه له هه مان کتیبی فقه اللغه ی باسکراودا جاریکیان له دهقی ئافیتایى و جاریکیشیان له دهقی زمانى هه خامه نشی (فارسیی کۆن) دا ئهم (هی) یه وهک ئهداتی (اضافه) بهکار هاتوون.

له لاپه ره ۸۶ له دهقی ئافیتاییدا هاتووه:

بیماهی خسته تر ئورقه هی به واتای: له پادشاهی جهمشیدی بهرز پیمای جهمشیده. (هی) ئهداتی اضافهیه به واتای (هی جهمشید) ههروه ها هه مان (هی) ئهداتی اضافهیه له (ئورقه هی) به واتای (هی ئورقه) له لاپه ره ۱۰۲ له دهقی هه خامه نشیدا هاتووه:

فیشتاسپه هیا به واتای هی فیشتاسپ

ئه رشامه هیا به واتای هی ئه رشامه

ئهمه و کۆمه له لیک عوزرخوازی دهکهم له شیوهی نووسینه کهم که ههزم دهکرد شیرنتر بوایه... به هه مه حال نیازده که شیرینه که خهزمه تی سه قافه ت و زمانه که مانه ویرای ریز و ئاواتی سه رکه وتووایی به رده وامیی د. نه سرین فهخری.

پۆشنبیری نوێ، ژماره ۱۳۴، ۱۹۹۴

“کۆری زانیاری کورد” چۆن ئەم ناوەی وەرگرت؟

کۆمەڵێک لە نووسەران و خاوەن بێروپایانی کوردەواری، یا بە هەڵسەنگاندنی ئەم ناوەی “کۆری زانیاری کورد” بوون، پێش نووسین، یاخود هەر بە قسە، خەریکی رەخنە لێگرتن و ئەوانیش ئەندامانی کۆر بە تێکرای، چەند دانیشتنێکی درێژە پێدراویان تەرخان کرد بۆ دۆزینەوەی ناویکی ئەوتۆ بەپێی توانایی و لوان لەگەڵ مەبەسی دامەزراندنی ئەم ساختمانە بگونجی. بێگومان خۆ ماندووکردن بە کاریکی وا گرنگ و پیروۆزە، سەرەرای ئەوە کە نمونە پێویستییهکی نیشتمانی و کۆمەڵایەتی و ئەدەبیه، بە سەرشاری هەموو خاوەن دەسلەتێکی فیکری و خامەیی کوردەو، هەر لە خۆشیدا بەلگەیه بۆ بوونی گیانیکی بزۆز و پڕ جموجوول لە نێوان ئەو کەسانە پەيوەندیان هەیە لەگەڵ بزووتنەوەی فیکری و ئەدەبی و مژدەدەری ئەوەیه کەوا لە هەموو هەلۆیستیکێ لەم چەشنە ئیستاکە و دواڕۆژیشدا هەمان گیانی داھێنەر و دروستکەر خۆی نیشان دەدا و بەرھەمی پاکێ خۆی پێشکەش بە کوردایەتی دەکا. گوتمان “بەرھەمی پاک” چونکە گومان لەوەدا نییه کەوا هەر زمان و خامە پاکە بتوانی لە باغی فیکر و خۆیندەواڕیدا، میوەی پاک و پیروۆزی زادە میشک و گیان بچنی و بە ھونەری ئینسانانە ئارایشتی بدا و بیخاتە کۆری رۆشنبیران لە مروۆفی ھاوچەرخی و نەوکانی داھاتوو.

ئەندامانی کۆر، بەرلەوێ بگەرێن بەدوای ناویکدا، چەند دروشمی بنچینەییان پەچاو کرد تا هەر ناویک پێشنیھاد بکری وە یا بزارە بکری، لە چوارچێوەی مەبەس و مانای ئەو دروشمانە ھەرنەچیی و لە هەمان کاتیشدا ئەمەیان کرد بە بەرگری دەمەتەقیەکی بێ پایان و بێ سوود، چونکە دووانی بێ دروشم و سنوور کەم وایە دوایی بێ. دروشمەکانیش ئەمانە:

- (١) وشە بێگانه بەکارنەھێنری لە داڕشتن و دروستکردنی ناوھکەدا.
- (٢) ناوھکە جیگەش رابگەھەنێ، نەک هەر کۆبوونەو.
- (٣) ئەو وشانە ناوھکە پێک دێنن لە هەموو ناوچەکانی کوردستاندا بيسراو و ناسراو بن.
- (٤) وەرگێرانی پیت بە پیت لە (المجمع العلمی الکوردی) یەوہ بۆ ناویکی کوردی، مەرج

نييه و ناشى به كۆسپ له پيش ناوئى رىكوپىندا.

(۵) مۇسقىاى ناوهكه له بىستندا خوۆش بى.

ئىتر له بهر تيشكى ئەم دروشمانه، ئەو پيشنیهادانهى كهوا خرابوونه باس لىكر دهنوه
وهك (كۆپ، هۆز، ئەكادىمى، مهكۆ، زانست، زانكۆ) ههلسهنگىزان و ئەم ديو و ئەودىويان
پى كرا و له ئەنجامدا:

(۱) وشهى (ئەكادىمى) پهسەند نهكرا چونكه كوردى نييه.

(۲) وشهى (زانست) دوور خرايهوه، چونكه له ههندى شوينهكانى كوردستاندا
نه بىستراوه (پاشان له پوويهكى ديكه شهوه بهراوردى زانست دهكهين له گهل
زانيار).

(۳) وشهى (هۆز) و (مهكۆ) دوور خرايهوه، چونكه يهكه ميان جىگه ناگيهينى و
دووه ميان له بهر ئەوه كه بۆ شتيك ناوبانگى پهيدا كردووه دووره له زانين و
خورىنده وارييهوه. بۆيه ههردوو كيان خهتيان به سهردا كيشرا. جگه له مانهش
وشهى ديكه هه بوون و پيشنیهاد كران، به لام بهرله وهى بخرينه ليستهى
لىكۆلىنه وه، سړانه وه، له بهر هوى ئاشكرائى ئەوتۆ كه پيوستى نه هيش
به لىكۆلىنه وه^(۱).

(۱) يهك له وشانه وشهى (ئەنجومەن) بوو كهوا له نامهكهى مامۆستا وهه بيدا (ئەنجومەن)
نووسراوه و له فهرهنگه كهيدا (ئەنجومەن). دوو هوى گرنگ خيرايبان كرد له
دوورخستنه وهى ئەم وشهيه دا: يهكه ميان ئەويه كه وشهى (ئەنجومەن) فارسىيه و لاى
هه موو كهس به فارسى ناسراوه. لىكۆلىنه وهى دوور و درىژى مۆزووى تا سوورى
دهكاتوه داخوا ئەسلى وشهكه كوردىيه يا فارسى له گهل فرمانى كۆپ يه كتر ناگره وه،
چونكه ده بوو به زووى ناوئى بۆ (كۆپ) دابىرى. هوى دووه ئەويه كهوا وشهى
(ئەنجومەن) له بارى ماناوه (مجمع) ناگيهينى، به لىكو (لجنة) و (كۆمهله)ى
سهرپهرشتىكه رى ئيشيك دهگيهينى. فهرهنگى مامۆستا وهه بى بۆ ماناى كۆپ council
داناوه كه هه دهكاتوه (لجنة) و كۆمهلهى سهرپهرشتىكه رى ئىستاش له زمانى عه ره بيدا
(مجلس)ى بۆ به كار دىن. (كۆپ - مجمع) زۆر فراوانتره له (ئەنجومەن) چونكه
كۆبوونه وهى ئەندامانى كۆپ ده بى به ئەنجومەن. وا بزانم ئىستا له توركيذا (ئەنجومەن)
راسته وخۆ به ماناى (لجنة) به كار دى.

دواى ئەم دەسبىزارە، لە پىشنىھادەكان دوو ناوى (زانكۆى^(۲) كورد) و (كۆرى زانىارى كورد) مایەو. ھەردووکیان خزانە دەنگ وەرگرتنەو. زۆربەى زۆرى ئەندامان (كۆرى زانىارى كورد)یان پەسەند کرد. ئیتر بریاری تیکرایى درا که ئەمەیان بى بەناوى ساختمانەکە.

ئا ئەمەى لیژەدا بەچەند دیرێك نووسین لی بوومەو، کاتیکى دوور و دیرێى خایاند لە زنجیرەپەك دانیشتنى پر لە جۆش و ھەندى جار پر لە دڵگەرمى، لەلایەن ھەموو ئەندامانى كۆپەو، وە بەدەم دووان و دەمەتەقەو دەربارەى ناوى كۆپ بەوردی لەو كۆلینەو ئاخۆ دوو وشەى (كۆر) و (زانبار) چین و مانایان چییە؟ من لیژەدا ماوێ ئەو دەم نییە ھەموو ئەو را و باوەرانی دەربارەى لەلایەن نووسەرەن و خاوەنبیرانى كوردەو بەرامبەر بەمانای ئەم دوو وشە، تۆمار بکەم. رەنگ بى پىوئستیش نەبى چونکە ھەرچى لەلایەن نووسەرەنەو نووسراو و بلأو کراوەتەو لەمبارەپەو، زۆربەى خوینەرەن دیوانە و تى گەشتوون. ئەوئەندە ھەپە نامەى مامۆستا توفیق وەھبى کە لە پیرۆزباییدا بۆ سەرۆكى كۆرى نووسیو و تا ئیستا بلأونە کراوەتەو، وا لیژەدا دىخەینە پىش چاوان، تا خوینەرەنى كورد لە ھەموو رووپەكەو ئاگاداربن لەو رەخنە و دەمەتەقەى کە لەم دوو وشە و تەواوى ناوى كۆپەو سەرى ھەلداو و بەدواى ئەم ئاگادارىوونەو دا راپەکی پوختەى لی بەرھەم بێن. بەشیکى ئەوێ لیژە بەدواو لە بارەى دوو وشەى (كۆر) و (زانبار)ەو دینووسم، لە دانیشتنەکانى كۆر دا باسى لی کراو و ھەندیکیشى بەپى جیگە و پىوئست لە کاتى نووسیندا خوێ سەپاندو. لەوانەیشە بەراوردکردنەو ھەندى وشە لیژەدا دیرێژە بکیشیت، گەلى زیاتر لەوێ کە لەلایەن كۆپەو بەراوردی لی کراو، چونکە ئەو کاتە زووتر لە ئیستە دەرگەشتینە ئەنجام و بریاردان، وەك لیژە من خەریک دەبم ئەوسا خەریكى وەرماندانەو ھەو رەخنەگران نەدەبووین.

(۲) زانکۆ: وشەپەکی تیک ھەلکیشە لە دوو وشەى (زان) و (کۆ) پێک ھاتو، لە کاتى دەمەتەقەى ئەندامانى كۆر دا مەیلیكى ئاشکرا ھەبوو بۆ ئەوێ تا بکری وشەى تاك بەکاربھێنری ئەك تیک ھەلکیش. لەگەل ئەمەشدا ھەندى خاوەن رای (زانکۆ)یان بەلاو پەسەندتر بو. لیژە بەپیشەوئەش ئەم زاراوێ بەکارھێنراو و تا راپەھێك پەرەسەندو بو. بۆیە تەنھا ئەمیان لە نیوان ھەموو پىش نیاھەمکانى دیکەدا بۆ لیدوان و ھەلەسەنگاندن خوێ گرت تا کاتى دەنگ وەرگرتنى دواى کە (كۆرى زانىارى) تێیدا زال بوو بەسەریا.

جا با بېينه سەر ماناي دوو وشى (كۆپ) و (زانيار).

(كۆپ) وەك بەلای كورد زمانەوە ئاشكرايە، كۆبوونەو دىە بۆ مەبەستىكى تايبەتى لە جىڭايە كدا. خو ھەر ئەم مانايەشە لە فەرھەنگەكەى مامۇستا توفىق و دەھبىدا بۆ كۆپ نووسراوہ (۳). لە پال ئەمەدا با بلىين وەك نامەكەى مامۇستا و دەھبى دەلى دەبى مەبەسەكە كاتى (وقتى) بى و بەدوايىھاتنى ئەو مەبەسە كۆرەكەش نەمىتى. من لىرەدا شتىكى دىكەش دەخەمە پال (جىڭە و كۆبوونەو و مەبەسى تايبەتى و كاتى) تا ھەموو ماناي كۆرمان خستبىتە سەر كاغەز، ئەویش ئەو دىە كەوا لە وشى (كۆپ) دا خرۇش و جوشىك ھەيە لە ھىچ جۆرە جىڭە و كۆبوونەو دىەكى تردا ھەستى بى ناكرى. كەواتە وشى (كۆپ) جىڭە و كۆبوونەو و مەبەستى تايبەتى و كاتى و خرۇش دەگەيەنى.

گومان نابەم ھىچ خوینەر و رايەك رەخنەيەكى ھەبى لە (جىڭە و كۆبوونەو و مەبەستى تايبەتى و خرۇش). دەمىننەتەو ئەو كە كۆبوونەو كە كاتى بى كەچى مەبەستەكە ھەمىشەيى بى، چونكە (مجمع) ھەمىشەيىيە. بۆ ئەم رەخنەيە دوو و ھەم ھەيە.

(۱) كورتى و درىژبى كاتى ئەو مەبەستەى كە كۆپى بۆ دەگىرئ ئەو دەگەيەنى كەوا كۆپى ھەندى شت لە ھەندىكى تر درىژتر بى. با بلىين كۆپى شەپ لە كۆپى زىكر و ھەلپەركى درىژترە. شەپ بۆ خوئى ھەندى جار سەعاتىك و ھەندى جار دە سالى دەخايەنى. خو جەنگى سەلىبى ۲۰۰ سالى خاياند. جا كە بلوى بەپنى داخوازى مەبەست درىژە بدرى بەكاتى كۆرەستىن، ھىچ بەرھەلستىك بۆ ئەو نامىنى كە كۆپى زانيارى ئەو ماو دىە بخايەنى كە فرمانى ساختمانەكە داخوازى دەكا. جا ئەو ماو دىە ھەرچەند درىژبى. ئەگەر ئەمەش بەس نەبى. بۆ سەلماندن و دلىابوون، وا بزانم و ھەرامى دوو ھەم رىڭاي نەسەلماندن دەبەستى.

(۲) كەم وايە و رەنگە ھەر نەبى، زاراو دى تازە داھاتوو لە خودى خوئەو، پىر بەپىستى ئەو مەبەستەبى كە بۆى داتاشراو و ئەگەر ئەم پىر بەپىست بوونە مەرجىكى

(۳) بى ئەو وشى جىڭاي بەكارھىنابى، بەلام كۆبوونەو دىەكە كە لە (كۆپ) دا دەبى بى جىڭە نابى. بۆيە دەلىم ئەم مانايە لە فەرھەنگى مامۇستا و دەھبىدا بەكارھاتووم سەرھەراى ئەمە لە ناوچەى بادىنان گوندىك ھەيە بەناوى (كۆپى گاغان) كەوا راستەوخو (جىڭە) دەگەيەنى نەك جىڭە بەھوى كۆبوونەو ھەم

بنچینهیی بی له داپشتنی زاراویدا، له زور شویندا پهك دهكوی و زمان ناتەواو و
وەستاو دەمینیتەو.

لێردا چەند میسالیك دەهینمەوێ كه هەزاران هەزاری وەك ئەوان فەرەهەنگەكانی
جیهانیان پێ كردووەتەو.

عەرەب كه گوتی (مربع) هەر ئەوئەندە ی كرد بەم وشەیه شیوەیهكی چوارگۆشەیی
هینایە بەرچاو. نه (زاویە قائمە) و نه چونییهكی (ضلع)ەكانی بۆ دەرئەپرا. خو له
هەمان كاتدا (مستطیل) و (متوازی الاضلاع) و (معین) و (شبه منحرف) هەموویان
چوارگۆشەیین و هیچ كامێکیان بەو وشەیه كه بوو بەناو بۆی، مانای مەبەس له
زاراوێكه راناگەیهنێ. (مستطیل) خو هەر درێژكار نییه و بەس. ئەوانی دیکەش هەر
ئەو نهین كه له وشەكه دەفامریتەو.

یاخود كه بەكتیبی ثابن و ئاسمانیی خوێ گوت (قرآن)، لەم وشە رووتەدا تەنها
(خویندەو) راگەینرا. دیاریش نه (قرآن) تەنها خویندەوێه و نه هەر كتیبی (قرآن)
دەخویندریتەو. كورد كه به (رباعی) ی گوت (چوارینە) و به (مخمس) ی گوت (پنج
خشتهكی)، له هیچ كامێكێنا كیش و قافیە ی دیاری نەكرد. (هایدرۆجین) كه (ئاو
پەیداكەر) دەگەینێ، بەتەنها له خوێهه ئاو پەیدا ناکا و جگه له ئاو تێكەلی قەوارە ی
زور ماددە ی دیکەش دەبی كه له وشەكهدا بەهێچ جوړێك خوێ دەرناخات. كەواتە دەبی
ئەو وشانە و هەر وشەیهكی تری وەك ئەمانە له هەموو زمانەكانی جیهاندا بێریتەو.
جا هەر كاتێك لهگەڵ ئەو تەرزە زاراوانەدا كارێكی وا كرا، با كۆری زانیاری ئیـمەیش
وەك ئەوان بێتە قوربانی پوختهیی زمان و له ناو بجێ.

لێردا دەمەوێ ئەمە روون كەمەوێ كهوا ئەمەندە بەسە بۆ زاراوه شیابویی بۆ
مەبەسەكی و لهگەڵ ریزمانی زمانەكە ی بگونی، كەم و زیادییهك له داپشتنیدا وەیا
ناتەواوییهك له مانایدا هەبی دەبی چاوی لی ببۆشری وەك له زاراوه ی تر پۆشراوه.
ئیت دوا ی بەكارهێنانێكی كەم له خوێهه دەنیشیتە دل و میشكی خەلقەو و دەبیتە
سامانیكی تازه بۆ زمان و ئەدەب. باوەرم هەیه زۆرە ی زاراوه ی هونەری و زمانی و
زانستی و ئەدەبی لەو چەشنەن و بەجوژه دارێژراون و خراونەتە بەكارهێنانەو.
كەواتە سەیر و جینگە ی ناپەزایی نییه وشە ی (كۆر)یش وەك زاراوه یهكی تازه

پهراويزه که ی نهختیک بکیشریته وه تا که میک له مانای خوی زیاتر رابگه یه نی. تا ئیره به لای منه وه له شیکردنه وه ی ناوی (کۆر) دا زمحمه تیکی زۆر نایه ته پیش نووسه، به لام وشه ی (زانیار) وه یا (زانیار) لیکۆلینه وه و هه لسوور و داسوور یکی گه لی زیاتری پی ده وی، تا کو بنچینه و مانای به ته واوی روون بکریته وه بۆ خوینه ری به ریز. (زانیار) وشه یه که له رواله ندا هاوکیشتیکی ریزمانییه له گه ل کۆمه لیک وشه ی دیکه ی کوردیدا که دوا بییان دی به سی پیتی (ی.ا.ر) وه: فرۆشیار، کپیار، دزیار، پرسیار، بریار، جووتیار، هۆشیار، بهختیار، به لام هه ر له یه که م نیگادا بۆ زمانزان دیار ده که وی هاوکیشتی ئه مانه هه ر وشه یی و رواله تییه و له لایه ن جوو و ماناوه دابه ش ده بن به دوو له تی تا بلئی له یه ک جیاوا.

له م وشانه ی که وا دوا بییان دی به سی پیتی (ی.ا.ر) و به دیمه ن وه ک یه ک جوو دینه پیش چاو، دوو وشه ی (کپیار) و (فرۆشیار) بڭگومان هه ردووکیان (اسمی فاعل) ن، مانا که یان له عه ره بیدا (مشتری) و (با یع) ه که ئه وانیش هه ر (اسمی فاعل) ن. چه ند وشه یه کی دیکه ش وه ک (جووتیار، هۆشیار، بهختیار) هه ر چه ند (اسمی فاعل) ی راسته قینه نین، چونکه له (فعل) وه رنه گیراون، به لام ده شی بخرینه ریزی (اسمی فاعل) وه، له به ره ئه وه که هه رسیکیان مانای (خاوه ن - صاحب) یان تیدا یه که له ناوهرۆکدا (فاعیلا یه تی) ده گه یه نی. (بریار) و (پرسیار) و (دزیار) و گه لی وشه ی دیکه ش که وا وه ک ئه مان به (یار) دوا بییان دی ه یچ کامیکیان (اسمی فاعل) نین، به لکو شتیکی دیکه ی زۆر جیاوازن که وا له کاتی خۆیدا روونی ده که یه نه وه و ناوی لی ده نین. ئاخۆ ئه وه ی هه ندیکیان ده کا به (اسمی فاعل) و هه ندیکی دیکه یان ده کا به (شتیکی دیکه) ده بی چی بی؟ وردبوونه ومیه ک له وشه ی (فرۆشیار) و به دوا ئه ودا له (کپیار) و ئه وجا (فرۆشیار) و (هۆشیار) و (بهختیار) هۆی ئه م جیاوازییه مان بۆ دهرمه خا، وشه ی (فرۆشیار) که له بنچینه دا له (فرۆشتن) وه رگیراوه پیتی (ی) ی تیدا نییه، که واته وشه که ده بی هه ر سی پیتی (ی.ا.ر) ی لی زیاد کرابی و پتوه ی لکابی، کردبیتی به (اسم فاعل). به پیی ئه مه که وشه ی (کپیار) یش وه ک (فرۆشیار) (اسمی فاعل) ه، ده بی ئه میش وه ک ئه و سی پیتی (ی.ا.ر) ی پتوه لکابی و کردبیتیان به (اسمی فاعل).

به لی له وشه ی (کپین) دا که بنچینه ی (کپیار) ه پیتی (ی) هه یه، ئیتر رهنگه بگوتری

دهبوا دوو (ی) له وشه‌ی (کړپار) دا هه‌با یه‌کیان بنچینه‌یی و ئه‌وی دیکه‌یان هی (ی.ا.ر). به‌لام به‌پنی ریزمانی زمانی کوردی له جینگایه‌ک که دوو (ی)^(۴) له دوو سه‌رچاوه‌ی جیاوازه‌ه هاتن و له‌گه‌ل یه‌کدا کۆبوونه‌وه، یه‌کیان ده‌په‌رئ و ده‌مینته‌وه یه‌ک (ی). وه‌ک ده‌بینین له حالّی (اضافه) دا ته‌گه‌ر وشه (مضاف) ه‌که پیتی (ی) ی به‌دواوه بوو (ی) ی (اضافه) ی ناخه‌یه‌نه سه‌ر و نایکه‌ین به‌دوو (ی) و وای دهرکیتین (تلفظ) که هه‌ر تاکه (ی) یه‌کی پیوه‌بی^(۵).

بۆ نمونه هه‌رچه‌ند له وشه‌ی (زه‌وی) دا (ی) یه‌ک هه‌یه و له کاتی (اضافه) دا دهبوا (ی) یه‌کی تریشی له‌گه‌لدا بگوترئ، به‌لام یه‌ک له دوو (ی) که ده‌په‌رئ و ته‌نها یه‌کیکیان ده‌مینته‌وه. ئیتر گومان له‌وه‌دا نییه ئه‌وه‌ی (کړپار) و (فرۆشیار) ی کردووه به (اسمی فاعل) لئ زیادکردنی سئ پیتی (ی.ا.ر) ه و ئه‌م راستیه به‌ه‌وی وشه‌کانی دیکه‌ی وه‌ک (جووتیار) و (ه‌وشیار) و (به‌ختیار) ه‌وه، به‌ته‌واوی سوور ده‌بیته‌وه، چونکه له‌م وشانه‌دا گومانیک نییه که سئ پیتی (ی.ا.ر) زیادن، بۆیه بوون به‌شتیکي نزیک له (اسمی فاعل). به‌مه‌دا روون زه‌بیته‌وه که‌وا هه‌ر وشه‌یه‌ک (ی.ا.ر) ی لئ زیادکرا ده‌بی به (اسمی فاعل). که‌واته ته‌گه‌ر وشه‌یه‌ک له ئه‌سلدا پیتی (ی) ی تیدا بوو وه‌ک (ناسیار، پرسیار، برپار) که بنچینه‌یان (ناسین) و (پرسین) و (برپین) ه و به‌سئ پیتی (ی.ا.ر) دوا‌یی هات له‌گه‌ل ته‌مه‌شدا مانای (اسمی فاعل) نه‌به‌خشئ ده‌بی به‌حوکه‌می (منطق و قیاس) بلّین ته‌م (ی) ه‌ی که‌وا تیدا هه‌یه بنچینه‌یییه، نه‌ک پیوه‌ی لکاوه، وه ئه‌وه‌ی لئ زیادکراوه دوو پیتی (ا.ر) ه و به‌س. به‌م جوړه ته‌م وشانه هه‌رچه‌ند له رواله‌تدا دوا‌ییان (یار) ه، به‌لام له راستیدا ده‌چنه ریزی کومه‌لیک له وشه‌ی دی که دوا‌ییان به (ار) دئ و هیچیان مانای (اسمی فاعل) یان تیدا نییه وه‌ک (کردار، گوتار، کوشتار) و هه‌مووشیان له (فعل) وه‌رگیراون.

که‌واته وشه‌ی (پرسیار) و (برپار) و هاوړیکانیان هاوړیکنشی ریزمانین له‌گه‌ل (کردار) و (کوشتار) نه‌ک (فرۆشیار) و (جووتیار)، چونکه وه‌ک بۆمان دهرکه‌وت جیاوازییه‌کی بنچینه‌یی هه‌یه له میانی هه‌ردوو جوړه وشه‌کاندا.

(۴) مه‌به‌س (ی) ی تیژه که تا ئیستا به‌دوو (ی) دهنووسئ.

(۵) لیته‌دا مه‌به‌س درکاندنی پیته‌که‌یه نه‌ک چۆنیه‌تیی نووسینی، که‌وا رهنه‌گه نووسه‌ریک (ی) ی (اضافه) که دابنئ و یه‌کیکی تر داینه‌ئ.

تا ئىستا بەپىنى باوەرى خۆم، سوورمان کردەووە کەوا وشەکانى وەك (فروشیار) و (جووتیار) لە جووری (اسم فاعل) ن. ئەى ئەو وشانەى هاوکیشى (گوتار) و (کوشتار) و (برپار) و (پرسیار) کە هەر (ار) یان پێووە لکاوە، دەبێ چى بن؟

ئەمانە، بەپىنى ئەوەى من بۆى دەچم، لە زمانى کوردی و فارسیدا جوړیکن لە (مصدر) کە مانایەکی (مطلق) رادەگەیهنن، بێ ئەوەى روودان (حدوث) وەیا (کات) (زمان) یان لى بفامریتەووە.

بۆیە لە کوردیدا دەگوتری (دار برین) و (شیر گوتن) و (ئیش کردن) بەلام ناگوتری (دار برپار) و (شیر گوتار) و (ئیش کردار) چونکە لەم (صیغە)یەدا روودان نییە، بەپێچەوانەى (صیغە)کەى دى کە هەر خۆى سەرچاوەى روودانە و (فعل) لەو وەردەگیرى. لە عەرەبیدا بۆ (مصدر)ى بى روودان (صیغە)یەکی تاییەتى نییە، بەلام کە ویستیان (مصدر)ک مانای (مطلق) رابگەیهنێ، دەلێن (مصدر لا یقصد به الحدوث). هەندێ لە زمانزانى کورد بەلایانەووە وایە ئەمانە جوړیکن لە (اسمى مفعول)، بى ئەوەى جیاوازیی میانى ئەمانە و جوړەکەى تر کە (اسم فاعل) بوو روون بکەنەووە، وەیا هۆیک بۆ قسەکەیان بدۆزنەووە. بەگوێرەى تیگەیشتنى من ئەم رایە هەر ئەوەندەى پێکاوە کە وشەکانى دەرکردووە لە (اسمى فاعل)، دەنا بەسەرئىکى کەم دیارى دەدا وشەى (پرسیار) کەم و زۆر (مسؤول) و (پرسراو) راناکەیهنێ، بەلکو ئەو مانایە رادەگەیهنێ کەوا لە وشەى (مسألة) دەفامریتەووە و بەمەرجیک (حدوث) و (زمان)ى تیدا نەبێ.

هەر وەها (برپار)یش (مقطوع) و (براو) نییە، بەلکو مانای ئەو (برین)ە (مطلق)یە کە باسما ن کرد. لیکۆلێنەووەى ئەوتۆیى کە لێردا خوێنەر دەبینێ وایە بەکورتى و بەراوەى پێویست لەسەرى دەروم، بەلای زمانزانانەووە شتى سەرەتایین بۆ وردبوونەووەى قوولێ (فیلۆلۆجى) کەوا بەناخ و درێژایى و پانایى بابەتدا دەچێ و دى.

هەرچەند من (فیلۆلۆجست)یش نیم، دیسانەووە تا کوئایى و ناخى ئەو وشانە ماوەیەکی تەواوم ماوە. وای لێردا پەلە لە برینى دەکەم، تا بگەم بەوشەى (زانپار) و (زانپاری) کە هۆى ئەم دەمەتەقەیهن.

وای بزانم زۆربەى خاوەن رایان لە کوردزمان وشەى (زانپار) لە جووری (اسمى فاعل)

دانانین و بەلایانەوہ (عالَم) و (زاننا) راناگەيەنئى ھەرەك (فرۆشیار) (بايع) رادەگەيەنئى. مامۇستا تۆفېق وەھبى لە نامەيەكدا دەفەرموئى خۆى وشەى (زانيار)ى دروست کردووہ و بۆ ماناى (معلومات) نەك شتێكى دیکە. كەواتە مامۇستا وەھبىش لەو باوەرەدايە (زانيار) لە چەشنى (اسمى فاعل) نىيە. مەن وەك شاگردىكى ئەو مامۇستايانەى لە زمان و ریزمانى كوردى دواون و ھەول و زانینى وان ھۆيەك بووہ بۆ نەختە شارەزاييەكى كە لەم مەيدانەدا بۆم بەرھەم ھاتبى، ئا منیش لەو باوەرەدام كەوا (زانيار) لە چەشنى (اسمى فاعل) نەبى. بەلام دواى ئەوہ بریاردارا كە (اسمى فاعل) نىيە، ئيتەر ریزمانى زمانەكەمان بەدەنگ دى و خۆى بریار دەدا ناخۆ كە (اسمى فاعل) نەبوو ئيتەر دەبى چى بى. مەوداى موناقدەشە تا ئەو رادىيە كراوەتەوہ كە گوترا ئەو وشەيە لە تىبى (اسمى فاعل) نىيە، چونكە دەرکردنى لەم تىبە راستەوخۆ دەيخاتە تىبەكەى ترەوہ و دەيكا بەھاوكێشى ریزمانى ئەو وشانەى دوو پىتى (ار)يان لى زیاد كرابى وەك (پرسيار) و (كردار) و (گوتار) و (بريار) و دەبیتە يەك لەو (مصدر)انە كە روودانيان تىدا نىيە. ئيتەر ئەويش نالكى بەوشەيەكى دیکەوہ و بىكا بە (مفعول) و ناگوترى (شت زانيار) ھەرەك دەگوترى (شت زانین). كەواتە (زانيار) ئەو مانا (مطلق)ە رادەگەيەنئى كەوا لە عەرەبیدا ئىستاكە وشەى (المعرفة) راي دەگەيەنئى نەك وشەى (علم) چونكە بەھۆى بەكارھێنانەوہ وشەى (علم) بووہ بەزاراوە بۆ تاقمىكى تايبەتى لە زانین پەراوێزەكەى تەسكترە لە (معرفة). ئىستاكە دەگوترى (الاعدادية العلمية) جياوازە لە (الاعدادية الادبية) يا (التجارية) يا (الزراعية) .. تاد. ھەرەوہا (ھونەر) بەر (علم) ناكەوئى، بەلام (ھونەر) و (كشتوكال) و (ئەدەب) و (بازرگانى) و ھەموو جۆرە زانيارەكانى دیکە لە پەراوێزى (معرفة) دەرناچن. لە كوردیشدا بەپى بەكارھێنانى سى چل سالى دواى، وشەى (زانيار) ماناكەى فراوانترە لە ماناى وشەى (زانست)، چونكە ھەرەك لە عەرەبیدا (علم) جۆرە زانینىكى تايبەتییە و خۆى لە (فن) و (ادب) و (صنعة) .. تاد جيا کردووہتەوہ، زانستیش لە كوردیدا بەھۆى بەكارھێنان وەك وشەى (علم)ى عەرەبى وەيا Science ى رۆژاوايى لى ھاتووہ و بووہ بەزاراوە بۆ تاقمىكى تايبەتى لە زانین كە ھونەر و ئەدەب و پيشەسازى ناگرتەوہ. بەلام وشەى (زانيار) چونكە زانین (مطلق) رادەگەيەنئى سنوور و پەراوێزى نىيە و ھەموو جۆرە زانینىك دەگرتەوہ، زانست بى يا ئەدەب يا ھونەر يا پيشەسازى يا كشتوكال .. لەم رووہوہ وشەى (زانيار) بۆ ناوہكەى (كۆپ) گەلى لەبارتر و پەسەندترە لە وشەى (زانست).

هه‌ندی له ئه‌دیه‌کانی کورد (زانیار) به (اسمی فاعل) داده‌نن. هه‌رچه‌ند باوه‌رم هه‌یه ئه‌م رایه له رووی ئه‌وه‌وه هاتوو که خاوه‌نه‌کی نه‌په‌رژاوه‌ته‌سه‌ر لیکۆلینه‌وه‌ی ته‌واوی وشه‌که و شیکردنه‌وه‌ی هه‌موو ئه‌و وشانه‌که له رواله‌تدا هاوکیشی ئه‌من و له راستیدا له یه‌ک جیاوازن وه‌ک لێره به‌پیشه‌وه باسمان لی کرد، له‌گه‌ل ئه‌مه‌شدا ده‌توانین ب‌لێن که هه‌ر چار نه‌ما و (زانیار) مان کرد به (زانا - عالم)، دیسانه‌وه له ناوی (کۆری زانیاری کورد) به‌پێی ریزمانی زمانی کوردی وشه‌ی (زانیاری) مانای (علم) و (زانین) هه‌ر ده‌گه‌یه‌نی، چونکه ئه‌وسا که له ناوی کۆردا وشه‌ی (زانیاری) نه‌ک (زانیار) به‌کارهاتوو و ئه‌م (ی) به‌ی که لێره‌دا لکاوه به (زانیار) وه‌ه مان (ی) نیسه‌ته که ده‌لکی به (اسم فاعل) وه‌و و ده‌یکا به (مصدری صناعی) وه‌ک له عه‌ره‌بیدا ده‌گوتری (العالمیة) و (الخالیة)، ئه‌وسا (ی) (اضافه) که ده‌بی هه‌بووی له میانی دوو وشه‌ی (زانیاری) و (کورد) دا و به‌پێی ریزمانی کوردی په‌رپیی و مابیته‌وه (ی) که‌ی نیسه‌ت. دوا‌ی شیکردنه‌وه‌ی (زانیار) و هاو‌پیکانی و روونکردنه‌وه‌ی ئه‌و بنچینه‌یه‌ی له‌سه‌ری دامه‌زاون، ده‌رده‌که‌وی وشه‌ی (دانیار) که له نامه‌که‌ی مامۆستا توفیق وه‌ه‌بیدا ناوی هاتوو و ده‌فه‌رموی بۆ مانای (موضوع) ی داناو، ده‌بی مانا‌که‌ی هه‌نگێرینه‌وه له (اسمی مفعول) و بیکه‌ین به (اسمی فاعل) و ب‌لێن (واضع) نه‌ک (موضوع) چونکه له وشه‌ی (دانیار) هه‌ر سێ پیتی (ی.ا.ر) زیادن که ئه‌م سیانه وه‌ک له زمانه‌که‌ماندا ره‌چاو ده‌کری وشه‌ ده‌که‌ن به (فاعل) نه‌ک (مفعول). (دانیار) که له (دانان) وه‌ه ئه‌ستاو پیتی (ی) ی تیدا نییه و تا ب‌لێن ته‌نها (ار) ی پێوه لکاوه و بووه به‌هاوکیشی (گوتار) و (بریار) و ته‌ئویلێک لێره‌دا په‌یدا‌بی بۆ ئه‌وه ب‌لێن (اسمی مفعول) یا هه‌ر نه‌بی (اسمی فاعل) نییه. جا ئه‌گه‌ر بمانه‌وی له وشه‌ی (دانان) هاوکیشی (گوتار) و (بریار) و (زانیار) و (پرسیار) وشه‌یه‌ک داتاشین، ده‌بی ب‌لێن (دانار)، ئه‌گینا هه‌ر که گوتمان (دانیار) کاره‌که له ده‌ست ئیمه‌ ده‌ترای و ده‌چینه‌ به‌ر حوکمی ریزمانی زمانه‌وه و ده‌بینه (اسمی فاعل). لێره‌دا جوورته‌تیک‌ی شاگردانه و نازیکی بچووکانه هانی دام خو هه‌لقوتینم له ئیجتیه‌ادی بلیمه‌تیک‌ی وه‌ک مامۆستا وه‌ه‌بی.

مایه‌وه وشه‌ی (کورد) که‌وا له ناوه‌که‌ی (کۆری زانیاری کورد) دا به‌رامبه‌ر وشه‌ی (الکردي) ده‌وه‌ستی له (المجمع العلمي الكردي) دا. مه‌به‌سی ئه‌ندامانی کۆر له وشه‌ی (کورد) و هه‌لاوێردنی به‌سه‌ر وشه‌ی (کوردی) دا ئه‌وه بوو که کۆر بۆ هه‌موو کوردیکه

نەك هەر كوردی زمانە. ئىمە با لىزەدا هەر لەو رادەى مەبەسەدا نەوەستىن و لىكۆلىنەوەيەكى قوولتر بەكاربىنين لە دوو وشەى (كورد) و (كوردى)، تا بزانین کامیان زیاتر و باشتەر و راستەر مانای (الكردى) رادەگەيەنن كەوا لە رستەى عەرەبىي (المجمع العلمى الكردى) دەفامریتەو.

لە عەرەبیدا كە دەلێن (الكردى، العربى، التركى) ئەم (ى) نىسبەتە نەك تەنها بۆ زمان دەگەریتەو، بەلكو بۆ گەلەكەش. دەگوترى (انسان كردى) هەرەك دەگوترى (لسان كردى). ئیتر لە عەرەبیدا كە گوترا (المجمع العلمى الكردى) هەم ئەو دەگەيەنى كە زمانەكەى كوردییە و هەم خەلكەكەى كە پەيوەندیان پێوێ هەيە كوردن. بەلام لە كوردیدا كە (ى) نىسبەت لكا بەناوى گەل یا هۆزەو، ئەو وشەى لەووە دروست دەبێ تەنها زمانى گەلەكە و هۆزەكە رادەگەيەنى و بەس (رەوشت و داب و دەستووریشیان رادەگەيەنى كە لىزەدا پەيوەندیەكى بەبابەتەو نىيە، بۆيە لى نادوین) وە بەهێچ جۆرێك مانای (گەل، مەروڤ) راناگەيەنى. ئیتر كە گوتت (كوردى) مەبەست هەر زمانى كوردییە، بەلام كە وىستت مەروڤێك بەكەى بەكورد دەلێى فلانەكەس كوردە بێ ئەوێ (ى) نىسبەتى پێو بەلكىنى. هەرەها كە وىستت نىسبەتى مەروڤێك بەدى بۆ هۆزێك دەلێى (فلان جافە) یا (بەلباسە) یا (خۆشناو) .. تاد. ئەوێندەى من هاتبیتە پێش چاو و زەينم، لكانى (ى) نىسبەت بەناوى گەل و هۆزەو مانایەكە ناگێریتەو بۆ مەروڤ، مەگەر ناوێكە خۆى دواییى هاتبى بە (ى) نىسبەت وەك (میراودەلى، سمايل عوزیری، دزەبى). لەم حالانەدا دەگوترى (فلانەكەس دزەبییە) یا (میراودەلییە). جا ئەگەر (گەل) یش (ى) نىسبەتى لە دوایییەو هەبى ديارە بۆ تاكە مەروڤێكیشى (ى) یەكە هەر دەمێنى. با ئەوێندەش لىزەدا بلیم (ى) نىسبەت كە لكا بەناوى نىشتمان وەيا شار وەيا جیگایەكەو، ئەوسا مەروڤى ئەو نىشتمان یا ئەو شارە یا ئەو جیگایە دەگەيەنى. كە گوتت (كوردستانی) یا (هەولێرى) یا (ئاسیایى) مەبەستت خەلكى كوردستان و هەولێر و ئاسیایە.

كەواتە (كۆپى زانیارى كوردى) لە بارى كوردایەتییهو هەر زمانى كوردى بۆ كۆزەكە دەسەپێنى، بۆيە دەلوێ لە ژاپۆن وەيا بەرازیل وەيا جاووش كۆر هەبى بەناوى (كۆپى زانیارى كوردى) یەو و مانا و مەبەسەكە ئەوێنى كۆزەكە خەركى زمانى كوردییە و بەس. ئیتر لە تەك ئەو كۆر هەبى بەناوى (كۆپى زانیارى عەرەبى) یا (توركى) یا هەر زمانێكى دیکەو، ئەم وردبوونەوێە بۆمان دەردەخا (كۆپى زانیارى

كوردی) هه ناتەواوه له رووی مەعناوه كە بپوهستینی بەرامبەر بەرستە (المجمع العلمي الكردی)، وه ههه له پەپوهندی بەكوردەوه كەم دەكاتەوه تا رادە نەهیشتن. بەپێی ریزمانی زمانەكەمان چارمان ناچارە دەبێ بلیین (كۆری زانیاری كورد)، ئەگینا كە لەبەرئێکی زل دەكەوێتە مانا و مەبەستی ناوەكە.

خوێنەری بەرێز!

ئەوهی لەو نووسینەدا خستە پێش چاوت، بەپێی تیگەیشتنی خۆم هەمووم له ریزمانی زمانی كوردییەوه دەرھێناوه، نەك له گیرفانم، جا كە شتیكت لێردەا خوێندەوه و لەگەڵ بیروباوەری تۆرێك نەكەوت، گورج بریاری لەناوبردنی مەدە و لێی هەلمەقرچینە، هەلیکی لێكۆڵینەوه و هەلسەنگاندنی بدەیی و بەچاویکی وردی رەخنەكارانە و دلسۆزییەوه سەیری بكە و، ئەگەر له هەندێ شوێنی نووسینەكەدا نااشكرايیت هەست پێ كرد مەودای ئەوهم بدە له دەرڤەتیکی ئایندەدا بەپێی پێویستی باسەكە و دەسەلاتی خۆم مانا و مەبەسەكەت بۆ روون كەمەوه. ئیتر ئەوسا چی بەراست و بەرژەوهند دەزانی ئەوه دەربرە بۆ خزمەتی زمانەكە و ئەدەبیاتی. ئیوه و منیش لەگەڵ ئیوه، هەموو دەزانین تا چ رادەیەك باسی فیلۆلۆجی له كوردیدا تازە و سادە و سافیلەكەیه. هەلبەت بەوپییه نووسەر تووشی قورت و هەلە دی. جا ئەگەر هەلە له نووسینی یەكێكمان نەدیترا، دەبێ ئەم بێ هەلەپییه كاری (معجزه) و (سحر) بێ! بۆیه تۆ و من و هەموومان له كاتی رەخنەگرتندا دەبێ له گۆشەپەکی دلمانەوه تارماپییهکی بەیتە خوێشەكە (نالی)مان بەبیر بێتەوه كەوا هەر وشەپەکی وهك دلۆپێکی ئاوی كەوسەر دەتکێتە ناو دلی مروڤی هەستیار و بەسۆز:

له جگەر گۆشەپی شیعرم مەدە مەعناپی خراب

كەس نییه رازی بێ خەتا كە له ئەولادی درێ.

كۆزاری زانیاری، ژماره ٤، سالی ١٩٧١

گیروگرفتی رینووسی کوردی

بەر له هه‌مو شتێك ده‌بێ بلییم پێویست نابینم وشه‌ی (گیروگرفت) كه‌وا له‌به‌ر گوێ و زمان، ده‌نگ و تامی ناسازه، دڵسكستمان بكا و زیاد له مافی خۆی نرخێ بێ سه‌غله‌تبوونمان لێ وه‌رگرێ، چونكه گیروگرفت به‌شێكی پێكه‌ینه‌ری هه‌مو كارێكی ئەم جیهانه‌یه كه بزووتنه‌وه و پێشكه‌وتن و گۆڕانی تێدابی: با بلییم ژيان به‌تێكرای و ژيانى ئاده‌میزاد به‌تایبه‌تى زنجیره‌ییكى بێ پچ‌رانه‌وه‌ی گیروگرفت و ته‌نگ و چه‌مه‌له‌مه‌یه و مرو‌ف له سه‌ره‌تای میژوی مرو‌فایه‌تییه‌وه هه‌ر خه‌ریكه‌ گرێ و ئالقه‌كانیان بكا‌ته‌وه و زۆر جارانیش بو‌ی ناكریته‌وه. به‌ نېسه‌ت گه‌لى كوردیشه‌وه ره‌نگه ته‌گه‌ره‌كانی رینووس له چاو ته‌گه‌ره‌ی مه‌یدانه‌كانی تری ژيانى كورده‌واری، له هه‌ردوو لانی ماف و ئه‌ركه‌وه، له جۆری ته‌گه‌ره‌ خو‌شكه‌له‌ روح سووكه ژیکه‌له‌كانی بێ، نه‌ك جۆریكى تر، له‌و رووه‌وه كه هه‌چ میللەتیك نیه‌ی خاوه‌ن نووسین بێ و ته‌گه‌ره‌ی رینووسی نه‌بێ، كه‌واته له نێوان جغزی ئەم موشكیله‌یه‌دا، ئیمه‌ی كورد، ده‌توانین خۆمان به‌ خزم و هاو‌پێی میللەتانی تر حیساب بكه‌ین و بێ په‌روا بچینه‌ ریزانه‌وه. شاعیری خۆمان، تاهه‌یر به‌گ، پێشبینیه‌کی باشی بو‌ كرده‌وین له‌ دۆزینه‌وه‌ی مه‌یدانی خو‌ به‌ خزم زانین له‌ گه‌ل جیهاندا به‌م به‌یته ژیر و ناسكه‌ی كه ده‌لێ:

صه‌د شوكری خودا مه‌ركه‌زی صه‌د میحنه‌ت و ده‌رده‌م

واتی مه‌گه له‌م دائیره‌یی چه‌رخه‌ بیروونم

به‌راست ئه‌گه‌ر له ریی ته‌نگ و چه‌له‌مه‌وه نه‌چینه ناو كۆری میللەتان كه تێدا حازربوونی بیتاقه و بانگه‌یشتنی ناوی، له چ مه‌یدانیکی تر دا ده‌مانتوانی بێ ترس و شه‌رم و بیتاقه و بانگه‌یشتن خۆیان تی هه‌لقوتینین و داوای خزمایه‌تیان له‌گه‌لدا بكه‌ین؟

سه‌ره‌رای ئەم ده‌سكه‌وته زله‌ی هاوده‌ردیمان له‌گه‌ل میللەتان، لایه‌نیکی تری زۆر خو‌ش و دله‌ره‌وه‌ له گیروگرفتی رینووسمان ئه‌وه‌یه كه فه‌رمانی ره‌واندنه‌وه و چاره‌سار كردنی، زیاتر له‌ گرفته‌كانی تری سیاسی و كو‌مه‌لایه‌تی و ئابووری پۆشنبیری، له به‌رده‌ست و خواهشتی كوردايه و كه‌متر غه‌یری كورد تێدا خاوه‌ن پشكه‌.

رَيمَ هَمِيه بَلَنِم نِيشكالى رَيتووس ئەوندە ملكەچە بۆمان دوتوانين تۆلەي ئەو نِيشكالانەي دەستيشمان ناگاتە رەواندنە وەديان لەوى بَسَنينەو، وەك کابرای نان و ماستی لە مالى خويدا شک دەبرد، هەر جارە لە دەرەو خواردنیکى خوشى دەدیت و دەستی نەیدەگەيشتی، رای دەرکەرەو بۆ مالى و بەردەبوو نان و ماست خواردن.

هەر ئەو خۆمالىيەتییەى رېئووسەكەمانە ھۆى زۆربوونى چارەسەرکردن و پېشنىارى ھەمە چەشنەى نووسەران و زمانەوانانى كورد تاكو حال گەىشتووتە ئەو رادىيە كە پېشنىارەكان بۆ خۆيان بوونەتە ئىشكالىكى نوئ و سەختەر لە گەرفتى رېئووسەكە خۆى. ھەرپېشنىارىكى كە تا ئىستا پەيدا بوو و لە دوا رۆژدا پەيدا دەبۆى لەگەل چەندىن پېشنىارى حارز بەدەستدا پېك دەكەوتتەو كە ھىچ كامىكىان خۆ بە كەمتر ناگرئ لەدراوسىكەى و بايىي تۆسفالىك ئامادە نىيە بەخۆشى ھودنەى لەگەلدا بكا.

به نمونه‌ی سووریوونمان له‌سەر بیروب‌اوهری تایبەتیمان هیکایەتێکی کورتیلە‌ی تەجرەبە‌ی خۆم دەگێرم‌وه‌ له‌م مه‌یدانه‌ی رینۆ‌وسه‌دا:

له هه‌لکه‌وتی‌کی وتووێژ له‌سه‌ر ده‌نگه‌کانی زمانی کوردی هه‌ندی‌ک له‌و به‌شدارانه‌ی وتووێژه‌که‌ ئه‌و رایه‌یان هینایه‌ پێش که‌ ئه‌و ده‌نگه‌ی له‌ناو وشه‌کانی وه‌ک (نوێژ، شوین، دوینی) دا هه‌یه‌ و له‌ سلیمانی و هه‌ندی ناوچه‌ی تری کوردستاندا به‌ ده‌نگی (نه‌واو نه‌یی) ده‌یدرکێنن ئه‌مه‌ ده‌نگی‌کی ره‌سه‌نه‌ و ده‌بی پیتی سه‌ربه‌خۆی بو‌دانری له‌ نووسیندا. من یه‌کێک بوم له‌وانه‌ی دژی ئه‌م رایه‌بوون و ئیستاش بو‌خۆم واتی ده‌گه‌م راستیه‌که‌ی ئه‌مه‌یه‌ که‌ دوو ده‌نگی بێگومانی (واو و یی) له‌و وشانه‌دا هه‌یه‌ و چ فهرقێک نیه‌ی له‌ روی (چه‌ند و چۆن) ده‌وه‌ له‌ میانێ (سریژ و نوێژ) دا، هینده‌ هه‌یه‌ خه‌لقی ناوچه‌یی‌کی کوردستان به‌ جو‌ری‌ک که‌ زمانیان پێ راها‌توو ده‌و ده‌نگی (واو و یی) یه‌که‌ تیکه‌ل ده‌کهن و ده‌یکهن به‌ ده‌نگی‌کی تایبه‌تی ناوچه‌یی نه‌ک ده‌نگی‌کی ره‌سه‌ن. به‌وپێیه‌، به‌لای قه‌ناعه‌تی منه‌وه‌، ده‌بی له‌ نووسیندا وشه‌کانی (نوێژ، توێ، نوێ، نوین... هه‌ی تر) به‌ دوو پیتی (واو و یی) بنووسرین، له‌وه‌ به‌ولاوه‌ هه‌رکس ئازاد بی له‌ چۆنه‌تی خوینده‌وه‌یان. بو‌سه‌پاندیی رایه‌که‌ی خۆم و هاوبه‌وه‌رانم چه‌ند به‌لگه‌یی‌کم هینایه‌وه‌ وه‌ک:

یه که م: به شی زوړی کورد وشه کان به دو پیتی (واو و یی) دهویننه وه، له مه را دیاره

دەبىي راستىيى وشەكانىش ھەر واپى، دەنا چۆن زۆرىنەي كورد بەو ھەلەيەدا دەروا و بى لزووم پىتەك بە زيادەو دەيتە ناو وشەو؟

ئەم بەلگەيە رەد كرايەو بە وەرەمەك لەو بابەتەي كە خويان لە خوياندا بەلگەنەن بەلام لەبەر نەبوونى چ مانعەك لە گوتنەو ەيان دەگوترىنەو و دەوامىشيان لەسەر دەكرى.

دووم: ئەگەر ئەم دەنگە (واو و يىي تىكەل) لە لەھجەي سلىمانيدا رەسەن با بۆ دەبى ھەر لەو وشانەدا بەدى بكرى كە لە لەھجەكانى تردا دەيتەو (واو و يىي)؟ دەزانين لە لەھجەي بادىنى و زمانى فرەنسيدا ئەم دەنگە رەسەن، بەو ەدا لەوشەي بى گومان و بى تەئويل خو بەدەر دەخا وەك ئەو ەي كە وشەي (دور، بعيد)ى سۆرانى لە بادىنيدا بە دەنگى (واو و يىي) تىكەل تەلەفوز دەكرى.

لە بىرم نەماو وەرەمى ئەم بەلگەيە چى بوو.

سپيەم: لە نووسيندا ئىستاش و لەمەويشيش خەلقى سلىمانى ئەم و شانەيان بە دوو پىت دەنوو سى وەك خەلقى ئەو جىگەيانەي بە دوو دەنگ دەيخويننەو، دەوجا ئەگەر خەلقەكە بە دوو دەنگيان دانەنابا بۆ بە دوو پىتيان دەنوو سى؟

لە وەرەمدا گوترا نووسين نابيتە بەلگە چونكە لەسەر دەستوور و زانستى فۇنيتىك نەھاتو ە.

چوارەم: شاعىرە زلەكانى سەدەي نۆزدەمى بابان ئەم و شانەيان بە ھەر دوو دەنگەو لەكارەيتاو و نەيانكردو ە (دەفتۆنگ) خو ئەگەر و ايان كەردبا شىعرەكانيان لەنگ دەبوو. نالى دەلى:

ھەر جۆگەو و جىگەيە كەوا سوور و سویر بى

جىي جۆششى گريانى منە خوینە رزاو

وشەي (سویر) بكەي بەو وشەيە كە (واو و يىي) تىدا تىكەل دەبى وەرنى شىعرەكە تىك دەچى. ھەر وەھا نالى دەلى:

بولبول كە گەرمى نەغمەيە ئاور دەكاتەو

غونچە حەزىنە جەرگ و دلى بۆ دەكا توى

لیرەشدا وشەي توى قافیەي وشەكانى (ھوردوى و نادوى و ناروى) يە دەبى

هەردوو دەنگی تێدا بخوینرێتەوێ دەنا نابێ بەقافیەیان و کێشی شیعەرکەش تێک دەچێ. وەك ئەمانەش شیعری تر زۆرن لە شیعری بۆیژەکانی سلیمانی کە ئەمە بەلگەی قەتعیە بۆ سەپاندنی رایەکە ی من و هاوبیرەکانم.

لە وەرامدا گوێرا، وا دەزانم وەرەمەش زادهی ئەو لە حەزیە بوو پێشتر فکری لێ نەکرابوو، چونکە ئەم دەنگە (واو و بێی تێکەل) لە بنەرەتا لە دوو دەنگ پێک هاتوو شاعیر رێی داوێ بە خۆی بۆ زەرورەتی شاعر هەلیان وەشینی و دەنگەکان بە پێی داخواری قافیە بکاتەو بە دوو دەنگ.

گوتم کە ئەمە وابێ ئەدی بۆ دەبی جارێک لە جاران هیچ شاعیریەک لەو هەلۆهەشاندنەیدا نەهات دەنگی (بێ) پێش خات و بلی (خێون، تیۆ، سیۆر، نیۆز)؟ کە ئەسلی وشەکان (خوین و سویر و نوێژ) نەبن دەبوا هەر دوو رێگە لە پێش زمانی شاعیر بکڕێنەو و بە شاعر بگوێرنەو.

لێرەدا چ وەرەم پەیدا نەبوو لەو زیاتر کە بێ وەرەمی خاوەن رایەکانی سووترتر کرد لەسەر هەلۆهەستی خۆیان.

ئەمە نموونەییکی پێ داگرتنمانە لەسەر بیروباوە. لە فەززی ئەگەر خواوەنەکانی ئەو رایە نیشانیان پێکابێ و من و هاوبارەکانم بە هەلەدا چووین ئەوا پێ داگرتنەکە هەر هەیه و چ فەرەقێک نییه لەویدا من لەسەر غەلەتی خۆم سوور بێم یا ئەوان، بێگومان لە دلی خۆیدا ئەوانیش دەلێن سەیری فلانەکەس چەند نەسەلمێنە، هەرچی بەلگەییکی بۆ رەد کرایەو کەچی هەر پێی چەقاند لەسەر چەقی هەلە.

بەمەدا دەمەوی بێم تەگەرەییکی سەرەتایی و گرنگ لە رێنووسی کوریدا خۆمانین، واتە زەحمەتی رێککەوتنمان لەسەرەک باوەر و تەعەسویی هەریەکەمان بۆ بیروپرای خۆی رێمان پێ دەگرن و لێمان دەبێتە لەمپەر بەر لەو هەنگامان هەلێنابێ بۆ نیشکالەکی خۆی. ئەوێ راستی بێ نەک هەر لە بارە رێنووسەو بەلکو لە بارە هەموو کاریکەو پێوستی هەبێ بە هاریکاری و یارمەتیدانی یەکتای ئیمە کورد گیانی لاساریمان، یاخود با بێم مەیلی تاک رەفتاریمان رێی هەموو هاریکاریکمان لێ دەبەستێتەو، ئەمەش ئەنجامێکی عادی و چاوەروانکراوە لە میلەتیکی وەك کورد کەوا لەبەر نەبوونی کیان و حکومەتی خۆی لە مێژوویی کۆنەو، رانەهاتوو بەکاری گەلەکوێی، هەزاران سالە ئەم میلەتە هێزێکی ناوەندی و دەسەلاتێکی رێکخەری لە ناو

خۇيدا نەبووۋە تاكەكانى باۋىتە سەر رىبازى كارى تىكرابى و فىرى يارمەتيدانى يەكتريان بكا.

ھەموومان لە كۆنكى كۆنەوۋە فرچكمان گرتوۋە شىۋازى (كردەوۋە تاكەكەس) و را نەھاتوۋىن لەگەل يەكدىدا ھاۋبەشى كرىدەۋەينك بىن.

لەگەل ئەمەشدا، بەرە و تاقمى خويندەوار دەبى بەخۆى بوۋىرئ و مل بنىتە كارى گەلەكۆبى، كە بەرژەۋەندى گشتى لىنى داۋاكرد واز لەو مەيلە مىراتىيەى (تەنھاكارى) بىنى، كە ئەمە نەكەين ھىچ كۆبۈۋەنەۋەيىكمان سوۋدى نابى ئەو سوۋدە نەبى بەگژىەكدىماندا بىنى. ھەر يەكى بىھوئ لە كارى كۆمەلدا بەشدار بى دەبى خۆ لە بىربكا و سوۋدى گەل لەو كارەدا بكا بە تاكە ئامانچ، كە ئەمە نەكا و بىھوئ خەرىكى نمايشاتى خۆى بى ئوبالى مىللەتەكەى دەكەۋىتە ئەستۆى. ھەزار بەلگان بىنىتەۋە بۆ سۆز و پەرۋش و چاكەخۋازى خۆى يەككى راستى تىدا نىيە و ھەموۋى چەشمەندىيە و پەردەى عەيب پۆشىيە.

قسەكانم خۆى دىگرىتەۋە بەر لە ھەموۋكەس: بايى ئەۋەى كە گيانى كۆمەلدۋستى بمبزوۋىنى كەلگى كارى گەلەكۆبىم پۆۋە دەبى، كە ئەو گيانەم نەبى بە تەنھا كارىكەم، نەك ھەر باشتەر، بەلكو تاكە رىگەيىكى پەسندە بۆ من لە كاركردندا، خۆ ھەر نەبى ئىش لە خەلق تىك نادەم.

لەبەرتىشكى ئەم راستىيەى خۆ لەبىركردنەۋە و لكان بە مەوزوۋەۋە، ھىندەى كە من تىى بگەم، گىروگرەتەكانى رىنوۋسى كوردى چەند جۆرىكن:

يەكەمىيان ئەو ئىشكالانەى كە لە خودى ئەو ئەلفبىيانەدا ھەيە كوردىيان بى دەنوۋسى:

ئەلفبىى عەرەبى دوو ئەركى زۆرگەرە داۋىتە سەر ئەستۆى كەسانىك لە نوۋسىندا بەكارى دىن.

ئەركى يەكەم لەۋە ۋە دى پىتەكانى (ا، د، ز، و) بە پىتى دواخۋيانەۋە نالكىن و نوۋسەر ناچار دەبى چەندىن جار لە نوۋسىنى يەك وشەدا دەست ھەلگىرئ و خامە ھەلەنگىۋى. بەراستى نوۋسەر بەئەلفبىى عەرەبى ھىندە قەلەمەكەى ھەلدەگىرئ و بۆ پىشەۋە و سەرەۋە و ژىرەۋە و داۋەى دىنى و دەبا ھەر دەلىنى رەسامە و فرچەكارى دەكا لە تابلوۋى رەسم. ئەم كەرتكردەنى وشە كە بۆ خۆى لە ئەسلدا يەك پارچەى سەرانسەرە

کاریکه دژى داخوازى (سروشت) و خو راهینانه به پیشه‌یى دروژن. له‌وهش زیاتر، ئەو هه‌موو دەست هه‌لگرتنه و خامه هه‌لنگاوتنه یه‌کجار په‌کى نووسەر ده‌خن له خیراکردن و ره‌وانى له نووسیندا و نرخیکى گه‌وره‌ش له فکر و زیهنى و مرده‌گرن به‌وه‌دا که هه‌موو دەم، وه‌ک سواری و لاغ، ده‌بى له جله‌وى خامه‌که‌ى بداته‌وه و له ساتمه‌ى بگێرته‌وه.

له کوردیدا هه‌رچهند پیتی (ذ) نییه ئەگەر له‌هه‌جى هه‌ورامانى لى‌ ده‌رکه‌ین به‌لام چه‌ندین فه‌لاکه‌ت هه‌یه ده‌ جاران زیاتر تۆله‌ى نه‌بوونى (ذ) ده‌که‌نه‌وه.

جاری له جیاتى (ذ) پیتی (ژ) هه‌یه به‌خۆى و سى‌ نوقته‌وه له جیاتى نوقته‌یى (ذ). ئینجا دو‌ جو‌ره (ر) هه‌یه قه‌له‌و و لاواز.

ئینجا سى‌ جو‌ره (و) هه‌یه واوى له جیگه‌ى (ضمه) و واوى قوچاوى (موو) و واوى کرایه‌وه‌ى (بۆر).

دواى ئەمانه ئەو پیتە مه‌لعوونه‌ى (ه) که له جیگه‌ى (فتحه) به‌کار دى‌ و وه‌ک موى لووت وایه له‌ویش زیاتر و نا‌قولا‌تره. ئەمانه‌ن با له‌بیر بن تا با‌سى ئی‌شکالى دووهم ده‌که‌ین له ئەلفبێ‌ى عه‌ره‌بیدا.

ئیشکالى دووهم پیتی نوقته‌داره، له عه‌ره‌بیدا ۱۵ پیت له ۲۸ پیتان نوقته‌یان هه‌یه. ده‌ک مالت شی‌وى دانهرى ئەلفى بۆ ئەو هه‌موو هه‌زکردنه‌ت له‌ گری و گال.

چ موباله‌غه نییه له‌وه‌دا که بلێم نوسه‌رى عه‌ره‌بى چه‌ند خه‌ریک ده‌بى له‌ بارى ده‌ستوورى (قواعد)ى زمان هه‌له‌ نه‌کا هینده‌ش له‌بارى رینووسه‌وه خو‌ به‌ دانانى نوقته‌نه‌وه دینى و ده‌با. له رینووسى عه‌ره‌بیدا جارێکى دیکه‌ش بوون و نه‌بوونی نوقته خو‌ ده‌کاته ئی‌شکال که زۆرینه‌ى پیتەکانى شکلیان به‌یه‌کى ده‌چى به‌ نوقته و بى‌ نوقته: ف-ق-ر-ز-س-ش-ص-ض-ط-ظ-ع-غ-ب-ت-ث-ج-ح-د-ذ-ئیتروا ده‌بى هه‌له‌کردن له‌ دانان و دانه‌نانى نوقته وه‌یا زیاد و که‌م کردنى به‌ته‌واوى واتا و مه‌به‌س ده‌گۆرێ یا تیکی ده‌دا یا نایه‌نێ.

ئهم ئیشکاله له کوردیدا هیندى عه‌ره‌بى به‌مله‌وه‌یه:

پیتی نوقته‌دارى کوردی به‌قه‌ده‌ر هى عه‌ره‌بى ده‌بى پ، ژ، چ، ق، ده‌چنه به‌رابه‌ر ت، ز، ط، ض و که‌لێنیا‌ن پ‌ر ده‌که‌نه‌وه خو‌ ئەگەر (ذ) له‌هه‌جى هه‌وره‌مان بێنینه‌وه ریزی پیتەکانى کوردی ئەوا ژمارى پیتی نوقته‌دار له کوردیدا پتر ده‌بى له‌ هى عه‌ره‌بى. به‌لام

ئىشكالىكه به‌وه‌نده كۆتايىي نايى.

ئىشكالى دانانى نىشانە لەسەر پىتان لە كوردیدا دوو جارەن لەهە عەرەبى زياترە، لە عەرەبیدا ۳ نىشانە هەيە (ضمه، فتحه، كسره)، لە كوردیدا (ئ، ئى، ئۆ، و، پ، ل) نىشانەدارن.

تۆ سەيركە ئەو چوگەي پىتى (ت)ى ناو وشەيىكى وەك (دیتن) بۆ ۶ ئىحتمال دەست دەدا (ب، پ، ئ، ئى، ت، ن) لەوانەيە هەلە لە نوقته‌كان يا ئىشارەكاندا بىتتە ھۆى گۆرینی واتا يا نەھیلانی واتا ھەر بەجاری.

وشەى (تەلەفۆن) كە خۆى سى برگەيە ۸ جارەن خامەى تیدا ھەلدەنگیوى.

وشەى (وەرە) كە تاكە وشەيىك و دوو برگەيە چوار جارەن دەستی تیدا ھەلدەنگرى. خۆ ئەگەر نوقته و نىشانە ھەيى لەسەر پىتەكانى وەك وشەى (زەرە) دەيى شەش جارەن دەست ھەلگري.. وشەى (زۆر) خۆى برگەيىك و سى پىتە بەلام ۵ جارەن خامەى تیدا ھەلدەقوزیتەو.. ئەم وشەى (دەقوزیتەو) ۱۳ جارەن خامە تیدا جیگۆرکى دەكا (د، ە، قۆ، ز، یتە، و، ە، دوو خالى قافەكە، نىشانەى سەر واوەكە، خالى زىيەكە، دو خالى بىيەكە، نىشانەى سەر بىيەكە، دوو خالى تىيەكە).

وەك گوتم دانانى نىشانەيىكى نەلكاو بە دوا خۆیدا لەجیگەى (فتە) ئەم ئىشكالىەى دەست ھەلگرتن و قەلەم بلندکردنەو بە جارى بى سنوور کردووە كوردیدا. دەتوانى رستەى و ھا پەيدا كەيت نيوەى پىتەكانى ئەم (ە) يە بى وەك (وەرە دەرەو) ياخود (زەرەرەكە كەمە) ياخود (گەمە مەكە – كەووەكە بەلەكە – رەشە لە دەرەو يە..) دەجا تا بكەويتە ميانى پىتانەو لەپال يەكيان ھەلدەو شىنى و نووسين پچر پچر دەكا.

ئەم ھەموو پىتى نەلكاو و خال و نىشانەيە نووسين و خويندەنەو شىواندو و رىگەى داو بە ھەلەكردن تىياندا، شتىكى خراپترىشى کردووە بەو دا كە ھەلەو شاندن و كەرتکردنى تاكە وشە، نووسەر ناچار دەكا بۆ ئاگاداربونى ھەميشەي لە جياکردنەو مەوداى بەينى كەرتەكانى يەك وشە لە مەوداى بەينى دوو وشەى سەر بەخۆ. تۆ كە دەنووسيت (وەرە لام) ئەگەر ئاگادارى خۆت نەبىت مەوداى ميانى چوار كەرتى وشەى (وەرە) لەگەل مەوداى ميانى وشەى (وەرە) وشەى (لام) لەيەكتر جيا ناكريتەو و تىكرای رستەكە وەك يەك وشە خۆ دەنوینى لەوانەيشە ھەندىكى وشەى يەكەم لە نووسيندا خۆ نزيك كاتەو لە وشەى دوو و بنووسيت (وەرە لام)

ياخود (وهر- دلام) ياخود (و دره لام- و مر دلام... هتاد) خولاسه ئيحتما لي هه له نووسيني كه رته كان ي وشه سه رو بن ي نيبه تا بلي ي فراوانه.

نووسینی کوردی به رینووسی لاتینی بایبی ئەوە که هه‌موو پێته‌کانی ده‌لکێن به‌دوا
خۆیا‌نه‌وه و تیکرپایان خا‌ل و نیشانیان له رینووسی عه‌ره‌بی که‌متره، بێ گ‌رفت‌ره، که
ده‌کا فه‌رقیکی تا بلایی زۆر، هه‌م له رووی ئەوه‌وه که هه‌له‌ تێدا‌کردنی که‌متر ده‌بی و
هه‌م له رووی ئەوه‌وه زیهن هێنده خه‌ریک نابێ به نه‌قش و نیگاری خا‌ل و نیشانه‌کان
و جیا‌کردنه‌وه‌ی مه‌ودای میانی که‌رت و ب‌پ‌گه‌که‌نه‌وه. سه‌په‌رای ئەمانه‌ش، که ده‌ست
هه‌ل‌گ‌رتن له نووسینی رسته که‌م بۆوه مێش‌کیش که‌متر رچه‌ی ف‌کره‌کانی له‌یه‌ک‌دی
ده‌ب‌چ‌رێنه‌وه.

لهو پیتانهی لاتینی که نئمه شارمزایان همین دو پیتی (J-I) خالداران و پیتی (t) ش خسته که ی سهره وهی قه لهم بهرز ده کاته وه. به لای منه وه پیتی (X) وه (لا ی عهره بی وابه، بریتیه له دوو پیتی سهره خو نابئ بخریته نه لغباهو.

به‌داخه‌وه خاوه‌نه‌كاني ئهم ئه‌لقبايه، كه ئه‌وروپايين، تا بلي ئه‌غديران لي كردوه چونكه له نووسيندا واي به‌كاردنين هه‌ندى جار هه‌ر ده‌لي نوسيني هيرۆگليفييه، پيته‌كان ده‌نگى خويان ناده‌نه‌وه له وشدا به‌لكو ويته‌يكي سه‌رله‌به‌ر ده‌بيته نيشانه بو وشه‌يكي سه‌رله‌به‌ر، يار رسته‌ييك. له وشه‌ى Leigh Thigh, maugham وگه‌ليكي ترى وهك ئه‌مانه پيته‌كان كه ميك نه‌بى ئه‌و فه‌رمانه نابيين كه له به‌ره‌مدا بويان دانراوه. فره‌نسيش وهك ئينگليزي ئهم بى ئينسافييه‌ى كردوه له‌گه‌ل پيته‌كان و ئاغله‌ب وا ده‌بى به‌يى چيگه ده‌نگيان ده‌گورئ.

وهنييه ئەم کارەى ئینگلیز و فرەنسە لەگەڵ پیتی لاتینیدا نرخی رێنوسەکه کەم کاتەوه بەلام بەهۆی ئەوەوه نووسەرانی کورد چاویان راهااتوووە لەو نووسینانە، ئەوانیش لە هەندێ جێگە و هەلۆستدا شوێنیان کەوتوون و هەلەى وان دووبارە دەکەنەوه. وا بوو لەگەڵ خاوەن شەهادەى بەرز لە زماندا دووچاری موناڵەشەى ئەو بەدییهیە بووم ئاخۆ (ئۆ، ئا، ئی) کە لە لاتینیدا هەر یەکەیان بەپیتیک دەنووسرێن لە حەقیقەتدا یەک دەنگیان هەیە یا زیاتر؟ هەلەت (ئا- هەمزە و ئەلفە، ئۆ- هەمزە و واوه)، (ئى- هەمزە و ییە) کەچی خاوەن شەهادەکه سوور بوو لەسەر هەندێ کە ئەمانە یەک پیتن و یەک دەنگیشن: بێ گومان سەهۆوهکەى لەوەوه هااتوووە کە چاو و

میشکی راهاتوو به جوړی له کارهینانیان له زمانهکانی نه وروپادا.

نهم همزه ی سهرتای وشهکان که له نووسینی ئیستاکی لاتینیدا تی دهچی و لهگل بزوینی دواخویدا دهکری بهیک پیت یهکیکه له گیروگرفتی ئیملا ی کوردی بهلاتینی، لهوهشدا سووچی پیتهکان نییه ئیمه خویمان رفتهارمان نادرسته لهگلایندا. تو که بلئی (ئا) و له لاتینیدا به یهک پیتی Aوه یا شکلیکی تر بینووسی نهوسا مهنتیق لیت داوا دهکا وشه ی (باش به یهک پیت بنووسی هروههش.. دا، را، تا، پا، ها... هتد چونکه هموویان وهک (ئا) دوو دهنگن ئیتر که (ئا) بهیهک پیت بنووسری ئهوان تاوانیان چیه بکرین به دوو پیت یاخود نهگر ئهوان به دوو پیت نووسران (ئا)ی بهستهزمان بو کورت بکریتهوه..

نهگر یهکیک بلئی تازه نهم نووسینه ی همزه و بزوین به یهک پیت بوته دستور له رینووسی لاتینیدا و پیی ناوی ئیشکالیکی نوئ دروست بکهین به تیکدانی دستورهکه، من لهلای خوّمهوه به تنها نابمه بهرههست که برپاری گشتی یا زوړینه ی نووسه ران و خاوه رايان دستورهک ی پهسند کرد، هینده هیه وهک بهدییهی ناشکرایه به یهک پتیش بنووسری له حقیقهتدا دوو دهنگی سهربهخوی بی فیلی تیدایه وهک (لا)ی عهره یی که بریتیه له (لام و ئلف) با له ئلفبیی کونی عهره بيشدا به یهک پیت حیساب کرابی. ئیمه راستیه که دهبی بزانین به دوا زانینی راستیدا چی دهیکهین، نهگر غهلهتیش بی، به چاوی کرایهوه دهیکهین و دهلیین بهرزهوهند وای داواکرد.

وهک مهسهله ی نهم (همزه و بزوین) ه مهسهله ییکی تریش هیه دهبی مروقی شارهای رینووس لیی به سههو نهچی. ئه و سئ بزوینی (سهر و بهر و ژیر) که له لاتینیدا به پیتی سهربهخو دهنووسری له حقیقهتدا نهمانه پیتی سهربهخو نین.. بهلی مهعلوومه دهنگن و دهنگی کورتیش بهلام وهک پیتهکانی رهن ئیمکان نییه به تنها تله فوزیان بی کری، تا بهدوا پیتی ترده نهیین دهربرنیان مومکین نییه. تو دهتوانی همو پیتهکانی هیجا (غیری بزوینی ئلف که حیکایه تیکی فونوتیکی دریژی بهدوادا دی) بهتنها بلئیهوه و دهنگهکانیان له مخره جی خوایان بهنیت بهدروه بهلام بزوینه کورتهکان (سهر و بهر و ژیر) وجودی سهر بهخوایان نییه و به تنها ناگوترین واته خزمهتکاری پیته رهسهنهکانن. لیرهده دهبی نهوش بلیم پیتی (ی، و) هرچند دهشب به بزوینی دریژ (و، و-ی، ی) بهلام به نهسل هریه که یان به هموو

جوړه کانيه وه چ بزوين چ دهنګدار هر يه ک پيټن. وای ودهستاو (ساکن) و يني ودهستاو که دريژت کرده ده بټه و او و يني بزوين. وای وشه (راو) و يني وشه (دايک) دريژت که وه دهنه و او و يني بزوين قوچاو. ثم دريژت کرده وه نه که هر بو و او و يني دهبي به لکو پيتي تريش هن وه (س، ز، ر، ل، م، ن...) نيمکاني دريژت کرده و ديان هيه.. نه مه بويه ده ليم تا سهيرت به و قسه يه نه يي که گوتم و او و يني دريژت که وه.. بويه شمه که مه علوم بکري هروک دريژت کرده و س، ز، ر، ل نايانکا به پيتيکي تر هرو هاش دريژت کرده و، ي که ديانکا به بزوين نه گوريون به ودهشا مه علوم دهکري و او و يني بزوين و دهنګدار يه ک شتن.

قسه کردن له باره ي نيشکالات و چاکه و خراپه ي پيتي عره بي و لاتيني که کوردييان پي بنووسري گه ليک له مه زياتري به به ره وه به لام لزوم نابينم له باسيکي واکورتدا روپيونيکي پاني پي بگره وه. نيمه که هه موو چاکه و خراپه کانمان زاني و هه موو راستيه کمان ناشکرا کرد نايا ريمن هيه به پي سوودي زمني کوردي چي چاکه نه وه هه لبريرين؟ تو بلني نيمکان هه بي پيتي لاتيني بينينه کايه وه و واز له پيتي عره بي بينين له وه زي نيساکه ماندا؟ له فره زي بوشمان بلوي واکهين نايا نه مه کاريکي په سنده له حاليدا هه موو کورديکي عيراق به پي داخوازي به رژه ودهندي به يه که وه ژيان له گه ل عره بدا ناچاره ده بي نيملاي عره بي فيربي نه وساش نه رکه که ي لي ده بټه دوو نه رک؟

وا بزنام قسه کردن له به کارهيناني نيملاي لاتيني له زهرفي نيساکه ماندا زه حمه تي بي هوده ي پي ده لين، نه ودهندي که له سر مه وزووعيشم نووسي له وه وه هات که نووسيني کوردي به ري نووسي لاتيني کاريکه له به رچاوان و له ناو دلان، زوريش نووسيني کوردي هيه به پيتي لاتيني، هه لبت بيده نگبون له رواه تيکي فراواني نيملاي کوردي کاري کردن نيه.

تو بلني دواي زانيني عهيب و عاري نيملاي عره بي، به تاييه تي دواي نه وه که له چهرخ بدرئ بو نووسيني کوردي، هيچ ريگه و توانا و نيمکانک هيه بو ليقتوتار بوني؟ که س ده تواني يا ده ويري پيتي نه لکاو له ناو ببا ياخود پيتي خالدار بگوري به پيتي بي خال ياخود نيشانان نه هيلي؟ که س هدي نه وه ي هيه پيشنيار بکا بو گوريني پيه بزويني (سر) به شلکيکي نه و تو بلکي به پيتي دوا خويدي؟

تا نیستا، به‌قەدر ئەوێ من بزانی و ئاگاداریم، تاکە یەک تیشک لە چ لاینیکەوه دیارنییه ریبازی چارهسەرکردنی ئەو تهگمەرە زلانه‌مان بۆ روون کاتەوه، ههروهک ناکرێ نوێژی عەسر بپیته سێ رکعت ههروه‌هاش ناکرێ خالەکانی (ت، ن، ژ، چ) بفوتین یان بگوژین، بە که‌سیش ناکرێ پیتە بزویینی سەر (ه) دەست لی بدا و (حجر الاسود)ی ئیملای کوردی بلهرزینی.. که‌واته ئیمه که بمانه‌وی چاره‌سه‌ری گیروگرفته‌کانی رینوو‌سمان بکه‌ین هه‌رده‌بێ خه‌ریکی ریکخستی ئەوکۆت و زنجیراته بین که له به‌ندیخانه‌ی رینوو‌سی کۆن به‌ناڕیکی له خامه‌مان ئالاون.

بەلام بەرلەۋە يەخەي ئەلفوۋىي و بېرگە و نيشانە بگرين ئيشكالىنكى گەۋرەتر لەخودى (رېننوس) ەكە دېتە پېشمان لەۋەدا كە زۆر لەهەجەيىي زمانى كوردى رى نادەن بۆ قەراردادەكردنى يەك (رېننوس). قەسەكردن لەيەك رېننوس بۆ كۆمەلەك لەهەجە خۆتە فرەدانە، ەەر نەبى بەنيسبەت تاكنكى ەكو مەۋە كە بەهېچ جۆر دەسلەتلى ئەۋم نىيە رېننوسىنكى گونجاۋ لەگەل يەك لە لەهەجەكانى كوردیدا بەكەم بەدەستور، دەسلەتلى ئەۋتۆيى، ەك بزانم، بەخشاۋە بە كۆپى زانىارى كورد، كۆرپىش مەيداننىكى باشى بېرۋە لە قەراردادەكردنى جۆرى نووسىنى بەشكىكى تەۋاۋى ئەۋ شۆيئانەي تەگەرەيان تېدايە، بەشكلى پېشنيار بېرارەكانى كۆپ لە يەكەم ژمارەي گۆقارەكەيدا بىلاۋكرائەۋە و تكاى دەربرېنى بېرۋاۋەرىشى كوردۋە لە نوسەرانى كورد بەرامبەر ئەۋ پېشنيارانەي. كەۋاتە شتەك من لېزەدا بىلەم دەبىتەۋە پېشنيارىكى شەخسىي خۆم لە عاست ئەۋ بېرارانەدا كە خۆم بەكەك بوم لەۋانەيە تېيدا بەشداربوون، بەلام مەرج نىيە بەشداربوونى من يا غەيرى من بكرىتە بەلگەي لى رازى بوون، ەيئندە ەيە بەش بەحالى خۆم شتەك كە بوۋە بېرارى نېھانى لەلايەن كۆرەۋە من پەيرەۋى دەكەم.. بۆ دەربرېنى بېرۋاۋەرىش ماۋەي مانگ دانراۋە من و نوسەرانى ترى كورد رېمان ەيە چىي بەچاك دەزانين بېخەينە روو.

وینەى دەنگەکانى کوردی وەک: ز، ه، م، د... هتاد لەلایەن کۆرەو بەوتە بریارىنكى نیهائى، ژمارەى یەكەمى گۆڤارەكەش هەر بەو وینانە نوسراوە تەنانەت ئەو گوتارانەى بۆى هاتن لەلایەن نووسەرەنەو چ لە دەروە چ لە ناوەرەو و لات هەموویان خراپە سەر ئەو ئەلفوبیە. بەلای مەنەو نەهێشتنى دوو (واو) و دوو (یى) و دوو (رى) لە نووسیندا کارىكى هێندەى بلێى پەسند بوو چونکە سەیرى گەلێک سەیرە یەك دەنگ بە دوو پیت بنووسرى، تۆکە دەلێى دەروم یەك دال و یەك رى و یەك واو و یەك میمت

گوتووه بۆ دهبی له نیو هه مواندا (ری)یه که له نووسیندا دووباره بکریتهوه؛ هه ر بۆ خاتری نه وه له (ری) له ری جیاکه یته وه؛ جیاکردنه وه ریباری تری هه یه که غه له تیش نییه وهک نه وهی وینه ییکی تایبه تی بۆ دانینی یاخود نیشانه بکه یته سه ر یه ککیان.. لزووم نییه له سه ر نه م باسه قسه دریز که ینه وه، لیڤه به پیشه وه خهلق زۆری له سه ر رۆشتووه، به نیسه بت منیشه وه بریاری نیهائی کۆر ریگهی موناقه شهی به ستووه. هه ر نه وهنده ده لیم ئیعتیرازگرتن له دانانی نیشانه ی (۷) له سه ر ری قه له و (ری) له و رووه وه که شکه له ی نزیك ده کاته وه له پیتی (ژ) نه م ئیعتیرازه که خرایه به رتیشکی له یه ک چوونی (ب، ی، ن، ت، پ) ی ناوه راست هیزی که م ده بیته وه چونکه له وانه یه بی به پی بخوینریته وه یا پی به پی یا نوون به تی بخوینریته وه. هه ر پیتی (ژ) له وانه یه بیته (ز) جیمیش براجرانه ی (چیم) ده کاته موباله غه کردن له و نیشانه یه ی سه ر (ری)، به ئانقه ست یا به سافیلکه یی، کۆمه لیک موشکیله ی وهک نه و له به ر خۆی ده باته وه و پی داده گری له سه ر تاکه شتیک که براده ری زۆرن.

پیشنیاره کانی کۆر هی وایان تیدایه به تیکرای دهنگی نه دنامه کانی په سندرکراوه، هه ندی جاریش وا بووه زۆرینه ی دهنگی نه دنامه ی په سندی کردووه. من له و باوه ردا بووم ئیسمی فاعیلی (مرکب) سه رله به ری هه ردوو که رتی به یه که وه بنووسرین با واتاییکی تایبه تیش رانه گه یه نن وهک نه وهی بنووسری (نانخۆر) هه رچه ند نه شبووبی به ناوی (حرفه ی) وهک (جلدروو یاخود سه رتاش)، هه م له به ر نه وهی که رتی دووه می وشه که سه ربه خۆ وانا راناگه یه نی هه م له به ر هیندی که نه م که رته ی دووه مه بۆته (عامل) ی کارتیکه ری وشه ی پیشه وه (له راستیدا وشه ی پیشه وه مفعوله) و وای پتوه نووساوه لی ناچریته وه، به لام کۆر بریاری وا بوو تا به هه ردوو که رت وشه ییکی فه ره هنگی پیک نه هینن و واتاییکی تازه دانه هینن به یه که وه نه نووسرین.

من مه یلم بۆ نه وه ده چوو راناوی لکاو که هاته ناو وشه وه بیته دابه شکه ری وشه که واته راناوه که به که رتی پیش خۆیه وه بلکی و له که رتی دوا خۆی جیا بیته وه وهک (بم بیته، ده ت بینم، نه مان دیتی) به لام کۆر نه م بریاره ی هه ر بۆ نه و حالانه بوو که راناوه که ده که ویتته دوا ی پیشگروه وه وهک (هه لم گرت، دامان گرت، پیمان کرد..)

وا بزانه نه وسا که لیژنه ی ئیملا خه ریک بوو گیر وگرفته کان یه ک لا بکا له بیر ی چوو باس له وه بکا که حه رفی (نه) نه فی به واتای rehtien و nor به کار دی ده که ویتته پیش فیه له وه چۆن بنووسری؟ بلکی یا نه لکی؟ تۆ ده لینی نه ده خوا نه ده خواته وه.. ده بینی نه م

(نه) يه لږدهدا وهك (نه) ى نهفى عادهتى حمرقى (ده) مضارعى لهناو نهبردووه، نهفى عادهتى (ده) يهكه تى دوبا و دهلى (ناخوا و ناروا و ناچى... هتد). بريارى كۆر ئهوهيه نهمرزهكانى (نهفى و نهى و نهمر و مضارعه) له ههموو حالدا بلكىن به فيعلهوه، تهناوت كه دوو نهمرزىش بهيهكهوه هاتن، راناوى لكاويشيان لهگهل دا بوو هر بلكىن وهك: (نهياندمگرتين - مهبينه - بتانگرم...). بهلام وا دهزانم (نه) ى به واتاى neither و nor ههناگرى بلكى چونكه وهك نهمرزهكانى تر نييه حيساب بكرى بهكهرتى نهسلنى فيعل. ئهم راستيه جارئكى. ديكهش بهودا دهردهكهوى كه (نه) به واتاى rehtien و nor لهگهل (ب) ى نهمرزى نهمرش كۆ دهبيتتهوه و دهگوتى (نه) بكهى نه بخوى.. ئهگهر نهى عادهتى با دهگوترا (نهكهى نهخوى). لهبهر ئههه مهعقول نابينم ماملهتى نهمرزهكانى ترى لهگهلدا بكرى، بهو پتیه نهلكانى لهگهل سروشتيذا زياتر ريك دهكهوى و دهبى بنوسرى (نه دهچى و نه دى).

بهلام دهبى تيبينى ئهوه بكرى له صيفهى (ماضى استمرارى) نهمرزى (نه) ى نهى عادهتیش (ده) ى نيشانهى (مضارع) تى نابا: دهلى (نهدهرؤيشت). لهبهر ئههه له رواهتدا وهك (نه) ى neither خو دهنوئى، بهلام له لايهن واتاوه وهك دهزانين زۆر لهيهكدى جودان^(۱) بهلاى منهوه لهم حالهشدا دهستوردهكه نهگۆرئ باشه، واته كه ويستت (نه) ى وشى (نهدهرؤشت) به واتاى neither بى ئهوسا ميلكئنه، كه ويستيش (نه) ى نهفى بى بيلكئنه. ئهم لكان و نهلكانه له نهلفبى ئيستاكهمان زۆر باش دهرناكهوى چونكه پتیه بزوينى وشى (نه) كه نيشانهكهى (ه) به بهدوا خويهوه

(۱) تهناوت لهم صيفيهشدا كه (كار - فعل) كه تپهر (متعدى) بوو (نه) ى به واتاى nor سهربهخويى خوى رادهگهيهنى. به نمونه دهلیم كارى تپهرى (خواردم) يا بكهينه رابردوى استمرارى كه دهبيتته (دهمخوارد)، ئينجا با بكهينه (نهفى) ى عادهتى: دياره دهبيتته (نهدهخوارد). كهچى (نه) ى به واتاى nor كارمهكه وهك خوى دههيلئتهوه و تهركيبى ناگۆرئ و دهگوتى (نه) دهمخوارد نه دهمخواردوه. ههمان شكل ئهم (نه) ى نهى nor لهگهل صيفه (انشائى) يهكانى كارى تپهریش خوى جيا دهكاتوه له (نه) ى نهفى. دهگوتى (نه) دهخوارد، نهخواردبى، نهخواردبويا) ئههه له حالى نهفى عادهتى بهلام لهگهل (نه) ى nor دهگوتى (نه) دهخواردبام نهكردبام، نهخواردبیتم نهكردبیتم، نهخواردبووبام نهكردبووبام - له سلیمانى بو ئهم صيفيهى دواى دهلین نهخواردبوومايه نهكربوومايه).

نالکي. به لām ئيمه لکانی ئه و دمان مه بهسته که بيه که رتيکی وشه ئه وسا له نووسيندا مهودا ناکه ويته ميانی ئه و برکه کانی تری وشه وه. به نمونه ده ليم که ويستت neither به کار بينی ده نووسی (نه درويشت و نه دههات) که مه به سيشت نه فيی عاده تي بو ده نووسی (نه درويشت، نه دههات).

یه کيک له گرفته کانی نووسينمان هاتنی (کسره ی مختلسه) یه بۆ ناو وشه ی کوردی. من ئه و بزوينه یه کجار بی هيزه ناو ده نیم بزوينی بی تهرف (محاید) چونکه که ده يه ينييه ناو وشه وه مه به ست نيه به ره وه هيچ یه کيک له بزوينه کورته کان بيدرکيني، وهک ئيستاکه باسی لی ده که م ناغله ب وا ده بی زه روورده ده يه يني و که زه روورده نه ما له خو وه لاده چي. یا ميسال بينمه وه: تۆ ده ليی (گه نمه که م کر ی) ليزدها پيتی (ن) وه ستاويکی ته واه، به لām که وشه ی (گه نم) به ته نها بلنی ناچاری قورسايی بخه يته سر پيتی (ن) هکه و به دوا ئه ودا (م) هکه بو وه ستيني. ناچارييه که له وه وه دي به جاري بۆت نا کرئ هه ردو پيتی (ن، م) له وشه ی (گه نم) دا بو وه ستيني واته ليردها وه ستاو به دوا وه ستاو دا نايي مه گر خو تی تيدا سه غله ت که ی بۆيه (ن) ه که قورس ده که يت و بزوينيکی سووکی بی هيزی بی تهرفي ده ده يتي تا بتوانی (م) ه وه ستاو هکه بدرکيني. ئيشکال له دوزينه وه ی زاراوه نيه بۆ ناوانانی ئه و بزوينه با پيی بگو ترئ بی تهرف، کسره ی مختلسه، Stress یا هه رچی بی، ئيشکال له وه دايه ناخو ئه م بزوينه پشتگو ئ بخري، یه کجاره کی، ياخود ئيشاره ی بۆ دانري؟ که پشتگو ئی خه يت ئينکاری بوونی شتيکی هه بوويت کردوه، خو له شيعردا وا ده بی ئه گر ئه م بزوينه مافي ته وای خو ی نه دريتي شيعره که له نگ ده بی، واش ده بی که تيی نه به ی و نه يکه ی به وه ستاو ته واه ئه وسا له نگي په ida ده بی. من مه به ستم ئه و شوينا نه نيه که بزوينه بی تهرفه که هه مپشه تيباندا ده رده که وي وهک کاف و دال له وشه ی (کردن) دا ياخود پيتی تی له وشه ی (به ستن) دا، برپاريک که بۆ ئه و ته رزه شوينا نه بدرئ ته گه ره ی تيدا نيه به لām له زۆر وشه دا ئيمکان هه يه ئه م بزوينه بی تهرفه هه بی و نه بی، ناخو په سند ده کرئ هه مان وشه جاريکیان ئه م بزوينه ی تيدا يه بنووسري و جاريکیان نا؟ مه عقوله دوو جو ره ري نووس بۆ يهک وشه؟ ده زانم ئيستاکه برياری گشتی، به کرده وه نهک به (تصويت)، له سه ره يند ييه ئه م بزوينه له ري نووسی کوردی به پيتی عه ره بی نيشانه ی بۆ دانه ري و ده رخنه ی بدرتته به رزه وقی خوينه ر و پيوستیی جيگه، به لām له و با وه رده ام ئه م خو بينه نگکردنه له عاست ري نووسی لاتینی به زهمهت

بچیتەسەر ھەم لەبەر ئەمە کە لاتینی پیتی حازر و بزری ھەبە بۆ ھەموو دەنگێک، تا وا دەبێ لە ھەندئ رینووس چەند پیت بە زیاددووە دەنووسرین لە بریتی یەک دوو دەنگ لە وشەدا، ھەم لەبەر ئەمەش رینووسە لاتینیەکانی تا ئیستا بۆ کوردی دانرابن غالبیان نیشانەیان بۆ ئەم بزۆینە دانراوە. ئەوێ راستی بێ دۆزینەوێ ئەو پیتانە کە دەگونجێن بەدواوە کەیدا بێن بە سکونی تەواو، کاریکە تا ئیستا نەکراوە لە کوردیدا، ئەگەر کەسێش کردبێتی من نەمدیووە. بۆ نمونە دەلیم نوونی وەستاو دیتەپیش گافی وەستاووە وەک لە وشە (دەنگ، رەنگ، شەنگ، پونگ، دونگ... ھتاد) دا دیاری دەکری ھەرگیزیش زەوقی کوردی قبوول ناکا نوونەکە ئەم بزۆینە بێ تەرەفە بێدریتی لەو وشانەدا، کەچی ھەمان پیتی (نون)ی وەستاو کە ھاتە پیش کافی وەستاووە ھەر دو جۆرە تەلەفوز قبوول دەکا، دەتوانی بلی (دەنگ - بە وەستاندن نوونەکە، دەشتوانی بلی دەنگ - بە قورسکردن نوونەکە، من نیشانە بێ زەنە لەسەر دادەنیم). نمونەییکی تر پیتی (س)ە، ئەم پیتە زۆر نامادەبە بە وەستاوی پیتە پیش ئاغلەب پیتەکانەو ھەرچەند لەگەڵ ھەندیکیان خزمایەتی خۆشترە وەک پیتی (ت)، تۆ دەلێ (دەست) بە وەستاندن سێنەکە و ھەرگیز نالێ (دەست - بە قورسکردن) بەلام کە دەلێ (دەسک) ھەردوو جۆر تەلەفوز دەگونجێ، کەچی لەگەڵ پیتی ز، ش ھەر کۆ نابێتەو نە بە سکونی تەواو نە لەگەڵ بزۆینی بێ تەرەفا. حەز ناکەم کاتیکی زۆر بخاینم لەگەڵ ئەم تەگەرەیدا کە تەگەرە stress کسەرە مەختلەسە، بزۆینی بێ تەرەف، ئەک لەبەر کەم بایەخیی تەگەرەکە لە رووی لێکدانەوێ فۆنیتیکییەو، بەلکو لەرووی ئەووە تەگەرەکە لە رینووسی پیتی عەرەبیدا کە مەترەستی پێ دەکری، خەلقیش چاوی راھاتوو لە تی نەخویندەوێ ئەم بزۆینە، بەلام پێویستە زمانەوانانی کورد لە ماوێ درێژدا دیراسەییکی تەواوی ھەموو دەنگەکانی ئاخافتنی کوردی بکەن و لەو دیراسەیدا قابیلیەتی وەستاندن ھەر دەنگێک لەپیش دەنگی تری وەستاو دا درێخەن. یەکیک لەو پرسیارانە داخواری وەرماندەو دەکا چۆنەتی نووسینی وشە (مەکب، لێکدراو) ھ. بریارەکانی کۆر ھەندئ جۆری ئەو تەرەزە وشانە گرتۆتەو وەک ئەوێ لە (فعل) دا پیشگر تەریکبەکە پێک بێنی (ھەلگرتن، راکردن، تی دامان) یاخود جووتە وشەیک بەیەکەو واتاییکی تازە ببەخشن (سەرتاش، جلدروو..). بۆ ئاگاداربوون لە بارە بریارەکانی کۆرەو تەماشاکردنیک یەکەم ژمارە گۆزارەکی لزووم بە کوتانەو ھیان ناھێلی لێردا. من رێ بە خۆم دەدم رایەکی گشتی

لهو مهوزووعه دهربرم: من دهلیم هر وشهییکی لیكدراو كه لهوانه بی بییته وشه
 فهرهنگی و واتایینی تازهی ناشكرا به دهستهوه بدا كه له كهرتهكانی ترکیبهكه
 نهفامریتهوه بهلكو له كوڤوونهوهی ههموان پښك هاتبی، نهو وشهیه ههمو كهرتهكانی
 بهیهكه بنووسرین جا به هوئی پیشگر و پاشگروه یا له دوو وشه سهربهخووه یا له
 نیمه جمله phrase دوه پهیدا بووبی فهرقیك نهكا. ههلبهت نهم پیشیاره ناو و كار و
 ناوهلناو و ناوهلكار و هیچ بهشیکی ناخاوتن جودا ناكاتهوه و ههموان دهگریتهوه و
 یك بریاریان بو دها. به نمونه دهلیم كه قهناعهتمان كرد (سهر لی دان) بخریته
 قامووسهوه له بهرامبهر وشه (زیارة، visit) با بهیهكهوه بنووسرین (سهرلیدان).
 لهمهدا، دهبی بلیم، جیاوازیك دیتتهپیش لهگهله یهكك له بریارهكانی كۆز، چونكه نهو
 وای پهسندكردوه كه دوو پیشگر، یا زیاتر، هاتنهپیش وشهوه تهنها نهوهی راستهوخو
 دهكهویته پیش وشهكهوه هر نهویان پیوهی بلكی، واته له نووسینی وشه (تی ههله
 نهنگوتن) یهكهه پیشگر (تی) دهبی بهجودا بنووسری، تهنها پیشگری (ههله)
 بهفعلهكهوه بلكی: (تی ههلهنگوتن). دهوجا كه پیشیاری كۆز نهمهبی و نههیلئی
 یهكهه (پیشگر) بلكی دیاره ری نادا وشهییکی سهربهخووی وهك (سهر) به نیمچه
 جوملهی (سهر لی دان) دا به دوا خویهوه بلكی، هر (لیدان) كه به یهكهوه دهلكینی.

دهبی نهوهش بلیم كهوا له فهرزی پیشیارهكهی من پهسهندیش بكری، كههات و
 وشه ودها لیكدراو چووه ناو رسته و داخوازی جیكه لهبهر یك ههلوهشا و تيك
 چرمسانهكهی (التحام) نهما دهبی كهرتهكانی به جودا بنووسرین به پنی نهو
 دهستورانهی كه بریار دهردین بو لهیهكتر جوداكردنهوه، واته كه (سهرلیدان) خرایه
 جوملهوه و بوو به (سهرم لییان دا- سهرم لی دان) نهوسا وهك جمله ماملهتی لهگهلهدا
 بكری نهك تاكه وشه، چونكه دهبیته جوملهییکی عادهتی وهك (گوشتم پی فروشتن،
 دهستم پی ههلبیرین، نامهه بو خویندنهوه..).

بهپنی بریاری كۆز نهمرازی (له) نالکی به دوا خویهوه و دهنووسری (له شار بووم)
 هر نههمیشه رچهی نووسینی ههمو نوسهرانی كوردی. نووسینی نهمرازی (له) به
 تهنهایی ئیشكال دروست ناكا نهگهر تهواوكهری (هوه، را، دا) لهگهلهدا نهبی. بهلام كه
 نهم تهواوكهرانه هاتن ئیشكال دیتته ناوهوه. فهرمو قهلم بگره و بنووسه:

له كهركووكهوه - له كهركووكهوه؟

له كه كووكرا - له كهركووك را

له كهركووكدا - له كهركووك دا

بريارى كۆر ئه وهيه تهواو كهركهكان بلكين.

بهشى زۆرى نوسهران (له كهركووكه وه و له كهركوكرا) بهيه كه وه دهنوسن بهلام (له كهركووك دا) چيا دهكه وه.

هر بريارىك بدرى دواى ليكولينه وه و سرنجدانى قوول تا نهو رادهيه بهلاى كه مه وه قناعت به خواهنه كانيان بينى باستره له بريارى سه رپيى.. هر چه ند خوم نه نامى نهو كۆرهم پيشنيارى كردوه (له) نهلكى و تهواو كهركهكانى بلكين، خوم پى ناگيرى له وهدا كه بليهم دو جوړه ريفتار له گهل دو كه رتى يهك شت كارىكه پرسهك (علامه استفهام) ي به سه ره وهيه.

نه مرازى (به) نهو يش له هه ندى رووه وهك (له) وايه، وا ده بى تهواو كه رى به دوا دا ديت، ده لئى (به پيوه.. به مال و مندا له وه..).

به نيسبت (له) و (به) قسه دريژه ي پترى هيه هه نديكى نيزافه ي سه ر نه وه نده ي دهكه بين تا نيسا گوترا:

(له) وا ده بى دهكرى به (لى) واش ده بى دهكرى ته (تى) و ده بى ته پيشگرى (كار- فعل) و به پى پيشنيارى كۆر به كاروه دهلكينرى، ده لئى (به ردېكم تى گرت، رهخنه م لى گرت- كه به نه سل به ردېكم له نيشانه گرت، رهخنه م له ماموستا گرت) بووه و (له) يه كه كراوته (تى، لى)، به نيسبت (به) دهگوترى (قسم به دارا گوت- قسم پى گوت).

ده بينى دو نه مرازى (به، له) كه ده چنه سه ر كار يا راناوى لكاو يا خود كه ده بنه كه رتى چاوگ وهك (تيگرتن، ليگرتن، پيكرتن، پيكرتن) دهگوترين و دهلكين به دوا خويانه وه له نووسيندا. دهوچا كه نيمه بريار بدهين (له، به) بو خويان نهلكين ده بى نه وه مان له بيرى كاتيك كه ده بنه (لى، تى، پى) دهلكين، سه ره راي نه وه كه هه موو تهواو كهركهكانيشيان هر دهلكين (هه موو تهواو كهركهكان به پى پيشنيارى كۆر دهلكين، هه موو نوو سه رانيس تهواو كه رى (وه) دهلكين له فهرزى تهواو كه رى «دا، را» ش نهلكين). من نامه وى له خومه وه لكان و نهلكانيان ته رجيع بكم، خوم نه گه ر ته رجيع يش بكم چ كارىكى به دم نه كردوه، هر نه م مبهسته نيشكاله كه به روونى و به تهواوى بخريته به رچاوان.

گرفتى نووسين و نه نووسينى (ى) يکى زياد له حالى وه صف و ئيزافى نه و شانەى
 کۆتايبيان (ى) ى دريژ و تيزه (وهک تروزي، سې، پياوهتى) يا بهدوا کارى رابردودا
 که به نهسل کۆتاييپهکهى (ى) تيزى دريژى و بخريته پال کهسى سېپه مى تاکه وه
 (وهک نووسى، دزى) به دريژى له گوتارهکهى خۆمدا لى دواوم، نه و گوتارهى له ژير
 ناوئيشانى (بهکارهينانى-ى له ريزمانى کوردى) له يهکهم گوڤارى کۆردا بلاو
 کرايه وه، لزووم نابينم ليره دا تى هه لچمه وه.. ناخو بنووسرى (تروزي ناسک يا خود
 تروزي ى ناسک- نهخول نووسى يا خود نهخول نووسى).. وهک نه م باسه هه موو
 باسه کانى تريش که له گوڤارى کۆردا بلاو کراوه ته وه له بارى (رينوس) هوه پيوست
 نييه ليره دا دووباره بکريته وه به نووسين، ئيمکان ههيه وتوويزيان له سه ر بکرى و
 لايه نى په سند و نا په سنديان بخريته بهر سرنج ليگرتن و ليگدانه وه.. هه موو نه و
 گرفتانه ش که له گوڤاره که يا ليره دا باسيان نه کراوه ده شى باس بکرين و به پى
 بيروباوه رى خاوه ن رايان پيشنيارى مناسبان بو دانرى.

کۆوارى پهرومرده و زانست، ژماره ۶ سالى ۱۹۷۳، ۳

رەواندەنەو دەو دەخە

لە ژمارە ٧٦) ی (پۆشنبیری نوێ) ی ئەیلوولی ١٩٧٩ گوتارەکی د. ئاوپرەحمانی حاجی مەرف بەناوێشانى (با ریزی لیکۆلینەو دەو زانستی بگرین) گەلیک بپروای ئەوتۆی تیدا هەن کە نووسەرەن و خاوەن رایان بخەن سەر لیکدانەو دەو لیکۆلینەو دەو ئەندیشەش. لێرەدا مەن بەپێی بۆچوونی خۆم و لە روانگەى پروناککردنەو دەو دەو خالی ئەو گوتارە سووبەخشە دەدەمە بەر لێدوان، ئەوەندەى بشتوانم پێرەو نامۆزگارێیەکی نووسەر دەکەم لەو دەو کە دەبێ لیکۆلینەو بەپێیازی راست و رەوانی زانستکارانەدا بپروات، هەر نەبێ بايیى ئەوەندەى کە دڵگەرمی و عاتیفەى تیدا بەکار نەیت.

خالی یەکەم ئەوەیە کە لە لاپەرە (١١) ی گۆتارە کە لەبارەى وشەى (انعدام) ی عەرەبییەو هاتوو کە گۆیا کاتى خۆى کۆنە ئەنجوومەنى کۆنە کۆری زانیاری کورد بەهەلە وشەى (نەمان) ی بۆ پیشنیار کردوو.

وشەى (انعدام) ئەو دەگەیەنێ کە نەبوون بەسەر بوونەوهرێکدا بێت ئیتر مادى بێ ئەو بوونەوهرە یا مەعنەوى، وەک کە دەگوترێ (انعدام الوزن) دیارە (وزن) لەسەر زەوى هەیه و هەبوو بەلام لە دوورایی هیندە کیلۆمەترە (انعدام) دەکات کە ئەمە پاتەوپات (نەمان) دەگەیەنێ.

ئەوێ ئاشکرایە لە (فقه اللغة) ئەوەیە کە فیل لێى زیاد کرا پتر بەرەو تەنکیدى (پروودان) دەروات و لە ئیحتیمالی واتای (مطلق) دوورتر دەکەوێتەو فیلعی (انعدام) یش کە (مطاوع) ی فیلعی (عدم) هەرنگەر خۆ بەدەست ئەو واتا مۆتلەقەو دەدات کە لە وشەى (عدم) وەرەگێریت، دیارە لە کوردیشدا (نەمان) پتر خەزمە لەگەڵ پروودان هەرچەند فیلەکش لێى زیاد نەکراو، بۆیە نەمان پتر دیت بۆ (انعدام) وەک کە (نەبوون) بۆ (عدم) دەست دەدات. وشەى (نەبوونی) ش هەر ئەو واتایە (فقر، عوز) ی هەیه کە د. ئاوپرەحمان بۆى چوو، وشەکش لە پێى راستە دەستووراتى وشەسازییەو پەیدا نەبوو بەلکو داپشتنیکى رەمەکییە کە هاتوو (ی) ی نەمرازی ئەبستراکتی خستۆتە پال (نەبوون) هەو کە ئەویش هەر ئەبستراکتە. ئەم داپشتنە ریزپەرە (شان)

ناشی ببیته بنه‌مای ده‌ستووری زاراو‌دسازی، ئه‌گینا سه‌ر وش‌ئی وه‌کو (نه‌خویندنی، نه‌چوونی، نه‌بیستنی ..) ده‌هاته‌ناو ئاخاوتن و نووسینی کوردی و زمانه‌که‌ی ده‌شێواند. وش‌ئی ریزه‌پر له‌ کوردی و غه‌یری کوردیدا زاوژی ناکات، ئه‌گه‌ر بکات زوڵ ده‌هینیت.

له‌باره‌ی (نه‌بوونی)یه‌وه‌ نه‌ک ئه‌وه‌نده و به‌س، بگه‌ر جارێ هۆی هه‌ره‌گه‌وره‌ی ده‌ستنه‌دانی له‌ بری (انعدام) ماوه‌ پوون بکریته‌وه‌:

وش‌ئی (نه‌بوونی) له‌ فیعلی (بوون) به‌واتای (وجود)ه‌وه‌ نه‌هاته‌وه‌ به‌ل‌کو له‌ (هه‌بوون)ی به‌واتای (تمک)ه‌وه‌ وه‌رگه‌راوه‌ (هه‌بوون) به‌واتای (تمک) چونکه‌ تیپه‌ره‌ له‌گه‌رداندا خۆی له‌ (هه‌بوون)ی به‌واتای (وجود) جودا ده‌کاته‌وه‌، راناوی تیپه‌ریش له‌گه‌ل خۆیدا ده‌هینیت. له‌ پێشه‌وه‌ لیسته‌ی گه‌ردانی (هه‌بوونی)ی به‌واتای (وجود) ده‌نووسم:

من هه‌بووم	من هه‌م
تۆ هه‌بوویت	تۆ هه‌یت
ئه‌و هه‌بوو	ئه‌و هه‌یه
ئێمه‌ هه‌بووین	ئێمه‌ هه‌ین
ئێوه‌ هه‌بوون	ئێوه‌ هه‌ن
ئه‌وان هه‌بوون	ئه‌وان هه‌ن

ئنجای لیسته‌ی (هه‌بوون)ه‌که‌ی (تمک):

من هه‌مبوو	من هه‌مه‌، هه‌یه‌تم
تۆ هه‌تبوو	تۆ هه‌ته‌، هه‌یه‌تت
ئه‌و هه‌یبوو	ئه‌و - هه‌یه‌تی

ئێمه‌ هه‌مانه‌، هه‌یه‌تمان ئێمه‌ هه‌مانبوو
ئێوه‌ هه‌تانه‌، هه‌یه‌تتان ئێوه‌ هه‌تانبوو

ئهم پێژه‌یه‌ی (هه‌مه‌، هه‌یه‌تم ..)ی (تمک) کێشه‌ی زۆر به‌دوادا دیت به‌نموونه‌ که ده‌لێت (هه‌یه‌تم) مه‌به‌ستت کاتێ ئیستا که‌یه‌ که‌چی پێژه‌که‌ی وه‌ک (خواردوو هه‌تم، کردوو هه‌تم)ه‌ که‌ جوړیکه‌ له‌ رابردوو. دیسان (هه‌مبوو، هه‌تانبوو ..) که‌ له‌ پێژه‌ی

رَابردووو جودا بۆ نهوه له رَیژدی رابردووی تیپه‌ری عاده‌تی که ده‌لی (خواردبوومان، کردبوومان..) هەر بۆیه‌یه ئه‌وه‌ی تازه کوردی فێر ده‌بی ده‌لی (هه‌بوومان ..). ئنجا موزاریعی (هه‌بوون) یش به‌هه‌ردوو واتا کێشه هه‌لده‌گرێ که دیت رَیژهی موزاریعی (بوون) ی ساده و مرده‌گرێ: من هه‌م، من ده‌بم له موزاریعی (هه‌یه، هه‌یه‌تم) دا کێشه‌که گه‌وره‌تر ده‌بی که دیت و رَیژهی (انتقالی پێچه‌وانه) و مرده‌گرێ. (من هه‌مه، هه‌یه‌تم، من ده‌می) نهم (ئینتیقالی پێچه‌وانه) یه له کتێبوڵکه‌ی (چهند حه‌شارگه ..) دا بۆ یه‌که‌م جار باس کراوه، به‌لام زۆر پێویستی به‌شهرح و روونکردنه‌وه هه‌یه، ئێره‌ش جێگه‌ی نییه.

وا ده‌زانم که‌رتی (هه) له وشه‌ی (هه‌بوون) ی به‌واتای (تملك) خزمی (avoir) ی فره‌نسی و (have) ی ئینگلیزییه، به‌و پێیه‌ ره‌نگه‌ له کۆندا (هه‌ف بوون) بوویت. به‌واتای (وجود) یش له (هست) ی فارسی و (est) ی فره‌نسی و (is) ی ئینگلیزییه‌وه نزیکه. له‌هه‌جه هه‌یه له کوردیدا له جیاتیی (هه‌یه) ده‌لی (هه‌سه).

به‌هه‌مه‌حال (نه‌بوونی) له بنه‌ره‌ندا (نه‌هه‌بوونی) بووه و لینی سواوه، ئیستاش ده‌گوتری (هه‌بوونی و نه‌بوونی - کابرا بابایه‌کی هه‌بووه ..).

له‌هه‌وه ده‌رده‌که‌وی که به‌هێچ کلۆجیک ناشی (هه‌بوونی) بۆ لای (وجود) به‌ریته‌وه، نهم رِواله‌ته چاوغه‌له‌تینه‌ی له‌یه‌که‌چوونی دوو وشه‌که‌ش ناشی ته‌له‌زگه به‌بیرمان بکات و لاتریزه‌مان پێی به‌هستی بۆ ده‌ره‌وه‌ی راسه‌ رِیگه‌ی زمانناسی و زاراوه‌سازی.

خالی دووهم ئه‌وه‌یه که له لاپه‌ره (١٤) ی گو‌قاره‌که‌دا و رانویژراوه که (ن) ی چاوگ به‌کو‌تاییی فیعلی وه‌ک (کردن، رستن) ده‌و نانووسیت، گۆیا کورته بزوی‌نکی ورد دیته نێوان کو‌تاییی فیعله‌کان و نیشانه‌ی چاوگه‌که‌یانه‌وه به‌لام له رِینووسی کوردی که به‌پیتی عه‌ره‌بی ده‌نووسری بزوی‌نه‌که‌ وینه‌ی بۆ دانه‌ندراوه ئیتر زمانناسان هه‌له‌ی تیدا ده‌که‌ن، یانی ئه‌گه‌ر کوردی به‌پیتی لاتینی بنووسری نیشانه بۆ بزوی‌نه‌که به‌کار دیت و هه‌له‌ی تیدا نا‌کری.

با له پێشه‌وه ئه‌وه بلێم، نووسینی لاتینیش وا ده‌بی سه‌ر له نووسه‌ر و لیکۆله‌ره‌وه‌ی کورد ده‌شپۆینیت وه‌ک که دیت و له بری (ئا، ئۆ، ئی ..) ته‌نها یه‌ک پیت ده‌نووسیت که‌چی هه‌ریه‌که‌یان بریتییه له دوو ده‌نگی سه‌ربه‌خۆی ته‌واو و چ فه‌رقیک نییه له نێوان (دا، دۆ، دی) و (ئا، ئۆ، ئی) له رووی ژماره‌ی ده‌نگه‌کانیان‌وه، نووسینی لاتینی که

بایه‌خی به‌دهنگی (همزه) نه‌داوه و له‌وه‌شدا سه‌هوویکی زلی کردووه، کی‌شه‌ی بۆ نیمه‌ش ناوه‌ته‌وه که به‌شیک‌ی به‌رچاوی لیکۆل‌ه‌ره‌وه‌ی کورد به‌شوین هه‌نگاوی ئەم سه‌هووه‌دا ده‌رۆن و ده‌مه‌ته‌قه له‌سه‌ر بایه‌خی ده‌نگی (همزه) هه‌ل‌ده‌ستین و دانه‌نانی نیشانه بۆ هه‌مزه له نووسینی کوردیدا به‌راست ده‌زانن که‌چی ده‌نگیک‌ی زنده‌ر سه‌ن و کۆنی زمانه‌که‌مانه، هه‌ر نه‌وه‌نده هه‌یه له ئاخاوتنی ئیستا‌که‌ماندا هه‌مزه له ناو توێژی وشه‌دا نه‌ماوه و به‌زۆری له به‌راییی وشه‌وه دیت، ته‌نها له پێژه‌ی موزاربع و ئه‌مه‌ر نه‌بی وه‌ک: ده‌ناخوئی، ده‌نه‌نجئی - بناخووه، به‌نگیوه، ده‌ته‌زموم .. له کوردیدا ده‌نگی لامی قه‌له‌ویش له به‌راییی وشه‌وه نایه‌ت که‌س‌یش نالی با نیشانه‌ی بۆ دانه‌ندریت. ده‌نگی (ه)ش به‌ده‌مگه‌من له ناو توێژی وشه‌دا (ده‌بیستری) [نه‌وم، نه‌و ..].

ره‌نگه له ئاخاوتنی ئیستا‌ماندا هه‌رگیز نه‌چیته‌ کۆتایی وشه‌وه. مه‌شهورترین وشه‌ی کۆنمان (دناک) هه‌مزه‌ی له هه‌ناودا هه‌یه .. نووسینی لاتینی که نیشانه‌ی بۆ ئەو ده‌نگه‌ کز و بی هێزه‌ی نیوان فیعل و (ن)ی چاوگ داناوه سه‌ره‌له‌نووی وای کردووه بایه‌خه‌کی له‌پاده‌به‌ده‌ر به‌وه ده‌نگه‌ بدری، ره‌نگ بوو نه‌گه‌ر نووسینی لاتینی لینی بیده‌نگ بایه‌ ئه‌ویش وه‌ک (همزه) پشتگوئی خرابایه. هه‌ر چۆنیک بی ئەم ده‌مه‌ته‌قه‌یه له‌سه‌ر (تاوانی پینووس) مه‌به‌ستی ئیهره‌کانه‌ نییه، ئه‌وه‌ی من به‌چاوی خۆمه‌وه گرتووه لێ‌رده‌دا شتیک‌ی دیکه‌یه: نایا ئەو ده‌نگه‌ کزه‌ی که له نیوان (ت، ن) و (د، ن)ی دوو فیعلی (به‌ستن، کردن) دایه ئه‌ویش وه‌ک ده‌نگه‌کانی دیکه‌ی فیعله‌کان (ب، ه، س، ت، ک، ر، د) به‌شیک‌ی بنجی و پیکه‌ینه‌ری وشه‌یه یاخود شتیک‌ی دیکه‌یه؟ هه‌ل‌به‌ت هه‌موو که‌س هه‌ست به‌وه ده‌نگه‌ کزه‌ ده‌کات له‌و شوینه و له‌ گه‌لێک شوینی تریشدا، که‌واته‌ بابه‌تی لیکۆل‌ینه‌وه له‌ بوون و نه‌بوونی دیارده‌که‌ نییه به‌لکو (ماهیه‌)ی دیارده‌که‌یه: پرسیارمان لێ‌رده‌دا (نایا هه‌یه؟) نییه به‌لکو (نایا چییه؟) به‌.

به‌نیازی خۆ روونکردنه‌وه و گوتار کورتکردنه‌وه وشه‌ی نمونان که به‌پیتی لاتینی بنووسم له‌ بری ئەو بزۆینه بی هێزه (ای بی نوخته‌ داده‌نیم، بۆ کورته بزۆینی ی) - که‌سه‌ری عه‌ره‌بی)ش پیتی (ای نوخته‌دار داده‌نیم، له‌ جیاتی کورته بزۆینی فه‌ت‌ه‌ش (e) ده‌نووسم بۆ (ی)ی درێژیش، له‌ هه‌ر کوێه‌ک بیت (y) ده‌نووسم، له‌ جیاتی (کورته بزۆینی بی هێز)یش ته‌نها وشه‌ی (بی هێز) به‌کار ده‌هینم، هه‌ر جاره‌ش به‌پنی پنیو‌ست بره‌گی و شان له‌یه‌ک‌دی جودا ده‌که‌مه‌وه تا‌کو ده‌وری ئەو بی هێزه له‌ پیکه‌ینانی بره‌گه و که‌رتکردنی وشه‌ ئاشکراتر بیت.

له چاوگی (رستن، کردن) دا نه‌گهر بلّیین نهو بئی هیزه‌ی پیش (ن) ی چاوگه‌کان به‌شیک‌ی پیکه‌ینه‌ری وشه‌کانه نایا ده‌بئی به (ن) ی چاوگی بده‌ین یا به‌قه‌دی فیعله‌که؟ دیاره نهو بئی هیزه هی قه‌دی فیعل نییه چونکه له چاوگی تینه‌په‌ردا به‌لادانی (ن) ی چاوگ قه‌دی فیعله‌که ده‌مینیت‌هوه بئی نه‌وه‌ی هیچی بئی هیژ و به‌هیزی به‌دواوه بیت وهک:

مردن mir-din mird

رو‌یشتن ro-yisht ro-yish-tin

نموونه‌ی تیپه‌رم نه‌هیتا چونکه به‌لادانی نوونی چاوگ راناوی فاعیل دیت و مه‌سه‌له‌که پروون نابیت‌هوه.

که‌واته ده‌مینیت‌هوه (ن) ی چاوگ بئی هیزه‌که‌ی له قه‌به‌ل بکه‌ین. ساغکردنه‌وه‌ی نه‌م لایمه نه‌ختیک پشوو دریژی ده‌وی.

(ن) ی چاوگ هر له‌دوای (د، ت) وه‌نایه‌ت، به‌دوای (ا، و، ی) شدا دیت وهک (فرموون، زانین، کیلان).

لیزه‌شدا ئاشکرایه، هاتنی نهو بئی هیزه له‌دوای بزوینه‌کانی (و، ی، ا) موسته‌حیله چونکه بزوین هر گۆنسانتی به‌دوادا دیت، بئی هیزه‌که‌ش گۆنسانت نییه. که‌واته دهرکه‌وتنی نهو بئی هیزه له‌چاوگاندا هر له‌چاوگی دالی و تی بی مومکینه. ئیستا قه‌دی فیعل ده‌دینه‌وه راناوی لکاوی که‌سی یه‌که‌می کۆ ده‌لّیین: (کردمان، kir-di-man) ده‌بینین هه‌مان بئی هیژ له‌به‌راییی راناوه‌که‌شدا هات، وهک که له‌پیش (ن) ی چاوگدا هات، ئیتر هه‌مان پرسیار هه‌ل‌ده‌ستی له‌وه‌دا نایا نهو بئی هیزه به‌شیک‌ی راناوه‌که‌یه؟ خو زانیمان ناشی به‌شیک‌ی فیعله‌که‌ بیت؟ یه‌کلاردنی پرسیاره له‌ناست راناودا کاریک‌ی ئاسانه چونکه ده‌توانین جیگۆرکی به‌راناو بکه‌ین و بزانی بئی هیزه‌که چی لی به‌سه‌ر دیت.

با بینین پیشگری (هه‌ل) بخه‌ینه سه‌ر فیعله‌که بو نه‌وه‌ی راناوه‌که‌ی لی بستینی: ده‌لّین (هه‌لمان کرد، hel-man kird) لیزه‌دا هیج به‌هیز و بئی هیژ له‌به‌راییی راناوه‌که دهرنه‌وت، که‌واته بئی هیزه‌که به‌شیک‌ی نه‌ویش نییه نه‌دی چیه؟

راستی مه‌سه‌له‌که نه‌وه‌یه که نه‌م بئی هیزه پیداو‌یستیکی فۆنه‌تیک‌ی ناچاریه که له هه‌ندی وشه‌دا دیته‌ دوای یهک له ده‌نگه‌کانی وشه‌که بو نه‌وه‌ی بتوانری ته‌له‌فوزی پی

بکری، که پئویستیش نه‌ما بی هیزه‌که له خوود دهره‌وێته‌وه. ئێمه دیتمان له فیعلی (kir-) di-man دا بی هیزه‌که هاته دوا فیعلی و بوو به‌به‌شی یه‌ك له بره‌گه‌کانی، به‌لام له‌گه‌ل پێشگری (هه‌ل) نه‌وه ناچاری و پئویستییه نه‌ما چونکه به‌پێی داخوازیی ده‌نگسازیی کوردی وشه‌ی وه‌ك (هه‌ل) له به‌راییی وشاندا پئویستی به‌و بی هیزه‌ لکینه‌ره نییه به‌لام که تاکه یه‌ك ده‌نگی به‌دوا دا هات پئویسته‌که په‌یدا ده‌بی. تۆ سه‌یری وشه‌ی (به‌د) هه‌رچه‌ند وه‌ك فیعلی (کرد) به (د) کۆتاییی دیت [چونکه له کێشی (هه‌ل) ده‌ پئویستی به‌و بی هیزه‌ نییه له به‌راییی راناوه‌که‌دا وه‌ك که ده‌لێی (به‌د‌مان کرد bed-man kird) به‌لام که هاتی یه‌ك تاکه ده‌نگت به‌دوا (هه‌ل، به‌د) دا هی‌نا ناچاریت به‌و بی هیزه‌ لکینه‌ره له یه‌ک‌دی‌ان ئاشنا بکه‌یت وه‌ك:

هه‌لم گرت he-lim girt

به‌دم کرد be-dim kird

ته‌نانه‌ت حوکه‌می نه‌و ده‌ستووره‌ی ده‌نگسازیه‌ی وای کردووه به‌شیک‌ی وشه‌ی (هه‌ل، به‌د) له‌گه‌ل راناوه‌که‌دا بینه‌ بره‌گه‌ و له به‌شی سه‌ره‌تای وشه‌کان جودا ببنه‌وه.

یه‌ك له ده‌ستووره هه‌ره به‌رچاوه‌کانی فۆنه‌تیک‌ی کوردی نه‌وه‌یه که ته‌گه‌ر بزوین به‌دوا نه‌و ده‌نگه‌دا هات که بی هیزه‌که‌ی له پێشدا‌یه بی هیزه‌که‌ تێ ده‌چیت وه‌ك له‌م نم‌و‌نانه‌دا ده‌رده‌که‌وێت:

وشه‌ی (گه‌نم، ge-nim) به‌ناچاری نه‌و بی هیزه‌ی تێدا هاتووه تا مومکین بی (م)ه‌که به‌دوا (ن)ه‌که‌دا بێت، به‌لام که هاتی بزوینت خسته‌ دوا‌ی (م)ه‌که نه‌و بی هیزه‌ ده‌ره‌وێته‌وه وه‌ك که ده‌لێی:

گه‌نمه‌که gen-meke

هه‌روه‌ها وشه‌ی (کرم) یش که بوو به (کرمان) بی هیزه‌که‌ی پاش (ر)ه‌که تێ ده‌چیت.

ki-rim

kir-man

هه‌رچه‌ند ئێمه ناتوانین جیگۆرک‌ی به (ن) ی چاوگ بکه‌ین به‌لام ده‌توانین وه‌ك کارێکی به‌دیه‌ی چی له راناوه‌کان و وشه‌کانی دیکه به‌دیاری دا، بۆ (ن) ی چاوگی بکه‌ین به‌ده‌ستوور چونکه نه‌ویش ده‌نگیکه وه‌ك نه‌وان.

به لām له گهل ئه وه شدا که جيگۆرکي بۆ (ن) ی چاوگ مومکين نييه، دد توانين بيخهينه
 بهر دهستووری هاتنی بزوين بۆ دوايه وه چونکه، خوا و تالع، پاشگر ههيه نهم کاره مان
 بۆ بکات:

دوو فيعلی (بهستن، کردن) که پاشگری (هوه) يان به دوا داهات باری ئه و بى
 هيزه يان شلوق دهبی چونکه ئه وسا ده توانی تینی به بهیت و بلینیت:

best-newe

kird-newe

وهك ههست دهكيت تيبردنی بى هيزه كه له (بهستنه وه) دا خوشتره، كه ئه مهش هه
 بریاری خزمایه تیى نیوان دهنگه كانی كوردییه، خو ئه گهر (ن) دهكه به دوا (و) ی
 كونسنانندا هاتبایه تیبردنی ئه و بى هيزه ده بوو به کاریكى ناچارى وهك له م
 نمونه یه دا ده دیتري:

وشه ی (كهون، ke-win) كه بى هيزه كه ی تیدا له تهركیبی خواره ودا به ته واوی
 دهیدۆرینیت:

kew-ne zam فيعلی (فروشتن) له هه ندی بهكاره یناندا ده بیته (فروتن) هه وهك
 كروشتن ده بیته (كروتن - له شیخری مسته فا به گی كوردیدا هاتووه) جا ئه گهر
 بزوينیان بخه یته كۆتاییه وه تیبردنی بى هيزه كه له (فروتن، كروتن) دا له بارتره تا
 (فروشتن، كروتن) دیاره هه سكردنیش به م راستییه كاری سه لیقه یه fi-rot-ne-ke

ki-rot-ne-ke وشه ی (تووتن) كه ئه ویش وهك (رستن) دهنگی (ت) دهكهی كه وتۆته
 پێش (ن) دهكیه وه و ئه و بى هيزه شیان له نیواندايه، بینه بزوينی دهیی و سهیری بکه
 چون بى هيزه كه ی ده ره ویته وه:

too-tin

toot-ne-kem من له نووسینی لیره به پێشه وهی خۆمدا ناوی ئه و بى هيزه م ناوه
 (قورسکردن - قورسایى) چونکه نه بزوينی درێژه و نه كورته [واته نه ئه لفه و نه واو نه
 بى و نه كه سره و نه فه ته و نه بۆر] نه ده شته وى بزوين له و شویندا به كار به نینیت:
 ناچاریه کی ده ربینى دهنگی بى بزوينه له حاله تی تایبه تیدا ئه م قورسکردنه له گهل
 خۆیدا ده هینى و هه ركه ناچاریه كهش نه ما قورساییه كه تی ده چى، وهك ئه وهی
 پاسه وانی شه وانه ی خانوو له گهل گزنگی خۆر بۆی ده ره چیت و هه رگیز به به شیکى

خانووکه حساب ناکرئ، یاخود ساردی و گهرمی ناو و ههوا بهشیکی پیکهینهریان
نین وهك كه ئوكسجین بهشکیانه.

ئهم دیاردهیهی قورسکردنی دهنگ و تیبردنی له زمانی کوردیدا تا بلایی بهکیشهیه
بهلام کورد ههستی پی ناکات چونکه بهسلیقهی زگمک دهزانی له کوئ دهنگهکان
قورس بکات و چۆنیاں رهها بکات کهچی بیگومان غهیری کورد زهمهتی تیدا
دهکیشیت و دهنگه ههستی بر نهکات. له گوتاریکی خۆمدا (فۆنهتیک چیمان بۆ بکا؟)
که له بهشی یهکهمی بهرگی سییهمی (گوڤاری کوڤی زانیاری کورد- ۱۹۷۵) دا بلآو
کرایهوه مایلهو بهدریژی ئهم دیاردهیهم باس کردوو. لهو نووسینهدا روونم کردۆتهوه
که دهنگهکانی زماي کوردی له ږووی گونجان و حهز له یهکدی کردنهوه چوار پلهیان
ههیه، وا لێردها بهکورتی باسیان دهکهمهوه:

پلهی یهکهم: گونجانی تهواو. لهم پلهیهدا دهنگهکان که بهدوا یهکدیدا دین
قورسکردن ههئاگرن وهك که (د) بهدوا (ر) دا دیت وهیا (ت) دهکویتته پاش (س) و هی
تیش:

gu-ling, deng, shest, mast, merd, kurd, rend, mend, khurt, kert, khu-
-risht, gesht

پلهی دووهم: گونجان. لێردها دهشی قورسکردن ههبیته و دهشی نهبیته وهك
دهنگهکانی (ر، گ) (ن، ک):

be-rig, berg

de-nik, denk

بهرگ

دهنگ

پلهی سییهم: نهگونجان. بریتییه لهوهی که پڤۆسته قورسایي بخریته سهه دهنگی
پیشهوه وهك:

he-le-din

che-shin

پلهی چوارهم: دژایهتی ئهویش نههاتنی دهنگیکه بهدوا دهنگیکی دیکه مهگهه بزۆینی
ناشکرایان له نیواندا بیته وهك (ر، ل) و (ل، ر) بهههردوو شیوهی لاواز و قهلهویانهوه

و (ق، كـ، ق) و (س، ز، س-ش، ز...) [تہنہا وشہی «مسز» م بہ بیردا دیت کہ
«س» تییدا ہاتوڑہ پِیش «ژ»ی خزمی «ش»]

زمانه‌وان و دهنگناسی کوردی له‌سه‌ریه‌تی ئەم بە‌دییه‌ییانه به‌هه‌ند هه‌لب‌گه‌ری وه‌ک که دیت ده‌ستوو‌ره ناسراوه‌کانی رێزمان و فۆنه‌تیک ته‌زبه‌ر ده‌کات و ده‌یان‌لێته‌وه، هه‌یچ له بایه‌خی ئەم دیارده‌ گرنگه‌ش که‌م نابێته‌وه به‌وه‌دا که جاری بیری لێکۆله‌ره‌وه‌ی کوردی بۆ نه‌چوو ه‌ ئینجا که ئیمه‌ بێین ئەم ده‌ستوو‌رانه و ده‌ستوو‌ره‌کانی دیکه‌ی (ده‌نگ)ی کوردی به‌سه‌ر پێکهاتنی چاوگی وه‌ک (رێستن، کردن) دا به‌ئێنین و یه‌که‌ک له ده‌ستوو‌ره‌کانی وشه‌سازی شی به‌هینه پال ده‌بینین له‌به‌ر سێ هۆی زۆربنجی رێگه‌ نییه بۆ ته‌بیردنی ئەو قورسا‌یییه‌ی سه‌ر (ت، د) ی پێش (ن) ی چاوگ:

يەكەم: (ن) ى چاۋگ لە لاوہ دیتە كۆتايىيى وشەكان، بەپيى ئەودى كە لە كوردیشدا دەنگى لاوہكى بەعادت داخوازی قورسكردن لە دەنگى پيش خويەوہ دەكات، ناچارين دەبى ئەو (ت، د) قورس بكەين، ئەم دەستوورەش ھىندە بەھيزە خوي زال دەكات بەسەر دەستوورى (پلەي گونجانى تەواو)دا. بەنمونە وشەي كەس بدە بەكەسى دووھمى تاك، كە (ت)ە، دەبينى پيويستە قورساىي بەخيتە سەر (س)ەكە ھەرچەند دەنگى (س) لە پيش (ت)دا قورساىي قبوول ناكات: ke-sit وەك كە لە رستەي (من كەسم نەديتو، تو كەست ديتو؟)دا ھەست بەقورسكردن دەكيت لەو (س)ەي پيش (ت)دا بەلام كە ھاتى (ت)ەكەت بزاون خيرا قورساىيەكە ھەلەدەستى وەك: kes-tan (كەستان چۆتە شار؟)

ئەم دەستورە بۇ خۇي بەسە بۇ ئەۋە (ن)ى چاۋگ بەھۇي ئەۋ قورسكردنە لە دەنگى بېش خۇي دابېرېت، بەلام دوو دەستورى دىكەش پالېشتىي لى دەكەن كە دەبنە ھۇي دوۋەم و سېيەم:

دووم: (ن) ی چاوگ بو خوی له پلهی نهگونجاندایه لهگهڵ هەردوو دەنگی (ت، د). گونجانی (ن، د) لهو حالەتەدا دەبی که (ن) هکه له پێشوه بیت لێرەدا (د) هکه له پێشوهیه، هەروەها بەنێسبەت (ت، ن) یشەوه. گونجانی (س، ت) و (ن، گ) و (ر، ت) یش هەمووی هەر وەهایه، که جێگه ی دەنگەکانت گۆری گونجانیان نامی نی. بەو پێیه ئەگەر (ن) ی چاوگ له لاوهش نههاتبايه و بهشێکی بێکهنهري ئەسلی وشهکه بایه هەر داخوازی ئەو بی هێزه ی دهکرد بو دەنگی پێش خوی.

سییه: ئەو دەنگانەی لە فێعی کوردیدا دەکەوێتە پێش (ت، د) ی کۆتاییی فێعەکانەو هەموویان لە پلەی گونجانی تەواوێتە (ت، د) دا. دەنگی (د) ی چاوی تەنها دوو دەنگی (ر، ن) لە پێشەوە دێت وەک:

کردن، بردن، خواردن - ستاندن، کەندن، خوێندن .. هتد. دەنگی (ت) ی چاوی گونجانی (ر، س، ش، ف، و) لە پێشەوە دێت وەک (گرتن، بەستن، مشتێ، گۆشتێ، کەوتن - مەبەست «و» ی کۆنسانتە). دەنگەکانی (س، ش، ر) گونجانیان لەگەڵیدا تەواوێ. دوو دەنگی (و، ف) ییش وەک تەواو وەهان [شەرحی ئەمە لێرەدا جێی نابێتەو بەهەمەحال گونجانیان لەگەڵ «ت» دا زۆر بەهێزترە لە گونجانی (ن) لەگەڵیدا]. ئنجا کە حال وەها بێ، ئەو (ن)ە چاویگێیە کە لە لاو و بۆشە بێت و لەگەڵ کۆتاییی وشەکەش نەگونجێت چونێ دەتوانی گونجانی تەواوی پێش خۆی هەڵوەشێت؟ بەسەرچ گرتن لە (وشەی کوردی) دەرەکەوێ ئەم دیاردەیە گونجان و نەگونجانی (دەنگەکانی کوردی) لەگەڵ یەکیددا هەروەک کاری کردووە سەر نەبوونی وشەی وەک (کارل، میلرۆز..). دێخی زۆریشی بوو بەسەر شیوە و شێکی گەلیک لە وشەکانی کوردی، بەنموونە وشەی (پلنگ، pi-ling بێلند bi-lind هەرگیز نەدەشیا (pil-nig, bil-nig) بن چونکە خزمایەتی و گونجانی نیوان (ن، گ) و (ن، د) ی نادات قورسایییەکی بچیتە سەر (ن)ەکە، کەچی وشەی (فەرەتک، fir-tik) ئەو شیوەیە وەرگرتووێ (پلنگ، بێلند) وەریان نەگرت چونکە دەنگی (ر) لە پێش (ت) دا قورساییی هەڵناگرێ لەبەر ئەمە پێت ناگرێ بۆی (fi-ritk) وشەکانی (فەرشتە (fi-rish-te) کەرستە، (ke-ris-te) ش ناشی بکریتە (ker-si-te fir-shi-te) چونکە گونجانی نیوان دەنگەکانی (ش، ت-س، ت) ناھێلی لەو شوێنەدا قورساییی بچیتە سەر (ش، س). لە وشەی (بەرشت، bi-risht) دا سەرپرای ئەوەی کە (ش، ت) لە لاو هاتووێ بۆ وشەکە، گونجانیشیان لەگەڵ یەکیددا تەواوێ کە ناھێلی بەقورسکردن لە یەکدی دا، بێنجا (ر، ش) ییش لە پلەی نەگونجاندان .. کەواتە ئەم وشەیە هەر دەبێ ئەم شێکە هەبێ.

بەپراستی ئەم دیاردەیە لە کوردیدا کاریکی وەهای کردووێ کە لە هەندێ زما نی دیکەدا نەیکردووێ. لە عەرەبیدا هەر بەجاری هیچ بایەخێک بەو قورسکردنە نەراوێ ناشکری پێی بدری، چونکە سەرلەبەری داڕشتن و (صرف) و دەنگسازی عەرەبی لەسەر تی نەخوێندووی ئەو قورسکردنە هەڵستاوێ، تەنانەت لە عەرەبیدا کورتە بزوینی (فتحة، ضمة، کسرة) ش بایەخی دەنگەکانی دیکەیان نییە چونکە، بەتایبەتی لە فێعەدا،

ئەو كورته بزوينانه له (تصريف و اشتقاق) دا دین و دەرۆن و تى دەچن و دەگۆرین وەك (قتل، قتل، قاتل، استقتل، يقتل، مقاتلة) ئەوەى ناگۆرئ و تى ناچئ ھەر دەنگە كۆنسانتەكانى (ق، ت، ل) دە بزوينە درژەكانیش بەقەدەر كۆنسانت ھەمیشەى و نەگۆراو نین بۆیە پێیان گوتوون (حروف العله) لە وشەى وەك (علم) كە چاوە ئەو قورسایىیەى سەر (ل) ەكە نرخى نىیە چونكە وشەكە دەبئ ھەرەكەى بدریتى یا بەفەتە یا بەكەسە یا بە (ضمه) ھەرکە ھەرەكەشى دراى قورسایىیەكە نامینئ.

ئاخێوەرى ەھرب لە ولاتیکەو ە بۆ ولاتیک، ماملەتگۆرئ لەگەل ئەو قورسکردنەدا دەکەن. میسراییەکان، بەپێچەوانەى عێراقییەکان، لە ھەدبەدەر دژى قورسکردن، بەنموونە لە وشەى (قلب «ئەلب»، شمس) دا ھیچ قورسایى ناخەنە سەر (ل، م) و ەیاخود دین ناوی (جیمس بۆند) دەکەن (جیمسى بۆند) تاكو (م) ی (جیمس) لەم قورسکردنە رەھا بکەن، كەچى عێراقى دەلێن (دەرروب، گەلووب) لە جیاتى (قلب، درب) تەنانت لە قسەکردندا (ر) ی پێش (د) یش قورس دەکەن، بەپێچەوانەى کورد، وەك كە دەلێن (لَیْلِیۃُ الْفَرْدِ «لەیلە الفەرد» fe-rid) (فرید الاطرش) چونکە بەئەسل میسرى نییە لە گۆرانى (احلى ھمسە) دا دەنگى (ش) لە وشەى (اشجان) وەھا قورس دەکات بەدریژایی ئەلفیکى تەواو لە (ج) ەكەى دادەبڕئ، ھەر ھۆى ئوتۆیش بوو وای کرد جاریکیان ەبەدولوەھاب بلئ (فەرید ناتوانئ خۆى لە شامیەتى رزگار بکات). لە کوردەواریشدا ماملەت گۆرئ لە شوینیکەو ە بۆ شوینیکى دیکە لەگەل دەنگەکاندا دەکړئ. لە بەرى بادینان ھەندئ وشە ھەن بەسکونى تەواو دەست پئ دەکەن، واتە بئ قورسکردن، كە ئەمە لە سۆران و باباندا مومکین نییە. دەورو بەرى ھەولێر پتر ھەز لە قورسکردن دەکەن تا ولاتى کۆیە و سلیمانى و رانیە و سابلاخ، تەنانت ئەسلە ھەولێرى وشەیکى وەك (چى) دەکەن بە (چ) ی قورسکراو.

لە ئینگلیزیدا ئەم قورسکردنە بایەخى پئ نەدراو ە نووسینیشیایدا دەرناکەوئ ھەرچەند بەپیتى لاتینیش دەنووسن، بەنموونە وشەى (film) ئەگەر بەپیتى ئەو داخوازییە بنووسریت كە بۆ (پستن، کردن) کراو ەبئ (fi-lim) بنووسریت، بەلام دیارە لزووم نییە بەو قورسکردنە چونکە كە گوتت (filming) قورسایىیەكە ھەلدەستئ، خو ناشکړئ یەك وشە بەدوو جۆر بنووسریت نەخۆ ھەرچى رینووسى ھەیه دەشوئیت. سەیریکى رینووسى ئینگلیزى بکەیت دەبینى لەویدا ئەو بئ ھیزە لە وشەى وەك (rspar row, drill, try, snow, clean) یشدا دەرناکەوئ ھەرچەند ھەموو دەنگەکانى

پیشه وهشیان که وتوونه ته پِیش کۆنسانانت، خو دیاریشه دهنگی سه رهتای وشه، که بزوینی ناشکرای به دوا دهات، به ناچاری قورس دهکری. هیچ وشه یه کی ئینگیزی نییه لهم جوړه بیته و نیشانه ی قورسکردنی تیدا بنووسریت.

له فارسیدا کیشه ی قورسکردنی دهنگی پِیش (ن)یش چاوگ به ودها ههستاوه که فتهحه ی خراوه ته سه ری وهک: دهفتهن، که ردهن، ئامووختهن .. ته نانه ته ئه م فتهحه یه له وشه ی ئیزافه کراو بو هه ندی راناویش هه ر به کار دیت وهک: دهسته ته، نامه ش، پده رهم .. جا ئه گه ر بشلئین له کوردیدا قورساییه که پاشماوه یه کی ئه م بزوینه یه هه ر دادمان نادات چونکه هه رکه بزوین نه ما ده ستووره کانی دهنگساز ی وشه سازی خویان ده سه پینن چ له م کیشه یه دا بیته و چ له شتیکی دیکه ی سه ر به ئاخاوتندا بی.

ئه م باسه گه لیک ی به به ره وه یه، هه م له ته رکیبی ناوه کی وشه و رسته کوردی و هه م له رووی لیکۆلینه وه ی به راوردی نیوان زمانانه وه، به تایبه تی چونکه هه ر دهنگیک له دهنگه کانی کوردی وهک ئه وه ی له زاری کورده وه دیته ده ری، نهک له زاری یه کیکی دیکه، خاسیه تی خوی هه یه و به پیتی ئه و خاسیه ته ش حوکمی تایبه تی له وشه سازی و دهنگساز ی کوردی دهکات.

له کۆتاییی ئه م گوته ره ناته واوه دا ده لیم: قورسکردنی کۆنسانتی پِیش (ن)ی چاوگ به شتیکی بنجیبی وشه نییه، نه ه ی فیعل و نه ه ی (ن)ه که، ناچاریه کی فونه تیکی ده یخاته کۆتاییی فیعله کانه وه وهک که ده یخاته شوینی دیکه له هه زاران وشه ی کوردیدا، هه رکه ناچاریه که ش نه ما قورساییه که یا ده شی هه لستی له بهر ئه مه پیویست نییه له جیگه ی وهک (رستن، کردن) دا نیشانه ی بو دابندری چونکه نه له واندا و نه له شوینی دیکه دا به رده وام نییه و نه مانی به سه ردا دیت، خو جایه زیش نییه نیشانه بو دهنگی نه بووی دابندری. هه ر چۆنیک بی ده بی له نه مانیدا نیشانه که ی لابدری نه خو ئاخاوتنی کوردی دوا ی به ینیک گۆرانیکی گه وره ی نا په وای به سه ردا دیت چونکه له م سه رده مه دا (زمان) به دائیمی ده خویندریته وه ئیتر چۆنی بنووسیت وه های لی دیت به تایبه تی چونکه له سه دی نه وه د و پینجی مندا لان ده چنه مه کته ب و (نووسین) ده خوینن و ده لینه وه، مامۆستاکانیشیان هه ر ۱۰-۱۵ سالیک ده توانن له گوته نه وه دا هه له ی ناو نووسینه که راست بکه نه وه، ورده ورده مامۆستا و قوتابی ده نووسن و ده لین se-ri-man, si-pi-lim.

bes-ti-ne-we

بەستەنەو، سېلم، سەرمان .. تەكا و ئامۇزگارى: ئەگەر خوينەرىك بەبىرىدا ھات
 رەخنە بگرى لوانەى گوتوومن، وەك ئەوۋى لە وشەى (برىندار، بەدكار، بەرچنە، بەرگر
 ..) دا دوا پىتى (برىن، بەد، بەر ..) قورس نەكران ھەرچەند لە لاوۋش (.. دار، كار، چنە،
 گر ..) پىيانەو نووساون باخىرايى نەكا لە برىاردان لەسەر ھەلەبوونى ئەو
 دەستوورانەى دەنگسازى و وەشەسازى كە لەم گوتارەدا باسيان كراوۋ چونكە باوۋەرم
 ھەيە بەشى زۆرى رەخنەكان وەرامى رىكوپىنكىيان ھەبىت، بەداخەوۋ ئەم گوتارە بەشى
 ئەوۋى نەكرەكە بەشى زۆرى تىببىنى و بىروراكانى خۆشم بگرىتەو.

پۇشنىرى نوئ، ژمارە ۸۰، ۱۹۸۰

له گه‌ل ده‌نگسازیی کوردیدا

له ژماره‌ی ٩١ ی سالی ١٩٨٢ ی (پۆشنبیری نوێ) دا برای لێهاتوو و دلسۆزی زمانی کوردی د. ئاوپه‌حمانی حاجی مارف به‌گوتار له ژێر سه‌ره‌ناوی (پیداچوونه‌وه...) دا چه‌ند په‌خنه‌یه‌کی له هه‌ندێ بیروپرای من ده‌رباره‌ی یه‌ك دوو باریکه‌پێی سه‌ر به‌فۆنه‌تیک و پینووس که له شه‌قامه‌پێی زمانی کوردی ده‌که‌نه‌وه گرتبوو، هیندیکی دیکه‌شی به‌پێی به‌لینی خۆی هینشتبووه‌ بو گوتاریکی دیکه‌ی. به‌ر له‌وه‌ی چاوه‌چاوی گوتاره‌که‌ی دیکه‌ی بم وام به‌په‌سه‌ند زانی هه‌ر له ئیستاه‌وه‌ ده‌ست به‌رم بو شیکردنه‌وه‌ و گرفت په‌واندنه‌وه‌ی ئه‌و خالانه‌ی که نووسه‌ری به‌ریز به‌لای قه‌ناعه‌تی خۆیدا شکاندبوونی‌ه‌وه‌ چونکه ده‌شی ئه‌و سه‌رسووکیه‌ و ده‌ست و قه‌لهم په‌هاییه‌ی ئیستا که له خۆمیدا شک ده‌بم له ماوه‌دا ونی بکه‌م و لایه‌نی خۆپروونکردنه‌وه‌ و بیروپا ده‌ربهرینم لێ وه‌ته‌نگ بیت. ئه‌وه‌ی راستیش بێ چه‌ندیکی بلێی به‌ده‌ست ئه‌م نووسینه‌مه‌وه‌ ناڕاچه‌تم چونکه مخابه‌نه‌ دوو که‌سی هینده‌ی د. ئاوپه‌حمان و من له یه‌کدی نزیک پروبه‌پرووی یه‌کدی بن له‌و باسانه‌دا که ده‌بوو به‌گفتوگۆ و له یه‌کدی حالیبوون تییاندا بگه‌نه‌ رایه‌ك که هه‌ردوولا لێی رازی بن وه‌یا هه‌ر نه‌بی په‌راویزی جودایی بیروپا له نیوانیاندا تا راده‌ی لوان و ئیمکان وێك بیته‌وه‌. په‌نگه‌ هۆی ئه‌و لێك ترازانه‌مان ئه‌وه‌ بێ که د. ئاوپه‌حمان خویندنی زمانی له‌سه‌ر ده‌ستی پروفیسۆر و به‌پێی به‌رنامه‌ و هه‌لومه‌رجی سه‌لمیندراوه‌وه‌ ته‌واو کردبێ منیش له‌ پێگه‌ی لیکدانه‌وه‌یه‌کی خود به‌سه‌ره‌وه‌ بێ رابه‌ر به‌ره‌و ناو توێژه‌کانی زمانیکه‌وه‌ چوو بیتم که هه‌ر به‌قه‌ده‌ر ده‌نگدانه‌وه‌ی وشه‌ و ده‌سته‌واژه‌ و پرسته‌کانی له‌ هۆش و ده‌رووندا سه‌رده‌ری له ده‌ستووره‌کانی بکه‌م، که له‌ویدا د. ئاوپه‌حمانیش وه‌ك من خاوه‌ن پشکه‌ هه‌رچه‌ند ده‌شی ده‌ستووری ده‌قگرتووی ناو به‌رنامه‌ پروپۆتیکی ئه‌و پشکه‌ له‌ مروف گل ده‌نه‌وه‌ بو بریاره‌ یه‌كجاره‌کیانی خۆی وه‌یا، له‌ باریکی دیکه‌دا، به‌شیکێ ئه‌و هه‌لانه‌ی که گه‌شتی بێ رابه‌ر به‌مروفتی وه‌کو منی ده‌کات به‌پۆشناییی ئه‌و ده‌ستوورانه‌ ساغ بکریته‌وه‌.

له‌ پێشه‌کییه‌کانی گوتاره‌که‌دا یه‌ك دوو خالی سه‌ره‌تاییی فۆنه‌تیکی سه‌ر به‌پینووس له‌وه‌وه‌ نه‌ختیک به‌هه‌له‌ به‌ر حیساب ده‌کرین که هاتوون بپینینی من وه‌یا غه‌یری منیان

له بهلگهكانى دابريوه و بهسهووى پروتيان له قهلم داوه وهك كه له ستوونى يهكه مى لاپره (۱۲) دهخوينتهوه (....) چونكه ناشكرايه (ن)ى چاوگى هيچ كاتيك دهنگى كونسنانتى ناكهويته پيشهوه وروالهتى نووسينى كوردى بهئلفوبينى عهرمبى و نهبوونى وينهى (أ) تييدا، بووته هوئى نهوهى ههئدى له نووسهران ههلهى تييدا بكهئ). ئهم نيشاندانه وهها رادهنوئينى كه نهوانهى قورسكردى دهنگى پيش نوونى چاوگ بهبزوين دانانين ههستى پئى ناكهن ههر له بهرئهوهى كه له پينووسى كورديدا نيگار بو ئهم قورسكردنه دانهندراوه. بهلام خوا و راستان، له دواتردا بو منى تى دههينتهوه كه دهلى (... ههرچى ماموستا مهسعووده بهقورسكردى دادهئ).

من له نووسينى ليژه بهپيشهوه مدام بهولاي نوونى چاوگهوه بو راستييهكى گهليك و نتر له نوونى چاوگ، كه زور بهرچاوه، رويشتووم كه له ليكدانهوه و سهرنج زاگرتندا دياردهيهكى ديكهئ (چاوگى)م دوزيهوه لهوهدا كه ديتم ئهو دوو كونسنانتهئ (د، ت) دهكهونه بهرايى نوونى چاوگ، نهوانيش بهفهرمى فونهتيكى زمانى كوردى چهئد كونسنانتيكى دياركراو دههيننه پيش خويان. ههرچى (د)ه يا دهنگى (ن) يا دهنگى (ر) پيش خوى دهيهخيته وهك: (برزاندين، چاندين، كردن، مردن...) لهوه بهولاولوه هيچ كونسنانتيكى ديكه قبول ناكات. دهنگى (ت)ش ههر بهحوكمى سروشتى دهنگهكان (س، ش، ر، ف، -، و) له پيشهوهئ دئن.. هوئى دياردهكهش دهگهريتهوه بو فهرمى ئهو گونجان و نهگونجانهئ دهنگهكانى كوردى كه چهئد جارئك باسم كردووه و ساغم كردوتهوه كه گونجاني (ن، د-ر، د) لهوانهيه ري نادات قورسكردن بخريته سهري دوو دهنگى (ن، ر) له بهرايى (د)، ريش نادا قورسايى بخريته سهري (س، ش، ر) له بهرايى (ت)دا ههرچى دهنگى (ف) كه متر لهوان گونجاوه بهلام نهوئيش له دهنگهكانى ديكه پتر ههز به (ت) دهكات، واش دهزانم كه بهشيكي كورد ئهم دهنگى له بهرايى (ت)ى چاوگدا گوپوه به (د) ههر له بهر پتر گونجاني (د)هكهيه لهگهل (ت)دا. نموونهكانى خوارهوه قسهكان پروون دهكهنهوه:

بهستن، رستن

كوشتن، مشت

گرتن،

كهفتن، خهفتن (كهوتن، خهوتن)...

به لام دهبي بَلَيين دهنګى (ن) يش له گهل (ت) دا گونجاوه که چي له پيش (ت) ي
چاوه وده نايه. کاتي خوۍ بو ټوه چوو بووم کهوا رهنګه زيده گونجاني (ن) له گهل
(د) دا وهاي کردي به ته وای بو خوۍ بدرتيه وه.

ټهم راپيش له دوو ږووه وده پتر خوۍ له قه ناعت نزيک ده کاته وه

يه کيان ټوه يه که گونجاني (ن) و (د) وهاي کر دووه له سلیماني منګه و (غنه) يه که
له نيوانياندا پيدا بي که (د) ه که بکات به (ګ) و بگوتري (د) به بنگ، مهنگ، ټه فهنګي..
دووه ميان ټوه يه به شيکي ناخي وده دوروبه ري مهرګه و باشووري رانيه هه موو
(د) هکاني پيش نووني چاوګ ده کهن به (ت) و ده لين (کرتن، مرتن، برتن - له بري
کردن، مردن، بردن) که چي (د) ي پاش (ن) وه خوۍ ده هيلنه وه و ده لين (چاندن،
ستاندن...).

تا سالي ۱۹۷۵ يش ټهم ديار ديه هي نه ديتن نه بوو، له وه به ولاره به هوۍ
پيدابووني گوۍ بناواني (دوکان) و ژير ناوبووني به شيکي زوري ناوايي ټو
ناوچه يه خه لقه که بلاوه يان لي کردو له نيسته جيبووني دواتر دا تيکه له به ناخي وده ري
جوړجوړي زاره کاني کوردي بوون، منيش لهو ساله وه پيوه ندي هاتوچوم بهو ناوه وه
که م بووه که ټيتر نه توانم گوييستي ناخاوتنيان بېم، بايي ټوه ي بيروږاي لي
هه لينجري.

دواتر يش گوتاره که له به رهو کوټايي ستووني سيهمي لاپره (۱۳) و ستووني
يه که م و دووه مي لاپره (۱۴) دا که نه ختيک دورې (دهنگ، پيت، فونيم) هه لديت
يارمه تي ټو خوینده واران ده دات که به ته وای له باسي فونولوجي و رينووس
نابه لدن به لام که ده لي (فونيم... به ته نيا خوۍ خاوه ني مانا و واتا نييه) ليره دا
ږوونکر دنه وه يک هه لده گري:

فونيم، دهنګي لغوي - ټه لفي، له ناو تويزي وشده به ته نها واتا نابه خشيت وه که
ټوه ي سي دهنګي (د، ا، ر) له وشي (دار) دا هيچيان خوۍ له خویدا واتاي نييه به لام
که بريارمان دا دهنګي (م) وه يا (ت) وه يا (ي) فونيمه چارمان ناچاره ده بي بلين له
(برات) دا ټهم (ت) ه واتاي هه يه چونکه راناوه و ده لاله تي (تو) ده به خشيت. له (برام) دا
دهنګي (م) يش که فونيمه واتاي (من) ده به خشيت ... (براي)...

نه ختيکي ديکهش ماوه له باره ي واتاداري و نه داري فونيمه وه بدوين: زمانزاناني

عەرەبى بەر لە ۱۰۰۰ سالى پتر، لە (فقه اللغة) بۆ ئەو چوون كە ھەر فۆنيمە (لە تەعبیری ئەواندا «حرف») لە وشەدا دەلالەتێكى ھەيە، ئەم باسەش لە ژێر سەرناوی (الأشتقاق الكبار) لای كۆلراوەتەو، یا ھەر نەبى من لە ژێر ئەم سەرناوەدا خويندوو مەتەو. لەم مەیدانەدا (أبن جنى و أبوعلى الفارسی) بەتایبەتى یەكەمیان، كە وازنام قوتابى دووھمیشیان بوو، دەستى بالای ھەبوو... بەھەمە حال ئەوانیش نالین ھەر حەرفە مەعنای مەفھومى ھەيە، تەنھا ئەوەندە دەلێن كە ھىماى بەرھە راگەیاندى واتا ھەيە... لێرەدا ئەگەر سەرپرەوى و درشتیەك لە نووسینەكەدا ھەبێت بە بەخشینی خوینەرى دەدەمەو چونكە دەمێكە ئەو باسانەم بەسەردا تێپەریوێش نییە بگەرێمەو بۆ سەرچاوەكانیان، گوتنیشیان بى زەرەرە، مەگەر كەم و كەسرییەكى تێیاندا بێت لەسەر من حیساب بكرى و بەزەرەرى خۆم تەواو بێت.

بەر لەو ھى بێمە سەر خۆ روونکردنەو لەبارەى ئەو نوختە نىگایانەى تێیاندا یەكدى ناگرینەو، تێبىنەى گشتى ھەيە چاكە بگوترى:

ئیمە، نووسەرانی كورد، بە زۆرى (Phonology – فۆنۆلۆجى) و (Phonetic – فۆنەتیک) تیکەل دەكەین و باسى ناو یەكێكان بۆ ئەوى دیکەیان رادەگوزین. بەلای منەو ھەرچەند وا باشە باسەكانى یەك بابەت لەو بابەتەدا لای بکۆلرێتەو، وەیا ھەر نەبى كە پەرییەو بۆ ناو بابەتێكى دیکە ئەنگوستیكى بۆ رابکێشێ، ديسانەو بەمەرجێكى ھەلە و بەھەلەبردن لە بەیندا نەبى كەس لەو راگوێستنە و تیکەلکردنە زەرەر ناکات.

من ھىچ رەخنەى كەم نییە لەو ھەدا لە ناو توێژى (جیوگرافی)دا راستیەكى گرنكى (دیموگرافی) بخوینمەو. بە نمونە، لێكۆلینەو لە سروشتى دەنگى ھەمزە خۆى لە خۆیدا سەر بە فۆنۆلۆجی، بەلام دۆزینەو ھەمزە لە ناخاوتنى كوردیدا سەر بە فۆنەتیکى كوردییە، كەچى ھىچ بەرھەستیم نییە لەو ھەدا كە نووسەرێك بێت و لە دەمى دەرختنى سروشتى دەنگەكەدا باباداتەو سەر ھەمزەى كوردى و رایەكى رابەرى تیدا دەرپرێت. ئیمە ھەرچەند كە دەبى رێكۆپێكى بەرنامەى زانستى لە توێژینەو ھەدا رەچا و بکەین، نابى وەتەنگ بێن لەو ھەدا كە سەرەتاییمان لەو تەرزە باسانەدا سنوورى دوو دراوسێ ھیندە بى سنوورى وەك فۆنۆلۆجى و فۆنەتیکمان پى بەزینى. ئەو ھەدا راستیش بى فۆنۆلۆجى لەو ھەدا بایەخ پەیدا دەكات كە بێتە چرای

مەلەبەندى فۇنەتيك، دەنا بۇ خۇي بە تەنھا و دوور لە فۇنەتيكى زمان و ئاخاوتنى سەرزاران لەو تىپەر ناکات که نارايشتى نەزۇكى رۇشنبىرى بىت بە تايىبەتى لە ئاست زمانى کوردیدا که پىويستى بەناوکلکردنى ريزى وشەکانى و لەراندەوہى داوى تەعبىرەکانى ھەيە نەك بە تىوہرامانى لەسەر بەرزايىيى زمانناسىيەوہ بە دووربىنى فۇنۇلۇجى. لەگەل ھەموو رىزىکم بۇ ئەو بەرزايى و ئەو دووربىنەدا.

بەتەما نىم لەم گوتارەدا وردورد شوين ھەنگاوى نووسىنەكەى د. ئاوپرەحمان ھەلگرمەوہ و پىيەپى رەخنە و بىروراکانى جوابەجىيى لەگەلدا بەكم چونكە ئەم كارە لە رادەبەدەر درىژخايىنە. لە تىكرای نووسىنەكەيەوہ چەند خالىكى بنجى دەكەمە روانگەى سەرەتاکە بەملا و ئەولای باسەكاندا، لەوہشدا بەناچارى ليكدانەوہى ئەوتۆ دەخەمەوہ بەر سەرنجى خوینەر کہ لە نووسىنى دىكەمدا پىياندا تى پەريوہتم، بەلام بەدەم کوتانەوہى كۆنە خەرمانى وشەكارىيەوہ گۆل و دانەى نەكوتراو و دىتراویش رەگەل پى گىرەى ئەمجارەيان دەكەويت.

خالى يەكەم ئەوہيە لەبارەى (كسرة مختلصة)وہ بگوتري، ئەو كەسەرەيەى فۇنۇلۇجىستەكان بە بزوينى دادەنيں و منيش بەقورسكردن:

ئەم ديارەديە لە ئاخاوتندا شتيك نىيە ھەستى سەرنجدەرى بەسەردا بكشيت و تىي ھەلنەئەنگويت، تەنانت ھيئد زەق و بەپۆزە زمانزانانى عەرەب بەر لە ۱۰۰۰ سال پتر ناوى (كسرة مختلصة)يان لى ناوہ، بە پىتۆلىش لە بارەيەوہ دواون ھەر بەپى سروشتى زمانەكەشيان لە نووسىندا نىگارايان بۇ دانەناوہ وەك کہ بۇ كورتە بزوينەكانيان داناوہ چونكە ئەم (كسرة)يە لە عەرەبيدا تەنھا لە دەنگى پيش دەنگى كۆتايىي وشەدا دەردەكەوى كە ھاتيت و بى (اعراب) وەستاندت، وشەى عەرەبىش لە رستەدا بى (اعراب) نابى. بە نموونە رستەى (ھذا بكر) دەبى (رەكەى كۆتايىي (بكر) تەنوينى بدريتى كە دەكاتە (ضمە و نون) و دەگوتري (ھذا بكر، - بەكرون) كە ھاتيت تەنوينەكەت بۇ مەبەستى ئاسانى، تى برد ئەوسا قورسايى وەيا (كسرة مختلصة) دەكەويتە سەر دەنگەكەى (ك) - لەگەل ئەمەشدا رەخنەيەكم ھەيە لەو ناوہى (كسرة مختلصة) بە تايىبەتى كە وەپال دەنگى واو بدريت چونكە ئەم دەنگە خۇي (ضمە)ى درىژە، كە بە كۆنساننتيش دەردەبرى تامى (ضمە)ى ھەر تىدا دەمىنى كە ئىتر دەنگى (كسرة) قبوول ناکات، لە وشەى (دور - دەور)دا قورسايىي سەر (و)كە دەنگى (ضمە)يە نەك (كسرة). ھەر ئەم خەسلەتەى بوونى دەنگى (ضمە) لە (و)دا واى لە

نووسەری کورد کردووە که وشە (وورچ، ووزە...) بە دوو (و) بنووسیت که یەکیکیان واوی کونسنانت و ئەوی دیکەشیان کورتە بزۆینی (ضمە)یە.

رێکەوت وا بوو مامۆستا توفیق وەهبی لە ۱۹۲۹ بە نووسین باسی ئەم دیار دەیهی کردووە، نێگاری بۆ داناوێ دەنا مەلاکانی کورد لەو هتە دەخوینن و دەرس دەلێنەو ئەم (کسرة مختلصة)یان بەسەر زمانەوێ، مامۆستا وەهبیش لەوانەوێ سروشتی کورتە بزۆینی (ی)ی بۆ قەراردادە کرد بە چکە (ی) بەلام لە خویندەوێ تۆیەوێ بۆ ئەوێ چوو که نێگاری بۆ دابنیت. رۆژ ئاوا بێیەکان لە نووسینی ئیستاکەیاندا لە زۆر حال و باردا گوێ نەدەن ئەم (کسره...)یە تا هەموو جارێک نێگاری بۆ دابنیت. بە نمونە که دەنووسن (burn, turn, Worn) نێگار بەدوا پیتی (ا)دا ناووسن هەروەهاش نێگار نایەخەنە دواي ئەو پیتە (ی) که لە سەر هتای وشەوێ بزۆینی ئاشکرا دیت وەك (Crow, Screen, please, bring) و هێ تریش... وەك د. ئاوەرحمان نووسیوە، ئەم دەنگە بارتەقایی بزۆین بێگە لە وشەدا دروست دەکات، بەلام شتێک ماوێ لێرەدا د. ئاوەرحمان نە یگوتوو: دەبوو بشتی وێرایی بێگە دروستکردن ئاوازش پەیدا دەکات لەو دەنگە کەپانەدا که لەگەڵیاندا دیت، لەویشدا هەر بارتەقایی بزۆین کار دەکات بەلام دوو تێبینیی گرنک و گرنکتر هەن نابێ پشنگوێ بخرین چونکە رووناکی دەخەنە سەر سروشتی دیار دەکە:

یەکەم: ئەوێ گەر ئەم دیار دەیه بزۆین بایە و بەرەو کەسەرەش بایە دەبوو لە دەربڕینی کاف و گافی سەر هتای وشە کوردیدا ئەو کلۆرییە پەیدا بکات که بزۆینی کورت و درێژی (ی) پەیدای دەکات. دەبوو کاف (کردن) و گافی (گرتن) کلۆر کرابایانە. جا ئەگەر بگوترێ بزۆینە که هێندە بەهێز نییە ئەو کارە بکات دەلێم منیش لەوێ پتر داوا ناکەم که دیار دەکە باییی بزۆینی کورت کاریگەر نەبێ. کاف و گافی ئەوتویی ناوێندی وشەش هەروەها (شەکر، سەگرە).

تێبینیی گرنکترە که ئەوێ گەر سەرئێجی ورد دەری دەخات ئەم قورسکرە لە هەموو حالدا ئاوازه پەیدا ناکات، هەرچی بزۆینە، کورت و درێژی، هەمیشە ئاوازه دارە. لەگەڵ خۆتدا بێ تەرەفانە وشە (ستاندن) بلیروێ دەبێت ئاوازه بەدوا دەنگی کبی (س)دا نایەت هەرچەند قورسکردنی بەسەرەوێ، بەلێ دەزانم که بتهوێ دەتوانیت ئاوازه پەیدا بکەیت بەلام کاری نانقەست جودایە لەگەڵ فەرمانی فۆنەتیک. لە وشە (شت)دا ئاوازه بەدوا (ش)دا دیت بەلام که گووت (شتهکان) ئاوازه که لە دەنگی (ش)وێ نایەت.

وشی (فت) ئاوازی هیه به لام که گوشت (فتار) ئاوازه که له (ف) دود دهرات بو (تا)،
 دیاره دهنگی (ر) ش هر ئاوازی هیه هر چه ند وهستاویشه چونکه دهنگیکی
 ئاوازه داره.

فونه تیکناس که بوی ئاشکرا بوو ئهم دیاردهیه لهو باراندا ئاوازه پهیدا ناکات دهبی
 بسهلمینی بزوین نییه و شتیکی دیکهیه. به نیسبت دهنگناسی کوردهوه تیپینییهکی
 تاقیکهرهوه هیه که بو غهیری کورد دهست نادات.

دهزانین له زور شیوه ئاخاوتنی کوردیدا که (ل) ی وهستاو کهوته بهرایبی (ت)،
 دهنگهکی (ل) بو خوی دهبیته (ل)، لامی قهلهو، دهنگهکی (ت) ش وهک (ط) ی عهرهیی
 لی دیت، به لام که بزوین کهوته بهینیانهوه وهکو خویان لاواز دهمیننهوه. دهگوتری
 (قهلتاره - قهلطاره، پالتو - پالطو، بالته - بالطه .. هتد).

جا نهگهر ئهم دیاردهیه له تاقیکردنهوهدا بدهینه بهر سهلیقهی دهنگناسمانهوه ناخو
 به چ ئاگامیک دهگهین؟

با بئین وشی (خلت، خلط) که (ل) هکه تییدا بهوهستاوی دهکهویته پیش (ت)،
 ط) هکهوه و به ههموویان یهک برگه، بیکهین به دوو برگه و بلئین (خ-ل-ت) ئایا لامه
 قهلهوهکه لاواز دهبیتهوه یا هر به قهلهوی دهمینیتیهوه؟ ئهوهی من وهک بهدیهیهی
 دهزانم ئهویه که لامهکه به قهلهوی دهمینیتیهوه و به دوا خویدا (ت) هکهش قهلهو دهکات.
 ئایا نهگهر (کسره مختلسه) ی سهر (ل) هکه بزوین بیت ری دهمیننی لامهکه قهلهو
 بکری؟ دهزانم له کوردیدا لامی پیش تی ههمیشه بهوهستاوی و بی قورسکردن دیت
 به لام بو مهبهستی تاقیکردنهوه مانع نییه قورسایی بخهینه سهر (ل) هکه ههروهک
 مانعش نییه به نیازی تاقیکردنهوه بلئین (کق) که دهزانین هرگیز دهنگی (ک) له
 کوردیدا پیش (ق) یش نایهت. بههههه حال ئهم تاقیکردنهوهیه دهدریتهوه به بریاری
 سهلیقهی دهنگناسی، یهکیکیش بیهوی ئه نجامه که ئه نهسهلمینی دهتوانی پی لهسهر
 نهو شته داگری که خوی ئارهزویهتی. لهگهله ئه مهشدا دهبی بلیم نهگهر تاقیکردنهوهکه
 لامه قهلهوهکه ی پاراست، ئسپاتی بزوین نهبوونی (کسره مختلسه) که دهکات، ئهما
 نهگهر قهلهوییه که ههستا ئیسپاتی بزوینبوونی کهسره که ناکات چونکه ئهوسا ری
 هیه بلئین نهو قورسکردنه ههروهک ئاوازی پهیدا کرد، بووه لهمپهریش لهنیوان (ل) و
 (ت) دا، جگه لهوه بهلگهیهکی دیکه هیه له نووسینهکی د. ئاوپه حمان خویهوه

هه‌ده‌ستی هیچ که‌به‌ر له باسه‌که‌دا ناهێڵێته‌وه و بزۆینه‌بوونی ئه‌و دیاردیه به ئیسات ده‌گه‌یه‌نی به مه‌رجێک به‌لگه سه‌لمێن بین.

ئه‌م به‌لگه‌یه له دراوسییه‌تی باسی بزۆینه‌که له‌گه‌ل باسی فۆنیمدا خۆی ده‌سه‌پینی. وابه‌باش ده‌زانی لێ‌ده‌دا به‌ده‌م ساغ‌کردنه‌وه‌ی حال و باری (که‌سه‌ره) وه‌چ‌ه‌ند شیک‌ردنه‌وه‌یه‌کی ڕوون‌ترکه‌ره‌وه‌ش له‌باری فۆنیمه‌وه به‌ئینه‌ ناو نووسینه‌وه، که ئه‌ویش له‌لای خۆیه‌وه به‌ تیک‌رایه‌ی هه‌م یاریده‌ی ئه‌سله باسه‌که ده‌دات و هه‌م پتریش نیگای خۆینه‌ر بۆ بینینی کێشه‌ی فۆنیم فره‌وان ده‌کات.

فۆنۆلۆجیسته‌کان، که د. ئاو‌رپه‌حمان له‌وانه‌وه باسی فۆنیممان بۆ ده‌گێڕێته‌وه ئه‌وه ده‌لێن که له‌ گوتاره‌که‌دا به‌ کورتی نووسراوه، واته (فۆنیم به‌و ده‌نگانه ده‌گوترێ که له‌ زماندا وشه‌ پێک ده‌هێنن و به‌ گۆڕان و نه‌مانیان واتا ده‌گۆزن).

لێ‌ده‌دا ده‌ق ته‌عریفه‌که‌ی د. ئاو‌رپه‌حمانم نووسییه‌وه تا‌کو ئه‌گه‌ر ره‌خنه‌یه‌کم هه‌بوو خۆی بکه‌م به‌شایه‌دی جوداوازیی بیرو‌رای هه‌ردوو‌مان.

که ته‌عریفه‌که‌ی سه‌ره‌وه بکه‌ینه کێشانه‌ی لیک‌دانه‌وه‌مان دوو ئاکامی لێ په‌یدا ده‌بێ له‌گه‌ل هه‌ندی له‌ رایه‌کانی د. ئاو‌رپه‌حماندا رێک ناکه‌ون:

یه‌که‌م: نابێ فۆنیم له‌ ده‌نگ گرنگ‌تر بێ چونکه فۆنیم خۆی ده‌نگه و هه‌رچی بایه‌خ و گرنگیه‌کی هه‌بێت به‌ر ده‌نگیش ده‌که‌وێت، به‌لام بایه‌خی ئه‌و ده‌نگه یاریده‌ده‌رانه‌ی که فۆنیم نین هه‌ر بۆ ده‌نگ ده‌مێنێته‌وه. وه‌ک که ده‌لێن هه‌موو ئاده‌میزادێک گیانه‌به‌ره چی له‌ نرخێ مرۆ‌قایه‌تیدا هه‌یه له‌ جغزی (گیانه‌به‌ر) ده‌رناچی. به‌لێ، راسه‌ بگوترێ ئه‌و ده‌نگانه‌ی فۆنیم گرنگ‌تر له‌و ده‌نگانه‌ی فۆنیم نین.

دووه‌م: به‌دوا ئه‌و ته‌عریفه‌دا باوه‌ر به‌و به‌دهیهیه ده‌که‌ین که هه‌ر ده‌نگێکی (لغوی) له‌ پێکهێنانه‌ی وشه‌دا به‌شدار بێت و به‌ نه‌مان و گۆڕانی واتا بگۆڕیت وه‌یا نه‌مێنیت فۆنیم بێ، به‌و پێیه ده‌بێ ده‌نگی هه‌مزه‌ش فۆنیم بێت چونکه هه‌موو مه‌رجه‌کانی تیدا هاتۆته جێ که‌چی گورج له‌ فونیمی ده‌خ‌ریت... به‌لام با جارێ واز له‌ هه‌مز به‌ئین و له‌گه‌ل فۆنیم خه‌ریک بین:

ته‌عریفه‌که هه‌موو ئه‌و ده‌نگانه‌ی له‌ پێکهێنانه‌ی وشه‌ به‌شدار نین له‌ جغزی (فۆنیم) یان ده‌ر‌داوێت وه‌ک ل‌رفه و فیکه و کۆکه... و هتاد... هه‌روه‌هاش ئه‌و هیز و سستی و به‌رزی و نرمی و توندی و شلکییه‌ی که به‌ پێی داخوازی ده‌رب‌پینی توو‌په‌یی

و ردزماهندي ... و.. ئەو جۆره ههستانه تێكەڵ بە دەنگی وشە و رسته دەبن ئەوانیش فۆنیم نین. ئەوەندەى بزانم دەنگناسان لەبارەى فۆنیمه‌بوونی دەنگ دوابن هەر ئەوەندەى كه د. ئاوپرهمان لە گوتاردەكەیدا باسى كردووه منیش رام گوێسته ئێره‌كانه. بەلام لە خەریك‌بوونی خۆمه‌وه به‌و تەرزه باسانەى هۆش و دل دادەگرن بۆ فۆنیمه‌بوونی هەندى دەنگى دیکه چووم كه وەك دەنگى (لغوي) دەبیسرێن بەلام لەبەر جۆرى دەربرپریان و تێكه‌لنه‌بوونیان لە پێكهێنانى وشە ناشى فۆنیم بن:

زۆربەى دەنگه كپه‌كان به‌بەریانە‌وه ههیه له رتیی بردنه ژووره‌وى هه‌ناسه بۆ ناو دەم و سى، ئەك هەر به هینانه‌دهرى، په‌یدا ببن، هیندێك له‌و دهنگانه‌ش وەك (ف، ث، ه) به‌ناسانى له‌و به‌ره‌واژیه‌وه په‌یدا دەبن، تۆ بینه زمان و لیتوت بۆ دەربرپى دەنگى (ف) ومیا (ث) ناماده بکه و له‌ دهره‌وى زارته‌وه به‌ره‌و ناوه‌وى هه‌وا هه‌لمژه‌ ده‌بیه‌یت ده‌نگى (ف، ث) په‌یدا ده‌بیت، ده‌نگى (ه) له‌وانیش له‌بارتره: هەر نه‌ختێك خۆت هه‌ناسه‌سوار بکه و زارت بکه‌رمه‌وه بۆ هاتوچۆى هه‌ناسه‌ت، ده‌بیه‌یت به‌ درێژایی هه‌ناسه‌سواریت ده‌نگى (ه) به‌ره‌و دهره‌وه و به‌ره‌و ناوه‌وه په‌یدا‌یه. دوور نابینم له‌ كوردیدا وشه‌ى (هه‌ناسه) به‌ئەسل له‌و دیاردە‌وه ساز درایی كه له‌ پێشه‌وه به‌ (هه) ده‌ست پى ده‌كات، ئێنجا ناشازنم كه‌رتە‌كه‌ى دیکه‌ى (.. ناسه) له‌ چیه‌وه هاتووه وه‌یا وشه‌كه به‌دریژبوونه‌وى رۆژگار چه‌ند ده‌نگى لى سواوه.. بەلام له‌گه‌ڵ ئەمه‌شدا ئەو تەرزه ده‌نگانه كه‌ براى ده‌نگى سروشتین هه‌چ كاتیکیان نابنه فۆنیم چونكه ناتوانی ده‌نگى دیکه به‌دوا خۆیدا به‌یڤیت و وشه‌ دروست بکات، جگه له‌وه‌ى كه هەرگیز ناتوانی ئاوازه په‌یدا بکات چونكه ئاوازه له‌پیکى قورگه‌وه به‌ره‌و دهره‌وه دهرده‌چیت هەر بۆیه‌شه ده‌نگى ئاوازه‌دار به‌ره‌و ناوه‌وه په‌یدا نابیت.

جگه له‌م ده‌نگانه ده‌نگى (كسرة مختلصة)ش هەر به‌پى ته‌عریفه‌كه‌ى د. ئاوپرهمان بۆ (فۆنیم) ناشى فۆنیم بیت. ئەمه‌ش به‌لگه‌ى قسه‌كه‌م:

وشه‌كان (shetil, bizin, bezim, golim, genim, kirim, merij) له‌م جێگه‌یه‌دا تاقى ده‌كه‌ینه‌وه. ده‌بینین هه‌موویان (كسرة مختلصة)یان له‌ ده‌نگى پێش كۆتاییاندا هه‌یه، ئنجا با بلیین:

bezmurezim - golme sawar - genmit bird - kirmeke - merjit girt -
shetle gul - bizne merez

له هه‌موو وشه‌كاندا ده‌نگه‌كه‌ی كه‌سره موخته‌له‌سه‌ی بر‌گه‌ی دوو‌دمی وشه‌كان نه‌ما. نه‌گه‌ر فونیم بو‌وايه ده‌بوو واتای وشه‌كان گو‌رانیا‌ن به‌سه‌ردا بی‌ت وه‌یا واتا‌كه‌یا‌ن تی بجیت كه‌چی وه‌كو خو‌یا‌ن ما‌ونه‌ته‌وه. (genim) بو‌و به‌ (genm) هه‌روه‌ها‌ش وشه‌كانی دیکه له هه‌مان شویندا (كسره..) كه‌یا‌ن دو‌راند و واتایا‌ن نه‌دو‌راند. تو‌ بلی به‌را‌نبه‌ر ئه‌م راستیه‌یه‌ پر‌وفی‌سو‌ره زله‌كانی فون‌لو‌جی چی‌مان جواب بده‌نه‌وه؟ هه‌ر‌چی بی‌لین با‌ییی فلسفیه‌ی ناكات چونكه به‌و ته‌عریفه‌ی ئه‌وان بو‌ فونیمیا‌ن دا‌نا‌وه ده‌نگه‌كه فونیم نییه. خو‌ ئه‌وه‌ی راستی بی‌ به‌ر له‌وه‌ی ئه‌م تا‌قی‌كر‌ده‌وه‌ش فونیم‌نه‌بوونی ده‌نگه‌كه به‌ئیسپات بگه‌یه‌نی، هه‌ر چونكه ده‌نگه‌كه پید‌ا‌ویستنی‌کی فونه‌تی‌کییه و له در‌وست‌كر‌دنی وشه‌دا ده‌وری نییه نابی‌ به‌فونیم دا‌بن‌دری.

په‌نگه بگو‌تر‌ی له‌و تا‌قی‌كر‌ده‌وه‌یه‌دا هه‌ر‌چه‌ند ده‌نگه‌كه‌ی به‌ره‌و كو‌تاییی وشه‌كان تی چوو به‌لام له بر‌گه‌ی دو‌اتردا به‌ده‌ركه‌وته‌وه، له وهرامدا ده‌لین:

١- ئیمه قسه‌مان له‌مان و نه‌مانی فونیمه پیکه‌ینه‌ره‌كانی ئه‌و وشانه‌یه، چ هه‌قی‌کمان به‌سه‌ر ئه‌و ده‌نگانه‌وه نییه كه له وشه‌كانی پیش‌و‌تر هه‌بو‌وبیتن وه‌یا له بر‌گه‌ی دو‌اتر په‌یدا بین.

٢- ئه‌و (كسره‌ مختل‌سه) یه‌ی دو‌اتر له بر‌گه‌یه‌کی دیکه‌دا په‌یدا ده‌بی‌ په‌کی له‌سه‌ر تی‌چوونی (كسره..) ی پیش‌و‌تر نه‌كه‌وته‌وه چونكه خو‌ی ده‌بی‌ته‌وه پید‌ا‌ویستنی‌کی فونه‌تی‌کی بو‌ ئه‌وه‌ی بتوان‌ری وشه وه‌یا كه‌رتی وشه ده‌ری‌برد‌ری.

گو‌تاره‌كه‌ی د. ئاو‌ره‌حمان له‌ مام‌و‌ستا‌كانی فون‌لو‌جیه‌یه‌وه بر‌یار‌یکی یه‌ك‌جاره‌كی‌مان پی‌ را‌ده‌گه‌یه‌نی كه ده‌لین بر‌گه بی‌ بزوین نابی، به‌مه‌شدا (كسره مختل‌سه) له خو‌وه و له په‌نا ئه‌و بر‌یاره‌دا ده‌بی‌ته بزوین، كه بو‌و به‌بزوین یه‌كه‌سه‌ر ده‌شبیه‌ته فونیم. ئه‌م بر‌یاره له مام‌و‌ستا‌كانه‌وه پی‌ ده‌لین (مصادره‌ علی‌ الم‌طلوب - دزینه‌وه‌ی مه‌به‌ست) چونكه به‌ر له‌وه‌ی بزاند‌ری ئایا ئه‌و (كسره..) یه‌ هی‌ز و قورس‌كر‌ده وه‌یا بزوینه له پی‌ ئه‌و بر‌یاره‌وه ده‌بی‌ به‌بزوین. ئیمه ده‌زانین بزوین بر‌گه در‌وست ده‌كات به‌لام هه‌ر چونكه قورس‌كر‌دنیش بر‌گه در‌وست ده‌كات مه‌رج نییه بزوین بی‌ت، به‌تایبه‌تی پاش ئه‌وه‌ی دیت‌مان ئه‌و قورس‌كر‌ده له هه‌ندئ‌ی حا‌لدا نا‌وا‌زه په‌یدا ناكات، ئینجا زانی‌ش‌مان به‌تی‌چوونی واتای وشه نا‌گو‌ریت. هه‌ر‌چو‌نیک بی‌ باب‌زانین بر‌گه له نا‌خاو‌تندا چه‌ند پله‌ی هه‌یه:

۱- بېرگى ھەرە كورت لە كۆنسنانتيك و قورسكردن پەيدا دەبى وەك وشەى (چ)

تۆكە حۆرى وەرە نۆو جەننەتى ديدەم چ دەكەى
لەم دلەى پېر شەرەر و سېنەى سوزاندا

۲- بېرگە ھەيە لە كۆنسنانتيك و كورتە بزوينتيك پيك ديت وەك (دە، تە، مە..)

۳- بېرگە ھەيە لە كۆنسنانتيك و بزوينتيكى دريژ پيك ديت وەك (با، دۆ، سى)...

۴- بېرگى دوو كۆنسنانت و قورسكردن وەك (مز، دې، گل...)

۵- بېرگى دوو كۆنسنانت و بزوينتيك وەك (مەپ، كەس، كوپ)...

۶- بېرگى دوو كۆنسنانت و بزوينتيكى دريژ وەك (مار، تيز، خوش..)

۷- بېرگى سى كۆنسنانت و قورسكردن وەك (بست، مش، مرد، بنج)

۸- بېرگى سى كۆنسنانت و كورتە بزوينتيك وەك (بەست، كورد، بېست..)

۹- بېرگى سى كۆنسنانت و بزوينتيكى دريژ وەك (كارد، ماست، دانگ..)

ئەم بېرگانە پېبەپى دريژ دەبنەوہ لە پلەى يەكەمەوہ تا پلەى نۆيەم، نە لە يەكەم بەولاولە و نە لە نۆيەم بەملاوہوشەى يەك بېرگەى پەيدا نىيە. دەمەتەقەيەك ھەلدەستى لەسەر ئەوہى ئايا لە دەربېرىنى دەنگى وەكو (س، ش، ژ، ز...) دا بى ئەوہى ھىچى دىكەيان بەدوادا بىت بېرگە پەيدا دەبى؟ ئەگەر بېرگە نىيە ئەدى چىيە؟ دەنگى وەكو (د، ك، ت، ب...) دەرنابەردىن ئەگەر قورسكردن يان لەگەلدانەبى چونكە دريژكردنەوہ ھەلناگرن ھەرچى ئەوانى دىكەن دريژكردنەوہ ھەلدەگرن.

بەھەمە حال ئەم وردپۆيىيە لىرەدا لزومى نىيە و دياردەكە بۆ بېنىنى خوینەر بەجى دەھىلەم و دەچمەوہ سەر پچەى باسەكە بەلاى باوہرى خۆمەوہ، كە لە تاقىكردنەوہشدا باوہرەكەم پتەوتر دەبى، بېرگى يەكەم (دەنگىك و قورسكردن) بزوينى حەقيقى تىدا نىيە بەلكو جورىك لە ھىز پىدان وەيا قورسكردن تىدايە كە پىداويستى ناچارى بۆ ناو وشە وەيا ناو تويزى رستەى دىنيت، ھەر ئەم ھۆيەشە وا دەكات (كسرة مختلصة) بەفونىم حىساب نەكرى چونكە بەشىكى بنجى و سەربەخۆ و بەردەوامى وشە نىيە و بەتپچوونى واتا ناگۆرى و نادۆرى، ھەرچى بزوينە بەشىكى بنجىيە لە وشەدا. ھەرچەند كورتە بزوينەكانى (ضمة، كسرة، فتحة) لە پووى نرخى دەنگەوہ ناچنە پىزى كۆنسنانت و بزوينە دريژەكان چونكە وجوودى سەربەخۆيان نىيە و لە دوا

کۆنسنانت نه‌بی دهرناکه‌ون، به‌لام ده‌وریان له پێکه‌یانی وشه و پرسته‌دا وه‌ک ده‌وری دهنگه‌ ته‌واوه‌کانه بنجی و به‌رده‌وامه، ته‌نانه‌ت که‌متر له کۆنسنانته‌کان سوانیان به‌سه‌ردا دیت. به‌نموونه‌ له وشه‌ی (به‌ستری‌ری) دا دهنگی (س) ده‌سویت و وشه‌که ده‌بیته (به‌تری‌ری) وه‌یا (ت) هه‌که ده‌سویت و ده‌بیته (به‌سری‌ری) به‌لام کورته بزوینی (فتحه) به‌دوا (ب) هه‌که‌دا هه‌ر ده‌مینێ. کاتێک که وشه‌که ته‌رکیبی گۆ‌را و بوو به‌ (پتری‌ری) دهنگه‌که‌ی (فتحه) تی ده‌چی له‌گه‌ل تی‌چوونی خۆ‌یدا (ب) هه‌که‌شی کرد به‌ (پ) و (س) هه‌که‌شی تی برد.

کورتہ بزوینی راستینہ پیداویستی دہنگ دہرپرین نییہ کہ به پی داخوازی جینگہ بیت و پروات چونکہ له شیرازہوئی وشہدا به شدارہ و بهردہوامہ، دہوریشی له پرستہ سازی و تیکبہستنی دہستہواژہ و وشہی ثامیتہدا دک دہوری ہموو دہنگہکانی زمانہ چ بزوینی دریز بی و چ کونسنانت، بہنمونہ له وشہسازیدا:

دهست: دهسته

نه(دهست) واتای ههیه، نه(دهست)یش جیی (دهسته) دهگریته وه. هه چچی (کسره مختلسه)یه پیداوستی دهرپرینی دهنگه کانه به پپی مان و نه مانی پیداوسته که. ئه و (کسره..)یه له ئاخوتندا ده میننیتته وه وهیا جیگورکی دهکات وهیا تی دهچیت، له وه هه رگه پری که پتریش له کورته بزویڤ بی وجودی سه ربه خویه. بانه ختیڤ سه رنج له م نموونانه بگرین:

وشەى (سەر) يەك بېرگە، بەلام كە داتە راناوى كەسى يەكەمى تاك وميا دوومى تاك دەبىتە دوو بېرگە (سەرم سەرت). لە خووە ديارە بېرگەى دووم ئەم (كسرة مختلصة) يە پەيداي كرد كە هاتە سەر (رەكە). تۆ بۆلى ئەمە لە كوێو هات؟

وڤك بەدېھىيە ئاشكرايە ھى كۆتايىيى (سەر) نىيە ھەرۈھە ۈك بەدېھىيە ديارە ھى راناولكانىش نىيە. كەۋاتە ديسانەۋە ۈك بەدېھىيە ديارە كە پىداۋىستىكى ئاخاۋتە. لەم حالەتەدا كە تاكە دەنگىڭ لە دەرۋە بۇ كۆتايىيى وشە دىت دەبى بەھۋى قورسكردنەۋە لە يەكدى جودا بىنەۋە ھەرچەند بەپتى داخۋازى دەنگسازى لەۋانەش بى دەنگەكەى كۆتايىيى وشەكە بەسكۈۋنى تەۋاۋمە بەكۋىتە بەرايىيى ئەۋ فۇنىمى لە دەرۋە دىت و پىۋەى دەلكىت. لەم نمۋنەيەى (سەرت)دا دەنگى (ر) لەلايەن فۇنەتىكەۋە بەسكۈۋنى تەۋاۋمە دەكۋىتە بەرايىيى (ت) ۈك كە دەلى (كەرت، مارت) بەلام (ر)كە

قورس کرا له بهر ئه دسټوورهی تازه باسم کرد. ههروه‌هاش که راناوی (ت) هاته دواي (کهس) له ویشدا قورسايی ده‌خړتیه سهر (س) هکه هه‌رچه‌ند (س) له رووی فو‌نه‌تيکی کوردييه‌وه ده‌بی له به‌رايی (س) دا به‌ته‌واوی بو‌ده‌ستی بی قورسکردن (کهس، کهست).

به‌لام که گوتمان (ئمه سه‌رمه، له‌سه‌ر سه‌رته، عه‌شه‌رتیک خزم و کهسته..) له هه‌موو حالدا قورسايی، سهر (ر، س) هه‌لده‌ستی هه‌ر چونکه به‌هوی هاتنی بزوينیک بو‌سهر (م، ت) هکه قورساييه‌که‌ی به‌رايی، شوینی نه‌ما. کورد نالی (سه - رمه Se - rime که - سته Ke - site، سه - رته Se - rite) له‌مه‌شدا دسټووری فو‌نه‌تيک به‌سه رده‌سټووری رسته‌سازیدا زال بو. من و تو‌ش به‌رپرسی ئه‌و جیگورکيیه و له‌ناو‌چوونه نین لی‌شمان داوا نا‌کړی بی قوولبو‌نه‌وه بزانی‌ن بو‌چی حوکمی (ده‌نگ) به‌سه‌ر حوکمی (رسته‌سازی) دا زال ده‌بی به‌لام لی‌مان داوا ده‌کړی دیمه‌نه‌که ببینین و نرخی راستینه‌ی ئه‌و قورسکردنه بزانی‌ن تا‌کو له پي‌ويستبه‌ده‌ر بایه‌خی پی نه‌ده‌ین. زالبوونی ده‌سټوورمه‌کی فو‌نه‌تيک به‌وه‌دا با‌شتر روون ده‌بی‌ته‌وه له جیاتی (کهست) بل‌یین (کهستان) چونکه یه‌کسه‌ر قورساييه‌که هه‌لده‌ستی بی ئه‌وه‌ی هیچ بزوينیکی ده‌ره‌کی به‌دوا راناوه‌که‌دا به‌یینین، هوی‌که‌ش ئه‌وه‌یه که راناوی (تان) خو‌ی بزوينداره.

له‌و نموونه مه‌شووره‌ی (نووستن، مردن) دا که نوونی چاوگ به‌دوا کاردا دیت و که‌سه‌ره مو‌خته‌له‌سه به‌مل ده‌نگی کۆتايی کاره‌که‌دا ده‌برئ، ئایا قورساييه‌که‌هی چییه؟ ده‌زانی‌ن هی کاره‌که نییه چونکه که (ن) ی چاوگت لا‌دا کاریکی ریکوپیکی بی قورسايی ده‌مین‌ته‌وه (نووست، مرد). دیاره‌هی (ن) ی چاوگیش نییه چونکه تا‌که ده‌نگ له خو‌وه قورسايی به‌پیش خو‌یه‌وه نا‌کړی، جگه له‌وه‌ی که له‌و کارانه‌ی کۆتايی‌یان (ا، و، ی) بیت قورساييه‌که و‌جوودی نییه هه‌ر چونکه له‌بنه‌رته‌دا و‌جوودی نییه و به‌دوا بزوينیشدا هه‌بوونی نامومکینه. (سو‌وران، به‌زین، ئه‌زموون...).

بی‌گومان زمانی حالی ئه‌و پرۆفیسۆره زمانناسانه‌ی نرخ به‌و قورسکردنه ده‌ده‌ن ده‌لی هه‌قمان به‌سه‌ر ئه‌و لی‌کدانه‌وه‌یه نییه به‌رانبه‌ر شتیک که هه‌ست به‌هه‌بوونی ده‌که‌ین، چونکه ماده‌م ئه‌و شته هه‌یه ده‌بی له نووسیندا تی بخویندريته‌وه. به‌لام ئه‌وان پرۆفیسۆرانه بایبی سه‌ری ده‌رزی مافی قسه‌ی ئه‌وتويی‌یان نییه، ئه‌ویش له‌به‌ر دوو هوی گرنگ و گرنگتر.

هۆی گرنگ ئهوهیه که هات و لیکدانهوه بهلگهی بهدهستهوهدا نابیی پشتگویی بخری دنا دهبی له ناست سهرابیش بهلگهی ههلوهدشاندنهوهی بپیچینهوه و به ناوی دابنیتین. دهزانین سهراب دیاردهیه و چاو دهیبینیت، بهلام دهزانین ئاو نییه له کهسیش ناسهلمیندری بلی دهبی نرخه ناوی پی بدریت.

هۆی گرنگتر له ههلوهدستی پروفیسورهکان خویانهوه روویهروویان دهبیتهوه: ئهوان ههر له پی لیکدانهوهوه دهیانهوی بهسهمینن دهنگی ههمزه بهخوی و ئاوازه و زهق و زۆپییهوه فونیم نییه و یاریدهدهره و نابیی نیگاری ههبی، ئنجا بو دهبی له ناست ئهوه دیارده زنده کز و بههیز و بی دهوامدا که (کسره مختلصة وهیا قورسکردنه) نابیی بایهخ به لیکدانهوه بدری. خو نیمه ههراي نیوان زۆردار و زۆر لیکراو نابهرینهوه تاكو بهزهیی به بهلگه و بی بهلگه بهلای زۆرلی کراوامندا بشکینیتتهوه. له رینووس و ریزمان و فونهتیک و ئهوان کارانهدا شکانهوهی تۆزهرهوه بهلای خاوهن هیژدا دهبیته.

راستییهکهی، ههلوهدستی ئهوه پروفیسۆرانه له ناست ههمزه و (کسره مختلصة) دا تهشقهلهکردنه به رینووس و به سهرجوملهی لایهنی دهنگ له باسهکانی زماندا و چ مانای شیرنتری تیدا نییه، ئوبالی من و تو و قوتابییهکانیشیان دهچیتتهوه ئهستوی ئهوانهوه که ساهها به گویماندا دهچرینن و چی دهیلین به بهدییهیهمان لهسه دهسهپینن، قوتابیش بیت و بهرهههستی له بیروپایاندا بکات نیوهی عومری له دهست دهچیت.

رهنگه بهلای خوینهروهه منیش له ناست دهنگی ههمزهدا دهستهتالی بهلگه و بنوس بم وه که پروفیسۆرهکان له قسهکانی مندا دهستهتال نیشان دران. کاتیک گهیشتهیه باسی دهنگی ههمزه ئهه لایهنهی دهستپری و دهستهتالی خو بهدهر دهیهخیت. دانانی نیگار بو ئهوه قورسکردنه له رینووسدا بهرهنگاری کیشهیهکمان دهکات بهقهدهر قهلافهتی زمانی کوردی، ئههههش نمونهی کیشهکه:

که وشه (رانک)مان له فهرههنگدا به (ranik) نووسی ئهوسایا دهبی له ههموو حال و باریدا ئهوه نیگارهی (کسره مختلصة) له دوا (ن)هکهوه بیت، یا دهبی له حالی تیچوونیدا نیگارهکهی رهش بکهینهوه:

(١) ئهگهر نیگارهکمان له ههموو حالدا نووسی شیوهی ناخاوتنمان دهبیته ئهسیری رینووسهکه و له کوردیی رههمن دهشۆریت چونکه له رینووسدا قورسکردنیک

به سهر وشهدا دینین که له ئاخاوتندا تی چوو وهک ئه وهی که گوت (رانکه که) نالیت (ranikeke) به لکو ده لیت (rankeke) ههروه هاش له زۆریه هه ره زۆری کوردیدا قورسکردنه که یان به پی جینگ و مه به ست دیته ناو ئاخاوتن وه یا تی ده جیت ئیتر ده بی رسته ی وهک (کر مه که گرژ ده) بخویندریته وه (kirimeke girizhe) چونکه له وشه ی (کر م، گرژ) دا قورسکردن هیه). هه ره ئه مه ش ده بیته ئاکامی ناچار ی به ملدا برینی (کسره مختلسه) چونکه قوتا بخانه کان سه ره بهریان وه های ده نووسن، هه رچی مندالیش هیه به قوتا بخانه دا تی ده پهریت و زمانی کوردی له و ریتووسه وه فیر ده بیت، ماده م نیگاریش بو (کسره مختلسه) داندرا ده بی بخویندریته وه وهک که هه موو نیگاریکی دیکه ده خویندریته وه، ده بی (فکر م په رشه) بخویندریته وه (fikirim perishe)... ئنجا ئه گه ره له وه رامدا پی م بلایته وه ئه م کیشه یه ده دریته وه به سه لیه ی خوینهر که خو ی ده زانی قورساییه که ما وه ته وه یا هه لستاه، منیش پی ت ده لیمه وه که سه لیه به ره وان بی بو چی لی ناگه پری له سه ره تا وه بریاری مان و نه مانی قورساییه که بدات؟ بو چی دوو جاران ئیمتحنانی سه لیه ده که یه ت، جاریکیان به وه دا که ده بی بزانی قورساییه هیه یا نییه، جاریکیشیان بزانی گوئ نه داته ئه و نیگاره ی له نووسیندا بو قورسکردنه که هیه و له ئاخاوتندا تی چوو. چه ند سه یه تۆ رازی نه بیت بنووسری (کر مه که) و بخویندریته وه (کر مه که) و پی له سه ره ئه وه داگری ت که بنووسری (kirimeke) و بخویندریته وه (kirimeke)....

له زمانى كوردیدا بگه‌پێیت ده‌بینیت ئهم هاتن و چوونه‌ى (كسرة.....) به‌قه‌در ده‌ماره‌كانى له‌ش تێكه‌ڵ به‌ شیرازه‌هۆنى زمانه‌كه‌یه و هێنده‌ى كه‌ جیوه‌ش له‌به‌ر به‌نجه‌كانت هه‌ڵدێت ئه‌ویش له ئا‌خا‌وتندا خۆیت لێ ده‌شارێته‌وه.

(۲) ئەگەر نىگارەكەمان لە كاتى ھەبىونى قورسكردنەكەدا نووسى و لە كاتى نەمانيدا رەشمان كردهوھ ئەوسا بەشيكى بەرچاوى وشەى كوردىيى دوو بېرگەيى دوو شىوھ نووسىنى دەبى، لە فەرھەنگىشدا پىويست دەبى بەوھى خوينەر ئاگادار بكرى كە (كسرة) ى فلانە شويىنى وشەكە ھەمىشەيى نىيە، ئەم ئاگادار كردهوھ و دوو جۆر نووسىنەش بۆ وشەى فەرھەنگى لە ئىمكاندا دەبى بەلام (كسرة...) ى كە لە تىكەستن و دارشتنى وشە و رستە دىن و دەچن بى چارەسەر كردن دەمىنيتەوھ، بە نمونە وشەى (گرتن) دەنووسرى (girtin) بەلام لە رىژەى فرمان و نەھى و

نایندهدا قورساییه که ی سهر دهنگی (گ) تی دهچیت و وشه که ده بیته (bigre, megre, bigrim)، وشه (دیتمت) دنووسری (deetimit). که بوو به (دیتمتوه) ده بیته (deetimtewe). ئیتربو پییه هزاران تیکبستن و تیک هه لکیشان و لیکترازاندن که ئیمکان نییه له پییشه وه فرهنگی بو دابندری وهیا پیشبینی تیدا بکری، هه رجاره له نووسیندا نیگاری ئه و قورسکردنه تیایندا دهرده که ویت و ون ده بیت، که ئه مه خوئی عه بیکی گهره تره له وهی پییشه کی بریاری نه نووسینی نیگاری ئه و قورسکردنه بدری. نه وهندهی زمانی بیگانه م خویند بیته وه نه مدیتوه وشه و دهسته وشه و رسته کانی جار له جاری چۆنیه تی نووسینیان بگۆری. ئیمه له و نمونانهی شکل به دیهیدا دیتمان قورسکردن له وشه دا تی چوو و واتاشی نه گۆرا، به مه شدا هه ر به پیی ته عریفی پرؤفیسوره کان نرخه فونیمی نه ما، ئیتربه گهر هه ر، پی داگرین له سهر پیوستبوونی نووسینی، ده بی نیگار بو دهنگی تووره بوون و لاوانده وه .. و ..ش دابنیتین چونکی ئه وانیش جوریکن له دهنگ و بو مه به سی تایبه تیش دینه ناو ئاخاوتنه وه. وا ده بی ناره زامه ندی دهنگیکی وشه دهگری و برگی تیدا پهیدا دهکات وه که دهگوتری (فلانه شت؟ دهسا فلسیک ناھینی!) له جیاتی (فلسیک..) یاخود له نه هیکردندا دهگوتری (نهککه ی بچیت بو لای...).

ده بی بزانی مومکین نییه رینووس هه موو دهنگیکی ئاخاوتن شکلنوووس بکات. هه چ رینووسیکی ئه م جیهانه ش نییه هیده ی ئیمه مهراقی خورده کردنه وهی ئاخاوتنی هه لگرتبی. من له گوشه نیگای خو مه وه چ دوشمنایه تیم نییه له گه ل ئه و قورسکردنه دا هه ره که دو ستایه تیشم له گه لیدا نییه، ته نانه ت ئه گهر به کو مپیوته ر زانرا که جوریکیش له جو ره کانی بزوین لی وه ته نگ نایه م، هه ر ئه وهنده حیسابه ی بو ده که م که بزوینی یه کجار کورت و بیهیز کاری بزوینی عاده تی ناکات و تی دهچیت و واتا ناگۆریت و فونیم نییه، خو ئه گهر به بریاری کو ته کم حه قی چن نیگاریشی بو دابندری سه غله تم ناکات، ئه ویش له بهر دوو سه به ب (۱) یه کیکم له وانه ی ده زانن که ی دیت و که ی دهچیت (۲) به شی هه ره زوری عومرم رابوارد بی ئه وهی ناچار بم نازی خو پایی بکیشم.. من په رو شی دوو شتمه:

یه که میان ئه وهیه که به خو پایی نرخیکی له پیوست زیادی گرنگی و بایه خ بو خو ی دابریوه و گه لیک به ولای به ره وه وهنده وه زهینی نووسه رانی کوردی به خو یه وه خه ریک

کردووه له حالیکدا ئه قورسکردنه بریتیه له پیداووستی نابهردهوامی رسته‌سازی و وشه‌سازی، هه‌ر به نه‌مانی پیداووسته‌که‌ش قورسکردنه‌که دهره‌وێته‌وه. جا ئه‌گه‌ر پیم بلتیت نه‌م مه‌به‌سانه‌ی قورسکردنه‌که پیکیان دیتیت چشتی بی بایه‌خ نین له وهرامدا ده‌لیم پیکهاتنی ئه‌و مه‌به‌سانه‌ی بی ئه‌وه‌ی نیگار بو قورسکردنه‌که دابندری دینه‌جی، چونکه وه‌ک بزوین و کۆنسانن نیه‌ به‌ نووسینی که‌له‌به‌ر بکه‌وێته‌ وشه و رسته‌وه‌ وه‌یا واتایان بگۆرێ وه‌یا بی واتا بن. هه‌ر چۆن به‌ سه‌لیقه ده‌زانین به‌ینی پێویست ده‌نگی پارانه‌وه له‌ حالی پارانه‌وه‌دا به‌خینه‌ ئاخاوته‌وه‌ بی ئه‌وه‌ی نیگاری بو دابننن هه‌روه‌هاش به‌ سه‌لیقه ده‌زانین قورسکردن له‌ کوێ ده‌بیت و که‌ی هه‌له‌ده‌ستیت.

دووه‌میان ئه‌وه‌یه که تیخویندنه‌وه‌ی قورسکردن ئه‌رکیکی بی سه‌روین ده‌خاته‌ به‌ر رینووس و نووسه‌ر و خوینه‌ره‌وه‌ی کوردی چونکه نووسه‌ر ده‌بی هه‌میشه‌ به‌ینی هاتن و نه‌مانی قورساییه‌که‌ خه‌ریکی گۆرینی رینووسه‌که‌ی بیت. ئیمه‌ وه‌ته‌نگ دین له‌و رینووسه‌ی ئیستا که‌مان له‌به‌ر زویری خال و نیشانه‌ی سه‌روژی‌ری بیه‌ته‌کانی، ئه‌م جاره‌یان سه‌رباریکی قورستر له‌ بن باره‌که‌ سواری ده‌ست و قه‌له‌ممان ده‌بی که‌چی که‌سیش هه‌ستی به‌ نو‌قسانیه‌ی رینووس نه‌کردووه‌ له‌به‌ر نه‌بوونی نیگاری قورسکردنه‌که، ناچاریش نه‌بووه‌ به‌رسی ئایا قورساییه‌که‌ بو کوێ به‌نیت و که‌ی تیی ببات.

د. ئاوهره‌حمان له‌ ستوونی یه‌که‌می لاپه‌ره‌ (١٣)ی گو‌قاردا به‌سه‌ر (گه‌نم گه‌نمه‌که‌)دا ده‌چێته‌وه‌ خۆی له‌ وه‌ ناگه‌یه‌نی که‌ نووسینی (genmeke) له‌ چاو (genim)دا شکی کۆنی دۆراند و نیگارێکی (أ)ی سه‌رله‌به‌ری لی که‌م بو‌وه‌ خۆ هه‌ردووکیشیان هه‌ر (قمح)ن و هه‌مان وشه‌ن، هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ ده‌لی له‌ بری بره‌گه‌یه‌ک بره‌گه‌یه‌کی دیکه‌ په‌یدا بوو، له‌مه‌شدا هه‌چ دلدانه‌وه‌یه‌ک شک نابه‌ین چونکه‌ سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ی که‌ بره‌گه‌ی دووه‌م له‌ دهره‌وی وشه‌ی (گه‌نم) په‌یدا بوو به‌هاتنی بزوین وه‌یا قورسکردن بو‌ کۆتاییه‌ی وشه‌که‌، کێشه‌مان کێشه‌ی تیچوونی ده‌نگ و نه‌مانی نیگارکه‌یه‌تی نه‌ک (بره‌گه‌سازی) چونکه‌ وشه‌ و رسته‌ هه‌ر ده‌بی بره‌گه‌ و که‌رتیان هه‌بی، ئه‌وه‌ی نه‌خویندووشه‌ ده‌نگ و وشه‌ و که‌رت و رسته‌ دهره‌په‌رینی به‌لام که‌ بوو به‌ نووسه‌ر چاوکه‌اتی ده‌بینن جاریکیان نووسا (Genim) و جاریکیشیان نووسا (Genm) که‌ بوو به‌ فۆنیماسیش ده‌بینی ئه‌و ده‌نگ و نیگاره‌ی به‌ فۆنیم دانرا‌بوو هه‌لستا و واتاشی تیک نه‌دا.

راستییه‌کەى ئەم تەرەزە رینۆوسە رێ دەدات داوا بکړئ، وەك کراوه، فەرق لە نێوان نووسینی (کا) و (کئ) ش بکړئ، دالە کلۆره‌کەى سلیمانیښ نیگاری بۆ دابندرئ - وەك که مامۆستا وەهیبی به (ن) ی دهنووسی - منگەى نێوان (ن، گ) ی دمره‌نگ(پش له نووسیندا تى بخویندریتەوه. بەلئى دوزانم کیشەى ئەمانە هاوچوونى ته‌واوى کیشەى (کسرة...) نییه به‌لام خو کیشەن! (کسرة مختلصة) ش هاوتای بزوينى کورتى ئاشکرا نییه که‌چى ده‌لێن ده‌بئ وەك ئەو بایه‌خى پئ بدرئ، به‌هه‌مه‌ حال کیشەى (کا، کئ) و ده‌نگى دالى کلۆر و (ن، گ) پتر له کیشەى (کسرة...) نرخ په‌یدا ده‌کات له‌وه‌دا که هه‌میشه‌یى و به‌رده‌وامن و ناره‌وه‌ینه‌وه وەك که قورسکردن کاتى و نابهرده‌وامه و تى ده‌چیت.

د. ئاوپرهمان چه‌ند رسته و ده‌سته‌واژه‌یه‌کى هینابۆوه به‌ نمونه‌ى ناقولایى نیگار دانه‌نان بۆ ئەو قورسکردنه، وەك (جلم برد شتم - من کرمم گرت - من پرشنگم گرت...) له‌ رواله‌تدا نمونه‌کان ره‌خه‌ هه‌له‌ه‌گرن به‌لام به‌ لیۆردبوونه‌وه مه‌سه‌له‌که ده‌گۆرئ:

ئیمه‌ دوزانین هه‌رده‌نگیکى له‌ به‌رایبى وشه‌وه بیت و بزوينى ئاشکرای له‌ دواوه نه‌یه‌ت به‌ناچارى قورس ده‌کړئ ئیتر نیگار دابندرئ وه‌یا دانه‌ندرئ قورسکردنه‌که له‌ خووه به‌سه‌ر زارى مرو‌فدا دیت. جا نه‌گه‌ر له‌ پێشه‌وه به‌یارمان دا، وەك که رینۆوسى ئینگلیزى به‌یاری داوه، ئەم شته‌ ناچاریه‌ به‌هینه‌وه به‌ فەرمانى واقع و ره‌نجى نیگارکیشانى تیدا نه‌به‌ین شتیکمان کردووه له‌ به‌یاری هۆش پێشکان و ژیربیزى به‌وه‌شینه‌وه هه‌روه‌ك له‌ جودانه‌کردنه‌وه‌ی کاف و گافى کلۆریش هۆشمان به‌کار هیناوه و عه‌زابیکى بئ لزووممان له‌ کۆل نووسه‌رى کورد و کوردی کردۆته‌وه، هه‌رچه‌ند له‌ ئاست ئەو کاف و گافه‌دا هه‌موو کورد له‌ هه‌موو حال و باردا یه‌ك مامه‌له‌ ناکات چونکه‌ کوردی به‌رى سۆران له‌ وشه‌ى وەك (ده‌پشکۆئ، ده‌نه‌نگۆئ...) دا کلۆریان ناکه‌ن چونکه‌ له‌ ئەسلدا کاف و گافى (پشکووتن، ئەنگووتن...) کلۆر نین، هه‌روه‌ها (مه‌ره‌که‌بى کوینک و ده‌وله‌تى کویت و کوین ئەلیزابیت...) کاف و گافیان وەك خویان ده‌مپهنه‌وه.. له‌گه‌ل ئەمه‌شدا ئاسانه‌کردنى رینۆوس و یه‌که‌چوونکردنى له‌ زمانیکدا ئەوه ده‌هینیت تیبینى وه‌ها به‌رتسه‌ك له‌ بېر بکړئ. تافیتساش رینۆوسى لاتینى که‌ من دیبیتم قورسکردنى به‌رایبى وشه‌ تى ده‌بات و نیگارى بۆ دانانیت و که‌سیش تیدا نه‌شیواوه. ئیمه‌ له‌ رینۆوسى ئیتساکه‌ماندا که‌ به‌ پیتی عه‌ره‌بى دهنووسئى گرافیتیکمان نه‌هاتۆته به‌ر له‌و تەرەزە رسته و ده‌سته‌واژه‌یه‌دا که‌ د. ئاوپرهمان نمونه‌ى لئ

هیناوتەو، برۆاش دەکەم (فرچکەم گرت) گەلێک خۆشخوین و ئاسانتەرە لە وشەى وهك
(تێ هەل چوومەوه - تێهەلچوومەوه - تێ هەلچوومەوه).

د. ئاورپەحمان دەیتوانی ئەو نمونانە بەهێزیتەوه بۆ بەنێسپات گەیاندى کەم
بایەخیی ئەو قورسکردنە لە نووسیندا بەودا بلێ ئەرێ خوینەری کورد کامتان هەلە
دەکەن لە خویندەنەوهی (لنگم بلند کرد)؟ بەراستی کەسیش هەلەى تێدا ناکات هەرچەند
وشەى (لنگ) بزۆینیکیشی لێ قرتاوه چونکە راستییەکەى (لینگ)ە.

لەو رستەییەى (لنگم بلند کرد)دا بەرێکەوت وشەکانى (لنگ، بلند، کرد) بەفەرمانى
دەنگسازى کوردی لە خۆوه گرفتیان پەویوتەوه چونکە دەنگەکانى (نگ، ند، رد) لەو
دەنگانەن کە بەدوا یەکیددا قورسکردن هەلناگرن ئنجا ئەگەر قورسایى سەر (ل)ەکەت
هەلگرت دەبێ (ن)ەکە قورس کەیت و لە (د)ەکەى دا بریت، ئەمەش دژى دەنگسازى
کوردییه چونکە (ن)ى وەستاو لە بەرایى دەنگەکانى (گ، د، ت)دا قورسکردن
هەلناگرێ. راستییەکەى ئەو دەنگەى (ن) لە وشەى کوردیدا لە بەرایى (ج)شدا قورس
ناکری وهك (بنج، رنج، کونج...) بەلام گویم لێ بووه هەندێ کورد لە وشەى (بەنج)دا
قورسایى دەخەنە سەر (ن)ەکە. دەبێ ئەوەش بلێم لە دەنگسازى کوردیدا هاتنى بزۆین
لە بەرایى دەنگەکانەوه داخوازی قورسکردنیا نەکات بەپێچەوانەى ئەوهى
بەدواياندا بێت، بەنمونه وشەى (دنگ) ئاسانتەر نونەکەى دەووستیندری (لە دەنگ).
کە بزۆینەکەش بوو بەبزۆینى درێژ وەستانەکە مومکین نابێ وهك لە وشەى (رانك)دا
دەبێ نونەکە قورس بکری. بەلام کە بزۆین بەدوا وشەکەدا هات قورسایى بەرێکە
وهك کە دەلێ (پانکەکەم) نونەکە دەووستیندری. هەر لەبەر فەرمانى ئەم جووه
دەستووراتەى دەنگسازى کە گوت (پلنگ، بێژنگ، رەوشت) چارت ناچارە دەبێ
دەنگەکانى (ل، ژ، و) قورس بکەیت چونکە (نگ، شت) لە کوردیدا بێ قورسکردن
بەدوا یەکیددا دێت، کەسێک وەهايان دەرنبێرێ کورد نییه و کوردی فێر نەبووه.

مایەنەوه لەگەڵ راناوی کەسى یەکەمى تاک بەدواى وشەى (لنگ)دا (لنگم): تۆ کە
بەخەلقت راگەیاندا هەر تاکە دەنگێکى کۆنسانتت لە دەرەوهى وشەوه هینا و
بەوشەکەوت لکاند قورسایى دەخاتە سەر دوايين دەنگى وشەکە عوزرى هەلەکردنت
بەدەست کەسەوه نەهیشتوو، ئەوساش نەك هەر لە ئاست راناودا، بگرە لە ئاست
هەموو پاشگریکیش چاوى خوینەرانت کردۆتەوه وهك (کولک، کولکن - دەست، دەستک:
Destik, Kulkin). دەستووراتى دەنگسازى کە خەلق لە خۆوه بێ ئاگادارى و

ليوردبوونهوه بهكاريان دينن گهليگ باري نهو قورسكردنهى نهرم كردووه، بهنمونه دوو وشهى (فرچك، گرفت) ددهينه بهر دستووراتى دهنگسازى.

دوو دهنگى (ف، گ) له بهرايى وشهكانهوه بهفهرمانى ناچارى قورس دهكرين كه دهكاتوه فهرمانى دهنگسازى. له وشهى (فرچك) دا ديسانوه بهناچارى دهبى دهنگى (ر) لهگهل دهنگى (ف) ببيتته برپگهى يهكهه چونكه هاتنى (ر)كه بهدوا دهنگيكي قورسكراودا دهبى برپگه دروست بكات مهگر داخوازييهكى بههيز وها بكات سههلهنوئى (ر)كه قورس بكرىت، وهك نهوهى له جياتى (فرچك) وشهى (فرشته) بايه دهبوو (ر)كه قورس بكرى بؤ نهوهى (ش)كه بهبى قورساى بكهويتته بهرايى (ت)كهوه. هه هويهكى نهوتوييشه وها دهكات له وشهى (گرفت) دا (ر)كه قورس بكرىت چونكه نهگر قورس نهكرىت دهبى (ف)كه قورس بكرىت دهزانين (ف) ههز له (ت) دهكات.

نيمه كه نهه دستوره فونهتيكييه سروشتيانهمان له دهنگسازى كورديدا ههست پى كرد سهيرمان نايهتهوه لهوهى كوردهوارى له خووه بلى.

بى - ژنگ

ب - پرشت

گ - رفت

پ - لنگ

پر - شنگ

كه - نشت

د - روست

ب - نيشت

شاخى (سگره - (س - گر - مه) نهگر بزوينى بهدوا دا نههاتبايه دهبوو بگوتري (سگ - رم) بهلام نهگر (سگرت) بايه دهبوو بگوتري (س - گرت) وشهى (بالنده)، نهگر پيداويستى فونهتيكى نهبووايه دهبوو وشهى (بال) كه بنجييه برپگهيهك بيت و (نده)ش كه پاسگره برپگهى دووهم بيت بهلام چونكه (ن)ى پيش (د) دهبى وهستاوى تهواو بى (ل)كهى بهقورسكراوى بؤ خووى راكيشا و له نهسللى وشكهى ستاندهوه.

که چی (بالگره) دهبی (بال - گ - ره) بخویند ریتوه چونکه وشه بال که بنجیه هیچ ناچاریه کی دنگسازی (ل) هکهی لی ناستینی بو سه رده تای (گره) که له وشه لیکدراوه که دا پاشگره، ئینجا ئه گهر پیم بلنیت ئه م دستورانه که ی به بیر خویندرا دیت تا له خویندنه وهدا به پیتی دنگسازی به بی نیشانه و نیگار پیره و بیان بکات، له و مرامدا دهلیم:

۱- نووسهر که بهیوی نیگار بو قورسکردن دابنیت دهبی به سه لیه یا به فیربوون شوینی ئه و قورسکردنه بزانئ دهنه له ناخاوتندا هه له دهکات و قورسکردنه که له شوینی ناله باردا دانه نیت. ئنجا که حال وهها بی نووسهر و خوینهر ههروه که ناخاوتندا به رههایی و بی نیگار وشه دهرده پینتی له خویندنه وهدا ههروهها دهکات چونکه شتیک ده خوینیتوه که پیشتر له گهرووی خوی دهرهاتوه و دواتر به سه ر نووکی قه له مه کهیدا تیپه ریوه، نووسهر و خوینهریش له یه که هوکمدان چونکه خوینهریش وه که نووسهر ناخیوه و سه لیه داره. بیگومان سه لیه ی راست و رهوان بی ته دهخولی رینووس و نووسهر له ناست ئه و قورسکردنه نا زادتر و رههاتر دهبی له وهی بپین دستووری ماموستا وهه بی به سه ردا به پینین بوئ بنووسین (فیرچیکم گیرت، دهستیم بیلیند کیرد...)

۲- ئه گهر رهوا بی رهخنه ی ئه وتویی له و قسانه ی من بگیری دهبی سه ره بهری زانسته کانی زمان یاساغ بکرین چونکه هه مو بیان شیکردنه وه و ورده کاری و دستوورسازی و کیشانه و پێوانه ی په نامه کی له شتی ئه وتۆدا ده که ن که زۆربه ی بابه تیان له وانن کاری سه لیه بن. کام ناخیوه ری رهوانه بینه له ریزمان و سینتاکسی تاقی بکه وه مته ق ناکا. قسه ی من وهیا هی د. ئاوهرحمان بو ئه و که سانه یه که له بهر تیشکی لیکدانه وهدا سهیری دیارده ی ناخاوتن و نووسین ده که ن. ناخیوه ری عاده تی نه بابه تی ئه وتویی ده خوینیتوه و نه تیی دهکات و نه به ته ماشه رۆژ که له رۆژان په نگ به قسه کانی دهروونی بخواته و تا ده یانخاته به رانه بر ئاوینه ی رینووس و ریزمان و زمانناسی و وشه سازی و دنگسازیه وه.

به راستی ئه م کیشه یه ی (کسره مختلسه) له رینووسی ئیستاکه ی کوردی عیراقد هیچ گرفتی دروست نه کردوه و خه له که به هو ی نه بوونی نیشانه ئه و (کسره...) یه ده توانن لووستر و ریکتر نووسینی کوردی بخویننه وه، ته نانه ت نمونه کانی د. ئاوهرحمان بو خویان شایه دی ئه م راستیه یه چونکه هیچ خوینهریک هه له یان تیدا

ناکات. کاتیک کهوتینه سەر نووسین به لاتینی، گرفته که سەر بهرز دهکاتهوه چونکه له لاتینیدا چاومان به جوړه نووسیتیکى دیکه فیر بووه، هرچند دزمان زمانناسى کورد پتر له هی ئینگلیز و فرهنسه بایهخ بهو قورسکردنه ددات، تهنانهت نهگهر پنى ههبنى نووسهرى ئینگلیزیش ناچار دهکا له جياتى (Bring, Turn) بنووسیت (Biring, Turin).

پاهاتن و نوگرگرتن له سهرجوملهى چالاکیى مروڤى عادهتیدا کاریگهریکه بارتەقay پوښنبیری و زانست و خویندن جله وکیش و پال پيوهنهره. تو بینه ئینگلیزیک ناچار بکه وشهى (neighbour - دهخویندریتتهوه «نبهر») وهها بنووسى وهک له زارهوه دهرديت (nyber) دهبینیت دهست و قهلهمى دهشتوین، وشهى (archive) بهفرهنسه بییهک نیشان بده دهخوینیتتهوه (نهرشیف) کهچى ئینگلیزیک دهخوینیتتهوه (نارکیف).. ئینگلیزیک که بنووسیت (ناى) نهگهر بهواتای (چاو) بیت دهنووسیت (eye) بهواتای (من) یش دهنووسیت (I). چ سهیریشى بهو کارهى نایهت.

دهبى بزانی پینووسى لاتینی بهتیکرایى، پاشماوهى بهرهوینشچوى و بهعهیب و همارى پینووسیكى چند هزار ساله بییه که له بنهرندا هیروگلیفی بووه و دواتر بهگورانوه بوته رینووسى نهتهوه سامییهکان و له ۷۰۰ ی پیش زاینیدا پهریوتهوه بو یونانییهکان (بنوړه: فرهنگ ایران باستان، پورداود - العلاقة بين النطق والكتابة فى تعليم العربية - محاضرة مجيد الماشطة، نیسان ۱۹۸۲) لهویشتهوه ورده ورده بهولاتانى ئهروپادا بلاو بوتهوه. یونانییهکانیش بهشیک له کونسانتهکانیان کردوه بهزوین که له نووسینى نارامیدا کونسانت بووه بهلام بهشيوهیهکی لیل بهزوینیش بهکارهاتوه (مجید الماشطة - العلاقة بين النطق والكتابة..) ریکهوتیکى سادهى بهرهتایى بوو که له نووسینى لاتینیدا دهنگى ههمزه نیگارى بو نهکیشرا و لهگهل یگارى ده نگی دیکه تیکهل کرا، نهوساش بهر له ۲۷۰۰ سال نهفونولوجى ههبوو بهفیلولوجى نهسینتاکس و نههیچ، ههرچى دهسکارییهکی له رینووسدا کرابى بهچکهى نابهلهدى و سهرینى و پهله بووه بى ماموستا و بى رابه. گهلک باری نووسینى ئینگلیزى و فرهنسهیى تامى (هیروگلیفی) ددات که لهویدا وشه نیگارى بهبووه نهک دهنگ نهگهر رینووسى ئیستاکی کوردی نهو ههموو دهست ههلبهرینهى دنا نهبووايه لهبهر زوربى خال و نیشانه و نهلکانى بهشیکى پیتهکانى بهپیتی دوا ویانهوه، سهه جارن لهلایهن کیشانه و پیوانهوه له هی لاتینی (وهک فرهنسهیى و

نینگلیزی) زانستیتر ده‌بوو چونکه چی دنووسری خزمه له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی ده‌گوتری، ته‌نانه‌ت ناواناوه وردپنوی وده‌ای تیدا کراوه زور ژیرانه رینووس و ریزمانی له یه‌کدی گری داوه وه‌ک که فهرق کراوه له نیوان تاکه پیشگر و دوو پیشگردا له پروی لکاندنیا به‌کاره‌وه وه‌یا پیشنیار هه‌بووه به‌هه‌رقکردن له نیوان نیشانه‌کانی فرمان و نه‌هی و ناینده و نه‌فی له‌گه‌ل پیشگر وه‌یا راناویکی که ده‌که‌وێته پیش کاره‌وه له‌و پرووه‌وه که ئه‌و نیشانه‌ن پتر تیکه‌ل به‌ته‌کوینی تاکه (کار) ده‌بن بی ئه‌وه‌ی بیانکه‌ن به‌لیکدراو.. جوداوازی نیوان (نه‌ی به‌واتای (no) و (نه‌ی به‌واتای (neither, nor) له رینووسدا ئه‌ویش هه‌ر ورده‌کارییه‌که کوردیناسه‌کان له ئاکامی تیکرای پیشکه‌وتنی زانسته‌کانه‌وه‌ بو‌ی چوون ده‌نا به‌ر له ۵۰ سالی‌ک که کوردی ده‌نووسا کیشانه و پیوانه‌ی تیدا به‌کار نه‌ده‌هات.

بروا ده‌که‌م هه‌ر جو‌ره رینووسیکی بو‌ کوردی به‌پیتی لاتینی قه‌رارداده بکری به‌هوی راهاتنه‌وه له ئاکامدا به‌لووسی ده‌خویندریته‌وه، به‌تایبه‌تی چونکه پیته‌کانی دوو جو‌ر نین که بلکین و نه‌لکین، خال و نیشانه‌شیان وه‌ک نه‌بی وه‌هایه. ئینجا ئه‌گه‌ر رینووسه‌که تا ئه‌و راده‌یه‌ی ناقولاییی تیدا په‌یدا ناب‌ی، له‌و قورسکردنه ره‌ها بکری به‌قازانجی زمان و رینووسی کوردی ته‌واو ده‌بی. به‌لای منه‌وه ناش‌ی قورسکردن‌یکی به‌رده‌وام نه‌بی نیگاری بو‌ دا‌بن‌دری.. قورسکردنی ده‌نگی سه‌ره‌تای وشه نیگاری نا‌ی.. کورتی رای من ئه‌وه‌یه: هه‌تا بکری پیویسته له‌و نیگاره خو‌مان بد‌زینه‌وه چونکه فونیم نییه به‌رده‌وام نییه و داخوازی ده‌نگسازیه.. له‌وه‌شدا زورم بو‌ ئه‌و قورسکردنه به‌جی هیشته‌وه چونکه به‌پی ته‌عریفی فونولوجیسته‌کان فونیم نه‌بی مافی نیگار بو‌ دانانی ناب‌ی.

ده‌نگی هه‌مزه:

گوتاره‌که‌ی د. ئاو‌ره‌حمان که بیرورای فونولوجیسته‌کان له‌باره‌ی هه‌مزه‌وه په‌سه‌ند ده‌کات و له‌وانه‌وه به‌ل‌گه ده‌هین‌یته‌وه بو‌ فونیم نه‌بوونی ئه‌و ده‌نگه، به‌ره‌و لی‌کدانه‌وه‌یه‌که‌وه ده‌روات که له پیشه‌وه بریاری خو‌ی داوه به‌ئیه‌دا‌مکردنی هه‌مزه، ته‌نانه‌ت هه‌بوونی له به‌رایب‌ی وشانه‌وه به‌ل‌گه‌ی نه‌بوون داده‌نیت. ئه‌و مام‌وستایانه ده‌یان‌ه‌وئ ب‌سه‌لمینین که هاتنی هه‌مزه له به‌رایب‌ی وشه ته‌نها بو‌ ده‌رب‌رینی ئه‌و قاولانه‌یه که به‌دا‌یدا دین.

د. ئاورېحمان دهنووسیت: (هه‌مزه... دهنگی یاریده‌دهره له سهرتای ئو وشانه‌وه وهیا ئو برگان‌ه‌وه په‌یدا ده‌بی که به‌بز وین ده‌ست پی ده‌کن-).

جاری ده‌بی وه‌کو به‌دیهیه بزاین که ده‌ست پیکردنی وشه وهیا بر‌گه به‌(بزوین) له به‌ره‌تدا موسته‌حیله. بزوین هه‌میشه به‌دوا کۆنسانتدا دیت. تنه‌ها لی‌ره‌دا تی‌بینیه‌ک هه‌یه ده‌بی بنلیو نه‌خری. دوو دهنگی بزوینی (و، ی)ی دریز شیوه‌ی کۆنسانتیشیان هه‌یه، راستیه‌که‌شی ده‌بی بلّین (و، ی) به‌به‌ریان‌ه‌وه هه‌یه بینه بزوینی دریز.

له وشه‌ی (یار، یاز، وه‌شت، ده‌روازه‌)دا هه‌ردوو دهنگی (ی، و) کۆنسانتن هه‌رچی دهنگی ئه‌لفه هه‌ر بزوینه و نابیته کۆنسانت. هه‌ندیک له زمان‌زانی کۆنی عه‌ره‌بی که هه‌مه‌زیان به‌ئه‌لفی کۆنسانت داناوه زۆر له سه‌هوودان ته‌نانه‌ت یه‌کیکی وه‌کو (ابن درستیوه) له کتیبی (تصحیح الفصحیح)دا هه‌مزه به‌ده‌نگیکی سه‌ره‌به‌خۆ داده‌نیت. بزوینی کورت له دهنگی ئه‌لفیش پتر پابه‌ندی کۆنسانتنه چونکه هینده‌ی ئو وجودی سه‌ره‌به‌خۆی نییه: تو بینه وشه‌ی (گه، گا) له ریکۆرده‌دا تو‌مار بکه و دواتر دهنگه‌که‌ی (گ) له هه‌ردوو‌یاندا به‌سه‌ره‌وه و گو‌ی بگه‌ره له‌وه‌ی به‌بزوینی ده‌مینیت‌ه‌وه ده‌به‌یه‌ت دهنگه‌که‌ی ئه‌لف ده‌ناسریت‌ه‌وه با‌شتر له‌وه‌ی کورته بزوینی (فتحه) به‌ناسریت‌ه‌وه. به‌هه‌مه‌حال ئه‌م لایه‌نه سه‌ریشه‌ی کیشه‌ی هه‌مزه نییه.

ئاخوهر کورد بیت و عه‌ره‌ب بیت و ڤووس بیت ناتوانی دهنگی بزوین له به‌راییی وشه بدرکینیت. ئنجا که هاتنی بزوین له به‌راییدا موسته‌حیل بیت چۆن به‌لمینین مام (بارام)یکی به‌ر له‌وه‌نده هه‌زار ساله‌ بیرى بو ئه‌وه ڤویشته‌وه هه‌مزه به‌خولقینی هه‌ر بو ئه‌وه‌ی موسته‌حیله‌که بکات به‌مومکین. بوچی نه‌هات دهنگی کۆنسانتی دیکه‌ی حازربه‌ده‌ست بخاته‌ پیش ئو بزوینانه‌ی هه‌مزه‌ی خسته‌نپیش، خو له هه‌زاران هه‌زار شوینی دیکه‌دا وه‌های کردووه که هه‌مزه فۆنیم نه‌بیت و مه‌وجود نه‌بیت بوچی له‌جیاتى (ئیره‌ ئاو.. نه‌گوترا (فیره، ژاو). ئنجا ئه‌گه‌ر بلّی چ قه‌یدی هه‌یه هه‌مه‌زیان تیدا به‌کار به‌ینیت منیش ده‌لیم چ قه‌یدی هه‌یه دان به‌وه‌دا به‌ئینیت که هه‌مزه‌ش وه‌ک (ف، ژ) فۆنیمه و دهنگه و پیکه‌ینه‌ری وشه‌یه و به‌لادان و گۆزانی واتا یا نامینی یا ده‌گۆری؟ ئه‌م راستیانه‌ بوچی بکوژرین؟ هه‌ر هه‌تا هه‌مزه بکوژری؟

چه‌ندیکی فکرم دینم و ده‌به‌م بو ئه‌وه‌ی هۆیه‌ک بدۆزمه‌وه فۆنۆلۆجیسی ڤوژئاوای ئیقناع کردبیت به‌وه‌ی هه‌مزه فۆنیم نییه هه‌ر ئه‌وه‌نده‌م به‌بیردادیت که له‌ کۆنه‌وه

نیگاری بو دانه دراوه ئیتر چاوی به نه بوونی راهاتوو، دواتریش دهرکی کرد که به زوری وهیا هه میسه بزوینی به دواوا دیت له وهر یا هکه ندر دوو دلی تهسکین بوو بهوی کهوا هه مزه هه روهک نیگاری نییه فوئیمی رهسه نیش نییه... جا ئه گهر ئه مهش سه بهب نه بی هیچ سه به بیک نامینیت وه له رووپه ری زمانناسی و دهنگسازیدا به بۆره ته نویلش پشتگیری لهو رایه بکات چونکه دنگی هه مزه نهک هه ره هیه و بهس، به لکو له دوو رووه وه پیش دهنگه کانی دیکه دهک ویتته وه:

۱- دهنګي همزه په کهم فونيمی ټاوازدداره (دوا تر له سهر نهه خاله دمرؤين).

٢- له هه موو زماناندا هه به که د زمانین فونیمی دیکه ی وهک (چ، ژ، ط، ص، ف، ث، غ، پ، گ، د، گ، ز، ل، ح، خ، ض، ظ، ع) هینده ی هه مزه په ره سه ندو نین.

لە دیاردەى پیشکەوتنەوێ هەمزە لە بزویڤ راستییهکی قوڤلۆجی هەیه زۆر بەسەیری سەرەوین کراو: هەمزە بزویڤ بەدا خۆیدا دەهێنێت نەک بزویڤ لە هێچەوه هەمزە خەلق دەکات و دەیخاتە پێش خۆیهوه. لەو دێرانەى دواتر دا راستیى مەسەلەکە پوون دەکەمەوه بەداخهوهش کەس لەسەری تەنوسىوه وهیا بۆى نەچوووه تا سەرچاوهیهک یارمەتیی نووسینهکەم بدات چى لێردا دهیلێم شتیکه یهکەم جارە دەرگوتری یاخود هەر نهی بهلای خۆمهوه یهکەم جارە، چونکه نه له کهسم بیهستوووه و نه له کهسیشم خۆبندۆتهوه:

روشنبیری کورد، دهنگناسان به تیکرایی!

نەك تەنھا ھەمزە بەلكو سێ دەنگی دیکەش لەوانەى پێیان دەلێن (حروف الحلق) لە کوردیدا بەدەگمەن نەبێ بێ بزوتن نایەن. دەرگەکانى (ء، ھ، ح، ع) ھەمیشە لە سەرەتای وشەدا بزوتنى ئاشکرا لەگەڵ خۆیاندا دەھێنن.

دہنگی ہمزمہ بہرہ ژورترین دہنگی ئاوازہ دارہ، ہیئندیش بہرہ ژورہ لہ عینی ژئ دہنگہ کانہوہ، کہ ئاوازہ پیدائ دہکن، دہردہ چئت.

دهنگی (ه) بهر ژورترین دهنگی کپه که نه گهر هاتبايه به ژئ دهنگان بکه وتبايه وه ده بوو به هم مزه. هر نه م نزیکا يی شوینی لیوه هاتنیانیسه دوو نه نجامی به خشیوه.

ئەنجامى يەكەم ئەۋەيە كە دەنگى (ھ)ش بەزۆرى ۋەك ھەمزە لە نىۋ توپىزى وشەدا تى دەچىت. بەنموونە كارى (ھات) لە ئاينىدەدا دەپىتە (دېت) و بەدەگمەن نەبى ناگوتى (دەھىت)، لە سلىمانىش پۇتە يەت. لە رىژەى فەرماندا دەپىتە بى:

گیل ئەگەر تورکی تەعال ئەر عەرەبی

بى ئەگەر کوردی وەگەر فارسی بیا

کاری هینام دەبیتە دینم. هەرچەند دەشگوترى (دەهینم)، بەلام لە فەرماندا بەزوری (بینه) لەباوە چونکە نیشانهی (ب) بزوینى نییه وەک کە نیشانهی نایندە (دە) بزوینى هەیه. (هارین) لە وشەى لیکدراودا دەبیتە (دەستار) ئەک (دەستهار). (هاویشتن) لە لیکدراودا دەبیتە (رەشاویژ) ئەک (رەشهاویژ).

راھەژاندن بۆتە راژاندن

راھێڵ بۆتە رایەڵ

ھەلھاتن بۆتە ھەلاتن

ھەلھێنان، ھەلێنان

لەمەوہ دەرەکەوئ، تیچوونی دەنگی ھەمزە لە ناو توویژی وشەدا وەک تیچوونی دەنگی (ھ) ھیچ پێوەندیی بەفۆنیم نەبوونەوہ نییە: دیاردەیه کە دەچیتەوہ بۆ سروشتی ھەردوو دەنگ کە لە ژووروی ھەموو دەنگانەوہ دین. ھەر بەپێی داخوازی فۆنەتیکیش وا چاوەڕوان دەکری دەنگی ھەمزە کە ئاوازەدارە ئامادەتر بى لە دەنگی (ھ) بۆ ئەوہی لە ناو توویژی وشەدا خوێ بەدەنگی ئاوازەدارى بزوین ببەخشیت.

ئەنجامی دووہم ئەوہیە کە لە زۆر وشەدا ھەمزە و ھى بەیەکدی دەگۆڕدرێنەوہ:

لە فارسی: أنار، أنجیر، أنگبین، أنبان، أبر، آوردن

لە کوردی: ھەنار، ھەنجیر، ھەنگوین، ھەنبان، ھەور، ھاوردن

ئۆدە بۆتە ھۆدە

ئەیان بۆتە ھەیان

ئەلووژە بۆتە ھەلووژە

ئاسان، ھاسان

ئیسک، ھیسک

چونکە دەنگی ھەمزە و (ع) ئاوازەدارن بەیەکدی دەگۆڕدرێنەوہ:

(ئاسمان - عاسمان)، (ئەرز - عارد)، (ئەزىت - عەزىت)، (ئەژدەھا - عەزىا)،
 (ئەبابەيلى - عەبابەيلى)، (ئەستەم - عاستەم)، (عليق - ئالليق)، (عومەر - ئۆمەر -
 ھۆمەر)، (ئەنتىكە - عەنتىكە)، (ئەلەتريك - عەنەتريك)، (ئەنەدۆل - عەنەدۆل) ھەر
 چوار دەنگى (ھەمزە، ھ، ح، ع) كە لە قورگەو دەيىن بزويىن بەدوا خوياندا دەھيىن. دوو
 دەنگى (ح، ع) كە كوردى رەسەنىش نين دواى ئەمەى پەرينەو بو ئاخاوتنى كوردى
 ھەمان دەستوورى (ھەمزە، ھ)يان بەسەردا ديت. لە عەرەبى ھەردوو دەنگ دەشتى
 بوھسىندريىن وەك (رعب، نبع، سعى - رحب، نحو، رمح - بەلام لە كوردیدا وشە نىيە
 ئەو (ح، ع) تەيدا بى بزويىن بىت وەك عيو، عەزىا، حوشتر، حەفت.. ناوناوھەك نەبى
 كە بەدوا بزويندا دەوھستن وەك (پەح، تەح - دەعبا «لە دابەوھ ھاتووھ - مەعيەن «لە
 مەعینەوھ ھاتووھ..)

ناشانم وشەى (بَلَح) لە كۆيۆھ ھاتووھ بەخۆى و (ح)ى بى بزوينيەوھ.

قەسە لێردا لەگەل ئەو وشانەيە كە شكلى كوردىيان وەرگرتووھ نەك وشەى عەرەبى
 كە وەك خۆى ماوھتەوھ وەك (بەحر - بحر). لە ئینگليزىشا دەنگى (ھ) وەك دەنگى
 (ھەمزە) ھەم لە بەرايىيى وشەوھ ديت ھەم بزويىن بەدوا خويدا دەھيىنيت. وشە ھەيە وەك
 (Re - hearsal) بەھۆى پيشگرەوھ دەنگەكەى (ھ) تەيدا ناو تويز بكا لەوانە بەولاوھ
 زۆربەى ھەرە زۆرى دەنگى (ھ) لە فەرھەنگى ئینگليزىدا دەكەويىتە بەرايىيى وشەوھ.

وشە ھەيە شكلى (ھ)ى تەيدا بەلام ناخويندريىتەوھ وەيا دەنگەكەى (ھ) پيش
 دەيەخريى وەك (When, Where) وشەى (Who) بە (ھو) دەخويندريىتەوھ.
 سەرھتاي ئەو وشانەى بە (ھ) دەست پى دەكەن وەھان:

(hy, hu, ho, hi, he, ha) واتە بزويىن دەكەويىتە پاشيەوھ وەك ھەمزە.

مامەلەى فارس لەگەل (ھ)دا جودايە چونكە لە ناو تويز و كۆتايىيى وشەدا
 دەرەكەوئ وەك (ئەھرەمەن، نھادن، بەھرە، شاھ، ماھ، كوتاه، ستوھ)..

بەھەمەھال لەویشدا دەكەويىتە دواى بزوينەوھ، لە سەرھتاي وشەوھش ھەر دەبى
 بزويىن بەدوادا بىت وەك دەزانين زمانەكان ھەموويان يەك دەستوورى دەنگسازيان
 نىيە بۆيە ناشى دەستوورى ئەميان بەبەلگە دابندريى بۆ ئەويان وەيا حوكمى
 دەنگسازيى غەيرى خۆى ھەلوھشيىتەوھ.

ناوناوھەك لە كوردیدا (ھ، ح) بەيەكدى دەگۆردريىتەوھ وەك (ھەفت، حەفت - ھەوا

له كوردیدا نه وهندی سهرنجم گرتبی تهنها له دوو وشه‌ی (ئنجنا ئحم) دا دهنگی ههمزه له بهراییی وشه‌دا بی بزوین ئاشکرا هاتووه دیاره (ئنجنا) ش به‌ئصل (ئهم جاره) یه له کوژایی وشه‌ی کوردیشدا دهنگی ههمزه له (نه، به) دا هاتووه که گوژاوی (نا، با) یه. دهنگی (ه) له‌بهری سوژان و تیکرای کوردستانی خواروودا به‌دهگمه‌ن نه‌بی له ناو توژی وشه‌دا نه‌هاتووه وهک (نهوم، سهربهوردی -). ههرچهند به‌ته‌واوی له زاری کرمانجی سهروودا دهنگی (ه) م به‌تاقی نه‌کردو ته‌وه به‌لام و ابزانم له‌ویدا پتر دهنگی (ه) هم به‌وه‌ستاوی و هم له ناو توژی وشه‌دا دیت. له کرمانجی سهروودا مه‌یلێک هه‌یه بو وه‌ستاندن دهنگی به‌راییی وشه‌ ته‌نانه‌ت (له) ده‌کرێ به (ل)، ئه‌مه‌ش تا راده‌یه‌ک له‌و ده‌ستوورانه‌ی ده‌نگسازیدا به‌دور ده‌داته‌وه.

به‌هه‌مه‌حال ئیمه‌ خه‌ریکی دۆزینه‌وه‌ی سهرجومله‌ی ده‌نگسازیی کوردی نین، خه‌ریکین بزانیان ئایا ده‌نگی (هه‌مه‌زه) له کوردیدا فۆنیمه‌ یان نا؟ له‌و نمونانه‌ی که ده‌شینه‌ ناو نووسینه‌وه‌ ئهم مه‌به‌سته‌ پروون ده‌بیته‌وه. نمونه‌کانی زمانیکی وه‌ک ئینگلیزی با‌شتر له‌ هی کوردیش وه‌رامی ماموستا زله‌کانی فۆنۆلۆجی ده‌ده‌نه‌وه‌ چونکه‌ به‌لای ئه‌وانه‌وه‌ به‌رچاو‌ترن، ئنجنا له‌ زمانیکیشدا هه‌لده‌هینجری‌ن که‌ گویا ده‌نگی (هه‌مه‌زه) تیی‌دا فۆنیم نییه‌. یه‌کچوونی ده‌نگی (ه) و هه‌مه‌زه له‌ پرووی هاتن و نه‌هاتنیان له‌ ناو توژی وشه‌ی ئینگلیزیدا و هاتنی بزوین به‌دوایاندا پتر یارمه‌تیمان ده‌دن بو نزیک‌خستنه‌وه‌ی دیارده‌ی (حروف الحلق) له‌ به‌رچاوی ئه‌واندا چونکی له‌ زمانی ئینگلیزیدا ته‌نیا ئهم دوو ده‌نگه‌ هه‌نه له‌ گه‌رووه‌وه‌ ده‌رب‌چن پینجه‌که‌ی دیکه‌ له‌ویدا په‌یدا نین، هه‌ر شتیکی له‌باره‌ی (ح، ع) وه‌ بیلیم ناگاته‌ به‌ر چه‌ژی ده‌نگناسیی ئه‌وان. به‌هه‌مه‌حال ئه‌و ماموستایانه‌ ده‌نگیشمان نه‌بیه‌ن خو ده‌نگی ئه‌وان ده‌بیه‌ن و زمانه‌کانیان تا راده‌یه‌ک ده‌بنه‌ کێلگه‌ی تاقیکردنه‌وه‌ی بیروپاکانیان له‌به‌ر پروناکیی ئه‌و توژی‌نه‌وه‌ی که‌ ئیمه‌ به‌به‌لگه‌ تیی‌دا ده‌یکه‌ن به‌و پێیه‌ له‌ نیوان خو‌ماندا ریمان هه‌یه ده‌نگی یه‌کدی بیه‌ین و نه‌گه‌ر شتیکی قه‌ناعه‌تبه‌خشان له‌و مه‌سه‌لانه‌دا گوت له‌ یه‌کدی به‌سه‌لمین. من که‌ له‌باره‌ی هاوچوونی هه‌مه‌زه و (ه) وه‌ ده‌ستووریکی ده‌نگسازیی کوردیم ره‌چاو کرد دواتر زانرا به‌لگه‌ی ئه‌و ده‌ستووره‌ له‌ زمانی ئینگلیزیدا پتر ده‌ست ده‌که‌وێ ریم هه‌یه‌ داوا له‌ ده‌نگناسی کورد بکه‌م چاو به‌بریاره‌کانیدا بگێریته‌وه‌ که‌وا به‌ئەسل له‌ ده‌نگناسی و ده‌نگسازیی پوژئاوای وه‌رگرتوون.

سەیری فەرھەنگی (المورد) بکە دەبینیت لە ئینگلیزیدا دەنگی ھەمزە فۆنیمیکی وەھایە کە ئەژماری ئەو وشانەی بە ھەمزە دەست پێ دەکەن پترە لە وشەی ھەریەکنێک لە دەنگەکانی دیکە. ھەموو ئەو وشانەی بە (a, i, o) و ئەوانی بە (e) دەست پێ دەکەن (جگە لە ۵۰ وشەیەکە e ١٠ کە دەبێتە «یو») سەرلەبەریان ھەمزەیین، بە شێکی زۆری ئەو وشانەی بە (u) دەست پێ دەکەن ئەوانیش ھەمزەیین. بەحسابیکی سەرپێیی پتر لە (۴۰۰۰ چوار ھەزار) وشەی (المورد) ھەمزەیییە ئنجا چەند موعجیزەییکی گەورەییە کە بەسەلمێنێن ئەو میلەتە لە کۆنەو ھەزری دەکرد وشەکانی بە بزۆین دەست پێ بکەن، کە دیتی ھاتنی بزۆین لە بەراییی وشەدا مۆستەحیلە ھات و ئەم ھەمزەیی بە چوار ھەزار وشەو ناو بزۆینی بەدوادا راکێشا و مۆستەحیلە کە ی پێ سەر نەرم کرد. عەجباتیی ھەرە عەجباتیش لەویدا ئەوێە کە جاری نەیدەزانی دەنگسازی و بزۆین و کۆنسانت چین چونکە ئەوسا نەخویندەوار و کەرەوار بوو. دەبی جاریکی دیکەش جوو موعجیزەکارییەکی کردی کە ھەمان رەفتاری لەگەڵ دەنگی (ھ) شادا کرد خو نەشیدەزانی ھەمزە و (ھ) لە (حروف الحلق)ن!

دوو دەنگی (غ، خ) کە ئەوانیش بە ھی گەر و دانراون، چونکە لە پۆخی بەرەو دەرەوێ گەر و دەر دین و لە پیکی قورگەو دوورن ماملەتی کۆنسانتی (ک، گ)یان لەگەڵدا دەرکرت و لە بەراییی وشەو بەو ستاوی (بی بزۆینی ئاشکرا) دین وە (خزین، خزم، خن، غریو، غز، غلۆربوونەو...) بەلای باوەری منەو دەنگی (خ) بەحال ھی گەر و چونکە خو لە دەنگی (ک) دەخشینیت، تەنانت بە ھەوڵدان دەشی دەنگی (ک) پشت (خ) بخزیتەو وەیا (خ) بەیندریتە واوێ (ک).

ھەردوو دەنگیش بەیەکدی دەگۆردرێنەو لە ناو توێژ و کۆتایی وشەو دین وە (ئاخ، ناخ، پوخت، سیخو - داغ، باغ، راغ، جغز شەغەل...).

د. ئاوڕەحمان کە دەلی ھەمزە فۆنیم نییە دەبوو ئەو زمانانەی بەلای خوێوە ھەمزە تیاندان فۆنیم نییە دەستیشانیان بکات چونکە دەشی دەنگێک لە زمانیکدا فۆنیم بیت و لە یەکیکی دیکە ھەر پەیدا نەبی. بەنمۆنە دەنگی (ض) ھەر لە عەرەبیدا فۆنیمە. وەک دەزانم لەلای مامۆستاکانی رۆژناو ھەمزە لە عەرەبیدا فۆنیمە. لێرەدا جیاوازییەکی بنجی ھەیە لە نێوان فۆنیمبوونی (ض، ھەمزە) لە عەرەبیدا: ھەرچی دەنگی (ض)ە تاییەتی عەرەبییە، بەلام کە ھەمزە لە عەرەبیدا فۆنیم بی و ھەمان دەنگیش لە کوردی و غەیری کوردیدا ھەبی بۆچی لەوانیشدا فۆنیم نەبی؟

د. ئاورپەحمان لەو بەلگانەى بۆ فونىم نەبوونى ھەمژە ھىناوینەو گۆرانی دەنگى ھەمژە بەبزوین وەیا تیچووینەتى:

ئەم بەلگەىە لەجىاتى من وەرامى خواوئەكەى دەداتەو نەك یەخەى من و ھەمژە دەگرت چوئەكە لە كوردیدا كە دەماوئەم بەلێژگەى میژوودا بى تۆماركردن ھاتۆتە خواری سوانى دەنگ و گۆرانی بەدەنگىكى دىكە دیاردەىكە زەق زەق لە چاوان دەچەقى. ئەو زمانانەى نووسىنى كۆنیان ھەىە دەقى وشە و پستە و نامیر و ئامرازەكانیان پارێزاون و دەبنە پێوانەى گۆران و سوانىكى لە ئاخاوتندا بەسەریاندا ھاتوو. ئاخاوتنى ئیستاكەى فارسى كە بەسەر زارى فارسەكانەو ھەىە زۆر دوورە لە شێو ھەىە فارسى (دەرى) كە لە ھەزار سالەو پێى دەنووسریت و پێشتریش لە سەردەمى ساسانییەكاندا پى دەنووسرا زۆریش لە دەقەكانى ئەوساى ماون. جا ئەگەر بەراوردێك لە نیوان فارسى پەمەكى و ئەدەبى وەیا عەرەبى پەمەكى و ئەدەبى بكەیت دەزانیت چۆن تارادەى سەرەوین بوون لە یەكدى دوورن ھەرچى كوردییە تەنھا شێو ئاخاوتنى بەمیرات ماوئەتەو، لە شێو ھەىە كۆنى كەمەتاكورتێكى بى بايەخ نەبى بەدەست ناكەوئیت. ناوناو لە ئافىستا و پەھلەوى وشەى ئەوتۆ دیت لە كوردى ئیستاكەدا ھەىە و لە فارسیدا نەماو ھەىە نەبوو ھەك وشەى (گوشن ئەسپ) بەواتاى (نێرە ئەسپ) كە لەویدا وشەى (گوشن) بەواتاى نێر لە شكلى (گون) لە كوردیدا بەردەوامە و لە فارسیدا نییە. لە فریزی (نەنووشە پەوان) بەواتاى (بى مردن گیان - نەمر-) وشەى (نووشە) كە بەواتاى (مردن) لە كوردیدا بۆتە (نووستن) كە براى مردنە و لە فارسیدا وینەى نییە. لەو تەرەزە كەمەتاكورتە بەولاولە كوردیى كۆن وەجاغى كوێر بۆتەو. ئنجا كە بێنە سەر باسى قرتان و گۆرانی دەنگ لە كوردیدا ھەمژەى بەستەزمان تیدا ون دەبى چونكە ھەتا بلێى دیاردەىكى بەرفراوانە:

یەكێك لەو دەنگانەى بۆ سوان و تیچوون خوێش جڵەون دەنگى (ت) و دەنگى (د) لە كرمانجى سەروودا ھەموو (د)ى دواى (ر) تى دەچیت ھەك (مرن - مردن، كرن - كردن) لە سلیمانى ئەو دەنگە بەزۆرى كلۆر دەكریت واش دەبى بەدوا (ن)دا دەبێتە (گ) ھەندى جارىش بیستوو ھەىە (و) ھەك كە دەگوترى (كاك ئەحمەو - لە جىاتى ئەحمەد-). وشەى (مرو) و (مەرد) لە بنەپەتدا یەك شتن.. دەنگى (ت) لە (د)ش خوێش جڵەوترە بەتایبەتى لە دوا دەنگى (س)دا ھەك: (دەستگا - دەزگا، دەستك - دەسك، دەستینى - دەستینى (دەسەنى)، دەست - دەس، راست - پاس..).

وشەى (ھەل بىستە) بۆتە (ھەستە) بەتچوونى (ل، ب) ۋەيا (ھەلسە) بەتچوونى (ب، ت).

وشەى (ئىسقان)ى سلىمانى كە لە (استخوان)ى فارسىيە ۋە نىزىكە لەبەرى سۆران بۆتە (ئىسك). (خشەثرە پاۋنە)ى سەردەمى ھەخامەنشى بۆتە (شارەوان). لە زۆر باردا (فرۆشتن، كرۆشتن) دەبىتە (فرۆتن، كرۆتن). لە نموونەكانى پيشووتردا دىتمان چۆن دەنگىك بەدەنگى نىزىكى خۆى دەگۆرپت، يەككىك لەوانەش دەنگى ھەمزە بوو.

بىگومان مەيلى مروّف بۆ ئاسانكردنى ئاخاقتن، بەرەو سواندىنى دەنگ و سووكتەر دەرپرېنيە ۋە دەبات ھەر ئەم ھۆيەيشە ۋەھا دەكات رېژەى ناۋى كاراى تېنەپەر لە زۆر شوپىنى كوردەواريدا لەجىياتى (و) كە دەنگىكى قورسە (ى) بۆ بەكار بەيىنن كە لەو سووكتەر ئىتر لە جىياتى (نووستوو، رۆيشتوو، ھەلستاۋ) دەلېن (نووستى، رۆيشتى، ھەلستاى-). بەرى سۆران كە لامى قەلەۋ دەكەن بە (رى) لاۋاز لەبەر ئەم ھۆيەى سووكتردى دەرپرېنە. ھەلبەت ديارە (داخىۋى) لە (دەئاخىۋى) سووكتەر ھەروەھاش (بەرداش) لە (بەردەئاش) و (سەراۋ) لە (سەرنائو) ھەروەك (ھەستە) لە (ھەلبىستە) سووكتەر.

ئەم تەرەزە بەلگەيە كە لە ئاست ھېچ دەنگىكا نەكراۋتە ھۆى بىر ياردان لەسەر فۆنېمەنبوونى ھەر بۆيە دېتە ھىسابەۋە كە لە سەرەتاۋە بىر يار دراۋە ھەمزە فۆنېم نىيە، سەرەپاى ئەۋەى كە بەدەنگى ۋەك خۆى (ھ) نەگىراۋە تا يەكچوونىيان نىگا رابكىشېت و ھەنگاۋى دوايىن بۆ بىر يارى ئىعدامكردنى نەختىك بوەخرى.

بەلگەى گۆرانى دەنگ ۋەيا تېچوونى بۆ ئىسباتكردنى فۆنېمەنبوونى ئەۋ دەنگە، بەتايبەتى لە كوردىدا كە زۆر لە دەنگەكانى دەسوۋىن و تى دەچن، دەبىتە ھۆى ئىعدامكردنى زۆر بەى فۆنېمەكانى چونكە نابى (قىامەت ھەر لە بەرخى مەلا رابى) و تەنھا ھەمزەى پى ئىعدام بكرى. بەشېك لە زمانەۋانى كورد لە زاراۋەى ھەمزەش ۋەتەنگ دېن ھەروەك لە زاراۋەى (كسرة، ضمة، فتحة)ش قەلەسن، گۆيا ئەمانە پاشماۋەى سەردەمى دواكەۋتەن، كەچى ھەر چوار زاراۋە ۋىراى ئەۋەى كە مەبەست دەپىكن قەشەش كورت دەكەنەۋە. لە زمانەكانى رۇژاۋادا وشەيك نىيە (ھەمزەى پى) بىناسرى، لە ھېچ زمانىكى غەيرى عەرەبىشدا زاراۋەى ھىندە كورت و سووك نىيە كە كورتە بزۋىنەكانى پى بىناسرىتەۋە. ئىمە دەلېين (كورتە بزۋىنى ۋاۋ بى) بۆ فەتەش

هیچ زاراوه مان نییه چونکه فهتحة کورتکراوهی ئهلف نییه. ئه مانه ده لیم بۆ راگه یاندنی دهوری لایه نی نه فسیی مروّف له باسه کانی زانستی رووتدا.

ئو به لگه یه ی گۆرانی دهنگی هه مزه له وشه عه ره بیانه دا که دینه ناو ناخاوتنی کوردیه وه که گۆیا ئه ویش فونیم نه بوونی هه مزه نیشان ده دات ته نها له و حاله دا قبول ده کری که دهنگی هه مزه له کوردیدا نه بیت چونکه ئیمه که له ناخاوتنی خۆماندا دهنگیکمان هه بوو و له وشه سازیدا به کار هات و بووه پیکه ئنه ری وشه و دهسته واژه و به نه مانی واتا نه ما، چ پایه ی کهم نابیته وه به وه دا که له بهر قورساییی دهنگه که وه یا له بهر شوینی له وشه دا بسویت و بگۆریت چ له وشه ی کوردی بیت و چ له وشه ی بیگانه بیت. نمونه کانی که د. عه بدو په حمان له عه ره بییه وه وه ری گرتوون (دائمه - دایم، دائره - دایره، مسئله - مه سه له، بئر - بیر) هه موویان هه مزه که یان له ناو وشه دایه که ئه مه هۆیه کی کافیه بۆ گۆرینی دهنگه که ی هه مزه وه یا سواندنی چونکه له کوردی خۆیدا هه مزه له ناو وشه دا ده رناکه وی، ئنجا ده زانین دهنگی (ی) سوو کتره له هه مزه، به لام چونکه له وشه ی (مسوول) دا دهنگی (و) بۆ خۆی قورسه رو شن بیری کورد هه مزه که ده هیلتیه وه و نایکا به (و) هه رچی نه خویندووشن به زۆری ده لێن (مه نسوول). له وشه ی (مه ئیووس) دا هه مزه تی ناچی له (ره ئیس و مه رئووس) یشدا هه روه ها..

راسته یه که ی هه موو کورد پیکش نالی (دایره، دایم) به لام به تیکرایی ده لێن (قایمه کاری..). ئه مانه هه موو واز لی بینه و سه یریکی ئه و وشه عه ره بیانه بکه که به هه مزه ده ست پی ده که ن وه ک (ئه میر، ئه سیر، ئیسپات، ئیستراحت، ئه حه ی ناسر، ئوستاز، ئومه ت..). له هه یچاندا دهنگی هه مزه ناسویت و ناگۆریت چونکه له به راییی وشه وه دیت که چی چونکی دانیشتووی سلیمانی هه ز له (یۆ..). ناکه ن به زۆری ده لێن (ویسف، وینان، وینه ناوی گۆرایی - یۆنه -) دوور نییه وشه ی (وێل و ته رتیب) یش له (یۆل و ته رتیب) وه هات بیت که وشه که ته رکییه به واتای (ریگه). ئه و وشه عه ره بیانه ی هه مزه یان له کۆتاییه وه دیت، به سه ر زاری کورده وه هه مزه که یان لی ده سویت وه ک (رجاء، وفاء، بری، ناشی) که ده بنه (ره جا، وه فا، به ری، ناشی) چونکه ئه گه ر کوردیش بانایه بی هه مزه ده بوون.

سه یر له وه دایه ناخیه وه ری ره مه کیی عه ره ب له هه ندی ناودا (هه مزه کاری) ده کات و ده لیت (ئمحمد، ئحسین، ئسته یقن) که له مانه دا هه مزه که زیادییه که دهوری فونیم نابینیت وه که له کوردیشدا ده گوتری (عه ولای عومبه ران) ئه و (ب) ه له ناوی (عه مر) دا

فونیم نییه چونکی واتا ناگورِی یاخود که (کساره) دهکریته (کهستاره) دهنگی (ت) لهویدا فونیم نییه.

ئنجا ئیمه لهبەر رۆشناویی واقیع و بیرورای ئه پروفیسورانهی ههمزه بهفونیم دانانین و قورسکردن بهفونیم دادهنن دهنانین پرسیار و وهرامی ئهوتویی تهرتیب بدهین:

ئایا له کوردیدا ههمزه دهنگه؟

بهائی دهنگه.

ئایا که تی چوو واتای تی دهچیت؟

بهائی تی دهچیت.

ئایا که بهدهنگیکی دیکه گوردرايهوه واتا دهگوریت؟

بهائی دهگوریت.

ئایا بهسرايهوهی ئه دهنگه کوردی ناتهواو نابی؟

بهائی ناتهواو دهبی.

کهواته ئهویش فونیمه وهك پ،ف،ل!

نهخیر فونیم نییه.

با بیینه سه قورسکردن:

ئایا ئه قورسکردنه بوونی سه بهخوی ههیه؟

نهخیر.

ئایا مومکینه تی بچیت؟

بهائی تی دهچیت.

که تی چوو واتا تی دهچیت؟ دهگوریت؟

نهخیر نه تی دهچیت نه دهگوریت.

ئایا که زهروورتهی مانهوهی بهسه چوو تی دهچیت؟

بهائی له زور باردا بهناچاری تی دهچیت.

کهواته فونیم نییه!

به‌لی فونیمه و ده‌بی نیگاریشی هه‌بی!

تیبینی:

له‌باردی وشه‌ی (هه‌ناسه):

دوای لی‌بوونه‌وه له نووسینی ئەم گوتاره پیکه‌وت گیرامیه‌وه بۆ کتێبه‌که‌ی (فره‌نگ
ایران باستان) و له‌ویدا به‌سه‌ر وشه‌ی (آن - ئەن) دا که‌وتم که له ئاقیستادا به‌واتای
نه‌فه‌س هه‌لێنان هاتووه، له‌وه‌وه زانیم که‌رتی (هه‌ن) له وشه‌ی (هه‌ناسه) دا ئەو
(ئەن) هیه و هه‌مزه‌که‌ی گۆراوه به (ه) نه‌ک وەک من به‌هه‌له‌ بۆ شیکردنه‌وه‌ی چووم...
ده‌مینیته‌وه که‌رتی (اسه) له وشه‌که‌دا که نازانم له چیه‌وه هاتووه.

پۆشنبیری نوێ، ژماره ۹۵، ۱۹۸۲

تیر و پشکی له دهنگساری

پوژنی دووه می جهژنی قوربانی رابوردوو، دۆسته بهرپزهکانم د. کهمال مهزههر و د. ئاوپهحمانی حاجی مارف سهریان لی دام. له لارییهکی ئاخاوتنهوه تاسهیهکی دهروونم سه رکهل کرد و گوتم. لهو جودایی بیروپای نیوان د. ئاوپهحمان و مندا هیه لهبارهی هیئدی لابیسی سر به فۆنهتیک، که دهکیشتیهوه بۆ لای رینوووسیش زور دل ناریاحهتم. ههردوویان گوتیان دهبرپینی بیروپای جودا که بنیاتنهر و پروونکهروهه بی چالاکیی پیروژ و سوودبهخشه. ههلبهت منیش لهو باوهردام که پیویسته بیروپا سه وهدر بنی بۆ بهربیستن و دیتن، به ههموو عومریشم پشتگیریم کردوه له نازادی بیروباوهر هه نهبی له بهرتهوهی بهزوری خۆم له باریکدا دیتوهه یهکی له سه نازادی بیروباوهر کهوتبی بهلام تهگهر بلوی و بشی خاوهن رایهکان له سه ر یه که باوهر کو ببهوه دهتوان سوودی پروونکردنهوه و بنیاتنان پیکهوه بگهیهننه خهلق، چه ند سوودی دیکهش بخه نه پال نهو دووهه یهکیان که مکردنهوهی ئه رک و کاته. دووه میان سوود وهگرته له ئه رک کاتی پاشکه وتکراو له مهیدانی دیکه دا. سییه میان چه پاره دانی ئاپوړهی خوینه رانه له سه رسوورکی نیوان بیروپای جودا دا. چواره میان سه رنج راگرتنیکی خۆمه له کیشه ی جودایی بیروپا بهولای ههنگاوی تی خویندنهوهی سوود و زیانه وه دهروات دهچیته راده ی ئه وهی بلیم ته نساغی و خۆ به دهست نهخوشیه وه نهان راستیه کی وه ها بنه رتیه ی پی ناوی به اوردی بکه م له گهل دۆزینه وهی ده رمان بۆ نهخۆش. گه ران به دوا ده رماندا ناچاریه کی رهزاگران له نهخوشیه وه به ملماندا دیت: هه رگیز ناشی هه ز به نهخۆشی بکه ین هه ر چونکه دواتر بۆ ده رمان دهگه رین. من له کولانه یه کی ها راوتر له زمان و باسه کانیانه وه نیگام بۆ کیشه ی جودایی بیروپا دهکش ی وه که پروودای پوژانه و دهنگوباسی مژووش ده دیتری لیک توران و ترازانی خهلق خۆش جلهوتره له ته بایی و ره باییان. چه ندین هوی بایه خداری یه کبوون ده پیچریته وه به رانه ر یه که هوی که م بایه خ ی لیکترازان. به دهوری خۆدا بنۆره و به رسه بۆچی نهو خهلقولایه وه ها دهسته ویه خ ی یه کدی ده بن که ده بوو له ئاست هه ره شه ی تر سناکدا وه کو دهسته را بن.

ئه م تیبینییه پی شه کیانه م بۆیه بوو که بزانی من له مه سه له ی جودایی بیروپا دا

بەسەر بابەتیکى تازەدا ناکەوم: پىشتىر تىۋەي رامام و بە زۆر لادا ھەلم گىراۋەتەو، رەنگە بەردو دۆزىنەو، بىنەماي خوشجەۋىي لىكتىرازانىشەو ماوم بىرىيى و پىر لەو كەسەي سەرنجى نەدابىتى خۆم زال كىردىي بەسەر بىرپارە نافىرەجايەكانىدا.

دو پۇژ دوى ئەو سەردانە ژمارە (۹)ى گۇقارى بەيانم چەنگ كەوت و دىتم گوتارىكى د. ئاوپەحمانى تىدایە لە ژىر سەرنەۋى (چەند وشەيەك دەربارەي وتارى «لەگەل دەنگسازى كوردىدا») بەسەر بىرورپاكانى مندا دىتەو كە پىشتىر لە ژمارەي (۹۵)ى سالى (۱۹۸۳)ى پۇشنىبرى نويدا بلاو كرابوونەو بەدەورى نووسىنىكى د. ئاوپەحماندا دەخولانەو. لەوانىشدا گوتبووم ناراحەتم بەدەست جودايىي بىرورپا لە نىوانماندا. كە سەرەتاكانى گوتارە تازەكەي د. ئاوپەحمانم خويندەو يەكسەر قسەكەي يەك دو پۇژ پىشتىر خۆم بەبىردا ھاتەو و دەرلەحزە بىرپارم دا كۆنە قەناعەتەكەم لە پوچاندەنەو، كارى سەلبىي جودايىي بىرورپا بەگەر بىنم و بەنيازى مشتومالدىنى رووپەرەي بىگەردى برايەتيمان پاكەنەيەك بۇ نووسىنەكەي خۆم بكەم، لەبەر تىشكى ئەم نىازەدا خەرىكى روونكردەو، ئەو شۆينانەي كۆنە گوتارەكەم دەم كە بەخت يارىدەي نەدان بەشۆيەكەي وەھا راگويزرىنە ناو گوتارەكەي د. ئاوپەحمان كە ئىتر لە منەو روونكردەو، يان پى نەوئ لەگەل ئەو و بەدەورى ئەویشدا تىبىنيەكەي خزمەتى بابەت بكات بە كاغەزى دەسپىزم.

لە كۆتايىي ستوونى يەكەم و سەرەتاي ستوونى دووھى گوتارەكەي د. ئاوپەحمان، لاپەرە (۶۲) پەخنەيەكەي من لە دەستورى دەگرتووى بەھەلومەرجى ناو كىتبان و بىرپارى يەكجارەكەي بەرنامان نىوانىو راگويزراو و لەسەرى نووسراو. بۇ ئەو، تەۋاوى ھەلۋەستىم روون بى ئەم يەك دوو دىرەش دەخرىنەو سەر قسەكانى ئەو شۆينەم. «وہيا لە بارىكى دىكەدا بەشكى ئەو ھەلانەي گەشتى بى رابەر بە مروقى وەكو منى دەكات بە پۇشنايىي ئەو دەستورانە ساغ بكرىنەو». من مەترسىي دەستورى قەراردادە و گەشتى بى رابەر، وىكرا لە حىسابدا بوون، پارانەو، شەم بۇ گەشتى بى رابەر لەو، دەيت كە بىرورپا ئەو تەرزە گەشتە، بەعادەت، دەبرىتەو بۇ بەر رووناكىي دەستورى ناو كىتبان.

لە ئاست ئەو وھرام و بەسەرداچوونەوانەي كە د. ئاوپەحمان لە ستوونى سىيەمى گوتارەكەيدا دەيانخاتە روو دەبى بزانرى ھەرچى پاىەكەي من لەویدا وھرامى درابىتەو بە ئەسل لە نووسىنەكەمدا رووى لە رابەرە فۇنۇلۇجىستەكانى ئەوروپا بوو. لەو

باساندا که شیوهی عمومیان هیه موناقه‌شی سرچاوه‌کانیان ده‌کری. به نمونه، که داروین بیروای خوی له‌باره‌ی گیانله‌به‌ران درده‌بئی یه‌خه‌گیری باوه‌ری ناو کتیبه ئاسمانیه‌کان ده‌بی نه‌ک تاکی ئیمانداران. من که ده‌لیم هه‌مزه فونیمه و که‌سره موخته‌له‌سه پیداو‌یستی ده‌نگسازیه نه‌گه‌ر به‌لندا نو‌رپینشم له‌سه‌ر حساب بکری هه‌ر پووبه‌پووی رابه‌ره‌کانی فونه‌تیک و فونولوجی ده‌بم. له‌کورد هواریدا که‌س پینشه‌ستی له‌و باب‌ه‌دا نه‌کردوه تا ببیته رابه‌ری ماموستا‌کانی ئه‌وروپا، که ده‌نگیشمان نابستن. به‌هه‌موو باوه‌ر مه‌وه وه‌هام زانیوه د. ئاو‌رپه‌حمان له‌خویندن وه‌یا گو‌ییبستبوونی تو‌ژینه‌وه‌ی فونه‌تیکی و فونولوجی ئه‌وروپا هاتوته سه‌ر ئه‌و رابه‌ی که له‌باره‌ی هه‌مزه و که‌سره موخته‌له‌سه‌وه‌ی ده‌نوسنی پتریش بیرم بۆ ئه‌وه ده‌چوو که به‌خویندن پیی گه‌یشتووه قه‌ت به‌دل‌دا نه‌ده‌هات که‌سی ولاتی خو‌مان که هینشتا ته‌قه‌ی فونیم و فونه‌تیکی تیدا زۆر به‌رز نه‌بوته‌وه له‌پله‌ی خویندن وه‌یا دوا‌ی خویندنیش، بی سۆسه‌کردنی سرکه و کورکه‌ی ئه‌وروپا، گه‌یشتبیته بیرو‌رپاه‌ک که هه‌ر نه‌بی به‌روالته عه‌کسی هه‌ست و پیزانینه به‌تایبه‌تی له‌کیشه‌ی هه‌مزدا، پرسیاره‌کانی سه‌ر به‌زمان و ده‌نگیش وه‌کو باسی کیمیا و فیزیا نین به‌به‌لگه‌ی مادی بۆ ئه‌و رابه‌رانه ساغ بووبیته‌وه. ده‌نگناسی، فه‌لسه‌فه، پیزمان، می‌ژوو، کو‌مه‌لایه‌تی به‌تیک‌رایی میتافیزیک... به‌ند نین به‌ئه‌زمووگه (مختبر) ته‌نانه‌ت کو‌مپپوته‌ریشیان تیدا به‌کار بی‌ت برپاره‌کان له‌هه‌ست و هو‌شه‌وه ده‌رده‌چن له‌مه‌یدانی ده‌نگی زمانی کوردیشدا رابه‌ری غه‌یری کورد ناتوانی وه‌کو کوردیکی سه‌رنج‌ده‌ر بجیته ناو شیرازه و رایله‌ی زمانه‌که‌وه. ئه‌و نموونانه‌ی له‌گوتاری ئیمه‌ماناندا دینه‌وه دره‌نگ به‌خه‌یالی بی‌گانه‌دا دیت یان هه‌ر نایه‌ت.

له‌ستوونی دووه‌می لاپه‌ره (٦٣) ئه‌م قسه‌یه‌م خراوته نیوان دوو که‌وانه‌وه «ئه‌وه‌نده‌ی بزانم ده‌نگناسان له‌باره‌ی فونیم نه‌بوونی ده‌نگ دوابن هه‌ر ئه‌وه‌نده‌یه که د. ئاو‌رپه‌حمان له‌گوتاره‌که‌یدا باسی کردوه» به‌دوا ئه‌وه‌دا ده‌نوسنی «ئه‌و چه‌ند دیره که‌مه‌ی من تنو‌کیکه له‌ده‌ریاه‌ک».

هه‌لبه‌ت من ناشی مه‌به‌ستم ئه‌وه بووبی که له‌قسه‌که‌ی د. ئاو‌رپه‌حمان ده‌فامریته‌وه چونکه هیچیشم نه‌خویندبئی و لیک نه‌دابیته‌وه عومره‌که‌م لێی ناوه‌شیته‌وه شتی وه‌ها سه‌راویله‌کی هه‌ژارم مه‌به‌ست بووبی. منیکی ئه‌لفوبی فی‌ر بووبم چۆن وه‌هام لی ر‌ه‌چاو ده‌کری! مه‌به‌ستم، له‌زه‌مینه‌ی داسه‌پاندنی ناساندن و سنووردانان بۆ واتای

فونیم شتیکم نه بیستووه و نه خویندو و ته وه دژى نو راگه یاندنه بى که نووسینه که ی د. ئاوره حمان به دهستییه وه دها قامووسیش دوو دیری کورتی به تعریف هیناوه بؤ فونیم. که دهگوترى یان که من دهلیم زهوى نه ستیره یه کی بچوکه به دهورى رۆژدا دهخولیته وه نه هاتووم بلیم زانستی جیولۆجی و فهلهک و بایولۆجی هزار کتیبیان به سهر دانه ندراره. د. ئاوره حمان خویشی نه یو یستووه چى دیکه له وه ده ریایه وه مه لیتنجی له بهر بى لزوومى.

هر لهو ستوونه دا به سهر قسه یه کمدا دیته وه که گو توومه به شیکى کۆنساننتى کپ به وانن به بردنه ژووره و ی هه واش پهیدا ببن ئینجا دهلی «به راستی ئهم تاقیکردنه وه بویه ی ماموستا مه سهوود به هیچ چه شنىک له گهل فرمانى فۆنه تیکدا ناگونجی.» من به دوا نه وى تاقیکردنه وه کهم باس کردووه گو توومه: «له گهل ئهمه شدا ئه و تهرزه دهنگانه که برای دهنگى سروشتیش هیچ کامیکیان نابنه فونیم چونکه ناتوانى دهنگى یکه به دوا خویدا بهینى و وشه دروست بکات، جگه له وى که ههرگیز ناتوانى ئاوازه پهیدا بکات چونکه ئاوازه له پیکى قورگه وه به ره وه دهره وه ده رده چیت، ههر بویه ی شه ئاوازه دار به ره وه ناوه وه پهیدا نابى.» خوینهر ده بینى من نرخى نه و دهنگانه م زانیوه به که کسى هیماى قسه کانى د. ئاوره حمان و نه و هینده قسه یه م که رای گو یستووه بؤ او گو تاره که ی. ئینجا نه گهر لزووم نه بى بگوترى دهنگى (ه) که به ره وه ناوه وه پهیدا نه بى فونیم نییه ده بیته عیب له و رابه ره زلانه ی فۆنۆلۆجی پیمان بلین فیکه و لرخه فونیم نین. له کدووله ی تهریشدا کهس به ته ما نه بووه بلئى ئهمانه فونیم، نهک ههر فونیم نین، به لکو کهس به خه یالیدا نایى دهنگى زمانین. تعریفى فونیم و دهنگى مانى به سن بؤ ناساندنیان یاخود ههر نه بى لرخه و فیکه و کۆکه له خه یالان له کینیته وه.

که باسى لرخه و فیکه هاته ناوه وه ته جره به که ی من ده بیته ههنگاویکی ونکه ره و تر چونکه ههر نه بى دهنگى (ه، ت، ف) ی به ره وه ناوه وه له دهنگى ئاخاوتن کهن، سه رنجدانیشم له و راستیه که ئاوازه له و دهنگانه پهیدا نابى وردیویه که سوودی دهنگسازى ته واده بى. وا ئیستا دهلیم رسته ی (به برای خۆم بلیم) تاقى وه له گهل خۆندا له رپی بردنه ژوورى هه واده گویت له شتیکی مهفهووم ده بى، به لام به ئاخاوتن حیساب ده کرئ و نه دهنگه کانیشى فونیم وه یا دهنگى زمانین. تیبینی که زۆرن وهکو (قسه ی تووتی، نه و دهنگى له میاوه ی پشيله دا به «میاو» ده چى،

دەنگىكى خىلەي ماين كە بانگەشتى جانوومكەي دەكاتەو لەو شۆينەي قورگىيەو
 دەرەدەچى كە دەنگى «ح» لە قورگى بنىادەمەو دەرەدەچى (هەموويان لە فېكە و لرخە
 شياوترى قسە لىو كەردن. پسپۆرى زۆر شارەزاي مۆنتاژى دەنگ دەتوانى لەو دەنگانە
 وشە پىكەوە بنى. لە قەوانىكى كۆنى (سامى شوا) كە بەكەمانچە، لە ژىر عىنوانى
 (العاصفة - غرق المسافرين - آلام واحزان موسيقى) پرى كەردبۆو كۆيت لە يەك دوو
 وشەي مەفووم دەبوو كە بەكەمانچەكەي دركاندبوونى. هەلبەت ئەمانە هېچيان نە
 ئاخاوتن و نە فۆنيم و نە دەنگى زمانى، مەگەر تەعريفىكى تازە لەو بابەتانە دەرچىت
 و بيانگرىتەو. لەو دەو پىم دەبى وەرەمى پرسىارى د. ئاوەرحمان بدەمەو كە دەلى:
 «مروؤ بؤ عەكسى واقع بوەستى سەرەراي ئەو دوش خۆي بؤ هەناسە سوار بكات.
 ئەگەر فۆنۆلۆجىستەكان ئەو جۆرە قسانەيان بکردايە دەبوو هەلۆستى مامۆستا
 مەسعوود چى بوايە؟».

لە وەرەمى ئەو پرسىارانەدا دەلىم من بؤ سەپاندنى واقع هاتم عەكسى واقع
 وەستام نەك بؤ لەقاندنى. زاناکان هەناسە راگرتنيان تاقى كەردەو تاكو بزەن
 گيانلەبەر چەند دەقيقە بى هەناسە هەلپەن دەژىت خۆ ئەوانىش عەكسى واقع
 پۆشتن. دىن حالەتى بى كېشى پەيدا دەكەن عەكسى هەموو ياسا و دەستورى مادە
 ئىنجا ئەگەر بگوتى ئەم تاقىكەردنەوانە بؤ پاراستنى ژيان و گەشتى نۆو ئەستىرانە
 منىش دەلىم تاقىكەردنەوئى من زېر دەنگەكان دەخاتە پال فېكە و لرخە و ملچەي
 زمانەو هەتا كە لەبەرىكى ئەوان بگري لە مەيدانى دەنگناسى و دەنگسازىدا. ئەمما
 ئەگەر فۆنۆلۆجىستەكان قسەي وەهايان بکردايە [دەنگە كەردبىتەيشيان و ئىمە
 نەمانبىستى] دەمگوت: دەك زارخۆش فۆنۆلۆجىست كە زمانت لە لرخە و فېكە
 هەلنەگاوت بؤ بەرەژوورتر، چ رېگەي دىكەش شك نابەم پىيدا بپۆم.

لەبارەي بېرورام بەرانبەر مامۆستا رابەرەكان كە لەو گوتارەدا وەها لىك دراوئەو
 گۆيا من قەدرىان نازانم، لىزەدا دەلىمەو من دژى رابەرىكم پى بە قوتابى نەدات
 بېروراي خۆي هەبى. مامۆستا هەقىەتى و واجىبىەتى راى خۆي بە قوتابىيەكانى
 بلۆتەو، پىوئىستىشە لەسەر قوتابى راى مامۆستا بزانی، لەو بەولاولە بى ئىنسافىيە
 مامۆستاو دەنگى قوتابىي چاوساغ و بىرتىز خەفە بكات. گریمان من مامۆستاي
 دەرسى فۆنۆلۆجىم و لە سوختەكانم نەسەلماند بلۆن هەمزە فۆنيم نىيە و سألەوسال
 ئەزموون خستمن هەتا لە فېرگە دەركران ئاخۆلىم رازىن؟ چ ئىنسافىكم بەكار هیناوە؟

مامۆستايەك بە ھەرەشەى نومرە شكاندن سەر بە قوتابى دابنوينى بۆ ئارەزووى خۆى، كە دەسلەتلى دنيايى ھەبوو بە پىنى سنوورى ئەو دەسلەتە لە خراپە زياد دەكات. د. ئاورەحمان كە لە ستوونى دووھى گوتارەكەيدا دەلى «بەلام وەنەبى بەو چراخانە و راستەشەقامەدا كوێرانە مل بنىم، بەلكو باش سەرنجى لى دەدم و پاي خۆم زۆرە. ئەگەر وا نەبوايە ھەلبەت چەند جار پەخنەم لە راپەرەن و مامۆستايانم قەناتى كورد و چەركەزى بەكو و كەرىمى ئەيووبى وئى. ئا سميرنۇفا نەدەگرت». ئەم قسانە راستن، بەلام سەرنجىكى لىوھ ھەلدەستى.

۱- من نەمگوتووھ د. ئاورەحمان لە ئاست راپەرەكانيدا چاونوقاو بووھ ناشازنم چۆنى قوتابىيەتتى بەسەر برد لە زەمىنەى پەتكردەنەوى راي مامۆستاكانى.

۲- ھەموو قوتابىيەك ئەو لەخۆبوردووھ نىيە بەگژ راي مامۆستاكەيدا بچىتەوھ.

۳- د. ئاورەحمان لە دواى دەرچوونى ئەو بىروراپانەى دەربرى كتيبەكەى كە ئەوان راپانەى تىدان لە ۱۹۷۶ لە بەغدا چاپ كرا.

۴- ئەگەر قوتابى ناچار بوو لە ئوترووحەدا بىروراي مامۆستا بچەسپىنى دواتر زەحمەتە لىنى پاشگەز بىيەوھ، چونكە شەھادەكەى پى سووك دەبى.

۵- راپانەى قوتابى بۆ ماوھى (۱۵ - ۲۰) سال بە گوتنەوھى بى پەخنەى بىروراي سەلمىندراو گەلىك مۆم لە مېشكىدا دەكوژىنەوھ. ھاوپىرى منداڵ لەگەل ھاوژاي خۆيدا بە تەئسىرە چ جايى لە سايەى دەسلەتلى مامۆستايدا.

۶- بەسترانەوھى گوزەرەن و چارەنووسى خويندكار بە بەرنامەى سەلمىندراوى ئىنجىلى، بەرەو نەزوكىي فەكرىيەوھى دىبات بەتايبەتى لەو مەيدانە ھەستيارانەدا كە پىوھەندىيان بە فەلسەفەى ژيانەوھ ھەيە.

۷- كە رېگە لە بىرى سەربەخۆ بەسترا چاپخانەى ئەوتۆش نامىنى بتوانى بىرى سەربەخۆ لە چاپ بدات و بلاوى بكاتەوھ.

۸- نەك قوتابى بەلكو مامۆستاي زانكو لەسەر بىرى ئازاد دووچارى وەستاندننى (ترقىيەى علمى) بووھ د. ئاورەحمان خۆى لەمە ئاگادارە.

مەسەلەى پاشگەزكردەنەوھى گالىليو لە بىر پووناكەكانى بەھەرەشەى دادگاي كەنىشتە ھى لەبىركردن نىيە، سووتاندن و ھەبسكردنى فلان و فلانىش لە بىرنازادانى كوون و نوئ ھەر وھەا. مامۆستايەكەى بەھەرەشەى نومرە شكاندن

قوتابییەکانی بتۆقیننی دادگایەکی بچووکى کە نیشتهی بەر لە (۵۰۰) سألە. لە خۆرایى نەبوو برناردشۆ ئامۆژگاریی قوتابیى زانکۆکانى بریتانیای کرد کە هۆشى خویان تەسلیم بە مامۆستاکانیان نەکەن. وایزانم لەمەویەر قوتابیى ئینگلیز فیز دەرگا بلێتەوێه ئیمپراتۆریەتى بریتانیا خەریکی خزمەتى مرۆفایەتییه.. ئازادیی بیروباوەر بەر لە هەموو شتێک پێدانە بە لایەنى بى هیز بۆ خۆ روونکردنەو، هەرچى لایەنى بەهیزە خۆى پێ بەخۆى دەدات پێشم مەلێنەو مامۆستا قەناتى و ئەو بەرپزەنەى ناویان بردا لەوانەن پێى بیری ئازاد بە قوتابى دەدەن. دەشێ ئەوان باغەل فەراح بن بەلام کێ بەربارى ئەو متمانەیه دەبێ لای مامۆستایەکی دیکە ئەگەر لە سەرەتاوێ ئازادیی بیروباوەر نەبووبێتە دەستوور. دەشێ، چونکە تەجرەبەى من لەو هەریمەى ئازادیی تەعبیر و سەپاندنى بیندریتر و هەمچەشنەتر بێ لەو جیلەى بەدوا مندا هات من دلگەرمانەتر لیوێ دەدویم تاکو تەپۆتۆزیم گەیانە مەیدانى فۆنەتیک، ببەخشن.

لە ستوونی یەكەمى لاپەرە (۶۷) دا د. ئاوێرەحمان چەندین نموونەى هیناوەتەو لەو وشانەى دەنگى (ه) کەوتۆتە ناو توێژیانەو. ئەو وشانە هەندیکیان نموونەى دروستن وەك.. بەهرە، بەهار، نەینى.. بەلام لێرەدا مەسەلەكە پێویستى بە روونکردنەو مەیهەكى نەفەسدریژی زۆر لایەن هەیه.

أ- لە ستوونی یەكەمى لاپەرە (۳۰) ژمارە (۹۵) پۆشنیبری نوێ گوتوومە «دەنگى (ه) لە بەرى سۆران و تیکرای کوردستانى خوارودا بەدەگمەن نەبێ لە ناو توێژى وشەدا نەهاتووێ وەك (نەهۆم، سەربهوردى..) هەرچەند بە تەواوى لە زارى کرمانجی سەرودا دەنگى (ه) بە تاقى نەکردۆتەو بەلام وا بزانم لەوێدا دەنگى (ه) هەم بەوێستاوى و هەم لە ناو توێژى وشەدا دێت. لە کرمانجی سەرودا مەیلێك هەیه بۆ وەستاندنى دەنگى بەرایى وشە تەنانت (لە) دەرکێ (ل) ئەمەش تا پادەیهك لەو دەستوورانەى دەنگسازیدا بەدەر دەداتەو».

دیاره من چیم گوتوو. (۱) دەنگى (ه) لە کرمانجی خوارودا بەدەگمەن دەرکەوتێ ناو توێژى وشەو. (۲) لە کرمانجی سەرودا هەم بە وێستاوى لە بەرایى وشەو و هەم لە ناو توێژى وشەدا دێت. لە نموونەکانى د. ئاوێرەحمان ئەو بەشەیان لە بنەرەترا لزوومى نییه کە دەیهوێ ئیسپاتى هاتنى دەنگى (ه) بەوێستاوى لە بەرایى وشەو بکات چونکە هەموویان بەکارهینانى کرمانجی سەرودا منیش دانم بەوێدا هیناوە

دواتریش بۆیان دهگه ریمه وه.

وهك به لیکۆلینه وه دهردكهوئ، كه مپوونی دهنگی (ه) له ناو توێژ و بزربوونی له كۆتایی وشه ی كوردیدا دیارتره تا زمانی فارسی... هه موو وشه ی وهكو (ئاگا، پناه، راه، دهه، دیه...! له زمانی كوردیدا (ئاگا، پهنا، رێ، ده..). دهتوانین بڵێین له كوردیدا دهنگی (ه) بارته قای هه مزه به كۆتایی وشه وه نه ماوه فارسیش له چاو پهلهوی و هه خامه نشی و ئافیس تا (ه) ی كه م بۆته وه به نموونه له پهلهوی پاشگری ناوی مهعنا (یه) بووه له فارسی و له كوردیدا بۆته (ی)، وشه هه بووه له پهلهویدا به (ه) دهستی پێ كردوو له فارسیدا دۆراندوو دتی وهك..

هان	آن
هرم	خرم
همانك	مانند
هوسكارت	سكالايد
هچ	از
هنگار	انگار
هندیشیت	اندیشید
هندوه	اندوه
هندرز	اندرز
هنداخت	انداخت

بنواړه واژهنامه ی كۆتایی كتیبی "كارنامه اردشیر بابكان، بهرام فرمهوشی".

دیراسه یه کی تهواوی دهنگی (ه) له كوردیدا بکری چاکتر بۆمان دهردخات كه تیبردنی له ناو توێژی وشه دا دیارده یه کی میژوویی و بنجیه، له كۆتایی وشه شدا وهك نه بووبی وه های لی به سار هاتوو. به شیک له و نموونانه ی د. ئاورپه حمان هینابوونی وهك (بانگه یشتن، نه هات، نه هیشتن، ناهه موار، بیهووده، بیهوش..)

به هوی خیراییکردن كه وتوونه ته نووسینه كه وه دها د. ئاورپه حمان وهك به دهیهیه دهزانی نموونه كان بایه خیای نییه چونكه كه رتی پیشه وه بیان له لاوه هاتوو به بۆ سه ر ئه و وشانه ی دهنگی (ه) یان له به راییدایه.. له ئه سڵدا (هیشتن، هات، هه موار، هووده،

هۆش.. بوون و کرانه وشه ی لیکدراو [وهك بانگ هیشتن] یان داپژراو. ئەم نمونانە سەرلەبەری قسە ی د. ئاورهحمان دەربارە ی نههاتنی دەنگی هەمزە له ناو توژی وشەدا هەلدەوهشین چونکە چەندیکی بتهوی وشه ی وهکو (دەست ئەستور، نائەمین، بی ئەمەك، بهئیش، تیئالان، خۆئەنگیوه، چاوانازا، بی ئوقره..) دروست دەکریت. بههیچ کلۆجیکیش ئەو نمونە نادروستانە لهسەری حساب ناکرێ.. هەر خوا سههو ناکا. د. ئاورهحمان کتیبی لهسەر (وشه پۆنان) داناهه، ئیتر نمونەکان له بهرانبهرا باخه بهری ئەودا لهخۆوه دهرسپێنهوه.

نمونهکانی.. (هژمار، هلفرین، هلگرتن، هلهاتن، ههنا، ههچ، هشیار، حهززهکر) ههموویان دهچنهوه بۆ ئەو مهیله ی کرمانجیی سهروو بۆ وهستاندن ی دەنگی بهراییی وشه. ئەسلی وشەکان (هژمار، ههلفرین، ههلهاتن، ههنگرتن، ههنا، ههچ، [یان هورچ]) هوشیار، حهززهکر) بووه. کەس بهخه یالیدا نایهت (هش) له (هۆش) دهه نههاتبێ. وشەکانی (ههك، حسلهت، حشت، عجران، عنكر، عرين) لیان بهله نيم و نایانزانم تاكو بۆ بهره تیان بچمهوه، ئەوانیش لهسەر لایه نی ههله و سههو ی گوتارهكە ی من حساب ناکرێن چونکە قسەم له زاری کرمانجیی خواروو بوو کرمانجیی سهروو دەنگی بهراییی پرییۆزیشن (ده، له) و نیشانه ی موزارعتیش دههستێن.

ب- دەنگی (ه) ناگاته دەنگی هەمزە بۆ ئیمتیازی نایبەتی که له دەنگەکانی دیکە ی جودا دهکاتهوه. ههچ دهنگێك نیه وهك ههمزە بهژێ دهنگهكانهوه نووسایی ئاوازه دارهكان تهنها ئاوازیان له ژێ دهنگهكانهوه دیت.. دەنگی (د) زمانی - دانییه (ن) زمانی - لووتیه، (م) لیوی - لووتیه.. هتد. چونکە (أ)یش وهکو هەمزە خزماتی هەر به ژێ دهنگهكانهوه هیه بۆیه وهها هەمزە خۆ ی پێ دگۆرپتهوه. هەر ئەم نزیکیه ی شه له نیوانیاندا که ئەلفوبێی عەرەبی (٢٨) پیتە تومەز هەردووکیان بهیهك پیت بهخشیوه. لهوهیشه وهیه نرخ ی دەنگی هههه دوا ی (ئههههه) تپه ی نهکردوه له (١٠٠٠).

ئیمتیازی هەمزە له (ه) ئەوهیه هەمزە به ژێ دهنگهكان دهکەوێتهوه ههچ ی (ه)، وهك با ی ههناسه به ههچ شتێك ناکهوێتهوه دهنگی (ع) - وهك ههست دهکەم - جیرانی (ه) بهلام تامی ههمزە ی پێوهیه بۆیه زۆر جار ان وهکو ههمزە دهبیته جیگری ئەلف یان دهبیته ههمزە یان ههمزە دهبیته (ع).. به نمونە:

مابین	مەعبەین
دابە	دەعبا
ئەرز	عارد
عەسکەر	ئەسکەر
وعدە	واده
سادە	سەعدە
مزرعە	مەزرا
کعبە	کابە
بەعقل	باقل
ئەلەمی نەما	عەلەمی نەما
بەعجەلە	بەئەجەلە
ئەژدەھا	عەزیا
رابعە - رەعبە	رابی
دەعوا	داوا
دەعوەت	داوەت
مەعقوول	ماقوول
معاملە	ماملەت، ماملە
معروف	مارف
مەعلومە	مالوومە
معلم	مالم
عاشق و معشوق	ناشق و ماشوق
ئەنبار	عەنبار

هەروەھا دەنگی (ع) لەگەڵ (ح) بەیەکدی دەگۆڕدێنەوێ چونکە جیرانی یەکیدین و بە ژێر دەنگیش دەکەونەوێ. دزەییاتی و بەشیکی خەلقى ناوچەی کۆیی سەرلەبەری (ح)، (ع) بەیەکدی دەگۆڕنەوێ. (عەمەد، حەلی) لە بەغدا دەمخویند گویم لێ بوو پیرێک سەموونی دەفرۆشت دەیکوت (سەموون عار - لە جیاتی حار) دەرکەوت بەقسەی خۆی

خەلقى (هەلەجە)ی شیخ مارفە و ۱۵ سالاە لە بەغدا دەژیت.. دەنگی (ح) تامی (ه)ی
 پیوەیە بۆیە ناوناوہ بەیەکدی دەگۆرین وەک:

احوال	هه‌وآل
حرکه	هه‌ره‌که
هفت	هفت
حرام	هه‌رام
هه‌موو	حه‌موو
حیزه‌ مه‌رۆ	هیزه‌ مه‌رۆ
حه‌قیه‌تی	هه‌قیه‌تی
حقه	هۆقه
حه‌لوا	هه‌لوا
چۆل و هۆل	چۆل و حۆل
حه‌تا (حتی)	هه‌تا
حه‌ولدان	هه‌ولدان
حمزه	هه‌مزه
به‌هه‌واوه	به‌حه‌واوه

زۆر زه‌حمه‌ته‌ ده‌نگی (هه‌مزه، ه، ع، ح) به‌ (ق، ز، ر، ش، ن...) بگۆرین، بشگۆرین له‌
 ربی نادروسته‌وه‌ ده‌بی.

فۆنه‌تیک، که‌ من نه‌مخویندوه‌ و هه‌ر به‌ لیکدانه‌وه‌ و که‌مناکورتیکی خویندنه‌وه‌
 -نه‌ک خویندن- تیی ده‌ئالیم، ده‌بی ری بۆ ئەم دیاردانه‌ ده‌ریکات و ئەوه‌ی لئی
 شارم‌زایه‌ ده‌ستوره‌کانی بدۆزیت‌ه‌وه‌ ده‌یا بیانسه‌لمینی. به‌هه‌مه‌حال چونکه‌ ده‌نگی
 هه‌مزه‌ پتر له‌ هه‌مووان له‌ پیکی قورگ و ژئ ده‌نگه‌کانه‌وه‌ نزیکه‌ [ته‌نها ده‌نگی ئەلفی
 لی بترازی] ئیمتیازی وەرگرتوه‌ و وه‌های کردوه‌ مامله‌تکردن له‌گه‌لیدا جودا بی
 له‌گه‌ل ئەمه‌شدا میلله‌تان به‌پنی باری ئاخاوتن و گۆیزمگۆیز و گۆرانی ده‌ورویه‌ر و
 پێداویستی هه‌مه‌جۆره‌ی ژیان و گۆزه‌ران و ده‌یان کاریگه‌ریی دیکه‌ ده‌نگی کۆن
 ده‌سوینن وه‌یا ده‌پارینن، ده‌نگی تازه‌ پێدا ده‌کەن و به‌یەک‌دییان ده‌گۆرنه‌وه‌. وا ده‌بی

میلله تیک نازانی دهنگی ناخاوتنی میلله ته که ی دراوسینی بلیته وه. تو سیری ولاتی نیوان زنی گه وره و گچکه بکه که پنی دهلقن سوران.. له هر زییه کیان بهیریته وه باری ناخاوتن دهگورئ.. له دهر بهندی ره مکان ناوا بیت بو دیوی پزدره فهرقیکی گه وره پهیدا دهبی.. له سلیمانی به ره وه هله بجه برق له هجه دهگورئ، پنی ناوی هزار میل دور بکه ویته وه یان هزار سال چاوه توپی بکهیت بو گورانی چو نایه تی ناخاوتن. نجا هیچ سیر نییه زمانی کوردی له ماوه ی پتر له دوو هزار سالدا گوران به سهر دهنگه کانیدا هاتبی و هیندیکی لی سوابی، وکو ث، ذ، هی دیکه شی تی که وتبی وکو ح، ع، وهیا جیکه ی دمگ له وشدا له ق بووبی وکو همزه و (ه) که له کوتایبی وشدا نه ماون و له ناو توئیش یا هر نین یا دهگمهنن. زمانی کوردی نووسینی نه بووه له کونه وه شایه دی بدا بو ئه و گورانه مگر له دوو ریگه وه به لگه بدوزینه وه: یه کیان، له بهراورد کردنی نیوان له هجه کانی ئیستا که ی که دیاره چند له یه کدی دور که وتونه ته وه وه که له هجه ی به غدا و توونس وهیا ئیسفه هان و تاران له یه کدی دور که وتونه ته وه. ریگه ی دووم ئه وهیه که بچینه وه بو ئه و تووسینانه ی شیوه ی کونی وشه ی زمانه ئیرانییه کانی پاراستوو. به نمونه له دوو کتییی فرهنگ ایران باستان و مزدیسنا و ادب پارسی، ئه م وشانه و هی دیکه ش ده دیترین که له ئاقیستا و له هه خامه نشیدا دهنگی همزه له ناو توئژی وشدا هه بووه.

له لیسته ی وشه ی ئاقیستایی و هه خامه نشی و په هله وی، کوتایبی فرهنگ ایران باستان، نووسینی پور داود. له لاپه ره (۳۵۸) تا کو نیوه ی لاپه ره (۳۶۵) ئه م وشانه ده بینیت:

ئه ئیری نه - قه ئیچه	مه ئیته نه
ئه ئورقه نت	مه ئیغه
ئه ئوروشه	مه ئیشه
ئه په نوشه	مه ئیری
په ئیتی	مه ئوئیری
په ئیس	مه رهغو سه ئیغه
پوئوروش ئه سپ	مه ئورو
ته ئورونه	نه ئیره مه نه

ثره ئىتە ئونە	قەئىرىيە
خىشە ترە قەئىرىيە	قىش ھە ئورقە
خىرە ئوس	قونور و كە شە
دەئىس	ھە ئوشىيەنگە
رەئىتتە	ھە ئوسرە قەنگە
زەئىرىنە	ھە ئىچ
زەئورونە	ھە ئىچەت ئەسپە
زەئورقا	ھە ئورقە
سپىنتو مەئىنىو	ھە روئىقە
ستەئورە	ھوتەئوسا
فەرەزەئىنتى	ھقرە خىشەئىتە
گەئو	گەئوش

لە لیستەى وشەى پەھلەوى كە ھەشتا وشەى كى تىدایە تەنھا يەككىيان ھەمزەى لە ناو تويزىدايە ئەویش (پشوش ھئوروستان) ە دواى ئەمانە لیستەى فارسى دىت، ئەو وشانەى تىدایە كە پىشەى دەچىتەو ە بۆ كۆنىنە، ھەر لە نیوہى لاپەرە (۳۶۵) ەو ە دەرگىتەو ە تا چوارىەكى لاپەرە (۳۷۰) تاكە يەك وشەى نییە ھەمزەى تىدا مابىتەو ە .
لە كىتەبى مەزدیسنا و ادب پارسی، نووسىنى فرەوشى، چەند وشەىك ھاتو ە ھەمزەيان كە وتۆتە ناو تويزەو ە وەك ..

دىائو ە «سانسكرىتییە» ل ۳۷

خىشەئىقە پەراويزى ل ۴۸

ھەئومە ل ۴۹

ھى دىكەش ھەن بەلام لە لیستەى پىشوتردا ھاتن. لە لاپەرە (۹۰) ەمان سەرچاو ە ئەم رستەيە ھاتو ە: مانازارەيونىش زەرەئوشترە ما پونوروشەسپەھى ما دوگدوقام ئەئىترە پەئىتیش. واتە «مەنازارىنە، زەرەدشت، نە پوروشەسپ نە دوغدو، نە ماموستايان».

دوغدو دايكى زەرەدشتە.

لەم وشانەدا رینووسەکیانم هینایە سەر رینووسی کوردی بێ ئەوەی دەست لە شکلی ئەو پیتە بدهم که نرخی هەمزی هەیه. هەرچەندە رینووسی فارسی پشتی بێ نابەستری بەلام چونکە لە زۆر وشاندا حەرفی ئەوتۆیان لە لاتینییهوه بە (ی) هیناوه که ئەگەر وشەکه بۆ فارسی نووسرابایە ئەو حەرفەیان دەکرد بە هەمزه بۆیە باوەڕ دەکەم نووسینهکه راست بێ بە تایبەتی چونکە زۆر ئەو پیتانەی بە هەمزه حساب کران چوکلەیان بەسەرەوهیه بە نیازی نیشانەی جوداکەرەوه. فارسیش هیندەوی کوردی دوژمنی هەمزی ناو وشە نییه لەم پۆژانەدا گوێمان لە وشە (خەمەئینی) دەبێ هەمزی سەرلەبەری ئەو نمونانە دواتر سواون دەنگی دیکەشیان لەگەڵدا سوواوه. (زەرەتوشتەر) بۆتە زەرەدشت. (قەهیشته مەندە) بۆتە بەهەمن وشە (گائوسپینتە) بۆتە گوسفند لە فارسیدا. لەم مواناسەبەیدا دەلیم د. ئاوڕەحمان لە ستوونی دووهمی لاپەرە (٦٦)، لەبارەی تیچوونی دەنگی (ه) لە وشە (دەستهار - دەستار)دا نووسیویەتی «بەیهکەوهاننی سی دەنگی کۆنسانتی بێ ئاوازی (س) و (ت) و (ه) گرانه بۆیە یەکیکیان تیدا چوو». راستە ئەم سی دەنگە بێ ئاوازه، سەرەرای بێ ئاوازی یەکەم و دووهمیان وەستاویشن، بەلام دیسانەوه ئەم راستییانە هۆی تیداچوونی دەنگەکهی (ه) نین د. ئاوڕەحمان چەند خالێکی سەرەکیی لەو دیاردەیدا فرامۆش کردووه.

١- وشە پشت، خشت، چشت، تفت، فستق، فستوق.. هەموو مەرجەکانی (دەستهار)یان تیدایە و هیچ دەنگیکیش لەو سی دەنگە بێ ئاوازی لە هەر وشەیەکدا هەیه تی ئەچوووه. وشە (پاستهاویژ) سی دەنگی (س، ت، ه)ی تیدایە بارتەقایی (دەستهار) لە وشە (دەستکورت)دا دەشی دەنگەکهی (ت) لە وشە (دەست)دا بمینی و دەشی تیش بچی و وشەکه ببیتە (دەسکورت - وەکو دەسخور، دەسکورژ، دەسکرد..).

٢- لە وشە (دەستدریژ)دا دەنگی دوا (س، ت) دەنگی (د) کۆنسانت و ئاوازه‌دارە نەک کپ کهچی بەزۆری دەگوتری (دەستدریژ - وەکوو دەسپه‌نگین، دەسمال، دەسنویژ - دەزنویژ، حەفرەنگ - حەقپه‌نگ).

٣- لە وشە (په‌شواویژ)دا دوو کۆنسانت (ش، ه) بەدوا یەکیددا هاتوون که چی وشەکه ده‌کریتە (ره‌شاویژ) و (ه‌که‌ تی ده‌چی).

۴- له (شیربه‌هایی) دا تهنه‌ها يهك (ه) له نيوآن دوو څاوندایه که ئاوازه‌داریشن، ئنجا تى چووه و سراوه‌ته‌وه و وشه‌که بۆته (شیربایی) وشه‌کانی (ده‌هاوى، ده‌هینی) ش يهك (ه) یان تیدایه له نيو دوو څاوندایه که چى به‌زورى (داوى، دینی) به‌کار دیت. ده‌توانم بلنیم موزاریعی (هات) ببیته (ده‌ه) به‌لام نه‌کا نیعتیراز بگیرى به‌وه‌دا که سراوه‌ده‌ی له موزاریعدا به‌یه‌کجاری ری نادا به‌نمونه قبول بکری لزووم نابینم (دی، یهت) به‌شایه‌د بگرم. وشه‌ی دیکه‌ش زۆرن له‌م باب‌ه‌ته.

۵- له‌و رایه‌ی د. ئاوه‌رحمان ته‌علیل نییه‌ بۆ هه‌لبژاردنی ده‌نگی (ه) بۆ تیدا چوون.. بۆچی نه‌گوترا (ده‌سه‌هار ده‌ته‌هار)؟ بۆچی ده‌بنی قیامت هه‌ر له‌ به‌رخى مه‌لا رابى؟ که‌واته‌ هاتنى سى کۆنسانت ده‌خلى نییه‌ به‌سه‌ر تیداچوونى (ه) له‌ ده‌سته‌هاردا به‌پینى سه‌رنجى که‌ له‌ ده‌نگه‌کانى کوردیم گرتبى و دیاردى ده‌نگى گه‌رووییم تیدا ره‌چاو کردبى تیچوونى (ه) له‌و نمونانه‌دا ده‌چیته‌وه‌ بۆ سه‌روشتى ده‌نگى (ه) که‌ ده‌رووى له‌ ده‌رووى دوو ده‌نگى څاوالى (ا، ی) وه‌ نزیکه‌ بۆیه‌ له‌ زۆر باردا خوى به‌ ئه‌وان ده‌به‌خشى له‌ ناست بزوينى (و) دا وه‌ها خۆبه‌ختکه‌ر نییه‌ چونکه‌ ده‌نگى واو لیووبیه‌ و له‌ ده‌رووى (ه) وه‌ دووره‌ بۆیه‌ کارى (هۆندییه‌وه) له‌ موزاریعدا نابیته‌ (دۆنیته‌وه) وشه‌ی (ده‌هۆل، سه‌هۆل) که‌ بۆته‌ (دۆل، سۆل) به‌ سووانى عاده‌تیى (ه) هه‌کیان تى چووه‌ نه‌ک به‌ قوناغى (ماضى و مضارع) دا وه‌ک (هات، دى..) به‌ سه‌رنج ده‌ره‌که‌وى (ه) پتر بۆ بزوينى درێژ خۆبه‌ر ده‌دات: هه‌رچى کارى (هه‌ناردى) یه‌ چونکه‌ به‌زورى له‌ سه‌ره‌تاوه‌ کراوه‌ته‌ (ناردى) بۆیه‌ له‌ موزاریعدا به‌بیته‌ (ده‌نیرى) نه‌ک له‌ به‌ر خاترى بزوينه‌ کورتیله‌ی دواى (ه) ی (هه‌ناردى) که‌ فه‌تیه‌. جارێ هه‌ر وشه‌ی (به‌ره‌لا) م به‌ بیردا دیت که‌ له‌ (به‌ر هه‌ل‌دراو) وه‌ه‌ هاتروه‌ و ده‌نگى (ه) تیدا خوى بۆ فه‌تیه‌ به‌خت کردوه‌ به‌لام چونکه‌ وشه‌که‌ وه‌ها شیواوه‌ هیچى به‌سه‌ر هیچى نه‌ماوه‌ ده‌ستوورى لى وه‌رگیرى بۆیه‌یه‌ هیچ ده‌لاله‌تیکى سه‌ر به‌ (ه) نابه‌خشى. وشه‌ی (هه‌نووم) هه‌ر ده‌مینیته‌وه‌ به‌ (ده‌هه‌نووم) نه‌ک (ده‌نووم). له‌ گه‌ل ئه‌مه‌شدا مه‌رج نییه‌ ده‌ستووره‌ باسکراوه‌که‌ بچیته‌ پله‌ی حه‌تمیه‌تێ یاسای کیمیا و فه‌له‌ک چونکه‌ ئاخاوتن به‌لای (تجريد) دا بۆته‌وه‌ پتر له‌ وه‌ی مادى بى. به‌ نمونه‌ کارى (هاری) که‌ (ده‌ستار) ی لى وه‌رگیرا له‌ موزاریعدا نابیته‌ (دارى). نه‌گه‌ر (هیچاندی) م لى به‌سه‌لمینن به‌کارى رابردو وه‌ک که‌ له‌ نووسیندا به‌کارم هیاوه‌ له‌ موزاریعدا نابیته‌ (دیچینى) به‌لکو ده‌مینیته‌وه‌ به‌ (ده‌هیچینى). وشه‌کانى (به‌ره‌ه‌لست، به‌ره‌ه‌م، به‌ره‌تاو، به‌ره‌ه‌لبنه‌، سه‌ر هه‌لقه‌نه‌..)

(غ - خ) ه پشکیان له دراوسنیه تی ژئ دهنګه کان نه ماوه و بوونه ته دراوسنی بهینی (ح) و (ك)، سره ی ئو دهنګانهش به مجوره یه: همزه، (ه)، (ع)، (ح) ئنجا (غ)، (خ)، (ك).. من به پئی هسستی خوُم ودهایان دهناسمه وه دهشی پئش و پاشنك هه بی به لام باومر ناكه م گرنګ بی و دهستوور بگوړی دوو دهنګی (غ)، (خ) بوونه ته برای دهنګه عاده تییه كان و له هه موو شوینیکی وشه دا بی بزونی ناشكرا دین.

ئه گهر به لمینین هاتنی دهنګ له به رایبی وشه دا به قاوله وه و نه هاتنی له ناو تویر و کو تایبی وشه دا ده بیته ئیسه پات بو فونیمنه بوونی دهنګه که ده بی دان به شتیکدا بهینین که له و میدانه دا قسه ی رابه ره دهنګناسه كانی ئوروپا به جاری هه لده ته کینی.. سهیری فره هنگی کی فره نسه بی بکه و سر به و شانه ی دابگره که به پیتی (ه) ده ست پی ده کهن دوو دیارده ی زهق ده بینیت یه کیان ئه وه یه سر له به ری ئو (ه) انه بزوین به دوا یاندا دیت به ته واوی وه کو همزه ی کوردی و ئینگلیزی و فره نسه بی و... ته نانه ت (ئنجا، ئحم) یشیان تیدا نییه، دووهمیان ئه وه یه تاکیک له و (ه) انه ناخویندریته وه و ده کو ژرین و به شی هره هره هره زوریشیان جیگه بو دهنګی همزه چول ده کهن هر بویهش بوو گوتم (پیتی ه) نهك (دهنګی ه). ناوناهویه کی یه کجار دهگمن (ه) له ناو تویر ی وشه ی فره نسه پیدا ده دیتری به لام له ویشدا هر ده کو ژری و جی بو قاولی دوا یه وه چول ده کات ته نانه ت وشه ی بینګانه ی وه کو (مه هه راجا، ماهومیت - محمه د) یش ئو دهنګه یان تیدا ده سویت به کورتی هر ده لئی دهنګی (ه) له فره نسه پیدا پهیدا نه بووه و به خوړایی له فره هنگاندا نیگاری ده کیشن ئنجا ئه گهر هاتنی دهنګ له به رایبی وشه به قاوله وه ئیسه پاتی فونیمنه بوونی دهنګه که بکات دهنګی (ه) له فره نسه پیدا سی جارن له فونیمبوون ده که وی جارن کیان که له پیشه وه ی وشه وه له ناو تویردا به قاوله وه دهنووسری جاری دووهمیان به وده ناخویندریته وه جاری سیه میشیان که خو ی به قوربانی همزه ده کات، همزه یه کی پی ره نا دیتری فونیم بی. له ئینگلیزیشدا وهك باره ها گوتم (ه) له به رایبی وشه به قاوله وه دیت له ناو تویریشدا دهگمنه و همیشه قاولیشی به دوا وه له کو تایبی وشه یشه وه نایه ت مه گهر له وشه یه کی وه کو har(hur) که (ه) ده کی دواینی ناخویندریته وه ئیتر چون هه قم نییه بلیم ئو رابه رانه چی بلین له باره ی همزه وه بایی فلسنکه. ده بو ته عبیری کی ناسکتر بهینمه وه به لام نووسه ری زور گه وره ته عبیری یه کجار ره قتریان بو غیری خو یان به کار هیناوه نه زا که تی ته عبیریش حه قیقه تی به سه که ناگوړی به رانه بر دیارده ی ودها

ناشکرا ته نویلی باهه لدرای ئو رابه رانه بی بایه خ دهرانم.

لینیان ناسه لمینم ئو (ه) هی که وجودی له و شانده نیه فونیمه هه مزه که ی که بووه جیگریشی فونیم نییه. ئو رابه رانه یان ده بی بلین هه مزه و (ه) به جووته فونیم نین و هیچ یان هه ردو وکیان فونیم خۆ ئه گه ر بلین به جووته هیچ من هه ر لینیان ناسه لمینم. بۆ خویان قسه یه که ده لئین له باره ی ئو دوو دهنگه وه ته نها هیزکی تیدا بیت هه ر ئه وه نده یه که خۆی خۆی هه لئاوه شینیتته وه له چار ئه وه ی بلین (ه) فونیمه و هه مزه ش نا. راسته بی فیله بی عه یبه که ئه وه یه هه ردوویان فونیم له ئینگیزیدا هه ردوویان هه ن له فره نسه ییشدا هه مزه هه یه به ئه سل (ه) ش هه بووه ئیستا له سه ر زمانیان سووک بووه له له هه جی به رته سکیش ماوه زمانی دیکه ی دنیاش پرن له هه مزه و (ه) زمانی وه هاشیان تیدا یه هه ردوو دهنگی هه مزه و هی له به رای و ناو تووژ و کو تاییی و شانیا نه وه دین به وه ستاوی و به بزوتنه وه نیتر چیمان ده وی له وه زیاتر؟ هه ر ماوه داوا له هه مزه به کین به دهنگ بیت و بلی کورینه فونیم. خۆ هاواریش ده کا به لام گوئی نادریتی که چی قورسکردنه که ده نگیش نا کا ده لئین فونیمه. پروونکردنه وه پئویسته له باره ی مه به ست له (سوان) ی دهنگ، مانای چی دهنگ ده سوئی؟ ئایا فۆتانی دهنگ مه به ست یان سووکبوونی یان بزربوون و ده رکه و تنه وه ی یان شرانه وه ی له په نا دهنگی دیکه دا...؟

سوانی فونیمه ناشکرا سه ره خوکانی وه کو (ب، ق) هه مزه (د، ر، غ، م، ن، و، س، ی...) دیارده یه که هه مووان ده گریته وه. کورته بزوتنه کان هه رچه نده سه ره خو ش نین بارته قای دهنگی ئه لف که ئه ویش بی کوئسنانت ده رنا بپردی سه ره له به ریان سوانیان به سه ردا دیت، به سه رنج راگرتن له م دیارده یه ده رده که وی که ئه م په خواروژوورانه له سواندا هه ن.

۱- نه مانی فونیم له زماندا وه که نه مانی (ذ، ث) له کوردیدا.

۲- نه مانی فونیم لای به شیکی ئاخویمری یه که زمان وه که لامی قه له و له به شیکی کرمانجیی خواروو و به کار نایه ت ئه م فونیمه له کرمانجیی سه روودا ده رنه که وتوو. ره نگه بشی بلین (پهیدا بوونی فونیم لای به شیکی ئاخویمری زمانی کورد) چونکه له سه رده می ما ده کان و هه خامه نشیشدا دهنگی لامی لاواز و قه له و جاری پهیدا نه بوو بوو به نموونه ئه لپورز ئه لوهند به له و له سه رده ماندا

(هه‌ره به‌رزه‌ئیتی، ئه‌ئورقه‌نت، باخته‌ری)یان پی گوتراوه (فرهنگ ایران باستان
ل، ۲۹۸)

۳- گۆرینه‌وه‌ی ده‌نگ به‌یه‌کیکی دیکه وه‌ک که دالی (مه‌ند) له‌ سلیمانی به‌گاف ده‌گۆری
(ده‌ربه‌نگ).

۴- سوان و مانه‌وه‌ی فۆنیم له‌ وشه‌دا وه‌ک که ده‌گوتری (ده‌ستد) و (ده‌ستک) وه‌یا
(قه‌ننه) و (قه‌لنه).

۵- مانه‌وه‌ی فۆنیم له‌ نووسیندا بی ئه‌وه‌ی بخویندریته‌وه ئینگلیزی و فره‌نسه‌یی پرن
له‌و نمونه‌نانه.

۶- گۆرانی ده‌نگی فۆنیم له‌ دراوسیه‌تی ده‌نگیکی دیکه‌دا وه‌ک کلۆرکردنی (ک، گ)ی
به‌راییی (ی) له‌ کوردیدا وه‌یا گۆرانی (س) به‌ (ز) له‌ ته‌ک ده‌نگی ئاوازه‌داردا
(ده‌ستگا = ده‌سگا = ده‌زگا، ده‌ستگره = ده‌سگره = ده‌زگره). له‌ نیوان زمانه‌وانانی
کورد وه‌ها رۆیشه‌تووه که هاتنی ده‌نگی (ل)ی وه‌ستاو له‌ پیش (ت)دا ده‌بیته‌ هۆی
گۆرانیان به‌ (ل، ط) وه‌ک (خلط، پالطو، قه‌لطاره). راستیه‌که‌ی ده‌نگی (ل) و (د)یش
ئو کاره‌ ده‌کەن و داله‌که قه‌له‌و ده‌کری به‌ره‌و (ض) ده‌بیته‌وه وه‌ک غلده، دالده،
گۆری حه‌مه خالدان [شوینیکه له‌ شاخی باواجی کۆیی] پالده جه‌لد.

سه‌ره‌به‌ری ئه‌و حاله‌تانه ده‌خلیان به‌سه‌ر فۆنیمبوون و فۆنیمه‌بوونی ده‌نگه‌وه نییه
نابنه‌ بنه‌مای تاقیکردنه‌وه‌ی ده‌نگ. له‌ وشه‌ی وه‌کو (ده‌سکرد، ده‌سکوژ..)دا نابێ
بچینه‌وه بو (ده‌ستکرد، ده‌ستکوژ) و له‌ویوه بریار بده‌ین که ئه‌و (ت)ه فۆنیم نییه هه‌ر
چونکه به‌تیچوونی واتا نه‌گۆرا ئیمه له‌ ئاکامی گۆران و هه‌ئسوکه‌وتی زمانه‌که‌ماندا
گه‌یشه‌تووینه‌ باریک له‌ هه‌ردوو جۆری (ده‌ستکرد، ده‌سکرد)ی تیدا باوه ئه‌گه‌ر بمانه‌وی
له‌ (ده‌سکرد)دا فۆنیم تاقی بکه‌ینه‌وه ده‌بی خه‌ریکی فۆنیمه‌کانی (د، هه‌، س، ک، ر) بین
فۆنیمی (ت) له‌ هه‌زاران وشه‌دا زیندوو له‌ره‌شدا لزووم به‌وردییوی و درێژ دابڕین
نابینم زمانناس و ده‌نگناسه‌کان ئه‌م حاله‌تانه ده‌زانن دواتریش وینه‌ی دیکه له‌ جۆری
گۆران و تیچوونی فۆنیم ده‌بینین..

سوان و گۆرانیکی دیکه هه‌یه له‌ ده‌نگدا جودایه له‌وه‌ی باسمان کرد ئه‌ویش به‌دوو
به‌شی سه‌ره‌کی دابه‌ش ده‌کری..

یه‌که‌میان هاتن و چوونی ئه‌و نه‌بره و توندی و نه‌رمیی ئاخاوتنه که حاله‌تی

ئاخپور داخوازی ددکات وەك.. توورەیی ڕەزامەندی ھەرەشە پارانەو تێ ڕاخوڕین،
پرسیار تعجب. نەبرە و ناوازی ئەم حالەتەنە پەیدا دەبن و ھەموو ڕستە دادەگرن نەك
تاكە فۆنیم كە حالەتەكەش بەسەرچوو ئەوانیش تێ دەچن ھەلبەت ئەمانە فۆنیم
دروست ناكەن ھەرچەند بۆ ھیندیكیان نیشانەش داندراو ھەكو (١:٤)

بەشی دووھم ھاتن و نەمانی كەسەرە موختەلەسەییە كە من پێی دەلێم قورسكردن
قورسای، ئەم ناوھیشم بۆیە بەسەردا ڕیوھ چونكە ئاخپور نایەوئ فۆنیم ببزیوئ
بەلكو تاكە مەبەستی ئەوھەیتوانئ بئ بزوین كونسناننێك بەیەكێكی دیکەو
بەبەستیتەو بەنموونە كورد دەلئ (كردم) ھەلبەت دەبئ دوو دەنگی (ك، د) قورس بكات
دەنا ناتوانئ فۆنیمی دیکەیان بەدوادا بەینئ. لە فارسیدا دەگوترئ (كردم - كەردەم) و
بەبزیوئ ئاشكرا تێكی بەستوون كە بزۆینەكان ھەلستان مایەو قورسای و دیا
كەسەرە موختەلەسە فەرمانی تێك بەستن جێبەجئ بكا ئەم قورسایییەش كورتكراوھ
كورتە بزۆینەكەئ فەتحە نییە چونكە كە بەتەجرەبە درێژە دەدەیت بەو ناوازیەئ كە لە
دەربرینی (ك) ئی (كردن) دا پەیدا دەبئ فەتحە پەیدا نابئ ناوازیەكی بئ (ھویە) كە لە
ھیچ دەنگێكی بزۆین و نابزۆین ناكات دیتە كایەو ئەمەش یەكێكە لەو ھۆیانەئ كە
ناوئ (كسەرە مختلەسە) بەھەلە دەزانم چونكە ئەگەر (كەسەرە...) بایە دەبوو لە
درێژكردنەویدا كەسەرە پەیدا ببئ. ڕەنگە تەجرەبەكەشم وەكو تەجرەبەئ (بردنەو
ژووری ھەوا) لئ بەعەیب بگیرئ بەلام داخوازی مەنتیقی لێكۆڵینەو ھم زاترە لە ترسی
عەبیداری. ھەروەك ھاتنی دەنگی (كسەرە مختلەسە، قورسای) بۆ ناو وشە وەكو ھاتنی
(د، ھ، و، چ...) نییە كە ڕیتی بئ لە ڕاگوێستنی دەنگێكی حازر بەدەستی بەپۆز و زەق
ھەروەھاش سوانی دەنگەكە وەكو سوانی (د، ھ، و، چ...) نییە كە لە ئاكامی ئالوگۆڕی
زمان وەیا داخوازی واتا وەیا خوگۆڕینەو بەدەنگێكی دیکە وەیا جیرانەتیی دەنگ و
دەنگ وەیا جیرانەتیی میلەت و میلەت گۆڕان و تیچوونی بەسەردا بێت. ئەم دەنگە بئ
میزەش ھەروەكو ھەییەجانی توورەیی ناوازیەكی تایبەتی بۆ ناو ڕستە دەھینئ
ھەیش بەپیداویستی دەربرینی دەنگ پەیدا دەبێت. دیسان ھەروەكو ناوازی توورەیی،
نەمانی توورەیی ھەلدەستی ئەمیش بەنەمانی پێداویستی دەربرینی دەنگ تێ
دەچئ.

ئەم لێكچوواندنەئ قورسای و ناوازی توورەیی تەنھا لە ڕووی (پیداویست)بوونە
كە بلیم لە یەك پلەدان چونكە لە سەرەتاو لێكم جودا كردوونەو، لەگەڵ ئەمەشدا

ئاوازەى توورپەى كەم و زۆر واتايەكى تازە بۆ ناو ئاخاوتن دەھىنى كەچى قورسايى دەخلى بەسەر واتاۋە نىيە. ئەم لايەنەش دواتر پوونتەر دەبىتەۋد.

كە قسە لە زمانى كوردى بىكەين ئەم چەند دەستوورە لە ھاتن و بىزىبوونى قورسكردنەكە ھەلدېنجرى..

۱- دەنگى سەرھەتاي وشە كە بزوينى ئاشكرائى بەدوادا نەھات بەناچارى دەنگە بى ھىزەكە پەيدا دەبى بۆ خاترى دەنگى كۆنسنانتى دووم بەدوا يەكەمدا بىت ۋەك ئەۋەى ھەتا توورپە بىت ئاوازەى توورپەى لە قسەتدا دەرەكەۋى. لە كرمانجى سەرۋودا بىستوومە وشە ھەيە بەدەنگى بى بزوين و بى قورسايىش دەست پى دەكات رەنگە قسەكە راست بى چونكە لە وشەى ۋەكو (فتار، ستاندن، شتومەك..) دا ھىچ ئاوازە بەدوا فونىمى سەرھەتاي وشەكاندا نايەت، بەعادەت قورسايى ئاوازە پەيدا دەكات.

۲- لە نيوان ئەو دەنگە كۆنسنانتانەدا كە گونجانى تەۋا ھەيە (ۋەكو.. ش ت، رد، رت، ن گ، ن د، ل ت، ن ج، س ت) قورسايى پەيدا نابى چونكە دەرپىنى كۆنسنانتى دووم پەكى لەسەر قورسكردنى دەنگى يەكەم نەكە، وتوۋە نەك چونكە قورسايى لەو شوپنەدا نەھاتوۋە. وشەكانى (دەنگ، ماست، پىشت، گەنج، بەرد، خلت، كەرت، بەند) قورسايى تەھەمول ناكەن بۆيەيشە ھەموويان يەك بېگەن لەگەل ئەمەشدا كە ھاتى قورسايىت خستە نيوان ئەو جۆرە دەنگانەۋە واتاي وشە ناگوپى. بەنمۈنە نالى ھاتوۋە لەبەر كىشى شىعر قورسايى خستوۋەتە سەر دەنگى (س) لەم بەيتەدا، واتاي وشەكەش نەگۆراۋە.

راستى سەيقەلىيە تىغى زمانى نالى

نەرم و توند ئاۋى گەلووگىرە قسەى پى دەبىرى

۳- لە نيوان ئەو دەنگانەى گونجانىان لەگەل يەكەيدا لە پەلى دوۋەمدايە ۋەكو دەنگەكانى (نك، رگ، خ ت، ر ج..) دەش قورسايى لە بەنياندا ھەبىت ۋەنەبىت. وشەكانى (دەنگ، مەرگ، بەخت، ۋرچ..) لەوانەن بەيەك بېگە دەرپىردىن ھەروەك مومكىنىشە بىنە دوو بېگە و بگوتىرى (دە- نك، مە- رگ، بە- خت، ۋ- رچ) لە

۴- له نیوان نهو دنگاندا که گونجانیان له پله‌ی سییه‌مدایه وهک.. (ن م، ل م، ت ن، س ر، ز ر، پ ز، م ل، ت ر) ده‌بی قورسکردن دهرکه‌وئ تاکو بشئ کونسنانتی دووهم له دهموه دهر‌بی وهک که له وشه‌کانی (که‌نم، زلم، که‌تن، که‌سر، بز، وهرز، هوومل، چه‌تر..) دا ده‌بی قورسایي ه‌بی و وشه‌کان ببنه دوو برکه (که-نم، زه-لم، چه-تر) ه‌تا فورمی وشه‌کان لهو باردا بی قورسایيیه که به‌رده‌وام ده‌بی و مومکین نییه ه‌لستی به‌لام که گوت (که‌نمه‌که، له زلمه‌وه بو ه‌له‌بجه، که‌تنی وها نه‌کراوه، که‌موکه‌سری زوره، چاکه‌ی دارا بزره، وهرزی مه‌که، نهو هووملانه له زیوه‌هاتوون [هوومل ماسی زور که‌وره] چه‌ترکه‌م کرې) ده‌ش قورسایيیه که ه‌لستی له ه‌یندیکیشیاندا ه‌لستانی قورسایيیه که ده‌بیته حتمی وه‌کو (که‌موکه‌سری، له زلمه‌وه، چه‌ترکه‌که، که‌تنی که‌وره). هر چونیکیش وشه‌کان دهر‌بریت واتایان که‌م و زیاد ناکا. نه‌ونده ه‌یه که قورساییت خسته سر ده‌نگیکی وه‌کو (ل)ی (زلمه‌وه) ده‌زاندري کورد نیت و‌یا به‌شوخی و‌ها ده‌لیت یان له‌هجه‌ی ناوچه‌ییه.

۵- ده‌ش له دراوسییه‌تی دوو وش‌دا و‌ها ریځ بکه‌وئ دوو ده‌نگی وه‌کو (س ت-ش ت) که له‌گه‌ل په‌کیددا ده‌گونجین، بکه‌ونه ته‌نیشته په‌کتر و به‌حوکمی ریزمان نه‌ک ده‌نگسازي قورسایي بخړیته به‌ینیانه‌وه وهک که وش‌ی (که‌ش) بخه‌یته رسته‌وه و بل‌ییت (گولی که‌شت چنی)، لیږه‌شدا که گوت (نیم‌روژ پوژي ه‌ره که‌شته) قورسایيیه که ه‌له‌ده‌ستی و ناشئ دهرکه‌ویته‌وه لیږه‌دا سرله‌نوئ حوکمی ده‌نگسازي به‌سر ریزماندا زال بوو. نهم زال‌بوونه له‌م شو‌یته‌دا و‌ها فرمان‌ره‌وایه له‌گه‌ل سرله‌به‌ری ده‌نگه‌کاندا پویش‌تووه نه‌ک هر ده‌نگی گونجاو، به‌نموونه ده‌لی (قه‌که‌ت چووه دل‌م) و قورسایي ده‌خه‌یته سر (ل)ه‌که به‌لام که گوت (قه‌که‌ت به‌دل‌مه) قورسایي نه‌ما و جی‌شی ناب‌یته‌وه له ه‌موو حال‌نیشدا و‌تا ناگوړی.. نه‌گوړانی واتاش به‌هاتن و چوونی نهم ده‌نگه بی هیزه له‌وه‌وه دیت که به‌نه‌سل ده‌نگه‌که به‌شداري نه‌کردوه له واتای وش‌ه یعنی به‌شیکی بنجی و دروست‌کر نییه له ناخاوتندا. تاکه ه‌وی پیکه‌وه به‌ستنه‌وه‌ی دوو ده‌نگ به‌پی داخاوی باری ناخاوتن په‌یدای ده‌کات و هیچ واتاش له‌گه‌ل خویدا ناهینئ که فوتاش چ واتای له‌گه‌لدا نه‌بووه تاکو له‌گه‌ل‌یدا بفوتی. مرجی په‌که‌می به‌شداریکردن له واتای

و شهكه فونيمى پى دهناسرېته وه له م قورسكردنه دا وجودى نښه. د ناوړه حمان
 بۇ چاره سره كړدنى دياردهى هاتن و چوونى ئه م دهنكه بى هيزه به پنى دهستوورى
 دهنكسازى له ستوونى دووهمى ل، ۶۴ دا دوو نموونهى هيناو هته وه، نموونهى
 يه كه همى له (نووسين، پينووس) و له (نووسرا) هيناو هته وه گؤيا واوى (نووسين،
 پينووس) دريژتره له هى (نووسرا) به پنى راي د. ناوړه حمان هؤيه كه دهچيته وه بۇ
 ئه وهى كه له (نووسين، پينووس) دا هيز [هيز = Stress م، م] له سر دهنكى (وو) ه
 به لام له (نووسرا) دا هيزه كه دهبري ته وه بۇ سر نه لفى كؤتاييى وشه كه. ئينجا دهلى:
 «جا بزوينيكي دريژى وډك (وو) له بارى بى هيزيدا وډك (و) لى بىت بزوينيكي
 ئينجگار كورتى وډك (i) ئه گهر هيزى له سر نه پنى به ديار نه كه وئ شتيكى دوور له
 ياسا و دهستوور نښه».

نموونهى (نووسين، پينووس) و (نووسرا) پتر به لاي ريزماندا دهچنه وه به لام چونكه
 ناوى هيز و تيچوون و سووك و قورسي لى هات قبول دكرئ و دشى پروون
 بكرېته وه.

۱- كارى (نووسى) له بارتره بېي ته هاو ته رازووى (نووسرا).

۲- واوى (نووسرا) ئه وهنده كورت نښه بېي ته (و- ضمه).

۳- مه سه له هيز دهخلى نښه به سر كورت و دريژيى واوه كان:

ئهممه نووسى

نامه نووسرا

له م رستانه دا هؤيه كه نښه دهنكى واوى (نووسى) بخاته ژير هيزه وه و واوى
 (نووسرا) ش له هيز بكه وئ.

۴- هؤيه كه دهچيته وه بۇ ئه وهى له (نووسرا) دا دوو كؤنسانتى (س، ر) كه ميك واوه كه
 ته نه بل ده كن نه گهر (نووسا) بايه فهرقى نه ده بوو له گهل (نووسى). وشه
 (نووسين، پينووس) به وهدا واوه كه هى هه ناسه سوار نابى كه كؤنسانتيك له
 كؤتاييياندايه چونكه داخوازى هيچ ئهركيكي نه كړدوه.

بۇ پتر پروونكردنه وهى خالى سييه م و چوارهم نموونه يه كى زيندووى پر به پنيستى
 بابته هه يه. له پژدهر دهگوتري (كوشتن، كوشتى...) به لام له كارى كارا بزردا نالين
 (كوژرا، دهكوژري) به لكو ئه و (ر) هه سوين و ده لين (كووزا) به واويكي دريژى و هكو

واوی (نووسا، مووسا). بیگومان ئەگەر لەویشدا ئەو (ر)ە مابایەو دەدەکرا واوێکە درێژ بکریتهو چونکە هەم لە ئەسڵدا کورتە هەم هاتنی دوو کۆنسانت لە (کوژرا)دا کاری خۆی دەکرد. ئەگەر مەسەلە هیز بوايە خۆ (کووژا)ش وەکو (نووسرا) کارا بزرە؟ لە کاری (هەلترووشکا)دا کە وەکو (نووسا) کارا دیارە هەرچەند مەسەلە ی هیز لە بەیندا نییە، چونکە دوو کۆنسانتی (ش، ک) هەن واوێکە نەختیک لێی کورت دەکریتهو. بەهەمەحال ئەم موانقەشەیه لە بنەرەتەو دەخلی بەسەر تیچوونی کەسەر موخته لەسەر نییە.

وەک پێشتر باسم کرد. هاتوچۆی ئەم دەنگە بێ هیزە تاکە هۆی داخوایی دەربرینی دەنگ لە باری خۆیدا پێکی دینی هەرچی (Stress) وەیا هیزە دیتە سەر کەسەر موخته لەسەر یەکی لە وشەدا مەوجودە نەک دەبیتە هۆی پەیدا بوونی.. تۆ بێنە وشە (کردم) تاقی بکەو.. لە دوا (ک) و (د)دا ئەو قورسایییە هەیه، ئینجا دەتوانی هیز بخەیتە سەر قورساییی دوا (ک)دکەو وەیا دوا (د)دکەو وەیا هەردوو یانەو بەپێی داخوایی مەبەست، ئەنجا چونکە قورساییی لە دوا (ر)دکەو نییە ناتوانی هیزی بەدوادا بێنیت، ئەگەر ویست هیز بێنیت پێویستە لە پێشەو قورساییی بخەیتە سەر ئەو (ر)ە و کارەکە لە دوو برێگەو بکەیتە سێ برێگە ئینجا هیز بەدەیتە ئەو قورسایییە، ئەوساش وشەکە لە کوردی دەشۆرێ. کە قورساییی هەبوو پەکی لەسەر هیز ناکەوێ کە نەشبوو هیز ناچیتە سەر هیچ، لە لایەن واتایشەو ئەو هیزە چ لەسەر (د، و، ر، م...) بێ و چ لەسەر قورساییی بێ واتایەکی تەجریدی بەوشە وەیا رسته دەبەخشی، هەرچی قورسایییە واتای پێو نییە چونکە وەک تەقەلی دروومانە بۆ شوینی پێویست بەلام نەک تەقەلی مادی وەک دەزوو. لە فەرزێ من بەسەر نوخی تەقەلم دابیتێ ئەو هەر دەمینیتهو وەک هەیه چ دەخلی بەسەر واتاو نییە. هیشتان لایەنی گونجان و نەگونجانی دەنگ پتر پێوەندی هەیه بەتەکوینی وشە کوردی لەو قورسکردنە چونکە بەشێکی زۆری وشەکان بەحوکمی ئەو گونجانە شکل وەرەگرن بەنموونە وشە (بڵند) کە دوو برێگیە و بریتییه لە (ب- لند) بەحوکمی گونجانی (ن- د) ئەو شکلهی وەرگرتوووە چونکە ئەگەر بگوترێ (ب- لند) دەبێ قورساییی بخریته سەر (ن)کە ئەمەش دژی یاسای فۆنەتیکی کوردییه. وشەکانی دەر، دۆست، سارد، گوشت، پێت، قەلت، چەند، رەند، مەند، نەنگ، شەنگ، جانگ.. هەشت، بیست، گەشت... و سەدانی وەک ئەوان ژمارە ی برێگیان بەندە بەگونجان و نەگونجانی فۆنیمەکانیان، ئەمانە هەموویان

چوار فونیم و یهك برگهن چونكه له هه موویاندا دوو فونیمی كۆتایییان لهگهڵ یهكیدا
 دهسازین. وشه‌ی (مزر) سێ فونیم و دوو برگه‌یه چونكه (ز، ر) به‌یه‌كه‌وه ناسازین دهن
 وهكو (مشت، مرد، مست) ده‌بووه یهك برگه. هاتنی قورسایى بۆ سه‌ر (زى) (مزر) و
 نه‌هاتنی بۆ سه‌ر (ش، ر، س) ی وشه‌كانى دیکه به‌هونه‌رى خۆى وه‌يا ئاره‌زووى من و
 تۆ نییه، به‌پێى بارى گونجان و نه‌گونجانی دوو فونیمی دواىنى وشه‌كانه‌وه‌یه. كه
 گووت (ماسته‌كه‌ مزره) قورساییه‌كه‌ ده‌بێته‌ دلخواز، كه‌ گووت (مزره‌ سێو)
 قورساییه‌كه‌ تێ ده‌چێ، له‌ هیچ بارى‌كیشدا ته‌نسىرى سه‌لبى و ئىجابى له‌ واتای وشه
 نه‌كردوه. قورسایى له‌ خۆوه‌وه وه‌كو فونیمه‌ راسته‌قینه‌كان بۆ ناو وشه‌ نایه‌ت،
 به‌ئاره‌زووش نایه‌ت: ده‌بێ ناچارى فونه‌تیکى به‌یه‌ئێنى و نه‌مانى ناچارى به‌كه
 بيسوێنى. هه‌ر چونكه‌ قورسكردن پێداویستى ده‌رپرینی كۆنسانتى وه‌ستاوه‌ بۆ
 لكاندن به‌كۆنسانتى دوايه‌وه له‌ بارى تايبه‌تیدا چ ده‌خلىكى به‌سه‌ر واتاوه‌ نییه،
 هه‌ندێ جار قورساییه‌كه‌ له‌ بارى‌كدا ده‌بێ هه‌لستانى مومكین نه‌بێ وه‌ك له‌ وشه‌ی
 (فرچك)دا قورسایى سه‌ر (ف)كه‌ هه‌لستانى بۆ نییه. ئهم ناچارى به‌دائیمیه‌ هونه‌رى
 قورساییه‌كه‌ نییه به‌لكو داخوازی لكانى (ف)كه‌یه به‌ (ر)كه‌وه. ئیمه‌ پێمان ده‌كرێ
 بلێین (فچك، فك، فرك) و فونیمی زه‌قوزۆپ به‌لاوه‌ بنێن به‌لام له‌ هه‌موو حاڵاندا
 قورسایى سه‌ر (ف)كه‌ ده‌مێنێته‌وه. خۆ مه‌قوول نییه بلێن ئه‌و ده‌نگه‌ بێ هێزه
 گرنگتره له‌وانى دیکه، چونكه‌ قسه‌ى وه‌ها له‌ كه‌س ناوه‌شێته‌وه هه‌ر نه‌بێ له‌به‌رئوه‌ی
 كه‌ له‌ هه‌زاران باردا وه‌كو سێبه‌رى هه‌ور دێت و ده‌چێت و هه‌ستیشى پێ ناكرێ جگه
 له‌وه‌ی كه‌ وجوودی خۆى به‌نده به‌و فونیمانه‌وه بگه‌ر و وجوودی به‌نده به‌جیرانه‌تیی
 فونیم و فونیم.. بزوينه‌كان به‌كورت و درێژيانه‌وه هه‌م ده‌شێ به‌ئاره‌زوو بیانه‌ئین
 بیانسوین، هه‌م به‌هاتن و سوانیان واته‌ ده‌گۆرێ وه‌يا نامینى. هیچ مه‌رجى
 (فونیم) له‌و قورساییه‌دا نییه، پێداویستى ده‌رپرینی ده‌نگه‌ له‌ بارى تايبه‌تیدا چه‌ندى
 تیش بچێ واته‌ ناگۆرێ. له‌به‌ر ئهم تیببى و راستیه‌ به‌دییه‌يانیه‌ خوگى ده‌كه‌م
 له‌وه‌ی پێى بلیم بزۆین، تۆ بلێ ئه‌گه‌ر بزوينه‌ بۆچى له‌ كوردی و ئینگلیزیدا نه‌هات وه‌كو
 بزوينه‌كانى دیکه هه‌مزه‌ بخاته‌ پێش خۆیه‌وه؟ بۆچى هه‌مزه‌ی ده‌نگدار و زه‌قوزۆپى بێ
 نیگار نه‌چێته‌ پێش قورسایى به‌نیگار؟ هه‌لبه‌ت ده‌زانم چى به‌لگه‌ی دنیا هه‌یه ناتوانی
 رابه‌ره‌كانى فونولۆجى ئیقناع بكا دژی ئه‌و قورساییه‌. وا من له‌ جیاتى ئه‌وان وه‌لام
 بۆ ئهم ته‌رزه‌ پرسپاره‌ پێشكه‌ش ده‌كه‌م و ده‌لێم به‌ر له‌ هه‌زاران سال بنیادم زانى ئهم

بزوینته یه کجار کز و بی هیزه به بهریه وه نییه هه مزه بخاته پیش خویه وه، ئینجا که گوترا ئه دی چۆن بنیادهم زانی دال و سین و گاف به بهریان وه هه یه؟ رابه رکان ده لّین نا ئه مه به لگه یه که هه مزه فۆنیم نییه وه که دال و سین و گاف فۆنیم. دیسان ئه گهر گوترا ئه دی چۆناو چۆنی له زمانه سامییه کانا قورسایه به بهریه وه هه بوو هه مزه بخاته پیش خویه وه؟ لێزه دا به راستی نازانم جواب چی ده بی، پیشتریش و له هه موو حالانیشدا جواب نه بوو بۆ ئه و پرسیاره ی بلّی: بۆچی تیچوونی قورسایه هه رگیزا و هه رگیز له واتا.. ته ئسیر ناکا؟ ئه دی فۆنیم نییه؟

به ر له (٢٧٠٠) سال که ئه لفو بی پهرییه وه بۆ ئه وروپا و نیگار بۆ دهنگی هه مزه دانه درا بریاری ئه عدام کردنی ده رچوو.

به و رد بوو نه وه له و دیفاعه ی د. ئا و ره حمان له که سه ره موخته له سه ی ده کا به هینانه وه ی نمو نه کانی (نووسین، نووسرا) ده بینین له حه قیقه تدا بی ئه وه ی ویستبیتی، ئه و خۆی که سه ره موخته له سه پتر بی بایه خ ده کات له وه ی من کرد و مه، چونکه که ده لّی ده نگه که هیند کورته هیزی له سه ر نه بی ده رنا که و ی بریار ده دا که وا ئه و ده نگه به چکه ی هیزه که یه واته له به نه رده ته وه به نده به هه بوونی هیز. ئه م قسه یه یه که سه ر و بی ته ئویل وه ها راده گه یه نی که که سه ره موخته له سه! بریتی بی له هیز چونکه مه علومه هیز نا چیته سه ر (عدم، هیز) قسه که وه که ئه وه یه بلّی کابرا هیند موفلیسه ئه گهر پاره نه خه یته گیرفانی فلسفیک له گیرفانی دا ووزیته وه ده نگیک وه ها بی وجودی به ند بی به هیزه وه و واتاش نه گۆرپی چۆن فۆنیمیکه؟ ئینجا چۆن به سه لمینین دهنگی وه ها سه راوی ئه وه نده بایه خی بدریتی نیگاری هه بی [له حالیکدا هه مزه یه که زه قوزۆپ بی نیگار بی] که نیگاریشی بوو ببیته برای هیز یان هه ر هیز بی ته ئویل که بووش به هیز بایبی زه ره یه که کاری سه لپی و نیجایی له واتای وشه نه کرد بی؟ هه ر فۆنیمیش بی؟

نمونه ی دوو مه له زمانی پروسییه وه ها تووه که وشه له حا لی جه ردا بزوینته ئاشکراکانی ده گۆرین و میا تیدا ده چن.. که گۆش ده کری هه روه ها.. گۆیا ئه مه ش نابیته به لگه له سه ر فۆنیم نه بوونی ئه و ده نگانه. هه رچه ند د. ئا و ره حمان هه ر هینده ده لّی و دیفاعه که ی له فۆنیمی (ۆ، ۆ) ی پروسییه به لام شوینی قسه که ی دیاری ده خات که مه به سته ئه وه یه له رپی قیاسه وه به سه لمینین که تیدا چوونی که سه ره موخته له سه ش نابیته به لگه ی عه کسی بۆ.

من پرووسی نازانم ثیعتیرازیشم له نمونه‌کان نییه به‌لام له کوردیدا نمونه زۆرن
تیی بئالنین:

له تو ده‌پیرسم	لێت ده‌پیرسم.
به‌تو ده‌لێم	پیت ده‌لێم.
له تو ده‌گه‌م	تیت ده‌گه‌م.
سووتا	ده‌سووتی.
نه‌خوازی ئەللا	نه‌خوازه‌لا، نه‌خه‌سه‌لا.
گوئی	ده‌لی.

ئهم نمونانه و دوو نمونه پرووسییه‌که و هه‌رچی دیکه‌ی ئه‌وتویی که‌له‌که بکات
باری قورسایی راست ناکه‌نه‌وه چونکه پێوه‌ندیان پێیه‌وه نییه. ئه‌مانه سه‌ر به‌پێزمانن
و ده‌چنه‌وه بۆ لای سینتاکس نه‌ک فۆنه‌تیک. نمونه‌کانی یه‌که‌م و دووهم و سێیه‌م، وه‌کو
هی پرووسی حاله‌تی جه‌ری راناوی که‌سی دووهمی تاک له رسته‌کاندا نیشان ده‌ده‌ن
دیاره‌ چۆن به‌گۆرانی راناوه‌که له حاله‌تی نه‌لکاوییه‌وه بۆ حاله‌تی لکان شکلی (جار و
مجرور) و یکه‌را گۆران، هه‌یچ داخوازییه‌کی فۆنه‌تیکیش حوکمی نه‌کردووه (له تو
ده‌پیرسم) ببه‌یته (لێت ده‌پیرسم) که‌چی (له تو ده‌گه‌م) ببه‌یته (تیت / ده‌گه‌م). واتای
(تینگه‌یشتن) جودایه له (لێپرسین) و پتر به‌ره‌و ناوه‌وه‌ی (مجرور) ده‌پروات بۆیه‌یه
شکله‌که‌ی گۆرا. له هه‌ندێ له‌هه‌جی ناخاوتنی کوردی ده‌گوتری (ده‌تۆ راده‌میتم - نه‌ک
له تو راده‌میتم) دیاره (ده‌ش نزیکتره له (ت)). به‌و پێیه ئه‌و له‌هه‌جیه نزیکتره له
مه‌نتیقی گۆرانی ده‌نگ تا نه‌وه‌ی (له) ببه‌یته (ت) به‌لام بۆی رێک نه‌که‌وتوو هه‌ره
بسته‌ینی. له کرمانجیی سه‌روودا به‌رانبه‌ر ئه‌و (ده‌یه) (ژ) به‌کار دیت. (سووتا) ده‌ببه‌یته
(ده‌سووتی) به‌پێی ده‌ستوورێکی پێزمان هه‌رچی کاری پروودان و کارا نادیار هه‌یه
به‌ری ده‌که‌ویت و له هه‌موواندا ئهم ئه‌لفه له موزاریعدا ده‌ببه‌یته (ئ) وه‌کو:

سووتا	ده‌سووتی.
رما	ده‌رمی.
برزا	ده‌برژی.
دیترا	ده‌دیتری.
خورا	ده‌خوری.. هتد.

هەر عهینی ئهو کاراته له رابردووی بهردوامدا و دکو خویان ده میننه وه هەر چه ند
(ده) ی موزاری عیشیان به سه ر دویه:

سووتا سووتا

برژا ده برژا

دیترا ده دیترا

فۆنه تیک چ ده خلی به سه ر ئه م رێژانه وه ئییه ناشکری یه خه ی کورد بگرین بڵین
بۆچی وه هات کردووه؟ (نه خوازی ئه لّلا) ده ماو ده م له ماوه ی سه دان سالدا بوو ده
(نه خوازه لا، نه خه سه لا) و چوو ده ئیدی هه مه وه، به لام ده کری بگوتری (قبوول نه کا ئه لّلا)
بی گۆران و بی ده ردی سه ر. به هه یچ ته ئویلیک ئه م گۆرانه وه یا (گوتی، ده لی)
بانادری ته وه بۆ داخوازی فۆنه تیک، زمانه و ده گهری و ده گۆری و یاسا داده نیت و تی
ده بات و تی نابات و له هه ج تا له هه جه فه رق ده کات و ده یان رێچکۆله په یدا ده بی و
ده بنه شه قامه ری و ئه وه ی ده قه ومی یاسای رێزمان تییدا دیار ده بی و هی فۆنه تیکیش
ههروه ها، په ند و ئیدی هه م و مه تل و فنوونی به لا غه ت و نازانم چی ده زی ته وه، چار و
مه جروور و کارا و به رکار و سه دان که رتی دیکه ی رێزمان ده وری خویان ده بین و
یه کێک ده لی (به تاق و ته نیا) و ئه وی دیکه (ته ک و ته نها) سییه میان (به ته نی ته قی)
به پیتی راهاتن.. خولا سه دیار ده ی زمان به زه مان و مه کان و ئینسانیه وه شه پۆل ده بات
و فۆنه تیک یه کێکه له شه پۆله کانی و ناتوانی حوکی شه پۆلی له خۆ گه وره تری وه کو
(رێزمان) بۆ خۆی راکیشی و پتی ته عبیری جودا و ده ربهرینی هه مه چه شه نه له و خه لقه
هه مه چه شه نه یه ببه ستی. ئیمه.. ده زانین (ده سگره) دوا ی سوانی ده نگی (ت) بووه
(ده زگره) چونکه به پی ده ستووریکی فۆنه تیکی کور دی ده نگی کپ ئاغله ب له
جیرانه تی ده نگی ئاوازه داردا ده بی ته ئاوازه دار بۆیه سی نه که ی (ده سگره) بووه (ز) به لام
ده ستووری دروستکردنی وشه ی لیکدرا و وه یا دا رێژرا و به جۆریکی سه ره خۆ له زماندا
هه زاران وشه پێک دینی وه که (ده سگره - ده زگره) ی پێک هینا ئیتر فۆنه تیک چۆنیک
کار ده کا بابیکا. سه دان وشه ی وه کو: کلک ته قینه به رده نوێژ، ده سه به ره، کێله قه بر،
بزمارکوت شیره خۆره، گورگ نه خۆره، مه لا خۆره، گورگ نه خۆره ی دز نه به ره، سه ر
هه لقه نه گیره شیوین، سه ریاله.. بی ئه وه ی فۆنه تیک کاری تی کردین له گه ردان، له
کوردیدا فۆنه تیک وه های کردووه وشه ی لیکدراوی (گاناسن) ببیته (گاسن) که چی له

فارسیدا هەردوو بەشی وشە لێکدراوەکە بەدروستی دەمێننەوێ و دەلێن (گا و آهەن).
 کورد دەلێ (حەماغا- لە جیاتی حەمەد ئاغا) هەرچی فارسی دەلێ (حمد ئاقا) کورد
 دەلێ (دە ئەنگێوم، دەنگێوم) بەلام دەلێ (نەئەنگاوتن) و نالێ (نەنگاوتن). فۆنیمی
 حەقیقی لە سەرەتاوە وشە دروست دەکات دواتر پێداویستی فۆنەتیک تاوتووی تێدا
 دەکات. دەبینی وشە بێگانه کە چ دەخڵی ئیمە ی تێدا نییە و لە پشت حەفت بەحوان
 ترووکاوە کە دیتە نیو کوردەواری هەر ناوچەیە جۆرە ماملەتیکێ لەگەڵدا دەکات
 بەنموونە وشە مەرەکەبی (کوینک) لە سلیمانی کافی پێشەوێ کلۆر دەکری لە بەری
 سۆران کلۆر ناکری تەنانەت لە بەری سۆران هەر چونکە کاری (پشکووت، گوا،
 ئەنگووت) لە سەرەتاوە کاف و گافەکیان کلۆر نەبوو. لە موزاریعدا کە دەلێن
 (دەپشکوئی، دەگوئی، دەئەنگوئی) کاف و گافەکە کلۆر ناکەن کەچی لە بەری بابان
 کلۆری دەکەن خولاسە فۆنەتیک بەدوا وشە و پستەدا دیت و خزمەتکاری فۆنیمەکانە،
 هەرچی کەسەر موختەلەسەییە خۆی زادهی فۆنەتیکە چونکە بەپێی داخواری دەربڕینی
 فۆنیم یان دیت یان نایەت، یان کە هات دەسوێت و دەخڵی بەسەر و اتاوێ نییە واتە
 دەخڵی بەسەر تەکوینی وشەوێ نییە دەنا دەبوو بەسوونی و اتا نەمێنی. تەکوینی وشە و
 واتای وشە دوو پرووی یەک سەکن ئەم قسەییەم لێی هەڵناستی بگوتری: بێگەر لە وشەدا
 یان بزوین یان قورسکردنی تێدا نەبێ پێدا نابێ چونکە قسەکە ی من خۆی لە بنەرەدا
 وەلامی ئەم ئیعتیرازە دەداوە کە دەیهوێ لە پەنا بەهانی تەکوینی بێگەرە بایەخ بەو
 قورسکردنە بدات، سەرنج بگرە دەبینی ئەو بێگەرەییە بەهۆی بزوینی راستەقینە پێدا
 دەبێ واتاکە ی بەندە بەو بزوینەوێ مەگەر جوداییی لەهەجە و سوونی عادیەتی بەسەر
 وشەدا هاتبێ فۆنیمی گۆری بێ وەک کە (مر) بوو (مەل) وەیا وشە (شەل) لە
 هەندێ لەهەجەدا دەبێتە (شەل) کە ئەمە دیاردەیه کە دەخڵی بەسەر فۆنیمبوونی
 دەنگەکانەوێ نییە، پێشتریش باسمان کردووێ لە هەموو دنیا ش باس کراوێ تێچوونی
 بزوینی حەقیقی دەبێتە هۆی نەمانی و اتا وەک کە (سەر) بوو بە (سر) و اتا نامینی
 هەرچەند ئەو قورسایییەش لەسەر (س) کە هەر ماوێ وشە (پەنیر) بێتە (پەنر)،
 پەنیر) لە هەردوو باردا واتای نامینی. بەلام قورسایە لەسەر (گەنم) لادە و بلی
 (گەنمە) و اتا تێک ناچێ.. ئەمەش بەدییهیه.

لە هیچ پرویەکەوێ قیاسی تێداچوونی قورسایە لە وشەدا لەگەڵ تێداچوون وەیا
 گۆرانی فۆنیم ناکری چ لە وشەدا بێ چ لە پستە و باری ریزمانیدا بێ، چونکە ئەگەر

ټه و قياسه بکهين دهبي بلټين نه مانى دهنګى نهلفى (ژماردى، سپاردى، پژا) له
 (دهژميرئ، دهسپيرئ، دهپرژئ) دا وهکو نه مانى قورسايبى لامى (دل) له (به دلمه).
 ټه وساش سهره پاي به هله داچوونکى نه و عيبى سهره تايبى سهر سوړپښ، دهګه وينه
 نه ناقوزنکى له حيساب به در چونکه له لايه که وه گوتمان نه مانى قورسايبى و نه مانى
 ټه و ټه لفانه وهکو په کدين، له لايه کى دیکه شه وه زق زق دوو دياردهى پژمان و
 سينتاکس ده بينين ټه و له په کدى چوواندنه ناسه لمينن: دياردهى په کم ټه وه،
 ټه لفه کان له موزاريعدا نه فوتاون به لکو به پنى ياسايه کى پژمان بوونه ته (ئ)
 ياساکهش وها پهره سهندووه هم مو کارى موزاريعه وکو (سووتا، پما، برژا) و
 هم مو کارى (مبنى للمجهول) و هم مو کارى پژدهى (نواندى، بواردى، ستاندى)
 دهګريته وه ته نها (خواردى) ناګريته وه که پژپه پده: دهسووتى، دهرمى، دهبرژئ،
 دهنوټنى، دهبوټري، دهستينى، دهچينى، دهسپيرئ ... هتد. وه دياره ګوړانه که
 به ده ستورى پژمان پهيدا بووه نه ک فونته ټک.

دياردهى دووه ټه وه، ګوړانى دهنګه که له ټه لفه وه بو (ئ) شانبه شانى ګوړانى
 زه مانى کاره که له راپردووه بو موزاريع هاتووه. بيګومان له و کارانه دا ګوړانى
 ټه لفه که پتر له (ده) موزاريع به شدارى ګوړپنى زه مان بووه چونکه له راپردوى
 به رده واما (ده) موزاريع هيه و ټه لفه کهش ناګوړي: دهګوتري (دهسووتا، دهرما ...
 ده مېوارد، ده تچاند، ده مانستاند، ده يانسپارد ... هتد).

له ستوونى دووه مى لاپه ر ٦٧ دا وها هاتووه که (نه) کارى موزاريع، له
 ناخاوتنى سلیمانيدا به وى سوانى (د) (ده) موزاريع پهيدا بووه، ګويا که داله که
 سوا دهنګه کى فته کى پاشيه وه «به ئاسانى ناتوانري ته له فوز بکري» [سهره تاي
 لاپه ر ٦٨ ى بهيان].

له پيشه وه دلټم که داله که سوا ټه و فته کى نه به ئاسانى ونه به زحمه ت ته له فوز
 ناګري. ټه ګر بشه لمينين دواى سوانى داله که همزه هاتووه به جيګر هر ټه و نه ده
 مه علوم دهګري که همزه دهنګى چالاکه، پتر خزمه تى زمان دهکا له (ف، ش، ج)
 دنا چ قهيدى دهګر بګوتري (فهړوم، تهخوم، جهنوسم) ټه مه با ليژه بيت. رايه کى
 د. ناوړه حمان تيبينى ګرنګى دیکه هله دهګري: له ناخاوتنى سلیمانيدا به دهګمن نه بى
 دهنګى دال له به رايبى وشه دا ناسوى، دهګوتري: دار، دوزو، دين ... به و پيه ده شيا
 بګوتري (دهروا) به لام خه لکه په پړه وى ټه و شيانې نه کړد. ناوناويه کى زنده کم

دەنگى (د) لە پىشەوهى وشەدا دەسوێ وەك (داى، دىت) دەبێتە (ياى، يەت). بەبىرمدا نايەت لە ئاخاوتنى سلىمانىدا دالى بەرايىي وەتە لە غەيرى (دە)ى موزاريعدا كرابيەتە ھەمزە. وشەى (داخۆ، داخوا) دەشێ ببێتە (ئاخۆ، ياخۆ) بۆيە ئاليم دالەكەى بوو وەتە ھەمزە، ديارە شەرىكى ھەيە. بچين بۆ بەرەو كۆتايىي وشە، دەبينين قەسەدەيەكى نالى سەرلەبەرى دەنگى دالى پاراستوو وەتە شوێنەدا.

جۆشەش و تاو وەتە ديدەيى گريانمدا

چ تەنورىكە لە تەندورديى تووفانمدا

بەعادت ئاخيوەرى سلىمانى دەلێ (گريانمما، گريانما..). ئاخيوەرى سلىمانى وشەى (تيدا) دەكاتە (تيا) و ھەمزەى تى ناترنجيني. دەشێ بلين دواى سوانى دالەكە بزوينى (ى) ھەيە و دەكرێتە كۆنسنان و بەئەلفەكەى دوايەو دەلكى. ئەمالە (تيايا) دا كە گۆراوى (تيدادا) يە ديارە دالى (دا)ى دوو دەم كراو بە (ى). وشەى (ليزەدا) دەكرێ بە (ليزەيا)، ئەویش دالى بە (ى) گۆراو. (مەيبان) لە (مەيدانەو) ھاتوو و دالەكەى بوو وەتە (ى). (عووال) دەكرێتە (عووال) و دالەكەى بە (و) گۆراو. بەپنى رايەكەى د. ئاورەحمان لە گۆرپنى (دە) بە (ئە) دەبوو لە برى (يام، گريانما، ياخۆ، تيايا، ليزەيا، مەيبان، عووال) ببە (نام، گرینما، ئاخۆ، تيانا، ليزەنا، مەيبان، عووال...) وشەى (يەت) چونكە لە (دەيەت، دەھيت) ھو پەيدا بوو بەر دەستورەكە ناكەوێ.. من ريم ھەيە بلیم ئەو وشانەى كە ھەمزەكەيان دەكەوێتە ناو ھە ناچايەزن چونكە دەنگى ھەمزە لە ناو تويزى وشەى ئىستاكەى كوردیدا نەماو، بەلام د. ئاورەحمان دەلێ ھەمزە لە سەرەتای برگەشەو بەياريدەدەر ديت ئيتر بۆ نەيەتە بەرايىي ئەو برگانەو؟ لە سلىمانى دەبيەت وشەى (بەدەل، مەدەب، ئەحمەداوا) و ھى تريس بەجۆريك دالەكەيان كلۆر دەكرێ لە دەنگى زمانى دەشۆرئ و قابيليەتى نووسينى پتوھ ناميني. ئنجا ئەگەر (دە)ى موزاريع بەو نيازەى كە د. ئاورەحمان دەلێ بووبێتە (ئە) دەبوو وشەكان ببە (بەئەل، مەئەد، ئەحمەناوا).

راستىيەكەى گۆرانى (دە) بە (ئە) ھىچ پتوھنديى بەياريدەربوونى ھەمزەو نەيە، ھەر ئەوئەندە بەئىسپات دگەيەنێ كە دەنگى ھەمزە پتر بەھانامان ديت لە (ق) ھەروەك (ى)ش پتر بەھانامان ھات لە (غ). (مەيبان، حەفقەيەت) و ئەحمەداوا و بەدەل، ھەمويان دواى سواندن دالەكەيان بەو جۆرەى دەبيەين لە زارى خەلقەكە خوش

هات، نه هه مزه له توهه ده پېرننه وه نه پشتگيريش له رايه كې د. ئاورپه حمان ده كهن. منيش پيم دانه گرت له سر به هانه پيوه گرتنيان چونكه مهبه ست پروونكر د نه وهى مهوزو ووه نه ك يه كدى سه غله تكردن، هر چى به لگه يه كى ليره و ليره به پيشه وهش نوو سيبېتم له باره دى هه مزه و قورسكردنه وه يه خه گيرى سرچاوه دى باوهره جودا كه ده بېت كه ماموستاكانى زانستى فونولوجييه. د. ئاورپه حمان كه له سره تاكانى ستوونى يه كه مى لاپه ره ٦٦ دهنووسى: «... بو دانه نانى هه مزه به فونيم له كورديدا نه وهى نوو سيوه پا و بوچوونى خو مه و ماموستا مه سعوود به خو پرايى واى داناوه، كه به پيى په سه نكردنى (بيروپاى فونولوجيسته كان له باره دى هه مزه وه) له پيشه وه (برپارى ئيعدامكردنى هه مزه م داوه) قسه يه كه به زارى مندا ده هيتى. هه رگيز به و شيوه يه له زارم دهر نه چووه.

له ستوونى دووه مى لاپه ره (٢٠) ي روشنبيرى نوئ، گو توومه: «فونولوجيسته كان كه د. ئاورپه حمان له وانه وه باسى فونيمان بو دگيرپته وه نه وه دلين كه له گوتاره كه دا به كورتى نوو سراوه واته: فونيم به و دهنگانه دگوتري كه له زماندا وته پيك ده هينن و به گوران و نه مانبيان و اتا دگورن». چى له قاموسيش نوو سراوه هر نه مه يه ئيعدامكردنى هه مزه ش به هيچ جوريك وه پال د. ئاورپه حمان نه دراوه چونكه بهر له د. ئاورپه حمان به ساله ها قسه كه نوو سراوه و بيستراوه.

نه گهر رابه ره كانى نه وروپا گوتبايان هه مزه فونيمه زه حمت مه ودا مابايه وه له پيش كوردىكى عيراق كه خوئ خويندى له نه وروپا ته واو كردوه رايه كى ديكه دهر بېرى. ئاسانتره بگونجى هه مزه فونيمه چونكه وهكو دال و ميم و شين به رهسته و له وته و رسته دا كار دهكات، به لام دنيا بلئ فونيمه و من بلئم فونيم نيه به و هه موو زه قبيهى تييداىه كارىكى ئاسان نيه. ريكه وت وها بو له ئوتومويليكدا كه د. كه مال مه زهر لئى ده خوړى بو يه كه م جار له د. ئاورپه حمانم بيست كه بيروپاى له باره دى هه مزه وه هى خو يه تى، پيشم گوت كه من نه مه م به خه يالدا نه هاتووه، نه وساش گوتاره كه م دهر چووبو ويان له چاپكردندا بوو [دهر چوونه كه شى له گوينتره]. من هر چونكه د. ئاورپه حمان به ئينسانىكى راستگو دهرانم باوهر به و قسه يه دكه م، نه گهر پيشتر ليم بيستبايه له گوتاره كه مدا باسيكى نه و لايه نه م دكرد. به هه مه حال من هه ز جاره بارى قسه هاتبى گو توومه له وه ته دى ئه لفيوبى روزه لات بهر له ٢٧٠٠ سال په رپوه بو روزه او ئيعدامى هه مزه دهر چووه. له بهر نه وه جئى خوئ نه بوو دواى قسه كانى

سهرووی بلی: «به‌پیچه‌وانه‌وه بۆم هه‌یه له مه‌سه‌له‌ی هه‌مه‌دا من به‌خه‌ له مامۆستا مه‌سه‌وود بگرم، چونکه له نووسینه‌که‌یدا ناشکرا دیاره، که ئه‌وه هه‌ولی داوه زمانی کوردی بخاته‌ قالیی عه‌ره‌بییه‌وه و فۆنیمی عه‌ره‌بی به‌سه‌ر کوردیدا ساغ بکاته‌وه و به‌مه‌ گیان به‌به‌ری هه‌مه‌دا بکات». تی ناگه‌م من چۆن و چۆنی گیان به‌به‌ر ده‌نگیکدا ده‌هینمه‌وه که کورد له‌ومه‌ی هه‌یه به‌کاری ده‌هینی؟ چما هه‌مه‌ (ض، ط، ظ) ه‌رام گواسته‌بته‌ ناو کوردی؟ که به‌لگه‌ش له زمانی ئێرانیی کۆن وه‌یا عه‌ره‌بی وه‌یا ئینگلیزی و فره‌نسه‌یی به‌هینمه‌وه کتۆیی و کواوکوویی و چۆناوچۆنی زمانی کوردی ده‌خه‌مه‌ قالیی عه‌ره‌بییه‌وه؟ سه‌رله‌به‌ری کۆری زانیاری کورد پنی نه‌کرا واوی که‌شیده‌دار به‌سه‌ر رینووسدا به‌هینی چونکه ده‌سه‌لاتی نه‌بوو، گو‌یا من ته‌نها پیم ده‌کرئ هه‌موو زمانه‌که له قالیی خۆی ده‌ربینم! بنگومان له زه‌مه‌نی جوا به‌ جییدا به‌نوکه‌ ئه‌وه قسه‌یه‌ ها‌تووه ده‌نا هه‌روه‌ک د. ئاو‌ره‌حمان به‌و رایانه‌ی پشتگیرییان لی ده‌کات نایه‌وی کافرستانی دابه‌هینی، منیش نه‌موسته‌وه له پنی بیروباوه‌مه‌وه خه‌لق بۆ هه‌ج راپیچه‌که ده‌م. به‌مه‌مه‌حال هه‌رچی بریاریکی بۆ هه‌مه‌ بدرئ کار ناکاته‌ سه‌ر لایه‌نی دیکه‌ی زمانی کوردی، بۆیه ئه‌گه‌ر (تیروپشکی) له چاره‌نووسی هه‌مه‌ به‌هونین زه‌ره‌ر ناکه‌ین. هه‌ر ئه‌م هۆیه‌ش بوو ناوی ئه‌م گو‌تاره‌می دیاری کرد به‌ (تیروپشکی ...) هه‌رچی بریاریکیش بۆ که‌سه‌ر موخته‌له‌سه‌ بدرئ باری زمان ناگو‌رئ به‌مه‌رجیک مانه‌وه‌ی له‌و شو‌ئانه‌ی تی ده‌جئ دانه‌سه‌پی: (گه‌ن - مه‌ - که) نه‌بیته‌ (گه‌ - ن - مه‌ - که)، (به‌ - دل - مه‌) نه‌کرته‌ (به‌ - د - ل - مه‌) (هه‌ل - تان - گرت) نه‌بیته‌ (هه‌ - ل - تان - گرت) (مه‌ز - نه‌ - پیاو) نه‌بیته‌ (مه‌ - زنه‌ - پیاو) نه‌بیته‌ (مه‌ - ز - نه‌پیاو). ئه‌گه‌ر قورسکردن به‌نیگاروه‌ داسه‌پا و چاری مان و نه‌مانی تیدا نه‌کرا زمانه‌که وه‌ها ده‌شیوئ عه‌یبدار بیت. ئه‌م زه‌ره‌ره‌ چ قیاسی نا‌کرئ له‌وه‌ی که د. ئاو‌ره‌حمان ده‌یه‌وی (ی) وه‌سف و ئیزافه‌ به‌دوا ئه‌وه‌ وشانه‌شدا بنووسرین که‌ کو‌تاییان به‌واوی تیژی درێژ دیت. ئه‌م یییه‌ هه‌رچه‌ند له‌ گو‌تندا مومکین نییه‌ ده‌رکه‌وی، هینده‌ی ینی ئه‌سلی وشه‌ و نیسمی مه‌عناش درێژ نییه‌ ته‌نانه‌ت به‌دوا ئه‌لف و واو و فه‌ته‌دا ده‌شبیته‌وه‌ کو‌نسنانت، دیسانه‌وه‌ خزمه‌تییکی پوونکردنه‌وه‌ی پسته‌ ده‌کات. به‌لام مه‌سه‌له‌که‌ هه‌ر بریتی نییه‌ له‌ (ی) وه‌سف و ئیزافه‌ که له‌ دوا (ی) تیژی درێژدا بزر ده‌بی، خو‌شم له‌م گو‌تاره‌دا به‌زۆری ئه‌وه‌ (ی) ئه‌م نووسیوه‌ چونکه‌ نووسینیان بی زه‌ره‌ره‌ و بۆره‌ ده‌ستووریکیش پشتگیری لی ده‌کات. که ئه‌م (ی) له‌ نووسیندا ژیا‌یه‌وه‌ ده‌بی

زمانناسان بیر له هه موو (ی)هکی وهك ئه ویش بکه نه وه که به پنی دستووری زمان ده بی هه بیّت و له ئاخاوتندا به دوا (ی) قاولدا تی ده چیت. ئه مهش چه ند نموونه یه ک: له کاری (دزی)دا ده بی ئه و (ی)ه دهرکه ویتته وه:

من نووسیم

ئه و دزی

له کاری (خشی)دا نابی دهرکه وئ چونکه له رابردووی تینه په ردا راناوی که سی سییه می تاک وجودی نییه:

من خشیم

ئه و خشی

له کاری (نووسی، دزی ...)دا ده بی بو که سی دووه می تاک ته نها (ت) به دوا کاره که دا به تینن چونکه له و کارانه دا ته نها (ت) راناوه:

من نووسیم، دزیم

تو نووسیت، دزیت

له کاری (خشی، جمی، پزی ..)دا ده بی (یت) بو که سی دووه می تاک ببیتته وه، چونکه تینه په رن:

من جمیم، پزیم، خشیم.

تو جمییت، پزییت، خشییت.

له کاری (نووسی، دزی)دا بو که سی یه که می کو راناوی (مان) دیت، ده بی بنووسری:

من دزیم، نووسیم

ئیمه نووسیمان، دزیمان

له کاری (خشی، پزی ..)دا چونکه تینه په رن ده بی (ین) بیت:

من خشیم، پزیم

ئیمه خشیین، پزیین

له کاری (دهنووسم، ده دزم ...)دا ده بی راناوی که سی دووه می تاک و یه که می کو به م

جوړه بلکين:

من دهنووسم، ددزم

تو دهنووسيت، ددزيت

نيمه دهنووسين، ددزين

له کارى (دهزم) دا دهې ئو راناوانه به دوا (ى) (دهزى) دا بين:

من دهزم

تو دهزيت

نيمه دهزين

ئهمانه به ديهيهى ريزمانن و خو ليدزينه و ديان مومكين نييه: به لام دهشى بگوتري
ئهم سهر شيواندنه مه ته لاويهى پى ناوى، با هر يه خه (ى) نيزافه و وهسف بگرين،
منيش به ره لستى لى ناکهم دواى ئوهى به چاوى کراوه و به پيار درا. به لام ئه وساش
گرفتى (ى) کهسى سييه مى تاك له حالتهى نيزافه دا هر دهمينى:

دهستم، چاوم، تروزم

دهستى، چاوى، تروزي

له مهياندا چ بکهين؟ هر برپاريكى بوى بدرى خراب نييه به مهرجى مه نتيقى
ريزمانى تيدا به کار هاتبى. برپارى بى ليکدانه و نايته جى قه ناعهت. که برپار درا
بنووسرى (تهروزي) ئه وساش بى دوودلى نووسينى راناوى کهسى سييه مى کو له و
بارانه دا له خووه روون ده بيته وه:

دهستى، تروزي

دهستيان، تروزيان

له گهل (چى) دا به قياس دهنووسين:

پياوى ديت

چى ديت

پياويان ديت

چيان ديت

من له نووسینیکی کۆنمدا ئهم لایهنهم روون کردبووهوه، وایزانم گوتبووم به ژياندهوهی (ی) وهسف و ئیزافه یهك (جدول لۆغاریتیم) له ریزماندا قوت دهبیتهوه، وای ناستاش دهلێم، چاری ئهو جهدوله دهبی بکری دها نووسهری نهشارهزا، بگره شارهزاش، له نغوردهکه بر ناکات. خو تینهگه یاندنیش له کیشه که مهنتیقی تیدا نامینێ چونکه له سه رهتاوه ژياندهوهی ئهو (ی) ه له ریی ریزمانزانییه وه هاته ناوه وه، چ رهوای ههقه زانینه که هه رهتا پینجیهك و شهشیهکی رینگه که تیشك بهاوێ؟ له مونا سه بهیه دا دهلێم، جاریکیان گوترابوو (یازدهم، دوازه م ...) که من پیرهوی لی ده که م هه له یه، دهبی بنووسری: یازدهیه م، دوازهیه م ئهم رهخنه یه ش پینجیهکی رینگه برپوه چونکه کیشه که هه ره دوا یازده و یازده و نۆزه دا نایه ت:

وشه ی (سه ر، دووسه ر) بزوینی فتهحه ی به دوا نایه ت.

که (له ی) جهری که وه تپیش دهگوتری: (له دووسه ره وه) واته (ه وه) ی به دوا دا هات. که واته بۆ (په نجه ره) دهبی (یه وه) زیاد بکری وهك (یه م) بۆ (یازده) زیاد کرا: یازدهیه م

له دوو په نجه ره یه وه

وشه ی (کور) که نه داتی ته عریفی به دوا دا هات دهبیته (کورکه) واته (ه که) ی بۆ ییت. ئه ویش به قیاس له (یازدهیه م) داوا دهکات ئهو فتهحه یه ی بۆ بهاریزی و گوتری:

یازدهیه م

برایه که م

زۆربه ی کوردیش وه ها دهلی ته نها ئهو له هجه یه ی دهلی (یازدهیه م) پیرهوی له هستووری خو ی ناکات و دهلی (براکه م).

کورد دهلی: دهشتاودهشت، دزاد، دهستاودهست. به پیتی دهستووری پاراستنی هتهحه ی کۆتایی (یازده) دهبی ئهم نه لفه ی (او) یش بهاریزی و بگوتری:

چیا یاوچیا نهك چیاوچیا

دهریا یا و دهریا نهك دهریا و دهریا

من که دیم ده نووسم (یازدهم، دوازه م ..) ناگاداری ئهو دهستوورانه م بۆیه ری

بهخۆم ددهم تا ئو پۆژەي بپيارىكى چاوساغانەي شارەزايانە لە ھەموو پووي
 كيشەكە دەدرئ پڭايەك بگرمە بەر كە لە سەرجهمی دەستوورەكانی ئو كيشەيەي لا
 ئەدابی. بەراست، كە دەنووسرئ: دووھەم، سێھەم، نۆھەم، دەھەم ... نۆزەھەم
 دەستوورێكى فارسی بەكار دەھێنرئ. بەھەمەحال دووھم، نۆيەم، یازدەھەم ...
 نۆزەھەم كوردیتەرە یانی لەبارترە.

لەو ناوچانەي كە وەكو من دەلێن (یازدەم) تەنھا لەو وشانەدا كە بریتین لە یەك
 كۆنسانت و یەك بزویڤ، لەو حالەتەدا (ی)ەك دەھێنن بۆ پاراستنی بزویڤەكە و
 دەلێن: دەيەم

شەيەكە

گایەكە

لە ئاست (دوو)دا پڤویست نابینن بەو (ی)ە واوەكە خورد دەكەنەو دەلێن (دووھم).
 لەھجەش ھەيە دەلئ:

(دوويەم، لە زوويەكەو، بەم پوويەدا ھات...). لە (سی)شدا ئو (ی)ە نایەت
 بەزیادەو بەلكو (ی)ی وشەكەي (سی) خورد دەكریتەو بە (كسرة + ی كۆنسانت) و
 دەگوترئ (سبيەم).

قسەيەكی دواينم ماوہ:

فۆنەتيكناسی و فۆنۆلۆجی لەویدا بايەخ وەرناگرن فيرمان بکەن فلانە دەنگ لە
 لووتەو و ئەوی دیکەيان لە گۆيۆ دەدرئ چونکە دەنگەکان بئ خويندن و فۆنەتيك
 دەدرين و لەوتەي مروقيش ھەيە بەدروستی دەري بپون. چ قازانچ بەکەس ناگات
 بگوترئ لە بەرايی نوونی چاوگدا قورسايی ھەيە چونکە ئەم قورساييیە لە (نووستن،
 نووستم، کردت، دلت، دلم، کولکن، جلك ...) و بەکۆتايی سەدان و ھەزاران وشەو ھەيە
 نەك ھەر نوونی چاوگ، ئیمە بەدۆزینەو قورسايی سەر نوونی چاوگ و پاشگری
 (ن) و (ك) لە (کولکن، جلك)دا نابئ وەھا دانتيين شیري موسامان دۆزیوتەو چونکە
 ئەم کەسرە موختەلەسەيە لە کۆنی ھەرە کۆنەو دۆزراووتەو.

فۆنەتيکزان و فۆنۆلۆجیستی کورد لەسەریتي ئو ھەلانە ئاشکرا بکات كە زەق زەق
 لە چاو دەچەقن. کەسرە موختەلەسە لە رڤنووسی ئیستاکەماندا بەرچاو نییە: دەمەتەقە
 لەو بابەتە دەبێتە بابەتي ئەکادیمی تا ئو پۆژەي پیتی لاتینی لە نووسینی کوردیدا

بەكار دىت. گرىمان ھەموو دىنيا سەلماندى، قورسايىيى بەرايىيى نوونى چاۋگ و
 راناۋى كەسەكان ... دەبى نىگارى بۇ دابندى، خۇ ھەر مومكىن نىيە ئەو نىگارە پەيدا
 بىكرى ئەوپەرى ئىمىكان لەو رىگەيدە ئەودىە بچىنەو بۇ پېشنىازەكەى مامۇستا
 ۋەھبى، باۋەرىش ناكەم كەس بەدوا پېشنىازى ئەوتۇيى بىكەۋى، ئىمە با جارى يەخەى
 ئەو ھەلە ئاشكرايانە بگرىن كە زەق زەق لە چاۋ دەچەقن. فۇنەتىك و فۇنۇلۇجى ئەگەر
 ھەر فېرى زانىارىيە سەراۋىيەكانى ۋەكو: ئاۋازدار، لىۋى، پوۋكى، ئىنقىجارى...مان
 بىكات ۋەك ئەو كەسەمان لى دى بزانى بەردى سەر تەختەدامە بىزىۋى بەلام چۆغەدار
 و ئالتى داش و مەيموون ئۇيى فېر نەبى و نەتوانى بەردىك بگەيەنیتە خانەى دامە،
 ۋەيا كەسەك فېرى ئەلفوبى بېت و نەزانى نامە بنووسى، ۋەيا كەسەك دەم لە كىش و
 قافىە بدات و نەتوانى شىعر ھەلبەستى. ئەو تەرەزە زانىارە سەرەتايىيانە لە فۇنەتىكدا
 نەزۇك دەمىننەو ئەگەر كەشتى بەرەو ناۋەۋەى زمان نەكەن. دەبى دەستوورى
 ۋەھايان تىدا بدوزىنەۋە بىش ھەلەى ۋە ۋەيا تەعبىرمان بۇ ساغ بىكاتەۋە. ئىمە ئەگەر
 پى داگرىن لەسەر (يانزە، دوانزە، سىانزە، شانزە، حەققە) چ دادمان تادا چەند
 سەرنجەدەرىك لە رېى فۇنەتىكەۋە ۋەيا لەخۆۋە زانىبىتى، سۋانى دەنگى (د) لەو وشانەدا
 نوونى بۇ چۈارىان ھىناۋە و (ف) شى بۇ يەكپان ھىناۋە. زانىنەكە پىۋىستە، بەلام
 پىرەۋى لىكردنى فەرمانى سەرشانە، بەتايبەتى چونكە بەشى زۆرى كورد ۋە
 راستەكان دەبىزن: يازدە، دۈزدە، سىزدە، حەققە. دەبى بزانىن شكاندەۋەى (ى) تىزى
 درىژ لە نىشارەتكردن و كۆكردن و بارى ئەوتۇيىدا دەيكاتە (كورتە بزۋىنى كەسرە +
 «ى» كۇنسەنت) ئىتر ۋەك كە دەلېن (دارا برسىيە، ئەم كورسىيە شكاۋە) دەبى بلىم
 (كورسىيەكان، ئىتالىيەكان) نەك (برىكان، ئىتالىكان).

لە ناۋچەى ئۇتۇنۇمى ئەم ھەلەيە بەسەر دەرگەى ھەموو دايرەكانىدا لە چاۋان
 دەچەقى كە لىيان نووسراۋە (ئەمىندارىتى) لە جياتى (ئەمىندارىيەتى). بەعادەتى
 دەستوورى كورتبىژى زۆرەى كورد لەو تەرەزە وشانەدا دەلېن (ئىتالىيەكان،
 ئەمىندارىيەتى) بەلام دەلېن (برىسيەتى) نەك (برىسيەتى). چ بلىى (برىسيەتى كافەرە) و
 چ بلىى (من برسىمە، دارا برسىيەتى) فەرق ناكالا لە پوۋى شكاندەۋەى (ى) درىژى تىژ.
 بەنمۇنە، دىگوترى (ھەر ئەم پىاۋە خزم و كەسيەتى) و ناگوترى (كەسيەتى) بەلام
 دىگوترى (خزمىيەتى) و دىگوترى (خزمىيەتى). بەھەمەھال (كەسيەتى، خزمىيەتى)
 بەر ياساى دەنگسازى و كورتبىژى دىكەون بەلام (ئەمىندارىتى، برسىتى، ئىتالىكان).

پۆھەندىيان تەنھا بەزارى ناوچەيىيەو ھەيە نەك بەدەستووراتى رەسەنى ھەمەكىي كوردىيەو. ھەر ئەو زاردى دەلى (ئىتالىكان) ناچارە لە بنای وەسفدا بلى (ئىتالىيە زىرەكەكان، برسپىيە پروتەكان). دەبى فۆنەتيكاناس بەخەلق رابگەيەنى (تېدا، جودا) راستن و بەسەر زارى زۆربەي كوردەووشن چ ئىنساف لەودا نىيە ئاخپوهرى رانىە ناچار بى لە نووسىندا راستەشەقامى كوردى لەو وشانەدا بەجى بەئىلى بۆ (تيا، تيايا، جيا). ئەگەر پسپۆرىي باسى فۆنۆلۆجى بەدەنگ نەيەت نووسەرى ئاسايى نەك ھەر ناوئىرى بەدەنگ بىت، بگرە جۆرىك بايىبوونىش لە خۆيدا ھەست دەكات كە دەبىنى قەلەمەكەي لەو جۆرە ھەلەي پەرەسەندوودا دەگىرئى و خەرىكە بەخۆى بلى: ئەو نەزم لە بانان دەبەزم. لە وشەي وەكو (نوئى، توئى، كوئى، سوئى) دا نووسەران بەپىي لەھجەي شارى سلىماتى و بەشىكى دىكەي كوردستانى خواروو دىيانەوئى (دېفتونگ) ى نىوان (وئى) بەسەر نووسىنى ئەدەبىماندا بسەپئىن. بەبەلگەي بى كەلەبەر ئىسپات بوو و دەبى كە دىفتونگەكە ناوچەيىيە نەك كوردىي رەسەن، وا بزانم د. ئاورەحمانىش پشتگىرىي لەو بەلگانە كرد. نالى لە شىعدا شپوھ رەسەنەكەي بەكار ھىناوھ:

ھەر جۆگە و جىگايە كەوا سوور و سوئىر بى

جىي جۆشەشى گريانى منە خوئ نەپژاوە

وشەي (سوئى) ئەگەر دىفتونگى تېدا بى كىشى مىسرەعەكە لەنگ دەبى:

بولبول كە گەرمى نەغمەيە ئاگر دەكاتەو

غونچە ھەزىنە جەرگ و دلى بۆ دەكا توئى

وشەي (توئى) ئەگەر دىفتونگدار بى ھەم شىعرەكە لەنگ دەكات و ھەم ناشىتە قافىيەي (ھوردوئى، گولئى بوئى ... ھتد) لە قەسىدەكەدا.

ئەمانە نمونەن بۆ دەستنىشانکردنى رېبازى فۆنەتيك و ئەركى سەرشانى فۆنەتيكزان، كەچى بەداخەو دەبىنم خاوەن شەھادەي بەرزى زمان كە خۆشى شىرمزى ئەو زارە ناوچەيىيە نىيە لە جياتى (دەرپۆم) دەنووسى (ئەرپۆم). من دژى (ئەرپۆم) نىم، بەلام نابى خۆى بەسەر (دەرپۆم) دا زال بكات كە رېبازى رەسەن و زۆربەي كوردە. د. ئاورەحمان لە بنى دلەيوە بەپەرۆشە بۆ زمانى كوردى، ھەموو ھىزى لەش و ھۆشىشى بەو بەخشپوھ تا ئەوھى لە ھىچ بابەتيكى دىكە قەلەم ناگىرئى. بەرپۆژ خەرىكەتى بەشەوئىش خەونى پۆھ دەبىنى. لەو شەنگ و تاقەتەيدا، بەباوھرم

لئی دھوہ شیتھوہ دەست بۆ ھەر لایەنکی (زمان) ببات بەرھەمی لی پەیدا بکات. بەولای خەبەر دارکردنی نووسەرانی لە ھەلەئە باو، رێبازێکی دیکە ھەیە چاپووک سوارێکی خۆتەر خانکردووی بەپەرۆشی وەکو ئەو دڵسۆزە گەردکە ھاتوچۆی تیدا بکات ئەویش بەستەنەوێ کوردیی ئیستاکەمانە بەھێ کۆنێنە. زمانی کوردی لە دوای مادەکانەو و لە زەمانی مادیش نووسینی نەبوو وەیا لێی بەجێ نەماوە پێ بەپێی پۆزگار و گۆرانی باری ئاخاوتن و نووسین دەقی پەسەن و سەرچاوەی پرونی لەھجەکانی لی بناسریتەو. ھەر ئەم فەلاکەتەیشە بوو ھۆی نەبوونی زمانێکی تەدەبیبی کوردی کە ھەموو ئاخیوھری کورد تێی بکات. ئێمە کە نەتوانین مێژوو ھەلگیرینەو بۆ ئەوێ لە نووکەوہ قالمی ئەدەبی بۆ ھەموو کورد زمان پەنگرێژ بکەین، پەنگە بتوانین رایەلە پساوہکانی پێوەندی ئیستاکەمانە بە ئافێستاوہ گری بدەین وەیا ھەر نەبێ بە شێوێ پەسپۆکیش بێ ئەوئەندە مومکینە لەو ریشالە کەرتبووانە بەیەکدی بگەیەنێنەو. دەزانم موشکیلە زۆرە لەو کارەدا، گەورەتریشیان ئەوہیە کە دوای سووتاندنی نامە زەر دەشتییەکان لە سەردەمی ئەسکەندەری مەکدۆنیدا زارەوزار ئافێستا و گاتەکان... گەیشتنە پەھلەوێ، شێوہ نووسینی ھزقارشیش دەستی گیرا لە شێواندنی ئەوێ پارێزراو، ھەلسۆکەوتی زەمانی ساسانییەکانیش لە نووسینەوێ دووبارەئەو نامانە کاری سەلبیی کرد (ھەرچەند لایەنی ئیجابیشی ھەبوو، لێرەدا جینی لێدوانی نابیتەو).

لەگەڵ ئەمانە ھەموویدا کارمەکە خۆ بۆ تەرخانکردن دەھێنێ، رێبازیشی کوێر نەبووئەو:

وختی خۆی لە سالی ۹۷۱ - ۹۷۲ کۆری زانیاری کورد ئەم فەرمانەئە لە قەبەل ئەندامێکی تەرخانێ کۆر کرد بەلام داخە ناچی ھیچی لی شین نەبووئەو لە تاکە گوتاریکی کورت بەولاوہ. گوتارەکەش، راستییەکەئە بایەخدارە بەلام دوورە لە گەیشتن بەنامانج. حاجی قادر و نالی بەمن سپێردران: ئیستاکە لەگەڵ خۆمدا دەلێمەوہ سەر جاران خۆزی بەوێ تەکلێفەکە پێچەوانە بوایە و لایەنە زمانییەکە بۆ من مابایەوہ. ھەل لەدەست نەچووہ، من نا، د. ئاورپەحمان لە باریکدایە بتوانی خەست خەست ھۆشی خۆی بەدەستە چرای زانستی تازەوہ بەناو تاریکیایی رابردووی زمانی کوردی پیروژدا بخولینیتەوہ.. سەرچاوە چەنگ دەکەون.. لە ھەجەکانی کوردیدا زۆر خلتەئە راکەینن و پروونکەرەوہ ھەن... قوڵ و باسکی لی ھەلماڵە، کۆری زانیاری عێراق و

دهستهی کوردیش، بیگومان، پالپشتیت دهکهن، کوردیکی بشتوانی نهوت بخاته چراتهوه نابیی درینگی بکات .. ئەوسا ههز دهکهی کارنیک بهههمزه بکه ناوی خوی له بیر بجیتیهوه.

پوختهیهکی زنده کورتی ههندی خالی سهرهکیی ئەم گوتاره لهم چهند بهندهدا دهبیته پالوته:

۱- ههبوونی کهسره موختهلهسه له وشهدا بهنده بهداخوازیی بهستنهوهی! فونیمی وهستاو بهفونیمی دوایهوه له باری تایبهتیدا. بهنمانی داخوازییهکه، کهسره موختهلهسه دهشی نهمیئی و زۆر جارانیش دهبی نهمیئی.

۲- هیز (stress) دیته سهر کهسره موختهلهسهی مهووجود له وشهدا، ئەگهر وجودی بهند بی به هیزهوه بایهخی (دهنگ)یشی نامینی چونکه بریتی دهبی له هیزهکه خوی.

۳- ههبوونی کهسره موختهلهسه سهر هاتن و چوونی له هیچ باریکدا دهخلی بهسهر واتاره نییه. ههرگیزا و ههرگیزا تیداچوونی ئەو دهنگه تهئسیر له واتا ناکا بهو پییه، موستهحیله نرخ فونیمی ههبی، دانانی نیگار بوی دهبیته هوی خوشخوینی نووسراو نهک دانهینان بهفونیمبوونی ئەو دهنگه.

۴- فونیمبوونی دهنگ و فونیمههبوونی له حالاتی ریزمانیدا تاقی ناکریتیهوه، له عهینی وشهدا تاقی دهکریتیهوه چونکه سوان و گۆرانی دهنگ له باره جوداگانی ریزماندا دهستورهکانی ریزمان ساغ دهکاتهوه نهک (هویه)ی دهنگ.

۵- هههمزه و دهنگی (ه) له چاو ههموو دهنگهکانی دیکه تایبهتی و چۆنایهتیی دهگهههیان هیه، هویهکهش دهچیتیهوه بۆ نزیکاییی دهروویان له پیکی قورگ و ژئی دهنگهکانهوه. هاتنیان له بهراییی وشهوه بهفاولهوه و تیچوونیان بۆ قاولی ئەلف و بی و بهیهکدی گۆرانهوهیان بهلگهیه بۆ چالاکییان و خزمایهتیی نیوانیان.

۶- وا دییاره فونیمی هههمزه یهکیکه لهوانهی له گشت زمانهکاندا ههبیته، فونیمبوونی له رادهی بهدییهههاده: ههر زمانیکی هههمزهی لی بسریتیهوه کاول دهبی، کهچی بهسرینهوهی (ث، ن، ض، ط، ظ، پ، چ، ژ، گ، ف، ص، ل، ق، ح، خ، ع، غ) که بریتین له ۱۷ فونیم ههموو زمانیک کاول نابیی.

۷- تاییهتییهتی دهنگی هههمزه و هی ودها دهکات له زۆر زماناندا قاول بهدواياندا بیته

نەك قاول له ههچە ئەو دەنگانە بەساختە دەخاتە پێش خۆیەو. موستەحیلە
 میللەتان بەر لە هەزاران هەزار سالی بیریان لەوێ کردبێتەو کەوا بوو خاتری قاول
 لە بەراییی وشەو بێت دەنگێکی ساختە هەلبەستن و بیخەنە پیشەو. هەزاران
 هەزار وشە هەن فۆنیمی پیشەویدان قاولی بەدوادا دێت، چ قەیدی دەکرد لە
 جیاتیی (ئەز، ئیمە، ئەنگوست...)یش بیانگوتبایە (شەز، شیمە، شەنگوست...)؟ خو
 هەمزە ناعوور نییە پەکی ئاو بەرزکردنەو پێ بکەوێ، چونکە کەسەرە
 موختەلەسە بەچکەیی ناچارییە بەهەڵستانی ناچارییە کە تی دەچێت.

پۆشنبیری نوێ، ژمارە ۱۰۱، ۱۹۸۴

له ئاوينه‌ی ئەم گوتارەدا تیشکی چەند چرایەك

بەشی یەكەم

هەندئ جار نووسین لە باریكدا دەبێ بشتی پیتی بگوترێ (فەرمانی ناچاری ئێسك قورس). لایەنی ناچارییەكەى لەووه دیت كە پێویستی سەرشارنى نووسەرە، تا ئەو پۆژەى پەنجەكانى لە نووسین دەكەوێ، خۆى نەدرزێتەوه لە دەربڕینی راستیی شرایەوه و راستكردنەوه‌ی شتى هەڵەدار و سازداندى شتى ناتەواو. لایەنى ئێسك قورسییەكەشى ئەوه‌یه، چەندىكى نووسین خۆى شیرین بكات دیسانەوه كە رووى لە پەخنەگرتن و هەڵە درخستن و كەموكۆرى بڕین بوو، هەر دەبێتەوه بە وێنەى ناو ئەو ئاویئە عەبیدارەى كە جوانترین رووخسار تێیدا وەك پەتیارە خۆى دەنوێنى. من بەش بەحالى خۆم كە بەسەر نووسینی یەكێكى دیکەدا دەچمەوه هەستى ناراحەتى دام دەگرێ، ئینجا كوردی گوتەنى دەبێ هەستى خاوەن تەعام چۆن بێ! لە نێوان هاندان و بەرتەكدانەوه‌ی ئەم دوو ماكەى فەرمان و ئێسك قورسییەدا چەند شەفاعەتكارێك رووى خامە سەپى دەكەنەوه: دەست خاوینى، نیازى پاك، ئەدەبى شیواز. نووسینێك ئەم مەرجانەى پێوه نەبێ خۆیندەوه‌ی لێ خەسارە، چ جایی نرخى وەلامدانەوه‌ی هەبێ.

لەگەڵ پەچاوکردنى ئەم خالە سەرەتایییانەدا بەرهو بابەتى گوتارەكەمەوه دەڕۆم كە دەسكێ گۆلى چەند گۆلزارىكى نووسینی ئەم دواوییەى ڕۆشنبیریى كوردیم هەلبژاردوووە بۆ خامە تاقيكردنەوه و لە ئارایشتدانیان و خستەوه بەر نیگای خاوەنە بەرپزەكانیان و تێكڕای خۆینەرانی خۆشەویستی كوردزمان.

مرووف كە لە نووسیناندا شتىكى ئەوتۆى دیت تێبینى هەلبگرێ (كێچ دەكه‌وێتە كەولێ) تا تامەزرۆى خۆى لێ دەشكێنى بە نموونە كە (بەرگی دووهمى یادی مەردان)ى مامۆستا مەلا شیخ كەرىم خۆیندەوه بە دەست خۆم نەبوو لە ئاست ئەو بەیتەى كە لە پەرەوێزى لا پەرە ٣١٥دا میژووى وەفاتى شیخە لا ئودینی تێدا دیارى كردوووە دلم هەڵدەچوو بۆ ئەوه‌ی دەنگى خۆمى بگەیه‌نمى و بلیم مامۆستای بەرپزم! نپوه بەیتی (گم شد از باغ محبت گل باغ عمری) كە بەدوایدا دەفەرموویت (بەحیسابى

حوروفی نه بجهد نیوه بهیتی دواپی نه کاته ۱۲۷۳ و ئه و دش سالی کۆچی دواپی شیخه) راستیه که ی (۲۱۹۸) دهگریته وه که و جارئ نزیکى ۱۸۰۰ سالی ماوه بیگه نیئ.

ته ئریخه که له (گل باغ عمری) دهرده چی که ده کاته ۱۲۷۳. به داخه وه دهنگم نه یگه یشتئ تاکو وا له سهر رووی ئه م لاپه ره به ده لئیم، به ته ده به وه، ماموستا دهره یئانی میژووه که راست و شیرینه به لام له و یادی مهردانه دا ئه وه ی سهر په رشتی کتیه که ی کردووه به وردی په نجه ی له جهرگی نیشانه نه کیشاوه.

ههر له و کتیه ی (به شی دووه می یادی مهردان) دا ماموستای به ریزمان که باسی شیخ نه بی ماویلی دهگریته وه به چاکه و دینداری و مه لایه تی ناوی ده بات. دیاره ماموستا قسه ی له جیلی پیش خویه وه وهرگرتووه چونکه سهرده می شیخی ماویلی به بیرى ئه و نییه [به پیئ نووسینی ماموستا له و کتیه دا شیخ نه بی له (۱۳۰۱ ی ک) مردووه که ۱۰۰ سال پتری به سهر دا تی په ریوه].

لیره دا ناچارم به دلی نانارامه وه بلئیم، به لگی بی که له بهر هیه له سهر ئه وه ی که شیخی ماویلی بو ماوه ده که له سهرده تای ئیرشادیدا به راسته شه قامی رینمونی و خواپه رستیدا رۆیشتوو، له وه به و لاوه روو له دنیا بووه.

چونکه به یئیکى ته و اویشی له ده وری دنیا دۆستیه که ی له کویئ رابواردوو، له و بهینه دا رایه له ی رهفتاریشی که و تونه ته ری گوزهر حاجی مه لا ئه سعه دی جهلی و حاجی مه لا عه بدولای جهلی، گه لی خه به راتی ئه و سهرده می شیخی ماویلی پشتاویشت بو رۆژگاری ئیمه هاتوو ته خوارئ، هه مووشی باسی له دین دهرچوونی ئه و سالی دهگریته وه تاکو باری گه یشته راده ده که بو یژیکى ئه و رۆژگاره بلئ:

(سئ عشر) ژنیه تی به مه زه بی حیماری

(ابن آدم) نه ماوه سهری پان کا وه ک ماری

له مانه ش چاویوشی به کین خو ناشئ شادیه یی حاجی قادر و کاره ساتی به ینی ئه و و شیخی ماویلی به لاوه بنیین! حاجی قادر ههر وا له خورایی و به ره یار نه یگوتوو:

شیخ ده لی باری ریا شانم جده و ناکا ئه گهر

کینوی کاروخ بی گوتم سه د (بارک الله) که ر (نه بی)

وه یا له ئه سته مبوله وه به کوییان راده گه یه نی:

له دهوری (کهرنه‌بی) تا دهوری (گای کویر)

له گوئی گا نووستو وون زۆر حه‌یفه بۆ شیر

شعیره برنده‌کانی حاجی قادریش بوو وه‌های له شیخ نه‌بی کرد فه‌رمانی کوشتنی حاجی قادر به‌م‌ریده‌کانی بسپیژی، ئه‌وانیش راب‌سینه کوشتنی، ده‌شیان‌ک‌وش‌ت ئه‌گه‌ر فه‌قی و موس‌ته‌عید و خه‌لق‌یکی له‌و ده‌مه‌دا حازر بوون چه‌پاره‌ی حاجیان نه‌دا‌بایه، ئه‌م راس‌تیانه‌هی نه‌سه‌لماندن نین. که ب‌یین رازی بین به‌ده‌نگوباسی دینداری شیخی ماویلی ده‌بی هم میژوو به‌درو بخه‌ینه‌وه، هم حاجی قادریش ئه‌وه‌نده نزم بکه‌ینه‌وه که ره‌وای کوشتن بی، ئه‌وساش نازانین شیعه‌رکانی چ لی بکه‌ین به‌خو‌یان و پرش‌نگی به‌ه‌یزی د‌لس‌وزی و رابه‌رایه‌تییان له مه‌یدانی نیشتمان‌په‌روه‌یدا. مام‌وستامان به‌د‌لی سافه‌وه له (سیاق التصدیق) دا قسه‌ی ئه‌و که‌سانه ده‌گ‌یر‌پ‌ته‌وه که شایه‌دی چاکه‌ی شیخی ماویلیان ساز داوه، له‌مه‌شدا مه‌یلی (فطری) بۆ زۆربوونی نمونه‌ی پاک‌ی و چاک‌ی له مرو‌ف‌دا پی خوش‌که‌روه‌ی باوه‌ره‌ینان به‌و شایه‌دیانه بووه.

له چه‌ند ج‌یگه‌یه‌کی کت‌یبه‌که‌دا هه‌له‌ی چاپ وای کردووه واتای وشه بگ‌ور‌ی وه‌یا فۆرم‌ی شاعر بش‌یو‌ی. هه‌ند‌یک له‌و هه‌لانه لیسته‌ی کۆتایی کت‌یبه‌که‌ لی‌یان بی ده‌نگه، وه‌ک که نیوه به‌یت‌یکی حاجی مه‌لا عه‌بدو‌لا له‌ لاپه‌ره ۱۷۵ دا، نووسراوه:

«له ج‌یی من به‌ر شه‌قی ده‌م ئه‌و به‌ر له‌قی دام»

وشه‌ی «ئو» له‌م نیوه به‌یته‌دا زیاده و له‌نگی کردووه و بر‌گه‌کانی له‌ یازده‌وه کردووه به‌ دوا‌زه. له‌ ده‌سنووسه‌کانی لای خو‌مان که من دیتووم د‌یره شیعری ئه‌م نیوه به‌یته په‌یدا نییه، به‌هه‌مه‌حال سه‌رله‌به‌ری ئه‌و هه‌لانه‌ی راست نه‌کراونه‌وه له‌ ناو کانی کت‌یبه‌که‌دا وه‌کو گۆله‌ ز‌یخی بنی حه‌وز نمونه‌ی نییه و به‌نه‌بوو ح‌ی‌ساب ده‌ک‌ری.

له‌ کت‌یبه سوودبه‌خشه‌که‌ی د. کامل به‌س‌یر (ره‌خنه‌سازی..) دا که مه‌یدانیکی به‌ره‌ره‌وانی ئه‌و باسه‌ی گرتووته به‌ر، ده‌شی خاوه‌ن رایان ره‌خنه‌ی ت‌یدا ده‌رب‌ین هه‌ریه‌که به‌پ‌یی بۆچوونی خو‌ی، من لی‌ره‌دا له‌سه‌ر خال و نیو‌یکی ده‌ن‌ووسم ئه‌ویش نه‌ک به‌گیانی ره‌خنه‌ لی‌گرتن به‌ل‌کو به‌نیازی خزمه‌تی کت‌یبه‌که‌ خو‌ی و فک‌ری ناو کت‌یبه‌که‌ش.

خاله‌که خزمه‌تی کت‌یبه‌که‌ ده‌کات چونکه هه‌له‌یه‌کی چاپ و سه‌ه‌و‌یکی په‌له‌کردنی ت‌یدا چاره‌سه‌ر ده‌کات: له‌ په‌راویزی ژماره (۳۲) ی لاپه‌ره (۳۹) ه‌ی‌ما بۆ نایه‌تی (۲۲) ی سووره‌تی (الشعراء) کراوه. راس‌تییه‌که‌ی ئه‌و ه‌ینده‌ی به‌ناوی نایه‌تی (۲۲) نووسراوه

بریتییە لە نایەتی (٤) نایەت، هەر لە (٢٢٤) هەتا (٢٢٧) ی کۆتاییی ئەو سوورەتە:

نایەتی (٢٢٤) «الشعراء يتبعهم الغاؤون».

نایەتی (٢٢٥) «ألم تر أنهم في كل واد يهيمون».

نایەتی (٢٢٦) «وأنهم يقولون ما لا يفعلون».

نایەتی (٢٢٧) «إلا الذين آمنوا وعملوا الصالحات وذكروا الله كثيرا وانتصروا من بعد ما ظلموا وسيعلم الذين ظلموا أي منقلب ينقلبون».

دیاره ژماره (٢٢) ی پەراویزەکە هەڵی چاپە، بەلام وا پێ دەچی هێماکردن بۆ تاکە ژمارە سەھوو بێ. نیو خالەکەش تێبینیکردنە لەوێ د. کامل لە لاپەرە (٤٠) دا لەبارە ی ئەو پێوانانەی قورئان لەو نایەتانەدا بۆ هەلسەنگاندنی هەستیاریەکانی داناووە دەلی: پێوانەی یەکەم: لە جەماوەری شاعیرە خراپەکانەو هەلەنجراوە کە قورئانی پیرۆز بەنازناوی (الغاؤون) وەسفیان دەکات، واتە ئەوانە ی پیشەیان رابواردن و لە خشتەبردنی خەلقە.

لەم قەسە یە وا دەرەکەوێ کە مەبەس لە (غاؤون) ئەو کەسانەن کە شۆین شاعیرە خراپەکان دەکەون و هەر ئەو دواکەوتوانەشن و رادەبۆین و خەلقی لە خشتە دەبن. وەک دەزانین (غاوی) خۆی لە خشتە بردراوە چونکە بەواتای (ضال) دیت. لە (مختار الصحاح) دا دەلی: (غوی: ألقى الضلال والخبية. غوی فهو غاو، وأغواة غیرة فهو غوی). هەرچی شاعیرەکانن یە کسەر باسی لە خشتەبردنی خەلقیان نەکراوە بەلام لە پێی ئەو (غاؤون) هەو بە ئەوێل دەبنە (لە خشتەبەر).

لەبارە ی پەخنە ی ئەدەبیشەو قەسە یەکی کورتەم هە یە دواتر بۆی دیمەو.

چاویک بە کتییەکە ی (ئەنجوومەنی ئەدیبان) ی ئەمین فەیزی بەگدا بخشینین: بێگومان لیژنە ی وێژە و کەلەپووری سەر بەدەستە ی کوردی لە کۆری زانیاری عێراق کاریکی مەردانە ی کردووە بەژاندنەو ی بێرەوهری ئەمین فەیزی و ئەو شۆینەواریە تریسکەدارە و مەیلەو لەبیرکراوێ. کاشکی لەو کارەیدا لیژنە بەنەفەسیکی درێژترەو ئەمین فەیزی بەکوردەواری ناساندبایە و پتر تینووەتی و تامەزرۆیی ئەدەبدۆستانی بشکاندایە، ئەویش بەدەر خستنی لایەنی نەزانراو لە ژبان و سەرجهمی چالاکییە زانستییە ئەدەبییەکانی ئەم بەهرەوهرە گەورە ی کورد. پێشەکییە کورتیلەکە ی لیژنە میوانی نووسینی مامۆستا رەفیق حیلیمیه، چی مامۆستا حیلیمیش نووسیویەتی بە

حال له میوانه تیی ئەمین فەیزی بەگی دەر داوی، تەنانهت نازانین (ئەکا دەمی فرانسه) کە و چۆن و بە چ مونسەبە بەک (تەقریری کە مالاتی ئەمین فەیزی کردبوو بە پیتی تەعبیری مامۆستا حیلمی). نێمە باوەرمان هەیه بە شایە دیدە کە مامۆستا حیلمی بەلام تینووشین بۆ ئەوەی شارەزاتر بین بە بناوان و بنەمای ئەو خەبەرە وەری دەرگرن. بەش بە حالی خۆم شارەزاییم بە ئەمین فەیزی چی ئەوتۆ فەرقي نەکرد، بگرە لە پەرەویزی بەرفەرەوانی کە من بە دەوری ناوی ئەمین فەیزیدا کیشا بوو، هەر لەبەر تەنگەبەری پێشەکی و ناوەرۆکی کتێبە کە، ئا لەو پەرەویزی کەمێک وێک هاتنە و پەرووی دا. بێگومان ئەمین فەیزی گەلێک زلتەر لە رانواندنی ئەم کتێبە کە هەر نەبی لەبەر دوو سەبەب: یە کە میان هەزاری کتێبە کە، دوو میان لەو پەرووە کە بەرەمی نووسراو چەندێکی بێ بەشیکە لە ئەنباری زەخیرە نووسەرە کە، تەنانهت سەرلەبەری بەرەمی نووسەر و زانا و هونەرکار بەرافە کردن و بەسەر دوهانیش هەر ناتوانی (هەموو) بەهەری خاوەنە کە بە دەستە بەدات. ئنجا کە من بێم ئەمین فەیزی بناسم لە پیتی ئەو کتێبە کە چەند پارچە هەلبەستێکی زانراو و بیستراوی شاعیرانی سەر بە بابانی تیدا کۆکراوەتەوە، پێشەکیەکانیشی تروسکەیکە ناهاوێژن بۆ هیچ لایەنێکی مەزناوە تیی ئەم مەزنە زانایە، بە دەست خۆم نییە نەختێک پەرگام وێک دەهێمەو. بەلێ دەزانین بێرکردنەو لە دەرکردنی کتێبێکی ئەوتویی لەو سالا (۱۹۲۰) بەلگە ی سۆز و پەرۆشی خاوەنە تیی بەلام دەبی ئەم خالانەش بە چاوە بەگیرین:

۱- ئەو سالا ی دەرچوونی کتێبە کە بەنێسبەت ئەوسا زۆر زوو نییە بەنێسبەت ئیستاش زۆر کۆن نییە. دەرکەوتنی گیانی کوردایەتی بەنووسینی پتر لە چواریەکی سەدەیک بەر لەو کتێبە خۆی نواندبوو. ئەوسا (۲۳) سال تێپەری بوو بەسەر دەرچوونی پۆژنامە ی کوردستان لە ئەستەمبوول بە ناوەرۆکی شیعەر و پەخشانەو.

۲- ئەو باری چاپەمەنی کە لە ئەستەمبوولدا هەبوو لە شوینی بێ چاپی وەک کوردستان پەیدا نەبوو. یەکیک و یستبای لە قەلادزە ی ۱۹۲۰ کتێب چاپ بکات دەبوو خۆی هەلکوتی بۆ هەندەران. نمونە ی هەرە جانفیدای کورد لە مەیدانی چاپەمەنیدا سەید حوسێن حوزنی موکریانیه. دوور لە پەرووی ئەو وەک کە جانەوەر لە ترسی دڕندە ی گۆشتخۆر بێچووی دەرگۆزێتەو، ئەویش بە ئاوارەیی مەکیە ی چاپەکە ی بە ولاتاندا دەرگێرا، هەزار پەحمەت لە گۆری..

۳- ژيانندهوې ناوې ئەدىبەكانى كورد دەمىك بوو سەر مەشقى دادرابوو، بە تايبەتى
لە شيعرى حاجى قادردا كە نىگاي بە ھەموو كوردستاندا گىرا بوو، تەنانت لە
قەسىدەى (شەھسەوارى بە لاغەتى كوردان) دا شاعىرەكانى كۆيەى پشتگوئ
خستبوون.

۴- گەلىك سەربازى نەناسراوى بى ناوونىشان بە دەسنووس كەشكۆلى وەھايان
تۆمار كردبوو كە دواتر ئەمىن فەيزى بەگ و تىكراي كوردىش لەبەريان
بنووسنەو. مەراقى ئەو خەتخۆش و خەت ناخۆشانەى بى ناوونىشان بو
نووسىنەوې شيعر و خەبەراتى تەفرەقەى سەر بە كورد گەلىك گەنجىنەى ئەدەبى
و ھەوالى مۆزوويى بو ئىمە كرد بەزەخىرە. لەو مەراقەشدا نە بەتەماى مال بوون
و نە بەتەماى ناو وەك كە نووسەر و بلاو كەرەوې ئەم رۆژگارە بەھۆى لە چاپدان
و بلاو كوردنەو وەو لە مال و ناویش خاوەن پشكن، ھەزار جار لىيان پىرۆز بى.

ئەم تىبينىيانە نرخی كەتبەكە دانالەنگىنى بەلكو وەك كە من ھۆشم بەنرخى شتان
بشكى نرخی رەواى بو دادەنى. دواى ئەوې كە تىشكى واقىع رۆشنايى خستە
دەورو بەرى كەتبەكە و ھەر ھۆيەك لەوانەى رىيان بو دەرچوونى خۆش كردوو
دەرخسترا ئەوسا بە دلى ئارامەو دەلىين ئەمىن فەيزى بەگ دەستپىشخەرىيەكى
گيانپاكانەى لەو مەيدانەدا كردوو.

ئەگەر ھەلەى چاپ بەرپرس نەبى بلّين ھەندىك لەو نمونانەى فەيزى بەگ
كردوونى بە ناوەرۆكى ئەنجوومەن بە ئەسل لەنگ و نالەبار نووسراونەو ناسزانم
چۆن بەسەر زىھنى فەيزى بەگدا كشيوتن. وەك ديارە لىژنەش خۆى بەراستكردنەوې
ئەو نمونە عەبىدارانەو خەرىك نەكردوو، پەنجەشى بو رانەكىشاو. خۆ و تالە و
بوو ھەلەيەك لەخۆو چارەسەر كراو وەك كە سەرەتا ناتەواو كەى (شەكوای حال)ى
(عارف) كە لە لا پەرە (۱۳۴) دا نووسراو، لە لا پەرە (۱۳۵) دا بەھۆى دەقى قەسىدەكە كە
لە كەتبى (لە خەوما) وە راگويزراو ناتەواويەكەى چار كراو. ھەندى جارىش ھەلە
و ديا ناتەواو شيعرى نالى لە رپى شەرھەكەى مەلا شىخ كەرىم و كاك فاتىحەو
بەسەر گىراو تەو بەلام لە زۆر شيعرى دىكەدا ھەلەكان وەكو خۆيان ماونەتەو
ھىماشيان بو نەكراو وەك كە لە لا پەرە (۹۰) دا مىسرەعى يەكەمى بەيتى سىيەم لەنگە
و بەلەنگى ماو تەو.

«گەر به ئاوزهنگى پەراسووى ئەمسەر و ئەوسەر ھەلدېرى»

دەبوو بنووسرى:

«گەر به ئاوزهنگى پەراسووى ئەمسەرە و سەر ھەلدېرى»

راستىيەكەى ھەر لەو لاپەرەيدا دەبوو بنووسرى:

«سال دوانزەى مانگ سواری نابم و..»

چونكە كە نووسراوہ (سال دوانزە مانگ..) بەيتەكە كيشى تەنبەل بووہ.

بگەرپتوہ بو لاپەرہ (۸۵) دەبينى بەيتەكەى نالى نووسراوہ:

«تېپى شكۆفە خەيمەيى ھەلداوہ لە ھەر طەرەف»

راستەكەى ئەمەيە:

«تېپى شكۆفە خەيمەيى ھەلدا لە ھەر طەرەف»

پېشتريش لە لاپەرہ (۷۸) دا ليژنە چەند بەيتىكى خستووہتە سەر بەيتەكانى ناو ئەنجوومەن و يەك دوو ھەلەى تيدا كردوون.

نووسيوہتى:

«دەبى ئەشكى تەرارووزى ئارەزوو ئەى ديدە بشكىنى»

مسرەعەكە لەنگە نە دەزانم چۆن چار دەكرى نە لە واتاشى دەگم. دواتريش

نووسيوہتى:

«رەھا بى گەر لە بەندى زولفى يارا گەردنى من»

ئەمەشيان لەنگە ئەگەر نووسرابايە:

«رەھا بى گەر لە بەندى زولفى يارا گەردن و شانم»

لەنگىيەكەى نەدەما. بەلام سەر لەوہدايە ليژنە نيوى دووہمى ئەم بەيتەى لە ليستەى (راستکردنەوہى ھەلەى چاپ) دا چار کردوہ كە نووسيوہتى (بەعدە) ھەلەيە و (بەعد) راستە ئەمەش نيوى بەيتەكە بەھەلەيەوہ:

«بە سەھلى بەعدە ئەزىن بازى بەھەلقەى ئەژدەھا ناكەم»

ھەلەى ديكەش لەو بابەتە دەكەونە بەرچاو مەبەستمان نبيە سەرژماریان بكەين. بەلام دەبى بلیم فەيزى بەگ لە ژيرووى لاپەرہ (۱۱۸) دا بەدوا قەسىدەكەى شېخ رەزادا

نووسیووتی: (بیشمه) (شاوړ) (شیتنه) ئەمانه ئیسمی دیهاتن، وەك دهزانین (بیشمه) ناوی دئ نییه بهلكو (بئ شمه) بهواتای بۆنخوشه و خەلق دەلێن (توتوتنی بئ شمه). وشە (بئ) لێردا له (به)ی فارسییهوه گۆراوه. بهنووسینی کوردی (بیه) دهنووسری. وا پئ دهچئ فهیزی بهگ وشە (بئ شمه - بئ شهما)ی نهبیستی. لێژنهش بئ لزووم خوئ لی بئ دهنگ کردوو.

له لاپه‌ره (٣٨)دا فهیزی بهگ پای خوئ له‌باره‌ی شاعیرییه‌تی نالی دهربریه‌وه ده‌لی «زه‌کای نالی ئینکار ناکرئ. لاکین نه‌وه‌نده‌ی سه‌نایعی له‌فه‌زییه‌ی ئیستیعمال کردوو په‌یاو په‌نگه‌ بلئ: شیعری نه‌و نه‌تیجه‌ی عیلم و ئیشتیغاله».

لێردا مه‌ودای موناغه‌شه‌ به‌ربه‌ره‌لایه و هه‌یره‌که ناوخوازه به‌لام من به‌کورتی ده‌لێم: گله‌یییه‌کی گه‌وره‌ ناچیته‌وه سه‌ر فهیزی بهگ له‌وه‌دا که قوول نه‌بووه‌ته‌وه له سه‌رجه‌می شیعری نالی چونکه نه‌و له‌ به‌ره‌تدا شاسواری زانست و عه‌سکه‌رییه‌ نه‌ک نه‌ده‌ب. له‌لایه‌کی دیکه‌شه‌وه ده‌توانم بلێم سامانی هونه‌ری و نه‌ده‌بیی له‌ پاده‌به‌دهری نالی وه‌های کردوو له‌ چاو هه‌ژاری و نه‌داریی له‌ پاده‌به‌دهری کورد خوئ زه‌ق بنوینئ وەك که هه‌ژار جلکی پوخته‌ له‌ به‌ر بکات پێوه‌ی دیار ده‌بی دهنه‌ ئه‌گه‌ر هات‌پایه‌ هه‌مان که‌سته‌ی (سه‌نایعی له‌فه‌زییه) به‌به‌ر شیعری حافز و سلێمان نه‌ظیفه‌وه‌ بایه‌ که‌س لێی به‌سه‌ر نه‌ده‌گرتنه‌وه‌ سه‌یریکێی نه‌و نمونانه‌ش بکه‌یت که (ئه‌نجومه‌ن..). له‌ شیعری نالیی هه‌لبه‌زار دوون وەکو (قوربانی تۆزی پێگه‌تم - له‌ دوگمه‌ی سینه - تاقمی مومتازی شاه - تافه‌له‌ک ده‌وره‌ی نه‌دا - نه‌مردم من - ته‌شریفی نه‌وبه‌هاره...) ئینجا نمونه‌یه‌ک له‌ دوا‌یه‌که‌کانی لاپه‌ره (١٤٥ - ١٤٦ - ١٤٧) هه‌موویان شیعری نازکی پاراوی ده‌وله‌مه‌ندی هونه‌رکاری شاکارن. هه‌ندئ قه‌سیده‌ی نالی که ناخراون به‌ وشه‌ی سه‌خت و واتای تیکنا‌لاوی ورد و قوول له‌ پاستیدا بو‌ ئه‌و سه‌رده‌مه و بو‌ هه‌موو سه‌رده‌مێک سه‌رمه‌شقی هونه‌ر و نه‌ده‌بن، به‌ده‌ست و قه‌له‌می په‌نگین و هه‌ژای نه‌و نه‌بی نه‌خشه‌کێش ناکرێن. له‌ نووسینی دیکه‌مدا گو‌توومه‌یه‌ک له‌ هونه‌ره‌ به‌ره‌که‌کانی نالی نه‌وه‌یه که توانیه‌وتی وشه‌ی سه‌خت و سه‌رکێش پام بکات بو‌ ناو ترنجوکی شاعر وەك که ده‌لی:

برق البصر له‌به‌ر به‌رق و ته‌له‌ئلوئی له‌ نالی
خسف القمر له‌ ئیشراقی قیامه‌تی جه‌مالی

وهیا که دهلی:

طبعی نالی تونده ئیمرو یا به نه شئی نیم نیگاه

مهستی ره حراح و مهی و راح و قوراح قه رقهفه

(کوردی) ش له لای خویه وه وهای کردووه که گوتووه دی:

«له وئیش ثبوتی ده عوییه یا راسته یا درو»

به لام (کوردی) که دهلی «باعی عومیانی به سر»

عه ره بییه که ی کورتی هیناوه چونکه وشه ی (عمیان) به واتای (عمی، کویری) نه هاتووه. هه رچهند سهیری هه موو قامووسنکم نه کردووه به لام و ابزانم ئاشکرایه (عمیان) پیژدهی کو ی (أعمی) یه.

نالی شاعیری به هره به نه ک راهاتن، به لگهش زورن یه کیکیان ئه وهیه که نالی له شیعردا ئارایشتی وه ها به کار هیناوه گرفت و له قی و هه ناسه سواریی تیدا نه بی، له زور شوینیشدا خه یالی وه ها ته نک ی راو کردووه هه دهلیی خه ریکه به ناو داوه شیعه رکانیدا ده رباز بی:

به نه شئی سستی و مهستی وه ها مه ستوور و مه خموره

نه زانم خه و له چاوتدایه یا چاوت له خه ودایه

لیزه دا چاوی مادی و خه وی مه وهوم تیکه ل به یه کدی بوون، له خوراییش ئه و تیکه ل بوونه پهیدا نه بووه. وشه کانی (سستی، مهستی، مه ستوور، مه خمور) ریگه یان بو خوش کردووه. دوو وشه ی (مه ستوور، مه خمور) یش تیکه ل به یه کدی بوونه ته وه چونکه هه رچهند یه کیان کوردییه و ئه وی دیکه یان عه ره بییه، هه ردووکیان له عهینی دوو واتا به شارن:

مه ستوور: سه رخوش، داپوشراو

مه خمور: سه رخوشی داپوشراو - له «خمار» وهه

ئیتیر هه ز ده کهیت (مه ستوور) هکه (سه رخوش) بی و (مه خمور) هکهش (داپوشراو) بی، هه زیش ده که ی باریان بگو په، یان هه ردوو یان به هه ردوو واتا وه بو ته نکید بن یارمه تی تیکه ل بوونی ماده و وه مه که ده دات..

هه ره له م غه زه له ی که ئه م به یته ی تیدا یه فیزی به گ به یتی دواینی وه ها نووسیوه:

له دووری تویه نهی خورشیدی پرته و بهخشی شهوگردان
که نالی واله حالاتی محاقی ماهی نهودایه

نهم وشهیهی (دووری) سهرهتای بهیتهکه بووته تهپکهی نهدیبان و نهمدیت
یهکیکی پیوهی نهبووبیت. وشهکه (دهور) نهک (دوور) بهرینووسی کون هردووکیان
(دوور) دهنوسران.

نهگر نالی لهو خورشیده پرته و بهخشه دوور بایه نهدهکوته حالتهی (محاق)
بهلکو دهبوو به (بدر) بهلام چونکه له شودا ودها لینی نزیك بووتهوه که پیشت
گوتبوی:

«هناسهم زولفهکهی لادا و مهلیکی نهکرد چاری»

حقیقهتی بللی له حالاتی محاقی ماهی نهودام. وشهی (نهو - نوی) لیرهده به تنها
خوی نرخی قهسیدهیهکی سهرکهوتووی هیه. نهم وشهیه یهکیکه لهوانهی کاری
نهفسوناوی دهکن: وهک دوزانین حالتهی (محاق) له نیوان کوتاییی مانگ و سهری
مانگدا دهبی. نهگر محاقهکه بهر له کوتاییی مانگ بخری هی پتریوون و
بهسهرچوونی مانگ، نهگر هی (ماهی نهو - مانگی نوی) بی هی فراژیوون و
گهشهی مانگهکهی، دیاره لیرهده نالی که بهیارهکهی گیشتووه دهبی له محاقی
(مانگی نوی) ی بهرهو گهشهکردن بی. سهری نهم نوکته نهفسوناوییه چند به لووس
لیکی و بی گرفت و گری، هیندهی ههناسهی نارام، دیت و دهچیت تا نهوهی چاو و
موشی نهدیبانسی بهسهردا دهکشیت و ههستی پی ناکهن. ئایا نهمه (صناعی
لفظیه) یه یان هونهری تهژاوی زگماکی سروشت زاده؟

له ریزه گوتاری (چهپکک له گولزاری نالی) دا نهم غهزلهم شی کردووتهوه و
نووتوومه سهرلهبهری بهیتهکان باسی تهجرهیهکی سهردهمی گهنجایهتی نالی
هگیزنهوه که بهشو چووته پاریزی دوستهکهی.. ئینجا نهگر فهیزی بهگ بهچاکی
بهواتای بهیتهکان ورد بووبایهوه ههلیت رایهکی بهدلدا دههات لهبارهی
ناونهکهیوه جودا بی لهو (صناعی لفظیه) نهوسا دهشینووسی (له دهوری تو..).

لیژنه ناوناوه له چندوچونی نمونه شیعری ناو کتیهکه رایهکی خوی دهردهبری
هک که له پهراویزی لاپره (۱۳۰) دا (داری سهندل) بهسهر (یاری سهندل) تهرجیح
دهدات، بهمهشدا کاریکی باشی کردووه، بهلام داخهکهم له زوربهی نهو شوینانهی لی

به‌دهنگهاتنی دهوی لیژنه بی دهنگه. لیژدها من پینوسی ناو کتیبه‌که و شیوهی چاپکراوی وشه‌کانی ده‌که‌م به‌شایه‌دی بیروپای خۆم، ناشزانم ئەو هه‌لانه‌ی له کتیبه‌که‌دان چه‌ندیان هی چاپن و چه‌ندیان ئەسلین، ناشزانم راده‌ی ده‌سکاری لیژنه له پینوسی کتیبه‌که چه‌نده چونکه ئاشکرایه فهیزی به‌گ پینوسی وووه‌کو هی ناو کتیبه‌که‌ی به‌کار نه‌هیناوه.

نوسخه‌ی کتیبه‌که‌ی ۱۹۲۰م لا نییه به‌راوردی بکه‌م له‌گه‌ل هی ۱۹۸۳. له‌گه‌ل ئەمه‌شدا ده‌بی و توویژ له‌گه‌ل ئەو شیوه پینوسه‌ بی که کتیبه‌که‌ی پی چاپ کراوه‌ته‌وه. له ئاست بیروپای لیژنه‌دا تیبینی دهرده‌برم له‌گه‌ل ریز و سیاسیشم بۆی:

له لاپه‌ره (۲۲، ۲۳) ی کتیبه‌که‌دا لیژنه چه‌ند راپه‌کی دهربرپوه جیی هه‌لسه‌نگاندن. له پێشه‌وه ده‌لی نالی له (۱۲۱۵ك - ۱۸۰۰ز) هاتووته دنیا. ره‌نگه ئەم قسه‌یه راست بی به‌لام هیچ به‌لگه‌ی له‌گه‌لدا نییه، له که‌شیش مه‌علوم نه‌کراوه چۆناوچۆنی ئەو ساله‌ بووه زاده‌سالی نالی. وه‌ختی خۆی من له (چه‌پکێک...) له‌باره‌ی سالی بوون و مردنی نالییه‌وه دواوم، دواتر کاک فاتحیش به‌دریژی له مه‌سه‌له‌که‌ی نووسیوه. عه‌لی موقبیل و به‌داوا ئه‌ویشدا هی دیکه ده‌لێن نالی له ۱۷۹۷ هاتووته دنیا. وه‌ک کاک فاتح ده‌لی ئەم ساله‌یان له به‌راورده هه‌له‌یه‌که‌ی عه‌لی موقبیل‌ه‌وه هاتووه که (۱۲۱۵ ی ک) ی به‌رانبه‌ر (۱۷۹۷ز) داناوه. به‌هه‌مه‌حال سالی له دایکبوونی نالی وه‌ها به‌راشکاوی نه ۱۸۰۰ و نه ۱۷۹۷ و نه هیچی دیکه‌شی به‌متانه‌وه بۆ ده‌ست نیشان ناکرێ، هه‌ر نه‌بی پێویسته سه‌یره‌کێک وه‌یا پرسه‌کێک (علامه‌ تعجب، علامه‌ استفهام) به‌خێته سه‌ر ئەو ساله‌ی بۆ له‌دایکبوونی داده‌نرێ. به‌لای منه‌وه چه‌ندێکی له سنووری لواندا‌بوونی نالی پێش ۱۸۰۰ بکه‌ویتته‌وه چاکتر ده‌گونجی له‌گه‌ل ئەو راستیه‌ی که نالی له حوکمرانی (عه‌بدوهرحمان) پاشادا ده‌ستی کرد به‌هه‌لبه‌ستی کوردی.

عه‌بدوهرحمان پاشا یه‌که‌م ئەمیری کورد بوو بیری له کوردایه‌تی کرده‌وه و گیانی کوردایه‌تییه‌ی له ده‌وری ئەودا شیعرێ عه‌رووزی کوردیی له بابان و سه‌ره‌له‌به‌ری کوردستانی عێراق و ئێراندا داهێنا. من له نووسینی دیکه‌دا به‌دریژی ئەم راستیه‌م باس کردووه، لیژنه‌ش له په‌راویزی لاپه‌ره (۲۳) ی (ئه‌نجومه‌ن...) دا بی ئەوه‌ی هه‌ما بۆ لیکدانه‌وه‌ی که‌س بکات ده‌لی «بنیاتنانی شاری سلێمانی (له ۱۷۸۴ز) و بوونی میرنشینی بابان پالپێوه‌نه‌ریکی به‌هێز بوون بۆ ته‌قینه‌وه‌ی به‌هره‌ی شاعیریته‌ی

[شاعیریەتی] (نالی). راستی ئەم بارە پامیاری و ئابووری و کۆمەڵایەتیە نوێیە بوووە
کە نەیهێشتوو ئەم بەهرە و شک بێتەو. دوا بەدوای خۆشیا دەستەبەیی شاعیری مەزن
و گەورە پێ گەیاندوو وەک (سالم) و (کوردی) و (مەحوی) و (حاجی قادری
کۆبی) .. هتد..

ئەم قسانە لیژنە بایەخدارن بەلام کە لەبەریان هەیە و هەڵسەنگاندن هەڵدەگرن:
أ- لە سالی (١٧٨٤) دەو تا ئەو سالی نالی گەیشته تەمەنی شاعیریەتی بەلای کەمەو
٣٠ سالیکی بردوو. ئینجا ئەگەر پەیدا بوونی سلیمانی خۆی لە خۆیدا کاریگەر
بووی دەبوو بەر لە نالی شاعیری دیکە پەیدا بووبن شیعی عەرووزی کوردی
بەو نەو.

ب- باری کۆمەڵایەتی و ئابووری بابان لەو سالانەدا کە نالی تێیاندا بوو بە شاعیر
و هەا لەبار و ئارام و تێر و تەژی نەبوو لە چاو سالانی دیکەدا کە تازە بە تازە
سلیمانی تێدا بنیات نرابوو.

ج- لە کوردستانی عێراق و ئێراندا بەر لە بنیاتنانی سلیمانی شاری دیکە هەبوون،
تەنانەت (سەنە) میرنشین و گەورەتریش بوو لە سلیمانی، باری ئابووری شیان لە
هی سلیمانی ئەوسا بەرەژێرتر نەبوو کەچی شیعی عەرووزیان پەیدا نەکرد.

هۆی هەرە گرنگی لە پەیدا بوونی شیعی عەرووزی کوردی لە کوردستانی عێراق و
ئێراندا ئەو بوو کە عەبدوڕەحمان پاشا دەستی دایە کوردایەتی، ئەویش لەو هەدا
قەرزدارێ شۆرشێ فرەنسە بوو. سەرنج بگرن لە بەیتە کە عەلی بەردەشانی کە پێی
دەگوتری (بەیتی عەبدوڕەحمان پاشا) چ ئاگرێکی گیانی کوردایەتی تێدا یە. عەلی لەو
دەمەدا لە بارەگای عەبدوڕەحمان پاشادا شایەر بوو بۆیە و هەا هەستی بزوو توو دەنا
بەیتی دیکە زۆرن کەچی کوردایەتیان تێدا دیار نییە. کە بێرسین ئەدی بۆچی نالی
یە کەسەر دەستی نەدایە کوردایەتی وەک کە عەلی بەردەشانی کردی؟ دەلێن نالی لە
بارەگای عەبدوڕەحمان پاشادا نەزیاو وەک کە عەلی تێیدا دەژیا. بۆ نالی و برادەرانی
ئەو نەندە مومکین بوو کە لە ئێلھامی کوردپەرورەیی عەبدوڕەحمان پاشاوە بەرو
هەلبەستی کوردی پۆشتن. تەنانەت نالی کە بۆی پێک کەوت دۆستی سلیمان پاشا و
ئەحمەد پاشا بێ (تا فەلەک دەورە نەدا) و (ئەم تاقمە مومتازە) ی هۆنییەو. لە
دەوری عەبدوڕەحمان پاشادا نالی و سالم تازە مێردمنداڵ بوون و لە سالی مردنی

عەبدورەحمان پاشا (١٢٢٨ك) تەمەنیا (١٣) سألەیی بوو [بەپیتی ئەوێ لە ١٢١٥ بەوەلد بووبن]. ھاوڕێیەتی و بەیەکەوێریان ھۆیەکی زێدە زێدە کاریگەرە. لە ملیۆنی یەکێک نییە بێ رابەر خودبەسەر بەرھەم بیریکی نوێوە برۆا. دەبینی میللەتێک بۆ ماوێ ھەزار سأل لەسەر باوەرێک دەژیت ئینجا یەکیکی بەھرمەمند و دلگەرم و قسە پاراو لە باریکی بەبڕشتدا دەم لە بیریکی نوێ دەبزیوێ و ھەزاران ھەزاری بۆ بەدەنگ دیت و دوای دەکەون. وەھا دەبێ خەلق شەیدای شەخسییەتی رابەرەکیان دەبن ھەرچەند ناپەسەند و خۆپەرستیش بێ وەک کە مریدەکانی (حسن الصباح) بەبرو ھەلەکاندنی رابەرەکیان خۆیان لە شاخی ھەلدەداشت. ئیستاکەش شەیدای ئەوتوویی پری دنیاین.

ئەم باسە زۆری بەبەرەوێە پێویست نییە پتری بە دوو بکەوین:

لیژنە دەلی سالم و کوردی بەدوا نالی و بەپێرەویکردن لەووە بوونە شاعیری کوردیھۆن. بەپیتی ئەو تەرجمە حالە لیژنە خۆی بۆ سالم و نالیی پەسەند کردووە سالم و نالی لە ھەمان سالی (١٨٠٠ز) بەوەلد بوون. لەووە بەسەرئێدن و ئاکام لە واقعەووە وەرگرتن دەرفەت نامینی، وەیا یەكجار تەسك دەبیئەو، بگوترێ سالم بەدوا نالیدا شیعری کوردیی گوتوو.

ئەم راستییە لە پرویەکی دیکە واقعەووە مەحکەمتر دەبێ کە نالی زادە (خاک و خۆل)ی شارەزوو، ئینجا چ بلێن باری ئابووری و کۆمەلایەتی سلیمانی ھاندەر بووبی بۆ پشکووتنی غونجە شیعری کوردی [وەک کە لیژنە بۆی چوو]، چ بلێن رابەراییەتی عەبدورەحمان پاشا لە گیانی کوردایەتی بەدوا بەریابوونی شۆپشی فرەنسە ئەو ھاندەرە بووبی [وەک مەن بۆی دەچم] نالی پنی ناكری بووبیئە رابەری شاعیریکی وەک سالم کە خۆی خەلقى سلیمانی و لە بابانەکان نزیکتر بوو. بەپیتی تەمەن نالی و سالم وێکرا دەگەنە پایە شاعیریەت، ئیتر بۆ دەبێ سالم بەدیار نالییەووە بووەستی تا لە دەشت و دەر پی دەگات و دەچیتە عومریکەووە دەست بدا بۆ (موسەعی) لە خویندنی شارستان و بە ئیلھامی شارستانەتی سلیمانی وەیا رابەراییەتی پاشماوێ گیانی کوردایەتی عەبدورەحمان پاشا بەھری شاعیریەتی گەشە بکات ئینجا سالم لێیەووە فیزی شیعری کوردی بێ؟ چ شارستانەتی ھاندەر بیئ و چ رابەراییەتیەکی عەبدورەحمان پاشا، سالم لێوێ نزیکترە و زووتر چەشەخۆری دەبێ.

راستی مەسەلە ئەوێهە سالم و نالی پێش و پاش ناخرین و بەکەس ناکرێ ئیسیاتی مامۆستایەتی و سوختەیه‌تیی بۆ ئەم و ئەو بکات. مستەفا بەگی کوردی بەپێی تەرجەمەنامەکەی ناو (ئەنجوومەن..) کە لیژنە دایناوە، وەیا پەسەندی کردووە، بە (١٢) ساڵ لەوان گچکەتر بوو. دوازدە ساڵ جوداوازیی تەمەن لە سەرەتاکانی ژياندا باییی بیویست دەکات بۆ هەڵنانی پلیکانەیی سەری یەکەم و دووهم. کە مستەفا بەگ دە سالی بوو ئەوان لە بیست و ساڵ تێپەریان کردووە. بەم پێیە دەشی مستەفا بەگ بەشوین ئەواندا هاتبی. حاجی قادریش کە کوردی پێش نالی دەخاتەو و دەلی:

ئەو کە نۆشی شەرابەکەیی تالی

نالی لەم عەسەردا بوو تالی

مەبەستی ئەو نییە بلی نالی بەدوا کوردیدا بوو تە شاعیر بەلکو مەبەستی پایەیی شاعیریەتە. بەلام وەها دەزانم ئەمیش هەر راپەکە لە سیاقی شیعردا هاتوووە نەک بەرەمی تۆزینەوێه. حاجی قادر لە گەلێک بەیتدا بە نالی هەلگوتوو و پێیەو دیارە چ پایەیکەیی لی دەنی.

لیژنە سالی مەرگی نالیشی بی لیکۆلینەو و دووولی دەستنیشان کردووە، لەوێشدا قەسەیی لە خۆی بە پێشەو، کە بی بەلگە (١٨٥٦) ی بۆ مەرگی نالی دیارە کردووە، دووبارە دەکاتەو.

سالی مەرگی نالی وەک هی لەدایکبوونی سورگوم نییە:

دەبوو لیژنە سەریک لە پێشەکییەکەیی شەرحی مامۆستا مەلا کەریم و (چەپکێک..) خوار بکاتەو، هەر نەبی ئەواندا لیکدانەوێهە کراو. بەو دواپییەش مامۆستا (حەمەبۆر - بەپێی تەعبیری خۆی) دەسنووسکی دۆزییەو و گوتاریکی لەسەر بلاو کردووە گومان ناھێلی ئەوێدا نالی دوا ١٢٨٨ مردووە کە دوا (١٨٧٢ز) دەرگرتەو. (چەپک...) و شەرحەکەیی مامۆستا مەلا کەریم و گوتارەکەیی مامۆستا حەمە هەلیان دەرگرت دوو قەسەیان لە بارەو بکری هەر نەبی بۆ پووچاندنەوێه. بەپێی ئەم سەرچاوانە نالی بەر لە (١٨٧٢ز) نەمردووە، شیعەرەکانیشی شایەدن کە زۆر پیر بوو و تەمەنی ٥٦ سالە جینگەیی بۆ ناکاتەو.

لیژنە لە لاپەرە (٢٣) دا دەلی «ئەم شاعیرە گەورەیی لە پاش سالی ١٨٤٠ز بە ناچاری شاری سلیمانیی بەجی هیشتوو». لیژنە پێمان نالی بۆچی دەبی ئاوارەبوونی دوا

۱۸۴۰ ز بئ، تیشمان ناگهیهنئ (ناچاری) یهکه چیه. وامن له وهکالهتی نهو وهلامی نهو دوو پرسیاره ددهمهوه:

سالی (۱۸۴۰ز) لهوهوه دیته پیش لیكدانهوهی لیژنه چونکه مهعلوومه له سالی (۱۲۵۴ك) که دهکویته بهرانبر (۱۸۳۸ - ۱۸۳۹ز) له سلیمانی بووه: بهپنی نهوهی لهو سالهدا (تافهلهکه دهورهی نهدا)ی له لاواندنهوهی سلیمان پاشا و پیروزبایی نهحمده پاشای باباندا گوتووه، دیاره له سلیمانی بووه. چونکه دواتریش له قهسیدهی (نهم تاقمه مومتازه)دا مهدهی سپای نهحمده پاشا دهکات دهبی له (۱۸۴۰ز)یش جاری له سلیمانی مایی.

ناچاریهکهش لهوهوه دیت که نالی له پاش تیگچوونی میرنشینى بابان، له ترسی ستهمی تورکه عوسمانلییهکان بوی دهرچووه. بهراستی نهم (ناچاری)یه لزوم بهناوهینانی سالی (۱۸۴۰ز) ناهیلئ چونکه وهک (تحصیل حاصل)ه که رمانی خاکمایهتیی بابان دهکویته دواى سهرتای حوکهی نهحمده پاشا. تی ناگهم لیژنه، یان نهو نهندامهی له بری لیژنه پیشهکییهکهی نووسیوه، بچی وههای پهسند کرد که بهوشهی (ناچاری) سالهکهی (۱۸۴۰ز) ههلوهشینیتتهوه؟ چ دهوو بیگوتبایه دواى رمانی خاکمایهتیی بابان نالی بهناچاری ناواره بوو، بی نهوهی پیویست بهناوبردنی (۱۸۴۰ز) بکات؟

سالهکهی رمانی بابان له هندی نووسیندا که یهک لهوان پیشهکییهکهی شرحی ماموستا مهلاکه ریم وکاک فاتحه، (۱۲۶۴ ك)ی بو دهستنیشان کراوه که دهوستیتته بهرانبر به (۱۸۴۷ - ۱۸۴۸ز). بهلام بهپنی نهوهی که عهبدولباقی عومهری له پیروزبایی نهجیب پاشای والیی بهغدا بهبونهی زالبوونی بهسر باباندا نیوه بهیتی (بسدید رأیک فتحت بابانها)ی کردووته میژووی نهو زالبوونه دهبی له (۱۸۴۵ ز) بابان تیک چووبی.

بهلای باوهری منهوه نالی له کژه حهجی سالی ۱۲۶۱ وهیا ۱۲۶۰ به ناسایی بو حهج چووه بهلگهش بو نهم ساله له لیكدانهوه و پیداویستی حال و واتای هندی شیعی نالییهوه دهردهست دهکری.

أ- هیچ بهلگهی سهلمیندراو نییه نهم ساله بهدرو بخاتهوه.

ب- نهگهر نالی له کاتی داگیرکردنی سلیمانی له لایهن تورکهوه جاری له سلیمانی

بووبی و له ترسان هه‌پای کردبێ، زه‌حمه‌ت دواتر بویری پرسی گه‌رانه‌وه له سالم بکات. به‌لام نه‌گه‌ر له و ده‌مه‌دا چووبی بۆ هه‌ج جێی خۆیه‌تی نه‌و پرسه بکات چونکه پێشتر ته‌جره‌به‌ی حوکه‌می تورکی له سلێمانی نه‌بووه تا بزانی نایا له‌وانه‌یه تییدا به‌وێته‌وه یان نا؟

ج- سه‌رنج له مونا‌جاته‌کانی پێی هه‌ج و قه‌سیده‌ی (ئه‌ی ساکینی ریازی مه‌دینه‌ی مونه‌وه‌ره) و قه‌سیده‌ی (وه‌ی که پووزهردی مه‌دینه..) بگه‌ر هه‌ست به‌وه ناکه‌یت نالی ئاواره و لیقه‌وماوه، به تایبه‌تی قه‌سیده‌که‌ی دوا‌ین (وه‌ی که پووزهرد...) پێوه‌ی دیاره که نالی عوزری به‌جیه‌یشتنی مه‌که و مه‌دینه به‌وه‌دا ده‌هێنێته‌وه که ده‌لی (من که بازی دیده‌بازم نه‌که شه‌واره‌ی ده‌سته‌مۆم). بازی دیده‌باز [بازی چاو‌برکێکه‌ر] ه‌ی لیقه‌وماوی نییه.

ئه‌م چهند ب‌ه شیعه‌ر توند و به‌رزهی له یه‌که‌م سه‌فه‌ری هه‌جیدا گو‌توون که جارێ ته‌نگانه‌ی نه‌گه‌یشته‌وه‌تی. دوا‌ی جیه‌یشتنی حیجاز به‌ره‌و ما‌ل، خه‌به‌ری تیشک‌انی بابانی وه‌رگرتوه‌ و ماوه‌ته‌وه.. به‌ینیکی زۆری پێ ده‌چی ده‌گه‌رێته‌وه بۆ هه‌ج. ته‌مجاره‌یان له قه‌سیده‌ی (ئه‌ی تازه‌جه‌وان) دا ئاواره‌ییی پێوه دیاره که ده‌لی:

«مودیکه که هم گهردشی دهرانی سوپهرم»

هه‌موو به‌یته‌کانی دیکه‌شی داد و به‌رۆیه له ده‌ست پیری و بێ وه‌زعی و لیقه‌وماوی.

ئه‌م بۆچوونه پێک ده‌یت له‌گه‌ڵ نه‌حوالی مه‌علومی نالی:

نه‌گه‌ر نالی له ١٢٦٠ بۆ هه‌ج چووبیت و دوا‌ی سه‌فه‌ری نه‌و میرنشینی بابان تێک درابیت جێی خۆیه‌تی پاش چهند سالان پرس به سالم بکات بۆ گه‌رانه‌وه چونکه له خۆی به گومانه نایا دوو‌چاری چی ده‌بی له سلێمانی. شایه‌دیه‌که‌ی (خۆ‌دزکۆ) که ده‌لی له سالی (١٨٥٣ز) نه‌حمه‌ر خان له پارس پێی گوتم بچه‌م شام نالی ببینم، به‌چاکی جێی خۆی ده‌کاته‌وه له‌م لێکدانه‌وه‌یدا.

له ١٨٤٥ تا ١٨٥٣ (٨) سالان ده‌گه‌رێته‌وه نه‌مه‌ش مه‌ودایه‌کی نه‌وتویه هه‌م نالی تییدا سه‌غله‌ت بووبی هه‌م په‌رسیش بکا بۆ گه‌رانه‌وه. سالم له خۆپایه‌ی جه‌وابی نامه‌ی نالی بۆ شام په‌وان ناکات، دیاره له و ده‌مه‌ی که نالی کاغه‌زی بۆ سالم نووسیه‌وه له شام بووه، نینجا له که‌یه‌وه هاتوه‌ بۆ شام ده‌خلی به‌سه‌ر سه‌ره‌تای ئاواره‌بوونیه‌وه نییه.

له پهراویزی لاپهړه (۳۲) لیژنه وشه (هه‌لبه‌سته‌ری بهواتای (ناظم) به‌کار
هیناوه. هرچند جوړه قیاسیک له داپشتنی به‌کار هاتوو، دیسان له‌بهر زه‌قیی وشه‌که
چاو لیی هه‌لده‌به‌زیت‌هوه. جگه له‌مه هو‌ی دیکه‌ی ریزمانی هه‌یه داپشتنه‌که ده‌خاته
خانه‌ی ریزپه‌ر (شان) هوه.

به‌زوری کاری کوردی دوو جوړه ناوی کارا (اسم فاعل) ی لی هه‌لده‌ستی. به نمونه:
خواردن، کردن، بردن، کوشتن، تاقی ده‌که‌ینه‌وه ده‌گوتری:

نانخوړ نانخواردو

هه‌له‌که‌ر هه‌له‌کردو

باریه‌ر باربردو

کورده‌کوژ کورده‌کوشتو

هرچی کاری (به‌ستن، په‌ستن، په‌رستن) و یه‌ک دووانیکی دیکه‌ش پیژهی به‌ران‌به‌ر
(نانخوړ، باربه‌ر) یان نییه چونکه له موزاریعدا هه‌موو کاره‌که دیت‌هوه و ده‌گوتری
(ده‌به‌ستم، ده‌به‌ستم، ده‌به‌ستم). که‌چی له فیعل‌ه‌کانی دیکه‌دا ده‌گوتری (ده‌خو‌م، ده‌که‌م،
ده‌به‌م، ده‌کو‌م). ثم شیوه کورته‌کراویه ده‌بیت‌ه هو‌ی په‌یدا‌بوونی دوو جوړه ناوی کارا
له‌و فیعلانه‌دا.

نیجا که‌گوتمان (هه‌لبه‌سته‌ر) وه‌ک نه‌ویه‌ه گوتیبت‌مان (تی‌کرده‌ر) له جیاتی (تی‌
که‌ر) وه‌یا (نان خوارد‌ه‌ر) له جیاتی (نان خو‌ر).. هتد. له‌بهر نه‌مه وه‌ها به‌راست ده‌زانم
له‌و کارانه‌ی که‌موزاریعیان کورت نابیت‌هوه پیژهی (خواردو، کردو، گوتو..). به‌کار
بیت و بگوتری (هه‌لبه‌ستو - نه‌ک هه‌لبه‌سته‌ر). که‌ویستمان پیژهی کارای لی‌کدرایان
لی وهرگرین بلین:

خوابه‌رست

به‌ریه‌ست

قتوویه‌ست

ده‌نا تووشی (خوا په‌رسته‌ر، به‌ریه‌سته‌ر، هه‌لبه‌سته‌ر...) دین.

لیژنه له لاپهړه (۶۴) دا به‌شیوه‌یه‌کی گشتی (بو‌سه‌یرکردنی رافه‌ی هه‌لبه‌سته‌ه‌کانی
نالی) خوین‌ه‌ر حواله‌ی لی‌کدانه‌وه‌ی ماموستا مه‌لا عه‌بدولکه‌ریم و کاک فاتح ده‌کات،

له وەشدا كاغەزى سېى بۆ ئەو لىكدانە وەيە ئىمزا دەكا.

دەزانىن كەس نەھاتوو سەرلەبەرى دیوانى نالى شەرح بکات وەك ئەو دوو بەرپزە
کردوویانە، خویشم چەندى گرفتەم بوویى لە پافەکردنى بەیتىكى نالى پەنا دەبەمەو
بەر ئەو كۆتیبە، خزمەتەكەشیان بە ئەدەبى كوردی لەلای ھەموو قەدرزانیكەو جیگەى
سپاس و منەتبارى و بە گەورە گرتنە. بەلام لەگەڵ ئەو شەدا، تەواوی ھەر بۆ خوايە. وا
لێرەدا چەند نمونەىك دەھێنمەو لەو بەیتانەى كە پافەیان لەو كۆتیبەدا پێویستى بە
مشتومال ھەيە. لە لاپەرە (۳۵۲) دا ئەم بەیتە سەیر بکە:

وەرە تا عالەمى قەلبت نیشان دەم

كەوا فەقرى غینایە مردنى ژین

لە شەرحدا (عالەمى قەلب) بە عالەمى دڵ و خوێشەوێستى لێك دراوئەتەو و ھىچى تر،
كەچى ئەم عالەمەى قەلب ھەرای ناوئەتەو لەبەر زۆر واتایى:

عالەمى قەلب - عالەمى دڵ

عالەمى قەلب - عالەمى چرووك (قەلب)

عالەمى قەلب - عالەمى وەرگەرپاو (وەرگەرپان)

ھەرسى جوړیش لەگەڵ (فەقرى غینایە مردنى ژین) پێكن.

لە بەیتى دواى ئەمیاندا كۆتیبەكە وشەى (تێدا) ى ھەلپژاردوو، لە پەراوێزدا دەلى
چەند نوسخەىك (تیا)یان نووسیو، ئەمەشیان راستە چونكە (تێدا) بەیتەكە وەھا
تەنبەل دەكا بەلای لەنگیەوێ دەبات:

تێدا ئوممید و بیم و گریەو و سۆز

تیا ئوممید و بیم و گریەو و سۆز

ئاشكرايە (تیا) شېرەخۆرەى بەیتەكەيە. نالى بەپێى داخوازی كێش و مۆسیقا (تیا)
و (تێدا) ى بەكارھێناو وەك لەو دوو نمونەيەى خوارەویدا دیارە:

پەچەيى پەرچەمى یوو پرچی سیا

ھەر دەلى مانگەشەو كۆلمى تیا

یەنى ریاضى رەوضە كە تێدا بەچەند دەمى

مشکین دەبى با كاكولى غیلمان و زولفى حوور

لە لاپەرە (۳۶۰) دا سەرھتای (مەدحى تاقمى مومنازى شاھ) كە دەلى:

ئەم تاقمە مومتازە كەوا خاسەيى شاھن
ئاشووبى دلى مەملەكەت و قەلبى سويان

لە ٲاقەيدا نووسراو (تېكرائ ٲارچە شيعرەكە وا ئەگەيەنئ هەلەيە..) لە ٲاستيدا
بەيتەكە شارېكە بۆ خۆي.

١- ئەم تاقمە مومتازە ئاشووبى دلى مەملەكەتن. ئينجا ئەگەر مەملەكەتەكە سلىمانى
بئى ئاشووبەكە هى خۆشويستن و ٲيۆه شەيدا بوونە. ئەگەر مەملەكەتى دوژمن بئى
ديارە ئاشووب چ دىگەيەنئ.

٢- ئەم تاقمە مومتازە قەلبى سويان. جاران لە سپادا مەيمەنە و مەيسەرە و قەلب
هەبوو. ئەم تاقمە قەلبەكەن كە جەرگە و كۆلەگەي سپان و بەدەوى سەركردهو
دەوستن.

٣- ئەم تاقمە مومتازە ئاشووبى قەلبى سويان. ليزەدا قەلبى سويان هى لەشكرى
دوژمنە.

ئالى بەمەهارەتە لە حەد بەدەرەكەيەو هاتووە بۆ (مەملەكەت) وشەي (دل) ئيزافە
كردووە بۆ (سپان) يش وشەي (قەلب) ئيزافە كردووە چونكە لە زاراوہى عەسكەريدا
(قەلب) بەكار هاتووە هەرچەند لە واتادا هەر دەكاتەو (دل)، بەم دوو وشەيەي (دل)،
(قەلب) عەسكەرى و مەدەنى گرتووەتەو كە ئەوانيش لە دوو وشەي (مەملەكەت،
سويان) دا دەرەكەون.

لە لاٲەرە (٣٤٢) بەيتى ژيەرەو هەيە:

صەحرا بەتەجەللى دەكەنە وادىي ئەيمەن
قامەت شەجەر و مەظھەرى ئەلٲافى ئيلاھن

لە ئاستى وشەي (ئەلٲاف) دا هەر ئەو مەندە نووسراو كە لە هەندئ نوسخەدا وشەي
(انوار) هاتووە. ئيمە ئەگەر مەهارەتى ئالى بکەينە سەٲشك لەو دوو وشەيدا بئىگومان
(انوار) ئەسلىيە ئەويش لەبەر ھۆيەكى زيەدە بنجى، (انوار) ريژەكۆي دوو وشەيە: (نور
- بەواتاى ٲووناكى) و (نور «نەور» بە واتاى غونچە). ئينجا كە واتاى (نور -
ٲووناكى) ي لئى وەرېگرين، بۆ (تەجەللى) دەچيێتەو كە دەزانين لە قورئاندا باس كراو
نورى خوا لە دەرختيکەو تەجەللىي كردهو. ئەگەر واتاى (نور - غونچە) ي لئى
وەرېگرين، بۆ دەرخت دەچيێتەو.

وشه‌ی (ئه‌لطف) به‌یتکه‌ی پروت ده‌کاته‌وه‌ له‌و سامان و ئارایشته‌ی وشه‌ی (ئه‌نوار) بێکی ده‌هینی چونکه‌ ئه‌و (استخدام)ه‌ی لێ ده‌ستینیته‌وه‌، وه‌ک بزائم ئیستیخدا مه‌کانی نالی بێ مانه‌ندن و قیاسی ناگرێ له‌ جیناس و ته‌وریه‌ و ئه‌و جوړه‌ هونه‌رانه‌. بگه‌رپینه‌وه‌ بۆ لاپه‌ره‌ (٢٥٧) سه‌یریکی راڤه‌ی به‌یتی خواره‌وه‌ بکه‌ین:

ده‌س به‌ندییانه‌ دین و ده‌چن سه‌روو ناره‌وه‌ن
صاحب کولاه‌ و سایه‌ و به‌رگن وه‌کو ملووک

له‌ واتای (ده‌س به‌ندییانه‌) دا شه‌رحه‌که‌ (ده‌ست گرتنی هه‌له‌په‌رکی) ی په‌سه‌ند کردوه‌، به‌لام واتایه‌کی دیکه‌ی هه‌یه‌ (ده‌س به‌ستراوانه‌) یه‌که‌ وه‌سفێ ئینسانی به‌ستراو ده‌کات. نالی به‌م وشه‌یه‌ وه‌سفێ دره‌خته‌کان له‌ دوو پووه‌وه‌ ده‌کات. یه‌کیان ئه‌وه‌یه‌ که‌ دین و ده‌چن به‌ شنه‌ی با و ده‌ستی یه‌کدییان گرتووه‌ وه‌کو ریزی شای. به‌لام ئه‌و دره‌ختانه‌ (ده‌ست به‌ستراوانه‌) دین و ده‌چن چونکه‌ دره‌خت به‌زه‌وییه‌وه‌ داکوتراوه‌ و به‌ستراوته‌وه‌. جان پۆل سارتر له‌ وه‌سفێ په‌رژینی باغدا شتیکی وه‌ک ئه‌مه‌ی نالی گوتووه‌، له‌ عه‌ره‌بیدا خوێندوو مه‌ته‌وه‌ ده‌لی: کانت اشجار السیاح حرکه‌ خضراء کبیر مسمرة. واته‌ (دره‌خته‌کانی په‌رژین جووله‌یه‌کی سه‌وزی گه‌وره‌ی داکوتراو بوون).

له‌ لاپه‌ره‌ (٤٤٠) به‌یتیک نووسراوه‌:

دنیا بووه‌ به‌تاوه‌ و سه‌حرا به‌ ژیه‌مۆ
دنیا ده‌لێن که‌ ناگره‌ ماری سه‌مه‌نده‌ره‌

له‌ په‌راویزدا ئیشاره‌ت هه‌یه‌ بۆ ئه‌وه‌ی که‌ له‌ هه‌ندێ نوسخه‌دا له‌ جیاتی (دنیا) که‌ی سه‌ره‌تای نیوه‌ به‌یتی دووه‌م وشه‌ی (ده‌ریا) نووسراوه‌، ئه‌مه‌شیان جێی خۆیه‌تی چونکه‌ دووباره‌کردنه‌وه‌ی دنیا له‌و شوێنه‌دا بێ لزوومه‌، ده‌ریاش ده‌بیته‌ ته‌واوکه‌ری دنیا به‌ سه‌حرا و ده‌ریایه‌وه‌، ئه‌وه‌نده‌ش گه‌رمه‌ له‌و پوژده‌دا وه‌کو ئاگری لێ هاتووه‌. (ده‌ریا ده‌روونی ناگره‌، ماری سه‌مه‌نده‌ره‌).

له‌ ئاست وشه‌ی (سه‌مه‌نده‌ره‌) دا نیشانه‌یه‌کی پرسه‌ک (؟) داندراوه‌ یانی واتای نادیاره‌. ئه‌م وشه‌یه‌ (سمندر، سمندل) ی هاتووه‌. وشه‌یه‌کی ئه‌فسانه‌یییه‌ به‌و ماره‌ ده‌لێن گۆیا له‌ ناو ئاگریدا ده‌ژیت. له‌ تافه‌ته‌کشی به‌وه‌دا خه‌ست ده‌بی که‌ ماری سه‌مه‌نده‌ره‌ له‌ ئاوی به‌حریدا بژیت دیاره‌ به‌حه‌رکه‌ هێند گه‌رمه‌ له‌ گه‌رمای وشکایی تیپه‌ر کردووه‌ وه‌ک ده‌شپین له‌ به‌یتکه‌دا سه‌حرا ژیه‌مۆیه‌ و ده‌ریا ناگره‌، ئاگری له‌ ژیه‌مۆ گه‌رمتره‌.

له لاپهړه (٤٨٩) دا بهیټی ژیره وه همیه:

له سهر جی کلکی ئو شتر گیبیه ئه رزی مه هله که هیشتا
یه می فه ججی عه میقی نالی هر بی قهر و پایانه

وشی (نال) له شرخی بهیته که دا هر ئه ونده جیگه یه یو کراوته وه که ده لی
(که چی هیشتا دهریای شینی رنګای دووری...) بهو پییه و تاکه ی بهرنگی (شین) لیک
دراوته وه.

نهم وشیه (نال) نییه (أل - نال) ی عهره بییه که بهواتای (سهراب) دیت. هر نهم
واته یه شه مناسبی سهره و بهر بی چونکه سهراب دیارده ی سهرایه و وهکو ناویش
خوی دهنوینی.

گه یشتنی کلکی و شتریش به زهوی، وهک بزائم، کینایه یه له مردن چونکه وها زانراوه
کلکی و شتر له یخبو و نیشدا ناگاته زهوی. ئینجا دهمینته وه و شتر بمری و بکهو یته سهر
ته نیشته چونکه به زیندو و هتیش پال ناداته وه.

پتی ناوی چبی دیکه نمونه ی ئه و توپی بهینمه وه، مرا زیشم لهو سهرنجراکیشانه
ئه وه یه بلیم حه واله کردنی خوینره له لایهن لیژنه وه بونهم شره نابیته به لگه ی ته وای
و بی که له بهریی شره که، دیاره ریزی لیژنه بونهم شخصی ماموستا مه لا که ریم که
ماموستای هه مو ئیمه مانانه سهنده ی سپی پی ئیمزا کردون. ریشی تی ده چی که
ئه ونده ی شره که به ده ستنیه وه داوه، به لای نووسه ی پیشه کییه که وه، ئه و په ری واتای
شیره کانی نالی بی، ئینجا من دهمو ی بلیم جاری به که س نه کراوه بگاته بنی دهریا و
ئه و په ری ئاسوی و تاکانی نالی. توژی نه وه میه کی به راوردی بکری له نیوان شیرعی نالی
و هی شاعیری زمانه کانی دیکه له تاکه مهیدانی (استخدام) دا معلوم ده بی نالی
جوړیکی (استخدام) به کار هی ناوه گه لیک به ولای مه به ستنی وشه که وه یه و به خه یالی
زاناکانی به بیان و به دیعدا نه هاتووه. وشه و ته عبیری وهای همیه له چه قی دائیره وه
چه ند تیر به ری دمکا بونامانجی جودا جودا، هر به ریوه کینایه و ته وریه و جیناس
ده پیکی و سهرله نو ی (استخدام) لهو فنوونه وه هله ده ستنیه وه، هه مووشی به لووسی و
بی گرفت.. به لام له گه ل نه مه شدا که شره که پیوستی به ته و او کردن همیه و زور خوی
له قهری ئه و (استخدامانه) نه داوه، هر ده لیم که س نییه له وانه ی شیرعی نالی
ده خویننه وه قهرزداری شره که وهیا محتاجی نه بن به لگه شم له ودا بهر له هه مو

كەس خۇم كەوا گەلنك پىۋەى سوودمەند بووم. ماوئەو بلىم پىۋىستە لە پروى ومفاكارى بۇ حەقىقەت و بەنىازى حورمەتگرتنى مېژوو ئاشكرا بى كە بەشىكى گرنگى شەرحى ديوانەكە مالى حەللى سەريازى نەناسراو، كاك محەمدى مەلا كەريمە. لەو سالەى ۱۹۷۶ دا من لە كۆپى زانىارى كورد ومكىلى سەروك بووم و ئاگادارم كاكە حەمە چۆن هەفتەها و مانگەها خەرىكى توژىنەو و پرسىن و گردوكۆزى بوو بۇ ئەم كىتپە. هەر لە بىرمە پۇژىكيان دواى دەرچوونى كىتپەكە، كە هەر خۆى سەريەرشىتى لە چاپدانى كرد، بە پەرۆشەو گوتى، بەدرەنگەو زانىوئەتى (بورىا) واتاى حەسىرى هەيە، ئەگەر زووتر ئەمەى زانىبایە، لە شەرحى (پىشەكەى پان و درژى بۇ پيا خزمەت دەكات) دا، ئىشارەتى دەكرد كە (بۆپىا) بە پىنووسى كۆن دەشبوو (بورىا - بوورىا) بە واتاى حەسىر.. شاللا بەم قەسەيەشم كەسم نەپەنجاندبى چونكە كۆپ و برا و باوك هەميشە بە شىرى يەك بيشە دانراون.

دواين قەسەم ماوئەلەبارەى ئەنجوومەنەو: خوا خىرى بنووسى، هەلەيەكى خۇمى بۇ راست كردهو. من وام دەزانى شىخ پەزا گوتوويەتى:

«خۆى كرد بەنيزە تورك و لىمى خورپى كىم بلىر سزى»

كەچى لە ئەنجوومەندا دەرکەوت كە راستىى بەيتەكە ئەمەيە:

«خۆى كرد بە نيزە تورك و گوتى كىم بلىر سزى»

من لە هېچە دوو بېگەم بۇ بەيتەكە زىاد كردبوو. ئەمما دەبى بشلیم من دیتوومە نووسراو (خۆى كرد بە تورك و لىمى خورپى كىم بلىر سزى) بەحرەكەشى تەواو. ديارە من هەردوو شىوهم لى تىكەل بوون.

لە زەمىنەى هەلەى خۇمدا، مامۇستا جەمىل پۇژىيانى بە تەلەفۆن پىنى گوتم لە نووسىنكىمدا گوتوومە وشەى (ئاش) لە (ئاشىيانە) دا بەواتاى هىلكەيە كەچى فەرەنگەكانى فارسى هەمووى دەلۆن (ئاش) بەواتاى تەيرە زۆرم سپاس كرد بۇ ئەم پەرۆشەى، بەلام قەسەيەكيش بۇ دز بكەم: لەو باوەرەدام كە دیتوومە لە كىتپىكى فارسىى نوئى، لەوانەى توژىنەوئەى زاناكانى ئەوروپا لەبارەى زمانە كۆنەكانى ئىرانەو بەس دەكەن، (ئاش) لە كۆندا بە هىلكە گوتراو، تەنانت كە ئەمەم خوئندەو بەبىرمدا هات وشەى (ئاش) نزىكە لە (هيك) ى كوردى (egg) ى ئىنگلىزى. گەپامەو بۇ ئەو كىتپە فارسىيانەى لە بەردەستەدان. تەنها سىيانم لى چەنگ كەوتن

۱- کارنامک اردشیر بابکان

۲- فرهنگ ایران باستان

۳- مزدیسنا و ادب پارسی..

چهند کتیبیکى دیکه‌ی وهك ئەمانەم هەن، لە گۆژمگۆژی کەلوپەلى ناو مأل و
راخستن و هەلگرته‌وه‌ی رایەخ کەوتووئەته‌ قوژینی ئەوتووە بە ئاسانى نایاندۆزمەوه.
لە نۆوان ئەو سێ کتیبەشدا تەنها فرهنگ ایران باستان لەبارەى وشەى (اش)هوه
دەدوئیت و دەلێ بە واتای خواردنە و لە بنه‌پەتدا لە (ad) ى سانسکریتی وەرگیراوه و
خۆى سەرچاوه‌ی (eat) ى ئینگلیزى و (essen) ى ئەلمانیه‌، لەو پێشه‌یه‌وه‌ چەند
وشه‌یه‌ك ماوه‌ته‌وه‌ وهك: کرگس که بریتییه‌ لە دوو کەرت، یەکه‌میان (که‌ هرکه‌) بە واتای
تەیر، دووه‌میان (ئاسه‌) بە واتای خواردن و دەبیته‌ (تەیرخۆر). وشەى (ناشتا -
بە‌واتای خورین، کوردیش دەلێ (لە ناشتا) ئەویش لە (نا) ى نه‌فى و (اس) ى
خواردنەوه‌ هاتووە دەبیته‌ (نەخۆر، بێ خواردن). هه‌روه‌ها وشەى (ئەسپه‌ست) بە‌واتای
(خۆراکی ئەسپ) که ئێستا یۆنجه‌ی پێ دەلێن و لە سوریاى بووته‌ (په‌سپه‌ستا) و
عه‌ره‌ب کردووێه‌ تییه‌ (فصافص). فه‌ره‌نگه‌کانى فارسی وه‌کو (برهان قاطع) و ه‌ی
نوێتریش ئاگایان لەو ته‌رزه‌ توێژینه‌وانه‌ نییه‌ چونکه‌ کاتێک ئەوان دهرمه‌چوون جارێ
زاناکانى ئەوروپا نه‌که‌وتبوونه‌ سەر لیکۆلینه‌وه‌ لە میژووی کۆنى پۆژه‌لآت،
بە‌دهره‌نگه‌وه‌ش نووسینه‌کانیان بە‌ناو ولاتانى پۆژه‌لآتدا بلآو بوونه‌وه‌. به‌هه‌مه‌حال
ئەو سێ کتیبه‌ به‌لای ئەوه‌دا ناچن که‌ ناش بە‌ واتای تەیر بێ. ئێنجا ده‌شێ من وشه‌که‌م
لە کتیبیکى ئەوتویدا دیتبیت دەنا ده‌بێ به‌سه‌هوو لە جیاتى (مرغ) چاوم (تخم
مرغ) ى خویندبیته‌وه‌ چونکه‌ وهك (فرۆید) دەلێ زۆر جارن مروّف شتێك ده‌بینێ وه‌يا
ده‌بیستێ به‌و جوړه‌ لە دڵدا پێى خوشه‌.

مامۆستا جه‌میل پۆژه‌یه‌يانى هه‌ر له‌و ته‌له‌فۆنه‌دا نیمچه‌ هه‌له‌یه‌كى دیکه‌شمى بۆم
باس کرد که‌ من لە گوتارى (دساتیر)دا رسته‌ی (راها را از چاه بدانیم)م به‌ (پێگه‌ له‌
زیندان بناسینه‌وه‌) ته‌رجمه‌ کردوو له‌ جیاتى (پێگه‌ له‌ چال بناسینه‌وه‌). هه‌رچەند
(چاه) به‌‌واتای زیندانیش دیت به‌لام لێره‌دا به‌جیرانه‌تى (راه - پێگه‌) دیاره‌ مه‌به‌ست
لە (چاه) قوورت و چالە. سپاسم بۆ مامۆستا.

کاروان، ژماره‌ ۱۹، ۱۹۸۴

له ئاوينەى ئەم گوتارەدا تيشكى چەند چرايەك

بەشى دووم

له گۇقارى كۆرى زانىارى عىراق «دەستەى كوردى» بەرگى دەھەم ۱۹۸۳ چەند بابەتيك ھەن لە ھەندى جىگەياندا تىببىنى ھەلەمگرن.

لە پىشەوہ گوتارى د. کامل بەسیر لە ژىر سەرھناوى (پەخنەسازىك و بىردۆزى ھۆنراوہ)دا ھاتووہ. ئەو پەخنەسازە چل سالىك لەمەوپیٹش لە (يادگارى لاوان)دا بى ئەوہى خوى بناسىنى شتىكى بىلاو كوردووہتەوہ بە ناونىشانى (شاعىرەكانمان). ھەرچەند دەقى گوتارەكەمان لا نىيە بەلام چى لىنى نەقل كراوہ لە گۇقارى كۆردا پىم دەدا بەسەر بابەتەكەدا بېرۆم. ئەگەر خوینەریش وەكو من نموونەى بىرورپاى پەخنەسازەكە لە ناو گۇقارەكەدا بخوینىتەوہ، پەنگە ئەویش وەكو من باوہر بەھىنى كە پەخنەسازەكە گەنجىكى دىگەرمى بەپەرۆش بووہ بۆ سوودى كورد، سەركىلىيى بەرقەننەپەكى لە سەقافەتى ئەدەبىيى ئەوروپا خویندووہتەوہ بايىي ئەوہى بىكا بە دوژمنى شىعرى كوردىي ئەوسا و لەمەوہتریش، واتە ھاتووہ لە تاكە كولانەى شىعرەوہ بەراوردى شاعىرى كوردى لەگەل ھى ئەوروپادا كوردووہ و بىرپارى بى بايەخى و بى نرخی شىعرى شاعىرى كوردى داوہ، ئەوئەندەش شك بووہ نەيتوانىوہ سەرنجى ورد لە واتا و راگەياندەكانى شىعرى كوردى بگرت و بە پرونى تىيان بگات، بە پەلەش شىعرى سەدەى نۆزدەم و بىستەمى وىكرا پىكاوون بى ئەوہى ھەست بە خوى بكا.

ھەر لە بىرمە، لە سىيەكاندا، پۆشنىبىرى ئەوساى كورد واى دەزانى بەبىلاوہوونەوہى خویندن و نووسىن، تەنگ و چەلەمەى ژيانى كوردەوارى دەپوئەتەوہ و مىللەت ئاسوودە دەبى. دواتریش واى دەزانى دەمدان لە بىرى سەر بەچىناپەتى دەرگەى كامەرانى بەرووى مىللەتدا دەكاتەوہ. بە دلى ئەو گەنجانەدا نەدەھات، بۆ ماوہى چل سال و پەنجا سالى دىكەش كورد لە شوینى خویدا پىكوتە دەكات. كە راپەرپىنى ۹۴۸ (وئبە) بەرپا بوو وا زاندرەا كلىل خرايە قفلەى خەزىنەى قاروونەوہ.

ئەو پەخنەسازە، كە بە خاترانە پىي دەلئىن پەخنەساز دەنا گەنجىكى عاتىفیی

درشتبینی سافیلکه‌ی سهرابی به پەرۆش و دلسۆزه، چاوی خۆی برپیه شیعی کوردی و بهراوردی کرد له‌گه‌ل شیعی شێللی و نازانم کۆ و برپاری خۆی دهرچواند به هیچ و پووچیی شیعی کوردی. ئه‌گه‌ر نه‌ختێک پهمگی سه‌قافه‌ته‌که‌ی به‌ناخی واقیعه‌دا چووبایه، چاویکی ده‌گێرا به‌و ده‌ورو به‌ره‌ی شیعی کورد و شیعی ئه‌وروپای لێ هه‌لقوولێوه، ئینجا لیسته‌ی ده‌گرتنه‌وه‌ی بۆ ژماره‌ی فابریقه‌کانی هه‌له‌بجه و به‌رمه‌نگه‌ام.. درێژایی پێگه‌ ئاسنه‌کانی کوردستان و ئینگله‌ره‌ی به‌یه‌کدی ده‌گرتن.. سه‌رژماری کتیبخانه و چاپخانه‌کانی رانیه و ئوکسفۆرډی ده‌کرد.. بیرى له ئۆتێله‌کانی له‌نده‌ن و ده‌ۆک ده‌کرده‌وه.. زانکۆ و کۆلیجه‌کانی به‌یه‌کدی ده‌گرتن.. پاپۆر و ته‌یاره‌کانی کورد و ئینگلیزی ده‌نرخاندن.. بانکه‌کانی له‌ هه‌ردوو وڵاته‌دا ده‌ژماردن.. بنگه‌ی پیشه‌سازی و له‌شسازی و زه‌ویسازی و هونه‌سازی و.. سازی.. سازی (لانکه‌ شایه‌ر) و (بیتوین شایه‌ری) هه‌له‌ده‌کێشان و ئینجا که‌ بۆی پوون بووه‌وه له‌ هه‌موو سازوباز و نازیکدا کورد هاوشانی ئینگلیزه‌ دوو په‌نجه‌ی شاده‌ی هه‌ردوو ده‌سته‌کانی له‌ ببیله‌ی چاوی گۆران و نالی و حاجی قادر ده‌چه‌قاند و کوێراییی داده‌هێنان، ئیمه‌ش چه‌له‌پێزانمان بۆ ده‌گێرا و ئافه‌رینمان لێ ده‌کێشا.. مه‌لا سه‌نه‌ چهند حه‌قی بووگوتی:

«ئهی میله‌ته‌ی بێ چاره‌ عه‌جه‌ب جاهیل و خامی»

بێگومان کاکێ پهمنه‌ساز ئه‌گه‌ر باری مادیی کورد و ئینگلیزی به‌یه‌کدی گرتبایه و هه‌ر له‌سه‌ر سافیلکه‌ییی خۆی پۆششتبایه‌ بێ ئه‌وه‌ی بجێته‌وه‌ بۆ ئه‌و هۆیه‌ مادییه‌ میژوویییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ ناوچه‌یییه‌ی کوردی له‌ ئینگلیز و له‌ ئه‌وروپا دا‌بری، ده‌هات برپاری وێرانکردنی شار و ده‌شتی کوردستانی ده‌دا چونکه‌ نه‌ ته‌یارمه‌خانه‌یان هه‌بوو نه‌ هۆلی دانس و نه‌ لۆقنه‌ی شیک و نه‌ سینه‌مای د‌گیر و نه‌ شوینی مه‌له‌ لێکردنی هاوینه‌ و نه‌ هونه‌ر و نه‌ چاپه‌مه‌نی و نه‌ هیچ... ده‌هۆل و زو‌رنا حه‌یای کوردی ده‌برد له‌ ته‌ك‌ تیبی سیمفۆنی.

هه‌تا ئێره‌ له‌ راسه‌ حیسابی س‌پینه‌وه‌ی شیعی کوردی پ‌واله‌تیکی سه‌رکێلی و بێ سه‌قافه‌تی و که‌م ئینسانفیی ئهم پهمنه‌سازه‌ دلسۆزه‌مان باس کردوه‌. که‌ بێین به‌وردی و قوولێ له‌ هه‌له‌وه‌ستی بکۆلێنه‌وه‌ حیسابه‌که‌ی گه‌لێک به‌ره‌ژووتر ده‌پوا:

شیعی کوردی و پ‌ۆشنبیرییه‌ هۆشه‌کییه‌که‌ی کوردی گه‌لێک به‌ره‌ژووتر بووه‌ له‌

باری مادیی کورد. ئەگەر چاوەنۆز باینايه تا شیعری کوردی وەکو بەیت و بالۆزە لە بەرەوپێشچوونی باری مادی و ڕامیاری و کۆمەڵایەتی و سەنەتیی کورد هەلقوولابایە دەبوو شاعیر لە کورد پەیدا نەبێ بەرانبەر شاعیری ولاتی پیشکەوتوو ڕاگیرێ. ئەم دیاردەیی بەرژوورتربوونی لایەنی ئەدەبی و (هۆشەکی - عقلی) کورد لەلایەنە ماددییەکی کورد مەتەلێک نییه بەکەس هەڵنەبێ، کورد کە ناتوانی لەبەر هەزار و یەک هۆ فابریقی تەیارە و ڕادیۆ و دووربینی هەبێ دەتوانی نووسراوی لەندن و پارس و قاهیرە بخوینێتەو، لە کۆنیشەو تەوانیوەتی لە دێیە وێرانەکانی کوردستاندا فەلسەفەی ئەفلاتوون و مەنتیقی ئەرەستۆ و فەلەکیاتی بەتلەمیۆس بە دەرز بلێتەو. بارتەقayı مەلای ئەستەنبوول و مامۆستای لاھۆر لەسەر پرسیارەکانی زانستە ئیسلامییەکان بدوێت و بنووسێت. خوێندەوێ شیعری مۆتەنەبی و حافز و جەلالەدین ڕوومی وەک دروستکردنی کارگەیی ئۆتۆمۆبیل نییه پەکی لەسەر فابریقە و پەسپۆز و هەندەسەیی میکانیکی و ئەو دەر و بەلایانە کەوتبێ. کە بێن مەلا و شاعیری کورد بە مەلا و شاعیری تورک بگرن دەبینن ئەوان لە یەکتەر نزیکتر بوون تا خەپەکی شەقلاو و تەرسانەیی ئوسکودار... ئیبنو ئادەم لە مەلای ئەزھەر دانەماوە بەلام ڕوست و (ئولزە - کە خۆی بەدەستی خۆی ناوھەکی نووسیوە) چوار هەزار سأل ئە قاهیرە دواکەوتوو بوون.. ئینجا کە یەکیەک لەسەری زمانەو دەلی شاعیری کورد چاویلکەری شاعیری بێگانەیی کردووە دەبێ شەرم لە خۆی بکاتەو چونکە لەو سەرشکێنکردنی شاعیری کورددا بە لای کەمەو دووجاران بە کارکارپی هەلەدا چووە: جارێکیان لەویدا کە سەرمەشقی شاعیری کورد مۆتەنەبی و سەعدی بێ چاکترە نەک گووفەکی قەرقەقە و مەلاریای شارەزوور، هەروەک لە زانستدا فەلەکیاتی یۆنان ڕابەری بێ نەک دیوی پشت چیاى قاف و عەزیای واقلاوق. جاری دووھمیان لەویدا کە بەبیری کۆژەووەبویدا نایەت بۆچی تەشپرسی کورد پێی ناکرێ چاویلکەری لە کارگەیی فەتاح پاشا) بکات وەک کە زیوهر بەسەر پێی نیزامیدا پوڤشت، خو ئەگەر تەشپرسی ئەو چاویلکەرییە کردبایە کەس عەیبی لێ نەدەگرت، ئافەرینیشی لێ دەکر!! هەلبەت مەزانم ئەم چاویلکەرییە نەک بەخەپەکرپس ناکرێ، بەلکو لە بەرەو دواى سەدەیی یەستەمدا بە پارەدارەکانیشمان ناکرێ لە هەلەبجە کارگەیی قوماش دابنن. قەسەکە بۆ وونکردنەو داپرانی ئەو جۆرە بیرکردنەوێ ڕەخنەساز و ئەمسالی ئەو لە هەلکەوتی زەق و زۆپ ..

چیی گوتم بویه بوو له سفره وه بهرمو موناقه شه برپوم، دما شاعیری کورد نو بی
 بایه خه و لاساییکه موهیه نییه بوی بیارپم موه ویا عهیدار بووی.. فهرموو شیخ رها
 بگره بههر شاعیرنکی روژمه لاتنئ ئیسلام بی و پیم بلنئ له کامیان داده مئنی؟

با ئەم قەسە گەشتى و ھەمەکیانەم لایرە بن و سەرىك لە ئارداوێژى پەمخە سازەكە
خوار بەكەینەو و بزانیڤ چ رێ نموونییەكمان دەكا بۆ ناسینەوێ شیعەرى ساخ لە ھى
چرووك.

دەلى: [بەو شىۋەيەى لە گوڭقارەكەدا ھاتوو ەقسەكانم راگوڭست]. «شىعر: تەرجمانى دەلە، چى بەدلە بى، ئىش و ئازار، دەرد و خەفەت ... شىن و شادى .. خوڭشويستن و قىن ... خراپى و چاكىمان بە واتەى رېكوپېك بەشىۋەيەكى دىگىرا بۇ دەردەخات كە ھەموو كەسى لە دەمى خوڭندنەویدا شىۋەيەكى دلى خوڭى تيا نەبىنى» [لاپەرە ۱۳ى گوڭقار - شوڭنى خالەكان بە مەبەستى كورتكردنەو ەلېوڭردان].

بەم پيۇدانە كام شاعىرى كورد لە شاعىرايەتى دەشۇرى؟ ئەمە كوردى و سالم و نالى و حەرىق و حاجى، گوييان لى بگرە! چىيان گوتوۋە لەۋە بەۋلاۋە كە بېرىاندا ھاتوۋە؟ ھىچ كامىكىيان بە پارە شىعەريان نەگوتوۋە تەرجمەى شىعەرى غەيرىشيان نەكردوۋە. تۆ بلىى شىكىيان گوتبى غەيرى (ئىش و نازار... دەرد و خەفەت .. شىن شادى.. خۇشويستەن و رىق لىبۈنۈنەۋە؟ ھىندە ھەيە دەشى ئەۋان دەرد و خەفەتيان ئەۋە نەبوۋىي كە رەخنە سازەكە بە ھەندى ھەلگرتبى، ۋەيا نايىكىيان خۇش ويستبى كە مولحيدىكى سەردەم قىنى لىيەتى. لەلايەن (چاكى و خراپى) يەۋە، عەيارەى خەلق لە شۆيىنكەۋە بۆ شۆيىنك و لە رۆژگارنىكەۋە بۆ رۆژگارنىك دەگۆرى، بگرە ئىستاكە لە تاقمىكەۋە بۆ تاقمىك نرخی چاك و خراپ جودايە، ئەۋ خەلقانەى لە سەرتانسەرى دىناى خۇماندا يەخەگىرى يەكدى بوون لەبەر جوداۋازى كىشانەى (چاك و خراپ) ۋەھا دلپزانە دەست لە جەرگى يەكدى گىر دەكەن شاعىر و نووسەر و ھۈنەركار و بىرپار ھەر ھىندەى لى داۋا دەكرى لەگەل خۇيدا راستگۆبى، دوۋرۈۋ نەبى، فېل نەكا، بەكرەۋە دروشمەكانى خۇى بەتال نەكاتەۋە. كابراى نەخويندوۋ گوتى (خاس بكە خراۋ مەكە) رەخنە سازەكەش ھەر ۋەھا دەلى، بەلام پىمان نالین چاكە چىيە و خراپە چىيە، خۆ ئەگەر ناويشى لى بنىن كەسى ئەۋتۆ گوييان ناداتى چونكە ھەر كۆمەلە و تاقمە و بەرژمەندە و ئايدىۋولۇچىايە عەيارەى تاييەتى خۇى ھەيە لەۋ بازارەدا.

هەر له هه‌مان لاپه‌رده داوازه‌ ده‌ری دیکه له جو‌ره قسانه ده‌نووسی وه‌کو (شیر
چرایه‌که تاریکی .. پو‌شن نه‌کاته‌وه - شیر جوانیی هه‌موو شتی‌کمان بو‌ ده‌رنه‌خات -
شیر له ناوازی دل‌گیری بلبل .. له .. له .. له ده‌نگی موزیقه مه‌عنایه‌کمان بو‌
ده‌رده‌چوینی - شیر ژیا‌نه ..). نه‌م قسه‌ لووس و لی‌کانه سه‌ره‌رای نه‌وه‌ی چی لی‌ خه‌رج
ناکری، به‌سه‌ر هیچ بنگه‌یه‌که‌وه ناوه‌ستن و خو‌یان به‌ هیچ لایه‌کدا ساغ ناکه‌نه‌وه.
هه‌زار سالی‌ش پتره‌ نه‌و جو‌ره قسانه ده‌گوترین به‌لام له‌ ماوه‌یه‌دا به‌خه‌یالی‌ که‌سدا
نه‌هات قسه‌ی نه‌تو‌یی بو‌ پوو‌چاندنه‌وه‌ی نه‌بونه‌واس و موته‌نه‌بی و نه‌نه‌وه‌ی و
نی‌بنو‌لفارز بی‌ هه‌تا په‌خنه‌سازه‌که‌ی خو‌مان هات و به‌خیری خو‌ی چاوی کردینه‌وه.

له‌ کو‌تایی لاپه‌ره (١٤) و به‌شی زو‌ری لاپه‌ره (١٥) بی‌رو‌پا و وه‌سفی (شیللی)
ده‌نووسیته‌وه له‌باره‌ی شیره‌وه، نه‌وانیش گوته‌ی بی‌ سنو‌ر و بی‌ (هویه‌)ن هه‌رگیز
ده‌ست ناده‌ن بب‌نه پیناسه‌ی شیر و عیاره‌ی په‌خنه‌سازی، وه‌کو که‌ ده‌لی (شیر
وینه‌یه‌کی ژیا‌نه له‌ راستیی نه‌زه‌لییه‌وه هه‌رگیراوه - له‌ شه‌وانی لی‌ک‌پرا‌ندا فوو‌ له
کو‌وره‌ی دل‌ نه‌کا - ته‌رجه‌مه‌ی نی‌گای ناس‌کی‌کی سل‌ نه‌کا - به‌خو‌ینی دل‌ و فرم‌س‌کی
چاو نه‌نو‌وس‌ری ...). وه‌ک دیاره‌ په‌خنه‌سازه‌که‌ش وه‌کو شیللی یه‌ک نایدیالیستی مو‌دی‌لی
چه‌ند سه‌ده‌یه‌ک له‌مه‌وبه‌ره، ناس‌زانم له‌ فله‌سه‌فه‌وه بو‌ نایدیالیزم چو‌وه یا‌خود له
جوینه‌وه‌ی قسه‌کانی شیللی به‌نایدیالیست ده‌شوبه‌ی.

دواتر له‌ کو‌تایی لاپه‌ره (٢٧) و به‌شی زو‌ری لاپه‌ره (٢٨) قسه‌ی دیکه‌ی
په‌خنه‌سازه‌که‌ تو‌مار کرا‌ونه‌ته‌وه، سه‌ره‌تایان نه‌مه‌یه:

«له‌ پاش نه‌مه‌ی که‌ زانی‌تان شیر چیه‌ ره‌نگه هه‌مو‌وتان بقیژینن به‌ سه‌رما بلین:
که‌وا بو‌ وه‌کو تو‌ نه‌ل‌یت کورد شیر‌ی نی‌یه؟». پاش چه‌ند دیر‌یک ده‌لی: «خو‌تان
شیر‌ی کوردی بخو‌ینه‌وه و نه‌گه‌ر له: (وت‌ن‌یکی وه‌زندی قافی‌ه‌دار) زیاترتان دی:
بلین هه‌یه‌تی...». دواتر ده‌لی «که‌ وتم شیر‌مان نی‌یه یه‌عنی شاعیر‌مان نی‌یه: مه‌حوی،
سالم، کوردی، نالی، ناری، زی‌وهر، هه‌مدی، موختار کین؟». په‌خنه‌ساز به‌لین ده‌دا له
گو‌تاری‌کی دیکه‌یدا یه‌که یه‌که باسیان بکات و هه‌لیان سه‌نگین‌یت، به‌لام نه‌یکرد.

له‌ لاپه‌ره (٣٠) دا‌ دوا‌ی سه‌ر‌ش‌ک‌ن‌کردن و به‌ هیچ ده‌ر‌چو‌وان‌دی شیر و شاعیری
کورد [له‌ ده‌می ده‌رنه‌چو‌وه هیچ شاعیری‌کی کورد له‌و حی‌سابه ده‌ربه‌او‌ی] نه‌مانه ده‌لی:
«توخ‌وا پیم بل‌ی کی‌ هه‌یه؟ له‌ نی‌وه‌ی شه‌وی‌کی کوردستان‌دا، له‌ زه‌رده‌په‌ر‌یک‌دا، له‌

بهره‌به‌یانی‌کدا، له رۆژئاوایه‌کید، سه‌یری کێو و کهژ بکا، له هاوینی‌کا سه‌یری گۆل‌شەن بکا، برۆانی‌ته تارای سه‌وز و سووری دهرودەشت، له پای‌زێ‌کدا گۆی له ورشە‌ی ره‌شه‌با و خرره‌ی گه‌ل‌رێ‌زان، له زستانێ‌کدا چاوی پێ‌ بکه‌وی شاعیریش نه‌بی نابێ به شاعیر؟ وه‌ره شیع‌ری‌کی دڵ‌داری‌ی شاعیره‌کانمان بخوێنه‌وه‌هه که ئەمه به‌شی هه‌ره زۆری فهرمانی شیع‌ریانه ... هتد»

کاکی ره‌خنه‌ساز ئە‌گه‌ر ماوێت، له خۆت، دهن‌ا له تارما‌ییت دهر‌سم: کام شاعیری کورد هه‌یه ئە‌وه‌ی تۆ ده‌ی‌لێ‌یت به شیع‌ر نه‌یدا‌یێ‌ته‌وه؟ تۆ خۆت نه‌ناس ده‌که‌یت یان به‌هاری‌یه‌که‌ی حاجی قادر و پارچه هه‌لبه‌سته‌کانی نالیی سه‌ر به‌به‌هار و شاره‌زور و قه‌رده‌اغت نه‌بیست‌وه‌هه؟ چۆن پیره‌مێ‌ردت له‌بیر چوو؟

به‌خۆ‌ی و چه‌ند پارچه شیع‌ری سه‌ر به کوردستان که نا‌گر له دلی هه‌ستیار به‌رده‌من؟ ده‌سکێ له گۆله‌که‌ی با‌غه‌که‌ی سه‌را هۆ‌نراوه‌ی سه‌ره‌تای سییه‌کانه، له گۆی‌چکه‌ت نه‌یزری‌کانه؟ بێ‌نی به‌ لووت‌دا نه‌چوو؟

ئە‌ی ره‌خنه‌ساز! ئە‌ی خوێنه‌ر! گۆیت له‌م حیکایه‌ته‌ بێ!

سالی ١٩٥٧ به‌دوا لێ‌شاوه‌که‌ی سلێمانیدا تییی مه‌وله‌وی سه‌ری له‌ کۆبه‌ دا، یه‌که‌م شه‌وی ئاهه‌نگ مامۆستا س‌ال‌ح دی‌لان له‌ نۆره‌ی خۆیدا پارچه هه‌لبه‌سته‌تیک‌ی پیره‌مێ‌ردی به‌ ئاواز خوێنده‌وه خه‌لقه‌که‌ی پێ‌ سه‌رشێ‌ت بوو... سه‌به‌ینی موعا‌ونی شو‌رت‌ه‌ی کۆی‌ی ت‌ک‌ای لێ‌ کردم که له‌ شه‌وی دووه‌مدا کاک س‌ال‌ح هه‌لبه‌سته‌تیک‌ی دیکه بخوێنێ‌ته‌وه... ئینجا ئە‌ی خوێنه‌ر که می‌لله‌تیک تا ئە‌م راده‌یه به‌ نا‌گری شاعیره‌که‌ی هه‌لچێ‌ چ پێ‌ویست ده‌مێ‌نی به‌هانا‌بر‌دنه به‌ر عه‌یاره‌ی فه‌نی بۆ ئی‌سپات‌کردنی پێ‌وه‌ندیی شاعیر به‌ می‌لله‌ت و خاکی‌ه‌وه؟ بۆ پرۆپ‌وو‌چ نه‌بوونی شیع‌ره‌که‌ی؟ شێ‌لی کاری وه‌های له‌ ئینگلیز کرد‌وه‌هه؟ له‌وه‌ته‌ی به‌ر له‌ ١٥٠ س‌الێ‌ک شیع‌ری عه‌رووزی له‌ کوردستانی عێراق و ئێ‌ران په‌یدا بووه مه‌جلیسی شادی و راب‌واردنی شه‌وانه و به‌زم و ئاهه‌نگی کورده‌واریی ئە‌و مه‌لبه‌ندانه‌ی به‌ له‌ هه‌جی باشووری ده‌ئاخێ‌ون، به‌ شیع‌ری شاعیره‌کانمان گه‌رم بووه‌ته‌وه، وێ‌رای به‌یت و به‌سته و لاوک و هه‌یران .. تا ئە‌و س‌الانه‌ش له‌ کۆی، کاتێ‌ک بووک ده‌گه‌یشته به‌رده‌رگه‌ی ما‌لی زاوا، تا‌قمێ‌ک گه‌نجی ده‌نگخۆش له‌ سه‌ر قه‌مه‌ته‌ری ده‌رگا غه‌زه‌لی (ساقی له‌ په‌رده ده‌ره‌ات) ی س‌المیان به‌ ئاهه‌نگ ده‌خوێ‌ند و تیکه‌ل به‌هه‌له‌له و قاز و قووژ و تیکه‌هاویشتنی قه‌وغا و رمبه‌ی پێ‌ی شاییکه‌ران و فیه‌قی زور‌نا و ته‌په‌ی ده‌هۆل ده‌بوو، که‌سیش له‌و حه‌شر و حه‌لایه هه‌ستی به‌که‌لێ‌نی (شێ‌لی

و بايرۆن) نەدەکرد. شیعری عەرووزی کوردی تا ئیستاش لەبەر چەژێ کوردەواری ناسناترە لە شیعری رەهای نوێبابەت بەخۆی و بەتەکانە بەرەوپیشچوووەکانی ڕووە و سەقافەتی ئەوروپایەو: بەقەدەر نزیکبوونەوی شیعەرمان لە فۆرم و شیوازی ئەوروپا دەبێتە بابەتی دەستەئە خۆیندەوارە هێژاكان و لە جەماوەری ناو کووچە و بازار و دەروەشت دەتاری. ڕەخنەسازەکەمان لە سەرەتای لاپەرە (٣١) دا دەلی: «شیعریکی دلداریی شاعیرەکانمان بخوینەرەو. ئەگەر شیوەی ژنیکت هاتە یادەو پێم بلی چە ژنیکە، چینی؟ هندی؟ ... هەرچی بێ ژنیکی کورد نییە، بەلی ناھەقیان نییە ژنی کوردیان نەدیو، نەیانیدیو (بەھێ) مەر بدۆشی، (شیرین) مەشکە بژەنی (گولناز) بەشەدە لاریەو گۆزە لەسەر شانی لە کانی بێتەو ...». لە ئاست (مەر بدۆشی) دا، زۆر بەسەیری، راستییەکی بێگومان ھەیە لە شیعری تەمەنی ٢٠ - ٢٢ سالی باپیرم باسی کچیک دەکات مەری دۆشیو، دواتریش شەیدای بوو:

کە بیری هاتە ناو میگەل سەرپا قرمزی پۆشی
مەلا ئیدراکی چوو شیخس تەریق زاھید نەما ھۆشی

ئەگەر ناوی تەشیرپرسی ھێنا بایە دەمگوت (شیرن تەشیی دەپرسی) یەکە ی وەفایی بخوینەرە. نالی نەك ھەر وەسفی ئافرەت، بەلکو ئافرەتیکی خێل دەکا و خێلییەکە ی بۆ بەئارایشت دادەنی:

پێم دەلێن مەحبوبە خیل و قیچە مەیلی شەر دەکا
خیل و قیچە یا تەرازووی نازی نەختی سەر دەکا

حاجی قادر لە (شەمسییەیی شاھەنشەھی ئەرەز) دا کە وەسفی گۆلی دەکا، دیمەنی کچیکی نازداری لاجان نەخشەکیشت دەکا. شیعەرەکانی گۆران، بەشیکیان وەکو کامیرا وینە ی چەشمەندازی گرتوو، لە ناویدا ئافرەت: وەسفی شانۆ و ژنە دانەرەکە و تیپی موسیقاکی ھەر بەو کراو. باوەر دەکەم لە قەسیدە مەشورەکە ی (ابن الرومی) تی پەراندوو کە وەسفی جارییەکی گۆرانیبیژی تیدا دەکات. میسباحولدیوان لە قەسیدە ی شەو مەشورەکید، ھەر چەند دەشلی کاری خەیاڵ، پەیکەری ئافرەتی داتاشیو: بەئیزنی خوینەر ئەم پارچەییە لی دەنووسم:

وەك تازە ھەلووژیکی لەناو دوو لقەدا بی
وا ڕێك گۆشرا بی کە لە دوولاو قویا بی

هه‌ندیکی قوپا بیّت و ئه‌وی دی قله‌شا بی
قلّشانی نه‌وا بی که به چاو فهرقی کرا بی
هه‌روه که له‌سیوئیکی درابی له‌بی نه‌شته‌ر

وه‌ک بو سیحر و ئه‌فسوونت که‌له‌شاعیر!! توخوا که له‌و قه‌سیده‌دا له‌وه‌سفی
به‌یه‌کدی گشتنی له‌گه‌ل یاره‌که‌ی و ئه‌ندازه‌ی پێوه‌ گه‌شانه‌وه‌ی، ده‌خوینیته‌وه‌:

ده‌بزانه‌ چ شیرینه‌ که روح بی‌ته‌وه‌ به‌ر به‌ر!!

هه‌ست ناکه‌یت فه‌رح‌ناپییه‌که ده‌تگریته‌وه‌؟ میسباحولدیوان له‌و شیعه‌دا چی
نه‌هیشتووه‌ته‌وه‌ له‌له‌زه‌تی چه‌ژی ئافه‌رت نه‌یگوتبی، پێشتریش نالی له‌وه‌سفی
مه‌ستووره‌ وینه‌کیشی و په‌یکه‌رتراشیی ئافه‌رتی کردبوو و سه‌رمه‌شقی دادا بوو بو
میسباحولدیوان. ئهم دوو وه‌سفه‌ بگرن به‌ قه‌سیده‌ مه‌شووره‌که‌ی (نابغة الذبیانی) که
پێی ده‌گوتری (المتجردة) و بزانه‌ نه‌مانه‌ له‌ کوئ و ئه‌و له‌ کوئ، به‌هه‌مه‌حال
هه‌ستکردن به‌ تامی می‌پینه‌ ئیمتیاژیک نییه‌ به‌ر ئه‌وروپا که‌وتبی، کوردیش تییدا
خواه‌ن پشکه‌. له‌گه‌ل ئه‌مه‌شدا نابی له‌بیر بکه‌ین که هه‌ر واقیعه‌ داخوازی و بریاری
خۆی هه‌یه‌ له‌ باسی هه‌ستداری وه‌ک وه‌سفی له‌شی ئافه‌رت، خۆ ئه‌گه‌ر به‌سه‌لمینین
شاعیری کورد ئافه‌رتی نه‌دیتووه‌ تا بتوانی وه‌سفی بکات عوزری خۆی له‌گه‌ل خۆیدا
ده‌بیّت و بۆشی ده‌مینیته‌وه‌ له‌ جیاتی ئه‌وه‌ی قه‌رزدار بی .. هیچ که‌سیک له‌ هیچ
مه‌یدانی‌که‌دا به‌ولای توانایه‌وه‌ی لی داوا ناکرێ.

ره‌خنه‌سازکه‌مان له‌لاپه‌ره‌ (٦) وشه‌یه‌کی له‌ده‌م ده‌ره‌ات بو‌عه‌ی‌دارکردنی
شاعیری کورد که‌گوتی: «شاعیره‌که‌مان هه‌تا ئیستا بر‌وا ناکه‌م له‌ واته‌ی سیاسی و
ستایش زیاتریان بیستبی ..». مه‌به‌ستم له‌و وشه‌یه‌ (واته‌ی سیاسی)یه‌ که‌ دیاره‌ به‌لای
ره‌خنه‌سازکه‌وه‌ نه‌رخیکی نه‌وتۆی نییه‌.

هه‌رچه‌ند ئاشکرایه‌ له‌بابه‌تی ناو دیوانه‌کان که‌سیاسه‌ت و ستایش ناوه‌روکی
شاعیری کوردی به‌ر له‌ ١٩٣٠ پر ناکه‌نه‌وه‌، هه‌ر خۆشی دواتر گوتی دلداری به‌شی
هه‌ره‌ زۆری شاعیره‌کانی کورد ده‌گریته‌وه‌، به‌لام لێره‌دا مه‌به‌ستم نییه‌ ئه‌و
هه‌له‌یه‌ی راست بکه‌مه‌وه‌ به‌ئکو ده‌مه‌وی بلیم ره‌خنه‌سازکه‌ له‌و بی بایه‌خکردنی
بیستنی شتی (سیاسی) ئه‌وه‌نده‌ له‌واقیعی کورد و میللته‌ی وه‌ک ئه‌ویش پشتری بووه‌ که
نیتر هه‌رچی شیلی و بایروون و فیکتۆر هیگۆی دنیا هه‌یه‌ بخرینه‌ ده‌سته‌ ته‌رازویه‌وه‌

ناتوان قورسى بكن. له سالانى ۹۲۰، كه تازه به تازه كاره ساتى شەشى ئەيلول
 پرووى دابوو، پيش ئەوئيش و دواى ئەوئيش شوڤر شەكەكانى شىخ مەحمود تەقى بوونەوه،
 ئەگەر شاعىرى كورد و شىعرى كوردى گوئگر و گوئبىستى بابەتى سىياسى نەبوون و
 شىعريان بەرەو سىياسەت و بىرى قەومايەتى نەچووبى چ حورمەتلىكان پتوۋە دەمىنى،
 مىللەتەش ھىندە نەزۆك بى ئەتوانى بەزمانى شاعىرەكانىيەو دەم لە ئىش و ئازارى
 بارى سىياسى خۆيەو بەدا ھەقى ئەوئى نابى پەخەنە سازەكە پەرۋشى لايەنى بى
 كەلكى شىعرى بۆ بخوا چونكە مىللەت بەو نەزۆكىيەى لە مافە بنە پەتەيەكەى ژيان و
 بەخونازىنى ترازاوە .. ئىمە كه نووسىنەكانى رۆژنامەى دەورى شىخ مەحمود لە
 سەرەتاكەكانى بىستەكان دەخوئىنەو و سەروودەكانى ئەو سەردەمانە بەبىر خۆماندا
 دەھىنەو و كوردستان و چارەنووسى كوردەوارىيان تىدا دەبىنين، دەزانين خەلقى
 ئەو دەمە بەنووسەر و شاعىر و جەماھىرەو پتر پۆلەى سەردەمى خۆيان بوون لەو
 پەخەنە سازەى كە ۱۰ - ۱۲ سالى بەدوا تەجرەبەى ئەواندا تەزووى (ئەى وەتەن
 مەفتوونى تۆم) ى پىدا نايەت. سەرىش لەودا نىيە چونكە بە نمونەكانى نووسىندا
 ديارە گەنجىكى پۆمانتىكى خەيالووى دور لە واقىعى كوردە.. تەنانەت كە دىت و
 تەرجىحى بەستەبىژ و بەتھۆن دەدا بەسەر شاعىرى ەرووزى كورددا ھەلەپەك دەكا
 زۆر ئاوخواز بى: من لە نووسىنى دىكەدا گوئوومە ئەوانەى عەيب لە شاعىرەكانى
 سەدەى بىستەم دەگرن و بەرھەمەكانىيان بى كەك دەكەن سەرەوون لە دنيا رادەمىن
 چونكە گوناھى ئەو شاعىرانە برىتى بوو لەوئى كە فىرى سەقافەتى سەردەمى خۆيان
 بوون و لە نەخوئىندەوارى رزگار بوون و گەيشتەنە پاىەى مەلایەتى و شاعىرى و
 مىرزايى، ئىنجا كەوتەنە بەر تىر و شىرى توانجى خوئىندەوارى شلكى ئەم سەردەمە وەك
 مۆرووى بالى لى بىرسكى بەر غەزەبى خوا دەكەوئ، ئەمما ئەگەر بەنەخوئىندەوارى
 مابانايەو بەر ئەو پەخمەتە گشتىيە دەكەوتن كە بۆ گىيانى مردووان بەرئى دەكرئ ..
 ئەوساش پووپەرەى مۆرووى ئەدەبمان سەى و خاوين و لووس، وەكو دەشتى كاكى بە
 كاكى، دەمايەو ھەر پتەى دەويست شاسوارى وەكو ئەم پەخەنە سازە قەلەمى سەقافەتى
 نوئى لەسەر بگىرئ ..

ماوەتەو لە مەيدانى رەخنە سازىدا شتەك بلىم جارى نەگوتراو:

پەخەنەى ئەدەبى ئەگەر لايەنى ھونەرىيەى بابەتى پەخەنە لىگىراو نەگرتەو لە
 مەفھوومى (پەخەنەى ئەدەبى) دەشۆرئ و دەبىتە وەغز و نامۆزگارى و بەلاى ئەخلافا

دهچینه وه من که گوتم: هو کابرای بهقال سیوهکانت مهده بهر سرماوسؤل دهنه
 قیتامینیان دهمری [نهگه راسه بی دهمری] نهبوومه (رهمنهگری هونهری) بهلکو
 بوومه دکتور. بهلام که هاتم عهیم له پیزکردن و تهرتیدان و جووری دیارخستنی
 میوهکانی گرت بهرو لایهنی (جهمالی و هونهری) دهبهوه. نهدهب، هونه، یاری،
 تهمسیل [نهویش هونهره]، دامه و شترهنج، باغهوانی، نهخش و نیگار ... و چهندان
 لایهنی دیکه ی ژبانی کومه لایهتی و باری گوزهران هه دهچنه ژیر سرهناوی
 (مههارته) له پاشدان تایبه تییهکانیان لیکیان جودا دهکنه وه. حیکایه تیبری هیژا
 هونه رکار و ماهیره بهلام جودایه له گوزرانیبیز، ههروه هاش هه مو مههاره تیکی دیکه.
 نینجا نهگه رهمنه گر فهراموشی کرد که له شعر و هونه ردا لایهنی مههارته هیه و
 خو ی به لایهنی فلهسه فهی بابته که وه خه ریک کرد هه قیه تی له سه ره که ولی شیخایه تی
 دانیشی. به نمونه، (بردیة) ی بوسیری به دارپشتنه رهنگینه که ی هونه و مههارته،
 به ناوهر و که که ی سوفیه تییه، نینجا نهگه ره له روخسار و له ناوهر و کیمان کولییه وه یان
 تهنها له روخساریمان کولییه وه دهبینه رهمنهگری نهدهبی، به مهرجیک قسه کانمان
 نرخ ی نهو وه سفه ی پیوه بی چونکه هه موو عه ییگرتن وه یا نرخاندنیک ناچیتته پله ی
 رهمنه ی نهده بییه وه، نه ممانه گه ره به ناوهر و کییه وه خه ریک بووین و شیوازان بهلاوه
 نا نه و سا رهنگه (أصولی، نحوی، کلامی ...) بین. نهو نایه تانه ی سوورته ی (الشعراء) که
 باسی شاعیران دهکن تهنها به لای ناکاردا چوون و خو یان له هونه ری شعر
 نهگه یاندوه، باسی شیواز ناکه ن، موسیقای ناوکه ی هه لئاسه نگینن، رهخنه له دارپشتن
 ناگرن.. بهلکو له کولانه ی خواناسین و روانگه ی بهه شت و جهه ننه م (اعملوا
 الصالحات) وه شاعیران سه رشکین دهکن. نهگه ره له جباتی (ویقولون مالا یفعلون)
 بیان فهرمو بایه ا تا به قوریانی نارایشته دهکن وه یا له پیناوی کیش و سه روا دا
 که سه ره دهکن بهی وه یا له ته شبیه ی حوشر به حوشر مرغ ناشاره زان ... دهشیا
 خه یال له رهمنه ی نهده بی بکهینه وه.

نهو نایه تانه هه ره دهچنه وه پیزی (ویمنعون الماعون - ویل للمطففین) با ناوی
 شاعیریشان هینابی. بیینه وه سه ره حیسابی کابرای رهخنه ساز، راسته خه ریکی
 رهخنه یه بهلام قسهکانی بهه یچه وه بهند نابن .. شتیک نالی پیزهوی لی بکری.
 باشرینی گوتهکانی بهر له هه زار سال گوتراون، ته نانه ت ناگای له خو ی دهبری
 رهخنه له کی دهگری: له لایه ره ۳۳ دهلی: « ... بهلام نهمانه ی نیمه [شاعیرانی نیمه]

ٺاويڪي لڻن ... له عسري (٢٠) هه مي شارسٽانيه تيدا لاسايي شاعيري جهوت و هشت عسر له مهوبهر دهڪنه وه ...» ٺمه ده لڻت كه چي گالته به شيعري سالم و نالي دهڪات كه هي سه دهيه كه له پڙيشتن و داهين هري شيعري عهرووزين له هه موو ڪوردستاني له هجهي جنووبي.

راستي به كه ي رمخنهي وهك ٺه وانهي رمخنه سازه كه دهيانگري، نرخ به وهدا پهيدا دهڪن كه دواتر له سهريان ده نووسري: ڪابرايه كه دهستي دايه شمشير و چووه راوي پلنگ و كه گويي له دهنگي پلنگيش بو وه لات هي ٺه وه نيبه به نووسين خهريكي بيت چونكه راوڪه ر نيبه و رڙويشي نه گرتوه.

تهنها له وهدا ههقه باسي بڪري كه بگوتري پلنگ ٺه وه عبايه خويرو وه نيبه تو بجيته راوي . د. ڪامل خوي ماندو و ڪردو وه به به راورد ڪردن و به به لگه ههندي له رمخنه ڪاني به ريه رچ بداته وه، وا منيش به دوا ٺه ودا خوّم ماندو و ڪرد، ته ناهنت له لاپه ره ٣١ دا دوو به يتي ساله ڪاني ١٩٢٠ له شيعري (ٺه حمه د موختار جاف) دههين ٺي ته وه به نمونه بو هه بووني شيعري ڪوردي كه لايدابي له بابيه تي دلداري لاسايي ڪه ره وه:

«شاعيري ڪورد به سه بهس باسي زولف و چاو بڪه ن»

به لام سه ره راوي ٺه وه كه رمخنه سازه كه خوي له لاپه ره ي پڙيشتو تر دا گوتي (له گهل ٺه سيري نيم له وهدا كه دهلي «ترڪي اشعاري عشق بازي كه گهر زه وقت ههيه» پڙيشتريش له زيمندا عهبي له فكري سياسي شاعيره ڪان گرتبو، ٺمه ٺه گهر به دوا شيعري ٺه و تو ييدا بگه رڙين حاجي قادر ههيه به ره له ٺه حمه د موختار به ٣٠ سال وهيا زياتر گوتبو وي:

هه يفه بو پياوي ساحيبي ته ميز

هينده باسي مه ڪاني پيسي و ميز

سالاني بيستيش ههنگامه ي شيعري پر خروشي گياني ڪوردايه تي بو. پيره مي رد گوتبو وي:

ڪچانمان له رڙ به يداغي رهشدا

چاو هه ٺه هينن به خويني گهشدا

ڪورمانان هه موو به ورد و درشت

له پني نازادي خو نه دمن به ڪوشت

ئازادی نابیی سهرهستی نابیی

ئازادی دهبی هر خوین بهها بی

مەلا حەسەن بۆرکانی «ئەبی کوردی سەمەدییە» تەقاندبوووە. زیوەر و بیکەس ئاگرۆچکەکانیان خستبوو ناو هەلبەستەو. لە کۆیی مەدرەسەیی حاجی قادر لەلایەن باوکمەو بەبیری نوێترەو ژیا بوووە. لەو سالانەدا شیعری سەر بە کوردایەتی و ڕوو لە کۆمەڵایەتی و دژی ئەفسانە و لایەنگیری زانست و حورمەت کار بو ئافەرەت و ئەو تەرژەبابەتانە تەنگی بە شیعری دلداری هەلچنیبوو. حوکمداریەتی شیخ مەحمود و شۆرشی شیخ سەعیدی پیران و بزوو تنەوێ سمکۆ و یژدانی شاعیرانی بەگیانکی تیر و تەژی نوێخوازی ڕووەو سەدەیی بیستم زاخا و دابوو. هەر لەو سالانەدا دەست کرا بە لە چاپدانی دیوانی شاعیرەکانی ئەوسا و سەدەیی پێشوتر.

باری شیعری ئەو دەمەیی کورد گەلێک پێش پلەیی گۆرانی مادی کورد کەوتبوووە کە لە ڕێکاری ئیفلەسا دا بوو. ئەمانە هەموو بەلای پەخنە سازکەو بەیایی پوولێکن، پەنگە بیریشی لێ نەکرد بێتنەو چونکە بەکێشانی شیعری شێلی شاعیرەکانمان هەلدەکێشی. ئەو ئەگەر هیچی زانیایە لە بێاری باری مادی و دەروەر و پلەیی شارستانەتی دەبوو کە نوو بیا بو نالی کە ٨٠ سالێک بەر لە گوتارەکەیی پەخنە گرانەیی گوتبووی:

«کەس بە ئەشعارم نەلی خو کوردییە خو کردییە»

بەداخەو هەمان خو لەبیرکردن بو ماوێهێک لە پاش شەڕی دوو هەمدا سەری لە بەشیکێ ئەدی بێ کورد شیواند، ئێستاش لە شیرازەیی گەلێک گوتار و هۆنراوەیی ئەم پۆزانەماندا هەست بە جۆرە لێلێهێکی بێنین دەکری، بەلام بە تێکرای سەقافەتمان ماوێ بەرچاوی بێو، دەست و قەلمی پەنگین و زمانی تەر و پاراو ئابووی کوردایەتی دەپاریزن و بۆی دەجەنگین و تا ڕادەیهێکی دل خوێش بکا (هەست بەخۆکردن و ڕینگا دۆزینەو) پێیانەو دیارە.

لە گوتارەکەیی (د. وریا عومەر ئەمین) یەک ڕوونکردنەو و یەک تێبینی بە پێویست دەزانم، ڕوونکردنەو کە ئەوێهێ کە ڕانای لکاو لە زاری کرمانجیی خواروودا لە ڕووی هێزەو دوو بەشن: بەشی بەهێزیان ئەوێهێ لە ڕابردووی تێپەردا بەکار دێن وەک:

گوتم گوتمان

گوت گوتتان

گوتی گوتیان

بهشی بئ هیزیان ئه وهیه که له رابردووی تینه پەردا درده که وی و به دوا موزاریعی
تیپەر و تینه پەردا دیت:

نووستم نووستین

نووستیت نووستن رابردووی تینه پەر

نووست نووستن

دهنووم دهخۆم

دهنووین دهخۆین

دهنوویت دهخۆیت

دهنوون دهخۆن

دهنوویت دهخوات

دهنوون دهخۆن

وهك دياره پاناوی کهسی یه که می تاک له هه موو باراندا هه (م)م.

دهرنه که وتنی پاناوی کهسی سییه می تاک له رابردووی تینه پەردا دواتر به تیپینی
بووی دهگه پیمه وه.

به هیزی و بئ هیزی پاناو هکان جگه له وهی که تیپەر و تینه پەربوونی کاره کانیان
له رابردوودا هیمای بو دهکات دیار دهیه کی پیزمانیشی لی ده که ویتته وه نه ویش بریتییه
له وهی کاتی که پاناوی لکاو و نه لکاو ی به هیز و بئ هیز له رابردووی تیپەر دا وێکرا
هاتن هه میسه بئ هیزه که ده بیته بهرکار هه چهند شوینی کاراشی گرتیته وه. ده زانین
به پئی دهستووری گشتی له پیزماندا کارا (فاعل) به دوا بهرکار (مفعول) دا دیت وهک:

کۆلم چنی.

تۆم دیت.

ئیمه یان گرت.

به لام پاناوی بئ هیز له هه موو باراندا ده بیته بهرکار:

پاناوی لکاو بانایه ده‌بوو ئەوانیش وەکو پاناوہ لکاوہکانی دیکە لە رستەدا بێنە بەرکار.

ئیمە دەلێن:

دیتمیت تۆم دیت

دیتمن ئیوہ، ئەوانم دیت

دیتیانین ئەوان ئیمەیان دیت... هتد

بەلام نەگوتراوہ و ناگوتری: دیتمیت، دیتمیتن، دیتما، دیتمات ..

بەمکەس ناکاری لە سنووری پیزگرتن لە پیزماندا بلێ ئەو کۆتاییانە (یت، یتن، ا، اتن..) پاناون و ناشینە بەرکار.

تاکە بەهەنایەکی شکی بێم بۆ ئەوێ بەرپاناو دابندرین هەر ئەوێە کە لە فارسیدا کۆتاییی کاری کەسی سییەمی تاک، تێپەر و تێنەپەر، لە موزاریعدا کە (د، اد) بەلای هەندی لە زمانناسەکانیانەوہ پاناون، بەلام لە فارسیدا کەس جەوابی نییە کە لێی بپرسری بۆچی نابنە بەرکار؟ خو ئەگەر دەرچوو لە فارسیدا دەبنەوہ بەرکار دیارە هەقیانە بەرپاناویان دابنن. من بەگومانەوہ قسە دەکەم لەبەرئەوێ بەلەدی فارسی نیم باییی بریاردان لە باسی وەھادا. وەک بزائم ئەوێ لە فارسیدا دەبێتە بەرکار بۆ کەسی سییەمی تاک (ش) وەک (گفتیش، می گویش) .. لە پەهلەویش هەر ئەوہ پاناو بوو. لە کوردیدا ئەم کۆتاییانە زیادییەکی گەردان وەک ناوانوہ لێزە و لەوێ زیادەیی وەھا دێتە قسانوہ، بە نموونە لە سلیمانی دەلێن: بۆم بێنەرەوہ [لە جیاتى بێنەرەوہ]، هاتمەوہوانی [لە جیاتى هاتمەوہ]. لە زۆر جێگەدا دەرگوتری ئێستەکینی لە جیاتى [ئێستا]، راوہستەکی، لە جیاتى [راوہستە]. ناوچە هەییە دەلی: گرتبام هەیشە دەلی گرتبامایە، بمرتبایە، بمرتبایە، بمرتبایە .. ئەوہندە هەییە ئەو (ت) و (تن) هەمەکیترە لەوان.

هەرچی (ا، ئ، ی) جێی بایەخ نین بۆ لایەنی پاناویوون چونکە ناشی راناویک سی جارن بگۆری.

بەلگەى دووہم: وا دزمان ئەمەیان بەهێزتریشە.

بەپێی پاناویوونى ئەو کۆتاییانە دەبی لە کاری (چووبیت، چووبیتن) دا ئەم (یت،

یتن) وهیا (ت، تن)ه راناو بی چونکه (دهبیت) هەر خۆیه تی هاتووته دواویی (چوو)هوه
 تهنه نیشانهی (ده)ی لی قرتاوه. ئینجا ئهگهر ئهه وهها بی چ بلّین له ئاست
 (چووبیتین، چووبیتیت، چووبیتم) چونکه لهه پێژهیهدا دوو راناو بهدوا یهکدیدا دین
 ههردوو یان کارا (فاعل) و یهکیان بۆ کهسی سییه می تاک ئهوی دیکهشیان بۆ کهسی
 یهکهه وهیا دووهه؟ قسهی ئهوتوویی هی کردن نییه.

(چووبیت) کاری تینه په په. که بلّین (کردبیتی) ئهوسا دوو راناوی کهسی سییه می
 تاک بهدوا یهکدیدا دین ههردوو شیان کارا، یهکیان بههیز و ئهوی دیکهشیان بی هیز.
 وا دهزانم بهر له وهی ئهه ههلهیهش وهکو وشهکانی (فرمان، راناو) چنگ له ههناوی
 پێزمانی کوردی گیر بکات پێویسته لهسهر ماموستا دلسۆزهکانی زمانی کوردی
 نهفهسی بهرن. وشه (فرمان) بهکارهینانیککی بازارپی وشه (فرمانه بهواتای
 (أمر)ی عهرهبی. ئینجا نهخویندوو گوئی (فرمانی خۆم بهجی هینا) مه بهستیشی (ئهو
 فرمانه ی بهسهر مهویه بهجیم هینا) یه تا قمی خویندهواریش گوئی دیاره (فرمان)
 بهواتای (عمل، فعل) دیت و کردی به (فرمان) ی پێزمانی له جیگه (فعل) ی عهرهبی
 ... ههرچی وشه (راناو) به دژایهتی زمان و پێزمانی کوردی پێشگری (رای) له
 فیهله وه هیناوه بۆ سهر وشه (ناو) که له بهرهی (ناو - noun). ئهه پهفتاره وهک
 ئهویه بگوتری (ههلهترهق - وهگۆزه - داباینجان). ئهگهر بلّین له (ئهرا) وه کورت
 کراوتهوه دهبوو بگوتری (ئهرا ی ناو) وهک که گوترا (بۆناو).

واشه دهزانم وشه (کار) بۆ (فعل) له ههموو زاراوهکانی دیکه باشتیه ههرچهند
 ئهویش verb ناگریتهوه بهلام چونکه له ههمووان پتر بهلای (تجرید) دا بووتهوه
 پهسه ندره له (کردن، کردار). وشه (کارا) بۆ فاعیل و (بهکار) یش بۆ مفعول وشه
 جوانن، ههر لهو بوارهیهوه وشه (کارگیر) له (بهپێوه بهر، سه ره رشتیکه خوشتره.
 زنده واتای تجرید له وشه کاردا بهوه پوون دهبیتهوه که دهگوتری (کاری تی کرد)
 نهک کردار یان کردن.

له ئاست لیکۆلینه وهکانی لیژنه ی زمانی کوردی تهنه دوو تییینی دهرده برم:

یهکیان ئهویه، له کوردیدا سی پێژه پهیدا نییه بۆ زهمانی رانه بردوو. له زاری
 کوردی ناوهندی (خواروو، باشوور) دا تهنه یهک پێژه هیه ئهویش بۆ ئیستا و دواتر
 وهک (دهپۆم، دهخۆم ..). له زاری کرمانجیی سهرودا دوو پێژه هیه (دچم، دێچم).

ليژنه زور به پرووناكى بۇ سى زاراۋى (حاضر، مضارع، مستقبل) نەچۈۋە چونكە (مضارع) دەخلى بەسەر زەمانەۋە نىيە بەلگۈ بە واتاى (مشابە، مماثل) ە لەو پروۋە كە (يضارع الاسم فى قبول الحركات). لە پروۋى زەمانەۋە يا (حاضر) ەيە يا (مستقبل) ئەۋىش لە عەرەبىدا بە (سيفعل، سوف يفعل) دەرەپىردى و پىژەى تايبەتى بۇ دانەندراۋە.

تېبىنىيەكەى دوۋەم ئەۋەيە كە گۆپانى دەنگى (نە) بە (م) لەو شۆئنانەدا كە ليژنە نمونەى بۇ ەيناۋنەتەۋە ناچىتە رىزى ئەو گۆپانەى كە باسەكە لىنى دەدوى: گۆپانى دەنگى (ن) ى ۋەستاۋ بە دەنگى (م) لە بەرايىيى دەنگى (ب) دا بە فەرمانى دەنگىسازى (فونەتيك) دەبى و ناچارىيە. نەگەر ەاتبايە جارىك گۆپابايە و جارىكىشىان نەگۆپابايە دەشيا نمونەى لى ەيىندى. لە وشەى (نەيىنگىر) دا كە بەشكى كوردەۋارى بە ەلە دەيكاتە (نېمگىر) دەنگى (ن) بە (م) گۆپاۋە، بەلام كە دەگوتى (شەمبە، بەرامبەر، چەمبۆلە، سەمبەر، تەمبەل ...) لە جياتى (شەنبە، بەرانبەر، چەنبۆلە، سەنبەر، تەنبەل ...) پىنى ناگوتى گۆپان چونكە زۆرىەى وشەكان تا ئىستاش ەەر بە (ن) دەنووسرىن. ئەۋەى لە نووسىندا ەيانكاتە (م) ەلە دەكات. لە عەرەبى ەمان دەستوور ەيە بەلام لە نووسىندا ەلە ناكى .. گۆپانى (ن) لەو شۆئنەدا، لە زمانى كوردى، ەك گۆپانى دەنگى (ل، ت) ە كە لامەكە بەۋەستاۋى دەكەۋىتە بەرايىيى (ت) ەكەۋە:

شەپلە، قەلتارە، پالتۇ، ئالتۇن .. لە گوتندا دەبنە: شەلپە، قەلطارە، پالتۇ، ئالتۇن .. دەنگى (ك، گ) ىش لە بەرايىيى (ى) ۋەيا (ۋى) كلۇر دەكرىن: لە سلىمانى كە (د) بەدۋى (ن) ى ۋەستاۋدا ەات دەكرىتە (گ). نەم تەرزە گۆپانە جودايە لە گۆپانى (كشېل، قشېل - سەقەت، سەكەت. كەۋت، كەفت ...). بۇ دۆزىنەۋەى بارى پاستى لە گۆپانى دەنگەكانى وشەى كوردى پىۋىستە ئاۋر لە كىتەبەكانى زەردەشتى و نووسىنەكانى پەلەۋى و سانسكىرىتى و ئەو جۆرە سەرچاۋانە بدرىتەۋە. بە نمونە (سور، سۆر) كوردى و (سرخ) ى فارسى لە ئاقىستادا (سوخرە) بوۋە. وشەى (پەز) ى كوردى لە ئاقىستادا (پەسور، پەشو) بوۋە. بەلاى منەۋە وشەى (كەلە) لە (كەلەشېر، كەلەباب) دا ەمان (كەھرەكە) ى ئاقىستايە بە واتاى (تەير)، بەو پىنيە رەنگە (كەھرەكە شېر، كەھرەكە باب) بوۋى. زور دەنگى (ر) ى ئاقىستادا دواتر گۆپاۋە بە (ل) ەك دەشرانين دەنگى (ل) لە ئاقىستادا نايەتە بەرچاۋ.

له لاپهړه (۸۳ ی) (فرهنگ ایران باستان) له نووسینی پوورداود هاتووه: وشه ی taro
 mati - بهواتای (خیره سری، ناسازگاری) که له دوو وشه پیک هاتووه، به باوهړی من
 کهرتی یهکه میان (taro) هر ئه و (تړ) یهیه که ئیستا له کور دیدا به کار دیت. لیره دا هر
 نه ونده ماوهیه هیه که هیما بو ئه م لایه نه بکه م، لیکولینه وه و توئینه وهی سه رله بهر
 جیگه و کات و باری له بارتري دموئ.

کاروان، ژماره ۲۰، ۱۹۸۴

رۈشنىبىرى پىنويستى بەكوردەغىرەتى نىيە

بەردەوامبوون لەسەر پەوشتى چاك پېيلكەى بەرمژوورچوونە، بگرە لە بنەرەتدا ئەم خووەى ئۆگرگرتن بەداوودەستوور بەلاى چاكە و بەرژەومەندىيى مروڤدا دەچىتەو ھەرچەند ھەموو داوودەستوور چاكىش نىن. بەبەرژەومەندەكە لەو ھەدايە كە گەلەك لە شىرازە پىرۆزەكانى كۆمەلايەتيمان قەرزدارى ئەو خووەيە، بەنموونە: ئۆگرگرتن بەخاك و تىكرائى بىكەينەرەكانى سروشتى و مروىي لەو دەورووبەرى تىيدا دەژىن بنەماى ھەستى نىشتمانپەرورەيە. لە بارى پىچەوانەدا كە ھات مرو لە دەورووبەرى مەندالىي خۆى دور كەوتەو و ماوھەيكى درىژ لىي دابرا ھەستى بزە و سۆزى بوى دەيويتەو. بەكورتى، گيانى ئاشنا دۆستى و دەمارى كۆنەويستى (نەك كۆنەپەرستى) لە سەرچەمدا خزمەتگوزارن نەك بەدكار.

جاران، بەر لە سەدان سال و ھەتا سەردەمىك كە بەبىرى زۆر كەس لە زىندوواندا دىتەو، چەنگال گىر كردن لە داوودەستوور و نەرىت و بىروباومر تا رادەى دەرويشايەتى ھاندەرى بەردەوامبوون و پەكخەرى نوپكردنەو بوو بەئاسايى و بى ھەناسەسواربوونى كەس، چەرخى بەرمويىشبوون و نوپخووزى تىدا تەنەل دەكات ھەر بەو پىيش فرچكگرتن بەنەگوزاوى و يەكنەوايى شەقلى خۆى لە رەفتار و ئاكار دەكات. ٤٥٠ سال تىپەرى بوو بەسەر دۆزىنەو ھە گەرانى زەوى بەدەورى پوژدا مېشتان تەقەى ئوستورلابى كۆن لە سەرى فەلەكناسەكانمان دەھات، جا ئەو كۆنە نەلەكناسانەش گەلەك بەرمويىشبوون لە چا و زۆربەى ھەرە ھەرە زۆرى مىللەت كە پتر ھەزى دەكرد زەوى تەخت بىت و شەيتان و جنۆكە پوژ و مانگ تاريك بكەن. پارەدارى ھەمانى عوسمانلى دواى شەرى يەكەم تىياندا بوو پارەى كۆنى بەنوئى نەگوزىيەو ھەتا ئىفلاسى كرد... بەينىكى درىژ سواربوونى گەپۆك و بىستنى رادىو بەھەرام لە ھەم درا... نەگەر ئەو زانين و دروستكردنەن لە ھەناوى خۆمان رسكابانايە ھەلەت بىندەيان بەر بەرەكانى لەگەلدا نەدەكرا.

نوپخووزەكانمان بەر لەو ھەى قووليش ببنەو لە زانست و سەقافەتى سەردەم، مەزووىي، پشت لە كۆننە راپوھستان و چاكىشيان كرد ھەرچەند لە ھەندى رۆوھە پەلە

وله هندی بۆچوندا هه‌له‌یان کرد به‌لام وای ده‌چی په‌له و وه‌له باجیکه.
نویبونه‌وه له مروی ده‌ستینی.

دژوستان له ئاست گیانی داوه‌ستاوی کۆنه‌خوازی کاریکی ره‌وایه، له ره‌واش به‌ولاوه پیویسته: ئیمه که هی‌نده به‌ئینساف بین له‌گه‌ل کۆنینه مافی له‌سه‌رخۆکردنه‌وه و به‌رده‌وامبوونی عاده‌تی لی به‌سلمینین ده‌بی هه‌ر نه‌بی هه‌مان ئینساف له‌گه‌ل نویخوازیش به‌کار به‌نین و چاو به‌وشین له ورده تیژپویی و که‌م سه‌برییه‌کی که له هه‌ولی نویکردنه‌وه‌دا پیوه‌ی دیار ده‌بی چونکه هه‌روه‌ک کۆنه‌خواز به‌سروشتی مه‌یله‌که‌ی بۆ وه‌ستان و وه‌ستاندن تی ده‌نوسێ به‌ره‌و پی‌شه‌وه.

به‌ره‌وپیشچوونی راست و دروست به‌زیاده‌وه مافی چاو لی‌بۆشین به‌سه‌رمانه‌وه‌یه له‌م قسانه‌دا شتیکم گوتوه‌وه په‌نگه ده‌مه‌ته‌قه له نویخوازه‌وه هه‌له‌نگریت به‌لام هه‌ر ئیسته ده‌گه‌مه‌ خز و خلیسکی نه‌وتۆ دوو‌چاری ویککه‌وتنه‌وه‌م ده‌کات له‌گه‌ل نویخوازا.

پۆشن‌بیری نویخواز ناشی له شه‌قامه‌ری خۆیدا ببیته‌وه به‌کۆنه‌خواز. ناشی ده‌ق به‌شتیکی تازه‌بابه‌ته‌وه بگریت و چنگالی لی گیر بکات وه‌ک که فه‌له‌کناس چه‌نگالی له خولانه‌وه‌ی پۆژ گیر ده‌کرد. سووربوون له‌سه‌ر بیروباوه‌ریک و قه‌ناعه‌تیک که گومانی تیکه‌ل ده‌بیت به‌لای کۆنه‌خوازیدا ده‌چیته‌وه چونکه گومان په‌یدا‌بوون به‌سه‌ بۆ نه‌وه‌ی پۆشن‌بیر بهاو‌یته‌ سه‌ر کهنه‌کردن له‌ به‌نمائی نه‌و گومانه، ئاخۆ چی لی په‌یدا ده‌بی. که هات و گومانه‌که به‌لای چه‌سه‌پانه‌وه بۆوه نه‌وسا سووربوون له‌سه‌ر هه‌له‌ی کۆن سنووری کۆنه‌خوازی تی ده‌په‌ریننیت و ده‌بیته‌ کورده‌غیره‌تی و هۆی وه‌ستاندن. بگره‌ پاشه‌کشه‌ش.

چی له‌م گوتاره‌دا به‌ به‌رچاوی خۆمه‌وه‌م گرتوه‌وه چه‌ند خالیکه له‌هی‌چیاندا هه‌ستیا‌ری (حساسیه‌) نازیته‌وه چونکه بابه‌تی نه‌وتۆن به‌هه‌ر لایه‌کدا بکه‌ون چ حیسابیکی به‌نه‌ره‌تی له‌ که‌س هه‌له‌ئاوه‌شتنه‌وه به‌لام ده‌شی سه‌لماندنیا‌ن له‌لایه‌ن نویخوازه‌وه ببیته‌ ره‌یاز بۆ سه‌لماندنی شتی نه‌وتویی له‌ دوا‌پۆژدا. به‌هه‌مه‌حاله‌ کورده‌غیره‌تی له‌ نویخواز ناوه‌شیته‌وه.

له‌ پی‌شه‌وه‌ کیشه‌ی سالی بوون و مردنی نالی ده‌خمه‌هه‌ پرو که ده‌نوسرا له‌ ١٨٠٠ ز بووه و له‌ ١٨٥٦ مردوه‌، مامۆستا سه‌جادی‌ش ده‌یگوت له‌ ١٧٩٧ بووه.

ئه‌م دوو ساله‌ی هاتن و چوونی بی به‌لگه‌ و بی لیکدانه‌وه و بی سه‌رچاوه و بی

به‌راورد کردن له‌گه‌ل داخوآزیی حال، وه‌کو نی‌رای عاسمان نه‌قشی له دلاندا به‌ست، هه‌رچی هات له‌و کانیاوه‌ی خوآرده‌وه و پیتی مه‌ست بوو.

عه‌جبه و سه‌د عه‌جبه له بیده‌نگیی نووسه‌رانی نه‌ویاوی نو‌یخوآز له خه‌به‌ریکی بی‌ئسه‌ری بی‌ سهروشوینی بی‌ به‌لگه که ده‌زانین نو‌یخوآزانی دوا‌ی شه‌ری گه‌وره‌ی دووهم گومانیان خسته به‌دیهییه‌کانی کۆنیشه‌وه به‌ریکه‌وت من حیکایه‌تی نو‌یم لا بوو له‌م مه‌سه‌له‌یه‌دا، وا بوو له حه‌فته‌کاندا که له کۆری زانیاری کوردا نه‌ندام بووم به‌خو‌ینه‌ری کوردم را‌گه‌یاند که حاجی مه‌لا عه‌بدولای با‌پیرم له سالی (۱۲۸۸ک) که ده‌ه‌ستیت به‌رانبهر (۱۸۷۱ و ۱۸۷۲ز) له سه‌فه‌ری حه‌جی بو‌ مه‌که (نالی)ی دیتوو. ئەما به‌پیری و زۆریش به‌پیری. به‌دوا شایه‌دی با‌پیرمدا لی‌کۆلینه‌وه‌شم له هی‌مای شی‌عه‌ره‌کانی نالی کرد که ته‌مه‌نیکی هه‌لکشاوتر له ۵۶ سال را‌ده‌گه‌یه‌نن. ئەم حیکایه‌تانه‌ی من هه‌ر ئەوه‌نده‌ی لی‌ که‌وته‌وه که کاکه فاتیحی مه‌لا‌ی موده‌ریس له پیشه‌کیی کتیبه به‌نرخه‌که‌ی (دیوانی نالی - له چاپ‌کراوه‌کانی کۆری زانیاری کورد، ۱۹۷۶) به‌گه‌رمی لایه‌نی رایه‌که و خه‌به‌ردانه‌که‌می گرت، خه‌لقی دیکه هه‌ر له‌سه‌ر رچه‌ی بی‌ سه‌ر و سو‌راغی کۆنینه به‌رده‌وام بوون. خوا و راستان مامۆستا حه‌مه‌بو‌ر له‌ژماره‌کانی ۶۹۵، ۶۹۶، ۶۹۷ هی مانگی حه‌فت و هه‌شتی سالی ۱۹۸۳ دا‌گوتاریکی بایه‌خداری پوون‌که‌روه‌ی له‌م باب‌ته‌وه نووسی که له که‌شکۆلی عه‌لی ئا‌غای نه‌فتچی هه‌لینجا بوو، مه‌رگی نالیی ده‌برده‌وه بو‌ سالی (۱۲۸۹ک) که ده‌ه‌ستیت به‌رانبهر (۱۸۷۲ و ۱۸۷۳ز).

لی‌ردها پی‌ویسته بل‌یم عه‌لی ئا‌غا له نی‌وان سالانی (۱۲۹۶ و ۱۳۱۳ک) ئەم که‌شکۆله‌ی له‌گه‌شتی نی‌وان که‌رکوک و کۆیه و سلیمانی کۆکردۆته‌وه که گرینگیه‌که‌ی له‌وه‌دایه بو‌چوونه‌که‌ی له وه‌ختێ‌کدا کردوه چهند سالی‌ک به‌سه‌ر مردنی نالیدا تی‌په‌ری کردۆوه، واته به‌لای ئەوه‌وه سالی ۱۲۸۹ زۆر له‌بار بووه چونکه له‌و ده‌مانه‌دا ئەو ساله‌ رێ‌ک هاتوو له‌گه‌ل ئا‌گه‌داریی خو‌ی ده‌رباره‌ی مه‌رگی نالی. ئە‌گه‌ر نالی له ۱۲۷۳ک مردبایه عه‌لی ئا‌غا بیری له‌وه نه‌ده‌کرده‌وه له‌ ریتی حیسابی ئە‌بجه‌ده‌وه سالی ۱۲۸۹ نامزد بکا بو‌ مه‌رگی نالی، ئە‌وساش جارێ‌ نه‌عه‌لی موقبیل و نه‌که‌سی دیکه‌ش په‌یدا بوو بوون به‌هه‌له‌ مه‌رگی نالی به‌سالی ۱۲۷۳ بیه‌خشن و عه‌لی ئا‌غای نه‌فتچی بیه‌خنه گومانه‌وه، که ده‌زانم له جیاتی ئە‌وه‌ی بکه‌و‌یته‌ گومانه‌وه ده‌سته‌ویه‌خه‌یان ده‌بوو. مامۆستا حه‌مه‌بو‌ریش به‌م به‌لگه‌یه‌ی لی‌کدانه‌وه‌کانی ئا‌غای نه‌فتچی پشتگیری له

رايهكهى من كردبوو.

مالى ئاوا بى. دهبى ئەمەش بلىم كه من گوتومو باپيرم له (١٢٨٨ك) نالى له مهكه ديتوو قسهكه م له وه ديت كه ئەو له گهەل باوكى، حاجى مهلا ئەسعهدى جەلى زاده، سهفهري حهجى كردوو بۆ مهكه له سالى ١٢٨٨. دياره حهجهكه له (ذوالحجه)ى ئەو سالهدا بووه. بهلام باپيرم له خزمەت باوكى داماوتهوه ههتا ئەو ساله به سهرحوووه دواى مهحەرهمى ١٢٨٩ش نالى بهزیندووئيهتى ديتوووه و له مهكه بهجى هیشتوووه.

ئهمانه بهجى خويان. له بهرهو كۆتايى سالى ١٩٨٦ مامۇستا عەبدوللا حەداد كه له پاريس خەريكى تهواوكردى خویندنى بهرزە و سەردانیكى نیشتمانى كرد و بهخەلقى راگهياند كه له كۆتايىكى توركيدا خویندووئيهوه، نووسەرى كۆتیب دەلى له سالى ١٢٩٠ك نالى له ئەسته مېۆل مردوووه و خوێ بهشداریى كردوو له مهراسیمی ناشتن. من دیدهنیم بوو له گهەل مامۇستا حەداددا؛ تومەز گوتاریكىشى لەم بابەتەوه بۆ دەزگەى رۆشنبیری و بلاوكردهوى كوردی ناریدوو بهلام له پۆسته تى چوووه. خهبريشم پى درا كه مامۇستا حەداد له تهلهفزیونی كهركوك دووانىكى بووه ئەم راستییهى تیدا دەرپرپوه.

ئەم دۆزینەوهیه لێكدانهوهكهى عەلى ئاغای نهفتچى گەلێك له راستى نزيك دهكاتوه، بۆ ئەویش كه له دووروه خهبرى مهركى نالى وهرگرتوووه، كۆتايى ١٢٨٩ و سهرهتای ١٢٩٠ تێك دهكهنهوه.

وابزانم تازە كهس مافى ئەوهى نهما به كوردەغيرهتى و كوتەكم حەقى چن و سووربوون له سهه زۆرهملی بينهقاقهى سالى ١٨٥٦ى زاینی و ١٢٧٣ى كۆچى بگریت بهنامزهدى میژووى مهركى نالى، خو له ئيمكاندا نيه نالى خوێ یان كهسیكى هاوكاتى خوێ بژیتوه و شایه دیمان بۆ بدات. ئەوهى راستى بى كهسیكى بیهوى پى داگرى له سهه ههله، بهتاییهتى له نیتوان ئیمه ماناندا، كه برشتى سهقافیمان له مپهر نایهخیته بهر ههنگاوى ههله كردوو، دهتوانى بلیت و بنووسیت هر دهبى نالى له ١٨٥٦دا مردبیت. نووسینهكهشى بۆ بلاو دهكریتوه چونكه چاپكراو و چاپكەر پى عهیددار نابیت.

بگهڕیمهوه بۆ لێكدانهوهكهى عەلى ئاغای نهفتچى و هیمايهكى لى وهربرگم كه بهكهلكى ئەم نووسینه دیت.

من ئەو ژمارانەى ٦٩٥ و ٦٩٦ و ٦٩٧ى ھاوکاریم له بەر دەستدانىیە. بەتەلەفۆن له بهیانىیەكەى پۆزى ١٠ / ١ / ١٩٨٧ له مامۆستا حەمبۆرم زانى كه عەلى ئاغا بۆ ئەو چوو كه حاجى قادرى كۆبى لەو پەرە شیعەرەى كه بە (شەهسواری بەلاغەتى كوردان...) دەست پى دەكات مەبەستى له نىوێ دىرى (اسیمى صاحبقران خاص اوھ) دەرھێنانى مێژووى مەرگى مۆستەفا بەگى كوردییە و ١٢٧٦ دەرگرتەو. دواتر كه دملی: (ئەو كه نۆشى شەرابەكى تالى - نالى لەو عەسەردا بوو تالى) وشەى (بوو) كه (١٣) دەرگرتەو بەحیسابى ئەبجد دەرگرتە سەر ١٢٧٦ و مێژووى مەرگى نالى پى دەرگرت. دیارە بەم حیسابە سالى ١٢٨٩ دەست دەرگرت.

من وەهای بۆ دەجم عەلى ئاغا نەھاتوو له سەرەتاو بەوردبوونەو له واتا و ھىماى شیعەرەكان ژمارەى (١٢٧٦ و ١٣)ى دۆزبیتەو و مێژووى مەرگى ئەو دوو شاعیرەى لىو وەرگرتین. عەلى ئاغا له سەرەتاو زانیوھتى نالى له دەورووبەرى ١٢٨٩ مردوو چونكه خۆى لەو سالاھدا بەحەیات و شیعەردۆست بوو تا ئەوھى دواى حەوت سال كەوتووھتە سەر كۆكردنەوھى كەشكۆل نیتەر خەرك بوو بەوردبوونەوھى دوا كاتەو دوو ژمارەكەى ھەلناوھ تەنانەت بۆ ئەوھى له نىوێ دىرەكەى (اسمى صاحب قران خاص اوھ) سالى ١٢٧٦ ھەلستى ئەو (ى)ى ئیزافەى بەوشەى (اسم)وھ ناوھ كەچى له وشەى (خاص)ى ستاندۆتەو كه ئەویش دەبوو بەپى دەستوورى اضافە (ى) بەدوادا ھاتبایە، ئەوساش ژمارەكە دەبوو ١٢٩٩ و كەلكى پىوھ نەدما. خۆ ئەگەر بگوترى چ زوو له بیرى چو نالى له ١٢٩٠ مردوو ئەك ١٢٨٩: دەلیم من و تۆش له ماوھى ٤ سال و ٦ سالداتووشى لەبەرچوونەو دەبین.

دەسا بەر لەوھى مامۆستا حەمبۆر پىم بلى گوتارەكەى ھاوکارى له ١٩٨٣ دەرچوو له بیرم نەما بوو كەى دەرچوو ھەرچەند خۆى نوسخەى داووم.

ئەم ھەلسەنگاندنەى بۆچوونى عەلى ئاغا جارىكى دىكەش یارمەتیی دەدا لەوھدا كه نالى له دەورووبەرى ١٢٩٠ مردوو ھەرچەند دواى دۆزینەوھى ئەو كتیبە توركییە پىویست بەلێكدانەو و دەلالەت وەرگرتن نەماو.

كیشەى (بەروار) كەوا گەلێك له نووسەرەن بەھاوواتای (date)ى ئینگلیزى دەزانن وەك كه دەنوسن: پۆزى پینجشەمۆ بەروارى ١٨ى مانگ... نا ئەم كیشەیش ھەتا ئیستا بەتوندى ھەناسە ھەلدىنى، تا ئەوھى بەر له يك دوو حەفتە نامەى ناسیایوێكم

پئی گه‌یشت زۆر به‌راشكاوی (به‌رواری) تیدا نه‌خشبه‌ست کردبوو.

به‌ش به‌حالی خۆم ده‌می‌که به‌خه‌لقم راگه‌یانده‌وه، ئهم وشه‌یه چ پێوه‌ندی به‌و واتایه‌وه نییه وایره‌شدا حیکایه‌ته‌که‌ی دووباره ده‌که‌مه‌وه:

براده‌رانی مه‌هابادی که به‌شداری شو‌پشه‌که‌ی قازی بوون گێزایانه‌وه که له ده‌می جمهوریه‌تی مه‌هابادا نامه‌یه‌کیان له عێراقه‌وه بۆ هات له کۆتاییدا نووسرا بوو (به‌رواری ۷/۴ / ۹۴۰۰۰) تومه‌ز له (به‌رواری بالا) وه نووسرا بوو براده‌رانی مه‌هابادی وه‌يانزانبوو که (به‌روار) به‌واتای میژووی نووسینی نامه‌که‌یه، ئهو (ی)ه‌ی کۆتاییشی ه‌ی اضافیه‌یه وه‌ک که بلێی رۆژی ۱۵ / ۷ ... له‌و رۆژه‌وه ئهم وشه‌یه وه‌کو دانه‌گه‌وه‌ریکی به‌نرخ چووه‌ فهره‌نگمانه‌وه. تۆ سه‌یری، پێکه‌وت چۆن وه‌های کرد نووسه‌ری ئهو نامه‌یه نه‌هات ته‌واوی ناوی (به‌رواری بالا) بنووسیت و ئهو کێشه‌یه‌مان بۆ نه‌نیته‌وه. له‌ مونا‌سه‌به‌دا ده‌لیم، منداڵێک ده‌گه‌ریا خوشکی گه‌وره‌شی بۆ ژیرکردنه‌وه‌ی بانگی کرد، وه‌ره‌ کنم شته‌کت بده‌م منداڵه‌که‌ش گه‌ریانه‌که‌ی بریبه‌وه پرسى چم ده‌ده‌ی ئه‌ویش هه‌ر به‌زمانی کۆی گوتی (چی کووت ده‌وی واته‌ چی چۆنت ده‌وی) منداڵه‌که‌ وه‌ها یزانی (چی کوو) شتی‌که و ئهو نه‌بیستوه، دایه‌وه‌ گه‌ریان و گوتی (چی کووم ده‌وی، چی کووم ده‌وی...) ئی‌مه که منداڵ نین نابێ (به‌روار) مان بویت، چونکه‌ خه‌ت و سه‌وادیشمان هه‌یه ده‌بی واز له‌ نووسینی به‌نین.

له‌ باسی راناو درێژه‌ هه‌یه ئێره‌ جی نییه، من ته‌نها له‌ یه‌ک دوو خاڵه‌وه‌ بۆی ده‌چم. له‌ هه‌فتاکاندا به‌دریژی له‌سه‌ر راناوم نووسی و چهند جارێکی‌ش بۆی گه‌رامه‌وه تا ئه‌وه‌ی مه‌ته‌لی ئهم دوو جو‌ره‌ جی‌گۆرکێی سیفه‌تی راناوی کارا و به‌رکار که له‌م دوو رسته‌یه‌دا ده‌رده‌که‌وێت بابته‌ی به‌شیکی یه‌ک له‌ نووسینه‌کانم بوو. رسته‌کان ئه‌مانه‌ن:

ده‌تدیتم

ده‌تبینم

له‌ رسته‌ی سه‌ره‌وه‌دا راناوی که‌سی دووه‌می تاک (ت) کارایه‌ و راناوی که‌سی یه‌که‌می تاک (م) به‌رکاره‌. له‌ رسته‌ی دووه‌مدا بێ ئه‌وه‌ی راناوه‌کان را‌ب‌گۆ‌یز‌رێن ئه‌وه‌ی کارایه‌ بووه‌ته‌ به‌رکار ئه‌وه‌ی به‌رکاره‌ بووه‌ته‌ کارا... زمان‌زانه‌کان ئه‌گه‌ر هه‌مووشیان نه‌بن به‌شیکی زۆریان وه‌ها داده‌نێن که ئهو (ت)ه‌ی کۆتاییی فیعلی وه‌ک (ده‌چیت، ده‌کات، ده‌ژیت) راناوی که‌سی سێیه‌می تاکه‌. له‌ پرونکردنه‌وه‌دا نووسیم، ئه‌گه‌ر راناو

بايه ده‌بوو ئه‌ویش وه‌کو راناوه‌کانی دیکه بووبایه مه‌فعول. له‌وه‌ش زیاتر: نه‌گهر راناو بئ له‌ پئی قیاسه‌وه‌ دیاره‌ مادهم له‌ (ده‌چیت، ده‌لئت، ده‌بیت) دا ئه‌و (ت)ه‌ی کۆتاییی فیه‌له‌کان راناو بئ له‌ فیه‌لی (چووبیت، هاتبیت، نووستبیت) یشدا هه‌ر راناوه‌. ئینجا که‌ ئه‌مه‌ وه‌ها بیت ئه‌دی چی بلّین له‌ (چووبیت، چووبیتین، نووستبیتین، هاتبیتین...)? تۆ بلّیت ژیربیرژی (گوتن = منطق) لیمان به‌سه‌لمینیت یه‌ک فیه‌ل راناوئیکی که‌سی سێیه‌می تاک و یه‌کیکی که‌سی یه‌که‌م و دووه‌می هه‌بیت؟ له‌م نمونانه‌دا فیه‌له‌کان هه‌موویان تی نه‌په‌رن. نمونه‌ی فیه‌لی تیپه‌ری وه‌کو (کردن، بردن...) ده‌شئ بکړیته (کردبیتی - بردبیتی...) که‌ له‌واندا دوو راناوی که‌سی سێیه‌می تاک له‌ یه‌ک فیه‌لدا به‌دوا یه‌کدیدا دین جگه‌ له‌وه‌ی که‌ گوترا (کردبیت، بردبیتان، خواردبیتان، دیبیتان، بوواردبیت) له‌ هه‌موواندا دوو فاعیلی (راناوی) کۆ ده‌بنه‌وه‌ که‌ شتی ئه‌وتوویی له‌ کدوله‌ی ته‌ریشدا نه‌بیس‌تراه و نه‌دیتراه و به‌خه‌ون و خه‌یالدا نه‌هاتووه‌. له‌مه‌وه‌ هێنده‌ی تیشکی رۆژ ئاشکرایه‌ ئه‌م (ت)ی کۆتاییی فیه‌له‌کان زیاده‌یه‌کی گهردانی (تصریفی) یه‌ بئ زیاد و که‌م، له‌ زۆر له‌هه‌شه‌دا تی ده‌بردئ و گۆ ناکریت وه‌ک که‌ ده‌لئی (ده‌خوا، ده‌روا، ده‌چی... هتد) هه‌ر خۆم تازه‌ نووسیم (ده‌لئی) له‌ جیاتی (ده‌لّیت): نه‌شمنووسی (تی ده‌بردريت).

وا بزانی به‌لگه‌ له‌م به‌لگه‌یه‌ به‌هێزتر بۆ هه‌یج شتێک پێویست نییه‌، جا نه‌گهر نه‌سه‌لمیندرئ هه‌ر ده‌بئ کورده‌غیره‌تی هۆی نه‌سه‌لماندن بیت. له‌لای هه‌ندئ نووسه‌روه‌ له‌ فیه‌لی وه‌کو (بده، بکه، ببه) دا ئه‌م ده‌نگی کۆتاییی فیه‌له‌کان که‌ شکلی (ه)ی بۆ داده‌نێن راناوی که‌سی دووه‌می تاکه‌. نه‌گهر وه‌ها بئ ئه‌دی له‌ (بکه‌م، بده‌م، بده‌یت، بکه‌یت، بکه‌ین، بده‌ن...) دا چۆناوچۆنی راناوێک ده‌رده‌چی؟ لی‌ره‌شه‌دا دوو راناوی له‌ یه‌کتر جودا بۆ دوو که‌س له‌ یه‌کتر جودا کۆ ده‌بنه‌وه‌ وه‌یا دوو راناوی یه‌ک تاکه‌ که‌س له‌ فیه‌لێکدا ده‌رده‌که‌ون.

نه‌گهر کورده‌غیره‌تی له‌ به‌یندا نه‌بئ چ پێگه‌ی پێگه‌ری له‌ پێش که‌س نامینیته‌وه‌. ده‌بینین له‌ (ببه) دا نه‌شیا بلّین (ببه‌م، ببه‌ین، به‌هیت) تومز گهردانی فیه‌ل جارێکیان ئه‌م بزۆینه‌ی (ه)ی هێلایه‌وه‌ و جارێکی‌شان تیی برد. مه‌سه‌له‌که‌ ده‌چیته‌وه‌ بۆ قالبی (گهردان) که‌ هه‌ر جاره‌ به‌پیی هه‌لکه‌وت ده‌گۆرئ و هه‌یج ده‌خلیکی به‌سه‌ر راناو‌بوونی ئه‌م بزۆینه‌وه‌ نییه‌.

که‌سی سێیه‌می تاک له‌ رابردووی فیه‌لی تینه‌په‌ردا ده‌رناکه‌وێت. له‌ ئاینده‌دا هه‌ر

به جاري رڼي دهرکه وټني ناميني چونکه راناوي که سه کاني يه کهم و دووه می تاک و کو، و که سی سییه می کو که له رابردوی تیپه ردا (م، مان، ت، تان، ی، یان) ه له نایندهدا وهکو راناوي فعلی تینه پهری لی به سر دیت که له رابردو و نایندهدا (ین، یت، ن) ه.

ئینجا که راناوي به هیژ له نایندهدا بی هیژ بیت چون فیعلی وهکو (رڼی - هات) که راناوي نییه له نایندهدا لینی دهر سکیت. ریژهی ئه مری که سی یه که می تاکیش چونکه که سه که له پروو دایه لزوم به راناو نه ماوه هتا له لایه ن ژماره ی تاک و کزی که سی دووه مه وه پیویست به راناو په یدا ده بی ئه وساش راناوي بی هیژی بو به کار دیت. که فیعله که بوو به نیلیزاسی و گوترا (بکه یت) و له ئه مری سه ریخ دهر چوو ئه وسا راناو په یدا ده بیت، که (یت) ه.

لزووم نه بوون بو دهرکه وټني راناو باری دیکه شی هیه، که ده لینی: خواردم، دیتم، بیستم، کردتان، بریمان، گوتت. له خووه دیاره بهرکاری ئه م فیعلانه تاکی سییه مه چونکه ئه گهر بهرکار شتیکی دیکه بووایه ده بوو دهرکه ویت.

ئه م راستییه زور به سهیری وه ها ده کات هیندئ زمانزان بو ئه وه بچن که له فیعلی (خواردی، کردی، بردی...) دا ئه م (ی) ه مه فعول بیت چونکه هه بوونی مه فعول له شکلی که سی تاکی سییه م یه کسر به بیردا دیت، ئینجا که ئه م (ی) ه دهرکه وت خیرا بیر بو ئه وه ده چیت که مه فعول بیت. بو پتر پروونکرده وه سهیری نمونه یه کی دیکه بکه. که ده لینی: ده ی دیت، ئه گهر ناگه داری خوت نه بیت یه کسر ئه و (ی) هی دوا ی (ده) به مه فعولی بی ده مه ته قه داده نیت به لام له گه ل نمونه ی وهکو: ده ی دیتم خیرا بو چونکه ی هه وه ل جار ده بوو چیت وه هه روه ها که ده لینی: ده م دیت، لیت مه علوم ده بی که سی سییه می تاک له شکلی راناودا که دهرنه که وتوه مه فعوله، ئه گهر راناویکی دیکه بایه دهرده که وت وهک: ده م دیتن، ده م دیتیت.

دیتومه نوو سراوه که راناوي لکاو له کوردیدا نییه گویا ئه وه ی به راناوي نه لکاو داده نریت شتیکه وهکو verb tobe له ئینگلیزیدا، له م گوته یه شدا پتر راناوي لکاوی بی هیژ مه به سه ته وهک: نووستن، چون، هاتیت، ئیمه کوردين، ده بینین، ده خون.

له باره ی راناو بوونی ئه وانه ی که له م فیعلانه دهرده که ون. دیتمان، خواردتان، بریدیان، کردت، بیستم، هیژای، ئه وه به سه که ده بنه (مضاف الیه) وهک: براتان،

دهستمان، خزم، مالیان، هاوتات، باوکی. دهسبنه بهرکار (مفعول) وهك: دیتمانی (دیتینی)، دهتاناسم، دهمگرن، دهتاخیووم، دهیگیرین، دهیانکیشین. كهواته گومان نییه له وهدا كه پاناوی لكاوی به هیژ هیه و جی ده مه تهقه نییه. ده مینیت هوه لكاوی بی هیژ.

بۆ به تاقیکردنه وهیان نایهین له گهڵ فیعلی رابردودا بیانیهین چونكه له گهڵ ئه و فیعلهدا گومانی راناونه بوونیان لی دهکریت، له به ره مان سه به بیش نه هاتم لكاوی به هیژ له گهڵ فیعلی رابردودا بهینم تهنا له نمونه ی یه کهم نه بی. پاناوی لكاوی بی هیژ ناتوانی ببیته (مضاف الیه). به لام ده بیته بهرکار (مفعول) وهك له نمونانهدا دهم ده که ویت: دیتینی ئه و ئیمه ی دیت (ین مفعوله)

دهم ویستن من ئیوه وهیا ئه وانم ده ویست (ن مفعوله)
هه لیان بژاردیت. ئه وان تویان هه ل بژارد (یت مفعوله)

پیشتر گوتم کهسی سییه می تاک به مفعول له م شوینانهدا دهرناکه وئ هه رچی کهسی یه کهمی تاکه له هه ردوو حالئ به هیژی و بی هیژیدا هه ریه ک فۆرمی (م) ی هیه وهك:

دهم بینئ، دهیدیتم (دهیدیتین، دهیدیتیت...)

ئهم راناوانه له رسته ی بی فیعلی ئاشکراش دین. دیاره رسته ی ئه وتویی به ناچاری داوای پاناوی بی هیژ دهکات چونكه پاناوی به هیژ هه ر له گهڵ تیپه ردا دیت، ئه ویش له رابردودا. ئه مانه نمونه ی رسته ی بی فیعلن:

من نازام، تۆ راستگویت، ئیمه کوردین، ئه وان - ئیوه کورتن.

که دهگوترئ (ئه و کورته) پاناوی کهسی سییه می تاک دهرنه که وتوه، ئه وه ی له کۆتایی رسته که دایه پاشماوه ی (verb tobe) کۆنه. له هه ندئ له هه جدا دهگوترئ: کورتهس. به گه رپیته وه بۆ پتر له دوو هه زار سال ئهم فیعلی هه بوونه رابردووشی هه بوو. ئیسته له فارسیدا (است) به کار دیت له گهڵ راناوه کان وهك: مرداستم، بالاستی، خوب استیم... هتد. هه روه ها بی ئه و (است) هه رسته دروست ده بی وهك: خوبم، خوبی، خوبیم، خوبند، خوبید. تهنا له گهڵ کهسی سییه می تاکدا ده بی است - هست به کار بیت.

من له نووسینی کۆنمدا ئهم بزوینه ی (بالات راسته) ی کۆتایی. سته کهم به راناو

دادەننا، لەمەدا سەھوو بووم تومەز لێرەشدا راناوی کەسی سێیەمی تاک جێی دەرکەوتنی نییە ھەرۆک لە فێلێ تێنەپەردا نەیبوو. فێلێ بوون لەم رێستانەدا سوواوھ جی ماوھتەوھ راناوھ جگە لە کەسی سێیەمی تاک.

رێستییەکەمی دەبوو بۆ مەفھوومی (فعل - کار) وشەیکە دا بنێرێ نەک تەنھا کردن و پوودان بگرێتەوھ بەلکو ئەوھ پوودان و کردنیشی تێدا نییە وەک (دارا مەردە) ئەویشی بەر بکەوێت... لەم تەرزە رێستانەدا گەلێک جار (کات) یش مەبەست نییە: تۆ کە دەلێی (بەفر ساردە) ناتەوێ بلیی ئێستە ساردە یان دوێنی ساردبوو، سبەی سارد دەبێ. تۆ دەتەوێ رێستییەکی (مطلق) دەر بپریت کەوا نەپوودان نەکات، ھێچیانێ تێدا نییە. لە ناست زاراوھە verb تێبینیم چونکە لە قامووسەکانی من دێقوومن نەنووسراوھ واتای وشەکە لە دەرەوھە پێریمان جی دەگەییەتی.

کە وردتر بپۆین تاقمی (افعال المطاوعة) ی کە من لە کوردی (کاری پوودان) یان پێ دەلیم لەوانەیشدا (کردن) پەیدا نییە. بەنمونە، کە دەلێی (دیوارەکە پما) دیواری بەستەزمان ھێچی نەکردووھ بێ ئەوھ و یستبێتی پوودانی (پمان) ی بەسەردا ھاتووھ ئەم تاقمە وەک تاقمی کاری کارا نادیار (= مبنی للمجهول) خو دەنوینن لە پووی دەوری کارا (فاعل) تێیاندا کە ھێچ لایەنی ئیجابیەتی تێدا نییە: لە رێستە (دارا دیترا) دا دارا چەند ماندوو بوو، کە گوترا (دارا کەوت، پووش سووتا) لەویشدا دارا و پووش ھەر ھەندە ماندوو بوون کە دەکا ھێچ. ھەر بۆیەیشە پێژە ی کاری پوودان بەزۆری وەک پێژە ی کارا نادیارە، گەردانیشتیان یەک جۆرە وەک:

سووتا	دەسووتی	دەسووتیم.
پما	دەرپمی	دەرپم.
پسا	دەپسی	دەپسیم.
دیترا	دەدیتری	دەدیتریم.
خورا	دەخوری	دەخوریم.
کیلرا	دەکیلری	دەکیلرین... ھتد

بێینە سەرکاری ئەم زاراوھە ی مامە (راناو) کە لەسەریشم نووسیوھ و لێرەشدا بۆ ئەو و زاراوھەکی دیکەش دەگەپمەوھ.

وهك دهرانیت و دهرانم مه بهس له وشه ی راناو ئه وهیه واتای وشه ی pronoun به دهسته وه بدات، واته وشه یك بیت له تاقمی (ناو) حیساب بكریت... هر بهم مه بهسته بوو، هیندی زانای زمانی (بوْناو، جیناو) یان له بری (ضمیر - pronoun) دانا.

ئهم داربشنه ی (راناو) كه بریتی بی له (را + ناو) به هیچ مه زه بیکی ریزمانی كوردی رهوا نییه چونكه وهك چهند جارێك لیژه به پیشه وه گوتوومه، ئه گهر ئهم (را)یهی به رایبیهی وشه كه پیشگهره كه ی (راخورین، راپسكووتن، راکیشان...) بیت دیاره هر ده چیته پیش كار (فعل) و ناشی به هیچ جورێك بخریت به رایبیهی ناو و غهیری ناویش. ئه گهر كورتكراوه ی (ئه را) بی به واتای (بو، له بو) ده بوو هه رنه بی بگوتری (رای ناو). به هه مه حال (ئه رای ناو، رای ناو) هه ردوویان نا قۆلان به لام هینده ی پیشگری (پ) بی جی نین. به كورتی ئهم زاراوهیه ناله بارترین دروشمه بو زمانناسی كه بیكا به عینوانی زانسته كه ی مه گهر هر زاراوه ی (فرمان) لهو ناله بارتر بیت كه نهختیکی دیکه لیی ده ویم.

له م (راناو) هه سهریکی دیکه هیه لی بی ده نگه بوونی ده بیته بی ناگایی: نهو زمانناسانه ی له بری (ضمیر - Pronoun) هاتن (راناو، بوْناو، جیناو) یان ره چاو كرد، ویستیان خو یان له (ضمیر) بدزنه وه بو زاراوه ی Pronoun گویا نه میان له گه ل كوردی رێك دیت. كه ئه مه یان كرد و چۆن و چۆنی هاتن بایانداده سهر عه ره بی و ده قواده ق (متصل و غیر متصل «منفصل») یان لی خواسته وه بو راناوی (لكاو و نهلكاو)؟ راستیه كه ی ئهم لكاو و نهلكاو هه رچی ده وری راناوه كه هیه له زمانی كوردیدا پیشل دهكات چونكه راناوی لكاو شیرازه وونی رسته ی كوردیه تا ئه وه ی له رابردووی كه سی سییه می تاکی كاری تینه په ر و له ئه مری كه سی دووه می تاك بترانیت رسته ی ته واه له كوردی پهیدا نابی بی راناوی لكاو، قسه ش لیژده له گه ل له هجه ی كرمانجیهی سه روو نییه كه له بابته ی راناودا نهو له هجهیه توژینه وه ی خو ی هیه.

هه رچی له عه ره پیدا پیی دگوتری (جملة اسمیه) له كوردیدا راناوی لكاو جینی كاری هه بوونی تیدا گرتوته وه واته (Verb to be) له رسته ی كوردیدا سواوه و ماوه ته وه راناوه كه (جگه له كه سی سییه می تاك كه گوتم پاشماوه ی ئه و كاری هه بوونی پاراستوه). خو دهرانین كه هه رچی فیعل هیه بی لهو دوو ریزه یی باس كراوه بی راناوی لكاو نایه. من ئهم لایه نه م له ده میكه وه ره چاو كردوه تا ئه وه ی له

حهفتاكاندا زاراوهی (پاناوی مهند) بۆ (نهلكاو) و (پاناوی چالاك) م بۆ (لكاو) پيشنيان
 كرد ئىستەش ھەر وھا دەكەم ھەرچەند دەزانم كەس بەدوا قسەمدا نایەت. چ بلىيت
 (ئادەمى گيانلەبەرىكە دوو چاوى ھىيە) و چ بلىيت (پاناوی لكاو و نهلكاو) ھاتوويت
 وەسفىكت بەكار ھىناو ھەرچى سروشتى بنەپەتتى وەسفىكراو ھىيە تىي بردووه
 پاناوی لكاو و زاراوهی تاوانبارن.

بىيە سەر باسى (فرمان): ئەم فرمانە ھىچ پىۋەندىيەكى بەمەفھوومى (فعل، وقوع،
 پرودان) ھو ھىيە. ھەرەك پىۋەندىيەكى بەوانو ھىيە، زۆرىش ئاشكرايە چ واتايەك
 بەدەستەو ھەدات.

فرمان بى زىاد و كەم ئەو (فرمان) ھىيە كە پاتەوپاتە لەگەل (امر) فرمان لە
 (فەرموون) ھو بەشپو ھىيە (ناوى چاووگ) ھاتوو ھەك كە (ترس) ناوى چاووگە (پرس،
 لەرز...) یش ھەرەھا. جاران دەگوتر (فەرمانى سولتان) ئىستە وا دەلئىن (فرمانى
 پىزما) بەلام دوور لە واتاي خوى.

ئەم (فرمان) ھە لە زارى بازار و ئاخاوتنى عادەتپىو ھەرگىرا كە خەلقى نەخوئندو
 دەيانگوت و دەلئىن (فرمانى خۆم بەجى ھىنا) مەبەستىشان ئەو ھىيە بلىن (ئەو كارەى
 بەسەر شانمەو ھىيە) واتە (ئەو واجبەى بەسەر مەو ھىيە). لەم بەكار ھىنانەو ھوئىندەو ھىيە
 نوئى بۆ ئەو ھىيە چو كە (فرمان) بەرانبەر (كار، عمل، فعل) دەو ھىيە ئىتر گورج
 پەنجەى لى گىر كەرد و لە برى (فعل) ھىيە ھىيە كەلئىنى لە پىزما ھىيە كوردى پى گرت. چ
 ھەرقىك ھىيە لە نىوان (واجبە بەجى ھىنا) و (فعل بەجى ھىنا) لە نەزەر ئەو كەسەى
 كارى خوى بەواجب دەزانى ھەرەھا ش چ ھەرق ھىيە لە نىوان (فرمان بەجى ھىنا) و
 (كار بەجى ھىنا) لە نەزەر ئەو كوردە نەخوئندو ھىيە كە ئاگای لە پىزما ھىيە،
 ئاشزانى چۆناو چۆنى وشە جىگۆرپكى و واتاگۆرپكى دەكات.

لەو زاراوانەى تا ئىستە بۆ (فعل) دانراون ھىچيان ناگەنە زاراوهى (كار) چونكە وشەى
 (كار) لە ھەموو وشەيەك دەلالەتى (فعل) ھىيە پتر بەرمو (تجريد) چوو ھەو ئەو لە (كردار،
 كردن) گەلەك (مطلق) ترە، ئىمەش زۆرمان پىويست بە (مطلق و تجريد) ھىيە بۆ ئەو ھىيە
 نيزىك بىيە ھەو لە سروشتى ئەو فىعلانەى ھەر پروداو ھىيە تىدایە بى كەردەو ھىيە راستەقىنە.
 ئەمەت لە لایىكەو، لە لایەكى دىكە ھەو دەبىتە (كارا، بەركار) بۆ (فاعل، مفعول).

كارگىرپى لى وەردەگىرى بۆ (مدیر). ھىندىك لە برى (فاعل) دەنووسن (بەكر):

چەندىكى بىمەۋى خۇمى پى ئىقنەك بىكەم بى سوۋدە. بەلام دەتوانم بەرپەھايى بلىم ئەم رېژەيەى (بلى، بخۆ،... بىكەر) بوارى خۆى ھەيە، لە بارىكى تايىبەتى ئاخاوتندا راگەيىنە. جگە لەمەش، ھەر دەمىننەتەۋە بلىم ئەو كەسەى لە ھەۋەلەۋە (بىكەر) بەكار ھىنا دوو دەستوورى (اسم الفاعل) كوردى تىك بەست چونكە قالبى (بلى، بوير،...) پىۋىستى بە (ر)ى فاعىليەت نىيە بۇ ھەلنانى فاعىل ۋەك كە دەللىن (ئاخىۋەر، كۆرەر، بىسەر،...) لەبەر ئەم ھۆيە دەبوو (بىكە) بەفاعىل دابىنەت ئىتر خۆشە ئىمەى تىدا بەرپرس نىن. ئىنجا ئەگەر بگوترى. لە (كردن) دا دەنگى (ر) ھەيە خۆ لە (خواردن) يشدا ھەيە كەچى كەسى نالى (بخۆر، بخومر) ناشى بلىن (بەدر) بەقافىەى (بىكەر). لە قالبى (بلى، بخۆ) دا كە فاعىل پىژەى ئايندە (مضارع) ى دەنگى (ر)ى تىدا مايەۋە لە فاعىليەت يشدا دىتەۋە، بۆيە دەللى (بوير) چونكە دەنگى (ر) لە (ويزاى، دەۋىرى) بەردەۋامە كەچى لە (خواردى، دەخوا) دا بەردەۋام نىيە. وشەى (بىر) كەۋا پى دەچى بوۋىتە (بىۋور) لە موزاريعدا (ر)ەكەى دەمىننەت: (برى، دەبرى) جىى خۆيەتى لەو قالبەشدا دەر كەۋىتەۋە. كورد لە رېژەى موزاريعەۋە ناۋى كارا (اسم فاعل) ھەلدەنى. لە (كردى، دەكا) دا ئەم (ر)ە بەردەۋام نىيە كەۋاتە ناشى بگوترى (بىكەر).

لە نووسىنى ئەم گوتارەم نەبوۋىۋەۋە ژمارە پازدەھەى گۇقارى دەستەى كوردى كۆپى زانىارى عىراقم پى گەيشت، دىتم مامۇستا مەمەدى مەلا كەرىم لە گوتارى (بەرىگاي راستكردنەۋەى شىعەرەكانى حاجى قادرى كۆيىدا، ئەمەيش ھەنگاۋىكى تر) دەنوسى كەۋا لە چاپكردى دىۋانەكەى حاجى قادىر كە مامۇستا سەردار خۇشناۋ و مامۇستا كەرىم شارەزا گردو كۆيىيان كىردبوو، منىش (مەسعوود مەمەد) پىيدا چوۋىۋەۋە، دەسكارى لە زۆر شۆنىدا كىردوۋە. پىشتەر ئەمەم نەدەزانى لەبەر ئەمە پىدا چوۋنەۋەى من ئەو بەرپرسىيەى تىدا نەماۋە كە ئەگەر ۋەكو خۆى مابايەۋە پوۋى لە من دەكرد. دەشبوو كاكە مەمەد پىرسم پى بكا لە گۆپىنى ئەو دەقانىەى كە بەگۆرۋاۋى لەسەر من حىساب دەكرى. راستىيەكەى من ھىچ سەرچاۋەيەكم لا نەبوۋ پىشتى پى بىبەستم، خۆ ھەرچى ھەبى لەو سەرچاۋانە ھەر ھىندى من پىيان بەشىعرى حاجى بردوۋە. ئەم كارەى كاكە مەمەد كە بىگومان لە پەرۋشەۋە كىردوۋىتەى، ئەۋىش كوردەغىرمتى پى ناۋى كە نەختىك سنوورى (ئازادى لە كىردەۋەى) بەزاندوۋە، بەھەمەحال لەلاى مەۋە گەردى ئازاد بى، بەتپىينى ئەۋە كە لە دۋارۋۇدا پىرسم پى بىرى.

پەمزی نافع

قوربانىيە زەكەى ھەولير

دەمىكى لەمىژەوہىە خوولىيائى (پەمزی نەوازی) لەگەلما دەژیت و ختووکەى ھەستى پوج پەرەيىم بۆ گيانى کوردایەتى لى دەبزیوى. خوولیا سالى و سالى لە دالما ترنجوکی شەبەنگى خوێ تەنیهو و بالە و بال بە پیلکەى نرخە بەرزەکاندا بەرەو تۆقەلەى سەنگاندەوہ تى ھەلکشی، خوولیيائى نرخاندن و سەنگاندن، بەرەبەرە، لیم بوو بە ھەستى فەرمانى قەومایەتى بەسەر شانمەوہ: بۆچی شەبەنگى و ھاگەش و پەرسنگدار لە زیندانى فەرماویشدا ژەنگ ھەلبەھێنى؟ خو پەنجەچیلکە نین قەلەم و گوڤاریش کلچووک و کفنى بەلەك نین بە ھەموویان نەتوانن وینەى ئەم قارەمانە لە گوڤرخانەى نەبەردیەوہ بۆ بەرچاو و دل و میشكى میللەتەكەى نەخش بەستوو بەكن! دوو سالى دەبى بریاری پیرۆزم بە دلى خۆمدا ھینا كە تۆز لە وینەى ئەم خۆبەختکردوہ بتەكینم و ریسى جالجالۆكەى فەرماویشى لى داپنم و بەسەرھاتەكەى بەكم بە دیاری دووہم لە خۆیەوہ بۆ زیندوووان.

شاباشى یەكەمى لە ناھەنگى میللەتپەرستندا گيانى بوو، شاباشى دووبارەى لە زەماوەندى بیرەوہرییەكەیدا ئەم دراویلکانەن و وا لە وشەخانەى زەینى منەوہ دلۆپ دلۆپ بەنووكى خامە بەرەو توومارخانەى میژوو بەبەرچاوى خوینەردا گلۆر دەبنەوہ. قۆل و باسكى پەروشم لى ھەلمالى و خامەم بەمەرەكەب داشت و لە مەزرای كاغەزم گیرساند. وەك خەتەجووتى جووتیاری كورد كە بەسەر خاكى پاكى زەویيەكانى كوردستانەوہ وەردى پەش دەدەنەوہ بە پیت و بەرەكەتى دانەوێلەى ھەژاران منیش بە نووكى خامە كاغەزم دایە بەر خەت، لە دوا خەتى ھاتوچۆى میشك بە ناو تانوپۆى راپەلەى كارەساتى قوربانیدانى پەمزی نافع پۆلەى نازدار و شەرەفدارى شارى ھەولیر لە پیناوتیكراى میللەتەى كوردا كە ھەمووى لە تەرازووى بەراورد و ھەلسەنگاندندا ھەر ھەژاری دانەوێلە و ترووسكەى ئاگرى سەرمای پێبەندان بووہ لە وەتەى زەقەى چاوى لە پیلووى شلەقاوى میژوودا ھاتوہ.

دەست و قەلەم كە گەرم راھاتن لە نووسین دەكەونە برشت، (خومخانەى خەيالى

نەرجومه‌ندی - حاجی قادر) له گۆبه‌ندی یادکردنه‌وه‌ی رهمزیدا، په‌یتا‌په‌یتا، له جیاتی مه‌رکه‌ب بژئویی شهرابی به خامم ده‌به‌خشی و منیشی پێوه سه‌رگه‌رم ده‌بووم و (هه‌ی پێ)م له نووسین ده‌کرد: چرای گه‌شی چیه‌ره‌ی رهمزی (شه‌مع‌ی موتالا - نالی)م بوو.

جاری، وه‌كو ئیستاكه، له سه‌ره‌تاكانی پیشه‌كیدا هاتۆچۆی ئه‌مسهر و سه‌ری كاغه‌زم به‌قه‌لهم ده‌کرد، له‌ وتووێژدا، دۆستی ریز لینگیراووم د. كه‌مال مه‌زه‌هر پێی راگه‌یاندم كه‌ كتیبه‌ك به‌ ئه‌لمانی له‌لایه‌ن سه‌ره‌رشتیكه‌ری نه‌و پروداوه‌ی كه‌ رهمزی تییدا بوو به‌ قوربانی دهرچووه. نوسخه‌یه‌كیشی لای خۆی هه‌یه، كه‌ بۆ نیازێكی سه‌ر به‌ باسی میژووی كورده‌وه‌ دهرده‌ستی كردبوو. هه‌ركه‌ ئه‌مهم زانی له‌ نووسین وه‌ستام. ناشی سه‌رچاوه‌یه‌كی وه‌ها گرنگی میژوویی پشتگۆی بخری كه‌ پر بێ له‌ باسی رهمزی. د. كه‌مال كتیبه‌كه‌ی بۆ هه‌ینام له‌گه‌ڵ چه‌ند لاپه‌ره‌یه‌ك له‌ پالاوته‌ی كورته‌ی كتیبه‌كه‌، له‌لایه‌ن مامۆستا سه‌ردار میرانه‌وه‌ هه‌ینرابوو سه‌ر عه‌ره‌بی.

ویستم پتر له‌م كتیبه‌ سوودمه‌ند ببم به‌ ته‌رجه‌مه‌یه‌كی بێندریژتر. بۆ ئه‌م مه‌به‌سته كتیبه‌كه‌م داوه‌ د. فه‌وزی ره‌شید. ئه‌ویش دوا‌ی خویندنه‌وه‌ی هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ی پێ كرا به‌ قسه‌ باسی ناوه‌روكه‌كه‌یم بۆ بکات چونكه‌ دهرفه‌تی ته‌رجه‌مه‌ی به‌نووسینه‌وه‌ نه‌بوو. له‌ ئێوان راگه‌یانده‌كانی نووسینی مامۆستا سه‌ردار و گه‌یڕانه‌وه‌كه‌ی د. فه‌وزی نه‌ختیك جوداوازی هه‌بوو كه‌ به‌من نه‌ده‌كرا تییدا به‌ریوان بم، ئه‌م ته‌گه‌رمه‌ش وه‌ستاندمی. ره‌نگه‌ سالیك، زۆرتر كه‌متر به‌سه‌ر وازه‌ینانم له‌ نووسیندا تێ پهری بێ به‌ دیار په‌یدا‌بوونی خه‌ره‌ومه‌ندیكی ئه‌لمانیزان و دۆست و خاوه‌ن دهرفه‌ت ته‌گه‌ره‌ به‌جۆكه‌كه‌م بۆ به‌ره‌وئینیه‌وه‌، به‌ داخه‌وه‌ چه‌ندیكی هه‌ولم دا و براده‌ری نزیکیشم هه‌ولێ بۆ دام به‌ هه‌یچ ئامانجێك نه‌گه‌یشتم، تا ئه‌وه‌ی هه‌ستم كرد كه‌ شه‌رم و به‌خوداشكانه‌وه‌ له‌ ناست گیانی رهمزی چی دیکه‌م خاله‌به‌خش ناکات. بۆیه‌ بوو وا به‌م شیوه‌یه‌ی لێزه‌دا دیته‌ به‌ر نیگای خۆینه‌ره‌وه‌ هاتمه‌ سه‌ر باسی نووسین هه‌میشه‌ش ئاگاداری ئه‌وه‌ ده‌بم شتیك نه‌یه‌ته‌ ناو نووسینه‌وه‌ له‌گه‌ڵ راستیه‌یه‌كی شرایه‌وه‌دا نه‌گونجی. چی باسی ده‌كه‌م جێی دانیایی خۆینه‌ره‌، شتیکی له‌وانه‌ بێ له‌گه‌ڵ ناوه‌روکی نه‌زانراوی ئه‌و كتیبه‌دا رێك نه‌یه‌ت، تا پێم بکری، خۆمێ لێ لاده‌م، ئه‌وه‌ی کاریشمان پێیه‌وه‌ هه‌بێ له‌و به‌سه‌رهاته‌ی پێوه‌ندی‌دار بێ به‌ رهمزییه‌وه‌، وه‌كو خه‌تیکی رۆشن رینگه‌ بۆ سه‌ر مه‌به‌ست دهر ده‌کات. به‌لام ده‌بێ بلیم ئه‌و كتیبه‌ سه‌رچاوه‌یه‌كی میژوویی گرنگ و فه‌رامۆشکراوه‌

لهوانه‌ی به‌كوردوه خهريك بوون، سه‌رگورشته‌یه‌كی خوشیشه له‌گۆشه‌یه‌كی كه‌ینوبه‌ینی شه‌ری گه‌وره‌ی دووهم، لینی دیت نه‌ختیك ته‌راییی ببه‌خشی به‌ده‌ماغی خوینهر كه‌ وشك بوته‌وه به‌ زۆربه‌ی ئه‌و نووسینه وشكێن و برینگینه‌ی خو به‌ مل حالوباری رۆشن‌بیریماندا ده‌ده‌ن. به‌ر له‌ ۱۳۰۰ سال پتر پیغه‌مبه‌ر (د.) فره‌موویه‌تی (روحوا القلوب ساعة بعد ساعة..) ناواناوه دلتان به‌سه‌یننه‌وه. راستیه‌كه‌ی، له‌ ده‌ستم هاتابایه سه‌ره‌له‌به‌ری كتیبه‌كه‌م به‌ كوردی یان به‌ زمانیکی ناشنا له‌به‌ر گوئی كورد ب‌لاو ده‌كردوه هه‌ر ده‌شبێ رۆژك له‌ رۆژان بكری.

ئه‌م كتیبه‌ سالێ ۱۹۵۹ له‌ شاری شتوتگارتی ئه‌لمانیای، له‌ ژیر سه‌رناوی (Im brennenden rlent) له‌لایه‌ن گۆتفرید یۆهانس موله‌روه نووسراوه و ب‌لاو كراوته‌وه. واتای عنوانه‌كه‌ به‌عه‌ره‌بی (في الشرق الملتهب) ی لئ دراوته‌وه له‌لایه‌ن مامۆستا سه‌رداره‌وه، ئینجا خوینهر با ده‌قیکی كوردی بۆ په‌سه‌ند بكات وه‌ك: له‌ رۆژه‌لاتی هه‌لایساو - ب‌لیسه‌دار - ئاگر تی به‌ربووی - ب‌لیساوی.. یان هه‌رچی دیکه‌ی له‌بارتر بی.

موله‌ر له‌ كتیبه‌كه‌یدا ده‌نووستی كه‌ وه‌كو ئه‌لمانیکی به‌ په‌رۆش بۆ میلیله‌ته‌كه‌ی له‌ جه‌نگی دووهمدا بېر له‌ پلانیك ده‌كاتوه یارمه‌تی و لاته‌كه‌ی بدات به‌ره‌و سه‌ركه‌وتن. له‌ كولانه‌ی پێویستی ئه‌لمانیای به‌ نه‌وت یادی بۆ رۆژه‌لاتی ناوه‌راست ده‌چیته‌وه كه‌ پێشتر گه‌شتیكي تیدا كرده‌بو. له‌ به‌شیکی گه‌شته‌كه‌یدا به‌ یارمه‌تی شیخ مه‌حمود گه‌رانیکیشی له‌ كوردستاندا كرده‌بو. له‌ سالێ ۱۹۴۳ نه‌خشه‌ی پلانیك بۆ سه‌ركرده‌یه‌تی جه‌نگی رایخی سییه‌م ده‌نیری له‌باره‌ی چۆنیه‌تی سوودیتن له‌ نه‌وتی عێراق به‌هۆی كوردی عێراق نشینه‌وه. وه‌ك خۆی ده‌لی، دوا‌ی حه‌فته‌یه‌ك فره‌مان له‌ سه‌ركرده‌یه‌تی سپا ده‌رده‌چی بۆ ریکخستنی پێداویستی بزوتنه‌وه‌یه‌کی ئه‌وتویی. زووبه‌زوو تاقمێك له‌ دۆستانی رێك ده‌یه‌خی بۆ تی هه‌لچوون له‌و پلانه‌ به‌لام ده‌مێنیه‌وه ته‌گه‌ره‌ی هه‌ره‌ گه‌وره‌ به‌رپه‌یته‌وه: ده‌بی كوردیکی وریای نازا و د‌لسۆزی عێراقی په‌یدا بکه‌ن له‌گه‌ل‌یاندا چاوس‌اغ و هاومه‌به‌ست بی. به‌ بیرى دیته‌وه، پێشتر له‌ ۱۹۴۲، به‌رێكه‌وت و لا‌به‌لایى له‌ شاری ئه‌سته‌نبوول شناسایی له‌گه‌ل (په‌مزی نافیع)دا په‌یدا ده‌كات كه‌ كوردیکی هه‌ولێری و له‌ بنه‌ماله‌یه‌کی به‌ ده‌سه‌لاته. گورج دیته‌وه بۆ ئه‌سته‌نبوول و به‌ هۆی عێراقیه‌کی سه‌ر به‌ (مخابرات)ی ئه‌لمانیاه به‌ دوا (په‌مزی نافیع)دا ده‌نیری. په‌مزی بی وه‌خران مل ده‌نی بۆ ئه‌وی و له‌گه‌ل موله‌ردا دیدنه‌ی

دهکات و به پيشنيزای موله رازی دهبی که ههول بدری بو بهرپاکردنی بزوتنه وهیهکی کورد به یارمه تیی ئه لمانیا، له ئه نجامدا کورد به مافی نه ته وایه تی بگات و ئه لمانیاش له نه وتی عیراق بهر خوردار بی. [ئه لمانیا له سالی ۱۹۴۱ به ره و نیازی گه یشتن به نه وت رۆی که ره شید عالی گه یلانی سه ریچی له ئینگلیز کرد و ئه لمانه کانیش بو یارمه تیدانی که وتنه خو یان به لان ئه و ماوه یه یان چنگ نه که وت هیزی پتویست بگه یه ننه سپای عیراق م. م. م.] موله ر دهگێر پته وه، ره مزی له گه لیدا ده چی بو ئه لمانیا. له وی له گه ل ئه و تا قمه ی که به شدار ی ده که ن له و پلانه دا خه ریکی راهاتن به چه تر یازی و خسته نه ئیشی لاسکی و ئه و جوړه فه رمانانه ده بی و به زووی تی یاندا ماهیر ده بی.

پلانەكە بریتی دەبی لەوەی كە مولەر و دوو پسپۆری دیکەى ئەلمان لەگەڵ رەزمى به فرۆكە بەرمو كوردستان بۆن و لە شەودا بە پەرەشەوت دابەزن و پێوەندى بە شێخ مەحمودەوہ ببەستن. بەپێى گێڕانەوہى د. فەوزى ژوان ئەوہ بوو لە دووراییى ۱۳۰ كیلۆمەتر لە رۆژاواى شارى (ورمى - رضائى) بەسەر سنورى عێراقەوہ لە شۆيىنكدا دابەزن. نووسینەكەى مامۆستا سەردارىش دەلى دەبوو لە دووراییى ۲۰۰ كیلۆمەتر لە مووسلەوہ دابەزن، دیارە مەبەست رۆژەلاتى مووسلە.

فِرۋڳه يڪ له ئه لمانياوه دميانه يئي بۆ (قرم)، له ويوه به پڙگي ئاسماندا به رو ئامانج دین. هر له و دمهدا که به زاهير نزيکی جي ژوان دهنه وه و فِرۋڳه وانه که چهند سووڙڳ به دوری شاريکی کاره باگه شدا دعات، مولر دهک ويته وه گومانه وه. فِرۋڳه وان له جياتی جي ژوان له پوڙاوی مووسل هه ليان دعات. په مزی به پرسين ده زانی جی دابه زينيان کونييه و چ خزمايه تي له گهل ئامانجي ئه واندا نييه.

مولر پوونی دمکاتوه که هه موو کاره که له ئەلمانیاوه به ئینگلیزهکان فرۆشرا، بوو، مۆی دهردهکه ویی ئە ناههزەکانی له ئەلمانیا دا ههروهکو له سههرتاوه و یستیان تهگه ره یه خه نه پلانه که یه وه، دواتریش که نه یان توانی بیههستێن به دورژمیان فرۆشت.

بەھەممەحەل بەرھەم کوردستان مل دەنن و بە مووسلدا تێ دەپەرن و لە زێی بادینان دەپەرنەو بەرھەم ھەریمی ھەولێر کە لەوێو بەگنە شاخەکان. لەو پەتەبەونەیان بەرھەم کوردستان جلکی کوردی لەبەر دەکەن کە لە ئەلمانیاو لەگەڵ خۆیاندا ھینابوویان.. سەرئەنجام لە دێیەکی بنەمالە ی رەمزی خۆیان حەشار دەدەن بۆ دەرڤەتیک.. ڤلیسیش بە دوایاندا دەگەڕێ. رەمزی بۆ سۆراغی دۆزینەوێ رینگایەکی رزگار بوون لە

ئەلمانەكان دور دەكەوتتەو، لەو ماوەیەدا خەبەری حال و شۆینیان بە حكومەت دەگات و دەردەست دەكرێن. پەرمیش دواتر لە پنی خزمی خۆیەو تەسلیم بە حكومەت دەبی. لە سەرەتاو بۆ حەبسخانەى مووسل لەوێوش بۆ بەغدا بەرێ دەكرێن. سەرەنجامیان دەگاتە حەبسخانەى (مزه) لە قاھیرەى میسر. دواى لێدان و ئەشكەنجە پەرمی لە بەغدا موحاکمە دەكریت و بە ۲۰ سال حوكم دەدریت، بەلام بە هوى ئازاردانەو تێك دەچیت. دواى بەسەربردنى دوو سال لە بەندیخانە بە نامەى (نەخوشیەكى كە لى دەربازبوونى بۆ نییە) عەفو دەكریت و هەر بەو دەردەى كە لە ئازاردانەو دووچارى بووبوو دواى دوو سالى دیکە لە تەمەنى ۳۰ سالییدا گیان دەسپێریت.

لە ماوەى حەبسبوونیدا، بە دوا ئەویشەو كە بەرەلا دەكرێ خزم و كەس و دۆستەكانى هەمیشە بە دەورییەو دەبن و بەدەم دل راگرتن و خزمەتكردنییەو لە بارەى چەند و چۆنى بەسەرھاتەكەى پرسیارى لى دەكەن. ئەویش لەو بارە نالەبارەى نەفسیدا كەموكورتىكى لى دەگێریتەو بۆیان، پێشیان دەلى بە خێر كە چاك بوومەو هەموو شتێكتان بۆ دەگێرەو.

حیكایەتى ئەو هیندە بەسەرھاتەى دواى گەڕانەوێ بۆ بەغدا و حەبسبوون و بەرەلا كردن و مردنى لە سەرچاوەیەكى جودا لە كتیبەكەو دیت چونكە كا برای ئەلمان لە وردیاتی ئەم لایەنە بى ئاگایە. بۆ وەدەستەینانى خەبەرەتى ئەو قوناغە پر سفتوسۆیەى سەرگورشتەى پەرمی پرسم لە خزمەكانى كرد لەوانیشەو چەند لاپەرەكەم باسوخواس لەو بارەو بۆ هات و بەویدا سەرچاوەكان بوون بە سى. هەرچەند جوداوازی لە نۆوان وردیاتی ئەو سەرچاوانەدا هەشبی، هەموویان لە شاھە دیدان و بۆ مەردایەتیی پەرمی یەك دەگرەو، هەر ئەمەیشە لەگەل راگەیاندى پووداوەكە و لەگەل چارەنووس و سەرەنجامى پەرمیشدا پێك دیت. ئەو لاپەرە، دواى نەختێك لى كورتكردەو بەم جۆرە دەدوین:

پەرمی لە سالى ۱۹۱۷ [لە هەولێر] پى دەنیتە دنیاو. لە سالى ۱۹۴۷ [هەر لە هەولێر] كۆچى دواى دەكات. لە سالى ۱۹۳۹ بۆ خویندن دەچیتە زانكۆى ئەمەریكایی لە بیروت و لەوێ پلەى (فریشمان) تى دەپەڕینى. بەدوا ئەویدا لە سالى ۱۹۴۲ دەچیتە (رۆبەرت كۆلیج) لە ئەستەنبول. لەوێ پێوەندى بە د. كامران بەدرخانەو پەیدا دەكات. پەرمی ئەندامێكى پارتى (هێوا) بوو و لە كوردایەتیدا دەستى هەبوو. لەم

كولانهوه به پښموونیی کامران بهگ له گهلئ نازاد یخوازانی کوردی تورکیادا ټیکه لئ
 پهیدا دهکات بؤ بهرهمه پښتانی بزوتنه وهیکه گشتیی کورد. سالیك لهو مهیدانه دا
 چالاك بووه و یهکیکی لهوانه ی پټوهندیی پټیانه وه ده بهستی (نووری مستهفا بابولی)
 بووه کار به دهستانی تورک ههست به چالاکیی په مزی دهکن و نیازیان بووه بیگرن و
 بیگرنه وه بؤ عیراق، نهویش به یارمهتیی کامران بهگ په نا ده به ریتنه بهر
 بالیوزخانه ی ئه لمانیا و پاسپورتیکی ئه لمانیی بؤ ریک دهیخن و له گهل موسته شاری
 ئه لمانه کان له نه مسا به نامه ی نه وه ی که سکرتریه تی دهینترن بؤ سو فیای پایته ختی
 بولغاریا [من بهر برسیار نیم له چونیته تی لوانی نهو ته رزه ته گیره و پهیدا بوونی
 موسته شاری ئه لمانه کانی نه مسا له تورکیا و غافل بوونی تورکه کان له وه دا که به دوا
 کاته وه سکرتریکی تازه بؤ موسته شار پهیدا ده بی ئه مانه له نووسینی خزمه کانی
 په مزییه وه به من گه ییشته وه ده رفه تیشم نه بووه توژینه وه ی تیدا به کم . م . م .] له سو فیای
 کوپی شریف شریف - نهو شریف شه رفه ی له بزوتنه وه ی رهشید عالی بوو به
 وصی له به غدا - که ده بیئی ئه لمانه کان وه ها بهر ژدی له گهل په مزی خه ریکن لئی داوا
 دهکا یارمه تیه کی بدات بؤ په پیشخستنی حالوباری لای ئه لمانه کان.. [نه م خه بهر
 لابه لابییه روونکه ره وه یکه بؤ پله ی بایه خی په مزی لای ئه لمانه کان و ده خلی به سه ر
 شتیکی دیکه وه نییه . م . م .] دوا ی نه وه ی ئه لمانه کان دلنیا ده بن له وه دا که په مزی
 که سیککی خاوه ن جی و پښه له ولانی خو ی و کوردیکی پاکه، نه جاسوس و
 نه مفته خوړه، له کو تاییی سالی ۱۹۶۲ دهینترن بؤ بهرلین، نه وسا حکومه تی
 ئه لمانیا دوو تاقمی پښ خستبو له گه نجانی ئه لمان، یه کیکیان بؤ پټوهندی به ستن
 به نازاد یخوازانی خه لیجی عه ربی، نه وی دیکه شیان له گهل نازاد یخوازی کورد. [دیاره
 نه م خه بهر له په مزییه وه به خزمه کانی گه ییشته وه . م . م .] نیر په مزی پټوهندی به
 (میجر موله ر) وه ده بهستی و بؤ ماوه ی ۳ مانگ خو ی و تاقمه که ی خه ریکی
 گردو کو یی ده بن. لهو ده مانه دا کابرایه ک له تورکیا به وه کاله تی په مزی نهو
 یاره وه پولیکی له عیراقه وه بؤی ده چیت وه ری ده گرت و به ناوی کوردستانه وه به
 سه لیبی سووری ده به خشت. په مزی لهو ماوه یه دا ده زانی ئه لمانه کان به نه پنی
 دوستانه تیپان له گهل سوارا غای سه ره ک عه شیرته ی بلباس له بیتوینی سه ر به قه زای
 رانیه هیه.

په مزی مه شقی به کاره پښتانی چه کی نویی نه وسا و راهاتن به پویشتن له چولی و

شاردنەوہی ئەو شتانەى لە فرۆکەوہ هەلدەدرین و ئەو جوړه فرمانانە دەکات. لە مارشال کایتل بەلین وەردەگرئ بەهینانەدیى ئامانجەکانى نازادىخووانى کورد بەرانبەر بە نەوت، هەر لە بنگەى سەرکردایەتییى ئەویشدا خوئى و هاوڕێیە ئەلمانەکانى کە بریتى بوون لە مولەر و هوفمان و کوئیچین - بە ئەسل پۆلۆنى - سویند دەخۆن:

پەمزی بە ئالای کوردستان ئەوانیش بە سویندى پەسمى خویان، کە خیانتە لەگەڵ یەکیددا نەکەن و هەردوو لا بەلین بگەیەننەجئ ئەم کارەش بە بەرپاکردنى شوپشکى کورد و هاتنى یارمەتیی پتیویست لە ئەلمانیاوہ مەیسەر دەبئ. لە هەمان کاتدا پێگەى یارمەتیی هیزەکان وەیا چەک و نازووقەى دەولەتە سویندخورەکان کە لە رۆژاواوہ بۆ روسەکان دەچیت دەبەستری.

لە سەرەتاکانى هاوینى ۱۹۴۳ ئەم کۆمەڵەى چوار کەسى بەفرۆکە لە ئەلمانیاوہ دین بۆ قەرم لەوێوہش فرینکى شەوانە لە دەورووبەرى ۲۳ تەمووز دەکەن بۆ عێراق بە نیازى ئەوہى لە بیتوین بە چەتر دابەزن کەچى فرۆکەوان لە نیوان مووسل و دەووک دایان دەبەزینئ بۆ سەر زەوى [بیتوین لەگەڵ ئەو قەسەى کە بلئ دەبوو لە دووراییى ۲۰۰ کیلۆمەتر دوور لە مووسل دابەزن پێک دیت چونکە لە مووسلەوہ بۆ بیتوین نزیکى ۲۰۰ کیلۆمەتر مەودا هەبە، جیگاگەش مەلەبەندى دەسەلاتى سواراغا بوو. م. م.] لەو شوینەدا چى کەرەستە و پارەى زیاد و چەکیى لەگەڵیاندا بوو بەجئ دەمینئ. خویان دین تا لە قەیاغى گوێپ بەرەو قەزای مەخمور، لیواى هەولێر، دەپەرنەوہ. [پەرنەوہیان لە گوێرەوہ بۆ بەرى مەخمور پتر بەلای ئەو قەسەى دەچئ کە بلئ لە رۆژاواى مووسل دابەزبون ئەک لە نیوان دەووک و مووسل چونکە دەووک خوئ لە بەرى رۆژەلاتى دجلەىە. زۆریش دوورە لە گوێپ، بئ لزوومیش لە شاخەکانیان دوور دەمەخیتەوہ. م. م.] شەو لە دى (تەرجان - بەرى مەخمور) دەبن، لەوێوہ بە سوارى ولاغ دین تاکو لە دەرەوێیاندا دەرەوێر. لە باغەکەى پشت مالى (عطاء الله ناغا)ى مامى پەمزی خویان پەنھان دەکەن بۆ جەگ گۆرین. لەوێوہ بە پەفاقەتیی ئاموزایەکی خوئ (خورشید) دەچنە دى (بەسلاوہ) کە لە دووراییى ۳ سەعات رى بە سوارى لە رۆژەلاتى هەولێر کەوتووہ. رۆژى دیکە دەچن بۆ دى (بیوکە) بە نیازى ئەوہى بچن بۆ تورکیا و بەویدا بگەرنەوہ بۆ ئەلمانیا چونکە ئاشکرا بوونیان هەموو پێگەىەکی سەرکەوتنى پلانەکیان لى دەبەستئ، بە تاییەتى کە هەرچى کەرەستە و

پاره و چهككى بۇ شۆرش پيويست بوو له كيسيان چووبوو. پيئكهوت وها دهبي قاجاغچيهكى ئەو دەوروپەرەي (بيۆكه) دەيانيني كه خۆي كونهفلوسهبي بوو، حكومەتیش ۱۰۰۰ دیناری پاداش دانابوو بۇ كهسيك خەبەر لەو كۆمەلە بدات، كابرای كونه فلوسهبيش خەبەرەكهی لە پتي جوولەكهيهكهوه به حكومەت راگەياند. له پيشهوه ۳ ئەلمانەكه دگيرين. رەمزی لەودەمەدا لەگەليان نابي. حكومەت باوك و مامەكاني رەمزی دگريت. ماميكي، نورالدين ئاغا، به ئيزني حكومەت دەچي به سؤراغييهوه و ليی داوا دەكا خۆي تەسليم بكات و خزمەكاني پيوه رزگار بن. رەمزی ويستبووی خۆي بكوريت بهلام مامي تەمای ژياني لەبەر دەنيت و دەيهينيته سەر تەسليمبوون [خزماني هيچ هەوليك نەما نەيدەن بۇ رزگاربووني رەمزی، رەنگە هەر ئەو هەولەش بووبی له ئيعدامی رزگار كردبی] لەوه بەولاوه دەياننيرن بۇ مووسل و بەغدا و قاھيرە، له قاھيرەوه رەمزی دەنيردريتەوه بۇ بەغدا و بە دوا موحاكەمەدا ۲۰ سأل حوكم دەدری... ئينجا نەساغي و تيئچوون و مەرگ..

من چەند جارەن لە پيئكهوتدا رەمزيم ديتوو: ئەم ديمەنەي رەمزی كه له يادكردنەوه ديتەوهوه بەرچاوم، له قزى زەرد و چاوی كال و پرووی سوور و بزەي سەرليواني كه وەكو شكوفەي گول هەميشە ليی چەسپ بوو، له وريئەشدا خەيالي نەدەبردمەوه بۇ چەتربازي و گيانبازي، بە پيوانەي ئەو پوژگارە رەمزی گەنجيكي خوا پيداوي حەسايەوهي شەنگي بەرچاوي دەسكە گولي هياوا له دەستدا بوو. لەلايەن پيداويستبي ژياني كامەرەنەوه ئەگەر تەماعيشي تيدا بەكار بيئت، رەمزی بەولاي تيزي و تەسەلييهوه بوو. نيازيك نەبوو لەوانەي دلي گەنجيكي خورتي كوردی ئەوسای بۇ بچي رەمزی پتي نەگات. هەتا خەيالي چرووك بە دلي كرميدا هاتوچوي پلانگيري بكات بۇ هەلبەستنی نيازكي قريوك له ويزدانی رەمزیدا لەوه پتر بەدەستهوه نادات كه پياوەتي وها مەزن له رەمزيهوه وەك زەهر بي وهايه بۇ ناو زار و گەرووی بيگەن. پيئكهوتنی بي دەسلاتانەي لەگەل ئەلمانەكان بۇ نامانجي وها گەش و پاك و گەورە پاكتەر بوو له پيئكهوتنی نيوان ستالين و هيتلەر چونكه رەمزی بۇ تاكه مەبەستی وەدەستهيانانی مافي ميللەتەكهی دەكوشا، لەوەشدا پتي هەموارتر نەدەكرد بۇ داگيرکردنی شويی بي لاينی وەكو هۆلەندە و بەلجيكا و دانيمارك.. بەر له رەمزیش خەلقى ديكە هەبوون بە ئومیدی رزگاربوون له دەسلاتی ئینگليز و فرەنسای ئيمپيرياليست مەيليان چووبی بۇ هاريكاري لەگەل ئەلمانیدا. بەهەمەحال ميللەتان

که له مهیدانی مافی نه ته وایه تی خویاندا ده کوشن ده بی تاکه پیوانه ی بهر ژه وهندی بی ینگه ردیی خویان بکه نه عیاره ی نرخاندنی هه لوهستیان، ئینجا نه گه ر میلله تیک هه بی عیاره یه کی دیکه له نرخاندنا به کار بهی نی هه لای کوشنده ده کات، خو نه گه ر میلله تیکی دیکه وه تنگ هات له عیاره ی بهر ژه وهندی راستینه و پاک ی نه و میلله ته دیاره هوی وه تنگه اتنی ده چیته وه بو چه وتی و نادروستی عیاره ی خوی. کورد یکی دهستی کوتا بی له دراوسیکانی، بزهییی داگیر که ریشی بو نه بزوی چون گلهیی لی ده کړی هانا بباته به هه رچییه ک بی که بو ره نومیدیکی پی ببه خشی بو پرگار بوون له زیلله ت و کویره وه ری. نه و حکوومه تانه ی نه و سا له خه باتی یه کیکی وه کو ره مزی ده ترسان له نیوان خویاندا (میثاق سعدا باد) یان به ستبوو که یه کیک له نامانج و به ره مه کانی سه رکوتکردنی خه باتی میلله تی کورد بوو. حاجی قادر به خورایی بهر له صد سال پتر، نه یگوت:

«گه ر هیچ نه بی به ئوین تابع به ده ولته ی بن»

له و ساله ی ۱۹۴۳ دا نه گه ر کورد ناویکی روونی شک برد بایه بو نه توه وه و هه سانه وه نه ده شیا روله ی وه ها به ناز په روه رده کراوی خوی له باوه شی گه رموگوپی باوک و دایکییه وه هه لдат بو گالته به گیان کردن، بو پی هاتیک و ده جاران نه هات. نه وهنده ی بیستبیتم و زانیبیتم، ره مزی یه که م کورد بووه بو کوردا یه تی، یان بو هه ر نیاز و ته ما و مه به ستیک بی، به پیلیرهی هه وادا، له شهوی تاریک، سه ره ژیر بوویته وه بو مه جهوولیکی پر له ترسی سه که تبوون و ملشکان و مه رگ.

بنه ماله ی ره مزی که ئیستا له هه ولیز به (حاجی ره شید ناغا) هه لده دریته وه له سه ره تاوه تا دوا یی ناحه زی ئینگلیزه کان بوون. جگه له م هه سته کۆنه ی درایه تی نه و بنه ماله له گه ل ئینگلیز، ته جره به ی خویان و تیکرای کوردیش له گه ل سیاسه تی عیراقی نه و سادا به رانه بر کورد که پیوه ندیی به ئاره زوو و به بهر ژه وهندی ئینگلیزه وه هه بوو، به ناچاری گهنجی وه کو (ره مزی) ی ده برده وه بو لای در دونه کی له و سیاسه ته. له م رووه وه چ سه یر و سه مه ره له وه دا نییه گهنجیکی نه و سای کورد رینگایه کی خه بات بگریته بهر پشت له ئینگلیز بیت، ته نانه ت پیاویکی مه لای سه ر به رمالی وه کو باوکم پاته ویا ت گوتبووی:

«سووری موورمردی چاوشین نه که ی به ئومیدی بی»

به لی له وه دا سه یر هاته وه په یدا نییه به لام سه یر له وه دایه یه کیکی وه کو ره مزی زیاد

لهو هه موو خهلق و خوايه خو به مل شه پۆلێكدا بدات ئهوهندهى له مهرگ نزيك بكاتهوه. ئهگهر ئاگرى كوردايهتى مێشكۆلهى ناو ئێسكهكانى نهسووتاندايه ئهوه گورهبى پى نهدهبهست كه يهكهم ههنگاوى به (مل له چهقۆ) خشاندن دهست پى بكات، چونكه به راستى خو ههڵدان به چهتر له تاريكايى شهودا مل له چهقۆخشانده. تۆ لهوه بگهپى نایا هيچ جوړه سهلامهتى له بهرهنگاريوونى نامانجى وهها سهخت و دووردهست بهداندادى يان نا، ههر لهوه تى بفره نایا چهند كهسى تير و تهسهل ناماده بوو له جياتى رهمزى بهو فرۆكه له قريمهوه به شهو پوو له بيتوين وهيا ههريمى (ورمى) بكات و لهوى به پهreshoot خو فرى بدات بۆ ئهوهى كه به سهلامهتى گهيشته سهو زهوى بيكه و به وهزير؟ لهودا مل شان و كوژران و تيداچوونم كرده خاترايهى ئهوه كهسانهى فكر دمگزين بهدوا بههانا يهكى له رهمزى بهداويوه بكرى.

لهلايهن درهختى خانهوادهيبيوه، رهمزى كورپى نافيعاغاي حاجى رهشيد ئاغاي يهحيا غاي عهبدولوهاباغاي ئهحمده ئاغاي حارساغايه، له عهشيرهتى مهموندى، ناوچهى مهموندى بنارى چياى سهيلك نزيكى دى سيساوا، بهسهر پنى نيوان شهقلاوه و رهواندزهوه له سهردهمى حارساغا، يان باوكى ئهوه كه ناوى بۆم پوون نهكرايهوه، بنه مالهكه دمگوزيتهوه بۆ ههولير و دهبن به خاوهن ملك و مال و ديوهخانه ههروهك له شوينى خوياندا خاوهن ملك و ديوهخانه بوون.

رهمزى له لاي دايكهوه دهچيتهوه بۆ ميرهكانى شهقلاوه، كه وهك بزائم، خوارزاي ميرانى قادر بهگ و نهوهى ميرانى موستهفا بهگ بووه بهمهدا دياره رهمزى به پيشه و دهمار له جهرگه كوردهواريهوه سهري ههلاوه، وهك بشزائم رهمزى ههرحهند، به اصطلاح، له ناز و نيعمهتدا پهروهدهى ههولير بوو، لهلايهن پهوش و تهبيات و پهفتارهوه دهمارى گيانى عهشرت و دهشت و دهري بههيزتر بووه.

خوينهري كوردى به پيز!

چى لهم پوو په پانهدا هاته بهر نيگات بايى ئهوه بوو قهرزى نهدهبى سهو شانمى پى بدهمهوه به كورد و ميژوو.

نخشهكيشانى ئهو ژيانه كورته ناكامه جوانه مهركانى رهمزى و دوزينهوهى ههسته قوولهكانى و باسى سهرجومهى كوشان و لهخوبوردن و رهفتار و كردارى كارىكه دهبى له دهمى وهركيرانى كتىبهكهى مولهه بۆ سهو زمانى كوردى نهنجام دريت. لهم ههلهوهسته مدها ههر ئهوهندهم بۆ ده ميئينتهوه بليتم:

رەمزی! پۆلەي بە شەرەفي كورد و هەولير! نامەوي لە بيرەمەريتدا چەتری فيز و ناز بە قەلەمەكەم لي بدهم و بلیم، پئی ناوي بۆ شەهیدان شیوهن و گرین.. بە هەموو ماناوه شاگۆليک بوويت لە باغي کوردایەتیدا، بەر لە پشکووتن هەلۆهريت.. ناواتیک بە ناکامی لە کيس نیشتمان چوويت.. بزەهیک بوويت، لە شەبەقي بەیانیدا، بەر لە خۆرەهلات بەسەر لیوانەوه وشک بووینەوه. وای لە رەنجی بەفیرۆ پۆشتووت..

وای لە زیانی بی ئامان و سامانی میللەتەکەت بە کوژانەوهت..

وای لە بی رەحمیی رۆژگار بە تەنینهوهی فەرامۆشی لە دەوری پرشنگی ناو و خەبات!

بلیم هەسامەوه بە رزگار بوون لە شەرمەزاری بەرانبەر یادت؟ جاری ماومه بۆ خۆم و لە جیاتی میللەتیش بەرباری قەرزت بم. هەزاران هەزار فرمیسکی بە کۆل بۆ سەر

خاکی قەبرە پیرۆزەکەت، نازداری کورد و هەولیر رەمزی گیان!

پروونکردنەوهیەک:

لە سالیك زیاترە بە هەویابووم بۆ یادکردنەوهی رەمزی دووانیک لەگەڵ مامۆستا د. ئاوڕەحمان عەبدولادا بکەم بۆ تۆمارکردنی ئەو هیندە ئاگادارییە کە لە بارەي چەندوچۆنی بەسەرھاتەکەي رەمزییەوه پئی گەیشتووه. لەو سالەي ١٩٤٣، د. ئاوڕەحمان (ضابط احتیاط) بووه لە (حامیة)ی هەولیر. پرودای دەستگیربوون و ھەسکردنی رەمزی و ئەلمانەکانی لە بەرپرسانی پۆلیسی هەولیر بەدریژی بیستبوو، زۆر شایەدی بایەخداریشی دەماو دەم پئی گەیشتبوو لە ئەلمانەکانەوه دەربارەي پلەي کوردایەتی و مەردایەتی رەمزی. داخە ناچی، لە ماوهي سالیکیدا ریک نەکەوت ئەو دووانە لەگەڵ شایەدی وەھا چاوساغ و راستگۆدا بکەم، سەبەبیش دەچیتەوه بۆ گەڕانی بی سوودم بە دوا ئەلمانیزانیکی ئەوتۆ پروونکردنەوهي تەواوی کتیبەکەي مولەري لی نەبیتە بارگرانی، یان فەرمانیکی رەزاگران. تکای کوردانەم لە دوستی بەرێزم د. ئاوڕەحمان ئەوهیە چی دەیزانییت، یان چیی بە بیردا دیتەوه لە بەسەرھاتی رەمزی بە نووسین بیپاریزیت، ئاخەر بەسالدوونیش دەماری فەرامۆشکردن لە مروڤدا ئەستوو تر دەکات. وای لێرەشدا بە نیزی هاندان و ئەو شایەدیەي لی دەدم تاكو ئەمانەتەکە پشتگوێ نەخات و لە فۆتانی چەپارە بدات.

کاروان، ژمارە ٣٣، ١٩٨٥

میرزا حاجی کهریمی ناسنگر

سهر بازیکى بى ناو

به دليکى نائارامه وه ده ليم، له وانه يه گوته ي «بهخت و تال ع بوى هميه» بينيکى راستبوونى پيوه بى. له وه بگه رى که زور کهسى که ميزان بى ماندوو بوون و دهر دى سر، چ له رى ميراته وه بى و چ له رى ريکه وتى يانه سيب و پاره دوزينه وه بى، تيروته سهل و حه سايه وه، به سر ده بات ژيانىکى مزروکه راده بو رى. له دهره وه ي ميدانى پول و پاره ش که سانى وها هن ناو له خه سه لته ي چاکه ي وه کو سه خاوت و نازابى و دلسوزى دهر ده که ن چند جاران لييان زياده. به ره و روشنبيرى و نه ده ب و هونه ره وه بيت ده بينيت شاباشى (نافه رين، نافه رين زارخوش...) بو به رپنى مروى نه وتوه هه لده رى مه گه ر هه ر خوى بزاني به ريکى چند پان و دريژ له به ر له شى کورت و بارىکى ده که ن. راستيه که ي، قسه قسه ده هينى، مه سه له ي روشنبيرى و پله و پايه ي ليها تووي بووته خزم خزمينه وه کو کابراي عه ره بى سر به (مسيلمه الکذاب) که گوته ي: خو دميزانم پيغه مبه ره که مان دروزنه به لام هى خومانه.

هم لايه نانه له ژيانماندا وه که له ژيانى گهلانى ديکه ي پاشکه وتوى جيهاندا، تا بلنى به تالى له گه روودا ده چي ته خوارى به لام له چاو تامه زهه راوييه که ي بهخت و تال ع و خزم خزمينه و لايه نگيرى له مهيدانى کوردايه تى و نيشتمانپه رومريدا تالايى نه و لايه نانه به ره و شيرينى ده چي ته وه چونکه خو نه ناسکردنى گشتى له پاکترين هستى دموون که کوردايه تيه تا نه وه ي خاوه ن ماف ئيفلاس بکات و بى مافيش نازوفيز لى بدات، ئيسکه ماسيبه و به گه روودا ناچيت، هه زاران خويه ختکردوى رى نازادى ناويان له روويه رى بوونه ومردا ده سپرته وه. هه زاران له وه هه زارانه هه ر له سه ره تا وه بى ناو بوون و به بى ناو يش چوونه ژير خاك، نه که س ناسينى و نه که س فرميسكيكى بو هه لريشتن و نه که س فاتيه چه يه کى نابه دليشى به دوا ده هه ناردن، که چى دايكى جه مال و مريم خان له وانه ن سبه ي روژ په يکه ريان بو داتاشرى يان فيرگه و هولى موسيقايان به ناوه وه بکرى. قورپه سه ريان نه گه ر نيشتمانپه رومر ده بوون، دهر و تانه وه چونکه به ر له هه موو شتيک ده بوو واز له وه که سبه به يئن که وا هه رچه ن له گه ل نيشتمانپه رومريدا

رېځ ناکه وئ هەر خۇيەتی ناویان بۇ نرېځ ئەستیره کان بهرر دهکاته وه..

لایان پیرۆز بی.

تالغ و بهخت بوی هه بی و نه بی، ئەگەر ئیمه باری سازگار نه پەخسینین زور بهختی
رې و جی ناگه شینه وه. ده بینیت نووسه رېځ دیت و موزدهی دۆزینه وهی شاعیریه تیکي
بی ناومان دهادتی. مالت ئاوا کاکي نووسه، دیوه خانه ی ئەده بی کوردیت به تازه
میوانیکي سهر سفره ی ئەده ب گهر متر کرد.

که چی شرم برمێڤ له شیعره کان ده خوینیته وه ناگا به خلّت و خاشی شیعری
شاعیریکي پله ی سییه م و بهر مژرتیش.

حه ماسه تی دوا ی راپه رینه که ی ۱۹۴۸ که (وڤه ی پی گوترا زمانه ی ده کیشا.
شاعیر کووچه و مهیدانه کانیان پر کردبوو. نرکه ی سینگ و گهرووی هوتاف کیشان
بوو. شه ره چه پهلۆک بوو. بینبرکي چوونه پيشه وه بوو، هه رایه ک بوو خوا به خو ی
بزانی، چ پشکي کوردیش له و بهرزه وه منده دا نه بوو که هه رای بۆ ده کرا، بهرزه وه منده که ش
نه هاته دی. تازه برین و گه رما و گهر م پارچه هه لبه ستیکي نه و پۆزه یان بۆ خوینده مه وه
هه تا بلای قه لب و بی نرخ.. گوتم منیش ده زانم شیعری وه ها چرووک و بی نارایشیت
هه لبه ستم، فهرموون گو ی بگرن:

دهرۆم نازانم دنیا زور سهیره

کۆتره باریکه و په نیری مهیره

دلشاد ره سوولی لیم به دهنگ هات و گوتی. فلان غه در له شیعره که ی خۆت چونکه
هه ر نه بی به (تصوف) واتای بۆ پهیدا ده کری. کۆتره باریکه ی بالنده ی هیلکه که ر
گۆشتیشی ناخوری. ئازهل ی بینچوله بهر شیرمه که شی ده بیته خوراک به ماست و په نیر و
ژاژی و که شک. ئا ئەمه ته گه وره یی و شکوی په رومردگار حه قته سهرت لیی سو پرمینی
و دنیات به لاهه سهیر بی. دلشاد، خوا لیی خو ش بی لیم نه که را دهنه منیش ده بوومه
شاعیر.. دوو که لی شه خته ی سهر خر ی گهر م..

زه ق زه ق ده پیکي گاسنی نه رم.

ئحم سه ر ئحم ئاقار به ئاقار.

ئه ژماری داری به ختی سهر ته ختی نه نکي ئیستیعمار..

بمری مار و هار.

ئىنجا ئەگەر خوينەر لىم بېرسى ئەم قسە تىك ھەشیلانە چ پۈھندىي بە ميرزاي حاجى كەرىمەو ھەيە، پىي دەلىمەو ھەمىر زاش لە فراموشبونىدا بەر ھەشیلاننىكى ئەوتۇيى كەوتوۋە. لە دابەشكردنى ناو و شۆرەتى مىرخاسىدا بە تىكەھلدايى و بى سەرۋەرى و نالەبارى سەرخەرمان و بىخەرمان چوۋە ھەگبەي كەسانىكەو ھە زۆريان ئەۋەندە پاداشەيان بەسە لىيان بىدەنگ بىت.

مىرزاي حاجى كەرىم يەككىكە لەۋانەي پىشى لە بەرەكەتى خىزمىنە نەبوو. زۆر عەجايىم ھات كە بىستىم خىزمانى پىيان خۆش بوو بەلىنم داۋە لەسەرى بنووسم، دەرەكەوت ھەقىقىم بوو چونكە كەسىيان ۋە لامى ھىچ يەككىك لەۋ پىرسىارانەيان نەداۋە كە بەعادەت پوۋ لە نووسەر دەكەن. لە چ بىنەمالەيىكە؟ ھى لاي باۋكى و لاي دايكى؟ كەي ھاتە دىنيا؟ مىندالىيەكەي؟ خويندىنى؟ ژيانى ۋەزىفەي؟ كەي بوو بەنەندامى پارتى؟ لەۋ پۈژەو ھە داۋام لى كردن ئەۋ ھەۋالانەم پى رابگەيەنن تا ئەمىرۈكە (۱۹۸۶/۵/۲۷) دوو سى مانگ تى پەريو، لەۋ پۈژەي بەلىنەكەشم تىدا بلاۋ كىرەو تا ئەۋ پۈژەي تەكلىفم لى كردن نىزىكى دوو مانگىك تىپەرى بوو، رەنگە ھىندەي دىكەش تى بېرپىت و ھىچ شىتىكم لەبارەي مىرزاۋە پى نەگەيەنن. ناچارم پىشت بە ناگادارىي خۆم دىبەستىم و چى دەزانم ئەۋە دەنووسم. ئەۋى دەشىزانم لە جىرانەتى و ھاۋپىيى و ھاۋمەشەبى و بەردەۋامبۈۋى برادەرايەتى و ئەۋ جۆرە پۈھندىيانەۋە دىت. مەگەر بەسەھوۋ دەنا رپى بەھەلەداچوۋىم زۆر فرەۋان نىيە، سەھوۋش بىكەم لە بابەتى بىنەمايى و بايەخداردا نايكەم.

ۋەك بزانم بىنەمالەي ئەۋ مەۋىە چەند پىشتىك لەمەۋبەر لە لادىۋە ھاتوۋنەتە كۆيى. بەپىي دەمارى دۇستايەتى و ھاتوچۇرەنگە لە دىي (الا اللە ئىللەللە) ۋە رايان كۆيىستى. نازناۋىكى (چىلى)يان لەگەلدا ھاتوۋە، پى دەچى لە پاش ماۋەي لادىيى بۆيان مابىتەۋە كە ماۋەيەك لە شار چىلىيان بەخىۋ كىردى.

ئەم نازناۋە دەمىكە لە بىران چوۋەتەۋە چونكە چىنى تازە و چىنە مزاىشەكەي پىشتىرىش لە بارىكەۋە نەمان بە گەرموگورى ناۋر لە رەچەلەك و بىنەچەك و كەي و كۆي خۇيان بىدەنەۋە. بە زۆرى خەرىك بوۋن بەرەنگەكانى پەلەكەزىرپىنەي سىياسەت و تەنگ و چەلەمەي ژيان و ھەلسۈكەۋتى پۈژگار. ئىستاكە گەنجىكى كورد پىشتاۋىشتى لىنن و ماۋ باشتر دەزانى لە ھى خۇي.

حاجی کهریم، باوکی میرزا، جیرانیکی نزیکمان بوو، له گۆشه‌یه‌کی سهربانی‌کمانه‌وه بۆ بانی مالی ئه‌و دهمه‌تریځ دوراییی هه‌بوو، له دهرگه‌شمانه‌وه بۆ دهرگه‌ی ماله‌که‌ی له ۴۰ مەتری تێ نەدەپه‌راند. حاجی کهریم و سوفی نه‌شئه‌تی برای و تاهیری همه‌لالی برای له دایکرا، به‌درژایی ژبانی باوکه‌م له هه‌موو دانیشتنیکی ماله‌وه‌ی یان له مزگه‌وتی حاجی مه‌لا ئه‌سه‌هه‌ به‌شدارییان ده‌کرد هه‌تا مه‌جلسه‌که بلاوه‌ی لێ ده‌کرد. حاجی کهریم ناسنگر بوو. له‌لایه‌ن ئاكاره‌وه پیاوی وه‌ها شهرم به‌خۆ و دیندار و راست به‌ده‌مگه‌ن په‌یدا ده‌بی. له هه‌یج که‌س نه‌بیستراوه ئه‌م خواناسه پێی به‌خواری دانابی. ده‌نگیکی به‌ سۆزی هه‌بوو، له قامه‌تی پېشنوێژ و له ته‌نزله‌ی مونساه‌به‌ی دینیدا ئه‌و سۆزه‌ی سه‌رنجی خه‌لقی راده‌کێشا. چه‌ند سالێک دوا‌ی باوکه‌م ژیا به‌لام سالی مردنیم له بیر نییه. به‌مه‌اله‌ی حاجی کهریم هه‌یج پێوه‌ندیی به‌ ناغا و پیاوی دنیا‌یییه‌وه نه‌بوو.

دایکی میرزا کچی حاجی همه‌رۆمی بوو. من منداڵ بووم ئه‌م مام حاجیه‌ی کۆچی دوا‌یی کرد. ماله‌که‌ی له مزگه‌وتی کۆنه‌ جومعه‌ و مالی جه‌میلاغاوه نزیك بوو، له مالی ئیمه‌ش دوور نه‌بوو به‌لام نوێژی له‌و مزگه‌وته ده‌کرد، وه‌ك بزانه‌م دیواریان به‌ین بوو. کۆره‌ گه‌وره‌که‌ی فه‌قی ته‌ها، خالی میرزا، جلدروویه‌کی به‌رچاوی کۆبی بوو، وه‌کیل خه‌رجی باوکه‌شیم بوو له‌و که‌متاکورته‌ داهاته‌ی ناوشار که به‌ میرات ما‌بووه‌وه‌ بۆی. فه‌قی ته‌ها بی پرس و دهرگه‌ لێدان ده‌هاته‌ ژووره‌وه‌ی مالیان، هه‌موو جارێکیش باوکه‌م بۆ سه‌فه‌ری هه‌ولێر له‌گه‌ڵ خۆیدا ده‌یبرد. هه‌موو هاوینێکیش ده‌هاته‌ چنارۆک چه‌ند حه‌فته‌ لای باوکه‌م ده‌مايه‌وه... فه‌قی ته‌هاش ده‌نگخۆش و شاره‌زای گوته‌ی کوردی بوو. جارێکیان له‌ بن سوولی پاشای چنارۆک ته‌خمیسیکی ئه‌ریبی به‌سه‌ر غه‌زه‌لیکی تاهیر به‌گه‌وه‌ خۆینده‌وه‌ سه‌ره‌تا که‌ی ده‌لی:

«سه‌رفی عومرم کرد چو‌و په‌ممالان به‌ زه‌وج و فه‌رده‌وه»

به‌لام وشه‌ی (په‌ممالان - رمالان)ی به‌هه‌له‌ وه‌رگرته‌بوو بو‌و بو‌وه‌وه‌ (زه‌مماران یاخود زه‌ممالان). من شلک بووم تێی نه‌گه‌یشتم و بۆم راست نه‌کرایه‌وه، خۆشی هه‌روه‌ها بۆی نه‌چوو. پام کرده‌ لای باوکه‌م، ئه‌و بۆی راست کردینه‌وه به‌ (په‌ممالان) و واتاکه‌ی تێ گه‌یاندین: ته‌مه‌نی خۆم وه‌ك په‌ملگه‌روه به‌ تاك و جووت سه‌رف کرد. وه‌ستا ته‌ها تا دوو سالێکیش دوا‌ی شۆرشێ ۹۵۸ ژیا.

سۆزى دەنگى حاجى كەرىم و سازگارىي دەنگى وەستا تەھا بە جووتە لە دەنگى
مىرزادا دياريان دابووه. بەلام جارى زووه بو باسى ئەم لايەنە.

مىرزا بە دوو سى سال لە من گەورە تريبو وەرچەند ناتوانم سالى لەدايکبوونی
بپيکم. لە لايەن بەشداريکردنى گەمەى مندا لانى گەرەك، مىرزا بەهوى دوکانى
باوکیه وە بە زۆرى پاش بەسەرچوونی خویندنى پۆزانەى سەراسۆیى کەسبى باوکی
دەکرد بى ئەوێ شاگردى بىت، بۆیه کەم دەیتوانى عەسران لەگەلماندا خەریکی
گەبى ھەمەچەشنەى مندا لان بىت، لەشیشى بەبەریه وە نەبوو تەقل و شەقل یاریه
قورسەکان ھەلگریت. زۆر جار ان دواى پۆزاوا یان لە مالى ئەوان یان مالى ئیمە
تۆلەى عەسرانمان دەکرد وە بە یاری ناو خانە ئەک ھى گۆرەپانان.. ھەر وەک عەسران
نەدەھاتە یاری مندا لان شەوانیش نەدەھاتە یاری ئەوانەى وەکو خواجە پۆی
(خاوەلێ) و زینگ زینگ تاو و بەردمگەر مۆکى کە لە کووچەى بەردەمى مالا کە یان
بەریامان دەکرد، لە سەیرانى بەھارانی بەشدار نەدەبوو، نەشمیت لەگەل کەس
بەشەر بىت، تەبیاتی بەرەو ھێمنى و ئارامیە وە بوو لەگەل لاوازیەکەى پێک دەھات.

دەلێن مانگەشەو سەر لە ئیوارانە وە دیارە. ئەم گوتیە ئەگەر لە ئاست مانگی حەقدە
و ھەژدە شەو راسیتیش نەبى، مندا لیەکەى مىرزا لە ھىماى بەرەو دوا پۆزى راستگۆ
بوو. لە لايەن دەنگخۆشیە وە کە گەیشتە تەمەنى ۱۵ - ۱۶ سالى بە بەر دەنگیە وە
ھەبوو بیکاتە گۆران بپيژنکى پەنجەنیشان. دەنگیکى پرى مەخمەلى بىندرێژى
سەرەژوور چووى بە لەرە و لەرزەى سازگارى ھەبوو لە تاپى دەنگى تاھیر توفیق،
فەرید ئەلنەترەش، عەبدولوەھاب بەلام ھى مىرزا ئەگەر لە لايەن پەسپۆرانە وە مشتومال
درا بایە و راھێنرا بایە بەرەو ئۆپەرالیە وە دەچوو. ھەتا بەرزى دەکرد وە لە پانایى و
ئەستورایى کورتى نەدەھینا و بارىک نەدەبوو وە لە تەمەنى ۱۷ - ۱۸ سالى بوو،
سەبەینەھەک پێش بەرچایى بەیەک وە لە بن داروبارەکانى کانى خاتوونى چنارۆک
بووین: دنیا یەکى گەش و فینکایە تیپەکى بەھەشتى و کزەبایەکى عاشقانە و دل و
دەروونیکى ناسوودە لەو دەمەدا دەنگى بە مىرزا ھەلپى و گۆرانى بەمشورەکەى
ئاوساى (یا لوعتى) عەبدولوەھابى بە ئاگرۆچکە لە دەروونیە وە دەرھینا و بەسەر
ئەو باغ و مەزرایەدا شەپۆلى پى دا. کە گەیشت (ومن قلبى طاوغة ورحت بايس ایدیە)
سۆزیکى ئەو نەدەخەست لە دەنگى گەرا ئاوى لە چاوى من و خوینشى ھینا. پشووئیکى
کورتى دا ئەمجا گۆرانى بەکەى بو تەواو کرا. دواى چەند سالیگ لى پرسیم: توخوا ئەو

سبەينەيەى كانى خاتونى چنارۆك يا لەوعەتيەكەم لەعەبدولوەهاب باشتەر نەگوت؟ دەسا ئەشەدوبىلا باشترى گوت. لە دانىشتنى برادەراندە نەگەر دەنگى ھەلّەنابايە گۆرانىي كوردىي دەگوت. لە چ دەنگخۆشكەم نەبيست (وەك قومرى سەربالم شينە)ى بەكۆل دەرپرېيى وەك كە لە دەنگى ميرزادا ناوړينگى گەرمایى و سۆزى دەرايەو. بەلام بەو ھەموو دەنگە خۆشەيەو ھەزى نەدەكرد ناو بەگۆرانىيژىيەو دەر بكات، ھيندەش خۆى لى دەپاراست كە كەس بەراشكاوى داواى گۆرانى گوتنى لى نەكات. وەك كە بەسەرنجى دوا كاتەو ەلېى ورد دەبمەو، ئەم تەبىياتەشى دەچوو ەو بۆ مەيلە بنەرەتيەكەى دژى خۆنىشاندان و دەرکەوتن و ناووشۆرەت، ھەزى لە رابواردنى بى ھەراى خالى لە ئەرکى ناووشۆرەت بوو. دواتر بۆ ئەم خالە ديمەو.

لە ھىماكانى مندالييەو ەى ئەو ەو بوو كە لاشەر بوو. نە بە مندالى و نە لە گەرەبيدا، نەمدىت بەدەمەقال بىت يان لە موناقەشەدا سوور ھەلگەرې. ئەم لاشەرپىيەى و مەيلى سەلامەتى وىراى خەسلەتيكى دىكەى كە ھەر ئىستا دەيگەمى، لە سەرەتاو ە پارەوى ژيان و گوزەران و بەسەربردنى دواپۆژى بۆ رەنگريژ كرد. لە ھىچ پلەيەكى تەمەن و قۇناغيكى دواتريدا نەكەوتە سەر زۆرەملى لەگەل ئەم و ئەودا بۆ تەماى بەرەوپيئش چوون و فرەكردنى پزق و پۆژى و دەسلەت گرتنەدەست. ھەر چونكە رازى بوو بەو قسەمەتى بۆى ھەلگەوتوو ە بى ئەو ەى كەسى تيدا مەغدوور كرابى بۆيەش بوو بە توندى، بەلكو بە پەرۆشەو، لەسەر مافى پەواى خۆى دەكردەو. ئەگەر لەودا سەريش نەكەوتايە پەشيمان نەدەبوو ەو ە خەفەتى نوئى لە سەرنەكەوتن نەدەخوارد، قەتەيش لە سەرنەكەوتندا ئەو پەندەى بەكار نەھينا كە دەلى: دەستيكي نەتوانم بيبېرم ماچى دەكەم. دەستەكەشى پى نەدەبېردا و ماچيشى نەدەكرد. لە نموونەى مافھاريزىي ئەو مروئە پووداوينكى كورتيلەى لى دىگىزەو. لە سىيەكاندا كە من بە ميوانەتى لە مالى مەلا ئەفەندى قوتابىي فيرگەى ناوەندىي ھەولير بووم، ميرزا كاتبى دادگەى كۆيە بوو. پۆژىك، سەر لە سبەينە، كۆيىيەكى دىكە كە لە دوورە ولاتان كاتبى دادگە بوو فەرمانى راگويزانى خۆى بۆ كۆيى و ھى ميرزا بۆ شوئەكەى ئەو دەخاتە سەر مۆز و بە فيزيكەو ە پنى دەلى: ھەلستە لەسەر كورسييەكەت، بووتە ھى من. ميرزا ھەر ئەو پۆژە ھاتە ھەولير. بردمە خزمەت مەلا ئەفەندى، نامەيەكى سفارشى لى وەرگرت بۆ كاربەدەستيكي گەرەى بەغدايى (وا بزانم ەزىرى عدەل). لە سى پۆژاندا بە خۆى و ئىلغاي فەرمانى پيشووى گەرايەو ە كۆيە و ھەر لە دەوامى پۆژى سىيەمدا (يان

چاره‌مدا) فرمانی نویی خسته‌وه سهر هه‌مان میزی که (مالی باوکی کهس نییه) به ئارداویژی ناخافتنه‌که‌ی بهر له چوار پوژان پیی گوت‌وه: هه‌لسته له‌سهر کورسییه‌که‌ت ... ههر له بیرمه که مه‌لا نه‌فهن‌دی گوئی له ناوه‌که‌ی میرزا بوو به‌زهرمه‌یه‌که‌وه فهرمووی: کورم چما نه‌توو عه‌جه‌می؟ میرزا گوئی: جه‌نابی نه‌فهن‌دی خهریکم بکه‌ومه شک ده‌نا نه‌گهر عه‌جه‌م نه‌بم لو نه‌قلم ده‌که‌ن.

خه‌سله‌ته‌که‌ی دیکه‌ی که ته‌واوکه‌ری لاشه‌پیه‌که‌ی بوو بریتی بوو له‌وه‌ی که له زوویکه‌وه خۆی ناسی (چه‌ند ده‌خوا و چه‌ند ده‌به‌زی): پله‌ی زه‌کای خویندنی فیرگی ناوانجی بوو، هیزی ماسووالکه‌کانی له مامناوه‌نجیش به‌ره‌وژیر بوو. له ده‌سه‌لاتی دنیا‌یی نه‌وه‌نده‌ی هه‌بوو که خانه‌واده‌یه‌کی شارستان به‌نامووسپاریزی و پیزی خۆپاگرتن و سنوورنه‌ب‌زاندن په‌رژینی سه‌لامه‌تی به‌ده‌وری خۆیه‌وه ده‌ته‌نی. به کورتی، موعاده‌له‌ی کۆمه‌لایه‌تی و باری که‌سایه‌تی سروش‌شکرد له میرزادا سازابوون و له‌نگه‌ریکی به‌ستبوویان له‌ق نه‌بوو. نه‌مه‌یش که من ده‌یزانم و له‌گه‌ل خۆمدا وردبوونه‌وه‌م تیدا کردووه یه‌کجار یاریده‌ی میرزیایان دا که هه‌نگاوه‌کانی له هه‌ل‌سوکه‌وتی ژياندا مه‌که‌م بن و به‌ملا و به‌ولایدا نه‌بن. به‌دریژایی وه‌زیفه‌ بینینی شتیکی نه‌کرد ناچار بی به‌شاردنه‌وه‌ی. ههرگیز به‌رتیلی وهرنه‌گرت و پاره‌ی له‌که‌س قبول نه‌کرد له‌جاریک به‌ولاوه‌ که نه‌ویش ناوی به‌رتیل هه‌ل‌ناگری. که کاتب بوو له دادگی کۆیی توجاریک ده‌عوای هه‌بوون لییان به‌په‌له‌ بوو. میرزا به‌خۆمی گوت که دوا‌ی ده‌وام، عه‌سران، ده‌چوووه‌و بۆ دایه‌ره‌ به‌نیازی راپه‌راندنی شکلیاتی ده‌عواکان و به‌س. گوئی خۆ خه‌زمه‌تکاری بابی مام حاجی نیم، له‌ ده‌وامدا درێغ ناکه‌م له‌ فهرمانم، دوا‌ی ده‌وام نه‌رکی بی مزه‌ هه‌ل‌ناگرم نه‌و نیشه‌م به‌ پاره‌ی ئۆقه‌رتایم بۆ مام حاجی کرد. ده‌ستیشی خۆش بی.

گوتم دواتر ده‌گه‌ریمه‌وه بۆ خه‌سله‌تی هه‌زنه‌کردنی له‌ ناووشۆرته‌.

چی تازه‌ نووسیم له‌ هیماکانی سه‌ره‌تای ژيانی تیمان ده‌گه‌یه‌نی که‌ مروی نه‌وتوئی له‌ کۆری سیاسه‌ت و خه‌باتیشدا تیزپۆ نه‌بی:

میرزا نمونه‌ی واقیعبینی و بایه‌خناسی ناو بزووتنه‌وه‌ی نیشتمانپه‌روه‌ری و کوردایه‌تی بوو. هه‌روه‌ک شاره‌زای خۆی بوو (چه‌ند ده‌خوا و ...) هینده‌ش به‌ پوونی ده‌یدیت و ده‌یزانی، خۆ ماندووکردن به‌ شتی نامومکین له‌ ههر مه‌یدانیکی بی کاریکی

نەزۆكە، دەيزانى، چاكىشى دەزانی خەيالبازى و مندالبازى و قوتەقوتى سىنگ دەرپەرپەنەن و نەپەنەرى ژىر دروشمى و رېنەكرد ھەمووى ھەر تەلەزگە بەستەنە بۇ ناو ھىچە. كە ئەمە باوەرى بوو لىشى پروون بوو نىشتەمانپەر و كوردپەرور و تىكرای سياسىيان رېنى واقىيەتيەتيان لە خوڤيان كوڤر كوردووتەو تەئەوى يەككىكى بە مومكىن رازى بى پرووت دەبېتەو. لەمەو ھەمىرزا يەكجارەكى دەمارى چوونەپىزى پېشەو ھەي سياسەتى لە دلى خوڤى دەركېشابوو. بەزۆرەملىش نەيدەسەلماند بىكرى بەچاوساغى بچووكترين تاقمى خەباتكەران. ئەم باوەرە و تەبىياتى لەسەرەخوڤى ھەمىشە لە رېزى ھەرە پشەو ھەي حىزبایەتيدا مىرزاى شارەو.

مىرزا دوو سالىك بەر لە من قوتابخانەى سەرەتايىي كۆيەى تى پەراند. تا من دەرچووم و دوو سالانىش دواى دەرچوونم ئىنجا چووم بۇ ناوھەندى ھەولېر، ئەو خوڤندنى ناتەواوى ھەولېرى جى ھېشتبوو بۇ قوتابخانەيەكى كەم مەسەرفى كەم ماو ھە بەغدا.

بەردەوامنەبوونىشى لە ھەولېر ھەر دەچېتەو بۇ بنەماى خوڤناسىن و تواناى بېندىرژى و كورتى لە ھەولېر دوا ھەولېر ناوھەندى و سەنەوى و.. شەرى بە خوڤى نەفرۆشت و خېرا سەلماندنى ئەم سەفەرە درېژەى خوڤندنى سەرلەبەر و سەرتاسەر قاچ و قولېكى درشتتري دەوى لە ھەي ئەو كە بە مندالىش سى بازى پى نەكردبوو. لەگەل چەند ھاورپىيەكى خوڤندنى كۆيەى بوو بە قوتابىي (دار العلوم) ئەزەمىيەى بەغدا. نە خوڤى و نە ھاورپىكانى كورپى ئەو مەيدانە نەبوون بەلام تەماى ژيانى داخلى و مەسەرف گېرانەو، كە ئەوسا بە زەحمەت پەيدا دەكرا، بۇ ئەو شوڤنە ناجۆرە دژبابەتەى بردن. سائەھەى دواتر گالئەى بە سەر و مېزەر و جبەى بەر خوڤى و قوتابىيەكانى دىكە دەكرد و نوكتەى لەسەر دەھىنايەو كە خوڤىشى دەگرتەو.

ھاوینى ۱۹۳۵ لە كەركووكم دیتەو بە كاتبى (وا بزانم دادگە). ئەو يەكدى دیتەو ھەمان لە ھەدبەدەر خوش بوو. لەگەل ئەودا بۇ يەكەم جار چوومە سىنەما كە پېشتەر ھەر ناویم بېستبوو. ھەر شەو بۇ فېلمىكى دەبردم، يەكیان مىسرى ئەوى دىكە ئەمەريكايى. لە پاش دەوامەو ھەتا كاتى نووستن لەگەلمدا دەبوو. زۆرى پى نەچوو خوڤى نەقل كەرد بۇ دادگەى كۆيى بە كاتبى بەردەستى حاكم. بەيىك گويىزايەو بۇ رانپە و قەلادزە. ئەو ماو ھەي كە لە قەلادزە و پژدەر بوو دوو يادگارى لەبىرنەكراوى پى بەخشی. يەكیان نوكتە و قسە خوڤەكانى حاجى سالىحاعاى پىمالك، ئەوى دىكەشيان

پوڊاوانكى سەير و سەمەرەى كەسەنەبىستوو كە بۇ كچىكى ھىرۆىي رەخسابوو، چ تەفسىرى عىلمى و نىمچە عىلمىش پىي پى نابات. من ئەم پوڊاۋوم لە زۆر كەسى دىكەش بىست دەبوو لىشى بكوئىتەو بەلام لىزەدا مەودا نىيە تەنانت ناویشى بەيئەم چونكە بە ئەفسانەى باوكى ئەفسانان دەژمىردى..

وھام لە بىرە كە جەنگى دووم بەرپابوو جارئ لە پانىە بوو. ئەو سالانەى چلەكان و پاش چلەكان زۆر جىگەى بە مىرزا كرد ھەمووش بە كاتبايەتیی دادگە. لە دەمى جەنگدا كە ھىتلەر بەشۆوھەكى پەرەسەندوو لەلایەن ئاپۆرەى گوئگرانى رادیۆى بەرلین و یونس بەحرىیەو بۇ ئاسمان بەرز دەكرایەو، مىرزا بە تابیات دژى دىكتاتورایەتى بوو تا بشلئى ھىتلەرى دەدزا، زۆرىشى پى ناخۆش بوو كە وەستا تەھای خالى بە دل شەيدای ھىتلەر بوو. بە بۆرە تەئویلان خەتايەكى دەبرەو بە بۆ تەجرەبەىكى تالى خالى لە ئەزىەتییكى كە لە دەست ئینگلیزەكانى چىشتبوو. مىرزا خزمى خوئ بە زیادەو دەویست.

دەنگ و سەدای جەنگ و شكۆفەكردنى بىرى نوئ لە سیاسەت و خەستبوونى بزووتنەوێ كوردستانى ئىران بەپىكەھاتنى كۆمارى مەھاباد بوون بە ھاندەرى مىرزا بەرەو ساغبوونەو بۇ كوردایەتى و تىذا قالیوونەو، ئەویش بەو جۆرە ھیمنە واقیعبینی كە دەمێك بوو لە مىرزا دا دەژیا.

ھاتنەوێ بەلای كوردایەتیدا چ پێوھەندى بە دەمارى چىنايەتیەوێ نەبوو ئەگەرنا دەبوو چىنپەرورە بئ ئەك قەومپەرورە، ھەزاران ھەزارى لەو تىروتەسەلتەر (كە كاتبىكى دادگە بوو) لە كوردستانەكە و عىراقەكە و دەرەوێ عىراقەكەشمان، پاش جەنگى دووم و سەرکەوتنى یەكیەتیی سوڤیەت بەسەر ئەلمانىادا، بە گورجى و گەرمى و چالاكى چوونە باوھشى فەلسەفەى سەر بە چىنەو. زۆربەى كوردپەرورەرىش لە كولانەى ئەو فەلسەفەىو بە چارەنووسى كورد پادەما. ھەرچى مىرزا بوو، بئ ئەوێ شىروتەر لە كەس ھەلگرئ و ھەناسەسوارى پێو دیارى كوردیكى بئ تەئویل بوو، ھەشیا بە باوھرى دواى شەرى دووھەمىو بە سەدەى نۆزدەھەمدا كوردایەتیی كردبايە. ھەرگیزا و ھەرگیز لئەم نەدیت و لئەم نەبىست تاكە یەك داوى كلافى كوردایەتیی بە بىچ فەلسەفەىكى غەبرى كوردایەتى بىستتەو. بەرژوھەندى گەلى كوردى بەلاو ھەند بوو بە گەلى كورد خوێو ئەك بە پىورىتانیزمى نەشمیلەى ناو نەزەریانەو كەوا تى چاوەرۋان نەدەكردن ناشقى چاوى رەشى كوردى بئ دەسەلات بن. ھەموو خاوەن

نه زهرييه كه قسه‌ی لووس و ليك و شيرنی بي تهرک و مه‌سرهف ده‌به‌شیتته‌وه که ده‌کا
 چش. گه‌ليک جار و سه‌دان بار له ماوه‌ی پتر له سی سال هاورپیی دوا‌ی ته‌من و
 ته‌جره‌به‌ی هوش به دنیا شکانمان، به تایبه‌تی له پاش راپه‌رینه‌که‌ی ۱۹۴۸، له‌گه‌ل
 میرزادا به‌یه‌که‌وه بزووتنه‌وه‌ی کوردایه‌تی و چینایه‌تی و سیاسه‌تی ده‌وله‌ته (چه‌پی و
 راستی) یه‌کانمان داوه‌ته بهر هه‌لسه‌نگاندن و لیتۆزینه‌وه و به تاقیکردنه‌وه‌وه. میرزا له‌و
 باوه‌ردها بوو، منیش هه‌روه‌ها، که کوردایه‌تییه‌کی نیگا فراوان و دوور له ورپینه‌ی
 ر‌مگه‌زپه‌رستی، سه‌ره‌رای نه‌وه‌ی که شه‌قامه‌رپنگایه‌که کوردی هه‌ست به دنیا و
 به‌خۆکردوی به‌ره‌و چاره‌نووس و مافی قه‌ومایه‌تی تپرا ده‌روات، هه‌موو نه‌و داد و
 چاکه و به‌رژه‌وه‌نده‌شی تیدایه که ده‌شی له هه‌ر فه‌لسه‌فه‌یه‌کی مرو‌فدۆستدا هه‌بی‌ت،
 ئینجا به زیاده‌شه‌وه نه‌و چاکه‌یه ده‌خاته‌وه سه‌ر چاکه‌ی فه‌لسه‌فه‌کان که هه‌ر
 به‌دواداچوونی ر‌یچکۆله‌ی کوردایه‌تی به ده‌ست کورد ده‌که‌ویت. کوردیکی خاوین له
 ر‌یی هوشی فراوانیه‌وه دنیای خوش ده‌ویت به‌لام نه‌وه‌نده خوشیسته‌نه گشتیه‌یه هه‌ر
 باییی نه‌وه‌ی لیتۆوماوینکی ژاپوونی سوودی لی ده‌بینیت کوردیش سوومه‌ند ده‌کات.
 ده‌بی کوردی خاوین به کرده‌وه له وینه‌ی تایبه‌تیدا کوردی خوش بویت، په‌رو‌شیشی بۆ
 تیک‌رای ئاده‌میزاد وه‌ک په‌رو‌شی تیک‌رای ئاده‌میزاد بی بۆ کورد. ئینجا نه‌گه‌ر گوترا کورد
 هیچی به‌به‌ره‌وه نییه له دووره‌وه میلله‌تان بۆی به په‌رو‌ش بن یان له‌سه‌ری به ده‌نگ
 بپن نه‌وسا هه‌ر به جارێ کورد ر‌زگار ده‌بی له په‌رو‌شخواردن بۆ غه‌یر چونکه که لئی
 نه‌وه‌شیتته‌وه چاکه‌ی له‌گه‌لدا بکری دیاره‌ لیشی هه‌لناستی له کوله‌مه‌رگی و کویره‌وه‌ری
 خۆیدا به غه‌یره‌وه خه‌ریک بی‌ت. من که ناساغ بووم و پیت گوتم: تۆ نه‌وه ناهینیت
 خزمه‌ت بکرنیت، تازه به هیچ مه‌زه‌هبان ر‌یت نامینێ داوا‌ی خزمه‌تم لی بکه‌یت. میرزا
 له روانگه‌ی نه‌وتۆیییه‌وه سه‌یری بزووتنه‌وه‌ی کوردایه‌تییه‌ ده‌کرد و بزووتنه‌وه‌ی
 دیکه‌شی پی تاقی ده‌کرده‌وه. رای نه‌وه بوو ده‌یگوت، من که کوردایه‌تی به‌کم ده‌بی من
 هه‌زاری کوردم به‌لاوه مه‌به‌ستتر و خوشه‌ویستتر بی نه‌ک یه‌کیکی دیکه. له ر‌یی
 فه‌لسه‌فه‌وه په‌رو‌شی خۆی به هه‌زاری هه‌موو دنیا ده‌به‌خشێ به‌و پتیه‌ش پشکی هه‌زاری
 کورد له په‌رو‌ش و هه‌ولی نه‌و ته‌رزه‌ که‌سه که‌م ده‌بیته‌وه وه‌ک نه‌وه‌ی که دایکێک هه‌موو
 مندالی دنیای به قه‌ده‌ر یه‌ک خوشیسته‌ن ناتوانی شه‌ونخوونی بۆ مندالی خۆی بکات
 چونکه دیاره‌ پتی نا‌کری شه‌ونخوونی بۆ مندالی هه‌موو دنیا بکات.

میرزا چه‌ندیکی له ده‌رسی قوتابخانه مامناوه‌نجی بوو له‌وه‌ی پتی ده‌لین

Common Sense هه ستيار و زيرك و نيگا بهرين بو. هوشي به پاميارى ناوه و دهره و نيو ميلله تان دهشكا. زور به ناسايى و پاشكاوى و ناسانى دهيزانى فهرقى نيوان سياسه تى روو كه شهى دهوله تيك له گهل سياسه تى راسته قينهيدا چهند گهره يه. ههروهك برپاى نه بوو بهو شتانه ي له شيوه ي پروپاگانه ددا به دنيا دا بلاو دهكرينه وه ههروه هاش له شيوه ي به دهيه ييدا دهيزانى ههچ دهوله تيك ناتوانى له قسه خو شه سهرزاره كييه كانيدا راست بكات. دهولت نيهه بتوانى به يهك لايى به خشنده بى، كه به خشنده بوو زور نابا ئيفلاس دهكات. ئهوپهري ئينساف له سياسه تدا ئهويه له مامله تدا قيل نهكرى و پهيمانى دروزن ئيمزا نهكرى.

له دهولت وا زيننه: برايه تى كه پيوه نديهكى نيوان دوو مروقه و ههچ مافى ميلله تانى تيدا زده نابى ئه گهر برايهك له براكه ي به لميئى ئينجا دهبنين ئهم سهلماندنه وه زحمهت دهكهوئ، خو ئه گهر وه زحمهت بكهوئ و نهكهوئ ههر ده ميئنه وه بلين ناشى ئهرك بهلاى يهكيكياندا بكهوئ و نهوى ديكه يان له پهنا برايه تيدا لوقمه ي چهورتر بخوات، برايه تيش به خشنده ييى دوولاييى گهرهكه. كه ئهمه وها بى ئايا ده بى برايه تى كورد و ئوستوراليا چون بى؟ ئا لهم بابته ليكدانه وه بوچووناندا كهوا بيگومان نهوئش له وتوويزى دوولايى پهيدا بووه، ميرزا گه شت بوو بهو قه ناعه ته ناشى چ ميلله تيك بهر به يار و بى سه نه د و سبووت و پهيمان و قهول و برپه گله يى له ميلله تيكى ديكه بكات له سهر كه مته رخه مييهكى بهرانبهر خوئ لئى ببيئيت. گله يى له پهيمان شكيتى دهكرى نهك له نه بوونى سه خاومت. له بيرمه ده يگوت، سوله يمانى كه يفى هات كه قه زاي رانيه ي خرايه سه رى هه وليريش پي ناخوش بوو لئى پچرايه وه، خو نه سوله يمانى قازانچيكى گهره ي دهست كهوت نه هه وليريش زهره ريكى لئى كهوت رانيه ش به ههر لايه كدا بكهوئ ده چيته باوه شى دا يكي خوئ ئيتر بوچى سه يرم بيته وه له وه ي رووسيا و چين له سهر سنوورى له يه كدى سوور هه لگه رين خو هينده ي هه ولير و سوله يمانى خزم نين؟ سه ير له ومدايه خهلق له پنى نه زهرييه وه به تهما بيت دوو ولات هينده ي دوو هه ريمى يهك ولات له گهل يه كديدا بى فهرق يان بى فهرقتر بن. هاوولاتيه تى سوله يمانى و هه ولير و هاويا وه رپى رووسيا و چينيش له جغزى واقيعى مروقا يه تيدا، كهوا نه فريشته و پهرييه و نه كو مپيوتر و ته رمومه تريشه، خو دهرديه خيت. له كهس داوا ناكري پتر له خهلق خوئ له بير بكات.

له ميرزام بهدى دهكرد قسه و بيروپاى ژيرانه ي هه لدهگرته وه تهمانه ت له ئيزاعه و

چاپه مه نیشدا گولبژیری دهکردن. به نمونه، جاریکیان بئ ئه وهی بزانه لیم سه یاده له بهاره ی عه بدولکه ریم قاسمه وه شتیکم ده بری، عه بدولکه ریم دوا ی کردنه وهی دهروازه ی ئازادی بۆ هه موو لایه نیک، پاش به یه نیک که وته سه ر سیاسه تی لی که مکردنه وه و فلان بگه و فلان به رمه ده. به نیازی له قالدانی خه لقه که به و جوړه ی که عه بدولکه ریم خو ی به چاکی ده زانی. من گوتم، هه روه که به رخت گروو جاریکی دیکه له شه که ت بۆ ناچیته وه ناو پیسته که ی هه روه هاش میله ته ی عیراق، تازه به که س نا کرئ بیخاته وه قه پیلکیکی وه کو پیش چواره ی ته موو. دوو سی حه فته تی په ری له رووداو یکی ئه و روژگاره دا میرزا گو تی.

قه سه که ی تویه، خه لک ناچیته وه ناو پیستی جاران ی.

ناوانوه که پیاوه ده سه لاتداره کانی ۹۵۹، ۹۶۰ له وتووێژیاندا وړینه ی مندا لانه یان ده کرد و له زوړ لاوه چه پله ی ئافه رینیان بۆ لی ده درا میرزا له بهر خو یه وه تی ده سریان و قسه یه کی مزی رامال ده کردنی به لام نهیده هیش ت خو ینگه رمه کانی شوړش تی بگه ن. سیاسه ت به لای میرزا وه نه بوو بو به دین، دروشمه کانی شی لی نه بوونه په ری سهر چاک و پیران. بر وای به کوردایه تی بی که له بهر و که موکو رتی بوو به لام ئه و هه نگا وه ی به ناوی کوردایه تی بۆ کوردایه تی له واقع و ئیمکان ده رده چو به خرابی داده نا.

میرزا بوو به ئه ندامی پارتی دیموکراتی کورد به لام نازانه له که یه وه. هه م به پیی ته بیاته هیمنه که ی خو ی و هه م له بهر وه زیفه که ی، جگه له له مپه ری ته مه ن، نهیده توانی ئه ندامه تی هوتاف کیشان و دروشم هه لگرتن و نه شره بلا و کردنه وه به ریوه ببات. ئه و (وا بزانه) له سالی (۱۹۳۷) وه بوو به خاوه ن خیزان و هه لگری ئه رکی مال و مندا ل. ژنیکی دوا ی به ره مه یانی کوړ و کچیک جوانه مه رگ بوو، ژنی دووه می په یته په یته ساواله ی بۆ ده خسته ناو بی شه که وه. گرانبوونی نرخی که ره سه تی گوزه رانی ش دوا ی چه نگ قورساییی زیاتری خسته سه ر بودجه ی مانگانه که ی که به حال له چه ند سالی کدا نیوه هه نگا و یکی کور تی به ره و پیش هه لدینا. له باری وه هادا میرزا ده ی توانی له سنووری مالی خو ی و دایه ره که ی خزمه تی ئامانجه کانی پارتی بکات. ئا له م مه ی دانه دا، بی ته قه و هه را، هه ر جانفیدا یی به که ی له ده ست مرو یه کی وه کو ئه و هات بی کردو و یه تی. سالانی سال نه شره ی نه یینی پارتی له مالی ئه و ده رده چوو. به ی نیکی به مه ودا مالی له که رکوک بوو، که رکوکیش له چاو شاره کانی دیکه پتر جی

مەترسى بوو بۇ چالاكى دژ به حكومەت. له دهمى دەسلاتی شەركەى نەوتى ئىنگلىز چاوساغ و خەبەردەر و هەست راگر و ئىخبارىيە ساز لهو شارە تىكىان دەهاوشت. زۆربەى مۆتەھەمى سىياسى كوردەوارى له عورفىي كەركوك موخاكەمە دەكران. دواى راپەرپىنى (وئبە) و ئاشكرابوونى خەباتگىرەكان خەتەرى ئاشكرابوون و تىوگىلان خەستەر بوو له جاران، مىرزاش له نزىكەو برادەرى هەموو ئەندامە ناسراوكانى قىادەى پارتى بوو، له زۆر هەلكەوتدا بۇ سەر داووت و دانىشتنى شەوانەى نادى لهگەلپاندا كۆدەبوووه و ترسى گيران و ئىخبارىيەى بەودا له خۆى دەتەكاندەوه كه له پوالەتى وەزىفە بەجىهتەن و ژيان بردنەسەردا بابايەكى بىلايەنى قەسەخۆشى ئىسكسووكى بى هەلپە بوو. ئەوئەندە له وەزىفەكەى شارەزا بوو حاكەمەكان موخاجى بوون.

ئەم وەزىفەى كه هەميشە لهگەل كاربەدەستاندا كۆى دەكردەوه و له پىنى دەعوای سىياسىيەو شارەزای مەئموورەكانى تەحقىقاتى جىنانى و خزمەتى نەهنىي دەكرد و زۆر خەبەرى شرايەوى پىو دەزانى، ئا ئەم وەزىفەى هەروەك بۆى بوو بوو قەلغانى سەلامەتى، دەر بوو نەيەكيش بوو سرکه و كوركەى حكومەتى لىو دەزانى و حىزبى پى خەبەردار دەكردەوه. تۆ بلى چەند جاران ئەمرى گرتنى خەباتگىرەكان له پىنى مەحكەمەو به مىرزا گەپشتوو و لەویشەو به حىزب و له حىزبىشەو بهو خەباتگىرە بەر لەوى پۇلىس كەوتبىتە خۆى بۆ گرتنى كابر؟

لەم مەيدانەى ئاگادار كوردەوى حىزب به خەبەراتى دەوالت خۆم ئاگادارى گەلەك چالاكى مىرزەم، يك لەوان ئەو بوو كه له هەلبژاردنەكانى ۹۵۳ و ۹۵۴ مىرزا كاتىبى دانگەى كۆيە بوو. به رىكەوت خەتى تەلەفۆنى كاربەدەستانى كۆيى له پۇخاوپۇخى شوورەى بانى ئەو خانوووه تى دەپەرى كه مىرزا تىيدا كرىگرتە بوو. شەوانە، به ئەسپايى تەلى دەهاوشتە سەر ئەو خەتانه و گوپى له قەسە و موخابەرەى ناووه و دەرەوى حكومەتى كۆيى دەبوو هەتا خەو له حكومەت دەكەوت. چى لەو گوگرتنەندا بىزانىبايه به دور و تەسلىم دەيگەيانە پارتى. كه خۆم نوینەرى پارتى بووم لەو هەلبژاردنەندا مىرزا پۇژانە دەيدىتم و پروونى دەكردەوه. وهى كاشكى ئەو دەمە جىهازى تۆمار كردن هەبايه و ئەو موخابەرەنى بۆ دواپۇژ به نمونەى جۆرى بىركردەوى حكومەتى ئەو پۇژگارە بەجى هیشتابە.

مىرزا بەدرىژايى سالانى ئەندامەتیی له پارتى سەربازىكى نەناسراوى زىدە چالاك

و ژیر و دلسوزی کوردایه‌تی بو، به به‌خشنده‌یی نه‌ک به‌مزه.

له نوکته‌بازی و سوحبه‌تچییه‌تیدا میرزا گره‌وی لی نه‌ده‌برداریه‌وه. که نه‌شره‌ی پارتی له مائی نه‌و دهرده‌چوو خیزانه‌که‌ی دوومه‌ی (نافره‌تیک‌ی دل له‌خۆ‌بووردووی هه‌ولیری بوو) هه‌ستی ده‌کرد نه‌م کاره‌ گه‌پ و گالته‌ نییه. میرزا ده‌یگێرپرایه‌وه که خیزانه‌که‌ی دلخۆش ده‌کرد به‌وه‌دا به‌خیر له‌ سایه‌ی نه‌و مه‌کینۆکه‌ی چاپ خشلی زیر و جلکی ئاوریشم و تاقمی ناو مائی هه‌ره‌ نایابی بو‌ده‌کړی. هه‌ر سه‌برنکم لی بگره‌! خیزانه‌که‌ی هه‌رچه‌ند بی نه‌و به‌رتیله‌ مه‌وه‌وه‌مه‌ش رازی بووه به‌ چاره‌ننوس نه‌مما بیگومان خه‌یالی خۆشکه‌له‌ی به‌دلدا تیپه‌راندووه.

میرزا له‌گه‌ل نه‌ندامانی کۆمیته‌ی ناوه‌ندی و مه‌کته‌بی سیاسی و شه‌خسیاته‌ به‌رچاوه‌کانی پارتیدا نه‌ک هه‌ر به‌ پێوه‌ندیی حیزبایه‌تییه‌وه بگره‌ به‌ رۆحی گه‌ش و قسه‌ی خۆش و مه‌جلس نارایی و ته‌بیات له‌باری هه‌میشه‌ دلخوازی نه‌و که‌سانه‌ بوو. خواخوایان بوو هه‌لی دانیشن رێک بکه‌ویت و میرزا تێیدا به‌ریتته‌ قسه‌ شیرین و خۆشه‌کانی. نه‌گه‌ر رێ هه‌بایه‌ بۆ گێرانه‌وه‌ی نه‌و نوکته‌ سیاسییانه‌ی له‌و دانیشتنانه‌دا به‌ زمانی میرزادا ده‌هات ده‌ترانی چ جوړه‌ مه‌جلسی شه‌نگ و دلکێش و خۆشی به‌خش بوو، مه‌جلسی‌کی میرزا تێیدا ده‌کرایه‌وه هه‌یچ په‌نا و په‌سیوکی مه‌فه‌روه‌ه‌ سیاسیه‌کانی به‌ر له‌ شۆرشی ته‌مووز و دواتر که له‌ کرده‌وه‌دا خه‌باتگێره‌کانی به‌گژ یه‌کدیدا ده‌هینا له‌ میرزاوه‌ نوکته‌ی تی نه‌گیرا بی.

به‌ درێژایی سالانی نه‌ندامه‌تی له‌ پارتی، میرزا رای خۆی ده‌ربڕیه‌ و چی به‌ هه‌له‌ی زانییته‌ گوتووه‌تی هه‌له‌یه، به‌لام هه‌رگیز جوداوازیی بیروپای نه‌کردووه‌ته‌ هۆی کزبوونه‌وه‌ی پێوه‌ندیی خۆی به‌حیزب یان به‌ نه‌ندامه‌کانی. چونکه‌ شۆینیشی له‌ حیزب نه‌وه‌ نه‌بوو له‌ جێبه‌جێکردنی بڕیاره‌کانیدا ناچاری هاتوچۆ و جموجوول بیت په‌خنه‌کانی له‌ سنووری (بیروپا) دا ده‌بوونه‌ موخاله‌فه‌ نه‌ک له‌ شیوه‌ی سه‌رپێچیدا. نه‌ندامه‌کانی حیزبیش له‌ په‌خنه‌کانی زیر نه‌ده‌بوون ره‌فتاریشیان له‌گه‌لیدا هه‌رگیز له‌ جغزی خۆشه‌ویستی و پێژ دهرنه‌ده‌چوو. له‌لایه‌ن پاداشیشه‌وه‌ میرزا نه‌ک هه‌ر ئه‌رك هه‌لگرتیکی بی مزه‌ بوو به‌لکو تا نه‌وه‌نده‌ی بشی له‌ ئاسۆیشه‌وه‌ موژده‌ی مزه‌ بو کوردپه‌روه‌ریکی وه‌کو نه‌و تارمایی بداته‌وه‌ یه‌ک پնۆکی تارمایی له‌ که‌سه‌وه‌ دیار نه‌بوو. پاداشی میرزا له‌ کوردایه‌تیدا به‌پێی نه‌و باره‌ی کوردی تیدا بوو وه‌کو به‌هه‌شتی دوا‌ی مه‌رگ بوو که له‌ ژياندا هه‌ر داوا‌ی نوێژ و تاعه‌ت له‌ ئیمانداران ده‌کات. تۆ واز له‌

پاداشتی مادی بهینه، له لایهن ئه و نازهی که ناو دهرکردن به کوردایه تییه وه خه باتگیزی پئی دهناسرایه وه. له ویشدا میرزا پشکی نه بوو چونکه خزمه ته کانی نه به بلاوی دهراندان نه له وانهش بوون به چاو بدیترین. که دیترا بایه یان بیسترا بایه نه شری پارتی له مالی ئه و چاپ دهکری به ندیخانه و برسیبوون به بوون به پاداشی..

ئهم راستیییه زنده گرنگه بی فیله پر مه ترسییه له خه باتی میرزادا که وا دواي مردنیشی نه بوو به فاتحیهی سیاسی له مونساه به یه کدا بو گیانی به ری بکری، به قهرز مایه وه له زیممه تی شوینه واری کوردایه تی هه رچه ند له ناست چاره نووسدا قهرزکی بجو و کیش بی مروی دیکه هه ن له غهیری مهیدانی کوردایه تیدا گیان باز بیان کرد و به سهر چوون. له وانیشدا هی وه ها هیه بی سهر و شوون مایه وه به لام قهرزه که ی به سهر شانی کوردایه تییه وه نییه. تو نایهیت شه هیده کانی غه زای قارس و بایه زیدی بهر له سه ده یه که که به ناوی ئاینه وه خزمه تی پیچکه ی تهختی سولتانی عوسمانلییان دهکرد به شهیدی کوردایه تی له قه له م بدهیت، ته نانه ت له رشتی ژیانی شورشگریکی وه کو شیخ مه محموددا به شداریکردنه که ی له شه ری عوسمانلییه کان دژی ئینگلیز به درژیایی سالانی جهنگی یه که م ناخه یته وه سهر خه باته که ی بو کورد. نه گهر له وه به شداریکردنه دا مه رجیکی مافی کوردانی به سهر عوسمانلییاندا سه پاندا بایه حیسابه که به لای کوردایه تیدا دهاته وه. پهنگه دینداریکی ئیمان مه حکم به عیاره ی خوی شه ری دژ به ئینگلیز له ژیر ئالای عوسمانلییاندا به ولای کوردایه تیشه وه ببات به لام دیسان راستیییه که له جی خویدا ده مینتیه وه که کوردایه تی تیدا نییه. مه سه له که پتر پوون ده بیتیه وه به وه دا که دهرانین دینداری ئه و تو یی خه باتی کوردایه تیشی دژی پاشای ئیسلام به نارهوا داده نا. ئه دی نالین مه لای خه تی فه توای ئه و تو یی دژی پاشای ره واندر دهرکرد؟

ئمه بو روونکردنه وه ده لیم دهن من له و با و مه رده ام فه توای مه لای خه تی به نیازی چه پاره دانی به ره ی کورد له ته فرو تو و نیبوون به په زامه ندیی پاشا بو (له بهرگیکی کتییی حاجی قادری کو یی ئهم مه سه له یه م به پئی قه ناعه تی خوم پوون کرد و وه ته وه). هه موو بیرو با و مه ریکی راست و چه وتی ئهم جیهانه خه تیکی به ده وری خویدا کی شه وه لید مه رچوونی به دهر چوون له با و مه رکه حیساب ده کات. کوردایه تیش ده بی هه ر وه ها بی و خه تی ده وری خوی توخ رابکیشی دهن له هه موو تیک هه لقرانیکی له گه ل با و مه ری دیکه دا به عیاره ی ئه و با و مه ره. کوردایه تییه که تاوانبار دهر ده چیت، مه سه له که شی

هينده پوونه دهبوو له خووه به لای کورد و ناکورده وه دیار بی. میرزای حاجی که ریمی ناسنگر وهکو میرووله یه کی بی ناوونیشانی میرووستانی کوردایه تی دانه کیشی له ناو ئه وه خهته رانه کیشر اوهدا دهکرد. مالم ههقه یه که کهرته گهنم یان جو یان پووشکه ی نه کیشا بو غهیری کوردایه تی. ئه شه دو بیلا له وه کهرته دانه ویلان هس یه که تو سقال نارد نه چووه هه ناویه وه.

من سهیرم له وه نایه ته وه که میرزا هه رگیز رېبازی خو ی نه گوپی. سهیرم له وهش نایه ته وه که بی ئومیدی سوود کوردایه تی دهکرد. سهیرم له وهش نایه ته وه که مزه ی ئه رکی خو ی به لاوه نابوو. سهیرم له وهش نایه ته وه که وا بی مزه و بی ئومید خهباتی پر خهت هری دهکرد، سهیرم له تاکه یه که خهسل ته تی دیت ه وه که وا رهنه گه سه رنجی که س رانه کیشی. سهیرم له وه دیت ه وه، چو ن توانی بی وچان و بی لی که مکرد نه وه - بی ئومید، بی سوود، بی ناو - له شه قامه رینگه که ی خو ی به رده وام بیت و هه ناسه سواری پیوه دیار نه بیت و خو به رهنه جو دانه نیت و په لپ و به هانان نه هینیت ه وه خو ی پی بدزیت ه وه له ئه رک و رهفتار و کرداری نه گو ریت چ له کوردایه تی بی چ له وه زیفه چ له بواری کو مه لایه تی. له هه ستیارت رینی هه نکامه ی دلگه رمی و تیژو ی و گه شبینی و (قه رسیل له چوکان) ئه و مرویه هه مان واقیعه ناسه بی هه لپه بی ته کلیفه خزمه تگوزاره بی ناوه که بوو که له که رکوک و شوینی دیکه دا ماله که ی کردبوو به چاپخانه ی حیزب.. چه ندین جار گو توومه، به رده وامی له سه ر فه رمان و پیداو یستی ئه ده بی که به رژه وه ند و گوزهرانی پیوه به ند نییه ئه سته مترین کاریکه مرو ف به خو یه وه بگری. نایه تی (فاستقم کما امرت) به روال ته بی ته کلیفه که چی هیچ ته کلیفکی گه وره و گچکه و کوشنده س نییه به ر مه فه وومی نه که وی. ئافه رین بو بابایه که به ناوی دیوه خانه کونه بو قریک ده کاته وه و هه تا مردن خو ی پیوه ده لکینی بامه سه ره فه که شی ئه وه بی که یه که جگه ره به میوان بدات. به رده وامبوون له سه ر راره ویکی قه رارداده ی بی پیچ و په نا زه حمه تتره له و ئه رکه ی تییدایه. تو و ره ئه رکی سالی که له خزمه تی دیوه خانه م به دوو خه فته له کو ل بکه وه و مالت سه د جار ئاوبی. میرزا ئه و به رده وامه بوو که من سهیرم پیی دیت: به رده وامبوون له شتی کدا چ سوودی کت پی نه گه یه نی.

له وه زیفه نه ختی که هه لکشا تا بوو به معاون ته سو ییه ئه م ما نه گه ره له وانه یه بایه خو ره پیس ده یه خن ئه وه منه لیژان و مه علانی کاری وه زیفه بوو هه موو ماوه یه کی مومکینی ده بری. که خو رپیشکه ره نه بوو یارمه تی شی له که س داوانه کرد پله یه کی به ره ژوور

ببات. ئەم دورىيەى لە ھەلمەتەكاسەيى بەلايەكدا، تەواو كەرى ئەم خەسلەتەى بە ئەركتر بوو لە پشتگوێخستنى بەرەوپېشچوونى بە منەت. ھەتا مندالى ھەراش دەبوون و گوزەرانى زەحمەتتر دەبوو لە بودجەى مەسرفەى كەم دەكردەو تەكو داھاتى كەم بەرى مەسرفەى فراژىبووى بكات. بەر لە ھەموو شتێك خەرجى خۆى داشكاند، وازى لە جگەرە ھىنا. چوونە نادىي كەم كەردەو ھەتا وازى لەویش ھىنا. سەرت نەيەشتىنم و ھەى لى ھات ئەو جاروبارەى داوھتى يەك دوو برادەرى تىدا دەكرد ئەویشى پىچايەو. كە مندالەكانى بە دامەزران و شووكردن لى دەبوونەو بەرەژوورچوونى پىكارى گوزەران و نرخى كەرەستەى خۆراك و پۆشاك فەرەكەى تى دەبرد. ددانى چىر كەردنەو لە نەخواردن و مەسرفە كەمكەردنەو ھەتا ناچارى بەرتىل و قەرز و دەست پانكەردنەو نەبى.

مىرزا دەيتوانى بە بەرتىل دەولەمەند بى، برادەرى ئەوتۆشى ھەبوون خەزىان دەكرد يارمەتییان لى قبوول بكات يەكێك لەوان نازدارى ھەموو لاىەك، زەدەى مەرگى ناكات ئەحمەدى ھەمەدەمىناغای دزەيى، بەلام مىرزا لە مندالىيەو ھەتا مردن ئەو دەزنوژەى (لە كەس و مەرنەگرتن)ى راگرت لەگەل مندا كە ھىندە برادەر و لە يەكدى نزىك بووين ھەمان خۆگرتوو بوو كە ھەبوو. پۆژەك لە پۆژان پرووى تەكلىفى لى نەنام. نەك ھى پارە كە منىش نەمبوو، بگرە لە ھىچ تەگەرەيەكى كە لە وەزىفەدا ھاتبىتە پىشى (لەو جارە بەولاولە كە سفارشنامەم لە مەلا ئەفەندى بۆ وەرگرت، ئەویش ھى بەرەوپېشچوون نەبوو، لەسەر خۆكەردنەو بوو). لەم مەيدانەدا سى ھەلكەوتى لى دەگىرمەو كە خۆم تىياندا شاىەدم و بەر تەجرەبەى خۆم دەكەوى:

يەكيان ئەو بوو كە لە ھاوینى ۱۹۶۱ مىرزا لەگەل خۆپارىزىشى گىرا و دور خرايەو بۆ (رمادى). خواوراستان دورخرانەو ھى لەو ماوہىدا بوو كە عەبدولكەرىم قاسم لەلای خۆيەو بنىاتى دۆستايەتیی لەگەلمدا دانا. مىرزا كەم و زۆر داواى يارمەتیی لى نەكردم، لە خۆمەو خواىشتم لە حاكم عەسكەرىي عام كەرد كە مىرزا بۆ مالى و وەزىفەكەى بگىرپتەو.

تەردەست مىرزاى بەردا. لە ئۆتۆيل ھاتە لام بۆمى گىرايەو كە چەندى پى خوش بوو لە وتووێژدا حاكم عەسكەرى پى گوتبوو فلان پاكانەى بۆ كردى، تومەز كابرەيەكى سەر بە عەبدولكەرىم و ھەى پانواندبوو خۆى يارمەتیی داو لە بەربوونى. مىرزا گوتى: پازى بووم بە دورخرانەو ھەر ھىندە قەرزدارى ئەو كابرەيە نەم.

پاکانهکەى من بۆ میرزا ئەوە بوو کە لە وەلامى تەکلیدا لیوا عەبدى گوتى (میرزا ئەندامى پارتييه) منیش بى کۆمهکردن پيڻم گوتەو، لە پارتي بىت و نەبىت يەکیکی وەکو میرزای واقعیناسى لەسەرەخۆ ھى ئەو یە حکوومەت ئاواتەخواز بى ئەندامى ھەموو حیزبەکان وینە یەکی ئەو بن. ئەم قسە یەم یە کسەر چوو دلییەو. کە لە پەمادییەو گێرپایەو بۆ بەغدا، زۆری ریز لى نابوو کۆلیکیش عوزرخوازی لى کردبوو. دواتر لای منیش مەدحى ھۆش و زیرەکی و ھیمنی میرزای کرد.

تەجرەبەى دووھم ئەوە بوو کە لە دەمى وەزیریدا میرزا بە ھیچ جۆرێک تکا و خواستی بۆ خۆى نەکرد بەلام بۆ گەنجیکی کە لە سالانى ۹۵۹ و ۹۶۰ دا بزۆز و بى عار بوو ھاتە لام و پەروى تەکلیفى لى نام و گوتى: فلانە کەس فەسل کراو، لە دایەرەى ئەمنى مەاملەى گێرپانەو ی بۆ وەزیفەکەى ناروینن زۆریش دەستکورتە چەندیکی بشلئى شەرم دەکا بىتە لات منى بە وەکالەت نارووە بۆ عوزرخوازیش. ئەو گەنجە بەزووی گەراپەو سەر وەزیفەکە.. بەر لە دوو سالێک مەرگ گلا ندی.

تەجرەبەى سێیەم ئەوە بوو کە لە (مجلس الخدمة) ئەندام بووم میرزا بۆ تەرفیع لە ۷۰ - ۱۰۰ ھاتە دیدەنئى مەجلیس. نە پيشتەر داواى کرد یارمەتییى ب دەم بۆ تەرشحکردنى لەلایەن دایەرەکە یە و نە لە دیدەنیشدا ھانای ھێنامە بەر. بە لێھا توویى خۆى مەجلیسى مەنتبار کرد کە مەنموورى ئەوتۆ یى بەرپزەو وەرگرت. من لەم تەجرەبانەدا چ نیازێکی خۆھەلدا نەو م نئیە کە دەزانم نازوفیزی خۆھەلدا نەو و پەرویسال فەشکردن لە مەزێەک ناوەشیتەو خۆ بە مەرو بزانى. من کە شا یەد بۆ پیاو ەتییى کەسێک پەیدا بکەم خۆم بە شا یەد پتر جیى متمانەى خۆم، ئەو ی بە شا یەدیشى دەھێمنەو بە بنیادەمیکە وەکو خۆم دەبى پاکانەش بۆ قسەکانى بکەم.

گوتار بەبەرییەو نئیە ھەموو لایەنێکی کەسایەتییى مەروى باسکراو بگرتەو دەنا و ھام لى خۆش دیت چ بە نووسینی خۆم و چ بە ھى کەسێکی دیکە بى سەرلەبەرى بابەتئى نووسین بەسەح بکاتەو تا ئەگەر باسى شاعیرێکم خویندەو شەرمزەم بکات بەو کەسە وەک ئادەمی یە نەک تەنھا وەک شاعیر، خۆ ئەو کابرایە سالى دوازدە مانگ، شەو و پۆژ ۲۴ سەعات، ھەر شیعەر نالئى، کى دەلئى شیعەرەکانى تەرجومانى ویزدانئییەتى؟ ھەلسوکەوتى ژيانى تيم دەگە یەنئى چەند لە پەنگى شیعەرەکانى ساختە و چەندى دروستە. دەزانم دەبى با یەخى زۆر بە شیعەرەکانى بدریت بەلام پۆبۆت و کۆتەلئى بیلایەن شیعەر نالین بۆ یە دەبى (شاعیر - مەرو) بناسم نەک مەکینەى

کۆکراوی ئەدەب و سیاسەت. میرزا و غەیری میرزاش دەبێ لە سنووری دەسەلاتدا بەو شێوەیە بناسرێت تا هەر نەبێ پرسەکی گەورە لەسەر هەڵستێ (پرسەك: علامە استفهام). تۆ کە فیلمت دەرھێنا لەسەر شاعیر و نووسەر و ھونەرکار و سیاسی و ھیا بۆرەپیاوی کورد خۆ نایەیت کامێزا بەسەر تاکە داوی ئەو سیفەتە ی راگریت، بەلام ھەتا ئێستا ئەو نووسینانە ی نووسەرەکانی کورد کە مەوێ کوردیان بە خەلق ناساندبێ لێیان ھەڵناستێ بایبێ فیلمیکی دەدقیقەیی چەندوچۆنی مەوێتییان پەرنگرێژ بکەن. ئەمانە راستیی ئەوتۆن دەمەتقە ھەلناگرن بەلام لەلایەکی دیکەشەو دەرھەتە بەسەر راگەیشتنی سەرلەبەری بابەت لەبەر نووسەری کورددا ئەو فرەوانە نییە بتوانێ زات بکات قەلەم و کاغەز و چاپەمەنی و مەسەرف و کات و رەنج خەرج بکات لە نەخشەکێشانێ ئەو لایەنە شەخسیانە ی کە بە ڕوالت پێوەندی بەتینیان لەگەڵ چارەنووس و دەرە کوشندەکانی کۆمەڵدا نییە. ئەمە راستە و زۆریش تالە بەلام خۆ ئەگەر ئاوەبوو دەبێ (تیمم) بکەن. لەسەرینکی دیکەشەو ئەو پێی دەلێن شیکردنەوێ مادی فەرمانیکی ناچاری بەمەلا بریوین کە دەبێ پەفتاری (کەس) لەگەڵ داخوایی دەورووبەریدا بگونجێن، دەورووبەریش تەنھا کاریگەرە گشتییەکان ناگریتەو دەنا دەبوو زۆربە ی خەلق وەکو یەکدی پەفتار بکەن. لە دەورووبەریدا کاریگەری تایبەت بە (کەس) شەقلی دیارتر دەبێ پێوە ی چونکە مەو بەخۆی و بەسەرلەبەری پێکھێنەرەکانی مادی و مەعنەویی خۆیەو تەفاعول لەگەڵ دەورووبەری فرەواندا دەکات ئێتر یا سەر دەنێ بەملکەچی یان یاغیگەری یان یەکێک لە پلە بێ ئەژمارەکانی نیوان ئەو دوو سەرپەرە. لە ھالەتی میرزادا بایبێ نیمچە پێویست دەورووبەری، لەویش پێویستتر، تەبیات و پەفتاری سەروشتکردی باس کراو، لە ناچاریشەو بەوھندە پازیم چونکە پێگام نییە ھەموو شتێک دەربریم، دەرھەتیش لە گۆفارددا چەنگ ناکەوێ بۆ ئەو ھەموو مومکینیش بگریتەو. ئێستا ماوہ بلیم لە میرزادا خەسڵەتی دیکە ی بەرچاو دووان بوون:

یەکیان ئەو بوو تا پادە ی بێژیونەو پەقی لە تاکەریستی بوو. ئەگەر قسە سیاسییەکانی گرد بکریتەو بەشێکی بەبۆزی پەخنەگرتن و عەیب دۆزینەو و درۆ بەسەر گرتەو بوو لەو کەلەمێردانە ی ناویان بەتەقدیسەو دەھات.

لە زۆر باردا ئەوانە ی بە دۆژمنی میللەتەکیان داوەنا. نابێ لە بیر بکەن خەلق تێکرا نازان لە عەبیدارکردنی سەرۆکی باوەر پێکراوی غەیری خۆیان کەچی کورپوو

دەبەن بۆ ئەوئەوى خۇيان كە بەلای غەيرەوئە عەبىدارە. ھەرچى مىرزا بوو لە ئاست ھەموو باوەرئەك و باوەر پێكراوئەك بىروراي خۆى ھەبوو. كورتەى قسە ئەوئەى مىرزا تاكنەپەرستئەك بوو تاكى نەبى.

خەسلەتى دىكەى كە ئەوئەى شىبەرئەكى يەكەميانە ئەوئەى بوو خۆى بە گچكەى كەس نەدەزانى. ھەرچەند رازى بوو بە پاىەى خۆى لە كۆمەلايەتى، بەلكو رەنگە بەھۆى ئەو رازىبوونەىوئەى بووبى كە ژوورچوونى بە مايەى شانازى نەدەزانى، بەرھەيز وەستانى خۆى و ھى وەك خۆيشى بە مايەى كەمايەتى نەدەزانى. ھەتا بۆلىى لەنگەرەستنى واقع لەسەر ئەو بارەى كە ئەوئەى تىدا بەرھەيزە بى تەزاندن و دارووشاندن بەسەر ھەستىدا دەھات. نامەوئەى بۆلىم مىرزا بەتەما بوو يان دەيەويست ئەو لەنگەرە ھەر وەھا بەردەوام بى و نەگورئەى، نەخىر بەلەنگەرئەكى بەدى دادەنا بەلام نەويستنى ئەو لەنگەرە نەيدەخستە سەر ھەلپەى بى جى و پەلەى بى سەرورە. تا ئەو پۆژەى بارى كۆمەلايەتى بە چاكتردا دەگورئەى مىرزا لە پاىەى خۆيدا چەسپاو بوو، كە يەكئەكى لە خۆى بەرھەيزوورترى پيدا رابووردبايە بەرزەپى بۆى بۆلىم نەدەبوو مەگەر لە دلددا بەموختەرەمى زانيبى. لىزەشدا نامەوئەى بۆلىم مىرزا شەپى بەدنيا دەفرۆشت. حورمەتى ئەو حاكەمە دادپەرسەى دەگرت كە خۆى كاتب بوو لای بەلام بى قانونى بۆ نەدەكرد و ھەلەى پى دەگوتەوئەى و لە ھالەتى چوونە كەشفى لادى داب و دەستورى خەلقەكەى تى دەگەياند چا ئەگەر قسەى نەبىستبايە لى بىباك دەبوو.

كورپەرورەى بى فیل بەلای مىرزاوئە چەندى بۆلىم ریز لىگىراو بوو بەلام كویرانە و دەرویشانە ریزی نەدەبەشپەوئە.

ھەرچەند لە سنوورى قانوندا پى بە خوارى دانەدەنا ئەمما ئەگەر بۆرەپياوى ھەژارى بەدەست قەرزەوئە سەغەت دىتبايە وەيا لە شكاتى تۆمەگلاندن و پتوئەكردندا خەتەرى گىران و مەسئولبوونى بۆ كابرأا چاوەرپوان كەردبايە تى دەگەياند چ بۆلىم بکات باشە بۆى. بىزانىبايە خەلق قسەكانى دەبەين لە بن لىوانەوئەى وەك يەكئەكى قسە لەگەل خۆيدا بکات چى پتويست بوو بۆى دەدركاند. كە لە يەكئەكى وەكو منى تەقیە نەدەكرد بەروونى ھەژارەكەى تى دەگەياند، لە زۆر باردا ئەرزوئەى گەلە دەكرد كە مافى ھەژارەكەى بپاريزت بەلام ئەك بەخەتى خۆى. مىرزاوئەى و سەمەدى حاجى محەمەدى بەننا كە بە سەمەدى حاجى مەنچەل بى قانونى رۆيشتبايە. حسین بازىانىش، خوا لەو و لەوانى دىكەش خۆش بى، ئەو جورئەتى لى چاوەرپوان دەكرا.

چەند كاتىبىڭ ھەبوون لە ئاكامى پاكى و زانين و بى ترسيانەو ھە حاكەمەكان كۆمەيان لى دەكرەن.

ميرزا ھەروەك دەنگە خۆشەكەى بەكار نەھينا دەسلەتتى نووسىنىشى لە بىر خۆى بىردەم دەسلەكەو ھەروەكەى مىرى بۆ تەبىياتى ئەو شتىك نەبوو لەگەل نووسىنى سەر بە سياسەتى بەرھە كوردایەتى بگونجیت، لەلایەكى دیکەشەو كە بوو بە موزەف جارى شلك بوو مابووى لە پۆشنىپىرى و بەھەرى نووسەرى دابمەزىت، دواترىش كە وردەوردە ھىزى قەلەمى لە مەيدانى نووسىنى پەسمى گەشەى كرد، چاپەمەنى كوردى گەشەى نەكردبوو، لە بارىكىشدا نەبوو ھەكو ئەوانەى لە چەكاندا بە نووسەرى كورد ناسران پتوھەندى بە جىھانى نووسىن و بۆلاوكردەو ھە كوردیەو ھەبیت. كە لە كەركووكیش ھەلقەنا بەرھە كوئى و پانیە و قەلادزە، ھەربە كاتىبى، بەجارى لە ھەرىمى ئەفسووناوى (وشەنووسى) دوور كەوتەو. ئەگەر لە چەكاندا بۆى پىك بەكەوتایە ماوھەكە لە بەندىخانە بمىننیتەو بايىي ئەو بەكات گەرانەو ھە بۆ ھەروەكەى بەكەوتى دەشیا پىگەى نووسىن بگرتە بەر و تیشى بناسریت ھەربە نەبى لە دوو بابەت، ھونەرى (مۇسقىقا و دەنگ) و سياسەتى كوردبابەت. لە مۇسقىقا چەند پۆژىكان پەنجەى لە عوود (یان كەمان) پەھىنا و (پى، مى، فا...) یشى لەگەل مامۇستاپەكیدا گوتەو، ھەربە یشم ئەو زاراو ھەروەكەى بىست بەلام خیرا پشتى تى كرد و بۆى نەچووەو بەھەمەحال وزەى ھونەرى و ئەدەبى لای میرزا، تا پادەھەك، بوونە قوربانى تەبىياتى دوورپاریزی و مەشرەبى خاكى و خۆھەلنەدانەو ھە ئەو جۆرە خەسلەتەنەى.

كە بە وردى سەرنج لە میرزا پادەگرم نمونەى مەوێەكم بە بەر زەیندا تى دەپەرت كە بە كەلكى ژيانى ئارام و كۆمەلایەتیی بى ھەراى ھەكو سوید و نەروىچ دیت كە بەرھەم و تیرى و پىكوپىكى بەخەلق دەبەخشیت و تاكە یەك پالەوانى سياسەت و قارەمانى بگەر بەرمەدەى بۆ نارسكىنیت. لە شوینى ھەما ھەمدا پالەوان سەر بەرز بكاتەو ھەبسى دەكەن.

مەرگی میرزا

لە ھاوینى سالى ۱۹۷۸ ماو ھە چەند مانگىكى ھەسانەو ھەم لە (عمان) پایەتەختى ئوردون پابوارد. شەوێك بە عادتى ھەمیشەى، لە سالتۆنى ئۆتیل، مێوانانى بە دەمەو كۆمەل بوو بووین قەسەى بابەتمان دەكرد، لە سۆنگەى شتىكەو ھە گۆتم، ھەز لە

زره‌ی زیلی تەلەفۆن ناکەم، ئەم ھەژنەکردنەشم شەرح دا... دواى ئەم قەسەم تا کۆبوونەوه‌ی سبە‌ی شە‌مان، لە بە‌غداوە تەلەفۆنێک و لە لەندەنە‌وه دوو تەلەفۆنم بۆ کرا مەرگی پێنج خزم و دۆستەیان پێی راگەیاندم، یەکنێک لە‌وان مەرگی میرزا بوو لە لەندەنە‌وه پێم گە‌یشت، تەلەفۆنە‌کە‌ی بە‌غدا جارێ خە‌بە‌ری کۆ‌یه و ھە‌ولێری نە‌بە‌ستبوو. پێی ناوی بڵێم لە‌خۆ‌وه ديارە خە‌بە‌ری ئە‌وتۆ‌ی لە غە‌ریبدا چ کارێک دە‌کاتە سەر کانیاوی ھە‌ست و سۆز لە دە‌رووندا، لەو دە‌مە‌وه کە ئاشکرا بوو مەرگ شوینە‌واری خە‌باتە ھێمنە پێ خە‌تەرە بێ ناو و شورە‌تە‌کە‌ی میرزا کوێر دە‌کاتە‌وه بە دڵ بە‌رباری قە‌رزێکی ئە‌دە‌بیی قورس بووم بە‌و‌دا کە‌وا لە دە‌رفە‌ت و بە‌پێی توانین تۆز و پێی فەرما‌وشی لە وینە و نە‌کە‌ی ب‌تە‌کێم، بە‌م گوتارە‌ش بە‌شێکی قە‌رزە‌کە‌م لە‌سەر لادە‌چی چونکە کە‌سایە‌تی میرزا ماویە‌تی بە‌ما‌فی خۆی بگات لە جل‌وہ‌بە‌ستن و تێرپە‌نگی.

کاروان، ژمارە ٤٩، ١٩٨٦

مەرگی تال و ژار! ناواناوه شیرینیت ..

بەدەم پۆژگارەوه، لە ژێر ئاسمانی شینا.. بەتەك گۆل و بۆلبۆلی گێل و وێلدا، ھەنگاری شەكەتیبووی ھەزاران ھەزار سائەلی ئادەمی نەخشی كەنەفتی و پەژارەیی خۆی لە رێبازی سەخت و دڕكایویی ئەم «نەرزە كۆنە ھەوارە» وەك مۆركی بابای گومان لێكراوی دەفتەری پۆلیسخانە چەسپ كردوو. ھەموو نیگایەكی سەرنجدەری بەرھەو رابووردوو و لیستەیی بێ برانەوێ ئالقە لە دوا ئالقەیی شیوھ زنجیرەیی ھەلکەوتی درێندە و پووداوی بڕندە و دیمەنی تاریك و مۆنی تابلۆی نەیار و نەساز دەخوینێتەو.. چەندێكی خەیاڵم گێرا بێت لە دۆزینەوێ موعادەلەییەكی ساختە كە تێیدا (س - نوینەری خوێش) زال بێت بەسەر (د - نوینەری ناخوێش) دا ھەمیشە كشاومەتەو بەرھە ئەنجامی ناقولای ناخەزی نەویستراوی خەفەبوونی (نا) لە ژێر سەنگی (نا) دا ھەر لەو وەختەو كە بەر لە ھەزاران سال دیمەنێكی لێ بەدی دەكەین تا ئەم پۆژانەیی بەدوا جەنگ لەسەر جەنگی بێ ناوەرۆكدا خەریكین بەرامبەر پلوسكەیی خوێنی دەیان ھەزار مەروێ بێ تاوان بە پاناییی پووی ئەم زەوییەیی پەمەیدا چا و بزێكاو و ھەپساو دەبین.. من باباییكەم لەوانەیی بەئاسانی و زوو بەزوو بڕژەبڕژی بڕینیان داناکەوێت.. لەوانەم بەتەنیش و پۆخی مائی خەفەتبارەو ھەلەبێ و لوقمەقازییان بۆ ئاوا ناكرێت..

نەك چونكە رەشبینی لە مندا بەزیادەو ھەستی نایەتی (سلبی)ی خولقاندوو. بە پێچەوانە، ئەو ھەندە بۆ نایەتی (ایجابییە) ھەستیارم و ھەسا شەیدای كامەرانی و خوێش و بێ ئازاری و تەبایی و رەباییم ھەموو ھۆیەكی ناپەسەندی ئازاوە و دەم تێكنان و یەكتر ئازاردان و ھەسا دەبوغزێنم سەد ئەو ھەندەیی خۆی پێی ئانارام دەم. بۆ جوو جەلەییكی لە خۆپایی بەساوایی بمریت خەفەتی خۆی و ئەو ھێلكە و مەرشك و كەلەشێرانەش دەخۆم كە ئەگەر جوو جەلەكە بووبایە مەرشك لێی دەكەوتنەو..

ھەر ئەم تینوو ھەتیبەم بۆ تروسكەیی خوێش و ھەیی كرد رێكەوتی تی ھەلنەنگووتنم لە یادنامەیی دوو دۆستی كۆچكردووم شیرنایی لەو مەرگە تالە بگێرێت كە دیت ئازیزێك لە كەفنی نەبوون و بەسەرچووندا دەپێچێتەو، سۆزێك لە دەرووندا دەرگێرێت كەلێك زامدارترە لەو سۆزەیی بۆ ئازیزێكی ئاوارە و سەفەر كردو دەگێرسێتەو..

ناگههان و بئ مه بهست، چهند كاغه زىكى لئ نووسراوى بهردو ژووره وه قه دكراو، له پر كهوته بهرچاو و ناوده ستمه وه.. ديمه نى زهره هه لگه پراو و توژىكى لئى نيشتبوو پتر له ده سالى گوشه گيرى و سه رنانه وهى رادمگه ياند..

هه لم گيرايه وه بهردو روو! له سه رووى هه وه لاپه رهى ده سنووسم خوينده وه:

دهسكه وتى خه بات

له ته نيشتى دهسته چه په وهى (هيمن)ى بئ نوخته ى (ى)كه ى نووسراوه و خه تىكى به ژيردا كيشراوه..

گورج هيمن و پوژمه كى ئاههنگى په رده لادان له پرووى په يكه رى حاجى قادرم هاته وه بير كه هيمن نيش شاكارىكى خوئ تيدا خوينده وه. ئه و پوژه پىكه وتى ۱۹۷۳/۱۱/۲۹ بوو. له په پراويزى لاي دهسته چه پى په رى هه ره دوايندا هيمن ۱۹۷۳/۱۱/۲۶ ى داناوه به پوژى لايوونه وه له نووسينى شاكاره كه. چاكم له بيره، چهند پوژىكى بهر له ئاههنگه كه به شىكى بهرچاو له به شارهكانى ئاههنگ گه يشته كوئى... گرووبى هيمن و مه لا په سوول و هه قاله كورده ئيرانىيه كان له وانه بوون.

له و چهند پوژانه دا، فرهكات په كترمان ده ديت و زور جار له مالى كاك مه جيدى ئاموزام كه ئه وسا له ناو شار بوو منيشى لئ دابه زى بووم، به يكه وه كو ده بووينه وه. له و ۱۹۷۳/۱۱/۲۶ هه دياره هيمن بره شيعره كه ى له و پوژده هونيته وه.. ئه گهر بيركولى فيلم لئ نهكات له هه وه له وه وه هام ده زانى كه وا له شوى پيش پوژى ئاههنگه كه هيمن هه لپژا و دهروونى خوئ له و ئاگره شله بوپكانىيه به تال كرد. ئه وهى راستى بيت من خوم بوم نهلوا تا شوى پيش ئاههنگه كه هيچ بنووسم.

خواورپاستان له شه وه دريژه كانى كو تايبى سالى بوو، به به ريبه وه هه بوو خوئ لئك بكيشتيه وه.. وا پئ ده چئ به خه يالى ئه وهى كه خوم له و شه ودا دهروونم گورا به نووسينه كه م وه ها له مجيزم خوش هاتيبى كه هيمن نيش وهكو من تا ئه شه وه هر پهنگاوى دابيته وه، سه ره پراى ئه وهى كه نايه ته بيرم هيمن له و پوژانه دا گوتبيتى جارى هيچى نووسيوه. به هه مه حال وهك له لاپه ره ۲۱۷ ى ديوانى (تاريك و پروون) دا ده رده كه ويت هيمن هه تا بهر به يانى ۱۹۷۳/۱۱/۲۶ خهريك بووه. پهنگه پوژى پيش ئه و بهر به يانه ش گه يشتبيته كوئى..

نوسخه ى لاي من كه به خه تى هيمن نووسراوه ته وه له وانه يه ئه وه بئ كه له ئاههنگدا

به ده ستيه وه بوو ده بخوينده وه. نه گهر راستی بو چوبیتم، چ هوئی گومانیش له وه دا هه لئاستیت، پیوه ندیی زیده دوستایه تی و برایه تی وه های لی خوش هیئاوه نوسخه که به من ببه خشیته که ئادگاری نووسینی هه وه ل جارئ دیاره وه یا هه نه بی نووسینه وه ی هه وه ل جار، چونکه له چهن دین جیگه راستکردنه وه و گۆرینی داپشتن و وشه تیترنجاندن بهر چاو ده که ویت. له نیوه ی دووه می دیره شیعی یه که می قه سیده که وشه یه که په ریوه. که گه پامه وه بو ئه وه ده قی له دیوانی (تاریک و پوون) دا بلا و بووه ته وه میسره که بی که م و که سر ئه مه بوو:

نه شوهرژن ورینگه ی دی له بهر بیر

له ده سنووسی لای مندا وشه ی (به ر) په ریوه. له مه دا بیر بو ئه وه ده چیت که نوسخه که ی لای من له سه ر یه کیکی دیکه نووسرا بیته وه به لام شوینی دیکه هه ن به پیچه وانه وه راده گه یه نی، له دیری دووه می شیعه که وشه ی (کیژ) ی له بیر چووه، هاتووه خه تیکی بو هه لکی شاه و له سه رووی دیره که ی نووسیوه. له دیری چواره میندا هه وه ل جار نووسیویه تی، په ریوه سونبول و پیخوسته سوورگول، نینجا هاتووه وشه کانی به قه لهم سرپوه ته وه له سه رووی سونبول سوورگولی نووسیوه خه تیکیشی له سوورگوله وه بو په راویزی کاغه زه که پاکیشاوه و سونبولی نووسیوه. ئه مه شیان ده شئ می نووسینه وه ی دواتر بیت به لام له دیری ۲۹ دا [که له دیوانه که دا که وتووه ته لاپه ره ۲۱۲] هه وه ل جار نووسیویه تی:

قریوه و چۆبی و گووه نده و سه مایه

نینجا هاتووه خه تی به سه ر هیندیکی داهیناوه و نیوه دیره که ی وه ها گۆریوه:

قریوه و داوت و چۆبی و سه مایه

خه تی دووه م جارئ به قه لهمیکی جودا نووسیوه هه ر ئه م ده قه یشه له دیوانه که دا چاپ کراوه له چهن د جیگه ی دیکه ش وشه ی ره ش کردوونه وه و گۆرینیکی تیدا کردوون له سه ره وه ی نووسیونه ته وه:

له ده سنووسه که دا نووسیویه تی:

بوتی صاحب دلانی دل به سویه

که چی له دیوانه که (صاحب دلانی) بووه ته (ساحب دلانی).

دیاره دواتر ئەم گۆرپانه کراوه که نهوێستراوه پیتی (ص) بیته ناو رینووسی تازهوه.
له ده سنووسه که دا نووسراوه:

به گۆر خۆمانه و بیگانه دا چووی

له دیوانه که دا بووه ته:

به گۆر بیگانه و خۆمانه دا چووی

له مانه هه مووی گرنگتر ئه وهیه که دێره شیعریکی سه ره له بهری ناو ده سنووسه که له
دیوانه که دا ده رنه که وتوووه. ده قی دێره شیعره که ئه مهیه:

که شیعری تۆ نه بایه هاندهری کورد

ئه وێستا چۆل و هۆل بوو سه نگه ری کورد

ئەم دێره ده که وێته دوا ی دیری پێنجه می لاپه ره ۲۱۵ ی دیوانه که. هه ر چۆنیک
بوو بیت برایه تی و دۆستایه تی هیمن و من به وهنده زیاد و کهم ناکات ئایا کام
نوسخه له کامیان گیراوه ته وه.

ئەم ده لاپه ره یه ی ته مه ن ۱۲- ۱۳ سالی که پۆژی کۆتایی مانگی مایسی ۱۹۸۹
به نا کاو ئه مانه ته که ی هیمنی خسته ده ستمه وه زۆر یادی له بهی رنه کراوی هیمن و برا
په نا به ره کانی کوردی کوردستانی ئێرانی له په رده ی بهی رکردنه وه دا تێر به نگتر کرده وه،
نه خه تیکیش به کران دنی ژهنگی فه رامۆشی، هه ستی نیوه خه و آلووم دا رووشایه وه
به تایبه ت بۆ ئه وانه ی بهر زه بری قه در که وتن و بوونه قوربان یی سه رب راوی دوا ی
سالانی سالی ئاواره یی و بی ئوقره یی و نا کامی و ته نگه تاوی. له نموونه دا ده لیم چ
هیژیک ی عاده تی له بهی ره وه زه بیحی و قز لجم لی ده شار یته وه؟ له تیک ی دلم لایانه!
هه ندی جار خه یالی بلا و شه رم پی ده فرو شیت و لیم ده بز رکی نیت و ده لیت: ئه و شیت و
شهیدا یانه ی وه ته نه مرست و با ره قایم له کو یوه زیاد له ملیۆنان خه لقی ته سه ل و نیوه
ته سه ل نیدای غه بییان بیست که هه ر ده بی «کو ته له دهس و دهس له مل و مل له ته نا فا»
بن؟ چ وه کاله تی ان له وه خه شاماته و مر گرت بوو؟ کهس هات بوو ده ست و پێیان ما چ بکات
هه تا خو به او ی نه با وه شی به ندی خانه و شکه نجه و مه رگه وه؟ چ عه یب و شووره یی
یه خه ی ده مر گرتن ئه گه ر وه کو ملیۆنان مه ردم ی گو شه گیر ی بهر ژه وه ند بین ژیا نیکی بی
به ندی و ئازار و خنکا ندیان را بواردایه؟ چ ده بوو هه ر هی نده ی «جه ماهیر» بۆ مافه نیوه
خورا وه کان گیان باز یان کرد بایه؟ مه ته له و هه لته هاتوو ه یان من هوشم تی بر ناکات

له وهدا که ده بېنين له خوبووردووهکان و گيانبازمهکان سهریان ده سووړيت و باده دهنه وه
 بولای په کتر له ناوېردن هر ده لتي به سازی دوژمن هه لدمه پېن؟ بهو ناگر و نووړه ی
 فریشتان هیچیان مه تل نین. مه تل هه بی مروقه که خویه تی که خوتخوته چوو
 دلپیه وه نووړه ی لی هه لدمگیریت، هه تا کرمی دلی دانه مرینتی ناسره ویت. سهری
 مهراقی پوکه چی و دامه چی و پاوکه ر و کوتره باز و تاو له باز و رینس باز و می باز و
 هه مه بازیک بکهیت، هه ریه که له مهیدانی خویدا وهکو نیشتمانپه روه و چینپه روه و
 شیخپه روه و خه و خوراک لی حه رام ده بیت هه تا مهراقه کی دادمه مرکینتی، نهویش بو
 ماوهیه که. هینده هه یه مهراقی تاو له و دویمینه و جگینه حکومه تی لی به خه بهر نایه
 وه که له بابای سیاسی به دهنگ دیت، وه هاش ده بی لزوم به حکومت نه مینتی که
 دویمینه بازهکان خویان له سهر هه پی به یازیک په کدی دادمه لوسن. ینجا هه روه
 پیوسته پیتولیکی که یفچی بیری له تاو له و دویمینه و دامه کرد بیت و دای هینانین و
 خه لق پییاننه وه مهراقه رتبوو بین هه روه هاش ده بی بزوتنه وه ی چینپه روه ی و
 دینپه روه ی و نیشتمانپه روه ی له پزدانی میژوو گورابیت ینجا خه لقی بو شهیدا
 بیت، نهو ساش له پیشه وه نازاند ریت کی له راست و کی له چپ و کی له ناوه نددا
 دهروات و چهندی لی به ده وام ده بیت و چهندی بو شهیدا ده بیت.

سهریکی تیوه پامان له هیمن خوار بکهینه وه ده بېنين به چاره نووسیکه وه گیرسایه وه
 دووړ له هه موو حسابان بوو. له جیاتی نه وه ی لادانی میردمزه می نیستیعمار، حه مه
 رهزا په هله و، دهرگی به هه شتی بو بکاته وه که چی به خوی و چاره نووس و
 رابووردوویه وه بوو به پنوکیکی شه زمهنگی بی تالعتری و به دپه ختتری و قورپه سهرتری
 له چاو پوژانی غریبی و ناواره یی... هه زار په حمت له کفندزی پیشو، به لام چ فایده
 دوا ی مردنی حه مه رهزا نومید بهو کفندزه ش نه ما! ناچارین چاو منوړی میردمزه میه کی
 دیکه کی کونه جه هه ندمه که بکهین. هه تا فریشته یه کی عهرشی به رین له په رده ی غه یپه وه
 سهر وه دهرده نیت. پی و قه ده می به خیر، چهند قینکه بای باله په نگاره کانت.

لهو سالانده که هیمن په نابهری عیراق بوو منیش وهکو هه زاران هه زار کوردی
 گنج و پیر، کوپ و کچ، چپ و راست، دوستیکی قه درزانی ریز لینهری دل له ده ستدای
 بووم. پاش نه وه ی نشیمه نم بووه به غدا هیمنیش هه ر بووه به غدا یی، په کتر دیتن و
 پیکه وه ژیانمان وها بوو دهر وون بو په کتر بکهینه وه. لهو حه فت سال و نیوه ی
 سهره تاکانی ۱۹۷۱ و حوزهیرانی ۱۹۷۸ که له کوپری زانیاری کورد نه دنام بووم و سی

سالى دواينيشم بهجيگرى سهرؤكى كۆر بردە سەر حەفتەى چەند جارېك يەكترمان دەدیت هەر نهېئى كه من دەمراستی سى لىژنهى زمان و ئەدەب و فەرھەنگ بووم هیمنیش تىياندا ئەندام بوو. هەفتەى دوو جارەن بۆ ریزمان كۆ دەبووینەو ه بۆ ئەدەبیش بەلای كەمەو جارېك، ناوناویش بۆ فەرھەنگ جگە لەوہى كه خۆى و ھاوپىكانیشى بى حىساب و بى ژوان سەردانى كۆریان دەکرد و هەر نهبا بەشېكى ئەو سەردانەیان لای من رادەبووارد و كۆپى نوكتە و قسەى شیرن و باسى ھەمەبابەتیان دەگىرا. پىئى ناوئى بلىم، لە ھەموو دانىشتنەكاندا ھىمن ناخوئەرىكى بەرچا و سەرنجراكىشى بيسەران بوو. بابايەك بوو قسە بەتامى نوكتە ئارای كەشكۆل ئاوەدان كە بەپىئى بابەتئى قسە لىوئەكردن بتوانئى كوتال و كالاى گوتە سنجى. چ لە شىعر و ئەدەب بىت و چ لە خەبەر و گىرانەوہى رووداو بىت و چ لە بىروپاى پىوئەند بە ناوہو و دەرەوہى ولات وەيا سەر بەفكر و سياسەتەوہ بىت، ئا ئەو تەرزە كوتال و كالاى بەخاتە بازارې كرىار و نرخىنەر و رەخنەسازانەوہ. ھىمن لە وتووێژى ھىچ مەجلىسېك دانەدەما، لە مندا لىيەوہ راھاتووى ئالْقەى قسەرەوان و ئەدەبدۆست و خوئىندەواران و كارگوزاران بوو، بۆ خویشى بەھەرئى راوێژى سازگار و ئارداوێژى لەبارى ھەبوو كە لە شىعر و پەخشانىشدا بەرەو ریزى ھەرە پىشەوہى ئەدیپ و نووسەرانى كوردییەوہ برد.

ھىمن خۆى و ھەژانەكانى و تىكراى برا كوردە ئىرانىيە پەنابەرەكان دۆست و خۆشەويست و جىئى متمانەم بوون، وا بزائەم ھەمان ھەستىش لەوانەوہ بۆ من پەندى «دەل ئاویئەى دەل»ى بەراست دەگىرا. لە پەراوێژى تەسكى دەسەلاتدا كە وەھا دەبوو بەعەیارەى خال و بارى ئەوان بەتەسك حىساب نەكرىت، پایەى ئەو برا كوردانە لای من رەنگى تەقدىسى پىوہ بوو، ئىستاشى لەگەڵدا بىت... ھەرگىز نەیانتوانى ھىندەى كە من خۆشم وىستن خوئانىيان خۆش بوئە دەنا نەدەشیا ناوناوہ ساردایىيان بکەوئە نۆوانەوہ.

پىوہندى توندوتۆلى ئەو برايانە بەكۆر و منىشەوہ بەشېكى بەرچاوى لە كەسانى دەل كرمى و دەرەوون كەرواوى و ھەناسە بىگەنى بى شەرم و شكۆ بەرەو پىسكە رىگەيەكەوہ برد ھەرگىزاو ھەرگىز چ مەزىيەكى پىندا نارواى بايى تۆزقالتىك ھەستى مەردايەتیی تىدا ھەبىت. شكاتيان گەيانە بەرزترین پایەى دەولەتى كە ئەو كوردە پەنابەرەنە ھەمووى جاسووسى سافاكى ئىرانن ئىنجا كۆپى زانىارى كوردیش

به هۆيانه وه بووه ته دايه ريه كي ساقاك. دوو جاران له حكومه ته وه لى پرس هاتنه لام له كۆر و پرسيارم لى كرا له باره ي ئه و تۆمه ته وه. حكومه ت له من و له و كه سانه شى باشت ر دهمانى كه تۆمه ته كه له زړه بوختانى كي شهرمه ينه وه زياتر نيه به لام دهبوو بهر و اله ته له باره ي وه پرسى ك بكات چونكه دهسته يه كي هور و هو ب به ناگادارى هه ندى كار به ده ستى كورده وه بوختانه كه يان هه لبه ستبوو.

وه لامى پيوستم دايه وه كه له حوكمى بهنده كانى ياساى كۆر ي زانيارى كورده وه هه لده ستا. له ياسا كه دا هاتبوو كه ده بى ئەندامى كارا له كوردى غه يرى عىراق هه لبژى ردرين و سالى مانگى ئه و ئەندامه كارايانه داوت بكرين بۆ به شداربوون له كۆبوونه وه كانى ئەنجومهنى كۆر و پاداشيان بدرىتى و مه سره فى هاتوچۆ و ميوانه تيشيان له سر ئه ركى كۆر بىت. ئه و برا كورده ئىرانىيانه تىياندا هه يه ئەندامى كارا و ئەندامى يارىده رى كۆر كه به پى فهرمانى ياسايه كي حكومه تى (بعث) دايناه و ئه و سيفه ته يان وه رگرتوه. كۆر هه تا ئىستاش [واته هه تا ده مى شكاته كه] قوسورى كردوه له وه دا كه هىچ كامىك له و ئەندامانه ي كوردى ئىران و هى يه كيه تى سۆقيه ت و شوينى دىكه شى بانگه يشتن نه كردوه، ئه وه نده نه بى كه د. عه بدور حمان قاسملو ومختىكى له خو وه ميوانى عىراق بووبىت بۆ كۆبوونه وه كانمان داوت كراوه چونكه يه كى كه له و كوردانه ي غه يرى عىراق كه به ئەندامى كارا هه لبژى ردران. ئه و يش وه موو په نابه ره به ريزه كانى دىكه ش له كوردى كوردستانى ئىران ميوانى حكومه تى عىراقن ئىتر (ساقا كيه تى) له كوئوه هه لقو و ليوه. شكاته كه فشايه وه هه رچه ند وه ها دهمانم فتىل خو شكه رى ئه و كار به هىما له لايه نى كه وه به خو ي ره وا دىت له چه قى دړۆ و بوختانى وه ها ره جالدا هه لوه ستىت. دواتر ناوى ئه و خه به رده رانه م له بهر پرسى كى زۆر گه و ره بىست كه به قىزه وه باسى ده ركردن.

من هه رگىز له هىمن و هه قاله كانىم نه پرسى نايا هه لوه ستىيان به رانه بر ئه و ته رزه كه سانه چ ده بىت چونكه پرسى نه وتوئى له و باره ي ئه وانى تىدا بوون به ئاواره يى و په نابه رى، دهبوو به رىگه لىبرينه وه له و رووه وه كه له ته نگه تاوى و بى دهره تانىدا مرو ناچار ده بى سر به مالى دوژمندا بگريت.

له وتوئىژدا كه باسى پيوه ندى باپىرم، حاجى مه لا عه بدوللاى جه لىم به مالى قازى و ئەمىن ئەلئىسلامى سابلآغه وه كرد هىمن گوتى خو ي نه وه ي ئەمىن ئەلئىسلامه.

لەمەوێ دەرکەوت، تازە دەزەوێ تەنێنەوێ دۆستایەتی نیوانمان لە ریشالی
 بنەیکە سەد سالی ئاشنایی و ئەمەکاری کۆچ کردووانمان دەتالێت. لەو کۆنە
 نامانە بەر لە سووتانی بروبزگور و کەلوپەل و کتیب و مێبە ژوورەکانی نەوێ
 خوارەوێ مائەکەمان، سالی ١٩٦٣، نەکەوت وەلامنامەیکە لە حاجی مەلا
 عەبدوللای جەلی زادهی باپیرمەوێ بۆ (امین الاسلام) ی سابلاخ، سەرەتاکە بەم دوو
 بەیتە دەست پێ دەکات:

آنکە امروز اکرام است
 نور ایمان أمین الاسلام است
 ملک صاوجبلاغ آزمینش
 مرجع خاص ملجا عام است

بەدوا ئەمەدا سپاسنامەێ کاغەز و دیاریی ئەمین ئەلئیسلام دێت کە (هەزار
 پێشە) یەکی تاقمی چایەێ بۆ باپیرم هەناردوو. سەیر لەو دەیە کە ئەم تەرە
 پێوەندییەێ بەر لە سەد سالی بەو هەموو زەحمەتی بەیەکتر گەشتن، لە خۆو و بێ هۆی
 دەستنیسانی وەک ناوارەبوون و لێقەومان بەردەوام بوو کەچی لە سەردەمی سەپارە و
 رادیۆ و فرۆکە و پۆستەێ چالاک، لە کۆتایی سەدەێ بیستەدا هێمن و من لە یەکدیمان
 نەدەبیست، چ جایی برادەر بین، ئەگەر حەمە پەزای پەهلەوێ لە پیاوچاکیی خۆیەو
 هێمنی بەدیاری نەناردبایە بۆمان. بەلام دەبێ لە بێر نەکەین کەوا بەر لە سەد سالی و
 دووسەد سالی حکومەتەکان وەکو ئیستا هاتوچۆی خەلقیان مەنع نەدەکرد، بگرە ئەوسا
 جاری بۆ حەشاماتی خەلق پاسپۆرت و قیزەش جێی لێتۆژینەو نەبوو.

بگەرێمەوێ بۆ قەسیدەکەێ هێمن، کارم بەبەشیکێ دوو لاپەرەێ دواینی شیعەرکەو
 هەیه:

لەو دێرە شیعرانەدا هێمن سۆز و مەهارەتی تیکەل کردوون، پێیانەو بەرەژوور تی
 هەلکشیو هەتا سنووری سەر سوورپکێی خەیاڵی بیسەر لەگەڵیدا بال دەرگرت.
 لەسەر سەکۆی مەدحیکێ زێدە خەستوخۆلی حاجییەو کە بەم چوار بەیتە
 دەیکەینێتە تۆقەل:

پەری دیوانەکەت گەنج و خەزینە
 وشەێ شیرینی تۆ دۆژمن تەزینە

ھەموو پەندەن قسەى سووك و دزىوت
 ۋەكو باالى پەرى پاكه جنىوت
 بەنرخە، تازەيە، بەرزە، بەھىزە
 ئەوى فەرمووت لەبارەى پياوى دىزە
 ئەگەر كوردىك قسەى بابى نەزانى
 محقق زانى

بەدوا ئەمەدا، پاش سى دىر لە ھەلەدانەۋەى دەورى شىعرى حاجى بۆ بزاوتنى گيانى
 شۆرپىگىرپانە لە دەمار و مېشكى «كۆرە كورد» دا دەستەملانىى واقىعى بى فیل دەبىت
 و كەسەرى تازە ھەلدەپىزىت:

ئەۋىستاش دەردەكورد نەكرا عىلاجى
 ئەۋىستاش كوردى كۆيلە ماۋە حاجى
 ئەم بەيتە و چەند بەيتىكى دىكەى ۋەك:

ئەۋىستاش ھەر دەمانكەن تىرەباران
 دەنەخشىنن بە خوين كۆلانى شاران

دالى بۆ كوردستانى دىوى ئىران و غەبرى ئەۋىش لى دەدات بەپىى واقىعى ئەو
 دەمەى شىعرەكەى تىدا دەخويندەنەۋە، لەبەرەو كۆتايى سالى ۱۹۷۳.. تالەم دوو
 بەيتەى خوارەۋەدا خۆى دەكا بە كۆتەلىكى زىندووى حاجى قادىرىكى بەر لە ۷۶ سال
 كۆچكردو:

ئەۋىستاش گۆرغەرىب زۆرن ۋەكو تۆ
 ئەۋىستاش بى نەسىب زۆرن ۋەكو تۆ
 ئەۋىستاش بى كەس و دوورەۋەتەن ھەن
 ئەۋىستاش شاعىرى پىر و پەبەن ھەن

شاعىرى دوورەۋەتەن و پىر و پەبەن ھىمەن خۆيەتى كە لە نوسخەيەكى حاجى
 قادىرى سەردەم بوو لەو دەمەدا.. ھەقم بوو بلىم مەرگ ناۋناۋە شىرىنە. ئەگەر مەرگ لە
 بەيندا نەبوايە ئەو ھەموو تام و شام و ھىز و پىزە لە دەمارى بەيتەكاندا نەدەگەرپا و
 دەبوو بەچىشتىكى كەمخۆى.. بەلى راستە مەرگ و ھەموو ھۆيەكى ئازار و پەزارە
 نرخی ئەو زىدە تاو و تىنەى بەرھەمى ئەدەبى و ھونەرىى برىندار لە مرو وەردەگرنەۋە

و دنياش به تېكرپاي و له ههمو پرويكتيښه وه گهش و خوستر دهبوو نهگه نازار و كهسهر و سفتوسو فېرپان بزرپايه بهلام مادهم دنيا بهكهسهر و خوشييهوه تيمان ئالاوه وهيا نيمه تتي ئالوين با له پروي راستييهوه، وهك كوردی دهلي: قسهيهكي باشيشي بو بكهين بهوده كه له وهتهی مروفت تعبير له خوی دهدهتوه بههه لړشتني خهفت و كهسهر فتيلهی چرای معنهوياتي هه لكيشاوه. نهو دلدارانهی به ناگري عيشقهوه سووتان له يادی پشتاويشتی زيندوواندا دهزين.. زولمی بي ئامان و سامانی داستانی زوحاك نه ورؤزی گه شانده وهتوه. به دهگمگه نيكی زينده دهگمگه نه بي گه لان بيريشيان له وه نه كرده وهتوه ناههنگی بيركرده وهی خوشييهك بگيرن كه ههر خوشيی پروت بوو بيت و هيويتی به لايه كي گهره ی تيدا نه بوو بيت.

به ههمه حال له سالی ۱۹۷۹ باری سياسي ئيزان گوړا و برا په نابهركان دوعاخوازيان لي كردين بهرو ولات و كه سوکاريان، من له پروي نوکته وه گوتم بهم گوړانهی ومزعی ئيزان له دوو كهس قهوما، يه كيان حه مه رهزا شا و نهوی ديكهش هيمن. قسه كه م نوکته بوو بهلام دهزانی هيمن به زحممت بتوانی له هيچ شوي نيكی كوردستاندا بگاته نهو پايه ی خو شه ويستی كه له كوردستاني عيراقی هه بوو.. خوی زور جارن باس و هه والی وه های بو دهگزي اينه وه له نمونه ی روحه ره يی گه نهجه كان بو، به تاييهت كيژه كان، كه ههر له خه يالدا شتی وها بو مروی ناسای ده سازيت كه چي بو هيمن به ره هايی ده سازا.. نه وهی من له دهرووی نوکته وه بو هيمنم كرد به پيشگوئی، زور به داخه وه، رورگار قوستييه وه و كړدی به نوکته يه كي دهسكردی خوی كه هات (گوزغهریبي) يه كهی كه هيمن له سالی ۱۹۷۳ به رانه ر په يكه ری حاجی قادر داد و بروی له دهستاندا دهكرد، زور به سفتوسو و برژه برژه وه جيگوړكی پی كرد بو جهرگی زيد و مهفته ن و نشيمه نی له دیوی كوردستاني ئيزان كه زانيمان هيمن دوی گه رانه وهی بو نه وی هه ناسه ی راحته ی تيدا هه لنه هينا هه تا به دل شكسته یی و نوميدي كورژاوه وه چاوه كانی بهسهر مهرگی تاريخدا ليك نان !!

خوينه ر ليم به سلميني كه ده ليم هه رگيز دلم نه يهينا بهرسمه وه له چهن دوچونی نهو باره به ره واژه ی بو هيمن خيجا چونكه هو ی نهو رووداوه له خه تاي هه رلايه كه وه سه ری هه لدا بيت وه های پی سه غله ت دهيم كه ته سكيني تيدا نه بيت، با ههر له پشت په رده ی گوماندا بيت كه ده توانم به مل باری ناله باری دابېرم..

مهرگ درنده يه كي بي به زه ييه بهلام ژيان خویشی لي ديت به جورك بزيتوه

تالایی مەرگ به لای شیرناییدا ببات.. که بَلیم هیمن له بیر ناکهم شایه دیی
پیاوچاکیی خۆم داوه چونکه هیمن له گهَل نه بزی میژووی خهبات و ئه ده بی کورد
فرکه دهکات..

هه روا به ده م نووسینی پرویه په کانی سه ره به بابته پیشووه وه، دیسان به پێکه وتی
بێ نیاز، له کاتی کاغه ز ده رهێنان و سه ره به م و به و دا گرتن و سه ره تاته که ی بێ لزوم
لێزه و له وێکردندا پوخی کاغه زێکی ناو کتیبیکێ به رگ سپی، بارست مامناوه نجیی
بێ نه خش و نیگار به سه رنجه مه وه نووسا و لێی نه بووه وه.. ئه وه هینده نووسینه ی که
به سه ر کۆتاییی دیره کانی کاغه زه که وه دیار بوو، پای ده گه یاند خۆپایی نییه کتیبیک
په ره کاغه زێکی لاوه کیی به هه ناوی خۆیه وه گرتبێ.. سه یری به رگی کتیبه که م کرد دیتم
لێی نووسراوه:

عیززه ددین فهیزی

یه کتیبی نووسه رانی کورد و دوو کۆر

بێ ئه وه ی زه کای مووقلاش پێویست بێت یه که سه ر بیرم بو سه راو و ده راوی ئه و
کتیب و کاغه زه پوویی. نامه که هی کا که سوژانی ماموستا عیززه ددین فهیزییه له پوژی
۸ / ۲ / ۱۹۸۸ بۆی نووسیوه و له گهَل کتیبه که دا بۆی هه نار دووه .. پێشتر به
ته له فۆن له گه لده دا دوو و له سه ر خواشستی خۆم کتیبه با سه راوه که ی بۆم هه نار تا له
ده ره فه تیکدا بۆ به شیکێ ناوه روکی کتیبه که بجه مه وه که پێوه ندیی هیه به ئالفه یه که له
ئالفه کانی زنجیره ی «گه شتی ژیانم» دا .. با له نووکه وه حیکایه تی ئه و پێوه ندیه تی بۆ
بکه م!

له ئالفه یه کی «گه شتی ژیانم» دا که ده گمه باسی هه لێژاردنه که ی سالی ۱۹۵۳ بۆ
خوینه رم گێراوه ته وه که خاتوون ماموستایه کی قوتا باخیه کی کچانی کوویی به بۆنه ی
سه رکه وتنی به ره ی نیشتمان په ره ره کانی ئه وسا شه کر و چوکلای به شیوووه وه. ئه م
خاتوون ماموستایه (نه زیره محمه د)، شه وکیان ته قه ی لێ کرا و هه روا به حال
گولله ی ده مانچه که دوو ئینجیکێ له شوینی سه ری به سه ر بالیفه وه ی لا دا بوو..
حکومه ت له جیاتێ دلدانه وه و لا واندنه وه و به روا گونا هباردا گه ران خوشکه نه زیره ی
بۆ په واندز هه لداشت .. کاره که سه ره له به ری، به تا وانبار و حکومه تییه وه، نامه ردانه بوو
چونکه بێگومان ئه گه ر مره شه حی حکومه ت له هه لێژاردنه که دا سه رکه وتوو بایه و

خوشکه نه زیره شه کر و قهماغی به شیبایه وه پهنګ بوو تهرفیی پی بکن، خو ئه گهر تهقی لی کرابایه دلنیا م که بهری ئیمه ی هه لئزاردنه که ته پلی توپانی پی دهکرا.. بههمه حال هه لوهستی خوشکه نه زیره هه رچهند له ودهمه دا دهردی سهری بو نایه وه و له مردنی نزیك خسته وه، دیسانه وه لاپه ریه کی گه شی ژیا نی پر دهکاته وه و مایه ی شانازی شه بو خو ی و مندا له کانیشی.. تومهن ماموستا عیزه دین فهیزی له ژماره (۱۰۹) ی پوژنامه ی هه ولیر، ریکه وتی ۳/۳/۱۹۵۳، گوتاریکی رق هه لستای نه ترسای بویر له باره ی ئهم رهفتاره درنده یه ی بی بهزه یی و شهرم بلاو دهکاته وه که وا رهنه کاتی خو ی هه ر پیم نه گه یشتبیت، دواتر نه گهر زانیبیتیشم تا ده می دهرچوونی ئالقه کانی گه شتی ژیا نم هیچم له باریه وه له یاد نه مابوو دهنه منیکی به چرای گه نه گهرچه ک به دوا هه لوهستی شهرافه تکارانه ی خه لقا دهگه ریم چوناو چو نی مهردایه تی وه ها زل له برا و دوستیکی زنده به ریز و خوشه ویستی وه عیزه دین فهیزی وه که هه تا سهرمه مرگ و گیانه لاه به کوردی و مهردی و پاکی ژیا نی برده سهر، چو ن نایکه م به پرشنگیکی گه شی تریفه داری راگوزهری گه شته که م به تایبه ت که گه شته که خو ی داوی دهکات، بگره لی و سکتبوونی نوقسانیه ... دیاره پاش دهرچوونی ئه و ژماره یه ی گو قاری «پوشنبیری نو ی» که له ناو تویرژی ئالقه ی گه شتی ژیا نمدا باسی ئه و پرودا وه ی تیدا هاتو وه، کاکه سو ران ته له فونی بو کردم باسی کتیه که ی باوکی کرد ئیتر له سهر ته کلیفی خو م کتیه که ی هه نارد بو م به لکو له دهرفه تی کدا هه لی دهرخستنی ئه و هه لوهسته شیرینه ی ماموستا فهیزی دهرمخسیت، دهرفه تیش نه مابوو که لینیکی بو بکه مه وه له ئالقه کانی گه شتی ژیا نمدا چونکه چی هه بوو له یاداشته کانم تا دهگه نه ناوه راستی هه فتاکان به سهر په رشتیکه رانی رپوشنبیری نو ی گه یشتبوو، زو ریشم لی گران دیت هه لی ساخته هه لبه ستم .. ئهم ریکه وته ی دهرکه وتنه وه ی لاپه ره باسکرا وه کانی قه سیده که ی هیمن و به دوا ئه ودا سهرکه لبو ونه وه ی کتیب و کاغه زه که ی باوک و کو ران له خو وه و بی ئه رک و هه ناسه سواریی من سوزیکی له دهرو نم گیزا بو ئه و دوو کو چکردو وه ی نازیز، به جو ریک، دهرگای کرده وه بو تارما ییی گیانی چه ندین نازیزی دیکه ی کاروانی پرو وه مه رگستان .. له یادکردنه ودا گه لیک دیمه نی گه شی ئه و کو چکردو وانم هینایه وه به رچاوی خه یال و له گه لیا ندا سهرله نو ی به هه ندیک له سه فهری ژیا نیا ندا ده هاته مه وه و تیدا پرو دهچووم تا ئه وه ی به دزه بو به راورد کردنی یادی ئه وان له گه ل یادی زیندووان دهچووم ده مدیت دهسته ته رازووی ئه وان قورستره

له هی زیندووان. له ژیر نوا و سایه‌بانی مهرگدا تۆزه غه‌ریبه‌ی سالانی له یه‌کتر داب‌رانمان به‌گه‌شاییی بیره‌وه‌رییان وه‌کو خه‌رمانه‌ی شه‌وان که ته‌نانه‌ت ورده ئه‌ستیره‌ش بزر ده‌کات، ئه‌ویش هه‌موو که‌م و که‌سریی مرو‌قابه‌تی عاده‌تیانی له خۆیدا ده‌شارده‌وه و هه‌ر تریفه‌ی گیانیان ده‌مایه‌وه بۆ به‌رنیگای فرمیسک تیدا قه‌تیسماوم.. مهرگی تال و ژار ناوناوه شیرینیت.. له یادی ئه‌و مردووه نازیزانه‌دا و به ئافه‌رینیک له گیانی پاک‌ی عیزه‌دین فه‌یزی، به‌بلاو‌کردنه‌وه‌ی ئه‌و دیره شه‌رافه‌تمه‌ندانه‌ی که له‌و ژماره‌یه‌ی گو‌قاری هه‌ولیریدا بلاو‌کردبووه‌وه وا من لی‌رمدا به دووباره بلاو‌کردنه‌وه‌ی ئه‌رکیکی قه‌رزداری خۆم به‌رانبه‌ر فه‌یزی به‌جی ده‌هینم و که‌لینیکی گرنگی ئالفه‌یه‌ک له ئالفه‌کانی گه‌شتی ژیانم پ‌ر ده‌که‌مه‌وه ئه‌مه‌یه ده‌قی ئه‌و دیرانه:

شه‌رمه و ناشیرینه

«له شه‌وی شازده‌ی مانگی شوبات هه‌ندیک له چه‌ته بی ده‌سه‌لاته‌کان له کۆیه به‌شه‌و به‌تفه‌نگ په‌لاماری مالی ئانیسه نه‌زیره.. مو‌دیره‌ی قوتابخانه‌ی کچانی کۆیه‌یان داوه، چه‌ند ته‌قه‌یه‌کیان له په‌نجه‌ره‌وه بۆ کردووه که بیکورن، ئه‌م خیزانه به‌پ‌رزه‌ش ژنن هه‌یچ پیاویان تیدا نییه، زۆر خوشی که خ‌وای م‌زن پ‌زگاری کردوون له ده‌ستی به‌دکاران و هه‌یچ گولله‌یه‌کیان پ‌ی نه‌که‌وتوو. جا برانه‌ران وه‌رن سه‌یریکی ئه‌م سه‌یرانه بکه‌ن له هه‌یچ شوینیک ئه‌مه نه‌کراوه و نه‌بیستراوه، چه‌ند شه‌رمه و ناشیرینه که کۆمه‌لێک پیاو دو‌ژمنداریی کچیک بکه‌ن که چه‌که‌کی قه‌ل‌م و نووسینه. هی‌وایه‌کی زۆرمان هه‌یه له دانیش‌توانی کۆیه که هه‌موو خوینده‌واریکی تیگه‌یشتوو ئیفتخاریان پ‌یوه ده‌کات ئه‌م نوعه که‌سانه نه‌یه‌لن له ناویاندا بژین، ئاشکریان بکه‌ن، ته‌شپیر بک‌رین له ناو کۆمه‌ل و حکومه‌تدا. به‌راستی مامۆستایان له هه‌موو لایه‌ک به‌تایبه‌تی مامۆستایانی کۆیه به‌م بزوتنه‌وه‌یه زۆر دلگیرن، هه‌موو خوشک و برایانی ئانیسه نه‌زیره له لی‌وای هه‌ولیر ئیحتیاجیان پ‌یشکه‌ش ده‌که‌ن و تکایه‌کی زۆریش له کاربه‌ده‌ستان ده‌که‌ن که بنج و بناوانی ئه‌م ئیشه بی جیه ده‌ریخه‌ن و به‌قانون جه‌زای خ‌ویان ببینن».

خوینەر چاوپۆشی بکات له‌وه‌ی که من خوشکه نه‌زیره‌م به‌ خاتوو مامۆستا دانا و ته‌قه‌که‌یشم بۆ ده‌مانچه برده‌وه هه‌رچی مامۆستا فه‌یزییه به (مدیره‌ی) ناو ده‌بات و باسی تفه‌نگیش ده‌کات.. بی دوودلی ده‌لیم شایه‌دییه‌که‌ی مامۆستا فه‌یزی بۆ مو‌دیرایه‌تی نیشانه‌پ‌یک‌اوتره، خۆ کاره‌که له بنه‌په‌تدا نه‌ به‌مو‌دیرایه‌تی و نه

بەتفەنگبۇون و دەمانچەبوونیش ناگۆرئ: پىرووشكىكى بزوتتەوہى نىشتمانى بوو بەرەواژ گەپايەوہ بو كچىكى كوردى خاوەن ھەست، كوردىكى مەردىش دەنگى تاوانباركردنى لئ بەرز كردهوہ، مەسعوود مەمەدىكىش كە قەرزدارى ھەلوەستى ئەو كچە و ئەو مەردەيە دەيەوئ بەم يادكردنەوہيە قەرزەكە كەم بكاتەوہ، با بلئين قىستى يەكەمى لئ دەداتەوہ، زمانىكى ميژووى لەبىركراویش لە ھەندئ دىرى تۆمارخانەى دەفتەرى شەرافەت دەگيرئ.. دەقى ئەو دىرانەم بئ دەسكارى و بەشيواز و پىنووسى خوئ بو ئىرە راگوئست..

ئەم گوتارەم، ھەر دەلئى نەزرى كردووە و لە خوئ گرتووە سەرەتا و ئەنجامى بەمەرگ بگەنەوہ يەكتر، چونكە وەك لىرەدا دوعاخاواى پاش مەرگ لە يادى مامۇستا فەيزى دەكەم، كە جارئ بەرحەياتىش بوو دواين جار لە خەستەخانە نەخۆش بوو چوو مە ھەوالپەرسىي.. دواى چەند رۆژىك لە ھەولپەرەوہ خەبەرى مەرگى ھات. كەلئىنكى گەرەى لە شارەكەى خوئ و لە دلئ ھەموو قەدرزائىك بەجئ ھىشت..

كاروان، ژمارە ٨٠، ١٩٨٩

قەرزدانە ۋەدەيە؟ يان خۇھەلدانە ۋەدەيە؟

لە يادکردنە ۋەي نەمراندا جووتە ھەستىك بەيەكە ۋە سەر دەكەن: ھەستىكى بىنگەردى زامدارانەي پاك و پىرۆز لە كانى نرخە زەلكانى نەمرىيە ۋە خۆي لە دەروون و زمان و قەلەمى بىرگەرە ۋە دەگىرې و بەرە ۋە باۋەشى نەرم و نۆلى و پىنە خۆشكەلەكانى دەمى ۋە نەوزىيە ۋە دەبات، خۆي لە بىر دەكات.

ھەستى دووم ھىندە سادە نىيە، تىكەل پىكەلىيەكى لەگەندايە: ھەتا يادكراو لە تەمى نەناسراويدا بىت مەيلى بىژۆكى خۆيىستى ۋەھا لە يادكەرە ۋە دەكات كە خۆي بە خاۋەن چاكە و مەنت بزانى. ھەر دەلىلى كاپرايەكە خىر و سەدەقە دارەبەش دەكات، كەچى لە ناخى ناخىيە ۋە خەجالەت يىيەك بە كزى دەبلاچىنى و وردەختووى پىدا دەھىنى كە بە ساختە ھەستى مەنتبارىي خۆي بەرانبەر ئەو يادە گۆرپو ۋە مەنتدارى. ھەتا مەنتدارى ئەو پەلەيە لە سەرەتاۋە لايەنى مەنتدارى لە دلى خۆيدا ھەلدەكيشى و شوپىنەكەي پىرەكەتە ۋە بە ھەستى قەرزدارى، خۆراھىنانىكى دەرويشانەي گەرەكە.

كە يادكراو ناو و شۆرەتى ھەبوو ھەستى يادكەرە ۋە بارىكى دىكەي دەبىت، مەگەر ھەستەكە دەمكوت بىكرى، يادكەرە ھەستى مەنتدارى ناكات چونكە خىر بە دەولەمەند ناكرى، پەنگە كەم و زۆر، بە پىتى كەلگەتتى خۆي لەتەك ھى يادكراۋدا مەزاشىكى شانازى و لە خۆرازىبون حەندرخۆيى لە ھەناويدا بكات.

مەن كە دىم لە يادى حاجى مىرزا عەبدوللا (خادم) دا مەشقى قەلەمگىرې دەكەم نەمەنتدارى و نەمەنتبارى لە خۆمدا نادۆزمە ۋە چونكە ئەوئەندە دۆست و ئاشنام بوو (دق الباب) لە بەيندا ھەلستابوو. مەنتى كىسەجودايىي مەعنەۋى ھىچابوۋە.

ھەرچەند (خادم) لە تەمەندا بەلای جىلى پىش مەنە ۋە دەبوۋە ۋە بەلام تەبىياتى پەندانە و دلتەرانەي لەگەل ھەموو تەمەنىكى دەگونجانە. بە بىرەمدا نايت لە ئاخاۋەتن و وتوۋىژ لەگەلئيا تىر بوۋىم. خادىم ناچارى كردبووم كەوا بايىي ھىز پىشكانم، لە مىراتى حورمەتى ئەو بۆ باۋەك و بنەمالەي جەلى زادە، رازى بىم بە پشكىكى زىاد لە مافى خۆم. مەن لە دلدە جىگەي مامىك بۆ دانابوو، بەتايىبەتى لە دوا كۆچى مام شىخ نوورى كە لە رۆژانى ناۋەندى تەمۋوزى ۱۹۵۲ مالاۋايىي لى كردىن، خادىمىش بە

پهفتار و گوشتارېش تولهی ده نه و نه دی بۆ ده کړمه وه. ئا ئه م هه لوه سته ی له ناستدا، به ته مه نی هه لکشاوییه وه له چا و ته مه نی من، نایه لئ قه له م له یادی نه ودا به لووسی و په وانی له سه ر کاغه ز بخشیت و زمانگیریم پئ ده کات و (۱) هه سته کی خه جاله تیم وه بهر ده نی که دیم به ته مای قه رز دانه وه خه ریک بم چه ند نه مانه تیکی لام هه یه بیانده مه وه به تۆمارخانه ی میژووی نه مران، که چی ته وازوعی حاجی میرزا له و نه مانه تانه دا ده مه اویته سه ر بای پاکانه کړدن بۆ خۆم که جگه له حورمه تی یادی نه م دوسته و ده ره یانی یه ک دوو گه وه ره ی نه و له قدووی داخراودا ناشئ گومانی چ نیازینکی دیکه م لی بکری.

حاجی میرزا له سالئ ۱۹۵۲هه هه تا پوژانی پېش مه رگی دوست و ئاشنا و برا و که س بو. په نگه به هه مووی دوو سی حه فته که و ته بپته نیوان دواين نامه ی بۆ یه کدیما نه هه نار دووه له گه ل پوژی مه رگی. بهر له ۱۹۵۲ ناواناوه یه کی زۆر دوور له یه کدیما نه ده بیست و ده زانی، چونکه هاتوچۆ له نیوان کوپه و سوله یما نی له و سه ر ده مه دا ئاسان نه بوو. له کو تاییی سالئ ۱۹۵۲ سی چوار مانگ به وه زیفه ی حاکی له سلیمانی بووم که ئیتر دیدنه ی بووه کاری پوژانه یان حه فته مان. به ده م زیاد بوونی پپوه ندیما نه وه هاتوچۆی نامه له نیوانماندا زیاد ی کرد. به مونا سه به ی جیگه ده لیم هه تا حاجی میرزا مابوو ده مگوت به ده ست نامه ی دوو که سه وه تی ده میتم، یه کیان کاک حسینی خانه قا و نه وی دیکه یان حاجی میرزا عه بدوللایه چونکه هه ردووکیان هه تا بلئی خه تیان خو شه و چه ندیکی بشته وی ئینشایان جوانه، خو نه گه ره له وه لامدا چاری ئینشا که ش به کم هه ر ده مینیته وه ده سه ته ته رازووی خه تم له نگ بی. جاریکیان له م پوه وه نامه م بۆ براده ریک (شیخ ناو په حمانی شیخ سالج) له که رکووک نووسی و گوتم خه ته که م له گه ل خه ته که ی خو ت سا پینه یان پئ بکه.

له سالئ ۱۹۶۵ به دواوه که نشیمه م بوو به به غدا، به تاییه تی له و ده مه وه که که و ته (مجلس الخدمة) حاجی میرزا، به هو ی ئاسان بوونی گه یشتنی نامه پیم له بهر ئاشکراییی ته دره سم خیراییی ده کرد له نامه نووسین، منیش بی و هخران وه لام ده دایه وه. جاریکیان نه بی پتر له عاده ت نامه م دواکه وت نه ویش له بهر هو یه کی لاوه کی که هیچ در یغی منی تیدا نه بوو به لام توله م کړد وه بو ی به نامه یه کی در یژی نوکته نامیز و هو ی و هخرانم بۆ شه رح دا که چۆن راستیان گوتوه (په ک له سه ر کشته کی مه زراح که و توه)، منیش له دایه ره کاغه زم هه یه زه رفم نییه له ماله وه زه رفم هه یه

کاغەزى لەبارم نىيە. لە ھەردوو ھالدا پۈولم نىيە لە زەرفى چەسپ بکەم، پۈوليش چەند نەوعە ھى بەرید و ھى دىفاع مەدەنى و نازانم چى. ئەوھى کاغەزى تەسلىم دەکەم کەى دەگاتە بەرید، کە ئەوسا دەبوو سەفەرى بۆ بکەى، پۈولان چۆن تەدبیر دەکات و تىيان دەگات. لە ۱۹۶۹/۳/۲۷ کاغەزىكى بۆ ناردم بە عادەتى ھەموو جارانى پڕ لە نەوازشت و تەوازوع، لێرەدا چەند گۆلىكى مناسىبى ئەم گوتارەى لى رادەگوێژم. دواى پىشەكى دەلى: «لەم پۆژانە زۆر بیرم ئەکردن ئەم شیعەرم ھاتە سەرزبان کە بۆتان ینووسم:

وھەمات و پەرىشانم لە مىحەنت دەردى بى تۆیى

وھەکو کوردىكى مەرمردوولە ھەسرەت دەردى بى دۆیى

بەردەوام دەبى لە نامەكەى و دەلى: لەم پۆژانە بەخەزەت نامەتان گەیشتم، فەرموتانە زۆرتان قەرزدارم قوربان بە دەرجەيەك قەرزەت کردوومەو بەم عیباراتە جوانە و بەم نەكاتە شیرینانە وھەکو سەلەمى توجارەكانى خۆمان کە لەگەڵ تووتنەوانەكان ئەیکەن قەت لە ژىرى دەرنایەن، بەخوا منیش ئەم قەرزەم پى نادریتەو جا بزانی خوا بەرەكەتى بخاتە زەرەتەكەمان و لە خۆشیشى قسە خۆشەكانت ئەوا چەند شیعەرىكم بۆ نووسی و نامەكەشت بەشى مودەتێكى زۆرم دەكا پى رابوێرم ھەموو پۆژ جارێكى ئەیخونمەو:

نامەى شیرینت گەیشتە دەستم

بە بادەى یادت تا ئیستا مەستم

شەمال چەپاندی مژدەى تۆ بەگویم

لە خوشى ئەو نەمزانی لە کویم

فەرەحى دایە دلى غەمناکم

رووناکیى دایە چاوى نمناکم

نامەت ئەنسى مەحفەلى شادی

قسەت جەلیسى لە غەم ئازادى

جا قوربان با سەرت نەیه شینم....». کۆتاییى نامەكەى بە سفارش بۆ (سەلام حاجى سوور - کە ئیستا نایەتەو بەریم) دەھینیت لەگەڵ سلاوى چەند برادەرىكى ئەوسام کە لە سولەیمانى موزەف بوون.

ئەم نامەيەى حاجى میرزا یەكێكە لەو پینچ نامەيەى کە فۆتان پى نەبردوون.

هه ره کۆنیا ن ئه وهیه له ١٤/٥/١٩٦٨ بۆ می نووسیوه. دوا ی پێشهکیی سلا و ئه حواله پرسی ده لێ: «ئه حوالی ئهم موخلیسه پرسیار ئه فهرموون ئه وراقم له مو عامه له یه (مه به ستی نزیک بوونه وه ی مهرگه) دوعا بۆ عاقیبه تم به فرموون...» له دوا ئه مه دا به شیعر ده مدوینی، (٩) به یتی لێ نووسیون له مانه شه شی پێشه وه یانی به نامه ی هۆنرا وه بۆ مه لا محمه دی قه لاده شه ی ناردو وه ئیتر نازانم زووتر بو وه یان دواتر بۆی ناردو وه. به یته کان له نامه ی که بۆ مه لا محمه دی ناردوون به که م و سییه م و چوارم و پینجه م و هه فته م و هه شته می به یته کان ده گرنه وه. پاش ئهم شه ش به یته دوو دیری دیکه ی بۆ من نووسیوه که له نامه که ی بۆ قه لاده ییی هه ناردو وه ده رنا که ون:

ته مه ننا چلو ه ی رازی ئیوه یه
ته ماشا نه غمه ی ساز ی ئیوه یه
له کام خلو ته پێ بۆ و یصالتان
له چ ئاو ی نه یه ک دیاره جه مالتان

یه که سه ر دوا ی ئه مه ده لێ: «جا لێزه وه نه متوانی هیچی تر خو م ماندو و به که م وه سه ری ئیوه ش بیه شینم، دوعا ی به رزی و مو هه قیه تتان بۆ ده که م، بیستوومه ئه لێن دوعا ی ئینسانی فاسق قبو ل ئه بی جا بزانی و السلام علیکم.

چلو ه ی هه ر وه کو به رقی سینهما
بو و به ئا گر ی له نا و سینهما

ئه وه ی له بیرمه که نامه م بۆ هات تاکه به یتیکم نووسی له به رانه ر هیمای بۆ نزیک بوونه وه ی مهرگ لێ. به یته که ئه مه یه:

ئه گه ر مه ولانا دوعا ی فاسق ئه دا کا
دوعا ی من عومری تۆ بی ئینتیها کا

به ره ه لست نامه که می وه خران د، به لام تاکه به یته که ی پێ گه یشتبو و، له ٢٨/١٠/١٩٦٨ نامه ی بۆ نارد م، له پاش دوعا و سه لام ده لێ: هه تا له م پۆژانه و مه ره قیه کیان بۆ هی نام شیعر یکتان بۆ ته مه ندر یژی من نووسیو و زۆر مه سرو و بووم. منیش ئهم چه ند شیعره م بۆ نووسی، هه رچه ند جه ساره ته ئه م ما گو توویانه (الجاهل جاسر) و له دوا ی چه ند شیعر ی دوعام بۆ کردووی دوعا ی فاسق قبو ل بۆ

هئى (أفسقىش - ئەفسەقىش) ھەر قىبوولە. (پاش چەند بەيتىكى كە لە موناسەبەى دىكەدا بۆمى ناردبوو ئەمانە دىن):

خەيالْم پەرت بوو بۆتۆ سوو بە سوو
دلىش پىم ئەلى (ولاتىاسوا)
پىرو بى تاقەت قامەت چەماوہ
جوز يادت موونىس لەلام نەماوہ

بى پچرانەوہ ئەم رىستەيە و شىعرەكانى دوايەوہ دەنووسى و دەلى: «ئەمەش چەند شىعەرىكى ترە دوعاى ئەفسەقە ئىنشائەللا قىبوول دەبى.

(قل أعوذ) ھەر دوو پارىزگار ت بى
بەرگرى بەلا و چاوەزار ت بى
(قل هو اللہ أحد) يارت بى
(اللہ الصمد) مەدەدكار ت بى
(انا فتحنا) بۆت بى نامادە
دەرگای رەحمەتت بۆ بكا گوشارە
مەستى شەرابى (ألم نَشرحْ) بى
دل پرزانين و سىنە فەرەج بى
قەلەعە و حەسارت (آيَةُ الكُرسى)
قووتى رۆحت بى قەت نەبى برسى
لە تىنى تىشكى حادىسەى زەمان
شاپەرپى جىبرىل بۆت بى سايەبان
ھارپىت لە رىگا ئىسمى ئەعزەم بى
دلى بى كىنەت دايم بى غەم بى

ئىنجا دەلى: قورىان ھەرچەند زۆرم مابوو نىھايەتى پى بىنم، وەك چاوەشى چاك،
تازە سەرىكم بۆ خوش بووبوو ئەمما لەبەر ئەو كە تۆ سەرت دەنىشا، ئىنشائەللا عومرم
ھىندە مابى ھەتا ئەمجارەش چاوم بە دەست خەتى ئىوہ ئەكەوى.....»

بەسەر ئىمزاكەيەوہ ئەمەى نووسىوہ:

ویستم بنووسم بو ئیمزا موخلیس
خامه راستی کرد که نووسی موفلیس

ئەم بره شیعره له لاپەرە ۲۵۷ی بەرگی دووهمی دیوانەکی نووسراوە بێ ئەوەی بلی
بۆکێی بەرێ کردووه، هەر دەلی: "دوعاو پارانەوی خادیم بو ھاوڕێیەکی". بەیتی
دیکەش هەن خادیم لە موناڵەیدا یادێ دۆستی دیکە بێ کردوونەوه وەک که لە
لاپەرە ۲۵۲ی بەرگی دووهمی دیوانەکییدا بو ئەحمەد شوکری دەنووسی.

نامەیهکی دیکە لە ۱۹۶۹/۷/۱۱ بو ناردووم لە سەرەتاوە دواي سەلام و
پێشدهستی دەنووسی: «بەعزێ شو لەگەڵ کاک بەکر حاکم و کاک حاجی قائمقام
باستان ئەکەین...» ئنجا دەلی: «لەم چەند پۆژانە جەنابی شێخ محەمەدی خاڵ قازی
پیشوو سونالی لە بەندە کرد گوتی: ئەزانم مەلا محەمەدی کۆبی کۆری حاجی مەلا
عەبدوللایە، ئەمەوێ بە تحقیق بزانی هەتا سەر مەلا عومەر که ئاخری هەمووانە بزانی
کامیان کۆری کامیانە. منیش عەرز کرد منیش هەر ئەوەندە ئەزانم حاجی مەلا
عەبدوللای کۆری حاجی مەلا ئەسەدە و ئەویش کۆری مەلا عەبدورەحمانە لەوێش هەر
موتەئەکید نیم جا لام وایە ئەیهوێ بیکایە ریسالە جەلی زادەکان، زۆر حەز دەکەم
ئەگەر تەفسیراتم بو بنووسی وەعدەم بێ داوای ئەم شیعرەشم بو نووسی ئینشائەللا هەر
وایە:

دلت ئاوینە ئەراری نوور بێ
لە ژەنگ و تۆزی حادیسە دور بێ

باقی باقی نەبێ هەرچی بەقای تۆی نەوێ....»

ئێستە لە بیرم نەماوە لە ئاست داخوارییهکی چیم نووسیوه یان هەر هیچم
نەنووسیوه. لێرەدا دەلیم، بێچەکی جەلی زادن ناچیتەوه سەر مەلا عومەر، رەنگە
عومەر ناو لەو سێلسیلەیدا هەر چنگ نەکەوێ. حاجی مەلا ئەسەدیش کۆری (وائق
بالە مەلا عەبدوللای جەلی زادەیه که دەکاتە عەبدوللای دووهم. عەبدوللای سێیه
باپیرم کۆری حاجی مەلا ئەسەدە). مەلا عەبدورەحمانی کاکێ جەلی باپیری حاجی
مەلا ئەسەدە و کۆری مەلا عەبدوللای کاکێ جەلییه که عەبدوللای یەکەمە. بەمیان
ناگوترێ جەلی زادە وەک که بە ئادەم ناگوترێ بنیادەم چونکە مەلا عەبدوللای یەکەم
زادە جەلی نییه، خۆی یەکەم کەسە لەو بنەمالەیهاتووتە جەلی. ئادەمیش کۆری

ئادەم نىيە. جەنابى شىخى خال ئەو رىسالەيەى نەنوسىوھ چونكە لە مانگى يازدەمىنى سالى ۱۹۸۶ سەردانىكىم كرد لەگەل ھاوپرى موستەفا سالىح كەرىم، يەككىك داخوازيەكانى شىخى خال ئەوھبوو كە ميژووى جەلى زادن بنووسم، ديارە ئەگەر خوى كردبايتى داواكەى نەمەكرد.

نامەى پىنچەمى خادىم لە رۆژى ۱۹۶۹/۱۲/۸ نووسراوھ:

ئەمەيان برىتى وھلامىكە لە پرسە نامەيەكى من كە بۆ مەرگى خوشكەزاي خوى سەرھوخشىم پى كوردبوو لە عەبۇلھەمىدى حاجى توفىق، كە خوارزايەتى و براى ئەم خاتونەيە، خال بەزاري خوارزاوھ دەنوسى تا لە كاغەزەكە دەبيتەوھ، ئنجا لە دامەنى كاغەزەكە بە مائىلى سى دىرى خوى بۆ نووسىوم دەلى: سەرھەم زۆر عمرزى ئىحتىرام و سەلامە ھەيە. مودەتئى بوو بە خزمەت نامەتان نەگەيشتبووم ھەر وھتەماشا كردن و يادتان بارى ناساغيەكەمى سووك كرد ئىتر ھەر بڑى بەخوشى.

ديارە مەبەستى ئەوھيە كە چاوى بە پرسەنامەكەى من بۆ عەبۇلھەمىدى حاجى توفىق كەوتووھ. خادىم ھىچ ھۆيەكى موحامەلەى نەدەھيشتەوھ بى ئەوھى نەوازشتى دوستى خوى پىوھ بكات.

بەداخوھ لەو نامانەى بوى ناردەن تەنيا ئەم پىنچەيان لەدەستى تەفروتوون بوون رزگار بوون. لەوانەى منىش بۆ ئەوم ناردوون تەنيا نوسخەى يەككىكان ھەلگىراوھ ئەويش نازانم چ رىكەوتىك وھەى كوردووھ نوسخەى لى وھرىگىرى.

لايەنى شاعىريەتتى حاجى مىرزا سى شەقلى پىوھ ديارە: يەككان بەھرەى زەوقى ئەدەبى. دووھمىيان نەفەسدرىژى. سىيەمىيان سۆزى عىشقىكى سووتىنەرى ناوئىدانە كە لە سەرھەتاي ژيانىدا مېشكوئەى ئىسكەكانى وھ برزەبرژ ھىناوھ. ئەم سۆزە لە زۆر ھەنىسكەكانىدا بەلای نموونە شىعرى ھەرە سۆزناكەكانى شاعىرە مەشورەكانى پىش خۇيدا دەباتەوھ تا ئەوھى ھەندى جار بە (تضمين و اقتباس) رستەى تەواو، ھەندى جارپش مصرەعى تەواويان لى رادەمگوىزى بۆ ناو ھەلەبەست، ئەمەيش ديارەيەكە لە ئاكارەكانى مروف كە لە غەمى غەمباردا لە دوو غەمدا دەژىت، يەككان ھى خوى.

سەقافەتتىكى حاجى مىرزا ھەبىبو وھ ھەنگوينى ھەنگ خوى لە شەربەتى كىتيە ئەدەبىيە كلاسكىيەكانى ھەلمشتبوو، كميك نەبى لە چەژى دەرسى مەزگەوت كە ناواناوھ لە شىعرە دنيايىيەكانىدا تام دەداتەوھ. ھەرچى شىعرى ئاينىى حاجى مىرزاىە

یەكسەر له عەقیدەوه هەڵدەقوڵی و بۆ چەژێ دەرس و دەور ناچیتەوه بەلای منەوه سوودی شاعیریەتیی لەویدا بوو کە زۆر قوول نەبوو یوووه له زانستەکانی سەر دەم چونکە له باریکدا نەبوو بەم زانستانە بێیتە مامۆستای زانکۆ و بەرھەمی کارەبایی و فەلەکی پێشکەش بە جیھان بکات، ھەر ئێوەندەئێ سوود لێ وەرگرتن کە سەکۆیەکی پەند و وەعزی تازە مۆدیل لەو زانستانەدا سازدات و خۆیانی پێ بکاتە پەندیار کە ئێتر نەتام له شیعریدا دەما نەکەشیش بە دوو وەغزەکانیدا دەچوو. بۆ ئێوە بەس بوو کە مرزێکی پۆشنبیر و بەرژەوہەندناسی میللەت و ولاتی خۆی و تێکرای جیھانیش بوو، ئاکاریشی له خۆوہ بەرھەو مێرخاسیدا چوو بوو، من و تۆیش سەدجاران بە پەرۆشتەر شیعەرە عاتیفیہەکانی دەخوینینەوہ لەوہی خۆی لێ کردباینا یە ئەفەندی و بە مەنتیق لە خشتەئێ بردباین. مامۆستا لەم مەیدانەدا زۆرن چ لزووم نەبوو بەوہی کە خادیم ژمارەئێکی لێ زیاد بکردایە، ئێو ساش ژمارەئێکی بەنرخ لە مریدەکانی جەزبەئێ سۆز و فرمێسک کەم دەبوو و ئێمەئێ تێدا خەسارە کردوو دەبووین.

لە گیانی خادیم داوای لێبووردن دەکەم کە ھاتم ئێم چەند دێرانەئێ دواییم وەپال یاداشتەکانی دا. ئێنەساف داوای دەکرد من تەراتێنە لەو مەیدانەدا نەکەم، بەلەن نییەتم پاکە و لەبەر تیشکی ئێویدا چەند ھەنگام بەم لایەدا ھەلێنا.

کاک جەمال محەمەد، کە نازانم ئێستا لە کوێ و لە چ باریکدا یە، خزمەتی ھەر مەگەرەوہی بە گیانی خادیم و خادیم دۆستان ئێوہیە سەرگوزشتەئێ تەواوئێ ئێومان بۆ بگێریتەوہ بە ھەموو لایەکانیہوہ. دەبێ بزانی ئێو عیشقەئێ میرزا چ کاریکی لە پەفتاری کرد، لەو دەمانەدا چەندی شیعەر پێ ھەلێست، کوا نمونەئێ؟ مەعشوقە چیی لێ بەسەر ھات؟ و چەندانئێ دیکە لە پرسیاری ئێو تۆئێ بە دەوری تاکە پووداوی عیشق قوت دەبنەوہ. ژبانی قەلادزەئێ، پاشتر لە سلێمانی بە ھەلێسوکە و تیبیہوہ، بە جۆرێک کە ئێگەر تەئسیریکئێ تئ کردبێ بتوانین لە ھەلێستەکانیدا بیدۆزینەوہ. خولاسە، وەھا خۆشە تامە زۆرۆییمان بشکینئێ، ھەتا یادیشی کۆن نەبووہ کارەکە ئاسانترە، کە دەورانئێ بەسەردا تئ پەری دەبیتە تەیری ھەلفریو:

ئێستە کەش فرسەتە گەلی یاران

کەپەنەک بۆچیہ لە پاش باران

(١) لە شەوی نیوان ١٩٨٧/١/١ و ١٩٨٧/١/٢ نزیکئێ سەعات دوو کە و تمە سەر نووسینی ئێم گوتارە. کە گەیشتمە ئێو و شەئێ (دەکات) کە ژمارەئێ یەکم لەسەر

داناوه به نیشانه بۆ پەراوێژ، وازم لە نووسین هینا، پۆژی دیکە تا دواى نێوهرۆ دەر فەتم نەبوو بۆى بگەرێمەوه. کاتێک بۆى چوومەوه خەیاڵێکم بە دلدا هات، بۆچى نەزانم فەرقى تەمەنمان چەند بوو؟ بەرگى دووهمى دیوانەکەى لامە، بە لکۆ لە وێدا سالى لە دایکبوونى نووسرابى. داخەکم تێیدا نەبوو، دەبى لە بەرگى یەكەمى دیوانەکەیدا سالى ئەو نووسرابى. لە گەل ئەم دەست بە تالێبەشدا، گەرانی بە دوا سالى ئەو نىگامى بۆ لای ئەو چەند وشەى (پێشکەش) کەوت کە لە لاپەرە (۳)ى دیوانەکەدا سى نىيازى دەربرێوه، هى سىيەمیان دەلى (بەوانەى لە ئاستى ناراستى بێدەنگ نابن).

چەندم لى خوش هات کە یەكەم مەنگاوم لە نووسىنى گوتارەکە بە پێکەوت جوت هات لە گەل نىازەکەدا بەر لە وهى هاندەرى ئەو نىازە بمبزیوت چونکە شارەدە وهى ئەو ئەمانەتە کارێکى ناراستە بەو پێیە لە خو دەبوو (بێدەنگبون لە ئاست ناراستیدا). ئەم پێکەوتە خستىمىبە سەر چاوخشانەن بە پێشەکیەکەى دیوانەکەدا.

منیش ئافەرىن دەکەم لە کۆششى کاک جەمال کە شىعرەکانى میرزای خستە بەر پۆشنایى و تۆزى پۆژگار و پىسى جالجالۆکەى لى تەکانەن بە لام کە هاتم لە سەر راگىاندنى پوو پەرەى یەكەمى پێشەکیەکە (دەکەوتە لاپەرە پێنج لە دیوانەکە) کە گۆيا بە وهى واتا لێدانە وهى بەیتەکان پێویست بە فەرەنگۆک نەما، هاتم ئەو واتا لێدانە وانەم بە تاقىکردنە وه دىتم زۆر شوێنى ئاستەنگ بە جى هێشتراوه، زۆر وشەى نااشنا لە بەر گوێى نەو باوەکانمان روون نەکراوتە وه. لە نمونەى وشەى ئەوتۆى بنواپەرە لاپەرە ۲۱ى دیوانەکە دەبینى لە دىرى سىيەمدا (پیرە زال) هەیه. کى دەزانى چ مەبەستە لى؟ لە دىرى (۵)دا (پەزم، مەساف - مەساف) چى؟ دەلێن بەزم و پەزم بى ئە وهى بەتەواوى لىکیان بەدەینە وه. لە دىرى (۷)دا وشەى (نەبەرد) واتاکەى چىیە؟ بە نەبەردى کە (پالەوان) دەگەینى لى بەسە هوو مەچوو، لێرەدا شتىکى دیکە، شەر و جەنگە. (نەال - نىهال) لەو لاپەرەیدا دەبوو پوون بکرىتە وه، بە تايبەتى (نەهالى کەشت) کە هەردوو یان نااشنان و شىوازی کلاسیکى هیناویبەتە ناو هەلبەست.

لەو لاپەرەدا تەنیا پەروانە و بى پەروانە لە پەراوێژدا واتای دەکەنایان لى دراوتە وه بە (پەپوولە و بىباک) بە لام تىمان ناگەینى بۆچى پەپوولە (بىباک) حىساب دەکرى؟ دواىن وشەى ئەم پوو پەرەى وشەى (مەندەبۆز) کە پوون نەکراوتە وه و راستىیەکەشى (مەندەبۆز).

له نموونه‌ی شوینی ئاسته‌نگ ب‌روانه کو‌تاییی لاپه‌ره ۲۴۸ و سه‌رم‌تای ۲۴۹ که ئەم دوو د‌یره ده‌خوینیته‌وه:

له ناکاو سه‌با هی‌نای بۆ ده‌ماغ
بۆ‌نی پ‌یراه‌هن بۆ‌د‌لی پ‌ر داغ
کولبه‌ی ئە‌حزانی بۆ‌کردمه‌ گول‌زار
پ‌رووناکیی دایه‌ چاوی ئ‌ینت‌یزار

ته‌نیا وش‌ه‌ی (پ‌یراه‌هن) واتای ل‌ی د‌راوه‌ته‌وه به‌ ک‌راس، له‌وه‌ش‌دا ح‌یره‌تی خو‌ینده‌واری نه‌ویاو پ‌تر ده‌بی چون‌که نازانی مه‌به‌ستی حاجی میرزا ک‌راسی یوسفه‌ که بۆ‌یه‌ع‌قووب‌ی باوکی چوو‌گوتی (انی اجد ر‌یح یوسف). که خ‌ست‌ییانه سه‌ر چاوه‌ کو‌یر‌بووه‌کانی (ارتد بص‌یرا - بۆ‌وه‌ چاوساغ). کولبه‌ی ئە‌حزان م‌ال‌ه‌که‌ی یه‌ع‌قووبه‌ که له‌ وه‌ته‌ی یوسفی ل‌ی به‌ مردوو ح‌یساب ک‌رابوو بووبوو (بیت الح‌زن - م‌الی تازیه‌دار). من ل‌یره‌دا مه‌به‌ستم نه‌بوو واتای ه‌یچ ش‌ت‌یک پ‌وون ب‌که‌مه‌وه به‌لام نایابی به‌یته‌کان زۆری بۆ ه‌ینام.

به‌نیازی خ‌زمه‌تی دیوانه‌که و ش‌یع‌ری حاجی میرزا و له‌گوش‌ی بایه‌خ‌دان به‌ه‌و‌لی کاک چه‌مال مح‌مه‌ده‌وه ماوه‌یه‌که له‌گه‌ل پ‌روپ‌ه‌ره‌کانی نه‌و دیوانه‌ ده‌رۆم و شو‌ین‌یک‌ی که‌م و ک‌ور‌یی ت‌یدا بی‌ ه‌له‌سه‌ستی ت‌یدا ده‌که‌م. پ‌استیه‌که‌ی ده‌بوو پ‌رس به‌ شاره‌زایانی ع‌ه‌رووز و واتا‌ئارا‌ییی ش‌یوازی ک‌لاسیکی ب‌کر‌ی ئ‌نجا فه‌ره‌ه‌نگ‌ۆک داب‌ن‌ر‌یت و ده‌قی به‌یته‌کان له‌سه‌ر ک‌یش‌ی راستیان بنووس‌رینه‌وه، به‌یت‌یک‌یش که به‌ فه‌ره‌ه‌نگ‌ۆک پ‌ووون نه‌ب‌یت‌ه‌وه نه‌و شاره‌زایانه ش‌ه‌رح‌ی ب‌ده‌ن.

له‌ لاپه‌ره ۱۴ د‌یری پ‌نج‌ه‌م وش‌ه‌ی (بووه‌ته) له‌نگ‌ی کردوو. ئە‌گه‌ر (وابۆ‌ته) بی‌ له‌نگ‌یه‌که ه‌له‌سه‌ستی:

«گول‌شه‌نی شادی به‌ وه‌یشوومه‌ی خ‌ه‌زان وا بۆ‌ته پ‌ووش»

له‌ د‌یری ۱۵ وش‌ه‌ی (داخی) ده‌بی (داخی) بنووس‌ری (داخی به‌جه‌رگم).

له‌ لاپه‌ره ۱۵ د‌یری سی‌یه‌می له‌نگه‌، به‌ په‌راویز ه‌ی‌ما ک‌راوه‌ که له‌ ه‌ه‌موو نو‌سخه‌کان ه‌ه‌روه‌ها به‌ له‌نگ‌ی ه‌اتوو. ئە‌گه‌ر وش‌ه‌ی (بگرن) نه‌و (ب‌ه‌ی ل‌ی ب‌قرتی له‌نگ‌ایی ه‌له‌سه‌ستی:

«گو‌ی له‌ قرچه‌ی جه‌رگی سووتاوی گرن بۆ‌ته که‌باب»

قرتانی ئەم (ب)ەى كە پنى دەلن ئىلتىزامى زۆر باو، حاجى مىرزا خۆى لە چەندىن جىگەدا قرتاندوو ىەتى.

لە لاپەرە ۱۶ دىرى دەىەم لەنگە وشەى (گولآوو) بەم شىو ىە جىگەى لەقە لە بەىتەكەدا. بەىتەكە بەم شىو ىە چار دەكرى:

هەم برىقەى گۆلەناو، بەرق و ترىشقەى هەورەكان

دىرى يازدەمىنىش لەنگە. سەرەتاكەى (مەل مىلى درەخت بە خويندن) واتاشى ديار نىيە و لەنگىشە. وها بزەنم راستىيەكەى ئەمەىە:

مەل مىلى درەخت بەخويندن بلبلىش پەرواز ئەكا

لە دىرى ۱۳، وشەى (سەروو) لە كۆتايىدا دەبى (سەرو) بنووسرى. لەدىرى ۱۴ شدا (سەرووى پەوان) دەكرىتە (سەروى پەوان).

لە دىرى ۱۶ وشەى (بىر) دەكرىتە (پىر).

لە دىرى ۱۷ (خورپەمى دڭوشاى) دەكرىتە (خورپەمى وو دڭوشاى).

لە دىرى ۲۲ (خان و مان) وها بزەنم (خانمان)ە وەك (نىشتمان). ئەم (مان)ە پاشگرە دەلالەتى جىگەى هەىە. لە ئاقىستا بە عەرش گوتراو (گەروودەمان).

لە لاپەرە ۱۷ دىرى يەكەم، وشەى (تۆ) تەنبەلى دەكات دەبى (تو) بخويندريتەو. لە دىرى دووهم وشەى (زستان) دەكرىتە (زىستان) دەنا لەنگە.

لە لاپەرە ۱۸ دىرى دووهم، وشەى (چىيە) ئەگەر بە (چىيە) نەخويندريتەو لەنگ دەبى ئەوساش ئاقولا دەردەچىت، ئەگەر (كوانى) بى عەببى نامىنى.

لە دىرى ۳ (خۆبى و مەى) دەكرىتە (خۆى و مەى).

لە دىرى ۵ (پەزموردەو) دەكرىتە (پەژموردە وو) دەنا دىرەكە لەنگە.

لە دىرى ۹ (بۆگەداوو) دەكرىتە (بۆگەداو) هەتا لەنگ نەبى.

دىرى ۱۳ زۆر لەنگە واتاشى نايەت (كەىفەكەت ئازىز مردوو و ماتەمى داگرتوو). دەستخەتى نەبىنم خەرىكى راستکردنەو ى نایم.

دىرى ۱۵ (بوووتە) دەكرىتە (بۆتە) (كەندووشىو) دەكرىتە (كەندوشىو).

دىرى ۱۹ (ولاتەكەى تۆى تىك پوووخاند) دەكرىتە (مالەكەى تۆى تىك پوخاند).

له لاپهړه ۱۹ دیری شەش، وشە (کوچهیی) دهکړیته (کووچهیی).

له لاپهړه ۲۰ دیری چوار (بو) دهکړیته (بوو).

دیری ۵ (سهوزمیی) دهکړیته (سهوزهی). (کردووم) دهبی بخویندریتهوه (کردوو - ووم). دیری ۱۵ وشە (ئومیدم) دهخویندریتهوه (ئومیدم). له لاپهړه ۲۱ قهسیدهکه وهها دهست پی دهکات:

خواهونی عەزم و سەبات و سەفدری مهیدانه کورد

مەنشەئێ سیدق و وهفاو و روستەمی مهیدانه کورد

بو شەجاعت روستەمی زالی له لا وهک پیرهزالی

وهها دهمانم له دیری دووهما (هیدهری مهیدان...) گۆراوه به (پوسته می مهیدان...) چونکه له گهل (سەفدر) باشتەر دەرپوات و له دیری سینه میشتا روستم دهشکینیتهوه ئیتر چۆن دهشی جارێ به مەدح جارێ به شکانهوه ناوی روستم بی؟

له دیری ۴ (بازی) دهخویندریتهوه (بازیی).

له دیری ۱۱ (ئومید) دهخویندریتهوه (ئومید). له دیری ۱۵ (به) دهخویندریتهوه (با). وهک پیشتر گوتم (مەندەبۆز) له کوتاییی لاپهړه کهدا دهکړیته (مەندەبۆز).

له لاپهړه ۲۳ دیری ۹ (خه یاتی) دهکړیته (خه ییاتی).

له لاپهړه ۲۴ دیری ۳ (به دورا بی) دهکړیته (به دورایی).

له لاپهړه ۲۶ دیری ۲ (بویی) دهکړیته (بویه).

واتای (چه شمهیی حیوان) له دیری دهیما (ناوی حیات) ه که هه رچی لئی بخواتهوه نامریت، نهک (سه رچاوهی ژیان) که واتای بی سنوورم

له دیری ۱۴ (ناشنامو) واتاکه دهباتهوه بو بیگانه، دهبی بگوتری (ناشنامه).

له لاپهړه ۲۷ دیری ۳ (په رگاری) ناو قهسیدهکه راسته نهک (په رگالی) شهرحهکه.

له دیری ۴ (په ربازی) و (سهربازی) که له په راویز کراوه جیی لی توژینهوهیه. لیره دا مهودام نییه، چونکه دهچینهوه بو (باختن و می باز) و داریشتنی ئیسمی فاعیلی لیکراو به (سهر باز) و پیولهکانی (ی) ئیسمی مفعول و.. و.. کوردهکه له جیاتی (باخت) دهلی (بهخت - خوی بهخت کرد) که جۆزیکه له بهکارهینانی قرتاو.. له دیری ۵ وشە (نییهتی) دهخویندریتهوه (نی ییهتی) دهنه دهبیته (لایملک).

له لاپهړه ۲۸ دیرى ۱۰ (کرديیه) دهکړتیه (کرديه).

له دیرى ۱۹ (بووم) دهبی بخوندړیته وه (بوو - ووم).

له دیرى ۲۱ (رهحمتیتان) دهکړتیه (رهحمتى تان) واته رهحمتى خوى تان.

له لاپهړه ۲۹ (مهله جوانه کهى سر شاخ و کټوان) مهله له دهريای بى پایانی
ئاسمان دهکات نهک له دهريای قوول و بى بن وهک که له پهراوړتدا شرح دراوه. بهمر
له سهرکټوان چى دهکات؟

له دیرى سټیه مى بره شيعره که (پيروزی) له جياتى (پيروزهى) دهگوترى.
نهمبیسستووه (پيروزه) به هوما گوترا بى وهک له شهرحدا هاتووه.

لیره به دواوه تهنیا هیما بو ژماره ی لاپهړه دیرهکان دهکم که هله وهیا
که موکوورپیان هبى بى نه وهى ساغیان بکه موه مهگر شوینی زیده گرنگ:

لاپهړه ۳۳ دیرى ۱۰ لاپهړه ۳۵ دیرى ۹، ۱۷

لاپهړه ۳۷ دیرى ۳، ۹: لاپهړه ۳۸ دیرى ۱۷ وشى عیجز هله یه راستیه کهى
(عهجز) ه. دیرى ۱۹ میشک نهک (میشک). له لاپهړه ۳۹ دیرى ۴ سرله بهری تهماوییه،
(سهنجیه) چیه؟ نازانم. سهره ناوی قهسیده که نابى (پوژ) بى چونکه نهعتى
پیغمه مبه ره.

لاپهړه ۴۰ دیرى یهک (عومری) نهک (عومری).

لاپهړه ۴۲ دیرى ۷ (نالهیى) نهک (نالهی).

لاپهړه ۴۳ دیرى ۶ (جیلوهیى) نهک (جیلوهی). دیرى ۷ (رینگه ییکه) نهک (رینگه ییکه).
دیرى ۸ (پهردهیى) نهک (پهردهی).

لاپهړه ۴۴ دیرى ۵ (تییا) نهک (تییا): نالی دهلی:

پهجهیى په رچه مى یوو زولفى سییا

هر دهلیى مانگه شه وه کولمى تییا

دیرى ۷ (بیدار) هله یه، (بیدار) راسته. دیرى ۱۰ (دهریایى) نهک (دهریای).

لاپهړه ۴۷ دیرى ۳ (بهقهده سهروى جویبار) نهک (سهروى جویبار).

لاپهړه ۴۸ (بیدار) راسته. دیرى ۳ (بووی) نهک (بووی).

لاپەرە ۵۲ دیری یه‌که‌م (تو) نه‌ک (تۆ). دیری ۲ (ته‌ماشایی ئه‌وا) نه‌ک (ته‌ماشای ئه‌وان). دیری ۳ (ده‌ردی دلی) نه‌ک (دلی ده‌ردی).

لاپەرە ۵۴ دیری یه‌که‌م (قسیکت) نه‌ک (قسه‌یه‌کت). دیری ۸ (جیاکه‌ر).
دیری ۹ (بۆته) نه‌ک (بووه‌ته).

لێزه‌دا کۆتایی به‌و ته‌ته‌له‌کردنه‌ ده‌هینم چونکه‌ له‌سنووربه‌ده‌ر درێژه‌ی هه‌یه، هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ ده‌که‌م که‌ چاوێکی خێرا به‌ دیوانه‌که‌دا بگێرم تا ئه‌گه‌ر توانیم چه‌ند زه‌ق و زۆیییه‌ک به‌ قازانجی دیوانه‌که‌ و خوێنه‌رانی چاره‌سه‌ر بکه‌م به‌دلیکی ئارامه‌وه‌ مالایایی له‌ یادی خادیم بکه‌م بۆ هه‌لێکی له‌ بارتر.

لاپەرە ۶۲ به‌یتی هه‌فته‌م:

وه‌کو ته‌م دای ده‌پۆشی پوویی خه‌زرا
به‌ ئه‌شکی خوینی چاوان سوور بوو غه‌برا

له‌ په‌راویزه‌دا هه‌ر ئه‌وه‌نده‌ هاتووه‌ که‌ (خه‌زرا) سه‌وزاییه‌، مه‌به‌س له‌ خه‌زرا (خضراء) ئاسمانه‌ که‌ هه‌ناسه‌ی دووکه‌لایسی بێ چاران ده‌بوو به‌ته‌م و پووی ئاسمانی دانه‌پۆشی. غه‌برا (غبراء) یش زه‌وییه‌ که‌ به‌ فرمیسی خوینین سوور هه‌له‌مه‌که‌را. ئه‌م خه‌زرا و غه‌برایه‌ زۆر هاتووه‌ته‌ ناو شیعری شاعیرانه‌وه‌.

له‌ لاپەرە ۶۷ به‌ په‌راویز هه‌ینما بۆ ئه‌وه‌ که‌راوه‌ که‌ نیوه‌ به‌یتی خوازه‌وه‌ له‌نگه‌.

که‌سی نه‌یدیوه‌ وابێ هه‌یج قه‌ومی

ئه‌م مصرعه‌ له‌نگ نییه‌، ده‌بێ به‌پێی ده‌ستووری کێشی کوردی وشه‌ی (هه‌یج) ببێته‌ دوو بڕگه‌ (هی - چ) نه‌ک یه‌ک بڕگه‌. وه‌ها دابنێ که‌ ئه‌م (چ)ه‌ له‌ به‌راییی پرسته‌وه‌ دێت وه‌ک که‌ نالی ده‌لی:

تۆ که‌ حووری وه‌ره‌ نیۆ جه‌ننه‌تی دیدهم (چ) ده‌که‌ی
له‌م دله‌ی پر شه‌ره‌ر و سینه‌یی سووزانمدا

یان هه‌ر نالی له‌ به‌یتێکی دیکه‌دا بۆ کێشی شیعری ده‌نگی (س) قورس ده‌کات:

«راستی سه‌یقه‌لییه‌ تیغی زمانی نالی»

لێزه‌دا (راستی) سی بڕگه‌یه‌: (پا - س - تی). له‌ ئه‌سلیشدا دووه‌: (راس - تی). ده‌بوو له‌ لاپەرە ۶۴ به‌م مصرعه‌ بلێ له‌نگه‌:

عەشاییری لە کوردان زۆر لەگەڵ بوو

ئەم مصرەعە ئەگەر (عەشایر) ی نەکرێتە (عەشاییر) لەنگە، بەو شیوەیەش هەر
عەبیدارم. لە لاپەرە ٦٠ مصرەعی: (نەیانەشت مریشک و گۆشتی کاوڕ) دوو بڕگە
نوقسانە دەبێ وەها بنووسرێ:

(نەیانەشت هیچ مریشک و گۆشتی کاوڕ) جێگە ی دیکەش زۆرە لەم بابەتە.

ئەو (مەنزومە ی سەفەر بەرلگ) کە لە لاپەرە ٥٤ هەتا ٧٤ ی دیوانە کە ی
گرتوووەتەو، لە بەرەو کۆتایییە کەیدا نەختێک بە نائاشکراییی دەدوێت. بە پێی
سەرگوزشتە کە لە سەرەتا کانی سالی ١٩٢٠ یان لە دەورووبەری ئەو سالتەدا بە
یارمەتی برادەرێکی چوووە قەلادزە (ئەو برادەرە حاجی تاهیری کۆیی بوو) لەو
سالی سالتە ماونەتەو چوونەتە سلیمانی.

هەتا نێزیکی سالی لەو بووین

لە ئاخر بۆ سلیمانی بەر بووین

بەدوا ئەمەدا دەلی:

فەلەک بۆ قیسەتی ئێمە لە هەر لا

بەچەپدا مۆرەیی نەردی فری دا

سلیمانی هێنا قیسەت وەها بوو

موعین و ناسری ئێمە خودا بوو

لەمەدا دوو پرسیار هەڵدەستی: یەکیان ئەوێ کە حاجی میرزا عەبدوللا و حاجی
تاهیر، وەک بزائیم، پتر لە سالی سالتە لە قەلادزە مانەو. پرسیارێ دووێم ئەوێ کە ئەم
مۆرە نەحسە فەلەک بە چەپیدا فری دا بۆ ئەوان چی بوو؟ (سلیمانی هێنا) مانای
چی؟ سلیمان کێی؟ پیغەمبەر سلیمانی موبارە کە دیارە ئەو مەبەست نییە. یاخود
شاری (سلیمانی) یە؟

لێرەدا بە تەلەفۆن لە کاک محەمەدی حاجی تاهیرم پرسیار کرد، نومرە ی
تەلەفۆنە کە شیم لە مامۆستا بەکر ئیسماعیل سەرۆکی دادگای حوکمی زاتی وەرگرت،
کاک محەمەد تێی گەیاندە کە مانی ئەوان و مانی حاجی میرزا عەبدوللا پتر لە ٢٥
سال دانیشتیوی قەلادزە بوون. دەوری ١٩٤٦ هاتوون بۆ سلیمانی. ئەو نەردی
فەلەکی چەپ گەردیش هی ئەو سالانە ی قەلادزە کە دوو جار لە دوو پوودای

ناخۆشى گشتیدا ناچار بوون به راگوستن له قه لادزه تا به زهره و زهمهتی زۆره وه سه ره له نوێ هه ره چاره كه وتوو نه ته وه سه ره باری ئاسایی. به مه دا ده ركه وت كه من ژماره ی (سی) م به (سی) خویندوو ته وه له دیوانه كهش هه ره (سی) نوو سراوه تومه ز به ته ما نه بووم ئه و دوو بنه ماله یه سی سال له قه لادزه بووبن (ئهم دیارده یه له نووسینه كانی فرۆیدی نه فسناس شی كراوه ته وه).

ده متوانی له م كېشه یه دا نووسینه كه م بگۆرم و حيكایه تی ته له فونكاریی تیدا رهش بكه مه وه به لام چ زهره له و راستیه سه انه یه ناكه یه ن، خۆشتریش دیت له گه ل ته بیاتی ژیا نمان كه هینده توند نه پێچراوینه وه به سه هوو نه چین. وه ها بزانه حاجی میرزاش سه هووی كردوو كه له لاپه ره ۷۶ دا ده لێ سالی ۱۹۳۹ ته شكیلاتی حكومه ت له قه لادزه كرا، وه كه له بیرمه ئه و ته شكیلاته له ۱۹۳۷ بوو. به هه مه حال ئهم لایه نه له منیش پوون نه بی میژووی هه یه. دوا ی ئه و ته له فونه ش دیتم حاجی میرزا ده لێ له ۱۹۴۶ چووین بۆ سلێمانی.

له لاپه ره ۸۸ شه رچی (ئافه رین گۆیان) هاتوو به (ئافه رینیا ن كرد). ئهم وشه لێكدراره لێدوانی ده ویت.

لێكده كه فارسییه، له ویشدا (گوویان) ده خویندریته وه. وشه لێكدراره كه فاعیلیه ت و وه سف ده به خشی، له لایه ن ریزمانیشه وه كه كه وته رسته به لای (ئاوه لكار adverb) دا ده چیته وه چونكه وه سفی (كردیا ن به جه ژنه) ده كات. ئهم (ان) ه فاعیلییه ته له فارسیدا، به زۆریش له كاردیت وه كه: له رزان، ده وان، خه ندان... هتد. له كوردیدا باوی نه ماوه مه گه ر چۆنا و چۆنی ده نا بۆ فاعیل به كاری نا هینین ته نانه ت كه ده لێین (له رزان، رپبه ندان، هه رزان...) له بیرمان چوو ته وه كه ئهم وشانه ناوی كاران (اسم فاعل). وشه ی ئافه رین تورکی نییه (وه كه له شه ركه دا ده لێ كوردی و فارسی و تورکییه). به ئه سل وشه یه كی ئافیتستایه له قالمی ئافرینه، ئافریتی، ئافریقه نه هاتوو به واتای ئافه رین كه له ریشه ی (فری) وه رگیا ران به واتای خۆشویستن و په رستن و دلخۆشكردن و خویندن و خهلقكردن. كه ده گوتری جیهان ئافه رین به واتای (خالق الكون). ئهم (ئافه رین) لێره دا خهلقكردنه. له كوردیدا زۆر جا ران به شوخی یه كه به یه كێك ده لێ (ئافه ره وان) و به خه یالی خۆی واتای (ئافه ره ت) ی لێ دا رشتوو، له راستیدا ئهم (ئافریقه نه) یه دیته وه سه ر زمانان. دوور نا بینم و وشه ی (ئافه ره ت) یش هه ره له (ئافریتی) وه رگیا ربی كه نا زپیدا نیکی تیدا یه، نه كه له (اروا دی) ی تورکی. له م

مهیدانه‌ی (ئافهرین) دا ته‌ماشای لاپه‌ره ۲۰۶ و ۲۰۷ بکه له کتیبی (مزد یسنا و ادب پارسی، جلد اول، د. محمد معین - هرچی له‌باره‌ی ئافهرت و ئافره‌وانه‌وه‌گوتراپی هی خۆمه - م. م -). نه‌فرین که له‌عنه‌ته به‌ران به‌ر ئافهرین هاتوو.

له‌لاپه‌ره ۵۹ وشه‌ی (ته‌ل) شهرج دراوه‌گۆیا فارسییه به واتای ته‌له‌فۆن ئهم وشه‌یه telephone نه‌فارسییه و نه‌پۆژه‌لاتی. که‌رتی یه‌که‌می به‌واتای (دوور) نه‌که ته‌ل، وه‌که ته‌له‌پاشی، ته‌له‌گراف، ته‌لیکس. که‌رتی دووهمی (فۆن) به‌ واتای (ده‌نگ) به‌ هه‌ردووکیان ده‌که‌ن دوورده‌نگ، ده‌نگی دوور. وشه‌کان لاتینین. (فۆن) له ته‌له‌فۆن، گرامۆفۆن، دیکتافۆن..دا مانای (ده‌نگ) ده‌به‌خشی.

هه‌ر له‌و لاپه‌ره‌یه‌دا (موهاجیر) به (کوچکەر) لی دراوه‌ته‌وه. باشتیه (مشه‌خت) به واتای موهاجیر له‌ کاربیت. له‌ زاری کرمانجی سه‌روودا بییستوو مه‌ نه‌و واتایه‌ی هه‌یه. بازیک ده‌هاوێژم بۆ لاپه‌ره ۱۴۲ که سه‌ره‌تای مه‌رسییه‌که‌ی بۆ باوکه‌م له‌وێوه ده‌ست بۆ ده‌کات. له‌ کو‌تاییی دیری یه‌که‌م وشه‌ی (گریان) له‌ صیغه‌ی فاعیلییه‌تی فارسییه‌وه هاتوو به‌ واتای (باکی) نه‌که له‌ (گریان) ی کوردی به‌ واتای (بکاء) چونکه سیفه‌ته‌ بۆ چاو. پێشتر باسی ئهم پێژه‌یه‌م کرد لێ‌رده‌دا شایه‌دم بۆ هه‌ینایه‌وه.

له‌ دیری نۆیه‌م (فاخته) کو‌تره‌باریکه‌یه. دوا‌ی ئهمه (نالێ ته‌زیه) نووسراوه و واوی عه‌طفی پێوه‌یه بووه‌ته (ته‌زروه‌و). ئهم وشه‌یه (ته‌زروه‌و) وه‌ که‌ ناوی ته‌پریکه وه‌که کو‌تره‌باریکه. نالی مه‌دحی تاقمه مومنازه‌که‌ی (خاصه‌ی شاه) ده‌کات و جاریکیان ده‌لی (سینه ته‌زروه‌و).

له‌ لاپه‌ره ۱۴۵ دیری ۳ (دوو ده‌ماغ) هاتوو هه‌له‌یه. (دوودمان) راسه‌ به‌ واتای نه‌سه‌ب و په‌چه‌له‌که. له‌م وشه‌یه‌دا (مان) پاشگره به‌ واتای جیگه وه‌که له‌ نیشتماندا ده‌دیتری. پێشتریش له‌مه‌ دوا‌بووین. له‌ لاپه‌ره ۱۴۷ نیوه‌دیری دووهم (زانۆ) ی ده‌کری به‌ (زانوو). له‌ نیوه‌دیری چواره‌می شیعه‌که هه‌له‌ زۆره که نووسراوه:

موتالای سه‌فحه‌ی دیوانی مه‌عنایی کامه‌رانیم بوو

ئهمه راسه‌که‌یتی:

موتالای سه‌فحه‌ی دیوانی مه‌عنای کامه‌رانیم بوو

کامه‌ران له‌ (کام) و (ران) پێکه‌هاتوو. (کام) به‌ واتای ئاره‌زو، هه‌وه‌س دیت. (رام) که‌رتی ناوی فاعیلی لیک‌دراوه له‌ (ران‌دن) ی فارسییه‌وه هاتوو به‌ واتای (لی‌خو‌رین،

رواندن - له پړيښه وه نهك پروان هاتووه- (تيكړاي دهبښته (نارهزو ليڅور - چي بيهويت دهيكات).

له لاپهړه ۱۴۹ نووسراوه:

له نهسلې ئو (پهزا) بوو گهر پهزا نهبوو قهزا بوو

له شيعر و قافييې جواني پهزا بوو بي پهزا بوو

هردوو مصرعهكه لهنگه، ئمه راستهكه يانه:

له نهسلې ئو (پهزا) بوو گهر پهزا نهبوو قهزايي بوو

له شيعر و قافييې جواني پهزابوو بي پهزايي بوو

ديسان له مصرعه شېشمه دېي (بو) بکړيټه (بو) نڅجا (بوو) بکړيټه (بو).

له سهرتاي لاپهړه ۱۵۰ مصرعه دووم دهنګي (ح) له وشې (فتهح) سووک
بخويندريټه وه. (خاليد) دېي (ي) وهسفي به دواډا بېټ بکړيټه (خاليد) ئه نڅجا
(ئووهل) دهبښته سيفه تي.

دېچم يو لاپهړه ۲۹۹ دوو مصرعه بهيتي شېشمه نووسراوه:

خاکساري مه قامي بالايه

نيستي حازري مه قامي بالايه

مصرعه دووم هم لهنگه هم واتاي ناله باره. راستي نيوه بهيته كه ئه ميه:

نيستي حازري مه قامي جزور

كه دهبښته هاو قافييې لهگل طيور، لجور، طور، غفور.. كه قافييې بهيته كانن.
نيستي به واتاي (نه بوون) له فارسيي وه هاتووه معنائ بهيته كه ئه ميه: وهكو
خاكبوون مه قام بهرزييه. نه بوون بريتييه له حازر بووني مه قامي (حضور) ي ليقاي
خوا.

له لاپهړه ۳۰۰ مصرعه يه كه مي بهيتي سېيم نووسراوه:

گاه ته سبيحي زوده نه يگري

كه سهيري مصرعه دووم بكهيت نووسراوه:

دهستي ساعيز گرم كه نهيزانم

مصره‌عی یه‌که‌م جگه له له‌نگی واتاشی پوون نییه مصره‌عه‌که به یه‌کێک له‌م دوو شیوه‌یه چاره ده‌کړی:

گاه ته‌سبیحی زوهده نه‌یگژی

گاه ته‌سبیحی زوهده نه‌گړی مه‌ی

چونکه (دهستی ساعیزگر) که ده‌ستیکه جامی شرایبی گرتووه، جینگه‌ی هه‌ردوو شیوه هه‌موار ده‌کات.

چه‌ند به‌یتیک دواتر (زه‌ننار) نووسراوه له جیاتی (زینفار). پاشتر (پینگه‌یه‌که) له‌نگه (پینگه‌ییکه) ده‌ست ده‌دات. پاشتر:

نه‌شری ئەم شیعره یه بوو له دیوانم

یان ده‌بی بکړیته: نه‌شری شیعره‌یه له دیوانم یان بنووسریت:

نه‌شری ئەم شیعره بوو له دیوانم

له لاپه‌ره ۳۰۱ مصره‌عی سییه‌م (هه‌روه‌ک نه‌لفی جانه ستوونی) له قه‌سیده مه‌دحه‌که‌ی حاجی قادر بۆ باره‌گای قه‌رمه‌نی ناغای پیران وهرگیراوه که سه‌ره‌تای ده‌لی: ئەم خه‌یمه که شه‌مسیه‌یی شاه‌نشه‌ی ئه‌رزه (شه‌مسیه - چه‌تر). ده‌بی ده‌نگی لام له وشه‌ی (نه‌لفی) قورس بکړی و وشه‌که به‌سی برکه‌گۆ بکړی: (ئه - له - فی).

له لاپه‌ره ۳۰۴ مصره‌عی یه‌که‌م به‌خو‌پایی له‌نگ کراوه. نه‌گه‌ر وه‌شه‌ی (ئه‌ده‌بدا) بکرا‌بایه (ئه‌ده‌با) له‌نگیه‌که هه‌لده‌ستا.

له مصره‌عی یه‌که‌می به‌یتی دووهم ده‌بی (که) به‌خړیته دوا‌ی وشه‌ی (ئه‌وه‌ل). له دیری ۱۱ «ئەم قانیدی ئەعلایه له‌پاش مورسه‌ل» سی برکه‌گی که‌مه ده‌بی بگوتی: «ئەم قانیدی ئەعلایه له‌پاش رپ‌حله‌تی مو‌پسه‌ل.

له دیری ۱۷ (سایه‌ی) ده‌بیته (سایه‌یی). ئنجا دوا‌ی (عه‌رشایه) وشه‌ی (له) زیاد ده‌کړی. پیشت‌ریش له دیری ۱۴ (خه‌رقه‌ی) ده‌کړیته (خه‌رقه‌یی).

له لاپه‌ره ۳۰۶ (سیحاب) به‌واتای (جیوه‌یه). له کور‌دیدا (زیوا‌ی) بو‌وه‌ته (جیوه‌ی). واتاکه‌ی ئه‌وه ده‌به‌خش‌ی که زیویه‌که شله وه‌ک ناو. له عه‌ره‌بیدا کراوه به (زنبق).

له دیری ۱۴ (ئه‌یقان) ده‌کړیته (ئیقان).

له لاپه‌ره ۳۰۷ دیری ۶ (شو‌جاعت) هه‌له‌یه (شه‌جاعت) راسته.

له لاپهړه ۳۱۱ دیرۍ په کهم مصره‌عه‌که «غوباریکی نالووده‌دایانی تۆم» واتای نییه زاستییه‌که‌ی «غوباریکی نالووده‌دامانی تۆم».

لیژده‌ا ئهم رچه‌یه‌ی ته‌ته‌له‌کردن د‌ه‌برمه‌وه، هه‌ر ئه‌وه‌نده ده‌لیم گه‌لی جینگه‌ی دیوانه‌که ده‌بی راست بکریته‌وه به نموونه: له لاپهړه ۲۸۴ ئه‌و پارچه نازکه‌ی شمش به‌یتی دیرۍ ۴، ۷، ۹، ۱۰، ۱۱ تییدا زده‌یه هه‌ر یه‌که به جوریک. (دهان) ی فارسیش خیزمی (ددان) ی کوردی نییه. له فارسی (دندان) ددانه.

له کوتاییی ئهم گوتاره‌دا راستکردنه‌وی هه‌له‌یه‌کی گرنگی ناو دیوانه‌که ده‌که‌م به (مسك الختام) ی ئهم ئاهه‌تگه‌ی بیره‌وه‌ریی خادیمی نه‌مری ئه‌دیبی جگه‌ر سۆزی وه‌فادار. هه‌زاران هه‌زار ره‌حمه‌ت له‌گۆرۍ.

له لاپهړه ۱۱۹ به‌یتی کوتاییی مه‌رسییه‌که‌ی بۆ مه‌رگی (بیخود) نووسراوه:

له ته‌ئریخی وه‌فاتی پیری مه‌عنی پنی وتم ئیمشه‌و

ده‌لی (مه‌غفور) ئهم پیره له ره‌نگی نه‌وجه‌وان پرووی

له په‌راویژدا نووسراوه که وشه‌ی (مه‌غفور) به حیسابی ئه‌بجده سالی ۱۹۵۵ ده‌گریته‌وم به لیكدانه‌وه (مه‌غفور) ژماره‌ی (۱۳۴۲) مان به‌دهسته‌وه ده‌دات. که‌واته سالی ۱۹۵۵ مه‌به‌ست نییه له‌و مصره‌عه‌ی کوتاییی مه‌رسییه‌که. به پنی جوگه‌له‌ی سالانی هيجری و زاینی ۱۹۵۵ به‌رانبه‌ر ۱۳۷۴ - ۱۳۷۵ ی هيجری ده‌وه‌ستی. به نه‌ختیک زه‌ینکاری ده‌رچوو که ئه‌وه‌ی ته‌ئریخه‌که‌ی لی وه‌رده‌گیری (دلی مغفوره) یه‌که (۱۳۷۵) ی لی پیک دیت و سلاو له خوینه‌ران.

به‌یان، ۱۲۷ کانوونی دوهم ۱۹۸۷

شەۋى دوۋەم راۋە تارمايى

ۋەك مەلىكى بەسەر ھىلانەۋە بىنىشېتەۋە ئەۋىش لەسەر كورسىيەكەى شەۋى پىشوو دانىشتەۋە. قاچەكانى لە يەكدى تى پەراندن و پىشتى دايە پىشتى كوردسىيەكە و خۆى شل كردهۋە. دەستىك بەبەر شەۋىلەى چەپە و دەستىك بەسەر باسكى كورسىيەۋە، وردە وردە چۆۋە خەيالخانەى چىرۆكسازى.

قەلەم و كاغەز ئامادەى خزمەت، پاكەت و كىرىت، سوراخى و پەرداخ. گلۇپى بەرەۋرۋو، بى دەنگى و دىمەنە تىك بىرپاۋەكانى ھەۋەل ھەۋلى نەزۇك.. ۋەنەۋز و كەلەشېرى سېيەم بانگ و خەۋى بوۋرانەۋە.

«نەمزانى دۈيىنى شەۋ چۆناۋچۈنى چۈبۈۋمەۋە سەر قەرىۋلەكەم. ئىمشەۋ بە تۈبىزى چاۋ داناپچىرم، ھەر خەۋم ھات دەنۋوم. نوۋسىنى خەۋالۋو چ دەھىنى؟ ناخوئىندىرېتەۋە. كەنگر و ماست بە ۋەعدى خۆى». خەياللىكى كردهۋە.

ھەلستا سى پايەكى بچوۋكى ھىنا بۇ رادىۋ. «دۈيىنى شەۋ ژوۋرەكەم دەتگوت فەنەى بېدەنگە. ناۋناۋە مۇسىقا بى يان گۇرانى بى گوتار و چىرۆك بى.. دەنگوباسىك بى دەماغ تەپ دەكاتەۋە دز بامايە لە چىرۆكەكانى رادىۋ يەككىيانم وئە گۆر دەكرد بە ناۋى خۆم بەلام دەبوۋمە كابراى فتارى بە ئارەق كردهۋە تا ئىرە بە خاۋىنى ھىناۋمە دەستپاكى بە چىرۆكى دزراۋ نادەم. بە ھىچى نادەم».

دەستىكى برد مىلى ئىستىگەكانى بە خىرايى بادا. ۋەكوگرەى ماتۈر تەرەتقى ئىستىگەى شەپۇل كورت بىرى بردەۋە بۇ لاي بىرىشكەى سەر ئاگر. بەدەم خەياللى بىرىشكەى لادى و تامەزۋىيى مندالىيەۋە مىلەكەى لەسەر شەپۇلى ناۋەندى گىزا و گەشتىكى ئەم سەرەۋسەرى پى كىرد و رادىۋكەى كوزاندەۋە. «جارى زوۋە بۇ بەرنامەى خۇش، ئەخبارىش چى نوئى تىدا نىيە».

سەعاتى مەچەكى بۇ نۆ دەچۈۋ. جگەرەيەكى داگىرساند. چاۋى بىرپە قەتارى ھەققەى دوۋكەل لە ۋشكەمەلەى ناچارى كە بە ھەۋاۋەى دەكرد. مەتريك نەپۇيى ۋوكل پىچى كردهۋە و قەھەكانى تىكەل بوۋن و بلاۋميان لى كىرد. داۋى كىشەكە ھەزىيە پىسا و دانەكانى ھەلۋەرىن.

خەلقى بازارى شىناوردى ئەم پاش عەسرەش وەكو ئەم دووگەلە دەجمىن و لەوسەرى بازارەو بەلاوہیان لى دەکرد. نەتەزانى بۆ کوئ دەچن. بە دلمدا ھات، ھەريەكك لەو زەنبيل بەدەستانە چيرۆككى بەدواوہيە، خۆرايى نىيە ھى وەھايان تىدايە حيسابى نرخى بامىيە و باينجانى بۆ ناچىتەوہ سەريەك، ديارە بە دل لە شونىنكى دىكە دەژيت.

كى دەيزانى كە من خۆم دەستم بۆ ترى برد بىرم لە قارەمانىك دەکردەوہ كە ھەز لە ھەنجير بكا. ھەر ئەوہ بوو بە بەقالەكەم گوت كيلۆى ھەنجير بە چەند. گوتى ھەنجيرى چى؟

بەخشە تريم مەبەستە، زەردەى ھاتى و چۆوہ.

«دووكيلۆ بە دوو دىنار».

سەيرىكى رەفتەى ناو پەنجەرەى بەردەمىيەوہى كرد، ھىشتوہ تریيەكەى بۆ شەوى ھەلگرتبوو تۆيەلە رەنگك بوو لە مەيلەورەش ھەتا ئال ھەتا پەمەيى ھەتا زەردى نەباتى. قاپى ترى بايىي قەوارەى خۆى جىي بە دوولای پەردەكە چۆل کردبوو، كەلپىنكى شەكل سى سووچى تى خستبوون لە شىوہى بورجى ئىغل.

ئەمەتە كۆتايىي سەفەرى ژيان، ميو رشاىوہ و بوو بە بەرسيلە و بەلەكە تا پى گەيشت. دەستاو دەستى كرد لە باغەوانەوہ بۆ بازار. لە فروشيارەوہ بۆ كپيار و بۆ ناو دەست و دەم.

سى چوار بۆلوى لى خوارد: «بە لەزەتە بۆ ئەم كژە درەنگەى سال. تریخۆريش ھەر لەم سوورەوہ پىچ دەكاتەوہ بۆ ناو خاك. دەبىتەوہ بە خوراكى گيا. ئازەل گيا دەخوا. بۆ خۆى دەبىتەوہ خوراك. دەچىتەوہ ناو خاك...». ھەناسەيەكى ھەلكىشا و بىنى بە خەيالەوہ ناوہ. «بازارى شىنايى دنيايەكى بچووكى قەوغاى سەيرە. ئيمرۆكە بە چاوى ماملەت سەيرى ئەم خەلقەم كرد دەتگوت لەمەوبەر نەمديتوون. سەد چيرۆك لەبەر ئەو دوكانانەدا پىكدیدا تى دەپەرين. لە يەكدى دەخشان و تىك نەدەئالقان. كى دەلى من سەرنجى باشم لى گرتوون. وردترم سەير كردبانايە لىيان حاليتەر دەبووم.

تۆ بلى بە رىكەوت باينجانەكانى كابراى پەستەك لەبەر و پيازەكانى ئافرەتى عەبا بەسەر پىكەوہ پزائە سەر زەوى؟ بۆچى وەھا لە يەكدى نزيك بوون؟ گۆيا ئەميشيان رىكەوت بوو؟ پىكەوہ داھاتنەوہيان بۆ كۆكردنەوہى پياز و باينجان دەبىتە سى

رېښهوت. کابرا ناچار بوو يان دهتگوت ناچاره بۆ خۆی و بۆ ئافرهتکه شيان کۆ بکاتهوه. هيچى به گویدا چرياند؟ کاغەزىڭ، راسپاردهيەكى نهخسته زهنبيلهکەيهوه؟ دهبوو نهوسا چاويان تى برم نهک ئىستا بهدوا خەيالى بابردوو بکهوم. دهلّين وينهى شتان له دهرووندا نهقشبهستوو دهبنى، لهوانه دواتر بيتهوه بهرچاو.

بلىنى به قوولبوونهوه هيچم لى بهبير بيتهوه! که زيڤهئ تايهئ ئوتومؤمبيله که له جادهوه خەلقى وشت کرد و کابرايهکى گۆپال بهدهست راي کرد. بهراست ئەم گۆپال بهدهسته بهناو خەلقهکهدا دهگهرا و هيچى نهدهکړى. زهنبيلهشى پى نهبوو. چاکهت و پانتول و پۆشاکى عادهتیی مەيله و کۆن بوون. ئىي چيى دیکه. دهبوو سهرنجى لى بگرم لای خۆی بهچاوی ماملەت سەيرى دنياىم دهکرد. سهرنجم ورد نهبوو. دهتگوت به پهله چيڤۆک دهخوينمهوه. قارهمانىڭم دهستنيشان نهکردبوو، تومەز هەموو بازارپهکه بهگردى قارهمان بوو. جاران بازارپهکش له مېشکەدا چهسپ نهدهبوو. پييدا تى نهپهريم و نهدهدیت. ليزه بهدواوه وهما ناکەم. کهرويشکانى چاو زهق ناکههوه و هيچيش نهبينم. خەيال دهروات و قاچ له خۆوه رېڠا دهبريت و چاو چ نابيني. عادهت پيوهگرته دهمانبات و دهمانهينيت. ئەو ئوتومؤمبيله بريکى توندی نهگرتبايه کابراي خاوهن گۆپال نهدهکوتە بهرههست. بههسته بههسته، وا ديتهوه بيرم، لهگهئ دهريهپرينى گۆپال بهدهستهکه باينجان و پياز پزانه سەر زهوى و کۆکرانهوه. ئەمه شيان رېښهوتى چوارهم بى؟ دواتر چى بوو؟

ئا.. ئا.. نهخيز ئاناي ناوى هيچ نهبوو، گۆپال بهدهست گهرايهوه سەيرىکى بازارى کرد و گورچ تىي قووچاند. دهتگوت نهوهى دهيوست بيبينى نهيدیت. منيش خۆ عەبابهسەر و پهستهک لهبەرم نهديتهوه. دياره لهو دهمهى چاوم برييوه گۆپال بهدهست ئەوان بزر بوون. لاشانىکى به پهستهک له زارکى بازارى لای شهقامهوه پيچى کردهوه و له قەلبهالغيدا تى چوو. پتۆکيکى شان و پهستهک ديترا و نهديترا ئنجا چى؟ عەبا بهسەرى لهگهئدا بوو؟ من ههستم پى نهکرد. دهبنى له زارکى دیکهى بازارپهوه بۆى دەرچووبى.. نایا شوينبزرييان له گۆپالدار کرد؟

لهوانهيه پهستهک لهبەر به ئانقهست پوهه و لای جاده چووبى هەتا گۆپالدار به لای خۆيدا بکيشى. دياره کاغەز و راسپارده خراوته زهنبيلي عەبابهسەر وه. گۆپال به دهستم نهديتهوه، نایا بهدوا کابرا کهوت يان ئافرهتکه؟ ئيزه شيرلۆک هۆلمزى دهوى. بهراست تهمهنيان چۆن بوو؟ وهک بۆى دهچم گۆپال بهدهست ۳۵ سالى، کهمتر زياتر،

بوو. ئەو بە عومر تر بوو لە پەستەكدار.

دەسائىكىيان بەين بوو. عەبا بەسەر سەرەژن بوو. بە عومر بى ٣٥ سالى بۇ ھەموو كارىك دەست دەدا ھەر لە سىخوڤى ھەتا دلدارى ھەتا ھەرچى بى، ٢٥ سالى بۇ دلدارى و بۇ خۆخستە مەترسىيەو لە بارتەرە ئافرەتى پەنجا سالى زەرە بۇ دلدارى، ھەر دەتوانى قاسىدى دلداران بى. راسپاردەش رادەگەيەنى. ئەگەر مەسەلە دلدارى بى ناسى عەبابەسەر و پەستەك لەبەر لە گۆپالدەر بى ناگا بن چونكە دلدەر غەرىمى خۆى دەناسى.

ئەگەر مەسەلە سەر بە سىياسەتەو بى برپارى لىوہ نادرى، لەوانەيە ھەردووکیان ھەستیان بە گۆپالدەر کردبى، لەوانەيشە خۆپارىزىيان تەقيەى عادەتى بى. چوونى پەستەك لەبەريش بۇ لای جادە بى مەبەست بى. خۆ دەبى ڤوو لەلايەك بکا. باشە ئەم پەستەكە زەق و زۆپە لە شارى وەھا بەسرکە و کورکەدا وەك مەدەى (عەسەس مارا بگيرى لى دى. چاکەت و پانتۆل قات بوو بۇ شوینبىزى؟ يان کابرا لە دەشتەو ھاتووہ بۆى نەکراوہ جەك بگۆڤى؟ بەلکو دەرفەتى نەبووہ يان جەلکى چنگ نەکەوتووہ. شەکلى شارستانى بوو. دەشتەکیش بووبى خويندنى تەواو کردووہ. ئنجا چۆن ئەو برپارە بدەم بەدیتنىكى سەريپى بەپەلە. نەمکرد لە خۆى بپرسم! خەيالى پىچەلپچ سەريش گىژ دەکا. گلاسنىكى ئاو خواردەوہ و جگەرەيەکيشى داگيرساند. دەستى برد مىلى رادىوکەى گىڤا. جندووکەکان قەسەى پچرپچريان کرد بە سەد زمان، يەك ئىستەگەى بەدل بوو گژمگژى تەشويش تامى برپبوو.

گىڤاى، گىڤاى و پىنداھاتەو. فى الاقتصاد القوت قوت باذن الباريء عز و قوت قوت ساعة لكل ذوق «ئەمەيان مۆنت کارلۆيە. گویم لە کوردی نابى، دەستم رۆيشتبايە گوڤى سەرۆک دەولەتە زلەکانم دەکيشا مەترىکم دريژ دەکردنەوہ و لیم دەچريکەندن: ھەى درۆزنە زلەکان بۆچى فيشالە چەور و لووسەکەتان بە کوردیش بلأو ناکەنەوہ. شەرتى پياوان بى ھەر ئىستەگەيەکى کوردى بکريتەوہ قوربانىيەکى لە قەدەر حالى بۇ سەربىم. پارزە بىست مليون کورد لىي خەسار بى بايى شەترنجى بۇ خەرج بکرى. دەك بەزىادەم نەکردى ديموکراسى و ديکتاتۆريەتى درۆزن. چەند سەيرە ئەو درۆزنانە لە ئاست کورد راستگۆن کە تىي ناخويننەوہ، بە درۆش بۆى نابزپکينن...».

مىلى گىڤا: "ومن هنا يستع قوت قوت. صدق الله ال. قوت قوت چەگونە

مستضعفين..” میله که ی راگرت: «به لئی کوردەکه بۆ کوشتن و برین له گۆشە ی مه هاباد و سنه مستضعفين نین، چه نگیز و هیتلەرن.. به نه بووبیت».

میلی به توندی بادا.. “قوت قوت قوت فی فلسطین المغتص. قوت قوت. گزقژ. تق.” رادیۆکه ی وه ها به توندی کورانه وه چی دیکه ی تین دابایی جارێکی دیکه هه لانه ده بووه.

قههزی سنگی پرپوو له خهفته.. کونه لووتی لئ فش بوون. به قوونکی جگه ره که دانووسا نه فه سیکی قوول قوولی لئ داگرت دووکه ل خه ریک بوو له کونه گوئیانی ده رچی.. پئی نه بوو ده رچی. له لووت و زاریه وه به لوله و به بلاوی تیکیان کرده وه. هه ردوو لوله سه ره ژیر هه رووکه ی زاریان سمی.. ته وژمیان په وییه وه و توژال توژال به هه موو لایه کدا بلاو بوونه وه.

«رادیۆی هه موو دنیا بایی دووکه لی جگه ره یه که شه پۆلی کوردی ناده نه وه. ده شلین (أمم متحدة) درۆیه کی زل و زه به نده، نه ئومه مه و نه موته حیده. ده بوو بلین کومه له ی ده وه له ته نا پزیکه کان، هئی مامه رادیۆ به راستی له زه تم لئ کردی، چه ندی ده که م له و پشتگوئ خستنه ی زمانی کوردی رانایه م، چشم پئی نا کرئ. که س چیی پئی نا کرئ.. ده بی به ته مات بن ئنجا به زمانت ده دوین. تا دنیا وه هابی مه سه له ی ئیمه وه کو قاویت و په شه باکه یه».

راست بووه به ره وه هۆل پۆیی، خیزان به رانه به ته له فزیۆن که وانه یان به سه تبوو، سه رنجیان بو ی نه کشا. به نه سپایی کشایه وه. له مه ته بخ ساندو یجیکی به سه ریپیان وه خوارد. چایه هه لمی لئ هه لده ستا، کوو پیکی لئ تی کرد و گه رایه وه ژووره که ی. رقی ناو دلی له رادیۆ نیشبووه. گوئی له ترپه ی دلۆپه باران بوو.

هه ره تی په له یه. خوایه ئه میشمان لئ نه که یته زمانی کوردی. ئه وه ی ده غلی چاندو وه و ئه وه ی به ته مایه بجینئ چاوی برپوه ته ئاسمان. هه وای له پوژان ساردتره، له پاش نوژی عه سیره وه هه وری مه یله و تیر کردو وه. هه ستی راگرت، ده تگوت بوونه وه جنی بۆ دلۆپه باران چۆل کردو وه تا به دلی خۆی دابه زئ. چرته چرته سه ره تای پلووسکی سه ربانی که وته به رگوئیان. دانیش و گوئی راگرت، کووپه چایه ی ده ستی راستی و جگه ره ی ده ستی چه پی و بارانی به پلووسک له و ده مه دا ده وریان له هه ست و هۆشی دابوو، له ناویان ده خولایه وه. بۆ چه ند ده قیقه یه که له سی سووچی شلپه ی پلووسک و

ھەلمى چاپە و دووگەلى جگەرەدا پىچەبەدەورەى دەکرد. پىيانەوھ ئارام بوو. ھەلم و دووگەلى دەدیت. پلووسكى دەبیست. بە جۆرىك كە نەیدەزانى چۈنى وەسف بكا، ھەستى تىكەل بەتام و شامى ئەو ھەلم و دووگەلە دەبوو. وىكرا لەگەل ئاوى باران بەپلووسكدا نەرم نەرم پارچە مۇسقىاى سى ئالەتتىيان دەپشتەوھ ناو دلى. لە خوى رازى بوو. گلەيىى سوابۇوھ. لە پر بلاچەى برووسكە پەردەى پەنچەرەكەى گەشانەوھ و بۇ يەك ترووكەى چا و رایەلەكانى ئاشكراکردن. گرمە گەيشتە بەرگوئى، مىناكانى لەراندەوھ، سى سووچەكەى لى بۇوھ بە ھەشت سووچى ژورورەكەى، خوى و قەلەم و كاغەزیش ئاكتەرى چىپۇكى نەنووسراو. «گرمەت خوش بى. دەلئىن بۇ دونبەلان باشە. نە كاكە گرمەى بەھارانە وەھای پئوھ دەلئىن. كورپە ھەر كامىتىكان بى كىلوى لە دە دینار نایەتە خوار. بۇ ئیمەمانان مەلاخورە نابى». باران تىنى دایى. پلووسك بىنى پئوھنا. «قدومت بەخىربى. یاخو پەلەى تەواوت پئوھ بى. با بىبارى سبەينى پالى لى دەدەمەوھ. ھاتوچوى ناوجادەى قورواى بايىى فلسىكە. پئش نیومرۇى نیمرو بارىبايە نەدەچومە بازارى میوھ». گورج شئوھى عەبابەسەر و پەستەك لەبەر و گۇپال بەدەستى ھاتەوھ بەرچاوان. پئیاندا ھاتەوھ ھەر لەو كاتەوھ كە سەرنجیان راکئیشا تا ئەو دەمەى لئى و ن بوون. شتىكى تازەى بەبیردا نەھات. چەندە ھەر ھەندە دەبوو ھەر خەپالئىكى لئیان بکەم يەك يەك بە لیستە رئىكى بیەخم. چىپۇك وردە وردە كەرستەى تەوا و دەبى خۇ نەقشى بەرد نییە نەچئتەوھ. زىرەى برئىكى ئۆتۆمۆبیل. راکردنى گۇپال بەدەست. تىكەلئوونى باىنجان و پياز. پئچکردنەوھى شان و پەستەك. چىى دیکە؟

ئەرى چىى دیکەى بۇچىیە؟ جارئ با لەوھ بگەین پەستەك شتىك نییە بۇ شوین بزرى لەبەرىكرئ. پەستەك بۇ ئەوھى لئى رابىنى وەك پئىستى لەشى لى دى. كورپى چاك! پەستەك لەبەر خەلقى شوینئىكە پەستەكى تئدا با و بى. گەنجى ئەم كەرکووكە خەپال لە پەستەك ناكاتەوھ. كابرا لە دوورەوھ ھاتوھ. بەلام كى دەلئى ئەویش وەك من نەھاتوھ بۇ كەرکووك بەخوى و پەستەكەوھ نیشتەجئ ببى! ئەگەر تا گەراج شوینى كەوتبامایە و بمىتایە بەرەو سلیمانى و كۆزى سەفەر دەكا دەمگوت مەكەمەكەى تئدا نییە راسپاردەى پئى بووھ. ئەدى عەبابەسەر چووزانى پەستەك لەبەر لە بازارى میوھ بوى راوہستاوھ؟ گوپالدار چۆن سۆسەى كرد؟ دەشئى گۇپالدار بەدوا عەبابەسەردا ھاتبئتە بازار، ئەمما بەبى خەبەر نە عەبابەسەر دەزانئى پەستەك لەبەر لە كوئىە نە ئەمیشیان ئاگای لە عەبابەسەرە. لەو بەینە دەبى ژوانئىك بەستراى. لئیرەدا ئالْقەيەكى زنجیرە

ديار نيبه. چۈنى چارە بكم؟ خەيال بۇ كۆي بەرم كەلنم بۇ بگرى».

دەستىكى برد پاشەسەرى پى مالىيەو و خروويهكى مەوھوومى دامركاندەو. بەجارى رېمبەى باران و شلپەى پلووسك ھوروزومى ھىنا و ژورەكەى پىر كىرد لە دەنگ و بەنگ، ھەر دەنگوت دنياى نووستووى ناومىشكى لە بەينى پەنجە و پاشەسەرى بەوتۆزە خوراندەنە خەبەرى بۆۈ. لىرمەى رەپەى ولاغە بەرزەى ھاتەو بىر كەدواى گەوزىن تۆز لە خۆى دەتەكىنى، ھەر دەلىنى پىستى بە گۆشتەو نەنوساۋە ۋەھەى دەھەزىنى و دەلەرزىنى. كەر ۋەھەى بۇ ناكىر. گۆيىان دەلەقنى و ھىچى تر. گۆيى بۇ لای ھۆل شل كىرد، ھىچى نەبىست، زانىى خىزان نووستوۋە. سەپرى سەعاتى كىرد بۇ يەك دەچو: «عەجايىب شەو ۋەھا بە تىزى تى دەپەپى و ھەستى پى ناكەم. سەپىرە خەۋىشم نايەت. مەراقى عەبا و پەستەك و گۆپال بۆتە گىركۆپىرە، ھەردەبى بىتەمەو. ھىكايەتلىك بۇ ھەلدەمەستىم راست و درۆ تىك بەستى. درۆى ناچارى خالەبەخش كىراۋە، كەسپىش ئاگادار نىيە چىم دىتوۋە لە بازاپى شىنايى. ھەرچى چىپىرۇكم بخوئىنەتەو ۋا دەزانى ھەمووى خەيال كىردە. دام نا منىش دىكتۇرم درۆى خۆشكە لە دەكەمە پالپىشتى دەرمان. دەمانەۋى نەخۆش راھى بى. چىپىرۇك بگىنجى».

دەستى برد تىلماسكىكى لە تىيەكە قىرتاندە. يەك يەك و دوو دوو بۆلۈوى دەخستەنە زارىمە. جگەرەيەكشى بۇ داگىرساندە. تامى تىر و قەفى دووكەل دنيايەكى بچووكى ئارامى بۇ ھەلدەنا. بىرى بەسەر نەرمان و مەزىزادا دەكشى: «كاشكى كىشەى ژيانىش ۋەك ئەم تامە خۆشە لە دەماراندا دەگەپا، گىر و گالىش ھەر ھىندەى دووكەلى فەشەلۇك خۆى دەگىرت. لە ھىچە موشكىلە بۇ يەكدى دەنپىنەو. قۇنتەراتى موشكىلەمان بەملەۋەيە. گۆپال و عەبا و پەستەك بۆچى تىك بەھاۋىن! چاۋشىركى لە يەكدى بگەن. ھىمنى چەند بى ئەرەكە كەچى ئازاۋە ئاسانترە. شاھى نەقشەندە و گەيلانى بىنە، كاكەھمەدىشيان لەگەلدە بى بە رچاكار ناتوانن ئەم گۆپالە لە ھەپەشە بىيەخەن. يەك قەلەم دە گۆپالى لى راست دەبىتەو. قەلەم ھەيە خۆى دەكاتە گۆپالى تۇقاندەن. دەبوو گۆپال بە خۇيدا بشكىتەو كەچى ۋەك عەلىشىش چەتر لى دەدا. كەلەشتىرە و خۆى فەش ھەلدەنى». گورج بىرى بۇ كەلەشتىرەكانى شەۋى رابورددو رۆيى چۆن دوو جاران بانگىيان دا بەر لەۋەى خەو بەلايدا بىاتەو، بىرى كىردەو و لەبەر خۆيەو گوتى: «دوو جار بوو يان سى جار؟ چەندىكى ئىمشەو گۆيىم لە جار تىكىشى نەبوۋە».

يەكسەر دواى ئەم خەيالە گۆيى لە شلپەى پلووسك و رېمبەى باران بوو:

«کەى دەنگى كەلەشیری ناو كۆلیت لەم ھەرایە بر دەكا. مالهەشمان كەلەشیری نییە لەبەر نیزیكى بیبیسین. ھەر كۆترەمان ھەیه».

سەیریكى سەعاتى كرد. درەنگ بووبوو. دەتگوت ھەستكردن بە درەنگى شەو دەمارەكانى خاوكردنەو. باوەشكێكى بەش ھەردوو شەویەلە وەك دەربەلەى دوكان داچەرى.. راست بۆو بۆ لای دەستشۆر رۆیى. بە دەمچاوى تەرەو ھەرایەو. رادیوى بەگەر ھینا، قاھیرە و بەغدا بەدەنگ بوون.. یەكیان لە باسى قادسییەدا بوو ئەوى دیکەش گەشتێكى بەرەو ژاپۆنى دەگێراییەو. «مالیان ئاوا بێ شەونخوونى دەكەن بۆ ئەوانەى كەم خەون، نەخۆش یان لە مەراقدان». میلی گێرا. شەپۆلگۆرپی كرد بەسەر ھىچ نیستگەيەكەو نەوێستا و رادیوى كۆژاندەو. باران لەبەر گۆنى بەدەنگ ھاتەو.

ھەقە پەلەیه، قەندیل سێ كراسەى بەفرى لەبەر كردوو. چەند دەگەشایەو ھەوڵ جار تروپكى سەرەكانى بۆز دەبوون. لێرەو ديارە بەلام ھەتا بە تەواوى سپی نەبێ دەرناكەوێ. لەبەر دوورى چاو تێى برناكا. خۆ تۆزیش نارەوێتەو مەگەر باران بيمریتى. ھێى ھێى چەرخى زەمانە چ سەروینك بەو خەلقە دەكەى، خۆپایى نەبوو پیشینان پێیان دەگوتى چەرخى چەپگەرد. ئوباللى خۆیانیان لە ئەستۆى تۆ دەبەست. كورە بێ دەسەلاتى خۆمانە دیکەینەو بە دەسەلاتى فەلەك دەنا فەلەك چى بەسەر چىبەو. خۆى ھەیه ھەتا دەسەلاتى ھەبى؟ گۆپال بەدەست فەلەك ناردوو ھەبى؟ فەلەك ەبا و پەستەك و گۆپال كۆكردوونەتەو؟ تێكى بەستوون؟ برێكى بە ئۆتۆمبیل گرت؟ ئیستا دەلێن ھۆى مادى دەمانبزیو. فەلەك بێ و مادە بێ ئیمە جارێ ھەر بێ دەسەلاتین. خۆزى دەزمانى ھیزی چەرخ و فەلەك بوو یان برپارى مادە بوو لەو بازارەدا سێ پەسكانەى نابوو. ئەدى چى بوو منى كرد بە شاھەدى چاوبەستراو؟ من بە رێكەوت گەیشتمە ديار تەختەى سێ پەسكانە، تری و شینایى دەخلىكیان نەبوو. لەوانە بوو زووتر یا درەنگتر بۆ تری و شینایى چووبامایە و ھىچى بە ەبا و گۆپال نەدیتانە. رێكەوت لە دەسەلاتى فەلەك و برپارى مادە بەدەرە مەگەر ھەر خۆمان ھەلسوو و داسوورپێكى تیدا بكەین. تۆ بلێى وەھابى؟ ھیزیكى دیکەى نەینى نەبى بەولای چەرخ و مادەو دەست لەم جیھانە بوەشتى؟

منیش بەو حیسابە دەچمەو ریزی ەبا و پەستەك و گۆپال. ھیزی نەینى دەبى لەو دەمەدا منى گەیاندىتە بازار. ھەراو چپروكیشم بۆ بنووسى، ھیزی نەینى بماتە بازار و بمكاتە شاھەدى سێ پەسكانە و چاوشم ببەستتەو؟ دواتر بە نووكە سووژن

ناگادارم بکاتهوه؟ نهمهیه دهتبه مه سهر ئاو و ئاویشته نادهم. به خوا بهم حیسابه پازی نیم. بهم دوعایه نالیم ئامین. فهرموو هیژی تهینی چیرۆکم بو تهواو بکه یان چاوم تیژتر بکه تا بتوانم سی رسکانهی ژیر پهرده بخوینمهوه. پهردهی چی و چاوی تیژی چی، بهو عهزیمه چریسکهی سهعات و زنجیری مهچهکی پهستهکار نهبوايه هر نهشدههاته بهرچاوم. که دهستی دریز کرد بو باینجانهکان قوئی سهعاتهکهی کهوته بهر روناکایی. زنجیرهکهشی گهشایهوه. سهعاتی وهها چریسکهدارم نه دیتیوو بویه زهینی راکیشام. دهتگوت پشکوی ناگره.

نیستا به چاکی دیتهوه یادم، سهعاتهکهی له دهستی راستی کردبوو. وهها نهبایه رهنگ بوو نهیبینم چونکه لای راستهی له من بوو. کئی سهعات له دهستی راستی دههستهی؟ نهم عادهتگورییه بوچی؟ به لکو کابرا چهپهوانه بی؟ خهلق سهعات له دهستی چهپه دهکن چونکه نه رک له سهر نییه. دهستی راسته هی ئیشه سهعاتی پیوه خوش نییه، سهعاتهکهشی له شکان نزیک دهبی. نهم کابرایه چهپهوانه نهبی بی زهوقه. به لام چ دادی من هدا پهستهک له بهرێک چهپهوانه بی! دنیا پر له ههموو شت ئنجا چ فایده؟ تهیموور شهل بوو، رهزاشا کهچهل بوو. خهلیفهیهکی کۆن زاریگهنی بوو. پهستهک له بهر چهپهوانه بوو. چش تهنکه ردینیکی رهشیشی به لاشه ویلانهوه بوو. شاللا نهمیشیان بو سمیل و برویهکانی بلین چی؟ سمیل رهنگه ساخته بی نهما برۆ هر بوياغ ههلهمگر. به زۆری برۆ رهشن مهگر سوورکالێک برۆی زهرد بی. نه میان گهنم رهنگ بوو. نه گهر پیستی رووی رهنگ کردبی دهبی دهست و ملیشی ههروهها. برژانگهکانی، مووی سهری نهخیر نهم ههموو ماکیاچه کاری کردن نییه. کابرا چهپهوانه گهنم رهنگ بوو.

دهستی بو قهلهمهکهی برد و بیسمیلای لی کرد و وهک سفتاحی خاوهن دووکان له شیوهی تیبینی نهمهی نووسی: کابرایهکی ۳۵ سالهیی پهستهک له بهر، چهپهوانه گهنم رهنگ، سمیل رهشی به تهنکه ردینهوه. سهعاتی مهچهکی راستهی وهکوو پشکوی ناگر چریسکایهوه. به سهعاتهکهیدا دیار بوو چهپهوانهیه له داهاتنهوه.

له پر قهلهمهکهی وهها ههلهبزییهوه دهتگوت له ترسان سلهمیهیهوه. به بزپکائی پرویدا دیاربوو فکریکی تازه ههستی گهست. چاوی له چووق نا و دهستی چهپه ی بو نیو چهوانی برد. پشتی گه یانده پالپشتی کورسییهکه. قهلهم له ناو پهنجهکانی به ههواوه ههپهسا:

خوځيېتى سويندى لهسره دهخوم خوځيېتى. هېش به سهرت همهى حاجى مراد نهگهر
 نهوى بوى دهچم راست بى. چوڼ راست نښه. له بن چهرخى فلهك يهك چهپهوانه هيه
 لهو عومره و لهو شتويه. گويالدار پاسهوانى بو. بهئايت سهر و دهمانچهيان لهبن
 جلكان شاردېووه. نهمه زورابه و راستان، چهپهوانه، چهپهوانهى راستان، كوره
 مهرگهمووش. يو همهى فقير راسته و چهپه فقرى چييه. ئيستې چى بكهم چاكه.
 همه تلهفونى نښه. بهم درنگه و ليزمهيه سپاره چنگ ناكهوى. بهپييان بچم؟ له
 خوم نهمين نيم. پوليس؟ چيى پى بلتم. نهخير پوليس يهكجارى دهست نادا حياى نهو
 ماله دهچى. نهويه كونهمشك دهبيته قهيسرى كهركووكيش دهبيته كونى دهرزى.
 باوكم ههلسيتيم پرسى پى بكهم؟ بى فايدهيه نهو بى چارهيه چيى پى دهكرى. ههر
 هيندهى منى لى دهمانى وهك منيشى پى ناكري. بهو شهوى توف و بهرهبهيان، تهنيا
 چاره نهويه همه ناگادار بكهموه، نهگهر كار له كار نهترازابى. همهى بهدبهخت
 ژن له دنيا قات بوو؟ كهس نهما چاوى تى برېت گيلاس نهى؟ پارهى باوكت ههر بو
 نهوه بوو دهردى سهرى پى بكرېت؟ تف له همرچى پارهى دنيا هيه ئيستې لهگهل
 نهژدهاى چهپهوانه چوناوچونى دهردهبهيت؟

بنگيوه هېى نه زورابهيه. خو من قهتم نهديتېوو ههر به بيستن ناسيوهتم بهلام
 ديتنى بوچى بوو، دنيا دهمانى چوڼ نفووراتيكه. كهس نښه نهيناسى. مندالى پى ژير
 دهكهنهوه. دهبوو له دوازه سوارهى ميريوان بى. نهو بهينه له نزيك ئومهرمندان
 دهروى لى درا. كهسى لهگهلدا نهبوو خوځيېتى دهرياز كرد و دودهمانجهشى بهتالان
 برد، دوو كهسيشى له ناحهزانى بهردانهوه. لى فروسماوه نانهگيورى كهلهى بهتالى
 خوم! چوڼ لهو دهمى ناو بازار كوئراييم داهات تازه سهد جارن دهست شكاندنهوه
 سوتووه جگهرهيهك ناهيى. همهى بهدبهخت، ههر دهلى بوى نهوى له دواړوژدا
 همه بهربهلابى نهژدهاى چهپهوانه هزى له گيلاس كرد. دهلىن گيلاسيش دلى بوى
 دهچو. كويخا توفيقى باوكى به مهسهلهكه پازى نهبوو. گويا گيژاوى زورابى له
 كچهكهى دورو دهكردهوه. بهلى دهولهتپاريزى كرد هات بو كهركووك، دهك هاتنت
 بهخير نهى. خيى چى و ترخيى چى. زوراب تاعوون و سيله لى دهريازبونى نښه.
 كويخاى نگهتې! زوراب كفرى نهكرد كچهكهتى خوځ ويست. نهى خرمى خوټ
 نښه؟ دام ناتوى به خرممايهتى بهخسى، خاترى گيلاسيشى بو خستېته پال خرممايهتى،
 همه بو كوى دهبهيت؟ گيلاست بهشودا يان مهرگ؟ هزت لى بوو بيوهرن بى؟ يان

عشقی پاره‌ی مام مراد بووی؟ پیریوزه‌کان واز له قوڤه‌ خه‌یالی خویان ناهینن، ده‌یکه‌نه‌ توق و ده‌یخه‌نه‌ نه‌ستوی نه‌ولادیانه‌وه. هه‌تا که‌له‌شیان نه‌بینی پاشگه‌ز نابنه‌وه.

له‌ کورسییه‌که‌ی راست بۆوه‌ پۆیی بۆ لای هۆل. دل‌ی میرووله‌ی ده‌کرد بۆ حه‌مه‌ براده‌ری بوو، له‌مه‌ته‌ی هاتووته‌ شار یه‌کدییان ناسیوه، حه‌مه‌ کورپکی مه‌رده و له‌سه‌ره‌خۆیه، تاقانه‌ی باوکیه‌تی. له‌ منداڵیه‌وه‌ ئۆگری فه‌رمانی بووه‌ و قسه‌ی نه‌شکاندوه. هه‌ر باوکیشی گیلای بۆ دۆزیه‌وه‌ که‌ خوازیینی کرا جارێ که‌س نه‌یده‌زانی زۆرابی به‌دراوه‌ بووه‌ گیلای وه‌ها گه‌ش و ژیر و به‌رچاو، حه‌مه‌ش هه‌ره‌تی ژن هینانیه‌تی، مه‌کته‌بی ته‌واو کردوه‌ و پاریده‌ی باوکی ده‌دا، باوکیشی کیسه‌ی بۆ کردووته‌وه‌ نیت‌ر چۆنی لێ پاره‌وستی؟ کێ بووکی وه‌ها نازداری چنگ ده‌که‌وی؟ ده‌ رۆژیک ده‌بی له‌ باوه‌خوند گه‌پاره‌وته‌وه‌ بۆ مائی حه‌مه. مسته‌فا نه‌مانه‌ی به‌خه‌پالدا ده‌هات و تییان ده‌گیی و پینشیان پازی بوو به‌لام دل‌ی به‌شتیک ئاوی نه‌ده‌خواردوه. ئه‌م گیلایه‌ ژیره‌ به‌وێل و ته‌رتیبه‌ چۆن مه‌سه‌له‌ی زۆرابی له‌ حه‌مه‌ نه‌گه‌یاند؟ زۆراب له‌وانه‌ نییه‌ حیسابی به‌س‌رپه‌ته‌وه‌ گیلایه‌ش نه‌مه‌ ده‌زانی، نه‌گه‌ر نه‌زانی گیلایه‌ نییه. له‌ رۆوم نه‌هات بلێم حه‌مه‌گیان نه‌مه‌م بۆ رۆون بکه‌وه، خیزانت پێی نه‌گوتی پێشتر فلانه‌که‌س به‌ته‌مای بووه‌؟

مه‌سه‌له‌که‌ هی له‌ رۆودان نییه. نه‌گوتراوه‌ و ناگوتری. ماده‌ی وه‌ها ناسک هه‌تا سه‌ر به‌ فه‌لاکه‌ته‌وه‌ نه‌گه‌یه‌نی قسه‌ی لیوه‌ ناکری. شه‌رم و شکۆ زاله‌ به‌سه‌ر هۆش و به‌رژه‌وه‌ند. سه‌د مه‌سه‌له‌ه‌تی گه‌وره‌ له‌به‌ر شه‌رم یاسی ناکری و ده‌میری. نه‌مه‌ش هه‌روه‌ها لاهوله‌ولا.

به‌ملا و به‌ولادا هامۆشویه‌کی بی نامانجی کرد و له‌ په‌نجه‌ره‌ی هۆله‌وه‌ چاویکی برپیه‌ تاریکایی ده‌ره‌وه. له‌ په‌په‌را دیار بوو باران به‌ لیژمه‌ ده‌باری. دانیش، په‌نجه‌ی ده‌سته‌کانی تیک ترنجاندن و وه‌ک کلاو خستینه‌ سه‌ر نه‌ژنۆی. بی ئۆقره‌ییی لێ ده‌تکایه‌وه، له‌ که‌مه‌ری به‌په‌شته‌وه‌ ده‌تگوت کێله‌قه‌بره‌ قیت وه‌ستابوو.

هه‌ردوو قاچی وه‌کو دوو لووله‌ی ستروونی به‌سه‌ر زه‌وییه‌وه‌ چه‌قی بوون. دوو قامکی به‌ده‌وری یه‌کدییدا سووپیان ده‌خوارد. چاوه‌کانیشی په‌رده‌ی ناو می‌شکیان ده‌خوێنده‌وه. تارمایی خوین و ده‌مانچه. به‌خۆی نه‌بوو ده‌ستی له‌و تارمایییه‌ وه‌شاند و به‌لاوه‌ی نا.

ساعاتی مه چه کی تریسکایه وه. خیرا سهیری کرد: «مه لا بانگی داوه له بهر هاژهی باران گویم لینی نه بووه. ئوخه ی هه ر نه بی به یانه، شهو شری ت پیچی کرد بووم. سهعاتیکی دیکه نابا پرووناك دادیت. تاکسیش پهیدا دهبن. سه ر خه ویکی گورکانه ی بۆ ده شکینم هه ر نه بی نیو سهعاتیک بنووم کفتۆکۆی له شم داده که وی. ناچمه نوینه وه نه کا خه وم تیری، که سیش نازانی به تالو که م».

په تو یکی به خوی دادا و له سه ر ته ختیکی هۆل درێژ بوو. ههستی نه تو ی به شه که تی کرد نه توانی چیی دی خه ست بیر بکا نه وه له مو شکله ی هه مه. بی نارامی سواند بووی. هه ر گه لا له یه کی به دلدا تی ده پهری له خۆ وه ده رما. دوو با وه شک ی له سه ر یه کدی هاتنی و ههستی تیکه ل به لی زمه ی باران بوو. پروو شه که کان پنۆک پنۆک به سه ر شه بهنگی سه ره تای خه ویدا ده نیشت نه وه تاکو «کا که! کا که» ی ئا فتا و هی نایه وه دنیا ی پر هه ستو خوست. له پی شه وه زه دهنگ و رهنگی کی به دی کرد هیچ مهعنا یان نه بوو. په رده ی خه و له سه ر هۆشی نیوه نوو ستووی هه لستا ئنجا چوار دیوار بوونه وه به هۆل، پلوو سکیش پیوه ندیی به بارانه وه پهیدا کرد. ئا فتا و، جار ی، له چار چی وه ی گه وره تر بوو، نه ترنجا بووه ناو سیناری و ی پاش هه لدا نه وه ی په رده ی خه و.

«ها ئا فتا و گیان چیته وه؟»

«کا که له هۆلی وا سارد و سه ر به په توو سه رمات ده بی. سه ر لی فیکت بوو بینم یان ده چیته وه ژووری خۆت؟»

«سه ر لی فی پی ناوی وا تازه هه لستام.»

سهعات ههفت بوو نه ی ده زانی رۆژه لاته وه یان ماویه تی. هه ور و باران ته می خو یانیان به سه ر روونا کاییدا هی نا بوو.

«چایه ت حازر کردو وه؟»

«چایه ت حازره، هیلکه ت بۆ نه کو لینم؟»

تا هیلکه ده کو لی هه مه چیی به سه ردی.

«هیلکه ناخۆم، خیرا ئیستی کانه یه کم چایه بگه یه نی.» «دوا ی سۆ ده قیقه چایه ی گه یشتی. به په له خۆی ته یار کرد و مشه مای به سه ر جلکاندا هی نا و ملی نا بۆ ده ره وه. به رپوه ئا فتاوی تی گه یاند ئیشکی هیه و مخراندن هه لئا گری.»

«زووش دیمه وه دلت هیچ نه کا.»

جاده چوّل و هوّل بوو. بهر و مالی همه روئی "به پییان بیست دهقیه کی دهوئ".
مله چهرخی له جاده دهکرد بو تاکسی. زوری نه برد تاکسی پهیدا بوو.

«لى خوره بۆئەو بەر. كاكە گورج كە.»

هەندى چەند قومىك لە جگەرە بەدى گەيشتە گەرەكەى مالى حەمە. لە نزيك مالىانەوہ دلى پترى لى دا. لەبەر دەرگايان تاكسىيە وەستاند. چەند ھەنگاويك پۇيى و گەراپەوہ پارەى دايە شوفير و بەرىي كرد. ھەمان دەرگە و ديوار و پيزە خانووي بەر لە چەند رۆژنيك بوون كە لە سەردانى حەمە ديتبووني. ھەر بارانەكە رەنگيني لىلى لەو ديمەنە ھەلسووبوو. ھەموو شتيك وەكو خۆي بوو.

”سا خودايه من به سه هوو چووبیتم.”

چووه ناو دەرگاگه. دوودل بوو. ئەو ناوھ خەبەریکی رانەدەمگەیاندا سەر بە بنیادەمەوھ
بنی و ھەمە و گیلایسی تێدا بەدەنگ بێن. سروشت لە وتووێژدا بوو بە زمانیک کە ھەر
خۆی تێی دەگا یان تێی ناگا. تەرە زەماوھندی بو خۆی دەگیرا. گیانلەبەر دەوری لەو
زەماوھەندا نەبوو. "لە دەرگە بدەم یان پێ و پێ بگەرمەوھ؟ چ بەو خەلقە بلێم؟ بۆچی
وھا بەو شەستیارانە خۆم خانەبەدەر کردوھ؟ جاری کەس لە نوێن دەرئەچوھ،
جومعەیشە دایەرە ی حکومەت و قوتابخانەکان کەسیان بو ناپوا. جادە دەلێی چوولی
قلفەییە. بگەرمەوھ؟ ئوقرە ناگرم تا تێ دەگم چ باسە."

پڙهه خانووی سره ٿو جادهيه بڻي باغچه بون، ژورمروميان وٺڪ سنڌووقى داخراو بون چاو نهينديتن. دهيو دمرگه بگريتهوه ٽنجا پهردي ٿو ديوى دمرگه وٺو زمانى نيوان دوو ليوى بهش دمرگهوى. دهستى بو زيل برد به خوئ گوت دهليم نيشم به همه هيه ولي بهپهلم. پهنجهي پٽوه نا وگويي له زپهي بو. تاويك دواى دووم جار دهنگيڪ له ژورمروه گوتى كيپيه؟ دهنگى همه بو، هرگيز نهوهنده خوش نههاتيوه بهرگويي.. خوئ پي ناساند و چوه ژوروي.. همه خهوالو بو. پٽوهي دياربوو شهويكي نارامى رابواردوه.

«فهرموو دانیسه با بچم سۆیهیهك بهین هه‌وای سارده».

«سۆيەي پى ناوى كاكە ھەمە، سەرمام نىيە».

دانیشتن. همه به‌رهنگ هات. به‌رهنگ هات.

«بە سېھىنەى وەھا تۆف خېرە ئىشاللا، خۇ ھېچ نەقە وماوہ؟» وەزىى ھەمە عادەتى بوو.

«شۇكرى ھېچ نەقە وماوہ، ھەر وىستم بىتىنم بۇ قسەيەكى ھاكەزايى».

«پاوەستە كاكە مستەفا، با بەمالەوہ بلىم بەرچايى حازركەن. مەعيەن ھېچت نەخواردووہ».

«پىنى ناوى كاكە ھەمە».

«چۇن پىنى ناوى. سەرت لە قەبرستان نەداوہ»

ھاكەتە جگەرە و كفرىتى بۇ دانا و بەرەو لای مالى رۆيى.

مستەفا تەنبا مايەوہ. بەژوورەكەيدا نۆرى، بزمەيكى ھاتى "ئەگەر چىرۆكنووسىن ھىنابامايە ئىرە دەبوو شىوہى ژوورەكە ھەلگرمەوہ و ورد ورد وەسفى بكم. ژەنگى شىلمانەكان و درزى ديوارەكانىش وىنەكيش بكم. خانووى شەعبى، دەولەمەندىكى كەونە لادىيى وەكو حاجى مرادى تىدا بى دەبى ھەر ئاوا بى وەك ھەيە. كۆنە تاقمىك و مافوورى نىوداشت و تەپلەكە جگەرەى ھەرزان. پەردە پەنجەرەى تەنك و تەسك. دەشلىن دەبى چىرۆك وەكو فىلمى سىنەما و وىنەى سەر كاغەز ھەموو وردىياتى تىدا ديار بى. گۇيا چىرۆكيش ھونەرئەكە بە پىوانە و كىشانە. بوعدى دەروون و بوعدى كۆمەلايەتى و نازانم چى و چى ھەبى. چىرۆكىان كىردووہ بە نوپۇ، دەستور و ھەلومەرج و روكن و ناوەرۆك و سەد مسىبەتى خوائ لى دەوى. ئەدى ئەو ھەموو چىرۆكەى لە خۆوہ بى نووسەر و بى ھەلومەرج وەكو دونبەلان و عارد دەقلىشنەوہ و پەنجا زۇراب و ھەفتا گىلاس و ھەمە تىك دەئالنىن لە چىيان كەمە؟ مانگىك خەرىك بامايە گۇپال و عەبا و پەستەكم بۇ خەلق نەدەكرا. كۆرە گوى مەدە قسەى ھەلپاچراوى لەدەقدراو، ئازا بە بۇ خۆت شتىكى بەتام بىنووسە و" پەپەى پىنى حاجى مراد و ھەمە شرىتەى فكرى پچرى و ھاتنە ژوورەوہ. حاجى بەخىرھاتنى كرد و كمىك دانىشت و بە بەھانايەك ژوورەكەى بۇ بەجى ھىشتن. دەيزانى ئىشيان بەيەكدى ھەيە. ھىشتان سەرىكى و تووژىيان خۆش نەكردبوو گىلاس بە سىنىى بەرچايىيەوہ ھاتەژوورى. بزمەيكى لەسەر لىوان بوو. لە نىو دەرگاوہ «كاكە مستەفا بەخىرى»ى بەرەو مىوان شلاندەوہ و سىنىيەكەى لەسەر سىپايەك دانا. «بژىت گىلاس خان». دەرھەتى نەدا بگەرىتەوہ، بەقسە راي گرت:

«وا بهم سبهینه بئ وهخته خهوم زړاندی و ماندووشم کردی، شاللا دوینی میوانی عهسرانه و شهوانه مهشغولیان نهکردبیت. تازه بووک سهر به میوانن».

«نهوهی راستی بئ، کاک مستهفا، دوینی عهسر هر پور نایشینی حاجی برای سهری لی داین. له بازار دمهگه پایوه پئی کهوته بهر مالی نیمه سیلهی روحمی بهجی هینا». «ها ها (مستهفا لهگهل خویدا کوتی) یهکسر له بازارهوه بو ئیره»، ئنجا بهدنگی بلند: «دهسا خو من هم پوره. پوره کی؟ پوره نایش ناناسم نهما نهگر پیازی بهزهنبیلوه پی بوویی نهوا ناسیم».

گیلاس نهختیک خیسهی لی کرد: «ئنجا کهی خهلق بهپیازی چی و زهنبیله ناسراوتهوه؟».

حهمه بهدنگ هات: «ئیوه چ دهلین پیازی چی و زهنبیلهی چی؟ من پور نایشم نه دیت کهنگین هات؟» گیلاس توند خوئی گرتبوزه به دهنگیکی ئاسایی کوتی: «دوینی نیومرو هاته مالمان، تو چوو بوویته دهرهوه هر منیش دیتم ماموژنم نووستبو. راستیه کهی نهمانه تهکی منی لا بوو هینایوه» تیلایکی چای بریه مستهفا.

حهمه ویستی زیرهکی بنوینی کوتی:

«بازنه ماریچییه کهی لی وهر نهگرتبیت نمونهی لهسهر دروست بکا بو کهه کهی؟» «شتیکه ههروا. خوت دهزانی ئیشی ژنان چونه نهوه نییه بو پیاوان باس بکری».

حهمه پروی له مستهفا کرد: «تو هم پور نایشته نه دیتووه. حاجی برایمیش هر لهگهل مالی گیلاسدا هاتن بو کهرکوک، جاری تازمن. پوره نایش شیریشی داوته گیلاس به چای کهه کهی خوئی سهیری دمکا..».

مستهفا سهریکی تهکاند و پروی له گیلاس کردهوه و کوتی: «دوینی له بازار دیتم ئافره تیکی عهبا به سه زهنبیلهی لی کهوت پیازمهکانی بلاو بوونهوه، کابرایهکی پهسته که بهر بوی کوکردهوه. خویشی زهنبیلهی لی کهوت و باینجانهمکانی تیکهل بهو پیازانه بوون. نهما حهمه گیان کابرا سهعاتیکی له دهستی راستی بهستبو ناورینگی دینا دهتگوت ئالتوونی بیست و چواره».

گیلاس هر نهوهنده بزړکا که چای سهرنجدهر تی بگات. لیی پروون بوو دهمودوی مستهفا دوستانه یه. دهستی بو بهر زاری برد گویا باوهشکی پی دشاریتوه، ئنجا کوتی: «پور نایش نهختیکی گیرایوه بوم. باش بوو ته پوتووشی

نەبوو دەنا قوراي دىبوون خۇي و پىيازىشى. دەچم چايەتان بۇ دىنم.

مستەفا دەستى بەخۇراکەو خەرىك بو، لە دلىشدا مەسەلەكەي ئەم ديو ئەو ديو دەکرد. پى دەچو ئەو ترسەي تىدا نەبوو كە لىي تۇقىبوو. زۇرابى تىدايە بەلام ھەرەشەكەر نىيە. پور ئايش خەرىكى مال كاۋلىي گىلاس نابى. گىلاسىش پىوھى ديارە ئاگادارى ھەموو شتىكە.

”چى لە گىلاس بىست ھى ناوبىزى و چارەسەرکردنە، پروو و خىرە چ بە ھەمە بلنم؟ بۇچى ھاتووم؟“ لەگەل ئەم خەيالاندا وھا رادەسايە خواردن و قسەي تىوهرىخى بەدوا يەكديدا رپنى بە ھەمە نەدا بىر لە پرسىيار بکاتەوھ. جارى ھىچ وھلامىكى بۇ ساز نەدرايوو.

»دەستت خوش بى گىلاس بۇ ھىلکەرپۇنى وھا بەتام ”ئاشكرات ناکەم“. ماستەكەتان ھى كۈنيە ھەمەگيان؟“ دەلنم بۇ قەرز ھاتووم“ لە ياروھلى بەپشتەوھ ماستى چاكى لى چنگ دەكەوى! چۇن چۇن كاكە ھەمە؟ گۇيا چىم لە دلدا بى؟ نە سەغلەتم و نە ھىچ.»

گىلاس شىر و چايەي ھىنا بە شەكرى زيادەوھ:

»بە ئارەزووى خۇتان شىر لە چايە بکەن.»

مستەفا پرووى تى کرد، پارو لە دەستدا: »بىزىت گىلاس خان. بەخوا ھىلکەرپۇنەكەت فرتەنەيەكە بۇ خۇي. من خەرىكى ئەم تامە خۇشەم ھەمە وا دەزانى بەھەلپەم.» ھەمە زمانى لە زارى گىرا، رپنى قسەي خوش کرد و گوئى: مستەفاگيان دلە گرىنيەكى تىدايە.

»كاكە ھەمە نەگرىيە و نە موشكىلە ”دروى بۇ ساز درايوو“. ئىستا بۇت باس دەكەم چى ھىناومى، گىلاسىش ھەر خۇتى بۇ متمانە.»

گىلاس خەرىك بوو جىيان بەھىلى بەلام نىازەكەي بەتال کردەوھ و چەقى. پشتى لە پەنجەرەکرد، پرووى بەرەو ژورورەوھ. مستەفا نانەكەي بەزىادکرد و فرىكى گەرم و گوپى لە شىر و چايەي ھەلماوى دا و گوئى: »راستىيەكەي ھاتبووم بىگارىكت پى بکەم“ لە تىلاكى چاۋەوھ دەيدىت گىلاس راۋەستاۋە” بەلام ھەر بەرپوھ بووم ژيان بوومەوھ.»

همه چاوی تی بژی، «بو ژوان دهبیتهوه؟ نه که ی پیمانه پرمووی؟ بلای بزانم
بینگاره که چیه.»

«خوت دهرانی، همه گیان پیاو چندیکی له گهل دوست یه مال بی که هاته سر
ته کلفی پاره ترسی لی دهنیشی. پروات بی به شهرمهوه و له ناچاری ته کلف له باو کم
ده کم بو پاره. ههستی دمکرد گیللاس خاو دهبیتهوه. بهینیکه نه مخرته خرته م
لدایه، شهرم دای دمگرتم ههتا نیمشه و هزار خه یالم کردهوه و هزار جهوابی خوم
دایهوه ننجا به تهواوی ترسم له ته کلفه که شکا و.»

«هه بی قهزایی مستهفا، بهینی نیمه که ی شهرم و کومه کردن هه لدهگری خوتی
تیدا و هها هه ناسه سوار بکهیت. ده سا بهم زهواده پیویستم هه بی شهرم ناکه م
چاکه ته که ته له بهر داکه نم.»

«همه گیان منیش ههروهام له گهل تودا، به لام نیسه که هی بهینی من و تو نییه،
هی بهینی باو کم و باو کته. نه ماما گیللاس خان پروات بی من له و کی شهید دا شو له گهل
خوم فکر دمکرد نهوه، هه ناواناوه یه باینجان و پیازم ده هاتنهوه بیر، تا دای مه لا
بانگدان نه نووستم. سه عات حوت که نافتاو له هه له که به خه بهری هینام یه کسه ر
بوژی دهرچووم نه کا دوودلی دام گریتنهوه.»

همه قسه ی لی وهرگرتنهوه: «ده بلای مه سه له چیه؟ تو هه کوته کوت به دهووری
نیاز که تهوه ده که ی نوخته یه کت نه درکاند؟»

«کاکه همه، مه سه له نه مه یه: باو کم به ته مای شهراکه تیکه له گت حاجی سه لیمی
برینداراغا، پاره ی تهواوی نییه به ریاش قهرز و مرناگری. گوتم به لکو باو کت
ده سقرزیک بداتی.»

همه قسه ی پی بریهوه:

«باومر ناکه م باو کم نکوولی له و قهرزه بکات هه نه و نه دمه یه له پاره که ی نه مین بی.
خوت دهرانی دهسته ی پیش نیمه نه ختیک و سهواسن.»

مستهفا چاو یکی له گیللاس کرد و به راویژی "بووکی گویت لی بی" گوتی: «قسم
باوم. جاری بهر یگاوه بووم ساردبوومهوه. له بهر دهرگه دابهزیم خه ریک بووم ری و ری
گریمهوه. دهرانی کاکه همه، پیاو له گهل خویدا لیک ده داتهوه و باومر یکه ده هینی،
واتر که پرویه پروی خهلق و خوا بوو شتیک دیکه ده مینی و قهناعتی ده گوری.»

«مستەفا گيان بۆ قەناعت دىگۆرپىت خۆ.»

«بوو ھەستە كاكە ھەمە جارى ماومە.»

«ھەر كە لە ناو دەرگە تان راو ھەستام و دەستم برد زىل لى بىدەم بە دىلدا ھات ھەر چى لەگەل خۆمدا گوتىبوم رەنگە بى بناوان بى. كى دەلى شەراكەت سەر ھوخىرە. گىلاس خان! بىيادەم زۆر سەيرە. بە موو يەك دلى دىگۆرپى. تەنبا دىتتى ئەو دەرگە و دىوارانەى و ھەا ئارام بى دەرگە و بى نىياز بەندوبوى شەراكەت و خولياكانى شەوئى تىك پىچاى ھە. دەرگوت كۆرەكەى بەر لە چارگە سەعاتىك نىم. سەرىشت دىشنىم گىلاس خان.»

«بى قەزا بى كاكە مستەفا چۆن دلت دى، تۆ تاكە برامى.»

«ئاخر گىلاس دەرگوتى فەلسەفە لى بىدەم. خۆت دىزانى بەدبەختى ھەكوو من لە خۆندەن ھەو ھەدەخەيال پروم لى دەرگوتى، زۆرىشان سەر بە ئاكامى ناخوشەو دەرگوتى. ئەمما واش دەرگوتى لاپەرەى كىتەيك پىاو ئامادە دەرگوتى بۆ پروداوى بە سەفەسۆ كەچى پەر ھەلدەداتەو لەنكاو بەسەر خۆشیدا دەرگوتى. منىش ئەم سەپەنەى ھەا بووم، بەدبەزىنم لە بەر دەرگە تان چى بە شەو ھەم نابوو لە خەيالات و شەراكەتى نىوان باوكم حاجى سەلىم ھەلەو شەپەو ھەو چوومە بارىكى دىكە.»

گىلاس پرومى مەيلە و سوور ھەلگەر، پشەو رووناكى، ئىنجا گوتى:

«كاكە مستەفا سەدجار بەخىر بىيت. مادەم دلىشت ھەسايەو قىرپىسا لەو زەھمەتەى بەرباران و بى خەرىيە، دىدەنى ھەمەش بۆ تۆ ئەو ھەندە دەرگوتى. ھى ھەمە و تۆ و مامەمراد.»

«ئامۆزنىشت نابىنم بەداخەو. بىر وات بى بە باوكم نەگوتووە خەرىكى شتىكى ئەوتۆيىم. ئەرى دىزانن ھەزەكەم ئەم پوورئايىشە بىينم؟ من چوزانم خەزمى گىلاسە...»

گىلاس بەدەرگە ھاتەو: «ھەر خەزم! بلى دايكەم. ئەو ھەندەى شىر داو ھەتمى ناوناو ھەلان و ھەلانىش دەرگە خوشك و برام چوئە ئەوانىش شىريان خوار دوو. ھەندىك پىشى باومر ناكەن و دىزانن دەرگوتى خەلق لەمەكەدى ھەرام بكا بەناو ھە خوشك و براىەتى.»

نەرمە پىكە نىنەيكى ھاتى و دىسان پرومى سوور ھەلگەر. مستەفا گوتى: «لە ئىستەو ھەدايكى خۆم قىبوو. ھەمەگيان بە باوكت بلى مستەفا سەفەرى بەغداى ھەبوو، لە ترسى چىنگ نەكەوتنى سەپارەش و بە زووى لە مەلەو ھەرچوو. ھاتبوو بزانى

ئىشېكمان لە بەغدا ھەيە نىيە.»

«تۆيەكجارى وازت لە شەراكتەكە ھىنا؟»

«نەكەى كاكە ھەمە لای باوكت باسى بکەيت. بە نەبووى دانى. ئىتر بمبەخشن من دەپۆم. دواتریش ئەگەر پىيوست بوو دەلێم سيارەم چنگ نەكەوت چونكە فکرى سەفەرم نىيە.»

مستەفا ھەلستا، ھەمە و گىلاس تەكلىفى مانەوھيان کرد بۆ نيوەپۆ. پىي گوتن ئافتاو دلى لە خرتوپرتدايە نازانى بۆچى وھا بى وەخت دەرچووم.

«خو بەزىادى كا نانى وھا بەتام. بەيانىتان باش.»

ھەردووھيان لەگەلى چوون بۆ بەردەرگە تا عەرەبانەيەك پەيدا بوو. كاتىك گەيشتەوھە مالى سەعات ۹ بوو. باران لە پىژنە كەوتبوو بەلام تاقگەى پلوسكەكان و شەقە جوگەى شەقام و كۆلانەكان ھىشتان موژدەى پەلەيەكى تىز و پريان دەدا. دىنارىكى دايە عەرەبانەچى.

ئافتاو بەدیتنى كاكى گەشاھە. پىي گوت جارى كەس ھەلنەستاوھ. دەسا ئافتاو گيان باسى چوونە دەرەوھە مەكە لزوومى نىيە.

«كاكە چايەم لى خەلىس بوو، ھىلكەى كولاويشم لى كۆن بوو ئەمما ھەمووى.»

«ئافتاوگيان لەو چايە خەلىسە ئىستىكانىكم بۆ بىنە.»

دواتر چۆوھ ژوورەكەى خۆى. بى خەوى و بى ئوقرەيى شەوى راپوردوو لەگەل گەشانەوھى ئەم بەيانىيە وھا تىكەل بوون وەكوو قاوھى شەكرلى پىي جودا نەدەكرانەوھ. ھەر بەو خەيالە دەستەملانى خەوىكى خەست بوو. كاتىك دەمو عەسر خەبەرى بۆوھ دوا چۆراوكەى پلوسكى پاش باران بۆ چەند پەلە ھەورىكى بەرماوھى رەھىل كز كز دەرگيا.

پاشكۆى عىراق، ژمارە ۵۳، كانوونى دووھ ۱۹۸۴

